DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

STALİN

İKTİDARIN ZİRVESİNDE

Yuriy Yemelyanov

STALİN

İKTİDARIN ZİRVESİNDE

Rusça aslından çeviren Orhan Uravelli

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yuriy Yemelyanov

STALİN

İKTİDARIN ZİRVESİNDE

Rusça aslından çeviren Orhan Uravelli

Lena Yayınları, Ankara, 2015

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kitabın özgün adı: *Stalin. Na verşine vlasti.*
© Yuriy Yemelyanov, 2003

© Lena Yayınları, 2015
Bu kitabın Tükçe yayın hakları Lena Yayınları'na aittir.
ISBN: 978-605-86407-5-7
Editör: Sermet Yalçın
Çeviri: Orhan Uravelli
Kapak tasarımı: Veli Barak
Lena Yayınları
A. Eğlence Mahallesi Atadan Caddesi No: 23 / 15 Keçiören / ANKARA
e-posta: lenayayincilik@gmail.com
Sertifika No: 26806

Birinci Baskı, Ankara, 2015
Baskı öncesi hazırlık: Lena Yayınları
Baskı: Kardelen Ofset İncesu Caddesi 961ar Apt., No: 6 / Y Kolej / ANKARA
Tel / Fax : (312) 432 13 78 - 432 23 78
Sertifika No : 13537

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yuriy Vasilyeviç Yemelyanov. 1937'de Moskova'da doğdu. Moskova Devlet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü mezunudur. 1960'tan başlayarak SSCB Bilimler Akademisi Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Araştırma Merkezi'nde ve Uluslararası İşçi Hareketleri Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmacı asistanlık görevinde çalıştı. Rus tarih yazıcılığı ve Rusya devrimci hareketleri tarihi konusunda uzman olan Y. Yemelyanov, özellikle 19. yüzyıl Rus narodnikleri ile ilgili araştırmaları tahlil etmiştir. 1982'de, "P.Y. Şyogolev - Rusya Devrimci Hareketleri Tarihçisi" konulu doktora teziyle tanındı. "S.P. Melgunov - Rusya'da ve Göçmenlikte" konulu araştırması ile 1998'de Tarih Bilimleri Doktoru unvanı aldı. 20. yüzyıl Rus göçmenleri üzerine araştırmalar yaptı. Stalin'le ilgili iki kitabıyla 2003'te Uluslararası Şolokhov Ödülü aldı. Uzun süredir Rusya Bilimler Akademisi Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nde Baş Araştırmacı'dır. Bilim dergilerinde çok sayıda makalesi, araştırması ve kritik yazıları yayımlanmıştır.

Yayımlanmış başlıca eserleri:

- *P.Y. Şyogolev: Perventsı russkoy svobodı* (P.Y. Şyogolev: Rusya'da Özgürlüğün Öncüleri), Moskova, 1987;
- *Moskovskiy universitet v vospominaniyakh sovremennikov: 1755 - 1917* (Dönemin Anılarında Moskova Üniversitesi: 1755 – 1917), Moskova, 1989;
- *Zametki o Bukharine. Revolyutsiya,* İstoriya, *Liçnost* (Bukharin Hakkında Etütler: Devrim. Tarih. Şahsiyet), Moskova, 1989;
- *P.Y. Şyogolev – istorik russkogo revolyutsionnogo dvijeniya* (P.Y. Şyogolev - Rusya Devrimci Hareketleri Tarihçisi), Moskova, 1990;
- *P.Y.* Şyogolev. *Posledniy reys Nikolaya II.* (P.Y. Şyogolev - 2. Nikolay'ın Son Seferi), Moskova, 1991;
- *S.P. Melgunov: V Rossii i emigratsii* (S.P. Melgunov: Rusya'da ve Göçmenlikte), Moskova: 1998;
- *Stalin. Na verşine vlasti* (Stalin - İktidarın Zirvesinde), Moskova, 2002;
- *S.P. Melgunov. Vospominaniya i dnevniki* (S.P. Melgunov - Anılar ve Günce), Moskova, 2003;
- *Stalin. Put k vlasti* (Stalin - İktidara Giden Yol), Moskova, 2003;
- *Trotskiy: mifı i liçnost* (Trotskiy: Mitler ve Şahsiyet), Moskova, 2003;
- İstoriya *v izgnanii:* İstoriçeskaya *periodika russkoy emigratsii (1920-1940-e godı)* (Gurbetteki Tarih: Yurtdışında Rus Göçmenlerinin Süreli Yayınları [1920-1940'lı Yıllar]), Moskova, 2008;
- *Khruşov: Smutyan v Kremle* (Khruşov: Kremlin'deki Fesatçı), Moskova, 2009;
- *Yevropa sudit Rossiyu* (Avrupa Rusya'yı Yargılıyor), Moskova, 2010;

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR SÖZLÜĞÜ 7
ÖNSÖZ 9

1. KISIM
STALİN'İN YUKARIDAN YAPTIĞI DEVRİM

1. Bölüm: *"Büyük Kırılma" ve "Başarıdan Baş Dönmesi"* 13
2. Bölüm: *Bütün Cephe Boyunca Taarruzun Zorlukları ve Kurbanları* 31
3. Bölüm: *Taarruza Geçen Ordunun Zaferi* 51
4. Bölüm: *Ağa* 57
5. Bölüm: *Stalin Kültü* 75
6. Bölüm: *Kirov'un Katli* 83
7. Bölüm: *Saray Entrikalarının Örümcek Ağında* 95
8. Bölüm: *"Bütün Sovyet Düzeni Pamuk İpliğine Bağlıydı"* 111
9. Bölüm: *Yejovculuk* 133
10. Bölüm: *Mücadelelerle Kurulmuş Sosyalizm* 163

2. KISIM
SINAV ÖNCESİ

11. Bölüm: *Zaman Kazanma* 177
12. Bölüm: *Alan Kazanma* 191
13. Bölüm: *Sovyetler-Finlandiya Savaşı ve Dersleri* 207
14. Bölüm: *Stalin Alman Saldırısını Neden Beklemiyordu?* 213

3. KISIM
BÜYÜK VATAN SAVAŞI

15. Bölüm: *Savaşın İlk Günleri* 237
16. Bölüm: *Kiev, Leningrad ve Moskova İçin Savaşlar* 255

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

17. Bölüm: *Başkumandan* 283
18. Bölüm: *Stalingrad* 297
19. Bölüm: *Savaşın Kırılma Yılı* 319
20. Bölüm: *Büyük Üçlü* 341
21. Bölüm: *Avrupa'nın Kurtarılması ve Yalta Düzeninin Kurulması* 379
22. Bölüm: *Zafer* 401
23. Bölüm: *Savaşın Sonuçları* 413

4. KISIM
SON YILLAR

24. Bölüm: *Savaşın Yıktığı Ülkeyi Yeniden İnşa Etme ve Geliştirme Programı* 423
25. Bölüm: *"Soğuk Savaş"ın Başlaması* 429
26. Bölüm: *Yugoslavya ile Bağların Kopması* 439
27. Bölüm: *İdeoloji Cephesinde* 453
28. Bölüm: *Nükleer Kalkan* 467
29. Bölüm: *"Soğuk Savaş"ın Kore Sayfası* 475
30. Bölüm: *Büyük Vatan Savaşı'nın Entrika Kurbanı Kumandanları* 485
31. Bölüm: *"Leningrad Dosyası"* 491
32. Bölüm: *"Yahudi Antifaşist Komitesi Dosyası", "Doktorlar Dosyası" ve Devlet Güvenlik Organlarındaki Entrikalar* 499
33. Bölüm: *Teorik Vasiyet* 517
34. Bölüm: *Son Parti Kongresi ve Son MK Plenumu* 533
35. Bölüm: *Stalin'in Ölümündeki Soru İşaretleri* 539

STALİN YARGILANIYOR (SON SÖZ YERİNE) 553

KULLANILMIŞ BAŞLICA KAYNAKLAR VE MATERYALLER 573

DİZİN 579

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISALTMALAR SÖZLÜĞÜ

ÇK: Çrezvıçaynaya komissiya (Olağanüstü Kurul)
Es-Er: Sotsialist-revolyutsioner (sosyalist devrimci)
GKO: Gosudarstvennıy Komitet Oboronu (Devlet Savunma Komitesi)
GOELRO: Gosudarstvennaya elektrifikatsiya Rossii (Rusya Devlet Elektrifikasyonu)
Gosplan: Gosudarstvennıy komitet planirovaniya (Devlet Planlama Komitesi)
GPU: Gosudarstvennoye politiçeskoye upravleniye (Devlet Siyasi İdaresi)
İMEL: İnstitut Marksa, Engelsa i Lenina (Marx, Engels ve Lenin Enstitüsü)
kolhoz: Kollektivnoye khozyaystvo (kolektif çiftlik)
Komsomol: Kommunistiçeskiy soyuz molodyoji (Komünist Gençler Birliği)
MKhAT: Malıy Khudojestvennıy Akademiçeskiy Teatr (Küçük Akademik Sanat Tiyatrosu)
MKK: Merkezi Denetleme Komitesi (aslı Tsentralnıy kontrolnıy komitet)
MTS: Maşinno-traktornaya stantsiya (makine traktör istasyonu)
nep: Novaya ekonomiçeskaya politika (yeni ekonomik politika)
NKVD: Narodnıy Komissariat vnutrennikh del (İçişleri Halk Komiserliği)
obkom: Obalstnoy partiynıy komitet (vilayet parti komitesi)
OGPU: Obyedinyonnoye gosudarstvennoye politiçeskoye upravleniye (Bileşik Devlet Siyasi İdaresi)
Orgbüro: Organizatsionnoye byuro (Örgütlenme Bürosu)
Politbüro: Politiçeskoye byuro (Siyasi Büro)
RAPP: Rossiyskaya Assotsiatsiya proletarskikh pisateley (Rusya Proleter Yazarları Birliği)
raykom: Rayonnıy partiynıy komitet (ilçe parti komitesi).
RKP(b): Rossiyskaya Kommunistiçeskya Partiya (bolşevikov) (Rusya Komünist Partisi [bolşevikler])
RSDİP: Rusya Sosyal-Demokrat İşçi Partisi (aslı Rossiyskaya sotsial-demokratiçeskya raboçaya partiya)
RSFSC: Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (aslı Rossiyskaya Sovetskaya Federativnaya Sotsialistiçeskaya Respublika)
SBKP: Sovyetler Birliği Komünist Partisi (aslı KPSS: Kommunistiçeskaya Partiya Sovetskogo Soyuza)
SMERŞ: Smert şpionam (Casuslara ölüm!) ifadesinin kısaltması; Sovyet karşı istihbarat örgütü
SNK: Sovyet narodnıkh komissarov (Halk Komiserleri Kurulu)
sovhoz: Sovetskoye khozyaystvo (Sovyet çiftliği)
Sovinformbyuro: Sovetskoye informatsionnoye byuro (Sovyet Enformasyon Bürosu)
Sovnarkhoz: Sovet narodnogo khozyaystva (Halk Ekonomisi Konseyi)
TASS: Telegrafnoye agentstvo Sovetskogo Soyuza (Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı)
TsİK: Tsentralnıy ispolnitelnıy komitet (Merkez Yürütme Komitesi)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

VÇK: Vsesoyuznaya çrezvıçaynaya komissiya (Birlik Geneli Olağanüstü Kurul)
VKP(b): Vsesoyuznaya kommunistiçekaya partiya (bolşevikov) (Birlik Geneli Komünist Partisi [bolşevikler])
VLKSM: Vsesoyuznıy Leninskiy kommünistiçeskiy soyuz molodyoji (Birlik Geneli Leninci Komünist Gençler Birliği)
VSNKh: Vışsiy Sovet narodnogo khozyaystva (Ekonomi Yüksek Kurulu)
VTsİK: Vserossiyskiy Tsentralnıy ispolnitelnıy komitet (Rusya Geneli Merkez Yürütme Komitesi)
YAK: Yevreyskiy antifaşistskiy komitet (Yahudi Antifaşist Komitesi)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Elli yıl önce Stalin öldüğünde Sovyet halkının çoğu mateme gömülmüş ve ülkenin geleceği, istikrarı ve kalkınması konusunda endişeye kapılmıştı. Sadece Sovyetler Birliği'ndeki değil, Çin, Romanya, Moğolistan, Arnavutluk, Polonya ve benzeri ülkelerdeki milyonlarca insan da SSCB'de Stalin'in önderliğini mutlu yaşamın, barışın, istikrarın ve ekonomik refahın garantisi saymaktaydı. Stalin'in 1947'de çıkan *Kısa Biyografi*'sinde şöyle yazıyordu:

> İ.V. Stalin partinin dahi önderi ve öğretmeni, sosyalist devrimin strateji uzmanı, Sovyet devletinin yöneticisi ve kumandanıdır... Bütün ülkelerin milyonlarca işçisi, sınıf düşmanına karşı başarılı bir şekilde nasıl savaşılması, proletaryanın kesin zaferi için uygun şartların nasıl hazırlanması gerektiğini Stalin'in klasik eserlerinden öğrenmişlerdir ve öğrenmektedirler; dolayısıyla onların gözünde Stalin yüce öğretmen ve önderdir.

İ.V. Stalin'in yönetimi döneminde Komünist Partisi'nin kusursuz ve hatasız bir politika izlediği iddiası Sovyet propagandası tarafından bu şekilde ortaya konuyordu. Stalin'le ilgili herhangi bir kuşkuya yer tanımayan ve peşinen basite indirgenmiş bu değerlendirme, o zamandan beri birçok ülkede büyük oranda gözden geçirilmiş ve değişmiştir. Bugün, Stalin'in iktidara yerleşmesiyle birlikte ülkemizin ve dünyanın başka ülkelerinin başına sayısız felaket geldiğinden kuşkusu olan insan sayısı oldukça azdır. Bu tezi ortaya koyan birçok kitap ve yayın vardır. Bu yaklaşımı internet sitelerinde de açık bir biçimde görebilirsiniz. Örneğin Russuia.net sitesinde Rusya tarihiyle ilgili İngilizce bazı kısa bilgiler verilmiş ve bunlar bir sayfa yazıya sığdırılmıştır. Burada yer alan Stalin dönemine (1924-1953) dair bilgiler yüzeysel olduğu kadar hatalı ve asılsızdır da.

Bu yazıya göre, Stalin soyadı Rusça "stal (çelik)" kelimesinden gelmektedir. Onun döneminde tarımda "kolektif çiftlikler" kurulmuş, kentlerde "endüstrileşme" sağlanmıştı. Buna karşın, bu dönemde ülkede "büyük terör" uygulanmıştı ve

> 1935-1941 arasında Stalin kendisine veya devlete karşı çıktığından kuşkulandığı herkesi takip etmekteydi. Stalin'in emriyle hareket eden gizli polisin şefi Lavrentiy Beria ve onun subayları toplumda şüpheli gördükleri herkesi, eski bolşevikleri, partinin yeni üyelerini, Kızıl Ordu subaylarını, aydınları ve *kulak*ları (zengin köylüleri) tutukluyorlardı... Yaklaşık yirmi milyon insan tutuklanmış, bunların neredeyse yedi milyonu imha edilmişti, diğerleri de GULAG kamplarında ıslah sürecinden geçirilmişlerdi... Yaklaşık yirmi yıl içinde, SSCB, milyonlarca en tecrübeli, yaratıcı, tahsilli ve sadık vatandaşını, ulusunun zekâsını ve ruhunu kaybetmişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İnternette dolaşan ve bilgisayar kullanan zihin emekçilerine hitap eden bu metinde, o dönemde SSCB'deki aydınların durumuna özellikle dikkat çekilmektedir:

> Parti lideri Andrey Jdanov, Jdanovculuk diye ünlenmiş uygulamalarıyla, "Leningrad dosyası" kapsamında kentin sanatçı ve yazarlarını baskı altına almıştı. Bunun sonucunda Mayakovskiy, Yesenin, Tsvetayeva gibi şairler intihar etmişlerdi. Jdanov sadece sosyalist gerçekçi sanata izin veriyordu, çünkü bu metot, onun kendi ifadesiyle "sosyalizmin ilkelerine uygun ideolojik dönüşüm sürecine yardımcı oluyor"du. Kimse tasfiye ve toplu kıyımdan kaçamıyordu; Jdanov'un kendisi de Stalin'in gazabına uğrayarak 1948'de idam edildi.

Bu sitede yer alan yazıya göre, bu ceza uygulamalarına karşı, pasif bir şekilde de olsa, sadece köylüler direniyorlardı:

> Onların çoğu topraklarından vazgeçmeyerek ürünlerini ateşe vermeyi tercih ediyordu. Bu yüzden açlık başladı ve ülke genelinde yaklaşık 10 milyon insan öldü.

Bunun ardından Büyük Vatan Savaşı anlatılmaktadır ve ilk cümle şöyledir:

> Hitler, Batı Avrupa'yı ele geçirdikten sonra, 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırdı; ancak kıyım yüzünden ülkenin ordusu komutansız kalmıştı, subay bulunmuyordu, halk perişandı, her tarafta korku ve baskı hâkimdi. Almanlar ilkin bir direnişle karşılaşmadan Moskova'ya kadar ilerlediler ve Leningrad'ı abluka altına aldılar; savaş 20 milyon Sovyet insanının hayatına mal oldu.

Fakat burada cevabı verilmeyen bir soru akla gelmektedir hemen: Bu perişan ve aç ülke, nasıl olmuştu da Almanya'yı yenebilmişti?

Elbette ki Sovyet yönetiminde Stalin'le birlikte Lavrentiy Beria ve Andrey Jdanov gibiler de yer alıyordu; bu arada, intihar nedenleri hâlâ tartışılan ve konuşulan Mayakovskiy ve Yesenin gibi şairler de vardı. 1930'lu yıllarda köylerde gerçekten kitlesel kıtlık ve açlık yaşanmıştı; 1930'lu yılların ikinci yarısında ülke toplu ceza uygulamaları ve kıyımla sarsılmıştı. Evet, "Leningrad dosyası" gerçekti, edebiyat ve sanatta "sosyalist gerçekçilik" dayatması vardı. Ancak her mitte olduğu gibi burada da gerçek kişiler ve gerçek olaylar hayal ve fanteziyle bir arada anlatılmaktadır; kolektif çiftlikler kurulması, endüstrileşme, toplu kıyım, savaşın gerçekleri, Leningrad ablukası, Moskova savunması ve benzeri konular, bir sürü yalanla birlikte aktarılmaktadır. Stalin'in faaliyetleri, mitleştirilmiş bir şekilde, adeta üzerindeki yer adları değiştirilmiş, denizler ve göllerin yerine dağlar çizilmiş, çöllerin yerine nehirler konmuş bir coğrafya haritası gibi takdim edilmektedir. Hal böyle olunca, yalanla gerçeği

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

birbirinden ayırmak ve ciddi bir tarihten bahsetmek mümkün olmamaktadır.

Öte yandan, Stalin hakkında burada anlatılanlar, her mit gibi, geçmişin olaylarını ve gelişmelerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Zira örneğin eğer Kızıl Ordu'daki kitlesel ceza ve kıyımın feci sonuçlarını göz önünde bulundurarak alınan önlemleri ve hazırlıkları görmezden gelirsek, Sovyetler Birliği'nin Almanya'yı yenmesini açıklamak çok zor olacaktır. Eğer devlet terörü ve zulmünün Sovyet halkını perişan ettiğini doğru kabul edersek, Sovyet halkının savaş sırasındaki fedakârlık ve kahramanlığını açıklayamayız. Stalin'i, savaşı tahrik eden ve ülkeyi felakete sürükleyen biri olarak değerlendirirsek, onun Başkumandan olarak Hitler ordularını dize getirmesini neyle izah edeceğiz?

Stalin ve onun dönemini değerlendirmek için her şeyden önce mitlerden ve önyargılardan kurtulmak, sağduyu ile kaynak ve belgelere dayanmak gerekir. Stalin'in kişiliğinin oluşmasında hangi sosyal, etnik, kültürel, politik faktörlerin rol oynadığını, onun hangi toplumsal güçlerden ve çevrelerden etkilendiğini, devrimcilik faaliyetlerini, partideki pozisyonlarını bilmek gerekir, yoksa onun nasıl olup da ülkemizin lideri konumuna yükseldiğini, tarihimizin en zor döneminde nasıl liderlik ettiğini anlayamayız. *Stalin: İktidara Giden Yol* kitabında, yazar, işte bu tür bir araştırmayı hedeflemişti. Aynı şekilde, Stalin'in iktidarın zirvesine ulaştıktan ve fiilen sınırsız bir erk sahibi olduktan sonra yaptığı faaliyetleri incelemek ve anlamak için de, o dönemin şartlarını, gerçek olaylarını ve tarihin kaçınılmaz mantığına bağlı gelişmeler zincirini ele almalıyız.

İşte bu altyapı sağlandıktan ve mitlerin yerini gerçekler aldıktan sonradır ki "kolektif çiftlikler kurulması ve endüstrileşme, 1930'lu yıllardaki toplu kıyım, savaşın gerçekleri vb" anlaşılır olacaktır. Kirov'un öldürülmesi, Orconikidze'nin intiharı, Tukhaçevskiy ve diğer kumandanların tasfiyesi, birçok parti ve devlet adamının yok edilmesi gibi gelişmeleri ancak bunun ardından açıklayabiliriz. Çünkü gerçeğin bir kısmını değil, hepsini bilmek gerekir ve bugüne kadar tekrarlanagelen şu sorulara sadece bu sayede cevap verebiliriz: 1939'da Almanya ile bir Saldırmazlık Antlaşması imzalamak gerekli miydi? Almanların ülkemize yönelik taarruzu neden beklenmedik bir gelişmeydi? Büyük Vatan Savaşı'nın başlarında Kızıl Ordu'nun yaşadığı yenilgilerin sebebi neydi? "Soğuk Savaş"ın başlaması kimin suçuydu? Savaştan sonra edebiyat, sanat ve müzikle ilgili olarak alınan parti kararlarının gerekçesi var mıydı? Savaş sonrasında "Leningrad dosyası" ve diğer "dosya"lar neden ortaya çıkmıştı?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bütün bu gelişmeleri ve olayları tahlil ederken, yeni kaynakları ve yaklaşımları ele alırken, ülkenin nasıl kısa sürede cehaleti, kıtlığı, geriliği yenerek ve birçok sosyal sorunu çözerek büyük bir sanayi devletine dönüştüğünü de açıklamak gerekir. Ülkemizdeki sadece olumsuz gelişmelere ve olaylara odaklanırsak, Almanya karşısında elde edilen zaferi, ekonominin savaş sonrası yeniden ayağa kaldırılmasını ve kaydedilen hızlı kalkınmayı, nükleer füze kalkanı kurulmasını anlamak mümkün değildir.

Ülkemizin yakın tarihi, Stalin'in kişiliği ile kaynaşmıştır; ülke tarihini Stalin'in hatalarıyla açıklama eğilimi de bununla bağlantılıdır. Ne var ki 1930-1950'li yıllarda ülkemizdeki başlıca gelişmelerin doğrudan Stalin'e bağlanması, onun iktidarının sınırsız olduğu kabulüyle ilgilidir. Ancak Stalin'in kişisel katkılarını anlamak için, ona bağlı olmayan ve onun müdahale edemeyeceği birçok nesnel koşulu da dikkate almalıyız. Eğer bunları bilmiyorsak, Stalin'in hangi konuda haklı, hangi konuda suçlu olduğunu da bilemeyiz.

Bukharin'i ve taraftarlarını saf dışı bıraktıktan sonra, Nisan 1929'dan itibaren, Stalin'in iktidarın zirvesinde olduğunu kabul ediyor ve bu kitabımızın kronolojisini bu tarihle başlatıyoruz. Bu tarihten itibaren, Stalin, ülkede bir köklü reformlar ve değişiklikler politikası uygulamaya başlamıştı ve bu, bugün yukarıdan yapıldığı söylense de yine de bir devrimdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1. KISIM

STALİN'İN YUKARIDAN YAPTIĞI DEVRİM

1. Bölüm

"Büyük Kırılma" ve "Başarıdan Baş Dönmesi"

Stalin, son muhalifleri ve rakipleri üzerinde kesin bir zafer elde etmişti ve hiç zaman kaybetmeden hemen ülkeyi hızla kalkındırmaya yönelik bir program ve bununla bağlantılı toplumsal reformlar konusunda yoğun bir çalışma başlattı.

Bukharin, Tomskiy, Rıkov ve onların yandaşlarının bertaraf edildiği VKP(b) MK ve MKK Plenumu 23 Şubat 1929'da sona erdi ve ayrı gün VKP(b) XVI. Konferansı açıldı. Konferansta, Halk Ekonomisinin Beş Yıllık Kalkınma Planı Hakkında Karar kabul edildi. Bugünlerde sıkça, Stalin'in o sırada ülkenin hızla kalkındırılması rotasını partiye zorla kabul ettirdiği iddia edilmektedir. Oysa aslında konferansa katılan delegelerin çoğunluğu bu kararı desteklemişti; ayrıca milyonlarca sıradan komünist ve partisiz yurttaş da, ülkenin ekonomik geriliğinin kısa sürede ortadan kaldırılmasından yanaydı. Beş yıllık plan dönemiyle ilgili konuşmalardan birini A.İ. Rıkov yapmıştı ve bu konuşma, dünkü muhaliflerin de bir şekilde Stalin rotasını desteklediklerini gösteriyordu.

Partinin Aralık 1927'de düzenlenen 15. kongresinde, Stalin, gelişmiş kapitalist ülkelerle karşılaştırıldığında SSCB'nin ekonomik kalkınmasında son yıllarda tutturulan "rekor tempo"dan söz etmişti (yılda % 7,3), ama beş yıllık planda daha hızlı bir ilerleme öngörülüyordu. Plana göre sanayide -elektrifikasyon dâhil- işletme ve tesislerin inşaatı için 19,3 milyar ruble tahsis edilecekti ki bu rakam önceki beş yıla oranla 4 misli fazlaydı. Üstelik bu yatırımın yüzde 78'i ağır sanayiye ayrılmıştı. Sanayideki genel gayri safi hasıla artışı 2,8 kat olarak düşünülürken, ağır sanayide 3,3 ve bu arada makine sanayisinde de 3,5 kat artış öngörülüyordu. Beş yıllık dönem için planlanan elektrik santralleri yapımı 1920'de kabul edilmiş GOELRO (Gosudarstvennaya elektrifikatsiya Rossii: Rusya Devlet Elektrifikasyonu) Planı'ndakinden kapsam ve sayıca epeyce çoktu:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Daha evvel 10-15 yıl içinde toplam 30 elektrik santrali yapımı planlanmışken, şimdi 5 yılda 42 santral yapılması hedefleniyordu.

Hızlı ekonomik kalkınmada temel faktör üretim verimliliği olacaktı; 1928-1929 döneminde yüzde 17 düzeyinde bir verimlilik artışı öngörülmüştü. Yeni teknolojiye uygun teknik donanım sıkıntısı nedeniyle, insan kaynaklarının daha etkili şekilde seferber edilmesi ve öncelikle inşaata, genel olarak da üretime yöneltilmesi çok önemliydi; ayrıca kol emeği de oldukça geniş çapta kullanılıyordu. Temelde eski köylülerden oluşan yeni işçi sınıfı kuşağı 1929'da artık 4,3 milyon kişiye ulaşmıştı. Şimdi onlardan verim almak ve onları kalifiye işçiye dönüştürmek gerekiyordu. Daha beş yıllık plan kabul edilmeden önce, 21 Şubat 1929'da, VKP(b) MK bütün parti örgütlerine "Emek Disiplininin Yükseltilmesi Hakkında" başlıklı kapalı bir mektup dağıttı; 6 Mart 1929'da ise, SNK, işe gelmeyenlere ve emek disiplinini ihlal edenlere, işten atılma da dâhil olmak üzere en sert cezaların verilmesini kararlaştırdı.

Aslında daha önce ağır köylü çalışma şartlarına alışmış milyonlarca yeni işçi, sanayideki zorlu koşullara da kolay ayak uyduruyordu. Daha 1926-1929 döneminde, Moskova, Leningrad, Ural kentleri ve diğer sanayi merkezlerinde "öncü emekçi" ekipleri kurulmaya başlamıştı. Ocak 1929'da ülkede artık bu tür yüzlerce öncü ekip vardı. Aynı zamanda ülke genelinde, sanayide, değişik bölge ve kentlerin işletmeleri arasında sosyalist yarışma düzenleniyordu. Emekçi halk, iş ve üretimde şevkle çalışıyordu; ülke genelinde tam bir çalışma ve kuruculuk coşkusu hâkimdi. Sosyalizmi kurmaya yönelik çaba milyonlarca insanın maddi ve manevi enerjisini harekete geçirmişti; toplum, çalışma hayatında fedakârlığa hazırdı.

Fakat beş yıllık planın gerçekleşmesi için işçilerin bu coşku ve fedakârlığı yeterli değildi; tarımda da köklü değişimler olmaksızın sanayide kalkınma sağlanması imkânsızdı. Tarımın sanayi için gereken hammaddeyi temin etmesi gerekliydi; nüfusu giderek artan kentlere temel gıda ürünleri sağlanmadan başarıya ulaşmak mümkün değildi. Bu sorunu çözmek için kolhoz ve sovhozlardaki meta üretiminin düzene konması zorunlu önkoşullardan biriydi; zira bu işletmelerin üretim verimliliği ülke ortalamasına göre yüzde 15-30 oranında daha yüksekti. Makineleşme ve modern üretim teknikleri sayesinde bu verimlilik daha da artacak ve ülkedeki tarım çiftliklerinin sadece yüzde 20'sini oluşturan kolhozlarla sovhozlar, toplam meta hububat üretiminin yüzde 43'ünü sağlayacaktı. 1927-1928 döneminde sanayinin 1.300 traktör üretmesi öngörülmüşken, 1929-1930 döneminde devlet 9.100 traktör üretecek ve bunların çoğu kolhoz ve sovhozlara verilecekti. Mayıs 1929'da, ülke genelinde 102

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Makine Traktör İstasyonu (MTS) kurulmasına ilişkin plan onaylandı ve aynı yılın sonbaharında da bu doğrultuda çalışmalar başlatıldı.

Önce şahsa ait çiftliklerin propaganda, ajitasyon ve örnekleme yoluyla kolektif çiftliklere dönüştürülmesi planlanmıştı. Güneydeki Salsk steplerinde kurulmuş Gigant Sovhozu böyle örnek bir tarım işletmesiydi; burada 3.042 traktör, 9 biçerdöver, 63 kamyon çalışıyordu. Sadece 1929'da Kuzey Kafkasya, Volga bölgesi ve diğer bölgelerdeki 50 binden çok köylü bu örnek sovhozun çalışma ve yaşam şartlarıyla tanışmış, orada pratik yapmış, avantaj ve kolaylıkları bizzat görmüştü. Genelde tarım makineleri ve donanımının artması, kimyasal gübrelerin üretimi ve kullanılması, tarım uzmanlarının eğitimi, modern çiftliklerin ve tesislerin inşasıyla köy ekonomisinde zamanla kolektif çiftliklere geçişin sağlanacağı öngörülmüştü. Beş yıl içinde 5-6 milyon köylünün çiftlikleri kolektif çiftliğe dönüşecek ve beş yıllık plan dönemi sonunda ülkede 19-20 milyon şahsa ait çiftlik kalacaktı.

Ne var ki beş yıllık plan hayata geçirilmeye çalışılırken, tarım üretiminin mevcut hacim ve rekolteleriyle endüstrileşmenin imkânsız olduğu, sanayiye yeterli hammadde, kentlere yeterli erzak sağlanamayacağı anlaşıldı. Kolhoz ve sovhozlardaki üretimin artış hızı, sanayi üretimindeki ve kentsel nüfustaki artışın çok gerisindeydi. Bu nedenle köylerde 1928'de "olağanüstü" yolla "hububat" müsaderesi başlatıldı; 1929'da bu uygulama daha da sertleştirildi. VTsİK ve RSFSC SNK, 28 Haziran 1929 ve 5 Ağustos 1929 tarihli kararnamelerle köy Sovyetlerine, hububat fazlasını devlete satmayı kabul etmeyen *kulak*lara, teslim etmeleri gereken miktarın parasal değerinin beş katı para cezası kesme izni verdi. Para cezasını ödemeyen *kulak*ların toprakları ve mal varlıkları müsadere edilecek, kendileri ise sürüleceklerdi. Bu önlemler sonucunda *kulak*lardan 3,5 milyon pud* hububat alıkondu ve 20 Aralık 1929 itibariyle hububat tedariki planı yerine getirilmiş oldu.

Zengin köylülerin sahip oldukları hububat fazlasının "istimlak" ve mal varlıklarının müsadere edilmesiyle birlikte hızlı bir şekilde kolektif çiftlikler kuruluyordu. 1929 Haziran-Eylül ayları içinde kolhozlara katılan şahsa ait çiftlik sayısı nerdeyse iki misli artarak 1 milyondan 1,9 milyona yükseldi. VKP(b) MK Tarım Şubesi, "köyde sosyalist dönüşüm" için teknik, altyapı ve organizasyon bakımından gerekli hazırlıklar yapılmadan, 29 Ağustos 1929'da bir toplantı düzenleyerek, hızla kolektif çiftliklere geçme kararı aldı. Ülke genelinde kolektif çiftliklere geçiş oranı 1929 başlarında yüzde 3,9 iken

* 1 pud=16,3 kg.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yıl sonunda bu oran yüzde 7,6 düzeyine yükseldi. Böylece beş yıllık planda öngörülen hedefe daha Eylül 1929'da ulaşılmış oldu. Devlete ait veya kooperatif MTS'ler ve sağlam kolhozlar olan bölgelerde bu süreç çok daha hızlıydı. Ekim 1929 itibariyle ülkede toprakların yüzde 80 kadarının kamulaştırıldığı 25 bölge vardı ve buralarda tarım çiftliklerinin yarısından çoğu tek bir çiftlik halinde birleştirilmişti. Kuzey Kafkasya, Volga bölgesi, Ukrayna, yani başlıca hububat bölgelerinde kolektif çiftliklere geçiş hızı çok yüksekti.

Stalin, Ekim Devrimi'nin 12. yıldönümü dolayısıyla kaleme aldığı "Büyük Kırılma Yılı" başlıklı makalesinde, "orta halli köylünün kolhoza gittiği, köylülerin kolhozlara yöneldikleri, köyler, bucaklar ve ilçeler halinde toptan kolhozlara girdikleri"ni belirtiyordu. Ancak o, birçok köylünün kolhoza zorla, baskı altında ve tehditle girdiğini de görmezden geliyordu. Sadece zengin köylüler değil, günün birinde *kulak* sayılıp baskı görecekleri kuşkusundan hiç kurtulamayan orta halli köylüler de kolektif çiftlikler kurulmasına karşı direnmeye başladılar. Kolhozlara karşı terör ve eşkıyalığa yönelenlerin sadece yarısı *kulak*tı, geriye kalanları ise orta halli köylüler ve hatta "fakirler"di. Birçok ciltten oluşan *SSCB Tarihi* resmi yayınında belirtildiği üzere, 1929 yılının sadece Eylül ve Ekim aylarında Leningrad vilayetinde kayda geçen yaklaşık 100 terör eylemi olmuştu; Orta Volga bölgesinde 353, Merkezi Çernozemye bölgesinde Temmuz ile Kasım arasında 44 ölümle sonuçlanan olay da dâhil olmak üzere 749 terör eylemi düzenlenmişti. 1929'da, sadece Rusya Federasyonu'nda, kolhoz mal varlığını hedef alan 30 bin kundaklama olayı kaydedilmişti. Çeşitli bölgelerde kolektif çiftliklere geçişe karşı direniş örgütleri kuruluyordu. Kuzey Kafkasya'da Hububatçılar Birliği, Köylü Özgürlüğü Mücadele Birliği, Gönüllü Özgürlük Ordusu vb örgütler oluşturulmuştu. Ukrayna'da isyancı köylüler 32 köyde aynı anda ayaklanma yapmayı planlamışlardı ve sloganları şöyleydi:

Sovyet iktidarına tek libre tahıl yok! Bütün hububat trenlerini devirin!

Kabardey-Balkar ve Çeçen Özerk Cumhuriyetlerinde kolektif çiftlikler kurulmasına karşı direniş hareketi silahlı bir isyana dönüştü. 1930'da Dağıstan'da bir köylü ayaklanması patlak verdi; çeteler ve isyancı gruplar dağlarda uzun süre Kızıl Ordu'ya direndiler. Daha evvel, Aralık 1929'da Krasnoyarsk bölgesinde de bir isyan başlamıştı ve isyancılar geçici olarak iktidara el koydular, Sovyet kurumlarını lağvederek parti ve Sovyet yöneticilerini öldürdüler. Bu şartlarda, iktidar, direnen köylülere karşı sert tedbirler almaya yöneldi ve sonraları uzun süre dillere pelesenk olacak olan Sibirya'ya

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sürgünler işte böyle başladı. VKP(b) MK Ocak 1933 plenumunda bildirildiği üzere, 1930 Ekimi itibariyle Sibirya ve Kuzey bölgelerine 115.231 aile sürülmüştü.*

Stalin, 1927'de, "*kulak*ları cezalandırma, fakir komitelerini tekrar kurma, köyde yeniden iç savaş başlatma" gibi hedefleri kesinlikle kabul etmiyor ve bu sloganları muhalefetin maceracılığı olarak görüyordu. Lakin aslında kırsal kesimde bir iç savaş durumu devam ediyordu; devrimin toprak verdiği köylü, şimdi aynı devrimin bu toprakları neden geri aldığını anlayamıyordu. Köyle kent arasında bağ oluşturan özel ticaretin ortadan kaldırılması, doğal olarak bu iki kesim arasında bir uçurum yaratmaktaydı. *Nep* politikası aslında sosyalist ve kapitalist güçler arasında bir tür barış süreciydi ve "kim kimi yenecek?" sorusu hâlâ cevap bekliyordu. Kırsal kesimde gerginlik hiç ortadan kalkmamıştı ve köylüler kendi çıkarlarından vazgeçmek istemiyorlardı. Stalin şöyle diyordu:

> Parti 1920'li yıllardan beri sürdürülen, köydeki kapitalist unsurları ortadan kaldırmaya yönelik olan ve *kulak*ların sömürücü eğilimlerini sınırlayan politikasından, köydeki kapitalist unsurları sınırlayan politikasından vazgeçmiyor... bizim bucak ve kaza yürütme komiteleri başkanlarını ve genelde tarım memurlarımızı kimse tanımak istemiyordu ve sıkça terör uygulanıyordu. Köylerde memurlarımızı *obrez*lerle** karşılıyorlardı. Taşra bölgelerinde çetelerle uğraşmak zorundaydık. Gürcistan'da ise silahlı isyan çıkmıştı.

1927'de başlatılan "köyleri yatıştırma" önlemleri kısa sürdü ve köylüler kendi çıkarlarına uygun olmayan fiyata hububat teslim etmekten vazgeçtiler. 1928 başından itibaren hükümet zora dayalı şekilde hububat tedarik etmeye başladı, dolayısıyla 1929'da köylülerin direnişi de arttı.

Stalin'in de söylediği üzere Leninizm öğretisinin ve Sovyet devlet politikasının başlıca ilkesi olan "işçi ile köylünün birliği" gerçekleşmiyordu. Bu ilke, Rusya bolşeviklerini Batı Avrupa sosyalizminden köklü bir şekilde ayıran ilkeydi. Kent ortamında oluşmuş, köylüye yabancılaşmış ve kuşaklar boyu kentli nüfusa dayanan Avrupa sosyalizmi için tarım problemi önemli bir sorun değildi. Stalin, 2. Enternasyonal partilerinin "köylü sorununu ihmal eden veya buna olumsuz yaklaşan tutumları"nı kınıyordu. Stalin, bu politikaların karşısına Lenin'in tutumunu koyuyordu, çünkü Lenin "köylüler arasında devrimci yetenek ve potansiyelin var olduğu, bunun proleter diktatörlüğü için kullanılabileceği"ni hesaba katıyordu.

---

* Bu rakamlar muhtemelen düşük gösterilmiş olmalıydı.

** Kolay saklamak için namlusu kesilerek kısaltılmış tüfek.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ancak Lenin ve Stalin, köylülerin devrimci potansiyelini dikkate alsalar da, onları proletaryanın eşit müttefiki olarak görmüyorlardı. Stalin şöyle yazıyordu:

> Emekçi köylü kitlelerini proletaryanın yedeği ve kaynağı olarak gören Leninizm haklıdır.

Yani köylülerle birlik kuran işçi sınıfı, öncü ve yönetici rolündeydi, köylü ise ona bağlıydı ve onun peşinden gitmekteydi. Stalin bu noktada "proletaryanın işbirliği yapacağı materyal" işlevi gören bir kitleden bahsediyordu.

Köylülerin yardımcı kuvvet olarak görülmeleri nedeniyle, onlarla yapılacak birlik ve işbirliğinin şekli ve yolları konusunda parti, duruma göre, politikalarını devamlı değiştirmekteydi. Stalin, "Köylü Sorununda Partinin Üç Temel Sloganı Hakkında" başlıklı makalesinde, köylülerin hepsiyle birlik hedefinin sadece çarlık rejimini devirmek ve burjuva demokratik devrimi gerçekleştirmek için uygun olduğunu belirtiyordu. 1917 Şubat Devrimi'nden sonra ise birlik yaklaşımı artık bütün köylüleri kapsamıyordu. O dönemde yeni ve farklı olan şu slogan ortaya atılmıştı:

> En fakir köylülerle birlikte, orta halli köylüleri tarafsızlaştırarak, proletarya iktidarı için kentte ve köyde kapitalizme karşı mücadele.

Ancak 1919'da, partinin 8. kongresinde, "orta halli köylüyü tarafsızlaştırma" politikasından vazgeçildi ve "fakirlere dayanarak ve orta halli köylüyle sağlam bir birlik oluşturarak sosyalizmi kurmak için ileri!" sloganı benimsendi. Açıktır ki bu sloganla, köy nüfusunun *kulak* denilen kısmına karşı düşmanca bir yaklaşım öngörülmekteydi. Parti yönetimi, 1920'li yıllarda "köyle kaynaşma" veya "yüzü köye dönme" gibi hedefler koyarken, *kulak*ların köy nüfusunun geriye kalan kısmı üzerindeki etkilerini azaltmayı amaçlamıştı. Bu sırada Sovyet iktidarına karşı gizli ve örtük bir tepki, hatta düşmanlık vardı ve orta halli köylü tabakasının *kulak*ların peşinden gittiği açıkça görülmekteydi; dolayısıyla Sovyet hükümeti, genelde köylülerin tamamını güvenilmez bir toplumsal kesim olarak görmekte, üstelik bu güvensizlik parti kadrosunun sınıfsal bileşimine de yansımaktaydı. Ülke nüfusunun yüzde 80'ini köylülerin oluşturmasına ve kentli nüfusun sadece yüzde 20 düzeyinde olmasına karşın, VKP(b) üyelerinin çoğunluğu kentliydi. Üstelik parti içindeki köylü üye oranı her geçen yıl giderek daha da azalıyordu. 1921'de partideki köylü üye oranı yüzde 26,7'yken, bu oran 1925'te yüzde 24,6'ya, 1929'da ise yüzde 19,4'e inmişti. İç Savaş sırasında Kızıl Ordu saflarında yer alarak partiye üye olan köylülerin yükselttikleri parti içindeki köylü oranı, "Lenin seferberliği" sonucunda kentli işçi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üyelerin sayısının artmasıyla birlikte azalmıştı. Partinin köylerdeki siyasi tabanı kuşkusuz çok zayıftı; bunu kendisi de itiraf eden Stalin daha 1924'te şöyle yazmıştı:

> Köylerde ancak çok cılız ve kırılgan yapıda parti grupları bulunmaktadır. Bunların ardından parti sempatizanı partisiz köylü kitlesi gelmektedir. Ancak bunların arkasında partili olmayan, onlarca milyonluk bir okyanus vardır. Parti ile köy arasındaki ince bağlar bu ortamda kopuyor ve işe yaramıyor, birleştirici köprü ortadan kalkıyor, parti ile köydeki partisiz köylü kitlesi arasında baştanbaşa bir duvar oluşuyor.

1 Temmuz 1929 itibariyle ülkede 25 milyon köylü hanesi varken köylerde sadece 340 bin komünist vardı. Kimi bölgelerde, birkaç köy Sovyetinin sadece tek bir ortak parti grubu vardı. 1929'da köydeki komünistlerin yüzde 45 kadarı ya köylü nüfus içinde azınlığı teşkil eden kolhoz üyeleriydi ya da köye gelmiş kentli işçilerdi. Parti politikası, köydeki komünistlerin kentlerden gönderilmiş parti görevlileri tarafından yönetilmesini öngörüyordu. Partinin 15. kongresinden sonra köylere daimi veya geçici olarak çalışmak üzere yaklaşık 11 bin parti, hükümet ve kooperatif görevlisi gönderilmişti. Kasım 1929 plenumunun ardından ise kırsal kesime 27 bin partili gönderildi ve bunlar tarihte "25 binler" diye bilinmektedirler. 1930 yılı boyunca köylere 1-2 aylık süreyle görevli olarak yaklaşık 180 bin kentli işçi sevk edildi. Bu bağlamda, yukarıda bahsedilen 340 bin köylü komünist, kırsal kesimde parti politikalarını kent komünistlerinden destek almaksızın uygulayamayan ikinci sınıf partili durumunda kalıyordu. Mikhail Şolokhov, *Uyandırılmış Toprak* romanında iki yerli komünist olan Razmetnov ve Nagulnov'un kentten buraya gönderilmiş işçi komünist Davıdov tarafından yönetildiğini anlatırken, Rus Kazak köyündeki güç dağılımını doğru tespit ediyordu.

Köylere görevli olarak gönderilen işçilerin ve profesyonel parti kadrolarının bütün fedakârlık ve coşkularına rağmen, şu bir gerçekti ki bu insanlar artık köy yaşamından ve ekonomisinden kopmuş, köyü unutmuşlardı; birçoğu ise köyle hiç ilgisi bulunmayan kentli unsurlardı ve yararlı olabilmeleri için eğitim almalıydılar. Üstelik bunlar, köylülere yukarıdan bakan, kendini beğenmiş öğretmen edasıyla davranarak zararlı sonuçlara da yol açıyorlardı. Kentlere daha yeni yerleşmiş olanları da dâhil, köylere görevli olarak gönderilen kentli Sovyet yurttaşları, kırsalda kendilerini barbar yamyamlar ülkesindeki beyaz adam gibi hissediyorlardı, çünkü köylerde, alışmış oldukları konfor ve lüksün izi bile yoktu. Kendileri de daha yeni ateist oldukları halde, bu komünistlerin çoğu, köylülerin dine bağlılıklarını ilkel batıl inanç olarak görüyor, kiliseleri, camileri ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

diğer ibadet mekânlarını kapatarak onlara "doğru yol"u göstermeye çalışıyorlardı. Bu kentli misafirler, dinin saçma olduğunu ispatlamak için kiliselerdeki haçları söküyor, başka densizlikler yapıyor, insanların inançlarıyla alay ediyorlardı.

Köylü hayatının "geri"liğinden iğrendiklerini saklamayan bu kentliler, aynı zamanda köydeki yiyecek bolluğuna da hayret ediyorlardı; çünkü kentlerde bunları bulmak kolay değildi. Orta halli bir köylünün nerdeyse tamamen bedava ekmek, süt, meyve ve sebzeye sahip olması onlara göre adaletsizlikti. Bu nedenle, kentliler, erzak rezervlerini ve stoklarını derhal kolektif mal ilan ederek kentlere göndermeye çalışıyorlardı. Örneğin, merkezi bölgelerden Kazakistan'a gönderilmiş görevli komünistler ve kentli işçiler, buradaki her Kazak ailesinin büyük bir koyun ve sığır sürüsüne sahip olduğunu görünce şaşkına dönüyor ve bunu akıl almaz bir haksızlık olarak görüyorlardı. Onlar bu sürüleri kolhozlara veya sovhozlara teslim etmeye çabalıyor, yerli halkın yıl boyu sadece bu sürü sayesinde geçinebildiğini anlayamıyorlardı.

Üstelik bu kentli komünistler, köylülere yönelik kentli önyargılarını haklı göstermek için, proletaryanın, mülkiyetten yoksun öncü sınıf olarak, mülk sahibi bir sınıf olan köylülerden üstün olduğuna ilişkin Marksist hükümleri dile getiriyorlardı. Bu tür yaklaşımlarla, köylü emeğinin ve köy kültürünün özellikleri, köylülerin topluma katkıları görmezden geliniyor, köylülerin farklı durumu ise sınıf mücadelesiyle açıklanıyordu. Bu yüzdendir ki kentten gelmiş komünistler ve işçi öncüler, kendi emeği, disiplini, çalışkanlığı ve deneyimi sayesinde önemli başarılar elde eden köylülere "sömürücü" diyerek onları *kulak* ilan ediyor ve sınıf olarak ortadan kaldırılmalarını istiyorlardı. Köylülere yönelik bu tür kaba Marksist yaklaşımlara dayanan politika ve uygulamalar tarıma çok büyük zarar veriyordu.

Kolektif çiftlikler kurma politikasına kadar Stalin de bu tür kaba yaklaşımları kınıyordu. 22 Ekim 1924'te, RKP(b) MK Köy Grupları Sekreterleri Danışma Toplantısı'nda konuşurken, o, "köylülere yaklaşımın tamamen değişmesi" gerektiğini söylemişti. Stalin'in isteği şuydu:

> Komünist, partili olmayanlara eşit davranmalıdır. Emretmek ve komuta etmek değil, partili olmayanları duyarlı şekilde dinlemek lazım. Partisizlere sadece öğretmek değil, onlardan öğrenmek de gerekir. Çünkü partili olmayanlardan öğreneceğimiz çok şey vardır.

6 Nisan 1925'te, *Orgbüro* toplantısındaki konuşmasında da şöyle diyordu:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

> Köylü çoğu zaman Komsomol (Komünist Gençler Birliği) üyesini ciddiye almıyor, ona kinaye ile yaklaşıyor. Bunun nedeni, köylünün onu işten kopmuş biri olarak görmesi, onu cahil ve tembel saymasıdır... köylü daha çok kendi işini kendisi yapana, köy işinden ve çiftlikten anlayana inanıyor. Bu yüzden köydeki çalışmalarımızın başlıca hedefi bizzat köylülerden oluşan aktif gruplar kurmaktır ve partimizin bunlardan güç alabileceğini düşünüyorum.

Stalin, o dönemde, köylü komünistlere yardım için köylere aceleyle kurulmuş "işçi ekipleri" veya hazırlıksız "25 binler" gönderilmesini gerekli görmüyordu. Ayrıca Stalin, o yıllarda köylerdeki inzibati ve idari uygulamaları da sıkça eleştiriyordu ki bu, köylerde köylülere karşı bu tür uygulamaların yaygın olduğunu göstermektedir.

Ancak 1929 sonunda, Stalin, tarımdan ve köyden anlamayan görevlilerin köylere müdahalesini destekledi. "Büyük Kırılma Yılı" başlıklı makalesinde, o, kolektif çiftliklere geçişte sonucu belirleyecek faktörün işçi sınıfı yönetimi olduğunu yazıyordu:

> Kolhozlar kurulmasında kaydedilen emsalsiz başarılar, ülkemizin öncü işçilerinin işi bizzat ellerine almaları ve bizzat yönetmeleriyle açıklanmaktadır. Ben bununla, ülkemizin başlıca bölgelerine yayılmış onlarca ve yüzlerce işçi ekibini kastediyorum.

Stalin'in tutumundaki bu kesin değişimin nedeni öncelikle şuydu:

> Proletarya ile köylüler arasında 1928-1929'a kadar hâkim olan birlik şeklinin yerine bir kez daha başka bir politika gelmişti.

Onun "Broşür Planı Taslağı"nı esas alırsak, Stalin'in "kırılma" derken zengin köylülerle kararsız barıştan onlara karşı savaşa geçişi kastettiği anlaşılıyordu.

Köylerdeki kolektif çiftlik kurma uygulamaları, bugün, insanlık dışı bir yöntem olarak kınanmaktadır; ancak şunu bilmeliyiz ki devrimci dönüşümler döneminde bu tür önlemler tarihi bir zorunluluktu. Ünlü sosyolog Pitirim Sorokin, bu tür değişimlerle ilgili deneyimleri tahlil ederken, "ceza ve ödül" yasasını tanımlamakta ve hâkim siyasi gücün toplumda birliği bu yasayla sağladığını savunmaktadır:

> Grubun uyuşmaz kısımları arasındaki veya uzlaşmayan düşman gruplar arasındaki davranış şablonları ve kalıpları ne kadar kuvvetliyse, cezalar da aynı oranda sert, ödüller de aynı oranda bol olmalıdır. Çünkü grubun uyuşmaz kısımlarının veya uzlaşmaz düşman gruplarının direnişini kırmak, onları bütünle kaynaştırmak ve genel olarak onların davranışlarını tek bir paydada eşitlemek için bu zorunludur. Bu kalıplar ne kadar esnek ve hafifse, yaptırımlar da aynı oranda hafif olmalıdır.

Rusya'da köylülerin "davranış şablonları" oldukça sağlam ve kuvvetliydi; hâkim sosyal ve siyasi güçler ise (proletarya ve komü-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nist partisi), gelişkin süper bir devlet kurmak için toplumu yekpare hale getirmek amacıyla, uyuşmaz zengin köylülerin direnişini kırmaya çalışıyorlardı. Sorokin'in "ceza ve ödül" yasası, Sovyet yönetiminin köylüler arasındaki "uyuşmaz grupların kararlı davranış şablonları"na karşı uyguladıkları "sert cezalar"ın tarihi zorunluluğunu yeterince açıklamaktadır.

Birçok devrim gibi Stalin'in "yukarıdan devrim"i de ilan edilmemiş bir iç savaşa yol açtı. Stalin, bu savaştaki amacı "*kulak*ları bir sınıf olarak yok etmek" diye tanımlıyordu. 27 Aralık 1929'da, Marksist tarımcılar konferansında yaptığı konuşmada, o, *kulak*ların tasfiyesine dönük yaklaşımı yakın zamana kadar neden kınadığını anlatıyordu. Stalin "*kulak*ların sömürücü eğilimlerini sınırlama politikasının bir döneme kadar doğru olduğu"nu düşünüyordu ve ona göre "beş veya üç yıl önce *kulak*ların üzerine böyle bir taarruz yapmak çok tehlikeli bir maceracılık olurdu". O zamanlar muhalefetin "*kulak*lara karşı derhal taarruza geçme" önerileri, Stalin'in fikrince, "boş palavracılık, *kulak*larla anlamsız bir didişme ve ağdalı bir laf"tı. Stalin şöyle diyordu:

> *Kulak*lara karşı taarruza geçmenin anlamı, bunun için hazırlık yapmak ve *kulak*lara darbe indirmektir, ancak öyle bir darbe ki bir daha ayağa kalkamasın.

Öte yandan, "*kulak*ları yok etme" fikri Stalin'in buluşu değildir. Roy Medvedyev'in doğru tespitine göre, Bukharin daha Ekim 1927'de şunu dile getirmişti:

> Şimdi orta halli köylülerle birlikte, Birliğimizin ve partimizin artan ekonomik ve siyasi gücüne, yanı sıra fakirlere dayanarak, öncelikle *kulak*lardan başlamak üzere kapitalist unsurlara karşı daha güçlü bir taarruza geçilebilir ve geçmek gerekir.

Ancak aynı Bukharin, daha sonraları ise, vahim sonuçlara yol açabileceği korkusuyla bu tür bir taarruzu ertelemeye çalışacaktı. Stalin ile Bukharin arasında 1929 Ocağından Kasımına kadar süren ihtilafın nedenini kitabında ele alan Vadim Kojinov, tartışmada Bukharin'in temel tezini şöyle tarif etmektedir:

> Köylülere karşı olağanüstü tedbirler Sovyet hükümetinin felaketi ve sonu olur.

Sonunda korkularını aşan ve çekincelerini bir yana bırakan Bukharin, 19 Şubat 1930'da *Pravda* gazetesinde yayımlanan "Büyük Rehabilitasyon" başlıklı makalesinde ise şöyle yazıyordu:

> ... biz sınıf mücadelesinin sıra dışı bir gerginlikte olduğu çok keskin bir kırılma yaşıyoruz... her tarafta proleter güçler ön safları tutmaktadırlar. Ancak en çılgın ve şiddetli savaş bizzat köydedir. Burada *kulak*lara karşı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

devrim hızlı ve muzaffer bir şekilde gelişmektedir... *Kulak*la kurşunun diliyle konuşmak gerekir.

Yani aslında "*kulak* eğilimi"yle suçlananlar bile "*kulak*lara karşı devrim"i desteklemişlerdi. Zengin köylülere karşı savaş açılmasını ve köylerde hızlı bir şekilde kolektif çiftlikler kurulmasını, sıradan komünistler ve ayrıca kentli işçi sınıfının önemli bir kısmı da doğru ve uygun buluyordu (bir de köy fakirlerinin yoğun desteği vardı). Aslına bakılırsa ucuz erzak isteyen bütün kent nüfusu bu politikadan yanaydı, ancak bunun acı sonuçları konusunda hiçbir fikirleri yoktu.

Stalin'e gelince, o, bu insanlar sayesinde ve onların çıkarlarını ifade ettiği için iktidarın zirvesine yükselmişti ve şimdi onların istekleri doğrultusunda hareket etmeliydi. Üstelik tarihsel şartlar da onun elini kolunu bağlıyordu; büyük dış tehlikelerle yüz yüze olan ülkeyi hızlı bir şekilde dönüştürmek ve kalkındırmak gerekiyordu. Stalin bir ikilemle karşı karşıyaydı: ya kolektif çiftliklere geçiş politikasını durduracak ve beş yıllık planı göz ardı edecekti ya da tarım reformlarını ve kolhozlar kurulmasını hızlandıracaktı, ama bu politika da, hiç hesapta olmayan sorunlarıyla, hızı ve biçimleriyle fiilen bir iç savaşa yol açacaktı. Stalin, birinci seçeneğin ülkeyi çökerteceğini düşündüğü için riskleri göze alarak tercihini köklü değişimlerden yana yaptı. Köylü nüfusunun çok büyük çoğunluğu oluşturduğu ülke, bunun sonucunda doğal olarak ikiye bölündü. Şimdi "proletarya" ordularının karşısında "*kulak*" aileleri vardı. *Kulak*lara karşı operasyonlar eşliğinde, "kurtarılmış" topraklarda "kolhoz ve sovhozlar dayatılıyordu".

Köylere hâkim proletarya "ordu"larıyla işbirliği yapmaya hazır olan fakir köylülerle birlikte buralardaki az sayıda komünist ve Sovyet memurları da merkezin politikalarını destekliyorlar ve bu sayede *kulak*lar azınlıkta bırakılıp kuşatılıyorlardı. Zengin köylüler fazla direnemeden iktidara teslim oluyor, aileleriyle birlikte gözaltına alınarak savaş esirleri gibi hapishanelere gönderiliyor ve buradan da sürgün yerlerine sevk ediliyorlardı. Orta halli köylülere gelince, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan bu tabaka İç Savaş'ta tarafsız kalmaya çalışmıştı; savaşan tarafların hiçbirine karşı sempatileri yoktu, onlar sadece barış ve istikrar istiyorlardı. İç Savaş sırasında Kızıllar da Beyazlar da bu nüfusu kendi taraflarına çekmek için tehdit, açık baskı ve terör uygulamışlardı. Şimdi İç Savaş yine kapılarını çalmıştı ve bu sefer orta halli köylüler *kulak*lara yapılanlardan ibret almak zorundaydılar. Her iç savaşta olduğu gibi kolektif çiftlikler kurma politikası da çok sayıda kurban talep ediyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

*Kulak*lardan müsadere edilen mallar yağmalanıyordu; anlamsız ve aşırı bir sertlik, yıkım ve çapulculuk söz konusuydu.

Proleter "ordu"suna gelince, bunların "er"leri ("köyü fetheden işçi ekipleri") ve haliyle subayları (önce 11 bin parti görevlisi, ardından 25 bin kolhoz başkanı) vardı. Sonradan partide ve Sovyet hükümetinde önemli görevler üstlenecek birçok bolşevik de bu politikanın "komutan"larıydı. A.A. Andreyev Kuzey Kafkasya bölgesindeki, Y.Y. Bauman Moskova vilayetindeki, İ.M. Vareykis Merkezi Çernozemye vilayetindeki, F.İ. Goloşekin Kazakistan'daki, S.V. Kosior Ukrayna'daki, M.M. Khatayeviç Orta Volga bölgesindeki, B.P. Şeboldayev Aşağı Volga bölgesindeki, R.İ. Eykhe Sibirya'daki köylerde yürütülen kolektif çiftlikler kurma politikasının yöneticileriydiler. Onların hepsi 5 Aralık 1929'da kurulan ve bir tür "karargâh" olarak görülen *Kollektivizasiya* (kolektif çiftlikler kurma, kolektifleştirme) Komisyonu üyeleriydiler. Ayrıca G.N. Kaminskiy, İ.Y. Klimenko, T.R. Rıskulov, Y.A. Yakovlev ve başkaları da bu heyete dâhil edilmişlerdi.

N.A. İvanitskiy, *Kollektivizasiya ve Kulakların Tasfiyesi* adlı kitabında, M.M. Khatayeviç'in başkanlığında Orta Volga bölgesinde bir "savaş karargâhı" kurulduğunu ve bölge yönetiminden üst yetkililerin, bölge savcısının, hatta Privoljye Askeri Bölgesi Komutanı'nın da bu karargâhta yer aldıklarını yazmaktadır. Kitapta, VKP(b) Orta Volga Bölge Komitesi Bürosu'nun, daha çok orduya verilmiş bir emre benzeyen 20 Ocak 1930 tarihli kararı da aktarılmaktadır:

> 1) Köylerde, sayıları 3.000 kişi olmak üzere, Sovyet karşıtı karşıdevrimci ve terörist unsurları alıkoymak için bölgenin tamamında derhal kitlesel operasyon yapılsın. Söz konusu operasyon 5 Şubat'a kadar tamamlansın.
>
> 2) Aynı zamanda *kulak* ve Beyaz Ordu unsurlarını aileleriyle birlikte toplu halde sürmek için hazırlıklar başlatılsın ve bu operasyon 5-15 Şubat'ta yapılsın.
>
> 3) Azami 10.000 çiftlik olmak üzere, aileleriyle birlikte *kulak* hanelerinin sürülmesi gerekli kabul edilsin.

Vadim Kojinov, İvanitskiy'in kitabından yola çıkarak, bunların yetersiz görüldüğünü ve dokuz gün sonra, 29 Ocak 1930'da aynı büro tarafından "tutuklu sayısının öngörülen 3 binden 5 bine çıkarılmasına, sürülecek ailelerin sayısının da 10 binden 15 bine kadar yükseltilmesine karar verildi"ğini yazmaktadır. Karşıdevrimci *kulak* unsurları tutuklama ve sürme işlemleri, kolektif çiftlikler kurulmasının hızına bakmaksızın bütün ilçelerde ve köylerde yapılacaktı. Kojinov şöyle demektedir:

> Köylerde kiliseleri kapatma ve çanlarını sökme hareketini bizzat parti yönetimi üstlenecekti... 30 Ocak'ta, bölge karargâhı, *kulak*ları tutuklama

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve alıkoyma operasyonunu 3 Şubat'ta bitirmeye karar verdi; GPU *troyka*sına ise 4 Şubat'tan itibaren en kötü niyetlilerin dosyalarını ele alma, hüküm verme ve işlemleri 10 Şubat'a kadar sonuçlandırma talimatı verilmişti.

Bu operasyonları yürütmek için Kızıl Ordu birlikleri de kullanılıyordu. Bölge karargâhı, komünistlere silah verilmesini kararlaştırmıştı. N.İ. İvanitskiy'e göre, Volga bölgesinde iç savaş başlatılmıştı; fakat bu iç savaşın Volga bölgesiyle sınırlı kalmadığını da eklemek gerekir.

Bu tür aşırı şiddet ve haksızlıklar elbette ki sadece sürüleceklerin ve "sınıf olarak yok edileceklerin" değil, ülkede ve kırsaldaki sağduyulu insanların da tepkisine yol açıyordu. *Kollektivizasiya* kampanyası başladıktan sonra, daha ilk aylarda, Stalin'e, köylerden, yapılan keyfi uygulamalar, baskı ve mezalime karşı protesto ve şikâyetler içeren yaklaşık 50 bin mektup geldiği bilinmektedir. Peki genelde yurttaşlarının görüşlerini önemseyen ve onlara karşı duyarlı olan Stalin bu itiraz ve kızgınlıkları neden hiç dikkate almamıştı? Protesto ve şikâyet seslerinin, Kremlin'de, *kollektivizasiya* taraftarlarının sesleri kadar duyulmadığını tahmin edebiliriz.

Aslına bakılırsa kolektif tarıma geçiş politikalarına karşı protesto ve itirazda bulunan köylülere pek güvenilmiyor ve onların verdikleri tepkiler ciddiye alınmıyordu, çünkü artık muhalefetsiz çalışan parti yönetimi için bunların önemi yoktu ve köylü komünistlerin bile proleter komünistler tarafından himaye edilmesi ve ciddi biçimde denetlenmesi gerekli görülüyordu; halbuki bu proleter komünistlerin çoğu "proleter" emeğinden uzaktı ve sadece kentlerde oturdukları için proleterdi. Öte yandan vilayet, bölge ve ilçelerdeki yerel parti örgütlerinin başındakiler de kendi yaptıklarını doğal olarak doğru ve haklı sayıyorlardı. Onlardan *kulak*lara karşı yapılanları ve *kollektivizasiya* yöntemlerini kınamalarını beklemek, İç Savaş zamanı Kızıl komutanlardan Kolçak, Denikin ve Yudeniç'in ordularına karşı yürütülen savaş operasyonlarını kınamalarını beklemek kadar saflık olurdu. Ve yine doğaldır ki köylere gönderilmiş işçi ekiplerinin, parti görevlilerinin ve komünistlerin görüşleri, Stalin için *kollektivizasiya* mağduru köylülerin şikâyet ve itirazlarından daha geçerli ve güvenilirdi.

Stalin'in tutumuna ve diğer yöneticilerin davranışına bakılırsa, eski "sağcılar" da dâhil olmak üzere iktidarın zirvesindekiler, 1929 sonunda *kollektivizasiya* politikasının başarılı olduğuna aşırı derecede inanmışlardı. Bu uygulamaların ülke genelinde tam bir yarar sağladığına dair peşin bir hüküm söz konusuydu. Kasım 1929'da düzenlenen VKP(b) MK plenumunda kolektif tarıma geçiş politi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kasının sonuçları görüşüldü ve ileride sürecin daha da hızlandırılması karar altına alındı. Bundan böyle *kollektivizasiya* uygulamalarını Toprak İşleri Halk Komiserliği (Halk Komiseri Y.A. Yakovlev-Epşteyn) yürütecekti. Aynı zamanda köyler için kadro ve eleman, "ziraat mühendisleri, teknisyenleri, sulama ve toprak ıslah uzmanları, muhasebeciler ve yöneticiler" yetiştirilmesi ve eğitilmesi yönünde de karar alınmıştı, çünkü tarımda modern üretimi sağlayacak altyapı ve kadrolar mevcut değildi. Aynı plenumda, Bukharin, Rıkov ve Tomskiy, pişmanlık mektubu yazarak parti yönetimine başvurmuş ve parti politikalarının doğru olduğunu itiraf etmişlerdi. Ne var ki yine de Bukharin Politbüro'dan ihraç edildi, Rıkov, Uglanov ve Tomskiy ise parti politikasına karşı gösterecekleri ilk direnişte en sert ve ağır cezalar alacakları konusunda uyarıldılar.

Bu arada, tarımda hızla kolhozlara geçiş politikası çok kuşkulu ve tutarsız argümanlarla savunulmaktaydı; hatta "köylülere ait üretim araçlarının basitçe bir araya getirilmesi"nin bile erzak ürünlerinin sıra dışı düzeyde artışına yol açacağı gibi tahminler yapılıyordu. "Don vilayetinin Khopra ilçesi"ndeki bazı kolhozların kaydettiği başarılara dair güvenilmez verilere dayanan Stalin, konferanstaki konuşmasında Marksist tarımcılara şöyle diyordu:

> ... sadece köylünün alet ve araçlarının bir araya getirilmesi bile, kolhozların içinde, uzmanların hayal bile edemeyecekleri kadar etkili sonuçlar vermiştir... Kolhoz raylarına geçmekle köylerde ekim alanlarının yüzölçümü % 30-50 dolayında artmıştır. Bu baş döndürücü etki, şahsi çiftliklerinde zorluklarla boğuşan köylülerin, kendi üretim araçlarını bir araya getirip kolhozlarda birlik kurmaları sayesinde kazandıkları büyük güçten kaynaklanıyor.

Ancak "bu baş döndürücü etki" aslında sadece *kollektivizasiya* politikasını hazırlayanların ve uygulayanların kafalarında gerçekleşmişti. Stratejik hedeflere uygun düşmeyen taktik başarının politika için çok tehlikeli olduğunu Stalin'in kendisi teorik eserlerinde kaydetmişti. 5 Ocak 1930'da, VKP(b) MK, "*Kollektivizasiya* Hızı ve Kolhozların Kurulmasına Devlet Yardımı Uygulamaları Hakkında" başlıklı bir kararname kabul etti. Bu kararnamede, Kuzey Kafkasya ile Aşağı ve Orta Volga bölgelerinde 1930 sonbaharı ile 1931 baharı arasında tamamen kolektif çiftliklere geçiş öngörülüyordu. Diğer hububat bölgelerinde ise daha önceki hedef, kolhozlara geçişin 1931 sonbaharı veya 1932 baharına kadar tamamlanmasıydı, ama kararnameyle bütün ülke çapında bu uygulamaların boyut ve hızı artırıldı. 1929 sonunda *kollektivizasiya* oranı % 7,6 düzeyindeyken, 20 Ocak 1930'da bu oran % 21,6'ya yükselmişti. 1 Şubat 1930 itibariyle tarımdaki toplam işletmelerin yüzde 32,5'i kolhozlardan oluşuyordu. Ukrayna, Kuzey Kafkasya, Aşağı ve Orta Volga bölgelerinde 1929

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sonunda % 8,5 - % 19 oranında *kollektivizasiya* uygulanmıştı, Ocak 1930 sonunda ise bu oran Ukrayna'da % 25, Kuzey Kafkasya'da % 46, Orta Volga'da % 41, Aşağı Volga bölgesinde % 67'ydi. Şubat 1930'da kolhozlara geçiş temposu daha da yükseldi ve 20 Şubat 1930 itibariyle ülkedeki tarım işletmeleri ve çiftliklerinin yarısı artık kolhozlardan oluşuyordu.

Ancak ülkenin birçok yerinde "*kulak*" tanımı gayet geniş şekilde yorumlanıyordu ve bu yüzden de şahsi çiftliklerin yüzde 15'i müsadere edilmişti. *SBKP Tarihi* kitabında şunları okumaktayız:

> ... kolhozlara girmeyi kabul etmeyen orta halli köylülere idari ve inzibati işlem yapılıyordu... Birçok parti örgütü ve Sovyet makamı, köylüleri tarım artelleri (kolhozlar) halinde bir araya getirmek yerine, özellikle de Sibirya bölgesinde ve Ural vilayetinde, büyük ve küçükbaş hayvanları, kümes hayvanlarını ve hatta ev eşyalarını zoraki şekilde kamulaştırarak komünler kuruyorlardı... Bazı bölgelerde de kolhozlar kurma fikri yaygındı ve bunlar Sovyet ve parti organlarının kararları uyarınca zoraki şekilde kuruluyordu.

Parti yönetiminin sağlanan "taktik başarı"dan dolayı yaklaşan tehlikenin farkında olmadığını söyleyemeyiz. 30 Ocak 1930'da, MK, partinin bütün örgütlerine şu talimatı gönderdi:

> Taşradan ve eyaletlerden bize gelen haberlere göre, bazı bölgelerde örgütler *kollektivizasiya* faaliyetlerini bir tarafa bırakmış ve bütün güçlerini *kulak*ları tasfiye etmeye yöneltmişlerdir. MK, bu tür bir politikanın kesinlikle yanlış olduğunu açıklamak zorundadır. MK, partinin bu alandaki politikasının körü körüne sadece *kulak*ları tasfiye etmekten ibaret olmayıp asıl olarak kolhoz kurma hareketini genişletmek ve hızlandırmak olduğunu belirtmeyi gerekli görmektedir; çünkü *kulak*lar kolektif çiftlikler kurulması sayesinde ortadan kalkacaktır.

Khatayeviç'in Orta Volga bölgesinde hızlı bir şekilde *kollektivizasiya* uygulamaya dönük planları hakkında bilgi alan Stalin, Molotov ve Kaganoviç'le birlikte, 31 Ocak 1930'da, yani MK talimatından bir gün sonra, ona şu telgrafı çekiyordu:

> Sizin *kulak*lar ve kolhozlar kurulması konusundaki aceleciliğinizin parti politikasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Sizin yaptığınız sadece en kötü şekilde, körü körüne *kulak*ları tasfiye etmektir.

*Kulak*ların tasfiyesi ve *kollektivizasiya* sürecinde görülen aşırılık, yoğun baskı, haksızlık ve acelecilik yüzünden köylü eylemlerinin boyutları artmıştı. 1930'da sadece Ocak-Mart ayları arasında Sibirya'da 65 köylü isyanı çıktı. 1930'da Orta Volga bölgesinde 718 yerleşimde köylüler kolhozlar kurulmasına karşı toplu halde eyleme geçtiler. Stavropol bölgesinde Rus Kazaklar silahlı ayaklanma başlattılar. Ukrayna'nın sınır kesiminde, Dağıstan'da, Azerbaycan'ın dağlık kısmında, Gürcistan'ın Megrel bölgesinde, Ermenistan'da,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ayrıca Karaçay ve Çeçen Özerk Cumhuriyetlerinde, Orta Asya'nın bazı vilayetlerinde isyan hareketleri kaydedilmişti. Ülke genelinde bir köylü isyanı tehlikesi vardı.

*Kollektivizasiya*ya karşı tepkiden doğan diğer bir direniş şekli de mevcut erzak ve hububat stoklarının toplu halde imha edilmesiydi. Kolhozlara üye olan veya üye olmayı bekleyen dünkü mülkiyet sahibi köylüler, ellerindeki hayvanları, aletleri ve diğer malları karşılıksız ve ücretsiz teslim etmek istemiyorlardı, özellikle de hayvanlarını teslim etmek yerine kesmeye başlamışlardı. Sadece Ocak-Şubat 1930'da 14 milyon büyük baş hayvan kesilmişti. 1928-1934 arasında ülke genelindeki at sayısı 32 milyondan 15,5 milyona, büyükbaş hayvan sayısı 60 milyondan 33,5 milyona, domuz sayısı 22 milyondan 11,5 milyona, koyun sayısı 97,3 milyondan 32,9 milyona düşmüştü.

Bu azalma sonucunda, doğal olarak ülkedeki et tüketimi de hızlı bir şekilde düşmeye başlamış, bu arada kentli nüfusun da hızla artmasıyla birlikte sorun kıtlık düzeyine ulaşmıştı. 1929'da kentlerde kişi başına ortalama 47,5 kg et tüketilirken, bu rakam 1930'da 33 kg, 1931'de 27,3 kg ve 1932'de 17 kg düzeyine gerilemişti. Et ürünlerindeki kıtlık, patates ve hububat ürünleriyle kısmen telafi edilmeye çalışılıyordu. Böylece *kollektivizasiya*nın başlıca amacı olarak ilan edilen erzak bolluğu sağlama hedefi yerle bir olmuş, kentlere kaliteli tarım ürünleri sağlanması bir tarafa, köylü nüfus da açlıkla karşı karşıya kalmıştı.

2 Mart 1930'da, *Pravda* gazetesinde, Stalin'in "Başarıdan Baş Dönmesi" başlıklı -"Kolhoz Hareketi Sorunları Hakkında" alt başlıklı- ünlü makalesi yayımlandı. Bu yazıda kolektif çiftlikler kurma uygulamalarından memnun olduğunu bildiren Stalin, hububat tedariki ve yazlık hububat ekimi için tohum tedariki planlarının yerine getirildiğini de belirtiyordu. Stalin, *kollektivizasiya*nın hububat bölgelerinde çok iyi hazırlandığını, köylülerin yeni araç ve teknik donanımın avantajlarını açıkça gördüğünü ve kolektif ekonominin önemini kavradığını yazıyor ve şu sonuca varıyordu:

> Köyde artık sosyalizm yönünde köklü dönüşümün sağlandığını söyleyebiliriz.

Ama öte yandan, makalede, elde edilmiş başarıların yanında olumsuz yönler de belirtiliyordu. Stalin, taşradaki yerel makamların hızlı *kollektivizasiya* planında öngörülmemiş uygulamalarını kınıyor, kolhozlara gönüllü şekilde üye olma ilkesine uyulmadığını ve "SSCB gibi büyük bir ülkenin değişik bölgelerindeki fark ve özelliklerin" ihmal edildiğini itiraf ediyordu. Bu arada, ülkenin kuzey bölgelerinden ve Türkmenistan'dan örnekler veriyordu. Bunların

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yanı sıra, Stalin, tarım komünlerini kolektif çiftliklerin en ideal ve en iyi şekli olarak yaygınlaştırma çabalarını da eleştiriyordu. O, komünlerin değil, artellerin daha uygun bir tarım birliği şekli olduğunu yazıyordu. Ancak artellerde "evlere bitişik topraklar (küçük bahçe ve küçük tarlalar), konutlar, bir kısım hayvanlar, küçükbaş hayvanlar, kümes hayvanları vb *kamulaştırılmayacak*"tı. Gazetenin aynı sayısında, Stalin'in bu makalesini teyit eder biçimde, Tarım Arteli Tüzük Örneği de yayımlanmıştı.

Stalin, bahsettiği sapma ve hataların, *kollektivizasiya* politikası ve özellikle de ülkenin hububat sorununun çözümü açısından tehlike oluşturduğunu yazıyordu. Ona göre, köylüleri komünlere zorla üye yapanlar, aslında bu en önemli sorunu çözme işini tehlikeye atıyorlardı. O, "işgüzar kamulaştırma görevlileri"ni "kolhoz hareketini bozmak ve gözden düşürmek"le suçluyor, onların düşman değirmenlerine su taşıyan uygulamalarını kınıyordu. Stalin, kaba ateizm propagandasını da eskiden olduğu gibi yine eleştiriyor ve ona tepki gösteriyordu:

> Şimdi ben, burada, artel kurarken ilk işleri kiliselerdeki çanları sökmek olan "devrimciler"den hiç bahsetmek bile istemiyorum. Çanları sökmek ne kadar da büyük bir devrimcilikmiş meğer!

Stalin'in makalesi ve ardından 14 Mart 1930 tarihli "Kolhoz Hareketinde Parti Çizgisinden Sapmaya Karşı Mücadele Hakkında" başlıklı VKP(b) MK kararıyla, tarımda ülke genelinde tamamen kolektif çiftliklere geçişin hemen birkaç ay içinde bitirilmesi hedefi aslında iptal ediliyordu. Yüz binlerce köylü hızla kolhozlardan çıkmaya başladı ve birçok kolhoz kapandı. 1 Mart 1930 itibariyle tarım işletmeleri ve çiftliklerin yarısından çoğu *kollektivizasiya* kapsamına alınmıştıysa da, Mayıs 1930'da bu oran yüzde 23,4 düzeyine düştü. Aşağı Volga bölgesinde kolhozların sayısı yarı yarıya azaldı ve yüzde 37,5 düzeyine indi. Sadece Kuzey Kafkasya'da kolhozların oranı yarıdan fazla olup yüzde 58,1 düzeyindeydi. Tarımda yıldırım hızıyla *kollektivizasiya* uygulaması hüsrana uğramıştı.

3 Nisan 1930'da, yine *Pravda* gazetesinde, "Kolhoz Üyesi Yoldaşlara Cevap" başlığıyla yayımlanan makalesinde, Stalin, "Başarıdan Baş Dönmesi" makalesinde yazdıklarını teyit ediyordu. Stalin, burada, *kollektivizasiya* uygulamalarındaki hataları tahlil ediyor, öncelikle "orta halli köylüyle ilişkilerde güç kullanıldığı"ndan bahsediyor, "kolhoz kurma işlerinde deveyle tavşan avlama"yı sert bir dille kınıyor ve tarımda yeni tipte birtakım "eğilimler ve sol sapmalar" ortaya çıktığını belirtiyordu. Stalin, körü körüne saldıran ve hedeflerine odaklanan bu "kızgın boğalar"ı eleştirerek onların ülke yönetimini gözden düşürdüklerini, ayrıca parti içinde sağcı eğilim

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

için uygun bir zemin oluşturduklarını yazıyordu. Şimdi yerine getirilmesi gereken temel görevler, mevcut kolhozları geliştirmek, donatmak, onlara altyapı ve kadrolar temin etmekti.

Fakat Stalin, "Kolhoz Üyesi Yoldaşlara Cevap" makalesinde de açıkça görüldüğü üzere, *kulak*ların sınıf olarak tasfiye edilmeleri hedefinden de vazgeçmemişti. Bu konudaki tutumunu Lenin'in konuyla bağlantılı tezlerine dayandıran Stalin'in fikri gayet kesindi:

> *Kulak*, Sovyet iktidarının düşmanıdır. Bizim onunla barışmamız mümkün değildir... Bizim yapacağımız tek iş onu kuşatmak ve ortadan kaldırmaktır.

Böylece görüyoruz ki *kollektivizasiya* politikası ciddi bir yenilgiyle sonuçlansa bile, Stalin, ülkede devrimci reformlar ve hızlı kalkınma programını ilan ettikten bir yıl sonra da, seçilmiş rotanın doğru olduğundan emindi ve onu sürdürmekte kararlıydı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2. Bölüm

Bütün Cephe Boyunca Taarruzun Zorlukları ve Kurbanları

Partinin, Haziran-Temmuz 1930'da düzenlenen 16. kongresindeki rapor konuşmasında, Stalin, dünya ekonomik krizini özellikle öne çıkarmıştı. Dünyadaki birçok uzman ve politikacı, bu krizin geçici bir gerileme olduğunu ve 1930 sonuna doğru biteceğini beyan etmekteydi. Ancak zaman, konuşmasında "şimdiki kriz bugüne kadar dünya ekonomisinde görülmüş krizlerin en ciddisi ve en derinidir" diyen Stalin'i haklı çıkaracak ve sonraki gelişmeler, krizin öncekilere benzemediğini ve onlarla kıyaslanamayacağını gösterecekti.

Stalin, dünya ekonomik krizinin birçok ülkede siyasi krizlere ve karmaşaya yol açacağını tahmin ederken de haklıydı; burjuvazi, bu zor şartlarda, iç politikada daha faşizan uygulamalara yönelecekti. Stalin, ayrıca, burjuvazinin dış politika alanında emperyalist savaşı kullanarak çare arayacağı konusunda da haksız değildi. Japonya 1931'de Mançurya'yı işgal ederek ordularını SSCB sınırları boyunca mevzilendirince, Tanaka muhtırasının uygulamaya konduğu anlaşıldı. 1933'te Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi de Avrupa'daki dengeleri değiştirmeye başladı; çünkü Naziler SSCB topraklarına göz dikmişlerdi ve bunu saklamıyorlardı. Aslında bütün Avrupa endişe içindeydi, zira Almanya, 1. Dünya Savaşı'nın sonuçlarını ve bu savaş sonunda imzalanmış barış antlaşmalarını kabul etmiyordu. Yani 1918'de olduğu gibi, tehlike, hem doğudan hem de batıdan yine ülkemizin kapısına dayanmıştı.

Partinin 17. kongresinde Bukharin şöyle diyordu:

> Hitler... bizi Sibirya yönünde sıkıştırmak istiyor, oysa Japon emperyalistleri de bizi Sibirya'dan atmak istiyorlar ve böyle giderse 160 milyonluk halkımıza sadece Magnitka Demir Çelik İşletmeleri'nin fırınlarında yer kalacaktır.

Ülkemizin batısında ideoloji itibariyle Nazi Almanya'ya yakın rejimler kuruldukça tehlike giderek artıyordu. Eylül 1932'de, Macaristan'da, diktatör Horthy, katışıksız faşist Gömbös'ü hükümeti kurmakla görevlendirdi. Mart 1934'te, Estonya'da, askeri bir darbe sonucunda K. Päts diktatörlüğü kuruldu. Mayıs 1934'te, Bulgaristan'da faşist darbe gerçekleşti. Aynı ay içinde Letonya'da darbe yapıldı ve Ulmanis diktatör oldu. Faşist rejimlerin hepsinde, iktidar partileri dışındaki bütün siyasi partiler ve sendikalar kapa-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tılıyor, komünist ve sosyalistler tutuklanarak idam ediliyorlardı; basına katı bir sansür uygulanıyor, her türlü "yabancı"yı dışlayan ve milliyetçi ideolojiye dayanan militarist düzenler kuruluyordu. 1926'da Litvanya'da bir darbe sonucunda iktidara gelen Smetona, 1934'teki bir konuşmasında 20. yüzyılı Faşizm asrı olarak ilan etmişti. 1934'te Almanya ile Polonya arasında imzalanan dostluk ve işbirliği anlaşması, bu iki ülkenin anti-Sovyet zeminde anlaştıklarını ortaya koyuyordu. Hitler ve Pilsudski'nin diktatörlük rejimleri SSCB'ye karşı birlikte hareket edeceklerini saklamıyorlardı.

Sovyetler Birliği'nin çevresinde gittikçe artan tehlikeleri dikkatle takip eden Stalin, ısrarla barışçı politikalar izlemeyi sürdürerek bu arada da ülkenin savunma gücünü artırmaya çalışıyordu. Kongredeki konuşmasında o şöyle diyordu:

> Bizim politikamız bütün ülkelerle ticareti artırma politikasıdır... Biz bu barış politikasını bütün gücümüzle ve her yolla bundan sonra da sürdüreceğiz... Bizim kimsenin bir karış toprağında gözümüz yoktur. Ancak kendi topraklarımızın hiçbir karışını da kimseye veremeyiz.

Modern silahlara sahip güçlü bir ordu için ülkenin endüstrileşmesi hayati öneme sahipti; çünkü Avrupa'da militarizmin yükselişiyle birlikte askeri sanayilere büyük yatırımlar yapılmaktaydı. 4 Şubat 1931 tarihli konuşmasında Stalin şunları söylüyordu:

> Biz gelişmiş ülkelerden 50-100 yıl gerideyiz. Bu arayı on yılda kapatmalıyız. Ya biz bunu başarırız ya da bizi ezerler.

Bu hesap gayet gerçekçiydi, sanayileşmemiş bir toplumun modern dünyada yeri yoktu; silah sanayisi Avrupa'da ve Japonya'da hızla gelişmekteydi. 7 Ocak 1933'te Birinci Beş Yıllık Plan döneminin sonuçlarından bahsederken, Stalin, ülkenin hızla kalkınması gerektiğini vurguluyor ve şunları belirtiyordu:

> Parti, ülkeyi bir nevi kamçılıyor ve onun ileriye doğru koşmasını hızlandırıyordu... Yüz yıl geri kalmış ve geri kaldığı için de ölümcül tehlikeye maruz kalmış ülkeyi itmeden, acele ettirmeden, sıkıştırmadan sonuç alamazsınız... Biz emperyalistlerin SSCB'ye ne zaman saldıracaklarını ve kuruculuk çalışmalarımızı ne zaman engelleyeceklerini bilemezdik, ancak onların ülkemizin teknik ve ekonomik zayıflığından yararlanarak her an saldırabileceklerini de biliyorduk, bu konuda hiçbir kuşkumuz yoktu... Son olarak, parti, ülkenin savunma konusundaki zaafını mümkün olan en kısa sürede ortadan kaldırmak zorundaydı. Günün şartları, kapitalist ülkelerdeki yoğun silahlanma, silahsızlanma fikrinin boşa çıkması, uluslararası burjuvazinin SSCB'ye yönelik nefreti ve diğer nedenlerden dolayı, parti, ülkenin bağımsızlığının temelini oluşturan savunma potansiyelini artırmaya mecburdu.

Sovyet halkının önündeki hedeflere ulaşması için akıl almaz çabalar, ciddi kurbanlar ve mahrumiyetler kaçırılmazdı. Stalin, kal-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kırmada ağır sanayinin önceliği nedeniyle, tüketim malları üretimini sınırlamak gerektiğini itiraf ediyordu:

> Bizim o sırada ne traktör fabrikalarımız ne de makine sanayimiz vardı, herhangi bir önemli demir çelik tesisimiz bile yoktu; makine sanayisi için gerekli metali üretemiyorduk ve yeni teknoloji ve silahlarla donatılmış kapitalist kuşatma karşısında çaresizdik... Bir ülkenin devlet olarak bağımsızlığının olmazsa olmazı modern savunma sistemidir ve o sırada bundan yoksunduk; buna sahip değilseniz ülke dış düşmanların askeri operasyonlarına hedef olur. O sırada bizim durumumuz, ağır sanayiden ve askeri sanayiden yoksun olan ve her önüne gelenin burnunu soktuğu Çin'in haline benziyordu. Kısacası öyle bir durumda biz askeri müdahaleye hedef olacaktık, saldırmazlık anlaşmaları değil savaşla muhatap olacaktık, bu savaş eşit olmayacak, kanlı, acımasız ve ölümcül olacaktı, çünkü bu savaşta modern saldırı araçlarına sahip kuvvetli düşmanın karşısında neredeyse silahsız duruma düşecektik... Kendine saygısı olan devlet, kendine saygısı olan parti, böyle bir durumu, bu yok oluş mantığını kabul edemezdi.

Endüstrileşme ve *kollektivizasiya*, savunma odaklı bir strateji olarak benimsenmişti ve Stalin bunu bir askeri kampanya olarak görüyordu. Bu nedenle de o, partinin 16. kongresine "bütün cephe boyunca açık taarruz" kongresi demişti. SSCB'de 1928 sonundan 1930 ortalarına kadar elde edilen ekonomik başarılar, hedeflere planlanmış süreden daha erken ulaşılacağı yönünde bir izlenim bırakıyordu. Stalin, üretim dinamiklerine ilişkin verilere dayanarak, beş yıllık plan hedeflerinin petrol sanayisinde neredeyse iki buçuk yılda, turba* üretiminde iki buçuk yıldan da önce, genel makine sanayisinde iki buçuk veya üç yılda, tarım makineleri sanayisinde üç yılda veya daha önce, elektroteknik sanayisinde üç yılda yerine getirilebileceğini iddia etmişti. Bu verileri esas alan Stalin, beş yıllık planın dört yılda, sanayinin bazı alanlarında ise üç, hatta iki buçuk yılda gerçekleşebileceğini belirtmişti. Bu hıza göre, 1929-1930 itibariyle ülke ekonomisinde sanayinin payı asgari yüzde 53 olacaktı ve Stalin, tarım ülkesinden sanayi ülkesine geçişin arifesinde olduklarını açıklıyordu. Onun temel aldığı, başarılara ilişkin veriler üzerinden, parti yönetimi, beş yıllık planda öngörülen süreleri öne çekti ve hedefleri büyüttü. 1932-1933 için dökme demir üretimi hedefi 10 milyon tondan 17 milyon tona yükseltildi, bakır üretimi % 76, çinko üretimi % 65, kurşun üretimi % 63 oranında, alüminyum üretimi ise 4 misli artırılacaktı.

Stalin'in raporuna bakılırsa tarım da başarılı bir şekilde gelişmekteydi ve 1. Beş Yıllık Plan sonuçlarından bahsederken, o, öncelikle sovhoz ve kolhozların sayısının arttığını, genel ekim alanları-

* Turba: Az çok kömürleşmiş durumdaki bitki kalıntılarından oluşan, yakıt olarak kullanılan, siyaha yakın renkte, hafif süngerimsi taşıl kömür -ç.n.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nın genişlediğini, hububat üretiminin yükseldiğini kaydediyordu. Stalin, sovhozların beş yıllık plan hedeflerine daha 1931'de ulaşacaklarından emindi ve "Beş Yıllık Planı 3 Yılda Bitireceğiz!" sloganını ortaya attı. Kolhozların beş yıllık planı daha 1930 yılı içinde yerine getireceklerini söyleyen Stalin bu kez de "Beş Yıllık Planı 2 Yılda Bitireceğiz!" sloganını dillendirmeye başladı.

16. kongre başlarken, ülkede köylülerin kolhozlardan ayrılmaları sonucunda tarım işletmeleri ve çiftliklerin sadece yüzde 21,4'ü kolhoz statüsündeydi, ancak 1930 sonbaharından itibaren *kollektivizasiya*da ikinci dalga başlatıldı. Kasım 1930'da kolektif çiftliklerin oranı ülke genelinde % 22,8'e çıktı; bu oran Aralık 1930'da %24,5'e, Ocak 1931'de ise % 26,1'e ulaştı. Bu artış sonraki aylarda da devam ederek Şubat 1931'de % 29,4'e, Mart 1931'de % 35'e, Nisan 1931'de yüzde 42'ye ve Mayıs 1931'de ise % 48,7'e yükseldi. Nihayet Haziran 1931'de ülkedeki kolhoz ve sovhozların oranı % 52,7 düzeyine ulaştı. Böylece partinin 16. kongresinden bir yıl sonra *kollektivizasiya* düzeyi "başarıdan baş dönmesi" döneminin göstergelerinin üzerine çıktı.

Şimdi daha az sayıda, ortalama 30-35 hanenin toprakları bir araya getirilerek kolhoza dönüştürülüyordu ve bunların ekim sahası toplamı ortalama 150 hektardı. Bu tür kolhozlar kurmak çok basitti, fakat bu tür çiftlikler o zamanın makine ve araçları için uygun değildi. Ayrıca *kollektivizasiya* hızı, eskisi gibi, yine tarım makineleri sanayisinin gelişme hızının gerisinde kalıyordu; tarımda uzman ve eğitimli eleman eksikliği de büyük bir sorundu. Bilindiği gibi yabancı uzmanlar kullanılmasına karar verilmişti, ancak bunlar ülkemize öncelikle endüstrileşme amacıyla davet ediliyorlardı. Şu da var ki 1932'de tarım alanında çiftliklerin sadece yüzde 19,5 kadarında makineleşme sağlanmıştı. Öte yandan mevcut MTS'ler (Makine ve Traktör İstasyonları) kolhozların ancak yüzde 34'üne hizmet verebiliyordu.

Tarımda radikal reformlar uygulamanın getirdiği zorluklar yetmiyormuş gibi, 1931 yazında ürün çok düşük oldu; buna rağmen devlete verilmesi zorunlu olan hububat miktarı, hasadın bol olduğu 1930 yılındakinden daha da yüksek tutulmuştu. Üstelik bu arada hayvanlara yönelik kamulaştırma uygulaması da başlatılmıştı ve bunun sonucunda köylülerin kolhozlara akını kesildi ve artık kolhozlardan ayrılmalar başladı. 1932'nin ilk yarısında *kollektivizasiya* oranı yüzde 62,6 düzeyinden, yılın ikinci yarısında bu oran yüzde 61,5 düzeyine düştü. Bununla birlikte hububat tedariki titizlikle yerine getiriliyordu; ürünün azlığı ve köylülerin bundan dolayı çektiği zorluklar, ayrıca genel olarak kolhozlara karşı duyulan antipati dikkate alınmıyordu. 1930'da 835 milyon kentallik bir miktar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

oluşturan hububat ürününün 221,4 milyon kentali devlete teslim edilmiş, bunun 48,4 milyon kentali de ihraç edilmişti. 1931'de ise toplam hububat ürünü 694,8 milyon kentalde kalmış, buna karşın bu miktarın 228,3 milyon kentali devlet tarafından alınmış, bunun 51,8 milyon kentali de ihraç edilmişti. Ürünün düşük olduğu bir yılda köylüden bu kadar hububatın müsadere edilmesi Rusya için yine açlık anlamına geliyordu; bu duruma rağmen ihracat yapılması ise büyük bir yanlıştı. Yurtdışına hububat satışı 1932'de azaltıldı ve sadece 18,1 milyon kentalde tutuldu, 1933'te ihraç edilen miktar ise daha da düşerek 10 milyon kentalde kaldı. Ancak ülkedeki açlık felaketi 1933'te de devam etti.

Ülkedeki korkunç açlık felaketi hakkındaki bilgiler o sırada tutulan devlet istatistiklerinde belirtilmeyip gizli tutulduğundan, 1932-1933 yıllarında yaşanan açlığın kurbanları hakkında rakam elde etmek zordur. Amerikalı Sovyetolog Frank Lorimer, 1926 nüfus sayımı sonuçlarını 1939 nüfus sayımı sonuçları ile karşılaştırarak, söz konusu dönemdeki ölüm sayısının genel ölüm oranlarının çok üzerine çıktığını ve 4,5-5,5 milyon olduğunu tespit etmiştir. Savaşın olmadığı şartlara ait bu rakam, sadece ülkede İç Savaş'ın sürdüğü 1921'de görülen açlık sırasında yaklaşık 5 milyon insanın ölümüyle mukayese edilebilirdi. Bu arada, muhtemelen en azından bir milyon insan Kazakistan ve Kırgızistan'da ölmüştü; çünkü burada halkın kaldıramayacağı kadar aşırı miktarda hayvana el konması sonucunda, yerli halk kitleler halinde o zaman yarı bağımsız olan Sincan bölgesine göç etmeye karar vermişti. Bu toplu göç akını sırasında dağ geçitlerinde ve steplerde bastıran erken kış tipisi ve fırtınalar yüzünden büyük felaketler yaşanmış ve çok sayıda insan yaşamını yitirmişti.

Şimdi birçok araştırmacı Stalin'in köylerdeki açlıkla ilgili haberleri göz ardı ettiğini iddia etmektedir. Bunu yazarken de, onların çoğu, Ukrayna SSC Komünist Partisi Sekreteri R. Terekhov Kharkov vilayetindeki açlık hakkında bilgi verirken Stalin'in onun sözünü keserek ona Yazarlar Birliği'ne üye olmasını ve masallar yazmasını önerdiğini belirtmektedir. Elbette ki açlık vardı ve bunda partinin suçu olduğu kesindi, ancak Stalin'in bu faciaya yaklaşımı hakkında başka kanıtlar da vardır. Ünlü yazar Mikhail Şolokhov'un Nisan-Mayıs 1933'te Stalin'le yaptığı yazışma bunlardan birisidir. Yazar, hemşerilerinin çaresizliği hakkında şöyle yazmaktaydı:

> Diğer ilçelerde olduğu gibi, bu ilçede de şu anda kolhoz üyeleri ve şahsi çiftlik sahipleri açlıktan ölüyorlar, yaşlılar ve çocuklar açlık yüzünden şişiyorlar, insanın yiyemeyeceği şeyler dâhil, her şeyle besleniyorlar, leşten tutun da meşe kabuğuna kadar her şeyi, her türlü bataklık bitki-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sinin köklerini yiyorlar. Kısacası ilçedeki durum bizim bölgenin diğer ilçelerinden farksızdır... Veşensk ilçesi, *kulak*ların sabotajları karşısında yenilgiye uğrandığı ve parti örgütü buna engel olamadığı için değil, öncelikle bölge yönetiminin kötü çalışması nedeniyle tedarik planını yerine getirememiş ve tohum sağlayamamıştır.

Şolokhov'un mektubuna bakılırsa, partinin görevli olarak kentten köye gönderilmiş birçok yöneticisi köylülere insanlık dışı muamele yapıyor ve yerli köy komünistlerinin de aynısını yapmalarını istiyorlardı. Şolokhov'un yazdığına göre, "baskı ve ceza uygulama konusunda gerektiği kadar aktif olmayan komünistleri partiden ihraç, hapis ve açlık bekliyor"du. Yazarın mektupta iddia ettiği üzere, Verkhnedonsk ilçesi yöneticisi Şarapov,

> ... köy parti grubu yetkilisi veya sekreterinin çalışması hakkında... sadece elde edilen hububat miktarına göre değil, evlerinden atılmış ailelerin, aramalar sırasında sökülmüş damların ve yıkılmış duvar sobalarının sayılarına göre de karar veriyordu.

Dahası, mektuptan anlaşıldığı üzere, gaddarlık yapan sadece Şarapov da değildi; yazar, ilçede köylülerin bütün hububatı teslim etmeleri için akıl almaz kanunsuzluklar yapan, köylüleri acımasız işkenceler ve idamla tehdit eden başka yöneticilerin de adlarını kaydetmişti.

Gayet açıktır ki o yıllarda resmi makamlarda oturan yöneticilerin önemli bir kısmı için bu tür gaddarlık ve acımasız uygulamalar alışılmış bir şeydi. Onların kafasında sadece şu ikilem vardı: ya kentler açlıktan kırılacak, endüstrileşme hızı düşecek ve dolayısıyla artan askeri tehlike karşısında ülke güçsüz kalacaktı ya da açgözlü, çıkarcı ve cahil vahşiler olarak gördükleri köylülerin maddi refahı, sağlığı ve hatta canları kurban edilecekti. Ayrıca söz konusu yöneticilerin çoğu İç Savaş'a katılmış insanlardı ve tehdit, zor, baskı ve kaba kuvvetten başka yöntem bilmiyorlardı.

Elbette ki söz konusu olan münferit ve istisnai olaylar değildi, facianın boyutları çok büyüktü. 13.813 çiftlik bulunan ilçede 3.350 çiftlik "ceza yemişti" ve bunların neredeyse bütün hayvanlarına ve erzakına el konmuş, 1.090 aile sürülmüş, ilçenin 52.069 olan nüfusundan 3.128 kişi OGPU, emniyet teşkilatı ve Köy Sovyetleri tarafından tutuklanmıştı. Halk mahkemeleri ve OGPU kararları doğrultusunda 2.300 kişi yargılanmış, 52 kişi idama mahkûm edilmişti. İlginçtir ki bu uygulamalar "*kulak*ların sınıf olarak tasfiye edildikleri" bir ilçede yapılıyordu. Şolokhov, sadece malı ve erzakına el konanların değil, bütün köy nüfusunun açlıktan mağdur olduğunu yazıyor, açlara yardımın ise yetersiz kaldığını kaydediyordu:

> 50 binlik nüfusun neredeyse 49 bini açtır ve bu 49 bin kişi için 22 bin *pud* buğday alınabilmiştir. Ülkeye 2 milyon 300 bin pud hububat teslim etmiş

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

cılız, sıska ve şişmiş kolhoz üyeleri bugün ot ve köklerle beslenmektedir, kemirici hayvanları bile yiyorlar. Seneye bu adamların çalışamayacakları ve geçen yıl kadar ürün veremeyecekleri bellidir. Çok uzun oldu, ancak sadece size güveniyorum. Bu materyal temelinde *Uyandırılmış Toprak* kitabının son bölümünü yazmak yerine, Size yazmaya karar verdim.

Şolokhov'un 4 Nisan 1933 tarihli mektubuna Stalin çok çabuk ve kısa bir şekilde telgrafla yanıt veriyordu:

Mektubunuzu 15 Nisan'da aldım. Bilgi için teşekkür ederim. Gereken her şeyi yapacağız. Ne kadar yardım gerektiğini bildirin. Rakam belirtin. Stalin.

Stalin, Şolokhov'un ikinci mektubuna da telgrafla cevap vermişti:

İkinci mektubunuzu daha yeni aldım. Geçenlerde Veşenskilere gönderilmiş kırk bin *pud* çavdara ek olarak seksen bin *pud* daha gönderiyoruz. Cevabı mektupla değil, telgrafla göndermeniz gerekirdi. Haliyle zaman kaybedilmiştir. Stalin.

6 Mayıs 1933'te Stalin, Şolokhov'a bu kez bir mektup yazıyordu:

Aziz yoldaş Şolokhov! Bildiğiniz gibi her iki mektubunuzu da aldık. Sizin istediğiniz yardım da artık sağlanmıştır. İşin aslını öğrenmek üzere, Yoldaş Şkiryatov,* Size, Veşensk ilçesine gelecektir ve Sizden ona yardımcı olmanızı istiyorum. İşte böyle. Ancak hepsi bu değil, Yoldaş Şolokhov. Mesele şu ki Sizin mektuplarınız, gelişmelere belirli oranda tek taraflı bakıldığı izlenimi bırakmaktadır ve dolayısıyla Size bu konuda da birkaç kelime yazmaya karar verdim.

Mektuplarınız için teşekkür ettim, çünkü bunlar, bizim Sovyet ve parti organlarının yaralarını ortaya sermekte ve memurlarınızın düşmanı dizginlemeye çalışırken, bazen, istemeden de olsa, nasıl dostları da vurduklarını ve sadizme yuvarlandıklarını göstermektedir. Fakat bu, benim tam olarak Sizinle aynı şekilde düşündüğüm anlamına gelmez. Siz olayın sadece bir tarafını görüyorsunuz ve tespitleriniz doğrudur. Ancak bu, meselenin sadece bir tarafıdır. Politikada hatadan kaçınmak için (Sizin mektuplarınızda da zaten edebiyat değil, düpedüz politika vardır) diğer tarafı da görmek ve fark edebilmek gerekir. İşin öteki yönü ise şudur ki sizin ilçedeki (sadece sizin ilçedekiler de değil) saygın ziraatçılar ve ekonomistler sahtekârlık (sabotaj!) yapıyorlar ve işçileri, Kızıl Ordu'yu ekmeksiz bırakmak istiyorlardı. Sabotajın sessizce, çaktırmadan yapılması ve dışarıdan bakınca gayet masum gözükmesi, saygın ziraatçıların aslında Sovyet iktidarına karşı sessiz bir savaş açtıkları gerçeğini değiştirmez. Bu savaş, açlık çektirerek yok etme savaşıdır, aziz Yoldaş Şolokhov

Bu durum, Sizin göstermeye çalıştığınız üzere memur ve görevlilerimizin yaptıkları bütün o rezaletlere kesinlikle hak kazandırmaz ve suçlular mutlaka cezalarını almalılar. Ancak yine gayet açıktır ki saygın ziraatçılar da öyle dışarıdan göründükleri gibi masum insanlar değildirler. Hadi hoşça kalın, elinizi sıkıyorum. Sizin İ. Stalin. 6.V.33

* M.F. Şkiryatov 1933'te VKP(b) MKK Sekreteri ve SSCB İşçi ve Köylü Müfettişliği Halk Komiserliği Danışma Heyeti üyesiydi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şolokhov'la yazışmasının içeriğinden anlaşıldığı üzere, Stalin, partide köylüler konusunda oluşmuş geleneksel güvensizliği tamamen benimsemişti. Gayet açıktır ki Stalin, Şolokhov'un mektubunda belirtilen ve insanı şoke eden suçları diğer kaynaklardan, ayrıca kendi güvenilir muhbirlerinden aldığı bilgilerle karşılaştırıyordu. Fakat yine oldukça açıktır ki bu kaynaklar ve muhbirler onu, kolhozlara üye olanları da dâhil olmak üzere köylülerin kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde gördüklerine, sabotaj yaptıklarına, işçileri ve Kızıl Ordu'yu açlığa mahkûm etmek istediklerine inandırmaya çalışıyorlardı. Ülke genelinde hububat tedarikinden sorumlu olan birçok parti yöneticisinin, ayrıca köylere gönderilmiş kentli komünistlerin ve "işçi ekibi" üyelerinin bu konuda kendilerinden gayet emin olduklarını ve kuşku duymadıklarını tahmin etmek zor değildir. Şolokhov'un bahsettiği suçları işleyenler veya bunlar yapılırken seyirci kalıp göz yumanların sayısı az değildi. Şolokhov'un mektuplarından görüldüğü üzere, söz konusu suçları işleyenler cezasız kalacaklarından çok emindiler; zira daha önce yaptıkları da cezasız kalmıştı. Yazarın mektubunda adı geçen Ovçinnikov da bunlardan biriydi ve Şolokhov, onu daha önce de "aşırılık"larından dolayı yargılamak istediklerini belirtiyordu. Mektupta anlatılana göre, o sırada Rıkov'un yerine SNK Başkanı olarak atanan Molotov, sadece onu değil, onunkine benzer cinayetleri işleyen diğerlerini de savunmuştu. Ovçinnikov'un söylediklerine bakılırsa Molotov şöyle demişti:

> Biz şimdi aşırılık yapmakla suçlananların mağdur edilmelerine izin vermeyiz. Mesele şöyleydi: ya köylüyle gerekirse savaşarak ürünü alıkoyacaktık ya da işçiyi aç bırakacaktık. Açıktır ki biz birinci yolu tercih ettik.

Bu tür uygulamalar ve yaptırımların ülkenin en üst yönetiminden habersiz yapılamayacağı gayet açıktır. 1932'de ülkenin başlıca hububat üretim bölgelerine Politbüro üyesi L.M. Kaganoviç başkanlığında bir heyet gönderilmişti ve bu heyet, hububat rezervlerinin müsaderesi sırasında birçok parti yetkilisi ve görevlisine, Sovyet organları çalışanlarına ve kolhoz üyelerine ceza vermişti. Hatta kitlesel biçimde partiden ihraçlar söz konusu olmuş, çok sayıda köylü de kuzey bölgelerine sürülmüştü. Ukrayna KP(b) 1. Sekreteri S.V. Kosior, 1932'de Ukrayna'da hububat tedarikinin gidişatı hakkında Stalin'e yazdığı raporda şunu belirtiyordu:

> Kasım ayında ve Aralığın ilk 5 günü içinde, GPU kanalıyla, kolhoz başkanları, yönetim kurulları üyeleri, muhasebeciler de dâhil olmak üzere 1.230 kişi tutuklanmıştır. Bundan başka, 140 ekip başı, 265 tartı memuru ve kâhya, 195 değişik kolhoz mensubu tutuklanmış, *kulak* ve Sovyet karşıtı unsurlara ait 206 dosya mahkemelere sevk edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu arada, ülkenin değişik bölgelerinden gelen açlıkla ilgili bilgilerde rakamlar önemli oranda düşük gösterilmekteydi. Basının tamamen parti ve devletin elinde olduğu bu ortamda halk gerçekleri bilmiyordu ve her tarafta korkunç söylentiler dolaşıyordu. Her yurttaşın mektubu Şolokhov'un mektubu gibi dikkate alınmıyordu; alınsaydı zaten açlık olmazdı. Ukrayna SSC GPU tarafından verilmiş 12 Mart 1933 tarihli bilgi yazısı da bu durumu kanıtlamaktadır. Şolokhov sadece Verkhnedonsk ilçesinde 49 bin insanın açlık çektiğini bildirirken, koskoca cumhuriyette güvenlikten sorumlu yönetici grubunun Stalin'e verdiği raporda şunlar yazıyordu:

> 139 ilçenin (Ukrayna SSC genelindeki 400 ilçe içinde) 738 yerleşiminde erzak sıkıntısı yaşandığı ve 11.067 ailenin açlık çektiği tespit edilmiştir. 2.487 kişi ölmüştür.

Ne var ki bu açıkça düşük gösterilen rakamlar bile Ukrayna KP(b) Sekreteri S.V. Kosior'un Stalin'e gönderdiği 15 Mart 1933 tarihli raporunda şüpheyle karşılanmış ve Kosior "Ukrayna'da 103 ilçede açlık vardır" diye uydurma bir rakam vermişti. Ukrayna GPU Kiev Vilayet Şubesi Müdürü de cumhuriyetteki açlığın boyutlarına ilişkin düşük rakamların kuşkulu olduğunu belirtmişti; ancak o, kesin veya hiç değilse tahmini rakamlar vermektense şu belirsiz cümlelerle yetinmişti:

> Gösterilen rakamlar ve veriler önemli derecede düşük tutulmuştur, zira GPU ilçe grupları açlık çekenlerin ve açlıktan ölenlerin kayıtlarını tutmuyorlar; ölenlerin gerçek sayısını çoğu zaman köy Sovyetleri de bilmiyor.

Anlaşıldığı kadarıyla, sanki parti ve devlet görevlileri, baştan aşağıya bütün yöneticiler, açlık konusunu bildikleri halde susmayı ve gerçekleri saklamayı tercih etmişlerdi. Şimdi sıkça yazıldığı gibi bunun nedeni, memur ve yetkililerin duyduğu korkuydu; çünkü eğer gerçeği söyleselerdi veya rapor etselerdi başları belaya girerdi. 1932-1933'te sadece illegal örgütlere üye olan komünistlerin ceza aldıklarını biliyoruz; politik nedenlerle komünistlerin tutuklanması gibi vakalar çok enderdi. Ukrayna SSC Komünist Partisi Sekreteri R. Terekhov, MK plenumunda Kharkiv vilayetindeki açlık hakkında bilgi verirken, Stalin onun sözünü kesmiş, ona kinayeli bir dille Yazarlar Birliği'ne üye olmasını ve orada masallar yazmasını önermişti. Bunu yukarıda da belirtmiştik; demek ki köylerde oluşmuş feci durumdan bahsedenleri hapis, idam, işkence veya ağır cezalar değil, genel olarak anlayışsızlık dolu sitemler, alaya almalar, kinaye, hiciv ve ağır şakalar bekliyordu sadece. Doğrudur, kimi durumlarda onları sınıf düşmanıyla işbirliği, sınıf bilincinde körelme, düşmanlara taviz verme gibi suçlarla yargılayabilirler ve azledebilirlerdi. Yani yöneticiler -parti ve devlet görevlilerinin çoğu- köylülerle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ilgili gerçekleri rapor ederek onları kurtarma çabasına girmeden önce, bunun kariyerlerini nasıl etkileyeceğini düşünmek durumundaydılar; çünkü memur kafası genelde böyle çalışır.

Bu arada, hiç kuşku yok ki Şolokhov da "sınıf düşmanına taviz vermek"le suçlanabilirdi. Ancak onun bu tür suçlamalardan korkmayarak cesurca mektup yazması muhtemelen Stalin'in hoşuna gitmişti. Gayet olasıdır ki o, yazara inanmış ve onun argümanlarının doğruluğunu kabul etmişti. Doğrudur, Stalin'in, yazarın mektubuna, siyasi prestijini artırmak için olumlu yaklaştığını yazanlar da vardır. Ancak bu mektuplar Stalin döneminde yayımlanmamış, ülkenin de bunlardan haberi olmamıştır ve dolayısıyla burada başka bir açıklama gerekmektedir. İlginçtir ki Stalin öldükten sonra da bu mektuplar basılmamıştır. Onlar, Şolokhov'un on ciltlik külliyatında yer almamaktadırlar; mektuplar ancak yazar öldükten ve SSCB dağıldıktan sonra yayımlanmıştır.

Hem şu da var ki genç Şolokhov, tanınmış ve popüler bir yazar olsa da, o sırada pek önemli bir otorite sayılmıyordu. Yazarın *Uyandırılmış Toprak* romanının ikinci kısmında *kollektivizasiya*nın korkunç gerçeklerini yazacağını belirtmesi de Stalin için öyle pek büyük bir mesele değildi; zira böyle bir kitabın SSCB'de basılması imkânsızdı. Fakat eğer ülkede Şolokhov gibi insanlar çok olsalardı ve Genel Sekreter'e başvurmaya cesaret ederek mezalime uğrayan köylüleri savunmak için inandırıcı kanıtlar ortaya koysalardı, belki de Stalin'in bunları göz ardı etmesi o kadar kolay olmazdı. Şurası bir gerçek ki açlık felaketi sırasında, yerel yöneticiler ve kentli aydınlar arasında, hububat tedarikindeki korkunç uygulamaları ve bunların yol açtığı vahşeti Stalin'e Şolokhov gibi yazabilecek pek fazla kişi yoktu. Sadece parti, onun yöneticileri ve Sovyet yetkilileri değil, tüm kentli nüfus, işçilerin, memurların ve aydınların önemli kısmı da *kollektivizasiya*yı destekliyor, açlıktan ölen köylüleri savunma kaygısı taşımıyordu. Göründüğü kadarıyla, köyden kopmuş bu insanlar, geleneksel kentli tutumuyla hareket ediyordu, ülkenin kalkınması için neden kentlilerin değil de bizzat köylülerin kurban edildiği sorusu akıllarına gelmiyordu. Birçok yazar ve gazeteci, köylüleri, tesadüfen aralarına girmiş tehlikeli düşmanlar olarak görüyorlardı. *Stalin Beyaz Deniz-Baltık Kanalı* kitabının G. Gauzner, B. Lapin ve L. Slavin tarafından yazılan ve kanalın inşa sürecini anlatan bölümündeki şu cümleler dikkat çekicidir:

> Gar yönünden asık suratlı, somurtkan, komik kılıklı köylüler bize doğru geliyorlardı, Sibirya kürkleri giymişlerdi, ellerinde keçeye sarılı testereler vardı... Bunlar kaçak *kulak*lardır... Sıkça fabrikalara sokulurlar. Ve yarın, işçi arkadaş, bozuk tezgâha atılmış bir vida bulur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aynı kitabın S. Bulatov, S. Gekht, Y. Vıkaçev, A. Tolstoy, V. Şklovskiy tarafından yazılan ve kanala neden Stalin'in adının verildiğinden bahseden bölümünde de şu cümleleri okuruz:

> Ülkede *kulak*lar ve sabotajcı uzantıları hâlâ ortalıkta dolaşıyorlar. Onlar son güçlerini toplayarak sabotaj faaliyetleri yapıyorlar, teslim olmuyorlar, kolhozlarda ürünü çalıyorlar, kolhoz atlarını sakatlıyorlar, çalmak ve kundaklamak için çocuklarını kullanıyorlar. Bunlar engel tanımazlar. Savaş devam ediyor ve kitlelerin nefreti düşmanın son kalıntılarını da kolhozlar ülkesinden defediyor. Ve Beyaz Deniz Kanalı inşaatında sosyalizm kültürü ile karanlık ortaçağ vahşiliği yeniden karşı karşıya geliyor... Bir zamanlar II. Pyotr'un* makaslarıyla kesilmiş karışık sakallar tarihin sisli uçurumundan yeniden çıkıveriyor... Bozguna uğramış, özel iskâna tabi tutulmuş sürgün *kulak*lar ordusu, aileleriyle, eşyalarıyla, hayvanlarıyla ve tavuklarıyla birlikte Medvejya tepesinde at arabalarından indiriliyorlar.

Yazarların bu insanlara yapılanlardan ve onların sürülmelerinden memnun oldukları açıktır; zaten ülke genelinde aydınların çoğu da aynı fikirdeydi. Benzer görüşleri paylaşan Stalin, 11 Ocak 1933'te VKP(b) MK ve MKK plenumunda şöyle diyordu:

> Şimdiki *kulak*lar ve onların hempaları, Sovyet karşıtı unsurlar, köylerde halen çoğunlukla "sakin, insan tatlısı", neredeyse "aziz" kişilerdir. Onları kolhozun uzağında aramaya gerek yoktur, onlar bizzat kolhozun orta yerinde, peykenin üstünde oturuyorlar veya depocu, terzi memuru, muhasebeci, kâhya, yazıcı, teknisyen, ekip başıdırlar... Onlar asla "kahrolsun kolhozlar!" demezler. Onlar kolhozdan yana olduklarını söylerler. Onlar kolhozlarda öylesine sabotaj ve zararlı faaliyetler yapıyorlar ki bunun sonucunda kolhozlar uzun zaman bellerini doğrultamazlar... Böyle kurnaz bir düşmanı tespit etmek ve demagojiye kanmamak için devrimci uyanıklık gerekmektedir, düşmanın maskesini çekip çıkarma yeteneği gereklidir, onun karşıdevrimci asıl yüzünü kolhoz üyelerine göstermek lazımdır.

19 Şubat 1933'te, başarılı kolhoz üyeleriyle yapılan bir toplantıda konuşurken, Stalin, "şu 2-3 yıl içinde bütün kolhoz üyelerine refah" sağlanacağını dile getiriyordu. Onun fikrince, kolhoz üyeleri, büyük tarım işletmeleri kurulamadığı için refaha kavuşamıyorlardı:

> Bizim köylüler makineleri ve traktörleri haliyle çok kötü kullanıyorlar. Toprak gereken şekilde sürülmüyor ve işlenmiyor. Zengin kolhoz üyesi olmak için kolhoz çiftliklerinde öncelikle dürüstçe çalışmak, makine ve traktörleri doğru kullanmak gerekiyor, hayvanlara dikkat etmek, onlardan doğru şekilde yararlanmak, deneyimli ve usta ziraatçı olmak, kolhoza ait malları korumak gerekiyor.

Daha önce, 4 Şubat 1931'de, Stalin, "Ekonomide Çalışanların Görevleri Hakkında" bir konuşma yaparken, temel görevin baskı ve cezalar uygulamak değil, ekonomideki sorunları çözmek olduğunu

* Büyük (Deli) Petro

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

vurgulamış, daha sonra her tarafta posterler, afişler ve levhalarda görülen ünlü sloganı ortaya atmıştı:

> Rehabilitasyon döneminde her şeyi teknik çözer.

23 Haziran 1931'de, "Yeni Durum ve İktisadi Faaliyetlerde Yeni Görevler" konusuna değinen Stalin, beş yıllık planı yerine getirmek için öncelikle ekonomik ve teknik çözümlerin önemini kaydederek zorlama ve baskıyla sonuç alınamayacağını bildirmiş ve endüstriyel kalkınmanın şu "altı şart"ını vurgulamıştı:

> 1) organize işgücü ve emek mekanizasyonunu gerçekleştirmek; 2) eşitlemeyi ortadan kaldırma, maaş düzeni ve işçilerin refahını yükseltme yoluyla işgücünün kalıcılığını sağlamak; 3) kişisel sorumluluğun yokluğunu ortadan kaldırmak, çalışma düzenini olgunlaştırmak, işletmelerdeki güç dağılımını doğru şekilde, dengeli olarak gerçekleştirmek; 4) işçi sınıfı içinden bilim ve teknik kadroları yetiştirmek; 5) eski aydınlara özenle yaklaşmak ve onların çalışmalara katılımlarını sağlayarak onlara karşı olumsuz yaklaşımı değiştirmek; 6) kendi masraflarını kendisi karşılama yoluyla çalışmayı teşvik etmek, sanayi dâhilinde birikimi artırmak.

Stalin'in ekonomi uzmanlarıyla birlikte bu altı şartı hazırlayıp bizzat öne sürmesi, sadece idari yöntemlerle, baskıyla, sıkı disiplinle veya coşkuyla ve fedakârlıkla kalkınma sağlanamayacağını ve beş yıllık planın yerine getirilemeyeceğini açıkça gösteriyordu. Beş yıllık planı üç yılda yerine getirme doğrultusundaki propaganda ve motivasyon yeterli olmuyordu. Stalin'in 1931'de yaptığı konuşmalar ve yazdığı makaleler, parti yöneticilerinin üretim ve teknik konularında yetersiz kaldıklarını, genel olarak ekonomiden anlamadıklarını, beş yıllık planın uygulanmasını engelleyen başlıca sorunun bu olduğunu ortaya koyuyordu. Stalin bunu açıkça itiraf etmekteydi:

> Var olan imkânlardan yararlanma becerisi eksikti. Fabrikalar, işletmeler ve madenleri doğru yönetme becerisi yeterli değildi... Ve bizzat bu yüzden plan yerine getirilemedi. Yüzde 31-32'lik artış yerine sadece yüzde 25 oranında artış sağlayabildik.

Ülke "bütün cephe boyunca taarruz" sırasında tüm gücünü seferber ederek çok büyük fedakârlıklar yapsa, milyonlarca insan mağdur edilse, kitlesel tutuklama ve sürgünler uygulansa da, beş yıllık plan sonuçları, partinin 1930'da öngördüğünün çok uzağında kalmıştı. 1932 yılı sonunda, bu beklentilerin yanlış hesaplara dayandığı ortaya çıktı. Beş yıllık plan döneminin başında bazı işletmeler ve fabrikaların kaydettiği başarılar, onların ait oldukları sanayi kolu veya alanı genelindeki başarı olarak algılanmıştı, ayrıca verilen raporlar da gerçekleri yansıtmıyordu. 1932'de 10 milyon ton dökme demir üretimi planlanmışken, üretilen miktar sadece 6,2 milyon tonda kalmıştı; aynı şekilde, hedeflenen 8 milyon ton yerine sadece

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

4,4 milyon ton hadde metal üretilebilmişti. Plana göre 75 milyon ton kömür üretilmesi gerekirken, üretim 64,4 milyon tonu geçememişti. Böylece partinin ve Stalin'in, beş yıllık planı neredeyse üç yıl içinde tamamlama umutları gerçekleşmedi.

Çok yüksek düzeydeki taahhütler ve plan hedefleri gerçekleşmeyince parti yönetiminde şiddetli bir iç kavga başladı; çünkü doğal olarak durum için suçlu aranıyor ve bahaneler üretiliyordu. Roy Medvedyev'in yazdığına göre, iyimser ve genç partililer arasında sert bir tepki ve protesto havası hâkim olmuştu, hatta resmi olmayan dernekler ve gruplar bile kuruluyordu. Tabii bunlar en fazla evlerde toplanıp tartışmak ve laf üretmekle yetiniyorlardı. Ancak şurası da bir gerçekti ki ekonomik başarısızlık Stalin'in prestijine darbe indirmekte, parti içinde ona karşı eleştiriler artmaktaydı. Şair O. Mandelştam, bu tür örtük muhalif eğilimler hakkında şöyle yazmıştı:

> Nerede fısıltıyla bir mevzu konuşulsa / Orada Kremlin'deki dağlıdan bahsedilir mutlaka.

Doğaldır ki Stalin, öncelikle değişik "eğilim ve muhalefetlere" karşı yürütülen mücadeleler sırasında mağdur edilmiş olanlar tarafından eleştiriliyordu. Moskova, Krasnopresnensk İlçe Parti Komitesi'nin eski sekreteri ve partiden atılmış olan M.N. Ryutin'in başını çektiği bir grup, 1932 bahar ve yazında bir Marksist Leninistler Birliği Platformu kurmuştu. Ryutin ve arkadaşlarının "sağcılar" ve tasfiye edilmiş "Bukharin ekolü" mensupları N.A. Uglanov, A.N. Slepkov, D.P. Maretskiy ve P.G. Petrovskiy'le ilişkileri vardı. Platform mensupları, 1932 sonbaharında Moskova ve Kharkiv'de gizlice bildiriler yayarken tutuklandılar. Ryutin'in bildirisini evinde bulunduranlar hemen partiden ihraç edilmeye başlandı ve partiye yeniden alınmış olan G.Y. Zinovyev de böyle bir belgeyi evinde bulundurduğu için tekrar partiden atıldı.

Platform bildirisinde "plan yerine plan konusunda laflar" ifadesi kullanılıyor ve ülkenin 1932 ortalarında derin bir krizin içine girdiği belirtiliyordu:

> Sefalete terk edilmiş, yağmalanmış, aç ve çıplak bırakılmış, üretici, ticari, mali gücünü kaybetmiş, sosyalizm davasına inancını yitirmiş ve baştanbaşa barut fıçısı haline gelmiş ülke, gittikçe çıkmaza sokulmaktadır... Stalin yönetimi işte budur!

İlginçtir ki Ryutin'in Stalin döneminde karşıdevrimci bir çıkış olarak görülen faaliyetleri, Stalin'in "ifşa" edilmesi sürecinde ona gerçekler uğrunda mücadele eden bir fedai imajı kazandıracaktı. Göründüğü kadarıyla her iki değerlendirme de yanlıştı ve Ryutin'in, parti yönetiminde bulunduğu zaman, Stalin rotasının ateşli bir savunucusu olduğu ve bir karşıdevrimci olarak görülmediği unutu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

luyordu. Ryutin ancak partiden atıldıktan sonradır ki olumsuzluklar ve acı gerçeklerden söz etmeye başlamıştı. Doğrudur, Ryutin'in Stalin ve onun politikasına, ayrıca diğer bazı parti liderlerine karşı eleştirilerinde haklı olduğu hususlar da vardı. Lakin bunları, her ülkenin yönetiminin zirvesinde her zaman görülen iktidar savaşı gerçeğinin dışında değerlendirmek yanlıştır.

Ryutin ve taraftarlarının söyledikleri ve öne sürdükleri, bazı üst düzey yöneticilerin de aklından geçiyordu; ülkede yaşanan başarısızlık ve kriz ortamında bu tür fikirlerin ve tavırların artması doğaldı. Doğal olmayan, parti içinde açık bir eleştiri ortamının yokluğuydu. 1932'de, VKP(b) MK üyesi ve VSNKh Heyeti Başkanı A.P. Smirnov, SSCB Teçhizat ve Malzeme Halk Komiseri N.B. Eysmont, RSFSC İçişleri Halk Komiseri B.N Tolmaçev ve başka bazı üst düzey parti yöneticilerinin Stalin'i ve taraftarlarını iktidardan uzaklaştırmaya dönük planlar hazırladıkları ortaya çıktı. İddialara göre MK içinde Stalin ekibine karşı tepkiler artıyordu. Daha önce de parti yöneticileri arasında Stalin'i eleştiren bazı bildiri ve notlar dolaşıyordu. Bu bildirilerden birini RSFSC SNK Başkanı ve Politbüro aday üyesi S.İ Sırtsov ile Güney Kafkasya Bölge Parti Komitesi V.V. Lominadze kaleme almışlardı. I. Deutscher'in yazdığına göre, Sırtsov ve Lominadze, Stalin'in iktidardan uzaklaştırılmasında ısrarlıydılar. Göründüğü kadarıyla, eğer Sırtsov, Lominadze ve yanı sıra Eysmont, Tolmaçev, Smirnov ve öteki "asiler" Stalin'i alt edebilseydiler, başka birçok yöneticiyi, öncelikle Stalin'e yakın olan Kaganoviç, Voroşilov ve Molotov gibi liderleri de bertaraf edeceklerdi.

Bu kişilerin Politbüro'nun diğer üye ve aday üyelerinden de destek bekledikleri düşünülebilir. Y.E. Rudzutak'ın 1934'te Politbüro üyeliğinden aday üyeliğine düşürülmesi, Stalin ve arkadaşlarının ondan memnun olmadıklarını gösteriyordu. Ekonomideki başarısızlık Politbüro'da moralleri bozmuş ve rahatsızlıklara yol açmıştı. Örneğin, G.K. Orconikidze'nin V.V. Lominadze'yi desteklediği ve beş yıllık planın başarısızlıkla sonuçlanmasından dolayı SNK Başkanı V.M. Molotov'u eleştirdiği bilinmektedir.

Ancak şu da var ki muhalifler tasfiye edilerek ayıklandığı için partide açık tartışmalar dönemi sona ermişti; kabul edilmiş rotaya yönelik herhangi bir itiraz veya farklı seçenek arayışı hemen saray entrikasına dönüşüyor, üstü örtülü muhalefet yapılıyor, kulislerde gizli notlar ve bildiriler dolaşıyor, hizipçilik ve açıkça bölücülük yapılıyordu. Böyle bir ortamda Stalin politikasına karşı en küçük bir eleştiri bile bir isyan hareketi olarak görülüyor ve dolayısıyla da bu tür muhaliflerin cezayı hak ettikleri düşünülüyordu. Smirnov, Eysmont, Tolmaçev, Sırtsov ve Lominadze görevlerinden azledildiler; Eysmont ile Tolmaçev ayrıca partiden de ihraç edildiler. Bu ki-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şiler, 1920'li yıllarda bozguna uğratılmış muhalefet liderleriyle birlikte ideolojik çirkefin taşıyıcıları olmakla suçlanarak basında birkaç ay boyunca yerden yere vuruldular. Partinin 17. kongresinin açılış günü *Pravda* gazetesi şöyle yazıyordu:

> Trotskiy yanlıları ve onların silahşorları olan Kamenev ve Zinovyev'le, Bukharin, Rıkov ve Tomskiy'in başında bulundukları sağcı muhalefetle, Sırtsov-Lominadze sağcı ve "sözde solcu" blokuyla, muhalefetin Uglanov, Maretskiy, Slepkov, Ryutin, Eysmont, Smirnov gibi karşıdevrimci hempalarıyla şiddetli savaşlarda parti, Leninci irade ve faaliyet birliği sağlamıştır.

Halbuki iktidarın en üst kademelerindeki her gizli muhalifin arkasında onu destekleyen gruplar vardı ve bu unsurlar, başarıya ulaşmaları halinde yükselecekleri umuduyla yaşıyorlardı. Parti ve devletin her kademesinde, değişik kurum ve merciler içinde yaşanan iktidar mücadelesi sırasında gruplaşmalar oluşuyordu. Stalin bunları iyi biliyordu, daha 12. kongredeki rapor konuşmasında bunlardan bahsetmişti. Yerel parti organlarının yöneticilerine karşı mücadele, makam kavgası ve rekabet sıkça Stalin ve çevresine karşı protestoya dönüşüyor, Kaganoviç, Molotov, Voroşilov ve diğerleri eleştiri hedefi oluyorlardı.

Öte yandan iktidar kavgasındaki başlıca aktör hâlâ Trotskiy'di ve o, yurtdışından ülkeye zaferle döneceğinden emindi. Trotskiy'in yurtdışında attığı her adım hakkında Stalin'e anında bilgi veriliyordu; onu takip etmek Sovyet dış istihbaratı için öncelikli görevdi. Stalin'e, sürekli, SSCB içinde Trotskiy yanlısı gizli gruplar bulunduğu rapor ediliyordu. Yurtdışında Trotskiy tarafından, 1929 Temmuzundan başlayarak, *Muhalefet Bülteni* yayımlanıyordu. I. Deutscher'in yazdığına göre, yurtdışında görevli olarak bulunan parti üyeleri, özellikle de diplomatlar ve büyükelçilik görevlileri, bu *Muhalefet Bülteni'ni* gizlice ülkeye getiriyor ve yakın oldukları kişiler arasında yayıyorlardı. Mevcut rejime itiraz etmeyen ve tepki göstermeyen ama ülke ve parti sorunları konusunda duyarlı partililer ve/veya eskiden Trotskiy'e sempati duyanlar için bu tür yayınlar cazipti. Yine Deutscher'e göre, hapishanelerde ve sürgün yerlerindeki fanatik Trotskiy yanlıları, arkadaşlarıyla olan irtibatlarını değişik yollarla sürdürerek direnmeye devam ediyorlardı. Trotskiy ile bağlantıya geçen ünlü OGPU ajanlarından Yakov Blyumkin, İstanbul'daki bir sahaf dükkânı olan buluşma yerinde Trotskiy'in adamlarıyla irtibat kurmuş ve onu köşkünde ziyaret etmişti. Fakat Blyumkin'in Trotskiy yandaşı bir rejim karşıtı mı yoksa OGPU tarafından görevlendirilmiş bir ajan mı olduğu hâlâ tartışılmaktadır. Blyumkin 1929'da Moskova'da yakalanmış ve idam edilmişti. Trotskiy, yurtdışında, SSCB'den, Ekim Devrimi'nin yıldönümleri ve 1 Mayıs'lar dolayısıyla tebrikler bile almakta ve bunları gönderenle-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rin adları *Muhalefet Bülteni*'nde belirtilmekteydi. 1932'de, *Muhalefet Bülteni*'nde, bir Trotskiy taraftarı olan Gorkiy Otomobil Fabrikası Genel Müdürü İ.N. Smirnov'un imzasız bir mektubu yayımlanmıştı. Mektuptaki şu cümle dikkat çekiciydi:

> Bugünkü yönetimin mevcut ekonomik ve politik krizden kurtulmak için çare bulamadığı kesindir ve dolayısıyla parti yönetimini değiştirmek gerektiği fikri gittikçe daha çok kabul görmektedir.

Trotskiy ülkenin genel şartlarını iyi biliyordu ve Mart 1933'te, parti üyelerine yazılmış bir açık mektupla çağrıda bulundu:

> Stalin'in gücü, onun yeteneklerinden değil, daima mekanizmadan kaynaklanmıştır... Stalin'in kendisi hiçbir yeteneğe sahip değildir... Stalin mitinden kurtulma zamanı gelmiştir. Stalin sizi çıkmaza sokmuştur... Bütün Sovyet sistemini gözden geçirmenin, onun üzerini kaplamış kiri acımasızca temizlemenin vakti gelmiştir. "Stalin'i defedin!" diyen Lenin'in son ve ısrarlı vasiyetini yerine getirme zamanıdır.

Parti içinde Stalin'in aleyhinde hizip kurmak imkânsız olduğundan, Trotskiy, Ekim 1933'te, *Muhalefet Bülteni*'nde illegal bir parti kurmayı önerdi. İktidardaki kliği anayasa uyarınca normal yollarla değiştirme şansı kalmadığını söyleyen Trotskiy'e göre, bürokrasinin, iktidarı proleter öncülere teslim etmesi ancak zor yoluyla sağlanabilirdi.

1932 yılına dönersek, o yıl ülkenin her yerinde Ekim Devrimi'nin 15. yıldönümü resmi törenlerle kutlanıyordu; yönetim kutlamalara büyük önem vermişti ve ülkenin bütün yerleşim birimlerinde düzenlenen değişik etkinliklerde, geçen zaman içinde elde edilmiş başarılar ve ilerlemeler vurgulanıyordu. Parti içindeki sorunları bir dereceye kadar unutturan törenlere, beklenmedik bir facia gölge düşürdü. Stalin'in eşi Nadejda Alliluyeva 8 Ekim'i 9 Ekim'e bağlayan gece intihar etmişti. Elbette ki bu olay dönemin politik şartlarıyla ilgisi olmayan bir tesadüf de sayılabilir. Üstelik söylentilere bakılırsa, kadının intihar etmesine yol açan kavganın da saçma bir nedeni vardı. Ekim Devrimi'nin 15. yıldönümü dolayısıyla düzenlenen ziyafet sırasında, Stalin, eşini neşelendirmek için ona "Ey hanım, hadi içsene" demişti. Güya buna kızan Alliluyeva da Stalin'e "Ben senin eyin falan değilim" diyerek salonu terk etmişti. Kimi yazarların yazdığına göre, eşi dışarı çıkarken Stalin şakayla onun peşinden portakal dilimi veya kabuğu fırlatmıştı. Ayrıca Stalin'in o ziyafetten sonra eşinin yanına değil, başka bir kadınla Kuntsevo köşküne gittiğini ve Alliluyeva'nın bir güvenlik görevlisiyle yaptığı telefon konuşmasında bunu öğrendiğini iddia eden yazarlar da vardır. Ne var ki iki çocuk annesi olan ve üstelik iki de üvey evlat büyüten olgun bir kadının, sadece eşi kendisine ziyafet sırasında "Ey!" diye hitap ettiği veya kendisine portakal kabuğu fırlattığı için canına kıydığını

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

düşünmek zordur. Alliluyeva'nın, eşinin ihanetini öğrendiği için ve onunla olay üzerine konuşmadan bir çılgınlık yaptığını da düşünemeyiz; bunu yapması için onun psikolojisinde ciddi bozukluklar olması gerekirdi. Gayet açıktır ki olaylar söylendiği gibi gelişmiş olsa bile, meselenin bir geçmişi vardı ve bunlar muhtemelen sadece bardağı taşıran son damlalardı. Peki olayın öncesi neydi?

Kimilerine göre, Stalin ile eşi arasındaki şahsi ilişkiler, resmi törenlerde, kabullerde, yakın çevrede, yazışmalarda ve yakınların hatıralarında anlatıldığı ve resmedildiği gibi sorunsuz ve tozpembe değildi. Bazılarına bakılırsa, Alliluyeva'nın psikolojik sorunları vardı; ancak bunu kanıtlayacak kesin bilgilere sahip değiliz. Nadejda Alliluyeva'nın, intihar etmeden az önce Molotov'un eşi Polina Jemçujina ile Kremlin arazisi içinde uzun süre yürüyüş yaptığı ve konuştuğu bilinmektedir. Ancak iki kadının hangi konudan bahsettikleri bilinmemektedir. Jemçujina'nın ifadesi ortada olmadığı gibi, elimizde onun ne anlattığına dair başka herhangi bir bilgi de yoktur. Fakat eğer ikili genel olarak aile içi konulardan ve ilişkilerden söz etmişlerse, bu arada, her zaman görüldüğü gibi, eşleri hakkında da bir şeyler anlatacakları kesin gibidir. Sürekli devlet meseleleriyle uğraşan ve zamanını tamamen işine veren Stalin eşini ihmal etmiş ve bu yüzden de eşler arasındaki ilişkilerde ihtilaf çıkmış olabilirdi. Alliluyeva'nın, başında eşinin bulunduğu partinin bir üyesi olduğunu dikkate almamız gerekir; onun da Stalin'le ülkenin siyasi ve iktisadi meseleleri üzerine konuşması doğaldı. Onun, sokaklarda ve işyerlerindeki insanların devlet, parti ve Stalin hakkında ne düşündüklerini ve neler konuştuklarını Stalin'e haber verdiği bilinmektedir. Ayrıca o, Kremlin içinde, partinin üst kademesi ve Politbüro'daki durum hakkında söylenenleri de Stalin'e iletiyordu. Stalin'in ilk eşinin kız kardeşi M.A. Svanidze'nin güncesinde belirttiği üzere, eşi, eleştiri ve şikâyetlerini Stalin'e açıkça bildiriyordu:

> Bana, bizde hukuk devleti olduğuna, adalet olduğuna ve herhangi bir yerde adil bir mahkeme olduğuna kesinlikle inanma dedi.

Stalin'in baldızı Svanidze, Sovyet devletinin bazı yöneticilerinden hiç hoşlanmadığını da saklamamıştır. Muhtemeldir ki Nadejda Alliluyeva da bazı liderleri sevmiyor ve bunu Stalin'e açıkça söylüyordu; ayrıca onun, Stalin'i eleştirenleri destekliyor ve ülkedeki birçok sorundan eşini sorumlu tutuyor olması da mümkündür. Veya tam aksine, onu savunmaya kalkışarak çevrede eşiyle ilgili eleştiri ve olumsuz sözlere karşı çıkmış, siyasi karşıtların ceza almalarını istemiş ve böylece Stalin'i kızdırmış da olabilirdi. Eski ve yeni muhalifler, onlara verilen cezalar ve ülkedeki uygulamalar nedeniyle eşler arasında anlaşmazlık çıkmış ve bu yüzden aile içinde sorunlar yaşanmış olması da olasılık dâhilindedir. Stalin'in eşinin konuştu-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ğu son kişinin Polina Jemçujina olması, iki kadının V.M Molotov'la ilgili söylenti ve eleştiriler hakkında konuşmuş olmaları ihtimalini de akla getirmektedir. O sıralar Kremlin'de birçok etkili yönetici Molotov'un istifasını istiyor ve Stalin de ısrar ve inatla Molotov'u savunuyordu. Gayet açık sözlü biri olan Polina Jemçujina'nın bu tür tartışma ve entrikaların nedenleri hakkında Nadejda Alliluyeva'ya söyledikleri belki de onu derinden yaralamıştı. P. Jemçujina, Alliluyeva'yı istemeden de olsa hükümet karşıtı bir komployа katılmakla mı suçlamıştı, yoksa onu bir seçim yapmaya mı zorlamıştı, işte bunlar karanlıkta kalmıştır. Son olarak, kimileri Alliluyeva'nın intihara teşebbüs etmesi için gayret sarf etmiş ve onu tahrik etmiş de olabilirlerdi; zira bu tür bir olay Stalin'in morali ve prestiji açısından tam bir felaket demekti.

Stalin ailesinde büyümüş üvey evlat A.F. Sergeyev, Alliluyeva'nın cenazesine katılanlar içinde hayatta kalan son kişiydi. Sergeyev, 2000 yılında, bir TV yayınında, Stalin'in kızı Svetlana Alliluyeva'nın, Stalin'in kendi eşinin cenazesine gelmediği ve evde tabutuna yaklaştığında ise onun cansız bedenini ittiğine dair iddialarını yalanlamıştır. S. Alliluyeva'nın konuyla ilgili hatıraları başkalarının anlattıklarına dayanmaktadır; çünkü kendisi o sırada çok küçüktü ve annesini tabutta görünce korkmuş, ölüden uzaklaşmıştı ve onu cenaze törenine götürmemişlerdi. O sırada 6 yaşında olan kız çocuğu, daha sonra hatıralarını yazarken kendi hareketlerini babasına mal etmişti. A.F. Sergeyev'in anlattığına göre, Stalin cenaze törenine katılmış, eşinin tabutunun başında neredeyse hüngür hüngür ağlamış ve acısı uzun süre dinmemişti. Yeri gelmişken, kızı S. Alliluyeva da, tanıdıkları ve yakınlarının anlattıklarına dayanarak, Stalin'in bu olaydan dolayı sarsıldığını kaydetmektedir:

> O sarsılmıştı, çünkü eşinin bunu neden yaptığını anlayamıyordu. Neden sırtına böyle hançer saplandığını çözemiyordu. İntihar edenlerin daima birlilerini suçlamak için bu yolu seçtiklerini anlayamayacak kadar akılsız değildi... Ve o, çevresindekilere, kendisinin eşine karşı dikkatli ve duyarlı olup olmadığını soruyordu. Bir eş ve insan olarak onu yeterince sevip saymıyor muydu? Bir kere de onunla tiyatroya gidememişse, bu çok mu önemliydi? Başka zaman gidilemez miydi; bunu sorun etmeye değer miydi? Morali çok bozulmuştu ve hayattan nefret ettiğini söylüyordu... Öyle bir haldeydi ki onu tek başına bırakmaktan korkuyorduk. Bazen ona kızıyor ve öfkeye kapılıyordu.

S. Alliluyeva'nın anılarına göre, Stalin, ömrünün son günlerinde, onunla annesi hakkında konuşmaya ve kızını bu konuşmalarla rahatsız etmeye başlamıştı. Stalin, özellikle eşinin okuduğu son kitaba "iğrenç kitap" diyerek küfrediyordu. Bu, o zamanlar çok

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tutulan *Yeşil Şapka* romanıydı.* O, bu kitabın eşini çok etkilediğini düşünüyordu. Stalin ayrıca Polina Semyonovna (Jemçujina), baldızı Anna Sergeyevna Alliluyeva ve kayınbiraderi Pavluşa'yı (Pavel Sergeyeviç Alliluyev) suçluyordu. Silahtan çok oyuncağa benzeyen tabancayı da eşine kayınbiraderi vermişti. Kızının yazdığına göre, Stalin, suçlu arar gibi şüpheli yaklaşımlarla kendisini ve çevresindekileri rahatsız ediyor, eşinin kafasına bu fikri sokanı, sanki oldukça tehlikeli bir düşmanını arıyordu.

Adı geçen kişilerin hepsi Stalin'in yakın çevresindendiler ve onun bu kişilerden kuşkulanması biraz tuhaftı. Ancak Nadejda Alliluyeva'yı bilmeden ve istemeden de olsa intihara sevk edenin yabancı biri değil de onun yakınlarından biri olabileceğini düşünürken Stalin haksız da sayılmazdı. Akrabalar ve yakın çevre içinde, haset, kıskançlık ve başka nedenlerden kaynaklı entrikalara sıkça rastlanır. Cugaşvili sülalesinin fertleri, Alliluyeva sülalesi ve Stalin'in ilk eşi Svandize'nin sülalesi arasında birbirlerinden hoşnutsuzluk veya ihtilaflar elbette vardı ve ayrıca bunların çevrelerini de dikkate almalıyız.

Kısacası, eşinin intiharından sonra, Stalin uzun süreli bir bunalım yaşamıştı; külliyatının 13. cildinde yer alan biyografik kronik de bunu ortaya koymaktadır. Alliluyeva'nın defninden sonra, o, yıl sonuna kadar hiçbir önemli oturum veya etkinliğe katılmamış, herhangi bir makale yazmamış, sadece "Bay Campbell Atıyor" başlıklı küçük bir eleştiri notu kaleme almıştı. Ocak 1929'da Stalin'le bir söyleşi yapan Amerikalı gazeteci yazar Campbell'in 1932'de *Rusya: Pazar mı Tehlike mi?* adlı kitabı yayımlanmış ve yazar, kitaptaki iddialarını o söyleşiye dayandırmıştı.

Fransız gazeteci V. Serge, eşinin intihar etmesinden sonra Stalin'in moral olarak son derece çöktüğünü yazmaktadır:

> Çelikten ("stal") bir insan, kendisine canlı cenaze diyor, yalnız başına kaldığından yakınıyordu. Sonraki günlerden birinde, o, bir Politbüro toplantısında ayağa kalkarak görevinden ayrılmak istediğini ilan etmek istemişti: "Demek ki ben partideki birliğin önünde engel oluyorum. Eğer böyleyse, yoldaşlar, ben günahımı temizlemek istiyorum." Bunu beklemeyen arkadaşları uzun süre sessizce kalakalmışlardı. Sonra Molotov şöyle homurdanmıştı: "Yeter, yeter artık. Parti sana inanıyor." Konu böylece kapanmıştı.

Ne yazık ki bu anlatıyı doğrulayan bir tutanak yoktur ve olması da düşünülemez. Bununla birlikte, eşinin intiharından sonra Stalin'in hayatında, özellikle de akraba çevresindekilerle ilişkilerinde, çok derin değişiklikler olduğu kesindir.

* Yazarı Michael Arlen.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3. Bölüm

Taarruza Geçen Ordunun Zaferi

Stalin, beş yıllık planın başarısızlığı için kendisini suçlayanlara meydan okurcasına, 7 Ocak 1933'te, VKP(b) MK ve MKK bileşik plenumundaki rapor konuşmasına yabancı gazetelerin Kasım 1932 sayılarına göndermeler yaparak başladı. Dış basında beş yıllık planın tamamen başarısızlığa uğradığı, *kollektivizasiya*nın rezaletle sona erdiği, Rusya'nın açlık çektiği, beş yıllık planla birlikte Stalin ve partisinin rejim krizi nedeniyle hüsrana uğrayacağı ve Rusya'da tam bir felaket yaşandığı belirtiliyordu. Stalin, yabancı basının kendisine karşı yönelttiği suçlamaları okuduktan sonra, plenuma katılanlara, ülkedeki Ryutin, Sırtsov, Lominadze ve taraftarlarının da aynı eleştirileri yaptıklarını ve onların ülkenin düşmanlarından hiçbir farkı olmadığını anlattı.

Bu arada, Stalin, dış basında yer alan, beş yıllık plan kapsamında gerçekleştirilmiş başarılı projeler ve ülkede kaydedilen diğer başarılarla ilgili yazılardan da birçok örnek verdi. Bunları esas alan Stalin şu sonuca varıyordu:

> Yaklaşık 2-3 yıl içinde inşa faaliyetlerini gerçekleştirince, beş yıllık plan döneminin ilk başarılarını ortaya koyunca, bütün dünya hemen ikiye bölündü ve birileri usanmaksızın üzerimize yürürken, birileri de beş yıllık planın başarılarından dolayı hayretler içinde kaldı.

Hedeflenenler ile sonuç göstergeler arasındaki fark açıkken, Stalin, beş yıllık planın dört yılda, yani daha erken hayata geçirildiğini ilan etti. Doğrudur, o, genel programın tam olarak yerine getirilemediğini de itiraf ediyordu; fakat bu eksiğin sadece yüzde 6 olduğunu öne sürüyordu. Stalin'in iddialarına göre, ağır sanayide beş yıllık üretim hedefleri yüzde 8 fazlasıyla gerçekleşmişti. O neredeyse hiç somut rakam vermiyordu; karşılaştırmalı veriler ise beş yıllık planın kuşkusuz başarılı olduğunu gösteriyordu. Stalin, dört yılda yerine getirilmiş beş yıllık plan kapsamında, sanayi üretiminin savaş öncesi dönemle karşılaştırıldığında üç misli, 1928'e göre de iki misli arttığını belirtiyordu. Stalin, sonuçların birçok önemli gösterge açısından başarısız olduğunu karşılaştırmalı rakamlarla perdelemeye çalışıyordu. Kişi başına düşen tüketime bakıldığında durum vahimdi. Ama 1929-1933 arasında ağır ekonomik kriz yaşa-

yan gelişmiş kapitalist ülkelerle karşılaştırıldığında ise, veriler oldukça etkileyiciydi:

> 1932 sonu itibariyle SSCB'de sanayi üretiminin hacmi savaş öncesi dönemle karşılaştırıldığında % 334 artış gösterirken, aynı dönemde sanayi üretimi hacmi savaş öncesi döneme göre ABD'de yüzde 84, İngiltere'de yüzde 75, Almanya'da ise yüzde 62 azalmıştır. Ülkemizde sanayi üretiminin hacmi 1932 sonu itibariyle 1928'deki düzeye göre yüzde 219 artarken, ABD'de sanayi üretimi hacminde yüzde 56, İngiltere'de yüzde 80, Almanya'da yüzde 55, Polonya'da da yüzde 54 düşüş kaydedilmiştir.

Bu tür kıyaslamalar sayesinde, Stalin, sosyalist üretim tarzının tarihi zaferi hakkında hüküm verebiliyordu:

> Bu veriler, kapitalist sanayi sisteminin Sovyet sistemi ile rekabete dayanamadığını, Sovyet sanayi sisteminin kapitalist sanayi sistemi karşısında tam anlamıyla üstün olduğunu göstermiyor mu? Bizde ülkenin endüstrileştirilmesinin temelini oluşturan me alürji var mıydı? Ama şimdi var. Bizim traktör sanayimiz yoktu. Ama şimdi var. Bizim otomobil sanayimiz yoktu. Ama şimdi var. Bizim makine sanayimiz yoktu. Ama şimdi var. Bizim ciddi anlamda modern kimya sanayimiz yoktu. Ama şimdi var. Bizim ciddi anlamda modern tarım makineleri sanayimiz yoktu. Ama şimdi var. Bizim uçak sanayimiz yoktu. Ama şimdi var. Elektrik enerjisi üretiminde biz en son sıradaydık. Şimdi ilk sıralardayız. Petrol ürünleri ve kömür üretimi açısından son sıradaydık. Şimdi ilk sıralarda yer alıyoruz.

Stalin, bu ekonomik değişime dayanarak, beş yıllık planın temel hedefine ulaşıldığını, yani SSCB ekonomisinin yeni bir nitelik kazandığını açıklıyordu:

> Birincisi, beş yıllık planın başarılı şekilde uygulanması sonucunda, biz, başlıca hedefe artık ulaşmış bulunuyoruz, yani sanayi, nakliyat ve tarım için gereken modern teknik altyapıyı sağlamış bulunuyoruz... İkincisi, beş yıllık planın başarılı bir şekilde uygulanması sonucunda, ülkemizin savunma gücünü gereken seviyeye yükseltmiş bulunuyoruz.

Yıl boyu resmi propaganda hep 1. Beş Yıllık Plan'ın 4 yıl içinde yerine getirildiğini ve Sovyet halkının, partinin önderliğinde, sosyalist bir toplum kurma yolunda tarihi bir zafer kazandığını vurgulamaktaydı. 26 Ocak 1934'te açılacağı ilan edilen VKP(b) 17. Kongresi "galipler kongresi" olarak tarif ediliyordu.

Stalin, bu kongredeki rapor konuşmasına, başarılardan bahsederek başlamadı, uluslararası durumu değerlendirdi. Yaşanan dünya ekonomik krizi sonucunda başlıca kapitalist ülkeler arasındaki ilişkilerin gerginleştiğini ve ayrıca, bu ülkelerin iç politikasında da krizler ortaya çıktığını belirten Stalin, SSCB'nin sağlam siyasi ve politik durumunu kapitalist dünyadaki kaosun karşısına koydu. SSCB'nin barışçı dış politikalar yoluyla bütün komşu ülkelerle iyi

komşuluk ilişkileri kurmaya çalıştığını bildirdi ve bu arada faşist İtalya ile ilişkilerden bahsederken, faşist rejimlerle bile uzlaşma arandığını söyledi. Stalin, dünyanın savaş girdabına düşmemesi için SSCB'nin Milletler Cemiyeti'ne girmeye hazır olduğunu dile getirdi.* Söz konusu dönemde, SSCB, Avrupa'da kolektif bir güvenlik sistemi kurulması için çok yoğun bir çaba sarf etmekteydi. Sovyet devletini potansiyel düşman saldırılarından korumak ve ülkenin güvenliğini sağlamak amacıyla 1935'te Fransa ve Çekoslovakya ile karşılıklı yardımlaşma anlaşmaları imzalandı. Aynı yıl Komintern'in Moskova'da düzenlenen 7. kongresinde, savaş kışkırtıcılarına karşı bir antifaşist cephe kurulması ve yeni bir dünya savaşının engellenmesi hedefi kondu.

Almanya'da faşistlerin iktidara gelmesi, Stalin'e göre, "burjuvazinin artık barışçı dış politika ile mevcut duruma çare bulamadığı ve bu nedenle de savaş siyasetine mahkûm olduğu"nu gösteriyordu. Böyle bir ortamda, o, Sovyet dış politikasının ilkelerini şöyle belirliyordu:

> Biz, barıştan yanayız ve barış davasını savunuyoruz. Biz, tehdit ve tahriklerden korkmuyoruz ve savaş kışkırtıcılarının darbelerine darbeyle yanıt vermeye hazırız. Kim barış istiyorsa ve bizimle iş ilişkileri kurmak istiyorsa bizden her zaman destek görecektir. Ülkemize saldırmaya kalkışanlar ise, sarsıcı bir darbe yiyecek ve bir daha o domuz burunlarını Sovyet tarlasına sokamayacaklardır.

Bununla birlikte, Stalin'e göre, düşmanların SCCB'ye muhtemel bir taarruzu başarılı da olabilirdi ve bu yüzden o, Volga bölgesinde bir hububat üretim üssü kurulmasını öneriyordu; bir yandan Volga bölgesindeki kentlerin büyümesi, bir yandan da uluslararası ilişkilerin kötüleşme ihtimali bunu bir ihtiyaç haline getirmişti. Onun fikrince, ülkenin hububat yetiştirilen başlıca bölgeleri olan Ukrayna ve Kuzey Kafkasya'nın savaş alanına dönüşerek yabancı işgalcilerin eline geçme olasılığı vardı. Hakikaten de Büyük Vatan Savaşı sırasında bu ürkütücü tahmin gerçekleşti.

Artık SSCB'nin sosyoekonomik politikalarının başlıca hedefi, ülkenin savunma gücünü artırmaktı. Birinci Beş Yıllık Plan döneminde silahlı kuvvetlerin teknik donatım ve teçhizat düzeyi çok değişti. 1931'den itibaren yeni top sistemlerinin, tank ve uçakların üretimi sağlandı. 1933 sonunda Kızıl Ordu envanterinde artık 51 bin mitralyöz, 17 bin top vardı. Beş yıllık plan döneminde 5 bin tank üretilmişti. 1929'da hava kuvvetleri neredeyse sadece keşif uçaklarından ibaretti (% 82); ama 1933'e gelindiğinde bu uçakların hava kuvvetleri içinde payı ancak yüzde 26'ydı, bombardıman ve hücum

* Zaten aynı yıl SSCB bu uluslararası kuruluşa üye oldu.

uçakları ise yüzde 48,8'lik bir oran oluşturmaktaydı. 1932'de Pasifik Filosu'nu, 1933'te de Kuzey Filosu'nu kurma hazırlıkları başlatıldı.

Elbette ki SSCB, silah kalitesi ve modernizasyon düzeyi açısından dünyanın gelişmiş ülkelerinden önemli oranda geriydi. Bunun başlıca nedeni, çok derin bir ekonomik kriz yaşamalarına rağmen gelişmiş sanayi ülkeleriyle karşılaştırıldığında, ülkemizin genel olarak ekonomi, teknik ve bilim alanlarında onlardan geride olmasıydı. Parti yönetimi, ülkenin bu geriliğini, öncelikle stratejik alanlarda ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Ocak 1933'te Stalin şöyle diyordu:

> 1. Beş Yıllık Plan döneminde halkı seferber ederek onun enerjisini ve coşkusunu ortaya çıkarmayı başardık; yeni bir ülke kurmanın heyecanı ve coşkusu bize büyük başarıları getirdi. Bu harika. Ancak artık bu yetersizdir. Şimdi yeni fabrikalar kurmak, yeni teknikler üretmek, çalışma verimliliğini artırmak, maliyeti ciddi biçimde düşürmek üzere tekrar fedakârlık yapmalıyız, yine coşku ve enerjiye ihtiyacımız var. Şimdi temel mesele budur.

Stalin'e göre, rapora konu olan dönemde, sanayide elde edilmiş en büyük başarı, bu süre içinde binlerce yeni meslek sahibi, mühendis, teknisyen ve kalifiye işçi yetiştirilmiş olmasıydı. Sanayideki büyüme doğal olarak işçi ve memur sayısında da artışa yol açıyordu ve 5 yıl içinde, öncelikle dünün köylüleri arasından çıkmış olan 12,6 milyon işçi ve memur yetişmişti. Kent nüfusunun genel nüfus içindeki payı 1928'de yüzde 17,9 iken, bu oran 1932'de yüzde 24'e ulaştı. 1928'de yüzde 58,8 olan okuma yazma bilen nüfus oranı, 1932'de yüzde 90'a çıktı. Ülkedeki sinema makinelerinin sayısı 7.300'den 27.100'e yükseldi. Gazetelerin toplam tirajı ise 4 yılda 9,4 milyondan 35,5 milyona çıktı. Bunlar, ülkede siyasi propaganda ve kültürel gelişimin etkilediği nüfusun da önemli derecede arttığını gösteriyordu. Şurası bir gerçekti ki bu arada genel kültür seviyesi de yükseliyor, milli kültürler gelişiyordu. Ülkede gerçekleştirilen kültür devriminin ve eğitim seferberliğinin boyutları da etkileyiciydi. Öğrenci sayısı -yüksekokullar ve üniversitelerdekiler hariç- 4 yılda 12,1 milyondan 21,4 milyona yükselmişti. Yüksek meslek okullarının sayısı 3,3 kat, üniversitelerin sayısı 5,6 kat artmıştı. Ülkedeki yüksek tahsilli uzman sayısı 100 binden 331 bine yükselmiş, araştırma enstitülerinin sayısı ise 438 iken 1.028 olmuştu. Bilim ve tekniğin değişik alanlarında çalışan araştırmacı sayısı 22.500'den 47.900'e çıkmış, bilim alanlarındaki asistan sayısı 5 misli artmıştı. Ülkede işçi ve köylüler içinden çıkmış yeni bir aydın tabakası oluşmaktaydı. Stalin ve parti, bu yeni tabakayı, temel sosyal değişiklikler için ana sosyal ve entelektüel zemin olarak görüyorlardı.

Birçok alanda partiye sadık yeni kuşak uzmanlar yetişmişti ve bu, partinin işini kolaylaştırıyordu. N.K. Baybakov şöyle yazmaktadır:

Stalin mesleğine vakıf ve işini seven adamları çok takdir ediyordu; özellikle de Sovyet döneminde ekonomi alanına giren yeni uzmanlar kuşağı, yeni düzenin yetiştirdiği vasıflı elemanlar onu çok sevindiriyordu. Zira onları kendi evlatları olarak görme hakkına sahipti. Onun bize özel bir bağlılığı vardı; çünkü o zamanın genç stajyerleri ve uzmanları olarak ülkenin geleceğini biz kuracaktık... Bu yüzden, o, yetenekli gençlere destek verilmesini istiyor, makam vererek onları teşvik ediyordu. Stalin'in kadroları olarak bilinen halk komiserlerinin çoğu 30-35 yaşları arasındaydı ve bu bir tesadüf değildi. Onlar hâlâ enerji doluydular ve geleceği kendilerinin kuracaklarına inanıyorlardı.

Stalin'le birlikte onlar da, "yukarıdan devrim"in zaferi sonucunda, gelişmiş sanayi ülkesinin yönetiminde yerlerini aldılar.

4. Bölüm

Ağa

Eğitim düzeyi eskiye göre önemli derecede yükselen ve siyasi bilgiler edinme olanağı artan Sovyet yurttaşları, ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yaşamında daha aktif rol oynamaya başlamışlardı. Halbuki ülkenin yönetim sisteminde Ekim 1917'den beri fazla değişiklik olmamıştı. SSCB'de iktidar komünist partisinin tekelindeydi ve parti içinde çoğunluğun azınlığa tabi olması ve yönetimin aşırı şekilde merkezileştirilmesine dayalı sıkı bir disiplin hâkimdi.

Stalin yönetimindeki ülkenin eskiden de gelişmiş siyasi özgürlük ve temsili demokrasi kurumları olmadığını kaydetmekte yarar var. Şubat 1917'den sonraki 9 aylık dönem, gelişmiş demokrasi dönemi değil, mitingler, kaos, yasadışı faaliyetler, kargaşa, kör dövüşü ve keyfi hareketler dönemiydi. İç Savaş sonunda bu mitingler furyası bitti, çünkü anayasaya dayanan kanunlar çerçevesinde temsili bir demokrasiye geçiş hiç de tek seçenekmiş gibi görünmüyordu; hatta ülke, daha çok, devrimci veya karşıdevrimci diktatörlüğe mahkûmdu. Değişik muhalefet platformları, Stalin'in mahvettiği "parti demokrasisi"ne ağıt yakarlarken aslında bir konuyu gizliyorlardı: Bu kavram, onlar için, sadece, ülke "proleterya diktatörlüğü" kapsamında mutlak ve başka hiçbir otorite tanımayan bir iktidar eliyle yönetilirken bu yönetimde kendilerinin de yer almaları imkânını anlatıyordu. "Demokrasi savaşçısı" G.Y. Zinovyev'in açıkça "parti diktatörlüğü"nden bahsetmesi boşuna değildi; o, bu diktatörlüğün başında kendisi olsun istiyordu.

Geçiş döneminde ülkenin "proletarya diktatörlüğü" eliyle yönetilmesi gerektiğine dair Marksist tez, ülkede emir-komuta tarzındaki yönetim metotlarının sonu belirsiz, uzun bir süre için sürdürülmesinin haklılığını gösteriyordu. Aynı zamanda, komünizmde, hem insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanacağı, hem de "proletarya diktatörlüğü"nün ve devletin zaten topyekûn ortadan kalkacağı düşünülüyordu. "Stalin'in yetiştirdiği" yeni yöneticilerin, sıradan komünistlerin, Stalin'in partisini destekleyen milyonlarca Sovyet insanının arzuladıkları mutlu gelecek, çok yakın ve

gerçekçi gözüküyordu. Bu yüzden yaşanan zorluklara katlanmak gerekli sayılıyor, şikâyet ve sitem etmek ise büyük bir kusur, hata, kişiliksizlik, zayıflık ve omurgasızlık olarak lanetleniyordu.

Ayrıca Sovyet insanları, uluslararası arenadaki gelişmeleri devamlı olarak ve dikkatle takip ettikleri için, kendi ülkelerindeki durumu doğaldır ki diğer ülkelerdeki durumla, demokrasi ve özgürlüklerin önemli derecede sınırlandığı rejimlerle mukayese ediyorlardı. Sovyet halkının, gerek basından, gerekse de verilen konferanslardan ve diğer kaynaklardan öğrendiği üzere, gelişmiş demokratik kurumlar o günün dünyasında kural değil, istisnaydı. Avrupa, Asya ve Amerika'daki bağımsız ülkelerin çoğunda iktidarda faşist veya askeri diktatörlükler ya da geleneksel despotik rejimler vardı. İspanya'da, Portekiz'de, Latin Amerika'nın birçok ülkesinde, ayrıca Balkanlarda, halk devrimlerince ilan edilmiş özgürlükler ve demokratik haklar darbelerle defalarca ortadan kaldırılmıştı. 1930'lu yıllarda istikrarlı ve kalıcı temsili demokrasi kurumları sadece az sayıda ülkede vardı: ABD, Büyük Britanya, Fransa, Japonya, İsveç, İsviçre, Belçika, Norveç, Danimarka, Hollanda, Çekoslovakya, Finlandiya ve İngiliz dominyonları olan Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ile Güney Afrika Birliği. Bunlardan sadece ABD, Fransa, İsviçre, Çekoslovakya ve Finlandiya'da cumhuriyet rejimleri mevcuttu. Öte yandan, ABD, Büyük Britanya, Fransa, Japonya, Belçika ve Hollanda, kendi içlerinde demokrasi ve özgürlükleri benimsemişken, aynı hakları ellerindeki sömürgelerin halklarına reva görmüyorlardı. Ayrıca demokratik sayılan ülkelerde de bazı özgürlükler ve haklar sınırlanıyordu. Örneğin Japonya'da monarşi ile seçilmiş parlamento bir aradaydı ve iktidar aslında militarist grupların elindeydi, Marksist partiler yasaklanmıştı. ABD'nin güney eyaletlerinde siyahi nüfusun birçok sosyopolitik hak ve özgürlüğü kısıtlıydı. Bu gibi sınırlamalar diğer demokratik ülkelerde de vardı ve üstelik özgürlükler ve demokrasiden herkes faydalanamıyordu; fırsat eşitliği "hür" dünyada herkese refah getirmemişti. Dünya ekonomik krizi bu ülkelerde büyük çaplı işsizliğe ve sosyal sorunlara yol açmıştı. Stalin ve komünistler bu yüzden "burjuva demokrasisi"yle alay ediyorlardı, çünkü bu rejimdeki hak ve özgürlükler zengin burjuvaların çıkarına işliyordu.

O dönemde SSCB'deki komünistler için ülkeleri bir gerçek demokrasi ülkesiydi, zira Sovyet devleti sade, sıradan emekçi insanların çıkarlarını savunuyor ve onlara görülmemiş imkânlar sağlıyordu. Bu yüzden komünistler ve birçok partisiz Sovyet insanı, SSCB'de özgürlüklerin ve demokrasinin yok edildiğine ve Stalin'in kişisel diktatörlüğüne ilişkin iddiaları kesinlikle kabul etmiyor,

en üst yasama kurumu olan Emekçi Vekilleri Sovyetleri (TsİK) ve en üst yürütme kurumu olan SSCB Halk Komiserleri Sovyeti'nin (SNK) başında Stalin'in bulunmamasını kanıt olarak gösteriyordu. İ.V. Stalin'in Genel Sekreterlik görevine seçimle geldiği, her kongrede onun adaylığının da diğer MK üyeliğine aday olan kişilerle birlikte delegelerin oyuna sunulduğu ve sonra Politbüro, Sekreterya ve *Orgbüro* üyelerinin de MK plenumunda gizli oylama ile seçildikleri belirtiliyordu.

Aslında parti ve toplumun desteğini alan Stalin'in, diktatör veya imparator unvanı olmaksızın, ülkede sınırsız bir iktidar yetkisine sahip olduğu artık bir sır değildi. Mesele, artık Stalin ve parti yönetimini denetleyecek kontrol mekanizmalarının olmamasıydı. Parti, sorun çıktığında son çare olarak özeleştiri kurumuna başvurarak kendi kendini kontrol ediyordu. Halkın partiyi kontrol edebileceği mekanizmalar yoktu; basın tamamen partinin elindeydi. Sovyet sistemindeki diğer mercilerin kararları insanları veya kurumları tatmin etmeyince, en üst hakem ve adalet makamıymış gibi Stalin'e başvuruluyordu. Leon Feuchtwanger, kendisine, Stalin'in bir keresinde kendisinden özel olarak rica edildiği için Moskova'dan uçakla Orta Asya'ya, hasta bir çocuğa ilaç gönderilmesini emrettiğinin anlatıldığını yazmaktadır. Ünlü yazar Mikhail Bulgakov, Stalin'i, kendi kaderini kendisi belirleyen bir yönetici olarak görüyordu. Şolokhov da, ilçesindeki 49 bin hemşerisini açlıktan sadece Stalin'in kurtarabileceğini düşünmüştü. Milyonlarca Sovyet insanı için, Stalin, komün ilişkileri açısından geleneksel, tatlı sert, adil, tedbirli bir aile veya sülale reisinin simgesiydi. Stalin'in her işte organizasyonu ve teknik hususları dikkate alması, sorunlara titizlikle eğilmesi, ekonominin değişik alanlarıyla ilgili istatistiklerden anlaması, ülke genelinde olup bitenleri yakından takip etmesi, yöneticileri tanıması ve gerektiğinde kararlı davranmasından dolayı çevresindekiler ona açıkça *Khozyayin* (Ağa) demeye başladılar. N.K. Baybakov'un yazdığına göre, Stalin çok titizdi, her detayı incelerdi, büyük işletmelerin neredeyse hepsinin müdürünü bizzat tanırdı. O, her konuda derhal gereken bilgiyi edinir ve bu sayede, uzmanlarla konuşurken zorluk çekmezdi. Ünlü uçak tasarımcısı A.S. Yakovlev, Stalin'le ilk görüşmesi hakkında şunları hatırlamaktadır:

> Stalin bize birkaç soru sordu. İlgilendiği, Alman, Fransız ve İngiliz uçaklarının nitelikleriydi... Ben onun bilgi birikimi karşısında çok şaşırdım. Bir uçak uzmanı gibi konuşuyordu. Bana şunu sordu:
>
> – Sizin fikrinizce İngilizler Spitfire avcı uçaklarına top yerine neden küçük çaplı makineli tüfekler monte ediyorlar?
>
> – Onların böyle uçak topları yoktur da ondan.

– Ben de öyle düşünmüştüm. Ancak topa sahip olmak yetmez. Motorun da bu topa uygun olması gerekir, değil mi?

– Doğrudur.

– Onların böyle motorları da yoktur, değil mi?

– Yoktur.

– Peki tasarımcımız Klimov'un uçak motoruyla ilgili çalışmalarından haberiniz var mı? Bunlara Şpitalnıy'ın yirmi milimetrelik uçak topu monte edilebilir.

– Çalışmalardan haberim var, bence çok ilginç ve yararlı.

– Bu doğru yol mudur? Belki de İngilizler daha doğrusunu yapıyorlardır? Siz, Klimov'un motoru ve Şpitalnıy'ın topuna sahip avcı uçağı yapımına kısa sürede başlayabilir misiniz acaba?

– Ben hiç avcı uçakları alanında çalışmadım; ancak bu benim için büyük bir onur olurdu...

– İsterseniz bunu bir düşünün... Karar verirseniz telefon edin. Başarılar dilerim. Telefonunuzu bekliyorum.

İşte aramızda böyle bir konuşma oldu. O zamanlar Almanlarda 20 milimetre çapında topa sahip avcı uçağı artık vardı: Messerschmitt-109. Göründüğü kadarıyla, bu durum, Stalin'in huzurunu kaçırıyordu. Uçakların silah modernizasyonu sırasında avcı uçaklarımızın makineli tüfek ve top çapları konusunda hata yapılmasını istemiyordu.

Stalin'in uçaklarla bizzat ilgilendiğini efsanevi deneme pilotu Baydukov da belirtmiştir:

Stalin uçakların teknik donanımı hakkında çok bilgiliydi. Bazen profesyonellerle birer birer konuşur, incelikleri ve detayları araştırırdı. Sonra istişare toplantısında akıl almaz derecede teknik sorular yağdırırdı ve hepimizin ağzı açık kalırdı.

Stalin bütün yöneticilerden aynı derecede bilgili ve işine bağlı olmalarını bekliyordu. N.K. Baybakov şöyle demektedir:

Krasnodar Petrol İşletmeleri Müdürü S.S. Apryatkin'in konuşma yaptığı sırada Stalin ona, Krasnodar bölgesi genelindeki petrol rezervlerinin miktarını sordu. Apryatkin 160 milyon ton civarında bir rezervden bahsetti. Stalin rezervlere ilişkin bu rakamı, petrolün sınıflarına göre açıklamasını istedi. Fakat kombine işletmelerin müdürü kesin rakamlar veremedi. Stalin ona serzenişle bakarak şöyle dedi: "İşine hâkim olan bir yönetici ilgili rezervleri sınıflarına göre kesin olarak bilirdi, Yoldaş Apryatkin." Hepimiz Stalin'in konuya dair somut bilgisine hayret ettik. İşletmelerin müdürü ise, utancından kıpkırmızı olmuş bir halde öylece kalakalmıştı.

Y.Y. Çadayev de, Stalin'in Karelya Kıstağı'ndaki selüloz ve kağıt üreten onlarca işletmenin durumu hakkında kesin rakamlar veremeyen SSCB Selüloz Kağıt Sanayisi Halk Komiseri Antseloviç'le konuşmasını şöyle aktarmaktadır:

Kızıl Ordu'nun bölgeyi ele geçirmesinden sonra geçen bir ay içinde ilgili halk komiserliğinin buradaki işletmelere kendi yetkililerini göndermemiş olmasından dolayı Stalin çok kızmıştı:

– Neyi bekliyorsunuz? Ne talimatı? Siz halk komiseri değil misiniz? Dışarıdan aslan, içeriden demek ki farecik...

– Biz uzmanların seçimini bitirmek üzereyiz. Size önerilerimizi sunmak istiyorduk.

– Rapor sunacaktınız öyle mi? Çok komik doğrusu, çoktan harekete geçmek gerekirken ne raporu sunacaktınız? Siz en azından orada ne üretildiğini bilmiyor musunuz?

Antseloviç çantasını karıştırdı ve not defterini çıkardı:

– Oradaki işletmelerde toplam elli milyon rublelik kırtasiye kâğıdı ve karton üretiliyordu.

– Peki ürün miktarı olarak ne kadar?'

Antseloviç bilmediğini söyler gibi omuzlarını silkti. Stalin halk komiserine öfkeyle baktı:

– Siz halk komiseri değil, iskele babasısınız! Kendinize yeterince saygınız yoksa ve hatalarınızı düzeltmek istemiyorsanız siz bilirsiniz!

Konuşma böylece bitti.

Stalin işletme ve fabrikaları ender durumlarda ziyaret ederdi; bunun nedeni belki de kalabalık karşısında konuşmayı sevmeyişiydi. Ancak o, tutumlu bir yönetici olarak, ülkede üretilen malların kaliteli olduğundan da emin olmak istiyordu. Stalin'in korumalarından olan A. Rıbin, onun, Politbüro'nun diğer üyeleriyle birlikte ilk Sovyet otomobilinin örneklerini incelemesi hakkında şunları hatırlıyordu:

Stalin her şeye dokunuyor, göz atıyor, değişik yönlerden bakıyor, direksiyona geçiyor, sürücünün rahat olup olmayacağını anlamaya çalışıyordu.

Yeni silah türleri Stalin'i çok ilgilendiriyordu. Babamın anlattığına göre, kendisi, Sovyet-Fin savaşı sırasında kayaklı askerler için özel olarak geliştirilmiş zırhlı siperleri, uzmanlarla birlikte Stalin'e tanıtıyormuş. Uzmanlar, zırhlı siperin monte edildiği kayakları Kremlin'de, Stalin'in çalışma odasında doğrudan döşemeye koymuşlar. Az sonra Voroşilov, Kulik, Şaposnikov, Tevosyan ve Vannikov da odaya girmişler. Babamın hatıralarında belirttiği üzere, saat tamı tamına beşte Stalin içeri girmiş ve odadakilerle el sıkıştıktan sonra sipere yaklaşmış:

Onu şöyle bir inceledikten sonra diz çöktü ve Vannikov'a, otomatik tüfeği vermesini söyledi. Vannikov tüfeği ona uzattı ve uzaklaştı. Stalin döşemeye uzandı, tüfeğin namlusunu zırhlı siperin deliğinden geçirdi ve nişan almaya başladı. Birkaç defa pozisyon değiştirdi, silahın namlusunu delikten çıkardı ve yeniden delikten geçirdi. Odaya sessizlik çökmüştü. Sadece metalin metale dokunmasının çıkardığı tencere tan-

gurtusına benzer ses duyuluyordu. Sonunda Stalin ayağa kalktı, silahı Vannikov'a geri verdi ve şöyle dedi:

"Ateş etme deliğini yirmi santimetre sağa kaydırmak daha iyi olacaktır. İşte şuraya. Mermi şarjörünü yerleştirmek için burada küçük bir çıkıntı olmalı. Yoksa avcı şarjör için elini palaskaya uzatacak ve omzu yükselerek zırhlı siperin dışına çıkacaktır ki bir keskin nişancı onu vurabilir."

Oradaki tasarım mühendisi elindeki defterine dikkatle not alıyordu, Stalin ise eleştirilerini sürdürüyordu:

"Son zamanlarda kasık yaralanmaları daha sık görülür oldu. Bu yaralar sonucunda bacak ve ayaklar tutuluyor. Bu şekilde mermi yememek için siperin açılır kapanır parçalarını uzatmak gerekir, bu sayede kasık da korunmuş olur."

Rıbin'in hatıralarına bakılırsa, Stalin'e beğendirmek için Kremlin'e tank bile getirmişlerdi:

Tankı, Stalin'in isteği üzerine, savaşa katılmış bir tankçı sürüyordu. Tasarımcı, tankın muharebe vasıflarını ve hareket özelliklerini özenle anlatıyordu. Stalin, onu sonuna kadar dinlemeden, Turkov'dan tankın üzerine çıkması için kendisine yardımcı olmasını rica etti. Giriş kapağı açıktı. Tank sürücüsü, Başkumandan'a, muharebe sırasında hareket halindeyken ateş edilemediğini, önce tankı durdurup nişan aldıktan sonra üç dört defa ateş etmek gerektiğini söyledi. Ancak bu durumda da tankın kendisinin düşman için uygun bir hedef haline geldiğini belirtti. Tasarımcı o anda telaşlandı. Stalin onu teselli ederek sordu:

– Bu eksikleri gidermek için ne kadar süre lazım?

– Bir ay, Yoldaş Stalin!

– İyi, üç ay süre veriyoruz. Sakın bizi ve cephede bu tankı bekleyenleri hayal kırıklığına uğratmayın. Tankçı ise çok kıyak adam... Böyleleriyle savaşmak ve düşmanı yenmek işten bile değil. Onu incitmeyin, çünkü o haklı.

Rıbin'in anlattığına göre, Stalin'in kontrol etmesi için Kremlin'e müteharrik bir top da getirmişler ve o da topu tepeden tırnağa incelemişti. Stalin bazen silahların denendiği poligonları da ziyaret ederdi. Hava Kuvvetleri Mareşali Golovanov anılarında şöyle demektedir:

Ben Orconikidze kentinde çalışırken, ünlü "Katyuşa" sisteminin tasarımcılarının öncüsü Kurçevskiy'in geliştirdiği roketatarın testlerine katılmıştım. Kurçevskiy omza alınarak kullanılan bir tür top icat etmişti. Testler sırasında, Stalin, Politbüro üyeleriyle birlikte poligonu ziyaret etti. İlk atış isabetli değildi ve mermi bumerang gibi geri dönüp yöneticilere doğru gitti. Herkes yere yatmıştı. Komisyon üyeleri hemen testi durdurdular. Stalin ayağa kalktı ve silkinip şöyle dedi: "Hadi, bir daha deneyelim." İkinci atış daha başarılı oldu.

Ekonomiyle, bilimle, teknikle ve ayrıca savunma sanayisi ile ilgili kararların çoğu Stalin'in Kremlin'deki çalışma odasında görü-

şüldükten sonra kabul ediliyordu. Orada yapılan görüşmelerin gündemi, çoğu zaman farklı konulara girilmesi nedeniyle değişiyor ve ilk gündemden epeyce uzak hususlar da görüşülüyordu. Ancak bu düzensizlik bir karmaşaya yol açmıyor ve tartışmalar, sonuçta, çok değişik ve özgün kararlar alınmasına yol açıyordu. Bu kararların ülke ekonomisi için önemi büyüktü. Stalin acemi görünmemek için uzmanlarla yaptığı görüşmelere titizlikle hazırlanıyor, danışmanlarını harekete geçiriyordu. Örneğin, Yevgeniy Gromov'un yazdığına göre, yazarların düşünceleri ve edebiyat ortamı hakkında, danışmanlar, ideolojiden sorumlu görevliler ve muhbirler, ona, düzenli şekilde, kapsamlı ve detaylı bilgi veriyorlardı. Stalin'in kendisi de, zaman zaman edebi eserleri okumaya vakit ayırıyordu.

MK Sekreteri P.K. Ponomarenko anılarında şöyle yazmaktadır:

> Stalin'in huzurundaki toplantılar, çoğu zaman gündem önceden belirlenmeksizin yapılırdı; ancak konular çok derin ve kapsamlı bir şekilde, ayrıntılı olarak görüşülürdü. Hazırlık yapmadan ve konuyu incelemeden Stalin'in odasına girmek çok riskliydi ve böyle durumlarda ilgili kişinin işi çok zorlaşırdı. Fakat bu, Stalin'in katıldığı oturumların genelde gergin ve boğucu olduğu anlamına gelmiyordu. Tartışmalar olurdu, bazen ihtilaf bile çıkardı, fakat son sözü hep o söylerdi.

1930-1950'li yıllarda Kremlin'de yapılan ve Stalin'in de katıldığı toplantılar ve görüşmeler hakkında birçok anı vardır. Bu hatıralara bakılırsa, Stalin'in söz konusu buluşmalardaki tutumu ve tarzı uzun süre hep aynı olmuş, değişmemiştir. A.A. Gromiko şunları hatırlıyordu:

> Stalin çok ender hallerde sesini yükseltirdi. Genelde yavaş konuşur, ses tonunu değiştirmez, tonlama yapmazdı. Yeri gelmişken, onun konuştuğu veya görüşme yaptığı yer, katılımcıların sayısı ne olursa olsun, kesin bir sessizliğe bürünürdü ve bu sessiz ortam, onun kendini kontrol etmesine yardımcı olurdu.

Stalin'in ciddi, yapıcı ve yararlı bir tartışma ortamı oluşturma becerisini G.K. Jukov da kaydetmiştir:

> Kısa boylu ve dış görünüşü etkileyici olmaktan uzak İ.V. Stalin, insanda çok derin bir etki bırakıyordu. Gösterişi sevmiyor, çevresindekilerin sempatisini sadeliği ile kazanıyordu. Serbest bir konuşma tarzı vardı, fikirlerini gayet net ifade ederdi, analitik bir zekâya sahipti, çok bilgiliydi, birçok ünlü ve yetenekli kişiyi bile şaşırtan bir hafızası vardı, dolayısıyla karşısındakiler onunla konuşurken dikkatli olmaya çalışır ve boş konuşmaktan çekinirlerdi.

Sovyetler Birliği Mareşali K.A. Meretskov ise hatıralarında şöyle yazmaktadır:

> Çalışmalarımız sırasında Stalin'le onlarca görüşmemiz olmuştur. Ne yazık ki bu buluşmalarımız hakkında not tutmadım. Ancak herhangi bir detayı veya konuyu hatırlatınca, bütün ayrıntıları hemen anımsayabi-

liyorum. Görüşmeler sırasında Stalin'in söyledikleri, hareketleri, diğer söylenenler, yorumlar, çevredekilerin tavırları şimdiki gibi aklımdadır. Hepsi birbirine bağlı olaylar zinciridir. O zamanın şartlarında bunu psikolojik olarak açıklamak zor değil. Stalin ile yapılan görüşmeler benim için -herhalde diğerleri için de- hep ciddi bir sınav gibiydi ve tam anlamıyla konsantre olmaya çalışıyordum; sorumluluk ve meselenin önemi beni en üst derecede seferber olmaya zorluyordu.

Stalin karşıtları onun sert, uzlaşmaz biri olduğunu ve hep kendi fikirlerini kabul ettirmeye çalıştığını vurgulamaktadırlar; fakat bunun aksini söyleyenler de az değildir ve onlar, Stalin'in kolektif ve yaratıcı bir ortam oluşturduğunu belirtmektedirler. Parti içi siyasi sorunların çözüm şeklini bir kenara koyarsak, genel olarak, Stalin, ekonomi, savunma sorunları, bilim, teknik, sanat ve edebiyat gibi konuların ele alındığı Kremlin buluşmalarında muhataplarını dikkatle dinliyor ve herkesin açık bir şekilde konuşmasını, tartışmasını ve fikir beyan etmesini istiyordu. Doğrudur, Kremlin'deki atmosfer ve yıllar içinde oluşmuş önyargılar herkesi etkiliyor ve birçokları heyecana kapılıyor, samimi davranamıyor ve hata yapıyorlardı. Ancak genel olarak bakıldığında, Stalin'in huzurunda yapılan görüşmeler ve toplantılar bir tür orkestra çalışmasına benziyordu ve müzisyenler her seferinde yeni bir eserin provasını yapıyorlardı. Orkestranın şefi doğaldır ki Stalin'di, ancak eseri besteleyen ve icra eden o değildi. Bu noktada, A.S. Puşkin'in şu sözlerini hatırlatmakta yarar vardır:

> Salt yetkilere sahip hükümdarı olmayan bir devlet, şefsiz bir orkestra gibidir. Müzisyenler ne kadar iyi olsalar da, orkestra şefinin bageti olmadan bir konser düşünülemez. Dışarıdan bakılınca, sanki bu adam hiçbir iş yapmamakta, herhangi bir müzik aleti çalmamakta, sadece elindeki sopasını sallayarak müzisyenlere şöyle bir göz atmaktadır. Ancak onun bakışları, her jesti ve hareketi, orkestrayı bir makine gibi çalıştırmaktadır.

Stalin, gerçek bir orkestra şefi gibi herkesin ana konuya konsantre olmasını sağlıyordu. Ancak baget sallamıyordu, elinde piposu vardı, elinde bazen sigara tabakası veya not defteri ya da sıradan bir kurşunkalem de olurdu. Bu eşyalar, orada bulunanları adeta bir mıknatıs gibi kendine çekerdi. Savunma sanayisiyle ilgili sorunların ele alındığı bu tür toplantılara defalarca katılmış olan babam şöyle anlatıyordu:

> Onun bir elinde not defteri, diğerinde kurşunkalem olurdu. Hepimizin bildiği kısa piposu da eksik olmazdı... Bir an gelir ve o, piposunun külünü küllüğe döktürürdü. Sonra pipoyu gözlerine yaklaştırıp iyice incelerdi... Ardından "Gertsegovina Flor" paketinden iki tane sigarayı çıkardı, onları ortalarından kırdı ve tütünlerini pipoya doldurdu. Boş sigara kâğıtlarını masadaki sigara paketinin yanına bıraktı. Baş parmağıyla piponun içindeki tütünü bastırdı ve ağır adımlarla yine masaya yaklaştı, kibrit kutusunu aldı ve piposunu yaktı...

A.A. Gromıko ise şöyle yazıyordu:

Stalin oturur vaziyette konuştuğu zaman bazen pozisyonunu değiştirir, gövdesini sağa veya sola eğer, zaman zaman da hafif bir jestle söylediğini vurgulardı, ama pek el kol hareketi yapmazdı.

19 Ekim 1932'de, Stalin'in yazarlarla buluşmasına katılan eleştirmen K. Zelinskiy, şunları gözlemliyordu:

O, konuştuğu zaman asker gömleğinin altındaki saat kösteğinden asılı kalem çakısıyla oynuyor... Resimlerde ve fotoğraflarda göründüğünden çok daha hareketli... Stalin'in kararlı tavrı ve her türlü tartışmaya hazırlıklı olması şaşırtıcı. Söylenenlerin içinde onun fikirlerine uymayan veya düşünceleriyle bağdaşmayan her hususu hemen fark ederek tepkisini gösteriyor. Çevresinde konuşulanları tuhaf bir dikkatle dinliyor ve özellikle de itirazlara karşı çok duyarlı. Şöyle bir bakınca, onun dinlemediğini veya daldığını ya da daha önce söyleneni unuttuğunu zannedersiniz. Ancak... onun beyni, bütün dalgalarda etkili olan bir radyo santrali gibi hemen her şeyi yakalamıştır... O, hemen doğrudan, açık bir şekilde evet veya hayır demeye hazır... O, her zaman kavgaya hazır... O, çok sakin ve yavaş konuşuyor, kendinden emin, bazı ifadeleri tekrar ediyor. Hafif Gürcü aksanıyla konuşuyor. Ellerini veya kollarını neredeyse hiç sallamıyor. Kolunu dirsekten katlayarak elinin kenarını şu veya bu yöne çevirerek sanki konuşmanın akışına yön veriyor. Bazen de gövdesiyle konuşana veya yerinden söz söyleyene doğru dönüyor... İroni ve nazireleri epeyce esprili. Artık Stalin tören başladığı zaman gördüğümüz adam değildir. Hani o kendini zor tutarak masanın altına kadar eğilip kahkaha atan, gayet neşeli insanın yerini asık suratlı, sert bakışlı biri almıştır. Esprili sözlerinde metal soğukluğu var, iyi niyetli görünmüyor. Ayakta, adeta asker gibi durakalmıştır.

Tekrar A.A. Gromıko'ya dönelim:

Belirli konularla ilgili olan ve sadece ilgili raporcuların ve en üst yöneticilerin katıldıkları toplantılarda, Stalin, çalışma odasında ağır adımlarla volta atardı. Sağa sola yürürken, aynı zamanda konuşanı da dinler veya fikirlerini söylerdi. Birkaç adım attıktan sonra durur ve konuşan raporcuya, odadakilere bakar, bazen onlara yaklaşır ve onların tepkilerini görmeye çalışır, sonra yine yürürdü... Konuşanı dinledikten sonra masaya yönelir ve başkan sandalyesine otururdu. Birkaç dakika öyle sessizce geçerdi... Bunun anlamı şuydu: O, odada bulunanların, yapılan konuşma ve konu hakkında edindikleri izlenimi öğrenmek istiyordu. Sonra Stalin sorulara başlar ve cevapları dikkatle dinlerdi. Cevaplar genelde kısa ve somut olurdu. Konuşmalar ve açıklamalar sırasında, o, hep kendi fikir ve eleştirileriyle araya girer, böylece tartışma veya görüşmelerin belirli bir mecradan dışarı çıkmasını engellerdi. İlk bakışta Stalin'in en ilginç yönü neydi peki? Bana göre, onun temel özelliği, belirli bir fikre, niyete odaklanmış olmasıydı. Her zaman, her sözünde ve tavrında açık ve belirgin bir hedef söz konusuydu.

Stalin, genelde zamanın değerini bilen bir liderdi, laf ve edebiyat üretilmesinden hoşlanmazdı. 17. kongredeki raporunda, parti yöneticilerinden biriyle şöyle alay etmişti:

Ben ekim faaliyetlerinin nasıl gittiğini sordum. Ekim konusunda seferber olduk, Yoldaş Stalin, dedi. Sonra, ne oldu yani, diye sordum. Bu sefer de, meseleyi köklü şekilde ele aldık, dedi. Peki, dedim, ne yaptınız ki? Cevap verdi: Dönemeç noktasındayız ve en kısa sürede dönüşüm gerçekleşecektir. Yine sordum: Şöyle, kesin bir gelişme var mı? Cevap olarak, bazı gelişmeler kaydedilmiştir, Yoldaş Stalin, dedi. Tekrar sordum: Peki, ekim işi ne durumda? İşte o zaman, ekim işlerinde sonuç elde edemiyoruz, Yoldaş Stalin, dedi. Lafazanların, palavracıların portresi bakın işte budur. Onlar hep seferber olurlar, meseleyi ciddi şekilde ele alırlar, dönüşüm ve kırılma sağlarlar, ancak işe gelince sonuç sıfırdır.

Baybakov'un izlenimlerine göre, Stalin insanları çok dikkatle inceler ve onların tavırlarını, soruları nasıl cevapladıklarını, işe ve konuya nasıl odaklandıklarını anlamaya çalışırdı. Gerekirse tarafların tartışmaları için ortam sağlardı. Bazen görüşmeler sırasında yeni konular ve hususlar ortaya çıkınca hemen ilgili kişileri davet ederdi. Baybakov şöyle yazmaktadır:

Bir defasında, petrol konusundan bahsederken, Demir Çelik Sanayisi Halk Komiserliği'nin kaliteli sondaj boruları teslim etmediğini bildirdim. Stalin hemen masadaki telefona yaklaştı ve Demir Çelik Sanayisi Halk Komiseri İ.F. Tevosyan'ı aradı:

"İşiniz çok mu?... Öyleyse hemen bana gelmenizi rica edeceğim... Evet, hemen."

Bir süre sonra Tevosyan içeri girdi ve Stalin, boş sandalyelerden birine oturması için ona işaret etti. Biraz sonra Stalin sönmüş piposuyla beni göstererek ona şöyle dedi:

"Petrolcüler sizden şikâyetçiler... Yoldaş Baybakov, konuyu açıklar mısınız?"

Bilindiği gibi, bu tür durumlarda eleştiri pek kabul edilmez ve ilgili kişi hemen savunmaya, bazen de karşı saldırıya geçer. Tevosyan da aynısını yaptı ve aramızda bir söz düellosu başladı. Stalin tartışmamıza müdahale etmiyor, odada volta atıyor, argüman ve karşı argümanlarımızı dinliyor, bazen yaklaşıp yüzümüze bakıyor ve gözlerini süzüyordu. Sonunda keyfi kaçmış bir halde yüzünü buruşturdu ve sesini yükseltmeden şöyle dedi:

"Peki, siz öyle tartışadurun biz de dinleyelim."

İkimiz de ona bakıp hemen tartışmayı kestik. Stalin, alaylı alaylı, bıyık altından gülümseyerek bize bakıyor ve bekliyordu. Odaya bir sessizlik çöktü. Ardından, sakin bir ortamda konuyu ele aldık ve meselenin bütün zorlukları anlaşıldı. Gerekli sondaj donanımı ile ilgi birçok problem vardı. Sondaj sırasında yırtılmayan sert borular için 300 ton molibdene ihtiyaç vardı. Ancak bu ender bulunan metal halk komiserlikleri arasında çok sıkı bir kotaya göre dağıtılıyordu; stratejik amaçlı, yani sıra dışı durumlar için elde tutulan demirbaş rezerv ise Devlet Planlama Komitesi (*Gosplan*) deposundaydı. Orada hazır bulunan *Gosplan* Başkanı Voznesenskiy, stratejik demirbaş rezervinden sondaj boruları için molibden tahsis etmeyi aklından bile geçirmiyordu. Böylece bizim tartış-

maların bir manası kalmıyordu ve son çare olarak, konunun çok önemli olduğunu ve aciliyetini vurgulamaya karar verdim:

"Bakın, yoldaşlar, sondaj kuyusunda borulardan dolayı meydana gelen her kazanın yarattığı zararı gidermek için on binlerce ruble harcanıyor. Bazen de kaza sonucunda kuyu tamamen kapatılıyor, yani ona harcanmış bütün emek, para ve zaman uçup gidiyor."

Bu sözlerim Stalin'i ikna etmiş olacak ki o, Voznesenskiy'e yöneldi ve onun çok sert, ilkeli ve uzlaşmaz biri olduğunu bildiği için, hafifçe gülümseyerek gönlünü alır gibi sordu:

"Yoldaş Voznesenskiy, sizce bu demirbaş rezervler niçin oluşturulur?"

Stalin, kendi sorusuna kendisi cevap verdi:

"Bunun amacı, artık başka hiçbir çare kalmayınca, son çare olarak durumu kurtarmak değil midir? Öyleyse gelin bu 300 ton molibdeni verelim ve sizden de bu miktarın yerini doldurmak için çalışmanızı rica edelim. Olmaz mı?"

... Kremlin'deki brifing ve görüşmeler hep kesin ve belirgin bir sonuçla noktalanırdı. Stalin belirsizliği ve kararsızlığı sevmezdi.

Bazen bu tür toplantı, tartışma ve brifinglerde, bir fikri savunan kişi açıkça azınlıkta kalır, fakat çoğunluğa yenilmiş bu adamın işin uzmanı olduğunu anlayan Stalin beklenmedik bir şekilde onun tarafını tutardı. Amiral İ.S. İsakov'un yazar K. Simonov'a anlattığına göre, kendisi, Stalin'in huzurunda yapılan bir brifingde zırhlı gemilerin altışar uçaksavar topuyla donatılmasını önermiş, ama kara kuvvetlerinin tecrübelerinden hareket eden ilgililer bu öneriyi kabul etmemişler. İsakov kimseyi ikna edememiş ve çok bozulmuş bir halde yerine oturmuş. Derken ortalığa bir sessizlik çökmüş; amiral de uğradığı hayal kırıklığı ile başa çıkmaya çalışıyormuş:

Bu arada Stalin'in yaklaşıp karşımda durduğunu fark etmemiştim:

"Yoldaş İsakov, neden böyle keyfiniz kaçtı?"

Bu sefer daha da derin bir sessizlik oluşmuştu. Çünkü bana yaklaşmış, üstelik de soru sormuştu.

"Yoldaş Stalin, ben fikrimi söyledim, kabul etmediler, ancak ben haklı olduğumdan eminim" dedim.

O şöyle bir baktı ve uzaklaştı:

"Tamamdır, ana projeyi onaylıyoruz değil mi?"

Oradakiler koro halinde olumlu cevap verince, Stalin şöyle devam etti:

"Projeye şu ifadeyi ekleyelim: aynı çapta dört adet uçaksavar topu monte etmek kaydıyla. Bu sizi tatmin eder mi, Yoldaş İsakov?"

Benim için bu çok iyi bir sonuçtu; zaten bundan daha fazlasının da imkânsız olduğunu anlamıştım, hayal kurmaya gerek yoktu ve buna da sevinmem lazımdı.

"Teşekkür ederim, Yoldaş Stalin" dedim.

"Peki, kararda aynen böyle yazalım" dedi ve toplantıyı noktaladı.

Elbette her zaman böyle olmuyor, tersi durumlar da meydana geliyor, Stalin kızıyor ve kendine hâkim olamıyordu. Stalin öfkelendiğinde çok korkunç, daha doğrusu tehlikeliydi; böyle anlarda onun yanında olmak kolay değildi ve onun yüzüne bakamazdınız. Ben onun öfkelendiği birkaç olayı hatırlıyorum; onun huyunu bilmeyenlere bu durum çok değişik geliyordu.

Bir defasında, uçaklarımızın yaptığı kazalar sorunu görüşülüyor, herkes kazaların özellikleri ve nedenleri hakkında kendi görüşünü söylüyordu. Sonunda sıra, dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Rıçagov'a geldi ve o, kimsenin beklemediği bir açıklamada bulundu:

"Kazalar daha da fazla olacaktır, çünkü siz bizi tabutlarda uçmaya zorluyorsunuz."

Sanırım o, bunu söylediğine kendisi de inanamıyordu ve derhal konuşmayı kesti, kıpkırmızı oldu ve öylece kalakaldı. Ortalığa bir mezar sessizliği çöktü. Bana göre, Rıçagov'un o seviyedeki bir Askeri Konsey toplantısında bu şekilde bir açıklama yapması hataydı. Stalin uçak sanayisine önem veriyor ve bu konuyu bizzat takip ediyordu, sorunlardan haberi vardı, raporları inceliyor ve uçak sanayisiyle ilgileniyordu, yabancı uçak markaları hakkındaki bilgiler daima masasının üzerinde olurdu. Onun, bu konularda, Savunma Halk Komiserliği'nde çalışanların çoğundan daha fazla bilgisi vardı. Üstelik Rıçagov da Stalin'in uçak merakını çok iyi biliyordu. İspanya İç Savaşı'na pilot olarak katılan ve o sırada sadece 30 yaşında olan Rıçagov'un bu şekilde konuşması ve ifade tarzı, bence belirli derecede Stalin'i de hedef alıyordu, hatta aşağılayıcıydı. Stalin yerinde hareketsizce duruyor ve susuyordu. Sonra ağır adımlarla yürümeye başladı ve duvara yaklaşınca dönerek odayı baştanbaşa kat etti, yine döndü ve ağzındaki pipoyu çıkarıp ölüm sessizliğini bozdu:

"Siz, bu şekilde konuşmamalıydınız!"

Yeniden yürümeye başladı. Yine duvara kadar gitti ve geri döndü, tekrar aynı yerde durdu ve sesini yükseltmeden şöyle dedi:

"Siz, bu şekilde konuşmamalıydınız, tamam mı?!"

Kısa bir suskunluktan sonra toplantının bittiğini bildirdi ve odayı ilk kendisi terk etti.*

Stalin'in öfkeli anlarından Mareşal G.K. Jukov da bahsetmektedir:

Genelde sakin ve ağırbaşlı olan Stalin bazen tahrik olup öfkeleniyordu. Böyle durumlarda haliyle nesnel düşünmüyor, çok farklı bir adam oluyor ve sertleşiyordu. Stalin'in öfkeli anında onun önünde durabilecek pek fazla babayiğit tanımıyorum.

Buna karşın, onun öfkesinden korkmadan tartışmayı sürdüren de oluyordu. ANT-25 uçağının başarısız test uçuşlarından sonra Kuzey Kutbu üzerinden Amerikan uçağıyla geçmeye karar verilmişti. Ünlü pilotlar Baydukov ve Levanevskiy ile birlikte uçak tasa-

* Rıçagov, görevinde alınmış ve Hava Harp Akademisi'ne eğitime gönderilmiş, 3 ay sonra da tutuklanmış ve Ekim 1941'de, pilot olan eşiyle birlikte idam edilmişti.

rımcısı Tupolev de Stalin'in odasına davet edilmişlerdi. Baydukov gelişmeleri şöyle hatırlıyordu:

Biz üçümüz de Kremlin'e gittik. Ben Stalin'i daha önce törenlerde de görmüştüm, beni kutlamış ve bana ödül vermişti. Ancak bu kadar sinirli ve öfkeli halini hiç görmemiştim. Stalin bizi dinlemiyor ve derhal Amerika'ya giderek kutbu geçmek için gereken uçağı satın almamızı söylüyordu. Çok kızmıştı. Ben, uçak için Amerika'ya kadar gitmeye gerek olmadığını söyledim. Ben böyle deyince daha da öfkelendi:

"Öyleyse kanıtla!"

İlk defa Stalin'in böyle hiddetlendiğini görüyordum, o güler yüzlü hoş adam gitmiş, yerine zehir zemberek biri gelmişti. Önüme şöyle bir dikildi ve yeşillenmiş gözlerini bana yöneltti. Çizmesiyle de halıyı dövüyordu, az kalsın gülecektim:

"Sen bana kanıt göster!"

Şimdi ona gerçeği söylemek gerekiyordu ve şöyle dedim:

"Yoldaş Stalin, bizim Levanevskiy ile birlikte yaptığımız uçuştan iki ay önce dünyanın en iyi pilotlarından biri, tek gözlü Willy Post, Alaska'dan Kuzey Kutbu'na ve oradan da Sibirya'ya ulaşmak ve herhangi bir nehrin deltasına iniş yapmak istemiş, ancak hayatını kaybetmişti. Ne yani Amerika'da ANT-25 tipi uçaklar yok muydu? Meğerse yokmuş. Dolayısıyla da uçak için Amerika'ya gitmenin bir anlamı yoktur."

Stalin yine bana bağırdı:

"İspatla!"

Ben anlatmayı sürdürdüm:

"Bakın, Yoldaş Stalin, Amerikan sanayisinin mevcut en iyi uçağını Willy Post gibi bir efsaneye hemen verirlerdi, tabii ki olsaydı verirlerdi. Demek ki böyle bir uçak yoktu. Demem o ki eldeki verilere göre, önümüzdeki iki üç yıl içinde, hiçbir yabancı uçak şirketi, menzili 10 bin km'nin üzerinde olan bir uçak yapamayacaktır, tahminler bu yöndedir. Bizim uçağın menzili ise 14 bin kilometredir ve onu geliştirmek de mümkündür. Amerikalılar kendi reklamlarını yapmayı çok severler ve eğer bu tür uçakları olsaydı, çoktan her tarafta reklamını yaparlardı. Ben uzun yol için bizim ANT-25 uçağından daha iyisini bilmiyorum."

Bunları söyleyince Stalin sakinleşti ve ağır adımlarla koltuğuna doğru yürüdü, oturdu ve biraz düşündükten sonra, ikna olduğunu gösterir gibi kapıyı işaret etti.

Uçak tasarımcısı A.S. Yakovlev'in de şöyle bir anısı vardır:

Hava Kuvvetleri Araştırma Enstitüsü Başkanı Filin, Pe-8 dört motorlu ağır bombardıman uçaklarının seri imalatının başlatılması konusunda ısrar edip duruyordu. Stalin ise buna itiraz ediyordu; o, daha çok sayıda çift motorlu bombardıman uçakları yapılmasından yanaydı. Ancak Filin çok ısrarcıydı ve sonunda Stalin teslim oldu:

"Tamam, sizin dediğiniz olsun, ancak beni ikna edemediniz."*

* Hayat Stalin'in haklı olduğunu göstermiş ve Yakovlev'in de yazdığı gibi, seri imalatları aynı zamanda başlatılmış olan Pe-8 ve Pe-2 uçakları savaşta farklı performanslar göstermişti. Kısa süre

Bazen Stalin'e, çok kısa sürede üretilebilecek iyi bir ürün için düşük maliyetli bir proje önerilince, o eksiklikleri fark etmeksizin onay veriyor ve hatalı kararlar kabul ediliyordu. Stalin, birkaç kez, teknik açıdan yeterli kanıtlara sahip olmayan böylesi yanlış projelere destek vermişti. Babamın hatıralarına göre, toplantılardan birinde kendisi açıkça hatalı bir projeye karşı çıkmış, Stalin de buna kızmış, ancak uzmanlar babamın haklı olduğunu söyleyince de ikna olmuştu. Bazen de ilgililer Stalin'e itiraz edemedikleri için yanlış kararlar veriliyordu. Örneğin Amiral İsakov, bir demiryolu hattının görüşüldüğü toplantı hakkında şunları anlatmaktadır:

> Demiryolu, bataklık arazide alelacele yapılmış bir şosenin üzerinden geçiyordu. Ben söz istedim ve kızgın bir biçimde, bunun hiçbir açıklaması olamayacağını ve bu şose üzerinde demiryolu yapmanın alenen sabotaj olduğunu söyledim. O sıralar sabotaj kelimesi modaydı ve sıkça kullanılıyordu ve ben de aynı kelimeyi kullandım. Stalin beni dinledikten sonra şunu belirtti:
>
> "Yoldaş İsakov, durumu epeyce ikna edici bir tarzda açıkladınız. Gerçekten de, objektif düşünürsek, buradaki haliyle bu demiryolu bir sabotaj gibi gözüküyor. Ama öncelikle sabotajcının kim olduğuna bakmalıyız. Sabotajcı benim. Bu yolun yapılması için ben talimat verdim. Bana başka seçenek olmadığı yönünde rapor verdiler, bunun kısa sürede çare olacağını söylediler, ancak detaylardan söz etmediler, genel bir tablo çizdiler. Ben de hızlı olsun diye böyle karar verdim. Demek ki bu durumda sabotajcı benim. Şimdi gelin bu hatayı düzeltelim. Ne yapacağımıza karar verelim."
>
> Bu, Stalin'in konuya mizahla yaklaşarak kendi hatasını kabul ettiği ve kendi kendine itiraf ettiği ender olaylardan biriydi.

Stalin, hatalardan kaçınmak ve en uygun kararı verebilmek için bu tür müzakerelerde ilgililere birçok soru sorardı. Ne var ki bu sorular da hatayı önlemeye yetmiyordu; çünkü sorular çok doğru olsa da cevaplayan ilgililer hazırlıksız yakalanıyorlar veya görüşlerini yeterince savunamıyorlardı. Bu arada bazı hatasız projeler de işte bu yetersiz kanıtlar yüzünden geri çevriliyordu. Örneğin babamın ve meslektaşlarının bir önerisi de bu yüzden kabul edilmemişti. Onların, tankların kaynakla yapılan kulelerini yekpare dökme kulelerle değiştirme önerisi daha sonra Stalin Ödülü alacaktı, ama ilk başta, tasarımcı, Stalin'in sorularına net ve ikna edici cevaplar veremediği için bu icat geri çevrilmişti:

> Stalin ilk şunu sordu:
>
> "Yeni tip kule yapılırsa bundan tankın ağırlık merkezi nasıl etkilenecek?"
>
> Tasarım mühendisi şöyle yanıt verdi:

sonra Pe-8'lerin üretimi durdurulmuş ve daha sonra da sadece Pe-2 uçakları üretilmişti; çünkü savaşta Pe-2 türünden hafif ve hızlı taktik bombardıman uçakları gerekiyordu.

"Etkilense bile önemli bir değişiklik olmaz, Yoldaş Stalin."

Bu yanıt Stalin'i hiç tatmin etmemişti.

"Önemli ifadesi mühendislerin kullandığı bir ifade değildir. Siz bunun hesabını yaptınız mı? Yapmadınız. Neden yapmadınız? Söz konusu olan askeri bir araçtır."

Stalin, gözünü tasarımcıdan ayırmayarak yeni bir soru sordu:

"Tankın ön aksına düşen ağırlık ne kadar değişecektir?"

Tasarımcı aynı cevabı verdi:

"Önemli değişiklik olmayacaktır."

Stalin kızmaya başladı:

"Ne o öyle hep önemli olmayacaktır diyorsunuz durmadan? Yani siz bir hesap yapmadınız mı?"

Tasarımcı yapmadıklarını söyleyince Stalin nedenini sordu, fakat cevap alamadı. Stalin elinde tuttuğu karar taslağını masaya bıraktı ve şöyle dedi:

"Ben bu karar taslağını yetersiz bulduğum için geri çevirmeyi uygun görüyorum. Yoldaşlara gereken talimat verilsin ve kimse bu tür projelerle Politbüro'ya gelmesin."

Ben ve tasarımcı, morallerimiz çok bozuk bir halde Kremlin'de merdivenleri inerken Stalin'in sekreteryasından biri koşarak bizi durdurdu ve akıl verdi:

"Hemen yeni bir proje yapın. Ancak bu sefer Stalin'in sorduğu bütün hususları iyice araştırın, bilgi ve verileri hazırlayın."

Onun söyledikleri gerçekten çok faydalı oldu ve Politbüro yeni projemizi kısa süre sonra kabul etti.

Elbette ki her alanda ve her konuda bu tür son kararları Stalin'in vermesi birçoklarının tepkisine yol açıyordu; çünkü onlar bu yönteme karşıydılar ve açıkça itiraz etmeseler de, sonraları bu durum ortaya çıkacaktı. Amiral N.G. Kuznetsov'un anılarını okuduğumuz zaman bu tepkileri fark etmekteyiz:

Stalin'le tanıştıktan sonra onun yönetim sistemini daha iyi öğrendim ve halk komiserlikleriyle ilişkilerinde herhangi bir düzen veya yöntem olmadığını gördüm. Önceden de tahmin ettiğim gibi, Stalin'in belirli bir yönetim organizasyonu yoktu ve o kendi mantığına göre hareket ederek, her alana, her meseleye müdahale ederek gereksiz gerilimlere ve kargaşaya yol açıyordu. Dünyada hiçbir devlet başkanı tamamen teknik konulara müdahale etmez, zaten bunun manası da yoktur. Bu zamanda her konudan anlamak ve her alanda uzman olmak saçmalıktır. Gemide emir vermek veya belirli bir görev dağılımı yapmak yerine her işe koşturmak kaptanı ve yardımcısını gülünç duruma düşürür. Araştırma birimlerinde, tasarım bürolarında, danışma kurullarında ve konseylerde tartışılacak konuları Kremlin'de, Politbüro üyelerinin huzurunda, gerçek otoritelerle tartışmak tuhaftı. Stalin'in donanma ile ilgili kararlarını önceden tahmin etmek zordu Bu durum, her an sürprize açık ve gereksiz bir gerginlik yaratıyordu; doğru karar alınacağından da emin değildik

ve bu yüzden sıkça sorun çıkıyordu. Mesela Stalin, çağdaş gemilerde uçaksavar toplarının çok önemli olduğunu ısrarla vurguladığım raporumu dinledikten sonra buna itiraz etmişti:

"Bizim Amerika kıyılarında savaşma niyetimiz yoktur."

Ben Harp Akademisi'nde okuduklarıma göre bir teklifte bulunmuştum; gemilere gelince, kendi üslerinden 1.000 km veya 50 km uzakta ve hatta bizzat üslerinde bile uçaklara hedef olabilirlerdi. Yani bu konuda yüce önderle neyi tartıştığımızı bile anlamıyordum. Aslında Stalin genel olarak ordu işlerini daha iyi biliyordu; Kara Kuvvetleri'nin önceliğini savunanlar daha fazlaydı, deniz kuvvetlerini yönetenlerin ise bu tür görüşmelerde pek sesleri çıkmıyordu.

Kuznetsov'un hatıralarından, onun, söz konusu görüşmelerde ve otırumlarda kendi fikrini savunmak, tartışmak ve Stalin'i ikna etmek gibi bir derdinin olmadığı ve ancak Kremlin'den dışarı çıktıktan sonra sitem ettiği anlaşılmaktadır. O, petrolcüler, uçak tasarımcıları, tank uzmanları, pilotlar veya edebiyatçılar gibi kendi görüşlerini savunamadığı veya bunu kendine yakıştıramadığı için sadece Stalin'in inatçılığını eleştirmektedir. Bazı yazarlar onun haklı olduğunu söyleyerek, örneğin Roosevelt'in mühendislerle uçaksavar konusunu konuşmadığını kaydetmektedirler, fakat bu anlamsız bir argümandır. Son olarak, amiral, Sovyet donanmasını savaşa hazırlama konusunda fiyasko yaşadığını zaten kendisi de itiraf etmektedir. Kaldı ki Amiral İsakov, Amiral Kuznetsov'dan farklı olarak, Stalin'in filo işlerinden iyi anladığını yazmaktadır:

1933'te, Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'yla ilk küçük askeri gemiler grubunu Baltık'tan Beyaz Deniz'e geçirdikten sonraki günlerdi. Polyarnıy limanındaki mayın gemisinin dinlenme ve yemek salonunda, Stalin, lombozdan dışarı bakarak sanki kendi kendisiyle konuşuyordu:

"Karadeniz nedir ki? Bir leğen su... Baltık denizi nedir? Şişedir, ancak ağzı bizde değil. Burası ise bizim denizimizdir, burası penceredir! Burada büyük bir filo olmalıdır! Biz buradan gerekirse İngiltere'nin ve Amerika'nın damarına basabiliriz. Başka yolumuz yoktur!"

Halbuki o zamanlar bir Kuzey Filosu kurulması fikri bilim kurgu romanlarında bile geçmiyordu.

Elbette ki Stalin'in yönetim tarzı ve karar verme yöntemlerine itiraz eden sadece Kuznetsov değildi ve hatalar her zaman oluyordu. Stalin'in kendi belirlediği kurallar ve ritüellerden uzaklaştığı, tarafsız hakemlik yapmadığı, muhataplarını dinlemediği ve kendi fikrini dayattığı zamanlar hata olasılığı daha da artıyordu. A.İ. Mikoyan, ekonomiyle ilgili bazı sorunlarda Stalin'in gereksiz inatçılık gösterdiğini ve önyargılardan kurtulamadığını yazmakta ve bu konuda şu örnekleri vermektedir: diğer hububat türlerinin ihmali ve öncelikle buğday üretiminde ısrar, kömür tasarrufu için mazot kullanılması talebi, altın ihracatına yasak, fabrikalarda ısıtma için

gaz kullanılmasına karşı direnme. Belki bu liste çok daha uzatılabilirdi. Kuşkusuz bu tür önyargılar ve inat ülke için pahalıya mal oluyordu.

Stalin'in yönetim tarzının eksiklikleri ve zararlarına rağmen, kaynaklara bakılırsa, dönemin ekonomisini yönetenler ve işletmelerin müdürleri ondan memnundular. Anlaşıldığı kadarıyla, bizzat Stalin'in karar vermesi sayesinde, politika oyunlarını, bürokratik engelleri ve sürüncemeleri aşmak daha kolay olmuş ve birçok alanda hızlı ve etkili bir gelişme sağlanabilmişti. Genel tabloya baktığımızda, ülkede eşi görülmemiş bir ekonomik kalkınmanın yaşanması, alınmış kararların çoğunun doğru olduğunu ortaya koymaktadır; yani sonuçta, bu yönetim tarzının faydaları zararlarından misliyle çoktu.

Baybakov'un hatıralarına göre, savaşın sonuna doğru, Stalin, onunla yaptığı bir görüşme sırasında ona birçok soru yöneltmiş ve sonunda kararını vererek ona Petrol Sanayisi Halk Komiseri tayin edildiğini bildirmişti. Ardından da petrol üretimini artırmak için ne gibi ihtiyaçlar olduğunu sormuştu:

> Ben başlıca sorunları ve eksiklikleri sıraladım, petrol sanayisini geliştirmek için gerekenleri açıkça söyledim. Stalin beni dikkatle dinledi ve dediklerimi kabul ettiğini söyledi. Benden bütün bu ihtiyaçları yazılı şekilde belirtmemi istedi ve Beria'ya talimat vereceğini bildirdi. Hemen telefonla Beria'yı aradı, çünkü SNK Başkan Birinci Yardımcısı olarak yakıtla ilgili alanlarda o yetkiliydi. Stalin, Beria'ya şöyle dedi:
>
> "Lavrentiy, Yoldaş Baybakov burada benim yanımdadır. Ona istediklerinin hepsini vereceksin."
>
> Sonra ben birkaç fabrika ve tesisten bahsederek bunların sondaj ve petrol üretim donanımı imalatına başlamasını önerdim. Stalin bunu da kabul etti ve Poskryobışev'e gereken talimatları verdi. Böylece en zor görünen sorun çok hızlı bir şekilde çözülmüş oldu, dahası petrol sanayisi kısa sürede gereken malzeme, donanım ve uzmanlara kavuştu.
>
> Bir defasında bana şöyle dedi:
>
> "Bakın, Siz genç bir halk komiserisiniz... Söyler misiniz, sizce bir Sovyet halk komiseri nasıl biri olmalıdır?"
>
> Ben biraz heyecanlandım ve ezberlediğim sözcükleri sıralamaya başladım:
>
> "İşini bilen, ilgili ekonomik alanda uzman olan, çalışkan, dürüst, disiplinli, kolektifle uyum sağlayan biri olmalıdır..."
>
> Beni dinlerken masanın çevresinde volta atan Stalin bana yaklaştı ve ben de ister istemez ayağa kalktım. O, piposunun ucuyla omzuma dokundu ve oturmamı işaret etti:
>
> "Bunların hepsi doğrudur, Yoldaş Baybakov, bunların hepsi gerekli özelliklerdir. Ancak Siz başlıca özelliği söylemediniz. Bir Sovyet halk

komiseri, öncelikle sinirleri boğa gibi kuvvetli ve yanı sıra iyimser olmalıdır."

A.İ. Mikoyan, anılarında, Stalin'in karar verme yöntemi hakkında birçok örnek vermiştir ve biri de şöyledir:

> Ben 1943 sonbaharında kumandanlarla konuştuktan sonra, her cephenin kendi hububat ve erzak sorununu kendisinin çözmesini önerdim. Stalin, her zaman olduğu gibi beni dikkatle dinliyor ve bazen süreler, gereken adam ve araç sayısı, askeri yetkililerin görüşü, ordu levazım ve lojistik birimlerinin yaklaşımı hakkında sorular soruyordu. Sonra bu kararı isabetli bulduğunu söyledi ve bunun için SSCB SNK ve parti MK karar tasarılarının hazırlanmasını emretti.

Sorunların bu şekilde görüşülmesi ve karara bağlanması, prosedürün ve hukuki gereklerin ihlali anlamına gelse de, çok etkiliydi ve kurumlar arasındaki sürünceme ve bürokratik engellerden kaçınma fırsatı sağlıyordu.

Bir diğer ilginç husus da Stalin'in geceleri çalışmasıydı ve ülkenin bütün yönetimi de onun bu gece çalışma rejimine uyum sağlıyordu. Stalin gecenin her saatinde telefonla arayabilir ve soru sorabilir veya rapor isteyebilir ya da derhal Kremlin'e çağırabilirdi. Bu yüzden bütün ilgili birimler gece gündüz hazır vaziyette beklemekteydiler. Yöneticiler ve yetkililerin devamlı gergin olmaları psikolojik yıpranma ve yorgunluğa yol açsa da, ülke adeta savaş halindeymiş gibi yönetiliyordu. Halk komiserleri Stalin'e uyum sağlamak zorundaydılar ve onlar da gece çalışıyorlardı; birçok anıdan bilindiği üzere, bu yıllar boyu hep böyle devam etmiştir. Sabah 4-5 arasında VKP(b) Sekreteryası Başkanı Poskryobışev, Politbüro üyelerini arar ve Stalin'in dinlenmeye çekildiğini bildirirdi. Politbüro üyeleri ancak ondan sonra evlerine dağılırlardı. Halk komiserleriyse, Poskryobışev'i kendileri arayıp durumu öğrenirlerdi.

Onunla birlikte çalışan Sovyet yöneticileri ve parti liderlerinin, ayrıca diğer ünlü kişilerin anılarını genel olarak ele alırsak, Stalin'in salt otoriteye sahip olduğu konusunda şüpheye yer yoktur; en üst yönetimin de bu durumu bilinçli bir şekilde korumak istediği ve Stalin'in otoritesini devamlı yüceltmeye çalıştığını tespit etmek zor değildir. Fakat aynı zamanda, uzmanlar, ünlü bilim adamları, sanatçılar, pilotlar ve kumandanlar, yani bütün ülke de onun otoritesini kabul ediyor, onun haklı olduğuna, yeteneğine, bilgeliğine, tecrübesine ve ülkenin vazgeçilmez önderi olduğuna inanıyorlardı. İşte kişi kültü meselesi de bununla ilgiliydi.

5. Bölüm

Stalin Kültü

Stalin'e sınırsız bir güven duyan ve onun her emrini kayıtsız şartsız yerine getiren çevresindekiler zamanla eleştiriyi unuttular, ona karşı hissedilen hayranlık ise açıkça sınır tanımayan bir methiyeye dönüştü. Sonraları "Stalin kültü" denilen yüceltme ritüelleri 1930'lu yılların başlarında artık son şeklini almıştı. Bir yazarlar kolektifi tarafından, Beyaz Deniz Kanalı'nın inşası üzerine yazılmış kitapta bu ritüelin ilk belirtileri açıkça görülmekteydi. Yazarlar kolektifi, partinin, açılışının 1932 yılının başlarında yapılması öngörülen 17. konferansını düşünerek şunları yazmışlardı:

> Orkestra gürüldeyecek ve herkes ayağa kalkacaktır. Çocuklar sahneye doluşacak ve Prezidyum üyelerine çiçekler atacaklardır; ardından yaşlı işçiler, Kızıl Ordu erleri, denizciler ve dünyaca tanınmış bilim adamları sahneden geçeceklerdir. Kırmızı ve altın sarısı renklerle süslü koca salonda herkes tekrar ayağa kalkacak, koskoca ahizeler alkışlardan titreyecek ve bütün ülke, önderi selamlayacaktır. İşte, onların dostu, yoldaşı, öğretmeni Stalin salona girmektedir. O, ilk bakışta, sade, ancak aynı zamanda olağanüstü ve yüce biridir. O, sanki sıradan biridir, ancak aynı zamanda da son derece sıra dışıdır; insanlığın deha dediği insandır işte. O, üzerinde sade asker gömleği, öylece durmakta ve 140 halk ve ulus onu alkışlarla selamlamaktadır. 140 da ne ki?! Okyanuslar dolaşan gemilerin ateşçileri, Şangay'ın liman işçileri, Güney Amerika'nın geniş pampalarındaki çobanlar ve çiftçiler, Ruhr madencileri, Belçika demir çelik işçileri, Afrika siyahileri, Kaliforniya ırgatları, İtalya köylüleri, Avustralya zümrüt madeni işçileri, Çin ve Japonya emekçileri, dünyanın bütün mazlumları ve köleleri bu alkışlara katılmaktadırlar.

Gazeteciler, şairler, yazarlar, parti ve devlet adamları, Stalin'i övmek ve göklere çıkarmak için adeta birbirleriyle yarışıyorlardı. 17. kongrenin açılış günü *Pravda* gazetesinin manşeti şöyleydi:

> Ülkemizde sosyalizmin kurulabileceğine dair Lenin öğretisi bizim mücadele yolumuza ışık tuttu. Stalin'in zeki ve sıkı yönetimi sayesinde de zafere ulaştık.

Gazetedeki başmakale de Stalin'e övgülerle doluydu:

> Marx, Engels, Lenin gibi dahi önderler yetiştirmiş olan proletarya, tam onlara layık bir ardıl, devrimci fikrin ve hareketin devi olan yüce Stalin'i bulmuştur... Stalin'in uzak görüşlülüğü, sıkılığı, kararlılığı, oportünizmin en ufak belirtilerine karşı bile barışmaz tutumu zaferi getirmiştir... Bugün dünyada hiç kimsenin sözü, Yoldaş Stalin'in söyledikleri kadar dikkatle

dinlenmiyor ve önemsenmiyor... Leninci Merkez Komitesi'ne ve partinin önderi, uluslararası proleter devrimin demir gibi sağlam ekip başı, dünyada ilk sosyalist toplumun mimarı Yoldaş Stalin'e ateşli selamlar!

Pravda'da, Stalin'in 29 Ocak'ta kongreye sunduğu MK raporu hakkında ise şunlar yazılmıştı:

Partimizin önderi, Marksist Leninist diyalektiği parlak bir şekilde uygulayarak, çağdaş uluslararası ilişkilerin karmaşık labirentine, krizler sürecine, kapitalist ülkelerde zorlaşan şartlara adım adım ışık tutuyor ve Sovyetler Birliği'nde ekonominin daima ileriye gittiğini ortaya koyuyor... Zafer sağlanmıştır... çünkü partinin başında Leninci MK ve bolşevikleri devasa programlarla silahlandıran Stalin gibi yolundan dönmeyen dahi bir dümenci vardır.

17. kongre sırasında Kızıl Meydan'da yapılan mitingde bir konuşma yapan VKP(b) MK Sekreteri S.M. Kirov, Stalin için, "metin ve yüce Leninci, ulu önder, yorulmaz ve kararlı yönetici, strateji dehası" diyordu. Kongrede, sadece Stalin'in kendi konuşmasında ve Yetki Denetim Komisyonu Başkanı N.İ. Yejov'un raporunda Stalin'in adı geçmiyordu. Bütün konuşmacılar, yabancı ülkelerden gelmiş komünist misafirler dâhil olmak üzere herkes, Stalin'e methiyeler dizmişti. A.İ. Rıkov, M.P. Tomskiy, L.B. Kamenev, K.B. Radek, Y.A. Preobrajenskiy, V.V. Lominadze ve kongrede kendilerine söz verilen diğer eski muhaliflerin tövbekâr konuşmalarında da Stalin'e aşırı övgüler yağdırılmıştı. N.İ. Bukharin ise Stalin'e "dünya devriminin feldmareşali" demişti.

Stalin'i yüceltmek ve putlaştırmak, resmi törenlerin ve toplantıların vazgeçilmez bir alışkanlığı haline gelmişti. Stalin'in portreleri, posterleri, heykelleri, büstleri, bütün devlet makamlarını ve kurumlarını süslemekteydi. Resmi bayramlarda, ülkenin tüm kentlerinde halk onun portreleriyle sokaklara çıkıyordu. Ülke haritasında Stalingrad (eskiden Tsaritsın), Stalinabad (Duşanbe), Stalino (Donetsk), Staliniri (Tskhinval) gibi kent isimleri belirdi. Binlerce kolhoz, sovhoz, cadde, sokak, tesis, fabrika, stat, okul vb Stalin'in adını taşıyordu. Kazak halk ozanı Cambul Cabayev epik bir destan yazmış ve Stalin'i şöyle methetmişti:

Stalin! Sen bahar güneşisin! Senin bakışların sıcak güneş ışınları gibi başakları büyütür, ağaçlar çiçeklenir.

Dağıstanlı halk ozanı Süleyman Stalskiy, şiirlerinde Stalin'i "kainatın mimarı, yenilmez asker, mutluluk dehası" diye tarif ediyordu. Azeri şair Samed Vurğun'un şiirinde ise şu ifadeler dikkat çekiyordu:

Stalin ekmek, Stalin hava, Stalin hayat, Stalin güneş!...

Besteciler de Stalin için şarkılar besteliyor ve şarkılardan birinde şu sözler yer alıyordu:

> Sovyet topraklarına çökmeyecektir gece / Parlıyor Stalin güneş gibi üzerinde.

1937 başlarında Moskova'yı ziyaret eden Alman yazar Lion Feuchtwanger şöyle yazıyordu:

> Halkın Stalin'e tapması, onun çevresinde oluşmuş sınırsız kült, Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden yabancının ilk fark ettiği gerçektir. Her köşede ve kavşakta, uygun olan veya olmayan her yerde Stalin'in dev büstleri ve heykellerini görürsünüz. Dinlediğiniz bütün konuşmalarda, üstelik sadece politik konularla ilgili sohbetler, yazılar, konuşmalar ve anlatılar değil, sanat ve bilim hakkındaki konuşmalarda bile söze Stalin'le başlanır ve yine onunla bitirilir. Bu methiye ve güzellemeler çoğu zaman tanrılaştırma derecesine varır ve saçmalığa dönüşür. Örneğin gayet güzel bir şekilde düzenlenmiş bir Rembrandt sergisinde Stalin'in kocaman bir büstüne ne gerek olduğunu anlamak gerçekten zordur. Aynı şekilde, Sovyet dram sanatındaki tekniklerden oldukça ilginç ve seviyeli bir şekilde bahseden bir konuşmacının aniden Stalin'e övgüler dizmeye başlaması beni gerçekten şaşırtmıştı.

Aslında Feuchtwanger'in ülkemizde kaldığı kısa sürede edindiği birçok izlenim yüzeyseldi ve sadece Stalin'in değil, partinin diğer liderlerinin de putlaştırıldığını fark etmemişti. Devlet dairelerini ve parti mekânlarını Stalin'in portreleriyle birlikte Molotov, Kaganoviç, Voroşilov ve öteki Politbüro üyelerinin resimleri de süslüyordu. Resmi bayramlarda caddelerde, merkezi yerlerde, mitinglerde onların da poster ve portreleri taşınıyordu. Birçok kentin adı değiştirilmiş, bunlara parti ve devlet önderlerinin adları verilmişti,* ayrıca çok sayıda cadde, işletme, kolhoz, sovhoz, tesis ve kuruma da bu liderlerin adları konmuştu. Cambul Cabayev, Süleyman Stalskiy ve başka ünlü halk ozanları, Molotov, Voroşilov, Mikoyan, Yejov gibi diğer liderleri de metheden şiirler ve manzumeler yazıyorlardı. "İlk Mareşal" Voroşilov hakkında bir şarkı bestelenmişti ve okullarda öğrenciler "Her saat, her dakika / Aziz Molotov bizi düşünüyor mutlaka" diye şarkı söylüyorlardı.

Resim ve heykel sanatçılarının yapıtlarında Stalin'le birlikte Kalinin, Voroşilov, Kaganoviç, Orconikidze, Mikoyan ve öteki yöneticiler başlıca figürler olarak yer alıyor ve bu eserler sosyalist gerçekçiliğin örnekleri olarak kabul ediliyordu. N.S. Khruşov partinin 20. kongresinde Marksizm ile kişi kültü ve kişiye yönelik methiyelerin hiçbir ortak yönü olamayacağını belirtse de, aslında daha devrimden önce RSDİP içinde ve diğer sosyal-demokrat partilerde Karl

* Örneğin Tver kentinin adı Kalinin, Perm kentinin adı Molotov, Lugansk kentinin adı da Voroşilovgrad olmuştu.

Marx, F. Engels ve diğer ünlü Marksist liderleri yüceltme geleneği ortaya çıkınıştı. İlginçtir ki 1917 Şubat Devrimi'nden sonra, Geçici Hükümet'in başbakanı A.S. Kerenskiy de bu tür üne kavuşanlardan biri olmuştu. Yazar Arkadiy Gaydar, 1917 yaz aylarının Arzamas kentini hatırlarken şöyle diyordu:

> Her gazetede onun portresi olurdu ve manşetlerde hep onun adı vardı: "Kerenskiy konuşma yaptı. Halk Kerenskiy'i çiçeklerle karşıladı. Coşkulu halk Kerenskiy'i elleri üzerinde taşıdı." Ülkenin her yerinden Kerenskiy'e telgraflar yağıyordu. Mitinglerden, okul toplantılarından, törenlerden, kilise meclislerinden, parlamentodan, derneklerden telgraflar gönderiliyordu.

Ekim Devrimi'nin ardından, Marx ve Engels'le birlikte, Lenin, Trotskiy ve diğer parti liderleri de yüceltilmeye başladı. Üstelik Lenin veya diğerlerinin bu duruma bir itirazları da yoktu. Ekim Devrimi'nin daha birinci yıldönümü kutlamaları sırasında, Moskova'daki resmi törende iki konuşma yapılmıştı: "Rusya Ekim Devrimi'nin Önderi Lenin" ve "Dünya Proleter Devriminin Önderi Lenin." Hem de Lenin bu törende divan heyetindeydi ve konuşan herkes Lenin'i göklere çıkarıyordu. Ülkede Lenin, Trotskiy, Zinovyev ve Bukharin adını taşıyan okullar, işletmeler ve yerleşimler vardı.

Lion Feuchtwanger kişi kültü fenomenini açıklarken Rus insanının abartmaya meyilli olduğunu, konuşma ve tavırlarında aşırıya kaçtığını, sevinç duygularını ifade etme fırsatı bulunca çok coştuğunu yazmaktadır. Ancak kişi kültü şu veya bu şekilde birçok ülkede görülmüştür ve sadece Ruslara özgü bir olgu değildir. Güney Amerika'daki İspanyol sömürgelerinin özgürlük savaşının önderi Simon Bolivar daha hayattayken, Yukarı Peru Cumhuriyeti, Bolivya adını almıştı. Genelde geleneksel monarşiler devrildikten sonra devlet başkanı veya cumhurbaşkanı olan yeni milli kahramanlar sahneye çıkmışlardır. Bunların adını taşıyan kentler, kasabalar, caddeler, meydanlar vardır, resimlerini milli paraların, posta pullarının üzerinde görebilirsiniz. Onların birçok heykeli ve hatıralarına yapılmış anıtlar vardır. Güney Dakota eyaletinde George Washington, T. Jefferson, A. Lincoln ve T. Roosevelt'in tasvirleri dev bir kayanın üzerine kazılmıştır. İktidarın tek kişinin elinde toplanması toplumda daima radikal değişimlere yol açmış ve bu yüzden toplum kendi liderini yüceltmiş ve onun insanüstü niteliklere sahip olduğuna inanılmıştır. Böylece onun kültüyle ilgili ritüeller ortaya çıkmıştır. Bir zamanlar Avrupa'da Napolyon kültü öylesine yaygın ve derindi ki eskiçağ Roma imparatorlarının tanrılaştırılmalarını hatırlatıyordu. 20. yüzyılda bu tür kültler daha fazla görülmüştür: Çin'de Sun

Yat Sen ve Mao, İran'da Rıza Şah Pehlevi ve Humeyni, Türkiye'de Atatürk, İtalya'da Mussolini, Arjantin'de Peron, Polonya'da Pilsudski, Hindistan'da Gandi vb.

Kişisel günlük yaşamında oldukça sade ve mütevazı biri olan Stalin kendisinin tanrılaştırılmasına niçin göz yumuyordu? Alman yazar Lion Feuchtwanger, *Moskova 1937* adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

> Göründüğü kadarıyla, bu derecede tanrılaştırma Stalin'e sıkıcı geliyor ve o bazen bunu gülerek geçiştiriyor. Ben ona, gayet münasip bir dille, bu tür bir yüceltme ve tapmanın yakışıksız olduğunu söyledim ve Stalin de, kendi köylüleri ve işçilerinin birçok sıkıntı ve zorluklar içinde emek mücadelesi verdikleri için bu tür bir aşırılık ve zevksizlikten dolayı onlara kızmadığını ve onları hoş gördüğünü belirtti. Miting ve gösterilerde bizzat gördüğü ve kendisini bıyıklı halde tasvir eden yüz binlerce dev portre konusunda ise şakayla karışık birkaç şey söyledi. Halkın bu şamata ve cümbüş sırasında nasıl çocuksu bir biçimde sevindiğini, eğlendiğini, neşelendiğini bildiğim için, bütün bunların bizzat benim kişiliğim ile değil, SSCB'de sosyalist ekonomi kurmanın sürekli devrimden çok daha önemli olduğuna inanan akımın temsilcisi ile ilgili olduğunu bildiğimden, bütün bu yaygara ve gürültüye sabrediyorum, dedi.

Feuchtwanger bu açıklamayı yeterli bulmuş olacak ki kitabında şöyle devam etmektedir:

> Sayısız örnek ve durumu ele aldığımızda, bu aşırı yüceltme ve tapmanın hiç kuşkusuz gayet samimi olduğunu görüyoruz. İnsanlar sınırsız şükran ve hayranlıklarını ifade etmek istiyorlar. Onlar, sahip oldukları her şey için, var oldukları için Stalin'e borçlu olduklarını düşünüyorlar... Stalin'i tanrılaştırma... sosyalist ekonominin kurulmasındaki başarılarla organik bir şekilde ve aynı zamanda gerçekleşmiştir. Halk, yediği ekmek, et, içinde yaşadığı düzen ve bunları sağlayan eğitim ile ordunun kurulmasından dolayı Stalin'e minnettar. Kendi yaşam koşullarının iyileşmesinden dolayı teşekkürlerini sunmak için halka biri lazım ve halk da bu amaçla soyut bir kavramı, soyut bir "komünizm"i değil, somut bir kişiyi, Stalin'i tercih ediyor... Böylece demek ki sınırsız tapma ve övgü, doğrudan bir insan olarak Stalin'le ilgili olmayıp açıkça başarılı bir ekonomi kurulmasının temsilcisiyle ilgilidir. Halk şöyle diyor: Biz Stalin'i seviyoruz ve bu, doğrudan doğruya ekonominin durumuna, sosyalizme ve rejime güven ve bağlılığın ifadesidir.

Stalin kültü, tarihte eşi az görülmüş boyutlardaydı ve ülkenin büyüklüğü, çok çeşitli etnik, dini ve kültürel yapısından dolayı oldukça farklı şekillerde ortaya çıkıyordu. Stalin'in eşinin kardeşi, yani kayınbiraderi M.S. Svanidze, güncesinde, 29 Nisan 1935'te, Stalin'in, ailesi, yakınları, Molotov ve Kaganoviç ile birlikte Moskova metrosunun ilk istasyonlarını görmeye gittiği zaman yaşananları anlatmaktadır:

Derken büyük bir gürültü koptu ve halk birbirine girdi; herkes önderi selamlamak için harekete geçince izdiham oluştu. Ura! Ura! Halk alkış tutmuş, adeta çıldırmıştı; önderi sadece görme isteği öylesine güçlüydü ki güvenlik önlemleri işe yaramıyordu.

Bu yüzden istasyonlarda hasar meydana gelmiş, emniyet mensupları sert tedbirler almak zorunda kalmışlardı. Svanidze, izdiham sırasında kendisinin de neredeyse ayaklar altında kalıp boğulacağını yazmaktadır. Ona bakılırsa, olaydan birkaç gün sonra, Stalin, insanların metronun açılış töreni sırasındaki davranışlarından bahsederken, "halk psikolojisinin yarattığı fetişizm ve halkın başında bir çar görme arzusu"na vurgu yapmıştı.

Stalin'in aslında çarlık iktidarını yıkmış devrimin simgesi olmasına ve Sovyet insanlarının da mevcut düzeni Rusya imparatorunun tebaalarından tamamen farklı kavramlarla benimsemiş olmalarına karşın, Sovyet yurttaşlarının bayram törenlerinde kitleler halinde Kızıl Meydan'da, Lenin Mozolesi'nin önünden geçerken Stalin'i kürsüde gördüklerinde yaşadıkları duygular, muhtemelen ünlü yazar A. Kuprin'in gençken, 1888'de, Kremlin'de İmparator 3. Aleksandr'ı gördüğü zaman yaşadığı duygulara benziyordu. Kuprin, izlenimlerini, otobiyografik uzun öyküsünde Harp Okulu öğrencisi Aleksandrov'un ağzından şöyle anlatmaktadır:

Moskova baştanbaşa neşe ve coşku içindedir. Çarların eski koca Moskova'sı hükümdarı çığlıklarla karşılıyor. İşte Çar yaklaşıyor ve Aleksandrov'u bir heyecan sarıyor. Sarhoş edici bir neşe içinde yaşaran gözlerini siliyor. Bunlar onun hiçbir zaman unutamayacağı kutsal anlardı! Aleksandrov sanki yok olup gitmişti. Milyonlarca insanın içinde bir toz zerresi gibi erimişti. Bununla birlikte, o, bütün hayatının ve milyonlarca insandan oluşan vatanın birlik ve beraberliğini, yekpare iradesini, demir gibi sert ve sarsılmaz gücünü de görmüş oldu.

Ünlü yazar Korney Çukovskiy, güncesinde, Boris Pasternak ile birlikte 22 Nisan 1936'da, VLKSM 10. Kongresi'nde Stalin'i gördükleri zaman hissettikleri hayranlık ve coşkuyu şöyle anlatmaktadır:

Bütün salon çılgına dönmüştü! O biraz yorgun ve düşünceliydi, ancak yüce görünüşü çok etkileyiciydi. Muazzam bir iktidar alışkanlığı olduğu seziliyordu; fakat aynı zamanda yüzünde ve tavrında bir zariflik ve incelik vardı. Çevreme göz attım: Salondakilerin hepsi ona sevgi ve hayranlıkla bakıyorlardı, yüzlerinden büyük bir mutluluk ve sevinç akıyordu. Onu görmek, sadece uzaktan görmek bile bizim için bir mutluluktu. Bayan Demçenko onunla devamlı bir şeyler konuşuyordu. Ve biz, hepimiz bu bayanı kıskanıyorduk, çünkü onunla konuşmak herkese nasip olmazdı. Onun her jesti ve hareketini hayranlıkla izliyorduk. Ben böyle duygular yaşayacağımı hiç tahmin etmezdim. Onu alkışladıkları sırada gülen yüzüyle gümüş saatini gösterdi ve gitme zamanının geldiğini bu şekilde bildirdi. Ve biz, salondan ayrılana kadar, hatta vestiyerden paltolarımızı aldığımız zaman bile, hep bu saatten söz ettik. Pasternak

durmadan onun hakkında hayranlık dolu sözler söylüyordu. Eve Pasternak'la birlikte döndük ve ikimiz de neşe içindeydik.

Kuşku yok ki Stalin, toplumun bütünleşmesi ve dayanışması için önder kültünün ne denli önemli olduğunu çok iyi anlıyordu. O, kendisine açıkça yapılan iltifat ve dalkavukluğa defalarca alay ederek veya kızarak tepki göstermiş, kendisine verilen birçok ödül ve unvanı -sonraki liderlerimizden farklı olarak- geri çevirmiş, Moskova'nın adının Stalinodar diye değiştirilmesini kesinlikle kabul etmemiş, zaten bir Stalin Ödülü olduğundan, Stalin madalya ve nişanları verilmesine karşı çıkmıştır. Bununla birlikte, o, herhalde kişi kültünün kaçınılmazlığına ve hatta gerekliliğine inandığı için, bütün bunları engellemek veya azaltmak için de hiçbir önlem almıyordu.

6. Bölüm

Kirov'un Katli

N.S. Khruşov'un partinin 20. kongresinde, kapalı oturumda yaptığı konuşmadan sonra, SSCB'deki resmi propaganda, Sovyet yönetiminin yaptığı bütün hataları, suçları ve cinayetleri 17. kongrede doruğa ulaşan Stalin kültüyle açıklamaya ve Sovyet insanlarının beynine bu tezi sokmak için ısrarla uğraşmaya başladı. Kitlesel boyutlarda, kanıtsız ve keyfi ceza uygulamalarının, Politbüro üyesi, VKP(b) MK Sekreteri ve partinin Leningrad *Obkom*u 1. Sekreteri S.M. Kirov'un öldürülmesinden sonra başladığını vurgulayan Khruşov, bununla, bir nevi bu eylemden dolayı Stalin'in de sorumlu olduğunu ima ediyordu. Ne var ki Khruşov'un 20. kongreden sonra, Kirov'un öldürülmesinden dolayı Stalin'in suçlu olduğunu ispatlamak üzere özel olarak kurdurduğu MK komisyonunun çabaları sonuçsuz kaldı. 1980'li yılların sonunda, Kirov'un öldürülmesinde Stalin'in parmağı olduğunu ispatlama girişimleri yeniden gündeme geldi, fakat bu yönde herhangi bir kanıt bulunamadı. Buna karşın, Khruşov'un bu tahmini yine de ısrarla gündemde tutularak hâlâ Stalin'e karşı bir koz olarak kullanılmaktadır.

Stalin'in Politbüro içindeki muhalefeti ezmek için Kirov'dan kurtulmaya karar verdiğini yazan farklı yazarlar vardır. I. Deutscher, "muhalefetler ve eğilimler" ortadan kaldırıldıktan sonra partide Stalin'e karşı "sağlıklı" bir alternatif bulunduğunu beyan eden Khruşov'dan daha önce, Kirov, Voroşilov, Kalinin ve Rudzutak'ı Stalin dönemi Politbüro'sunun "liberal"leri olarak değerlendirmişti. Volkogonov ise, Stalin'in "sinsiliği"ni ifşa etmek ve "iyi" Kirov'u onun karşısına koymak amacıyla bu iki yönetici arasında geçen bir diyalog bile uydurmuştu. Robert Conquest, Kirov'u ahlaki, manevi, ideolojik ve siyasi yönlerden Stalin'in tam zıddı olarak anlatmaktadır ve ona göre, Stalin, rejimin ayakta kalması ve her türlü muhalefetin ortadan kaldırılması için Kirov'u kurban etmeyi uygun görmüştü. Conquest, Stalin'in böylesine acayip bir karara varması için şu gerekçelerin varlığından söz etmektedir: Öncelikle Kirov, Stalin'in Güney Kafkasya'daki devrimci faaliyetlerini önemli saymıyor ve onu yüceltmeyi de kabul etmiyordu. İkincisi, Kirov'un karneyle verilen erzak miktarını Leningrad kenti için biraz artırması

nedeniyle, onunla Stalin arasında bir ihtilaf yaşanmıştı.* Üçüncü neden ise, Kirov'un Leningrad vilayetindeki *kollektivizasiya* çalışmalarının tamamlanmasını engellemesi ve dolayısıyla Stalin'i öfkelendirmesiydi.** Buna benzer tutum sergileyenlerin çoğunun iddiasına göre, Stalin, partinin Leningrad örgütünün başındaki Kirov'u Genel Sekreterlik için en büyük rakibi olarak görüyor ve bu yüzden onu çekemiyordu.

R. Medevedyev, *Stalin ve Stalincilik Üzerine* adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

> 1934'te, 9 Şubat'ı 10 Şubat'a bağlayan gece, oy sayım komisyonu sandıkları açınca, MK üyeliğine aday olanlar arasında en az oyu Stalin'in aldığı ortaya çıkmıştı. Kirov aleyhinde sadece üç oy vardı, buna karşın kongrenin 270 delegesi Stalin aleyhinde oy kullanmıştı. Kongre sırasında milli komünist partilerinin MK ve vilayet parti komiteleri sekreterlerinden oluşan illegal bir blok ortaya çıkmıştı ve onlar, Stalin'in politikalarının yanlış olduğunu görüyorlardı. Bu blokun en önde gelen temsilcisi Merkezi Çernozem *Obkom*u Sekreteri İ.M. Vareykis'ti. Moskova'da, bazı yetkili yöneticilerin evlerinde bir araya gelen G. Orconikidze, G. Petrovskiy, M. Orakhelaşvili, A. Mikoyan ve diğerleri, Stalin'in SNK veya TsİK Başkanlığı görevine nakledilmesi ve S.M. Kirov'un VKP(b) MK Genel Sekreteri seçilmesi konusunu ele aldılar. Kongre delegelerinden bir grup, bu meseleyi Kirov'la da görüşmüş, fakat o bunu kesinlikle kabul etmemiş, dolayısıyla plan suya düşmüştü.

R. Conquest ise, buna, bu öneriyi Kirov'a Kuzey Kafkasya Bölge Parti Komitesi 1. Sekreteri B.P. Şeboldayev'in ilettiğini eklemektedir. Fakat o zaman, Stalin'in, neden söz konusu komploculara değil de onları sert bir şekilde kınayan ve onların planlarını Stalin'e açıklayan Kirov'u ortadan kaldırdığını anlamak mümkün değildir.

Üstelik Conquest ve R. Medvedyev'in iddia ettikleri gibi Kirov'la ihtilaflı olsaydı bile, Stalin'in bundan dolayı onu öldürtmek gibi bir aşırılığa yönelmiş olması pek inandırıcı görünmemektedir. O sırada Politbüro'da sıkça ihtilaflar ve sert kavgalar yaşanıyordu ve eğer Stalin her anlaşmazlık halinde ölüm emri verseydi kısa sürede bütün yöneticileri kaybederdi. Medvedyev ve Conquest bazı abartılı dedikoduları fazla ciddiye almıştır ve bunlara başka birçok kişi de inanmıştır. A. Ulam, Kirov'un öldürülmesi olayında Stalin'in sorumluluğu olmadığını yazarken şöyle demektedir:

> Diyelim ki Stalin, Kirov'dan kurtulmaya karar vermiştir; ama o bu durumda neden böyle bir yolu tercih edecekti ki? Onun, Yagoda'ya güvenmemesi için ciddi nedenleri vardı. 1928'de Bukharin, Kamenev'le

* Bu iddia, güya onların arasındaki tartışmaya tanık olmuş Khruşov'un anılarına dayandırılmaktadır.

** R. Medvedyev ise, Kirov'un öldürülmesinde Stalin'in de sorumluluğu olduğunu iddia ederken, onların arasında Komintern'in dünya devrimine yaklaşımı konusunda derin bir ihtilaf bulunduğundan bahsetmiştir.

görüşmesi sırasında Yagoda'nın kendisini ve Rıkov'u desteklediğini bildirmişti. NKVD'nin başında bulunan Yagoda'yla Bukharin'in çok iyi anlaştıklarını başka kaynaklardan da biliyoruz. Eylül 1936'da Stalin, Yagoda'yı istifa ettirdi... Peki 1934'te Stalin ona böylesi vahim bir görevi verir miydi?

Ulam'a göre, Stalin, nasıl Zinovyev veya Kamenev'i öldürtmeye gerek görmemişse, Kirov'u etkisizleştirmek için de yeterince etkili başka bir yol bulabilirdi. Öte yandan Kirov, Stalin'in siyasi rakibi olamazdı, çünkü onun Politbüro'daki görevi ve statüsü buna uygun değildi. O zamanlar siyasi liderler hiyerarşisi çok açık ve net bir şekilde ifade edilmekte ve ortaya konmaktaydı. Liderlerin portre ve posterlerinin asılma sırası, ayrıca gazete ve radyo açıklamalarında adlarının geçiş sırası bunu açıkça göstermekteydi. 1934'te Politbüro üyelerinin isimleri şu sırayla açıklanıyordu: Stalin, Molotov, Voroşilov, Kaganoviç, Kalinin, Orconikidze, Kuybışev, Kirov, Andreyev, Kosior. Leningrad kenti ve vilayeti ne kadar önemli olursa olsun, burayı yöneten lider SSCB'de hiçbir zaman ikinci adam sayılmamıştır. Ülkenin görev ve yetki açısından ikinci adamı SNK Başkanı (Başbakan) Molotov'du. Stalin, Molotov, Kaganoviç ve Kuybışev'den farklı olarak, Kirov, kongrede rapor sunan başlıca liderlerden biri değildi; sadece çok iyi bir hatip olduğu için, kongre sırasında Kızıl Meydan'da düzenlenen mitingde bir konuşma yapması istenmişti.

Roy Medvedyev'in kongre delegelerinin oyları hakkında verdiği bilgiler ise belgelerle kanıtlanmamıştır ve eksiktir. Stalin ve Kirov'a verilen oylar bu iki liderin rakip olduğunu göstermiyordu ve Stalin karşıtlarının güya Kirov'u destekledikleri iddiası asılsız bir yorumdan başka bir şey değildir. Kongrede 71 MK üyesi ve 68 MK aday üyesi seçilmişti. Kirov aleyhindeki oyların az olması, onun popülerliğinin göstergesi sayılamazdı. MK seçim sonuçlarının yer aldığı kongre stenografi tutanaklarını okuyanlar iyi bilirler ki ikinci planda olan yöneticiler bu tür oylamalarda genelde oybirliği ile seçilirlerdi veya onların aleyhinde çok az sayıda oy çıkardı. Bu yüzden, Kirov'un lehinde fazla oy çıkması, onun zaferine değil, parti hiyerarşisindeki mütevazı yerine işaret etmekteydi. Hem Kirov, düşünce ve siyasi tutum açısından Stalin'in rakibi değil, tam tersine sadık bir yandaşıydı. 1920'li yılların sonlarında, Stalin ile Bukharin arasında tereddütte kalan veya tarafsızlığı tercih eden Politbüro üyelerinin aksine, Kirov, V.M. Molotov ve L.M. Kaganoviç'le birlikte, tam ve kararlı bir Stalin yanlısı tutum sergilemişti. Molotov, hatıralarında, buna karşın örneğin Kalinin ve Voroşilov'un sağa meyilli olduklarını belirtmektedir. Kirov'un söz konusu kongrede-

ki tutumuna gelince, o açıkça ve hiçbir kuşkuya yer bırakmaksızın Stalin'i desteklemiş ve sözü edilen mitingde de onu methederek ona sadık olduklarını tekrarlamıştı. Dolayısıyla kongre delegeleri, ona, Stalin'in sadık arkadaşı olarak oy vermişlerdi ve bu tavrı, Stalin politikalarına yönelik bir protesto olarak göremeyiz.

Medvedyev, Leningrad *Obkom*u sekreterlerinden M.S. Çudov'un sözlerine dayanarak, kongreden sonra Stalin ile Kirov arasında bir soğukluk ve mesafelilik oluştuğundan bahsetmektedir. Ne var ki Stalin'in Koruma Hizmeti Komutanı N.S. Vlasik'in *Notlar*'ına göre, Stalin'le Kirov, hem fikirdaş, hem de çok yakın iki arkadaştılar:

> Stalin herkesten çok Kirov'u sever ve sayardı. Ona karşı çok özel bir sempatisi, derin ve duyarlı bir sevgisi vardı. Yoldaş Kirov'un Moskova'ya veya güneydeki tatil köşklerine her gelişi Stalin için bayram olurdu. Sergey Mironoviç bir iki haftalığına gelir, Moskova'da hep Y. Stalin'in evinde misafir olurdu ve İosif Vissarionoviç ondan hiç ayrılmazdı.

Stalin'in koruma görevlisi A. Rıbin de Kirov'un tatilini daima Stalin'le birlikte geçirdiğini yazmaktadır:

> Kirov her yıl tatilde Stalin'in misafiri olurdu. Onlar çok sıkı arkadaştılar... Stalin, Sergey Mironoviç'le arkadaşlığına değer veriyor ve onu örnek gösteriyordu... O meşum 1934 yazında Stalin'in köşküne pek uğrayan yoktu. Kirov ise 17. kongre boyunca köşkte kaldı; ev sahibi yatağını ona veriyor, kendisi divanda yatıyordu.

M.A. Svanidze'nin günce notlarına göre, Stalin'le olan yakın ve samimi dostluklarından dolayı, Svetlana da Kirov'u çok severmiş. 1934'te Stalin'le Kirov arasında herhangi bir ihtilaf veya tatsızlık olmamış, tam tersine Ağustos 1934'te Kirov, Jdanov'la birlikte, SSCB ve yeniçağ tarihiyle ilgili ders kitaplarını hazırlamak üzere Stalin'le ortak bir çalışma yürütmüştü.

Ancak Stalin'in bu ölümle herhangi bir ilişkisi olmadığını belirtirken, Kirov'dan nefret edenler olduğunu da kabul etmek gerekir. Bu düşmanlık, Stalin dâhil partinin diğer bütün yöneticilerine karşı da söz konusuydu ve onların, ölümlerini arzulayan birçok düşmanları vardı. Örneğin Ryutin'in "Marksist Leninist Birlik"i tarafından hazırlanmanı "platform", Kirov'un, her rejime ve her türlü siyasi sisteme ayak uyduran bir oportünist olduğunu ilan etmişti. Burada söylendiğine göre, Kirov, devrimden önce Kadet* saflarındaydı ve Vladikavkaz'da bir Kadet gazetesi çıkarıyordu. Muhalif çevrelerde Es-Er Vasserman'ın anıları da hâlâ unutulmamıştı; bunlara göre, Kirov, 1919'da Astrakhan'da bulunmuştu ve aslında o, devrim öncesi Tsaritsın'da başrahiplik yapan İliodor'un (S. Trufanov) ta kendisi ve aşırı sağ grubun lideriydi.

* Kadetler: Anayasacı Demokrat Parti'nin, Rusya'daki liberal monarşist burjuvazinin önde gelen partisinin üyeleri -ç.n.

Kirov'un katili Leonid Nikolayev ise, sadece kişisel nedenlerle ondan nefret ediyordu ve yaptığının hiçbir siyasi yönü yoktu. Kirov'un, onun eski eşiyle ilişkisi vardı. A. Ulam, Kirov'un öldürülmesiyle ilgili dosya ve kaynakları inceledikten sonra, bu cinayetin sadece Nikolayev'in kişisel girişimi olarak görülmesi gerektiğini ve diğer yorumların tutarsız olduğunu kaydetmiştir.

Zaten Medvedyev de şunu itiraf etmektedir:

> Nikolayev'e gelince, bütün kaynaklar, psikolojik açıdan dengesiz olan bu adamın ilk başta bağımsız hareket ettiğini ortaya koymaktadır. Ün kazanmak isterken hayatta başarısız olan bu zavallı adam, kendini yeni bir Jelyabov (çara suikasttan dolayı yargılanmış ve idam edilmiş ünlü narodnik) sanıyordu ve Kirov suikastını siyasi bir eylem gibi tasarlamıştı.

Şu da var ki ilgili NKVD birimindekiler görevlerini ihmal etmeselerdi, Nikolayev gibi dengesiz bir ruh hastası Kirov'u resmi makamının bulunduğu binada katledemezdi. Roy Medvedyev'in, kitabında Stalin'i suçlu göstermeye çalışırken belirttiği kanıtların çoğu gibi diğer bilgiler de S.M. Kirov'un güvenliğinden sorumlu görevlilerin ihmalkâr ve sorumsuzca davrandıklarını, Nikolayev'i adeta bilerek engellemediklerini açıkça göstermektedir. Medvedyev şöyle yazmaktadır:

> Nikolayev, Kirov'un yürüme güzergâhını önceden titizlikle incelemişti. Çantada, Kirov'un yürüdüğü güzergâhı gösteren bir çizim vardı. L. Nikolayev'i, NKVD Leningrad Vilayet Müdür Yardımcısı, Yagoda'nın yakın arkadaşı ve göreve yeni atanmış olan İ. Zaporojets sorgulamıştı... Bu gelişlerinden biri sırasında yabancı biri Kirov'a yaklaşmış ve gözaltına alınmıştı. Bu kişi Nikolayev'di ve çantasında, içindeki tabancayı düğmeyi açmadan çıkarmak için kesik bir yer vardı. Zaporojets, gözaltına alınan Nikolayev hakkında, üstü olan ve Kirov'a yakınlığı ile bilinen Müdür F. Medved'e bilgi vermemiş, doğrudan Moskova'ya, G. Yagoda'ya telefon etmişti... Birkaç saat sonra, Yagoda, Nikolayev'in serbest bırakılmasını emretmişti.

Roy Medvedyev, bir süre sonra Nikolayev'in köprüde Kirov'un korumaları tarafından yeniden gözaltına alındığını ve üzerinde şarjörü dolu bir tabanca bulunduğunu, ancak nedense yeniden serbest bırakıldığını yazmaktadır. Kirov'a yapılan suikastın hemen ertesi günü Stalin'le birlikte Leningrad'ı ziyaret eden A. Rıbin, cinayetle ilgili olarak şunları söylemektedir:

> Koruma görevlileri ve güvenlik yetkilileri arasında hep bu cinayet konuşuluyordu. Üstelik hepsi Nikolayev'e küfrediyor ve lanet okuyordu. Ancak önemli olan, bu adamın tabancayı nereden aldığı ve kurbanına nasıl ulaştığıydı. Çünkü ortada akıl almaz bir aymazlık ve ihmal vardı, çünkü cinayetin işlendiği Smolnıy Sarayı girişinde bu adamı daha önce bir defa silahla yakalamışlardı; bir defasında da kentin Moskova garında silahla yakalanmıştı. Fakat her ikisinde de Zaporojets onu serbest bıraktırmıştı. Cinayet günü, o, serbest bir şekilde Smolnıy Sarayı'na girebilmiş, dolaşması yasak olan katta tam bir saat dolaşmış ve pencere

> denizliğinde oturarak Kirov'u beklemişti. Koskoca koridorda güvenlik görevlisi yokmuş, halbuki Kirov'un içeride olup olmamasına bakmaksızın, onun ve yardımcılarının çalışma odalarının önünde muhafız bulunması gerekirdi. Stalin'in koruması yıdım ve resmi makamların ve görevlilerin güvenliği konusunda bir uzman olarak benim için tablo gayet açıktı. Güvenlik düzenindeki kademelerden birinde açıkça bir ihanet söz konusuydu. Sanki Kirov'un korumaları tam da onun katilin kurşunlarına hedef olması için çalışmışlardı. Katilin kimliğinin bir önemi yoktu.

Ne var ki cinayetle ilgili soruşturma ve incelemeler de epeyce kuşkuya yol açmaktaydı. Kirov'un koruma amiri olan ve cinayetin ardından derhal tutuklanan Borisov sorguya götürülememişti; Borisov, bizzat Stalin'in huzurunda sorguya çekilecekti. Resmi olarak, onun sorguya götürülürken trafik kazasında yaşamını yitirdiği ilan edilmişti. Stalin'le birlikte birçok yönetici de bu olaydan aşırı derecede rahatsız olmuş ve kuşkulanmışlardı. Cinayetle ilgili belirsizlikler ve karanlık kalan detaylar Stalin karşıtlarının eline koz vermiş oldu ve bir süre sonra onlar Kirov'un öldürülmesi konusunda Stalin'i suçlamaya başladılar. Halbuki öncelikle kuşku uyandırması gereken, NKVD görevlilerinin ve yetkililerinin ihmal ve hatalarıydı. A. Rıbin, Kirov'un öldürülmesinden açıkça Zaporojets ve Yagoda'yı sorumlu tutmakta, 1934 sonbaharında Kirov'un hasadı gözlemlemek için Kazakistan'a yaptığı bir ziyaretten bahsetmektedir:

> O, burada, GPU mercilerinin, zorunlu göçe tabi tutularak bölgeye getirilmiş *kulak* ailelerine karşı barbarca uygulamalarına çok kızmıştı. Moskova'ya dönünce bu keyfi uygulamaları ve kanunsuzlukları Yagoda'ya anlatmıştı. Yagoda ise, bunu kendisine ve prestijine yapılan bir saldırı olarak görmüş ve Kirov'a karşı kin gütmeye başlamıştı.

Zaporojets ve Yagoda'nın, Kirov'un katiline kolaylık sağladıklarını gösteren kanıtlar vardır, ancak Yagoda'nın Kirov'a olan nefretini açıklamak için sadece "Kazakistan ziyareti"ni belirtmek yeterli değildir. Yagoda ile Stalin yönetimi arasındaki ilişkilerin epeyce çelişkili ve karmaşık olduğunu belirtmeliyiz. Temmuz 1928'de Bukharin'le Kamenev arasında geçen konuşmanın içeriğinin açıklanmasından beri, Stalin, artık Yagoda ve yandaşlarına pek güvenmiyordu. Ne var ki 1929 sonbaharından sonra OGPU köylerde "sınıf düşmanı"na ve kentlerde "sabotajcılar"a karşı operasyonlar düzenlerken, Stalin'in bu kurumun yönetiminde tasfiye yapması beklenemezdi. Ama 1931'de, o, OGPU teşkilatında Yagoda ve taraftarlarını dizginlemeye karar vermişti. Bu amaçla İşçi ve Köylü Müfettişliği (RKİ) Halk Komiser Yardımcısı ve VKP(b) MKK Prezidyumu üyesi İ.A. Akulov, OGPU Başkan Yardımcısı olarak atandı. 1924'ten itibaren OGPU bünyesinde çalışan A. Orlov'un (Lev Feldbin) anlattığına göre, aslında Akulov'un başkanlığa getirilmesi de düşünülüyordu;

fakat 1932'de Yagoda birtakım ayak oyunlarıyla Akulov'u gözden düşürmeyi ve Stalin'in onu teşkilattan uzaklaştırmasını sağlamayı başarmıştı.

Olayın bütününe baktığımızda görünen o ki G.G. Yagoda, azledilme korkusuyla otoritesini sürekli büyütmeye çalışıyordu ve ünlü Sovyet yazarı Maksim Gorkiy (Peşkov) ile olan arkadaşlığını da bu amaçla kullanıyordu. Ünlü yazarın özel hayatında hâlâ karanlıkta kalmış birçok nokta bulunmaktadır. Gorkiy, dünyaca tanınmış, Batı'da da otorite sahibi bir yazardı. Onun önemli miktarlara ulaşan yurtdışı telif ücretleri, daha 1905 Devrimi'nin finansmanında bile kullanılmıştı. Bilinmeyen nedenlerle, bu paraları muhafaza eden kişi ise, Almanya, Avusturya, Polonya sosyalistleriyle ilişkileri bulunan ve birinci kitapta (*Stalin - İktidara Giden Yol*) kendisinden söz ettiğimiz Parvus'tu. Yazarın üvey oğlu ve VTsİK Başkanı K. Sverdlov'un kardeşi olan Peşkov ise, Sovyet hükümetinin düşmanlarından biriydi ve önce Kolçak'ın danışmanlığını yapmış, daha sonra Fransa Savunma Bakanlığı'nda çalışmıştı. Elbette ki Yagoda da dâhil olmak üzere OGPU yetkilileri, Gorkiy'in geniş uluslararası ilişkileri ve temaslarından istihbarat amacıyla yararlanmaya çalışıyorlardı. Yagoda'nın edebiyat ve sanat çevrelerini kendi profesyonel işleri için kullandığı zaten bilinmektedir. Vadim Kojinov, OGPU ile işbirliği yapan yazarları sıralamıştır: İ.E. Babel, O.M. Brik, A. Vesyolıy (N.İ. Koçkurov), B. Volin (B.M. Fradkin), İ.F. Jiga, G. Leleviç (L.G. Kalmanson), N.G. Svirin, A.İ. Tarasov-Rodionov vb.

OGPU özellikle de Rusya Proleter Yazarları Birliği (RAPP) yönetimine ve onun başkanı L.L. Averbakh'a destek veriyordu. Yazarlar, eleştirmenler, şairler, gazeteciler ve sanatçılar Yagoda'nın dinlenme evinde sık sık bir araya gelirlerdi. "Bukharin ekolü"ne mensup yazarların kendi liderlerine methiyeler dizmeleri gibi, bunların çoğu da Yagoda için olumlu bir imaj oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu tür gelişmeler Stalin ve çevresindekileri rahatsız etmiş olacak ki Stalin, yazarlarla temasları sırasında genel havayı ve durumu öğrenmeye çalışmıştı. Bunun sonucunda 1934'te RAPP kapatıldı ve Sovyet Yazarları Birliği kuruldu.

Stalin, Voroşilov ve Kirov'un Beyaz Deniz-Baltık Denizi Kanalı (Belomorkanal) gezisini, Yagoda kendi reklamı için kullanmaya çalışmıştı. Bu kanalın inşaatında tutuklular, *kulak*lar ve siyasi mahkûmlar çalıştırılıyordu ve bu çalışmaları yöneten ve denetleyen de OGPU'ydu. Yagoda söz konusu geziye katılan Stalin ve diğer Politbüro üyelerinin gözüne girmek için çok çaba sarf etse de, onlardan övgü dolu sözler duyamadı; gazeteciler ve yazarlar da ülkenin liderlerinden bu tür coşkulu methiyeler işitmediler. Stalin

Yagoda'ya soğuk davranıyordu ve gezi sırasında ona hep mesafeli durdu. Amiral İ.S. İsakov'un anılarına göre, Stalin, gezi sırasında değişik bahanelerle konuşma yapmaktan kaçınmış, bütün gezi boyunca sadece bir defa konuşma yapmış ve onda da önceki konuşmacıların methiyelerini eleştirerek kuzeydeki kalkınma hamlelerinin zorluklarından bahsetmişti.

Bununla birlikte, yine de Maksim Gorkiy, Aleksey Tolstoy, Mikhail Zoşenko, Valentin Katayev, Vs. İvanov, Vera İnber, Lev Nikulin, V. Şklovskiy, Bruno Yasenskiy gibi ünlü ve tanınmış Sovyet yazarlarının çalışmalarının ürünü olan ve Belomorkanal'ın inşasını anlatan kitap 17. kongre öncesinde yayımlandı. Kitabın editörleri Gorkiy, RAPP Başkanı L.L. Averbakh ve OGPU Özel Komisyonu Üyesi S.G. Firin'di. Kitapta, OGPU ve bizzat Yagoda'nın bu inşaatta sosyalizme nasıl katkıda bulundukları anlatılıyordu. Kitaba göre, inşatta çalıştırılan Sovyet hükümetinin eski düşmanları, bu dev tesiste OGPU elemanlarının denetiminde çalışarak, emek sayesinde yeni insanlar olmuş ve topluma kazandırılmışlardı. Kitapta Yagoda'nın "Biz onların canlarına yeni bir ruh üflüyoruz" ifadesi de yer almaktaydı. Gorkiy'in yazdığı bölümde şu cümle dikkat çekiyordu:

> Böylece, bu kitabın eksiklerinden biri, 37 OGPU görevlisinin ve bizzat Genrikh Yagoda'nın kanalın inşası sırasındaki çalışmalarına çok az yer verilmesidir ve bunun nedeni de onların mütevazılığıdır.

Kongrenin her delegesine dağıtılan bu kitap, daha çok bir albüm şeklindeydi ve birçok desen ve fotoğraf içeriyordu. Kitapta Stalin, Yagoda, Kirov, Voroşilov ve Kaganoviç'in fotoğrafları da vardı. Bu arada, SNK Başkanı Molotov'un, sadece kitabın sonunda küçük bir resmi yer almaktaydı.

Belki de bu, ülke yönetiminde yeni bir hiyerarşi beklentisine işaret etmekteydi ve eğer öyleyse, kongre öncesi birtakım delegelerin kulis trafiği sırasında önerdikleri ile kitabın ülke yöneticileri hakkındaki yaklaşımı birbiriyle örtüşüyordu. Zira kongre delegeleri arasındaki kimi gruplar, Molotov'un başka bir göreve alınarak yerine Kirov'un getirilmesini teklif ediyorlardı. Bu arada Kirov'un, Stalin'in yerine Genel Sekreter olmasını önerenler de, bununla Stalin'in devrilmesini kastetmiyor, onun SNK Başkanı olmasını teklif ediyorlardı. Kongreden birkaç gün önce kendi aralarında Stalin'i devirmekten bahseden delegelerin kongre kürsüsünden Kirov'a övgüler yağdırdığına ve Stalin'in gazabından çekinmediklerine inanmak zordur. Stalin'i yarı tanrılaştıran komünistler ve milyonlarca Sovyet yurttaşı karşısında Stalin'i devirmekten sadece söz etmek bile tehlikeliydi.

Parti içindeki Stalin karşıtları bile, onun iktidardan indirilmesiyle birlikte Sovyet iktidarının çökmesine yol açacak kadar büyük siyasi sarsıntı ve krizler yaşanacağının farkındaydılar. Rusya'da Trotskiy'e muhabirlik yapanlardan biri, bozguna uğramış "muhalefet" üyelerinin durumu hakkında şöyle yazıyordu:

> Onların hepsi Stalin'den nefret ettiklerini söylüyorlar... Ancak sözlerine sıkça o olmazsa ülkenin darmadağın olacağını da ekliyorlar. Ülkede her şeyi bir arada tutan odur.

I. Deutscher, eski "muhalefet" öncüleri hakkında şöyle diyordu:

> Onlar homurdanıp duruyor, ah vah ediyor ve içlerini boşaltıyorlardı. Onlar Stalin'e Politbüro'nun Cengiz Han'ı, Asyalı, yeni Korkunç İvan diyorlardı. Onların homurdanma ve söylenmeleri, yaptıkları tarifler hemen Stalin'e yetiştiriliyordu, çünkü onun her yerde kulağı vardı. O, aşağılarınış rakiplerinin neler düşündüklerini, gerçek duygularını ve söylediklerinin etki düzeyinin ne kadar olduğunu da biliyordu. Onun emin olduğu şuydu: Bu adamlar sert konuşmaktan öteye gidemezler ve siyasi açıdan çaresizdirler. Doğrusu, eski muhaliflerin de, geleceğe yönelik belirgin olmasa da bazı beklentileri vardı. Bu nedenle, onlar, daha genç ve sabırsız taraftarlarını dizginliyor, onları beklemeye ikna ediyorlardı.

Eski "Bakülüler"den Mikoyan ve Orconikidze'nin 17. kongre öncesinde Petrovskiy'in evinde yaptıkları toplantıda açık şekilde Stalin'e karşı çıktıklarını kabul etmek bu bakımdan zordur. Bizce bu toplantıda ülkenin üst yönetimi konusunda konuşulan temel mesele, Lenin'in ölene kadar sürdürdüğü göreve Stalin'i getirmekti. Şu da var ki sonuçta 1941'de Stalin bu görevi üstlendi. Kirov'un Genel Sekreterliğe atanması düşüncesi ise, onun bu görevde, 1922'den, yani Stalin'in bu görevi üstlenmesinden önceki gibi, sadece parti örgütü ve yönetimi işleriyle yetinmesi çerçevesindeydi. Bu bağlamda Kirov ikinci adam olarak görülüyordu.

Orconikidze, Petrovskiy, Vareykis, Orakhelaşvili ve diğerlerinin bu yaklaşımları ve önerileri aslında tesadüf sayılmazdı. Onların çoğu Kirov'u yakından tanıyordu; İç Savaş sırasında Kuzey Kafkasya'da, hemen ardından Temmuz 1921'de Kirov Azerbaycan KP MK 1. Sekreteri olduğunda onunla birlikte çalışmışlardı. O sırada Vareykis Bakü Sovyeti Başkan Yardımcısı'ydı. Şeboldayev de, Orconikidze ve Mikoyan gibi "Bakülü" sayılıyordu ve 1918'de Bakü Komünü Harbiye Halk Komiser Yardımcısı'ydı. Belki de "Bakülüler", Stalin onlara yeterince arka çıkmadığı ve ülke yönetiminde yüksek görevler vermediği için ona dargındılar. Güney Kafkasya Federasyonu kurulurken Gürcistan yöneticilerinden olan Orakhelaşvili'yle Kirov'un gayet yakın arkadaşlık ilişkileri vardı. Petrovskiy ise SSCB kurulurken Ukrayna'da görevliydi ve Kirov'la

yakındı. Bütün bu grup, doğaldır ki kendileri de parti ve devlet kademelerinde daha yüksek ve önemli görevlere gelmek istedikleri için, Kirov'un en üst makama yükselmesini istiyordu.

Öte yandan, bütün bu değişikliklerin gerçekleşmesi halinde, Molotov'un ülkenin ikinci adamı olarak kalamayacağı da aşikârdı. İlginçtir ki kongre öncesi kulislerde Molotov aleyhinde kuvvetli bir muhalefet vardı. Mikoyan'ın anılarına bakılırsa, Ağır Sanayi Halk Komiseri Orconikidze, Molotov'un SNK içinde kendisine eziyet ettiğinden ve onu sıkıştırdığından şikâyetçiymiş:

> Sergo Orconikidze ile birlikte çalışan Güney Kafkasyalılar... bu arada Orakhelaşvili, Gogoberidze ve diğerleri görevlerinden alınmışlardı.

Bundan dolayı Molotov'un azledilmesini arzulayanlar az değildi ve bu çevrelerin Molotov'a karşı tutumu kongrede destek görebilirdi; çünkü birçok delege onu aşırı baskı ve mezalimin suçlularından biri olarak görmekteydi ki Şolokhov'un Stalin'e gönderdiği mektuptan da dolaylı olarak bu sonuç çıkıyordu. Yani eğer kongre öncesinde gerçekten bir komplo düşüncesi vardıysa bile, bu, Stalin'e değil, Molotov'a karşıydı.

Muhtemeldir ki Kirov, Molotov'a yönelik "komplo"yu desteklemeyince "Bakülüler"in planları suya düşmüş, onlara yakın biri olan Stalin de böyle bir plana sıcak bakmamıştı; çünkü o, gayet iyi niyetle çalışan ve deneyimli Molotov'a karşı çıkan unsurlara pek güvenmiyordu. Molotov böylece SNK Başkanlığı görevinde kaldı ve üstelik "zafer kazananlar kongresi"nin açılış konuşmasını yapmak için de onun tercih edilmesi, bu tür arayışların içine girenlere dolaylı bir cevap niteliğindeydi. Bu arada Yazarlar ve sanatçıların niyetleri ve OGPU yönetiminin gayretleri de sonuç vermedi ve G.G. Yagoda Politbüro üyeliği veya aday üyeliğine seçilemedi.*

10 Mayıs 1934'te Menjinskiy'in vefat etmesiyle birlikte G.G. Yagoda için OGPU Başkanlığı yolu otomatikman açılmıştı ve o, artık, aynı zamanda partinin üst yönetiminde de yer almayı düşünüyordu. Tam iki ay sonra, 10 Temmuz 1934'te, OGPU kurum olarak feshedilip İçişleri Halk Komiserliği bünyesine dâhil edildi ve G.G. Yagoda da İçişleri Halk Komiseri olarak atandı. Böylece Yagoda'nın yetkileri ve etki alanı epeyce genişlemiş oldu; o artık hem güvenlik ve istihbarat, hem de emniyet teşkilatının başındaydı. Şimdi Yagoda, ayrıca koskoca ülkenin emniyet işleriyle de uğraşmak, hırsızları ve canileri yakalamak zorundaydı.

Bu arada, doğrudan SNK'ya bağlı olan OGPU gibi çok önemli bir siyasi teşkilatın neden lağvedildiği ve NKVD bünyesine alındığı

* Eğer seçilseydi, bu, kuralların ve hiyerarşinin bozulması anlamına gelecekti; çünkü o sırada resmi olarak OGPU Başkanı, hasta da olsa V.V. Menjinskiy'di.

da merak konusuydu. G. Yagoda döneminde NKVD, parti üst yönetimi tarafından daha titiz ve sıkı bir biçimde kontrol ediliyordu. Bize göre, Stalin, 1934 yılının ortalarında Kirov'a Moskova'da görev teklif ederken, NKVD'nin faaliyetlerini bizzat VKP(b) MK Sekreteryası üzerinden denetlemeyi de öngörmekteydi. Muhtemeldir ki Kirov bu öneriyi kesin olarak geri çevirmemiş ve Leningrad'dan ayrılmak için belirli bir süre istemişti. Demek ki Kirov'un NKVD teşkilatını kontrol edecek MK Sekreterliği görevi için Moskova'ya nakli sadece zaman meselesiydi. Dolayısıyla 1934 başlarında Kirov'u potansiyel müttefiki olarak görüp onun terfi etmesi için çalışan Yagoda, aynı yılın sonunda artık Kirov'u engellemesi gereken bir pozisyondaydı.

Kirov'un katli, 1918'de Lenin'e yapılan suikast gibi, bütün sistemde gerginliği doruğa tırmandırarak aşırı sertliğe yol açtı ve devlet terörünü tetikledi. Stalin'i Kirov'un öldürülmesinden sorumlu tutan veya bu cinayeti fırsat bilerek bir terör dönemi başlatmakla suçlayan Stalin karşıtları, bunun gerekçelerini ve nedenlerini açıklayamamaktadırlar. Bilindiği gibi 1930'lu yılların ortalarında uygulanan baskı, toplu cezalandırma ve kıyım sırasında Stalin'in yetkileri artırılmamış ve kişi kültü kuvvetlenmemişti; asıl kıyamet 1937'de kopacaktı. Buna karşılık, şu da biliniyor ki 1918'de Es-Er Fanni Kaplan'ın Lenin'e yönelik suikast girişiminden sonra, VÇK ve onun başkanı Feliks Dzerjinskiy'in yetkileri olağanüstü derecede genişletilmişti. Kirov'un öldürülmesinden sonra NKVD'nin ülkede çok daha geniş yetkilerle donatılacağı ve daha büyük görevler üstleneceği ve bu durumun, bu kurumun başında bulunan G. Yagoda'ya büyük avantajlar sağlayacağı aşikârdı.

Ne var ki Yagoda'nın, ülkenin en üst kademesince desteklenneceğinden emin olmadan Kirov'un öldürülmesi girişimine göz yumması veya uygun ortam yaratması da düşünülemez. Stalin karşıtları, bu hususa işaret ederek Kirov'un katledilmesinden dolayı Stalin'i suçlamaktadırlar. Fakat yukarıda belirtildiği üzere Stalin Yagoda'ya pek güvenmiyordu ve Kirov'un öldürülmesini de istemiyordu. Buna karşın Yagoda'nın pozisyonu "Molotov karşıtı grubun" tutumuyla örtüşüyordu. Kirov'un Molotov karşıtı kulis faaliyetlerine katılmaması ve bu konuda Stalin'e bilgi vermiş olması söz konusu grubu öfkelendirmiş olmalıydı. Bu etkili grubun, Stalin'in Yagoda'ya güvenmesi için de çaba göstermiş olması mümkündür.

Yine de Yagoda, Kirov'un katli gibi çok büyük risk taşıyan bir hamleyi göze alamazdı ve dolayısıyla iktidar için can atan oldukça etkili bazı çevrelerin onu baskı altında tuttuklarını düşünebiliriz. Bununla birlikte, "saraydaki" entrikalara dair bilgiler, Molotov karşıtlarının sahip oldukları kanallarla, ayrıca yazarlar, Yagoda'ya

yakın gazeteciler ve sanatçılar tarafından, Komintern üzerinden veya OGPU için çalışan çift taraflı ajanlar aracılığıyla yurtdışına sızdırılmış da olabilirdi. Epeyce kibirli biri olan Yagoda'nın, SSCB'nin istikrarını bozmaya çalışanların kolay kullanılabilecekleri bir kişi olduğunu da tahmin edebiliriz.

Alliluyeva'nın intiharı, kendisine yakın birinin kaybının Stalin için ne kadar yıkıcı olduğunu göstermişti. Kirov'un yaralanması veya öldürülmesi halinde, onun yine aynı şekilde paniklemesi ve hatalar yapması bekleniyordu. Ayrıca, Kirov'un ölümüyle Politbüro'nun Stalin'e sadık üyelerinden biri ortadan kalkmış olacaktı. Kirov'un öldürülmesi gerçekten de Stalin'i sarsmıştı. Rıbin şöyle yazmaktadır:

> Sergey Mironoviç'in katledilmesinden dolayı sarsılan Stalin birkaç gün kendine gelemedi, avurtları çökmüş, siması kararmış, yüzündeki çiçek izleri daha belirgin hale gelmişti. Merhum Kirov'u dudaklarından öperek vedalaşırken şöyle dedi: "Elveda, aziz dost." Eşinin ölümünden sonra, onun en yakın arkadaşı Kirov'du.

Kirov, karneyle erzak satışı ve dağıtımına 1 Ocak 1935'ten itibaren son verilmesi kararının alındığı VKP(b) MK Kasım plenumundan hemen sonra öldürülmüştü. Endüstrileşme ve *kollektivizasiya* sürecinin ilk ve ağır yıllarının ardından ülke rahatlamıştı ve kalkınmanın meyveleri artık halka da ulaşıyordu; Sovyet insanları ucuz fiyata yiyecek alabiliyorlardı. Ne var ki siyasetin zirvesinde yeni sorunlar söz konusuydu ve Kirov'un öldürülmesinden sonra, resmi propaganda, kalkınma ve başarılardan daha çok, ülke içindeki sabotajcılar ve düşmanlar konusuna ağırlık vermeye başladı; yurttaşlardan uyanık olmaları ve sınıf düşmanlarına fırsat vermemeleri isteniyordu.

7. Bölüm

Saray Entrikalarının Örümcek Ağında

Eğer Kirov'un katlini isteyen ve düzenleyenlerin amacı ülkede siyasi istikrarı bozmak ve Stalin'in dengesini bozmaktıysa, onlar bunu gerçekten başarmışlardı. Kirov'un öldürülmesi Stalin için tam bir felaket ve şok olmuştu; ölüm haberini alır almaz yaptığı fevri hareketler ve sergilediği sağduyudan uzak tavır da bunu ortaya koyuyordu. 1 Aralık 1934'te Stalin, bütün işlerini bir yana bıraktı ve cinayetle ilgili soruşturmaya bizzat katılmak için Leningrad'a hareket etti. Yola çıkarken TsİK Sekreteri A.S. Yenukidze ile bir telefon görüşmesi yaptı ve "Müttefik Cumhuriyetlerin Yürürlükteki Ceza Muhakemeleri ve Ceza Kanunlarında Değişiklikler Yapılması Hakkında" başlıklı bir TsİK ve SSCB SNK kararname tasarısı hazırlanmasını istedi. Stalin'in çok daha önemsiz konularda karar metinleri hazırlanırken bile kullandığı üslup iyi bilindiğinden, bu kez onun, hükümet kararları ve devlet yasalarının hazırlanması konusunda kendisinin belirlediği prosedür ve kuralları dâhi hiçe saydığını söylemek gerekir. Birincisi, bu karar tasarısı diğer Politbüro üyelerinin görüşleri alınmaksızın hazırlanmıştı. İkincisi, bu yasama işlemi bir Politbüro üyesi veya aday üyesi tarafından değil, TsİK Sekreteri'nce yapılmıştı. Üçüncüsü ise, karar metni Stalin'in telefonla verdiği talimata göre hazırlanmıştı ve o, metnin son halini kontrol bile etmemişti. Muhtemelen Stalin, Kirov'un öldürüldüğünü duyunca yaşadığı öfke ve üzüntüden dolayı, olağan prosedür ve kuralları ihlal etmişti.

Bazı tanıklıklara göre, Stalin, Leningrad'da kendisini karşılayanların arasındaki yerel OGPU mensuplarını görünce öfkesini tutamamıştı. Onun, garda kendisini karşılamaya gelen F.D. Medved'e küfür ettiği, hatta tokat attığı söylenmekteydi. Ama Stalin, daha sonra sakinleşmiş ve duygusallığı bir yana bırakmıştı. Sorgu işlemleri sırasında, özellikle de Nikolayev'in sorgulandığı sırada, o, gayet sakindi. Bununla birlikte, bu cinayetin onu sarstığı ve bunalttığı da belliydi. Onun SSCB'deki siyasi mücadelenin karakteri ve özelliklerine dair düşünceleri ve beklentileri farklıydı; onun hesabında bu tür aşırılıklar yoktu. Bu yüzden de, Stalin, soruşturma verileri ile SSCB'deki sınıf mücadelesine dair kendi düşünceleri arasında

doğrudan bağlantı kuruyor ve olayı, partideki muhalefetin ideolojik ve politik yozlaşmasına bağlıyordu. "Yoldaş Kirov'un Haince Öldürülmesine İlişkin Olayların İbret Verici Dersleri" başlığı ile yazdığı "VKP(b) MK'ya gizli mektup"ta Stalin'in meseleye böyle baktığı açıkça görülüyordu.

Cinayeti işleyen herhangi bir *kulak* veya *nepman* ya da yabancı bir ülke vatandaşı değil, VKP(b) üyesi L. Nikolayev'di. Stalin, Leonid Nikolayev'in kardeşi Pyotr'un "Kızıl Ordu'dan iki defa firar etmiş" olduğuna ve Beyaz Ordu'nun eski mensuplarıyla arkadaşlık ettiğine dikkat çekiyordu. Buradan hareketle, "Pyotr Nikolayev'in açıkça Beyaz Ordu yanlısı olduğu"na dair hatalı bir sonuca ulaşılmıştı. L. Nikolayev'in, kardeşini evinde sakladığına ilişkin bilgileri kanıt olarak gören yetkililer, "Beyaz Ordu sempatizanı" Pyotr ile Leningrad'daki Zinovyevci grup üyesi ve Kirov'un katili Leonid Nikolayev arasında bir fark olmadığına karar vermişlerdi. Buradan yola çıkılarak, Leonid Nikolayev'in, "Yoldaş Kirov'u öldürmesinden çok daha önce partinin düşmanı ve Beyazların su katılmamış bir elemanı" olduğuna dair aslı olmayan bir sonuca varılmaktaydı.

Bu kuşkulu kanıtlar, başka yanlış ve gerçek dışı iddialara da yol açmaktaydı. Bunlara göre, Zinovyevci muhalefet grubunun liderlerinden Vladimir Rumyantsev'in kardeşi de, Aleksandr Yudeniç'in ordusunda askerlik yapmıştı. Nikolayev ve Rumyantsev kardeşlere ilişkin bilgiler, şu zorlama yorumlara yol açıyordu: Zinovyev grubu parti yönetimine düşmanca yaklaşıyor ve parti içinde ikiyüzlülük yapıyordu; bu durumun soysuzlar için uygun bir ideolojik zemin yaratmış ve böylece onları Beyaz Ordu'nun amaçları doğrultusunda çalışmaya ikna etmiş olması gayet olasıydı.

Fakat Stalin, Nikolayev'in çevresine dikkat çekerken haksız da sayılamazdı; devrimci terör tarihini iyi bilen Stalin, Nikolyev'in Kirov'u öldürme fikrine varmasını, onun çevresindeki insanların etkisine bağlıyordu. Karakozov'un aklına Çar 2. Aleksandr'ı öldürme düşüncesi de bu şekilde yerleşmişti; devrimci İşutin grubu, çardan hesap sorulması ve intikam alınması çağrısı yapmaktaydı. Soruşturma sırasında, Nikolayev'in çevresinde hep Zinovyevcilerin bulunduğundan bahsedildiği için, Stalin, katili bu cinayete bizzat onların azmettirdiklerini düşünüyordu.

Trotskiy, "zeki ve acımasız Leningradlı diktatör" dediği Kirov'un öldürülmesini Stalin rejimindeki krizin bir belirtisi olarak görmüştü. *Muhalefet Bülteni*'nde, o, şöyle bir kehanette bulunuyordu:

> Çarlık döneminde olduğu gibi, siyasi amaçlı öldürme olayları, yaklaşan tufanı haber vermekte ve açık politik krizin başladığına işaret etmektedir.

Leningrad'daki soruşturma sırasında, Stalin'e, Zinovyev grubunun faaliyetleriyle ilgili olarak NKVD elamanlarınca 1934'te hazırlanan bir rapor notu gösterildi. Notu hazırlayanlar, söz konusu grubu tutuklamak için Kirov'dan onay istemişler, fakat o bunu kabul etmemişti. Ama şimdi bu grubun mensupları hükümet aleyhinde komplo hazırlıkları yapma suçundan gözaltına alınmışlardı. Zinovyevcilerin başlıca hedef haline gelmeleri bir tesadüf değildi; Bukharin'in eski bir yandaşı olan Yagoda, çoktan beridir Zinovyev ve Kamenev'e karşı tavırlarıyla biliniyordu. Yagoda'nın ayrıca Kamenev'le kişisel bir meselesi de vardı. Bilindiği üzere, Kamenev, 1928'de Bukharin'le yaptığı konuşmaların kayıtlarını yayıyordu ve bu kayıtlara göre, Yagoda, Bukharin'in sadık bir yandaşıydı.

Soruşturma sırasında, Nikolayev'le birlikte Zinovyevci "Leningrad merkezi" diye bilinen grup da sorgulanmaktaydı ve bunların başını Vıborg İlçe VLKSM eski Sekreteri İ.İ. Kotolınov çekiyordu. Parti yöneticilerini yok etmek için terörist bir komplo hazırlamakla suçlanan sanıkların hepsi idam cezası aldılar ve 29 Aralık 1934'te idam edildiler. Daha sonra, "Safarov, Zalutskiy ve diğerlerinden oluşan Zinovyevci Leningrad grubu" dosyası kapsamında 77 kişi daha yargılandı; bunların 65'i VKP(b) üyesiydi.

Buna karşın, 15-16 Ocak 1934'te Leningrad'da görülen Zinovyeci "Moskova grubu" davasında, Nikolayev ve çevresindekilerle ilgili karar kadar sert bir hüküm çıkmadı; oysa dava sürerken bütün ülkede düzenlenen mitinglerde sanıkların kurşuna dizilmeleri isteniyordu. Mahkeme, Zinovyev'e 10, Kamenev'e 5 yıl hapis cezası vermekle yetinmişti. Kararda şu belirtiliyordu:

> Adli soruşturma sırasında, Zinovyevcilerin suçlarını S.M. Kirov'u öldürmeye azmettirme olarak değerlendirmeye esas oluşturacak kanıtlar tespit edilmemiştir.

Aslında bu hüküm, Stalin'in, "Yoldaş Kirov'un Haince Öldürülmesine İlişkin Olayların İbret Verici Dersleri" başlığıyla 18 Ocak 1935'te VKP(b) MK'ya yazdığı gizli mektubunda Zinovyev ve Kamenev'in rolleriyle ilgili olarak yaptığı değerlendirme ile örtüşüyordu.

Mektupta belirtildiği üzere, Zinovyevciler bir taraftan kirli amaçlarına ulaşmak için karşıdevrimci maceracılık batağına, anti-Sovyet bireysel terör batağına batmışlar ve sonunda işi Leningrad'daki Litvanya konsolosu ile irtibat kurmaya kadar götürmüşlerdi ki bu konsolos, Alman-faşist müdahalecilerin ajanıydı. Öte yandan ise, Stalin'in yazdığına göre, "Moskova merkezi" göründüğü kadarıyla Kirov'un öldürülmesine dönük hazırlıklardan habersizdi. Demek ki Stalin, o günlerde, Zinovyev'le Kamanev'i Kirov'un öldürülmesin-

den dolayı sorumlu tutmak ve suçlamak için kanıt olmadığına karar vermişti.

"Moskova merkezi", MK yetkililerine yazılmış mektubun daha başında, terörizmden dolayı değil kariyer tutkusundan dolayı suçlanıyordu:

> Bunları ortaklaştıran ve ilkesiz bir şekilde bir araya getiren tek şey, salt kariyer yapma amacıdır, parti ve hükümette yönetici pozisyon edinmek ve ne pahasına olursa olsun yüksek görevlere ulaşmaktır.

Böylece Stalin, Kirov'un öldürülmesini, ülkenin iktidarı için yürütülen sert mücadeleye bağlıyordu. Bu arada şunu da kaydedelim ki Kirov'un öldürülmesinin, aslında Zinovyev ve Kamenev yandaşlarının yükselmesini sağlayacak bir yol açması mümkün değildi; o günün şartlarında böyle bir beklentinin karşılığı yoktu. Dolayısıyla Kirov'un katli, öncelikle, o günkü üst yönetimde bulunan bazı kişilerin işine geliyordu; fakat Stalin o sırada üst yönetimden herhangi birini suçlayacak durumda değildi ve bu yüzden de, artık çoktandır yenilmiş muhalifler hedef alınıyordu.

Stalin, mektubunda, Leningrad parti örgütündeki gevşeme, sorumsuzluk ve başıboşluğa dikkat çekiyordu. Böylece öldürülmüş olan Kirov bile eleştirilmiş oluyordu, zira örgütün başında bulunan bizzat oydu, Nikolayev'in silahla yakalandığı ve ayrıca kentte Zinovyevcilerin gizli faaliyetlerde bulundukları hakkındaki raporları o ihmal etmişti. Stalin, Leningrad parti örgütünü, çalışmaları tehlikeye atacak derecede toleranslı olma ve bir bolşevik için affedilmez olan ihmalkârlık yüzünden suçluyordu. Mektupta, Stalin'in, sosyalizm ilerledikçe sınıf düşmanlarının direnişinin de artacağına dair ünlü tezi tekrarlanıyordu:

> SSCB güçlendikçe ve düşmanlar çaresiz duruma düştükçe, düşmanların bu çaresizlikten dolayı daha hızlı bir şekilde terör batağına yuvarlanacaklarını parti çoktan ilan etmişti. Bu yüzden yoldaşlarımızın daha dikkatli ve uyanık olmaları söylenmişti. Fakat bu gerçek, göründüğü kadarıyla, Leningrad'daki bazı yoldaşlarımız için neredeyse bir Çin bilmecesi olarak kalmıştır.

Bu mektuptaki uyarıların muhatabı elbette ki partinin sadece Leningrad örgütü değildi; burada partinin geneline yönelik bir ikaz söz konusuydu. Öte yandan, Leningrad parti örgütünün kentte karşıdevrimci faaliyetlere ve teröre yol açan grupları gözden kaçırması ve örgütün başında bulunan maktulün tehlike işaretlerini ve uyarıları dikkate almaması Stalin'i çok kızdırmıştı. Komünistlerin bu kadar ihmalkâr ve aymaz olamayacaklarını vurgulayan Stalin, hem milyonlarca Sovyet insanının Kirov için yas tuttuğunun, hem de kimilerinin onun ortadan kalkmasından dolayı sevindiklerinin

farkındaydı; bazıları mevcut iktidarı devirmek için açıkça fırsat kolluyorlardı.

Savaş sırasında Smolensk'ten Almanya'ya, oradan da Amerika'ya götürülmüş olan Smolensk NKVD arşiv belgelerinden birine göre, bir öğrenci "Bugün Kirov'u öldürdüler, yarın da Stalin'i vuracaklardır" diyormuş. Yine Smolensk'in köylerinin birinde, köylüler, Kirov öldürülünce karnelerin kalktığını, Stalin öldürülünce de kolhozların kalkacağına dair türkü söylüyorlarmış. Bütün bu bilgiler elbette ki Stalin'e de ulaşıyor ve o, Nikolayev gibi yeni canilerin ortaya çıkması için uygun bir zemin bulunduğunu görüyor, ilgili mercilerin düşmanlara karşı sert ve acımasız olmasını istiyordu.

Stalin'in Yenukidze ile yaptığı acil telefon görüşmesinden sonra kabul edilen yeni yasada, terör örgütleriyle ve Sovyet iktidarına karşı terör eylemleriyle ilgili davalara seri bir şekilde (azami 10 gün içinde) bakılması, ayrıca bu dosyalarla ilgili iddianamelerin kısa sürede (24 saat içinde) hazırlanması öngörülmekteydi, bu tür davalar için temyiz kaldırılmıştı ve bu davalarda verilen idam cezaları derhal yerine getirilecekti.

Bu yasanın yürürlüğe girmesi sonucunda, terör örgütü mensubu olma suçundan dolayı Leningrad vilayetinde 39, Moskova'da 29, Kiev'de 28, Minsk'te ise 9 kişi idam edildi. Ülke genelinde "yabancı sınıfın unsurları"na karşı bir kınama ve cezalandırma kampanyası başlatıldı, "eski devrik sınıfların temsilcileri"nden çok sayıda insan toplu halde Leningrad'dan taşraya sürüldü.

Fakat Stalin, düşmanların sadece "karşıdevrimci sınıf" içinde olmadıklarını da anlıyordu, Kirov'un ölümüne sevinenler parti içinde de yeterince çoktu. Stalin, MK'ya yazdığı söz konusu mektupta, parti içinde yuvalanmış bütün muhalif gruplara dikkat edilmesini önemle vurgulamıştı. Kısa süre sonra, 1935-1936 yılları içinde, diğer muhalif gruplara karşı da davalar açıldı ve yargılamalar başlatıldı. Mart-Nisan 1935'te, "İşçi Muhalefeti" Grubu Moskova Karşıdevrimci Örgütü davası ele alındı ve A.G. Şlyapnikov, S.P. Medvedyev ve başkaları bu kapsamda yargılandılar. 4 Mayıs 1935'te Kızıl Ordu Akademisi mezuniyet töreninde söylediklerıyle, Stalin, eski muhaliflerin suikast ve terör yoluna girebileceklerine inandığını gösteriyordu. Hızlandırılmış endüstrileşmeye karşı çıkan muhalefetle mücadeleden bahsederken, o, şöyle diyordu:

> Bu yoldaşlar sadece eleştiri ve pasif direnişle yetinmemişlerdir. Onlar bizi, MK'ya karşı isyan başlatmakla tehdit ettiler. Hatta daha da ileri giderek, bazılarımızı kurşunla tehdit ettiler.

Bu arada, MK'ya yazılan mektupta "sağcı eğilim"den de bahsedildiğine göre, Bukharin ve taraftarlarına da darbe indirilmesi muh-

temeldi ve ilginçtir ki Yagoda da bu "sağcılar"ın içinde yer alıyordu. Üst düzey güvenlik yetkilileriyle konuşmasına ve Nikolayev'in sorgulanmasına bizzat katılmasına karşın, Stalin'in NKVD yönetiminde sabotaj derecesinde ihmalkârlık olduğu hakkındaki görüşleri değişmemişti. A.İ. Mikoyan'ın sözlerine göre, Stalin, Leningrad'dan döndükten sonra parti yöneticilerini Kremlin'de toplamış, cinayetle ilgili hususlardan ve soruşturmanın gidişatından bahsetmişti. Onu öfkelendiren temel mesele, bu tür başıboşluk ve ihmallerin nasıl olabildiği konusuydu. Anılarında anlattıklarına bakılırsa, Mikoyan'ın kendisi de NKVD ve Yagoda'ya yönelik öfkesini ve kuşkularını dile getirmişti:

> O sırada Stalin'e bu tür sorumsuzluk ve ihmallerin nasıl mümkün olduğunu sordum. Mutlaka birileri bunun hesabını vermeliydiler. "Yani OGPU Başkanı, Politbüro üyelerinin güvenliği konusunda hesap vermeyecek mi? Bence ondan bunun hesabı sorulmalıdır" dedim... Ancak Stalin beni desteklemedi. Üstelik Yagoda'yı savundu ve tüm bu işleri Moskova'dan takip ederek kontrol altında tutmanın çok zor olduğunu söyledi... Bütün bu hususları düşündüğümde Stalin'in tavrını anlamakta zorlanıyordum, zira onun Yagoda'ya yönelik yaklaşımı ve onun hakkındaki olguları incelemek istemeyişi garipti.

Mikoyan'ın aslında Stalin'i zan altında bırakmak istediğini biliyoruz ve dolayısıyla da onun yazdıklarına kuşkuyla bakmak gerekir. Bununla birlikte, muhtemeldir ki bazı etkili yoldaşları, Yagoda'nın suçsuz olduğu hususunda Stalin'i ikna etmişlerdi. Gerçekten de NKVD gibi önemli bir teşkilatın başında bulunan şahsın, kariyerini ve hatta hayatını riske atarak bu tür bir maceraya girdiğine ve Nikolayev'i teşvik ettiğine inanmak Stalin için kolay değildi. Buna karşın, sonraki olaylar ve gelişmeler, Stalin'in NKVD'ye ve onun yönetimine güvenmediğini ortaya koyacaktı.

Stalin'in tarihten aldığı derslerden biri, devlet yöneticilerine karşı gerçekleştirilen suikastları onlara yakın ve genelde de onların güvenliğinden sorumlu olanların yaptıkları gerçeğiydi. Emrindeki Güvenlik Bakanı Joseph Fouché tarafından iki defa ihanete uğrayan ve komploya maruz kalan Napolyon örneğini Stalin iyi biliyordu. Yanı sıra Rus çarları 3. Petro ve 1. Pavel de bizzat kendilerine bağlı hassa birliklerinin kurbanı olmuşlardı. Eylül 1934'te, V.M. Molotov, ülkeyi dolaşırken bir trafik kazası geçirmiş, tesadüf eseri hayatta kalmıştı ve şimdi Stalin, bu olayı da Kirov'un öldürülmesiyle bağlantı kurarak değerlendirebilirdi. Öte yandan, o, Trotskiy'in Ekim 1933'te *Muhalefet Bülteni*'nde yazdıklarını da unutmamıştı:

> Stalin ve onun taraftarları, siyasi izolasyona aldırmaksızın iktidara yapışıp kalırlarsa, muhalefet onları "polis operasyonu"yla ortadan kaldırabilir.

Yagoda eğer Trotskiy yanlısı olsaydı, bu durumda Trotskiy NKVD teşkilatını kullanarak Stalin grubunu alaşağı edebilirdi. Stalin bir süre sonra tehlikenin ne kadar yakın olduğunu bir kez daha gördü ve işin ciddiyetine inandı. Stalin'in Korumalar Bölüğü Komutanı General N.S. Vlasik anılarında şunları anlatmaktadır:

> 1935 yazında Stalin'e karşı bir suikast girişiminde bulunuldu. Olay güneyde, Stalin Abhazya'nın Gagra beldesinde tatil yaptığı sırada meydana gelmişti. Leningrad'da, Neva Irmağı'nda kullanılan gezi yatını Yagoda Karadeniz'e naklettirmişti ve Stalin bu yatla bir deniz gezisi yapıyordu. Bir defasında yine denize açıldığımızda bize sahilden ateş ettiler. Ben Stalin'den derhal eğilmesini ve güverteye yatmasını istedim ve kendim de yanına uzandım. Kaptana rotayı hemen açık denize çevirmesini söyledim. Aynı zamanda biz de yattan sahile doğru makineli tüfekle ateş etmeye başladık. Derken ortalık sakinleşti.

Olayın ardından gözaltına alınan sınır birliği askerinin, neden ateş ettiği hakkındaki açıklamaları Vlasik'e inandırıcı gelmemişti; çünkü asker, yatın bilinmeyen bir plaka taşıdığını ve bu yüzden ateş ettiğini söylemişti. Vlasik'e göre, ateş eden askerin daha yat iskeledeyken konuyu öğrenecek zamanı vardı ve üstelik önemli misafirleri de görebilirdi. Ayrıca Yagoda'nın gönderdiği yat da Vlasik'te kuşku uyandırmıştı; zira bu, onun fikrince, yapısı ve tasarımı itibariyle kuvvetli dalgada alabora olacak bir yattı ve güvenli değildi; yani birileri, güvenliğin denizcilik ve gemicilikten anlamadığını hesap etmişti.

Vlasik'in anlattıklarına inanırsak, Kirov'un öldürüldüğü cinayette olduğu gibi burada da olayı düzenleyenlerin profesyonel olmadıklarını görmekteyiz. Yata ateş edilmesi veya yatın alabora olması türünden bir vaka ihmalkârlıkla açıklanabilir ve bu da, aslında gayet akıllı bir şekilde düzenlenmiş bir ihmalkârlık olabilirdi. Sadece Stalin'in deniz gezisi hakkında sınır görevlisine zamanında haber verilmemesi veya görevliye yabancı bir deniz aracı görür görmez ateş etmesi için emir verilmesi yeterliydi. Ayrıca Neva Irmağı'nda kullanılmaya uygun bir yatın Karadeniz için uygun olmadığını göz ardı etmek bile bir tür komplo sayılabilirdi.

İlginçtir ki Karadeniz'deki bu olayın üzerinde pek fazla durulmadı ve bundan dolayı herhangi bir üst düzey görevli ceza almadı. İlk bakışta, Stalin bu olayın üzerinde pek durmamış ve sanki onu unutturmak istemiş gibiydi. Fakat gerçek durumun böyle olduğunu sanmıyoruz. Zira Amiral İ.S. İsakov'un ünlü yazar Konstantin Simonov'a bazı anlattıkları bunun aksini göstermektedir. Amiralin söylediğine göre, Kirov'un öldürülmesinden sonra güvenlik önlemleri çok sıkılaştırılmıştı:

> Savunma sanayisini denetleyen heyetin bir üyesi olarak Kremlin'de, Stalin'in çalışma odasında yapılan toplantıdan sonra bitişikteki salonda verilen ziyafete katılmıştım. Kremlin'e girişte, yani surlardan itibaren avluda, bina içinde, her kapı, dönüş, koridor geçişi ve merdivenlerde NKVD muhafızları nöbet tutuyorlardı. Biz toplantıdan sonra söz konusu salona geçince, daha yerlerimize oturmadan, Stalin sordu: "Ne kadar muhafızın hazır beklediğini gördünüz mü? Hani koridorda yürüyorsun ve hangisinin hain olabileceğini düşünüyorsun. Eğer şuysa sırtından ateş edecek, yok buysa karşıdan yüzüne bakarak işini bitirecek. İşte koridorda yürürken hep böyle düşünüyorsun..." Aslında bu kötü şakada bile, NKVD teşkilatına ve üstlerinin her emrini yerine getirmeye hazır olan NKVD mensuplarına karşı bir tür güvensizlik seziliyordu. Stalin saray entrikalarının koyu, bulaşıcı ve yapışkan ortamında sanki ne yapacağını bilemiyordu.

Stalin, güvenlik konusunun ne kadar önemli olduğunun farkındaydı ve koruma görevlileriyle dostane ilişkiler kurmaya çalışıyordu. A. Rıbin, N. Vlasik, V. Ryasniy ve diğer güvenlik görevlilerinin anılarına bakılırsa, Stalin onlara hep samimi, arkadaşça ve şefkatle davranıyor, tatillerde veya pikniklerde, gezi sırasında, balık tutarken ve diğer ortamlarda onlarla kaynaşmaya çalışıyor, devrim öncesini, hapisleri ve sürgünleri, hatta fıkralar anlatıyordu. Stalin'in Korumalar Bölüğü Komutanı General N.S. Vlasik'le ilişkileri çok daha uzun süreli ve istikrarlıydı. Bu göreve 1931'de atanan Vlasik, 1934'e kadar Stalin'in güvenilir ve yakın bir arkadaşı olmuştu.

Stalin'in Yagoda'ya neden tahammül ettiğine gelince, NKVD yönetimi ve bütün faaliyetleri MK yetkililerinin sıkı kontrolü altındaydı. 1 Şubat 1935'te MK Sekreteri olarak atanan N.İ. Yejov, daha sonra L.M. Kaganoviç'in yerine Parti Denetleme Komisyonu Başkanı tayin edildi ve NKVD teşkilatının denetiminden bizzat sorumlu oldu. Kısa bir süre sonra, Yejov, NKVD'nin faaliyetlerine yoğun bir şekilde müdahale etmeye başladı.* A. Orlov şöyle yazmaktadır:

> Yagoda, Yejov'un teşkilat işlerine müdahale etmesine çok bozuluyor ve bundan rencide oluyordu, bu yüzden de onun her adımını takip ettiriyor, bir yanlışını veya falsosunu bulup onu Stalin'in gözünden düşürmek için fırsat kolluyordu. Onun titiz denetiminde kurtulmak isteyen Yagoda, bu meselenin kariyeri açısından hayati önemde olduğunun farkındaydı. O, Politbüro üyelerinin kendisini hiç sevmediklerini biliyordu.

Fakat buna rağmen Yagoda'ya dokunulmuyordu ve bu da göstermektedir ki Stalin, Yagoda ve onun emrindekilerin kendisine

* Bu arada belirtelim, R. Medvedyev'in kitabında aktardığı ve Yejov'la ilgili olan birçok anı, ona atfedilen "patolojik sadizm" müptelası ve "şeytan cüce" imajıyla pek örtüşmemektedir. R. Medvedyev'in göndermede bulunduğu A. Sats'ın yazdığına göre, Yejov, İçişleri Halk Komiseri olarak atanana kadar çevresinde gayet sakin, duyarlı, sade ve samimi biri olarak tanınıyormuş. Bu durumda şu sonuca varabiliriz ki Stalin, NKVD teşkilatını, acımasız bir ejderhanın değil, iyi niyetli birinin kontrol etmesini istemişti.

karşı çıkmaya cesaret edeceklerine inanmıyordu. Ama bu arada o, daha 1935 yılı başlarından itibaren, Yagoda'yı Politbüro'da ve MK içinde kimlerin desteklediklerini de araştırıyordu. İçlerinde eski "Bakülüler"in de bulunduğu "Molotov karşıtı grup"takiler ile Yagoda'nın arasında bağlantı olduğuna ilişkin bilgiler mutlaka Stalin'e de ulaşıyordu.

O dönemde Stalin'in çok güvendiği Yejov, "Bakülüler"in en etkilisi olan Avel Yenukidze'nin faaliyetlerini araştırmaya başlamıştı. Yenukidze hakkında A. Ulam şöyle yazmaktadır:

> ... Yenukidze, yüksek görevde olmasa da çok etkili biriydi... Orconikidze dışında kimse Stalin'e onun kadar yakın değildi; çünkü 1901'den beri tanışıyorlardı ve Stalin'in ilk eşi onun vaftiz kızıydı, Stalin'in çocukları ona amca diyorlardı.

Partinin 17. kongresi sırasında, 7 Şubat 1934'te, *Pravda* gazetesinin birinci sayfasında basılan Sovyet yöneticilerinin fotoğrafında Yenukidze'nin de yer alması, onun Kremlin çevrelerinde çok etkili olduğunu ortaya koymaktaydı. Fotoğrafta Politbüro üyelerinin, Kalinin, Kosior ve Andreyev dışında neredeyse hepsi vardı (Stalin, Molotov, Voroşilov, Kaganoviç, Orconikidze, Kuybışev, Kirov) ve aralarında Politbüro üyesi olmayan sadece Yenukidze'ydi.

Aslında Yenukidze'nin düşüşü kimsenin beklemediği bir gelişmeydi. 1935 yılı başlarken, N.İ. Yejov'un başkanlığındaki Parti Denetim Komisyonu, Yenukidze'yi ahlaksızlıkla suçladı ve onun güvenilmez sosyal kökene sahip çok sayıda elemanı TsİK bünyesinde işe aldığını bildirdi. Mart 1935'te, Yenukidze, SSCB TsİK Sekreterliği görevinden alındı, Haziran 1935'te ise VKP(b) MK, Yejov'un raporunu dinledikten sonra, Yenukidze'yi MK'dan ve partiden ihraç etti.

Roy Medvedyev'e göre Yenukidze'nin başına gelen felaketin temel nedeni, onun, L. Beria'nın yazdığı *Güney Kafkasya'daki Bolşevik Örgütlerin Tarihine Dair* adlı kitapta yer alan birtakım bilgilere itiraz etmiş olmasıydı; çünkü kitapta Stalin'in yaptığı belirtilen çok sayıda faaliyet ve eylemin bir kısmını Yenukidze gerçekleştirmişti. Ne var ki Yenukidze Mart 1935'te suçlanmıştı, oysa Beria, söz konusu kitabına esas oluşturan tebliğini 21-22 Temmuz 1935'te, Tiflis parti aktivistleri toplantısında sunmuştu.* Medvedyev'in iddiasına göre, bu tebliğden Marx, Engels ve Lenin Enstitüsü (İMEL) Tiflis Şubesi'nin bile haberi yoktu. Bu tebliğ daha sonra *Pravda* gazetesinde yayımlanmış ve ardından da broşür halinde basılmıştı. Dolayısıyla Yenukidze daha yazılmamış bir kitabı eleştiremezdi ve onun düşüşünün temel nedeni bu olamazdı.

* Aslında bu tebliği, Beria'nın talimatı uyarınca, Gürcistan KP MK Şube Müdürü T. Bedia yazmıştı.

Yenukidze'nin düşüşü, Kirov'un öldürülmesini takip eden aşırı kuşkucu ve sert ortama denk gelmekteydi ve bunun bir aksilik olduğu doğrudur. Öte yandan, ilginçtir ki toplu siyasi cezalandırmalara esas ve dayanak oluşturan yasanın tasarısını hazırlayan kişinin bizzat kendisi de bu siyasi kampanyanın kurbanı olmuştur. Yenukidze'nin hukuk kuralları ve ilkelerine tamamen ters düşen bir yasa tasarısı hazırlamak için gösterdiği gayret ve heves belki de Kirov'un öldürülmesiyle ilgili hususları irdelerken Stalin'i kuşkulandırmıştı. Stalin, öfkeli olduğu ve kendini kontrol edemediği için böyle bir yasanın ortaya çıkmış olmasından belki de daha sonra pişman olmuştu; çünkü o günün şartlarında bile bu yasayı uygulamak zordu. Muhtemeldir ki Stalin, Yenukidze'nin kasten ve bilinçli olarak kendisini böyle bir yasa çıkarmaya teşvik ve tahrik ettiğini, ardından bu hatalı yasayı alelacele yayımlattığını düşünmüştü. Adli açıdan zararlı ve hukuka aykırı bu yasa iptal edilmese de, Stalin, Yenukidze'nin neden bu kadar acele ettiğini ve ortalığın sakinleşmesini beklemediğini düşünerek ona çok kızmış olabilirdi.*

Fakat 1935'te bütün bunlar kuşkuların ötesine geçmiyordu ve göründüğü kadarıyla Stalin, eski devrimci arkadaşlarıyla, özellikle de "Bakülüler"le dostça ilişkiler yürütmeye çok önem veriyordu. Yenukidze, komplo suçlamasının dışında tutuldu ve bu bağlamda yargılanmadı.

Bu arada Yagoda ise İçişleri Halk Komiserliği görevini sürdürüyor ve Sovyet devletinin düşmanlarına karşı mücadelede ne denli gayretli ve kararlı olduğunu ortaya koymak için her durumdan vazife çıkarıyordu. NKVD her tarafta terör havası estiriyor, tutuklama dalgaları ülkeyi sarsıyordu. VÇK-OGPU-NKVD teşkilatlarının faaliyetlerini araştıran V. Nekrasov'un verilerine göre, 1933'te cezaevleri ve diğer infaz kurumlarında 334 bin kişinin bulunduğu kaydedilirken, bu rakam 1934'te 510 bine, 1935'te ise 991 bine yükselmişti. 1936'da tutuklu kişi sayısı artık 1 milyon 221 bindi. Bu süreçte, Prompartiya ve Şakhti dosyalarıyla ilgili davalarda olduğu gibi, NKVD elemanları, tutuklulardan işkence yoluyla gerekli ifadeleri ve itirafları koparark asılsız suçlamalar yapıyorlardı.

Siyasi uyanıklık ve tedbirli olma sloganıyla başlatılan kampanya sırasında, parti içi tasfiyeler de devam ediyordu. 1933'te başlayan ihraçlar ve tasfiyelerin boyutları gittikçe genişliyordu. Smolensk NKVD arşivindeki belgelerden anlaşıldığı üzere, partinin Batı Bölgesi örgütlerindeki ihraçların yüzde 23'ü bu tasfiye kampanyası sırasında gerçekleşmişti. Bu arşivdeki raporu Yejov ve 1935'te

* Sonraları, Mart 1938'de, "Sağcı Trotskiyci merkez" yargılamasında, Kirov'un öldürülmesi konusunda acele etmesi için bizzat Yenukidze'nin Yagoda'ya baskı yaptığı iddia edilecekti.

MK Personel Şubesi Başkan Yardımcılığı görevine getirilmiş olan Malenkov imzalamışlardı.

Cezalandırmalar ve parti içi tasfiyelerle gizli düşmana karşı korku ortamı yaratılıyordu; bu arada da birçok görevli, bu ortamı, kişisel çıkar elde etmek, rakiplerden kurtulmak, intikam almak veya onlarla hesaplaşmak için bir fırsat olarak görüyorlardı. Partiden ihraç edilenlerin çoğu Trotskiy yanlısı olarak damgalanıyordu; oysa aslında parti içinde Trotskiycilik, fikir ve siyasi doktrin olarak o kadar da popüler değildi. Kendisi de eskiden Trotskiyci muhalefet içinde yer alan, partinin Moskova Komitesi 1. Sekreteri N.S. Khruşov'un 30 Aralık 1935'te açıkladığı rakamlar ve partinin sadece Moskova örgütünde 10 bin Trotskiycinin ifşa edildiğine ilişkin beyanları gerçeklerden çok uzaktı. Trotskiy o sırada *Muhalefet Bülteni*'nde şöyle yazıyordu:

> Son aylarda partiden ihraç edilmiş yaklaşık 10-20 bin "Trotskiyci" arasında bizim eski kuşaktan, 1923-1928 yıllarında muhalif olanlardan sadece birkaç yüz kişi vardır. Geri kalan kitle "yeni gelenler"dir.

I. Deutscher, haklı olarak, "Kirov'un öldürülmesinden sonra başlatılan büyük çaplı tasfiyeler ve toplu sürgünlerin sonuç olarak Trotskiyci akıma yeniden hayat" verdiğini kaydetmektedir. Hapislerde, kamplarda ve sürgün yerlerindeki binlerce yeni mahkûm ve sürgünün içinde Trotskiyciler kendilerini artık tecrit edilmiş ve yalnız görmüyorlardı:

> Daha genç olan muhalifler, Trotskiy'in fikirlerinden habersiz ve Stalin karşıtı olarak yargılanmış Komsomol üyeleri, değişik "eğilimciler", rejime karşı konuştukları veya çalışma disiplinine aykırı hareket ettikleri için sürülenler, ancak dikenli tellerin ardında siyasi tarzda düşünmeye başlayan protestocular ve homurdananlar, hepsi bir arada emektar Trotskiyciler için yeni bir öğrenci kitlesi oluşturuyorlardı.

Trotskiy tehlikesi ve komplosu o kadar abartılmıştı ki bu yöndeki korkular saplantı haline gelerek topluma büyük çapta zarar vermeye başladı, ayrıca siyasi zirveyi de karıştırdı. Ağustos 1936'da Zinoveyev ve Kamenev'e karşı yeni bir dava açıldığında, Trotskiyci İ.N. Smirnov, S.V. Mraçkovskiy ve V.A. Ter-Vaganyan da onlarla birlikte sanık sandalyesine oturtuldular. Onların hepsinin 1932'de kurulmuş gizli "birleşik" Trotskiyci-Zinovyevci merkezin üyeleri olduğu iddia ediliyordu. Duruşma sırasında, SSCB Başsavcısı A.Y. Vışinskiy, Trotskiy yandaşlarının Zinovyev taraftarlarından çok daha kararlı hareket ettiklerini açıklıyordu.

Duruşmada sanıklar sadece Kirov'un öldürülmesinden sorumlu tutulmuyor, "merkez"in aynı zamanda Stalin, Voroşilov, Kaganoviç, Jdanov, Orconikidze, Kosior, Postışev ve partinin diğer

ünlü ve yüksek görevli liderlerine karşı da suikast hazırlığı içinde olduğu öne sürülüyordu. İlginçtir ki potansiyel kurbanlar arasında nedense Molotov'un adı geçmiyordu. Anlaşılan komplocular ülkenin ikinci adamını ortadan kaldırmak istemiyorlardı. Ancak bu, Molotov'a karşı kuşku uyandırmak için Yagoda'nın bir oyunu da olabilirdi.

Bu arada Yejov da giderek NKVD'nin içine daha fazla nüfuz etme ve daha çok bilgi edinme fırsatına sahip oluyordu. Aslında Yejov acemi bir politikacı sayılmazdı; o, 1930'dan itibaren MK Personel Şubesi Başkanı'ydı, ancak 1935'e kadar devlet güvenliğiyle ilgili işlerden uzaktı. Şimdi ise kendisi ve onun Parti Denetim Komisyonu'ndaki yardımcıları NKVD'nin faaliyetlerini doğrudan kontrol edebiliyor, hatta soruşturmalara da katılıyorlardı. A. Orlov, Yejov'un NKVD'nin çalışmalarına yönelik aşırı bir ilgisi olduğundan bahsetmektedir:

> O, NKVD içindeki günlük çalışmalara sıra dışı bir ilgi göstermekteydi ve tutuklulara yapılan işlemlerin tamamen teknik yönlerine meraklı vardı. Yejov, geceleyin Molçanov veya Agranov'un işyerini ziyaret etmeyi sever ve burada onların emrindeki görevlilerin tutukluları nasıl itirafa zorladıklarını izlerdi. Boyun eğmez ve metin olduğu söylenen birinin işkencelere dayanamayıp pes ettiğini duyunca çok heyecanlanır ve ayrıntıları merak ederdi, soruşturma amirlerinden detayları öğrenmeye çalışır, özellikle de sanığın direnişini kıran hususun ne olduğunu sorardı.

Yejov ve Parti Denetleme Komisyonu üyelerinin NKVD ve onun yönetimine güvenmediklerini gösteren bir kanıt yoktur; aksine, Yejov, Yagoda'nın çalışma tarzını ve yöntemlerini tamamen destekliyordu. Kasım 1935'te Yagoda'ya Devlet Güvenliği Genel Komiseri rütbesi verildi ve böylece o, ülkedeki beş SSCB Mareşaliyle -K.Y. Voroşilov, S.M. Budyonnıy, M.N. Tukhaçevskiy, A.İ. Yegorov, V.K. Blyukher'le- aynı düzeye yükseltilmiş oldu. Buna rağmen, Yagoda, göründüğü kadarıyla yine de telaşlıydı ve pozisyonundan memnun değildi, yani Stalin'den çekiniyordu.

Babamla birlikte Madencilik Akademisi'nde eğitim gören ünlü yazar Aleksandr Fadeyev'in babama anlattığına göre, Sovyet yazar ve sanatçılarıyla eskisi gibi sık sık buluşan Yagoda, 1935-1936 kışında bir gün Fadeyev'i dramaturg Kirşon'la birlikte sayfiyesine davet etmiş. Bol yemek ve içkiden sonra oluşan gayet samimi ortamda dedikodu kazanı kaynamaya başlayınca Yagoda da dâhil olmak üzere ziyafettekilerin hepsinin Stalin'e verip veriştirdiklerini duyan Fadeyev şoke olmuş. Hatta bazıları, mazlum ülkeyi bu despottan kurtarmaktan bahsediyormuş. Eskiden Uzakdoğu'da Beyazlara karşı partizan faaliyetleri yürütmüş olan Fadeyev, bir an kendini "düşman ini"nde sanmış, paltosunu bile almadan dışarı fırlamış ve

kışın ayazında, karlı buzlu yolda Moskova'ya doğru koşmaya başlamış. Fadeyev yolda donmak üzereyken Kirşon ve Yagoda'nın korumaları arabayla ona yetişmişler. Kirşon ve korumalar onun olup biteni yanlış anladığını ve şaka yaptıklarını, yoksa Stalin'e canlarını feda edecek kadar sadık olduklarını söylemişler.

Ardından tekrar sayfiyeye dönen Fadeyev, bu olayı Yagoda tutuklanana kadar kimseye anlatmamıştı. Belli ki ziyafetlerde Yagoda'yla beraber siyasi gidişat ve Stalin hakkında muhalif sözler edenler de uzun süre susmuşlardı.

Aslında Yagoda'nın karşı düşünceler, muhalif söylemler ve tutumların daha da ilerisine giderek bir devlet darbesi yapmaya niyetlendiğine dair kanıtlar da vardır. A. Rıbin anılarında şöyle yazmaktadır:

> OGPU Okulu eski öğrencisi ve daha sonra Stalin'in Kuntsevo'daki köşkünün muhafız komutanı olan İ. Orlov'un bana belirttiğine göre, kendi yardımcısı Agranov, Hükümet Muhafız Birliği Komutanı Komiser Pauker ve yardımcısı Voloviç ile Yüzbaşı Gintsel 1936 başlarında özel bir militan grubu kurmuşlardı. Bu grupta, Orlov'la birlikte sınıf arkadaşları Sereda ve Yurçik de yer alıyordu. Bu ikisi, iki metre boyunda, pehlivan yapılı arkadaşlardı. Yakın dövüş teknikleri, süngü savaşı, bıçak kullanma ve benzer konularda eğitim görmüşlerdi. Bu grup Dzerjinskiy Meydanı'nda yürüyüş yapar, Yagoda da çalışma odasının penceresinden onları izlerdi. Son olarak bu gruba OGPU binasının avlusunda bir yoklama yapıldı. Yagoda ve adamları, bu delikanlıların her türlü görevi yapabilecek bir takım oluşturduklarına inanmışlardı. Onlar Kremlin'i ele geçirmek ve Yoldaş Stalin'i tutuklamak için hazırlanmışlardı. Fakat suikast gerçekleşmedi... Bizim komutanların hepsi, çantalarına üçer dörder tabanca sokuşturarak hummalı bir şekilde Kızıl Meydan'daki 1 Mayıs gösterilerine hazırlanıyorlardı...

Eğer İ. Orlov'un söyledikleri doğru idiyse, iktidar kavgasının ve siyasi kariyer kaygısının Yagoda'yı devlete karşı bir komploya sürüklediği de mantıken doğru görünmektedir. 1 Mayıs 1936'da yapılması planlanan suikasta neyin engel olduğu belli değildir; bu olayın ne kadar gerçek olduğu da belirsizdir. Ayrıca Zinovyev, Kamenev ve diğerlerinin ikinci defa yargılandığı ve hepsinin idamına karar verildiği ikinci duruşma, NKVD teşkilatının ve onun şefinin "halk düşmanları"nı ifşa etme konusundaki yetki ve ağırlığını açıkça ortaya koymuştu. Duruşma sırasında ve onun ardından bütün ülke çapında bir sanıkları kınama, lanetleme ve NKVD teşkilatını yüceltme kampanyası başlatıldı. 21 Ağustos 1936'da, *Pravda* gazetesinde, eski muhaliflerden Rakovskiy, Rıkov ve Pyatakov'un mektupları yayımlandı. Pyatakov'un mektubu şu sözlerle bitiyordu:

> İyi ki İçişleri Halk Komiserliği bu çeteyi ifşa etmiştir... NKVD çalışanları her türlü ödülü ve saygıyı hak etmişlerdir.

Ne var ki Başsavcı Vışinskiy, yine aynı gün, Kamenev, Zinovyev ve Reyngold'un ifadelerine dayanarak Tomskiy, Rıkov, Bukharin, Uglanov, Radek ve Pyatakov'la ilgili bir soruşturma yapılması için talimat verdiğini açıklıyordu.

Yani Pyatakov ve Rıkov'un *Pravda* aracılığıyla NKVD'ye methiyeler dizmeleri açıkça organize edilmişti; onlara mektup yazarlarsa affedilecekleri söylenmiş ve onlar da buna inanmışlardı. A.Y. Vışinskiy'in açıklamasına göre, benzer ifadeler ve bilgiler ışığında, ayrıca Sokolnikov ve Serebryakov için de dosya açılmıştı. Bu açıklamayı okuyan Tomskiy intihar etti.

Bununla birlikte, NKVD'nin komploculara karşı faaliyetleri, eleştirilmek için gayet uygun bir nitelik taşıyordu. Soruşturma belgeleri ve materyallere bakılırsa "birleşik merkez" 1932'de kurulduğu halde NKVD dört yıl boyunca bunu fark edememiş, bu yüzden de Kirov'un öldürülmesi engellenememişti. Ayrıca NKVD yetkilileri, Kirov öldürüldükten sonra, yani Aralık 1934'ten Ocak 1935'e kadar, Trotskiy ve Zinovyev grupları arasındaki bağlantıları ve Trotskiy yandaşlarının öncelikli rolünü tespit edememişlerdi. Demek ki NKVD bazı önemli konu ve hususları gözden kaçırmış ve yeterince iyi çalışmamıştı.

Duruşma bittikten iki hafta sonra, 10 Eylül 1936'da, SSCB Başsavcılığı, gazeteler aracılığıyla, Bukharin ve Rıkov'un karşıdevrimci faaliyetlerle ilgileri olmadığını bildirdi. NKVD ile ilgili resmi bir eleştiri yapılmamakla birlikte, buradan şu sonuç da çıkıyordu: NKVD bazı işleri beceremiyor ve "halk düşmanları"nı ifşa ederken hatalar yapıyordu.

İşte bu nedenledir ki Stalin ve Jdanov'un, yaklaşık iki hafta sonra, 25 Eylül 1936'da, Soçi'den Molotov, Kaganoviç ve Politbüro'nun diğer üyelerine gönderdikleri telgraf, güneşli bir havada çakan şimşek gibi şok edici bir etki yarattı:

> Yoldaş Yejov'un İçişleri Halk Komiserliği görevine atanması, mutlaka yapılması gereken, acil bir iştir. Trotskiyci-Zinovyevci blokun ifşa edilmesi konusunda Yagoda'nın görevini gereken düzeyde yapamadığı açıkça görülmüştür. OGPU bu konuda 4 yıl geç kalmıştır. Bütün parti çalışanları ve vilayetlerdeki NKVD temsilcilerinin çoğu bunu söylüyorlar.

Görünen o ki Stalin ve arkadaşları Yagoda'ya artık hiç güvenmiyorlardı ve NKVD teşkilatının 4 yıl geç kaldığını öne sürerek partiye ve devlete karşı komplonun daha 1932'de engellenmesi gerektiğini vurguluyorlardı.

O sırada Trotskiy de açıkça "Stalin'i defedin!" sloganını ortaya atmış ve Ryutin ise bir Marksist Leninist Birlik kurmuştu. Aynı yıl Sırtsov, Lominadze ve Tolmaçev gibi muhalifler ortaya çıkmış,

Alliluyeva intihar etmişti. Buna karşın, aslına bakılırsa 4 yıl önce Stalin'in kendisi de olaylara nasıl müdahale edileceği hakkında kesin bir fikir sahibi değildi, yoksa daha o zaman gereken talimatları verirdi.

Politbüro'nun Moskova'daki üyelerinin, Soçi'den gelen telgrafı aldıktan sonra bu hususta hiçbir itirazları olmadı ve neler olduğunu anlamayan ve neye uğradığını şaşıran Yagoda, 26 Eylül 1936'da görevinden alınarak A.İ. Rıkov'un yerine Ulaştırma Halk Komiseri olarak atandı. Yagoda'nın yerine getirilen N.İ. Yejov derhal bazı kararlar aldı ve ta VÇK zamanından beri NKVD teşkilatında önemli mevkileri işgal eden bazı yöneticileri azletti. R. Medvedyev bu konuda şöyle yazmaktadır:

> Yejov, NKVD mercilerine, kendisiyle birlikte çalışacak, çoğu partinin orta kademelerinde faaliyet yürüten yüzlerce eleman getirmişti.

Böylece Yagoda'nın bütün planları suya düşmüş ve Yejov'un göreve gelişiyle birlikte NKVD'nin merkezi ve yerel teşkilatlarının kadroları tamamen yenilenmişti. 29 Eylül 1936'da, yani N.İ. Yejov'un yeni görevine başladığı günlerde, VKP(b) MK, ilgili mercilere bir talimat mektubu gönderdi. Mektupta düşmanların provokasyonlarına karşı dikkatli ve tedbirli olunması isteniyor ve aynı zamanda, partiden ihraçlar sırasında yapılan hatalar da eleştiriliyordu. Yani 1935-1936'daki "sınıfsal açıdan yabancı unsurlar"dan arınma kampanyası çıkmaza girmiş gibiydi ve Yagoda'nın emrindeki NKVD teşkilatının uyguladığı cezalandırmalar da pek doğru görülmüyordu. Öte yandan Medvedyev ve diğer yazarların haklı olarak belirttikleri üzere, Yagoda'nın yerine Yejov'un tayin edilmesinin, ülkede terörün şiddetleneceğinin bir işareti olduğu da düşünülmüyordu.

8. Bölüm

"Bütün Sovyet Düzeni Pamuk İpliğine Bağlıydı"

1936 sonbaharında, cezalandırma ve şiddet kampanyasının artarak devam etmesini bekleyen pek kimse yoktu; çünkü ülkenin gündeminde yeni anayasa konusu vardı ve bütün propaganda bu meseleye odaklanmıştı. Basın, yeni anayasa tasarısında öngörülen "haklar ve özgürlükler"den bahsederek sosyalizmin ilk anayasasını övüyordu. 25 Kasım 1936'da Sovyetler Olağanüstü 8. Kurultayı'nda yaptığı "SSCB Anayasa Tasarısı Hakkında" başlıklı rapor konuşmasında, Stalin şunu beyan ediyordu:

> Sovyetler Birliği, geniş bir sosyalist demokrasi temelinde hazırlanmış yeni Anayasaya sahip olacaktır. Bu, SSCB'de sosyalizmin zaferini gösteren olguları, SSCB emekçilerinin özgürleştiğini gösteren olguları, SSCB'de geniş ve sonuna kadar eksiksiz demokrasi gerçeğini, sade ve özet olarak, neredeyse bir tutanak şeklinde ortaya koyan tarihi bir belgedir.

Stalin, yeni anayasanın "işçi sınıfının diktatörlüğünü muhafaza ettiği, siyasi partilere izin vermediği ve SSCB'de komünistlerin şimdiki iktidar durumunu aynen koruduğu"nu, ancak devrim kanunları uyarınca uygulanan hak sınırlamalarını ve mağduriyetleri ortadan kaldıracağını açıklıyordu. Din adamlarının, eski Beyaz Ordu mensuplarının, eski soylu ailelerden gelenlerin ve umumun yararına çalışmayanların oy hakkı iade ediliyordu; oysa birçok komünist, bu sınırlamaların yürürlükte kalmasından yanaydı. Eşit hakları savunurken, Stalin, buna şöyle bir açıklama getiriyordu:

> Birincisi eski *kulak*lar, Beyaz Ordu mensupları ve din adamlarının hepsi Sovyet devletinin düşmanları değildirler. İkincisi, halk bazı yerlerde düşman olanı seçse bile, bu, sadece bizim propaganda alanında kötü çalıştığımızı ve böyle bir rezaleti hak ettiğimizi gösterir. Ancak eğer bizim ajitasyon çalışmalarımız bolşevik tarzda yürütülürse, halk, kendisine düşman olanları kendi üst mercilerine seçmez. Demek ki ağlayıp sızlamak yerine çalışmak gerekir, her şeyin hazır bir şekilde idari talimatlar yoluyla sağlanmasını beklemek yerine iş yapmak gerekir... Kurttan korkan ormana gitmez.

Böylece Stalin, siyasi yasaklardan eşit haklara, idari tasarruflardan rekabete geçildiğini ilan ediyordu.

Stalin karşıtları, o sırada SSCB'de olup biten bütün olayları ve gelişmeleri genelde sadece onun istekleri ve iradesiyle açıklamaktadırlar; yani onlara göre, ülkenin yurttaşlarına eşit hak ve özgürlükler sağlayan anayasanın kabul edilmesinin, yanı sıra sınıfsal ve sosyal aidiyet temelinde uygulanan sınırlamaların kaldırılmasının amacı, toplumu oyalamak ve hazırlanan kıyım planlarını gizlemekti. Fakat Stalin elinde ne kadar büyük bir yetke toplamış ve ülkenin siyasi yapısında ve devlet işleyişinde ne kadar topyekûn ve ayrıntılı bir denetleme düzeni kurmuş olursa olsun, tarih tümüyle onun senaryoları doğrultusunda gelişmiyordu. Stalin ve taraftarlarının istedikleri ve hedefledikleri şeyler gerçekleşse de, bunların faturasını, halkla birlikte, Stalinciler dâhil, en üstteki parti görevlilerinin kendileri de ödüyorlardı. Kirov'un öldürülmesinden sonra siyasi entrikalar yoğunlaşmıştı ve cezalandırma uygulamalarını engellemek mümkün görünmüyordu. Tutuklananlar başkaları aleyhinde ifadeler veriyor, yetkili mercilerin hukuk ve adalet anlayışı da sadece tutuklu sayısının artmasına yol açıyordu.

Temmuz 1936'da gözaltına alınan Tümen Komutanı D. Şmidt, Kiev Askeri Bölgesi Komutanı İ.E. Yakir aleyhinde ifade vermeye başlamıştı. Leningrad Askeri Bölgesi Komutan Yardımcısı, Kolordu Komutanı V.M. Primakov ve Büyük Britanya'daki askeri ataşe, Kolordu Komutanı V.K. Putna 1936 yazında tutuklandılar. Vitaliy Putna, Trotskiy yandaşlarıyla irtibat kurmakla suçlanıyordu ve daha sonra, yargılama sırasında, Radek, 1935'te Putna'nın "Tukhaçevskiy'in bir isteğini iletmek üzere" kendisine geldiğini açıkladı.*

Peki Tukhaçevskiy, hükümet karşıtı komplonun içinde yer alıyor muydu? Bilindiği üzere çoktan beridir Molotov'un azledilmesini talep eden Orconikidze'ye benzer biçimde, Tukhaçevskiy de bir diğer Politbüro üyesini, K.Y. Voroşilov'u açıkça eleştiriyordu. Tukhaçevskiy ve yandaşlarının, Savunma Halk Komiseri Voroşilov'un bu görevinden istifa etmesi konusunu Mayıs 1936'da Politbüro gündemine taşıdıklarını yazan Mikhail Meltyukhov'a göre, Kızıl Ordu içinde bir komplo vardı, ancak bu Stalin'e değil, Voroşilov'a karşıydı. Meltyukhov, bu arada araştırmacı S.T. Minakov'a da atıfta bulunmakta ve ona dayanarak, ordu yönetiminde Savunma Halk Komiseri Voroşilov'a karşı, birçok komutanın içinde yer aldığı epeyce geniş bir muhalefetin oluştuğunu, fakat muhaliflerin onun yerine kimin geleceği konusunda anlaşamadıklarını yazmaktadır. Bu anlaşmazlıktan dolayı, göreve talip olan her

* Mahkemenin aynı gün yapılan akşam celsesinde, Radek, Putna'nın yeraltı örgütüne mensup olduğunu da söylemiş, ancak Tukhaçevskiy'in "Trotskiyci paralel merkez"in faaliyetlerine katıldığını kesinlikle kabul etmemişti. Ama yine de Savunma Halk Komiser Yardımcısı'nın üzerine kuşkunun gölgesi düşmüş oluyordu.

komutanın (M.N. Tukhaçevskiy, A.İ. Yegorov, N.E. Yakir) çevresinde kendi yandaşlarından meydana gelen bir grup oluşmuştu. Bu gruplar arasında askeri konular ve ülke siyaseti konularında görüş ayrılıkları vardı ve bu anlaşmazlıklar onların feci sonunu hızlandırdı.

Şunu unutmayalım ki Voroşilov veya Molotov ya da Kaganoviç'e karşı çıkanlar, sonuçta, mücadelenin doğası gereği, şu veya bu şekilde Stalin'e de karşı çıkmış oluyorlardı, çünkü o, silah arkadaşları ve politika yoldaşlarından ayrılmayı ve onların yerine başka liderlerin ve komutanların gelmesini istemiyordu. Bu bağlamda, söz konusu çekişme ve rekabet çerçevesinde ortaya çıkan ideolojik ve siyasi görüş farklılıkları, aslında iktidar mücadelesinin yansımalarıydı ve karşıt tarafların argüman ve gerekçeleri, 1980'li yılların sonunda da olduğu gibi, çok hızlı ve keskin bir şekilde değişebilirdi.

1985'ten sonra, partinin zirvesindeki rekabet ve çekişmelerin sonucunda Sovyet yöneticilerinin siyasi ve ideolojik tutumlarında keskin değişiklikler ortaya çıkmış, onlar, ülke tarihi ve mevcut şartları eleştirirken sosyoekonomik düzeni değiştirmeye varacak kadar ileri gitmiş ve böylece nesnel olarak ülkenin dağılmasına neden olmuşlardır. 1930'lu yılların ortalarında, zirvedeki parti ve Sovyet devlet yöneticilerinin yerini almaya can atanların siyasi ve ideolojik görüşleri de aynı oranda değişiklik geçiriyor olabilirdi. Görüldüğü üzere, düzene ve yönetime karşı olanlar, tutuklamalardan dolayı daha da sertleşiyor ve münferit konu ve sorunlarla ilgili ihtilaf ve anlaşmazlıklar genel olarak Sovyet düzenine karşı radikal bir tutuma dönüşüyordu. Dolayısıyla hükümet karşıtları, Stalin'e karşı olan diğer unsurlarla birlikte tek bir blok oluşturuyorlardı. 1937 başlarında, parti ve devletin değişik kademe ve kurumlarında, hükümete karşı bir komplonun şekillenmesine yetecek yoğunlukta kritik bir kitle birikmişti. A. Hitler'in, Paul Carell (ilkin Karell) takma adıyla bilinen şahsi tercümanı Paul Schmidt, *Hitler Doğuya Yürüyor* adlı kitabında, Nazi Almanya gizli servislerinin elinde bulunan ve M.N. Tukhaçevskiy ile Y.B. Gamarnik'in öncülüğündeki birtakım yönetici ve komutanların SSCB'de komplo hazırlığı içinde olduğunu gösteren bazı bilgileri açıklamıştır. Darbe hazırlığı için Mareşal V.K. Blyukher'in kumanda ettiği Uzakdoğu Ordusu temel alınmıştı. Paul Carell'in iddiasına göre,

> Tukhaçevskiy, 1935'ten başlayarak, Khabarovsk'ta bir tür devrim komitesi kurmuştu... Buraya ordunun üst rütbeli birtakım komutanları ve Kuzey Kafkasya bölgesinde 1. sekreterlik yapan Boris Şeboldayev gibi partinin bazı üst yöneticileri de dâhildi.

1923-1933 arasında, Almanya silahlı kuvvetleri *Reichswehr* ile Kızıl Ordu arasında gayet yoğun bir biçimde devam eden açık ve de gizli ilişkiler döneminde Alman komutanlarca biriktirilmiş bilgilerden yararlanan P. Carell'e bakılırsa, Tukhaçevskiy, uzun süredir Stalin'in "tutkulu düşmanı"ydı. Yazar, Tukhaçevskiy'in özellikle ve öncelikle dış politika konusunda Stalin'e karşı olduğunu ve bu nedenle bir muhalefet oluşturduğunu iddia etmektedir. Tukhaçevskiy'e göre, SSCB ile Almanya arasında bir ittifak kurulması tarihi açıdan zorunlu ve kaçınılmazdı, çünkü "çürüyen Batı" ile mücadele edebilmek için buna ihtiyaç vardı. SSCB'de Tukhaçevskiy ve diğer Sovyet kumandanları, Alman ordusunun değişik sınıfları için uzman subayların hazırlandığı özel askeri eğitim merkezlerinde Alman komutanlarla ilişkiler kurmuş, ayrıca Almanya'daki harp akademilerinde belirli sürelerle staj yapmış veya eğitim görmüşlerdi.

Carell'e göre, 1936'da, Tukhaçevskiy, Kral V. George'un cenaze törenine katılmak için Sovyet delegasyonunun başında İngiltere'ye giderken ve İngiltere dönüşünde Berlin'e uğramış, burada önde gelen Alman generallerle görüşmeler yapmıştı:

> O, Sovyetler Birliği'nde herhangi bir devrim hareketi meydana gelmesi halinde Almanya'nın bundan yararlanıp doğu yönünde bir sefer başlatmayacağı konusunda güvence arayışı içindeydi. Onun için başlıca mesele, Stalin'i devirdikten sonra Almanya ile SSCB arasında bir ittifak kurmaktı.

Carell'in bu kitabında yer alan iddialar Amerikalı araştırmacı Jeoffrey Bailey'nin *Komplocular* adlı kitabında da teyit edilmekte ve yazar, Tukhaçevskiy'in Almanya yanlısı olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Onun yazdığına bakılırsa, Tukhaçevskiy, Berlin ziyareti sırasında Romanya Dışişleri Bakanı Titulesku ile konuşurken şöyle demişti:

> Siz, ülkenizin kaderini İngiltere ve Fransa gibi ülkelere bağlamakla hata yapıyorsunuz. Yüzünüzü yeni Almanya'ya çevirmelisiniz.

OGPU ve NKVD'nin eski elemanlarından Aleksandr Orlov, Stalin'e karşı komplonun oluşumu hakkında daha farklı bir öykü anlatmaktadır. Onun iddiasına göre, komplo kendiliğinden gelişmiş ve onun şekillenmesinde NKVD önemli bir rol oynamıştı. Orlov, Ukrayna İçişleri Halk Komiser Yardımcısı ve aynı zamanda da kendisinin teyzesinin oğlu olan Zinoviy Katsnelson'un anlattıklarına dayanarak şunu aktarmaktadır:

> Şteyn soyadlı bir elemana, "Zinovyevci-Trotskiyci merkez" dosyası kapsamında düzenlenecek duruşmada kullanılmak üzere, eski çarlık polis görevlileriyle ilgili arşivlerdeki bilgileri bulması için talimat verilmişti.

Şteyn arşivde Stalin'i gözden düşürecek materyaller içeren bir dosya bulmuştu.

Stalin: İktidara Giden Yol adlı kitabımızda da bahsettiğimiz bu belgeyi, Orlov'un yazdığına göre, Şteyn, Kiev'e götürmüş ve Ukrayna NKVD teşkilatının başında bulunan Balitskiy'e teslim etmişti:

> O, dosyayı görür görmez derhal yardımcısı Katsnelson'la birlikte içindeki bilgileri arkadaşlarına iletmişlerdi. Bunlar Ukrayna'daki en önemli iki şahıstı: Yakir ve Kosior. Yakir, bulunan dosya hakkında Tukhaçevskiy ve ardından da Gamarnik, Kork ve diğer kumandanlara bilgi vermişti. Ülkeyi, tahta oturtulmuş bir ajan-provokatörden kurtarma amaçlı komplo düşüncesi işte bu şekilde ortaya çıkmıştı.

Orlov'un Katsnelson'la buluştuğu 15-16 Şubat 1937'de, Kızıl Ordu kumandanları hâlâ hesaplar yapıyorlardı ve henüz son kararı verecek aşamaya gelmemişlerdi. Orlov'un belirttiğine göre, ortada kesin bir plan yoktu, ancak Tukhaçevskiy şöyle bir senaryo düşünmüştü:

> Savunma Halk Komiseri Voroşilov'u, bir yolunu bulup inandırıcı bir gerekçeyle Ukrayna, Moskova Askeri Bölgeleri ve diğer bazı bölgelerin teknik donatım ve kadro sorunlarıyla ilgili bir konferans düzenlenmesi konusunda Stalin'e başvurması için ikna etmek gerekiyordu. Belli başlı bütün kumandanların bulunacakları böyle bir konferansa, Tukhaçevskiy, güvendiği komutanlarla birlikte gelecekti. Belirlenmiş saatte Kızıl Ordu'nun iki seçkin alayı, NKVD birliklerinin muhtemel bir hareketini engellemek amacıyla Kremlin'e ulaşan ana caddeler ve sokakları kapatacaktı. O sırada komplocular da Stalin'e tutuklama kararını bildireceklerdi. Tukhaçevskiy, darbenin bu şekilde Kremlin'de sorun ve kargaşa çıkmadan yapılabileceğine inanıyordu. Ayrıca onun fikrince, komplonun ardından Stalin'i kesinlikle kurşuna dizmek gerekiyordu; buna karşılık Kosior, Balitskiy ve Katsnelson ise Stalin'in MK plenumunda yargılanmasını ve eskiden çarlık polisiyle işbirliği yapmakla suçlanmasını önermişlerdi.

Şubat 1937'de teyzesinin oğlundan komployu öğrenen Orlov, komutanların darbe konusunda başarılı olacaklarından emindi ve akrabasına şöyle demişti:

> Tukhaçevskiy, orduda saygın biridir. Moskova garnizonu onun emrindedir. Onun ve generallerinin Kremlin'e giriş kartları vardır. Tukhaçevskiy, düzenli şekilde Stalin'e rapor sunmaktadır ve kuşku uyandırması mümkün değildir. O, konferans düzenlenmesini sağlayacak, alarm vererek iki alayı Kremlin'de hazır duruma getirecek ve işi bitirecektir.

Ne var ki yukarıda dile getirilen ihtimal ve versiyonların gerçeği tam olarak yansıttığı söylenemez; çünkü iddia edilenlerdeki açık tutarsızlıklar bir tarafa, komplonun burada öne sürülen gerekçe ve nedenleri de çelişkilidir. Sadece şurası kesindir ki komutanlar ve parti üst yönetiminden bazı kişilerin bir darbe girişimi söz konusuydu.

2 Haziran 1937'de, Savunma Halk Komiseri'ne bağlı Askeri Konseyin genişletilmiş toplantısında yaptığı konuşmada komplocuların hareketleri konusunda yaptığı analiz yukarıdaki versiyonlardan farklı olsa da, Stalin'in komploya katılanlara ve olayın gelişimine yönelik tespitleri doğruydu. Bu konuşmanın üzerinde düzeltme yapılmamış stenografisinde şunları okumaktayız:

> Kremlin'i nasıl ele geçirmek istedikleri hakkındaki planı bir görseydiniz... Önce en küçük olandan başlamış ve grup kurmuşlar, sonra işi büyütmüşler. Onların konuştukları aynen şuymuş: Çocuklar, işte bakın, GPU bizim elimizdedir, Yagoda bizden yanadır... Kremlin bizim kontrolümüzdedir, çünkü Peterson bizdendir. Moskova Askeri Bölgesi, Kork ve Gorbaçev bizim adamlardır. Her şeye hâkimiz. Ya şimdi hemen harekete geçeriz ya da yarın iktidar paylaşılırken avucumuzu yalarız. Bu laflara birçok saf, zayıf, aklı kıt, iradesiz ve kötü niyetli kişi inanmış, bu saçmalıkların gerçek olacağını ve kazançlı çıkacaklarını sanmışlardı. Hani birden hükümeti tutuklayıp Moskova garnizonunu ele geçirirler ve iktidara gelirler, ben de öylece bakakalırım diye harekete katılmayı düşünmüşlerdi.

Fakat 1966'da, 22. kongrede N.S. Khruşov'un açıkladığına göre, Tukhaçevskiy'in başını çektiği bütün bu komplo tezgâhını aslında Gestapo ayarlamıştı. Onun anlattığına bakılırsa, Gestapo sahte materyal ve uyduruk belgeleri Çekoslovakya Devlet Başkanı E. Beneš'e sızdırmış ve o da Stalin'e iletmişti. İlginçtir ki D. Volkogonov da aynı versiyonu tekrarlamaktadır; halbuki olay bu kadar basit değildir. Komplo ile ilgili bilgiler sahte bile olsa, onların bir ülkeden diğerine bu kadar basit bir yolla iletilmesi inandırıcı değildir; bilgi sızdırmanın yolu ve yöntemi muhtemelen daha karmaşıktı.

Bugünkü bilgiler ışığında, 1937'de askeri bir darbe hazırlandığına ilişkin ilk sinyallerin Paris'ten sızdığı kabul edilmiştir ve D. Volkogonov da bunu yazmaktadır:

> Önce Yejov, Stalin'e, eski Beyaz göçmenlerin, merkezi Paris'ten yönetilen ROVS (Genel Rusya Ordu Birliği) örgütünden edinilmiş bir notu iletmişti. Nota göre, SSCB'de bir üst düzey komutanlar grubu darbe hazırlığı içindeydi... Komplonun başını Tukhaçevskiy'in çektiği iddia ediliyordu. Stalin bu notu okumaları için Voroşilov ve Orconikidze'ye de vermişti. Onların bu belgeye dair herhangi bir notu ve yorumu tespit edilememiştir.

Anlaşıldığı kadarıyla, aynı bilgiler, aynı kaynaklar vasıtasıyla Almanya'ya da intikal etmişti. P. Carell'in iddiasına göre, bu konudaki ilk bilgi, eski çarlık dönemi generali Skoblin'in aracılığıyla Aralık 1936'da Gestapo teşkilatının başkan yardımcısı ve SD* yöneticisi R. Heydrich'in eline geçmişti. Alman istihbaratının eski şefi Walter Schellenberg'in anılarında yazdığına göre, Gestapo, Skoblin'in "ikili" oynadığından ve bu bilgilerin Sovyet istihbaratın-

* İstihbarat ve Karşı İstihbarat Başkanlığı

ca sızdırıldığından kuşkulanıyordu. Ne var ki Heydrich, bu kuşkuları asılsız görmüş ve ciddiye almamıştı.

Muhtemeldir ki Tukhaçevskiy'in Paris ziyaretinden sonra Beyaz göçmen çevrelerinde onun Alman askeri yönetimiyle ilişkileri konuşulmaya başlamıştı. Beneš'in 7 Temmuz 1937'de Sovyet yetkili temsilcisi Aleksandrovskiy ile görüşürken söylediklerine göre, Tukhaçevskiy, 1936 yılı başında, Kral V. George'un cenaze töreninden dönerken Paris'te gerçekleştirdiği temaslardan sonra, Fransa'da, onun Alman *Reichswehr*'i ile bağlantıları hakkında birtakım bilgiler ve yorumlar ortaya çıkmıştı. Aleksandrovskiy şöyle anlatıyordu:

> Beneš'in çok gizli kalması şartıyla bana söylediğine göre, Tukhaçevskiy, Fransa'da bulunduğu sırada, tanıdığı Fransız arkadaşlarıyla tamamen özel sohbetler yapmıştı. Onun konuşmalarının içeriği Fransız hükümetince gayet iyi bilinmektedir ve bunlar aynen Beneš'e de iletilmiştir. Bu sohbetler sırasında, Tukhaçevskiy, Sovyet hükümetinin Hitler Almanya'sı ile işbirliğini sürdüreceğini ciddi olarak dile getirmişti... Beneš'in iddia ettiğine göre, bu durum Fransa'yı belirli derecede endişelendirmişti.

Fransız ordu mensuplarıyla yoğun ilişkileri bulunan Beyaz göçmen çevrelerinin bundan haberdar olması doğaldı ve onların da telaşa kapılmış olmaları muhtemeldir.

Muhtemeldir ki Putna'nın tutuklanması ve Ocak 1937'deki duruşmada Radek'in Tukhaçevskiy'den bahsetmesi, Paris'ten gelen bilgilerle ilgiliydi. Şubat 1937'de komutanlar arasında yapılan yeni gözaltılar dikkat çekiyordu; fakat şimdilik NKVD, daha çok söylenti ve kuşkulara göre körü körüne hareket ediyordu. 19 Şubat 1937'de Tümen Komiseri İ.S. Nejiçek, 20 Şubat'ta ise Tümen Komiseri A.A. Gusev tutuklandı. İlginçtir ki Moskova'da, Şeboldayev'e karşı alınan tedbirler, komplo hakkındaki ilk bilgilerin Prag ve Paris'e ulaştığı tarihle örtüşüyordu. P. Carell'e göre, Şeboldayev, askerler arasındaki darbe teşebbüsü ve komplo hazırlıkları içinde yer almaktaydı. *Pravda*, 8 Şubat 1937'de, Şeboldayev'in 1936 sonuna kadar 1. sekreter olduğu Azak-Karadeniz vilayeti ve yılın başından itibaren tayin edildiği Kursk vilayeti yönetimini eleştirmişti.

Orlov'un iddiasına göre, bu arada, komploya yakın olan Ukrayna yönetimine karşı da önlemler alınıyordu. VKP(b) MK, aynı süreçte, Ukrayna KP(b) 2. Sekreteri ve Politbüro aday üyesi P.P. Postışev'in 1. sekreter olduğu Kiev *Obkom*u'nun, parti üyesi Nikolayenko'ya ilişkin kararını da değiştirdi. Bu kadın, Kiev *Obkom*u'ndaki görevliler hakkında merkeze devamlı şikâyetler yazıyor, onların birbirlerinin hatalarını ve ihmallerini örtbas ettiklerini, akraba ve yakınlarını kayırdıklarını, ayrıca Trotskiycilere göz yumduklarını söylüyordu. Nikolayenko, Kiev *Obkom*u'nun kararıyla partiden ihraç edilmişti

ve 17 Ocak 1937'de, VKP(b) MK, onun yeniden partiye kabulüne karar verdi. P.P. Postışev, Kiev *Obkom*u 1. Sekreterliği görevinden alındı ve 1 Şubat 1937'de de Postışev'in arkadaşı ve Kiev *Obkom*u üyesi Karpov, Trotskiyci ilan edildi.

Bu arada, Ağır Sanayi Halk Komiseri Sergo Orconikidze'nin yardımcısı G.L. Pyatakov'un hapsedilmesinin ardından, bu halk komiserliğinde de tutuklamalar başlamıştı. Daha önemlisi, 1936 sonbaharında, çok yüksek bir mevkide bulunan kardeşi Sergo Orconikidze'nin aleyhinde ifadeler verecek olan Paçuliya Orconikidze gözaltına alınmıştı. Bu ifadelerin tutanakları, Sergo Orconikidze'ye, doğumunun 50. yıldönümü kutlamalarından önce iletilmişti. Bütün ülkede törenlerle kutlanan bu yıldönümünden sonra olaylar çok farklı bir yönde gelişmeye başlamış, Ağır Sanayi Halk Komiserliği'nin tutuklanan onlarca çalışanı, Orconikidze aleyhinde ifade vermişlerdi. Roy Medvedyev bütün bu ifadelerin baştan aşağı yalan olduğunu yazsa da, bugün bunların ne kadar asılsız olduğunu da, Orconikidze'nin Sovyet yöneticilerine karşı komploya katıldığına ilişkin kanıtlar bulunduğunu da söylemek zordur. R. Medvedyev'e bakılırsa, Stalin, Orconikidze ile ilgili ifadelerin üzerine "Yoldaş Sergo! Hakkında neler yazdıklarını oku" diye yazarak ona iletiyormuş.

Stalin, bu arada Tukhaçevskiy komplosu hakkında Paris'ten gelen bilgilere göre hazırlanmış notu da Orconikidze'ye göndermiş ve bunu muhtemelen bilerek yapmıştı. Zira Tukhaçevskiy, resmi görevleri açısından aralarında bir ilgi bulunmasa da, Orconikidze'nin savunduğu ve hep yakın olduğu biri ve hoşlanmadığı Voroşilov'un da yardımcısıydı. Stalin, Tukhaçevskiy'le ilgili bilgiyi Orconikidze'ye ileterek böylece onu bir tür kınamış oluyordu.

Orconikidze ile Stalin çok eski dosttular, uzun yıllar boyu birlikte çalışmış, ortak siyasi rakiplere karşı mücadele vermişlerdi. Orconikidze hep Stalin'i desteklemiş, özellikle de 1925'te muhalefetin onu Genel Sekreterlik görevinden azletmeye çalıştığı zaman onu savunmuştu. Doğrudur, 1928'de Orconikidze, Stalin'in yakın arkadaşı Molotov aleyhinde bir girişimde bulunmuştu, ancak onun amacı Stalin'i devirmek değil, sadece onun çevresindekileri değiştirmek, öncelikle de Molotov'un etkisini azaltmaktı. Stalin de bu eski arkadaşını yok etmeyi düşünmüyor, sadece onu uyarmaya ve komplocu olarak gördüğü kişilerin çevresinden koparmaya çalışıyordu.

1937 Şubatının başında, Stalin, Orconikidze'ye, olağan MK plenumunda sanayi sektöründeki sabotajlar hakkında bir rapor sunmasını önerdi. Böylece o, Orconikidze'ye, kendi sorumluluğu altındaki ekonomi alanında olup biten olumsuz gelişmeler hakkında özeleştiri yapma ve devlete ve partiye muhalif olanlarla muhtemel

ilişkilerini koparma fırsatı tanıyordu. Çevresindeki tutuklamalar ve aynı zamanda Stalin'in bu teklifi onu zor bir seçimle karşı karşıya bırakmış olacak ki Orconikidze bunalıma girmiş ve içine kapanmıştı. Orconikidze'nin dul kalan eşi Zinaida Gavrilovna bu konuda şöyle diyordu:

> O, Ağır Sanayi Halk Komiserliği'nde çalışanların tutuklanmalarından dolayı akıl almaz derecede üzülüyordu; üstelik Pyatakov'un bir casus olduğuna da inanmıyordu, halbuki o eski bir Trotskiyci idi. Sonunda Pyatakov'un kendi eliyle yazdığı ifadeler ona gösterildikten sonradır ki Sergo ikna olmuş ve ondan nefret etmişti. Sergo'nun nasıl sevdiği ve nasıl nefret ettiğini bilir misiniz? O sevdiği için canını bile verebilir, nefret ettiğini ise doğrudan vurarak öldürebilirdi.

Orconikidze girdiği bunalımdan çıkamıyor ve gittikçe daha da ağırlaşan sinir krizleri geçiriyordu. Mikoyan, hatıralarında anlattığına göre, 13 veya 14 Şubat 1937'de Orconikidze'yle Kremlin çevresinde dolaşmış ve uzun uzun sohbet etmişti. O sıralar Orconikidze MK plenumunda sunacağı rapor üzerinde çalışıyordu. Orconikidze, Mikoyan'a, tutuklamalara karşı olduğunu ve sanayideki sabotajlarla ilgili verilen bilgilere inanmadığını söylemişti. Mikoyan, onun çok derin bir depresyon içinde olduğunu, artık Stalin'le çalışmak istemediğini ve intihar etmeyi düşündüğünü söyleyebilecek kadar bunaldığını yazmaktadır. Tüm ısrarlara rağmen söz dinlemeyen ve bildiğini okuyan Orconikidze kimseyi yanına almıyor ve temaslardan kaçıyordu. Zinaida Gavrilovna'nın sözlerine göre, Stalin, Orconikidze'nin rapor taslağını beğenmemiş ve geri çevirmişti.

1937 Şubatının ortalarında, kendisinin orada bulunmadığı bir sırada Orconikidze'nin evinde arama yapılmış, 17 Şubat 1937'de ise onunla Stalin arasında uzun süren iki telefon görüşmesi gerçekleşmişti. İddialara göre, bu görüşmeler oldukça öfkeli ve sinirli geçmişti, ancak bunların içeriği bilinmemektedir. Zinaida Gavrilovna'nın hatırladığı kadarıyla, bu küfürlü kavga Orconikidze'nin yazdığı rapordan kaynaklanmıştı. 17 Şubat akşamı, Orconikidze, yatak odasında uzun süre rapor üzerinde çalışmıştı. 18 Şubat günü yine evinde çalışmaya devam etmişti. Aynı gün öğleye doğru rahatsızlandığını söyleyerek yatak odasına çekilmişti, zaten birkaç kronik hastalıktan mustaripti. Onu ziyarete gelen arkadaşı G. Gvakhariya onu yemek odasında beklemişti, çünkü onun uyuduğunu sanıyordu. Ancak 17.30'da odadan aniden bir silah sesi gelmiş, hızla odaya koşan Zinaida Gavrilovna, eşinin yatağın üzerindeki cansız bedeniyle karşılaşmıştı. Orconikidze tam kalbine ateş etmişti. Zinaida Gavrilovna derhal Kremlin'i arayarak olayı Stalin'e haber vermiş ve

şöyle demişti: "Sergo, Nadya'nın yaptığını yaptı!" 30 veya 40 dakika sonra, Stalin, ülkenin diğer yöneticileriyle birlikte eve gelmişti.

Zinaida Gavrilovna'nın anlattıkları ve G. Gvakhariya'nın anıları, Orconikidze'ye suikast yapıldığına ilişkin söylentileri çürütmektedir. R. Medvedyev de katilin bir şekilde Kremlin'deki daireye girip onun öldürüldüğüne ve ardında hiçbir iz bırakmadan kaybolduğuna dair masalı kabul etmemektedir.

Orconikidze'nin niçin ve ne zaman intihar kararı verdiğini bilemeyiz. O, 18 Şubat sabahı fenalaşana kadar, plenumda sunacağı rapor üzerinde çalışıyormuş, herhangi bir vasiyet veya son söz yazmıyormuş. Bu çalışması nedeniyle, her perşembe günü yapılan Politbüro toplantısına gitmemiş ve evde kalmıştı. Stalin'in onun dairesine ülke yöneticileriyle birlikte gelmesine bakılırsa, onlar ya Stalin'in köşkünde toplanmışlar ya da toplantıdan sonra Stalin'in köşküne geçmişlerdi. Orconikidze, son birkaç gün içinde yaşadığı stres, ruhsal bunalım ve sıkıntılar yüzünden fiziksel bir rahatsızlık geçirmekteydi. Şiddetli bir sinir krizi içine giren Orconikidze muhtemelen kendini kaybetmiş ve tabancasıyla kalbine ateş etmişti.

N.S. Khruşov, herhangi bir itiraz kabul etmeksizin, Orconikidze'nin ölümünden dolayı Stalin'i suçlamıştır. Oysa Zinaida Gavrilovna'nın anlattıklarına bakılırsa, hiç beklemediği bu intihar Stalin'i oldukça sarsmıştı.

> ... onlar doğrudan yatak odasına girdiler... Voroşilov bana yaklaştı ve beni teselli etmeye çalıştı. Voroşilov'a tepki gösterdim: "Onu parti için koruyamadıysanız bana ne tesellisi veriyorsunuz?" Ben böyle deyince Stalin bana baktı ve başının bir hareketiyle yaklaşmamı işaret etti. Onunla yüz yüze geldik. Stalin'in avurdu avurduna yapışmıştı, ihtiyar ve zavallı görünüyordu. Ona şöyle sordum: "Şimdi biz bunu insanlara nasıl anlatacağız?" Stalin'in cevabı şu oldu: "Onun kalbi dayanmadı..." O zaman anladım ki gazetelerde bu açıklama yapılacaktı. Ve aynısını yazdılar...

Sonraki gün *Pravda* ve diğer gazetelerde, Orconikidze'nin ölümü hakkındaki VKP(b) MK bildirisi ve Sovyet yönetiminin tamamının imzaladığı taziye yazısı yayımlandı. Bunların yanında, Orconikidze'nin cansız bedeninin başında duran eşi, Molotov, Yejov, Stalin, Jdanov, Kaganoviç, Mikoyan ve Voroşilov'un toplu bir fotoğrafı da yer alıyordu. Bildiride, Orconikidze'nin kalp krizinden dolayı yaşamını yitirdiği açıklanıyordu. 19 Şubat'ta yapılması kararlaştırılmış MK plenumu 4 gün sonraya ertelendi; ağır sanayi alanındaki sabotajlara dair raporu ise, bu toplantıda, Orconikidze'nin yerine rakibi V.M. Molotov sundu.

Eşi Nadejda Alliluyeva'nın kendi canına kıyması ve arkadaşı Sergey Kirov'un öldürülmesinin ardından Orconikidze'nin de inti-

har etmesi Stalin için büyük bir şok oldu. Bu yakın adamının ölümüne çok üzülen Stalin, doğal olarak bir suçlu arayışı içine girecekti. Eşinin intiharını düşünürken, o, bu tür çılgınca ve düşüncesizce bir hareketten dolayı merhum eşini de kınamakla birlikte, asıl olarak eşinin çevresinde saçma bir kıskançlık ve ümitsizlik ortamı yaratanları suçlamıştı. Aynı şekilde, Kirov'un öldürülmesi olayı üzerine kafa yorduğunda da, öncelikle Nikolayev'i cinayete azmettirenleri suçlamış, ancak Kirov'un tehlikeyi göre göre tedbirsiz davranması ve güvenlik önlemlerini ihmal etmesinden dolayı da kahrolmuştu. Stalin bu kez Orconikidze'nin yaşadığı ve onu intihara kadar götüren kriz üzerine düşünüyordu. Merhum, Stalin'e karşı çıkanları açıkça mahkûm ederek onlara karşı tavır alması gerekirken bunu yapmamış ve girdiği bunalımdan kurtulamayarak kendi canına kıymıştı. Mademki Orconikidze Stalin'e karşı çıkanları kınamamış ve intiharı tercih etmişti, öyleyse o, komploculuların suçlu olmadıklarına kesin bir biçimde inanıyordu ve bunu ölümüyle kanıtlamaya çalışmıştı.

Öte yandan, Stalin şöyle de düşünüyor olabilirdi: Orconikidze komploculara öylesine yakın ve bağlıydı ki onlara karşı çıkarak Stalin'in yanında yer almaktansa ölmeyi tercih etmişti. Demek ki Orconikidze, Stalin'e karşı olanlarla ilgili bazı önemli bilgileri kendisiyle birlikte mezara götürmüştü ve dolayısıyla da Stalin'in onun neleri sakladığı üzerinde kafa yorması doğaldı. Orconikidze'nin dul kalan eşi Zinaida Gavrilovna Pavlutskaya'nın kısa süre sonra on yıllık hapis cezasına çarptırılması, Orconikidze'nin kardeşlerinin cezalandırılarak idam edilmeleri, ayrıca Orconikidze'nin dostu ve akrabası Gvakhariya'nın da aynı şekilde idam edilmesi bu tahminlerimizi doğrulamaktadır. Bütün bu düşüncelerden yola çıkan Stalin bizce şu sonuca varmıştı: Mademki Orconikidze çok zor bir seçim karşısında başka bir yol bulamayarak intihar etmişti, o zaman onun gibi tavizsiz, ciddi ve kararlı olmayan yüzlerce başka insan, aynı durumda kalınca, kendini Stalin taraftarı olarak göstermeye çalışacak ve komplocularla ilgili gerçek tutumunu ve düşüncelerini saklayacaktı. Bunun Stalin'de derin bir güvensizlik duygusu oluşturduğu kesindi.

Ağustos 1936 ve Ocak 1937 duruşmalarında görülür hale gelen komplolar, ayrıca Paris ve Prag'dan gelen uyarılar, Orconikidze'nin intiharı ve diğer olumsuz gelişmelerden sonra, Stalin, parti içinde derin bir kriz yaşandığına kanaat getirmiş olabilirdi. Fakat partide bu boyutta bir kriz yaşandığını ve bölünme eğilimleri bulunduğunu söylemek, son yirmi yılda yapılanların hüsranla sonuçlandığını itiraf etmek ve yanı sıra bunca tasfiyenin de bir işe yaramadığını ka-

bul etmek anlamına gelecekti. Kısacası Orconikidze'nin intiharı ve diğer olumsuz gelişmeleri dikkate almaksızın Stalin'in 1937 Şubat-Mart plenumunda yaptığı "Parti Çalışmalarındaki Eksiklikler ve Trotskiyicileri ve Diğer İkiyüzlüleri Tasfiye Tedbirleri Hakkında" başlıklı konuşmayı anlamak kolay değildir. 3 Mart 1937'de sunduğu bu rapora Stalin şöyle başlamıştı:

> ... içlerinde Trotskiyicilerin de yeterince aktif rol aldıkları, yabancı devlet ajanlarının casusluk faaliyetleri, gerek ekonomik, gerek idari ve gerekse de parti kurumlarımızı, yani bütün kurumlarımızı şu veya bu oranda etkilemiştir ve onlar, sadece alt örgütlere değil, bazı sorumlu üst makamlara da sızmışlardır.

Bunu söylemekle birlikte, Stalin, partideki tasfiye uygulamalarının sadece eski Trotskiyicilerle mücadeleye indirgenmesini de sert bir şekilde kınıyordu. MK Şubat-Mart plenumunun kapanış konuşmasında, o, şu uyarıyı yapıyordu:

> Aramızdaki sorumlu ve görevli yoldaşlardan bazıları eski Trotskiyicidirler, ancak onlar Trotskiy düşüncesi ve saflarından çoktan kopmuşlardır ve Trotskiyicilere karşı mücadelede, hiç Trotskiyici olmamış saygın yoldaşlarımızdan hiçbir şekilde geri kalmamaktadırlar. Şimdi bu yoldaşları ayıplamak ve suçlamak aptallık olur.

Stalin, F.E. Dzerjinskiy'le şimdiki Politbüro üyesi A.A. Andreyev'in de eski Trotskiyici olduklarını belirtiyor, 1927'de partinin yaklaşık 4 bin üyesinin Trotskiy'e oy verdiğini hatırlatarak, gizli yandaşlarla birlikte partide yaklaşık 12 bin Trotskiyici bulunduğunu söylüyordu. Stalin'e göre Trotskiyiciler en fazla bu kadar güce ulaşmış ve sonraki dönemde ise, birçok parti üyesi -onun fikrince- hayal kırıklığına uğramış ve Trotskiy'den uzaklaşmıştı. Yani Stalin, aslında, Khruşov da dâhil olmak üzere parti yöneticilerinin çoğunun raporlarında bahsedildiği gibi ülkede on binlerce "Trotskiyici" bulunduğuna ilişkin iddiaları ciddiye almıyordu.

Üç ay sonra, Haziran 1937'de, Stalin, parti saflarına sızan "sınıfsal açıdan yabancı unsurlar"a karşı mücadeleyle yetinmeyenleri eleştiriyordu:

> Emekçi halka düşman bir sınıf olarak soylulardan bahsederlerken, sınıftan, tabakadan, zümreden söz edilmektedir, fakat bu, soylu kökenli bazı kişilerin işçi sınıfına hizmet edemeyeceği anlamına gelmez. Lenin soylu bir aileden geliyordu... Engels'in babası fabrikatördü, yani başka ne derseniz diyebilirsiniz, ancak proleter değildi. Engels bizzat fabrika yönetiyor ve Marx'a böyle bakıyordu... Marx bir ırgatın veya işçinin değil, bir avukatın oğluydu. Bunun tersi de var. Serebryakov işçiydi, ancak aslında nasıl bir alçak olduğunu siz de gördünüz. Livşits işçiydi, okuma yazması zayıf bir işçiydi, fakat bir casus olduğu ortaya çıktı.

Böylece Stalin, Kirov'un öldürülmesinin ardından kendisinin hazırladığı ideolojik ve siyasi talimatlardan vazgeçilmesini istiyordu, oysa 1935-1936'da uygulanan tasfiyelerde ve cezalandırma kampanyalarında hep o şablon ve şemalar kullanılmıştı. Şimdi Şubat-Mart plenumunda ise Stalin şöyle diyordu:

> Bu süre içinde on binlerce, yüz binlerce partiliyi ihraç etmekle biz çok gayri insani davranmışız, partinin birtakım üyelerine karşı bürokratik insafsızlık ve merhametsizlik göstermişiz, yani son iki yıldaki tasfiyeler ve üyelik kartı değiştirilmesi sırasında 300 bin üyeyi ihraç etmişiz. Böylece 1922'den beri yaklaşık yarım milyon üyeyi partiden çıkarmışız. Bazı fabrikalarda bunu görüyoruz, örneğin, Kolomna Fabrikalarında... Orada ne kadar işçi var? (Salondan sesler: on üç bin kadar). Orada 1.400 parti üyesi vardır, ihraç edilenler ve fabrikadan ayrıldıkları için parti örgütünden çıkarılanların sayısı ise 2 bindir, yani ben tek bir fabrikadan söz ediyorum. Yol açtığınız bütün bu pislik, düşmanın değirmenine su taşımaktır... Bütün bunlar düşmanlar için, sağcılar için de, Trotskiyciler, Zinovyevciler için de, kimi derseniz deyin, herkes için ortam ve fırsat yaratıyor. İşte bu insafsız ve merhametsiz politikaya bir son vermek gerekir.

Stalin, bu konuşmasında, aslında toplu tasfiyeler yapan ve yüz binlerce komünisti partiden ihraç eden parti yöneticilerini suçluyordu; çünkü onlar, Stalin'in söylediği üzere, "suni olarak muhalifler ve tepkililer üretiyor, böylece Trotskiyciler için bu tür insan kaynağı oluşturuyor"lardı. Bu yüzden de o, konuşmasında, Trotskiyci sabotajcıların artık kaynağının kalmadığı ve son kadrolarını kullandıklarına dair çürük ve asılsız teorileri ezip bir kenara fırlatma çağrısı yapıyordu. Bu tahlile göre, partiden toplu ihraçlar yapan parti liderleri, aslında Trotskiyciler için kaynak sağlıyor ve dolayısıyla Trotskiy'e hizmet ediyorlardı.

Hiçbir suçu olmaksızın partiden çıkarılmış sıradan üyelere onların üzüntülerini paylaştığını söyleyen Stalin'in eleştirilerinin hedefi, parti yöneticileriydi. O, on binlerce üyenin toplu şekilde, gerekçesiz olarak partiden ihraç edilmesini sert bir dille kınıyor, parti yöneticileri arasında, profesyonellik ve deneyim yerine grup ve klan çıkarlarına önem verildiğini vurguluyordu. Parti organlarına seçim ve atamalarda tanıdıklara, arkadaşlara, akrabalara, hemşerilere, meslektaşlara, dalkavuklara vb öncelik verilmesinin parti için tehlikeli olduğunu belirten Stalin, nesnel kriterler yerine sübjektif faktörlerin önem kazanmasına kızıyordu. O, Kazakistan KP MK ve Yaroslavl *Obkom*u 1. Sekreterleri Mirzoyan ile Vaynov'u örnek göstererek şöyle diyordu:

> Bunlardan birincisi, daha önce çalıştığı Azerbaycan ve Ural'daki 30-40 kişilik "kendi ekibi"ni de Kazakistan'a aldırmıştır. İkincisi ise, 10'dan fazla kişiden oluşan yine "kendi ekibi"ni daha önce çalıştığı Donbass'tan Yaroslavl'a naklettirmiş ve önemli makamlara yerleştirmiştir. Demek ki

Yoldaş Mirzoyan'in kendi ekibi vardır, aynı şekilde Yoldaş Vaynov'un da bir ekibi bulunmaktadır.

Stalin, Mirzoyan ve Vaynov gibi birçok parti sekreteri olduğunu kaydederek onların kendi çevrelerinde "sadık ve sıkı" gruplar kurduklarına dikkat çekiyordu. O, etrafında bu tür bir ekip kurmaya çalıştığı için merhum Orconikidze'yi de eleştiriyordu:

O da aynı hastalığa tutulmuştu; birilerine bağlandı mı artık onlardan kopamazdı, kendine sadık olduklarını düşündüğü bu insanları, parti veya MK tarafından yapılan uyarılara rağmen şımartıp dururdu.

Elbette ki Sovyet yönetimi içinde bu tür eğilimler bulunmasının zararı ve siyasi tehlikesi büyüktü; ancak entrikaların asıl nedeni, Stalin'e göre, birilerinin çıkarcılığı veya kötü niyetleri ya da hatalarıydı. O, değişik kademelerde çeşitli grup ve klanların iktidarı ellerine almaları sonucu işlerin denetlenemediğini ve keyfi bir idare kurulduğunu öfkeyle dile getirerek bu olumsuzluklara karşı daha sert ve tavizsiz bir şekilde mücadele edilmesini istiyordu:

Böylece sorumlu yöneticiler grubu yerine, tanıdık, birbirine yakın ve arkadaş olan insanlardan oluşan çıkar grupları görüyoruz; karşımıza birbirini incitmekten kaçınan, barış ve sevgi içinde geçinen, hata ve sorunları saklayarak dışarıya sızmasını engelleyen, birbirine methiyeler yağdıran, bazen de başarılardan bahseden içi boş ve mide bulandırıcı raporları merkeze gönderen ortaklıklar çıkıyor... Bizim partide denetim nasıl yapılıyor ki? Evet, yukarıdan denetim yapılır ve işte, en üstteki yönetici alt kademelerdeki, kendine tabi yöneticileri kontrol eder, onları ziyaret eder veya onları davet eder, çalışmaların sonuçlarına göre denetleme yapar... Ancak partimizde bu basit kurallar bile her adımda ihlal ediliyor... Birini göreve atamışlarsa, artık o iş bu adama iltizama verildi demek oluyor.

Stalin, partinin yöneticiler tarafından belirli mülklere bölündüğünü ve bunların onların kendi adamlarınca yönetildiğini itiraf etmekteydi; *obkom* ve *raykom*ların sekreterleri istedikleri gibi at oynatıyor ve bu ortamda, merkezin parti genelini etkileme ve kontrol etme imkânları çok sınırlı kalıyordu. O, bu kontrol eksikliğinin büyük hatalara yol açtığını kaydediyor, zoraki *kollektivizasiya* yöntemlerini hatırlatarak, kolektif çiftliğe karşı olanların otomatikman Sovyet iktidarı karşıtı ilan edildiğini anımsatıyordu. Bunun sonucunda, sahte ve uyduruk, sadece kâğıt üzerinde var olan kolhozlar kurulmuştu. Stalin, genel bir hastalık haline gelmiş bu göz boyamacılıkla kendisini kandıranların kısa süre sonra çok ağır faturalar ödemek zorunda kaldıklarını belirtiyordu. Eleştirel yaklaşımdan uzak, keyfi ve çıkarcı zihniyetin parti yönetimini felce uğrattığını ve *kollektivizasiya* döneminde olduğu gibi felaketlere yol açtığını vurgulayan Stalin, hataların üstünü örtenlerin affedilmeyeceklerini söylüyordu.

Bu arada olumsuz örnekler verirken, yine merhum Orconikidze'den söz ediyor ve onun, "kendisine sadık olan kişileri" savunduğunu, sonradan komplocu oldukları saptanan adamları himaye ederek koruduğunu, ayrıca Lominadze'nin "hata"larının üstünü örtmeye çalıştığını belirtiyordu:

> 1926-1928 yıllarında, Yoldaş Sergo, bu hataları hepimizden daha iyi biliyordu. O bunları bize söylemiyor ve kendine güvenerek durumu düzletebileceğine inanıyordu, çok büyük sorumluk üstleniyor, ağır bir yükün altına giriyordu. O, siyasi uyanıklığını kaybetmişti ve "gerçek iç-yüzü"nü saklayan Lominadze'yi partinin Güney Kafkasya örgütünün 1. sekreteri seçtirmişti... Bugün artık hepimizin iyi tanıdığı Vardanyan, Gogoberidze, Meliksetov ve şimdi Ural'da ifşa edilen Okucava gibi aşağılık adamları savunmak için büyük çaba göstermiş, bu yüzden birçoklarıyla kavga etmiş ve kendi huzurunu bozmuştu. Onun herkesten daha çok güvendiği ve kendine sadık saydığı bu adamların iğrenç alçaklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Stalin, partide uyanıklığın kaybedilmesini, "alçaklar"ın önemli görevlere gelmesini, sabotajcıların ekonomiye sızmasını, parti yönetiminin kontrol dışı kalmasına ve eleştirinin çok yetersiz olmasına bağlıyordu. Stalin'in yeni anayasada serbest ve gizli oy hakkı öngörülmesinde ısrar etmesinin nedeni de buydu. O, partinin hem yukarıdan, yani merkezi merciler tarafından, hem de aşağıdan, yani halk tarafından kontrol edilmesini istiyor ve bir çifte denetim öneriyordu. Stalin bu arada yine Orconikidze ile ilgili bir örnek veriyor, onun Kosior'la birlikte Donbass madenlerinde işgücünün devamsızlığını ve sürekli değişmesini uzun süre önleyemediğini anlatıyordu. Ona göre, bunun nedeni, Orconikidze'nin yönetimindeki Ağır Sanayi Halk Komiserliği yetkililerinin yanlış raporlarıydı ve Politbüro, bu raporları yazanların aslında Donbass'ın gerçek sorunlarından habersiz olduklarını görmüştü. Bu nedenle, Politbüro, Donbass'ta çalışan sıradan işçileri ve sade insanları davet ederek durumu araştırmış ve onlar daha yapıcı ve işlevsel teklifler getirmişlerdi.

Stalin, konuşmasında, sade insanlarla, halkın temsilcileriyle ilişkilerin önemini vurgulayarak partinin halkın partisi olması gerektiğini vurguluyordu. Bu arada, o, Bayan Nikolayenko'yu neden savunduğunu da anlatıyordu:

> Bayan Nikolayenko kimdir? Nikolayenko partimizin bir üyesidir. O sıradan biridir, bildiğimiz sade bir yurttaştır. Gördüğünüz gibi, bazen bu tür sıradan insanlar gerçeklere bazı çok yüksek makamlardan daha yakın oluyorlar. Bu tür onlarca ve yüzlerce örnek verilebilir... Bolşevikler kitlelerden koptukları ve onlarla ilişkilerini kaybettikleri anda, bürokratik pas tabakasıyla kaplandıkları anda, hemen güçlerini yitirir ve bir hiç olurlar... Bolşevik yöneticiler, mitolojideki Antaeus gibidirler; onların gücü, kendilerini doğuran ve besleyen anneleriyle, yani kitlelerle, halkla,

işçilerle, köylülerle, sade ve küçük insanlarla ilişkilerini pekiştirmelerine bağlıdır.

Antaeus sonuçta Herakles'e yenildiği için, Stalin'in verdiği bu örnek çok vahim bir kehanet olarak dikkat çekmektedir. Stalin, kitleden kopmamak için kadroların ideolojik düzeyini ve siyasi deneyimini artırmak gerektiğini belirterek, teknik alanında uzman yetiştirme sloganıyla birlikte bolşevizmin ilkelerini uygulama sloganını öneriyordu. Partide ideolojik açıdan kararlı, dürüst ve ilkeli kadrolar hazırlamak, gerçek Marksist ve Leninist kadrolar yetiştirmek, sosyalist toplum kurulması için vazgeçilmez görevlerden biriydi ve bu konudan bahsederken Stalin askeri terimler kullanıyordu:

> Eğer yönetici zümreleri ele alırsak, partimizin içinde 3-4 bin üst yönetici vardır. Bunlar deyim yerindeyse partimizin generalleridir. Bunların ardından orta tabakalar gelir ki buraya 30-40 bin orta düzey yönetici dâhildir. Bunlar partimizin subaylarıdır. Daha sonra yaklaşık 100-150 bin alt düzey partililer ordusu gelir. Bunlara küçük rütbeli subay kadrosu diyebiliriz.

O, parti içinde yeni bir eğitim düzeni kurulmasını, bunun için de dört ve sekiz aylık siyasi eğitim kursları, ayrıca VKP(b) MK bünyesinde "Parti Tarihi ve Politikası" kursları açılmasını öneriyordu. Parti içi eğitim sisteminin, yaklaşık 3.500 *raykom*, 200'ün üzerinde kent parti komitesi ve 100'ün üzerinde *obkom* sekreterini, milli KP sekreterlerini, kısacası bütün parti yöneticilerini kapsayacağını bildiren Stalin'e göre, bunlar "yeniden eğitim görmek ve olgunlaşmak zorunda olan yöneticiler"di.

Stalin'in parti yönetiminin ve sekreterlerin yetkilerinin boyutu ve ayrıcalıklarına karşı çıkması, rekabet ve eleştiri ortamı istemesi, elbette ki vilayetleri, bölgeleri ve hatta cumhuriyetleri kendi prenslik, beylik veya mülkleri gibi yönetmeye alışmış birçok yöneticiyi rahatsız etmişti. Stalin, halktan kopmuş, Rusya'da güçlü bir devlet kurulması idealinden uzak, hâlâ dünya devrimi beklentisiyle avunan ve kitleleri de uyutan yöneticilerin çoğunlukta olduğu parti içinde "yukarıdan devrim"i sürdürmeye karar vermişti.

Fakat yetki ve ayrıcalıklarından doğal olarak vazgeçmek istemeyen yönetici kadrolar, açıkça direnemeseler de, hemen kulis faaliyetlerine giriştiler. 1937'de iç politikada gerginlik ve entrikalar doruğa ulaştı ve siyasi rekabet, açık düşmanlık ve kıyıma dönüştü. Parti içinde, Stalin'in orduya yönelik sıkı bir düzen ve dürüstlük arayışlarından ve parti içinde yapısal reform planlarından rahatsız olanlar az değildi. Yukarıda adı geçen yazar P. Carell, Almanya arşiv belgelerine dayanarak, Tukhaçevskiy ve Stalin'in gizli ajanları arasındaki rekabetin gerginleşerek dramatik bir hal aldığını yaz-

maktadır. Carell'e göre, Tukhaçevskiy'in Mart 1937'de harekete geçmemesinin tek nedeni, kumandanlar, Genelkurmay subayları ve karargâhlar arasında, birbirinden on binlerce kilometre uzak olan askeri bölgelerin komutanları arasında koordinasyon sağlanamamasıydı. Tabii buna NKVD mensuplarının ordu yönetimi içinde uyguladıkları sıkı takibi de eklemek gerekir.

Bu arada bizzat NKVD içinde de tasfiye ve cadı avı devam ediyordu. Mart 1937'de, Yejov, Yagoda döneminden beri görevlerini sürdüren şube müdürlerinin hepsini, teftiş yapmak üzere taşraya gönderdi. Conquest, *Büyük Terör* adlı kitabında, bu görevlilerin daha vardıkları ilk istasyonda tutuklanarak hapishanelere atıldıklarını yazmaktadır. İki gün sonra şube müdür yardımcıları da aynı şekilde hapsedilmişlerdi. Yejov, ayrıca, NKVD teşkilatının bütün önemli noktalarındaki muhafızları da değiştirmişti.

18 Mart 1937'de, Yejov, NKVD merkez kadrosu toplantısında yaptığı konuşmada Yagoda'nın cani olduğunu ilan etti ve 3 Nisan günü Yagoda gözaltına alındı. Yagoda ile birlikte çalışan üst düzey NKVD görevlileri arasındaki tutuklamalar bir ay kadar sürdü. R. Medvedyev'e göre, NKVD teşkilatının en az 10-15 ağır topu o sırada intihar etmişti. A. Rıbin, tutuklananlar veya intihar edenlerin adlarını sıralarken, bunların çoğunun Yagoda komplosuna katıldıklarını iddia etmektedir:

> Yagoda, Agranov, Pauker, Voloviç ve Glintsel gözlerimin önünde tutuklandılar. Doğrudan Yagoda'nın emrinde çalışan, Kremlin Muhafız Birliği Komutanı Talkun kendi tabancasıyla intihar etti. Komiser Dagen gözaltına alınmış, Komiser Kurskiy ise intihar etmişti. Yagoda'nın yakını Yüzbaşı Çertok yedinci kattan atlayarak hayatına son verdi. Ardından Panov, Tikhonov, Kozlov ve Golubev ortalıktan kayboldular. Kısacası, bizim komutanlar kadrosu tamamen temizlenmişti.

NKVD içindeki tasfiyelerle aynı zamanda, Moskova'daki yönetim de, partinin Ukrayna örgütünde toplu tasfiye işlemleri başlatmıştı. 17 Mart 1937'de, Postışev, Ukrayna KP(b) MK 2. Sekreterliği görevinden azledildi ve Kuybışev *Obkom*u 1. Sekreteri yapıldı. Bu arada Kiev'de de Postışev'in "bolşevik yöntemlere aykırı faaliyetleri hakkında" bir soruşturma başlatıldı. Moskova'daki gerilim, Batı Avrupa'da darbe hazırlıkları şeklinde yorumlanarak geniş yankı buluyordu. Trotskiy, *Muhalefet Bülteni*'nde, Stalin'in askeri diktasına karşı olan grupların harekete geçmesinden bahsediyordu.

Kızıl Ordu İstihbarat Başkanı S. Uritskiy, 9 Nisan 1937'de Stalin ve Voroşilov'a Berlin'de dolaşan söylentiler hakkında bilgi verdi. Bu söylentilere göre, Kızıl Ordu komutanları Sovyet yönetimine karşı bir darbe yapmaya hazırlanıyorlardı, ancak Almanya'da bu söy-

lentileri pek ciddiye alan yoktu. İstihbarat Başkanlığı'ndan gelen bu bilgi, belki de komplocuların acele etmelerine neden olmuştu. P. Carell'in yazdığına bakılırsa, darbe 1 Mayıs 1937'de yapılacaktı. Darbenin 1 Mayıs bayram törenlerinde, askeri birliklerin geçişi sırasında gerçekleştirilmesi uygun görülmüştü; çünkü birçok askeri birlik tören için kente girmiş olacaktı.

Ne var ki yurtdışında farklı gelişmeler yaşanıyordu. Beyaz Rus göçmenlerden olan çarlık dönemi generali Skoblin'in Kızıl Ordu içindeki darbe hazırlıkları hakkında Gestapo'ya verdiği bilgi, Almanya yönetimini pek rahatsız etmemiş gibi görünüyordu. Çekoslovakya'nın Almanya'daki sefiri Mastnıy, Ocak 1937'de Başkan Beneš'e gönderdiği raporda Almanların tartışmalı konularla ilgili olarak Çekoslovakya ile görüşmelere soğuk baktıklarını bildirerek endişelerini aktarmıştı. Çünkü Berlin, ona göre, SSCB'de yapılacak askeri darbeden sonra dış politikada çok farklı yönde değişimler bekliyordu. Moskova'da Almanya yanlısı grupların iktidara gelmesiyle birlikte, Çekoslovakya artık Moskova'nın desteğini kaybedecekti; oysa SSCB ile 1935'te imzalanmış ikili yardımlaşma antlaşması Prag için çok önemliydi.

7 Temmuz 1937'de, Beneš, Paris'te Aleksandrovskiy ile bir araya geldi ve bu görüşmenin kayıtlarına göre şunlar konuşuldu:

> Başkan Beneš, Ocak 1937'den itibaren *Reichswehr* ile Kızıl Ordu komutanları arasında bir yakınlaşmaya işaret eden sinyaller aldığını belirtmişti. Ocak ayından beri endişeli bir beklenti içinde olan Beneš, Berlin'deki sefiri Mastnıy'ın son derece güvenli bir kaynak olduğunu bildirmişti... Mastnıy'ın *Reichswehr* kumandanlarından ikisiyle gizli temasları olmuştu... Beneš'e göre, *Reichswehr* mensupları bu temas sırasında anlattıklarının sır olup olmadığından emin değillermiş. Fakat bu temaslardan anlaşıldığı üzere, *Reichswehr* ile Kızıl Ordu yönetimi arasında yakın bağlantılar vardı. Elbette o, bu bağlantının hainler tarafından kurulduğunu ve Sovyet devletinin bir girişimi olmadığını bilemezdi. Ancak onun için başlıca problem, SSCB yönetiminin gerçekten bir "yeni Rapallo" girişiminde bulunması olasılığıydı. Dolayısıyla Beneš, Aleksandrovskiy'e Çekoslovakya'nın böyle bir ihtimal karşısında ne yapması gerektiğini sormuş ve cevabını da kendisi vermişti: Bu durumda Prag da Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzalamak zorunda kalacaktı. Bu, Çekoslovakya'nın bağımlı hale gelmesi demekti, ancak başka çare kalmıyordu.

Lakin Almanya'nın ilgili mercileri, eski general Skoblin'in verdiği materyallere dayanarak fazla uzun vadeli ve derin sonuçlar çıkarıyorlardı. Gestapo, SSCB'deki bazı kumandanlar ile Alman komutanlar arasındaki gizli işbirliğinin Nazi hükümeti için de zararlı olduğuna karar vermişti. Zira Alman generalleri arasında da Nazi rejimine karşı darbe yapma heveslileri vardı ve Gestapo bunu biliyordu. Hatta bu unsurlar Eylül 1938'de neredeyse başarıya ulaşacak

ve bir darbe yapacaklardı. Ayrıca 20 Temmuz 1944'teki komplo girişimi de aynı çevrelerin bir girişimiydi.

Konuya dönersek, Alman generallerinin bilgisi dâhilinde SSCB'de başarılı bir askeri darbe yapılsaydı, Almanya'da da aynı senaryo tekrarlanabilir ve bu sefer de Moskova, Alman darbecileri desteklerdi. Bu yüzden SSCB'deki komplocuları engellemeye ve onları Alman generallerinden uzak tutmaya karar verildi. W. Schellenberg'in yazdığına göre, Gestapo'dan her iki ülkedeki generallerin yürüttüğü komplo hazırlıkları hakkında bilgi edindikten sonra "Hitler, Alman Genelkurmay subaylarının, Tukhaçevskiy'le ilgili planlar hakkında bilgi almalarını engellemek için ilgililere talimat vermişti."

W. Schellenberg'in belirttiğine göre, Skoblin'in ilettiği materyaller eksikti ve Alman generallerinin Tukhaçevskiy komplosundaki katkısıyla ilgili hiçbir belgesel kanıt içermiyordu. Belki de başka bir bilgi olması zaten beklenemezdi; çünkü darbeci taraflar arasında, darbe yapıldığı zaman birbirlerine müdahil olmayacakları konusunda görüşmeler yapılmıştı. Schellenberg'e bakılırsa, Heydrich, bu kanıtların yetersiz olduğunu bildiği için, Alman generallerinin itibarını sarsmak için materyallere sahte belgeler eklemişti. Heydrich bu sahte materyallerle orijinal belgeleri birleştirince iş karışmıştı. Schellenberg şöyle yazmaktadır:

> Heydrich, 1937 yılında, 1-3 Mart arasında, Genelkurmay ve Amiral Canaris'in yönettiği askeri istihbarat (*Abwehr*) arşivlerine zorla girmek üzere iki özel tim göndermişti... Alman Genelkurmayı'nın Kızıl Ordu komutanlarıyla işbirliğine ilişkin belgeler ele geçirilmişti. Ayrıca Canaris'in ofisinde de önemli kanıtlara ulaşılmıştı. İzlerini kaybettirmek amacıyla birkaç noktada kundaklama yoluyla yangın çıkarmışlardı ve böylece kapının veya kilidin kırıldığını gösterecek izler ortadan kalkmıştı... Heydrcih'in Tukhaçevskiy'i zan altında bırakmak ve itibardan düşürmek amacıyla topladığı materyaller bir süre açıkça sahte belgeler olarak değerlendirilmişti. Aslına bakılırsa pek fazla sahte belge yoktu ve bunlar da bazı boşlukları doldurmak için eklenmişti. Dört gün gibi kısa bir süre içinde gayet dolgun ve hacimli bir dosyanın Hitler'in masasına konmuş olması da bu hususu teyit etmektedir.

Hitler dosyadan çok etkilenmiş ve bu materyallerin Stalin'e iletilmesi önerisini de uygun bulmuştu; halbuki Nazi Almanya için en büyük düşman SSCB'ydi. Materyalleri iletmek için Almanya-Çekoslovakya görüşmelerine katılan görevlilerin kullanılması kararlaştırılmıştı.

P. Carell'in iddiasına göre, Moskova'da hazırlanan ve planlanan darbe hakkındaki bilgiler, Beneš'e ulaştığı sırada, Alman istihbarat mercileri aracılığıyla Paris'e de iletilmişti. Dönemin Fransa Savunma

Bakanı E. Daladier, Paris'teki Sovyet Büyükelçisi V. Potyomkin'e "Moskova'da muhtemel değişiklikler"den ve "Nazi *Wehrmacht* ile Kızıl Ordu arasındaki gizli anlaşma"dan söz etmişti.

Aleksandrovskiy, Beneš'e atfen, 22 Nisan'da Almanya ile SSCB arasında anlaşma imzalanmasının beklendiğini, fakat bunları anlatırken Çekoslovakya Başkanı'nın çok muammalı ve imalı konuştuğunu kaydediyordu. W. Schlellenberg, bu bilgileri Berlin'den Moskova'ya iletmek için başka bir yol kullanıldığını yazmaktadır:

> Stalin'le temasa geçmek için aşağıdaki kanalların kullanılmasına karar verildi: SS subaylarından Böhme ile bağlantı içindeki diplomatik ajanlardan biri olan ve Prag'da oturan bir Alman göçmen tercih edildi. Böhme bu ajan aracılığıyla Beneš'in güvendiği adamlardan biriyle irtibata geçmişti... Beneš, bu bilgiler eline geçince, derhal ve bizzat Stalin'e mektup yazmış ve Stalinden de, aynı kanallar üzerinden Heydrich'e cevap gelmişti; Berlin'deki Sovyet büyükelçiliğinin elemanlarından biriyle temasa geçilecekti. Aynen öyle yapılmış, söz konusu Rus eleman Moskova'ya uçmuş ve Stalin'in kişisel yetkili temsilcisi olan ve Yejov'dan özel yetkiler almış bir elemanla birlikte Berlin'e dönmüştü.

Stalin'in o sırada komutanların ve onlarla birlikte hareket eden parti yöneticilerinin kirli işler peşinde oldukları hakkında yeterince bol bilgi aldığını açıkça görüyoruz; ancak isimler ve kanıtlar kesinleşmemişti.

V.M. Molotov, Aralık 1971'de Çuyev'le konuşurken, bu bilgilere zaten sahip olduklarını ve onları Beneš'le ilgisi olmayan kanallardan öğrendiklerini belirtmiş, hatta darbenin tarihini bile bildiklerini söylemişti. 1971'de, artık hiçbir etkisi olmayan eski bir politikacının dillendirdiği böyle bir iddia pek ciddiye alınamaz; komplo hakkında Stalin ve ilgililerin kesin bilgilere sahip olduklarını gösteren resmi bir belge bilinmemektedir ve anılarda da bu yönde bir iddiaya rastlamıyoruz. P. Carell'e göre, Moskova'da bir darbe hazırlandığını kimse bilmiyordu ve darbe, sadece yurtdışındaki gelişmeler yüzünden ertelenmişti. Londra'dan gelen habere göre, beş ay önce tahttan vazgeçen VIII. Edward'ın yerine kral ilan edilen VI. George'un taç giyme töreni 12 Mayıs 1937'de düzenlenecekti. Moskova, bu törende Sovyet delegasyonuna Tukahçevskiy'in başkanlık etmesine karar vermişti. Carell'in yazdıklarına bakılırsa,

> Londra'ya gitmesine karar verildiğini öğrenince, Tukhaçevskiy, bundan yararlanarak Alman generallerle buluşmayı, darbe sırasında ve sonrasında yapılacak işbirliğini ele almayı düşünmüştü. Tukhaçevskiy darbeyi üç hafta sonraya ertelemişti ve bu, onun kendi sonunu getiren hatası oldu.

Bazı yazarlara göre, darbe son anda engellenmişti ve bundan dolayı 1 Mayıs öncesinde Moskova'daki ortam çok gergindi. 1 Mayıs 1937'de Kızıl Meydan'daki tribünlerden birinde bulunan ba-

bamın anlattığına göre, resmigeçit sırasında Mozole'de bir patlama olacağına dair bir söylenti yayılmaya başlamıştı. Stalin ve ülkenin diğer yöneticileri orada bulunduğu için bunun bir paniğe yol açacağı belliydi. Savaş zamanı SMERŞ karşı istihbarat örgütünün kurucularından biri olup 1953'te Beria'nın yandaşlarıyla birlikte idam edilen ve 47 yıl sonra, 2000'de aklanan Pavel Meşik, 1 Mayıs 1937'de Mozole'ye ateş etmek için mevzilenmiş bir teröristi etkisiz hale getirdiğini ve ilk madalyasını da o zaman aldığını anlatmıştır.

1 Mayıs 1937'de Kızıl Meydan'da bulunan İngiliz gazeteci Fitzroy Maclean, Lenin Mozolesi üzerindeki tribünde yer alan yöneticilerin aşırı gergin olduklarını fark ettiğini kaydetmiştir:

> Politbüro üyeleri resmigeçitte bulunduklarını ve pozisyonlarını unutmuşlar gibi sinirli bir biçimde kıs kıs gülüyor ve yerlerinde duramayıp kâh bu kâh öteki ayaklarının üzerine yükleniyorlardı. Sadece Stalin sert bakışlarıyla onlardan farklı görünüyordu; canı sıkılmış gibiydi, ancak nasıl bir ruh hali içinde bulunduğunu anlamak zordu.

Mozole'nin kaidesindeki tribünde duran komutanlar arasında da gerginlik vardı. Sonraları yurtdışına kaçan V. Krivtiskiy, o günden bahsederken şöyle yazıyordu:

> Kızıl Meydan'da bulunanlar, kumandanlar için ayrılmış tribüne önce Tukhaçevskiy'in geçtiğini fark etmişlerdi... Sonra Yegorov görünmüştü; fakat o, Tukhaçevskiy'in selamını görmezden gelmişti. Sonra Gamarnik sessizce onlara katılmıştı. Kumandanların suratları asıktı ve hepsi hiç konuşmadan öylece soğuk heykeller gibi duruyorlardı. Askeri resmigeçitten sonra, Tukhaçevskiy, gösterileri beklemeden Kızıl Meydan'ı terk etmişti.

Bütün bunlara göre akıl yürütürsek, o sırada Tukhaçevskiy Londra yolcuğuna hazırlanmaktaydı. 3 Mayıs 1937'de onun belgeleri Moskova'daki Büyük Britanya büyükelçiliğine gönderilmiş, ancak 4 Mayıs'ta geri alınmıştı. Kral VI. George'un taç giyme törenine gidecek Sovyet delegasyonuna, Savunma Halk Komiseri'nin Deniz Kuvvetleri'nden Sorumlu Yardımcısı V.M. Orlov'un başkanlık edeceği bildirilmişti. Göründüğü kadarıyla, 1 Mayıs sonrası artan endişeler nedeniyle, ülke yönetimi, Tukhaçevskiy'in ziyaretiyle ilgili kararı aniden gözden geçirmişti. W. Schellenberg'in yazdığına göre, Tukhaçevskiy aleyhindeki belgeler "Ruslara 1937'de Mayıs ayı ortalarında iletilmişti". Bu belgeler muhtemelen Mayıs'ın 10'undan sonra ulaşmış olacak ki Tukhaçevskiy, 10-11 Mayıs 1937'de açıklandığı üzere, Savunma Halk Komiser Yardımcılığı görevinden alınarak Volga Askeri Bölgesi Kumandanı tayin edilmişti. Aynı zamanda Gamarnik de Savunma Halk Komiser Yardımcılığı görevinden alınmış, Yakir ise Kiev Askeri Bölgesi'nden Leningrad Askeri Bölgesi kumandanlığı görevine nakledilmişti. Bunun yanı sıra orduda si-

yasi komiserlerin yetkilerinin artırıldığına ilişkin bir kararname yayımlanmış ve böylece ordu, fiilen, İç Savaş dönemindeki gibi çifte yönetime dönmüştü.

Ülke yönetimi, dosyadaki belgeleri titizlikle ve dikkatli bir şekilde inceledikten sonra, orada adı geçenleri tutuklamaya karar vermişti. 24 Mayıs 1937'de, Stalin, içinde aşağıdaki ifadelerin yer aldığı belgeyi imzalayarak görüş alma yoluyla oylanmak üzere MK üyeleri ve aday üyelerine dağıtmıştı:

> VKP(b) MK üyesi Rudzutak ve VKP(b) MK aday üyesi Tukhaçevskiy'in Sovyet karşıtı Trotskiyci-sağcı komplocu blok içinde yer aldıklarını ve SSCB aleyhinde Faşist Almanya yararına casusluk faaliyetinde bulunduklarını ifşa eden verilere dayanarak, VKP(b) MK Politbürosu, Rudzutak ve Tukhaçevskiy'in partiden ihraç edilmeleri ve dosyalarının NKVD'ye iletilmesi hakkındaki teklifi oylamaya sunar.

Tukhaçevskiy 27 Mayıs 1937'de tutuklandı. 19-31 Mayıs arasında ise Kızıl Ordu Personel İşleri Başkanı B.M. Feldman, Ordu, Donanma ve Hava Kuvvetleri Yardımlaşma Vakfı (OSOAVİAKhİM) Başkanı, Kolordu Komutanı R.P. Eydeman, Frunze Harp Akademisi Başkanı, Ordu Kumandanı A.İ. Kork, Belarus Askeri Bölgesi Kumandanı İ.P. Uboreviç ve Leningrad Askeri Bölgesi Kumandanı İ.Z. Yakir hapse atıldılar. 31 Mayıs 1937'de, Y.B. Gamarnik, tutuklanacağı sırada intihar etti. Hapsedilen bütün komutanlar, daha önce tutuklanmış V.K. Putna ve V.M. Primakov'la birlikte, 11 Haziran'da SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Heyeti önüne çıkarıldılar. Aynı gün verilen idam kararı, bir gün sonra infaz edildi.

A. Orlov, dava sürecinin ve infazın böylesine hızlı olmasını açıklarken şöyle yazmaktadır:

> Ekim 1937'de, NKVD içindeki önde gelen yöneticilerden biri olan Şpigelglas, İspanya'da beni ziyarete gelmişti... Tukhaçevskiy'in tutuklandığı ve idam edildiği saatlerden bahsederken, o, bana en üsttekilerin arasında panik başladığını söylemişti. Onun anlattığına göre, Kremlin'e giriş için verilmiş bütün giriş kartları iptal edilmiş ve NKVD birlikleri alarma geçirilmişti.

İlginçtir ki P. Carell de aynı kişiye gönderme yapmaktadır:

> Gayet güvenilir bir tanık olan NKVD mensubu Şpigelglas, İçişleri Halk Komiseri Frinovskiy'in şu sözlerini tekrarlıyordu: "Bütün Sovyet düzeni pamuk ipliğine bağlıydı..."

9. Bölüm

Yejovculuk

Tukhaçevskiy ve öteki komutanların davasıyla ilgili soruşturma daha bitmeden, Stalin, 2 Haziran 1937'de, Savunma Halk Komiserliği'ne bağlı Yüksek Askeri Konsey'in genişletilmiş toplantısında yaptığı konuşmada, "Sovyet iktidarına karşı askeri ve siyasi komplonun açığa çıkarıldığı"nı açıklamıştı. Bu kez o, karşısındaki rakiplerini "sınıfsal açıdan yabancı unsurlar" olarak ilan etmiyor, onların yaptıklarını ideolojik veya siyasi fikirler çerçevesinde açıklamıyor, üstelik Almanya ile SSCB askeri çevreleri arasındaki herhangi bir "siyasi ittifak"tan da söz etmiyordu. O, doğrudan, Tukhaçevskiy, Yagoda, Gamarnik, Rudzutak, Yenukidze ve diğerlerinin Alman ordusunun parayla tutulmuş ajanları olduklarını iddia ediyordu. Stalin, *Reischwehr*'in "tecrübeli istihbarat elemanı" Josephin Genzi'den bahsediyor ve bu kadının Tukhaçevskiy, Karahan ve Yenukidze'yi angaje ettiğini açıklıyordu. Stalin, bu arada, S. Uranov'un 4 Mayıs 1937'de *Pravda* gazetesinde yayımlanmış "Yabancı İstihbarat Kurumlarının Bazı Sinsi Angajman Yöntemleri Hakkında" başlıklı makalesine de gönderme yapıyordu. Ülkede geniş yankılar uyandıran ve kısa süre sonra broşür halinde, büyük bir tirajla basılan bu makalede, Sovyet insanlarının casusların ağına nasıl düşürüldüklerine dair birkaç benzer vaka anlatılmaktaydı.

Stalin'in, örneğin kayınbiraderi Aleksandr Svanidze'nin casus olduğu hakkındaki uydurma suçlamalar ve iftiralar da dâhil olmak üzere, kendisine gayet yakın olan kişilerle ilgili iddialara sıklıkla inandığına dair birçok kanıt vardır ve çevresindekilerin bu durumdan yaralanmaya çalıştıkları da bilinmektedir. Aleksandr Svanidze idam edilmiş, eşine ise on yıllık hapis cezası verilmişti. Ayrıca Stalin'in baldızı ve 1924-1934 arasında Yenukidze'nin sekreteri olan Mariya Svanidze de tutuklanmıştı.

Stalin, Tukhaçevskiy, Rudzutak ve diğerlerinin yabancı istihbarat servislerinin ajanı olduklarına gerçekten inanıyor muydu? Tukhaçevskiy ile Almanya askeri çevreleri arasında işbirliğine gidildiği ve bir tuzak hazırlandığını Stalin'in zamanında tahmin edebildiğini söyleyebiliriz. Ancak onu asıl hiddetlendiren ve acımasız idam kararlarına sevk eden temel husus, güvendiği bu kişilerin

Sovyet rejimini değil, bizzat kendisini hedef almış olmalarıydı; Stalin, onların, Sovyet rejimini devirmek isteyen bolşevizm düşmanları olmadıklarını çok iyi biliyordu. O, çocukluğundan beri Şota Rustaveli'nin şu vecizesini aklında tutuyordu:

> Düşmanların en tehlikelisi, dost görünenidir. Bilge kişi ona inanmaz ve hak ettiğini verir.

Berlin'den gelen materyallerin hepsini ciddiye alan Stalin, üstüne üstlük suçluların yazılı itiraflarında belirtilenlerin doğru olduğuna da inanmıştı. Aslında o, bu itirafların nasıl elde edildiğini, onları elde etmek için tutuklulara nasıl işkence yapıldığını da tahmin ediyor olmalıydı. Stalin, genel olarak birinin itirafının ve kendisini suçlamasının tek başına kanıt sayılamayacağını biliyordu. Demek ki konu adalet değildi; bu açıkça bir ölüm kalım savaşıydı. Soruşturma amirleri Radek'in yazılı ifadesini kendisine teslim ettikleri zaman, Stalin, yazar L. Feuchtwanger'e, onun ihaneti hakkında gayet içten bir hiddetle şöyle demişti:

> Siz Yahudiler ölümsüz bir efsane, bir Yahuda efsanesi yaratmışsınız.

Öte yandan Stalin, Yusuf'un kendi kardeşlerini cezalandırması hakkındaki *Tevrat* efsanesini de biliyordu ve buna göre, Yusuf, onları, kendisini öldürmeye teşebbüs ettikleri için değil, uydurma bir hırsızlık suçundan dolayı cezalandırmıştı. Muhtemelen Stalin, halkın komplo hakkındaki bütün detayları bilmesini istememiş ve haberler sınırlı tutulmuştu. Komplocuların, yabancı istihbarat birimlerinin casusları oldukları bildirilmişti; böylece onlar, politikadan uzak kitlelerin gözünde bütün itibarlarını yitirmiş oluyorlardı. Sağduyu sahibi, bilgili ve tecrübeli insanlar ise bu tür efsanelere elbette ki inanmıyorlardı.

Askeri Konsey'deki konuşmasında "ordu içinde yaklaşık 300-400 kişinin" tutuklandığını söyleyen Stalin, komploya katılanların bunlarla sınırlı kaldığını belirtiyordu:

> Sanırım komutanlar veya siyasi kadrolar arasında tesadüfen zarar gören yoldaşlarımız da vardır. Belki onlara bazı masallar anlatmışlardır veya onları komplonun içine çekmek için kandırmış ya da korkutmuş veya onlara şantaj yapmışlardır. Bu tür insanların kendilerinin gelip itirafta bulunmaları ve her şeyi anlatmaları halinde affedilmeleri bence doğru bir uygulama olacaktır.

Cezalandırmaların böylece sona erdiği düşünülürken, "askeri kanat"tan tutuklananların çoğunun davası henüz bitmemişti ve soruşturmalar devam ediyordu; bunun sonucunda, alınan yeni ifadelerde yeni isimler ortaya çıkıyor ve bunların arasında, askeri yöneticilerle birlikte partinin üst kademlerinde bulunan siviller de yer alıyordu. Bu ifadelerin nasıl elde edildiğini ve kurbanların zaten daha

önceden belirlendiğini anlatan çok sayıda kitap ve anı vardır; ama asıl büyük mesele, parti ve devletin birçok üst düzey yöneticisini yok eden bir kıyım dalgasının söz konusu olmasıydı. Mayıs 1937'ye kadar ceza alanların neredeyse hepsi değişik muhalefet gruplarının temsilcileri, orta ve alt kademelerdeki komutanlar ve parti ve devlet görevlileriydi. Mayıs-Haziran 1937'de ise artık partinin üst yönetiminde de temizlik başladı ve Stalin'in Mart 1937'de siyasi eğitim kurslarına göndermek istediği kadrolar NKVD hapishanelerine gönderildiler.

MK'nın 23-29 Haziran 1937 tarihli plenumunda, NKVD, katılımcılardan, darbe girişimine ortak olmakla suçlanan Şeboldayev ve Balitskiy dâhil, 11 MK üyesi ve 14 MK aday üyesinin tutuklanmaları için onay istedi. Yani MK'nın her altı üyesinden ve her dört aday üyesinden birine hapis yolu görünmüştü. Bu arada 71 MK üyesinden ikisi artık ölmüş (Kirov ve Kuybışev), ikisi intihar etmiş (Gamarnik ve Orconikidze), altısı da tasfiye edilmişti (Yenukidze, Kabakov, Pyatakov, Rudzutak, Ukhanov, Yagoda, Yakir). 68 MK aday üyesinden biri (Tovstukha) vefat etmiş, biri intihar etmiş (Tomskiy), altısı ise tutuklanmış veya idam edilmişti (Bukharin, Rıkov, Tukhaçevskiy, Uboreviç, Eliava). Şimdi planlanan tutuklamalarla birlikte tutuklu, idam edilen veya intihar eden sayısı toplam 40 kişiye ulaşacaktı ki bu 1934'te MK üyesi ve aday üyesi seçilenlerin yüzde 28'i demekti.

Tukhaçveskiy ve ekibine yönelik sansasyonel idam kararlarının ardından henüz toparlanamamış MK üye ve aday üyeleri, şimdi de Stalin yanlısı olarak tanıdıkları ünlü parti liderleri olan mevkidaşları hakkında karar vereceklerdi. Plenuma katılan MK üyeleri, hatta her türlü entrikaya bulaşmış olanları bile, söz konusu mevkidaşlarının anti-Sovyet illegal örgüt üyeleri veya yabancı istihbarat kurumlarının ajanları olduklarına herhalde inanmıyorlardı. Bu kişilere karşı yöneltilen suçlamaların haksızlığı bir tarafa, MK plenumuna katılanlar, yeni tutuklananların kendileri hakkında çok tehlikeli bilgiler verebilecekleri ve suçlamada bulunabileceklerinden de korkuyorlardı.

Yejov'un raporuyla ilgili tartışma sırasında, RSFSC Sağlık Halk Komiseri G.N. Kaminskiy, NKVD faaliyetlerini eleştirdi ve yerden yere vurdu. Kaminskiy, NKVD'ye tanınmış olağanüstü yetkilerin süresinin uzatılmasına ve MK üye ve aday üyeleri arasında yeni tutuklamaların yapılmasına onay verilmesine sert bir şekilde karşı çıkıyordu. O, şöyle diyordu:

> Böyle giderse biz bütün partiyi kurşuna dizeriz.

Anlatılanlara göre, Stalin ise ona şöyle itiraz etmişti:

Stalin: Yoksa Siz bu düşmanların arkadaşı mısınız?

Kaminskiy: Hayır, onlar arkadaşım değildir.

Stalin: Öyleyse Siz de aynı çetedensiniz.

Uzun süre Komintern Sekreterliği yapan VKP(b) MK Siyasi Yönetim Şube Başkanı İ.A. Pyatnitskiy (İosif Tarşis), Stalin'in bu açık tehditkâr tavrına rağmen Kaminskiy'i destekledi. Hatta o çok daha sert konuştu ve NKVD'nin faaliyetlerini denetleyecek ve sınırlayacak bir komisyon kurulmasını istedi. Stalin, Pyatnitskiy'in konuşmasından sonra, eleştirileri engellemek için oturuma ara verdi. Onun tavsiyesi üzerine Molotov, Voroşilov ve Kaganoviç kuliste Pyatnitskiy ile bir araya geldiler; Kaganoviç ona Stalin'in görüşlerini iletti:

> ... [Stalin] ona bir bolşevik olarak çok güveniyor ve onun organizatörlük yeteneklerine değer veriyordu; eğer dilekçesini geri alırsa her şey unutulacak ve bir daha hatırlanmayacaktı.

Ne var ki Pyatnitskiy taviz vermedi ve geri adım atmadı. Sonraki oturumda, Çudov, Khatayeviç, Lyubçenko ve başkaları, toplam 15 kişi, Pyatnitskiy'i destekledi.

Boyutları ve niteliği açısından Stalin MK'sı içinde o zamana dek görülmemiş bu muhalif tavır, A.İ. Pyatnitskiy ve arkadaşlarınca önceden planlanmıştı. Pyatnitskiy'in oğlu V.İ. Pyatnitskiy *Stalin'e Karşı Komplo* adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

> Haziran plenumundaki bu skandalın kendiliğinden ortaya çıktığına daha o zaman bile kimse inanmamıştı. Ortalıkta, Pyatnitskiy'in plenumdan önce birer fincan çay içmek üzere birçok *obkom* sekreteri, eski bolşevik ve Komintern'den çalışma arkadaşını topladığı hakkında bir söz dolaşıyor, Stalin terörüne karşı birlikte itiraz etme kararının işte bu çay meclisinde alındığı söyleniyordu. Bence bu muhalifler on beş kişi değil, daha fazlaydılar. Fakat onların çoğu konuşmaya cesaret edememiş, kendi tutumunu açıkça ortaya koyamamıştı; oysa bu korku onları kurtaramayacak ve daha sonra hepsi değişik suçlamalarla tasfiye edilecekti.

Obkom sekreterleri ve yanı sıra önemli devlet ve parti kurumlarının yöneticileri olan MK üyeleri ve aday üyeleri ülkede gerçekten etkili bir konumdaydılar. Onların çoğu kendi alanlarında ve bölgelerinde sağlam yerler edinmiş ve bir tür "derebeyi" pozisyonu kazanmışlardı. Onlar, koskoca özerk cumhuriyetleri, cumhuriyetleri, vilayetleri ve dev kurumları arkalarına alarak Stalin'e karşı direnebilirlerdi. Üstelik Pyatnitskiy, ayrıca Komintern içinde de geniş ilişkilere sahipti ve yabancı ülkelerin komünist partilerinin liderleriyle irtibat halindeydi. Stalin, uluslararası komünist hareketleri ve örgütleri rencide etmek istemiyordu.

Aslında Pyatnitskiy ve arkadaşlarının "çay meclisi" bir komplo sayılmazdı; sadece birçok yönetici korku ve telaş içindeydi, baskı

ve tasfiyelerin amacı ve nereye kadar gideceği hakkında kimsenin sağlıklı bir fikri veya bilgisi yoktu. Plenumdaki muhalif konuşmalar ve itirazların temel nedeni de, iktidarın zirvesine kadar ulaşan vahim terör havasıydı. Parti içindeki muhalefet hareketlerini yenmiş olan Stalin, şimdi ilk defa açık ve geniş tabanlı bir itirazla karşılaşıyordu; MK üyeleri ve aday üyeleri hükümetin politikasını protesto ediyorlardı. Bunu görünce, Stalin, partinin bazı yöneticilerinin ülkenin çıkarları ve geleceğini düşünmeksizin bir devlet darbesi yapmaya hazır olduklarına karar vermişti. Onun fikrince, bu "çay meclisi"ne katılanlar, kendi aralarında gizlice anlaşmış ve plenumda ortak hareket etmeye karar vermişlerdi. Stalin, bunu, kendisine ve Politbüro'ya karşı açık bir komplo olarak görmekteydi; zira bu muhalifler, daha önceden gelip Yejov'u kendisine veya Politbüro'ya şikâyet edebilir ve NKVD örgütünün faaliyetleri için denetleme isteyebilirlerdi. Ancak onlar doğrudan plenumda bozgunculuk ve açık direniş sergileme yolunu seçmişlerdi. Stalin, onların MK içinde ve belki diğer bazı çevrelerde de güçlü olduklarını anlamıştı; çünkü Pyatnitskiy ve arkadaşlarının çevirdikleri işler hakkında, Moskova *Obkom*u Sekreteri Filatov dışında, kimse kendisine bilgi iletmemişti.

Stalin, Mayıs ayında ordunun darbe girişiminden kıl payı kurtulduklarından emindi ve artık risk almak istemiyor, yüzde yüz garanti arıyordu. Parti ve devlete karşı derin ve etkili komplo merkezileri bulunduğu konusunda hiçbir kuşkusu olmadığından, NKVD tarafından uygulanan terörü durdurmanın bu güçlerin işine geleceğini düşünüyordu. Stalin'in tamamen ciddiye aldığı ve inkâr edilemez saydığı kanıtlara dayanılarak Tukhaçevskiy ve ötekilerinin idam edilmesinin üzerinden daha iki hafta geçmeden, şimdi, parti yönetimi içinden önemli bir grup, plenumda yeni tutuklama kararlarını engellemeye çalışıyordu. Stalin'in mantığına göre, bu muhalefet, aslında derin komplonun tam ve eksiksiz bir şekilde ifşa edilmesine engel olmaktaydı. Ayrıca Pyatntiskiy, açıkça NKVD'ye yüklenerek bu örgütün, partinin kontrolü dışında çalıştığını iddia ediyordu.

Stalin, Şubat-Mart plenumunda, parti yöneticilerinin genelde siyasi tedbir ve uyanıklıktan uzak davrandıklarını belirtmiş, onların burunlarının önündeki komploculari fark edemediklerini söylemişti. Şimdi ise o, işin aslını anlamıştı; parti içinde kendisine karşı açık bir muhalefet vardı. MK içinde açık bir iktidar mücadelesi söz konusuydu ve rakipler teslim olmak istemiyorlardı. Stalin, Şeboldayev'le Balitskiy'in suçlu olduklarından emindi, onların ordu komutanlarının komplosuyla ilişkisi olduğundan kuşkusu yoktu. Bu mantığa göre, plenumda NKVD faaliyetlerinin denetim altına alınmasını

önerenler, aslında hain ve komplocu güçlere karşı alınacak tedbirleri engellemek istiyorlardı. Bu yüzden Stalin, Kaminskiy'i eleştirmekle yetinmedi ve daha sert önlemler aldı. Kaminskiy, MK kararıyla MK aday üyeliğinden ve ardından da partiden ihraç edildi, kısa süre sonra ise tutuklandı. 3 gün sonra MK üyeleri Çudov, Kodatskiy ve MK aday üyeleri Pavlunovskiy ve Struppe de aynı kaderi paylaştılar; zira alınan karara göre, onların "karşıdevrimci faaliyetlere katıldıkları hakkında kuşkuya yer bırakmayan veriler" elde edilmişti.

Cezaların bu kadar hızlı şekilde uygulanmasına bakılırsa, demek ki Stalin ve taraftarları, bu kişileri, partiyi ülke yöneticilerine karşı ayaklandırmak isteyen ve derhal tasfiye edilmeleri gereken tehlikeli komplocular olarak görüyorlardı. Bugün ne kadar mantıksız ve acayip görünürse görünsün, o günün şartlarında durum böyleydi. Stalin, belki Pyatnitskiy gibi deneyimli kişilerin komploya alet edilmiş veya tuzağa düşürülmüş olabileceklerini düşünüyor da olabilirdi. Ancak Stalin, komplocu dediği kişilerin, onun bizzat kendisini komplocu olarak gördüklerini anlamayacak kadar da saf değildi. Savaş bir kez ilan edilmişti ve o da savaşı kabul ederek kurallarına göre oynuyordu. Fakat dengeleri tamamen alt üst etmek de, sonuçta bütün düzenin yıkılmasına yol açabilirdi; dolayısıyla Stalin sağduyuyu da elden bırakmıyordu. NKVD'nin faaliyetlerine karşı çıkan ve onları eleştirenlerin hepsi hemen tutuklanmadı. Bu arada Pyatnitskiy ile görüşme yapıldıktan bir gün sonra, plenumda Yejov bir konuşma yaptı ve Pyatnitskiy'in devrimden önce çarlık polis teşkilatına çalışan bir ajan olduğu hakkında veriler bulunduğunu söyledi. Pyatnitskiy'e, bu verileri tekzip etmesi için iki hafta süre tanındı; yani komedi ve trajedi aynı anda, tam klasik tarzda oynanıyordu.

Plenumda NKVD'nin yetkilerinin uzatılmasına karşı çıkan MK üyelerinin tamamı ve onların taraftarı olarak görülen bazı kişiler, kısa bir süre içinde tutuklandılar ve bunların çoğu idam edildi. Ekim 1937 plenumunda Stalin şunu bildiriyordu:

> Haziran plenumundan bugünkü plenuma kadar geçen dönemde, aramızdan birkaç MK üyesi ayrılmış ve tutuklanmıştır: Zelenskiy, Lebed, Nosov, Pyatnitskiy, Khatayeviç, İkramov, Krinitskiy, Vareykis -yani 8 kişi... MK aday üyelerinden ise on altı kişi görevden alınmış ve tutuklanmıştır.

Böylece, Ekim 1937 itibariyle, MK üye ve aday üyelerinin neredeyse yarısı tasfiye edilmişti. MK üye ve aday üyelerine dönük cezalandırma ve tasfiye uygulamaları daha sonra da devam etti ve Kosior, Bubnov, Kosarev, Mejlauk, Mirzoyan, Postışev, Rukhimoviç, Çubar, Eykhe gibi ağır toplar tutuklandılar. 1938 sonu itibariyle,

partinin 1934 kongresinde seçilmiş MK üye ve aday üyelerinin yüzde 70'i tasfiye edilmişti.

Tukhaçevskiy ve diğerlerinin tasfiyesinden sonra Stalin'in Yejov'a tam yetki vererek "yeşil ışık" yaktığını söyleyenler haklıdır; Stalin onu engellemeyi düşünmüyordu. Fakat bu tasfiye dalgaları partinin üst kademesiyle geri kalanı arasında ihtilaflara neden oluyordu. Temmuz 1937'de, Politbüro, NKVD'yi partinin de üzerine çıkaran ve onun parti yöneticilerine karşı tasfiye yapmasını adeta teşvik eden bir kararı kabul etti. 30 Temmuz 1937 tarihli bu karara dayanarak, Yejov, NKVD mercilerinin "Sovyet devletinin temellerine yönelik alçakça tahribat faaliyetlerini, kesin ve dönüşü olmayan bir şekilde sona erdirme"sini hedefleyen 00446 ve 00447 sayılı emirleri imzaladı. Ne var ki her MK üyesi veya aday üyesi bulunduğu vilayet, cumhuriyet veya merkez teşkilatında birinci rolde olduğu için, onun tutuklanmasıyla birlikte, emrindeki onlarca, hatta yüzlerce görevli de onun taraftarı olarak içeri atılıyordu. İçişleri eski Bakanlarından N.P. Dudorov, Haziran 1937'ye gelindiğinde, Yejov'un parti teşkilatında görevli 3.170 kişinin adının bulunduğu bir liste hazırladığını ve listedekilerin tutuklanarak idam edildiğini söylemektedir.

1937 yılının ikinci yarısı ve 1938 başlarında tutuklama ve idamların sayısı çığ gibi büyüdü ve ülke yönetimindeki birçok tanınmış ve önemli kişi yok edildi. Pyatnitskiy'in plenumda konuşmaya hazırlanırken Komintern'deki tanıdıklarına ve yabancı ülke KP liderlerine güvendiğini dikkate alan Yejov, bunları da tasfiye etmeye karar verdi. R. Medvedyev, *Stalin ve Stalincilik* adlı kitabında tasfiye konusuna özel bir bölüm ayırmıştır ("Parti ve Devlet Kadrolarına Darbe: 1937-1938") ve burada cumhuriyetler, vilayetler, bölgeler ve ilçelerdeki parti, devlet, ekonomi vb kurumlarını yönetenlerin uzun listeleri yer almaktadır. Daha sonra bu listeler düzeltilmiş ve arşivlerdeki verilerle daha uyumlu bir şekilde yayımlanmıştır.

Belirtmek gerekir ki kamplarda tutulanlar veya *kulak*larla ilgili rakamlar açısından bu listeler gayet güvenilir belgelerdir. Ancak bizim konumuz, parti ve devlet görevlilerinin tasfiyesine yol açan siyasi ortam ve şartlardır. 1937-1938'de parti içindeki acımasız çatışma ortamının ve kıyımın gerçek niteliğini ve nedenlerini tespit etmek oldukça zordur; kimlerin hangi amaçla ve ne ölçüde komploların içinde yer aldığını, ne gibi suçlar işlendiğini, kimlerin keyfi ve kasıtlı davrandığını, zorbalığın nerede bittiğini ve fırsatçılığın nerede başladığını belirlemek kolay değildir. İftiraları, özellikle de zorla ve işkencelerle edinilen itirafları, gerçeklerden ayırmak da zordur. Stalin'in ölümünden sonra başlatılan hukuki aklama işlemleri so-

nucunda, SSCB'de siyasi gerekçelerle yargılanmış 3 milyon kişiden, çoğu ölümünden sonra olmak üzere, 800 bini için beraat kararı çıkmıştı. Fakat bu kişilerin aklanması sırasında, onların Sovyet yönetimine karşı komplo faaliyetleri içinde bulunup bulunmadıkları araştırılmamıştır. Bu yüzden biz, o sırada iktidarın zirvesindeki mücadele ve ölüm kalım savaşının hangi şartlarda ve nasıl cereyan ettiğini tam olarak bilmiyoruz. Fakat öne sürülen suçlamaların çoğunun saçmalığı ortadadır ve o yıllarda yargılananların çoğunun, başta Yejov olmak üzere NKVD mensuplarının uydurma ve iftiralarının kurbanı olduğu anlaşılmaktadır. Yejov'un gelişinden sonra Yagoda'nın bütün taraftarları ve elemanları NKVD teşkilatından atılmış ve birçoğu da idam edilmişti. Ancak R. Medvedyev'in yazdığına göre,

> Yagoda döneminde eğitilmiş ve kadroya alınmış çok sayıda eleman hâlâ görevdeydi. Yejov ve onun getirdiği yeni görevliler, ceza organları ve infaz kurumalarının çalışma mekanizmalarını iyi bilmiyorlar ve M. Frinovskiy, L. Zakovskiy, G. Lyuşkov ve başka tecrübeli yöneticiler onlara yardımcı oluyorlardı.

M. P. Frinovskiy, kendisi tutuklandıktan sonra verdiği 11 Nisan 1939 tarihli ifadesinde NKVD mercilerinin nasıl çalıştığını bizzat açıklamıştı:

> NKVD şubelerindeki bütün soruşturma kadroları iki kısma ayrılmıştı. Birinciler, sadece işkenceci soruşturma görevlileriydi, ikinciler ise sıradan soruşturma memurlarıydı. Birinciler, tutuklulara istedikleri şekilde işkence yaparak kısa sürede "ifade" alıyorlardı ve sorgu tutanaklarını çok tutarlı, düzgün ve anlamlı bir şekilde tanzim etmeyi öğrenmişlerdi. İşkenceci gruplarda yer alan teknik görevliler aslında konuyu ve davaya ait materyalleri bilmiyorlardı; onların görevi sadece tutuklulara suçlarını "itiraf" edene kadar işkence etmekti. Tutukluların huzurunda sadece notlar tutuluyor, tutanak yazılmıyordu; tutanak daha sonra dışarıda gereken şekilde ve içerikte tanzim edilerek tutukluya imzalatılıyordu. İmzalamak istemeyenlere imzalayana kadar işkence yapılıyordu. Tutuklu kişilerin önüne belirli kişilerin adları ve belirli veriler konuluyor, onlara bunlarla ilgili itirafta bulunmaları için baskı ve işkence uygulanıyordu. Yani aslında ifadeleri zanlılar değil soruşturma memurları veriyorlardı. Yejov ve ekibi, bu tür yöntemlerle ülkede vahim bir korku ve panik havası yaratmıştı. Yejov, güya kendisine karşı suikast hazırlandığını ortaya koyan uydurma belge ve ifadelerle çok sayıda parti yöneticisi ve yüksek görevli memuru hapislerde işkencelere kurban etmiş, kamplara göndermiş veya idam ettirmişti.

Ama şunu da ilave etmeliyiz ki M.P. Frinovskiy'in kendisi ve meslektaşları da, daha Yejov İçişleri Halk Komiseri olmadan çok önce, OGPU-NKVD koğuşlarında aynı şeyleri yapıyorlardı. Doğrudur, Yejov'la birlikte NKVD, artık vahşet ve kıyımın simgesi olmuştu; onun döneminde bu kurumun bütün kademe ve birim-

lerinde acımasız terör ve işkence uygulamaları söz konusuydu. Yejov'un tayin ettiği kadrolar arasında, profesyonellikten uzak, sadece kariyerini düşünen, düşük eğitimli kişiler çoğunluktaydı. Bunun sonucunda, NKVD, ülkenin en geri ve zararlı kurumlarından birine dönüşmüştü; aslında ülkenin prestijini, devletin halk katındaki itibarını sıfıra indiren bu örgüt, SSCB'de soruşturma sistemini ve adli mercileri çağın gerisine atmıştı. Halk adeta muhbirler ve jurnalciler kitlesine dönüştürülüyordu, herkes herkesi gammazlama eğilimindeydi. İnsanlar komşularını ve çalışma arkadaşlarını üç kısma ayırıyorlardı: "büyük düşmanlar, küçük düşmanlar ve düşmancıklar".* NKVD komplolar ve gizli merkezler hakkında davalar açarken, başlıca bilgi kaynağı işte bu insanlardı.

Elbette ki NKVD tarafından uygulanan vahşet ve insanlık dışı yöntemler, dünya tarihinde ilk veya son kez görülüyor değildi; ortaçağ engizisyonu, Fransız Devrimi sırasında yaşanan kitlesel terör, faşizmin toplama kampları unutulmamıştır. Fransız Devrimi sırasında devrimcilerin devrim adına ve devrimci yüce hedefler uğruna nasıl aşırı şiddete başvurduklarına ilişkin istendiği kadar bilgi vardır. Tabii ki NKVD tarafından tasfiye edilenlerin ailelerinin de cezalandırılması, belirli bölgelerde zorunlu iskâna tabi tutulması, reşit olmayan çocuklarının ise esirgeme kurumlarına verilmesi acı gerçeklerdir. Hatta "halk düşmanları"nın aile üyelerine yönelik kamplar bile vardı. Dahası NKVD, kendi çalışanları için, tasfiye edilenlerden arta kalan değerli eşya, mobilya vb'nin satıldığı özel NKVD mağazaları açmıştı.

N.İ. Yejov'un 1937-1938'deki NKVD teröründe başrole soyunmuş olması, onun devrime ve Stalin'e olan az görülür sadakatiyle açıklanmalıdır. 1935'ten başlayarak OGPU-NKVD makamlarında "staj" yapan Yejov, o yıllarda gayet iyi niyetli, alçakgönüllü, sevimli biri olarak tanınmıştı. Fakat NKVD'nin başına geçince, o, sadece profesyonel olmakla kalmamış, karakter olarak da tamamen değişmişti. Yejov burada tutuklulara psikolojik baskı veya açık işkence yapmak suretiyle uydurma soruşturma dosyaları oluşturmayı öğrenmiş, ancak bu arada insani özelliklerini de tamamen kaybetmiş, kısa sürede bir canavara dönüşmüştü. Bazı araştırmacılara göre, onun bu duruma düşmesinde alkolün de etkisi vardı.

Ne var ki Yejov da toplumun eseriydi ve Sovyet halkının total desteği olmaksızın Yejovculuk diye bir fenomen ortaya çıkamazdı. 1930'lu yıllarda devrimci sloganlarla yapılan reformlar ve elde edilen sosyoekonomik başarılar, milyonlarca insanın hayatında meydana gelen değişiklikler, doğal olarak olumsuz sonuçlar da

* Bu hususu A.A. Jdanov 18. kongrede ifade etmişti.

doğurmuştu. Kısa süre içinde Sovyet halkının hayatında, yaşam şartlarında, çalışma koşullarında, siyasi düşüncelerinde ve kültüründe radikal değişimler olmuştu. Bu arada köylerden yeni gelmiş kitlenin kent nüfusuna karşı hissettiği güvensizlik ve kent kültürü karşısında yaşadığı yabancılaşma sonucunda birçok acayip önyargı ve saçına kuşku ortaya çıkıyordu. Bu süreçte, yeni kent kültürünün getirdiği yeni ufuklarla birlikte, insanların bilincine kaba siyasi propaganda şablonları da yerleşiyor, toplumsal psikoloji totaliter bir düşünce çemberine sıkışıp kalıyor, söylentiler, olaylar ve gelişmelerin çarpıtılması, eleştiri ve serbest düşünce ortamının yok edilmesi toplumda derin yaralar açıyordu. İlginçtir ki milyonlarca Sovyet insanı için ülkedeki sorunların ve eksikliklerin başlıca suçlusu gizli düşmanlardı. Öte yandan, parti, bu konularda aşırılığa kaçarak kendisini de yok edebilecek bir ortam hazırlıyordu. Bu arada dine karşı uygulanan politikalar da, insanların geleneksel manevi dünyasını alt üst etmişti, toplumda o zamana dek oluşmuş birtakım ahlaki değerler açık bir tahriple karşı karşıyaydı.

Unutmayalım ki Sovyet toplumundaki radikal değişiklikler ve yenilikler, kurulan sosyalist ekonomi ve yeni sosyokültürel düzen, milyonlarca insanın sahip olduğu, alıştığı değerlerin ve düzenin de ortadan kalkması demekti. Kaybeden bu kitle, devrimden kazançlı ve kârlı çıkanlara karşı derin bir nefret ve düşmanlık besliyordu. Kuşaklar boyu kentli olanların, köyden yeni gelen ve başarılı olanlara karşı hissettikleri haset ve çekememezlik de muhbirlik ve gammazlık açısından elverişli bir ortam yaratıyordu. Öte yandan *kollektivizasiya* uygulamasından zarar gören ve varlıklarını kaybeden köylüler de "zafere ulaşanlar"dan nefret ediyordu.

Bu yıllarda jurnalcilik ve ihbarcılık, en çok, değişik kademelerdeki yöneticilere yönelikti. Bazı yazarlar, bunların çoğunun, yeni boş makam ve pozisyon oluşması için kasıtlı olarak yapıldığını belirtmektedirler. 1937 kıyımında tutuklanan ve idam edilenlerden geriye boş makamlar, yüksek maaşlar, güzel daireler, yazlıklar vb kalıyor ve bunlar ebette ki iştah kabartıyordu. Bu arada devrimden zararlı çıkanlar şimdi intikam almaya çalışıyor, asılsız ihbar ve jurnaller gönderiyorlardı; üstelik bunlar çoğu zaman isimsizdi, yani altlarında adres veya imza bulunmuyordu. Köylerdeki *kollektivizasiya* ve "*kulak*lara karşı bütün cephe boyunca taarruz"un kurbanları, kendilerini mal ve mülkten yoksun bırakan, sürgüne gönderen, aşağılayan, ailelerini perişan eden, ellerindeki buğdayı ve diğer erzakı zorla alıkoyanlardan bu şekilde intikam alıyorlardı. Öyle ki tutuklanan ve idam edilen üst düzey yöneticiler arasında *kollektivizasiya* politikasına öncülük edenler az değildi: Y.A. Yakovlev, K.Y. Bauman,

İ.M. Vareykis, F.İ. Goloşekin, S.V. Kosior, M.M. Khatayeviç, B.P. Şeboldayev, R.İ. Eykhe, G.N. Kaminskiy ve diğerleri.

Öte yandan, 1935'te başlayan ilk tasfiye dalgasında darbe yiyenler de intikam almaya çalışıyor olabilirlerdi. Vadim Kojinov'un haklı olarak kaydettiği gibi, 1937 Şubat-Mart plenumunda "düşmanları ifşa etme ve acımadan ezme" çağrısı yapanların çoğu 1937 sonu itibariyle kendi kazdıkları kuyuya kendileri düşmüşlerdi: K.Y Bauman, Y.B. Gamarnik, A.İ. Yegorov, G.N Kaminskiy, S.V. Kosior, P.P. Lyubçenko, V.İ. Mejlauk, B.P. Pozern, P.P. Postışev, Y.E. Rudzutak, M.L. Rukhimoviç, A.İ. Stetskiy, M.M. Khatayeviç, V.Y. Çubar, R.İ. Eykhe, N.E. Yakir vb. Bu kişilere dikkat çeken Kojinov şu sonuca varmaktadır:

> Ülkede doğal ve hatta kaçınılmaz olarak acımasız bir teröre yol açan siyasi havayı yaratanlar, öncelikle 1937'de tasfiye ve idam edilen yöneticilerin bizzat kendileriydi. Üstelik 1937'deki terör çılgınlığı ve vahşetini körükleyenler de yine bunlardı.

SSCB'de 1930'lu yılların ortalarından itibaren oluşan siyasi ve toplumsal iklim, tarihin değişik dönemlerinde birçok ülkede görülmüş psikopati salgınlarına benziyordu. Total kuşkuculuk, korku, güvensizlik, gayet normal ve sağduyulu insanların komşuda düşman arayan paranoyaklara ve acımasız cellatlara dönüşmeleri, saçma nedenlerle tutuklamalar ve diğer aşırılıklar, derin siyasi kriz, savaş ve iç savaş halindeki toplumlarda görülmüştür. Söz konusu dönemde, ülkemiz, dış tehlike ve düşman devletler arasında sıkışıp kalma sorunuyla birlikte, gerçekten yeni bir iç savaş tehlikesiyle de karşı karşıyaydı. Bu yüzden Sovyet insanları, genel olarak her tarafta kapitalist ülke ajanları ve gizli sınıf düşmanları arıyorlardı.

Bu arada Stalin'in "küçük insanlar"ı partinin üst kademelerindekilere tercih etmesi de çok olumsuz sonuçlara yol açıyordu. Örneğin Stalin'in, yukarıda adı geçen P.P. Postışev gibi üst düzey bir parti lideriyle ihtilafa düşen Nikolayenko'yu desteklemesi, milyonlarca "küçük insan"ın yukarılarda "düşman" araması için bir esin kaynağı olmuştu. N.S. Khruşov'un anılarında yazdığı üzere, 1937'de vilayet sağlık müdür yardımcılığı yapan Medved adlı bir görevli iftiraya maruz kalmıştı:

> Parti toplantısı sırasında bir bayan ayağa kalktı ve parmağıyla Medved'i işaret ederek şöyle dedi: "Ben bu adamı tanımam, ancak onun bir halk düşmanı olduğu gözlerinden belli." Medved, çok kaba fakat gayet orantılı bir cevap verse de, artık bir kez dikkatleri üzerine çekmişti. Kendisinin düşman olmadığını, dürüst bir yurttaş olduğunu ispatlamaya kalkışsa, yine kuşku uyandıracaktı. Bu geri zekâlı cadının sözlerine inanan ve onları ciddiye alan da çıkabilirdi; oysa bu bayanın kendisi, söylediklerinden dolayı hiçbir sorumluluk taşımıyordu. Tam tersine ih-

bar ve bu tür iftiralar teşvik edilmekteydi. İşte böyle vahim bir ortam söz konusuydu.

Gayet normal insanlar, tanıdıkları ve çevrelerindeki kişiler aleyhinde jurnal ve ihbarlar yazıyorlardı. Birçok kişi sağduyudan uzaklaşarak kendilerini paranoyaya kaptırmışlardı; her tarafta düşman ve ajan görüyor, her türlü hatayı veya eksikliği sabotaj olarak değerlendiriyorlardı. Davranış, çalışma, yaşam, düşünce, konuşma ve hatta giyim tarzındaki her fark hemen suç sayılıyordu. Uçak tasarımcısı A.S. Yakovlev, 1937'de ülkede yaşanan psikoz ortamından bahsederken şöyle yazıyordu:

> O dönemde çalışma yerindeki herhangi bir başarısızlık veya hata, açıkça sabotaj ve kasıtlı eylem olarak görülebiliyor, ufak bir kuşku veya terslik yüzünden zavallı insanlar hemen düşman veya sabotajcı diye damgalanabiliyorlardı. Çevresindekilerin sabotajcı veya düşman olduklarından şüphelenmek birçok insanın normal haliydi artık; bazen koskoca bir işletmede herkes aynı şüpheyle hareket ederek kimilerinin hayatını mahvediyorlardı.

G.F. Baydukov, meslektaşı ve Sovyetler Birliği Kahramanı ünlü pilot Levanevskiy'in, Stalin'in huzurunda yapılan bir toplantı sırasında kimsenin beklemediği bir anda kalkıp bir açıklama yapmasını şöyle anlatmaktadır:

> Levanevskiy yerinden kalktı ve söz istedi: "Yoldaş Stalin, ben bir açıklama yapmak istiyorum." Stalin biraz şaşkın bir halde sordu: "Açıklama mı?" Bu arada Levanevskiy, defterine bir şeyler karalayan Molotov'a doğru baktı ve gözlerini ondan ayırmadan konuşmaya başladı; galiba onun tutanak tuttuğunu düşünmüştü, oysa Vyaçeslav Mikhayloviç Molotov'un böyle bir işle uğraşması düşünülemezdi. Levanevskiy şöyle dedi: "Resmi olarak beyan ediyorum ki Tupolev'e inanmıyorum, onun sabotajcı olduğunu düşünüyorum. Eminim ki o, bilinçli bir şekilde, sabotaj amacıyla uçak tasarlıyor ve bunlar en önemli anlarda arızalanıyor. Ben bundan böyle Tupolev'in yaptırdığı uçaklarla uçmayacağım!" Tupolev hemen oracıkta, karşıda oturuyordu ve fenalaştı.

Levanovskiy'in bu "açıklama"sı o sırada herhangi bir sonuç vermese de, ünlü uçak tasarımcısı Tupolev kısa süre sonra tutuklandı. Ne var ki Levanevskiy'in kendisi de daha sonra tasfiye edildi. M.M. Gromov hatıralarında şöyle yazmaktadır:

> Tutuklamaların nedeni, rekabet içindeki uçak tasarımcılarının birbirlerinin aleyhindeki jurnal ve ihbarlarıydı; onların hepsi kendi uçağını methederken rakibinin uçağını yerden yere vuruyordu.

Aynı didişme, çirkin rekabet, haset ve sinsilik ortamı birçok işletme ve kurumda görülebilirdi. Birçokları, gizli düşmanı, sabotajcıyı veya yabancı ülke için çalışan ajanı ifşa etme bahanesiyle meslektaşlarını, sevmedikleri komşu veya tanıdıklarını, rakiplerini, hatta

kendi eşlerini bile ihbar ediyor ve gammazlıyorlardı. Komşuların birbiri aleyhinde iftira içeren şikâyetler yazması, akrabaların birbirlerini ihbar etmesi yaygın bir hal almıştı. Dönemin istihbarat elemanlarından Rıbin anılarında şunu belirtmektedir:

> İstihbarat şubesinde, 1930'lu yıllarda tasfiye edilmiş kişilerin soruşturma dosyalarını incelediğimiz zaman hayrete düşmüştük, çünkü bu kahrolası dosyaların ortaya çıkmasında milyonlarca vatandaşın katkısı ve emeği vardı. Kitlesel bir psikoz hali söz konusuydu. Neredeyse herkes halk düşmanı arayışı içindeydi. İnsanlar, düşman istihbarat şebekelerinin ajanları ve casusları olduklarına dair ihbar ve jurnallerle birbirlerini mahvediyorlardı.

Daha Yagoda zamanında uydurulmuş komplo senaryo ve versiyonları Yejov döneminde de aynı şekilde kullanılıyordu; üstelik NKVD merkez ve taşra birimlerinin artık milyonlarca gönüllü yardımcısı ve bilgi kaynağı vardı. Böylece fantastik suikast planları ortaya çıkıyordu. İçişleri Halk Komiseri olmasının üzerinden daha iki üç ay geçmeden, Yejov, Politbüro'ya bir genel durum raporu sunmuştu; bu rapora göre, ülkede vaziyet son derece vahimdi, ülkeyi baştanbaşa Trotskiyci komplocular ağı sarmıştı, her tarafta casus yuvaları vardı ve her yer sabotajcı kaynıyordu. Berlin'den daha önce sözü edilen materyaller geldikten, Tukhaçevskiy'den itiraflar elde edildikten ve Haziran 1937'de "MK üyeleri komplosu" ifşa edildikten sonra, yukarıdakiler, söz konusu rapor türünden bilgileri ciddiye almaya başlamışlardı. Öte yandan, Trotskiy'in yurtdışında yayımladığı *Muhalefet Bülteni*'nde de Trotskiycilerin Sovyetler Birliği'ndeki başarılı faaliyetlerine dair yazılara sıkça yer verilmekteydi. Yejov ve ekibinin uydurduğu vahim tehlikeler ve komplo planları, bu yayınlar ışığında daha inandırıcı görünüyordu. Trotskiy'in *İhanete Uğramış Devrim* kitabı tam da 1937 ortalarında, birçok "Trotskiyci" artık tasfiye edildikten sonra basılmıştı ve kitapta iddia edildiğine göre, SSCB'de "Stalin karşıtı çok kuvvetli bir yeraltı gücü" vardı. Görünen o ki Trotskiy, dışarıdan da olsa, Sovyet güvenlik kurumlarını çok mahir bir şekilde kışkırtıyor ve yeni tasfiyeler yapmaya tahrik ediyordu. Parti yönetimine gelince, onlar NKVD mensuplarından gelen bilgileri kontrol etmek ve doğrulatmak için her türlü olanağa sahiptiler, fakat genelde gelen bilgilerin doğruluğuna güveniyorlardı.

V.M. Molotov, Feliks Çuyev'le konuşurken, Mikoyan ve Politbüro'nun diğer üyeleriyle birlikte hapishanede Rudzutak'ı ziyaret ettiklerini anlatmıştır. Onun söylediğine göre, Rudzutak, görevlilerin kendisine sert ve acımasızca davrandıklarından şikâyet etmişti. Çok iyi tanıdıkları ve yıllarca birlikte çalıştıkları arkadaş-

larına neden yardımcı olmadıklarını soran Çuyev'e, Molotov şöyle diyordu:

> Ama öyle kişisel izlenime göre karar verilemez ki. Elimizde materyaller, ifadeler vardı... Ben yüzde yüz emin değildim... Aslında onunla çok yakın değildik.

Politbüro'nun öteki üyeleri de benzer tutumlar sergilemişlerdi. N.S. Khruşov, S. Redens'le birlikte Moskova'da hapishaneleri kontrol ederken, tutuklular arasında Merkezi Kültür ve Dinlenme Parkı Müdürü Betti Glan'la karşılaşmıştı. Bayan Glan, Khruşov'u görünce şöyle yakınmıştı:

> Yoldaş Khruşov benden halk düşmanı mı olur? Ben kendi halinde, dürüst, partiye sadık bir yurttaşım.

Aynı cezaevinin erkek bölümünde yatan Moskova Bauman İlçe Parti Örgütü Sekreteri Treyvas da Khruşov'a suçsuz olduğunu ve haksız yere hapiste tutulduğunu beyan etmişti. Redens ise, Khruşov'a, bu kişilerin hepsinin aynı lafları söylediklerini, suçlarını itiraf etmediklerini ve yalancı olduklarını söylemişti. Treyvas ve Glan hapiste yatmaya devam ettiklerine göre, demek ki Khruşov da Redens'e inanmış, onlara ise inanmamıştı. Ülke yöneticilerinin NKVD mensuplarına neden güvendikleri ve inandıkları konusuna gelince, Rıbin bu hususu şöyle açıklıyordu:

> Politbüro'ya gelen belgeler 10-15 makam ve birimden geçiyor, 30-40 kişi bunların üzerinde çalışıyordu.

Öte yandan, Politbüro üyeleri de bazen NKVD belgelerini pasif bir şekilde kabullenmek yerine "halk düşmanlarını ifşa etmek üzere kendileri de katkıda bulunuyorlardı". L.M. Kaganoviç, 1937-1938'de yapılan tasfiyeler ve haksız infazlarda suç ortaklığı olduğuna ilişkin iddialara cevaben Parti Denetleme Komisyonu'na yazdığı mektupta şunları belirtiyordu:

> Benzer hataları örneğin Khruşov da yapıyordu. Parti yöneticilerinin çoğu, partinin Moskova Örgütü büro üyeleri, Moskova Sovyeti (Belediyesi) mensupları, ben Moskova parti örgütü sekreteriyken hayatta ve görevlerinin başındaydılar; onların çoğu, Khruşov Moskova parti örgütü sekreteri olduğu zaman tutuklandılar. Aynısı örneğin Mikoyan ve Şvernik için de geçerlidir. Çünkü onlar, ilgili güvenlik birimlerine yazı göndererek, sadece yöneticilerin değil kendilerine bağlı çalışma arkadaşlarının ve yardımcılarının bile tutuklanmalarına itirazları olmadığını bildiriyorlar, hatta bazen, itiraz etmemek bir tarafa, ilgili mercilerin materyallerini esas alıp kendi yardımcılarının tutuklanmalarını kendileri talep ediyorlardı.

Doğaldır ki yakın çevresindeki bu liderlerin talepleri ve beyanları Stalin'i de etkiliyordu; üstelik o da, diğer Politbüro üyeleri gibi,

NKVD'nin materyallerine güveniyordu. Ünlü gazeteci-yazar M.Y. Koltsov'un nasıl tasfiye edildiğini anlatan Rıbin'e gönderme yapan araştırmacı D. Volkogonov şöyle yazmaktadır:

> M.Y. Koltsov'un yabancı istihbarat çevreleriyle ilişkileri olduğu hakkında Stalin'e sözlü şekilde bilgi verildiğinde, o bunu ciddiye almamıştı. O, Koltsov'la daha yeni konuşmuştu ve izlenimleri genel olarak olumluydu. Ancak bir ay kadar sonra masasına Koltsov'a çok yakın olan iki kişinin ifadesi ve ihbarını içeren bir dosya konulunca, Stalin'in fikri değişmişti. Stalin uydurma dosyanın işleme konmasını emretmişti.

Stalin genel olarak belgelere itibar ederdi; zira kimsenin onu sahte belgeyle kandırmaya cesaret edebileceğine inanmıyordu. Ne var ki Yejov ve daha sonra da Beria gibi kişiler, onun bu belge takıntısından yararlanmaya çalışmışlardı.

Belirtmemiz gerekir ki Stalin'in kurduğu merkeziyetçi yönetim düzeni, profesyonellerce hazırlanmış bilgi ve belgelerin kesinlikle doğru olmasını gerektiriyordu. Stalin, kişisel içgüdü ve görüşlerini bir tarafa bırakarak profesyonel görevlilerin sunduğu belgeleri esas almayı tercih ederken, aslında onların sorumluluk içinde görevlerini yaptıklarına inanmaktaydı. Yoksa onun bunca idamı onaylamasını açıklamak kolay olmayacaktır. Ayrıca Stalin, onun güvenini sarsan veya kötüye kullananları da hiç affetmezdi. Orgeneral A.V. Khrulyov anılarında şunları belirtmektedir:

> Stalin, belgeleri genelde hiç okumadan imzalardı; ancak bu güven, sadece itibarınız devam ettiği sürece geçerliydi. İşin temelinde çok büyük bir güven duygusu ve bilinci yatıyordu. Ama eğer onda, karşısındakinin sahtekâr olduğu, yalan söylediği veya kıvırdığı yönünde en ufak bir şüphe oluşursa (bu, belki de onun milliyetinden kaynaklanıyordu), bu kişinin işi o an bitmiş demekti.

Stalin Yejov'a da bir süre tam ve kesin olarak güvenmişti; onun sunduğu bilgi ve belgeleri aynen kabul ediyor ve kararlarını onaylıyordu. Stalin ve çevresindekilerin hükümete karşı komplolar olduğu konusunda bir kuşkuları yoktu, onlar düşmanların varlığından emindiler ve dolayısıyla onlara karşı uygulanan tedbirleri, cezaları ve şiddeti onaylıyorlardı. Örneğin Molotov'un, 1970'te F. Çuyev'le yaptığı konuşmada söylediği üzere, Sovyet hükümeti, sadece ve sadece komplocuların yok edilmeleri sayesinde kurtulmuştu. Molotov, tasfiyeleri ömrünün sonuna kadar savundu ve o, Tukhaçevskiy'in oldukça tehlikeli, komplocu ve darbeci bir asker olduğundan da emindi:

> Eğer o tutuklanmasaydı korkunç olaylar meydana gelebilirdi... 1935'e kadar o, korkuyordu ve beklemedeydi, fakat 1936'dan sonra ve belki de 1936 yılının ikinci yarısından itibaren artık darbe yapma peşindeydi. 1937 gerekliydi... Savaş sırasında içimizde bir beşinci kol yoktuysa,

bunu 1937'e borçluyduk. Çünkü durum normalken, ülkede sorunlar yokken, parti için tehlike arz eden gelişmeler yaşanmıyorken, elbette ki bolşeviklerin çoğu sadık ve dürüsttürler. Ancak gerçek bolşevik, zor durumda, ağır şartlarda ortaya çıkar, sahtekârlar ise tüyer veya ihanet ederler. Ben 1937'de tasfiye edilmiş birçok komutanın sonradan aklanmasını doğru bulmuyorum. Şimdilik belgeler gizli tutuluyor, fakat gün gelir durum açıklığa kavuşur... O sırada ortam son derece gergindi ve her şey aşırılık gerektiriyordu; o şartlarda acımasız olmak gerekliydi. Ben bunları haklı buluyorum.

Bu arada şunu da kaydetmeliyiz ki eğer Stalin'in karşıtları, Trotskiyciler, Yagoda, Tukhaçevskiy veya başka muhalifler -kim olursa olsun fark etmez- kazanmış olsalardı, onların uygulamaları 1937-1938'de yapılanlardan daha acımasız, daha feci ve daha kanlı olurdu. Gayet açıktır ki bu durumda kurbanların sayısı da daha fazla olacaktı. Stalin ülkenin en popüler lideriydi, yüce önderdi ve birçokları için bir yarı tanrı gibiydi. Eğer Stalin'e karşı bir komplo, hükümeti devirme girişimi gerçekleşseydi, direniş mutlaka devasa boyutlarda olacak ve bir iç savaş çıkacaktı. Bunun faturasının ne kadar ağır olacağını söylemeye gerek yoktur. Böylece Yejovculuğun aynısı, bu sefer ters yönde, intikam amacıyla tekrarlanacaktı. Böyle bir yeni karmaşada, Yejov döneminin kurbanlarının bir kısmı yine aynı kaderi yaşayacaktı; çünkü Stalin karşıtı güçler yüksek kademelerde bulunanları affetmeyeceklerdi.

Bunun yanı sıra, eğer Stalin ve taraftarları devrilseydi bile, bunu yapan ve iktidara gelenlerin, o zamanki tarihsel şartlarda Sovyet iktidarını ayakta tutabileceklerini söylemek zordur. Çünkü bu zümrenin itibarı ve popülaritesi Stalincilere göre çok daha düşüktü ve dolayısıyla parti kısa sürede gözden düşecek, itibarını kaybedecekti. Bunun sonucunda, karşıdevrimciler ve sosyalist reformlara karşı olanlar bir süre sonra rövanşı alacak, bütün komünistleri temizleyecek ve devrimi gömeceklerdi. Yani Fransız Devrimi'nden bir süre sonra Restorasyon döneminde yaşananlar tekrarlanacaktı: "Hiçbir şeyi unutmadılar ve hiçbir şey öğrenmediler."

Araştırmacı ve istihbaratçı V. Rezun (Suvorov), Stalin'in, 1937-1938'deki tasfiyeleri ve kitlesel cezalandırmaları, sadece ve sadece kalitesiz ve niteliksiz memurlardan ve yöneticilerden kurtulmak için yaptırdığını öne sürmektedir. Suvorov, *Arındırma* adlı kitabında, tasfiyeler sayesinde Kızıl Ordu'nun dinozorlardan ve beceriksiz komutanlardan temizlendiğini ve onların yerine daha modern düşünceli, eğitimli, zeki ve kaliteli komutanların geldiğini kaydetmektedir. Onun yazdığına göre, Tukhaçevskiy komplosu hakkındaki dosya, Stalin'in kendisi tarafından uydurulmuş ve Batı Avrupa'ya sızdırılmıştı, çünkü komutanların suçluluğunun daha inandırıcı ol-

ması gerekiyordu. Yazarın fikrince, Stalin, eski savaş yöntem, strateji ve taktiklerinden kopamayan ordu mensuplarının tasfiye esilmesini kaçınılmaz bir çözüm olarak görüyordu. Ancak Suvorov'un bu iddiaları çelişkilidir. Bunlara göre, Stalin, söz konusu komutanların tasfiyesini onların suçsuz olduklarını bildiği halde onaylamıştır. Oysa Stalin onların suçlu olduklarına inanıyordu. Öte yandan, yazarın tezinin aksine, Kızıl Ordu'da tasfiyelerden sonra da eski kafalı ve hâlâ İç Savaş döneminin demode tecrübelerini savunan komutanlar kalmıştı. Ayrıca tasfiyeler sırasında ordu içindeki birçok kaliteli ve iyi eğitimli uzman kadro da yok edilmişti.

Bu arada şunu da belirtelim ki çok sayıda kaynak, anı ve araştırmada Stalin'in bazı tutuklama ve idam kararlarına karşı çıktığı kaydedilmiştir. Çünkü önder, bu kişilere itibar ediyor ve onların ülke için değerli uzmanlar olduklarını düşünüyordu. Örneğin Mikoyan, anılarında, Stalin'in Tevosyan'la ilgili tutumunu şöyle anlatmaktadır:

> Tevosyan hakkında bir dosya geldiğini belirten Stalin şöyle dedi: "Bu materyalin aslı var mıdır, yoksa yanlış mıdır? Çok yazık oluyor, çünkü o değerli bir kadrodur." O, sonra biraz düşündü ve şunu söyledi: "Sen onunla yüz yüze görüşmeye git, Molotov da orada bulunsun, işte ikinize talimat veriyorum. Ayrıca Yejov ve istihbarattan birisi de oraya gelecektir." Almanya'da bulunduğu sırada Krupp tarafından angaje edilmesi de dâhil, Tevosyan'a karşı öne sürülen bütün iddiaların uydurma olduğu ortaya çıksa da, Molotov "her hususun tam olarak açık olmadığını" söyledi; Yejov ise sadece "susuyordu".

Mikoyan ve Molotov'un izlenimlerini dinledikten sonra, Stalin, Tevosyan'ın tutuklanması kararını iptal etmiş ve onun değerli bir uzman olduğunu bildirmişti:

> Tevosyan'ı tutuklamaya gerek yoktur; o çok değerli bir uzmandır. Gelin şöyle yapalım... O, Mikoyan'a güveniyor, onunla yakın arkadaştırlar; onu çağırın ve MK adına onunla konuşun. MK onun Krupp tarafından Alman ajanı olarak angaje edildiğini biliyor, bunu söyleyin. Bazen insan kırgınlıktan ve kendi iradesi dışında tuzağa düşebilir, bunu anladığımızı söyleyin. Sonra tuzaktan kurtulmak zor oluyor; insanın peşini bırakmıyorlar. Deyin ki eğer o samimi ve açık bir şekilde suçunu itiraf ederse, bundan böyle dürüstçe çalışacaksa, MK onu affeder ve ona dokunmaz, herhangi bir ceza da vermez.

Mikoyan, Stalin'in bu talimatını aynen yerine getirmiş ve Tevosyan, Almanya için casusluk ve ajanlık suçlamasını duyunca çok sarsılmıştı. O, son derece sinirli bir şekilde, suçsuz olduğunu ispatlamaya kalkışmış, Mikoyan ise bunu Stalin'e iletmiş, önder de konuyu kapatmıştı. Stalin, yukarıda adı geçen ünlü uçak tasarımcısı Tupolev konusunda da titiz davranarak kanıt istemiş ve değerli uzmanları korumaya çalıştığını ortaya koymuştu. Görüşmelerden

birinde, Mareşal A.Y. Golovanov, Stalin'e, Tupolev'in hangi nedenle hapiste yattığını sormuştu. Ortaya bir sessizlik çökmüş, Stalin uzun süre düşünmüş ve cevap vermemişti.

> Nihayet o, sessizliği bozdu ve şöyle dedi: "Söylenenlere bakılırsa, onun yabancı istihbaratla ilişkileri varmış." Ben, "Yoldaş Stalin, Siz bu tür masallara inanıyor musunuz?" diye sordum. O, bana yaklaştı ve gözlerimin içine bakarak aynı soruyu bana sordu, üstelik bana "sen" diye hitap etti: "Peki ya sen inanıyor musun?" Ben gayet kararlı bir tarzda buna inanmadığımı söyleyince, kendisinin de inanmadığını belirtti. Ben bunu beklemiyordum, hayretler içinde ona bakıyordum. O, beni bekletmedi ve benimle vedalaştı. Elini yukarı kaldırmıştı ve bunun anlamı şuydu: Konuşma sona ermişti... Kısa süre sonra Tupolev serbest bırakıldı ve görevinin başına döndü.

Yine tanınmış bir uçak tasarımcısı olan A.A. Mikulin de anılarında benzer bir hususu kaydederek, "casusluk ve sabotaj" suçundan dolayı 10 yıl süreyle hapse mahkûm edilmiş olan uçak mühendisi B.S. Steçkin'in tahliye edilmesi konusunda Stalin'i ikna ettiğini yazmaktadır. Uçak tasarımcısı A.İ. Yakovlev de, Stalin'le Kremlin'de buluştuğu zaman, ondan, *Komsomolskaya pravda* gazetesinin muhabiri ve Merkezi Havacılık Kurumu'nun yöneticisi olan mahkûm Y. Ryabçikov'un serbest bırakılması için ricada bulunmuştu. Stalin, o sırada odada bulunan yeni İçişleri Halk Komiser Yardımcısı A.P. Zavenyagin'e "Bir bak şuna" demişti. Bu belirsiz ifade bile yeterli olmuş, Zavenyagin bir hafta sonra Yakovlev'e meseleye bakıldığını bildirmiş ve Ryabçikov kısa süre sonra özgürlüğüne kavuşmuştu.

Ünlü fizikçi, Akademi Asil Üyesi P.L. Kapitsa, 11 Şubat 1937'de Stalin'e gönderdiği mektupta fizikçi V.A. Fok'un tutuklanmasından dolayı sert tepkisini ortaya koymuş ve bu durumu A. Einstein'ın Nazi Almanya'dan kovulmasına benzetmişti. Kısa süre sonra V.A. Fok tahliye edilmişti; ayrıca kampta çile çeken bir diğer ünlü fizikçi, daha sonra fizik dalında Nobel Ödülü alan L.D. Landau da yine Kapitsa'nın bir yıl boyunca yazdığı mektuplar ve ısrarları üzerine serbest bırakılmıştı.

Elbette ki Stalin ülke için yarar sağlayacak değerli uzmanları savunmaya çalışmıştır ve bunu ortaya koyan birçok kanıt ve anı vardır. Ünlü bilim adamlarının, kendi alanlarında otorite olanların ricaları veya referansları ve bazen de kefil olmaları durumunda, Stalin, NKVD kararlarına rağmen söz konusu mağdura sahip çıkıyordu. Savaş başladığında, ceza almış birçok komutan kamplardan toplanarak serbest bırakılmış ve orduda görevlendirilmiştir. Bu bağlamda, savaşın başlamasına sayılı günler kala tutuklanan Savunma Sanayisi Halk Komiseri B.L. Vannikov'un başından geçenler oldukça ilginçtir. Vannikov'un tutuklanmasından birkaç

gün sonra, Almanya taarruza geçerek Sovyet topraklarına girmişti. Stalin, tutuklu Vannikov'dan, savaş ortamında silah üretimini geliştirmek için yapılması gerekenler hakkında yazılı bir rapor istemişti:

> Beni hapishaneden çıkardılar ve doğrudan Stalin'in odasına götürdüler. Yazdığım rapor elindeydi ve üzerinde kırmızı kurşunkalemle yaptığı düzeltmeler ve düştüğü notlara bakılırsa, raporu dikkatle incelemişti. V.M. Molotov ve G.M. Malenkov'un huzurunda Stalin bana şöyle dedi: "Savunma Sanayisi Halk Komiserliği'nin çalışmaları için gayet güzel bir belge olmuş. Biz bunu şimdiki Komisere iletiriz." Konuşmamızın sonuna doğru, o, hata yaptıklarını itiraf etti: "Siz birçok konuda haklıydınız, bizse yanılmışız... Oysa alçaklar Size iftira atmışlar."

Vannikov'a yeniden görev verilmişti. Şu da var ki Vannikov, Kremlin'de Stalin'le buluşmasını babama daha detaylı anlatmıştı. Bu anlatıma göre, Stalin, Vannikov'u şu sözlerle karşılamıştı: "Vannikov, hapiste yattığınız yeter, savaş başladı!" Vannikov cevap olarak artık gözden düştüğünü ve itibarını kaybettiğini, kimsenin ona güvenmeyeceğini söyleyince Stalin kızmıştı: "Bu da laf mı yani, ben de hapis yattım." Vannikov onun çarlık döneminde tutuklandığını, kendisinin ise Sovyet döneminde hapse atıldığını, dolayısıyla Sovyet insanlarının gözündeki otoritesini kesinkes kaybettiğini belirtmişti. Stalin buna karşılık "Siz gidin çalışmaya bakın, biz Sizin otoritenizi düşünürüz" demişti. Kısa süre sonra, Vannikov'a Sosyalist Emek Kahramanı unvanı verilmişti. Bu olay, Stalin'in uzmanlara değer verdiğini ve gerekirse NKVD belgelerini hiçe saydığını göstermektedir.

Stalin'in uzmanlara ve profesyonellere karşı yaklaşımı ele alındığında, onun Şakhtı ve Prompartiya dosyalarında adı geçenler ile Trotskiy yandaşları arasında yaptığı kıyaslama dikkat çekmektedir. Onun fikrince, Şakhtı ve Prompartiya davasında yargılanan uzmanlar gerçekten işlerinin ehli olan, teknik açıdan profesyonel kişilerdi ve yeni kuşaklar onlardan öğreniyordu. Oysa, Stalin'e göre, Trotskiy yandaşı olanların durumu böyle değildi:

> ... bütün bu Pyatakovlar, Livşitsler, Şestovlar, Muratovlar, Boguslavskiyler ve Drobnisler, güvenilir bilgi ve ehliyet açısından bakıldığında boş laf üreten zevzekler ve hazır yiyicilerdir.

Örneğin Prompartiya davasında idama mahkûm edilen buhar kazanı tasarımcısı L.K. Ramzin'in hakkındaki karar kaldırılmış, hapiste çalışmasına izin verilmişti; Ramzin daha sonra tahliye edilmiş ve hatta Stalin Ödülü almıştı. Aynı şekilde, tarihçi Y.V. Tarle, dilbilimci V.V. Vinogradov, seleksiyon uzmanı V.V. Talanov ve birtakım başka kişiler de serbest bırakılmış ve çalışmalarını sürdürerek büyük başarılar elde etmişlerdi. Bazı araştırmacılara göre, bu örnekler

sadece istisna niteliğindedir ve genel tabloyu değiştirmemektedir; ancak kimi yazarlar da bunları Stalin'in kişiliği açısından çok önemli bir gösterge olarak görmektedirler.

Stalin'in, bazen işin içine kişisel antipati ve dargınlıklar da girmesine rağmen, beklenmedik tavırlar sergilediği de oluyordu; ünlü şair Boris Pasternak ile yaptığı bir telefon görüşmesi bu konuda çok manidardır. Ozan Osip Mandelştam'ın Stalin'i çok ağır ve aşağılayıcı bir şekilde hicveden şiirinin el yazısı halinde bazı çevrelerde dolaştığı bilinmektedir. Mandelştam hapsedilmişti ve sorgulanmaktaydı. Bu sırada Stalin, edebiyat alanında bir otorite sayılan Pasternak'ı telefonla aramış ve ona Mandelştam hakkındaki fikrini sormuştu. Bu telefon görüşmesi değişik şekillerde ve farklı yorumlarla anlatılmaktadır. Anna Ahmatova'ya göre, Stalin, Pasternak'tan Mandelştam'ın nasıl bir şair olduğu hakkındaki görüşünü sormuştu: "Yani o bir üstattır, değil mi, üstat sayılıyor?" Buna cevaben Pasternak da güya şöyle demişti: "Bunun bir önemi yoktur." Pasternak'ın eşinin yazdığına göre ise, Pasternak, Stalin'e Mandelştam ile arasında hiçbir zaman dostluk olmadığını, aksine onunla temas etmekten uzak durduğunu, ancak önderle görüşmeyi her zaman arzu ettiğini söylemişti. Stalin telefon konuşmasını şu sert tepkiyle bitirmişti:

> Biz eski bolşevikler, dostlarımızı hiçbir zaman inkâr etmemişizdir. Sizinle başka bir şey konuşmaya ise gerek duymuyorum.

Yevgeniy Gromov, bu telefon konuşmasıyla ilgili yorumunda şöyle demektedir:

> Pasternak'ı arayan Stalin, onu otorite sahibi, büyük bir şair olarak gördüğünü ve konuyla ilgili olarak ona danışmasının çok yararlı olacağını düşündüğünü söylemişti. Aslında Stalin'in söylediklerinde bizim için en önemli husus, onun, Mandelştam'ın profesyonel bir şair olarak ne kadar değeri olduğunu, üstat olup olmadığını sormasıdır.

Buradan anlaşıldığı üzere, Pasternak, o görüşmede, meslektaşının üstat bir şair olduğunu ısrarla vurgulasa ve ülke kültürü için değerli biri olduğunu belirtseydi, Mandelştam'ın kaderi belki de böyle feci olmayacaktı.

Stalin'in bu yaklaşımı, Suvorov'un yukarıda söz ettiğimiz iddiasını doğruluyor gibi gözükmektedir ki bu iddiaya göre, 1937-1938'de yapılan toplu tasfiyeler bir yandan da işe yaramayan kadrolardan kurtulma amacı taşıyordu, ülkeye yararı olmayan yönetici ve görevlilerin, casus, sabotajcı ve terörist olarak tutuklanmaları ve idam edilmeleri, devlet ve parti için çok önemli kayıp değildi.

Bu arada tasfiyeler, yönetici kesim içinde köklü değişikliklere yol açmaktaydı. Ortadan kaldırılan kadrolar, genelde devrimden

önce veya Sovyet yönetiminin ilk yıllarında göreve başlamış, İç Savaş sırasında ün ve itibar kazanmış kişilerdi; onların *kollektivizasiya* uygulama biçimleri ve teknik kadrolara yönelik baskı ve takipler sırasında yaptıkları da bu geçmişlerinden kaynaklanıyordu.

V. Kojinov'un fikrince, 1930'lu yılların ortalarına doğru, ülkede yaşam genel olarak normalleşmiş, dengeler sağlanmıştı ve keskin siyasi karşıtlık ortamı yerini giderek istikrara bırakıyordu; bu yüzden, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan köylülerin eskisi gibi cezalandırılması veya baskı altında tutulması gereksizleşmiş, dolayısıyla bu baskı ve şiddeti uygulayan yöneticilere de ihtiyaç kalmamıştı. Bu kadrolar, yeni reformlar ve modernleşme açısından çoğunlukla işe yaramaz, hatta zararlıydı. Tasfiye edilenlerin yerine gelen yöneticiler ise, genelde 1917'den sonra partiye kabul edilmiş genç kadrolardı; onlar genelde ekonomi alanında çalışmış, işletmelerde ve inşa çalışmalarında deneyim edinmişlerdi. Yani bu kadrolar devrimci faaliyetler ve İç Savaş ortamında değil, kuruculuk koşullarında yetişmişlerdi. Bu kadro kuşağı, henüz iktidar ve yetkilerle şımarmamış, halktan kopmamıştı ve ülkenin gerçek durumunun, sorunlarının ve ihtiyaçlarının farkındaydı.

Ne var ki toplu tasfiyeler sırasında sadece iş bilmeyen gevezeler, laf ustaları, "hazır yiyiciler, sıcak yer ve koltuk arayışındaki siyasi entrikacılar ve kariyer hastaları"nın makamlarını kaybettikleri de doğru değildir. Kıyım sonucunda Sovyet ülkesi için değerli olan birçok uzman ve deneyimli yönetici de dışlanmış, hapse atılmış ve idam edilmişti. Fakat en önemli ve feci husus, insanların işten atılmaları, görevden alınmaları, partiden ihraç edilmeleri değil, hapse atılmaları veya idam edilmeleriydi. V. Kojinov şöyle yazmaktadır:

> Dönemin korkunç gerçeği şuydu ki insanlar, emekli edilebileceklerken, kamplara veya doğrudan mezara gönderiliyorlardı.

Durum öyleydi ki şu veya bu kişinin işten atılması veya görevden alınması konusu görüşülür ve karara bağlanırken, aslında o insanın hayatta kalıp kalmayacağı da tartışılmış oluyordu. Molotov, yıllar sonra da bu şiddet ve terörü haklı göstermeye çalışmış ve bu arada suçsuz kişilerin kurban edilmesinin de kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir:

> Elbette ki bu insanlara yazık olmuştur ve onlara acıyorum, ancak 1930'lu yılların sonlarında uygulanan terör gerekli ve zorunluydu... Stalin bence çok doğru yoldaydı: Varsın fazladan birkaç kelle daha gitsin, yeter ki devlet sağlam kalsın, savaş sırasında ve savaştan sonra tereddütler olmasın.

1930'lu yıllardaki kıyımın korkunç boyutlarından bahsederken, bu uygulamanın toplumun genelinde destek gördüğünü de kaydet-

meliyiz. V. Kojinov, bu olguyu incelerken, kitabında çocuk kitapları yazarı, edebiyatçı Korney Çukovskiy'in Stalin'e yazdığı ve dönemin sarsıcı belgesi olan bir mektuba da yer vermiştir. Çukovskiy, yankesicilik yapan veya örneğin hayvanat bahçesinde maymunların gözüne kum atan on yaşındaki çocukların hapse atılmasını öneriyordu:

> Onları eğitmek ve değiştirmek için sert askeri rejime sahip çalışma ve eğitim kampları kurmak zorunludur, bunların azami sayıda olması gerekir... Bu tür ıslah kolonileri olursa, her okulda titiz bir ayıklama yapılabilir ve buralar, sosyal açıdan tehlikeli çocuklardan arındırılır.

K. Çukovskiy, söz konusu kamplara hangi çocukların gönderileceklerini de yazmıştı ve kabul etmeliyiz ki bu yazar, ele alınan dönem için bir "patolojik istisna" sayılamaz; o dönemde bu mektubun altına imza atmaya hazır çok sayıda kişi vardı. Aynen şimdi olduğu gibi, söz konusu korkunç yıllarda da bütün o kötülükler, tasfiyeler ve kıyım, insanların çoğu yapılanların doğru olduğuna inandığı ve siyasi yönetimin uygulamalarını haklı bulduğu için gerçekleşiyordu. Stalin ve çevresindekiler ülkede gittikçe artan ve giderek çığ gibi büyüyen şiddet ve kıyım furyasının kontrolden çıktığını fark ettiklerinde artık ipin ucu kaçmıştı. Partinin üst düzey üye ve yöneticileriyle ilgili hüküm ve kararlar zirvenin onayına tabiyse de, alt kademelerde ve taşradaki kararlar zirveden onay beklenmeksizin alınıyordu. Rıbin'in yazdığını göre, 1937-1938'de tasfiye edilenlerle ilgili soruşturma ve yargılama dosyaları daha sonra inceleme altına alındığı zaman, birçok belgede Stalin, Molotov ya da Voroşilov'un onay veya imzalarının olmadığı ortaya çıkmıştı; ayrıca kararların çoğunda Yagoda, Yejov veya Beria'nın imzaları da bulunmuyordu. V. Nekrasov bu doğrultuda ilginç rakamlar vermektedir:

> SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Heyeti ve onun taşraya gönderilen ekipleri, 1 Ekim 1936'dan 30 Eylül 1938 tarihine kadar 60 kentte 30.514 kişiyle ilgili olarak idam kararı vermiş, 5.643 görevlinin de hapsedilmesini kararlaştırmıştı.

Ancak siyasi suçlamaya dayalı ceza kararları sadece Yüksek Mahkeme Askeri Heyeti'nce verilmiyordu; SSCB NKVD ve onu örnek alan vilayet, bölge ve cumhuriyet emniyet müdürlükleri tarafından oluşturulmuş yargı yetkisine sahip *troyka*lar, yasaları hiçe sayarak, keyfi şekilde, bu kurumunkilerden daha fazla karara imza atmışlardı. Bunun sonucunda, 1937-1938'de idama ve hapis cezasına mahkûm edilenlerin sayısı on binlere, ardından da yüz binlere ulaşmıştı. İlk başta ülke yöneticilerine karşı komployu ifşa etmek üzere başlatılan tutuklamalar ve bunu takip eden cezalandırma uygulamaları, kişisel tasfiyelere ve kıyıma dönüşerek yüz binlerce

insanın hayatını altüst etmiş, bu arada çok sayıda suçsuz insan da yaşamını kaybetmişti. Üstelik hiçbir zaman parti üyesi olmayan, siyasetten uzak birçok insan, bu arada bazı din adamları da tutuklanmış ve hatta idam edilmişlerdi. Ancak bu süreçte, paradoksal bir biçimde, Savaşkan Tanrıtanımazlar Birliği yöneticilerinin de çoğu tutuklanmıştı. Bu noktada şunu da kaydetmek gerekir ki NKVD mercilerinin "halkın siyasi desteği"ni arkalarına alarak estirdikleri terör fırtınası, öncelikle yönetim mekanizmasını etkilemekte ve hatta sarsmaktaydı. Khruşov anılarında şöyle demektedir:

> Yönetim felç olmuştu, NKVD'nin onayı alınmaksızın kimseyi göreve atamak mümkün değildi. Eğer NKVD şu veya bu şahsın atanması veya terfi etmesi yönünde olumlu referans verirse, atama veya terfi ancak o zaman gerçekleşiyordu.

Bu şartlarda Yejov, kısa sürede ülkenin en etkili liderlerinden biri oldu. Yejov, 12 Eylül 1937'de toplanan MK plenumunda Politbüro aday üyesi seçildi. Ülkede Stalin'den sonra en çok methedilen ve pohpohlanan oydu ve diğer Politbüro üyelerini tamamen gölgede bırakmıştı. Artık birçok törende ve resmi toplantıda Stalin'le birlikte Yejov da alkışlanıyor, kadehler onun için kaldırılıyordu. Gazetelerde, Sovyet vatandaşlarının, "halk düşmanları"nı başarıyla ifşa etmesinden dolayı Yejov'a gönderdikleri teşekkür mektupları yayımlanıyordu. 6 Temmuz 1937'de, Sulimov kentinin adı Yejov-Çerkessk olarak değiştirildi. Sovyet güvenlik teşkilatının kuruluşunun 20. yıldönümü sıra dışı bir şaşaa ve gösterişle kutlandı. Bolşoy Tiyatrosu'nda düzenlenen yemekli yıldönümü töreninde, A.İ. Mikoyan, "Her SSCB Yurttaşı Bir NKVD Elemanıdır" başlıklı bir konuşma yaptı. İş artık iktidarın NKVD'nin faaliyetlerini teşvik etmesi durumunun ötesine geçmiş, NKVD parti ve Sovyet makamlarının üzerine çıkmış, denetlenemeyen bir ucube haline gelmişti. Doğaldır ki birçokları, bu gidişatın, partiyi de çirkefin ve terör girdabının içine çekerek iflasa götürdüğünü, parti liderlerini birer canavara dönüştürdüğünü fark ediyorlardı. Örneğin, G.M. Malenkov'un 1937-1938'de birçok vilayetin *obkom* sekreterini ve taşra parti örgütlerini tarumar ettiği hakkında çok sayıda kanıt vardır ve birçok yazar da bu hususa dikkat çekmiştir. G.M. Malenkov'un oğlu A.G. Malenkov'un anılarına göre, babası, devam eden tasfiyeler ve toplu şiddet politikasının feci sonuçlara yol açacağını bir süre sonra idrak etmiş ve bu konuya ilişkin bilgi toplamaya başlamıştı. G.M. Malenkov oğluna şunları anlatmıştı:

> İmzasız mektuplar, ihbarlar, jurnaller, şikâyetler ve benzer bilgi notları MK birimlerinde adeta bütün mekânı doldurmuş durumdaydı; bunlar yöneticileri hedef alıyordu, ayrıca haksız şekilde veya suçu olmaksızın

tutuklanan veya idam edilenlerin yakınlarının şikâyet ve temyiz talepleri de söz konusuydu. Tutuklu binlerce insana yazışma yasağı konmuştu; bunların yakınları, onların hakkında bilgi almak için yıllar boyu devlet kapılarında sürünüyorlardı. Çığ gibi akıp gelen bunca materyali okumak ve değerlendirmek fiziksel olarak imkânsızdı.

Malenkov, bunların bir kısmını inceleyerek ve görevi dolayısıyla ülke içinde yaptığı geziler sırasında edindiği bilgileri esas alarak, Stalin'in talimatıyla bir rapor hazırlamıştı. "Komünistlerin Partiden İhraç Edilmeleri Sırasında Parti Örgütlerinin Yaptığı Hatalar ve VKP(b) Üyeliğinden İhraçlarla İlgili Temyiz İsteklerine Bürokratik Formalite Çerçevesinde Yaklaşılması ve Bunları Giderme Önlemleri Hakkında" başlıklı bu rapor, Ocak 1938 MK plenumuna sunuldu. Bu rapordan hareketle kabul edilen kararda belirtildiği üzere, akrabaları veya tanıdıkları karşıdevrimci oldukları veya ailelerinde eskiden zenginler, soylular ya da burjuvalar olduğu için çok sayıda üye partiden atılmış, bazı *obkom*larda sadece bir gün içinde onlarca, hatta yüzlerce üye partiden ihraç edilmişti. Kararda ayrıca şunlar da kaydediliyordu:

> Parti üyelerini ihraç ederek, partili arkadaşlarını tasfiye ederek işgüzarlık yapan, bu tür gayretlerle kariyer yapmaya çalışan ve kendine terfi yolu açmak, kendini sadık ve uyanık göstermek amacıyla diğer parti üyelerini bir temeli ve gerekçesi olmaksızın tasfiye eden münferit kariyer hastası komünistler hâlâ tespit edilememişlerdir... Partimizin birçok örgütü ve bunların başındaki yöneticiler, kendini uyanıklık ve sadakat nakaratıyla maskeleyen ve partideki makamını korumaya çalışan sinsi düşmanı fark edememiş ve görememişlerdir. Bu, işin birinci tarafıdır; ikincisi, bu düşman, toplu tasfiyelerle bolşevik kadrolarımızın hepsini yok etmeyi, parti saflarında aşırı evham ve kuşku yaratmayı hedeflemiştir.

Parti üyelerinin kötü akıbetine açıkça göz yuman, onları sorumsuzca göz ardı eden ve bunu suç derecesine vardıran parti yöneticilerini sert bir şekilde suçlayan karara göre,

> ... cinayet niteliğindeki bu ihmalkârlık ve keyfilik nedeniyle, partide ikinci dereceden kişiler sahneye çıkmış, parti üyelerinin kaderini halk düşmanları ve kariyer hastaları belirlemişlerdi.

Aslında bu karar, partinin politikası açısından radikal bir hamleydi ve birçok uygulamanın değiştirileceğinin de habercisiydi. Bir yıl önce, parti yöneticileri, uyanık olmadıkları, "küçük insanlar"ın şikâyetlerini ve ihbarlarını ihmal ettikleri, kendini maskelemiş düşmanı fark edemedikleri ve tedbir almadıkları için kınanıyor ve suçlanıyorlardı (üstelik çok sayıda yönetici bu yüzden görevlerinden atılmış, hatta özgürlük ve yaşamlarını yitirmişlerdi). Oysa şimdi parti yöneticileri -ki çoğu, asılsız ve keyfi suçlamalarla tasfiye edilmiş olanların yerine atanmışlardı- tasfiyelerin aşırı boyutlarından

dolayı suçlanıyor, sahte ve uydurma düşman listeleriyle kıyım yapan "ikinci dereceden" yöneticilere yetki verdikleri için kınanıyorlardı. Ne var ki kararda NKVD'nin faaliyetleri eleştirilmiyor, aksine NKVD mensuplarının, asılsız tutuklama kararlarını iptal ettiklerine ilişkin örnekler veriliyordu.

Bu ortamda, Yejov, hâlâ meydanda at oynatıyordu ve adeta kariyerinin zirvesindeydi. Derken ona, 9 Nisan 1938'de, beklenmedik bir biçimde, yürüttüğü İçişleri Halk Komiserliği görevinin yanı sıra, Deniz ve Nehir Taşımacılığı Halk Komiserliği görevi de verildi. Elbette ki bu bir terfi sayılırdı ve Yejov'a, cezai uygulamaların simgesi olan NKVD ile ilgisi olmayan bir alanda da sorumluluk verilmesi oldukça manidardı. Yejov, ülkede Stalin'den sonraki "ikinci adam" mertebesine yükselmişti ve gazetelerde, dergilerde hep ondan bahsediliyordu. Mart 1938'de, Politbüro eski üyeleri Bukharin, Rıkov, Krestinskiy ve eski halk komiserleri G.G. Yagoda, A.P. Rozengolts, M.A. Çernov, G.F. Grinko ve V.İ. İvanov'un yargılandığı sözde "Anti-Sovyet Sağcı-Trotskiyci Blok" davası sırasında, NKVD'nin faaliyetlerinden ve Yejov'dan özel bir övgüyle söz ediliyordu. Küçük yaştaki çocuklar için yayımlanan aylık *Murzilka* dergisinin Nisan 1938 sayısı şu manşetle çıkmıştı:

> Çocuklar! Bizim şanlı ÇK görevlilerimiz, İçişleri Halk Komiseri Nikolay İvanoviç Yejov'un yönetiminde, Sovyet halkının düşmanlarının yılan yuvalarından birini daha ifşa etmişlerdir.

Aynı dergide Kazak halk ozanı Cambul Cabayev'in bir şiirine de yer verilmişti:

> Stalin'in sadık arkadaşı Yejov / Bozguna uğrattı hainler çetesini / Yejov'un gözü halkın gözüdür / Buldu yuvasını yılan düşmanın.

Gazetelerde neredeyse her gün, işletme ve kurumlarda düzenlenmiş toplantıların kararları yayımlanıyor ve aşağı yukarı her kararda da şu cümleler yer alıyordu:

> Yaşasın sosyalist ülkemizi ve parti saflarını halk düşmanlarından arındıran Sovyet istihbarat mercileri ve Halk Komiseri Nikolay İvanoviç Yejov!

Buna rağmen, Nisan 1938 MK plenumu kararı, Yejovculuğun sonunun, Malenkov'un ise yükselişinin başladığına işaret ediyordu. Malenkov'un oğlu şöyle yazmaktadır:

> Babam, Yejov'un Politbüro içinde ne kadar güvenilen biri olduğunu... ve Stalin'in ona güveninin tam olduğunu biliyordu... Ancak babam Malenkov, elinde korkutucu boyutta bir yürütme gücü biriktiren Yejov'un artık Ağa'ya bile karşı çıkmaya hazır olduğunu da biliyordu. Babam bu şartlarda Stalin'in kendisini destekleyeceğini düşünüyordu. İşte bu nedenle, o, titiz bir hazırlık çalışmasından sonra, Ağustos 1938'de, Stalin'e "Aşırılıklar Hakkında" başlıklı notu iletmişti. Kendisi bana bu hususu aynen şu şekilde anlatmıştı: "Notlarını Poskryobışev aracılığıyla İ. Sta-

lin'e ilettim; halbuki Poskryobışev Yejov'a çok yakın biriydi. Ancak ben onun, üzerinde "şahsen Stalin'e verilecek" diye yazılmış olan zarfı açıp okumaya cesaret edemeyeceğinden emindim. Yapılan tasfiyelerin aşırılığına dair notlarımda, Yejov ve onun emrindeki makamların partiye sadık olan binlerce komünisti yok etmekten suçlu olduklarını belirtmiştim. Stalin beni yaklaşık 40 dakika sonra odasına davet etti. İçeri girdim. O, çalışma odasında konuşmadan volta atıyor ve bir şey söylemiyordu. Sonra bana döndü ve sordu: "Bu notu Siz kendiniz mi yazdınız?" Ben, "Evet, ben kendim yazdım" diye cevap verdim. O yine volta atmaya başladı ve yine sordu: "Yani Siz, kendiniz, böyle mi düşünüyorsunuz?" Ben, "Evet, böyle düşünüyorum" dedim. Bunun ardından Stalin masaya yaklaştı ve notlarının üzerine şunu yazdı: "Oylanmak üzere Politbüro üyelerine. Ben kabul ediyorum."

Stalin'in bu kadar çabuk harekete geçmesinin nedeni, artık kendisinin de Yejov hakkında ciddi kuşkuları olmasıydı; ayrıca aşırılık ve suiistimallerden dolayı şikâyetçi olan sadece Malenkov da değildi. G.M. Malenkov'un önerisiyle, Ağustos 1938'de, L.P. Beria, Yejov'un yardımcısı olarak tayin edildi. Eylülde görevine başlayan Beria, artık kendini epeyce alkole vermiş Yejov'u gölgede bırakmaya başladı. Ünlü uçak tasarımcısı A.S. Yakovlev, Stalin'in Yejov'a nasıl kızdığını, onun şu sözleriyle anlatmaktadır:

Halk komiserliğine telefon ediyorsun, MK binasına gitti diyorlar, MK'yı arıyorsun, bu sefer de Halk Komiserliği'ne gittiğini söylüyorlar, evini arıyorsun zilzurna sarhoş yatıyor.

L.P. Beria'nın oğlu S.L. Beria (babası idam edildikten sonra Gegeçkori soyadıyla yaşamıştır) anılarında şöyle yazmaktadır:

Bir defasında Yejov, eşiyle birlikte bize misafirliğe gelmişti. İçeri girdiğinde sarhoştu. Yemekten sonra masada otururken şöyle dedi: "Ben her şeyi anlıyorum, artık sıra bana geldi."

17 Kasım 1938'de, SSCB SNK ve VKP(b) MK, Molotov ve Stalin tarafından imzalanmış "Tutuklamalar, Savcılık Denetimi ve Soruşturma Uygulamaları Hakkında" başlıklı bir kararı kabul etti. Kararda "halk düşmanlarının bozguna uğratılması" açısından NKVD'nin çalışmalarına olumlu not veriliyor, fakat 1937-1938'de NKVD tarafından basite indirgenmiş soruşturma ve yargılama yöntemleriyle yapılan kitlesel tutuklama, yargılama ve infaz faaliyetlerinde çok sayıda hata, ihmal ve keyfiliğe yol verildiği de kaydediliyordu. Karara göre, NKVD mercileri ve savcılıklar, Sovyet devletinin hukuk ilkelerini hiçe sayan uygulamalarla parti ve halka büyük zarar vermişlerdi. Bunlar yetmiyormuş gibi, kararda vurgulandığı üzere, merkezde ve taşrada NKVD teşkilatına sızmış olan halk düşmanları ve yabancı istihbarat elemanları, sabotaj faaliyetlerini sürdürerek soruşturma ve istihbarat çalışmalarında karışıklık yaratıyor, bilinçli bir şekilde Sovyet yasalarını tahrif ediyor, değerli

kadroları iftiralarla tasfiye ediyor, toplu tutuklamalar yapıyor, ayrıca NKVD içindeki ajanlarını koruyorlardı. Böylece Ocak 1938 MK plenumunda bazı parti yöneticilerine karşı yöneltilen suçlamaların doğrultusu, şimdi NKVD yöneticilerine çevriliyordu. Bu tür bir hedef göstermenin, NKVD içinde bir tasfiye dalgasına yol açacağı belliydi.

Söz konusu karar uyarınca, NKVD ve savcılık makamları artık tutuklama veya sürgün amaçlı toplu operasyonlar yapamayacaklardı; SSCB NKVD'nin özel emirleriyle oluşturulmuş "yargı *troyka*ları" ve yanı sıra cumhuriyet, bölge, vilayet ve ilçelerin emniyet müdürlükleri nezdinde kurulmuş *troyka*lar feshediliyor, tutuklama ve soruşturmalarda yasalara uygun hareket edilmesi isteniyordu. Karara göre, Sovyet kanunlarına, parti ve hükümetin talimatlarına aykırı herhangi bir işlem veya harekette bulunan NKVD ve savcılık mensuplarını, kim olursa olsunlar, ağır cezalar bekliyordu.

9 Aralık 1938'de, N.İ. Yejov'un SSCB İçişleri Halk Komiserliği görevinden alındığı, sadece Deniz ve Nehir Taşımacılığı Halk Komiseri olarak çalışmaya devam edeceği açıklandı. Bunu takip eden birkaç ay boyunca Yejov'un Politbüro aday üyeliği de devam etti ve hatta bu arada onun rövanş almayı düşündüğü de anlaşılmaktadır. Malenkov'un oğlu A.G. Malenkov, babasının ve onun sekreteri G.M. Sukhanov'un anlattıklarını şöyle aktarmaktadır:

> Yejov, 1939 Ocağının son günlerinde, Poskryobışev'in aracılığıyla, nihayet Stalin'den bir randevu koparmayı başarmıştı. Yejov'u kabul ederken Stalin'in yanında Malenkov da varmış. Yejov, Malenkov'u halk düşmanlarına ve Beyaz Ordu mensuplarına karşı tavizkâr davranmakla suçlamış, onun soylu (*dvoryanin*) kökenine dair imada bulunmuştu... Yejov, Politbüro'nun toplanmasını istemişti. Stalin buna cevaben "İyi, öyleyse Malenkov'un odasına gidin ve aranızda ne varsa konuşun, ben de kararımı bildireceğim" demişti. Ardından Yejov, Malenkov'un Staraya Ploşad'daki çalışma odasına gitmişti. Bir süre sonra odaya Beria da girmişti. Jejov, odadan çıkarken tutuklanmıştı.*

Stalin, sonradan, yapılmış bütün yasadışı işlem ve faaliyetlerden dolayı Yejov'u suçlu göstermiştir. A.S. Yakovlev bu hususta şöyle demektedir:

> 1940 yazında, Stalin, konuşurken bana aynen şunları söylemişti: "Yejov alçağın tekiydi, 1937'de birçok suçsuz adamı yok etti. Bu yüzden onu kurşuna dizdirdik." Ben Kremlin'den döner dönmez bu sözleri defterime not ettim.

Yejov'a gelince, o, NKVD'nin çok sayıda hata, savsaklama ve keyfi işlem yaptığını itiraf etse de, bunların sorumluluğunu emrin-

* Aslında olay A.G. Malenkov'un yazdığı gibi gerçekleşmiş olsa bile tarihi yanlıştır, çünkü Yejov 10 Nisan 1939'da tutuklanmıştır.

de çalışanlara yüklüyordu. Yejov, soruşturma sırasında verdiği ifadede şöyle diyordu:

> Öyle suçlarım vardır ki bundan dolayı beni kurşuna dizmek gerekir... Ben 14 bin NKVD çalışanını tasfiye ettirdim, idama mahkûm ettim. Ancak benim en büyük suçum, bunların sayısının az olması, gerektiği kadar olmamasıdır. Ben her yerde NKVD mensuplarını ve istihbaratçıları tasfiye ettim. Sadece Moskova, Leningrad ve Kuzey Kafkasya'da bunu yapmadım. Onların dürüst olduklarını düşünüyordum, fakat meğerse sabotajcı, tahripçi, casus, her türlü halk düşmanını kanatlarının altına alıp korumuşum.

Ama bizce, Yejov, sadece NKVD teşkilatı içinde değil, ülkenin en üst yöneticileri arasında da yeterince "casus, sabotajcı ve halk düşmanı" tespit etmişti ve onları da hedefinde tutuyordu. A.G. Malenkov'un yazdığına göre, babasının talimatıyla Yejov'un kasası açıldığında, orada birçok MK üyesi aleyhinde dosyalar bulunmuş, hatta bunların arasından bizzat G.M. Malenkov ve Stalin hakkında düzenlenenler de çıkmıştı:

> Stalin dosyasında, eski bir bolşevik tarafından yazılmış olan ve Stalin'in çarlık polisine çalıştığı iddiasını içeren bir not bulunmuştu...* Ne var ki Yejov'un gizli kasasında, V.M. Molotov, L.M. Kaganoviç, N.S. Khruşov, K.Y. Voroşilov ile ilgili herhangi bir dosya veya materyal yoktu (Ancak NKVD dosyaları içinde veya arşivinde böyle materyaller olmadığını iddia edemem -*Yazarın [A.G. Malenkov]notu*). Bir süre sonra düzenlenen MK plenumunda, Molotov, Yejov konusunu görüşmek üzere Politbüro tarafından bir komisyon oluşturulmasını önermişti. O sırada Stalin, "Peki Siz bunu gördünüz mü?" diye sormuş ve kendisi aleyhindeki dosyayı göstermişti. Ortalığa kısa bir sessizlik çökmüş ve Stalin, şaşkınlık içindeki Molotov'a bir soru daha yöneltmişti: "Vyaçeslav Mikhayloviç, lütfen söyler misiniz, hangi önemli hizmetlerinizden dolayı Sizinle ilgili bir dosya yoktur?" Sonra da Kaganoviç, Voroşilov ve Khruşov'a dönerek sormuştu: "Ya Sizin aleyhinizde dosya neden yok?"
>
> Kısa bir süre sonra düzenlenen MK plenumunda, Malenkov, Yejov'la ilgili bir rapor sundu. Plenumun kararıyla Yejov kınandı ve NKVD çalışanlarının 1937'den başlayarak uyguladıkları sınırsız işkence ve yasalara aykırı soruşturma yöntemleri değerlendirildi... Yejov'un yargılanmasının ardından tasfiye ve ceza uygulamalarının boyutları ve sayısı azaldı. Birçok dosya yeniden gözden geçirildi veya tekrar ele alındı, binlerce suçsuz insan hapislerden ve kamplardan tahliye edildi.

Aslında tahliyeler daha önce başlatılmıştı. V. Nekrasov'un yazdıklarına göre, 26 Kasım 1938'de, Beria, komutanlar da dâhil olmak üzere çok sayıda suçsuz insanın tahliye edilmesine yönelik SNK ve MK kararının yerine getirilmesi için bir emir imzalamıştı. Beria, kamuoyunda ve literatürde genelde büyük terörün simgesi olarak gö-

* Stalin'in çarlık polisiyle işbirliği yaptığı iddiası, A. Orlov'un, bu suçlamayı NKVD komplocularının uydurduklarına dair tahminini doğrulamaktadır.

rülen Yejov'dan da beter bir cellat ve cani sayılsa da, Yejov döneminin toplu tasfiyeleri onun 1938'de İçişleri Halk Komiseri olmasından sonra durdurulmuştu. A.A. Andreyev'in başkanlığındaki bir araştırma komisyonu, bizzat NKVD'nin içinde çalışmalara başlamıştı. Roy Medvedyev de kıyımın durdurulduğunu itiraf etmektedir:

> Beria'nın atanmasından sonraki ilk aylarda toplu tutuklamalar durduruldu. İşleme konmak üzere bekleyen on binlerce dosya rafa kaldırıldı veya askıya alındı... 1939 sonu ve 1940 başlarında binlerce Kızıl Ordu komutanı serbest bırakıldı... Beraat eden bu komutanların arasında sonradan Almanya ile savaşta ün kazanacak birçok kahraman ve kumandan da vardı: Sovyetler Birliği mareşalleri K.K. Rokossovksiy ve K.A. Meretskov, müstakbel orgeneraller A.V. Gorbatov ve S.İ. Bogdanov, Oramiral G.N. Kholostyakov, Ukrayna partizan birlikleri komutanı S.V. Rudnev, Leningrad savunması kahramanı N.Y. Ozeryanskiy vb. Doğrudur aklamaların kapsamı çok sınırlıydı, ama geniş olması da zaten imkânsızdı; zira yüz binlerce insan artık idam edilmişti.

Stalin'in muhafız ve koruma görevlilerinin komutanı General Rıbin ise şöyle yazmaktadır:

> NKVD içinde sert ve acımasız eleştiriler söz konusuydu, o kadar ki şimdiki *glasnost* ortamında bile bu düzeyde olamaz. Birçok mercide iftiracılar ve ihbarcılar işten atılıyorlardı. Andreyev'in yönettiği komisyonun çalışmaları sonucunda, keyfi ve yasalara aykırı uygulamalardan dolayı otuz bin kadar soruşturma amiri ve diğer NKVD mensubu görevden alınmıştı... Bu arada serbest bırakılan ve aklanan asker sayısı ise kırk bin kadardı. Toplam 327 bin kişi tahliye edilmişti.

V. Kojinov'un verdiği rakamlara göre, 1937-1938'de 681 bin kişi idama mahkûm edilmişti. Sovyet döneminde, 1917'den başlayarak o tarihe kadar toplamda yaklaşık 800 bin kişinin idam edilmiş olduğunu düşünürsek, bu rakam gerçekten de tiksindiricidir.

1937-1938'de tutuklanan ve hâlâ hayatta olanların çoğu serbest bırakılmıştı. 1940 itibariyle hapishanelerde ve kamplarda kalanların ise çoğu siyasi tutuklu veya mahkûm değildi; 1 Mart 1940'ta ülkedeki toplam 1.668.200 tutuklunun yüzde 27 kadarı (yaklaşık 470 bin kişi) karşıdevrimci olarak ceza almıştı. Şunu da kaydetmek gerekir ki 1937-1938'de tutuklananlar, *kollektivizasiya* döneminde ceza alan, sürülen veya tutuklanan köylülerden farklıydılar; onların çoğu genelde aktif sosyal gruplara mensuptu. Onlardan sağ kalanlar, kendilerine yapılanlardan dolayı hükümetten hesap sormasını bilecek entelektüel ve medeni altyapıya sahiptiler. Kısacası Yejovculuk, ülkede çok sayıda insanın Stalin düzenine ve mevcut iktidara karşı muhalif olmasına, kimi çevrelerde ise açık bir nefrete ve kine neden olmuştu. I. Deutscher'in yazdığına göre, bu hususu Trotskiy de kaydetmiş, "Kampların, Trotskiycilerin rakipsiz olarak hocalık ettikleri muhalefet okulu ve uygulama poligonu" olduğunu belirtmişti.

Anlaşıldığı kadarıyla, Trotskiy ve çevresindekiler, mahkûmların, kamplarda ve sürgün yerlerinde gerekli muhalefet eğitimini aldıktan sonra Trotskiy yanlılarına dönüşmelerini ve Stalin'e karşı gelişecek hareketlerin öncüleri olmalarını bekliyorlardı. Trotskiy, 1938'de, *Muhalefet Bülteni*'nde şöyle bir kehanette bulunuyordu:

> Stalin'in kendisi için diktiği anıtlar devrilecektir... Muzaffer işçi sınıfı ise, bütün gizli ve açık davalara yeniden bakarak kararını verecek, Sovyetler Birliği'nin meydanlarında Stalin vahşetinin zavallı kurbanları için anıtlar dikecektir.

Evet, çok sonraları Stalin'in heykelleri devrildi; ancak o sıralar Sovyet yönetiminde buna ihtimal veren kimse yoktu ve zaten kapıdaki dünya savaşı da başka bir dönemin başlaması demekti.

10. Bölüm

Mücadelelerle Kurulmuş Sosyalizm

Stalin, resmi konuşmalarında, 1937-1938'de yaşanan dram ve olayların Sovyet düzenini kuvvetlendirdiğini belirtiyordu. O, partinin 18. kongresindeki rapor konuşmasında şöyle diyordu:

> Yabancı basında, bazıları, Sovyet mercilerinde görev almış Trotskiy, Bukharin, Zinovyev, Tukhaçevskiy, Kamenev, Yakir, Uboreviç ve diğer canavarların, casuslar, katiller ve sabotajcıların tasfiye edilmeleri sonucunda, Sovyet devletinin sarsıldığı ve dağılmaya başladığı hakkında masallar anlatıyorlar... Bu adi gevezelik, tam anlamıyla alay konusudur... 1937'de Tukhaçevskiy, Uboreviç, Yakir ve diğer canavarlar idama mahkûm edilmişlerdi. Bunun ardından, SSCB Yüksek Sovyeti seçimleri yapıldı ve seçimlere katılanların yüzde 98,6'sı Sovyet iktidarı lehinde oy kullandı. 1938 yılı başlarken, Rozengolts, Rıkov, Bukharin ve diğer alçaklar idama mahkûm edildiler. Bunun ardından, cumhuriyetlerde Yüksek Sovyet seçimleri yapıldı ve oyların yüzde 99,4'ü Sovyet iktidarı lehinde çıktı. Peki adama sormazlar mı, neden bu dağılma ve sarsılma seçim sonuçlarına yansımadı?

Elbette ki tek partili bir düzende bu seçim sonuçları pek inandırıcı bir kanıt sayılmaz, fakat Stalin 1937-1938 sarsıntılarının Sovyet devletinin temellerini yıpratmadığını ve onu tehlikeye sokmadığını düşünmekte kendince haklıydı. 1937 Şubat-Mart MK plenumunda, o, parti yöneticilerinin siyasi uyanıklık ve tedbiri elden bırakmalarının başlıca nedenini anlatırken, onların daha çok ve tek taraflı olarak ekonomiyi düşündüklerini, siyasi kadro meselelerini unuttuklarını kaydetmiş, ama bu arada şu uyarıda da bulunmuştu:

> Kararsızlık içinde tutum değiştirmek, aşırılığa kaçmak olmaz. Ekonomiyi politikadan ayıramazsınız. ... parti teşkilatları bundan sonra da tarım sorunlarıyla, buna bağlı ufak meselelerle, toprağı sürme, ekim, hasat vb ile uğraşacaklardır.

Stalin, 1937 Haziran plenumunda da iktisadi konulara eğilerek tarım sorunlarını ele alıyor, Makine ve Traktör İstasyonlarının altyapı meselelerinden bahsediyordu. 1937 yılı, tarih literatüründe, araştırmalarda ve toplum hafızasında, genelde kıyım ve toplu tutuklamalar yılı olarak kabul edilmiştir; ancak aynı 1937'de Sovyet ekonomisinde olumlu gelişmeler de kaydedilmiş, 2. Beş Yıllık

Plan yerine getirilmiş, 1938'de 3. Beş Yıllık Plan dönemi başlamıştı. Ülkenin endüstrileşmesi genelde tamamlanmış, sanayi mallarının yüzde 80'i yeni kurulmuş işletmelerde üretilmişti. Partinin 18. kongresinde, Stalin, ülkenin sanayileşmesinde kaydedilen başarıları özellikle vurguluyordu. Köylü nüfusa göre işçi nüfusun oranı önemli derecede yükselmişti. Ülkede eğitim seferberliği başarılı şekilde gerçeklemiş, okuma yazma bilenlerin oranı ülke nüfusunun yüzde 80'ine ulaşmıştı. Ülkede eğitim, bilim ve teknoloji alanlarında devasa gelişmeler yaşanmaktaydı. Ayrıca kültür devrimi sonucunda, özellikle de cumhuriyetlerde ve taşrada, modernleşme derinleşiyordu. Stalin kongrede bu konuda şöyle diyordu:

> Yeni aydınların oluşumu, seferber edilmesi ve güç biriktirmesi söz konusudur. İşçiler, köylüler ve emekçi aydınlar arasından çıkmış yüz binlerce genç, üniversitelerde ve yüksekokullarda okumuş ve evlerine dönerek aydınların seyrelmiş saflarındaki boşluğu doldurmuşlardır. Onlar aydınlar arasına yeni bir kan getirerek yeni Sovyet aydınlar tabakasını oluşturmuşlardır. Bu aydınlar, halka sıkı bir şekilde bağlıdırlar ve ona hizmet etmeye hazırdırlar.

Stalin döneminde, Sovyetler Birliği'nde, Bilim Akademileri ve devlet kuruluşlarına bağlı araştırma enstitüleri, bilim ve teknoloji alanında önemli roller üstlenmişlerdi. Bürokratik yapılanmaya ve devletçi müdahalelere rağmen, bu kurumlar sayesinde ülkede modern bilimin altyapısı kurulmuştu. Bu altyapı savaşta zaferi sağlayan en önemli faktörlerden biri olacak, ayrıca Sovyet devletinin uzun süre dünya çapında ses getiren teknolojik ve bilimsel başarıları da bu altyapı sayesinde gerçekleşecekti. Sovyet halkının refah seviyesi de önemli derecede yükselmişti. Partinin 18. kongresinde, Stalin, ekonomik gelişmeleri rakamlar ve tablolarla anlatıyor, sanayideki büyüme oranları açısından ülkenin dünyada birinci sırada bulunduğunu vurguluyordu. Gelişmiş kapitalist ülkelerin sanayideki büyüme oranları savaş öncesi göstergelere göre sadece yüzde 20-30 iken, SSCB'de sanayi 1. Dünya Savaşı öncesine kıyasla dokuz misli büyümüştü. Ancak Stalin, diğer yandan, kişi başına düşen ürün açısından ülkenin gelişmiş Batılı ülkelerin henüz çok gerisinde kaldığını da kaydederek uyarıda bulunuyordu. Kısa bir süre içinde bu farkı kapatmanın imkânsız olduğunu belirten Stalin, bunu sağlamak için uzun bir süre kararlı ve doğru iktisadi politikalar izlenmesinin önemini vurguluyordu.

SSCB, ekonomi ve yaşam seviyesi açısından Batı ülkelerinden hâlâ geri olsa da, Batılı tarihçiler bile, Stalinci beş yıllık plan dönemlerinde ülkede dünya tarihinde ender görülen bir kalkınma sağlandığını kabul etmektedirler. E. Huntington, uygarlıkla jeopolitik

arasında ilişki kurarken, soğuk ve sert doğa koşullarına rağmen, 1930'lu yıllarda, Rusya'da, endüstrileşme ve kentleşme alanında devasa gelişmeler sağlandığını ve Kuzey Avrasya'nın çehresinin değiştiğini kaydetmiştir. Marksist ideolojiden tamamen uzak olan bu Amerikalı fikir adamı şöyle yazmaktadır:

> Endüstrileşme ve eğitim sayesinde, Ruslar, ülke genelinde hâkim olan çok ağır ve sert doğa şartlarını yenerek modern bir toplum kurmayı başarmışlardır... Ulaşım, iklim ve işgücü açısından zor şartlara rağmen, ülkede modern bir endüstriyel altyapı kurulmuş ve Rusya için her zaman büyük bir sorun oluşturan tarımda önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Gerçekten de diğer Kuzey ülkeleriyle kıyaslandığında, Rusya'nın kuzey bölgelerinde daha fazla nüfus oturmaktaydı. Bu nüfusa modern yaşam şartları sağlamak için, diğer ülkelere göre misliyle fazla yatırıma ihtiyaç vardı. Kuzey coğrafyasında yeni sanayi yerleşimleri ve kentler kurulması sayesinde büyük enerji kaynaklarına ve doğal servetlere ulaşıldı, ülkenin hammadde sorunu önemli derecede çözülmüş oldu. Sibirya ve Uzakdoğu'daki doğal servetler ülke ekonomisine kazandırıldı. Birçok santral ve kombine işletme sayesinde metalürji endüstrisinin temelleri atıldı. Ülkenin elektrik enerjisi üretiminde devasa gelişmeler kaydedildi, köylere bile elektrik verilmeye başlandı. Kuzey Buz Denizi'nin buzkıran gemileri sayesinde ulaşıma açılmasıyla birlikte, yaz sezonunda kuzey nehirlerinden gemi ulaşımı yapılıyor ve bu denizin ve ona akan nehirlerin kıyılarında yeni yerleşimler kuruluyordu. Bazı yazarlar, Sibirya ve kuzey bölgelerindeki bu gelişmelerde, oralarda kurulan kamplardaki mahkûmların devlet için ucuza mal olan emeğinin etkisini vurgulamaktadırlar. Onlara göre, yüz binlerce suçsuz mahpusun Sibirya'da ve kuzey enginliklerinde ortaya koyduğu bu bir tür köle emeği sayesinde, o zor koşullarda yollar, tesisler, yerleşimler, kentler kurulmaktaydı. Fakat gönüllü olarak bölgeye çalışmaya giden fedakâr ve inançlı Sovyet yurttaşlarının emeğinin, elde edilen bu başarılardaki katkısını da kaydetmek gerekir.

Stalin ülkede havacılığa özellikle önem veriyor, uçak sanayisinin gelişimini bizzat takip ediyordu. 1930'lu yıllarda Sovyet pilotları uzun mesafeli uçuşlarda dünya rekorlarını kırdılar ve kıtalararası uçuşlara imza attılar. Stalin bu tür uçuşlara gidecek pilotları doğrudan kendisi seçiyordu; özellikle de Valeriy P. Çkalov onun favori pilotuydu. Temmuz 1936'da V. Çkalov, G.F. Baydukov ve A.V. Belyakov, Sovyet yapımı ANT-25 uçağıyla "Stalin güzergâhı" boyunca (Moskova-Petropavlovsk Kamçatskiy-Udd Adası) aralıksız uçuş yaptılar. Aynı mürettebat, Haziran 1937'de, Moskova'dan kalkan bir uçakla Kuzey Kutbu üzerinden ABD'ye ulaştı. V. Kokkinakki,

uçakla, o zamana kadar hayal bile edilemeyen bir irtifaya, 14.575 metrelik yüksekliğe çıktı. Ardından Kuzey kutbu üzerinden birkaç uçak seferi daha gerçekleştirildi; halkın gözünde efsaneleşen pilotlara Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verildi.

Endüstride, bilimde, teknikte, eğitimde ve ekonomik modernleşmede kaydedilen devasa gelişmelerle kıyaslandığında, sosyal alan ve yaşam standartlarındaki gelişme fazla değildi. Pek iç açıcı durumda olmayan tüketim malları üretimi, halkın artan ihtiyaçlarını karşılamıyordu. Kent nüfusu hızla artarken, kentli nüfusun yaşam düzeyi Batı ülkelerinin çok gerisindeydi. Özellikle konut sorunu çok dikkat çekiciydi; çünkü ülkedeki kent nüfusu 1913-1940 arasında 2 kattan da fazla artarak 28,5 milyondan 63,1 milyona ulaşmıştı. Tarımdaki hızlı *kollektivizasiya* nedeniyle ortaya çıkmış birçok sorun da hâlâ çözülememişti. Partinin 18. kongresinde Stalin'in de itiraf ettiği üzere, ülkedeki at ve koyun sayısı 1916 düzeyinin altındaydı. Büyük baş hayvan sayısında önemli bir artış kaydedilse de, kentleşme hızına bakıldığında o da ihtiyaçları karşılamıyordu ve et tüketimi düşüktü. Stalin'in kongrede dile getirdiği rakamlara göre, 1938'de ülkedeki hububat üretimi 1913 düzeyinin üzerine çıkmıştı, ancak bu artış büyüyen nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaktan yine de uzaktı. Doğrudur, tarımda modernleşme yönünde önemli gelişmeler sağlanmış, yıllık traktör üretimi 3,5 misli, yıllık biçerdöver üretimi 4,4 misli artmış, 142 bin kamyon üretilmiş, bu sayede üretim verimliliği de artmıştı; lakin tarımda yine de ekim alanlarının genişliği veya hayvan sayısı ön plandaydı, verimlilik ise genelde ikincil bir mesele olarak kalıyordu.

Kaynaklar ve araştırmalara bakılırsa, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Sovyet ekonomisi genelde başarılı bir dönem geçirmiştir. Bu sırada karne uygulaması kaldırılmış, büyük kentlerde yiyecek sıkıntısı kalmamıştır. Birçok yazarın anılarında, o yıllarda büyük kentlerde halka bol miktarda erzak malları sunulduğu kaydedilmektedir. Tahran Konferansı dâhil, birçok görüşmede Stalin'e tercümanlık yapmış olan V. Berejkov bir Stalin hayranı değildir, ancak anılarında o da şöyle yazmıştır:

> 1935'ten başlayarak Moskova'da halka sunulan erzak çeşitlerini, içecek ve diğer malları sıralarsam, herhalde bugünün Sovyet okurları beni masalcı zannederler. İnanın ki ahşap fıçı ve kutularda gayet uygun fiyata kırmızı ve siyah havyar satışa sunulmuştu. Som ve onun Sibirya türü olan syomga gibi nadir bulunan balıklar alıcılarını bekliyordu; her türden ve bol et, pastırma, jambon, sucuk ve artık adı bile unutulmuş envai çeşit ürün satılıyordu. Şimdiki Moskovalılar inanamayacaklardır, ancak

> hiçbir kuyruğa girmeden istediğin peyniri, meyveyi ve sebzeyi rahatça alabilirdin. Köylerde et ve süt ürünleri boldu.

Gorbaçov'un *Perestroyka* politikası sonucunda boşalan rafları ve ortaya çıkan kıtlığı henüz unutmadık; Stalin dönemi hakkında atıp tutan yazarlar, nedense bunu sessizce geçiştiriyorlar. Şunu da ekleyelim ki o dönemde işçi ve memur maaşları da 2 misli artmıştı. Üretimle birlikte depolama, dağıtım ve perakende ticaretin altyapısı da sağlamdı; hükümet bu konularda oldukça sert bir disiplin uyguluyor, stokçuluk, karaborsacılık, sahtekârlık ve benzer yolsuzluklara karşı acımasız bir mücadele veriliyordu.

Eğitim ve kültür alanındaki gelişmeler de gerçekten etkileyici boyutlardaydı ve bunu Sovyet dostu olmayan araştırmacılar bile kabul etmektedirler. Savaş öncesinde, SSCB'deki kütüphanelerin sayısı iki kat artmıştı. Yayın tirajları da hızla büyüyordu; gazetelerin tirajları yüzde 40, kitapların tirajları ise yüzde 37 oranında yükselmişti. Bu arada siyasi literatür tirajları 2 kat, edebi eser tirajları da 3 kat artış göstermişti.

Stalin sanat ve edebiyat alanındaki gelişmeleri özellikle takip ediyor, yazarlar ve sanatçılarla sık sık bir araya geliyordu. Bu görüşmelere dair çok sayıda anı vardır ve yazarlarla araştırmacılar bu anılardan bugün de yararlanmaktadırlar. Şunu belirtmek gerekir ki bu anılar, döneme göre değişkenlik arz eden bir şekilde anlatılmıştır; zira Stalin'le ilgili resmi politika, SSCB dağılana kadar, susma veya göz ardı etme doğrultusundaydı. Şu bir gerçektir ki Stalin, sanat ve edebiyatı doğrudan devlet politikasının vazgeçilmez bir unsuru olarak görmekteydi ve tarihte, yazarlar ve sanatçılarla bu kadar ilgilenen ve onları bizzat yönlendiren ikinci bir lider görülmemiştir. Görünen o ki Stalin için, toplumu dönüştürme açısından, sanatçılar ve edebiyatçılar da ekonomi uzmanları ve mühendisler kadar önemliydiler. Toplantılardan birinde onun yazarlara "insan ruhunun mühendisleri" demesi bir tesadüf olmasa gerek.

1932'de, Stalin, sosyalizm döneminde sanatsal açıdan gerçekliği yansıtma yöntemi olarak görülen "sosyalist gerçekçilik" yaklaşımının formülasyonunu yapmıştı. Bunu yaparken, o, yazarın ille de Marksizmi veya diyalektik maddeciliği benimsemesinin şart olmadığını vurguluyordu; yazarın sadece "hayatımızın gerçeklerini göstermesi" yeterliydi:

> Eğer o, hayatımızı gerçek şekilde gösterirse, hayatımızı sosyalizme götüren hususları da tespit edecektir. İşte bu, sosyalist gerçekçilik olacaktır.

Şüphe yok ki "sosyalist gerçekçilik" metodunun uygulanması, birçok konjonktürel yapıtın ortaya çıkmasına da yol açmıştır; ancak

buna karşın M. Şolokhov, A. Tolstoy, K. Paustovskiy, L. Leonov, K. Fedin, K. Simonov, A. Gaydar ve başka Sovyet yazarları, 1930'larda, günümüzde de değer verilen önemli eserler yazmışlardır. O dönemde, diğer sanat dallarında, özellikle tiyatro, müzik ve sinema alanlarında da büyük başarılara imza atılmıştır.

Stalin'in sinema merakına gelince, bu konuda kitaplar bile yazılmıştır. Onun, diğer Sovyet liderleriyle birlikte, köşkündeki özel salonda her hafta bir film izlediği bilinmektedir. Bazen haftada iki film izlediği de oluyordu ve en çok sevdiği filmler "Çapayev", "Vesyolıye Rebyata (Neşeli Gençler)" ve "Volga, Volga" komedisiydi. Stalin, filmleri daha gösterime girmeden izliyor, mutlaka görüşünü bildiriyor, hatta gerekli görürse bazı bölümlerin değiştirilmesini istiyordu. Filmler devlete ait stüdyolarda çekildiği için, bu tür talimatların nasıl ve hangi şekilde yerine getirildiğini anlamak zor değildir. Gromov, araştırmasında, Stalin'in "Baltık Vekili", "Hükümet Üyesi", "Potyomkin Zırhlısı" ve diğer filmler konusunda dile getirdiği eleştiri ve değerlendirmelere dair birçok örnek vermektedir. Stalin, bazı yönetmenlerle bizzat temasa geçerek çekilen filmlerin senaryolarını görüşürdü. Sinema yönetmeni A. Dovjenko, Stalin'in filmlerin senaryolarına müdahale ettiğini belirtmekte ve bazen sırf teknik ve mali konularla bile ilgilendiğini yazmaktadır. Diğer bir yönetmen, G.V. Aleksandrov, Stalin'in S. Eyzenşteyn ve E. Tisse'yle birlikte "Eski ve Yeni" filmini izledikten sonra aralarında geçen konuşmayı aktarmakta ve şöyle demektedir:

> Stalin'le yaptığımız konuşmadan sonra, onun tavsiyesi üzerine, ülkeyi dolaştık ve yeni malzeme biriktirdik; böylece filmimizin son kısmını tamamen değiştirdik. Bu konuşmadan edindiğimiz tecrübe, sonraları Avrupa ve Amerika'da gördüklerimizi algılama açısından bize yol gösterici olmuştu.

Stalin'in tiyatro tutkusu da özel bir araştırma konusu olabilir; o, sıkça galalara katılır, Moskova tiyatrolarında sahnelenen bütün oyunlar hakkında bilgi edinir, çoğu gösterimle ilgili görüş bildirir ve hatta onlara müdahale ederdi. Ülkede tiyatro sanatının gelişmesi konusuna önem veren Stalin, birçok yeni tiyatronun kurulmasına da öncülük etmiştir. K. Zelinskiy'in anılarına göre, 26 Ekim 1932'de, Gorkiy'in evinde yapılan görüşmede Stalin şöyle diyordu:

> Tiyatro oyunları şimdi her şeyden önemlidir. İşçimizin zamanı kısıtlıdır. O, sekiz saat işletmede çalışıyor. Evinde ailesi, çocukları var. Onun kalın romanlar okumaya zamanı yoktur... Şimdiki şartlarda bizim için hepsinden önemli olan sanat türü tiyatro oyunlarıdır. Piyesi işçi kolaylıkla izleyebilir. Piyesler aracılığıyla fikirlerimizi halka ulaştırmak, halka kazandırmak daha kolay olacaktır.

Televizyonun olmadığı o zamanlarda, radyoda yayımlanan "Mikrofonda Tiyatro" programı aracılığıyla, milyonlarca Sovyet vatandaşı, ülkenin en iyi tiyatrolarında oynanan piyesleri dinleyebiliyordu.

Çok yoğun gündeme ve gerginlik dolu iç siyasi krize rağmen, 1937-1938'de, Stalin, *VKP(b) Tarihi. Kısa Etütler* adlı kitap üzerinde çalışmaya başlamıştı; onun maksadı, SSCB'de 20 yıl içinde gelinen noktayı ve elde edilmiş başarıları yorumlamaktı. Redaksiyonunu kendisinin yaptığı ve önemli bir kısmını bizzat kaleme aldığı bu kitap, parti ve Sovyet devleti tarihiyle ilgili temel ders kitabı oldu ve resmi tarih tezinin esasını oluşturdu. Kitabın "Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm Hakkında" başlıklı bölümünde yansıtılan yaklaşım, Marksist felsefenin incelenmesi ve yorumu için başlıca metot olarak benimsendi. Bu *Kısa Etütler*, neredeyse yirmi yıl boyunca, milyonlarca Sovyet yurttaşının ve yurtdışındaki komünistlerin toplumsal bilincini biçimlendirmiştir.

Kitabın ilk sayfalarında K. Marx ve F. Engels'in bilimsel sosyalizmin kurucuları ve fikri önderleri olarak anlatılmalarına karşın, kitabın genelinde Marksist görüşlerin Rusya'da nasıl hayata geçirildiğinden bahsediliyordu. Marksist grupların ve derneklerin, ardından Marksist partinin kurulması, uluslararası sosyalist hareketler bağlamında değil, Rusya'daki toplumsal süreçler bağlamında ele alınıyordu. *Kısa Etütler*'de, Bolşevik Partisi'nin yürüdüğü yolun zaferle sonuçlanması, Marksizm ve Leninizm teorisine ve pratiğine sımsıkı bağlı kalınmasıyla açıklanıyordu. Bu kapsamda, Sovyetler Birliği tarihi, Marksist teorinin gelişiminde, çağın gerçeklerine uygun düşen "yeni aşama" olarak yorumlanıyordu. Bolşevik Partisi'nin deneyimi ve faaliyetleri, bu bağlamda, bütün dünyanın Marksist partileri için örnek olarak gösterilmekteydi. Stalin'in *Kısa Etütler* kitabına göre, muhalefet akımları ve gruplarının 1937-1938'deki yenilgisinin ve yok edilmelerinin nedeni, onların Marksizm-Leninizmin ilkelerinden uzaklaşmalarıydı.

Bunların yanı sıra, Stalin, ülkede elde edilmiş başarılara, kurulmuş sosyoekonomik ve politik yapıya dayanarak, Marksist teorinin birçok tezine de yeni yorumlar getiriyordu. 1939'da, partinin 18. kongresindeki konuşmasında, Stalin şöyle diyordu:

> Günümüzün 45-55 yıl gerisinde kalmış klasik Marksizm önderlerinden, uzun vadede, yani gelecekte, her bir ülkedeki tarihi sürecin sahne olacağı büyük zikzakların hepsini öngörmeleri beklenemez.

Ülkede komünist partisinin kat ettiği yolu yeni bir bakış açısıyla değerlendiren Stalin, aynı zamanda devrimden evvelki kültürel

mirasa ve Sovyet öncesi tarihe yönelik nihilist yaklaşımdan vazgeçilmesi için de yoğun bir çaba sarf etmekteydi. Bilindiği üzere, devrimden sonraki ilk dönemde böyle bir inkârcı nihilizm hâkim durumdaydı ve bu, en başta, Batı sosyalistlerinin Rusya'ya yönelik olumsuz bakışından kaynaklanıyordu.

Stalin, 1934'te, Rusya tarihine dönük topyekûn yargılayıcı bakıştan ve Rusya kültürüne yönelik olumsuz yaklaşımdan vazgeçilmesi gerektiğini vurgularken, F. Engels'in "Rus Çarlığının Dış Politikası" adlı ünlü makalesini eleştirmişti. Bu makalenin ilk Rusça tercümesinin, 1. Dünya Savaşı'nın yıldönümü dolayısıyla *Bolşevik* dergisinde basılması planlanmıştı. Stalin, VKP(b) MK Politbürosu'na yazdığı 19 Temmuz 1934 tarihli mektubunda, makaleyle ilgili eleştirel görüşünü ortaya koymuş, Engels'in, bu makalesiyle, aslında Alman sosyal-demokratların 1. Dünya Savaşı'nda 2. Wilhelm'i desteklemeleri için düşünsel bir zemin hazırladığını ispatlamak istemişti. Stalin, Engels'in, muazzam Rusya'nın, onu yöneten bir avuç maceracının eseri ve Avrupa'daki gerici güçlerin dayanağı olduğuna, Rusya'nın dağılmasıyla Avrupa'da özgürlüğün ve antikapitalist mücadelelerin önünün açılacağına dair tezlerini hatalı buluyordu. O, Rusya tarihinin, ilgili dönemin tarihi şartları bağlamında nesnel şekilde incelenmesini öneriyor ve Rusya tarihini siyasi yergi tarzında anlatma alışkanlığından vazgeçilmesi gerektiğini kaydediyordu; zira onun fikrince, Engels'in makalesi bir siyasi yergiydi.

Stalin'in bu mektubundan çıkan sonuca göre, Batı sosyal-demokrasinin siyasal doktrininde Rusya düşmanlığı ön plandaydı. O, Engels'in 1891'de A. Bebel'e yazdığı mektubunda dile getirdiği, gelecekte Rusya'yla gireceği olası bir savaşta Almanya'yı destekleme çağrısını da eleştirerek şu cümlelere dikkat çekiyordu:

> Rusya savaşı başlatırsa, Ruslara ve kim olursa olsun onun müttefiklerine karşı taarruza geçmek gerek. Demek ki Almanya'nın zaferi devrimin zaferi olacaktır.

Stalin, Rusya'nın devrimden önceki tarihinin salt karalama ve yargılama şeklinde ele alınmasına kesin tepki gösteriyor ve bu bağlamda, ülke tarihinin yeniden yazılmasını başlıca hedeflerden biri olarak görüyordu. Bu nedenle, M.N. Pokrovskiy'in ülkemizin tarihini karanlık bir vahşet ve barbarlık tarihi olarak yorumlayan ders kitabı, okulların müfredat programlarından çıkarıldı. SSCB tarihi ve yeniçağ tarihi konularındaki ders kitapları acilen yenilendi ve Rusya karşıtı tezlerden vazgeçildi. Ağustos 1934'te, Stalin, Jdanov ve Kirov, bu ders kitapları konusunda özel "Notlar" kaleme almışlardı.

Kısa süre sonra, Sovyet edebiyatında da Rusya'nın geçmişine yönelik nihilist yaklaşıma darbe indirildi. 14 Kasım 1936'da, VKP(b) MK, Demyan Bedniy'ın Oda Tiyatrosu'nda sahnelenen *Bahadırlar* piyesi hakkındaki özel bir kararı kabul etti. Şair, Rus tarihine iftira atmakla suçlanıyordu. Demyan Bedniy, iki yıl sonra ise partiden ve Sovyet Yazarları Birliği'nden ihraç edildi. Aynı dönemde Rus tarihini yücelten yeni romanlar yazıldı; özellikle de Rus donanmasının savaş başarılarını konu alan eserler yaygındı (öncelikle S.N. Sergeyev-Tsenskiy ve A.S. Novikov-Priboy'un romanları). Bunun dışında, A. Tolstoy *Deli Petro*, S. Borodin *Dmitriy Donskoy* romanları ile Rus hükümdarlarının yaşamını anlatan eserler ortaya koydular. Derken Sovyet sinemasında da Rusya'nın devrim öncesi tarihiyle ilgili filmler görülmeye başladı ("Deli Petro", "Aleksandr Nevskiy", "Suvorov", "Minin ve Pojarskiy").

Y. Gromov, Stalin'in sanatla ilgili görüş ve politikalarından bahseden araştırmasında, onun estetik bakış açısını geleneksel gerçekçi yaklaşım olarak açıklamaktadır. Şiirdeki öncü modern arayışlara (Mayakovskiy, Pasternak vb) epeyce hoşgörülü yaklaşan Stalin, müzik, sinema, tiyatro ve resim sanatında ise bu tür yaklaşımları desteklemiyordu:

> O, Meyerhold'un deneme amaçlı çözümleme ve uygulamalarını hiç benimsemiyordu; yönetmen Tairov'un dışavurumcu eğilimli ve göreci tiyatro yorumlarını ise "gerçekten burjuva" sanatı olarak görüyordu. Stalin, modern yorumlarıyla bilinen MKhAT tiyatrosunu ise desteklemiştir; 1920-1930'lu yıllarda, psikolojik gerçekçilik tarzına sadık kalan bu tiyatro, Rus klasik yapıtlarına öncelik vermekteydi.

Aslına bakılırsa, Stalin'in estetik anlayışı, genelde Sovyet insanlarının en dinamik ve enerjik kısmının, genç aydınların, yeni işçi sınıfının ve kent kültürüne alışmış köylü kitlesinin algılarına uygun düşmekteydi. Gerçek yaşamda karşılaşılan güncel sosyal ve psikolojik sorunları yansıtan ve kitleye kolay ulaşan sade eserler, Stalin gibi onların da hoşuna gidiyordu. Stalin'in estetik zevkleri klasik geleneğin etkisi altında şekillenmişti; o, Sovyet halkının da sadece bu eserlerle eğitilmesi gerektiğini düşünüyor ve Sovyet insanları için hangi eserlerin uygun olduğuna kendisi karar veriyordu.

Stalin, partiye muhalif veya Sovyet karşıtı olan sanatçı ve yazarlara çok sert tepki gösteriyordu. Bolşoy Tiyatrosu'nun orkestra şefi Golovanov'u "Sovyet karşıtı bir vaka" olarak değerlendiren Stalin, V. Bill-Belotserkovskiy'e yazdığı bir mektupta "Golovanovculuğu" Sovyet düzenine aykırı bir dünya görüşü olarak eleştiriyordu. O, M. Bulgakov'un *Kaçış* piyesinin de Sovyet karşıtı bir yapıt olduğunu söylemişti.

Şu da bir gerçek ki Stalin, Golovanov ve Bulgakov'un normal koşullarda çalışmalarına engel olmamıştır. M. Bulgakov, ona bir mektup yazarak, kendisine baskı yapıldığını, takibata uğradığını, çalışamadığını ve dolayısıyla ülkeden ayrılmayı düşündüğünü bildirmişti. 18 Nisan 1930'da, Stalin, Bulgakov'u telefonla aramış ve aralarında şu konuşma geçmişti:

"Mektubunuzu aldık. Yoldaşlarla birlikte okuduk. Size bu konuda olumlu bir cevap verilecektir... Yoksa Sizin yurtdışına gitmenize izin mi verelim? Ne dersiniz, yani sizi o kadar mı bıktırdık?"

"Ben böyle bir soru beklemiyordum... Son zamanlarda bu konuda çok düşündüm: Bir Rus yazarı vatanı dışında yaşayabilir mi? Sanırım yaşayamaz."

"Haklısınız, ben de aynı fikirdeyim. Siz nerede çalışmak istiyorsunuz? Sanat Tiyatrosu'nda mı?"

"Evet, isterdim, ancak oradan beni kabul etmediler."

"Siz yine de oraya bir dilekçe verin. Sizinle buluşmalıyız, konuşmamız lazım..."

"Evet, öyle, İosif Vissarionoviç, benim Sizinle konuşmam gerekir."

"Mutlaka zaman bulup konuşalım, mutlaka. Şimdilik en iyi dileklerimi sunarım."

Stalin'le Bulgakov buluşmamışlardı; fakat o konuşmadan sonra, yokluk çeken Bulgakov'un iş bulma sorunu çözülmüş, kendisi MKhAT tiyatrosunda yönetmen asistanı olarak göreve alınmıştı. Aynı şekilde, Golovanov da baskılar yüzünden Bolşoy Tiyatrosu'ndaki orkestra şefliği görevini bırakınca Stalin onu da aramış ve ondan görevinde kalmasını istemişti. Stalin, Golovanov'a baskı yapanlardan farklı olarak, Bolşoy Tiyatrosu'nda klasik müziğe öncelik verilmesini istiyordu. "Uyandırılmış Toprak" operasının galasından sonra, Stalin, korumalarının komutanı Rıbin'den, operanın bestecisi İ.İ. Dzerjinskiy'i ve Bolşoy Tiyatrosu Baş Orkestra Şefi S. Samosud'u çağırmasını istemişti. Onlarla yaptığı görüşme sırasında, Stalin, Dzerjinskiy'e klasik müzik hakkındaki görüşünü sormuş, o sırada hâlâ Leningrad Konservatuvarı öğrencisi olan besteci de, hemen, hiç düşünmeden, klasik eserlere eleştirel yaklaştığını söylemişti. Bunu duyan Stalin ona şöyle bir nasihatte bulunmuştu:

Bakınız, Yoldaş Dzerjinskiy, Size bütün klasik bestecilerin partisyonlarını edinmenizi, onlarla yatıp kalkmanızı, onlarla yaşamanızı ve onlardan öğrenmenizi tavsiye ediyorum.

Stalin, bu arada, orkestra yönetmeni Samosud'a da şunu söylemişti:

Bolşoy Tiyatrosu, klasik sanatın kutsal mabedidir, kokmuş dolama çorap ve hayvan gübresi sahnesi değildir.

Bu konuşmadan sonra, repertuvardaki bazı operalar, tiyatronun Puşkin Sokağı'ndaki ek binasında sahnelenmeye başlamıştı.

Rıbin'in anlattığına göre, Stalin, Bolşoy'da sahnelenecek operaların provalarına da müdahale ediyordu. SSCB Halk Sanatçıları V. Barsov ve M. Mikhaylov, Stalin'e, Bolşoy'da sahnelenmiş bütün operaların eş yönetmeni demişlerdi ki bunda haksız da değillerdi:

Stalin, "İvan Susanin" operasının finalinde koronun dini içerikli "Yüce!" şarkısını okumasında ısrar etmişti:

"Nasıl yani, o zamanlar prensler, feodaller, soylular, tacirler, din adamları, halk vardı, hepsi de Lehlere karşı savaş için bir araya gelmişlerdi. Neden şimdi tarihi gerçeğe uymuyoruz? Bence bunu yapamayız."

Stalin, galiplerin, kale kapılarından, tarihte olduğu gibi at üzerinde dışarı çıkmalarında ısrarcıydı. Buna ek olarak, o sahnede *şlyakhti*çlerin (Leh soyluları) diz çökmesini ve galiplerin ayaklarının altına serilmiş Leh bayrakları olmasını istiyordu. Stalin, Susanin'in kızı Antonida ve üvey oğlu Vanya'nın kent meydanında babalarının ölümüne ağıt yaktıkları sahnenin de kısaltılmasını istemişti:

"Evet bu büyük bir acıdır, ancak çok kişisel bir sahnedir. Neticede Rus halkı zafere ulaşmıştır ve zafer havası ağır basmalıdır. Demek ki galipler coşkuyla kutlama yapmalıdırlar!

Stalin, halkın ve özellikle de gençlerin, ülkenin kültürel geçmişine, tarihine sahip çıkmalarını sağlayacak, yurtseverlik ruhuna uygun bir biçimde eğitilmelerini partinin başlıca görevlerinden biri olarak görmekteydi. Çocuklar, klasik Rus şairleri Puşkin, Lermontov, Tyutçev, Maykov, Fet ve diğerlerinin şiirlerini ezberleyerek okuma yazma öğreniyorlardı. Ülkede Puşkin ve diğer klasik şair ve yazarların jübileleriyle ilgili yapılan etkinlikler, ulusal bayram havasına bürünüyordu. Ülke radyolarında sürekli klasik Rus bestecilerinin eserleri çalınmaktaydı. Sovyet okullarını, resmi binaları, iş yerlerini ve kamuya açık mekânları sadece Stalin ve diğer parti liderlerinin portre ve posterleri değil, klasik Rus resim sanatının Vasnetsov, Repin, Surikov, Şişkin gibi temsilcilerinin yapıtlarının reprodüksiyonları da süslüyordu.

Trotskiy, Rusya'nın geçmişine, kültürel mirasına, geleneklerine ve yaşam değerlerine karşı bu tür saygılı yaklaşımı sert bir şekilde eleştiriyordu. 1937 başlarında yayımlanan *İhanete Uğramış Devrim* kitabında, Trotskiy, ailenin sağlamlaştırılmasına yönelik reformları da kınıyordu:

Devrim, "aile ocağı" denen arkaik, küflü, çürümüş kurumu yıkıp dağıtmak için kahramanca hamleler yapmıştı.

Trotskiy, SSCB'de 1930'lu yıllardaki tarihi mirasa saygı eğilimini ve kiliseye yönelik baskıların azalmasını devrime ihanet olarak görüyordu; onun fikrince,

> Devrimin ilk yıllarında, Tanrı'nın, onun kudret ve mucizelerinin inkâr edilmesi, devrimci iktidarın çocuklarla anne ve babalarının arasına soktuğu en keskin kılıçtı.

Onun inancına göre, SSCB'nin temel hedefi, Avrupa'da proleter devrimi hızlandırmak olmalıydı; o, Stalin'i, proleter enternasyonalizmine ihanet etmekle ve "Rus milliyetçiliği"ni diriltmekle suçluyordu.

Aslında Stalin enternasyonalizme sadıktı ve SSCB'deki diğer halklara yönelik yaklaşımıyla, ülkede uyguladığı milli politikalarla da bunu ortaya koyuyordu. Stalin, Rus halkının kültürel mirasına, onun tarihinin şanlı sayfalarına sahip çıkmasının yanı sıra, diğer Sovyet halklarının kültürel mirası ve geleneklerinin korunmasını da devlet ve parti için önemli bir görev sayıyordu. *SSCB Tarihi* ders kitabını hazırlayan yazarlar kolektifi Rus tarihini ön planda tutarak SSCB içinde yer alan diğer halkların geçmişini ikinci plana attığı için, Stalin -Jdanov ve Kirov'la birlikte- tepki göstermişti. Kitapta, Ukrayna, Belarus, Kuzey ve Güney Kafkasya, Orta Asya, Sibirya ve Uzak Doğu halklarının, ayrıca Volga boyundaki Tatarlar, Başkurtlar, Mordvinler, Çuvaşlar ve diğerlerinin tarihi gölgede kalmıştı. Stalin şöyle diyordu:

> Bize, Büyük Rusya'nın tarihi ile SSCB'deki diğer halkların tarihlerini birbirlerinden koparmayan bir SSCB ders kitabı lazım.

Stalin döneminde, SSCB halklarının dâhi sanatçı, şair, yazarlarının ve ünlü şahsiyetlerinin (Şota Rustaveli, Nizami Gencevi, Alişir Nevai, Taras Şevçenko, Khaçatur Abovyan, Abay Kunanbayev vb) jübileleri dolayısıyla ülke genelinde etkinlikler yapılması bir gelenek haline geldi. Moskova'da devamlı olarak farklı cumhuriyetlerin kültür günleri düzenleniyordu; on gün süren bu etkinlikler *dekada* diye ünlenmişti. Bu günler içinde, ilgili cumhuriyetlerin seçkin sanatçılarının gösterileri ve konserleri düzenleniyor ve Stalin, diğer yöneticilerle birlikte bunları mutlaka izliyordu. Sovyet halklarına ait müzik eserleri Moskova'da plaklara kaydedilerek bütün ülkeye yayılıyordu. Sovyet halklarının edebi yapıtları, halk edebiyatı örnekleri Rusçaya çevriliyor ve böylece bütün ülkenin ortak kültür hazinesine katılıyordu.

Şimdi bunlar tuhaf görünse de, Sovyet halklarının dostluğu ve birliği, devletin temel politik hedefiydi. O dönemde dünya halklarının çoğu sömürge yönetimleri altında yaşıyordu, birçok halk köle

durumundaydı, uygar denilen ülkelerde ise genelde ırkçı ideoloji hâkimdi (ABD dâhil). Milli eşitlik ve halkların dostluğu temelinde kurulmuş SSCB ise dünyada bir istisnaydı. 4 Aralık 1934'te, Tacikistan ve Türkmenistan kolhoz köylülerinin toplantısında konuşurken, Stalin şöyle diyordu:

> Açıkça görülüyor ki pamuk meselesi sizin için sorun olmayacaktır... Ancak pamuk meselesinden çok daha önemli ve kıymetli bir husus var, bu da ülkemizin halkları arasındaki dostluktur... Bu dostluk sürdüğü müddetçe, ülkemizin halkları özgür ve yenilmez olacaklardır. Bu dostluk sürdüğü müddetçe, ne iç ne de dış düşmanlar bizi korkutabilir.

SSCB, kişi başına düşen üretim ve verimlilik açısından gelişmiş kapitalist ülkelerden geri olsa da, yukarıda bahsettiğimiz sosyoekonomik, siyasi ve kültürel gelişmeler sayesinde köklü değişikliklere sahne oluyordu. Bütün bu başarıları esas alan Stalin, SSCB'de kapitalist ülkelerdekinden daha ileri ve gelişkin yeni bir düzen kurulduğunu ilan etti. 25 Kasım 1936'da, Birlik Geneli 8. Sovyetler Kurultayı'nda "SSCB Anayasa Tasarısı Hakkında" başlıklı raporunu sunarken, o şöyle diyordu:

> Bizim Sovyet toplumu, esas olarak sosyalizmi kurmayı başarmış, bunu gerçekleştirmiş, sosyalist düzeni oluşturmuştur, yani Marksistlerce komünizmin birinci veya alt evresi diye bilinen yapıyı kurmuştur. Komünizmin bu evresinin temel ilkesi şu formüldür: "Herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre."

Üzerinde bizzat uğraştığı ve büyük emek verdiği SSCB yeni anayasası, Stalin'e göre, sosyalizmin gerçeğini yansıtmalıydı. Stalin, *Kısa Etütler*'de şunu beyan ediyordu:

> SSCB yeni bir gelişme aşamasına girmiştir; bu dönem, sosyalist toplumu tamamlama ve adım adım komünist topluma geçiş dönemidir; burada toplumsal hayatın temel ilkesi şu komünist prensip olacaktır: "Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre."

Stalin'in yukarıdan devriminin zaferinden sonra, Sovyet halkı, yüce önderinin öncülüğünde bu muazzam hedefe de ulaşılacağına inanmıştı.

2. KISIM
SINAV ÖNCESİ

11. Bölüm
Zaman Kazanma

Stalin partinin 18. kongresinde SSCB'de komünist toplumun kurulması sürecine geçişten bahsederken, yani 1939 yılına girilirken, Almanya, Japonya ve İtalya'nın saldırgan ve yayılmacı politikalarının sonucunda uluslararası arenada radikal bir değişim meydana gelmişti. Daha 1936'da, İtalya, o sırada Habeşistan diye bilinen Etiyopya'yı işgal etmiş ve bunun sonucunda, stratejik açıdan önemli olan Afrika Boynuzu bölgesini kontrolü altına almıştı. Bilindiği gibi, daha sonra, Nisan 1939'da, Arnavutluk da İtalya ordusunca ele geçirilecekti.

Temmuz 1937'de, İspanya'da, General Franco'ya bağlı ordu birlikleri Cumhuriyetçi hükümete karşı bir darbe yaptılar ve kısa bir süre sonra, İtalya ve Almanya, açıkça İspanya'nın iç işlerine müdahale ederek darbeci kuvvetleri desteklediler. Mart 1939'da, Franco bütün İspanya'nın kontrolünü ele geçirmeyi başardı. Bu arada, daha 1931'de Mançurya'yı işgal eden Japonya da rahat durmuyordu ve Temmuz 1937'de Çin'in kuzey eyaletlerine saldırarak Ekim 1938 itibariyle bu ülkenin önemli bir kısmını ele geçirdi. Mart 1938'de ise Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı gerçekleşti ve Avrupa'da dengeler tamamen altüst oldu. Aynı yılın Eylülünün sonunda imzalanan Münih Anlaşması sonucunda Çekoslovakya bölündü ve ülkenin Sudety (Südetler) bölgesini Almanya sahiplendi. Mart 1939'da ise, Almanya, Çekoslovakya'nın geri kalan kısmını da işgal etti. Partinin 18. kongresinde sunduğu raporunda, Stalin, bu gelişmelerle ilgili olarak şöyle diyordu:

> Sinsice yaklaşan ve halkların başına bela olan savaş, artık beş yüz milyondan fazla nüfusun hayatını karartmış, Tien-Şan Dağları ve Şanghay'dan tutun da Kanton ve Habeşistan üzerinden Cebelitarık'a kadar

uzanan engin toprakları kapsamıştır. Yeni emperyalist savaş artık gerçek olmuştur.

Bu savaşın SSCB'ye zarar vermeden geçip gideceğini umut etmek pek mümkün görünmüyordu. Japonya ve Almanya'nın yayılmacı planları ülkemizin topraklarının da bölünüp paylaşılmasını öngörüyordu. Almanya ile Japonya arasında bağıtlanan Komintern Karşıtı Antlaşma'ya göre, bu iki ülkenin SSCB'ye karşı birlikte hareket etmesi söz konusuydu. 26 Ekim 1936'da ise, bu kez Almanya ile İtalya arasında, adına "Berlin-Roma Mihveri" denilen Berlin Antlaşması imzalandı. 6 Kasım 1937'de, İtalya da resmen Komintern Karşıtı Antlaşma'ya katıldı. Böylece dünyanın en saldırgan ve yayılmacı üç devleti SSCB'ye karşı ortak bir cephe kurmuş oldular. Daha sonra, Eylül 1940'ta, Berlin'de, bu üç ülke, Avrupa ve Asya'da yeni bir düzen kurmak üzere kendi aralarında bir Karşılıklı Yardım Antlaşması imzaladılar. Ardından üç ülkenin müttefikleri de Komintern Karşıtı Antlaşma'ya ve Berlin Antlaşması'na katıldılar ve böylece "Mihver Devletleri" denen birlik oluştu.

Bu antlaşmalar, doğal olarak, yeni gerginliklere ve işgallere yol açıyordu. Öte yandan, SSCB'nin doğu sınırındaki durum da bir türlü normale dönmüyordu. Japonya'nın Mançurya'yı işgal ederek orada Mançukoku denen bir rejim kurmasından sonra geçen 8 yıl içinde, SSCB sınırında 2 binden fazla olay ve çatışma meydana gelmişti ve bu durum sonunda ciddi bir silahlı çarpışmaya yol açtı. Temmuz-Ağustos 1938'de, Sovyet silahlı kuvvetleri Khasan Gölü bölgesinde Japon birliklerine karşı bir operasyon başlatarak Japonların işgal ettikleri toprakları geri aldılar. Ancak ilk aşamadaki başarısız taarruzlar ve verilen büyük zayiat, SCCB Mareşali V.K. Blyukher'in komuta ettiği Uzak Doğu Ordusu'nun yetersizliğini ve eksikliklerini de ortaya koymuştu.*

Çekoslovakya'nın bölünmesiyle birlikte, SSCB, Orta Avrupa'daki biricik müttefikini de kaybetmişti; dolayısıyla batı sınırında güvenlikten bahsetmek artık mümkün değildi. Polonya ise, zaten, Macaristan ve Almanya ile birlikte, Çekoslovakya'nın bölünmesinde suç ortaklığı yapmıştı ve bu ülkenin SSCB ile ilişkileri hiç de dostane sayılmazdı. 27 Ekim 1938'de, Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop ile Polonya'nın Berlin Büyükelçisi J. Lipski, iki ülkenin SSCB ile olan ilişkilerinde Komintern Karşıtı Antlaşma çerçevesinde ortak hareket etmeleri konusunda anlaştılar. Ocak 1939'da, bu konu, Hitler'in Polonya Dışişleri Bakanı J. Beck ile buluşması sırasında detaylı olarak ele alındı. Çekoslovakya'nın Almanya tara-

* Tukhaçevskiy ve diğer komutanları yargılayan Askeri Heyet'in üyesi olan mareşalin kendisi de kısa süre sonra tutuklandı, ihanet ve casuslukla suçlanarak idam edildi.

fından işgalinden sonra, bu ülkeye bağlı Rus Karpatları denen bölge boşta kalmıştı ve Polonya, buradaki Ukraynalı milliyetçi güçlerin desteğini kazanmaya çalışıyordu.

Bütün bu olup bitenler nedeniyle, Stalin, mecburen, iç politikadan daha çok dış sorunlarla uğraşmaya, bu arada diplomatik girişimlere ve zirve görüşmelerine bizzat katılmaya başlamıştı. Artık o, komünizmin can düşmanı olan kapitalist ülkelerin liderleriyle baş başa görüşmeler yapma, onlarla anlaşma yolları arama zorunluluğuyla karşı karşıyaydı.

Stalin, Batı ülkelerinin Almanya ile SSCB arasında bir savaş çıkmasına dönük kışkırtıcı planlarından dolayı endişeliydi. 18. kongredeki raporunda, o, Avrupa'daki tehlikeli gelişmelerden ve Almanya'nın yayılmacılığından bahsederken şöyle diyordu:

> Onun bağımsızlığını koruma konusunda taahhütlerde bulunmuş olmalarına rağmen Avusturya'yı Almanlara "hediye eden" ülkeler, bütün taahhütlerini unutarak Sudety eyaletini de peşkeş çektiler, aynı şekilde Çekoslovakya'yı kendi haline bıraktılar ve ardından basında "Rus ordusunun zaafları, Rus hava kuvvetlerinin dağınıklığı ve Sovyetler Birliği'nde kargaşa" diye çığırtkanlık yapmaya başladılar. Almanları doğuya itiyorlar, onlara kolay lokma vaadinde bulunuyor ve adeta şunu diyorlar: Siz bolşeviklerle savaşı başlatın, sonrası çok güzel olacak... Açıkça belirtmek gerekir ki bu, savaş kışkırtıcılığıdır; bu, saldırganı savaşa tahrik etmektir... Söz konusu basındaki gayretkeş kalemler, Almanların Kuzey Ukrayna'ya yöneldiklerini, 700 bin nüfusa sahip Ukrayna Karpatlarını artık ellerinde tuttuklarını, 30 milyon nüfuslu Sovyet Ukrayna'yı bu yıl, en geç bahara kadar ilhak edeceklerini yazıyorlar, yani niyetlerini gerçek diye yutturmaya çalışıyorlar... Bu çok kuşku uyandırıcı yaygara ve gürültü, Sovyetler Birliği'ni Almanya'ya karşı tahrik etme girişimine benziyor ve amaç, ortalığı zehirlemek ve hiçbir ciddi neden olmaksızın Almanya ile çatışmayı provoke etmektir.

Batı ülkelerinin "tarafsızlık" veya "karışmama" politikalarına gelince, Stalin, partinin 18. kongresinde yaptığı rapor konuşmasında bu konuda şunları söylüyordu:

> Karışmama politikasında, saldırganlara çirkin ve kötü faaliyetlerini gerçekleştirme konusunda engel olmama ve imkân sağlama gibi bir niyet sezilmektedir. Örneğin Japonya'nın Çin'le veya daha iyisi, mesela Sovyetler Birliği'yle savaşa girmesine engel olmamak, örneğin Almanya'nın Avrupa meselelerinin içine saplanıp kalmasına ve Sovyetler Birliği ile savaşa bulaşmasına, savaşa katılanların hepsinin savaş girdabında boğulmasına, birbirleriyle boğuşarak takatsiz kalmasına seyirci kalmak gibi... Ve onlar yeterince zayıf düştükten sonra taze kuvvetleriyle sahneye çıkarak savaşta zayıf düşenlere, tabii ki "barış amacıyla", kendi

şartlarını kabul ettirme niyeti söz konusudur. Ne kadar kolay ve ne kadar harika!

SSCB dünya arenasında tek başınaydı, 1921'de Kızıl Ordu'nun yardımlarıyla kurulmuş Moğolistan dışında, onun ne bir müttefiki, ne de dostu vardı. Bir taraftan Almanya-Polonya, diğer taraftan Japonya tehlikesi karşısında, Sovyet dış politikasının temel amacı savaşı engellemekti. Dolayısıyla Stalin, bir yandan Kızıl Ordu ve Deniz Kuvvetlerinin güçlendirilmesine yönelik tedbirlere ağırlık verirken, aynı zamanda da "SSCB barıştan ve bütün ülkelerle işbirliğinden yanadır" şeklinde açıklamalarda bulunuyordu. Her fırsatta, ülkemizin provokasyonlara alet olmayacağı vurgulanıyordu.

Ne var ki Almanya ile Polonya arasındaki görüşmeler çıkmaza girdi, taraflar askeri ve siyasi anlaşma sağlayamadı; Almanlar, Ukrayna topraklarını vaat etseler de, Polonya'dan, Gdansk (Danzig) koridorundan geçiş izni alamadılar. Bu yüzden iki ülke arasında açıkça savaş tehlikesi ortaya çıktı ve Avrupa'da gerilim hızla tırmanmaya başladı. 1939 Martının sonunda, Avrupa başkentlerinde, Almanya ile Polonya arasında savaş çıkacağına dair tahminler yapılıyordu. Polonya doğal olarak Fransa ve İngiltere'nin desteğini almaya uğraşırken, Fransa ve İngiltere ise SSCB ile anlaşarak destek bulmaya çalışıyorlardı. 1939 baharı ve yazı çok gergin geçti; Avrupa'da savaş kaçınılmaz bir hale gelmişti.

Derken militarist Japonya'nın birlikleri, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ne saldırdılar ve uzun zamandan beri planladıkları şekilde, kendilerine bağlı bir "Büyük Moğolistan" kurmak için harekete geçtiler. Bu plana göre, yeni oluşum, mevcut Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile birlikte İç Moğolistan, Sovyet Buryatya ve Baykal Gölü çevresini de kapsayacaktı. Tokyo, Moğolistan'ı "Avrasya üzerine ilerleme yolunda temel hedef" olarak ilan etmişti. SSCB, Japonya'nın emperyalist planlarının farkındaydı ve doğudaki hareketleri dikkatle takip ediyordu. Üstelik Stalin ve çevresindekiler, Japon tehlikesi karşısında Moğolistan'ın yalnız bırakılmasına asla göz yumamazlardı ve bu hususu, uluslararası arenada her zaman açıklıyorlardı. Moskova, Moğolistan'a 1921'de olduğu gibi askeri yardımda bulunacağını açıkça beyan ediyordu ve daha Mart 1936'da, Moğolistan ile bir Karşılıklı Yardım Hakkında Protokol imzalanmıştı. Fakat Japonya, karşısında Sovyet kuvvetlerini bulacağını bile bile yine de Moğolistan'a saldırdı.

11 Mayıs 1939'da Japon kuvvetlerinin ilk taarruzu püskürtüldü; ancak arkadan takviye geldikten sonra Japonlar yeni bir taarruza girişti. Bunun üzerine Sovyet Genelkurmayı bölgeye G.K. Jukov'un komutasında yeni birlikler sevk etmeyi kararlaştırdı. Khalkhin-Gol

Irmağı kıyısında, çöl şartlarında gerçekleşen oldukça yoğun çatışmalar bütün yaz boyu, Ağustos 1939 sonuna kadar devam etti. Sonuçta Japonlar bozguna uğradılar ve 18 bin mevcutlu "İmparator Kıtaları" bölgeden atıldı.

Khalkhin-Gol Savaşı'ndan birkaç ay sonra, Stalin, G.K. Jukov'la görüşmüş ve saatlerce süren bu görüşme sırasında Japonlara karşı verilen savaşın ayrıntıları ele alınmıştı. Bu, Stalin'in müstakbel mareşalle ilk buluşmasıydı; "o buluşmadan sonra uzun süre uyuyamadım" diyen Jukov anılarında şöyle yazmaktadır:

> İ.V. Stalin'in dış görünüşü, somut ve net görüşleri, alçak sesle konuşması, askeri konulara vakıf olması, raporumu dikkatle dinlemesi beni çok etkilemişti.

Jukov, Stalin'in sorularını cevaplarken Japonya'nın bundan böyle Sovyet ordusuyla savaşmaya cesaret edemeyeceğini belirtmişti. Zaman Jukov'un haklı olduğunu gösterdi; Khalkhin-Gol'da ağır bir hezimete uğrayan militarist Japonya, Sibirya ve Orta Asya planlarından vazgeçerek Güneydoğu Asya ve Pasifik bölgelerine yöneldi. Görünen o ki Stalin, Jukov'un kumandanlık yeteneklerini çok beğenmişti ve Jukov, kısa süre sonra Kiev Askeri Bölgesi Kumandanı olarak tayin edildi. O sırada artık 2. Dünya Savaşı başlamıştı ve silahlı kuvvetlerin, özellikle de batı sınırındaki birliklerin konumu çok önemliydi.

Dünya savaşı öncesinde uluslararası arenada çok önemli gelişmeler yaşanmış ve SSCB, Almanya ile bir Saldırmazlık Paktı imzalamıştı. V. Rezun'un popülerlik kazanan ve çok ses getiren tezine göre, güya SSCB Almanya'ya saldırma niyetindeydi ve Almanya doğuda değil, batıda ilerlemeyi planlıyordu. Rezun ciddi ciddi şu hezeyanı kaleme almıştır:

> 2. Dünya Savaşı olmayabilirdi. Tercih Stalin'indi ve onun önünde iki seçenek vardı: birincisi Britanya, Fransa ve Polonya'nın tutumu ne olursa olsun, SSCB'nin Polonya topraklarını kendi topraklarıymış gibi savunacağını resmen ilan etmek; ikinci ise Britanya ve Fransa ile görüşmeleri uzatarak Hitler'i devamlı şekilde baskı altında tutmak... Ancak Stalin üçüncü yolu seçti: Hitler, sen Polonya'ya saldır, ben senden yanayım.

Ancak Rezun'un kafasında kurduğu bu seçenekler gerçekte asla mevcut değildi. Batı ülkeleriyle 1939 baharında başlayan, önce diplomatik notalarla sürdürülen, sonra Moskova'da doğrudan masa başında yapılan ve Ağustos sonuna kadar devam eden görüşmeler sonuç vermedi ve bunun sorumlusu da SSCB değildi. Batı devletleriyle SSCB arasında o zaman devam eden nota trafiğini inceleyen İngiliz tarihçi A. Taylor ilginç bir hususu kaydetmektedir. 1939'da

yürütülen diplomatik yazışmalar sırasında Sovyet tarafı Londra'ya 1-2 gün içinde cevap verirken, Londra'nın Moskova'ya yanıt vermesi 1-2 haftayı buluyordu. Taylor'ın vardığı sonuca katılınamak mümkün değildir: SSCB en kısa sürede sonuç almaya çalışırken, karşı taraf sadece zaman kazanmaya çalışıyordu.

Batı devletlerinin sağduyudan, samimiyetten uzak ve kararsız bir biçimde davrandıkları aslında Dmitriy Volkogonov'un kitabında da kaydedilmiştir. Buna karşın, yazar, Almanlarla yapılan pakt ile zaman kazanıldığı tezini ise tutarsız bulmaktadır; ona göre, aynı mantıkla bakıldığında, Almanlar ve diğer bazı ülkeler de zaman kazanmışlardı, üstelik Almanya yaklaşık iki yıl sonra daha güçlü bir hale gelmişti. Volkogonov, saldırmazlık paktıyla alan kazanıldığı yaklaşımını da tartışmalı bulmakta ve pakt öncesinde düşmanın Almanya-Polonya sınırında, pakttan sonra ise Sovyet sınırında olduğunu vurgulamaktadır. Elbette ki bu, hangi stratejik mantıkla bakıldığına göre değişen bir konudur; ancak yine de zayıfın zaman kazanmasıyla güçlünün zaman kazanmasının farklı şeyler olduğunu söylememiz gerekir.

Batı ülkelerinin anlaşmak istemediklerini ortaya koyan tek gösterge, işi ağırdan alarak vakit geçirmeleri değildi, onların Hitler'in durdurulmasına dönük yapıcı ve işlevsel herhangi bir somut teklifleri de yoktu. Londra, Moskova'nın 9 Mayıs 1939 tarihli, SSCB, Britanya ve Fransa arasında bir Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalanması önerisini kabul etmedi, oysa bu antlaşmaya Polonya ve diğer Avrupa ülkeleri de katılabilecekti. Chamberlain hükümeti, bunun yerine, Almanya'nın Polonya ve Romanya'ya saldırması halinde yardım etme garantisi vererek, Sovyetler Birliği'nin de derhal bu iki ülkeye yardım taahhüdünde bulunmasını önerdi. Bu teklife göre, SSCB, İngiltere'nin isteği üzerine yardıma koşacaktı, SSCB'nin ne istediği ise önemli değildi. Dolayısıyla da tarihçi A. Taylor, bu teklifi bir tür "musluk konsepti" diye tarif etmiştir. Bu arada, Büyük Britanya, Baltık ülkelerine güvence vermeyi ise gerekli görmüyordu. Bu şartlarda, ortada, Taylor'un yazdığı gibi,

> Almanya'nın Sovyet Rusya'ya saldırması için bir boşluk kalıyordu ve bunun gerçekleşmesi durumunda Batı ülkeleri tarafsız kalabileceklerdi.

12 Ağustos 1939'da, tarafların askeri delegasyonları arasında Moskova'da başlayan görüşmelerde dile getirilenlerden, gerçekten farklı yeni bir uzlaşma istenmediği ortaya çıktı. Bu arada, asıl yetkili delegasyonlar da Moskova'ya, deniz yoluyla yapılan çok uzun bir yolculuktan sonra, ancak 21 Ağustos'ta ulaşmışlardı. İngiliz delegasyonuna verilmiş talimatname şöyleydi:

> Britanya kendi elini kolunu bağlayacak herhangi bir taahhüdün altına girmek istemiyor.

Buna karşın Berlin, Batı ülkelerinin tutumunu ve hesaplarını çok iyi sezmişti ve bu konuda hiç hayal kurmuyordu. Almanya'nın Londra Büyükelçisi Dirksen, Berlin'e şunları yazıyordu:

> Moskova görüşmelerinde İngiliz delegasyonunun görevi, anlaşma imzalamak değil, Sovyet silahlı kuvvetlerinin gerçek gücünü öğrenmektir... *Wehrmacht*'ın bütün ataşeleri, Britanya askeri çevrelerinin SSCB askeri delegasyonuyla görüşmelere kuşkuyla baktıkları konusunda hemfikirdirler.

Kısacası Moskova'daki görüşmelerin uzaması, Rezun'un iddia ettiği gibi Hitler'i caydıramaz ve korkutamazdı. Stalin ve arkadaşları, İspanya, Avusturya ve Çekoslovakya tecrübelerinden sonra kesin garantiler beklemekte haklıydılar ve barış, SSCB kadar Batı ülkelerine de lazımdı. 18 Ağustos 1939'da, İngiltere ve Fransa büyükelçileri, Polonya Dışişleri Bakanı Józef Beck'le buluştular ve ona, gerektiğinde Sovyet askeri birliklerinin Polonya topraklarından geçmesi şartını kabul ettirmek istediler. J. Beck bu teklife kibirli şekilde şöyle cevap verdi:

> Topraklarınızı yabancı orduların herhangi bir şekilde kullanması gibi bir şeyi düşünemiyorum. Bizim SSCB ile askeri anlaşmamız yoktur. Biz böyle bir şeyi istemiyoruz.

Ne var ki o sırada Almanya ile SSCB arasında doğrudan kara sınırı yoktu, yani bu iki ülke sınırdaş değildi. Dolayısıyla Dışişleri Bakanı J. Beck'in bu yaklaşımı, aslında, Almanya'nın Polonya'ya saldırması halinde SSCB'nin Polonya'ya askeri yardımda bulunmasının önünde bir engel niteliğindeydi; çünkü Sovyet birlikleri, Polonya topraklarına girmeden bu ülkeyi Almanlara karşı savunamazlardı. Demek ki Beck, böylece kendi ülkesini açıkça savunmasız bırakıyor ve Üçüncü *Reich* için Polonya yolu doğrudan açılmış oluyordu. Bugün artık bilindiği üzere, Almanya, 3 Nisan 1939'da Polonya konusunda kararını vermişti ve saldırmaya hazırlanıyordu; üstelik Hitler, Rezun'un yazdığı gibi Stalin'den izin almayı da düşünmüyordu. Sovyet istihbaratının 7 Ağustos 1939'da verdiği güvenilir bilgilere göre, "Alman birlikleri 15-20 Ağustos 1939'da taarruza hazır hale gelecek"ti ve "Polonya'ya karşı askeri harekâtın başlama tarihi aşağı yukarı 25 Ağustos olabilir"di.

Elbette ki Almanya, Polonya konusunda karşısında herhangi bir rakip veya düşman kuvvet görmek istemiyordu ve diplomasisi buna yönelikti. 1939 yazında diplomatik kanallardan İngiliz ve Fransızlarla yoğun gizli temaslara başlamış olan Berlin, yeni bir "Münih anlaşması" peşindeydi. Bu gizli görüşmelere *Reich*'ın

ikinci adamı Hermann Göring'in danışmanı German Wolltadt da katılıyordu. 7 Ağustos'ta Göring de görüşmelere bizzat iştirak etmişti. Almanya, Britanya'yı ikna etmeye çalışıyor ve amacının sadece doğu yönünde ilerlemek olduğunu vurguluyordu. Ayrıca bu temaslardan sonra, Almanya, diğer Batı ülkelerinin onunla savaşa hazır olmadıkları sonucuna da varmıştı.

Bu arada bu görüşmeler hakkında doğrudan ve dolaylı kanallardan bilgi alan Sovyet yönetimi de tedbirli davranıyordu. Sovyet istihbaratının edindiği bilgilere göre, SSCB ile Almanya arasında bir savaş çıkarsa, diğer Batı devletleri tarafsız kalacaklardı. Bu devletler Almanya'yı SCCB'nin üzerine kışkırtmaya çalıştıkları için, Stalin, artık ikili oyunları sürdürmekten vazgeçmeye karar verdi; zira o, Moskova'ya gönderilmiş İngiliz ve Fransız delegasyonlarıyla yapılan görüşmeleri bir tuzak olarak görmeye başlamıştı. Eğer Almanya ordusuna karşı koymak gibi bir taahhüdün altına girerse, ülkemiz, Almanların Polonya'ya saldırması durumunda güçlü bir devletle tek başına savaşmak zorunda kalacaktı.

Öte yandan Almanya, ısrarla SSCB ile olan ilişkilerini normalleştirmeye çalışıyor ve iki ülke arasında yakınlaşma sağlamaya can atıyor görünüyordu. Berlin, Alman orduları Polonya'yı işgal edip de o sırada Polonya'ya bağlı olan Batı Ukrayna ve Batı Belarus topraklarına girdiklerinde SSCB'nin buna müdahale etmemesini garanti altına alma niyetindeydi.

Alman Dışişleri İkinci Sekreteri Weizsäcker, 17 Nisan 1939'da Sovyet Büyükelçisi A. Merekalov'la konuşurken, Almanya'nın her zaman SSCB ile ticaret yapmak istediğini dile getirmişti. Bir gün sonra, Stalin, A. Merekalov'u telgrafla Moskova'ya çağırtmış ve büyükelçi, 21 Nisan 1939'da Kremlin'e gelmişti. *Hitler ve Stalin Savaş Arifesinde* kitabının yazarı Lev Bezımenskiy, Merekalov'un notlarını kanıt olarak kullanmıştır:

> Beni Kremlin'e neden çağırdıklarını, Politbüro'nun yeni başlamış olan oturumuna katılana kadar bilmiyordum... Selamlaştıktan sonra Stalin'in hiç beklemediğim ilk sorusu şu oldu: "Almanlar bize saldıracaklar mı, saldırmayacaklar mı?" Ben, Hitler'in seçtiği rotanın önümüzdeki iki üç yıl içinde savaşa yol açacağı yönündeki tahminimi dile getirdim. Bana göre, Polonya ve Batı ile hesaplarını kapattıktan sonra, Almanya, bu ülkelerin potansiyelini de kullanarak, mutlaka bize savaş açacaktı. Ben Hitler'in 1942-1943 gibi SSCB'ye savaş ilan edeceğini tahmin ediyordum ve Stalin de aşağı yukarı aynı fikirdeydi... Nisan 1939'dan itibaren, Stalin, dış politikada yeni bir rota çizdi; artık ana amaç zaman kazanmaktı.

Sovyet yönetimi, Almanya ile savaşı önlemek amacıyla, Berlin'e, ülkeleriyle olan ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmek istediğini bildirdi ve geniş kapsamlı, yoğun bir görüşmeler süreci başladı.

Bu görüşmeler, Temmuz 1939'da, dış politika konularını da kapsayan bir işbirliği kurulması noktasına ulaştı. İlişkilerin gelişmesi ve yoğunlaşması sonucunda, Ağustos 1939'da, Alman tarafı bir saldırmazlık antlaşması imzalamayı teklif etti. 20 Ağustos 1939'da, Hitler, bizzat Stalin'e başvurdu ve onun, Saldırmazlık Hakkında Antlaşma'yı imzalamak üzere Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop'u kabul etmesini istedi.

Hitler'le Saldırmazlık Hakkında Antlaşma'yı imzaladığı için Stalin'i ve Sovyet yönetimini suçlayan birçok tarihçi, araştırmacı ve tabii ki siyasetçi vardır. Fakat bütün bu suçlamalar, söz konusu dönemin gerçeklerini görmezden gelmenin sonucudur. Kimileri, bu suçlamada bulunurken, "dünya komünist hareketlerine ihanet"ten bahsederek Moskova'nın tam da Batı ülkelerinin Münih'te yaptığını tekrarladığını iddia etmektedirler. Mesele şu ki Hitler'den antlaşma teklifi geldiğinde, Stalin'in önünde, 1917-1918'de Brest görüşmelerinde Lenin hükümetinin önünde olduğu gibi, üç şık vardı: 1) Almanya ile hiçbir şekilde asla anlaşma yapılmayacağını ilan ederek bu ülke ile savaşmayı göze almak; 2) emperyalist devletlerin hiçbiriyle anlaşma yapılmayacağını beyan ederek, SSCB'nin kendisine saldırılmadığı sürece savaşta tarafsız kalacağını açıklamak; 3) Almanya ile bir barış ve saldırmazlık anlaşması imzalamak.

İlginçtir ki Volkogonov'un yazdığına göre, 1987'de M. Gorbaçov da 1939'daki durumu Brest görüşmeleri sırasında karşı karşıya kalınan duruma benzetmişti. Ancak 1939'da Brest'in üzerinden artık 20 yıl geçmiş ve dünyada çok önemli değişiklikler olmuştu. Şimdi 1939'un şartlarını ele alalım ve durumu analiz ederek, sözünü ettiğimiz üç şıkkı değerlendirelim.

1) Almanya ile saldırmazlık antlaşmasından vazgeçerek Batı ülkeleriyle anlaşmaya çalışmak ve Almanya'ya karşı bir koalisyon oluşturmak:

Stalin, Alınanya'nın askeri planları ve savaş hazırlıkları hakkında düzenli bir şekilde güvenilir bilgi alıyordu ve fazla zamanının kalmadığının farkındaydı. Alınan tarafının SSCB ile en kısa zamanda, 23 Ağustos'u geçirmeden, anlaşma imzalamak için defalarca ve ısrarla başvurması, savaşın çok yakın olduğunu gösteriyordu.* Bunun anlamı şuydu: Alınan birlikleri birkaç hafta içinde SSCB'nin batı sınırına dayanacak ve ülke savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Bu yüzden, böyle bir şıkkın seçilmesi, 1918'de, Brest görüşmelerinde "sol komünistler"in önerdikleri "devrimci savaş" planındaki gibi, SSCB'yi dış faktörlere bağımlı bir duruma düşürecekti.

Şu da var ki endüstrileşme alanında elde edilen önemli başarılara rağmen, Sovyet savunma sanayisi hâlâ gelişmiş ülkelerin gerisin-

* Hitler, Askeri Komisyon toplantısında harekâtın 26 Ağustos'ta başlatılacağını bildirmiş, fakat taarruz tarihi daha sonra 1 Eylül'e alınmıştı.

deydi. Kızıl Ordu, donanım ve silahlar, teknik standartlar, nitelik, vurucu güç, manevra kabiliyeti ve diğer göstergeler açısından bu devletlerin ordularıyla kıyaslanamazdı. İspanya İç Savaşı'na (1936-1939) katılan Sovyet askeri uçaklarının eksiklikleri Stalin için sır değildi. Sovyet uçak tasarımcısı A.S. Yakovlev şunu itiraf ediyordu:

> Hava savaşında, bizim avcı uçaklarımız, iyi manevra kabiliyetlerine rağmen, hız, monte edilmiş silahların çapı ve menzili açısından Almanlarınkilerden kötüydü. SB bombardıman uçakları ise avcı uçaklarının koruması olmaksızın uçamıyorlardı; lakin avcı uçaklarımız, Almanlarınkinden daha zayıf oldukları için, gerekli korumayı sağlayamıyordu. Birçok rekora, uzun mesafeli uçuşlara rağmen, genelde SSCB Hava Kuvvetleri'nin seviyesi Almanya'nınkinin epeyce gerisindeydi ve bu, büyük hayal kırıklığı yaratmıştı. Dev uçaklar ve onlarla kırılan rekorlar, total savaş şartlarında yeterli olmuyordu... İspanya'daki başarısızlıklarımızdan dolayı Stalin'in morali çok bozulmuştu.

Diğer silah türleri açısından da vaziyet iç açıcı değildi. Doğrudur, 1935-1937'de uçak, zırhlı taşıt, top, obüs, değişik konvansiyonel silah türlerinin üretimi 1932-1934 yıllarına kıyasla 1,5 misli artmıştı; fakat genelde ordunun donanımında önemli eksiklikler vardı. A.A. Jdanov başkanlığındaki bir Politbüro özel komisyonu, Gosplan Başkanı N.A. Voznesenskiy ile birlikte hava kuvvetlerinde teftiş yapmış ve şunları tespit etmişti:

> Sovyet uçakları, hız, motor gücü, silahlar, gövde sağlamlığı, maddi ve teknik bakım açılarından gelişmiş ülkelerin uçaklarından geridedir.

Zırhlı taşıtlar ve motorlu araçların durumu da aynıydı ve önemli bir kısmı demodeydi. Diğer donanım ve silah türlerinin de çağdaş savaş şartlarına uygun olmadığı rapor edilmekteydi. Bütün bunlar, ülkenin geniş çaplı bir modern savaşa hazır olmadığını ortaya koyuyordu. Bu şartlarda Almanya'nın karşısına dikilmek ve savaşı göze almak, askeri hezimeti baştan kabullenmek demekti.

2) Emperyalist devletlerle her türlü anlaşmadan uzak durmak ve savaş durumunda SSCB'nin tarafsız kalacağını ilan etmek:

Bu şık, aynen Trotskiy'in Brest'teki tutumuna denk düşüyordu; çünkü o da Almanya veya herhangi bir Batı devletiyle anlaşma yapılmayacağını, bu arada Almanya ile de savaşın sürdürülmeyeceğini beyan ediyordu. Muhtemeldir ki böyle bir tutum, SSCB'nin savaşa katılmasını geciktirebilirdi; fakat Almanya'nın saldıracağı kesindi ve üstelik Almanya, bu taarruzu, 1921 Riga Anlaşması uyarınca çizilmiş Sovyet-Polonya sınırından başlatacaktı. Bu durumda Almanlar stratejik açıdan çok avantajlı bir konumda olacaklardı.

3) Almanya ile Saldırmazlık Antlaşması imzalamak:

3 Temmuz 1941'de, yani Almanya'nın saldırıya geçmesinden 13 gün sonra, Stalin, Sovyet halkını, SSCB'nin Almanya ile bir saldırmazlık antlaşması imzalayarak kendisine kurulan tuzağa düşmediğine, aksine bazı avantajlar kazandığına inandırmaya çalışıyordu:

> Almanya ile Saldırmazlık Antlaşması imzalayarak biz ne kazanmıştık? Biz ülkemiz için bir buçuk yıl daha barış sağladık ve Almanya, bu pakta rağmen risk alarak bize saldırdığı takdirde ona karşı koymak için hazırlanma imkânı kazandık. Bu bizim için belirli bir avantaj, Almanya içinse dezavantajdı.

Açıkça görüyoruz ki 1939'da SSCB yönetimi, 1918'de Lenin'in ısrarla savunduğu politikayı uygulamıştı (zaten Stalin de o sırada Lenin'i açıkça desteklemişti). Brest görüşmelerinde olduğu gibi hedef, zaman kazanmak, savaşı ertelemek ve Almanya ile savaşabilecek bir ordu oluşturmaya çalışmaktı. Şu bir gerçek ki Sovyet yönetimi Almanya'nın ne zaman ne yapacağını bilemezdi, çünkü Almanya'nın kendi sinsi planları vardı.

İşte bu şartlarda Sovyet yönetimi Berlin'in teklifini kabul etti; Almanya Büyükelçisi F. G. Schulenburg Hitler'in mesajını okuduktan iki saat sonra Stalin'in cevabı hazırdı. 21 Ağustos 1939 tarihli cevabında o şöyle yazıyordu:

> Almanya Devleti Şansölyesi Sayın A. Hitler'e,
>
> Mektubunuzdan dolayı teşekkürlerimi bildiririm. Umarım, Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı ülkelerimiz arasındaki siyasi ilişkileri iyileştirmek için kesin bir dönüm noktası olur. Ülkelerimizin halklarına barışçı ilişkiler lazımdır.

Stalin, Ribbentrop'un 23 Ağustos 1939'da Moskova'yı ziyaret etme teklifini de kabul etti, bununla birlikte, paktın imzalanması için Almanya ile SSCB arasındaki ekonomik ve ticari işbirliğinin geliştirilmesini de şart koştu. Böylece pakttan önce, 19 Ağustos 1939'da, Sovyet-Alman Ticaret ve Kredi Anlaşması imzalandı.

23 Ağustos 1939'da, Almanya Dışişleri Bakanı Joachim von Ribbentrop Moskova'ya geldi ve kısa bir süre sonra, onun başkanlığındaki Alman heyeti, Kremlin'i ziyaret etti. Görüşmelere Ribbentrop, Büyükelçi Schulenburg, Stalin, V.M. Molotov ve ayrıca her iki taraftan ikişer tercüman katıldı. Önce kendisi söz alan Ribbentrop, anılarında şunları yazmaktadır:

> Sonra Stalin konuşmaya başladı. Kısa ve öz konuştu. Söyledikleri gayet netti, yorum gerektirmiyordu ve bence, Almanya ile uzlaşma ve karşılıklı anlaşma isteğini ortaya koyuyordu... Görüşmemizin ilk anından itibaren Stalin bende çok derin bir etki bıraktı; karşımda olağanüstü biri vardı. Onun çok sağlam, sağduyulu, neredeyse kuru, ancak bir o

kadar da net konuşma tarzı ve bu arada görüşmelerde sergilediği kibar üslubu, taşıdığı soyadını hak ettiğini gösteriyordu. Stalin'le görüşme ve konuşmalarımız sırasında bu adamın iktidar gücü hakkında net bir fikir edinmiştim; Rusya'nın engin coğrafyasında kaybolmuş bir köyün altını üstüne getirmek için onun sadece parmağını oynatması yeterliydi. Bu adam, eski çarlardan hiçbirinin başaramadığını gerçekleştirmiş, imparatorluğun iki yüz milyonluk nüfusunu birlik haline getirmişti.

Stalin, Alman bakana, parti kongresindeki rapor konuşmasında yaptığı açıklamadan bahsederek, bunu Almanya ile anlaşmak istediklerini ima etmek üzere dile getirdiğini söylemişti. Ribbentrop hatıralarında şöyle demektedir:

Stalin'in yanıtı öylesine olumluydu ki daha ilk resmi görüşmede saldırmazlık paktının detaylarını somutlaştırdık ve hemen meselenin teknik ve maddi boyutlarını, özellikle de Almanya-Polonya krizi bağlamındaki çıkarlarımızı ele aldık. Görüşmeler çok olumlu ve iyimser bir havada devam ediyordu; halbuki Ruslar inatçı diplomatlar olarak bilinirler.*

Paktın arşivdeki taslak ve karalama metinlerini inceleyen Lev Bezimenskiy, Stalin'in bu belge üzerinde uzun süre ve çok titiz bir şekilde çalıştığı sonucuna varmıştır. Onun fikrince, düzeltmelere, eklere ve silinen kısımlara bakıldığında, bunlar, 1939 yılının 23 Ağustosunu 24 Ağustosuna bağlayan gece, Ribbentrop Moskova'dayken yapılmıştı. O gece aralıksız olarak birkaç saat süren görüşmelerden sonra Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştı. Ribbentrop'un anılarına göre,

Aynı çalışma odasında (Molotov'un çalışma odası) dört kişilik akşam yemeği sofrası kurulmuştu. Yemekten önce beklenmedik bir olay yaşandı ve Stalin, elindeki kadehle ayağa kalkarak pakta dair kısa bir konuşma yaptı ve Adolf Hitler'den bahsetti.

Stalin'in paktın ve Alman tarafının şerefine kadeh kaldırırken söyledikleri, Alman tarafının resmi kayıtlarına şöyle geçirilmiştir:

Ben Alman halkının kendi Önderini ne kadar sevdiğini biliyorum, dolayısıyla onun şerefine kadeh kaldırarak içmek istiyorum.

Taraflar ayrılırken, Stalin, Sovyet hükümetinin bu pakta büyük bir ciddiyetle bağlı kalacağını ve Sovyetler Birliği'nin karşı tarafa hiçbir zaman ihanet etmeyeceğini bildirmişti. Sovyet tarafı, pakta çok önem verdiklerini özellikle vurgulamış ve bunu her fırsatta dile getirmişti. Stalin, Hitler'in şerefine kadeh kaldırmakla, fiilen hem onu Almanya başbakanı (şansölye) olarak tanımış, hem de onun resmi sıfatını (Alman ulusunun *führer*i) kabul etmiş oluyordu. Sonraki

* Rus diplomatlarının paktın bazı ayrıntıları ve gizli ekleri konusundaki kararlı tutumu, Ribbentrop'u doğrudan Hitler'le bağlantı kurmak zorunda bırakmıştı.

yazışma ve haberleşmeler sırasında, Stalin, Hitler için "Almanya Devlet Başkanı" ifadesini kullanmıştı.

Aslında bu şerefe kadeh kaldırmayla, Stalin, Nazilerin iktidara gelmesinin epeyce öncesinden beri Hitler'e karşı propaganda yürüten SSCB'nin artık Almanya'nın içişlerine karışmayacağını ve Alman halkının seçimine saygı göstereceğini belirtiyordu. Görünen o ki Stalin, böylece, Alman tarafından da aynı tutumu beklediğini anlatmış oluyordu. Şu da bir gerçek ki bu jest, aynı zamanda karşı tarafın gücüne karşı saygıyı da ifade etmekteydi. Molotov, anılarında, Stalin'in Hitler'e yönelik yaklaşımından bahsederken şöyle demektedir:

> O, haliyle, Hitler'in Alman halkını kısa sürede nasıl toparlayıp örgütlediğini görüyordu. Orada büyük bir komünist partisi vardı ve ortadan kalkmıştı -hepsi tüymüşlerdi! Hitler ise halkı peşinden götürüyordu... Büyük stratejik meseleleri müzakere ederken çok soğukkanlı olan Stalin bu konuya çok önem veriyordu.

Ancak Stalin, Almanya'ya tam olarak güvenmiyor ve onun pakttaki taahhütlerine uzun süre bağlı kalacağına da inanmıyordu. Dostluk ve sınır hattı hakkında bir anlaşma imzalamak için 1939 Eylülünün sonunda Moskova'yı ikinci defa ziyaret eden Ribbentrop, Stalin'in bu sırada söylediklerinden çok etkilenmişti. Alman bakan "Bundan böyle Ruslarla Almanların asla birbirlerine karşı silah kullanmamaları gerekir" deyince, Stalin, biraz düşündükten sonra şunu söylemişti:

> Sanırım öyle olması gerekir.

Sıradan diplomatik bir söz bekleyen Ribbentrop, tercümanın bu cümleyi bir daha çevirmesini istemişti. Ribbentrop bu konuşmadan Hitler'e de bahsedince, Hitler, Stalin'in, iki ülke arasında barış istemesine rağmen, bu barışın uzun süreceğine de inanmadığı sonucuna varmıştı. Stalin'in başka bir ifadesi de Ribbentrop'u şaşırtmıştı. Ribbentrop, paktı iki ülkenin Batı devletlerine karşı savaş ittifakı olarak tarif edince, Stalin şöyle cevap vermişti:

> Ben Almanya'nın zayıflamasına asla izin vermem!

Ribbentorp bu ifadenin ne anlama geldiğini bir türlü çözememişti:

> Burasını pek anlayamadım, ancak yine de, onun Kızıl Ordu'nun savaş gücüne sonsuz güveni olduğu açıkça anlaşılıyordu.

Ribbentrop sonuç itibariyle şunu çok iyi kavramıştı: Stalin, Almanya'nın kaderini sonunda Kızıl Ordu'nun belirleyeceğinden emindi.

12. Bölüm

Alan Kazanma

Uzun vadede bir Sovyet-Alman savaşının kaçınılmaz olduğunu düşünen Stalin ve Sovyet yönetimi, sadece zaman kazanmakla yetinmiyor, bu arada jeopolitik manevralar yapmayı da ihmal etmiyor ve Almanya'nın "nüfuz alanları"nı SSCB'nin hayati öneme sahip merkezlerinden uzak tutmaya çalışıyordu. 21 yıl önceki Brest görüşmelerinde olduğu gibi, alan kazanmak yine çok önemliydi. Ribbentrop'un da yazdığı üzere, Stalin, daha ilk görüşmede, "nüfuz alanları"nın kesin şekilde belirlenmesini istemişti. Bilindiği gibi, Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı'nın gizli eki uyarınca, Litvanya Almanya'nın, Finlandiya, Letonya ve Estonya ise SSCB'nin "nüfuz alanı" içinde görülüyordu; Almanya ile SSCB arasında imzalanan 28 Eylül 1939 tarihli ve Dostluk ve Sınır Hattı Hakkında başlıklı anlaşmanın gizli ek protokolüne göre ise, söz konusu ülkelerin hepsi Sovyet "nüfuz alanı" içinde kalıyordu.

Protokolün 2. maddesinde, Polonya'nın "aşağı yukarı Narev, Visla ve San Nehirleri hattı boyunca" ayrılan iki "nüfuz alanı"na bölünmesi öngörülüyordu. Aynı zamanda, SSCB Bessarabya'daki çıkarlarını açıklarken, Almanya ise "bu arazilerle hiçbir ilgisi olmadığını" beyan ediyordu. Ribbentrop'un yorumuna göre, "nüfuz -veya çıkar- alanı" derken kastedilen şuydu: İlgili devlet, kendi nüfuz alanına dâhil olan ülkelerin hükümetleriyle sadece kendisi görüşmeler yapacak, öteki devlet ise bu konuyla hiçbir şekilde ilgisi olmadığını açıklayacaktı. Buna karşın, daha sonraki olaylar, "nüfuz alanları" konusunda epeyce karmaşık ve belirsiz birçok nokta olduğunu gösterecekti. Örneğin SSCB Bessarabya'ya (şimdiki Moldova) askeri birlikler gönderme ihtiyacını açıklayınca, Almanya endişelerini dile getirecekti, halbuki gizli protokole göre Almanya'nın bu konuyla herhangi bir ilgisi yoktu. Öte yandan, 1941 savaşı öncesinde Alman birlikleri Finlandiya'ya girecekti, oysa burasının Sovyet "nüfuz alanı" içinde olması öngörülmüştü.

Birçok yazar, araştırmacı ve siyasetçi, Molotov-Ribbentrop paktını ve gizli eklerini, genel olarak büyük bir suç olarak değer-

lendirmiş ve iki devletin, bu anlaşmayla bağımsız devletleri kendi aralarında paylaştıklarını iddia etmiştir. Ne var ki gizli protokolde, doğrudan, SSCB'nin Batı Ukrayna, Batı Belarus, Baltık cumhuriyetleri ve Bessarabya'yı ilhakı öngörülmemişti. Doğrudur, bu protokole göre, Almanya söz konusu topraklarda SSCB'nin işlerine karışmayacak ve sorun çıkarmayacaktı; fakat adı geçen ülke ve bölgelerin SSCB topraklarına dâhil edilmesi, doğrudan protokollerden kaynaklanmıyordu. Bu durum, Eylül 1939 ile Ağustos 1940 arasında meydana gelen birçok olay ve gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştı. Elbette ki Stalin ve Molotov, bu paktı ve tutanakları imzalarken kendi ülkelerinin çıkarlarını düşünüyorlardı ve tabii ki bu çıkarlar, SSCB ile Almanya'nın "nüfuz alanları"na giren ülkelerin çıkarlarıyla örtüşmeyebilirdi.

Uluslararası hukuk açısından her ülkenin toprak bütünlüğü ilkesi elbette ki esastır, ancak şu da bir gerçek ki uzun süren krizler ve savaşlar sırasında birçok devletin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ihlal edilmiştir ve hâlâ da edilmektedir. Örnek verecek olursak, mesela 1939'da Polonya'nın egemenlik hakları ve bağımsızlığından dem vuran İngiltere'den başlayalım: 1956'da Ortadoğu'da savaş çıkıp da Süveyş Kanalı bölgesindeki çıkarları tehlikeye girince, İngiltere, uluslararası hukuk demeden Mısır'a savaş açıp bu ülkenin topraklarını işgal etti. Devam edelim, SSCB ile İngiltere, Almanların İran'a girme tehlikesini önlemek amacıyla, 1941'de, bu bağımsız ülkeye ordu göndermeye karar verdiler ve savaş sona erene kadar da orada asker bulundurdular. 1942'de Fas'a asker gönderen ABD, bunu yaparken ne Fas sultanından ne de Fransız Vichy yönetiminden (o sırada Fas Fransa'nın himayesindeydi) izin almıştı.

Uluslararası hukuku ve komşu devletlerin egemenliğini hiçe sayan Almanya'nın ve Komintern Karşıtı Pakt kapsamında onun müttefiki olan devletlerin giderek artan yayılmacı politikaları, Doğu Avrupa'daki dengeleri altüst ediyor ve SSCB için açık bir tehdit yaratıyordu. Bu şartlarda, Stalin yönetimi, ülkenin çıkarlarına öncelik vermek zorundaydı ve Molotov-Ribbentrop paktı da bu amaçla imzalanmıştı. Aslında, artık faşist ülkelerin olmadığı bugünkü dünyamızda da ülkelerin egemenliğinin sık sık ihlal edildiğini görmekteyiz. Örneğin NATO Yugoslavya'yı resmen parçalamış ve ortadan kaldırmıştır. ABD, BM kararı olmaksızın Irak'ı işgal etmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki 1939'da, Almanya ile SSCB arasında bulunan Polonya ve Baltık ülkelerinin bağımsız kalma şansları yoktu.

SSCB, Almanya ile saldırmazlık paktı imzaladıktan sonra, Almanya'nın girdiği savaşlara bulaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu yüzden de, Stalin, dış politikada çok duyarlı dav-

ranmak ve tedbirli adımlar atmak zorundaydı. Alman ordusunun Polonya sınırını geçmesi ve bu ülkenin topraklarını işgale girişmesiyle 2. Dünya Savaşı başlayınca, SSCB için de çok gergin ve sıkıntılı bir dönem başlamış oldu.

Almanya, Polonya'da işgale başladıktan sonra, sanki SSCB kendi savaş müttefikiymiş gibi bir tutum sergiliyordu ve Sovyet devleti de Polonya'ya karşı savaşan taraf durumuna düşmüştü. Oysa saldırmazlık paktına göre, iki ülkenin Polonya toprakları üzerindeki "nüfuz alanları" birbirinden ayrıydı. Aslına bakılırsa, Almanya, SSCB'yi Polonya'ya asker sokmaya zorlamak ve böylece, giriştiği işgal eylemini uluslararası bir olaya dönüştürmek istiyordu. Joachim von Ribbentrop, Eylül 1939'da, Almanya'nın Moskova'daki Büyükelçisi Schulenburg'a, bu amaç doğrultusunda gereken talimatları vermişti. Berlin'in bu tuzağına düşmemeye çalışan ve tarafsızlığını sürdüren Moskova, saldırmazlık paktının gizli eklerine uygun olarak, diğer tarafın "nüfuz alanı"ndaki olaylara karışmıyordu. Molotov, Stalin'in talimatlarına uyarak zaman kazanmaya ve Berlin'i oyalamaya çalışıyordu.

9 Eylül 1939'da Schulenburg ile buluşan Molotov şu açıklamayı yapıyordu:

> Sovyet hükümeti, Almanya'dan bu denli hızlı bir askeri başarı beklemiyordu ve dolayısıyla Kızıl Ordu henüz bir harekât başlatmaya hazır değildir.*

Schulenburg, Berlin'in Kızıl Ordudan derhal harekete geçmesini beklediğini bildirmiş, Molotov ise üç milyonun üzerinde askerin seferber edildiğini ve hazırlığın ancak iki üç hafta içinde bitebileceğini söylemişti.

Gayet açıktır ki SSCB, Almanya ile saldırmazlık paktının imzalanmasının üzerinden daha bir ay bile geçmeden dev askeri gücüyle bu kadar hızlı bir şekilde doğu yönünde ilerleyen Almanya'ya güvenemiyordu ve bu nedenle de gerekenden epeyce fazla adamı seferber etmişti, yoksa Polonya ordusundan geriye kalan kıtalarla girilebilecek muhtemel bir savaşta bu kadar askere ihtiyaç yoktu. Sovyet ordusu Polonya'ya girdiği zaman 7. Ordu ve mekanize süvari grubu temelinde Ukrayna ve Belarus Cepheleri oluşturulmuştu. Bu kuvvetler, silah ve donanım açısından değilse bile, sayısal olarak Almanların 5 ordudan oluşan "Kuzey" ve "Güney" ordu gruplarından çok daha güçlüydü. Göründüğü kadarıyla, Stalin, Almanların Polonya'da durmayıp doğu yönünde ilerlemelerini sürdürmeleri ihtimaline karşı çok büyük bir seferberlik başlatmıştı.

* O sırada Polonya hükümeti Lyublin'den Romanya'ya taşınmıştı.

Aslında Almanya'nın Batı Cephesi'nde pasif bir tutum benimsemesi ve taarruza geçmemiş olması da Stalin'i endişelendiriyordu; oysa Fransa artık 110 tümenini seferber etmiş ve üstelik bunlara ek olarak İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvvetleri'nden 5 tümen de cepheye sürülmüştü. Bunların karşısında, Almanların hazırlıklarını tamamlamış 23 tümeni vardı. Batı Cephesi'ndeki sessizlik ve hareketsizlik öylesine garipti ki "tuhaf savaş" ifadesinin doğmasına yol açmıştı; Batı ülkelerinin doğudaki gidişatın sonucunu bekledikleri belliydi. İki cephede birden savaşmak istemeyen Almanya'nın ise ne zaman ne yapacağını kestirmek zordu. Stalin, Kızıl Ordu'nun zayıflıklarını bildiği için beklemeye karar vermişti ve bu yüzden Polonya'ya girmeyi erteliyordu. Eğer Kızıl Ordu kış başlayana kadar Polonya'ya girmezse, Almanya'nın kışın taarruza geçmesi ihtimali çok düşüktü. Öte yandan Polonya'ya hiç girmemek de yanlış olacaktı, çünkü bu, bütün Polonya'nın Almanlara bırakılması ve dolayısıyla da Almanya ile girilecek muhtemel bir savaşta Kızıl Ordu'nun stratejik açıdan daha kötü bir duruma düşmesi demekti.

Ribbentrop'un 16 Eylül'de Berlin'den gönderdiği bir mesajla birlikte Stalin'in kararsızlığı da sona erdi. Almanya Dışişleri Bakanı şöyle yazıyordu:

> Rusya'nın askeri müdahalesi başlamazsa, Alman nüfuz alanının doğusunda politik bir boşluk ortaya çıkmaz mı? Sovyetler Birliği'nin böyle bir müdahalede bulunmaması durumunda... burada yeni devletlerin kurulması için uygun bir ortam oluşabilir.

Berlin, ayrıca, Nazilerin Batı Ukraynalı milliyetçilerle eskiden beri süregelen ve yoğun ilişkilerini kullanarak bir "Batı Ukrayna devleti" kuracağını da açıkça ima etmekteydi. Ribbentrop, Molotov'a ortak bir bildiri yayımlamayı öneriyordu; iki devletin bu ortak bildirisinde "Polonya topraklarında oluşmuş katlanılamaz siyasi ve ekonomik duruma son vermek gerektiği" belirtilecekti.

SSCB zor bir seçimle karşı karşıyaydı ve Almanya ile ilişkilerindeki dengeyi ve barışı korumak için doğru adımları atması gerekiyordu. Sovyet döneminin resmi tarih tezi çerçevesinde, SSCB'nin Belarus ve Batı Ukrayna'nın kardeş Slav halklarının çıkarlarını düşünerek Polonya'ya girdiği ve bu arazileri ilhak ettiği savunulmuştur. Ancak bu tezi çürütecek bir karşı argüman vardır: Almanya da Avusturya'yı ve Çeklere ait Sudety bölgesini benzer bir gerekçeyle işgal etmişti. Ama gerçek olan şu ki eğer Kızıl Ordu Polonya'ya girmeseydi, SSCB hem Almanların burada kuracakları yeni düzeni kabullenmek zorunda kalacak, hem de Ribbentrop'un önerisi temelinde Berlin'in askeri müttefiki olarak kalacaktı. Stalin'in gönlü aslında Almanların Batı Cephesi'nde taarruza geçmelerini beklemek-

ten yana olsa da, Polonya'daki gelişmeler, derhal bir karar vermeyi gerektiriyordu.

Sonuçta Stalin, Almanya ile doğrudan sınırdaş olma seçeneğini tercih etti ve 16 Eylül 1939 saat 16.00'da, Molotov, Ribbentrop'un teklifine cevaben Schulenburg'a Kızıl Ordu'nun bir iki gün içinde sınırı geçeceğini bildirdi. Ayrıca ortak bildiriye ihtiyaç kalmadığı da belirtiliyor, Moskova'nın Ukraynalı ve Belarus kardeşlerini korumak için gereken müdahaleyi yapacağı, bu halkların huzur içinde yaşayıp çalışmalarına imkân sağlayacağı açıklanıyordu. Schulenburg şöyle yazmaktadır:

> Molotov, Sovyet hükümetinin bu açıklamasında Almanların duygularını rencide eden bir nüans bulunduğunu kabul ediyor, fakat Sovyet yönetiminin çok zor durumda kaldığının da dikkate alınması ve bu tür önemsiz hususların iki ülke arasında sorun yapılmamasını istiyordu. Sovyet hükümeti, ne yazık ki başka bir gerekçe gösteremiyordu; SSCB o güne kadar Polonya'da bulunan kendi azınlıklarından dolayı herhangi bir rahatsızlık beyan etmemişti ve şimdi yurtdışına müdahale için geçerli bir neden bulmak zorundaydı.

Böylece SSCB, bir taraftan Almanya'nın isteği doğrultusunda kendi "nüfuz alanı"na asker göndermeyi kabul ediyor, ama öte yandan Polonya'da bir "yeni düzen" kurulması çabasına ortak olmayı da istemiyordu. Stalin, Almanya'dan yeni talepler gelmesini beklemeden harekete geçmeyi emretmişti. Shulenberg, Molotov'la bir araya gelmesinden tam 1 saat sonra yeniden Kremlin'e davet edilmiş ve büyükelçiyle bu sefer Molotov'la birlikte Stalin de görüşmüştü. Stalin, Kızıl Ordu'nun 4 saat sonra sınırı geçeceğini bildirmiş ve Schulenburg'a, Sovyet tarafının bir gün sonra Polonya Büyükelçisi'ne vereceği notayı göstermişti. Almanya'ya ters gelen üç madde Almanya Büyükelçisi'nin isteği üzerine notadan çıkarılmıştı.

SSCB'nin 17 Eylül 1939'da Polonya Büyükelçisi'ne verdiği notada şu cümleler yer alıyordu:

> Polonya hükümeti dağılmıştır ve varlığına dair hiçbir emare görülmemektedir. Bu da demektir ki Polonya devleti ve onun hükümeti fiilen mevcut değildir. Bu durumda SSCB ile Polonya arasındaki anlaşmalar da geçersiz sayılır. Başıboş kalan ve bir yönetimden mahrum olan Polonya, SSCB için tehlike oluşturacak her türlü rastlantıya ve beklenmeyen olaya müsait bir duruma gelmiştir. Oluşan bu şartlarda, Sovyet hükümeti, Kızıl Ordu Başkumandanı'na, sınırı geçmeyi ve Batı Ukrayna ile Batı Belarus nüfusunun hayatını ve mal varlığını koruma altına almayı emretmiştir.

Molotov'un, yine 17 Eylül 1939'da, Kızıl Ordu'nun harekâtıyla ilgili olarak radyodan yayımlanan resmi açıklamasında da Polonya Büyükelçisi'ne verilen notadaki gerekçeler tekrarlanıyordu. Polonya doğumlu Amerikalı tarihçi Jan Gross, 1943'te General W. Anders'in ordusuyla birlikte SSCB'yi terk eden Polonyalıların kayıtlarına dayanarak kaleme aldığı *Sınır Dışından Gelen Devrim* kitabında şöyle yazmaktadır:

> Açıkça söylemek gerekirse, Batı Ukrayna ve Batı Belarus'un tamamında, kentler, kasabalar, köyler ve çiftliklerde halk kitleleri Kızıl Ordu'yu dostça ve sevgiyle karşılıyordu... İnsanlar her tarafta sokakları süslüyor, Polonya bayrağının beyaz kısmını yırtarak kızıl bayraklar yapıyor, askerlere çiçek atıyor, onlarla kucaklaşıyor, tankların üzerine çıkarak askerlerle birlikte seviniyorlardı. Askerleri kimi yerlerde ekmek ve tuzla karşılayarak saygı ve sevgilerini belirtiyorlardı.

Jan Gross, Ukraynalıların ve Belaruslulların Kızıl Ordu'yu kurtarıcı olarak görmelerini onların Almanlardan korkmalarıyla açıklamaktadır; ancak bu halklar Polonya rejimini de sevmiyor, çünkü bu rejimde etnik baskı görüyorlardı. Jan Gross, Almanların karşısında doğu yönünde geri çekilen Polonya birliklerinin ülkeye giren Kızıl Ordu'ya karşı direnmediğini de yazmaktadır. Bu arada, hükümetin düşmesiyle ortaya çıkan kaosta, birçok yerleşimde halk isyan ederek kendi bildiğini okumaya başlamıştı. Bu kargaşa ve isyan ortamında Kızıl Ordu da kayıplar verdi (737 ölü, 1.862 yaralı); bazı Polonyalılar ise Kızıl Ordu'ya karşı silahlı direniş başlatmışlardı. Gross'un yazdığına göre, sivil Polonyalıların Sovyet askerlerine karşı direnmeleri ve silaha sarılmaları, daha sonra Sovyet rejiminin bu sivillere yönelik sert baskılarına neden olmuştu.

Polonya'ya bağlı Batı Belarus ve Batı Ukrayna'yı ilhak eden SSCB, bu bölgeleri Ukrayna SSC ve Belarus SSC topraklarına kattı ve buralarda da Sovyet düzeni kuruldu. Bu bölgelerdeki Leh nüfusun bir kısmı, Sovyet düzenine karşı çıktığı ve direndiği için Kazakistan ve diğer Sovyet bölgelerine sürüldü. Ayrıca Polonyalı subaylar da gözaltına alınarak Sovyet kamplarına gönderildiler.* Bu Polonyalı subaylar Sovyet devletine teslim olmak ve sığınmak istemiyorlardı.

Kasım 1939'da Fransa'da kurulan Polonya göçmen hükümeti, Polonya'nın SSCB ile savaş halinde olduğunu açıklıyordu, oysa ortada artık bir Polonya devleti kalmamıştı.

Sovyet ordusu sınırı geçtikten iki gün sonra, Stalin, Büyükelçi Schulenburg'la bir araya geldi ve Berlin'in 23 Ağustos 1939'da taraf-

* Bu subayların acı kaderini sürekli gündeme getirerek Stalin'i suçlayanlar, buna karşılık, 1920'de Polonya rejiminin Kızıl Ordu mensubu 50 bin kadar esiri kamplarda işkencelere tabi tuttuğunu nedense unutmaktadırlar.

larca tespit edilmiş sınır hattını ihlal edeceği konusundaki kuşkularını dile getirdi. Schulenburg'un kaydettiğine göre, Stalin'in kuşkuları "askerlerin işgal ettikleri yerleri genelde asla geri vermedikleri" gerçeğine dayanıyordu.

SSCB ile Almanya arasında 28 Eylül 1939'da imzalanan Dostluk ve Sınır Anlaşması'nda, her iki ülkenin işgal ettiği bölgelerde ortaya çıkan sorunlar, buralarda yaşayan halk, göçler ve diğer konularla ilgili hususlar dikkate alınmıştı. N. Vorman, *1939 Polonya Askeri Harekâtı* adlı kitabında birçok ayrıntıyı yorumlamış ve Almanya'nın o sıralar doğuya yönelik bazı sinsi planlarına da yer vermiştir. Söz konusu anlaşmaya göre, SSCB-Almanya sınırı, 1919'da İtilaf Devletlerinin önerdiği ve Paris Barış Konferansı'nda belirlenen ünlü "Curzon Hattı"yla örtüşüyordu. Daha önce Rzeczpospolita (1795'e kadar Leh-Litvanya Krallığı) üç defa paylaşılmış ve Rusya'ya genelde Ukraynalı ve Belaruslu nüfusun çoğunluğu oluşturduğu bölgeler bırakılmıştı; şimdiyse 28 Eylül 1939 anlaşması uyarınca SSCB'ye sırf Ukraynalı ve Belaruslu nüfusun oturduğu yerler kalıyordu.

28 Eylül 1939'da, ayrıca, Sovyet "nüfuz alanı"na giren Estonya ile de bazı stratejik ve askeri konularda bir anlaşma imzalandı. Sovyet tarafı, daha önce, gelecekte manevra alanı kazanmak için Litvanya, Letonya ve Estonya hükümetlerine başvurmuş ve onlara, bu ülkelerde Sovyet askeri üsleri kurulması konusunda anlaşmalar imzalamayı teklif etmişti. Ne var ki bu üç devletin yöneticileri, Almanya'nın desteğine güvenerek bir süre sessiz kaldılar ve yanıt vermediler. Oysa Estonya ordusu başkumandanı General J. R. Laidoner'in yazdığına göre, Estonya tarafının ısrarlarına rağmen A. Hitler bu ülkeyle ilgilenmediklerini ve orada Sovyet ordusunun bulunmasına da itiraz etmeyeceklerini açıklamıştı. Laidoner'in iddiasına göre, herhangi bir umut olsaydı Estonya ordusu savaşacaktı, lakin Hitler onlara 1940 sonbaharına kadar sabretmelerini önermişti. Ama Estonya, Almanya'dan askeri yardım almaksızın bir yıl baskılara dayanamazdı ve Batı da zaten kendi derdindeydi. Dolayısıyla Estonya çaresizdi ve bekleme taktiğini tercih etti. Moskova'da görüşmeler yapan Estonya Dışişleri Bakanı K. Selter, SSCB ile uzlaşmanın ve Moskova'nın baskılarını asgari düzeye indirmenin yollarını arıyordu. Sovyet tarafı Estonya'da 30 bin asker bulundurmayı amaçlıyor, K. Selter ise ülkesinin 15 bin askere izin verebileceğini söylüyordu. Buna karşılık, Stalin, 25 bin asker bulundurmayı önermiş ve şunu eklemişti:

> Bundan daha azı olmaz, zira aksi takdirde sizin ordu bunları kuşatır ve imha eder.

28 Eylül 1939 tarihli Sovyetler-Estonya Karşılıklı Yardım Anlaşması uyarınca, Kızıl Ordu, Estonya topraklarında deniz ve hava üsleri kuracaktı ve bu üslerde "sınırlı sayıda Sovyet kara ve hava kuvvetleri" bulunacaktı. Estonya ile ayrıca bir ticaret anlaşması da imzalanmıştı ve K Selter'in anılarına göre, anlaşmanın imzalanması sırasında Stalin ona şöyle demişti:

> Sovyetler Birliği ile anlaşma imzalamakla, Estonya hükümetinin gayet akıllıca ve Estonya halkının çıkarlarına uygun bir şekilde hareket ettiğini söyleyebilirim. Yoksa Polonya'nın yaşadıkları, Sizin de başınıza gelebilirdi.

2 Ekim 1939'da, Kremlin'de, yine aynı içerikte bir anlaşma için Letonya temsilcileriyle görüşmeler başladı. Letonya Dışişleri Bakanı Munters'in anılarına göre, Stalin, görüşmeler başlarken şöyle demişti:

> 1920'de imzalanmış anlaşmalar ebediyen geçerli olamaz. Aradan artık yirmi yıl geçti, biz güçlendik, dünya değişti ve siz de değiştiniz. Sizinle hava meydanları ve savunma konusunda bir anlaşmaya varmak istiyoruz. Biz size kendi anayasamızı, idari kurumlarımızı, bakanlıklarımızı, dış politikamızı, maliye politikamızı ve ekonomik sistemimizi dayatmıyoruz. Bizim isteklerimizin başlıca gerekçesi Almanya ile Britanya ve Fransa arasındaki savaştır. Anlaşabilirsek ülkelerimiz arasında ticaret için de çok uygun ve yararlı şartlar oluşacaktır... Ben açık konuşuyorum: Nüfuz alanları paylaşılmıştır... Sizi biz işgal etmezsek Almanlar işgal edebilirler. Ancak biz bu durumu suiistimal etmek istemiyoruz. Bize sadece Liyepaya ve Ventspils lazım... 1.500 grostonluk denizaltılar kolaylıkla İrbent Boğazı'ndan geçerek çapı dört inçlik toplarla Riga'yı hedef alabilirler... Boğazdaki bataryaların tek komuta altında bulunması gerekir, yoksa işe yaramazlar... Dört hava meydanı lazım: Leyepaya'da, Ventspils'te, boğaz bölgesinde ve Litvanya sınırında. Sizin için korkacak bir şey yok. 100 bin asker bulundursanız yeter. Sizin avcı askerleriniz devrim sırasında çok iyiydiler, sizin ordunuz da Estonya'nınkinden iyidir.

Molotov ise şunları eklemişti:

> Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya devlet olarak artık haritadan silinmişlerdir. Başkaları da yok olabilirler.

5 Ekim 1939'da Letonya ile imzalanan anlaşmaya göre, bu Baltık cumhuriyetine 25 bin Sovyet askerinin girmesi öngörülüyordu. Kısa zaman sonra Letonya ile SSCB arasında bir ticaret anlaşması da imzalandı.

Öte yandan, 4 Ekim'de Litvanya Dışişleri Bakanı Y. Urbşis'le de görüşmelere başlanmış, bu görüşmelere Stalin de katılmıştı. Araştırmacı M. Meltyukhov'un kaydettiği gibi, Litvanya, Sovyet

ordusunun kendi topraklarından geçmesine doğrudan izin vermeye yanaşmıyor ve bu izin karşılığında Vilno (Vilnius) bölgesini istiyordu. Böylece 10 Ekim 1939'da, "Vilno Kenti ve Vilno Vilayetinin Litvanya Cumhuriyeti'ne Devredilmesi ve Sovyetler Birliği ile Litvanya Arasında Karşılıklı Yardım Hakkında Anlaşma" imzalandı. Anlaşmaya göre, SSCB, Litvanya'da 20 bin asker konuşlandıracaktı.

Söz konusu anlaşmalar uyarınca, Sovyet hükümeti, 18-19 Ekim 1939'da üç Baltık cumhuriyetine askeri birlikler sevk etmeye başladı. 25 Ekim'de Komintern Başkanı Georgiy Dimitrov'la yaptığı konuşma sırasında Stalin şöyle diyordu:

> Estonya, Litvanya ve Letonya ile imzaladığımız yardımlaşma paktları sayesinde bazı ülkeleri Sovyetler Birliği'nin nüfuz alanı yörüngesine çekmenin yolunu bulduğumuzu düşünüyoruz. Fakat onların iç düzenlerini ve bağımsızlıklarını titizlikle korumamız ve sabretmemiz gerekir. Onların bize uymaları için çaba sarf etmeyeceğiz. Zamanı gelince onların kendileri bunu yaparlar.

Bu nedenle de, Stalin yönetimi, Estonya'da oldukça titiz davranıyor, "Sovyetleştirme" politikasından uzak durduğunu göstermeye çalışıyordu. Estonya'daki Sovyet Büyükelçisi K.N. Nikitin, Dışişleri Halk Komiserliği'ne SSCB ile Estonya'nın siyasi entegrasyonuna ilişkin bazı teklifler verince Molotov buna çok kızmıştı. Savunma Halk Komiseri K.Y. Voroşilov'un 25 Ekim 1939'da verdiği talimatlar da çok sertti:

> Eğer askerler arasında "Sovyetleştirme"ye yönelik fikirler veya konuşmalar ortaya çıkarsa, bunlara bir daha tekrarlanmayacak şekilde kesinlikle ve hemen engel olmak gerekir; çünkü bu tür şeyler Sovyetler Birliği ile Estonya'nın düşmanlarının işine gelir... Kendisini solcu veya aşırı solcu zanneden ve herhangi bir şekilde Estonya'nın içişlerine karışan bütün kişilere, Sovyet karşıtı provokatörleri ve sosyalizmin en azgın düşmanlarını destekleyenler olarak en sert şekilde ceza verilsin.

Bu emirlere ciddi biçimde uyulduğunu ve birçok kişiye ceza verildiğini gösteren belgeler vardır ve bu hususa, komutanların anılarında da rastlamaktayız. Sovyet Mareşali K.A. Meretskov şöyle yazmaktadır:

> Leningrad Cephesi Kumandanı olarak ben Estonya'daki üslerin güvenliğinden sorumluydum ve girişin yasak olduğu bölge ve mekânlar konusunda gerekli tedbirleri almak gerekiyordu. Dolayısıyla Estonya hükümetinin yetkilileriyle temasa geçmiştim ve gerekli izinleri almıştım. Ardından ilgili alanın Estonyalı mülk sahibiyle mutabakat sağlandı ve arazide istihkâm çalışmaları başlattık. VKP (b) MK Politbüro toplantısında yeni üsler hakkındaki raporumu sunduğum zaman Molotov sitem

> etti ve beni "gereksiz işgüzarlık"la eleştirdi. Üstelik benim itirazlarımı da dinlemiyordu. Kendimi tutamadım ve yerimden fırladım, ancak o sırada Stalin duruma müdahale etti ve ortamı yumuşatmak için gülerek Molotov'a laf dokundurdu: "Peki senin Dışişleri Halk Komiserliğin neden geç kalıyor? Ordu, senin adamların harekete geçene kadar bekleyemez. Meretskov'a gelince, artık yapacak bir şey yok. Yapılmış tahkimat ve istihkâmları kaldıramayız ki." Mesele işte böylece kapandı.

Sovyet askeri yetkilileri Baltık ülkelerinin içişlerine karışmıyorlardı; böyle bir karışma gayreti ve çabası hakkında en ufak bir haberin çıkmasından bile çok korkuluyordu. Estonya yetkilileri de zaten Sovyet askerlerinin dürüst ve disiplinli tutumunu teyit etmekte, anlaşma şartlarına uyulduğunu belirtmekteydiler. Büyükelçi Nikitin'in Moskova'ya bildirdiği üzere, hükümet ve burjuva çevrelerinin, SSCB'nin pakt koşullarına uyacağı konusunda hiçbir kuşkuları yoktu. Eğer savaşın gidişatında ciddi gelişmeler ortaya çıkmasa ve mevcut uluslararası stratejik dengeler sarsılmasaydı, SSCB ile Estonya, Letonya ve Litvanya arasındaki ilişkilerde ciddi bir değişiklik olmayacaktı. Ne var ki 1940 baharında Avrupa'daki durum radikal bir şekilde değişti ve "tuhaf savaş" korkunç bir sıcak savaşa dönüşerek her tarafı harabeye çevirmeye başladı. Alman savaş makinesi, birkaç saat içinde Danimarka'yı yuttu, Norveç'in de neredeyse bütün önemli liman ve kentlerini ele geçirdi; 5-7 gün içinde Hollanda ve Belçika işgal edildi.

O sırada Estonya Komünist Partisi'nin yöneticilerinden olan H. Allik, Almanya'nın Avrupa'da yıldırım hızıyla ilerlemesinin Baltık cumhuriyetlerinin hükümetlerini nasıl etkilediğini sonraları şöyle anlatacaktı:

> Baltık hükümetleri ve özellikle de Estonya burjuvazisi, o zamana kadar savaşı Fransa ve İngiltere'nin kazanmasını isterken, şimdi açıkça Almanya'nın tarafını tutmaya başlamıştı. Aslında bu ülkelerin burjuvazisi, Hitler'in, Batı ülkelerini işgal ettikten sonra yeniden doğuya yönelmesini ve SSCB'ye saldırmasını bekliyordu. Sovyet yönetimi de elbette bütün bunları dikkate alıyor ve hazırlıklarını buna göre yapıyordu.

Baltık kökenli Amerikalı tarih araştırmacıları R. Misiunas ve R. Taagepera'nın yazdıklarına göre, Sovyet devleti, savaş hangi yönde gelişirse gelişsin, Baltık ülkelerinin güvenilir müttefikler olacağından emin değildi.

Öte yandan, Sovyet yönetimi, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal eden Alman ordularının tarafsız küçük ülkelerin topraklarında kolayca ilerleyebildiklerini ve hızla büyük devletlerin merkezlerine yaklaştıklarını da görmüştü. Paris açısından Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un anlamı neyse, Estonya,

Letonya ve Litvanya da Leningrad ve Moskova için aynı anlama geliyordu. Bu arada, Almanların askeri zaferlerinden çok etkilenen Baltık cumhuriyetlerinde Berlin'e yönelik sempati ve yakınlaşma eğilimi çok kuvvetlenmişti; buralardaki faşist gruplar darbeyle iktidarı ele geçirip Almanya'yı ülkelerine davet etmek istiyorlardı. Bu ülkelerdeki Sovyet askeri birlikleri bu tür planları engelleyen bir faktör olsa da, Sovyet hükümeti, savaşın hızlı gidişatı karşısında tedbiri elden bırakmamaya ve kendisine azami derecede avantaj sağlamaya karar verdi.

Alman ordusunun Paris'e girmesinden bir gün sonra, 14 Haziran 1940'ta, Baltık cumhuriyetlerindeki faşist darbe beklentileri karşısında, Moskova, Litvanya'dan, SCCB ile imzalanmış yardımlaşma paktının hükümlerine dürüstçe uyacak yeni bir hükümet kurulmasını istedi. Bu hükümet, ülkeye söz konusu paktta öngörülmüş miktarda Sovyet askeri gücünün yerleştirilmesine engel olmayacak, ayrıca buradaki Sovyet garnizonlarının güvenliğini ihlal etmeyecek ve provokasyonları da önleyecekti.

Sovyetler, 16 Haziran 1940'ta, Estonya ve Letonya hükümetlerinden de benzer taleplerde bulundu. Stalin'in yetki verdiği A. Jdanov, A. Vışinskiy ve V. Dekanozov, yeni hükümetler kurulmasına dönük çalışmaları gözlemlemek üzere bu ülkelerin başkentleri Tallin, Vilnius ve Riga'yı ziyaret ettiler. 15-17 Haziran 1940'ta, söz konusu üç ülkeye ek askeri kıtalar sevk edildi; riske girmek istemeyen Baltık hükümetleri buna karşı direnmediler ve savaş çıkmadı. Bu ülkelerde, genelde halk arasında Sovyet ordusuna karşı bir düşmanlık yoktu. Ancak bazı yerlerde Sovyet askerlerine karşı düşmanca tavırlar da sergileniyor, mitingler ve protesto gösterileri yapılıyordu. Yerel polis ve güvenlik güçleri bunlara engel olmuyordu; Sovyet askerlerine de bu tür tepkilere müdahale etme emri verilmemişti. Bu üç ülkedeki Sovyet yanlısı sol siyasi güçler ve komünistler ise, SSCB himayesinden yanaydılar ve Kızıl Ordu'yu sıcak karşılıyorlardı. Riga'da ve Tallin'de polis Sovyet yanlısı göstericileri tutuklayınca ve bazı yerlerde ölümle sonuçlanan müdahaleler yaşanınca, Molotov, Jdanov'a şu telgrafı göndermişti:

> Göstericilerin SSCB ve Kızıl Ordu'ya yönelik sempati ve sıcak duygularını sergilemelerine engel olmamaları konusunda Estonyalı yetkilileri ciddi şekilde uyarmak gerekir. Bu arada, göstericilere ateş açıldığı takdirde Sovyet birliklerinin göstericileri koruma altına alacakları da ima edilsin.

Aynı günlerde Jdanov, Vışinskiy ve Dekanozov, Baltık başkentlerinde yeni hükümetlerin kurulma sürecini gözlemliyorlardı. Yerel komünistler yeni hükümetlerin komünistlerden ve onlara yakın siyasi gruplardan oluşmasını istiyor, fakat Stalin'in gönderdiği

yetkililer bunu kabul etmiyorlardı. I. Vares'in başbakanlığında kurulan yeni Estonya hükümetinde sosyalistler ve tarafsızlar çoğunluktaydı, komünist ise hiç yoktu. Litvanya'da, Başbakan V. Kreve-Mitskeviçus'un kabinesinde, önceki Smetona hükümetinde de maliye bakanı olarak görev yapan E. Galanauskas, Dekanozov'un ısrarı üzerine makamını korudu. Litvanya hükümetinde sadece içişleri bakanı komünist partisindendi. Letonya'ya gelince, burada komünistler daha etkiliydiler ve partilerinden dört kişinin kabineye girmesini sağladılar; başbakan ise tarafsız A. Kirchenstein oldu. Bu arada, Letonya ve Estonya Cumhurbaşkanları Ulmanis ve Päts konumlarını muhafaza ettiler; Litvanya Cumhurbaşkanı Smetona ise Almanya'ya göç etmişti.

Kurulan yeni hükümetler, halk ile diyalog içindeydiler ve uzlaşmacı politikalar uyguluyorlardı. Kuşku yok ki Sovyet yönetimi bu ülkelerde kendine taraftar sağlamak için yoğun faaliyetler yürütüyor, halk içinde destek kazanmak için mali yardım ve doğrudan yatırımlar yapıyordu. Doğrudur, Baltık cumhuriyetlerindeki yaşam standartları ve refah seviyesi, SSCB geneliyle mukayese edildiğinde daha yüksekti. Ancak Kremlin, sürekli olarak, bu ülkelerdeki "demokratik değişiklikler"in devlet yapısını değiştirmeyeceğini vurguluyordu. Riga'da düzenlenen bir mitingde, A. Vışinskiy, konuşmasını Letonca olarak şu ifadelerle bitirmişti:

> Yaşasın özgür Letonya! Yaşasın Letonya ile Sovyetler Birliği'nin sarsılmaz dostluğu!

Büyükelçi K.N. Nikitin'in 26 Haziran 1940'ta Moskova'ya ilettiği tavsiyeler, Sovyet yönetiminin Estonya'da bir Sovyet düzeni kurma planının olmadığını ortaya koymaktaydı. Söz konusu olan, sadece, SSCB'nin diğer dost ülkelerle olan ilişkilerinin Estonya ile de tesis edilmesi çabasıydı. 26 Haziran günü, Estonya'daki Sovyet Büyükelçiliği'nin 1. sekreteri Vlasyuk, yıl sonuna kadar sürdürülecek çalışmaların hacminin çok artması nedeniyle, Jdanov'un talimatına dayanarak, Birlik Geneli Yurtdışı Kültürel İlişkiler Cemiyeti için Moskova'nın ek olarak 5.000 Kron tahsis etmesini istemişti. Demek ki Jdanov da dâhil olma üzere Tallin'deki Sovyet diplomatları, Estonya'nın daha uzun bir süre "kendi dövizine sahip yurtdışı" statüsünde kalacağından emindiler.

Ne var ki Sovyet yönetiminin tutumu birkaç gün içinde tamamen değişti ve ilhak kararı alındı. 30 Haziran 1940'ta, Molotov, Litvanya Başbakanı Kreve-Mitskeviçus'a müracaatta bulundu ve onu, Litvanya'nın Sovyetler Birliği'ne üye olmasının daha iyi olacağı konusunda ikna etmeye çalıştı. Peki böyle bir ani karar neden verilmişti? Bunun sebebi, belki de SSCB'nin Bessarabya (Moldavya) ve Bukovina (Güneybatı Ukrayna) topraklarına asker gönderme-

sine Almanya tarafının verdiği sert tepkiydi. 23 Haziran 1940'ta, Molotov, Schulenburg'u makamına davet etti ve Bessarabya sorununun acilen ve derhal çözülmesi gerektiğini açıkladı. 23 Ağustos 1939 tarihli Sovyet-Alman gizli protokolünde, Almanya, Bessarabya ile ilgilenmeyeceğini taahhüt etmişti; ancak W. Shirer'in yazdığına göre, Molotov'un bu açıklaması Berlin'de endişe yaratmış ve Alman Genelkurmayı da telaşa kapılmıştı. Mesele şu ki Almanları, SSCB'nin bütün Romanya'yı işgal edeceği korkusu sarmıştı; Romanya petrolü, Alman ordusu ve ekonomisi için hayati öneme sahipti.

Romanya Kralı 2. Carol Hitler'den yardım isteyince, Hitler, ona, Sovyet tekliflerini kabul etmesini önermişti. Ancak Ribbentrop'un anılarına göre, Sovyetler Birliği'nin Romanya'dan Bessarabya ile birlikte Ukraynalıların oturdukları Bukovina'yı da tahliye etmesini istediğini duyunca, Hitler "sarsılmıştı". Çünkü Hitler'in görüşünce, burası, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu zamanından beri Almanların oturduğu bir bölgeydi. Ribbentrop'un yazdığına bakılırsa, Hitler, Stalin'in bu adımını "Rusların Batı'ya yönelik baskısı" olarak değerlendirmişti.

24 Haziran 1940'ta, Hitler, yakın arkadaşlarıyla yaptığı bir konuşmada, Ukrayna'yı işgal etmek istediğini söylemiş, hemen ardından da bu konunun şimdilik güncel olmadığını eklemişti. Kuşkusuz Stalin, Hitler'in Bukovina'ya yönelik ilgisini biliyor ve buna karşı tedbir almayı sürdürüyordu. O, Baltık cumhuriyetleri de dâhil, müstakbel Sovyet-Alman sınırının tamamı boyunca SSCB'nin pozisyonunu sağlama almaya karar vermişti. Oluşan uygun konjonktür ve jeopolitik fırsattan yararlanan Sovyet yönetimi, Baltık cumhuriyetlerini Sovyetleştirmeye başladı. Her üç ülkede de seçim hazırlıkları başlamıştı ve seçim komisyonlarında komünistler ile onlara yakın olan unsurlar çoğunluktaydı; komisyonda yer almak isteyen diğer unsurlar ise önceki rejimle işbirliği yapmakla suçlanarak dışlanıyorlardı.

Üç Baltık cumhuriyetinde 14-15 Haziran 1940'ta yapılan parlamento seçimlerini, tek liste halinde aday gösteren emekçi halk birliklerinin adayları kazandılar. Gerçek şu ki aslında halkın önemli bir kısmı SSCB ile yakınlaşmaya ve başlayan sosyoekonomik değişikliklere karşıydı ve eğer daha gelişkin siyasi kurumlar bulunsa ve uluslararası ortam da daha istikrarlı olsaydı sonuçlar farklı olabilirdi. Rakamlar emekçi halk birliklerinin açık bir seçim zaferi kazandığını ortaya koyuyordu (Letonya'da yaklaşık yüzde 97, Litvanya'da yüzde 99, Estonya'da 92,8), ancak rekabetin olmadığı bu seçimlerin sonuçlarının tam gerçeği yansıttığı elbette ki söylenemez. Aslında gerçek rakamları bugün artık tespit etmek de çok zordur. Kızıl Ordu'nun bu seçimlere doğrudan bir müdahalesi olmasa da, birçok tarihçi, söz konusu seçimlerin bir tiyatro oyunu ve

mizansenden başka bir şey olmadığını kaydetmektedir. Buna karşın, Sovyet döneminde, bu rakamlar, resmi olarak gayet ciddi bir şekilde savunuluyor, Baltık cumhuriyetlerinde Sovyet yanlısı halk ayaklanmaları neticesinde Sovyet cumhuriyetleri kurulduğu ve bu ülkelerin SSCB'ye kabul edildiği yazılıyordu.

Gerçek, bizce bunların ikisinin arasında bir yerdedir. Bu ülkelerde Sovyet ordusunun bulunması toplumu psikolojik açıdan etkiliyordu. Sovyet düzenine geçme kararı alan ve Temmuz 1940'ta SSCB'ye üye olmak için başvuran Estonya, Letonya ve Litvanya parlamentolarının kendi istekleri doğrultusunda karar aldıkları söylenemez diyenler hep vardı ve şimdi de var. Baltık cumhuriyetlerinde savaş sonrası yıllarda ve Sovyet dönemindeki genel siyasi atmosferi, halkın eğilimlerini ve SSCB dağıldığı zaman seçilen yolu delil olarak gösteren bazı araştırmacılar Baltık bölgesinde bir Sovyet işgalinden bahsetmektedirler. Bu iddianın sahiplerine göre, bu ülkelerin parlamentoları asıl özgür iradelerini 1918'de Rusya'dan ayrılma kararı aldıkları zaman ortaya koymuşlardı.

SSCB Yüksek Sovyeti 3, 5 ve 6 Ağustos 1940 kararlarıyla bu üç Baltık cumhuriyetini Sovyetler Birliği'ne kabul etti. Anlaşıldığı üzere, Almanya, imzaladığı gizli protokolle, Päts, Ulmanis ve Smetona rejimlerine sırtını döndüğünü göstermiş ve bu sayede Baltık bölgesinde Sovyet rejimi kurulmuştu. Şu da bir gerçek ki dünya savaşı devam ederken, bu üç ülkenin halkları uzun süre belirsiz bir siyasi ortamda yaşayamazlardı. Bu arada, Bessarabya topraklarında kurulan Moldavya SSC de 2 Ağustos 1940'ta SSCB'ye kabul edildi.

Açık konuşmak gerekirse, bu yeni ülkelerin halkları, Almanya'nın işgalindense Rusya'nın işgalini tercih ediyorlardı; üstelik Batı Ukrayna ve Batı Belarus'taki nüfus açıkça Rusya'dan yanaydı ve Polonya'nın yenilmesi ve dağılmasından dolayı, Jan Gross'un yazdığı gibi matem içinde değillerdi. Fakat iş, Sovyet sosyoekonomik düzenine karşı yaklaşım konusuna gelince, SSCB'ye yeni katılan bu halklar, eski kapitalist düzenden sonra Sovyet düzenine alışmakta zorlanıyorlardı. Kuşkusuz bu yeni Sovyet cumhuriyetlerinde yaşam tarzı radikal bir şekilde değişmiş, kapitalist düzen tasfiye edilmiş, serbest ticaret ve özel mülkiyet kaldırılmıştı. İşçiler daha sıkı ve yoğun çalışma koşullarından şikâyetçiydiler. Baltık cumhuriyetlerindeki yiyecek bolluğu, eşitçi dağıtım düzeni nedeniyle kısa sürede ortadan kalkmıştı.

Bu ülkelerde, tarım alanındaki *kollektivizasiya* uygulaması önce Bessarabya (Moldavya SSC), Batı Belarus ve Batı Ukrayna'da başlatıldı; buralarda Katolik Kilisesi'ne karşı önlemler de alındı. Mesele şu ki bu bölgelerde kapitalist tarım düzeni ve Katolik gelenekler oldukça derin köklere sahipti ve 1918-1939 zaman diliminde toplumsal hayatta Batı kültürü önemli bir etkinlik kazanmıştı; bu yüzden,

yeni rejimin uygulamaları, ilk aşamada Sovyet ilhakını kabullenen halk arasında ciddi tepkilere yol açtı. SSCB'nin yeni topraklar ve nüfusla birlikte yeni sorunlar da devraldığı kısa sürede anlaşıldı. Almanya ile savaş başlayınca, bu topraklardaki nüfusun ciddi bir kısmı, açıkça eski rejimi yeniden kurmayı amaçlayacak, Almanlarla işbirliği yapacak, Alman emniyet teşkilatına hizmet edecek ve Sovyet iktidarına karşı savaşacaktı.

Bu arada, doğaldır ki NKVD de buralardaki Sovyet karşıtı direnci bertaraf etmek için yoğun bir faaliyet yürütüyor, fakat bölgeyi tanımayan NKVD elemanları ciddi hatalar yapıyorlardı. Bu bölgelerdeki Sovyet yanlısı yerel makamlara fazlasıyla güvenen NKVD teşkilatı, kendisine ulaşan ihbarların önemli bir kısmının asılsız ve intikam duygusu, kişisel hesaplaşma isteği, maddi çıkar ve dini farklılıklardan kaynaklanmış olabileceğini dikkate almıyordu. Sonuçta NKVD önlemleri, toplu bir cezalandırmaya dönüştü ve SSCB'de 1937-1938'de başvurulan uygulamalar buralarda da tekrarlandı. Batı Ukrayna ve Batı Belarus'ta oturan Polonyalılar doğuya sürüldüler; ayrıca Estonya'dan 60 bin, Letonya'dan 34 bin, Litvanya'dan 34 bin kişi de, burjuva, *kulak*, dinci veya Sovyet karşıtı unsur olarak yine doğuya sürgün edildi.

Şu da bir gerçek ki yeni Sovyet topraklarında yaşayan nüfus, sınırın Alman tarafında halkın nasıl "yüce Ari ırk"a uygun bir hale getirildiğinden de haberdardı. Polonya'nın Alman işgali altındaki kısmında daha 1939 sonu itibariyle, Yahudiler ve Çingeneler dâhil yaklaşık 100 bin kişi imha edilmişti. 1940 itibariyle 2 milyonu aşkın Polonyalı, sanayi tesislerinde çalıştırılmak üzere zorla Almanya'ya sevk edilmişti. Açıkçası SSCB ile Almanya arasında tampon durumuna gelen bu bölgelerin halkları çok zorlu bir seçimle karşı karşıya kalmışlardı.

Sovyet yönetimi için, batıda yeni toprakların ilhakı, öncelikle stratejik öneme sahipti ve -kimi tarihçilerin "haritaya tersinden bakarak" bunu açık bir yayılmacılık olarak görmelerine karşın- böylece Almanya ile olası bir savaş durumunda manevra alanı genişlemiş oldu. Stalin, bu yolla, bir yıl içinde Sovyet sınırını batı yönünde önemli oranda merkezden uzaklaştırmıştı; üstelik bu yapılırken savaş da çıkmamış ve Kızıl Ordu'nun yerel halklara karşı silah kullanmasına gerek kalmadan hedefe ulaşılmıştı. Bazı yazarlara göre, bu ilhak, bugün de devam eden uzun süreli bir Rusya düşmanlığına yol açmıştır; ama konjonktür değiştiğinde nefretin sevgiye dönüştüğü de çok görülmüştür. Yeni bölgelerin ilhakına asıl gölge düşüren gelişmeler kuzeyde yaşandı; Finlandiya topraklarında başarı asgari düzeyde kaldı ve büyük kayıplar verildi.

13. Bölüm

Sovyetler-Finlandiya Savaşı ve Dersleri

SSCB'nin batı sınırının en zayıf kısmı, Leningrad'a bitişik olan Sovyetler Birliği-Finlandiya sınırıydı ve bu sınır hattı kentin sadece 32 km uzağından geçiyordu. Sınırın böyle çizilmiş olması Çar 1. Aleksandr'ın vahim bir hatasından kaynaklanıyordu: 1. Aleksandr, Finlandiya'yı işgal ettikten sonra, Rusya'nın elindeki Karelya Kıstağı'nı da uydusu durumundaki Finlandiya Krallığı'nın topraklarına katmıştı. Bu yolla, ne de olsa Rusya İmparatorluğu dâhilindedir diye düşünülerek, "Finlandiya devletinin arazisi genişletilmiş ve ona ideal bir coğrafi şekil verilmişti". Sovyet devleti kurulduğunda, Polonya ve Baltık bölgesi gibi Finlandiya da bağımsızlığını kazanmış ve SSCB'ye üye olmamıştı. Mart 1939'da, Sovyet hükümeti, Finlandiya'nın sınırı Karelya Kıstağı'ndan 15-20 km geriye almasını talep etmiş, ayrıca Fin Körfezi girişinde, Finlandiya toprakları üzerinde bir deniz üssü kurmak için kiralık bir yer istemiş ve karşılığında takas olarak SSCB topraklarında yer alan ve Karelya'dan iki misli daha büyük bir araziyi önermişti.

Ancak Finlandiya ile SSCB'nin siyasi ve jeopolitik çıkarları örtüşmüyordu. En büyük sorun nüfusun etnik yapısıydı: Sovyet yönetiminin istediği bölgede yaklaşık 300 bin Karelyalı ve Fin oturmaktaydı ve onlar Sovyet yurttaşlığına geçmek, başka bir devlete bağlı olmak ve farklı bir siyasi sistemde yaşamak istemiyorlardı. İkincisi, Finlandiya'nın "Mannerheim Hattı" diye ünlenmiş başlıca savunma hattı tam da bu kıstak üzerindeydi ve bu hat, ülke için stratejik açıdan hayati öneme sahipti. Bir Sovyet saldırısı halinde Batı ülkelerinin yardımına güvenen Helsinki, yapılan görüşmelerde Sovyet tekliflerini kabul etmedi. Karşılıklı görüşmelere 4 Kasım 1939'da Stalin de katılmış ve yukarıda bahsedilen öneriler dışında, ek olarak Khanko bölgesindeki bazı adaları da Finlandiya'dan satın almak istediklerini açıklamıştı. Finlandiya tarafı tutumunda ısrar etti ve görüşmeler çıkmaza girdi.

Derken Finlandiya sınırında gerilim giderek artmaya başladı; Mareşal K.A. Meretskov anılarında şöyle yazmaktadır:

> 26 Kasım 1939'da bana acil bir haber ulaştırmışlardı; buna göre, sınırdaki Maynila Köyü'nde Finler Sovyet sınır askerlerine toplarla ateş açmış-

lardı. Dört askerimiz ölmüş, üçü de yaralanmıştı. Kumandanı olduğum Leningrad Askeri Bölgesi kıtalarına bütün sınır boyunca tedbir alınması için emir verdim ve durumu Moskova'ya bildirdim. Merkezden bana, karşı hücum için hazırlık yapma talimatı geldi. Bir hafta süre verilmişti, ama aslında fiilen sadece dört günüm vardı, çünkü Fin müfrezeleri artık sınırımızı geçerek saldırıyorlardı. Sovyet arazisine giren Fin kundakçı ve tahribat grupları zarar vermeye başlamışlardı.

Böylece SSCB, 28 Kasım 1939 tarihli Sovyetler-Finlandiya Saldırmazlık Paktı'nı feshetti ve Finlandiya'daki diplomatik temsilcilerini geri çağırdı. Aynı zamanda Kızıl Ordu ve Deniz Kuvvetlerine gerekli talimatlar verildi ve her türlü olağanüstü gelişmeye hazır olmaları ve sınırı geçecek Fin askerlerine karşı koymaları emredildi. 30 Kasım 1939'da ise Sovyet kıtaları Karelya Kıstağı'nda taarruza geçerek Finlandiya topraklarına girdiler.

Daha sonra, Nisan 1940'ta, Stalin, Kızıl Ordu kumandanlarının toplantısında şöyle diyecekti:

Peki Finlandiya ile savaştan kaçınabilir miydik? Bence bu imkânsızdı... Savaş zorunluydu, çünkü Finlandiya ile barış görüşmeleri sonuç vermemişti, Leningrad'ın güvenliği ise mutlaka sağlanmalıydı; zira onun güvenliği bütün vatanımızın güvenliği demektir. Elbette ki ülkemizin kaderi açısından bu çok önemliydi; ancak mesele sadece ülkemizin savunma sanayisinin yüzde 30-35 kadarının Leningrad'da bulunması değildi. Leningrad, ülkemizin ikinci başkentidir ve sembolik önemi vardır. Leningrad'ın işgal edilmesi ve burada mesela Beyaz Ordu yanlısı bir burjuva rejiminin kurulması manevi bir sarsıntıya yol açabilir ve ülkede bir iç savaş vesilesi olabilirdi.

Savaş başlayınca, Sovyet yönetimi, artık sadece sınırın geri çekilmesini değil, Finlandiya'da köklü siyasi ve sosyoekonomik değişiklikler yapılmasını da talep etti. Yani Kremlin, Baltık ülkeleri ve Bessarabya'da yapılanların aynısını Finlandiya için de düşünüyordu. 1 Aralık 1939'da, Moskova, o tarihe kadar Komintern yönetiminde yer alan Otto Kuusinen'in başbakanlığında bir Finlandiya Demokratik Cumhuriyeti halk hükümeti oluşturdu ve Sovyet yanlısı bu hükümet, SSCB ile diplomatik ilişkiler kurdu.

Stalin, belki de Kuusinen hükümetinin, Sovyet kıtlarının desteğiyle, daha 1939 Aralığı sonunda Finlandiya'yı kontrol altına alacağını hesap ediyordu. İsveç'in SSCB Büyükelçisi Vinter, Finlandiya'daki R. Ryti hükümetinin SSCB ile görüşmelere hazır olduğunu bildirince, SSCB Dışişleri Halk Komiseri V.M. Molotov, Sovyet devletinin "Finlandiya hükümeti" diye bir kurumu tanımadığını açıkladı. *Pravda* gazetesinin 5 Aralık 1939 tarihli sayısında, V.M. Molotov, söz konusu "hükümetin artık Helsinki'yi terk ettiği ve bilinmeyen bir yönde ülkeden kaçtığı, bu yüzden SSCB'nin sade-

ce Finlandiya Demokratik Cumhuriyeti halk hükümetini tanıdığı ve onunla Karşılıklı Yardım ve Dostluk Anlaşması imzaladığı"nı teyit etmekteydi. Açıklamaya göre, bu anlaşma "SSCB ile Finlandiya arasında barışçı ilişkiler ve işbirliği için güvenilir bir zemin" sağlıyordu.

Ne var ki Fin halkı bütün bu girişimleri ülkenin bağımsızlığına karşı bir saldırı ve mevcut düzeni ortadan kaldırma çabası olarak görüyordu ve Finlandiya ile bağlantı ve ilişkileri çoktandır kesilmiş, halktan kopmuş kişilerden oluşturulmuş bir hükümeti halka zorla kabul ettirme planı işe yaramadı. Finler vatanlarının her karış toprağı için fedakârca ve cansiperane savaşıyorlardı; Sovyet yönetimi ve Kızıl Ordu bu direnişi beklemiyordu. Üstelik istihbaratın eksik kaldığı, ordunun bu bölgedeki bir savaşa yeterince hazır olmadığı da ortaya çıkmıştı. Mareşal K.A. Meretskov şöyle yazmaktadır:

> Harekâta başlamadan önce Moskova'dan ek istihbarat bilgileri istedim, ancak bana, eksik ve yanlış olduğu sonradan açıkça ortaya çıkacak bilgiler göndermişlerdi; bu bilgiler, "Mannerheim Hattı"nın potansiyelini ve gücünü düşük gösteriyordu. Mareşal A.M. Vasilevskiy'e göre, Sovyet ordu komutanları Finlandiya ordusunun silah ve donanım düzeyini, savaş taktiklerini ve özelliklerini yeterince bilmiyorlardı.

Sonraları Stalin'in kendisi de bu eksiklikleri itiraf edecek ve Finlandiya savaşını tahlil ederken şunları belirtecekti:

> Finlandiya ile savaşta ilk başta kaydedilen başarılardan sonra, bütün cephe boyunca karışıklık ve hüsran yaşandı. Bunlar yaşandı, çünkü ordumuz ve komutanlarımız Finlandiya şartlarında savaşmaya alışkın değildiler... Bizim yoldaşlar, ordumuzun yenilmez olmasıyla övünüp şişiniyorlar, herkesi dize getireceklerini söylüyorlar, ordumuzda eksiklik bulunmadığını iddia ediyorlardı. Gerçekte ortada böyle bir ordu yoktu ve olmayacaktır da... Genel olarak tarihte, yenilmez bir ordu hiç olmamıştır.

Stalin'e göre, Kızıl Ordu'nun gücü abartılmış ve gözler gerçeklere kapatılmıştı; bu zararlı ve aşırı özgüvenin nedeni onun fikrince önceki zaferlerdi:

> Polonya'da olup bitenler bize çok zarar verdi, bizi şımarttı... Halbuki Polonya'da savaş olmamıştı, bu bir askeri gezintiydi... Biz Sovyet döneminde henüz gerçek bir savaşa girmedik... Mançurya'da Khasan Gölü çevresindeki veya Moğolistan'daki harekât, hepsi ufak ıvır zıvırdı, savaş sayılmazdı, bunlar dar, bir karışlık arazideki münferit sahnelerdi. İç Savaş da gerçek savaş değildi, çünkü topçu sınıfı, havan topları, tanklar, uçaklar, deniz kuvvetleri yoktu... İç Savaş tecrübesini abartmak yanlıştır ve onu kült haline sokma geleneğine, destanı değerlendirmelere bir son

vermek lazım... Bunlar bizim kısa sürede çağdaş savaş raylarına geçmemizi engelliyor...

Finlandiya ile girilen savaşın sonuçlarından biri de Savunma Halk Komiseri "ilk mareşal" K.Y. Voroşilov'un istifasıydı; göründüğü kadarıyla İç Savaş tecrübesi onun şahsında "kült haline" getiriliyor ve bu tecrübe hakkında "destansı değerlendirmeler" yapılıyordu. Bazılarına göre, bu, Stalin'in İç Savaş deneyimini ve geleneğini kült haline getirmiş kumandanlara olan tepkisinin bir sonucuydu. Ne var ki onun yerine Savunma Halk Komiseri olarak atanan S.K. Timoşenko da İç Savaş'ta yetişmiş bir kumandandı.

Sovyet yönetimi, ordunun çağdaş bir savaşa hazır olmadığına ve modern donanım ve silahlar konusunda Finlandiya ordusundan geri kaldığına hükmetmişti. Savaş arifesinde, Finlandiya, Batı ülkelerinden modern teçhizat ve silahlar almış, SSCB ile savaş başlayınca da Avrupa'da Finlandiya'ya destek ve yardım için bir kampanya başlatılmıştı. 14 Aralık'ta, Milletler Cemiyeti, saldırıda bulunduğu için SSCB'yi kınadı ve ülkemizi bu uluslararası örgütten ihraç etmeye karar verdi. Müttefikler, Sovyet saldırısını dünya savaşı kapsamında ele alarak, Finlandiya'nın kuzeyine, toplam mevcudu 100 bin kadar olan askeri birliklerle bir çıkarma yapmayı düşünüyorlardı. İngiltere, Fransa ve İsveç, Finlandiya'ya 500'ün üzerinde uçak göndermişlerdi; ayrıca Norveç, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinden de Finlandiya'ya askeri ve mali yardımlar geliyordu.

Finlandiya ile girilen "kış savaşı"nın sonuçları Stalin'i endişelendirmişti; Kızıl Ordu'nun bütün sınıfları ve hizmet birlikleri yetersizdi. O, ülkenin modern bir savaşa hazır olmadığını, topçu, uçaklar, zırhlı taşıt ve tanklar ve motorize piyade açısından ordunun önemli eksiklikleri olduğunu itiraf ediyordu. Hatta en basitinden tüfek konusunda bile modernizasyona gidilemediği ve ordunun hâlâ demode silahlar kullandığı acı bir gerçekti. 1939-1940'ta Fin askerlerinin elinde bulunan otomatik silah Kızıl Ordu'da henüz yoktu. Stalin bu durumu da açıklamak zorunda kalmıştı:

> Bizim askerler öyle sanıldığı kadar korkak değildirler, fakat otomatik silahlar onları kaçmaya zorluyordu... İç Savaş'ın hatıralarıyla avunanlar iyi adamlardır, ama aptaldırlar, çünkü yarı otomatik tüfekler bize gerekmez diyorlar.

Stalin, ayrıca, ordu karargâhlarının organizasyon yetersizliğine de dikkat çekerek komutanların eğitim düzeyinin düşük olduğunu söylüyordu. Disiplin yeterli değildi, eğitim ve bilgi eksikti, inisiyatifini kullanabilen kişilere ihtiyaç vardı. Stalin, ordudaki siyasi eğitim çalışmalarının eksik olduğunu da kaydediyordu:

> Siyasi bölüm subaylarının sadece Lenin ve Stalin diye slogan ezberletmeleri yetmiyor, ahkâm kesmek ve atıp tutmakla düşmanı korkutamazsınız, harp teknikleri ve sanatını öğrenmek şart.

Savaş 3 ay 12 gün devam etti ve ancak Sovyet kuvvetlerine takviye, ek kıtalar, araç ve donanım geldikten sonradır ki Finlandiya teslim oldu. Sovyet ordusunun zayiatı (131.476 ölü ve kayıp, yaklaşık 330 bin yaralı) Finlerin kayıplarından (48.243 ölü ve 43 bin yaralı) çok fazlaydı. "Mannerheim Hattı"nı yarma harekâtı çok pahalıya mal olmuştu. Fakat Karelya Kıstağı'nda kazanılan zafer sayesinde başkent Helsinki ve diğer kentlerin yolu da açılmıştı. Bu şartlarda R. Ryti hükümeti barış istedi ve Sovyet ordusu Karelya'daki harekâtını durdurdu; ardından 12 Mart 1940'ta, SSCB ile Finlandiya arasında bir barış anlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile Karelya Kıstağı ve Ladoga Gölü'nün kuzeydoğu kıyısı (Kuloyarvi) ile Rıbaçiy ve Sredniy Yarımadalarının bir kısmı SSCB'ye verildi; ayrıca Fin tarafı, Khanko Adası ve ona komşu adaları üs olarak kullanılmak üzere kiraya vermeyi de kabul etti. Stalin, Ryti hükümetinin, aslında ülkedeki rejimin yıkılmasından ve bir Finlandiya Demokratik Cumhuriyeti halk hükümeti kurulmasından korktuğu için bu şartları kabul ettiğini açıklıyordu:

> Savaş başlarken biz Finlerin önüne iki seçenek koymuştuk: ya taviz vereceklerdi ya da biz onları ezip geçerek Kuusinen hükümetini destekleyecektik... Onlar halk yönetimi olmasın diye taviz vermek zorunda kaldılar... Finler diz çöktüler ve biz de ikna olduk, taviz de verdik.

Taviz derken kastedilen, Sovyet hükümetinin Otto Kuusinen hükümetini desteklemekten vazgeçerek Finlerin iç siyasi düzenine karışmayacağını kabul etmesiydi. Savaşta Fin halkının sıkı dayanışması ve birliğini gören Stalin, bu ülkenin kendi istediği şekilde yönetilmesi şartını kabul etmişti. Moskova'da yapılan barış görüşmelerinde Fin tarafını Y.K. Paasikivi temsil etmekteydi. Stalin, bu yaşlı ve tecrübeli politikacıya sempatiyle yaklaşmış olacak ki Paasikivi hatıralarında şöyle yazmıştır:

> Moskova görüşmelerinin sonuçları ne olursa olsun Stalin'in neticede iyi niyetli olduğunu itiraf etmeliyim; bende çok hoş bir izlenim bırakmıştı, zekiydi ve mizahtan anlıyordu.

Paasikivi, Stalin'in kendisiyle ilgili kehanetini de hiç unutmuyordu. Mayıs 1941'de Moskova'daki büyükelçilik görev süresi dolan Paasikivi vedalaşmak üzere Kremlin'i ziyaret etmişti. Stalin ona ileride ne yapacağını sormuş ve o da artık politikadan çekilip dinleneceğini söylemişti, zaten o sırada artık 71 yaşındaydı. Stalin kendisine onun hiçbir zaman politikadan kopamayacağını söyleyin-

ce, Paasikivi biraz şaşırmıştı, ama gerçekten de 1944'te, SSCB'nin de desteğiyle, Finlandiya'da kurulan ilk antifaşist hükümetin başbakanı oldu, 1946-1956 yılları arasında ise Finlandiya Cumhurbaşkanı olarak SSCB ile dostluk ve işbirliğinin öncüsü olmaya devam etti. Finlandiya ile SSCB dağılana kadar süren iyi komşuluk ilişkilerinin temelinde yatan "Paasikivi çizgisi" kavramı, bu devlet adamından yadigârdır.

Finlandiya ile girilen "kış savaşı" Stalin için ciddi bir sınav ve ders olmuş ve sonraları kendisinin de söyleyeceği üzere, modern Kızıl Ordu ilk savaş tecrübesini Finlandiya topraklarında yaşamıştı.

14. Bölüm

Stalin Alman Saldırısını Neden Beklemiyordu?

Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından sonra başlayan barış sürecini ülkenin nasıl değerlendirdiği meselesi bugüne kadar hep tartışılagelmiş, bu konuda birçok çelişkili görüş ve tezler ortaya atılmıştır. Partinin 20. kongresindeki sansasyonel konuşmasında, N.S. Khruşov, Stalin'in ülkeyi gereken şekilde savaşa hazırlamadığını iddia ediyor ve şöyle diyordu:

> Eğer bizim sanayimiz zamanında ve uygun şekilde ordunun ihtiyaçları için seferber edilmiş olsaydı, savaş sırasında zayiatımız bu kadar fazla olmazdı.

Khruşov, Stalin'i suçlarken, bu arada onun bazı kumandanların bütün uyarılarını, Alman ordusundan firar etmiş askerlerin verdiği haberleri, istihbarat bilgilerini ve hatta düşmanın apaçık hareketlenmesini dikkate almadığını belirtmekteydi. Bu suçlamalar daha sonra da hep yinelenmiş, ancak resmi tarih tezi olarak benimsenmemiştir.

Stalin'in, savaşın günü gününe ne zaman başlayacağını haber vermiş olan ünlü Sovyet istihbaratçısı Rikhard Zorge'den alınan bilgiyi göz ardı ettiği, birçok kaynak ve araştırmada tekrar tekrar dile getirilmiştir. Tarihçi A.M. Nekriç, *22 Haziran 1941* adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

> Eldeki bilgilere bakarak, savaş arifesinde Sovyet istihbaratçılarının halka karşı olan görevlerini gayet başarılı bir şekilde yerine getirdiklerini söyleyebiliriz. Sovyet istihbarat yönetimi ve elemanları ellerinden geleni yapmışlardı. Ancak onların uyarıları ihmal edildi.

Daha evvel bahsettiğimiz Rezun ise, *Ledokol* (Buzkıran) adlı kitabında, Stalin'e bunun tam aksi bir suçlama yöneltmiş, onun Almanya'ya yönelik bir taarruz hazırlığı içinde olduğunu ve Batı'ya sefer planları üzerinde çalıştığını iddia etmiştir. Aslında böylece Alman propagandasının 1941'deki iyi bilinen iddialarını tekrar etmiş olan yazara göre, Stalin'in girişeceği kesin olan taarruz harekâtını önlemek zorunda kalan Hitler'in yaptığı, sadece, önleyici bir hamleyle SSCB'ye savaş açmaktan ibaretti. Bu çok "orijinal" görüş de şu teze dayanmaktadır: Stalin ülkeyi savunmaya hazırlamak

yerine, tam tersine saldırıya hazırlamış, yaklaşık yirmi yıl boyunca inşa edilmiş savunma tahkimatını ve kurulmuş müstahkem hatları taarruz planlarına uymadığı için kaldırtmış, bu yüzden de savaş başlayınca tam bir felaket yaşanmıştı.

Son olarak, 2000 yılında tarihçi Mikhail Meltyukhov, *Stalin'in Kaçırdığı Fırsat* adlı kitabında Stalin'e karşı yeni bir tez geliştirmiş ve onu Almanya'ya saldırı emri vermediği için suçlamıştır. Rezun'dan farklı düşünen yazara göre, SSCB'nin Almanya'ya saldırması gerekliydi ve bu, adil bir hamle olacaktı. Khruşov'un ülkenin savaşa hazır olmadığına dair değerlendirmesini kabul etmeyen Meltyukhov'un fikrince, Kızıl Ordu'nun donanımı ve silah gücü çok iyiydi ve Almanya Batı'ya savaş açınca hemen saldırıya geçerek Almanları bozguna uğratmak mümkündü, ancak Stalin bunu yapamamıştı.

Bu tür tezleri, iddiaları ve görüşleri ciddiye almak doğru mudur?

Öncelikle şunu itiraf edelim ki savaşın tam bir zaferle bitmiş olması ve ardından Sovyet yönetiminin Doğu Avrupa'da hâkim duruma gelmesi nedeniyle, kazananlar yargılanmaz mantığıyla, savaş öncesindeki birçok hata ve kusur arka plana itilmiştir. Öte yandan, Sovyet döneminde, önce Stalin'i yücelten, ardından onu yok sayan, daha sonra ise bunların ortasını bulmaya çalışan ama yine de Stalin'i görmezden gelen resmi tezler söz konusu oldu. Ardından, Sovyetler sonrası gündeme gelen "serbest piyasa tarihçiliği ve amatör yorumlar karmaşası" nedeniyle de neyin gerçek, neyin yalan olduğunu tespit etmek iyice zorlaştı. Kitabımızda sıkça gönderme yaptığımız kumandanların anıları bile, ülkede her lider değiştiğinde makaslanmış veya değiştirilmiştir.

Bununla birlikte, Khruşov'un kongrede dile getirdiği iddia tutarsızdır ve A.İ. Mikoyan'ın da anılarında onu desteklemesine karşın şu bir gerçektir ki Stalin, ülke savunması için mümkün olan bütün önlemleri almıştı. Ülke ve parti yönetimi sanayi alanında çok ciddi bir disiplin ve sorumluluk bilinciyle çalışıyordu; 3. Beş Yıllık Plan dönemindeki üretim artış hızı önceki iki döneme kıyasla düşük olsa da büyüme devam ediyordu. Önceki beş yıllık plan dönemindeki yüzde 140'lık büyüme yerine şimdi yüzde 107'lik bir büyüme öngörülmüştü; fakat artık kalite ön plandaydı. Sanayi alanı genelinde 2 kat üretim artışı planlanmıştı; ama gerçekte genel sanayi üretimindeki yıllık artış ortalama yüzde 13, savunma sanayisindeki yıllık artış ise yüzde 39 oldu.

Molotov'un fikrince, söz konusu tarihte savunma sanayisini daha fazla büyütme ve geliştirme olanakları kalmamıştı, zira kapasitenin azami sınırına dayanılmıştı:

> Savaş arifesinde savunma sanayisindeki artış öyle bir düzeydeydi ki bunun daha ötesi yoktu. Halk gergindi, disiplin en üst seviyedeydi. Ekonomide neredeyse olağanüstü hal ilan edilmişti. Herhangi bir aksama veya ihmal durumunda derhal partiden ihraç gündeme geliyor, insanlar sabotajcı suçlamasıyla tutuklanıyorlardı. Halkı veya partiyi ya da orduyu veya yakın çevreyi iki yıl boyunca hep böyle gergin bir halde ve baskı altında tutmak mümkün müydü? Elbette bu çok zordu.

Stalin bu dönemde de her zamanki gibi büyük bir ciddiyet ve sorumlulukla çalışıyor, savunma sanayisindeki birçok konuyla bizzat ilgileniyordu. Mareşal G.K. Jukov şunları kaydetmektedir:

> Stalin savunma tesisleriyle bizzat ilgileniyor ve çalışmalarını takip ediyordu, birçok işletmenin müdürünü, parti komitesi sekreterini, başmühendisini ve yetkililerini şahsen tanıyordu, onlarla irtibat halindeydi. Planların yerine getirilmesi ve üretim hedeflerine ulaşılması onun için en temel meseleydi... Stalin, topçuların ordudaki rolüne çok önem veriyor ve topların modernizasyonuna dikkat çekiyordu. VKP(b) MK ve bizzat Stalin, uçak sanayisinin geliştirilmesine yönelik çalışmaları ve yeni savaş uçaklarının üretim sürecini daima yakın kontrolleri altında tutuyorlardı.

1941 itibariyle yeni top, obüs, havan ve diğer silah türleri imalatına geçilmiş, yanı sıra İl-2 ve Pe-2 bombardıman uçaklarıyla Lag-3 ve Mig-3 avcı uçaklarının üretimine başlanmıştı. 1940'ta, sonraları "Katyuşa" adıyla ünlenecek reaktif havan toplarının denemeleri yapıldı. 1939-1941'de, ordu, yarı otomatik Tokarev tüfekleri, Degtyarov makineli tüfekleri, Şpagin otomatik tüfekleri (PPŞ) ile silahlandırıldı.

Ancak mesele şu ki 23 Ağustos 1939'da saldırmazlık paktının imzalanmasından sonra geçen 22 ay içinde, SSCB gibi Almanya da harp gücünü artırmıştı ve zaman kazanma tezini eleştirenler de bunu kanıt olarak göstermektedirler. Söz konusu dönemde Almanya'nın işgal ettiği ülkeler de Alman orduları için üretim yapıyor ve hammadde sağlıyorlardı. Almanya 1939'da 22,5 milyon ton çelik üretmişken, 1941'de Almanya ve işgal edilmiş ülkelerdeki toplam çelik üretimi 31,8 milyon tona ulaşmıştı (Oysa SSCB'de 1940'ta çelik üretimi sadece 18 milyon tondu). Almanya işgal ettiği ülkelerle birlikte, SSCB'nin ürettiği kömürün 2,2 misli kömür çıkarıyordu. Haziran 1941 itibariyle, Almanya ve Almanların kontrolündeki ülkelerde 1939'a kıyasla 3 kat fazla kalifiye işçi çalışıyordu. Doğaldır ki Almanya'nın savaş potansiyeli ve askeri gücü daha büyüktü. 6 ciltlik *Büyük Vatan Savaşı* kitabındaki bilgilere göre, söz konusu 22 ay içinde Alınan ordusunda 3.200 olan tank sayısı 5.640'a, 4.405 olan uçak sayısı ise yaklaşık 10 bine yükselmişti. Aynı kaynağa göre, 22 Haziran 1941 itibariyle Sovyet-Alman cephesinde Almanların yak-

laşık 5 milyon askeri, 50 binden çok top ve havanı, 3.500'ün üzerinde tankı ve yaklaşık 5 bin uçağı bulunuyordu. 22 Haziran 1941'de saldırıya geçen yaklaşık 3.500 hızlı ve modern Alman tankının karşısına Kızıl Ordu sadece 1.475 T-34 tankı çıkarabilmişti. Üstelik bunların yüzde 34'ü komple, yüzde 44'ü de orta düzeyde tamire muhtaçtı. Öte yandan, Sovyet tankçıları deneyimsizdiler, tank sürücülerinin savaş tecrübesi yoktu; buna karşılık Alman tankçılarının deneyimi yüksekti. Bir zamanlar çok tutulan "Traktör Sürücüleri" filmindeki tarım makinecilerinin yüksek kalifiyeli tankçılara dönüşme arzuları ancak sinemada bir karşılık bulabilirdi. Savaş başladığında, Sovyet tank sürücülerinin çoğunun sadece 1,5-2 saatlik tank sürme deneyimi vardı. Sovyet savaş uçaklarının yüzde 80 kadarı menzil, hız, irtifa ve bomba taşıma kapasitesi açısından Alman uçaklarından geriydi. Tanksavar top eksikliği vardı, savaş arifesinde geliştirilen ve hafif tanklara karşı etkili olan ilk tanksavar toplar 22 Haziran 1941 itibariyle henüz orduya dağıtılmamış, askerlerin hepsi makineli ve otomatik tüfeklerle silahlandırılmamıştı.

Savaş öncesi halk arasında yürütülen yurtseverlik propagandasına ve ordunun moral durumuna gelince, Khruşov, ünlü konuşmasında bu konuda şöyle diyordu:

> Savaşa kadar bütün basınımız ve propaganda organlarımız hamaset edebiyatı yapıyordu; siyasi propagandaya dönük eğitim çalışmalarında kimseye pabuç bırakmıyorduk. Düşman kutsal Sovyet topraklarına saldırırsa, biz onun her darbesini üç misli darbeyle karşılayacak, düşmanı kendi topraklarında ezecek ve fazla zayiat vermeksizin savaşı kazanacaktık -söylenen işte buydu.

Bu tür siyasi açıklamalar ve propaganda faaliyeti gerçekten vardı, birçok film, şarkı, poster, görsel malzeme ve eğitim programında bu söylenen hava hâkimdi. Bunları savaş hazırlığının kanıtı olarak gösteren Rezun, kitabında SSCB'nin Almanya'ya saldırma niyetinde olduğunu tekrarlayıp durmaktadır. N. Şpanov'un *İlk Darbe* romanı veya ünlü "Eğer Yarın Savaş Başlarsa..." filmi gibi birçok eserde, bahsedilen bu aşırı ve altı boş iyimserlik söz konusu olsa da, bütün bunlar, ülkeye yönelik iç politikanın gereği idi ve hepsini, yönetimin SSCB halklarını savaşa psikolojik olarak hazırlama çabası çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Sovyet yurttaşları o sırada hepsi birer asker olacakmış gibi eğitiliyorlardı, Kızıl Ordu'da hizmet etmek büyük bir onur sayılıyordu, kıtalarda sonraları ortaya çıkacak olan o çirkin "acemi-kıdemli" didişmesi yoktu. Propaganda faaliyetinde İç Savaş'taki ve Finlandiya savaşındaki zaferler anlatılıyor, halkın moralini yüksek tutmak için ne gerekiyorsa yapılıyordu.

Peki eğer Sovyet halkı düşmana karşı direnmeye hazır idiyse, savaşın ilk döneminde neden bir bozgun yaşandı ve Kızıl Ordu niye ağır kayıplar verdi ve hezimete uğradı? Bu konuyu ele alan araştırmacı ve tarihçilerin hemfikir oldukları husus şudur: Stalin ve çevresindekiler, Hitler'in plan ve niyetlerinin farkına varamamışlardı ve gaflet içindeydiler, bu yüzden de Almanya'nın saldırısını beklemiyorlardı. Ancak bu kesin yargıyı kabul etmek mümkün değildir; durum tam olarak böyle nitelendirilemez. Örneğin, 1940'ta onaylanan "SSCB Silahlı Kuvvetlerinin Batı ve Doğu'ya Yönelik Temel Stratejik Mülahazaları" başlıklı Genelkurmay dosyasında, Almanya'nın Finlandiya, Romanya, Macaristan, İtalya gibi müttefikleriyle birlikte saldırma ihtimali temel tehlike olarak görülmüştü. Bu konu sürekli takip ediliyordu. A.M. Vasilevskiy, anılarında Genelkurmay'ın bu dönemdeki faaliyetleri hakkında şöyle yazmaktadır:

> 1940 sonbaharı ve kışı boyunca Genelkurmay ve bizim Operasyon Başkanlığı, Silahlı Kuvvetlerimizin batı yönünden gelecek düşman saldırısına karşı koymak üzere yapacağı manevra ve harekâtlara ilişkin operasyon planları hazırlamıştı ve bunlar devamlı olarak güncelleştiriliyordu. Ayrıca sanal askeri oyunlar ve manevralar yapılıyor, kurmaca savaş oyunlarında düşmanın taarruzuna nasıl karşı konulacağı, orduların neleri uygulayacağı ele alınıyordu. Birçok tahmin ve varsayım üzerinden yapılan hesaplar, Almanların daha avantajlı ve üstün olduklarını ortaya koyuyordu.

Bu arada, Jukov'un anılarında anlattığına göre, ordu kumandanlarının yetersizliklerini göz önüne alan Stalin onu çağırmış ve ona şöyle demişti:

> Politbüro, Meretskov'u Genelkurmay Başkanlığı görevinden almaya karar vermiştir ve bu göreve sizi tayin ediyoruz. Boşuna itiraz etmeye de kalkmayın, çünkü Politbüro sizi atamayı kararlaştırdı.

Ülkenin savunmasını azami derecede kuvvetlendirmek gerekiyordu; endişeyle batı sınırından gelecek haberleri bekleyen yönetim bunun farkındaydı. Aralık 1940'ta, Askeri Ataşe Tupikov, Berlin'den gönderdiği gizli bir notla, Hitler'in SSCB ile savaş için hazırlık emri verdiğini ve savaşın Mart 1941'de ilan edileceğini bildirmişti. Bu haber yönetimi telaşlandırmıştı. Ordu yönetiminde gerginlik giderek artıyordu.

A.M. Vasilevskiy'in yazdığına göre, 1941 Şubat-Nisan ayları boyunca Genelkurmay'da gerilim daha da yükselmiş, parti yönetimi ile kumandanların görüşmeleri yoğunlaşmıştı. Birçok askeri bölge kumandanı merkeze çağrılarak son durumun tahlilleri yapılıyordu. Özellikle Baltık, Kiev, Belarus, Leningrad Askeri Bölgelerinin kumandanları ile yapılan toplantılarda ve onlara verilen brifinglerde

düşmanın saldırısı halinde sınırı koruma ve zamanında karşı taarruzu başlatma planları ele alınıyordu. G.K. Jukov anılarında şunları belirtmektedir:

> Mart ayının ortalarında, celbe tabi yedekleri avcı tümenlerine katılmak üzere çağırmak ve savaşa hazırlamak üzere, Timoşenko ile birlikte Stalin'den izin istedik. O önce bu isteğimizi kabul etmedi, çünkü ona göre yedeklerin bu denli geniş çapta seferber edilmesi, Almanları kuşkulandırıp savaşa tahrik edebilirdi. Neyse ki Mart sonunda 500 bin asker ve çavuşun sevk edilmesi ve batı sınırındaki kıtalarda silah altına alınmasına izin verildi. Böylece avcı tümenlerinin her birinin mevcudu, yaklaşık 8 bini buldu.

Bu arada Almanya'nın planları sürekli değişiyordu ve Stalin, kendisine ulaşan haberler çelişkili olduğundan tereddütler içindeydi. Alınan Kara Kuvvetleri Karargâh Başkanı Franz Halder, güncesinde, aynı zamanda iki cephede savaş olasılığından bahsedilince Hitler'in paniklediğini, bu yüzden harekât planlarını ve sırasını devamlı şekilde değiştirdiğini yazmaktadır. 18 Ekim 1939'da, Hitler, kumandanlarına, işgal edilmiş Polonya'nın SSCB'ye yönelik taarruz için köprübaşı olacağını, ancak önce Batı'nın dize getirilmesi gerektiğini söylemişti. Fransa teslim olduktan bir ay sonra, 16 Temmuz 1940'ta, Hitler, "Deniz Aslanı" operasyonunun (Britanya Adalarına çıkarma) yapılmasını emretmiş, bir hafta sonra ise, Keitel'e, SSCB'ye saldırıyı aynı yılın sonbaharında başlatmayı planladığını söylemişti. Ancak 29 Temmuz 1941'de, bu kez, Alfred Jodl'a, SSCB üzerine saldırıyı 1941 baharına kadar erteleme talimatı vermişti. "Deniz Aslanı" operasyonu kapsamındaki çıkarma harekâtının tarihi önce 21 Eylül 1940'a, daha sonra ise 27 Eylül'e ertelenmişti; son olarak 17 Eylül'de, Hitler, operasyon tarihini Mayıs 1941 olarak belirlemişti. Kasım 1940'ta, Hitler, yeniden "Deniz Aslanı" operasyonuyla, yani İngiltere'ye çıkarma planıyla ilgilenmeye başlamıştı. 5 Aralık 1940'ta ise, SSCB'ye saldırıyı öngören ve önce "Otto Planı" diye adlandırılan "Barbaros Planı"nı gündeme getirmişti.

Şu da var ki Sovyet istihbaratının sağladığı bilgiler Stalin'i tatmin etmiyordu ve o, çok daha kesin kanıtlar bekliyordu. 14 Mart 1941'de, Berlin'deki Sovyet Askeri Ataşesi Tupikov, Almanların yıl içinde, muhtemelen 15 Mayıs-15 Haziran arasında doğuda savaş açacaklarını bildirmişti. Mart 1941 sonu itibariyle, Sovyet istihbaratı, Almanya'nın 20 Mayıs'ta Leningrad, Kiev ve Moskova yönünde saldırıya geçeceğine ilişkin bilgilere sahipti. Ne var ki General F.İ. Golikov da dâhil olmak üzere Kızıl Ordu İstihbarat Başkanlığı yetkilileri, bu bilgilere dayanarak şöyle bir rapor hazırlamışlardı:

1) Yukarıda belirtilen görüşlere dayanarak ve bu yılın baharında gündeme gelmesi muhtemel harekât şıklarını dikkate alarak, Almanya'nın, ancak İngiltere karşısında zafer kazandıktan veya İngiltere'yle, kendisi için şerefli sayılabilecek bir barış imzaladıktan sonra SSCB'ye karşı harekât yapabileceğini düşünüyoruz; 2) Bu yılın baharında SSCB'ye karşı savaşın kaçınılmaz olduğuna ilişkin söylentileri ve bilgileri, İngiliz veya belki de Alman istihbaratının dezenformasyonu olarak değerlendirmek gerekir.

26 Nisan 1941'de, Berlin'deki Ataşe Tupikov yıl içinde savaşın kaçınılmaz olduğunu tekrarlarken, 10 gün sonra, yani 6 Mayıs günü, Berlin'deki Deniz Kuvvetleri Ataşesi, Almanya'nın 14 Mayıs'ta Finlandiya, Baltık ülkeleri ve Romanya üzerinden saldıracağını bildirmişti. Bu çelişkili, belirsiz ve tutarsız bilgiler, yönetimin tereddüt yaşamasına yol açıyordu; çünkü bütün "kehanetlere rağmen" savaş başlamıyor ve sonuçta istihbarata olan güven azalıyordu.

Sonraları Molotov bu konuda şunları belirtecekti:

İstihbaratı ihmal ettiğimiz için bize sitem ediyorlar. Evet, bizi uyarıyorlardı. Ancak biz istihbaratı dikkate alıp hareket etseydik, Hitler bize çok daha önce saldıracaktı... Benim fikrimce istihbaratçılara güvenmek doğru değildir. Evet, onları dinlemek gerekir, onlardan bilgi almak gerekir, ama bu bilgileri kontrol edip doğrulamak da lazım. İstihbaratçılar sizi öylesine tehlikeli durumlara düşürürler ki sonra içinden çıkamazsınız... çünkü karar vermek farklıdır. Ben SNK Başkanı iken iş günümün yarısını istihbarat raporlarını okumaya harcıyordum. Ne bilgiler vardı bir bilseniz, ne kadar farklı versiyonlar, şıklar, tarihler ve ihtimaller... Ve eğer biz bunlara inansaydık, savaş çok daha evvel başlayabilirdi... Mesele şu ki Alman istihbaratını endişeye sevk etmeden ve onlardan saklı bir şekilde ciddi savaş hazırlıkları, büyük çaplı manevralar, takviyeler ve gruplaşmalar yapamazdık... Biz savaşı mümkün derecede ertelemenin peşindeydik... Bunu da başardık sayılır, ne de olsa bir yıl on ay az süre değil... Elbette ki bunca tedbire rağmen eksikliklerimiz de vardı... Keşke daha fazlasını yapabilseydik. Aslında Stalin'e göre, biz, Almanya ile eşit şartlarda savaşma imkânını ancak 1943'te sağlayabilirdik.

Molotov'la bir nehir söyleşi yapan gazeteci F.İ. Çuyev, ondan ısrarla SSCB'nin savaş öncesi politikası, uygulamaları ve hazırlıkları gibi konular hakkında görüş almaya çalışmıştır. Bu gazetecinin de kaydettiği gibi, Molotov beş yıl, on yıl, hatta on beş yıl sonra da aynı görüşteydi ve yukarıda aktarılan düşüncelerini tekrarlıyordu.

Sovyet yönetimi, Almanya'nın saldırısını geciktirmek için elinden geleni yapıyor ve aynı zamanda da, Hitler'i savaşa tahrik etmeden, askeri hazırlıkları hızlandırmaya çalışıyordu. Molotov'un anılarına göre, Sovyet yönetimi, Almanya ile ilişkilerinde öncelikle ihracat ve ithalat gibi ticari faaliyetlere ağırlık veriyordu. SSCB ile

iktisadi konulardaki görüşmeleri sürdüren Alman delegasyonunun başkanı J. Schnurre, 15 Mayıs 1941'de Almanya Dışişleri Bakanlığı için düzenlediği muhtırada, SSCB Dış Ticaret Halk Komiseri Krutikov ile yürütülen temasların sonuçlandırıldığını yazıyordu. Schnurre, SSCB'den satın alınan hammaddenin teslimatında sorun olmadığını, Rusların zorluklara rağmen anlaşmalarda öngörülmüş hacim ve miktardaki hammaddeyi teslim ettiklerini bildiriyordu.

Şunu da kaydetmeliyiz ki Sovyet yönetimi, Almanya'daki bazı üst düzey yetkili, diplomat ve politikacıların SCCB ile savaşa karşı olduklarını da biliyordu. Bu konuyu araştıran G. Gorodetskiy, Moskova'daki Almanya Büyükelçisi Kont Schulenburg'un, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Ernst von Weizsacker ve çevresindekilerin doğuda savaş istemediklerini yazmaktadır. Weizsacker gibi Dışişleri Bakanı von Ribbentrop da, Hitler'in, Almanya'nın müttefiki olan Mihver Devletlerinin telkiniyle SSCB ile savaş planlarından vazgeçebileceği fikrindeydi. Ribbentrop, anılarında bu hususu şöyle açıklıyordu:

> ... Alman ordu kumandanları Hitler'i bir şekilde Rusya'ya karşı yönlendirmekteydiler. Ben Stalin'in saldırı niyeti olmadığını ve bundan emin olduğumu Führer'e açıkça söylüyordum. Bu bağlamda, iki ülke arasında yoğun ticari, askeri ve siyasi ilişkiler geliştirmeye çalışıyordum. Öncelikle Stalin ile Hitler'in baş başa görüşmelerini istiyordum. Ama bu plan gerçekleşmedi; Hitler, Stalin'in Moskova'yı terk etmeyeceğini düşünüyor, kendisinin de hiçbir şekilde Almanya dışına çıkmayacağını söylüyordu. Bu yüzden ben Stalin'e ayrıntılı bir mektup yazdım ve durumu genel olarak değerlendirdim, ayrıca Molotov'u da Berlin'e davet ettim.

Ribbentrop, sözünü ettiği mektupta, Almanya, Japonya, İtalya ve SSCB arasında zirve görüşmeleri yapılmasını, dünya çapında nüfuz alanlarının belirlenmesini ve ortak global hareket planları hazırlanmasını teklif ediyordu. Kısacası, o, 27 Eylül 1940'ta Almanya, İtalya ve Japonya arasında imzalanmış Üçlü İttifak'a SSCB'nin de üye olmasını öneriyordu. Stalin, davete icabet edilerek Molotov'un Berlin'i ziyaret etmesine sıcak bakıyordu ve 21 Ekim 1940 tarihli resmi mektubunda bu yönde görüş bildirdi. Ancak Ribbentrop'un, SSCB'nin Mihver ittifakına katılması hakkındaki teklifine gelince, o, bu konuda çekingen bir tarzda şunları yazıyordu:

> ... ilke olarak, şu anda bu fikre bir itirazım yoktur; fakat bence bu konuyu önceden ele almak ve görüşmek gerekir.

Lev Bezımenskiy'e göre, Stalin, Molotov'un Berlin ziyaretine çok önem veriyordu ve bunun için ciddi hazırlıklar yapılıyor, Alman yönetimiyle nelerin ve hangi şartların görüşüleceği titizlikle tahlil

ediliyordu. Stalin, Almanya ve Mihver Devletlerinin gerçek niyetlerini öğrenmeye çalışıyor, bu bağlamda SSCB'nin Doğu Avrupa'da, ayrıca Ortadoğu ve Asya'daki muhtemel nüfuz alanları ve jeopolitik çıkarları konusunda etütler yaptırıyordu.

12-13 Kasım 1940'ta, Molotov, Berlin'de A. Hitler ve J. Ribbentrop'la görüşmeler yaptı, ardından da H. Göring ve R. Heß'le bir araya geldi, ancak bu temaslardan bir sonuç çıkmadı. Sovyet delegasyonu, bu görüşmelerde, Romanya ve Finlandiya'da neden Alman birlikleri bulunduğu sorusuna net bir yanıt alamamıştı. Sovyet tarafı, Berlin'in Üçlü İttifak'a katılma konusundaki teklifine kaçamaklı cevaplar veriyordu. 14 Kasım 1940 tarihli Politbüro toplantısında Berlin'deki görüşmelerin sonuçları görüşülürken Stalin şunları dile getiriyordu:

> Hitler'in görüşmeler sırasındaki tutumu, özellikle de Sovyet Birliği'nin doğal çıkarlarını hesaba katmak istemeyişi, Finlandiya ve Romanya'daki fiili işgali devam ettirmesi, aslında ülkemize yönelik bir saldırı hazırlığı içinde olunduğunu ortaya koymaktadır ve Sovyetler Birliği'nin global çıkarlarına zarar verilmeyeceği gibi beyanlar sadece demagojidir... Biz Japonya ile kısa sürede bir tarafsızlık paktı imzalamalıyız. Japonya'nın tarafsız olması gerekir. Bununla birlikte, Çin halkına yönelik askeri ve ekonomik yardımı artırmalıyız. Biz, Hitler koalisyonunu zayıflatmak için çalışmalı, Hitler Almanya'sının etkisi veya kontrolü altındaki uydu ülkeleri de kendi tarafımıza çekmeliyiz.

SSCB, öncelikle Balkanlarda Almanya ile yaşanan rekabette bir denge sağlamak üzere stratejik önlemler aldı. Stalin, 25 Kasım 1940'ta Komintern Başkanı Georgiy Dimitrov ile yaptığı konuşma sırasında şunları belirtiyordu:

> Bugün biz, Bulgarlara, bir karşılıklı yardım paktı imzalamayı öneriyoruz... Biz, her iki ülke için de tehlikenin Karadeniz ve Boğazlardan geleceği ve bu konudaki güvenliği sağlamak için ortak çaba gösterilmesi gerektiği konusunda Bulgar hükümetine telkinde bulunuyoruz. Bulgarlara, borç kapsamında, buğday, pamuk vb konusunda, ayrıca filo ve diğer hususlarda yardımda bulunmaya hazırız... Biz, Bulgaristan'ın Üçlü İttifak'a katılmasına itiraz etmiyor, o katılırsa biz de bu pakta katılacağız diyoruz. Bulgarlar, eğer bu teklifimizi kabul etmezlerse, tamamen Almanların ve İtalyanların pençesine düşüp mahvolurlar... Şimdi temel konu Bulgaristan'dır. Böyle bir pakt imzalanırsa, Türkiye Bulgaristan'a karşı savaşmayı göze alamaz ve Balkanların genelinde durum farklı olur...

Ne var ki SSCB'nin Bulgaristan'la bir karşılıklı yardım paktı imzalama girişimleri sonuç vermedi. 1 Mart 1941'de Bulgaristan Üçlü İttifak'a katıldı ve aynı zamanda Alman askeri kıtalarının ülke topraklarına girmesine de izin verdi. SSCB'nin Yugoslavya ile anlaşma

girişimleri de başarısızlıkla sonuçlandı. P. Sudoplatov'un yazdığı gibi, Mart 1941'de, NKVD istihbaratı, kendi ajanlarını kullanarak Belgrad'da, Alman yanlısı hükümete karşı düzenlenen komployu desteklemişti. Yugoslavya'nın Üçlü İttifak'a katılmış D. Tsvetkoviç hükümeti, 27 Mart darbesiyle devrildi. Kral 2. Peter tahta oturdu ve yeni kurulan D. Simonoviç hükümeti, iç siyasi düzende gerekli reform ve değişiklikler de dâhil olmak üzere Sovyet tarafının önereceği şartlarda bir askeri ve siyasi ittifak anlaşması imzalamak için SSCB'ye başvurdu. 3 Nisan'da, Yugoslavya hükümeti, kendi topraklarına, öncelikle uçaklar olmak üzere Sovyet askeri birliklerini kabul etmeye hazır olduğunu açıkladı.

Ama SSCB, Almanya'yı tahrik etmemek için bu cazip önerileri kabul etmedi; Sovyet dışişleri, Yugoslav hükümetine, Üçlü İttifak'a üyelik protokolünü feshetmemesini önerdi. Bu arada Yugoslavya ile yapılacak anlaşmanın metni hazırlanırken, Stalin, taraflardan herhangi birinin bir saldırıya maruz kalması durumunda tarafsız kalınması şartını taslaktan bizzat sildi, halbuki Yugoslavya bu konuda ısrarcıydı. 6 Nisan 1941 gece saat 3.00'da, SSCB ile Yugoslavya arasında Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşması imzalandı. Ancak bunun üzerinden daha 2 saat geçmeden, Yugoslavya, Almanya ordusunun saldırısına uğradı ve Yugoslav ordusu, fazla direnemeden 11 gün içinde teslim oldu. Yugoslavya teslim olduktan sonra, Hitler, Yunanistan'ın da işgaline karar verdi ve böylece SSCB'ye yönelik taarruz 15 Mayıs'tan 22 Haziran'a ertelenmiş oldu.

Bu arada SSCB, Japonya ile de görüşmeler yapıyordu ve bu görüşmelerin bazı oturumlarına Stalin de katılmıştı. Bu temaslar başarılı geçti ve taraflar, 13 Nisan 1941'de, Sovyet-Japon Tarafsızlık Paktı'nı ve yanı sıra, Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile Mançukoku Topraklarının Bütünlüğü ve Sınırlarının Dokunulmazlığı Hakkında Deklarasyon'u imzaladılar. Molotov'a göre, SSCB ile sağladığı bu uzlaşma, Japonya için, aslında bir anlamda Molotov-Ribbentrop paktına karşı yapılmış bir misillemeydi:

> Stalin çok büyük oynamayı severdi. Hani nasıl derler, Hitler, Japonya ile herhangi bir mutabakata varmadan, bizimle bir saldırmazlık paktı imzalamıştı. Bu yüzden Japonya Dışişleri Bakanı Matsuoka ile görüşmelere önem veriliyordu. Görüşmeler ilginç bir şekilde sonuçlanmış, dünya basını ve kamuoyunun dikkatini çekmişti. Stalin, Japon bakanı yolcu etmek için bizzat gara gitmişti. Bunu kimse beklemiyordu, çünkü Stalin kimseyi yolcu etmezdi, dolayısıyla Japonlar da, Almanlar da şaşırmışlardı. Sonuçta tren bir saat geç kalkmıştı. Biz Stalin'le birlikte Matsuoka'yı zilzurna sarhoş olana kadar içirdik ve adamı vagona neredeyse sedyeyle

götürdüler. Bu şekilde Japonya ile aramızdaki buzları eritmeye çalışıyorduk, çünkü Japonya'nın bizimle savaşmasını istemiyorduk.

Kısacası Japonya ile yapılan anlaşmalar, bu ülkenin ülkemize karşı Almanya ile ortak bir savaş açma ihtimalini epeyce azaltmıştı ve Stalin, bu anlaşmaların imzalanmasını, Mihver Devletleri ile barış ve dostluk ilişkilerinin yeni bir aşaması olarak göstermeye çalışıyordu. SSCB ile barışçı ilişkilerden yana olan Almanya Büyükelçisi Schulenburg, 13 Nisan 1941'de Berlin'e şunları bildiriyordu:

> Stalin, Matsuoka'yı yolcu ederken yanındakilere beni sormuştu; ben karşısına dikilince de beni omuzlarımdan tutarak kendine doğru çekti ve "Biz dost olarak kalmalıyız ve bunun için gereken her şey yapılmalıdır" dedi. Sonra Stalin, Almanya Askeri Ataşesi Krebs'e doğru döndü ve onun Alman olduğundan iyice emin olunca, ona da mutlaka dost olarak kalacağımızı söyledi. Bence Stalin bunları bilinçli olarak yapıyordu ve amacı çevredekilere birtakım mesajlar vermekti.

Bu diplomatik girişimlerin etkileri kısa sürede ortaya çıkmıştı. Berlin'deki Sovyet Askeri Ataşesi V. Tupikov'un 25-26 Nisan 1941'de Moskova'ya gönderdiği nota göre, güvenilir kaynaklar artık savaş tehlikesinin sıfırlandığını belirtiyorlardı; çünkü Japonya ile imzalanan pakt, Almanya'nın saldırı ihtimalini ortadan kaldırmıştı. "Kahya" takma isimli bir kaynağa göre, H. Göring bile SSCB ile yoğun ekonomik ve ticari ilişkilerden bahsetmekteydi. Tupikov, aldığı bilgileri şöyle özetliyordu:

> Benim fikrimce... Almanların çok da uzun vadeli olmayan programlarında bize karşı harekât planı mutlaka vardı ve bunu Japonya ile birlikte gerçekleştirmeyi düşünüyorlardı... İmzaladığımız pakt, bu planın en önemli kısmını geçersiz kılmaktadır. Bu pakt, ilgili hazırlık planlarını rafa kaldırdığı gibi, koalisyon içinde yeni bir değerlendirme yapılmasını da gündeme getirmiştir... Doğrudur, Alman askeri kıtaları hâlâ Sovyet sınırında konuşlanmış durumdadırlar ve savaş riski gayet açıktır, hatta bu yıl içinde kaçınılmaz gözükmektedir; fakat buradaki ortam, Matsuoka'nın Berlin ve Roma'ya da uğrayarak Moskova'yı ziyaret etmesi nedeniyle sanki epeyce yumuşamış gibidir. Diplomatlar, genelde, Almanya'nın, müttefiklerine her istediğini kabul ettiremediğini düşünüyorlar.

Tupikov, nedense, Almanya'nın şimdi İsveç ve Türkiye ile birlikte bir anti-Sovyet koalisyon kurmaya çalışacağını tahmin ediyor, buna karşın Almanya'nın Ortadoğu, Süveyş Kanalı çevresi, Kuzey Afrika ve Habeşistan'daki harekâtlarının Sovyet sınırındaki Alman birliklerini ne derecede zayıflatacağı konusunda bilgi veremiyordu. Nisan-Mayıs 1941'de, Balkanlardan Kuzey Afrika ve Irak'a kadar uzanan engin bir coğrafyada 2. Dünya Savaşı devam etmekteydi. 31

Mart 1941'de Libya'daki İtalyan birliklerine yardıma giden Alman kıtaları taarruza geçerek 15 Nisan'da Mısır sınırına dayandılar. 23 Nisan'da Yunanistan teslim oldu ve Alman birlikleri Yunan takımadalarına yerleşmeye başladılar; 1 Mayısta ise Alman kuvvetleri stratejik öneme sahip Girit'i ele geçirdiler. Daha evvel, Mart 1941'de, Irak'ta, Almanya sempatizanı Raşid Ali, yaptığı bir darbeyle kendi hükümetini kurmuş ve kendisine destek veren Suriye'deki Fransız yönetiminin ve Almanların yardımıyla ayakta kalmayı başarmıştı. Böylece Büyük Britanya'nın Ortadoğu'daki çıkarları açıkça tehlike altına girmişti.

Stalin, Almanların 1941 yazında Doğu Akdeniz bölgesindeki harekâtlarını sürdürerek ilerleyeceği veya Britanya'ya çıkarma yapacağı, bu yüzden de SSCB'yle, zor geçeceği ve uzun süreceği bilinen bir savaşa girmeyeceği fikrindeydi. Bununla birlikte, o, Almanya'nın İngilizleri yendikten sonra mutlaka doğuya yöneleceğini de düşünüyordu. Stalin'in o günlerde Alman tehlikesinden bahsettiğini ve bir Alman saldırısından endişelendiğini biliyoruz. General Lyaşenko'nun anılarına göre, 5 Mayıs 1941'de, Harp Akademileri mezunları toplantısında yaptığı konuşmasında, Stalin şunları belirtmişti:

> Almanya ile dostluk ilişkileri kuramadık. Almanya ile savaş kaçınılmazdır ve (Molotov'a dönerek) eğer Yoldaş Molotov, Dışişleri Halk Komiserliği ile birlikte bu savaşı geciktirebilirse, bu, gayet mutluyuz demektir. Sizlerse askersiniz ve gittiğiniz görev yerlerinizde ordumuzun savaş gücünü artırmaya çalışacaksınız.

Aynı toplantıya katılmış olan Enver Muratov'un kayıtlarına göre, mezuniyet törenindeki ziyafette tankçı bir tuğgeneral barış için ve ulu önder ve öğretmen Stalin'in barışçı politikası için kadeh kaldırmayı önermişti. Fakat Stalin bir el hareketiyle buna itiraz etmiş, Timoşenko'ya bir şeyler söylemiş ve o da Stalin'in konuşmak için söz istediğini bildirmişti. Muratov'un anılarına bakılırsa, Stalin çok sinirliymiş ve bu yüzden de Gürcü aksanı açıkça belli oluyormuş. Stalin, o barıştan bahseden generalin hiçbir şeyi anlamadığını, komünistlerin pasifist olmadıklarını ve dünyayı yeniden paylaşma amacıyla yapılan emperyalist ve adaletsiz savaşlara karşı çıktıklarını vurgulamıştı. Almanya'nın Sovyet sosyalist devletini yok etmek niyetinde olduğunu belirten Stalin, gerekirse, milyonlarca Sovyet yurttaşını köle yapmaya çalışan faşist Almanya ile savaşacaklarını söylemiş, ardından da Vatan Savaşı ve zafer için kadeh kaldırmış ve içmişti.

Genelkurmay, savaş olasılığını dikkate alarak, Mayıs 1941'de yeni bir harekât planı hazırlamıştı. Buna göre, Kızıl Ordu,

Almanların saldırıya geçmesi halinde onları önlemek üzere Polonya'da, Krakov-Katoviçe hattına yönelik bir taarruz planlanmıştı; böylece Almanya'nın Macaristan ve Romanya ile bağlantısı kesilecekti. Ardından Almanlara Visla Nehri'nin batısında bir darbe indirilecek ve Doğu Prusya ele geçirilecekti. G.K. Jukov, 1965'te, harp tarihçisi Viktor Anufriyev'e bu konuda şunları anlatmıştır:

> Stalin'in 5 Mayıs 1941'de, Harp Akademileri mezunları törenindeki konuşmasından sonra, biz Hitler'in olası taarruzunu önleme stratejisi üzerinde düşünmeye başladık. Bu konudaki somut görev A.M. Vasilevskiy'e verilmişti. 15 Mayıs 1941'de, o, ilgili emrin taslağını Savunma Halk Komiseri'ne ve bana takdim etmişti.

Fakat Stalin, Savunma Halk Komiseri S.K Timoşenko ve Genelkurmay Başkanı G.K. Jukov ile de görüştükten sonra bu plan hakkında olumsuz karar vermiş ve plan rafa kaldırılmıştı. Stalin onlara şöyle demişti:

> Aklınızı mı kaybettiniz; Almanları provoke etmek mi istiyorsunuz?

Timoşenko ve Jukov, bu planı onun 5 Mayıs konuşmasındaki savaşçı söylemine dayanarak hazırladıklarını söylemişler, Stalin ise buna şöyle cevap vermişti:

> Ben bunları oradaki mezunların moralini yükseltmek için, onların zaferi düşünmeleri ve Almanların yenilmezliği efsanesine kulak asmamaları için söyledim.

Böylece söz konusu plan imzalanmamıştı. Bu plan taslağı sonraları birçok tarih araştırması ve kitapta epeyce tartışmaya yol açacaktı. 1941 Mayısı ve Haziranı boyunca Kızıl Ordu'nun taarruza hazırlandığını ispatlamak isteyen Rezun'un fikrince, plan, imzalanmamış bile olsa, Stalin yönetiminin saldırı niyetlerini ortaya koyan bir kanıttı. Mikhail Meltyukhov ise, eğer bu plan benimsenerek imzalansaydı, Kızıl Ordu Almanlar tarafından gafil avlanmayacaktı demektedir. Profesyonel tarihçiler Rezun'un tezini ciddiye almamış ve ona ilgi göstermemişlerdir. Lev Bezımenskiy bu ilgisizliği şöyle açıklamaktadır:

> Onlar, Almanların saldırısı hakkındaki gerçekleri zaten herkesin bildiğinden emindiler. Bu yüzden Rezun gibi sansasyon peşinde olan sahtekârları ciddiye almıyorlardı. Ancak aslında onların bildiklerini herkes bilmiyordu, çünkü Sovyet resmi tarihçileri gerçeklerin hepsini halka söylemiyorlardı. Mayıs 1941 itibariyle Almanlar doğuya 17 bin katar sevk etmişlerdi ve bunu herkes bilmiyor... Daha evvel, Şubat 1941'de 25 tümen sevk edilmiş, Mart'ta 7 tümen daha gelmişti. Bölgeye Nisan ayında 13, Mayıs ayında da 30 tümen daha aktarılmıştı; bu kuvvetler Radom-Varşova hattının batısında trenlerden indirilip gece yürüyüşü

ile Sovyet sınırına gönderiliyordu. Böylece Mayıs sonunda "Barbaros" harekâtı için gereken ana kuvvetler sınır boyunda konuşlanmış ve emir bekliyorlardı; Haziran'da bölgeye sadece 112 tank tümeni ve 12 motorize piyade tümeni getirilmişti.

Lev Bezımenskiy'e göre, Almanya, kendisi SSCB üzerine taarruza hazırlanırken, Kızıl Ordu'nun saldırıya geçmeyeceğinden emindi. Halder 25 Mart 1941'de güncesine şunları not etmişti:

> Doğuda Rusların önleyici tedbirlerine karşı engelleme uygulamaları konusu görüşülüyor. Ancak biz acele edip hataya düşmemeliyiz. Ben Rusların inisiyatifi ele geçireceklerine inanmıyorum.

Alman Genelkurmayı Yurtdışı Operasyonlar Başkanlığı'nın 11 Nisan 1941'de bildirdiğine göre, Sovyet tümenlerinin batı sınırındaki gruplaşması savunma amaçlıydı. Moskova'daki Alman Askeri Ataşesi Krebs, 5 Mayıs'ta Halder'e şunu iletiyordu:

> Rusya, savaştan kaçınmak için her şeyi yapacaktır. Hatta toprak dâhil, her türlü tavizi verecektir.

Bu sırada, 6 Mayıs 1941'de, Stalin, Molotov'un yerine SNK Başkanı tayin edildi, yani başbakan oldu. SSCB dış politikasında değişiklikler bekleniyordu. Almanya Büyükelçisi Schulenburg'un Berlin'e bildirdiğine göre, kendisi, Stalin'in yeni görevinde Almanya ile iyi ilişkileri sürdürmeye çalışacağından emindi.

İşte bu arada 2. Dünya Savaşı'nın gidişatını etkileyen sıra dışı bir olay yaşandı: 10 Mayıs 1941'de, Almanya'nın devlet hiyerarşisinde üçüncü adam sayılan Rudolf Heβ uçakla Britanya'ya kaçtı ve paraşütle İskoçya'da bir alana indi. İngilizlere iltica eden Heβ, Hitler'e göre aklını kaçırmış biriydi; oysa Heβ Britanya ile barış sağlamaya çalışıyordu ve Hitler de bunu biliyordu. Hitler hapishane koğuşunda onunla birlikte *Kavgam* kitabı üzerinde çalışırken, sadece doğuya doğru yayılma politikasını değil, Almanya, Britanya ve ABD'nin de içinde yer alacağı bir kuzey halkları birliğini de planlıyorlardı. Muhtemeldir ki Hitler, 24 Mayıs 1940'ta, beklenmedik şekilde, Dunkerque'te, Rundstedt'e, deniz kıyısına sıkışmış ve kuşatılmış 300 bin kişilik Fransız ordusuna ve yarım milyon mevcutlu İngiltere harekât kolordularına bitirici darbeyi vurma iznini bu nedenle vermemişti ve müttefikler de böylece bu kuvvetleri Britanya'ya aktarabilmişlerdi. Bunun yanı sıra şunu da belirtelim ki Hitler, Fransa'yı dize getirdikten sonra Büyük Britanya ile bir barış anlaşması imzalamayı hedefliyor, resmi konuşmalarında ve çevresindekilerle yaptığı sohbetlerde Britanya İmparatorluğu'nun dağılmasını istemediğini dile getiriyordu; çünkü ona göre, bu durumda Ari ırkın hegemonyası ortadan kalkabilirdi. Rudolf Heβ de işte bu

amaçla Britanya'ya uçmuştu; Hitler, Britanya ile onurlu bir barış anlaşması imzalanmasını ve dünyanın, kuzey halklarının çıkarları doğrultusunda, bu iki devlet arasında paylaşılmasını arzu ediyordu. Rudolf Heβ'in sansasyonel kaçışını Hitler'in planladığını bizim tarihçiler de teyit etmektedirler. L. Bezımenskiy, Almanya dışişleri görevlilerinden Fritz Hasse ve SS Albayı Karl Wolff'un verdikleri bilgilere dayanarak, Hitler'in İngiltere ile barış anlaşması imzalamaya çalıştığını iddia etmektedir. Onun asıl amacı SSCB'yi işgal etmek ve doğuya açılmaktı:

> Rusya ile gerçek bir savaş devam ettiği sürece Britanya'ya taviz verilecek ve barış muhafaza edilecekti. Kumandanların iddialarına göre, Rusya en geç 8-10 hafta içinde teslim olacak ve bundan sonra artık barışı ve ortaklığı İngiltere'nin kendisi daha çok isteyecekti... Eğer Almanya doğuda serbest hareket etme karşılığında batıdaki işgal planlarından vazgeçerse, onunla barışmanın ne sakıncası olabilirdi?

Stalin, Rudolf Heβ'in misyonu hakkındaki gerçeği, ancak 1942'de, Sovyet istihbaratçılarının İngiltere'den gönderdikleri raporlardan öğrenmişti. Bunlara göre, Rudolf Heβ'in beklenmedik bir şekilde Britanya'ya kaçarak bu ülkeye iltica ettiğine dair yaygın görüş asılsızdı. Rudolf Heβ daha İskoçya'ya kaçmadan önce, çevresindekilerle yaptığı sohbetlerde ve tanıdıklarına yazdığı mektuplarda SSCB'ye saldırıdan bahsediyor ve Britanya'nın hedefte olmadığını kaydediyordu. Yani o, Britanya ile savaşa son verilmesi ve bu ülkeyle barış zemini aranmasından yanaydı.

Stalin bu bilgiyi zamanında edinmiş olsaydı, onu, Nisan 1941'de Churchill'den aldığı mektupla karşılaştırabilirdi. İngiltere Başbakanı mektubunda şunları yazıyordu:

> Güvenilir kaynaklardan edindiğim bilgilere göre, Almanya, Yugoslavya'yı kendi tarafına çektiğine emin olduktan, yani 20 Mart 1941'den sonra, Romanya'daki beş tank tümeninden üçünü Polonya'nın güneyine sevk etmeye başlamıştır. Fakat Almanlar, Sırbistan'daki ihtilal haberini alınca bu sevkiyatı hemen durdurdular. Siz bu bilgilerin önemini değerlendirebilirsiniz.

Sonraları N.S. Khruşov bu mektuba önem vermediği için Stalin'i suçlayacaktı. Fakat şu da var ki mektubu Stalin'e iletmekle görevlendirilmiş İngiliz Büyükelçi Stafford Cripps, 3 Nisan'da aldığı mektubu 16 Nisana kadar elinde tutmuş ve muhatabına iletmemişti. Ona göre, "böylesine kısa fragmanlar halindeki bir mektubu" Ruslar yanlış anlayabilirlerdi. Churchill'in ısrarı üzerine, büyükelçi mektubu Stalin'e ulaştırmıştı. Ancak Cripps haklıydı; Churchill'in bu tuhaf mektubu Stalin'i etkilememişti. Fakat Ekim 1942'de Londra'dan Rudolf Heβ ile ilgili bilgi geldikten sonra, Stalin, Almanya'nın plan-

larını Churchill'in çok daha iyi bildiğini anlamıştı. Bu mektubu gönderen Churchill, bir taraftan SSCB'ye işbirliği önerirken, diğer yandan da Almanya ile SSCB arasındaki savaşın bir an önce başlamasını istiyordu. Üstelik mektupta, düşmanın hangi bölgede, ne zaman bütün gücüyle saldıracağı hakkında hiçbir ipucu da yoktu.

Bizce Churchill, daha 1918'de planladığı, "Rusya'yı Almanya eliyle devirme, Rusya'nın özgürleştirilmesine yardım etmesi için Almanya'yı davet etme, Alman halkıyla barışma ve bolşeviklere karşı savaşma" hedefinden vazgeçmemişti. Amerikalı gazeteci Louis Kilzer'ın, *Churchill'in Yalanı: Nazi Almanya'sını Yok Eden Karanlık Sır* adlı kitabında da yazdığı gibi, Britanyalı koca kurt, 1941'den ta 1944'e kadar ikinci cephenin açılmaması için elinden gelen her şeyi yapmıştı ve 1944'te bile bu konuda isteksizdi. Hatta Churchill, Kilzer'ın yazdığına göre, müttefiklerin SSCB'ye yardım ve kredi kapsamında sağladıkları bazı donanım ve silahların teslim edilmesini de engellemeye çalışmıştı. Doğrudur, Mayıs 1941'de Londra'da Britanya yetkililerinin Rudolf Heβ ile neler konuştukları hâlâ bilinmemekte ve belgeler gizli tutulmaktadır; fakat görünen odur ki taraflar anlaşmışlardı; çünkü Almanya, Britanya Adalarına yönelik bir çıkarma harekâtı başlatmadı, Süveyş Kanalı yönünde taarruza girişmedi ve Irak'taki petrol madenlerini bombalamadı; bunun karşılığında Hitler de üç yıl boyunca ikinci cephe korkusu yaşamadan SSCB ile savaşma olanağına kavuştu.

Stalin Mayıs 1941'deki gizli Alman-İngiliz görüşmesi hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmasa da, Rudolf Heβ'in İskoçya'ya uçuşu Moskova'da büyük endişe yaratmış ve Almanya ile iyi geçinme telaşı iyice belirginleşmişti. Çünkü Almanya'nın Britanya ile uzlaşması ve barışması halinde, SSCB, Mihver Devletlerinin açık hedefi haline gelecekti.

Mikhail Meltyukhov'un iddialarına bakılırsa, 24 Mayıs 1941'de Sovyet yönetimi, güya Rudolf Heβ'in misyonunun sonuç vermediği ve boşa çıktığına ilişkin bilgi aldıktan sonra, Almanya'ya saldırma planına odaklanmış ve 15 Temmuz 1941'de harekete geçmeye karar vermişti. Oysa yapılan, sadece savunma hazırlıklarıydı ve 24 Mayıs değil, 15 Mayıs'tan başlayarak sınırda hızlı bir şekilde yeni savunma tahkimatı yapılmakta ve müstahkem mevziler inşa edilmekteydi. A.M. Vasilevskiy'in yazdığına göre, 1941 Mayısının ortalarından itibaren, Genelkurmayın talimatıyla, batı sınırı takviye ediliyordu ve iç askeri bölgelerden buraya 28 tümen sevk edilmişti:

> Böylece ordunun batı sınırında yoğunlaşma, yayılma ve mevzilenme harekâtı başlatılmıştı. Mayıs-Haziran 1941'de, demiryoluyla Kuzey Kafkasya, Volga ve Ural Askeri Bölgelerinden sevk edilmiş 19., 21. ve 22.

ordular Batı Dvina ve Dnepr Nehirleri boyunca konuşlandırılmış, ayrıca 16. Ordu da, Baykal Ötesi Askeri Bölgesi'nden Ukrayna'ya, Kiev Özel Askeri Bölgesi'ne kaydırılmıştı. 27 Mayıs 1941'de, Genelkurmay, batı sınırındaki askeri birliklere saha kumanda noktaları kurmaları için emir verdi... 1941 Haziran ayı başında, yedeklerden oluşan 800 bin kişi kısa hizmet için silah altına alındı ve bunların tamamı takviye olarak batı sınırındaki birliklerin ve müstahkem bölgelerin emrine verildi... 12-15 Haziran'da, sınırda yer alan askeri bölgelerdeki bütün birliklerin doğrudan sınır hattına konuşlandırılması emri verildi. 19 Haziran'da, bu birliklere, hava meydanları, pistler, garnizonlar, garajlar, depolar ve üslerde kamuflaj yapmaları ve uçakları hava meydanlarında hazır tutmaları emredildi.

M. Meltyukhov, bu seferberlik önlemleri ve hazırlıklarını, 15 Mayıs 1941'de kabul edilmiş saldırı planıyla açıklamaya çalışmaktadır; ancak Jukov'un yazdığına göre, tedbirlerde tam bir düzen ve sıra yoktu, her işlem ve uygulama için Stalin'den ayrı ayrı izin veya talimat alınıyordu, dolayısıyla tek bir plan söz konusu değildi:

O günlerden bahsederken, G.K. Jukov, hazırlıklar konusunda şunları yazmaktadır:

İ.V. Stalin, ana hava meydanlarında ve saha pistlerindeki hazırlıkları hızlandırma işleriyle çok yakından ilgileniyordu. Bir defasında, sohbet esnasında, askerlik şubelerinde kaydı olanların celp işlemlerinin gidişatını sormuştu. Fakat işgücünü ancak tarım alanlarında bahar çalışmaları bittikten sonra seferber edebilirdik... 13 Haziran'da, S.K. Timoşenko, benim de orada bulunduğum bir sırada Stalin'i telefonla arayarak sınır birliklerine savaşa hazır olmaları ve teyakkuz haline geçmeleri için emir vereceğini, ön hattaki destek birliklerini siperlere göndereceğini bildirdi ve onay istedi. Stalin, bu konuyu düşünmek gerektiğini bildirdi. Bir gün sonra Stalin'le tekrar buluştuk ve endişe verici gelişmeleri ilettikten sonra, sınır şeridindeki kuvvetleri savaş durumuna geçirmeyi önerdik. Stalin buna sert bir tepki gösterdi: "Siz ülkede seferberlik öneriyorsunuz, orduları alıp batı sınırına getirelim diyorsunuz, öyle mi? Ama bu savaş demektir! Yani ikiniz de bunu anlamıyor musunuz?" Ardından da şunu sordu: "Baltık, Batı, Kiev ve Odesa Askeri Bölgelerinde bizim kaç tümenimiz konuşlanmıştır?" Ben cevap verince şöyle dedi: "İstihbarata her konuda inanmak olmaz." Molotov ise şöyle diyordu: "Biz saldırıyı bekliyorduk ve tek bir amacımız vardı: Hitler'in saldırması için eline bahane vermemek. Çünkü o, bakın işte, Sovyet kuvvetleri sınıra toplanıyor ve ben de harekete geçmek zorunda kalıyorum diyebilirdi." Stalin Almanları provoke etmekten korkuyordu.

Oysa Khruşov'un, Nekriç'in ve diğer bazı araştırmacıların iddialarına göre, Stalin istihbaratın verdiği bilgileri dikkate almıyordu; ama onlar, bu bilgilerin neler olduğu ve ne kadarının doğru olduğu

hususunu bir tarafa bırakmaktadırlar. Pavel Sudoplatov anılarında şöyle demektedir:

> Edinilen istihbarat bilgileri Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırma niyetlerini ortaya koysa da, birçok veri birbiriyle çelişiyordu. Verilen raporlarda, sınırlarımızda bulunan ve Kızıl Ordu savunma hattını yarabilecek Alman askeri gücünün potansiyeli, tank birlikleri ve uçakları hakkında bilgiler yoktu... Almanya'nın SSCB'ye karşı savaşı ne zaman başlatacağına dair bilgiler birbirini tutmuyordu ve çok çelişkiliydi.

Üstelik 1939-1941 yılları arasında yaşanan gelişmelerin gösterdiği üzere, Hitler saldırı tarihlerini sürekli değiştiriyor ve bu durum Stalin'i kararsızlığa sevk ediyordu. Polonya'ya saldırı 26 Ağustos 1939, saat 04.30'da başlayacaktı, ancak Hitler son anda saldırı emrini geri almıştı. Saldırı 1 Eylül saat 04.25'te gerçekleşti ve Hitler, bunu da son anda, 31 Ağustos akşamı kararlaştırmıştı. Hitler, 5 Kasım 1939'da birliklerin Hollanda ve Belçika'ya saldırmak üzere sınırlara sevk edilmesi emrini vermiş, ancak emir iki gün sonra iptal edilmişti. 12 Aralık 1939'da, Batı Cephesi'ndeki harekâtın 1 Ocak 1940'tan itibaren başlamasına karar veren Hitler, 27 Aralık'ta bu tarihi değiştirmiş ve saldırıyı iki hafta sonraya ertelemiş, 10 Ocak 1940'ta ise, 17 Ocak 1940, saat 08.15'te taarruza geçilmesini emretmişti. Üç gün sonra emir yine iptal edilmişti. 1 Mayıs 1940'ta, saldırının 5 Mayıs'ta başlaması karara bağlanmış, ancak 3 Mayıs'ta saldırı tarihi tekrar değiştirilerek bir gün sonraya alınmış, ardından bir gün daha ertelenmişti. Nihayet 9 Mayıs'ta imzalanan emir uygulanmış ve batıdaki harekât 10 Mayıs'ta başlatılmıştı. Kısacası, Kasım 1939 ile Mayıs 1940 arasında, Hitler, Batı Cephesi'nde saldırıya geçilmesi için 27 defa emir vermiş ve bu emirleri 26 defa iptal etmişti. Bunları gören Stalin, SSCB'ye yönelik sonunda gerçekleşen saldırının da ertelenebileceğini düşünmüştü, çünkü aksi yöndeki istihbarat bilgilerine rağmen Almanlar ne Mart'ta, ne 15 Mayıs'ta, ne de 15 Haziran'da saldırmışlardı.

Y.Y. Çadayev'in anılarına göre, Stalin 14 Kasım 1940'ta şöyle demişti:

> Tarihte, Hitler gibi bir şahsiyet hiç olmamıştır. Hitler'in yaptıklarında bir mantık veya tek hedefe yönelik bir gayret göremezsiniz. Onun politikası devamlı değişmekte ve o, çoğu zaman tamamen ters yönde kararlar almaktadır. Faşizmin teorik tezlerinde de tam bir karmaşa söz konusudur.

Ani bir Alman saldırısını önlemenin tek çaresi Kızıl Ordu'nun kendisinin Alman birliklerine saldırmasıydı şeklinde bir yaklaşım da dile getirilebilir ve M. Meltyukhov da ısrarla işte bu görüşü savunmaktadır. Onun fikrince, Sovyet saldırısı, belki savaşın kaderini

belirlemez, fakat gidişatını değiştirir, Almanların ani saldırı planını bozar ve büyük hezimeti, önemli insan zayiatını ve maddi kayıpları önleyebilirdi. Hatta yazara göre, bu durumda Kızıl Ordu daha 1942'de Berlin'e girebilir ve SSCB, Avrupa'da, 1945 sonrası kontrolü altına aldığından çok daha geniş toprakların denetimine sahip olabilirdi.

Lev Bezımenskiy ise bunun aksini savunmaktadır; ona göre, Sovyet birlikleri eğer 15 Mayıs 1941'de harekete geçseydi, Kızıl Ordu, 22 Haziran'da başlayan ani taarruz karşısında yaşadığından da beter bir duruma düşerdi. Zaten 15 Mayıs'ta saldırıya geçme planını hazırlayanlardan biri olan G.K. Jukov da bu saldırı planından pek hoşnut değildi, zira orduyu böyle büyük bir savaşa hazır görmüyordu. Jukov, Anfilov'la konuşurken, Stalin'in bu plana itiraz etmesinin çok isabetli olduğunu, aksi halde büyük bir felaket yaşanacağını söylemişti. Eğer seferber edilen Kızıl Ordu kıtaları Polonya ve Doğu Prusya topraklarında Almanya'nın devasa askeri makinesinin öldürücü darbelerine maruz kalsalardı, ülke toprakları savunmasız kalacak, Almanlar, "Barbaros Planı" uyarınca, ciddi bir engelle karşılaşmadan Arkhangelsk-Astrakhan hattına kadar ulaşacaklardı.

Tarihçi A. Golenkov, Sovyet ordusunun 1941'de önleme amaçlı herhangi bir operasyon başlatması halinde, SSCB'nin propaganda ve dış politika açısından da büyük zarar göreceğini iddia etmektedir. Bu tarihten 27 yıl önce, Çar 2. Nikolay bir seferberlik başlatmış ve Almanya da buna cevaben Rusya'ya savaş ilan etmişti. Topyekûn bir taarruza geçen Rus ordusu, daha savaşın ilk günlerinde kuşatılmış ve kısa sürede de bozguna uğramıştı. Rus ordusunun 1914'te Doğu Prusya'da yaşadığı hezimet, 1918'de Stalin'in de bizzat içinde yer aldığı Kızıl Ordu'nun Polonya'da uğradığı bozgun, daha yeni bitmiş Finlandiya savaşında yaşanan zorluklar ve ayrıca Alman kuvvetlerinin 1939-40 arasında kazandığı başarılar, saldırı düşüncesinin pek isabetli olmadığını göstermekteydi. Bu bakımdan, Sovyet yönetiminin Almanya ile savaş konusunda kararsız kalması doğal sayılmalıdır.

Molotov, Stalin'in Alman taarruzu karşısında neden "gafil avlandığı"nı ve acilen önlem alamadığını yorumlarken, yapılan hatalardan çok, Sovyet yönetiminin zaaflarına vurgu yapıyordu:

> Zayıftık, çünkü böyle bir şeye psikolojik açıdan tam hazır olmak zaten neredeyse imkânsızdı... Her anlamda tam hazır olmadığımızın farkındaydık ve dolayısıyla da, doğaldır ki aşırıya kaçabilirdik.

Özellikle de istihbaratın verdiği daha önceki tutarsız bilgilerden sonra, Sovyet yönetiminin ve bu arada Stalin, Molotov ve diğer liderlerin Rikhard Zorge'den gelen habere kayıtsız şartsız inanmaları beklenemezdi. Şunu da kaydedelim ki savaş arifesinde bazı ülkelerin, özellikle de Britanya'nın gizli servisleri ve istihbarat şebekeleri bolca dezenformasyon malzemesi yayıyorlardı. Kim Philby'nin Moskova'ya bildirdiğine göre, Londra'nın amacı, Almanya'yı bir şekilde SSCB'ye karşı savaşa tahrik etmekti. Bunun içindir ki İngiliz ajan şebekleri ve propaganda organları, Sovyet ordusunun Polonya'nın güneyinde saldırıya geçeceğine dair uydurma haberler yayıyorlardı. Savaşın iyice yaklaştığı günlerde Almanya'nın kendisi de geniş çaplı dezenformasyona başvurmaktaydı. Goebbels, 25 Mayıs 1941'de şu notu düşüyordu:

> Rusya'ya gelince, biz çok büyük çaplı bir asılsız ve yalan bilgi akışı oluşturabildik. Gazete "yalanlar"ı, yurtdışındakilerin neyin gerçek, neyin uydurma olduğunu anlamalarını engelliyor.

Gobbels, Moskova ile sağlam barış, Stalin'in Berlin ziyareti, İngiltere'ye kısa sürede yapılacak çıkarma gibi yalanlar uydurulmasını tavsiye etmekteydi. Örneğin onun 14 Haziran'da, büyük bir memnuniyetle güncesine kaydettiğine göre, İngiliz radyosu, Almanya'nın Rusya'ya saldıracağına ilişkin haberlerin blöf olduğunu bildiriyordu. Gobbels, 15 Haziran tarihli notunda ise, oyunun başarıya ulaştığını yazıyordu.

Sovyet istihbaratçıları da bu tür dezenformasyon oyunlarının tuzağına düşüyorlardı. TASS Ajansı'nın Almanya'daki temsilcisi İ.F. Filippov, Haziran 1941'de Moskova'ya şu bilgiyi gönderiyordu:

> Biz Hitler'in devasa bir blöf hazırladığından kesinlikle eminiz. Savaşın yarın veya öbür gün başlayacağına inanmıyoruz... Hitler savaşı sürdürmek için, bizden kendilerine yarayacak tavizler koparmak için baskı ortamı yaratıyor ve bu, gayet açıktır.

İlginçtir ki Harro Schulze-Boysen istihbarat grubunun Berlin'den gönderilen raporunda da aynı bilgiler yer alıyordu. Bunlara bakılırsa, askeri harekât başlamadan önce Sovyetler Birliği'ne bir ültimatom verilecek ve Üçlü Pakt'a katılması teklif edilecekti. Mayıs 1941'de, Göring'in karargâhında çalışan Gregor adlı bir subayın Sovyet istihbarat mensuplarına ilettiği bilgiye göre, Almanya, Moskova'ya, SSCB'nin Mihver Devletleriyle birlikte İngiltere'ye karşı savaşmasını önerecek ve onun sonuna kadar bu ittifak içinde kalmasının güvencesi olarak da Alman birliklerinin Ukrayna'da ve muhtemelen Baltık ülkelerinde de bulunması için izin isteyecekti.

İşte böyle bir ortamda, Stalin ve diğer Sovyet yöneticileri beklemeyi tercih etmişlerdi, çünkü Almanya'nın saldırısını erteleyeceğini veya bir ültimatom vereceğini düşünüyorlardı. Bu beklenti temelsiz de değildi; zira Hitler'in saldırı emirleri öncesinde genelde birkaç aylık siyasi bir kriz yaşanıyordu. Münih Anlaşması'ndan önce Almanya ile Çekoslovakya arasında çıkan siyasi kriz aylarca devam etmişti. 2. Dünya Savaşı da bir buçuk yıl süren Danzig sorunu gerekçe gösterilerek başlamıştı. Sadece bir direniş sergileyemeyecekleri zaten bilinen Norveç, Belçika, Hollanda ve Danimarka gibi ülkelere herhangi bir kriz veya sürtüşme yaşanmaksızın saldırı emri verilmişti. Sovyet hükümeti, SSCB'nin bu ülkeler kadar ufak ve aciz olmadığının farkındaydı ve bir panik içinde değildi. Molotov'un savaşın başlamasından bir hafta sonra İngiliz Büyükelçi Cripps'e itiraf ettiğine göre, Kremlin'deki hiç kimse, savaşın herhangi bir siyasi kriz, ültimatom veya derin bir ihtilaf söz konusu olmaksızın başlamasını beklemiyordu.

Şunu da biliyoruz ki SSCB, o sırada Almanya ile olan ilişkilerini bozmamak ve hatta daha da geliştirmek için çaba harcıyordu. 22 Mayıs 1941'de Schulenburg'un Berlin'e bildirdiğine göre, Sovyet dış politikası, öncelikle Almanya ile savaşı önlemeye yönelikti, Sovyet basınındaki genel hava ve tutum, SSCB hükümetinin son haftalarda Almanya ile ilgili konulardaki iyi niyetli yaklaşımı ve yorumları, Almanya ile imzalanmış ekonomik anlaşmalara uyması bunun göstergesiydi.

13 Haziran 1941'de, Molotov, Schulenburg'a, TASS Ajansı'nın bir gün sonra resmi basında yer alacak açıklamasının metnini iletmişti; burada, SSCB ile Almanya arasında savaş çıkacağına dair söylentiler tekzip ediliyor, bu tür tahrikçi söylentilerin Moskova'daki Britanya Büyükelçisi Cripps'ten kaynaklandığı açıklanıyordu. Sovyet ve Alman ordularının sınırda yığınak yaptıklarına ilişkin haberlerin, ayrıca Berlin'in Sovyet hükümetinden toprak ve ekonomik tavizler istediği hakkındaki bilgilerin de asılsız olduğu beyan edilmekteydi:

> ... SSCB, Almanya ile imzalanmış Saldırmazlık Hakkında Pakt'ın şartlarına uymaktadır ve uyacaktır. Yaz mevsiminde Kızıl Ordu'da yedeklerin kısa dönemli hizmete alınması ise, yedeklerin periyodik eğitimi ve demiryolları şebekesinin potansiyelinin yıllık denetimi amaçlıdır; dolayısıyla da bunu Kızıl Ordu'nun Almanya'ya karşı düşmanca bir tedbiri olarak gösterme çabası saçmalıktır.

Schulenburg, TASS Ajansı'nın bu açıklamasını çok doğru ve mantıklı bulmuştu; bu beyanat, Almanya tarafından herhangi bir karşı iddia veya itiraz öne sürülmesi için zemin bırakmıyordu. Stalin'i eleştirenler, 14 Haziran 1941'de Sovyet gazetelerinde yayım-

lanmış bu TASS metnini farklı şekilde değerlendirerek, onun genel Sovyet kamuoyunda Sovyet-Alman ilişkilerine dair yanlış hayallere yol açtığını ve bunun da savunma çabalarına olumsuz yansıdığını vurgulamaktadırlar. Buna karşın, askeri çevreler bu konuda aynı eleştiriyi yöneltmemişlerdir. A.M. Vasilevskiy'in yazdıklarına göre, kumandanlar, TASS Ajansı'nın açıklamasının ardında yatan gerçek kaygıyı biliyorlardı; buradaki temel amaç, Hitler yönetiminin asıl niyetlerini öğrenmekti:

> Dolayısıyla da ben, TASS Ajansı'nın resmi açıklamasını, bizi fazla rehavete sevk eden ve neredeyse yan gelip yatmamıza yol açan bir belge olduğunu kabul edemem. O sırada orduda herhangi bir rehavet veya aşırı rahatlık yoktu. Haziran 1941'de bizim Operasyon Başkanlığı'nda çalışan bütün elemanlar, yukarıdan ek emirler almaksızın, aralıksız olarak görevlerinin başındaydılar... Ne yazık ki planladığımız bütün seferberlik ve organizasyon çalışmalarını tamamlayamadığımızı da itiraf etmeliyim. Hitler Almanya'sının ne zaman saldıracağı konusundaki yanlış tahminler de bu faaliyetlerimizi olumsuz etkilemişti; ayrıca ülkemizin ekonomik imkânları da ancak bu kadarına elveriyordu ve biz, istediklerimizin hepsini yapamadık. Bu arada, askeri yönetimin planlama hataları ve pratik uygulamalardaki eksikler de belirli derecede etkili olmuştur.

Stalin ve arkadaşlarının içinde bulunduğu durum son derece kritikti; çünkü savaşı erteleyen, zaman kazanan ve muhtemel cephe hattını eski sınırdan yüzlerce kilometre batıya taşıyan Stalin, şimdi, ister harekete geçme emri versin, isterse de beklemeyi tercih etsin, bu avantajları kaybetme sürecine girmişti. Molotov'un F.Çuyev'le söyleşisinde, Almanya'nın saldırısına karşı hazırlık konusundan bahsederken belirttiği gibi, Stalin'in yerinde kim olursa olsun yüzde yüz doğru karar veremezdi. Fakat Molotov bunun bir mazeret olamayacağını da kaydetmekte, kendisinin ve Stalin'in hatalı olduğunu kabul etmekte ve bu hususta Stalin'in de kendi suçunu kabullendiğini söylemektedir.

Buna karşın, Khruşov'un yönelttiği, Stalin'in bazı kumandanları dinlemediği, Sovyet tarafına sığınan Alman firarilerin verdiği bilgilere inanmadığı ve diğer kaynaklardan gelen bilgileri göz ardı ettiğine dair çok iddialı suçlamalar ise yersizdir. Bunu kanıtlayan bir olay tam da 21 Haziran 1941'de yaşanmıştır. Berlin'deki Sovyet Büyükelçisi Dekanozov, Almanya hükümetine, Alman uçaklarının 18-19 Haziran 1941'de Sovyet hava sahasını yaklaşık 180 defa ihlal etmesinden dolayı bir nota vermişti. Notada, Sovyet hükümetinin, 27 Mart-18 Nisan 1941'de gözlemlenen yine bu tür 80 ihlalle ilgili olarak, 20 Nisan 1941'de de itirazını ilettiği vurgulanıyordu. Sovyet

hükümeti, bu bağlamda, Almanya yetkililerinden, Alman uçaklarının Sovyet sınırını ihlal etmemeleri için önlem almalarını beklediğini bildiriyordu. Molotov, Dekanozov'un Berlin'de vereceği notayı 21 Haziran akşamı Almanya Büyükelçisi Schulenburg'a göstermiş ve onun Berlin'e sitem içeren herhangi bir haber gönderip göndermediğini sormuştu:

> Alman hükümetinin Sovyet yönetiminden memnun olmadığını ortaya koyan bazı işaretler söz konusudur. Hatta Almanya ile SSCB arasında savaş başlayacağı gibi söylentiler dolaşmaktadır. Bunun nedenlerinden biri de TASS Ajansı'nın 14 Haziran tarihli açıklamasına Almanya'nın hâlâ herhangi bir karşılık vermemiş olmasıdır; hatta bu açıklama Almanya'da hiç yayımlanmamıştır. Sovyet hükümeti Almanya'nın neden hoşnut olmadığını anlamakta zorlanmaktadır. Eğer bu hoşnutsuzluğun nedeni Yugoslavya konusu ise, ben, Molotov, şahsen önceki beyanatlarımla bu konuya açıklık getirdiğimden eminim ve üstelik bu o kadar güncel bir mesele de değildir. Eğer Schulenburg, Sovyet-Alman ilişkilerinin neden şimdiki hale geldiğini açıklarsa, Molotov olarak çok memnun olacağım.

Schulenburg konuya ilişkin gerekli bilgilere sahip olmadığını ve dolayısıyla da kesin bir görüş bildiremeyeceğini söylemiş, ancak bu hususu Berlin'e ileteceğini kaydetmişti.

21 Haziran akşamı, Jukov'un sınırdan aldığı habere göre, Alman ordusundan firar ederek Sovyet tarafına sığınan bir başçavuş, Alman birliklerinin artık harekâta hazır olduğunu ve taarruzun 22 Haziran sabahı başlayacağını bildirmişti. Jukov bu bilgiyi derhal Savunma Halk Komiseri'ne ve Stalin'e iletti. Stalin de ona, Savunma Halk Komiseri'yle birlikte Kremlin'e gelmelerini söyledi.*

Stalin, bu buluşma sırasında, sınır bölgelerindeki bütün birliklere tam hazır duruma geçmeleri için verilecek emrin taslağını kabul etmedi ve Jukov'la Timoşenko'nun önerdikleri bu taslak yerine kısa bir talimat gönderilmesini önerdi. Buna göre, saldırı, Alman kıtalarının provokasyon amaçlı manevrası yüzünden başlayabilirdi ve sınır bölgelerindeki birliklerin durumu ağırlaştıracak hiçbir provokasyona kapılmamaları gerekiyordu. Emre göre, birlikler savaşmak için tam hazır vaziyette bulunacak, Almanların ve müttefiklerinin muhtemel bir saldırısına karşı koyacaklardı:

> a) 22.06.1941 gece vakti, devlet sınırında yer alan müstahkem mevzilerdeki ateş noktalarında gizlice pozisyon alınsın;
>
> b) 22.06.1941'de, şafak öncesi, saha pistlerinde ve hava meydanlarında bütün uçaklar, ayrıca kara kuvvetlerine ait uçaklar da hazır duruma getirilsin ve titizlikle kamufle edilsin;

* Ziyaretçi defterindeki kayıtlara göre, Jukov ve Timoşenko'nun yanı sıra Budyonnıy ve Mekhlis de gelmişlerdi.

c) Bütün kıtalar savaşa tam hazır vaziyette tutulsun. Birlikler mevzilenmiş olacak ve kamuflaj yapılacaktır;

d) Celbe tabi personel mevcudu alarma geçirilmeksizin, uçaksavar savunma birimleri tam hazır durumda bulundurulsun. Kentlerde ve tesislerde karartma tedbirleri için bütün hazırlıklar yapılsın;

e) Özel bir emre kadar başka hiçbir önlem alınmayacaktır. Timoşenko. Jukov. 21.06.1941

22 Haziran saat 00.30'da, Jukov ve Timoşenko, bir Alman askerinin daha firar ederek bir Sovyet birliğine sığındığını ve Alman birliklerinin gece saat 4.00 civarında saldırıya geçecekleri hakkında bilgi verdiğini Stalin'e iletmişlerdi. Stalin, son emrin durumunu sormuş, Jukov da emrin birliklere iletildiğini söylemişti. Demek ki o, savaşın başlayacağı hakkındaki uyarıları kulak ardı etmemişti. Ama bu kez de söz konusu emrin çok geç verildiği ve önerilen tedbirlerin yetersiz kaldığı söylenebilmekte ve yazılabilmektedir. Elbette ki tarihi geri getiremeyiz ve o sırada felaket önlenebilir miydi, yoksa kaçınılmaz mıydı sorularının cevabını tam olarak bilmiyoruz. Ama bir şey kesindi: 23 Ağustos 1939'da imzalanan paktla kazanılmış barış süreci artık sona ermekteydi ve ülkemiz, tarihinin en ağır sınavıyla yüzleşmek üzereydi.

3. KISIM

BÜYÜK VATAN SAVAŞI

15. Bölüm

Savaşın İlk Günleri

Savaşın ilk günlerinde Stalin'in kendini kaybettiğine ilişkin iddia, Khruşov'un marifetiyle kitaptan kitaba tekrarlanagelmiştir. Khruşov hatıralarında şöyle yazmaktadır:

> Savaş başladıktan sonra Sovyet hükümeti veya şahsen Stalin hiçbir açıklamada bulunmadı... Stalin o sırada hiç konuşma yapmadı. O, tamamen tavırsız kalmıştı, düşünüp karar verecek hali yoktu... Savaş başlayınca, Politbüro, Stalin'in huzurunda toplanmıştı. Toplantıda bütün üyeler mi yoksa sıkça Stalin'in yanında bulunan grup mu vardı, hatırlamıyorum. Stalin, moral olarak tamamen çökmüştü ve şöyle dedi: "Savaş başladı. Lenin proleter Sovyet devletini bize emanet etti, bizse onu bok..." Aynen böyle söyledi. Ben yönetimden vazgeçiyorum dedi ve çekip gitti.

Khruşov, partinin 20. kongresindeki konuşmasında da buna benzer sözler söylemişti:

> Unutmayalım ki yaşanan ilk ciddi hezimetlerden sonra Stalin artık sonun geldiğini düşünüyordu; bu çok önemlidir. O günlerdeki konuşmalarından birinde şöyle demişti: "Lenin'in yarattığı her ne varsa hepsini ebediyen kaybettik." Bundan sonra, Stalin, uzun süre, genel olarak her şeyden elini ayağını çekmişti ve fiilen askeri harekâtı yönetmiyordu.

D. Volkogonov, Khruşov'un hatıralarına dayanarak, Stalin'in savaşın ilk günlerinde şaşkın ve kararsız bir durumda kaldığını, uzun süre kendisini toparlayamadığını, Jukov'un askeri harekâtın başlaması hakkında söylediklerini anlamakta zorlandığını yazmaktadır.

Buna karşın, Molotov, bu iddiayı kesinlikle kabul etmemiş ve bu konuda Çuyev'e şöyle demiştir:

> Kendini kaybetmişti diyemeyiz; ancak doğrusu çok üzülüyor, fakat bunu açığa vurmuyordu. Yoksa üzülmediğini söylemek saçma olur.

SNK Özel Kalem Müdürü Y.A. Çadayev ise, 22 Haziran sabahı Stalin'in Kremlin'de çok perişan bir durumda olduğunu yazmaktadır:

Çok kısa bir uykudan sonra çalışma odasına gelmişti. Oldukça yorgun ve bitkindi, konuşmak bile istemiyordu. Çökmüş bir hali vardı. Yanından geçerken selamına hafif bir el hareketiyle öylesine karşılık verdi.

Fakat Stalin'in üzgün ve bitkin olması, onun yönetimi bırakacak kadar sarsıldığı anlamına gelmez. Üstelik savaşın ilk günleriyle ilgili bilgiler ve anılarda anlatılanlar oldukça çelişkilidir. Alman saldırısının başladığını Stalin'e ilk haber verenin kim olduğu belli değildir (G.K. Jukov, V.M. Molotov veya N.G. Kuznetsov). Ancak şu bir gerçektir ki Stalin, 21 Haziran'ı 22 Haziran'a başlayan gece pek uyuyamamıştı. Ziyaretçi defterindeki kayıtlara bakılırsa, en son ziyaretçi onun çalışma odasından 21 Haziran 1941, saat 23.00'da ayrılmış, 22 Haziran sabahı saat 05.45'te, o, yine odasında ziyaretçi kabul etmişti. Molotov, İçişleri Halk Komiseri Beria, Savunma Halk Komiseri Timoşenko, Genelkurmay Başkanı Jukov, Kızıl Ordu Siyasi İşler Başkanı Mekhlis de gelenler arasındaydılar. Jukov, anılarında belirttiği üzere, 22 Haziran gecesi saat 03.00 civarında Stalin'i telefonla aramış, saat 04.00'da ise artık uyandırmış ve ona Almanların saldırıya geçtiklerini bildirmişti.

Stalin'in o sırada tamamen sarsıldığına ve çalışamaz durumda olduğuna ilişkin iddialar elbette asılsızdır. O, 22 Haziran sabahı, artık sınırdaki durumla ve sınır cumhuriyetlerinde olup bitenlerle ilgilenmeye başlamıştı. Stalin, sabah saat 7.00'da Minsk'e telefon ederek Belarus KP(b) MK 1. Sekreteri P.K. Panomarenko ile konuşmuş ve ona şöyle demişti:

> Askeri Bölge Karargâhı'ndan, yani artık cepheden aldığımız bilgiler son derece yetersizdir. Karargâh olup bitenleri iyi bilmiyor. Sizin planladığınız önlemler ise genelde doğrudur. En kısa zamanda MK ve hükümetten bu konuda gereken talimatları alacaksınız. Bütün faaliyetlerin yönünü en kısa sürede ve kesin bir şekilde askeri şartlara göre değiştirmeniz gerekecektir. Oradaki parti örgütü ve genel olarak Belarus halkı, ülkemizin üzerine ölüm tehlikesinin çöktüğünü idrak etmelidir; emekçilerin bütün gücünü, mevcut kaynak ve imkânların hepsini düşmana karşı verilecek acımasız savaş için seferber etmek gerekiyor. Düşmanı mümkün olan her hatta, her çizgide engellemeye çalışmalı, onu durdurmalıyız. Bu arada Sovyet devleti gücünü toplayarak düşmanı bozguna uğratacaktır. Herkesin cesur olması gerekiyor, kararlı ve cesur olmalısınız, inisiyatifi elden bırakmayın, her konuda yukarıdan emir beklemeyin. Siz şahsen makamınızı cephenin Askeri Konseyine taşıyın. MK'nın ve Belarus hükümetinin işlerini oradan yönetin. Öğleye doğru ben yine arayacağım; o zamana kadar cephedeki durum hakkında daha ayrıntılı bilgi hazırlayın.

Panomarenko, Stalin'in telefonda ilettiklerini aynen kaydetmiştir ve bu kayıt, Stalin'in 22 Haziran sabahı bazı yazarların belirttiği kadar çökmüş olmadığını açıkça göstermektedir. Stalin bir yandan savaşın ilk saatlerinde neler olup bittiğini öğrenmeye çalışırken, bir yandan da Savunma Halk Komiseri'nin 2 nolu emrini hazırlıyordu ki bu emir, sabah saat 07.15 dolaylarında askeri bölgelere iletilecek-

ti. Ne var ki sınırdan gelen haberler ve bilgiler eksik ve çelişkiliydi. Jukov'un da hatıralarında yazdığı gibi, Alman sabotajcı grupları ve vurucu timleri, birçok haberleşme hattını, irtibat bölüğünü ve muhabere sistemini imha etmişlerdi. Genelkurmay ilk doğru dürüst bilgileri ancak sabah saat 8.00 civarında edinebilmişti ve bunlar bir rapor halinde Stalin'e sunuldu. Ülke yönetiminin ve ordunun önde gelen kumandanlarının Kremlin'de toplandığı sırada, artık genel tablo aşağı yukarı açıklık kazanmıştı. Sınır bölgelerindeki bütün hava meydanları, pistler, demiryolu kavşakları, Kiev, Minsk dâhil birçok kent uçaklarla bombalanmış, Alman birlikleri batı sınırı boyunca harekete geçerek Kızlı Ordu kıtalarına saldırmışlardı.

Bu bilgilerin değerlendirilmesinin ardından, kumandanlar, 08.30 civarında Kremlin'den ayrılmışlar, VKP(b) MK yöneticileriyle Komintern liderleri Manuilskiy ile Dimitrov ise Stalin'in odasında kalmışlardı. Artık savaşın başladığının ülke halkına nasıl ve hangi şekilde ilan edileceği, açıklamayı kimin yapacağı konusu tartışılmıştı. Mikoyan anılarında şöyle yazmaktadır:

> Savaşın başladığını açıklamak için radyodan bir resmi bildiri yayımlanması kararlaştırıldı. Elbette ki bu açıklamayı Stalin'in yapması teklif edildi. Ama Stalin bunu kabul etmedi: "Molotov açıklasın işte." Biz hepimiz buna karşı çıktık; çünkü halk bunu yanlış anlayacak, böylesine tarihi, ağır ve dramatik bir anda parti MK 1. Sekreteri ve hükümetin başkanı Stalin'in yerine onun yardımcısının konuşma yapması çok yanlış bir izlenim bırakacaktı. Bize göre, o anda önderin konuşması, halka hitap etmesi ve halkı topyekûn ülkeyi savunmaya çağırması gerekiyordu. Ancak bizim telkin ve ricalarımız sonuç vermedi. Stalin o anda konuşma yapmak istemediğini ve başka bir sefer konuşacağını söyledi. Stalin'in bu kadar inat etmesi karşısında, Molotov'un konuşmasına karar verildi.

Sonraları Molotov, Stalin'in itirazını şöyle açıklayacaktı:

> Neden Stalin değil de ben açıklama yaptım? O, ilk konuşmayı kendisi yapmak istemiyordu, çünkü daha açık ve belirgin bir tablo gerekiyordu, tutarlı sözler ve somut bir konuşma için bilgi lazımdı. O, otomatik bir makine gibi hemen karşılık veremezdi, zamana ihtiyacı vardı. O, hem bir politikacı, hem de bir insandı. Bir politikacı olarak, o günkü belirsizlik ortamında beklemesi gerekiyordu ve sözünü, bazı hususlar netleşince söylemeliydi; zira onun somut bir konuşma tarzı vardı, hemen tepki göstermek ve belirgin ifadeler kullanmak o sırada doğru olmazdı. O, birkaç gün bekleyeceğini ve cephelerdeki durum açıklık kazanınca konuşacağını bildirdi.

Çuyev konuşma metnini kimin yazdığını sorunca, Molotov şu cevabı vermiştir:

> Bu resmi bir açıklamaydı, metni ben yazdım ve sonra elbette ki bütün Politbüro üyelerinin huzurunda üzerinde redaksiyon yapıldı. Bu yüzden, bu sözlerin hepsinin bana ait olduğunu söyleyemem, çünkü haliyle eklemeler ve düzeltmeler yapılmıştı.

Molotov, konuşma metni hazırlanırken Stalin'in de katkıda bulunduğunu belirtmekte, fakat Stalin'in neleri önerdiğini, hangi ifadelerin ve fikirlerin Stalin'e ait olduğunu söylememektedir. Molotov radyodan halka şöyle seslenmişti:

> Sovyet Birliği'nin erkek ve kadın yurttaşları! Sovyet hükümeti ve onun önderi Yoldaş Stalin bana şu açıklamayı yapma görevini verdiler: Bugün sabah saatlerinde, Almanya, uygar halkların tarihinde eşi görülmemiş bir ihanete imza atmıştır. Almanya hükümeti, Kızıl Ordu birliklerinin Almanların doğu sınırında yoğunlaşmasını gerekçe göstererek SSCB'ye karşı savaşa girme kararı almıştır. Şu bir gerçektir ki aslında Sovyet hükümeti, Sovyet-Alman Saldırmazlık Paktı'nın bütün şartlarına dürüst bir şekilde uymaktaydı ve 22 Haziran'a kadar Almanya'nın bu konuda SSCB'ye yönelik hiçbir şikâyeti veya itirazı olmamıştır. Sovyet hükümeti, aynı zamanda, Sovyet askeri birliklerinin Romanya sınırını ihlal ettiklerine ilişkin iddiayı da kesinlikle kabul etmemektedir.
>
> Bir zamanlar Napolyon da Rusya'ya karşı bir sefer başlatmış ve halkımız, buna Vatan Savaşı ile cevap vermişti; Napolyon bozguna uğramış, onun siyasi kariyeri de, hegemonyası da sona ermişti. Ülkemize karşı yeni bir sefer ilan eden, haddini aşmış, ne oldum delisi Hitler'in sonu da aynı olacaktır. Kızıl Ordu ve tüm halkımız, anayurdu, onuru ve özgürlüğü için yine zafere kadar savaşacaktır. Halkımızı bu Vatan Savaşı'nda disipline uymaya, organize olmaya, gerçek vatanseverler olarak her türlü fedakârlığı göze almaya ve Sovyet hükümetinin ve yüce önderimiz Stalin'in çevresinde safları pekiştirmeye çağırıyorum. Biz davamızda haklıyız. Düşman ezilecektir. Zafer bizim olacaktır!

Son ifadeler, Büyük Vatan Savaşı yıllarında temel sloganlar olacaktı. Çadayev'in hatıralarına göre, Molotov radyo konuşmasını bitirdikten sonra, Stalin ona uğramıştı:

> "Nasıl da heyecanlanıyordun yahu! Ama çok iyi konuştun."
>
> "Oysa bana öyle geliyor ki çok da iyi konuşamadım."
>
> Derken Kremlin'deki telefon çaldı; Molotov ahizeyi kaldırdı ve sonra Stalin'e baktı:
>
> "Seni Timoşenko arıyor. Konuşacak mısın?"
>
> Stalin ahizeyi aldı ve karşıdakini dinledikten sonra şöyle dedi:
>
> "Saldırının ani olması elbette ki savaşta büyük öneme sahiptir. Bu sayede inisiyatif kazanılır ve dolayısıyla da saldıran taraf büyük avantaj sağlar. Ama Siz, ani saldırı bahanesiyle kusurları örtmeye çalışıyorsunuz. Yeri gelmişken, şunu da bilin ki Almanlar bu ani saldırı ile ordumuzun içinde panik yaratmak istiyorlar. Hiçbir şekilde paniğe kapılmamaları için komutanların hepsini uyarmak gerekiyor. Talimatta bunu da vurgulayın... Eğer talimatın taslağı hazırsa, onu son raporla birlikte ele alalım ve karar verelim... Bir kere daha kumandanlarla irtibata geçin ve durumu öğrenip buraya gelin. Size ne kadar zaman lazım? Peki, iki saat, daha fazlası olmaz... Pavlov'un tarafında durum nasıl?"

Yani Molotov'un radyo konuşmasından sonra, Stalin, Timoşenko ile bir telefon görüşmesi yapmış ve Çadayev'in anılarına

göre, Pavlov'un yaptıkları hakkında Timoşenko da çok olumsuz ifadeler sarf edince, Stalin, kaşlarını çatarak telefonun ahizesini yerine koymuş ve öfkesini zor tutarak şöyle demişti:

Pavlov sınırda ne olup bittiği hakkında somut olarak hiçbir şey bilmiyor! Orduların karargâhlarıyla bile irtibatı yok! Ordulara gönderilen talimatın geç gelmesini mazeret olarak gösteriyor. Ama yani talimat gelmemişse bile, ordu savaşa hazır olmak zorunda değil midir? Bence Şaposnikov'u Pavlov'un yanına göndermek gerekiyor. Onun orduları organize edip düzene sokacağından ve savunma mevzilerine çekidüzen vereceğinden kuşkum yok. Görünen o ki ordularımız batı sınırını savunamıyorlar. Ordular çok sıkıntılı durumda, insan gücü ve donanım eksik, özellikle uçak yetmiyor. Saldırının daha ilk saatlerinden başlayarak Alman uçakları havada üstünlüğü ele geçirdiler. Bizim uçaklar kalkmaya bile zaman bulamamışlar. Biz takviye göndermekte geç kaldık, birçok şeyi yapamadık, sözün kısası zaman kaybettik...

Stalin öğleye doğru yeniden Belarus KP(b) MK 1. Sekreteri Panomarenko'yı aramış, son durum hakkında bilgi almış, Pavlov'un ne yaptığını ve ne düşündüğünü sorunca da şu cevabı almıştı:

> Pavlov, birçok olumlu özelliğine rağmen, şu anda oluşmuş olan çok ağır şartlarda, özellikle de birliklerin karargâhlarıyla irtibatın kesilmesinden dolayı, durumu gerçek haliyle değerlendirme imkânından yoksundur ve savaşan kıtaları yönetecek durumda değildir, şaşkın ve tedirgin haldedir ve yönetimle ilgili konulara odaklanamıyor. Çok rica ediyorum, Yoldaş Stalin, Sovyetler Birliği mareşallerinden otorite sahibi birini buraya, cephe karargâhına gönderin ki... durumu dikkatle analiz etsin, acil önlemler ve çözümler bulsun ve kumandana danışmanlık yapsın...

Stalin Panomarenko'ya şu cevabı vermişti:

> Bu konuyu düşündük ve bugün Mareşal Boris Mikhayloviç Şaposnikov size gelmek üzere yola çıkıyor. Unutmayın ki o çok deneyimli bir askeri uzmandır ve MK'nın ona güveni tamdır. Ona yakınlık gösterin ve tavsiyelerine uyun.

Savaşın ilk gününü hatıralarında kaydeden Çadayev, o gün Stalin'le birlikte iki toplantıya katıldığını ve tutanakları düzenlediğini yazmaktadır. Onun anılarına göre, ülke yönetiminin ve askeri kumandanlığının cephelerdeki gerçek durum hakkında kesin ve somut bilgiye sahip olmamasına karşın, toplantılarda oldukça sert ve zorlu tartışmalar yaşanmıştı. Bu gergin ve sinirli ortamı Jukov da kaydetmiştir. Yapılan toplantılarda, ülkede genel seferberlik ilan edilmesi ve İ.V. Stalin, G.K Jukov, V.M. Molotov, K.Y. Voroşilov, S.M. Budyonnıy ve N.G. Kuznetsov'un da içinde yer aldığı bir Başkumandanlık Baş Karargâhı oluşturulması kararı alınmış, S.K. Timoşenko da Baş Karargâh'ın başkanlığına tayin edilmişti. Baş Karargâh'ta, adı anılanlarla birlikte, birtakım kadrolu

danışmanlar da görev yapacaklardı (Şaposnikov, Kulik, Voronov, Mikoyan, Kaganoviç, Meretskov, Jigarev, Vatutin, Mekhlis, Beria, Voznesenskiy, Malenkov, Jdanov). Bu arada, Baltık Askeri Bölgesi, Kiev Özel Askeri Bölgesi ve Batı Askeri Bölgesi'nin sırasıyla Kuzeybatı (kumandan Korgeneral F.İ. Kuznetsov), Güneybatı (kumandan Korgeneral M.P. Kirponos) ve Batı (kumandan Orgeneral D.G. Pavlov) Cephelerine dönüştürülmesine de karar verilmişti.

22 Haziran günü cephelerde olup bitenlere dair kesin ve doğru bilgilerin yokluğu Stalin'i çok tedirgin ediyordu ve Jukov'un anlattıklarına göre, öğleden sonra Stalin onu telefonla arayarak şunları belirtmişti:

> Bana şöyle dedi: "Bizim cephe kumandanları savaşı yönetme konusunda yeterince deneyime sahip değildir ve görünüşe bakılırsa biraz şaşkındırlar. Politbüro, Sizi Başkumandanlık Baş Karargâh temsilcisi olarak Güneybatı Cephesi'ne gönderme kararı almıştır. Batı Cephesi'ne de Mareşal Şaposnikov ve Mareşal Kulik'i göndereceğiz. Şaposnikov'a Kulik'i çağırttırdım ve onlara gerekli talimatları verdim. Siz zaman kaybetmeden derhal Kiev'e uçmalı ve oradan Khruşov'la birlikte cephe karargâhının bulunduğu Ternopol'a gitmelisiniz." Ben buna cevaben, böylesine karmaşık bir ortamda Genelkurmay'ı kimin yöneteceğini sordum. Stalin buna gayet sakin bir şekilde cevap verdi: "Yerinize şimdilik Vatutin baksın." Sonra biraz sinirli bir biçimde ekledi: "Zaman kaybetmeyin, biz buradaki işleri bir şekilde hallederiz." Ben Kiev'e hareket ettim.

Stalin'in bütün bu konuşmaları, talimatları ve telefon görüşmeleri, Khruşov'un, onun şaşkınlık, moral çöküntüsü, şok ve sarsıntı içinde olduğu ve kayıtsız bir şekilde Kremlin'i terk ettiği şeklindeki iddiasını çürütmektedir. Ama bu arada, Politbüro'nun bazı üyelerinin hâlâ durumun ne denli ciddi olduğunun ve nasıl bir felaketin başladığının farkında olmadıkları da bir gerçektir. Çadayev, anılarında, büyük bir olasılıkla 23 Haziran gecesi yapılan toplantıyla bağlantılı olarak şunları kaydetmiştir:

> 22 Haziran'da Voznesenskiy'i ziyaret ettikten sonra, gün boyunca, elimde belgelerle SNK Başkan Yardımcılarının hepsine uğradım. Onların nerdeyse hepsi, o sırada hâlâ telaş ve endişeden uzaktılar, neler olup bittiğini bilmiyorlardı. Gece çok geç saatte, Stalin'in çalışma odasındaki toplantı bittikten sonra K.Y. Voroşilov ile G.M. Malenkov'un peşinden yürüdüğümü hatırlıyorum. Onlar kendi aralarında konuşuyorlardı ve ben de kulak misafiri oldum. Onlara göre, bütün bu savaş yaygarası ve hengâme sadece birkaç gün sürecek ve saldırganların tam bir hezimete uğramasıyla sonuçlanacaktı. V.M. Molotov da o zaman aşağı yukarı aynı düşüncedeydi.

23 Haziran 1941'de Stalin'in mesaisi sabaha karşı saat 03.20 civarında başlamıştı; çünkü Molotov'un onu o saatte ziyaret etti-

ğini biliyoruz. Ardından Voroşilov, Beria, Timoşenko, Vatutin ve Kuznetsov da gelmişlerdi. İstişare toplantısı saat 06.10'a kadar devam etmiş, sonra aynı günün akşamı 18.45'te yeniden başlamış ve bu sefer 24 Haziran, saat 01.15'e değin sürmüştü. Sonraki günler de aynı gerilim, endişe, telaş ve uykusuzluk içinde geçmişti. Bununla birlikte, Çadayev'in kayıtlarında ve diğer belgelerde, Stalin'in gün boyunca yaptıklarının tamamı bulunmamaktadır; onun telefon konuşmaları ve tek başına kaldığında neler yaptığı kaydedilmemiştir.

Binlerce defa yazılıp çizildiği gibi, savaşın ilk günlerinde ülke tam bir felaketin içine düşmüştü ve durum gittikçe daha da feci bir hal almaktaydı. V.M. Molotov'un beklentileri tamamen boşa çıkmıştı; 22 Haziran'da düşmanı püskürtmek hoş bir hayal olmanın ötesine geçemezdi. Savaşın daha ilk gününde Almanya orduları Sovyet silahlı kuvvetlerini saf dışı etmişti. Bir günün içinde uğranan sadece uçak kaybı 1.811'di (bunların 1.489'u daha pistten kalkamadan yok edilmişti). Düşürülebilen Alman uçağı sayısı ise sadece 35'ti ve yaklaşık 100 Alman uçağı da hasar görmüştü.

Alman uçakları ve topçusunun büyük çaplı saldırıları ve darbeleri sonucunda, Kızıl Ordu'nun tesis, kışla, depo, üs ve mevzileri daha ilk saatlerde imha edilmiş, kıtalar ve birlikler arasında bağlantı kopmuş, birçok silah, donanım ve tesis düşmanın eline geçmiş, çok sayıda birlik kuşatılmıştı. Sovyet uçaklarının imha edilmesiyle Almanların havada daha ilk günlerden sağladığı tartışmasız üstünlük, savaşın daha sonraki gidişatını da çok etkilemiş ve moral bozukluğu içindeki Kızıl Ordu panik halinde geri çekilmeye başlamıştı.

Belarus Cumhuriyeti'nden peş peşe feci haberler geliyordu. Brest ilçesi *Raykom* 1. Sekreteri M.N Tupitsın, Stalin ve P.K Panomarenko'ya sınır birliklerine ait bütün toplarının imha edildiğini veya düşmanın eline geçtiğini bildirmişti. Tupitsın'ın 25 Haziran'da verdiği bilgiye göre, 4. Ordu yönetimi artık duruma hâkim değildi, herhangi bir savunma organizasyonu yapılamıyordu; neredeyse bütün birlikler saldırıya hazırlıksız yakalanmıştı, dolayısıyla hızla geri çekiliyor veya düşman tarafından yok ediliyorlardı. 4. Ordu sınırda mevzilenmişti, fakat savaşa hazır olmadığı açıkça belliydi; birlikler ya panik halinde geri çekiliyor ya da düşmana teslim oluyordu. Almanlar tarafından gafil avlanan komutanlar ne yapacaklarını bilemiyorlardı; teğmeninden binbaşı ve albayına kadar binlerce subay, erleriyle birlikte düzensiz bir şekilde kaçıyorlardı. Panik hali ve firar olayları haftalar boyu devam etti; ordu yönetimi durumu düzeltme konusunda aciz kalıyordu.

Pinsk vilayeti Luninets ilçesi *Raykom* Sekreteri V.İ. Anisimov'un 30 Haziran günü gönderdiği telgrafta bildirdiğine göre, ellerindeki silah ve top mermisi tükenmişti, gönderilen uçaklar da daha monte

edilmeden, parçalar halinde duruyordu, ama ortada onların monte edilebileceği fabrika veya tesis de kalmamıştı. Kızıl Ordu komutanlarının aşırı telaşa düşmeleri ve paniklemeleri sonucunda ordu birlikleri düzensiz bir şekilde geri çekilmekteydi. Pinsk kentindeki askeri mühimmat ve yakıt depoları, düşmanın eline geçmesinler diye imha edilmişti. Brest ve Kobrin'den kaçmış komutanlar Pinsk kentinde ne yapacaklarını bilmez halde öteye beriye koşuşturuyor, araç bulanlar ise doğuya kaçıyorlardı, çünkü onlara emir verecek bir üst yönetim kalmamıştı.

Sınırdan nispeten uzakta kalan Gomel'den, *Obkom* Sekreteri F.V. Jijenkov şunları aktarıyordu:

> Komuta heyetinin çoğu moral olarak çökmüş, şaşkın ve kararsızdır; tahliye edilen ailelerle birlikte komutanlar da firar ediyorlar, kıtaların panik halinde geri çekilmesi yüzünden halk da paniğe kapılıyor.

Kuzeybatı Cephesi Askeri Konseyi üyesi V.N. Bogatkin, Baltık topraklarındaki Sovyet birliklerinin ricat etmesi konusunda L.Z. Mekhlis'e gönderdiği raporda şunu belirtiyordu:

> Tanklarımız ve piyademiz muharebeye başlayınca uçak yok, piyade yalnız başına çatışmaya girince topçu veya tank yok, işte durum böyledir...

Ülkenin savaşa hazır olmadığını gösteren sayısız olay yaşanmaktaydı. Düşmana direnecek güce ve imkânlara sahip birliklerde de bu kez yönetim ve organizasyon eksikliği hezimet yaşanmasına yol açıyordu. 26 Haziran'da yetkililerin Letonya'dan bildirdiklerine göre, Kuzeybatı Cephesi karargâhında tam bir kargaşa yaşanıyor, kimse ne yapacağını bilmiyordu. Birlikler ve komutanlar arasındaki irtibat kopmuştu, dolayısıyla bu birliklerin ortak bir hareketinden bahsetmek mümkün değildi; cephe artık cephe olmaktan çıkmış, birbirinden habersiz, düzensiz ve yönetimsiz yığınlar bütünü haline gelmişti. Örneğin, piyade birliklerinin topçuyla, uçakların tank birlikleriyle işbirliği yoktu. İstihbarat bilgileri yetersiz olduğundan, uçaklarla kimin, neyin ve nerenin bombalanacağı bilinmiyordu. Birçok sınır noktasındaki hava savunması daha ilk saatlerde imha edilmişti ve uçaksavar topları yetersizdi.

Smolensk vilayeti Yelnya savunma birlikleri karargâhından gelen habere göre, kentteki uçak kıtasında panik başlamıştı. İlgililer şöyle diyorlardı:

> VKP(b) MK ve bizzat Yoldaş İosif Vissarionoviç Stalin tarafından, panik yayanlara karşı derhal en sert önlemlerin alınmasını, Smolensk vilayetindeki sorumlulara ve görevlilere gereken cezaların verilmesini, askeri ve sivil yönetimin toparlanmasını istiyoruz. Eğer her komutan veya parti yetkilisi ya da yerel devlet görevlisi kendi ailesini tahliye etmekle uğraşarak işini yapmazsa, vatanı koruyacak adam kalmaz.

İtiraf etmek gerekir ki Baltık cumhuriyetlerindeki sovyetleştirme de henüz tamamlanmamıştı ve bu bölgelerdeki halk yeni düzene daha tam olarak güvenmiyor, dolayısıyla Alman saldırısına karşı direnmeyi düşünmüyordu. Bu cumhuriyetlerdeki güvenilmez unsurlar, savaş öncesinde tam anlamıyla tasfiye edilmemişti ve şimdi "beşinci kol" olarak Almanlara yardım ediyorlardı. Letonya yetkilileri V.T. Latsis ve Y.E Kalnberzin'in Moskova'ya gönderdikleri habere göre, Almanlar birçok yerde havadan indirme yapmışlardı. Ayrıca Litvanya ormanlarında, çeteler, Sovyet birliklerine saldırmaya başlamışlardı. Litvanya'da, daha Ekim 1940'ta, Sovyet düzenine karşı mücadele etmek üzere Litvanya Aktif Eylem Cephesi (LFA) adıyla gizli bir örgüt kurulmuştu ve bu örgüte yurtdışından da destek sağlanıyordu. 1941 yazında LFA artık 36 bin üyeye sahip bir örgüttü. Almanya savaşı başlatıp da saldırınca, örgüt, harekete geçme zamanının geldiğini ilan ederek Kaunas'ta Radyo Merkezi'ni ele geçirdi ve Y. Ambazeviçus başkanlığında geçici bir Litvanya hükümeti kurulduğunu ilan etti. 25 Haziran'da, Alman birlikleri, Kaunas kentini hiçbir direnişle karşılaşmaksızın işgal ettiler. Aynı şekilde, 28 Haziran'da, bu kez de Riga'daki yerel illegal gruplar kentin radyo istasyonunu ele geçirmeye yöneldiler. Alman işgali gerçekleşince Letonya'da da Nazi yanlısı bir hükümet kurulacaktı. Yine aynı biçimde, Estonya'da da, halkın arasındaki Alman yanlısı militan gruplar, Sovyet ordu birliklerine karşı savaşıyorlardı ve Temmuz 1941'de Tartu kentini ele geçirdiler. Batı Ukrayna, Kuzey Bukovina ve Sağ Yaka Ukrayna'nın bazı yerlerinde de, yerel halk, Almanları kurtarıcı olarak karşılıyordu. Alman işgalinden sonra, 30 Haziran 1941'de, Lvov'da, Stepan Bandera'nın başkanlığında bir "geçici Ukrayna hükümeti" kuruldu.

Aslında karşılıklı muharebe sırasında, siperlerde, Sovyet birlikleri gayet iyi direniyorlardı; Kızıl Ordu askerlerinin cesaretlerini, kendilerini adamışlıklarını ve cansiperane direnişlerini dönemin Alman komutanları da sıkça ifade etmişlerdir. 22 Haziran-3 Temmuz 1941'de sınır bölgesinde yaşanan muharebeleri anlatan Alman generali ve tarihçi Kurt von Tippelskirch ile *Hitler Doğuya Yürüyor* kitabının yazarı Paul Carell, Sovyet askerlerinin Belarus ve Ukrayna'da sıra dışı bir direnç ve cesaret sergilediklerini kaydetmektedirler. Ne var ki savaş bireysel kahramanlıklarla kazanılamaz, askerlerin fedakârlığı, üstün silah gücüyle hızlı bir taarruza geçen Alman ordularını engelleyemezdi. Açıkça görüldüğü üzere, orduların geri çekilmesi kaçınılmaz bir hale gelmişti; kimi yerlerdeki birlikler kontrol dışı kalmış, kuşatılmış, parçalanmış ve dağılmış, panik halinde kaçış başlamıştı ve bunu engellemek için acil önlemlere ihtiyaç vardı.

Kızıl Ordu mevzilerinden geri çekildikçe acilen yeni önlemler almak, taşınması mümkün olan tesis, donanım, malzeme ve halkı işgal tehlikesi altındaki bölgelerden tahliye etmek gerekiyordu. 24 Haziran'da, Kremlin'de bir araya gelen yetkililer, Stalin'le birlikte yeni tedbirleri görüştü ve halkla birlikte kurumların, işletmelerin, donanımın, tesisatın, önemli malzemenin, askeri teçhizat ve mühimmatın tahliye edilmesi için L.M. Kaganoviç'in başkanlığında bir Tahliye Kurulu oluşturulmasına karar verildi. Değerli ve özel eşya ve uzman personelin tahliyesi için yönergeler hazırlanmaya başlandı. Ayrıca Moskova'daki devlet değerli metal stoklarının, Kremlin Orujeynaya Palata Müzesi envanterinin, diğer müzelerdeki değerli eşya ve mücevherlerin ve SSCB Elmas Deposu'nun doğudaki birtakım kentlere aktarılması için bir kararname imzalandı.

26 Haziran'da, Stalin, Ternopol'de bulunan Jukov'u arayarak tedirgin olduğunu ifade ediyordu:

> Batı Cephesi'nde durum oldukça ağırdır. Düşman Minsk'e yaklaşmıştır. Pavlov'un ne yaptığı anlaşılmıyor. Mareşal Kulik'in nerede olduğu belli değil, ona ulaşamadım. Mareşal Şaposnikov rahatsızdır ve dinleniyor. Uçakla derhal Moskova'ya gelemez misiniz?

Bunun üzerine Jukov Moskova'ya hareket etti ve orada Stalin'le buluştu. Jukov'un hatıralarında yazdığına göre, Stalin'in odasında bulunan Timoşenko ve Vatutin, uykusuzluktan ve yorgunluktan tamamen bitkin durumdaydılar:

> Stalin de iyi görünmüyordu; selamımı sadece başının bir hareketiyle aldı ve hemen konuya girdi. "Bakın, burada hepiniz birlikte düşünüp taşının ve şimdiki durumda ne yapabiliriz, işte onu söyleyin." Bunu dedi ve Batı Cephesi haritasını masaya bıraktı. Ben düşünmek için kırk-elli dakika zaman istedim ve Stalin, "Kırk dakika sonra sizi bekliyorum" diyerek çıktı.

Adı geçen üç kumandan, cephelerde oluşan durumu görüştükten sonra aldıkları kararı Stalin'e açıklamışlardı. Hızla ilerleyen Alman birliklerinin karşısına, Minsk'in doğusunda Batı Dvina-Polotsk-Vitebsk-Orşa-Mogilyov-Mozır boyunca yeni bir savunma hattı kurulması fikrinde karar kılınmıştı. Bunun ardından Selijarovo-Smolensk-Roslavl-Gomel hattı boyunca bir cephe gerisi bölge oluşturmak üzere hazırlıklar başlatılacaktı. Stalin bu teklifleri onayladı ve gerekli talimatlar derhal düzenlenerek imzalandı. Ayrıca savaş şartlarında basın ve propaganda faaliyetlerini yürütmek üzere partinin kontrolünde bir *Sovinformbyuro* (Sovyetler Birliği Enformasyon Bürosu) kuruldu. Savaşla ilgili bütün haberleri artık sadece bu kurum hazırlayacak, yayacak ve basına servis edecekti.

D. Volkogonov'un yazdıklarına inanırsak, 28-30 Haziran arasında Stalin öylesine bitkin ve moralsizdi ki yönetim işleriyle uğraşacak ne hali, ne de mecali vardı. Oysa ziyaretçi defterindeki kayıtlara

göre, Stalin, 27 Haziran saat 16.30 ile 28 Haziran saat 02.35 arasında ve yine aynı gün saat 19.35 ile 29 Haziran saat 00.50 arasında aralıksız olarak değişik görevli ve yetkililerle görüşme ve değerlendirmeler yapmıştı. 29 Haziran'da bazı önemli belgeleri hazırlamış, bu arada "SSCB SNK ve VKP(b) MK'nın Cephe Bölgelerindeki Vilayetlerin Parti ve Hükümet Kurumlarına Yönergesi"nin düzenlenmesiyle uğraşmıştı. Bu belgenin taslağı üzerinde A.S. Şerbakov, V.M. Molotov ve A.İ. Mikoyan ile birlikte çalışan Stalin, mümkün olan en sert uygulamaların öngörülmesini istemiş, genel ve soyut ifadeleri silmiş, parti ve devlet mercilerinin azami gayret ve sorumlulukla çalışması gerektiğini vurgulamıştı. Belgede, en ufak bir ihmal ve sorumsuzluk halinde en ağır cezaların verileceği uyarısı yer alıyor, bütün ilgililerin savaş haline uygun şekilde, olağanüstü düzeyde çalışması isteniyordu:

> Faşist Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne hainice saldırısı devam etmektedir. Bu saldırının amacı Sovyet düzenini ortadan kaldırmak, Sovyet topraklarını işgal etmek, Sovyetler Birliği'ndeki halkları köleleştirmek, ülkemizi yağmalamak, buğdayımızı, petrolümüzü ele geçirmek, toprak ağaları ve kapitalistlerin iktidarını yeniden kurmaktır...
>
> Her türlü ihmalkârlık, disipline aykırı, bozucu tavır derhal engellenecektir; firariler, panikçiler, söylenti yayanlar acımasızca cezalandırılacak, casuslar, sabotajcılar, düşman paraşütçüleri yok edilecek, askeri birliklere her yerde, her zaman öncelik tanınacak ve destek verilecektir... Düşman sinsidir, kurnaz ve tecrübelidir, dezenformasyon ve yalan haber yayma konusunda ustadır, dolayısıyla komünistler ve görevliler bu konularda dikkatli olmalı, provokasyonları engellemelidirler. Askeri birliklerde panikçiler ve korkaklar, görev ve kimliklerine bakılmaksızın derhal Askeri Divan'a sevk edilmelidirler... Kızıl Ordu kıtaları, zorunlu ricat halinde, mevcut tren ve vagonları da götürmek zorundadırlar, düşmana bir kilo buğday, bir litre benzin bile bırakılmayacaktır; düşman hatlarının gerisinde, her yerde ve her zaman direniş için partizan ve sabotaj grupları kurulmalıdır. Düşmanın askeri birliklerine karşı sabotaj eylemleri, komplolar düzenlenmeli, yollar, kavşak ve irtibat noktaları, telefon ve telgraf hatları, yakıt depoları vb yok edilmelidir. İşgale uğramış bölgelerde temel hedef, düşmana mümkün olan her türlü zararı ve hasarı vermektir...
>
> Faşist Almanya'nın bize karşı açtığı savaş, Sovyet devleti için bir ölüm kalım savaşıdır; Sovyet halkları özgür mü kalacaktır, yoksa köle mi olacaktır, işte mesele budur.

3 Temmuz'da ilan edilen ve yayımlanan bu yönerge, bütün savaş boyunca SSCB'nin yetkili mercileri, parti ve hükümet organları ve bütün Sovyet halkı için yön verici temel belge oldu.

Jukov'un yazdığına göre, Baş Karargâh ve Genelkurmay, Kızıl Ordu'nun Belarus'u kaybetmesinden dolayı çok büyük bir üzüntü ve moral bozukluğu içindeydi; 29 Haziran'da iki defa Savunma Halk Komiserliği'ne uğrayan Stalin de oldukça sinirli, oluşan du-

rumdan dolayı telaşlı ve tedirgindi. Molotov'un anlattığına bakılırsa, Stalin, Timoşenko ve Jukov'la çok öfkeli bir tarzda konuşuyor ve kumandanları azarlıyordu. Mikoyan, Stalin'in Savunma Halk Komiserliği'ne yaptığı söz konusu ziyaretlerden birini şöyle aktarmaktadır:

> 29 Haziran akşamı, Kremlin'de, Stalin'in çalışma odasında, Molotov, Malenkov, ben ve Beria birlikteydik. O saatte henüz Belarus Cumhuriyeti'ndeki durum hakkında ayrıntılı bilgi gelmemişti. Sadece Belarus Cephesi'ndeki ordularla irtibatın koptuğu biliniyordu. Stalin, Savunma Halk Komiseri Timoşenko'yu aradı, ancak o, batı bölgesinde neler olup bittiği hakkında somut bir bilgi veremedi. Bu nedenle tedirginliği daha da artan Stalin, hep birlikte Savunma Halk Komiserliği'ne gitmemizi ve meseleyi doğrudan orada görüşmemizi önerdi. Komiserlikte Timoşenko, Jukov ve Vatutin bizi bekliyorlardı. Jukov'un raporuna göre, cepheyle haberleşme kesilmişti, özel gruplar gönderilse de ne zaman haber alınacağı ve iletişim sağlanacağı belli değildi. Yaklaşık yarım saat bu şekilde gayet sakin geçti. Sonra Stalin öfkelendi: "Bu ne biçim Genelkurmay? Bu nasıl bir Genelkurmay Başkanı'dır ki daha savaşın ilk gününden şaşkına dönmüş ve ordularıyla irtibatını kaybetmiştir?"
>
> Jukov, durumun vahametine elbette ki Stalin'den daha az üzülmüyordu, ancak kendisine karşı yöneltilen bu sözleri duyunca artık dayanamadı ve kahroldu. Kendisini tutamadı ve hüngür hüngür ağlayarak bitişik odaya çekildi. Molotov onun peşinden gitti. Hepimiz şok olmuştuk; kimse konuşmuyordu. Ne yapacağımızı da bilmiyorduk. 5-10 dakika sonra, Molotov, artık sakinleşmiş, fakat gözleri hâlâ yaşlı olan Jukov'la birlikte odaya döndü. Neyse ki olay tatlıya bağlandı. Öncelikle iletişim kurmak gerekiyordu. Belarus bölgesindeki ordularla muhabereyi sağlamak ve iletişim kurmak için Mareşal Kulik gönderilecekti. Onu Stalin tayin etti, ardından başkaları da gidecekti. Bu işle Voroşilov görevlendirildi... Fakat durum çok kritikti, Stalin ve biz, Belarus Cephesi'nin ortadan kalktığını anlamıştık; Almanlar bu cepheyi yok etmişti. Bu, düşmana Moskova yolunun açılması anlamına geliyordu. Stalin çok moralsizdi.

Mikoyan'ın yazdığına göre, Stalin, Savunma Halk Komiserliği'nden ayrılırken, sonraları defalarca kendisine karşı bir kanıt olarak kullanılacak olan ve Khruşov'un değişik şekillerde gönderme yaptığı ifadeyi dillendirmişti. Muhtemeldir ki o sırada Stalin, daha yeni redakte ettiği ve onayladığı "yönerge"de öngörülen hedeflerin aslında ulaşılmaz olduğunu düşünmüştü. Aklından, Almanlarla varılan anlaşma sayesinde kazanılmış zaman ve alanın bir hafta içinde kaybedildiği ve tanklar, toplar, uçaklar ve silahlı Kızıl Ordu askerlerinden oluşturulmuş dev duvarın yıkıldığı geçiyor olabilirdi. Stalin belki de artık Sovyet devletini Almanların yıldırım harekâtından hiçbir şeyin kurtaramayacağını düşünüyordu.

Buna karşılık Hitler ise, 29 Haziran 1941'de, ani saldırının başarısından sarhoş bir halde şöyle diyordu:

Dört hafta sonra Moskova'da olacağız. Kenti traktörlerle sürecek ve yerle bir edeceğiz.

Lev Bezımenskiy'in yazdığına göre, Almanya yönetimi savaşın daha sonbahar bitmeden zaferle sona ereceğinden emindi. Himmler, Moskova'nın 4 Ağustos'ta fethedileceğini söylüyor, Halder ise Alman birliklerinin Moskova'ya 25 Ağustos'ta gireceklerini tahmin ediyordu. Schulenburg'un anılarına bakılırsa, Hitler, Moskova'nın 15 Ağustos'ta işgal edileceğine ve 1 Ekim'de doğudaki savaşın biteceğine inanıyordu. Ne var ki Almanya yönetimi savaşın ilk günlerindeki başarılara bakarak aldanıyor ve birçok faktörü unutuyordu. Alman birlikleri Moskova'yı alsalar bile, uçsuz bucaksız topraklara sahip bir ülke olan SSCB teslim olmayacaktı ve Almanya'nın bu kadar geniş bir araziyi ele geçirmesi fiziksel açıdan imkânsızdı. Üstelik Almanların girdikleri topraklar da sadece kentler, kasabalar ve Moskova'ya uzanan yollardan oluşmuyordu, burada Avrupa'dakinden farklı engin bir coğrafya, kışların uzun geçtiği sert bir iklim söz konusuydu. Dahası bu arazilerdeki altyapı, karayolları ve demiryolları, Batı Avrupa'daki kadar gelişkin ve yaygın değildi.

Büyük Vatan Savaşı, arazi yapısı, iklim ve diğer coğrafi özellikler bakımından farklı üç büyük bölgede cereyan ediyordu. Bu coğrafi özellikler, diğer faktörlerle birlikte, savaşın gidişatını, karakterini ve zorluklarını belirleyen unsurlardı. Eğer 1941-1942'deki Alman taarruzuyla Kızıl Ordu'nun 1943-1944'teki karşı taarruzunu mukayese edersek, taarruzda veya savunmada bulunan tarafların aynı coğrafyadaki harekâtlarında simetrik bir örtüşme görebiliriz. Alman ya da Sovyet olsun, ordular savunma hatlarını aynı doğal objelere ve coğrafi yapılanmaya uygun şekilde kurmuşlardır. Bu arazilerde yapılan taarruz harekâtları, ister doğu isterse batı yönünde olsun, belirli benzerlikler taşıyordu.

Örneğin düz araziye sahip Baltık cumhuriyetlerinde, savunmadaki Sovyet ordusu, daha kuvvetli ve donanımlı düşmanın taarruzuna karşı uzun süre dayanamamıştı; buna karşın zor ve engebeli bir coğrafi yapıya sahip Kurlandiya'da ise, Kızıl Ordu Liyepya savunma hattını kurabilmiş, aynı şekilde Almanlar da burada, 1944 sonbaharından 1945 baharına kadar yeterince güçlü bir savunma hattı oluşturabilmişlerdi. Haziran-Ağustos 1941'de Alman ordularının Baltık bölgesindeki hızlı ilerleyişi, Ekim 1944'te Sovyet ordusu tarafından aynı hızla karşı yönde tekrar edilmişti. Şu da var ki bu bölgede, taarruz eden taraf, geri çekilen tarafı genelde kuşatamıyordu.

Batı Ukrayna'nın dağ eteklerindeki bölgelerine yarma hareketiyle batıdan veya doğudan girilmesi, sonraki ilerleme için bir zemin oluşturuyordu; Haziran-Temmuz 1941'deki Alman taarruzu ve

1943 Haziranındaki Sovyet taarruzu bunu ortaya koymuştu. Baltık arazilerinde olduğu gibi burada da saldıran taraf geri çekilen kıtaları çembere alıp kuşatamıyordu. Kızıl Ordu 1944'te Brodı-Belıy Kamen bölgesinde kuşattığı Alman birliklerini tamamen imha etmeye çalışmış, ancak başaramamıştı.

Moldavya'yı kısa sürede işgal etmek, taarruz yapan taraf için başlı başına bir sorundu; çünkü burada Prut ve Dnestr Nehirlerini geçmek gerekiyordu. Bundan dolayıdır ki Belarus'un tamamının ve Baltık topraklarının çoğunun Almanlarca işgal edildiği bir sırada, Sovyet birlikleri, Prut Nehri boyunca uzanan devlet sınırını hâlâ ellerinde tutuyorlardı. Aynı şekilde 1944 baharında, bu kez de Rumen ve Alman birlikleri, Dnestr boyunca, Kızıl Ordu karşısındaki savunmalarını uzun süre devam ettirebilmişlerdi.

Sağ Yaka Ukrayna'da ise, taarruz eden taraf, hızlı şekilde derin bir yarma ve kuşatma harekâtı yapabiliyordu (Temmuz-Ağustos 1941'de Sovyet ordusunun Uman çevresinde ve Şubat 1944'te Alman birliklerinin Korsun-Şevçenko bölgesinde kuşatılması). Taarruz yapan tarafın hızla ilerleyerek bir yarma harekâtıyla düşmanı kuşatması için en uygun bölge, ormanlık ve bataklıklarla kaplı Belarus topraklarıydı. Koskoca Sovyet orduları Haziran-Temmuz 1941'de işte burada kuşatılmış, yüz binlerce er ve subay Almanlar tarafından esir alınmıştı. Temmuz 1944'te ise, yine Belarus arazilerinde taarruza geçen Kızıl Ordu, çok sayıda Alman birliğini kuşatarak teslim almıştı. Görüldüğü üzere, bu coğrafyada, ani taarruza geçebilmekten ziyade, insan gücü, donanım, silah ve lojistik destek açısından üstün olan taraf zafer kazanabilirdi. Almanların bu kadar büyük üstünlük sağlayabilecek bir kuvveti sınırda biriktirmesi fark edilemeyecek bir girişim değildi, fakat bu hazırlığa yeterince dikkat edilmemişti. Muhtemelen işte bu ihmal, Sovyet yönetimine büyük bir pişmanlık yaşatmış ve savaşın ilk günlerinde Stalin'in ve çevresindekilerin morallerinin bozulmasına yol açmıştı. Bu arada, 1941'de, henüz Hitler ordusunun geri çekildiği veya yenildiğini gösteren hiçbir örnek yoktu ve bu yüzden de, Sovyet yöneticileri, savaşın ilk aşamasında kendilerini kaybetmiş ve duygusal davranmışlardı.

Mikoyan'ın yazdığına göre, Savunma Halk Komiserliği'nde yaşanan öfkeli ve duygusal sahneden sonra, hükümet üyeleri, bir Devlet Savunma Komitesi (GKO) kurma kararı almışlardı:

> Ülkede yasama, yürütme ve yargı yetkisi bu üst kuruma devrediliyordu ve başkanı da Stalin olacaktı. Ancak kurumun diğer üyeleri hakkında bana herhangi bir bilgi verilmemişti. Bizce Stalin'in sadece adı bile çok ciddi bir etkiye sahipti, dolayısıyla tüm ülkenin seferber olması ve direnmesi açısından bunun çok önemli ve faydalı olacağından emindik. Stalin, Blijnıy sayfiyesindeydi ve oraya gitmeye karar verdik. Molotov, Stalin'in

son iki gündür tam anlamıyla bitkin ve bezgin olduğunu, hiçbir şeyle ilgilenmediğini ve rahatsız olduğunu söyledi. Bunu duyunca Voznesenskiy çok sinirlendi: "Vyaçeslav, sen yürü, biz de peşinden geliyoruz." Yani o şunu demek istemişti: Eğer Stalin yine aynı şekilde davranırsa, Molotov işin başına geçecek ve biz de onun ardından gidecektik. Ama şu da bir gerçek ki Politbüro'nun öteki üyeleri bu tür sözler söylemiyorlardı ve Voznesenskiy'in dediklerini de önemsemediler. Biz, bir şekilde bir savunma sistemi kurup ülkeyi savunabileceğimize, gerektiği gibi savaşacağımıza inanıyorduk. Herhangi bir çaresizlik duygusu, teslimiyet fikri yoktu. Fakat Voznesenskiy nedense çok kızgın ve sinirliydi.

Derken Stalin'in sayfiyesine geldik. O, yemek odasında koltuğunda oturuyordu. Bizi görünce koltuğuna iyice yapışıp kaldı, sanki gelmemizi beklemiyormuş gibi bir hali vardı: "Ne var, niye geldiniz?" Bu soru bana çok tuhaf geldi, Stalin sanki telaşlanmıştı ve zaten iyi de görünmüyordu. Oysa aslında bizzat onun bizi çağırması gerekiyordu. Ben artık onun, buraya onu tutuklamak için geldiğimizi düşündüğünden emindim. Molotov bizim adımıza konuştu ve iktidarı tek bir kurumda toplayarak ülkeyi ayakta tutmak gerektiğini söyledi. Bunun için de GKO kurulacaktı. Stalin, başkan kim olacak diye sordu. Molotov, başkan onun olacağını söyleyince şaşırmış gibi baktı, ancak herhangi bir görüş bildirmedi. Suskunluk uzun sürdü. Sonra Stalin bu kararı kabul ettiğini söyledi. O sırada Beria, GKO için beş üye seçmek gerektiğini belirtti: "Yoldaş Stalin, Siz başkan olacaksınız, Molotov, Voroşilov, Malenkov ve ben de üye olacağız." Stalin yine sustu; biz onun ne diyeceğini bekliyorduk. Sonra o, Mikoyan ve Voznesenskiy'in de komiteye dahil edilmesi gerektiğini söyledi: "Tam olarak yedi kişi kabul edilsin." Beria buna itiraz etti: "Yoldaş Stalin, eğer biz hepimiz GKO içinde çalışacak olursak, hükümette, SNK ve Devlet Planlama Komitesi'nde kim çalışacak? Bırakın Mikoyan ile Voznesenskiy hükümette ve Gosplan'daki görevlerini yapsınlar." Voznesenskiy doğal olarak Stalin'in teklifini destekliyor, Beria ise teklife karşı çıkıyordu.

Sonuç olarak Beria'nın önerisi kabul edilmişti, çünkü Molotov, Voroşilov ve Malenkov da onu desteklemişlerdi.*

İnanılabilir önemli detaylar içerse de, bizce Mikoyan'ın anlattıklarının çoğu ve öncelikle de Molotov'a atıfla dile getirdiği Stalin'in iki gün boyunca bitkin ve bezgin olduğuna ilişkin iddiası kuşkuludur. Şöyle ki Mikoyan'ın anılarına göre, Savunma Halk Komiserliği'ndeki tatsızlık 29 Haziran akşamı yaşanmıştı, GKO kurulmasına ilişkin kararsa ertesi gün, 30 Haziran'da, gündüz vakti kabul edilmişti. Bizce sadece birkaç saatlik, yani 29 Haziran akşamından 30 Haziran sabahına kadar belirli bir yorgunluk ve bitkinlik söz konusuydu. Savaşın ilk beş gününün gerginliği, temposu, uykusuzluk ve telaş Stalin'i yıpratmıştı, üstelik daha önce de tatil yapmamıştı. Büyük kayıplar, çok sayıda uçak ve aracın imha edilmiş olması, belirsizlik ve Minsk'in Almanların eline geçmesi muhteme-

* Sonraları, Şubat 1942'de, Mikoyan ve Voznesenskiy de GKO üyesi oldular. Daha sonra L.M. Kaganoviç ile N.A. Bulganin de GKO'ya kabul edilecek, 1944'te ise Voroşilov GKO'dan ihraç edilecekti.

len onu çok etkilemişti. Görünen o ki Stalin birkaç gün içine kapanmış ve bu süre içinde yeni kararlar vermekten kaçınmıştır; çünkü oluşan karmaşık, stresli ve gergin ortamda sağlıklı düşünmek kolay değildi. Stalin bu yüzden soluklanmayı, yalnız kalıp toparlanmayı ve dinlenmeyi tercih etmişti.

Bu arada, kısa bir süre önce, 22 Haziran 1941'de, Stalin'e, Metropolit Sergiy'in, "Mesih'in Ortodoks Kilisesi Görevlilerine ve Cemaatine Mektup" başlıklı metni sunulmuştu. Rusya Ortodoks Kilisesi'ni vekâleten yöneten Sergiy, bizzat kendi eliyle daktiloda şöyle yazmıştı:

> Faşist eşkıya vatanımıza saldırmıştır. Onlar, her türlü anlaşma ve vaadi ayaklar altına alıp çiğneyerek, aniden üzerimize çullanmışlardır ve şimdi vatan topraklarını sivil halkın kanı sulamaktadır. Han Batu'nun, Alman şövalyelerin, İsveçli Demir Şarl'ın, Napolyon'un zamanındaki olaylar tekrarlanıyor. Ortodoks Hıristiyanlığın düşmanlarının zavallı ardılları, şimdi halkımıza yeniden haksızın önünde diz çöktürmek istiyorlar. Ancak Rus halkı böyle bir sınavla ilk defa karşı karşıya gelmiyor. Tanrının yardımıyla, halkımız, bu sefer de bu faşist kuvvetlerin küllerini göğe savuracaktır. Ruhlarını Rus halkı ve Vatan için adamış aziz önderlerimiz Aleksandr Nevskiy ve Dimitriy Donskoy'u hatırlayalım... Efendimiz, zaferi bize bahşedecektir...

Rus Ortodoks Kilisesi'nin en üst görevlisiyle Sovyet hükümeti yöneticilerinin argümanlarının örtüşmesi Stalin'in dikkatini çekmiş olmalıydı. Muhtemeldir ki o sırada Stalin, partinin kiliseye karşı düşmanlığının ortadan kaldırılması üzerine de kafa yoruyordu. Mademki dualar vatanın düşmandan kurtarılmasına yardımcı olacaktı, belki de Rus Ortodoks Kilisesi'nin haklarını iade etmek gerekiyordu. Şüphesiz kafasındaki bu türden düşünceler de Stalin'i durgun ve bitkin gösteriyordu. Kısacası Mikoyan, Stalin'in sayfiyedeki durumunu yanlış yorumlamıştı; üstelik o, Stalin'e, onun devlet meseleleri dışında kalan başka herhangi bir konuda ne düşündüğünü bilecek kadar yakın biri de değildi. Sayfiyeye gelen arkadaşlarıyla daha birkaç saat önce önemli belgeler üzerinde çalışmış olan Stalin'in, şimdi onları görünce telaşlandığını ve korktuğunu söylemek inandırıcı değildir. Stalin, belli ki sadece, o anda etrafında kalabalık istemiyordu ve ciddi meseleleri görüşmeye hazır değildi, dolayısıyla da yüzü asıktı. Ama savaş işte böyle bir şeydir, liderlik konumunda olan kişilerin bir an bile soluklanmasına, dinlenmesine, mola vermesine imkân tanımaz.

3 Temmuz 1941'de, Stalin, bir radyo konuşmasıyla halka hitap etti. Söylediklerinin çoğu yukarıda bahsedilen 29 Haziran tarihli "yönerge" ile örtüşüyordu, ancak seçtiği sözcükler ve ton sayesinde, bu kuru belge, onun en heyecanlı ve duygusal konuşması olmuştu. Stalin konuşmasına aynen kilise vaazlarındaki hitap şekliyle başlamıştı. Onun, halkın kaderiyle kendi kaderinin bütünlüğünü

ifade etme şekli buydu. Cümleye başlarken kullandığı yüksek tonu giderek daha da yükselterek son kelimede düşürünce trajedinin derinliğine işaret eden bir etki oluşuyordu. Stalin heyecanını saklamıyordu; bazen sesini kısan spazmları zorlukla bastırdığı açıkça fark ediliyordu. İfadeler ve kelimeler arasındaki duraklamalar zaman zaman uzuyor, Stalin'in su doldurduğu bardağının tıngırtısı ve suyun şırıltısı duyuluyordu. Stalin, konuşmasının dramatik tonunu sürdürerek Almanların işgal ettikleri her yerin, her kentin adını sayıyor, düşmanın nereleri bombaladığını belirtiyordu ve bu coğrafi adların her biri, dinleyiciye bir kurban adıymış gibi yansıyordu. Bütün bu felaketleri sıralayan Stalin, ardından durumun ne kadar ağır olduğunu kısa bir cümleyle özetliyordu. Sonra SSCB halklarının adlarını duygusal bir vurgulama ile teker teker sıralayarak Alman akınlarının ne gibi belalara yol açacağına dikkat çekiyordu. Derken Stalin, fark ettirmeden konuşmasının tonlamasını değiştiriyordu. Düşmanın yenilmez gücünü küçümseyen sözcükleri daha konuşmasının ilk başında da kullanmış olan Stalin, şimdi bu yaklaşımı somut duygusal kelimelere vurarak dillendiriyordu. Sonra tarihten örnekler veriyor, Alman ordusunun yenilmezliği hakkında söylenenlerin efsane ve masal olduğunu anlatıyor, son iki yıldaki olayların gösterdiği bunu kanıtlayan argümanlardan bahsediyordu. Konuşmasını sonuca bağlarken, Stalin, sağduyudan, insanlığın deneyimlerinden ve halkın direncinden söz ederek Alman ordusunun kaybetmesinin kaçınılmaz olduğunu vurguluyor, bunu tartışılmaz, açık bir gerçek olarak dile getiriyordu. Böylece düşmanın hainliğine vurgu yapan, ülkenin başına gelen felakete işaret eden, trajik bir tonda başlayan konuşma, düşmanı yenmek için cesurca savaşma çağrısıyla bitiyordu. Stalin, son cümleleri, üzerlerine basa basa sarf ediyor, gerekli vurgulamaları yaparak ve gergin ritmi muhafaza ederek savaşçı bir hava yaratıyordu. Kısacası Stalin, halkına inandığı gibi, zafere de inandığını vurgularken, halkın da kendisine inanmasını istiyordu:

> Erkek ve kız kardeşler! Dostlarım, sizlere hitap ediyorum! Almanya'nın 22 Haziran günü vatanımıza karşı başlattığı haince saldırı devam ediyor... Düşman ilerliyor ve sokuldukça sokuluyor, cepheye yeni birlikler gönderiyor... Vatanımızın üstünde ölüm tehlikesi var!... Düşman acımasız ve gaddardır. Onun amacı, terimizle ıslattığımız topraklarımızı işgal etmek, emeğimizle ürettiğimiz buğdayımızı ve petrolümüzü ele geçirmektir... Düşmanın hedefi, halkı Almanlaştırmak, insanlarımızı Alman kontları ve baronlarının kölelerine dönüştürmektir. Mesele, Sovyet devletinin ölüm kalım meselesidir, SSCB halklarının hayat memat meselesidir, Sovyet halklarının özgür mü kalacakları, yoksa köleliğe duçar mı olacakları meselesidir...
>
> Peki faşist propagandacıların her tarafta kulakları sağır edercesine bağırdıkları gibi Alman faşist orduları gerçekten mi yenilmezdir? Elbette, hayır! Kısa süreli askeri başarı, Almanya için tarihin akışında sadece bir

enstantane olarak kalacaktır; oysa SSCB'nin siyasi kazanımları uzun vadeli ve ciddi bir etkendir ve Kızıl Ordu'nun faşist Almanya ile savaşta kazanacağı nihai zaferin de zeminidir... Tarih göstermiştir ki yenilmez ordular yoktur ve hiç olmamıştır. Napolyon ve Wilhelm'in orduları nasıl bozguna uğramışsa, Hitler'in faşist orduları da yenilecektir... Bütün Sovyet halkı, Avrupa, Asya ve Amerika'nın sağduyulu insanları, son olarak Almanya'nın ilerici, vicdanlı insanları, bizim davamızın haklı olduğunu görüyorlar, bizim yeneceğimizi, düşmanın hüsrana uğrayacağını biliyorlar...

Ülkemin insanları, Sovyet yurttaşları savaşın gerçeği ile yüzleşmek zorundadırlar, hayatımızı askeri şartlara, savaş ortamına göre yeniden ayarlamalıyız, bana necilik şimdi cinayettir, düşman kapımıza dayanmıştır... Aramızda korkaklara yer yoktur, içimizde dolaşan korkaklara, panikçilere, ağlayıp sızlayanlara, firarilere karşı hepimiz acımasız olmalıyız, insanlarımız vatan ve özgürlük savaşında cesur ve fedakâr olmalı, faşist zalimlere karşı sonuna kadar direnmelidirler... Cesaret, yiğitlik, korku bilmeyen hüner, halkın özgürlüğü için fedakârlık, insanlarımızın başlıca özellikleri olacaktır... Bütün yaşantımızı, işlerimizi, sanayi ve üretimimizi cephe için, savaş için yeniden düzenlemeli ve değiştirmeliyiz... Kızıl Ordu ve Donanma, Sovyetler Birliği'nin bütün yurttaşları, Sovyet toprağının her karışını korumak, kentlerimiz ve köylerimiz için kanlarının son damlasına kadar savaşmak, inisiyatifi ele almak ve halkımıza has kahramanlık ve çevikliği göstermek zorundadırlar.

Halkımız, işletmelerde, tarımda, kent ve köylerde üretimi artırmalı, savunma tesislerinin güvenliğini sağlamalı, düşmanın sabotajcı ve paraşütçüleriyle savaşmalı, cephe gerisinde bozgunculuk yapanlara, panikçilere, korkaklara, söylenti yayanlara karşı acımasız olmalıdır. Düşmanın işgal ettiği yerlerde ona kök söktürmek, her yolla onun dengesini bozmak, çalışma ve faaliyetlerini engellemek, onu sabote etmek, ona zarar ve hasar vermek gerekir. Kızıl Ordu, geri çekilmek zorundaysa, mevcut demiryolu araçlarını ve trenleri de götürmek zorundadır; hiçbir lokomotif, hiçbir vagon düşmanın eline terk edilmeyecek, düşmana tek kilogram buğday, tek litre benzin bırakılmayacaktır...

SSCB halklarını acilen seferber etmek ve vatanımıza hainice saldırmış düşmana karşı koymak amacıyla Devlet Savunma Komitesi kurulmuş, devletin bütün yetkileri ve bütün iktidar onun elinde toplanmıştır. Kızıl Ordu ve Donanma'yı desteklemek, düşmanı ezmek ve zafere ulaşmak için bütün halkı Lenin-Stalin partisinin ve Sovyet hükümetinin etrafında toplanmaya ve birlik olmaya çağırıyorum. Bizim tükenmez gücümüz ve kaynaklarımız vardır ve kendini bilmez, haddini aşmış düşman da kısa süre sonra bunu anlayacaktır. Biz haklı savaşımızda yalnız değiliz... Avrupa ve Amerika halkları bizim destekçimiz olacaktır. Ben, Büyük Britanya Başbakanı Churchill'in Sovyet halkına yardım edileceğine dair tarihi konuşmasından ve ayrıca ABD hükümetinin ülkemize yardıma hazır olduğunu açıklamasından dolayı onlara şükranlarımı sunuyorum...

Bütün gücümüzle kahraman Kızıl Ordu'muza ve şanlı Kızıl Donanma'mıza destek olalım! Halkın tüm gücünü düşmanı hüsrana uğratmak için seferber edelim! Zafer için ileri!

16. Bölüm

Kiev, Leningrad ve Moskova İçin Savaşlar

Tarihinin en ağır savaşını veren bir ülkeyi yönetmek için Stalin'in insanüstü bir gayret ve olağanüstü bir fedakârlık sergilemesi gerekiyordu. Bunun için, onun diğer yöneticilerle iyi bir ekip oluşturması, birlikte hareket etmesi ve çevresindekilerle birlikte en doğru ve mantıklı kararları alması lazımdı. Ülke sanayisinin önemli kısmı ve tarıma elverişli alanların çoğu batı bölgelerindeydi; hızla ilerleyen düşmanın elinden kurtarmak için birçok tesisi en acil şekilde doğuya taşımak gerekiyordu. Aynı zamanda nüfusun tahliyesi de önemliydi. Doğuya nakledilen tesis ve işletmelerde çalışmak için uzmanlara ve kalifiye işçilere ihtiyaç vardı. Doğudaki halkın üzerindeki yük ve külfet şimdi iki üç kat artmıştı; cephe bölgesinden kaçan veya tahliye edilen sığınmacıları iskân etmek, onlara iş ve aş sağlamak büyük bir sorundu. Tarihte eşi görülmemiş bir kitlesel facia yaşanıyor, yıkıcı devasa hava saldırıları kentleri yok ediyordu. Batıdaki Sovyet kentleri birkaç ay içinde yerle bir olarak ıssızlaştı. Stalin ve çevresindekiler, en kısa zamanda Almanya'ya karşı bir koalisyon kurmak için harekete geçtiler. Bu arada, cephelerdeki askeri harekâtı yönetmek de hayati öneme sahipti.

Daha evvel de söz edildiği gibi, Savunma Halk Komiserliği'nin yeterince etkili olmadığını düşünen Sovyet yönetimi, Stalin'in başkanlığında bir GKO kurulmasına karar vermiş, Genelkurmay'ın üzerinde de bir Başkumandanlık Baş Karargâhı oluşturmuştu. S.K. Timoşenko artık bu karargâhın başkanı değildi ve Stalin savaşı yöneten tek adam pozisyonundaydı. 19 Temmuz'da, Stalin, Timoşenko'nun yerine Halk Savunma Komiseri tayin edilmişti. 8 Ağustos'ta Baş Karargâh'ın yönetimi de kendisine devredildi ve Stalin, Başkumandan oldu. Bu tayinler boşuna değildi; ülke yönetimi, Kızıl Ordu'nun bozguna uğrayarak geri çekildiği günlerde, ordunun başında tartışılmaz bir otoriteye sahip Stalin'i görmek istiyordu. Bu arada, bazı kumandanların savaşa hazır olmadıkları, eski yöntem ve alışkanlıklardan kurtulamadıkları, duruma göre çabuk karar veremedikleri de ortaya çıkmıştı. Sivil bir yurttaş olan Stalin, ister istemez Kızıl Ordu'ya bir çekidüzen vermek zorundaydı; zira

mareşaller ve generallerin yönettiği ordu, bütün cephelerde ve düzensiz bir şekilde geri çekiliyordu.

Ne var ki Stalin'in kumandanlara yönelttiği haklı eleştiriler, çoğu zaman onların mesleki ehliyetlerine güvensizlik derecesine kadar varıyordu. Stalin, kumandanların harp bilgileri ve profesyonel becerilerinin karşısına sık sık kendi kişisel görüşlerini koyuyordu. Vasilevskiy'in yazdıklarına göre, bunun sonucunda, savaşın ilk aşamasında, Stalin, bütün önemli kararları herhangi bir itiraz olmaksızın kendisi veriyor, ilk aylarda yaşanan hezimetten sonra süngüsü düşmüş kumandanlar da ona pek karşı çıkamıyorlardı. Ancak Stalin'in 1941'de sahip olduğu askeri bilgiler, soyut teorinin, stratejik kavramların ve jeopolitiğin sınırlarını aşmıyordu; zira onun askeri bir eğitimi yoktu. İç Savaş yıllarında edindiği askeri tecrübe ise, kendisinin de itiraf ettiği üzere, artık işe yaramıyordu ve hatta Sovyet-Fin savaşı sırasında bile geçerliliğini yitirmişti. Bu nedenle, Stalin, doğaldır ki hatalar yapıyordu. Vasilevskiy bu konuda şöyle yazmaktadır:

> Stalin'in söz konusu dönemde hataları da olmuştu ve üstelik bunlar çok ciddi hatalardı. O sırada Stalin kendine fazla güveniyor, bilgi ve tecrübesinin yetersiz olduğunu unutuyor, savaşı yönetmek için tek başına hareket etmenin zararlarını anlamak istemiyor, askeri harekâtı biraz düz bir mantıkla ele alıyor ve değerlendiriyordu... O, Genelkurmay'ın görüşlerini pek dikkate almıyor, hatta orada görevli kumandanların bilgi ve deneyimlerini de pek önemsemiyordu. Birçok durumda, nedensiz ve gereksiz yere kumandanları değiştiriyordu. Stalin'e göre, askeri harekât istenilen ve gereken şekilde gelişmiyorsa komutanları değiştirmek şarttı.

Dolayısıyla savaşın ilk döneminde ordu kumandanları ve komutanlar sıkça değiştiriliyordu ve bu, her yenilgi yaşandığında her zaman görülebilen bir durumdu. 10 Temmuz 1941'de, cephe kumandanlarının bağlı olacakları üst kumandanlıklar kuruldu: başkanı K.Y. Voroşilov olmak üzere (Askeri Konsey üyesi A.A. Jdanov) Kuzeybatı, başkanı S.K. Timoşenko olmak üzere (Askeri Konsey üyesi A.A. Bulganin) Batı ve başkanı S.M. Budyonnıy olmak üzere (Askeri Konsey üyesi N.S. Khruşov) Güneybatı Üst Kumandanlıkları. Fakat Timoşenko 19 Temmuz'da söz konusu görevinden alındı ve Savunma Halk Komiser Yardımcısı olarak tayin edildi. Temmuz başlarında, Kuzeybatı Cephesi Kumandanı F.İ. Kuznetsov da görevinden alındı ve yerine P.P. Sobennikov atandı. Ne var ki Ağustos ayında o da bu görevden alınacaktı. Batı Cephesi yönetimi de tamamen değiştirilmiş, 19 Temmuz'da A.Y. Yeremenko bu cephenin kumandanı olarak tayin edilmişti. Batı Cephesi'nin önceki yönetimi ise sert bir şekilde cezalandırıldı: Cephe Kumandanı D.G. Pavlov, Karargâh Komutanı V.Y. Klimovskikh, 4. Ordu

Komutanı A.A. Korobkov, Cephe İrtibat Başkanı A.T. Grigoryev tutuklandılar. Bu kişiler, korkaklık, harekete geçmemek, kararsızlık, bilerek ordu yönetim düzenini bozmak ve silahları savaşmaksızın düşmana teslim etmekle suçlanarak haksız yere idama mahkûm edildiler ve 22 Temmuz 1941'de hepsi kurşuna dizildiler.

Savaşın ilk dönemine ait belgelerden görüldüğü üzere, orduların sürekli geri çekilmesi Stalin'i çok öfkelendiriyordu. Stalin direnme emri veriyor, geri adım atılmamasını istiyor, sıkça tehditler savuruyor ve geri çekilmede payı olan ilgililere aslında temeli olmayan suçlamalar yöneltiyordu. Kiev kentinin tahliye ve düşmana terk edilmesine karar verildiğine dair haberler alınca, Stalin, Kiev'in düşmana bırakılmasına kesinlikle karşı çıkmıştı. 11 Temmuz 1941 tarihli telgrafta, Stalin, Khruşov'a şunları yazıyordu:

> Güneybatı Cephesi kumandanından Askeri Konsey üyelerine kadar hepinizin panik halinde olduğunuz ve orduyu Dnepr'in sol yakasına çekmek istediğiniz hakkında güvenilir bilgiler alınmıştır. Sizi uyarıyorum, eğer ordu birliklerini Denpr'in sol yakasına geçirmek için tek bir adım atar ve Dnepr'in sağ yakasındaki müstahkem mevzilerde imkânları sonuna kadar zorlayarak direnmezseniz, hepiniz, korkak ve firari olarak, çok ağır cezalar alacaksınız.*

Anlaşıldığı kadarıyla, Stalin, eski Rus devletinin beşiği olan Sağ Yaka Ukrayna topraklarını Almanlara bırakmayı düşünmek bile istemiyordu. Ne var ki asıl önemli mesele, ülkenin, çoğu batı bölgelerinde yer alan sanayi tesislerini ve savunma potansiyelini korumaktı. ABD Başkanı'nın özel temsilcisi Harry Hopkins ile 30 Temmuz 1941'de yaptığı konuşma sırasında, Stalin, askeri fabrika ve tesislerin yaklaşık yüzde 75'inin Leningrad, Kiev ve Moskova kentlerinin çevresinde bulunduğunu belirtmişti. H. Hopkins'in bu bilgiye dayanarak yazdığına göre, eğer Alman orduları bu merkezlerin doğusu yönünde yaklaşık 150 mil ilerlerlerse, böylece Rusya'nın sanayi potansiyelinin neredeyse yüzde 75'ini ele geçirmiş veya yok etmiş olacaklardı. Stalin kış aylarında cephenin Kiev-Moskova-Leningrad hattında tutulabileceğini umuyordu ve Hopkins'in dediğine göre, 1 Eylül'den itibaren, kuvvetli yağmurlarla birlikte Almanların hızı kesilecek, 1 Ekim'den sonra ise yollar öylesine bozulacaktı ki Almanlar savunmaya geçmek zorunda kalacaklardı. Stalin'in fikrince, Kiev, savunma hattının üç temel noktasından biriydi ve bu yüzden de o, ne pahasına olursa olsun bu kenti savunmakta ve düşmanın eline bırakmamakta ısrar ediyordu. Genelkurmay Başkanı Jukov, 29 Temmuz 1941'de, ona Kiev'in terk edilmesini önerince, Stalin öfkeden kendini kaybetmişti. Anılarından bildiğimiz üzere, Jukov, or-

* Bir gün sonra, Khruşov ve Güneybatı Cephesi Kumandanı M.P. Kirponos cevabi bir telgraf göndererek bu haberleri yalanlamış ve bir geri çekilme planı olmadığını bildirmişlerdi.

dulann bütün gücüyle Yelnya civarında bir karşı taarruz harekâtı yapılmasını gerekli görüyordu, çünkü Moskova için asıl tehlike oradan kaynaklanıyordu:

Ben bunu söyleyince Stalin aniden parladı: "Siz hangi karşı taarruzdan bahsediyorsunuz, bu ne saçmalıktır böyle? Siz, Kiev'i düşmana teslim etmeyi nasıl düşünebilirsiniz?" Ben artık dayanamadım ve karşılık verdim: "Eğer Sizce Genelkurmay Başkanı sadece saçmalıklarla uğraşabiliyorsa, bu durumda onun burada işi yok. Beni Genelkurmay Başkanlığı görevinden azletmenizi ve cepheye göndermenizi istiyorum. Ben herhalde orada vatanıma daha yararlı olurum." Stalin buna cevaben şunu söyledi: "O kadar kızmayın. Hem eğer meseleye bu şekilde bakıyorsanız, biz burada işleri Siz olmadan da idare edebiliriz." Birkaç gün sonra Kiev'in terk edilmesi görüşü yeniden gündeme geldi. Stalin bana şöyle dedi:

– Bakın, biz Sizi Genelkurmay Başkanlığı görevinden alıyoruz. B.M. Şaposnikov'u Genelkurmay Başkanı olarak tayin edeceğiz. Doğrudur, onun sağlık sorunları var, tam iyi sayılmaz, ancak mesele değil, biz ona yardımcı oluruz.

– Peki bana emriniz nedir, nereye gideceğim?

– Nereyi isterdiniz?

– Her görevi yapabilirim, tümen, kolordu, ordu, cephe kumandanı olabilirim.

– Sinirlenmeyin, kızmayın! Hani şu Yelnya civarında bir karşı taarruz yapılmasından bahsediyordunuz ya, Siz işte o işle ilgilenin. Biz Sizi Yedek Kuvvetler kumandanı olarak tayin ederiz. Ne zaman gidebilirsiniz?

– Bir saat içinde.

– B.M. Şaposnikov Genelkurmay'a gelecek, görevi ona teslim edin. Ancak unutmayın ki Siz, Başkumandanlık Baş Karargâhı üyeliğine devam ediyorsunuz.

– İzninizle, çıkabilir miyim?

– Oturun bizimle bir çay için, Sizinle başka bazı konuları da konuşalım."

Çay için masaya geçtik, fakat bir türlü sohbet edemedik.

8 Ağustos 1941'de, Stalin, teletip aracılığıyla Güneybatı Cephesi Kumandanı Kirponos'la haberleşirken şöyle diyordu:

Bize gelen bilgilere göre, cepheniz, Kiev'i savunmak için yeterince asker bulunmadığı gerekçesiyle, fazla dert etmeksizin kenti teslim etmek istiyormuş. Bu doğru mudur? Eğer bu bilgilerin asılsız olduğunu söylüyorsanız, müstahkem bölgenin güney kısmında durumu düzeltmek için gerekli bütün önlemleri aldığınızı güvenle söyleyebilir misiniz? GKO ve Baş Karargâh, Kiev'in savunulması için mümkün olan ve olmayan gerekli her tedbiri almanızı rica etmektedir. İki hafta sonra durum düzelecektir, çünkü size yeni takviye göndereceğiz. Ama bu iki hafta içinde ne pahasına olursa olsun Kiev'i elde tutmalıyız.

Kirponos, buna cevaben, cephedeki ordunun Kiev'i düşmana vermemek için her türlü imkânı kullanacağını ve son ana kadar di-

reneceğini bildiriyordu. Ardından Ağustos ortalarında, Almanlar, Moskova yönünde sert bir direnişle karşılaşınca Güneybatı Cephesi birliklerine karşı kuzeyden, işgal ettikleri Belarus toprakları üzerinden bir taarruz hazırlığına başladılar. Bir kuşatılma tehlikesi ortaya çıktığından, düşmanı geri püskürtmek için Bryansk Cephesi kuruldu ve bu cephenin kumandanlığına da Tümgeneral A.İ. Yeremenko getirildi. Stalin onu göreve uğurlarken şöyle diyordu:

> Yarın hemen görev yerine hareket edin ve derhal cepheyi oluşturun. Guderian'ın tank ordusu Bryansk yönünde bir harekât başlatmıştır ve orada ağır muharebeler olacaktır. Siz, Batı Cephesi'nde alışkanlıklarını ve tarzını öğrenmiş olduğunuz "eski arkadaş"ınız Guderian'ın zırhlı mekanize birlikleri ve tanklarıyla karşılaşacaksınız.

A.M. Vasilevskiy'in hatıralarına göre, daha yeni Bryansk Cephesi kumandanı olarak tayin edilmiş Yeremenko, birkaç gün içinde Guderian'ı kesinlikle bozguna uğratacağını beyan etmişti. Böylesi bir iyimserlik ve coşku karşısında hoşnutluk duyan Stalin, odadan çıkan Yeremenko'yu göstererek, "Ağır durumlarda ve zor şartlarda tam da böyle adamlara ihtiyaç var" demişti.

Jukov'un fikrince ise, alelacele kurulmuş Bryansk Cephesi savaş gücü bakımından yetersiz kalacaktı; bu yüzden de o, Stalin'i arayarak, Güneybatı Cephesi'nin güney kanadındaki kıtaların mutlaka Dnepr'in sağ yakasına geçirilmesini önerdi. Fakat bu öneri yine kabul edilmedi; çünkü Stalin'in ona söylediğine göre, o, daha yeni Khruşov ve Kirponos'le konuşmuş ve onlar da Kiev'in şimdilik direnebilecek güçte olduğu konusunda kendisine garanti vermişlerdi. Ayrıca gerçekleştirilecek olan Bryansk Cephesi taarruzu da, düşmanı bozguna uğratmaya yetmese bile, onun ilerlemesini durduracaktı.

Vasilevskiy anılarında şöyle demektedir:

> Bryansk Cephesi Kumandanı Yeremenko, Stalin'e düşmanı birkaç gün içinde bozguna uğratacağını söylerken açıkça hava atmıştı. 24 Ağustos'ta Stalin onu aramış ve "alçak Guderian"ı bozguna uğratmayı vaat ediyorsa takviye olarak yeni kıtalar ve donanım göndermeyi önermişti; bu bağlamda iki ordu yeniden yapılandırılacaktı. Yeremenko, Stalin'in teklifi için teşekkür ederek "alçak Guderian"ı mutlaka ezeceklerini tekrarlamış, verilen görevi yerine getireceklerini bildirmişti. Yani ortadaki, herhangi bir somut veriye dayanmayan bir tahminden ibaretti. O günlerde çok önemli kararlar çok acele bir biçimde alınıyor ve değiştiriliyordu. Bazı cepheler iptal ediliyor, yerine yeni cepheler kuruluyordu; hatta bazı ordular bölünerek bünyesindeki kıtalar başka ordulara katılıyor, seferberlikle silah altına alınan yüz binlerce yurttaş yeni ordulara alınıyordu. İtiraf etmeliyim ki savaşta çabuk karar vermek önemlidir. Ancak cephe çok geniş olduğu zaman, üstelik durum hızla değiştiğinde, acelecilik zarar veriyor. Biz kimi zaman durumu yeterince dikkate almıyor, hatalı kararlar veriyorduk, yönetim tarz ve yöntemi de bazen yanlış

oluyordu. O günlerde başlıca amaç Bryansk Cephesi'ni takviye ederek güçlendirmekti. Stalin, Yeremenko'nun, vaat ettiği gibi düşmanı ezeceğine inanıyordu... 30 Ağustos gecesi, Yeremenko'ya, Bryansk Cephesi kuvvetlerini taarruza geçirme ve Guderian'ın tank ordusunu ezme emri verildi. Ancak cephede başlatılan taarruz başarısız oldu.

2 Eylül'de, Stalin, Yeremenko'ya iletilmek üzere Genelkurmay'a şu telgrafı dikte ediyordu:

> Baş Karargâh, Sizin çalışmanızdan hâlâ memnun değildir. Uçakların operasyonlarına ve karadaki harekâta rağmen, Poçep ve Starodub düşmanın elinde kalmıştır. Bu, Sizin düşmandan sadece birkaç tüy kopardığınız, ancak onu yerinden oynatamadığınız anlamına gelmektedir. Baş Karargâh, kıtaların uçaklarla işbirliği halinde hareket etmesini ve düşmanın Poçep ve Starodub'dan dışarı atılmasını istiyor; düşmanı gerçekten darmadağın etmelisiniz... Guderian ve tanklarının tamamı paramparça edilmelidir... Bunu yapmıyorsanız, verdiğiniz sözlerin ve vaatlerin hiçbir değeri yoktur. Sizden Guderian grubunun darmadağın edildiğine dair haber bekliyoruz.

Ancak Vasilevskiy'in yazdığı gibi, Bryansk Cephesi'ndeki ordunun vurucu gücü etkisizdi ve düşmanın saldırısını engellemeye yetmemişti:

> 7 Eylül'de, Alman birlikleri Konotop'a ulaşmıştı. Ortaya açıkça Kiev'i savunan 5. Ordu birliklerinin kuşatılması tehlikesi çıkmıştı. Güneybatı Cephesi kuvvetlerini Dnepr'in sağ yakasına geçirmek ve doğu yönünde geri çekilmek, Kiev'i ise terk etmek konusunda Başkumandan'ı ikna etmek için, Boris Mikhayloviç Şaposinkov'la birlikte aynı gün Kremlin'e uğradım. Bize göre, o gün için bile bu geri çekilme konusunda geç kalınmıştı ve böyle devam edilirse, Güneybatı Cephesi genelinde bir felaketin yaşanması kaçınılmaz olacaktı. Konuşmamız çok gergin ve sert geçti, sinirler bozulmuştu. Stalin sitem ediyor ve bizi, düşmana direnmek ve onu ezmek yerine Budyonnıy gibi kolay yolu seçmekle suçluyordu.

Bir gün sonra, 8 Eylül 1941'de, Stalin, Kremlin'deki dairesinde, akşam yemeğinde Jukov'la bir araya geldi; yemeğe ayrıca Molotov, Malenkov, Şerbakov ve başkaları da davet edilmişlerdi. Stalin Yelnya çevresindeki başarılı operasyondan dolayı Jukov'u övdü. Çünkü savaş başlayalı beri ilk defa Sovyet birlikleri düşmanı geri çekilmeye zorlamış ve hatta epeyce de esir almışlardı. Yelnya ise, savaşta düşmandan kurtarılan ilk kent olmuştu. Konuşmalar sırasında, Jukov, yine aynı teklifi dile getirdi ve Güneybatı Cephesi kuvvetlerinin Dnepr'in doğu yakasına çekilmesini önerdi:

> Stalin sordu: "Peki ya Kiev ne olacak?" Ne kadar acı olsa da ne yazık ki Kiev'i terk etmemiz gerektiğini, başka çaremizin olmadığını söyledim. Stalin oradan B.M. Şaposnikov'u aradı ve şöyle dedi: "Kiev çevresindeki kuvvetlerimizi ne yapacağız? Jukov ısrarla bunları geri çekmeyi tavsiye ediyor." Ben, Boris Mikhayloviç'in ne cevap verdiğini duymadım, ancak Stalin şöyle dedi: "Yarın Timoşenko burada olacak. Onunla birlikte bu

konuyu görüşün, akşam yine konuşuruz." Sanırım o, Kiev'i terk etme konusunda ikna olmuştu.

Anlaşılıyor ki Jukov'un Kiev'i bırakma konusundaki sürekli ısrarları, sonunda Stalin'i etkilemişti. Vasilevskiy'in yazdığına göre, Stalin, kuvvetlerin kısmen Dnepr'in sağ yakasına geri çekilmesine 9 Eylül'de izin vermişti. Fakat yine de sonuçta o, Kiev'i köprübaşı olarak elde tutmaktan yanaydı ve bunu neredeyse bir takıntı haline getirmişti. Vasilevskiy'in de kabul ettiği gibi, bu yüzden yarım yamalak bir karar alınmıştı; çünkü Kiev'in acı da olsa bırakılması gerektiğinden bahsedilince Stalin kendini kaybediyor, öfkeleniyordu. Kumandanlar onun öfkesi karşısında argümanlarını dile getirmekte zorluk çekiyorlardı. Vasilevskiy şunu itiraf etmektedir:

> Bu öfke fırtınası sırasında, karşı koymaya ve aklımızdakini söylemeye herhalde cesaretimiz yetmiyordu. Halbuki Güneybatı Cephesi'nde bir felaket yaşanması kaçınılmazdı ve bu, Kiev'in kaybından daha büyük bir facia olacaktı. Üstelik bu işin sorumluluğu da bizim üzerimizdeydi ve durumu Stalin'e anlatmak bizim görevimizdi.

11 Eylül'de Stalin teletip ile Kirponos ve Güneybatı Cephesi'nin diğer komutanlarıyla haberleşirken, Kiev'i terk etme fikrine yine karşı çıkıyordu, ancak bu seferki tepkisi o kadar sert değildi. Onun fikrince, komutanların orduyu nehrin sol yakasına geçirme niyeti tehlikeliydi. Stalin, Genelkurmay Başkanı Şaposnikov'un görüşüne atıfta bulunarak, bir Baş Karargâh kararı olmaksızın Kiev'in terk edilmemesini ve köprülerin havaya uçurulmamasını talep ediyordu. Geri çekilme konusunda ısrar eden Budyonnıy, Güneybatı Cepheleri Başkumandanlığı görevinden alındı ve yerine, Batı Cephesi Kumandanlığı görevinden alınan Timoşenko tayin edildi. Tümgeneral İ.S. Konev de Timoşenko'nun yerine Batı Cephesi Kumandanı olarak atandı.

Ne var ki Sovyet ordusu cephe hattını savunamıyordu ve 12 Eylül'de birlikler geri çekilmeye başladı. Güneybatı Cephesi Karargâh Başkanı V.İ. Tupikov, B.M. Şaposnikov'a 13 Eylül'de iletti̇ği raporda, düşmanın cepheyi yardığını ve Sovyet birliklerinin geri çekilmeye başladığını bildiriyordu:

> Sizin de farkında olduğunuz felaket bir iki gün içinde gerçekleşecektir.

Stalin, Tupikov'un bu raporuna 14 Eylül'de bizzat cevap verecek, üstelik cevabın altına Şaposnikov adına imza atacaktı:

> Tuğgeneral Tupikov, Genelkurmay'a, 15614 sayılı panikçi bir rapor göndermiştir. Oysa durum, aksine, her kademedeki bütün komutanların soğukkanlı ve sabırlı olmasını gerektiriyor. Paniğe kapılmadan mevcut pozisyonları korumak ve özellikle de kanatları kollamak için gerekli

bütün önlemler alınmalıdır... Yoldaş Stalin'in verdiği 11.IX tarihli talimatları aynen yerine getirmeniz gerekir.

Y.Y. Çadayev'in anılarına göre, 17 Eylül'de, Stalin'in çalışma odasında Güneybatı Cephesi'nde ortaya çıkan kritik durum görüşülmüştü. Stalin bir kez daha ordunun Kiev hattında direnişini sürdürmesi gerektiğini söylemişti. O sırada Kirponos ile bir telefon görüşmesi yapan Şaposnikov, Almanların Kiev savunma hattını yarmaya yetecek gücü olmadığını bildirmişti. Stalin bu rapordan sonra Baş Karargâh'ın Kiev'i savunmaya devam etme emrinin hâlâ geçerli olduğunu kaydedince, Şaposnikov buna aynen katıldığını açıklamış, ancak Kirponos'un, Güneybatı Cephesi'nin sol kanadı konusunda endişe duyduğunu da eklemişti. O, her ihtimale karşı, buradaki ordunun sol yakaya çekilmesi için izin istiyordu. Stalin, Şaposnikov'dan bu konuda kesin bir görüş bildirmesini isteyince, o, ne pahasına olursa olsun Kiev'in sonuna kadar savunulmasından yana olduğunu tekrarlamıştı. Stalin orada hazır bulunan diğerlerinin ne düşündüklerini sorunca ise, ortalığa sessizlik çökmüş ve Kiev'i savunma kararı onaylanmıştı.

Ne var ki 17 Eylül'de, bu kararın hatalı olduğu anlaşılmıştı, çünkü durum daha da kötüleşmiş ve M.P. Kirponos artık orduyla bağlantısını kaybetmişti. 37. Ordu'ya bağlı birlikler Kiev'i savunurken, ötekiler kuşatmadan kurtulmaya çalışıyorlardı. 18 Eylül gecesi, nihayet Baş Karargâh, 37. Ordu'nun Kiev müstahkem hattını bırakarak Denpr'in sol yakasına çekilmesine izin verdi. Nehir geçilirken tam bir katliam yaşandı ve ordu büyük zayiat verdi. Cephe Kumandanı M.P. Kirponos, Cephe Karargâh Başkanı V.İ. Tupikov ve Ukrayna KP(b) MK Sekreteri M.A. Burmistrenko, 20 Eylül'de yaşamlarını yitirdiler.

Çadayev'in yazdıklarına bakılırsa, Stalin, Güneybatı Cephesi'ndeki felaket karşısında duyduğu hiddetten kendini kaybetmişti. Poskryobışev'in Çadayev'e anlattığına göre, Stalin, Khruşov'la tartışmış, onun, verdiği düşüncesizce kararlardan dolayı devrim mahkemesinde yargılanması gerektiğini söylemişti. Poskryobışev de belki o kadar olmadığını, ancak durumun çok vahim olduğunu eklemişti. Çadayev, ayrıca, Stalin'in Güneybatı Cephesi'nin daha yeni atanmış kumandanı Timoşenko ile yaptığı telefon görüşmesine de kulak misafiri olmuştu. Onun yazdığına göre, mareşal biraz ağır duyduğundan, Stalin çok yüksek sesle konuşuyor ve onun bütün sözleri net bir biçimde duyuluyormuş. Çadayev bu telefon görüşmesini şöyle aktarmaktadır:

Stalin: Boşu boşuna kahramanlığa soyunmayın, sizden çektiğimiz yeter artık!

Timoşenko: Anlamadım.

Stalin: Bunda anlamayacak bir şey yok. Siz bazen anlamsız kahramanlığa hevesleniyorsunuz. Unutmayın ki kafa yoksa, cesaret beş para etmez.

Timoşenko: Sizin fikrinizce ben sadece aptallık yapabilirim, öyle mi?

Stalin: Aha, demek ki şövalyelerin nesli hâlâ tükenmemiş!

Timoşenko: Bakıyorum da, Siz benim çalışmamdan memnun değilsiniz.

Stalin: Ben de sizin fazla sinirlendiğinizi ve artık kendinizi kaybettiğinizi görüyorum.

Timoşenko: Mademki Sizin gözünüzde ben kötü bir kumandanım, öyleyse istifamın kabulünü istiyorum.

Stalin (ahizeyi uzaklaştırarak kendi kendine): Yahu tam bir bela bu, öyle bağırıyor ki kulaklarım sağır oldu, ama adam bunu düşünemiyor ki. (Yeniden ahizeye) Ne, istifa etmek mi istiyorsunuz? Unutmayın ki bizde istifa etmek istenmez, istifaya biz karar veririz.

Timoşenko: Eğer bunu doğru buluyorsanız, istifamı kabul edin.

Stalin: Gerektiğinde onu da yaparız, şimdilik Size sinirlerinize hâkim olmanızı tavsiye ediyorum, çünkü bu korkaklığın en tiksindirici şeklidir.

Timoşenko (bir sürelik sessizlikten sonra): Kusura bakmayın, Yoldaş Stalin, biraz sinirlendim...

Bu diyaloğun ardından Timoşenko ordunun nasıl ve nereye doğru çekildiği hakkında bilgi verdi ve konuşmanın sonunda Stalin şöyle dedi: "Yarın bizzat bana bilgi vermeyi unutmayın." Sonra telaşlı bir halde odada volta atmaya başladı. Mareşalle bu kadar sert konuştuğu için üzülmüş görünüyordu, çünkü suçlu olan sadece Timoşenko değildi.

Bununla birlikte, ordularımızın Kiev hattında verdikleri büyük zayiat boşa gitmemişti. Birçok kumandanın kaydettiği gibi, Almanlar, Kiev çevresinde epeyce zaman kaybetmişlerdi. Vasilevskiy bu konuda şöyle yazmaktadır:

> Düşman, burada bizi yense de, çok büyük bir fatura ödemişti. İnsan kaybı çok fazla olan Kızıl Ordu, buna karşılık, ağır şartlara rağmen düşmanın 10 tümenini de saf dışı bırakmıştı. Almanlar 100 binin üzerinde asker ve subay yitirmişlerdi. Sovyet kuvvetleri, "Merkez" ordular grubunu bir ay boyunca Kiev çevresinde tutarak oyalamış ve engellemişlerdi. Moskova hattındaki savaş açısından bunun önemi ve olumlu etkisi tartışmasızdır.

Şu bir gerçek ki Kiev çevresinde koskoca dört ordumuz, yani yaklaşık yarım milyon insan kuşatılmış, öldürülmüş veya esir alınmıştı. Açık konuşmak gerekirse, savaş zaferle sonuçlandıktan sonra kumandanların ve yöneticilerin yazdıkları çok sayıda anıda, çok büyük hata ve kayıplar genelde neredeyse arka plana atılmıştır ve bunların sorumlularının veya suçlularının kimler olduğu anlaşıl-

mamaktadır. Öte yandan, savaşla ilgili bütün gerçeklerin ortaya konmasına sansür de zaten izin vermiyor ve söz konusu hatıralar, birçok denetim ve düzeltmeden geçtikten sonra yayımlanıyordu. Galipler yargılanmaz ki! Ne yazık ki kumandanların yazdığı anılarda, Stalin'le ilgili kısımlar da çoğu zaman metinlerden çıkarılıyordu.

Yaşanan felaket sadece Ukrayna ve Belarus'la sınırlı kalacak gibi görünmüyordu, Leningrad da işgal tehlikesi altındaydı ve bu husus Stalin'i endişelendiriyordu. Onun fikrince, Leningrad, kuzey yönündeki Alman taarruzlarını durduracak ana hattın temeli olacaktı. 26 Ağustos 1941'de, Molotov, Malenkov, SNK Başkan Yardımcısı A.N. Kosıgin, Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri N.G. Kuznetsov, Hava Kuvvetleri Kumandanı P.F. Jigaryov ve Kızıl Ordu Topçu Sınıfı Başkanı N.N. Voronov'dan oluşan bir GKO heyeti Leningrad'a gönderildi. Amiral N.G. Kuznetsov'un anlattığına göre, istasyonların birinde heyet Alman uçaklarının bombalarına hedef olmuştu ve istasyona giren Alman müfrezesince neredeyse esir alınacaktı.

29 Ağustos'ta, Stalin, Leningrad'a şu telgrafı çekiyordu:

Molotov ve Malenkov'a iletilmek üzere *Gorkom* Sekreteri A. Kuznetsov'a.

Elimize henüz ulaşan bilgiye göre, düşman Tosno'yu ele geçirmiştir. Böyle devam ederse, korkarım ki Leningrad da aptalca ve şapşalca kaybedilecektir; Leningrad çevresindeki tümenlerin de esir düşme riski var. Popov ve Voroşilov ne yapıyorlar?* Nedense, onlar, hangi önlemleri aldıklarını ve tehlike karşısında ne yapmayı düşündüklerini bile haber vermiyorlar. Onlar, sadece, geri çekilmek için yeni bölge arayışı içindedirler, bunu görev sayıyorlar. Onlar, bu kadar büyük pasiflik ve ataleti, kader karşısında böylesine tam bir köylü teslimiyetçiliğini nereden almışlar? Anlayamıyorum, bunlar ne biçim insanlar? Leningrad'da şimdi çok sayıda KV tankı, çok sayıda uçak ve diğer araçlar var. Neden bu önemli araçlar ve teçhizat Lyuban-Tosno sahasında kullanılmıyor? Kumandanlığın cepheye sürdüğü, herhangi bir teknik donanıma sahip olmayan basit piyade alayı Alman tanklarına karşı ne yapabilir? Leningrad'daki bol donanım ve araçlar neden bu önemli sahada kullanılmıyor? [Sonra Stalin, Molotov'a hitap ederek] Sence, bu önemli sahada birileri kasıtlı olarak Almanların yolunu mu açıyor? Bu Popov ne biçim adamdır? Voroşilov'un kendisi ne yapıyor böyle ve onun Leningrad'a yardımı nedir? Leningrad kumandanlığının hareketsizliği ve sessizliği beni çok kaygılandırdığı için yazıyorum bunları. Senin 29 Ağustos'ta Moskova'ya gelmen gerektiğini düşünüyorum. Stalin.

28 Ağustos 1941'de, faşist işgalcilere sempati besledikleri, cephe yakınlaştıkça Sovyet karşıtı bir tutum sergiledikleri ve düşmanla işbirliğine meyilli oldukları gerekçesiyle Volga Bölgesi Almanları Özerk Cumhuriyeti'ndeki yerli Alman nüfusun Kazakistan ve Sibirya'nın bazı vilayetlerine tahliye edilmesi, bu özerk cumhuriye-

* Tuğgeneral M.M. Popov 23 Ağustos'ta, yeni kurulmuş Leningrad Cephesi'nin kumandanlığına tayin edilmişti. K.Y. Voroşilov ise Kuzeybatı bölgelerinden sorumlu üst kumandandı.

tin ise feshedilmesi karara bağlandı. Herhangi bir somut gerekçe ve suç gösterilmeksizin güvenilmez sayılan ve düşmanla işbirliği yapmakla suçlanan birçok etnik grup ve halkın topyekûn sürülmesi uygulaması böylece başlamış oldu.

29 Ağustos'ta, Molotov, Malenkov, Kosıgin ve Jdanov, Stalin'e şu bilgiyi veriyorlardı:

> Leningrad varoşlarında ve civarında oturan yaklaşık 96 bin kişilik Alman ve Fin nüfusun derhal tahliye edilmesi hakkında karar aldık. Bunların şu bölgelere sürülmesini öneriyoruz: 15 bini Kazakistan'a, 24 bini Krasnoyarsk bölgesine, 24 bini Novosibirsk vilayetine, 12 bini Altay bölgesine ve 21 bini Omsk vilayetine. Tahliye operasyonu için NKVD görevlendirilsin...

Aynı gün, GKO heyeti üyeleri, Leningrad'da erzak ürünleri dağıtımının karneye bağlanacağını, bu konuda çok sıkı sınırlamalar getirildiğini ve ayrıca, kentteki sivil halkın imkânlar ölçüsünde tahliye edileceğini bildirdiler. 8 Eylül'e kadar kentten yaklaşık 250 bin kadın ve çocuğun tahliye edilmesi planlanmıştı. Ancak bu karar tam olarak yerine getirilemedi, çünkü Almanlar kente bağlanan demiryollarını tutmuşlardı. 8 Eylül'de ise zaten kuşatma harekâtı tamamlandı ve Leningrad ablukası başladı.

Stalin, 9 Eylül'de, Molotov, Malenkov ve Beria ile birlikte, Leningrad'a, Voroşilov ve Jdanov'a şu telgrafı gönderiyordu:

> Sizin tavrınız ve yaptıklarınız bizi hiddetlendirmektedir, çünkü nereleri kaybettiğimizi haber vermediğiniz gibi, kentleri ve istasyonları kaybetmemek için ne gibi önlemler aldığınızı da belirtmiyorsunuz. Hiç sıkılmadan, Şlisselburg'un elimizden gittiğini bildirdiniz. Bu kayıpların bir sonu yok mu? Siz Leningrad'ı daha baştan teslim etmeye mi karar verdiniz yoksa? KV tankları nerede; bunca KV tankına sahip olduğunuz halde, cephede neden bir iyileşme yok? Halbuki hiçbir cephe sizin sahip olduğunuz kadar KV tankına, hatta yarısına bile sahip değil. Sizin uçaklar ne iş yapar; onlar neden kara birliklerimize destek vermiyor? Kulik'in emrindeki tümenler size takviye olarak geldi, ama siz bunlardan nasıl yararlanıyorsunuz? Biz herhangi bir iyileşme ümit edebilir miyiz, yoksa Kulik'in yardımının sonucu da, çok sayıda KV tankı takviyesininki gibi sıfır mı olacak? Cephedeki durum ve aldığınız önlemler hakkında günde en az iki üç kez ve saati saatine bize bilgi vermenizi talep ediyoruz.

Bu arada Stalin, Jukov'u Kremlin'e çağırttırdı ve ona şöyle dedi:

> Leningrad'a gideceksiniz. Leningrad'daki durumun ne kadar ağır olduğunu biliyorsunuz. Almanlar, Leningrad'ı işgal edip de Finlerle birleşince, kuzeydoğudan girişecekleri bir çevirme harekâtıyla Moskova için tehlike yaratabilirler ve bu, durumu daha da ağırlaştırır. Giderken Size bir not vereceğim ve onu Voroşilov'a ileteceksiniz. Sizin atanmanız hakkındaki emirse, Leningrad'a vardığınız zaman iletilecektir.

Stalin, notunda, Voroşilov'un cephe kumandanlığını Jukov'a devretmesini ve kendisinin de derhal Moskova'ya dönmesini istiyordu. Jukov, Leningrad'a varınca, kentteki yönetimin artık en kötü senaryoya hazırlandığını ve önlemlerini buna göre aldığını görmüştü:

> Voroşilov, Jdanov, A.A. Kuznetov ve cephe Askeri Konseyinin diğer üyeleriyle konuştuktan sonra toplantıyı bitirdik ve Lenigrad'ın teslim edilmesi durumunu öngören hiçbir önlem alınmamasına karar verdik. Leningrad'ı son kişiye kadar savunacaktık.

Eylül 1941'de ise tehlike artık Moskova kapılarına dayanmıştı. Stalin'in tahminlerinin aksine, Almanlar, eylül yağmurlarının en yoğun döneminde "Tayfun" operasyonunu başlatmışlardı; amaç, cephenin merkez kısmındaki Sovyet ordularını yok ederek Moskova'yı ele geçirmekti. O sırada Alman ordusu insan gücü, donanım, silah ve araç açısından Kızıl Ordu'dan açık bir biçimde üstündü ve Hitler de buna güveniyordu. Stalin, Harriman ve Beaverbrook'la konuşmasında, Almanların Sovyetler Birliği'nden üstünlüğünden bahsederken şu oranları dile getirmişti: uçaklarda 3'e 2, tanklarda 3'e 1 veya hatta 4'e 1. SSCB, 320 Alman tümeninin karşısına ancak 280 tümen çıkarabilmişti. Taarruz noktalarında Almanlar daha yoğun kuvvet yığmış ve üstünlük sağlamıştı. Batı Cephesi'nde, 19. ve 33. Orduların karşısında onlardan 3 misli fazla askere sahip düşman kuvveti bulunuyordu. Almanlar, Batı Cephesi ordularımıza karşı tanklarda 1,7 kat, top ve havanda 3,8 kat üstünlüğe sahiptiler. Bryansk Cephesi'nde de aynı şekilde Almanların 3 misli fazla askeri ve subayı vardı. Sovyet ordusu, özellikle de top ve havan açısından çok gerideydi.

Derken Alman kuvvetleri çok hızlı ve beklenmedik bir taarruzla, 2 Ekim'de, Batı Cephesi'ne, Bryansk Cephesi'ne ve Yedek Kuvvetler'e bağlı ordularımızın ve birliklerimizin çoğunu kuşatma altına aldı. Çadayev'in yazdığına göre, Stalin bu yeni ağır felaket haberini aldığında çalışma odasındaydı:

> Stalin odada sinirli bir halde gidip geliyor ve sanki öfkesini dökmek için birini arıyordu. Çok hiddetlendiği yürüyüşü ve hareketlerinden belliydi. Cephenin yanlması ve birçok tümenimizin kuşatılması, doğal olarak onu çok sarsmıştı. Oldukça üzgündü. Kendisiyle konuşur gibi şöyle dedi:
>
> "Bak sen şuna, tam bir salak! Bu kadar insanı harcamak için deli olmak lazım. Pısırık!"
>
> O günü hiç unutamıyorum, sonbahardı, doğa ölmek üzereydi, her taraf sessizlik içindeydi ve bu hazin atmosferde, Stalin'in sinirli ve heyecanlı yüzü beni gerçekten etkilemişti. Vasistası sonuna kadar açmıştık ve soğuk hava içeri giriyordu. Ben ne diyeceğimi bilemiyordum. Derken Poskryobışev içeri girdi ve Konev'in telefonda beklediğini söyledi. Stalin masaya yaklaştı ve ahizeyi öfkeyle kaldırdı. Kumandanı fırçalamaya ve

haşlamaya başladı, hem tehditler savuruyor, hem de uyarıyor, ona sonuna kadar savaşmasını ve kıtaları kuşatma çemberinden kurtarmasını emrediyordu.

"Her iki saate bir bana bilgi vereceksiniz, anladınız mı? Zaman çok değerli, çok!"

Sonra Stalin, Batı Cephesi Askeri Konseyi üyesi N.A. Bulganin'i aradı ve bu sefer de onu haşlamaya başladı. Bulganin ise sıra dışı felaketin nedenlerini anlatmaya çalışıyordu. Bulganin bunları daha sonra bana da anlatmıştı ve mesele şuydu: Orduların tuzağa düşmesinin sebebi Yedek Kuvvetler kumandanının Yukhnov kentinin işgal edildiğinden habersiz olmasıydı. Kumandan Budyonnuy, Almanların Yukhnov'u ele geçirdiklerini ancak ertesi gün Bulganin'den öğrenmiş, ama artık orduları geri çekmek için zaman kalmamıştı. Bulganin hüsrana yol açan hataları ve nedenleri anlatınca, Stalin onu haşlamayı bıraktı ve şöyle dedi:

"Bir saniye bile kaybetmeyin ve ne pahasına olursa olsun kıtaları kuşatma çemberinden kurtarmaya çalışın."

O arada odaya Molotov girdi ve Stalin ahizeyi yerine koyup ona şunu söyledi:

"Belki de orduyu kurtarabiliriz... Hitler, avını yakalamış sabırsız bir avcı köpeğine benziyor, benim ne zaman ateş edeceğimi bekliyor, intihar etmemi çok istiyor. Ancak boşuna beklemesin, bunu yapmayacağım."

4 Ekim'de Voroşilov'la konuştum ve o bana Molotov'la birlikte Batı Cephesi'ne gideceğini, bunu Stalin'in emrettiğini söyledi. Voroşilov şöyle dedi:

"Durumu düzletmeye çalışacağız; en önemlisi, mümkün olduğu kadar askeri kurtarmamız şart. Yoldaş Stalin bu olaydan dolayı mahvolmuş vaziyette, resmen sarsılmış. Yani biz de çok üzgünüz elbette. Ancak bu felaketi duyduğunda onun ne kadar sarsıldığını görünce korktum; çünkü onu hiçbir zaman böyle bir halde görmemiştim. Ne yapacağını bilmiyor ve odasında aşağı yukarı dolanıp duruyor, yerinde duramıyor. Çok öfkeli ve kızgın... Durmadan Genelkurmay'a bağlanıyor ve kumandanı soruyor. Oysa kumandanla bağlantı kurmak mümkün değil. Böyle olunca da oradakileri haşlıyor ve azarlıyor. Bana, hiçbir bir işe yaramıyorsunuz diyor. Kolay değil, bunca kuvvetin kuşatılması ağır bir darbe. Ama buna rağmen Yoldaş Stalin kararlı. Düşman kış bastırana kadar Moskova'yı almak istiyor. Ancak partimiz, halkımız ve Yoldaş Stalin buna izin vermeyeceklerdir."

İlginçtir ki Voroşilov, sanki olanlarda kendisinin hiçbir hatası ve sorumluluğu yokmuş gibi konuşuyordu.

5 Ekim'de, Stalin, Leningrad Cephesi Kumandanı Jukov'u arıyor ve selam sabahtan sonra ona şöyle diyordu:

Size sadece şunu soracağım: Uçağa binip Moskova'ya gelebilir misiniz? Yedek Kuvvetler'in sol kanadında, Güney Yukhnov sahasında durum ağırlaşmıştır; Baş Karargâh, Sizinle gerekli önlemler konusunda görüşmek istiyor.

Sonraki olayların da açıkça ortaya koyduğu üzere, Stalin artık Jukov'dan medet umuyor ve cephelerdeki durum konusunda onun görüşlerini dikkate alıyordu. Fakat şu da var ki Stalin, Batı Cephesi'ndeki felaketi Jukov'a epeyce farklı ve oldukça yüzeysel bir şekilde anlatmıştı. Oysa Almanlar hızla ilerliyorlardı; ordu ve sivil halk panik içindeydi. Bryansk Cephesi Kumandanı A.İ. Yeremenko, 2 Ekim'de cephe hattından 200-250 km uzakta bulunan Oryol'a telefon ettiğinde, Oryol Askeri Bölge Karargâhı Başkanı A.A. Tyurin kendinden emin bir biçimde konuşmuş, Oryol'un savunması için bütün önlemlerin alındığını, kentin kesinlikle Almanlara teslim olmayacağını söylemişti. Yeremenko, Oryol'da yeterince asker ve silah bulunduğunu biliyor ve bu yüzden de kentte savunma sorunu olmadığını düşünüyordu. Ancak 3 Ekim'de, Alman tankları Oryol'a girdiler. Tankların kentte görülmesi öylesine beklenmedik bir olaydı ki demiryolu kavşağı ve diğer önemli noktalar, düşmana, hiçbir direniş olmaksızın terk edildi. Bryansk Cephesi'nin kuşatılmış birlikleri savaşarak doğu yönünde çekilmeye çalışıyorlardı.

Jukov ancak 7 Ekim'de Moskova'ya ulaşabildi. Stalin'in gribe yakalandığını ve Kremlin'deki evinde bulunduğunu öğrendi; dolayısıyla onu orada ziyaret etti. Stalin evine getirttiği haritayı ona göstererek şöyle demişti:

> Bakın, burada durum vahim bir hal almıştır. Ben, Batı Cephesi'nden, oradaki gerçek durum hakkında doyurucu bir rapor alamıyorum. Düşmanın nereden, hangi kuvvetlerle, nereye ve hangi birliklere saldırdığını ve ordumuzun durumunu bilmeden karar alamayız. Hemen şimdi Batı Cephesi karargâhına gidin, durumu titiz bir şekilde araştırın ve bana bildirin. İstediğiniz zaman arayabilirsiniz. Sizden haber bekleyeceğim.

Jukov, bunun üzerine Batı Cephesi'ne hareket etmiş, 8 Ekim saat 02.30'da telefonla durum hakkında bir rapor sunmuş ve düşmanın zırhlı tank birliklerinin ani bir şekilde Moskova yakınlarına ulaşabilecekleri tehlikesine işaret etmişti. 10 Ekim'de, Stalin, Jukov'a, onun Batı Cephesi kumandanı olarak tayin edildiğini, Konev'in ise yardımcısı olacağını bildirmişti. Ardından Yedek Kuvvetler'in Mojaysk hattında ayakta kalan birliklerinin de kendisinin emrine verildiğini eklemiş, ondan hemen harekete geçmesini istemişti. Jukov'un yazdığı üzere,

> Düşmanın Moskova yönündeki ilerleyişini durdurmak için 13 Ekim'de bütün önemli noktalarda ölümüne bir savaş başlatılmıştı.

Gerçekten de Almanların birkaç gün içinde Moskova'ya ulaşması tehlikesi artık bir realiteydi. Moskova 21 Temmuz'da ilk defa bombalandığında panik yaşanmıştı; oysa şimdi Alman uçakları kenti her gün bombalıyorlardı. Bombalardan biri VKP(b) MK binasına isabet

etmiş ve büyük bir yangın çıkmıştı. Kirov -şimdiki Myasnitskiy- Sokağı'ndaki Baş Karargâh binasına isabet eden bir bomba da birkaç kişinin ölümüne neden olmuştu. Ştemenko'un yazdığına göre, Stalin bu binanın yan yapısında çalışıyor ve bombardıman sırasında Kirovskaya -şimdiki Çistıye prudı- Metro İstasyonu'na iniyordu. Bu istasyon yolculara kapalıydı ve Genelkurmay sığınağı olarak kullanılıyordu.

Bombalardan biri Orujeynaya Palata Müzesi'nin bahçesinde patlamış ve Stalin'in çalışma odasının bulunduğu hükümet binasının camları kırılmıştı. Kızıl Meydan'da, Spaskiy Kulesi'nin yanına düşen bomba ise iki kişinin ölümüne yol açmıştı. Kremlin cephaneliğine isabet eden bir bomba 92 kişinin hayatını yitirmesine yol açmış, bu esnada Moskova parti örgütü sekreteri Şerbakov da yaralanmıştı. Bombalarda biri de Kremlin'in avlusundaki Çar Topu'nun yanında patlamıştı.

A. Rıbin'in yazdığına göre, Stalin, o günlerde halka moral vermek için sıkça sokaklara çıkıyor, savunma noktalarını, müstahkem mevzileri dolaşıyor, bu arada Gorkiy -şimdiki Tverskaya- Sokağı, Smolensk Meydanı ve diğer noktalarda askerlerle sohbet ediyordu:

> Bu ziyaretlerin birinde, Stalin, Kalujskaya Sokağı'na gitmişti. Burada birçok ahşap ev yanmıştı, her tarafta cam kırıkları vardı. Ambulanslar yaralı ve ölüleri topluyordu. Perişan olmuş insanlar hemen çevremizi sardılar. Stalin, korkmuş kadınları ve çocukları görünce, Vlasik'e, çocukları ve kadınları kentten tahliye etmek gerektiğini söyledi. İnsanların hepsi Kızıl Ordu'nun düşmanı ne zaman durduracağını ve ülkeden kovacağını soruyordu. Stalin onları sakinleştiriyor ve onlara moral veriyordu. O günlerde Stalin'in tavrı genel olarak olumluydu ve çevresindekilere umut dağıtıyordu. Moralini bozmayan önder bazen şaka yapıyor, Alman uçaklarıyla alay ediyordu...

Bu arada düşmanın Moskova yönündeki ilerleyişi de devam ediyordu ve 12 Ekim'de, GKO, her ihtimale karşı, kentin içinde üçüncü bir savunma hattı oluşturmaya karar verdi. İki gün sonra Almanlar Kalinin'i (şimdiki Tver) ele geçirdiler. 15 Ekim'de Stalin'in çalışma odasında yapılan ve GKO üyeleri ile diğer ilgililerin katıldığı toplantıyı Mikoyan anılarında şöyle anlatmaktadır:

> Molotov, Malenkov, Voznesenskiy, Şerbakov ve Kaganoviç de oradaydılar. Stalin oldukça sakindi, heyecanını yenmişti ve durumu kısaca izah etti. Takviye birliklerimiz yetişene kadar Almanların kendi yedeklerini cepheye sürerek Moskova Cephesi'ni yarıp kente girebileceklerini anlattı. O, acilen, bugünden başlayarak, hükümetin, en önemli kurumların, kilit önemdeki şahsiyetlerin kentten tahliye edilmesini, kentin bir Alman işgaline karşı hazır duruma getirilmesini önerdi. Moskova'daki önemli tesis ve sanayi işletmeleri, Almanların eline geçmemeleri için son anda tahrip edilecekti ve patlayıcı konusunda uzmanlara ihtiyaç vardı. Sta-

lin, Moskova Askeri Bölgesi Kumandanı Artemyev'e, kenti savunmak üzere bir plan hazırlanmasını önerdi. Onun söylediğine göre, yedek kuvvetlerimiz gelene kadar kentin bir süre direnmesi ve düşmanı oyalaması gerekecekti. Stalin'in fikrince, Sibirya'dan takviye birlikler gelince cephedeki durum lehimize dönecek ve Almanlar Moskova'dan uzağa püskürtülecekti. Kimse bir itirazda bulunmadı.

Bilindiği üzere, 15 Ekim toplantısında "SSCB Başkenti Moskova'nın Tahliyesi Hakkında" başlıklı bir GKO kararı kabul edilmişti ve buna göre, Stalin, durum öyle gerektirdiğinde kenti terk edecekti. Hükümet ve GKO üyelerinin tahliye edilmesi için bir tren hazırlanmıştı. Mikoyan bu konuda şöyle yazmaktadır:

> Stalin bütün Politbüro ve GKO üyelerine hemen o gün kentten çıkmalarını teklif etti. "Ben yarın sabahleyin yola çıkarım" dedi. Ben kendimi tutamadım ve "Biz de bugün değil, yarın çıkabiliriz, birlikte olmak daha doğru olacaktır" dedim. Stalin buna karşı çıkmadı ve ertesi gün hareket edilmesini kararlaştırdık. Sonra kenti savunma konusuna odaklandık, özellikle hangi fabrikaların mayınlanması gerektiğini belirlemek gerekiyordu...
>
> Birkaç saat sonra Stalin'in odasına girdim. Masaya, Moskova'nın batı kısmının rölyefli bir haritası serilmişti. Haritanın üstünde, Moskova Nehri üzerindeki Borodino Köprüsü'ne kadar olan birinci ve ikinci savunma hatları ve Almanların muhtemel mevkileri işaretlenmişti... General Kotyonkov, birliklerin nasıl geri çekileceğini, Moskova'nın çember savunmasının nasıl yapılacağını, direnişin ne kadar süreceğini anlatıyordu.

15 Ekim'de Kremlin'de yapılan toplantıdan sonra, akşama doğru, Stalin, Blijniy sayfiyesine gitmeye karar vermişti. Ne var ki o sırada sayfiye artık muhtemel bir Alman işgaline karşı mayınlanmıştı. Rıbin'in anlattığına göre, muhafız komutanı Rumyantsev Stalin'i vazgeçirmeye çalışmış ve sayfiyedeki perdelerin söküldüğünü, ana muslukların kapatıldığını, ısıtma ve elektrik tesisatlarının iptal edildiğini söylemişti. Ancak Stalin gitmekte ısrar etmişti. Ana giriş kapalıydı. Orlov, kapının iç tarafından son durumu bildirince Stalin kızmış ve hemen mayınların sökülmesini istemişti. Orlov kapıyı açmış, Stalin'i oracıktaki müştemilatta ağırlamış, hatta oradaki sobayı yakmıştı. Sonunda istihkâm uzmanları sayfiyeyi mayınlardan temizlemişlerdi.

Rıbin'in anılarına göre, Stalin, 16 Ekim'de sayfiyeden Kremlin'e dönerken, kentteki yağmalama olaylarına tanık olmuştu:

> Stalin insanların un torbalarını, sucuk ve salam destelerini, makarna ve erişte kutularını nasıl taşıdıklarını görüyordu. Kendini tutamadı ve arabasının durdurulmasını istedi. Kalabalık hemen çevremizi sardı. Kimileri alkışlamaya başladı, daha cesur olanlar ise düşmanı ne zaman durduracağımızı soruyorlardı. Stalin, zamanı gelince düşmanı kovacaklarını söyledi, ancak yağmalama konusuna değinmedi, kimseye de

neden devlet malını yağmaladığını sormadı. Kremlin'e gelince hemen bir toplantı düzenledi ve kentteki bu yağmalama olaylarına, asayişin bozulmasına ve kargaşaya kimin izin verdiğini, bundan kimin sorumlu olduğunu sordu. Alınmış karara rağmen, 16 Ekim'de Stalin Moskova'yı terk etmedi.

Bu arada Almanların kente yaklaştıkları ve hükümetin Moskova'dan ayrılacağına ilişkin söylentiler her tarafa yayılmıştı. Mikoyan'ın anılarına göre, kendisi, tahliye kararından bir gün sonra Stalin -şimdiki Likhaçov- Fabrikası'na uğramıştı:

> Ana girişte yaklaşık 5-6 bin işçi toplanmıştı, bir tür miting yaptıklarını düşündüm. Beni tanıdılar ve hemen çevremi sarıp soru yağmuruna tuttular: "Moskova'da neler oluyor? Hükümet niye kaçtı? Komsomol Komitesi Sekreteri niye kaçtı?" Gerçekten çok zor bir durumdaydım. Halkı sakinleştirmeye çalıştım, birçok söylenti yayıldığını söyledim ve bunların provokasyon olduğunu, kentte kargaşa ve kaos yaratılmak istendiğini belirttim. "Stalin Moskova'dadır, hükümet kaçmamıştır ve bütün ilgililer görevlerinin başındadır" dedim. Molotov'un da kentte olduğunu söyledim. Halkın sakin ve soğukkanlı olması, savaş şartlarına göre hareket etmesi, yetkili mercilerin talimatlarına uyması gerektiğini anlattım. Bundan sonra işçiler dağılıp uzaklaşmaya başladılar.

Ne var ki Moskova'da artık yer yer panik baş göstermeye başlamıştı ve memurlar görevlerini bırakıp kenti terk ediyorlardı. Kimi yetkililer arşiv belgelerini yakıyor, keyfi emirler veriyorlardı. İnsanlar mağaza ve dükkânları yağmalıyorlardı. Daha sonra kent askeri komutanlığının verdiği bilgilere göre, 438 işletme, kurum ve kuruluşun 779 yöneticisi kaçmıştı; 16-18 Ekim arasında kenti terk eden görevli ve yetkililer 1.484.000 rubleyi de yanlarında götürmüşler, ayrıca 1.051.000 ruble tutarında değerli eşya ve mal varlığı yağmalanmış, 10'un üzerinde de araç çalınmıştı.

Moskova kenti Pervomaysk ilçesi parti örgütünün bildirdiğine göre, en büyük gerginliğin yaşandığı 15-18 Ekim günlerinde kentte bir sürü asılsız ve provokatif söylenti yayılmıştı; hükümetin kentten kaçtığı ısrarla dile getiriliyordu. Dükkânların önünde yoğun kalabalıklar ve kuyruklar oluşuyor, ayrıca antisemit söylemler ortaya çıkıyordu.

Bu arada Stalin ile Molotov arasında bir iktidar kavgası olduğundan bahsediliyor, Stalin'in kenti sonuna kadar savunma kararı aldığı ve düşmanın bombardımanlarının da bu yüzden başladığı söyleniyordu. Kentte asker üniformasıyla dolaşıp Hitler'in düzen ve refah sağlayacağını söyleyerek halkı kentte kalmaya ikna etmeye çalışan biri yakalanmıştı. İlginçtir ki Moskova kent parti örgütü Organizasyon Şubesi'nin verilerine göre, 16-17 Ekim 1941'de, partinin yaklaşık bin üyesi üyelik kartlarını imha etmişti.

Panik ortamına son vermek ve halkı sakinleştirmek için radyodan gerekli bilgiler veriliyor, telkinler yapılıyordu, ancak bunlar yeterli olmuyor, kargaşa devam ediyordu. 18 Ekim'de, halk, Moskova yönetiminin kentten ayrılmasını protesto etmek üzere sokaklara çıkmıştı. Öfkeli kalabalık, Entuziastlar Şosesi'nde yolu kapatmış ve resmi makam araçlarının geçişini engellemişti. Moskovalılar, yolu, "Firariler, korkaklar, Moskova'yı bırakıp kaçanlar!" diye bağırarak kapatmışlardı. Moskova Sovyeti (Belediye) Başkanı V.P. Pronin, olay yerine geldiğinde, artık birkaç aracın yol kenarında devrildiğini görmüştü. Pronin, Moskova'da sıkıyönetim ilan edildiği için askeri bir yönetimin kurulduğunu, sivil yönetimin geçici olarak feshedildiğini, kimsenin firar etmediğini bildirmişti. Ne var ki halkı sakinleştirmek kolay değildi. Pronin belgesini göstermiş, Mossovet'in (Moskova Belediyesi) başkanı olduğunu söylemiş, kendisinin Moskova'yı terk etmeyeceğini bildirmişti. Halkın arasındaki panik ve söylentilere engel olmak için, yetkililer ve ülke yöneticileri, halkın önüne bizzat çıkıyorlardı. Stalin bu yüzden kentte kalmaya karar vermişti, aksi halde kentte tam bir kaos baş gösterebilirdi. Rıbin'in yazdığına göre, o günlerde Stalin, şoförü A. Krivçenkov'a şöyle demişti:

> Rus halkıyla birlikte Moskova'da kalacağım. Ben Moskova'da olduğum sürece düşman buraya giremeyecektir. Kente ancak benim cesedimi çiğneyerek girebilirler.

19 Ekim'de, Stalin, 20 Ekim'den itibaren Moskova ve civar yerleşimlerde sıkıyönetim uygulanacağı hakkındaki bir kararı imzaladı. Buna göre, 12.00 ile 05.00 arasında sokağa çıkma yasağı uygulanacaktı. Kent içindeki asayiş ve düzeni sağlamak üzere, Moskova Komutanlığı'nın (komutan Tuğgeneral Sinilov) emrine NKVD birlikleri ve emniyet güçleri devrediliyordu. Karardaki özel madde dikkat çekiciydi:

> Asayiş ve düzeni ihlal edenler derhal tutuklanacak ve askeri divanda yargılanacaklardır, provokatörler, casuslar ve düşman ajanları ise olay yerinde hemen kurşuna dizileceklerdir.

Askeri komutanlığın verilerine göre, sıkıyönetimin uygulandığı iki ay içinde, devriye gezen askerlere saldırdıkları için oracıkta kurşuna dizilen 11 kişi dâhil, toplam 16 kişi vurularak öldürülmüştü. Askeri divanın hükmüyle ise 357 kişi idam edilmişti ve bunların çoğu firari, yağmacı, soyguncu, karşıdevrimci ve vatan hainiydi. 4.741 kişi de hapse atılmıştı.

Bir tür askeri kampa dönüştürülen Moskova'da, uygulanan bu sert önlemler sayesinde asayiş sağlanmıştı; kent Alman saldırılarına karşı koymaya hazırlanıyordu. Derken 23 Ekim'de, Bryansk Cephesi

kıtaları, kuşatmadan kurtularak Tula civarında yeni bir savunma hattı kurdular ve Guderian'ın Moskova'yı güneyden çevirmeye yönelik harekâtını engellediler. Vasilevskiy şöyle yazmaktadır:

> Ekim ayında savaşın faturası bizim için çok ağır oldu. Ordularımızın zayiatı oldukça fazlaydı. Düşman neredeyse 250 km ilerlemişti. Ancak Almanların "Tayfun" operasyonu başarıya ulaşmadı. "Merkez" ordular grubu, geçici olarak taarruzu durdurmak zorunda kaldı.

Haziran-Ekim 1941 döneminde Sovyet ordularının uğradığı hezimet ve verdiği çok büyük zayiat ülkeyi şoke etmişti. Resmi propagandaya inanarak Alman ordularının kısa sürede darmadağın edileceğini düşünen Sovyet halkı, bu yenilgiler karşısında oldukça sarsılmıştı. Bu feci olaylar bugün de tartışılmakta ve hâlâ bu yaşananların şu veya bu liderin veya kumandanın suçu olduğu öne sürülmektedir. Bununla birlikte, 1941 bozgununa rağmen ülke yıkılmadı ve Almanya hedefine ulaşamadı. Kiev, Odesa, Brest Kalesi, Smolensk, Liyepaya ve Murmansk muharebeleri, Sivastopol ve Leningrad savunmaları savaşın genel tablosunda iz bırakan olaylardı. Çok acı yenilgiler ve büyük kayıplar pahasına da olsa, Kızıl Ordu çağdaş savaş yöntemlerini öğrenmişti. Batıdan doğuya tahliye edilmiş askeri sanayi işletmeleri artık cepheye gerekli teçhizat, silah ve mühimmatı sağlayabiliyordu. Ayrıca yurtdışından müttefiklerin askeri yardımı da gelmeye başlamıştı.

Stalin, o günlerde, cephede bütünlük ve direngenlik sağlamak için kumandanlarla birlikte yoğun bir çaba harcıyordu; ortam çok gergindi ve aynı zamanda, cephe gerisinde, sanayinin de tam kapasiteyle çalışmasını sağlamak gerekiyordu.

Bu arada, efsanevi istihbaratçı Rikhard Zorge, Japonya'nın Uzakdoğu'da SSCB'ye karşı bir savaş başlatmayacağını bildirmişti. Okyanusya ve Pasifik'te ABD ile savaşan Tokyo'nun aynı zamanda SSCB ile de savaşmak istemediği anlaşılınca, Sovyet yönetimi, Japon kontrolündeki Mançurya'nın sınırında bulunan birliklerinin bir kısmını Moskova'ya sevk etmeye karar verdi.

"Sibiryalılar" diye bilinen Uzakdoğu kuvvetlerinin gelişiyle Moskova çevresindeki savaşta sayıca üstünlük sağlanmıştı. Ekim ortalarında artık seferberlik tamamlanmıştı ve yeterli sayıda asker vardı. Bu kuvvetleri en kısa sürede eğitmek gerekiyordu ve ne yazık ki bu eğitim çoğu zaman doğrudan savaş sırasında veriliyordu. Almanların Moskova yönündeki saldırılarını engellemek, Rostov yönündeki gruplaşmalarını durdurmak ve Kafkasya yolunu kapatmak gerekiyordu; ayrıca Leningrad'ı ablukadan kurtarmak da önemli hedeflerden biriydi. 25 Ekim'de, sanayi işletmelerinin tahliyesi ve en kısa sürede yeniden monte edilerek üretime geçirilmesine

yönelik önlemleri içeren bir SNK ve VKP(b) MK kararı kabul edildi. Buna göre, N.A. Voznesenskiy, Kuybışev'de, SSCB SNK temsilcisi olarak, doğuya nakledilen işletme ve tesislerin, halk komiserliklerinin ve uzmanların çalışmalarını düzenleyecek ve yanı sıra Volga, Ural ve Sibirya bölgelerine nakledilmiş yeni işletmelerle ilgili işleri de yönetecekti.

Stalin artık soğukkanlıydı ve daha dengeli kararlar veriyordu. Kumandanları ve yetkilileri, azarlamak ve fırçalamak yerine, motive etmeye çalışıyor, teşvik ediyordu. 26 Ekim'de, Stalin, kuşatma çemberinden uçakla ağır yaralı halde çıkarılınış ve askeri hastanede yatmakta olan Tuğgeneral A.İ Yeremenko'yu aramış, ona moral vermiş ve şöyle demişti:

> Yoldaş Yeremenko, başarılarınızdan dolayı sizi kutlarım, çok iyi iş çıkardınız. Kuşatılmış ordunuz, o çaresiz durumda inanılmaz bir cesaret ve kahramanlık sergilemiş, disiplinli bir şekilde en doğru tercihleri yaparak kuşatmadan kurtulmuştur. Düşmanın sayıca üstünlüğüne rağmen bunu başarmış olmanız özellikle takdire şayandır. Bu sayede birliklerimiz kuşatma çemberinden çıkmış ve yeni bir hat kurarak düşmanı önemli derecede zayiata uğratmıştır. Sizi bir kez daha tebrik ediyor, Size şifalar diliyorum. Biliyorum, Siz askerlerinizden haber bekliyorsunuz ve inanın ki iyi haberler gelecektir.

29 Ekim gecesi, Stalin, Vasilevskiy'i telefonla aramış ve generallerden birinin rütbesinin yükseltilmesi için bir karar imzalamasını istemişti. Vasilevskiy olayı şöyle anlatmaktadır:

> Ben fazla düşünmeden olumlu cevap verdim, oysa hangi generale nasıl bir rütbe verileceğini bilmiyordum. Stalin'in bizzat benden bahsettiğini nereden bilecektim? Bu yüzden, benim adımı söyleyince şaşırdım ve bu görevi başkasının yapmasını istedim. Stalin şakayla şöyle dedi: "Peki, Siz işinizle meşgul olun, biz nasıl olsa bunun bir yolunu buluruz." Bu arada, o, benim Genelkurmay'da görevli dört subayın rütbesini yükseltme teklifimi de kabul etti... Elbette ki böylesine şefkatli ve samimi bir davranışı Stalin'den beklemiyordum; çünkü savaşın ilk günlerinde, o, çok sinirli, sabırsız ve kararsızdı ve öfkesine hâkim olamıyordu. Durum hâlâ çok ağırken onun bu kadar sıcak ve dikkatli davranması beni şaşırtmıştı. Bu, bence, onun çelişkili şahsiyetinden kaynaklanıyordu. Örneğin Stalin, Genelkurmay yetkililerinden mutlaka günde en az 5-6 saat dinlenmelerini istiyor, aksi halde verimli bir çalışma yapılamayacağını söylüyordu. Ekim'de, Moskova savunması günlerinde, beni de saat 04.00 ile 10.00 arasında dinlenmeye gönderiyor ve bunu kontrol ediyordu. Bunu yapmadığım zaman çok ciddi bir şekilde müdahale ederek kızıyor, benimle kavga ediyordu. Bence o, benden çok savaşı düşünüyordu. Bazen kurnazlık yapıyordum. Kremlin'deki odada masaya, telefonun başına Üsteğmen A.I. Grinenko'yu oturtuyordum. Stalin aradığında, o, benim uyuduğumu söylüyordu.

Stalin, Ekim Devrimi'nin 24. yıldönümünün, normal şartlarda olduğu gibi törenlerle kutlanmasını emretmişti; kutlama töreni yapılacak ve Kızıl Meydan'da askeri resmigeçit düzenlenecekti. Ama Sovyet yönetiminin katıldığı bayram toplantısı bu kez Bolşoy Tiyatrosu'nda değil, güvenlik nedeniyle "Mayakovskiy" Metro İstasyonu'nda düzenlenmişti. Burada, 6 Kasım'da, Stalin, tarihi konuşmalarından birini yapmış ve şöyle demişti:

> ... 3 Temmuz'da yaptığım konuşmadan bu yana geçen süre içinde savaşın gidişatında önemli gelişmeler yaşanmış, ancak durum düzelmek yerine daha da ağırlaşmıştır. Almanların şu an yaptığı, sadece işgalcilik, gaspçılık, başka halklara ait toprakları ele geçirme ve yağmalama savaşıdır. Hitler, Slav halklarını yok etmeye çalışıyor ve bunun için insanlık dışı yöntemler kullanıyor. SSCB, ilk başta Almanya karşısında yalnızdı, tek başına kalmıştı. İtalya, Romanya, Finlandiya ve Macaristan da Almanlarla birlikte üzerimize saldırıyordu. Ancak Almanların kaydettiği başarılar geçicidir, onların Avrupa'daki ulaşım imkânları sınırlıdır, lojistik altyapıları fazla kuvvetli değildir. Buna karşılık SSCB, Büyük Britanya ve ABD koalisyonu gittikçe güçlenmektedir. Eğer biz, ABD, Büyük Britanya ve SSCB'nin motor üretimini bir araya getirirsek, bizim motor gücümüz, Almanlarınkinden en az üç misli fazla olacaktır. Hitlerci gaspçı emperyalizmin ölümü işte bu nedenle kaçınılmazdır. Sovyet halkı, Avrupa'da ikinci bir cephe açılacağına inanıyor ve bunu bekliyor.
>
> Fakat bizim temel gücümüz Sovyet halkının azmidir, çünkü bu haklı bir davadır, çünkü bu savaş Vatan Savaşı'dır, manevi üstünlük Sovyet halkındadır. Bizim başkalarının topraklarını ele geçirme amaçlı bir savaşımız olmamıştır ve olamaz. Avrupa olsun, Asya olsun, bu arada İran olsun,* bizim hiçbir yere yönelik böyle bir hedefimiz yoktur. Bizim birinci amacımız, topraklarımızı geri almak ve halkımızı Alman faşist boyunduruğundan kurtarmaktır. Diğer hedefimiz ise, Slav halklarının ve Avrupa'nın işgale uğramış öteki uluslarının Hitler mezalimine karşı verdikleri özgürlük savaşlarına yardımcı olmak, sonra da onların, kendi topraklarında, kendilerinin istedikleri şekilde özgür düzenler kurmalarına olanak sağlamaktır...
>
> Kızıl Ordu'nun yaşadığı başarısızlıklar, işçi ve köylülerin birliğini, SSCB halklarının dostluğunu zayıflatmamış, tam tersine daha da pekiştirmiştir... Hangi devlet olursa olsun, bizim şu anda kaybettiğimiz kadar toprak kaybetmiş olsaydı, bunu kaldıramaz ve çökerdi. Sovyet düzeni bu sınavdan böylesine kolay bir şekilde geçmişse ve lojistik altyapısını daha da kuvvetli bir hale getirmişse, demek ki Sovyet düzeni en sağlam düzendir. Ordumuzun moral durumu Alman ordusununkinden daha yüksektir, çünkü bu ordu kendi vatanını yabancı işgalcilerden korumakta ve haklı davasına inanmaktadır; oysa Alman ordusu işgalci bir savaş yürütmekte, yabancı bir ülkeyi yağmalamaktadır ve yaptığı bu iğrenç işin haklı olduğuna zerre kadar inancı yoktur... Hem Nazilerde, bizim ordumuzun örnek alacağı zengin kültür de yoktur. Vicdan ve şe-

* İran'da Alman yanlısı bir rejim kurulması ihtimaline karşı, Ağustos 1941'de, İngiliz kuvvetleriyle birlikte İran'a girmiş olan Sovyet ordusunun, burada geçici olarak bulunduğu, bu şekilde vurgulanıyordu.

reften yoksun olan bu insanlar, o hayvanımsı ahlaklarıyla, büyük Rus ulusunu, Plekhanov ve Lenin'in, Belinskiy ve Çernışevskiy'in, Puşkin ve Tolstoy'un, Glinka ve Çaykovskiy'in, Gorkiy ve Çekhov'un, Seçenov ve Pavlov'un, Repin ve Surikov'un, Suvorov ve Kutuzov'un ulusunu yok etmek gibi arsız bir çağrıyla ortalığa düşmüşlerdir!

Bu, Büyük Vatan Savaşı'dır; biz özgürlüğümüzü korumak için savaşıyoruz ve savaşın gidişatı kısa süre içinde değişecektir. Alman işgalciler mademki SSCB halklarına yönelik bir yok etme savaşını amaçlamışlardır, o zaman kendilerine yönelik böyle bir imha savaşını da hak etmişlerdir. Bundan böyle bizim hedefimiz, vatanımızın topraklarına sokulmuş bütün Almanları, bu işgalcileri, son kişisine kadar yok etmektir. Alman işgalcilere acımak yok! Alman işgalcilere ölüm! Davamız haklı bir davadır ve zafer bizim olacaktır!

7 Kasım'da, Kızıl Meydan'da, Ekim Devrimi Bayramı kapsamında, geleneksel resmigeçit töreni düzenlenmişti. Dışarı bilgi sızmaması için resmigeçit hazırlıkları gizlice yürütülmüştü. Gösteri ve resmigeçide katılacak olanlar bile son ana kadar durumdan habersizdiler ve birliklerin cepheye sevkiyatı için hazırlık yapıldığını düşünüyorlardı. Zira ülke yönetimi Stalin'le birlikte orada hazır bulunacaktı ve Almanlar bundan yararlanarak yönetimi yok etmek isteyebilirlerdi. Moskova Askeri Bölgesi Kumandanı P.A. Artemyev'in bu konudaki uyarılarına Stalin şöyle cevap vermişti:

Birincisi, ne pahasına olursa olsun Moskova hava sahasına hiçbir Alman uçağı girmemeli. İkincisi de, eğer bombalama olursa, yaralıları ve zarar görenleri götürün ve resmigeçidi devam ettirin.

Ancak 7 Kasım sabahı hava şartları tam da istendiği gibiydi; kentin üzerinde alçak ve yoğun bir bulut tabakası vardı, dolayısıyla Alman uçaklarının bir saldırı yapması imkânsızdı. General Vlasik hatıralarında şöyle yazmaktadır:

7 Kasım sabahı Yoldaş Stalin çok erkenden uyanmıştı. Hava hâlâ karanlıktı; dışarıda tipi vardı ve her tarafı silip süpürüyor, büyük kar kürtünleri oluşuyordu. Onu tamı tamına saat 8.00'da Kızıl Meydan'a yolcu ettim. Yoldaş Stalin ile parti ve hükümet yöneticileri Mozole üzerindeki tribüne çıktılar.

Resmigeçit her zamanki saatinden iki saat erken başlamıştı. Kızıl Meydan'da piyadeler, topçu harp okulu öğrencileri, denizciler, NKVD askerleri, milis müfrezeleri, süvariler, tankçılar ve topçu bataryaları saf tutmuşlardı. Resmigeçide, Moskova Askeri Bölgesi Kumandanı ve aynı zamanda Moskova Savunma Sahası Komutanı General P.A. Artemyev komuta ediyordu. Savaş öncesi yıllarda olduğu gibi, resmigeçidi Sovyetler Birliği Mareşali Semyon Mikhayloviç Budyonnıy kabul ediyordu. Yoldaş Budyonnıy safların önünden geçerek askerleri bayram dolayısıyla tebrik edince öyle sıcak ve coşkulu bir "Ura!" nidası yükseldi ki Yoldaş Stalin'in çehresi gevşedi ve ışıldadı, onun yüzünde mutluluk ve sevinç görüyordum. Hep onun yanındaydım ve her an emrine amade vaziyette, gözümü ondan ayırmıyordum. Gerçekten de bir süre sonra

beni çağırdı. Önceden varılmış mutabakata göre, Kızıl Meydan'daki resmigeçit sadece başkent meydanlarına yerleştirilmiş hoparlörlerle halka ulaştırılacaktı. Ancak Stalin, bana, ilgililerin, resmigeçidi bütün dünyanın duyması için normal radyo yayını yapmayı denemelerini söyledi. Mozole'nin bodrumuna indim ve oradaki İrtibat Şubesi Müdürü Potapov'a konuyu anlattım; zaten Ulaştırma ve Haberleşme Halk Komiseri de oradaydı. Yayının yapılacağını söylediler ve ben de bunu Stalin'e iletttim. Bu kez bir gelenek bozuldu ve konuşmayı Budyonnıy değil Stalin yaptı. Ben, Yoldaş Stalin'in duyacağı şekilde, Molotov'a, Kızıl Meydan'ın artık radyo yayınında olduğunu söyledim.

Stalin buradaki konuşmasında İç Savaş yıllarından bahsetmişti:

Şimdi bizim durumumuz 23 yıl öncekine göre çok daha iyidir. Ülkemiz, sanayisi, erzakı, hammaddesiyle, 23 yıl öncekinden çok daha zengindir... Şimdi bizim, Vatanımızın özgürlük ve bağımsızlığı için göğsünü siper eden kudretli bir ordumuz ve çok iyi bir donanmamız var... İnsan kaynaklarımız tükenmezdir. Yüce Lenin'in ruhu ve zafer bayrağı, 23 yıl önce olduğu gibi, şimdi de Vatan Savaşı'nda bizim için esin kaynağıdır. Düşman bazı korkmuş aydıncıkların iddia ettikleri gibi öyle fazla kuvvetli değildir. Kısacası, havlayan köpek ısırmaz. Alman işgalciler son güçlerini kullanıyorlar. Kuşku yok ki Almanya böylesine bir gerilimi uzun süre kaldıramayacaktır. Birkaç ay, bilemediniz yarım yıl sonra, Hitler Almanya'sı kendi suçlarının ağırlığı altında darmadağın olacaktır. Moskova'yı kahramanca savunan Kızıl Ordu kısa süre sonra Avrupa'yı da kurtaracaktır. Bütün dünyanın gözü, Alman işgalci ve soyguncu sürülerini yok edebilecek güç olarak bizim üzerimizdedir. Askerler, Alman işgalcilerin boyunduruğu altındaki Avrupa'nın köleleştirilmiş halkları sizi kurtarıcıları olarak görüyor. Kaderinizde büyük kurtarıcılık misyonu varmış. Gelin bu misyonun hakkını verecek biçimde savaşın. Bu savaşta, yüce ecdadınızın Aleksandr Nevskiy, Dmitriy Donskoy, Dmitriy Pojarskiy, Kuzma Minin, Aleksandr Suvorov, Mikahil Kutuzov gibi kahraman simaları esin kaynağınız olsun! Yüce Lenin'in zafer bayrağı sizi korusun!

Ünlü Askeri Orkestra Şefi V.A. Agapkin'in* yönettiği Dzerjinskiy Tümeni Orkestrası'nın seslendirdiği askeri müzik ve marşlar eşliğinde topçu taburları, süvari birlikleri, tanklar ve Moskova 2. Avcı Tümeni kıtaları Mozole'nin önünden geçiyordu. Resmigeçide katılan birlikler, buradan doğrudan cepheye gidiyorlardı.

G.K. Jukov'un yazdığına göre, 6 ve 7 Kasım törenleri, Sovyet halkı ve ordusunun moralini yükseltmiş, büyük uluslararası yankı uyandırmıştı. Sovyet uçakları, 6 ve 7 Kasım törenlerinden haberler veren gazeteleri, havadan, işgal edilmiş topraklarımızın üzerine serpiyorlardı. Böylece halk, Moskova'nın teslim olmadığını ve düşmana karşı direnmeye hazır olduğunu öğreniyordu.

Bu arada Alman birlikleri de Moskova yönündeki ilerlemelerini sürdürüyorlardı. Jukov ile Stalin arasında, Almanların muhtemel

* "Slav Kızının Vedası" adlı ünlü şarkının bestecisi.

saldırı noktaları üzerine sert tartışmalar yaşanıyordu. Ancak çoğu zaman aralarında anlaşma sağlanıyordu. Jukov'un hatıralarında yazdığı üzere, 16 Kasım'da Alman taarruzu yenilenince, Stalin telefonla Jukov'u aramış ve doğrudan şu soruyu sormuştu:

> "Moskova'yı elimizde tutabileceğimizden emin misiniz? Ben bunu kahrolarak, içimdeki acıyla soruyorum. Bir komünist gibi dürüstçe söyleyin." Ben ona, emin olduğumu söyledim ve iki orduyla 200 tank verilmesini istedim. Stalin, kendimden emin olduğum için beni övdü ve buna çok sevindiğini söyledi. Ardından "Genelkurmay'a bağlanarak iki yedek ordunun teslim alınması ve konuşlandırılması konusunu görüşebilirim. Kasım sonu itibariyle iki ordu emrinizde olacaktır; tankları ise şimdilik veremiyoruz" dedi.

Stalin aynı zamanda diğer kumandanlarla da irtibat halindeydi. 16. Ordu Komutanı K.K. Rokossovskiy'in yazdığına göre, inatla saldıran Almanlar İstra Nehri civarında birliklerimizi sıkıştırınca, Rokkossovskiy, Cephe Kumandanı G.K. Jukov'dan "fırça yemişti". Ardından Rokkossovskiy'i Stalin de aramış ve ondan rapor istemişti:

> Telefonun ahizesini kaldırırken nasıl bir şimşek çakacağını düşünüyordum. Kendimi en kötü seçeneğe hazırlamıştım. Ahizeyi aldım ve kendimi takdim ettim. Başkumandan'ın gayet sakin, yumuşak ve düzgün konuşması beni rahatlattı. O, İstra hattındaki durum hakkında bilgi vermemi istedi. Ben konuyu anlatırken, aynı zamanda alacağım önlemleri de söyledim. Stalin sözümü nazikçe kesti ve "Önlemleri anlatmayın" dedi. Bu, benim önlemlerime güvenildiği anlamına geliyordu. "Zorluklar var mı?" diye sordu ve ben durumun çok ağır olduğunu söyledim. "Biraz daha dayanın, lütfen, takviye göndereceğiz" dedi. Stalin'in benimle bu şekilde konuşması bana moral verdi ve cesaretim arttı. Sabaha yakın takviye de yetişti; bize iki "Katyuşa" alayı, iki tanksavar bataryası, tanksavar silahlara sahip dört bölük ve üç tank taburu gönderilmişti. Üstelik Moskovalı iki bin milis de yardıma gelmişti...
>
> Kasım sonunda Stalin beni yeniden aradı. Krasnaya Polyana civarında düşman kıtalarının görüldüğünü bildirerek bundan haberim olup olmadığını ve onları oraya sokmamak için ne yapmayı düşündüğümü sordu. Stalin, özellikle, faşistlerin Krasnaya Polyana'dan büyük çaplı toplarla başkenti ateş altına alabileceklerini vurguladı. Ben önlemlerden bahsettim ve o da buna cevaben "Bu hat için takviye kuvvetlere ihtiyaç var, dolayısıyla Moskova savunma sahasındaki birliklerden yararlanmak doğru olacaktır" dedi.

Rokossovskiy'in ordusu, sabaha doğru gerçekleştirdiği bir karşı taarruzla Almanları Krasnaya Polyana'dan 4-5 km kuzeye püskürtmüştü. Kasım ayının ikinci yarısında, Alman birlikleri, büyük zayiat ve kayıplar pahasına Moskova'ya yaklaşmışlardı. Fakat savunma hattını yaramadılar; Kasım'ın son günlerinde ise, *Wehrmacht*'ın taarruz gücü artık tükenmişti. Jukov'un Stalin'e bildirdiği gibi, "düşman takatten düşmüştü". Ancak buna rağmen, her ihtimale karşı

ek birlikler isteniyordu. Aralık başlarında Baş Karargâh bir karşı taarruz planı hazırladı; Jukov'un Stalin'e bildirdiği üzere, 5 Aralık'ta tüm Kalinin Cephesi, 6 Aralık'ta da Güneybatı Cephesi'nin sağ kanadındaki ordu, Yelets civarında taarruza geçeceklerdi. 6 Aralık'ta Batı Cephesi'ndeki taarruz başlatıldı. Savaş başlayalı beri ilk defa Alman birlikleri geniş cephe boyunca batıya doğru çekiliyorlardı. 13 Aralık'ta, *Sovinformbyuro*, Almanların Moskova'yı işgal planlarının hüsrana uğradığını ve Kızıl Ordu'nun karşı taarruza geçtiğini haber verdi. 5 Ocak 1942'de, Stalin, Baş Karargâh'ta, genel taarruz planını görüşmek üzere bir toplantı düzenledi. Jukov'un anılarına göre, o, aklındaki planı şöyle açıklıyordu:

> "Almanlar tam anlamıyla şaşkın durumdalar, kışa hazır değiller. Bence, şu an, taarruz için en elverişli andır." İşte Başkumandan böyle düşünüyordu. Genel taarruzun amacı, batı yönündeki cephelerin ordularının başarılı karşı taarruzuyla düşmanı Leningrad civarında, Moskova'nın batısında ve ülkenin güneyinde bozguna uğratmaktı.

Fakat A.M. Vasilevskiy'in anılarında yazdığına göre, 1942 başındaki karşı taarruz fırsatını doğru değerlendiren Başkumandanlık, ne yazık ki Kızıl Ordu'nun gerçek taarruz gücünü yeterince dikkate almamıştı. Kısaca söylemek gerekirse, Sovyet kuvvetleri, bu kadar geniş çaplı bir harekâtı gerçekleştirme yeterliliğine sahip değildi. Söz konusu toplantıda, Jukov, "Taarruzların başarılı olması için insan gücü dışında da maddi ihtiyaçlarımız var, öncelikle tank birliklerimiz yetersizdir" demişti. N.A. Voznesenskiy de, bütün cephelerde geniş çaplı bir taarruz başlatmak için o anda elde yeterli imkân olmadığını kaydetmişti. Vasilevskiy'in yazdığına göre, bu tartışmaların sonucunda, Baş Karargâh, emrindeki yedek kuvvetleri başlıca stratejik yönlere göre aşağı yukarı eşit biçimde dağıtma kararı almıştı. 1942 kışında girişilen genel taarruzda, Sovyet orduları, sonbaharda ve kışın büyük zorluklarla biriktirilmiş yedek gücü tükettiler ve üstelik taarruz da beklendiği gibi başarılı olmadı.

Bununla birlikte, bu taarruz neticesinde, Murmansk ve Karelya'daki durum Kızıl Ordu'nun lehine dönmüştü. Doğrudur, Leningrad ve Volkhov Cephelerinin birlikleri abluka çemberini yaramamışlardı, ancak Almanlar da Tikhvin'den batıya çekilmişlerdi. Güneyde ise Rostov düşmandan kurtarılmıştı; Alman birlikleri Mius Irmağı'nın ötesine püskürtülmüş, İzyum mahallinde Barvenkov çıkıntısı oluşturulmuştu. Ne var ki Alman işgali altında bulunan Kırım'ın Kerç Yarımadası'na çıkarma yapma planı başarısız oldu. Ocak ayında düşman kuvvetleri Feodosiya'yı yeniden işgal ettiler ve Sivastopol'u kuşattılar. Kırım Cephesi'nin (kumandan D.T. Kozlov) yarımadayı kurtarma girişimleri de bir sonuç vermedi.

Yine de merkezde önemli başarılar kazanılmış, Kaluga, Kalinin (Tver) ve 11 bin küçük yerleşim yeri kurtarılmıştı. Rusya'nın Avrupa kısmındaki iklim ve doğa şartları savunmaya elverişlidir. Volga, Oka, Dnepr gibi büyük nehirler buradan başlar; sayısız küçük akarsu, ormanlar, tepelikler ve bataklık çukurlar savunmayı kolaylaştıran faktörlerdir. 1941 Ekim-Kasım aylarında, Alman orduları, bu şartlar yüzünden Kızıl Ordu'nun buradaki savunma hatlarını geçememişlerdi; Sovyet askerlerinin kahramanlığı ve büyük fedakârlığıyla birlikte, coğrafya da düşmana engel olmuştu.

Genelde birçok tarihçi, Almanların, 1941 yılının sert kışı nedeniyle başarısız olduklarını iddia etmektedirler; oysa temel neden Sovyet ordusunun artan gücü ve savunmaya elverişli doğa şartlarıydı. İlginçtir ki Sovyet birlikleri taarruza geçince, aynı doğa şartları, bu kez de onların önüne engel olarak çıkmıştı. Soğuk kış şartlarının etkisine gelince, Sovyet askerleri de aynı şartlarda, hatta daha ağır koşullarda savaşıyor, daha fazla zayiat veriyorlardı. Almanlar için 1941 sonbaharında bu bölgede ilerlemek ne kadar zorduysa, sonradan bizim ordularımız için de o kadar zordu. Bu bölgedeki savaşın, 1941'den ta 1943 sonbaharına kadar sürmüş ve tarafların bu süre zarfında kesin bir sonuç elde edememiş olması bir tesadüf değildir. Burada cephe hattı oldukça engebeliydi, çok sayıda menderes ve girinti çıkıntı vardı, savaşan tarafların iç içe geçmesi, birbirini kuşatması veya yarı çembere alması söz konusuydu. 1941 sonbaharında Vyazma bölgesinde Almanlar nasıl Sovyet birliklerini kuşatmışlarsa, 1942 başlarında da bu kez Kızıl Ordu, Almanları Rjevsk-Vyazma sahasında kuşatarak Demyansk'ta çembere almıştı.*

Tekrar ana konuya dönersek, Moskova Savaşı'ndaki zafer elbette ki Büyük Vatan Savaşı'nın ve 2. Dünya Savaşı'nın gidişatını değiştirmişti. Alman kumandanlığı artık yıldırım harekâtının başarısız olduğunu kendisi de itiraf ediyordu. Jukov, anılarında Moskova Savaşı'ndan bahsederken, bunun bütün savaşın aklında kalan en önemli olayı olduğunu söylemektedir. Jukov, ayrıca, Stalin'in bu dönemdeki rolünü de teslim etmekte, onun liderlik vasıflarını ve kumandanları seferber etme becerisini övmektedir. Özellikle sertlik gerektiren anlarda, Stalin, ordu yönetiminin toparlanması konusunda önemli bir katkı sağlamıştı. Öte yandan, onun, cephe gerisinde ülke sanayisinin savaş şartlarına göre yeniden kurulmasındaki, altyapı ve lojistik çalışmalarındaki rolü de inkâr edilemez. Halkın ve askerlerin silahlı kuvvetlerin yönetimine güvenini kaybettiği anlarda, Stalin, kumandanlara bu güveni yeniden kazandırmıştı.

* Ne var ki Almanlar, bizim birlikler gibi kuşatmadan veya çemberden kurtulmaya çalışmıyor, dışarıdan yardım gelmesini bekleyerek savunma yapıyorlardı.

Stalin, bu dönemde birkaç defa hayallere ve düşmanın durdurulacağına dair boş ümitlere kapılsa da, yine de sertliği ve titizliğiyle ordu genelinde disiplin ve ciddiyet sağlıyordu. Onun önerileri, savunma ve karşı taarruz planları her zaman başarılı sonuçlar vermese bile, Stalin, genelde silahlı kuvvetlerin yönetim biçimini önemli derecede değiştirmiş, çok daha etkin bir hale getirmişti. Sovyet-Fin Savaşı'ndan sonra İç Savaş deneyimine dayalı tarzdan vazgeçmeyi öneren Stalin, savaş başlayınca, nedense bizzat İç Savaş gazisi mareşalleri, K.Y. Voroşilov, S.M. Budyonnuy, S.K. Timoşenko ve G.İ. Kulik'i tercih etmişti. Ancak kısa süre sonra onları görevlerinden aldı ve onların Kızıl Ordu yönetimindeki pozisyonlarını epeyce aşağılara indirdi. Mareşal Kulik, Kasım 1941'de Rostov ve Kerç'i keyfi şekilde düşmana teslim ettiği için ve yanı sıra içkiye aşırı düşkünlük, ayyaş yaşam tarzı ve devlet malını yeme suçlamalarıyla, mareşallik rütbesi ve bütün ödülleri iptal edilerek partiden atıldı. Stalin'in Kulik'le ilgili olarak imzaladığı 2 Mart 1942 tarihli emirde şöyle deniyordu:

> Kumandanlık emirlerini yerine getirmeyen veya gereken şekilde yerine getirmeyen, korkaklık gösteren, teslimiyetçi ve yenilgiyi baştan kabullenmiş tavırlarla ordunun moralini bozan, Almanlar tarafından kafası karıştırılan, panik yayan ve Alman işgalciler üzerindeki zaferimize olan inancı sarsan komutan ve amirlerle ilgili olarak, kim olduklarına ve eski hizmetlerine bakılmaksızın, aynı şekilde sert, acımasız kararlar alınacağı konusunda bütün ilgilileri uyarıyorum.

Stalin, bu cezai önlemlerle yetinmeyerek, ünlü Sovyet drama yazarı A.Y. Korneyçuk'tan, eski ve yeni savaş yöntemleri arasındaki derin farktan kaynaklanan çatışmayı konu alan bir tiyatro eseri yazmasını da istemişti. Bunun üzerine Korneyçuk'un kaleme aldığı *Cephe* adlı piyes, 1942'de, *Pravda* gazetesinde yayımlanmıştı. Bu eserde, yenilikçi komutan Ognev ile İç Savaş zamanlarının savaş yönetme metotlarını savunan General Gromov arasındaki ihtilaf işleniyordu. Ştemenko'nun anılarına göre, bazı kumandanlar, bu piyesin Kızıl Ordu'ya karşı bir tür sabotaj olduğunu düşünüyorlardı. Baş Karargâh'a, piyesin *Pravda*'da yayımlanmasının durdurulması ve "tamamen zararlı" bir eser olarak görülüp tiyatrolarda oynanmasının yasaklanmasını talep eden birkaç telgraf gelmişti. Bu telgraflardan birini Stalin şöyle cevaplamıştı:

> Piyes hakkındaki değerlendirmenizde haklı değilsiniz. Piyes, Kızıl Ordu ve onun komutanları için çok eğitici olacaktır. Piyeste Kızıl Ordu'nun eksiklikleri çok doğru bir şekilde kaydedilmiştir ve bu sorunlara göz yummak doğru olmaz. Bu eksikleri itiraf etmek ve onları gidermek için cesur olmak gerekir. Kızıl Ordu'yu olgunlaştırmak ve iyileştirmek için tek yol budur.

Vasilevskiy'in yazdığına göre, Stalin, piyesi tiyatroda üç kez izlemiş ve kendisinin de izlemesi için ısrar etmişti.

Stalin, savaşın bu döneminde zaman zaman hatalı atamalar da yapmış, bazen kimilerini haksız yere görevden almış, duygusal veya fevri davranmıştı; fakat onun birçok kumandanı destekleyerek güçlü bir kumandanlar grubunun ortaya çıkmasına yaptığı katkı inkâr edilemez. G.K. Jukov, A.M. Vasilevskiy, K.K. Rokossovskiy, N.F. Vatutin, İ.S. Konev, A.İ. Yeremenko, İ.Kh. Bagramyan, L.G. Govorov, K.A. Meretskov, R.Y. Malinovskiy, F.İ. Tolbukhin, İ.D. Çernyakhovskiy, N.N. Voronov, A.A. Novikov, A.Y. Golovanov, N.G. Kuznetsov, İ.S. İsakov ve diğer kumandanlar Stalin'in çevresinde bütünleşerek zaferin mimarları olmuşlardı.

17. Bölüm

Başkumandan

Moskova Savaşı'nda kazanılan zafer ve Sovyet ordularının taarruzu, Almanya'nın ilk dönemde elde ettiği başarıların geçici olduğunu ortaya koymuştu. Sovyetler Birliği'nin bütün imkânlarını ve gücünü henüz seferber etmemiş olduğu bir zamanda ani saldırının avantajından yararlanan Hitler orduları, bir süre sonra toparlanan, asker sayısı ve teçhizat açısından güçlenen Kızıl Ordu'nun sert direnişiyle karşılaşınca, artık eskisi gibi başarı kaydedemiyorlardı. Savaşın uzayacağı anlaşılmıştı.

23 Şubat 1942'de Kızıl Ordu'nun kuruluşunun 24. yıldönümüyle ilgili olarak imzaladığı emirde, İ.V. Stalin şöyle yazıyordu:

> Şimdi savaşın kaderini, ani saldırı gibi ikincil hususlar değil, lojistik güç, altyapı, ordunun moral gücü, tümen sayısı ve kalitesi, silah ve donanım, komutanların yönetim deneyimi ve becerileri gibi her zaman geçerli faktörler belirleyecektir... Kızıl Ordu'nun vahşileşmiş düşmanı kuvvetli darbelerle Leningrad'dan uzaklaştıracağı, Belarus, Ukrayna, Letonya, Litvanya, Estonya ve Karelya'nın köy ve kentlerini ondan kurtaracağı, Sovyet Kırım'ın esaretine son vereceği gün uzak değildir; bütün Sovyet topraklarında yeniden kızıl bayraklar dalgalanacaktır...
>
> Almanya sonunda yenilecektir; faşizm yenilmeye mahkûmdur. Sovyet topraklarını kurtarma savaşının sonucunda, büyük olasılıkla, Hitler çetesi iktidardan kovulacak ve onun sonu gelecektir. Fakat Kızıl Ordu'nun amacı, Alman halkını ve Alman devletini ortadan kaldırmak değildir. Kızıl Ordu'nun aptalca hedefleri yoktur ve olamaz. Sadece şunu unutmayalım, tarihin tecrübesi, Hitler gibilerin gelip gittiklerini, Alman halkının, Alman devletinin ise yerinde kaldığını göstermektedir.
>
> Ancak Alman ordusu hâlâ çok güçlüdür, elinde birçok ülke ve imkân vardır; dolayısıyla da kazanılan zafer yeterli değildir ve savaşı kazanmış olduğumuz türünden hayallere kapılmak, affedilmez bir düşüncesizlik olacaktır. Böyle bir rehavet, sadece küstahlık ve kendini bilmezlik olur; bu, Sovyet insanlarına yakışmaz... Düşman hâlâ güçlüdür... Ve o, yenildikçe daha da kuduracaktır... Lenin bayrağı altında Alman faşist işgalcileri darmadağın etmek için ileri!

Yine 1942'de, 1 Mayıs bayramı dolayısıyla verdiği emirde, Stalin, Büyük Vatan Savaşı'nın zaferle biteceğine güvendiğini belirtiyordu. O, bunun için, erinden en yüksek rütbeli kumandanına kadar her bir askerin devamlı kendini geliştirmesi, savaşmayı öğrenmesi gerektiğini vurguluyordu. Stalin, savaş hakkındaki yüzeysel yakla-

şım ve düşüncelerini zamanla bir tarafa bırakmıştı. Vasilevskiy'in yazdığına göre, eksikliklerini Stalin'in kendisi de biliyordu, yaptığı hataların farkındaydı ve sürekli öğreniyordu. Ne var ki Stalin'in Başkumandan olarak oynadığı rol ve genel olarak savaşa katkıları hep tartışma konusu olmuş ve birçok araştırmacı Stalin'in kumandanlık yeteneklerini ciddiye almamıştır. Bu arada Khruşov'un eleştirileri ve Stalin'in kumandanları hataya zorladığı ve keyfi davrandığına ilişkin iddiaları da araştırmacı ve yazarları etkilemektedir. Khruşov şöyle demekteydi:

> Stalin cephede olup biten gerçek olayları anlamaktan uzak biriydi... Kaydetmek gerekir ki Stalin operasyon planlarını küre üzerinde hazırlıyordu... Evet, yoldaşlar, o, kürenin başına geçiyor ve cephe hattını onun üzerinde inceliyordu.

Mareşal K.A. Meretskov, Khruşov'un bu sözlerini ciddiye almamaktadır:

> Ben hiç bu kadar saçına bir şey duymadım. Savaş sırasında Baş Karargâh'ta defalarca Başkumandanla buluştum, sayısız toplantı ve brifinge katıldım, raporlar sundum ve dolayısıyla da orada kararların nasıl verildiğini bilirim. Stalin'in orada küreye baktığı da olurdu, çünkü bazen global konular ele alınıyordu. Ama bütün kumandanlar gibi o da haritalar üzerinde çalışıyor, hatta yapılacak operasyonları analiz ederken veya görüşürken daha küçük ölçekli haritalar istiyordu. Onun bu ayrıntı merakını ben aşırı ve gereksiz buluyordum... Ancak detaylarla ilgilendiği için onu eleştirmek doğru olmaz. Kaldı ki Stalin, en büyük çaplı askeri ve stratejik konularda bile, kesinlikle küre üzerinde hazırlık yapmıyordu. Taktik meselelerde ise bu zaten mümkün değildi ki o, bu tür taktik hususlara büyük bir ilgi duyuyordu.

Voeynno-istoriçeskiy jurnal (Harp Tarihi Dergisi) tarafından yapılan araştırmaya göre, Vasilevskiy, Genelkurmay Başkanı olduğu otuz aylık süre içinde Başkumandan'la 199 defa bir araya gelmişti. Vasilevskiy, ülkenin silahlı kuvvetlerini yöneten Stalin'in başlıca özelliğinin onun organizasyon becerisi olduğunu vurgulamaktadır. Bazıları buna karşı Hitler, Napolyon ve Cengiz Han'ın da çok iyi organizatör olduklarını yazmaktadırlar. Fakat unutmayalım ki Stalin, işgalci bir ordunun değil, kendi vatanını savunan bir ordunun Başkumandan'ıydı. Stalin, Başkumandan olmasının yanı sıra, partiyi de yönetiyor, aynı zamanda GKO'ya ve hükümete başkanlık ediyordu (SNK Başkanı). Cephede, cephe gerisinde, ekonomide, ülke yönetiminde, dış politikada olup bitenlerin hepsini takip ediyor, yüzlerce ilgiliyi tanıyor ve onlara talimatlar veriyordu.

Stalin doğrudan cepheye gitmemiş ve operasyonları mahallinde yönetmemiştir, çünkü onun görevi farklıydı. D. Volkogonov, işte bundan dolayı Stalin'i eleştirmekte ve onun, savaşı ancak teorik

olarak algıladığını iddia etmektedir. Vasilevskiy'e göre ise, Stalin'in Başkumandan olarak doğrudan cepheye gitmesine gerek yoktu. Ştemenko ve Vasilevskiy'in yazdıklarına bakılırsa, Stalin, savaş sırasında sadece bir defa, Ağustos 1943'te, Smolensk taarruz operasyonu sırasında cephe hattını ziyaret etmişti. O, Batı ve Kalinin Cephelerine gitmiş ve Cephe Kumandanları V.D. Sokolovskiy ve A.İ. Yeremenko ile bir araya gelmişti. A. Rıbin, anılarında, bu ziyaretin sadece iki gün sürdüğünü yazmaktadır. Ştemenko'ya göre, Başkumandan'ın sık sık cepheye gitmesi doğru olmazdı ve onun bunu yapmaması gerekirdi, çünkü savaşın genel yönetimine bir süreliğine de olsa ara verip herhangi tek bir cepheyle uğraşması hata olurdu.

Stalin, Tahran ve Yalta Konferanslarından dolayı birkaç kez Moskova'dan ayrıldığı zaman da yerine vekil tayin etmemiş ve savaşın genel yönetimini elinde tutmuştur. Ştemenko'ya göre, bu çok isabetli bir karardı, zira savaşın yönetiminde tek kumanda ilkesi esastı. Stalin, cephelerde olup bitenler hakkında değişik kanallardan yeterince bilgi alıyor ve kendisinin buralara gitmesine lüzum kalmıyordu.

G.K. Jukov, savaş dönemini anlatırken, yazar K. Simonov'a şöyle diyordu:

> Yapılacak operasyonlar öncesinde, Stalin, mevcut materyal ve bilgileri kendi yöntemleriyle analiz ediyordu. Şu veya bu operasyon hazırlanırken, o, cephe kumandanlarını çağırttırmadan önce, Genelkurmay bünyesinde çalışan ve ilgili yön ve sahalardaki gelişmeleri takip eden uzmanlarla görüşüyordu. Onları birbiri ardınca rapor vermeleri için makamına getirtiyor, konuları onlarla saatlerce tahlil ediyor, durumu detaylandırıyordu. Sonra cephe kumandanları ile operasyonun değişik hususları görüşülürken, Stalin'in konuya olan hâkimiyeti ve sahip olduğu bilgiler çoğu zaman herkesi şaşırtıyordu. Elbette bu bir gösteriş değildi, onun konuya olan yakın ilgisini ortaya koyuyordu; karar vermeden evvel Genelkurmay subaylarıyla önceden çalışma yapması, işin aslına bakılırsa, çok faydalıydı.

Ştemenko da anılarında şöyle yazmaktadır:

> Genelkurmay, Baş Karargâh'ın işçi organıydı. Genelde Başkumandan'a günde üç defa rapor veriliyordu. İlk rapor saat 10.00-11.00 arasında ve genel olarak telefonla veriliyordu. Bunu benim yapmam gerekiyordu... Saat 10.00-11.00 arasında, bazen de daha geç bir saatte, Başkumandan'ın kendisi bizi arar, kimileyin selam sabahtan sonra, ancak çoğu zaman doğrudan konuya geçerek yeni haberleri sorardı. Operasyonlar Başkanı, masadan masaya geçerek telefonla ona son durumu rapor eder ve önce cephenin en gergin ve kritik olan kısımlarından bahsederdi. Her cephenin durumu ayrı ayrı ve art arda anlatılır, genel yorumlar yapılmazdı. Eğer durum lehimizde gelişiyor ve başarı şansı bizden yanaysa,

Stalin müdahale etmeden dinlerdi. Telefonda sadece, pipo içen Stalin'in öksürük sesi ve dudaklarını şapırdatması duyulurdu. Gece boyunca ilgili sahada hiçbir hareket görülmemiş bile olsa, raporda bütün orduların durumu birer birer anlatılırdı; çünkü Stalin, herhangi bir ordunun atlanmasına izin vermezdi. Aksi durumda, o, hemen raporcunun sözünü keserdi: "Peki Kazakov'un durumu nedir?" Başkumandan, raporu dinlediği sırada, bazen cepheye iletilmek üzere bazı talimatlar da verirdi. Talimatı dinleyen kişi bunu sesli olarak tekrarlar, yardımcılarından biri ise kelimesi kelimesine hemen kaydeder ve ardından, bunlar, emir veya talimat şeklinde tanzim edilirdi.

Akşam saat 16.00-17.00 arasında Genelkurmay Başkan Yardımcısı rapor verirdi. Gece saatlerinde ise günün sonuç raporuyla Baş Karargâh'a giderdik. Daha evvel, 1:200.000 ölçekli haritada, her cephe için ayrı olarak, tümenlerin ve hatta bazen alayların dizilimini kaydederdik. Gün içinde olup bitenleri ayrıntılarına kadar bilsek de, raporu götürmeden önce yeniden 2-3 saat durum kontrolü yapar, detayları teyit ettirir, cephe kumandanlarına telefon ederek bilgi alır, yapılan veya hazırlanan operasyonların kesin detaylarını sorar, cephelerden gelen istek ve siparişleri inceler, en sonunda da Baş Karargâh'ın, imza için hazırlanmış talimat ve emirlerinin redaksiyonunu yapardık...

Genelkurmay raporları Baş Karargâh'ta belirli bir düzen çerçevesinde sunuluyordu. Raporda, evvela, gün içinde bizim ordularımızın yaptıkları harekâtlardan bahsediliyordu. Önceden hazırlanmış hiçbir not kullanılmıyordu. Her husus ve konu ezbere biliniyordu ve durum zaten haritada da yansıtılmış oluyordu. Köşede, masanın kenarında büyük bir coğrafi küre vardı. Ancak yüzlerce defa o odada bulunmuş olmama rağmen, bu kürenin kullanıldığını hiç görmedim. Cephedeki harekâtın küreye bakılarak yönetildiğine dair iddialar asılsızdır...

Genelkurmay görevlilerinin cephelerdeki durum hakkında sundukları günlük raporlarda, cephe, ordu, tank birlikleri ve kolordular, onların kumandan veya komutanlarının adlarına göre, tümenler ise sayılarına göre belirtiliyordu. Stalin böyle bir kural koymuştu. Sonra Genelkurmay'da bu sisteme alıştık ve onu benimsedik. Stalin gerçekten de bütün cephe, ordu ve kolordu kumandanlarını tanıyor ve adlarını da unutmuyordu. Üstelik o, birçok tümen komutanının adını da biliyordu. Cephelerdeki durum hakkında ayrıntılı ve güncel bilgilere sahip olduğu için, Stalin, ciddi konuları kumandanlarla en küçük detaylarına kadar tartışıp görüşebiliyordu.

Jukov da bu konuda şunları belirtmektedir:

Stalin'e rapor vermek için Baş Karargâh'a, örneğin bazı yerleri boş bırakılmış haritayla gitmek, belirsiz, tahmini bilgiler vermek, hele hele de abartılı veriler sunmak imkânsızdı. Stalin gelişigüzel ve formalite kabilinden cevapları kabul etmiyor, tam ve net açıklamalar istiyordu. Rapor ve belgelerdeki eksiklik ve hataları sezme konusunda onun özel bir yeteneği vardı; bu tür hususları hemen yakalar ve hatadan sorumlu olanları ciddi şekilde azarlardı. Keskin hafızası sayesinde, o, daha önce söyleneni iyi aklında tutar ve unutuları veya gözden kaçanı hemen fark ederdi. Bu

yüzden de biz, karargâh belgelerini, o günün şartlarının imkân verdiği ölçüde, mümkün olan en titiz şekilde hazırlamaya çalışıyorduk.

Hava Kuvvetleri Mareşali A.Y. Golovanov da şunları kaydetmektedir:

Stalin'in sorularını somut, son derece net ve kısa bir şekilde cevaplamak gerekiyordu. Birisi boş yere uzunca konuştuğunda, Stalin hemen ona konuyu bilmediğini söylerdi... İnsanı gözleyip onun bilgi ve yeteneklerini görünce, o, bu adama sınırsız bir güven beslerdi. Ancak Tanrı korusun, herhangi bir konuda, bir yerde, bir kasıt veya sorumsuz bir hareket gördü mü, Stalin kimseyi affetmezdi.

Topçu Mareşali N.D. Yakovlev'in hatıralarında yazdığına göre, eğer gerçekler kendisinden saklanırsa Stalin çok kızıyordu. S.M.Ştemenko, bu konuda Genelkurmay'ın çok zorlandığını itiraf etmektedir:

Kumandan ve komutanların cephede olup bitenleri tahrif etme hastalığı, yenilgilerin boyutlarını küçültme, zaferlerin boyutlarını ise büyütme eğilimi, Genelkurmay için büyük bir sorundu. Ancak gerçek er ya da geç ortaya çıkıyor ve birlileri cezayı yiyordu. 1. Ukrayna Cephesi Karargâh Başkanı, geri alırız diye, düşmanın önemli bir yerleşimi işgal ettiğini Genelkurmay'a bildirmediği için görevinden alınmıştı.

Savaş yıllarında, bizim operasyon görevlileri, cephelerden gelen raporların tahlili konusunda birtakım sezgi ve algılama yöntemleri geliştirmişti. Raporda örneğin "düşman önemsiz bir düzeyde savunma içerisine girmiştir" veya daha kötüsü "düşman birliklerimizi önemsiz derecede sıkıştırmıştır" gibi ifadeler varsa, durumun ciddi olduğunu, bu hususları mutlaka kesinleştirmek ve işin doğrusunu öğrenmek gerektiğini biliyorduk. Raporlarda mesela şöyle ifadeler kullanılırdı: "Birlikler A yerleşimine girdi" veya "Birliklerimiz B kentinin civarını elinde tutuyor." Bu durumda, biz, Başkumandan'a şöyle rapor veriyorduk: "Birliklerimiz A veya B kenti için çarpışmayı sürdürüyorlar."

Elbette Genelkurmay görevlileri de hatalar yapıyorlardı. Bir defasında, Voronej Cephesi'nden gelen bir günlük raporda, birliklerimizin başarılı karşı saldırıları sonucunda düşmanın 100 topunun ele geçirildiği bildirilmişti. Söz konusu cepheleri kontrol eden görevli bunu daktiloda yazarak onaylamış ve derhal Baş Karargâh'a göndermişti. Sabah olunca Stalin bana telefonda şunu sordu: "O toplarla birlikte top mermileri de ele geçirilmiş mi?" Ben bunu bilmiyordum. Stalin emretti: "İlgilenin ve rapor verin." Hemen cepheyle bağlantı kurdum, ancak cephe görevlisi konuyu bilmiyordu, bana öğreneceğini ve haber vereceğini söyledi. Zaman geçiyor, haber gelmiyordu. İki saat sonra Stalin yine aradı ve şöyle dedi: "Eğer mermiler varsa, cephenin ele geçirdiği toplarla neredeyse yirmi batarya kurabiliriz, öyle değil mi?" Buna itiraz edemezdim. Stalin tekrar "Mermilerin ne kadar olduğunu öğrenebildiniz mi?" diye sorunca, bilgi alamadığımı söyledim. Bunu duyunca ahizeyi bıraktı. Bunun üzerine yeniden cepheyi aradım ve ilgililerden öğrendim ki 100 değil, sadece 10 top ele geçirilmişti ve bunların da sadece 4 adedi işe yarar durumdaydı, öteki 6 top ise bozuktu. Oradaki karargâh, raporu kimin

gönderdiğini ve bunun nasıl olduğunu araştırıyordu. Açıkça bir skandal yaşanıyordu. Ben derhal Aleksey İnnokentyeviç Antonov'a gittim ve karargâh başkanıyla yaptığım son konuşmayı aktardım. O, "İşte şimdi fırtına kopacak" dedi. "Gelin Stalin'i biz kendimiz aramayalım, en iyisi akşam rapor ederiz. Ancak o zamana kadar sorarsa, yapacak bir şey yok, durumu olduğu gibi anlatırız..."

Akşama kadar arayan olmadı; Kremlin'deki rapor sunumu sırasında ise, Başkumandan bu kahrolası topları bizzat sordu. Tahmin edildiği gibi, bir fırtınadır koptu; bizim ve genel olarak karargâhlarda çalışanların sorumsuzlukları, ihmalleri, bönlüğü, beceriksizliği ve kontrolsüzlüğü hakkında bir sürü ağır laf işittik... Sonunda A.İ. Antonov'a, olayı bizzat incelemesi ve tahrifatın suçluları hakkında bilgi vermesi emredildi. Askeri Konsey raporunda 10 toptan bahsedildiği, fakat haber iletilirken telgrafçıların 10 rakamını 100 olarak kaydettikleri anlaşıldı. A.İ. Antonov, raporunu sunarken bunları bildirdi ve bu tür olayların ileride de tekrarlanmaması için önlemler alındığını söyledi. Stalin piposunu şöyle bir fosurdattı ve üzerinde haritalar serili uzun masa boyunca yürüdü, sonra dönüp şöyle dedi: "Telgrafçı kızları daha dikkatli olmaları için elbette uyarmak lazım... Ancak onlara ne diyeceksin ki, onlar telgrafların içeriğinden anlamıyorlar. Fakat raporu kabul eden operatör, bu rakamın gerçek olup olmadığını kontrol etmeliydi. Yani burada iki adet toptan bahsetmiyoruz, akıl var, mantık var, her gün bu kadar fazla top elimize geçmiyor ki; savaş başlayalı beri böyle bir ganimet duyulmadı... İnsan bir merak eder, sorar, teyit ettirir." Stalin sakinleşemiyordu ve uzun bir süre daha konuştu. Sonra operatörün ilettiklerini Genelkurmay'da kimin kabul ettiğini sordu. Cihazın başında bizzat Operasyonlar Başkanı'nın oturduğunu söyledim. "İşte onu azledin; Genelkurmay'da değil, daha az sorumluk isteyen bir işte çalışsın..." Bilgilerin kesinliği ve somutluğu konusunda Stalin'in son derece titiz olması doğaldı, çünkü Baş Karargâh, kararlarını, Genelkurmay'ın raporları ve verilerine dayanarak hazırlıyordu.

Jukov, anılarında, Baş Karargâh'ta kararların nasıl alındığını anlatırken şunları aktarmaktadır:

Baş Karargâh stratejik kararlar alıyor, kuvvetlerimizin ve silahlarımızın hangi cephelere ve ordulara dağıtılacağını belirliyordu. Baş Karargâh'ın emrindeki yedek güçler hayati öneme sahipti; bunlar devamlı takviye edilerek hazır vaziyette tutuluyordu. En gergin ve zor anlarda bu yedek kuvvetler devreye sokuluyordu.

Başkumandanlık emir ve talimatları genelde Kremlin'de, Stalin'in çalışma odasında hazırlanarak tanzim ediliyordu. Burası aslında epeyce geniş, gayet ışıklı ve ferah bir salondu. Duvarları özel bir şekilde işlenmiş meşe malzemeyle kaplıydı; burada üzeri yeşil çuhayla örtülü uzun bir masa vardı. Sağ ve sol duvarlarda Marx, Engels ve Lenin'in portreleri asılıydı. Savaş sırasında, duvarlara Suvorov ile Kutuzov'un resimleri de asılmıştı. Ağır, resmi tarzda mobilyalarla döşenmiş odada, hiçbir fazla eşya yoktu. Kocaman küre ise komşu odadaydı, orada da bir masa bulunuyordu, duvarlarda dünya haritaları vardı. Odanın öteki ucunda, üzerinde belgeler, dosyalar, kitaplar ve haritaların yığılı olduğu Stalin'in çalışma masası bulunuyordu. Masada ayrıca acil bağlantı telefonu,

Kremlin dâhili telefonu ve Stalin'in uçları sivriltilmiş renkli kurşunkalemleri de vardı. Stalin genelde mavi kurşunkalem kullanır, hızlı ve yayvan bir biçimde yazardı, ancak yazısı yeterince okunaklıydı. Çalışma odasına A.N. Poskryobışev'in odasından geçilerek giriliyordu. Bu odanın ardında da bir dinlenme odası ve telefon cihazlarıyla diğer tertibatın bulunduğu bir irtibat odası vardı. Poskryobışev, bu araçları kullanarak Stalin ile cephe kumandanları ve Baş Karargâh'ın cephe temsilcileri arasındaki bağlantıyı sağlıyordu.

Genelkurmay yetkilileri ve Baş Karargâh temsilcileri, büyük masaya yaydıkları haritalar üzerinden cephelerdeki durum hakkında rapor verirlerdi. Rapor verenler ayakta durur, oturmazlar, bazen notlarını kullarırlardı. Stalin de raporları dinlerken oturmaz, genellikle ayakta olur veya geniş adımlarla salına salına yürüyerek dinlerdi. Bazen masaya yaklaşır ve serili haritaya doğru eğilip dikkatle bakardı. Arada bir kendi masasına döner, tütün paketini alıp açar ve yavaşça piposunu doldururdu.

A.M. Vasilevskiy de Baş Karargâh'ın çalışma düzeni hakkında şunları kaydetmektedir:

Stalin çok baskıcı değildi ve kuralcı da sayılmazdı. Genelkurmay Başkanı olduğum 30 ay ve sonra Baş Karargâh üyesi olarak görev yaptığım süre boyunca, bu organ, Başkumandan'ın onayından geçmiş tam heyet olarak hiçbir zaman toplanmamıştır... Karar ve planlarla ilgili ön düşünce ve niyetler, genellikle Başkumandan'la bir araya gelen dar bir grup tarafından geliştiriliyordu. Bunlar çoğu zaman bazı Politbüro ve GKO üyeleri, askeri kanattan ise Başkumandan'ın birinci yardımcısı olurdu. Konular esasen birkaç gün görüşülürdü. Başkumandan, bu sırada, görüşülen konuya ilişkin bazı bilgiler ister veya ilgili cephe kumandanları ve Askeri Konsey üyeleri, Savunma Halk Komiserliği uzmanları, başka halk komiserleri ve askeri tesis ve işletmelerin yöneticilerinden bilgi alırdı.

Mareşal Meretskov ise şöyle yazmaktadır:

Planlar duruma göre değiştiriliyor ve böylesi durumlarda, Stalin, operasyonda öngörülen değişiklikleri görüşmek üzere ilgili cephe kumandanını Moskova'ya çağırtıyordu. Stalin, genelde, eğer mümkünse ilgili kişilerle bizzat görüşmeyi tercih ederdi... Birincisi, bizzat yaptığı görüşmede konuyu daha iyi öğrenebiliyordu. İkincisi, Stalin kişileri bizzat tanımayı ve bu tür buluşmalar sayesinde onlar hakkında fikir edinmeyi severdi. Üçüncüsü, bence, bu görüşmelerde Stalin'in kendisi de bir şeyler öğreniyordu... Benim fikrimce, cephe kumandanları, Baş Karargâh ve Genelkurmay mensupları ve diğer komutanlarla yürüttüğü sürekli temaslar sayesinde, Başkumandan, çağdaş savaş hakkında birçok şey öğrenmişti...

Baş Karargâh'ta karar alınırken görev dağılımı da yapılıyor ve cepheler için somut harekât planları hazırlanıyordu. Bu arada, Devlet Savunma Komitesi (GKO) toplantıları da bütün üyelerin katılımıyla ve tam tüzüğe göre yapılmıyordu. Mikoyan anılarında şunları kaydetmektedir:

Stalin, resmi GKO toplantıları düzenlemiyordu. Sorunlar ve değişik konular, güncellik sırasına göre, Politbüro'nun dar yönetimi tarafından ele alınıyordu. Bütün üyelerin katıldığı toplantılar çok ender hallerde gerçekleşirdi; genelde orada biz beşimiz bulunurduk. Akşam geç saatlerde veya geceleyin toplanırdık, çok ender durumlarda öğleden sonra bir araya gelirdik. Genelde toplantının gündemi önceden bildirilmez ve gündem konuları hakkında bilgi verilmezdi... Stalin'in bir tarafında, duvar boyunca Malenkov, ben ve Voznesenskiy otururduk; Molotov, Voroşilov ve Politbüro'nun diğer üyeleri ise karşımızda otururlardı. Rapor vermek için çağrılanlar ise kapı tarafında yer alırlardı.

SSCB Silahlı Kuvvetleri Lojistik Genel Başkanı Orgeneral A.V. Khrulyov, tarihçi Prof. Dr. G.A. Kumanev'e şunları aktarmıştır:

Siz herhalde şöyle bir prosedür izlendiğini düşünüyorsunuz: Stalin oturumu açıyor, gündem maddelerini sunuyor, sonra bu gündeme göre görüşmeler başlıyor ve işte bu şekilde sürüp gidiyor. Alakası yok! O, bazı konuları kendisi gündeme getirir, bazı hususlar oturumun gidişatı içinde ortaya çıkardı ve o, hemen ilgiliyi çağırttırdı: İşte bu konu Khrulyov'la ilgilidir, öyleyse Khrulyov'u çağırın; bu konu diyelim ki Yakovlev'in sorumluluğundadır, o zaman Yakovlev gelsin; yok eğer mesele Peresıpkin'i ilgilendiriyorsa, onu çağırın. Stalin çağrılanları dinleyip talimat veriyordu... Bir gün içinde onlarca karar veriliyordu. GKO toplantılarının herhangi bir takvimi, düzeni yoktu; Stalin istediği gün, istediği saatte oturum düzenleyebilirdi. Devlet kademlerinde ve ordu yönetiminde çok karmaşık bir durum söz konusuydu ve kimse bu şekilde toplantı yapılmasına itiraz etmiyordu. Zaten böyle olmasını isteyen veya planlayan da olmamıştı; kendiliğinden bu şekilde bir toplanma şekli oluşmuştu. Baş Karargâh ve GKO içinde bürokrasi, kırtasiyecilik hiç yoktu. Bunlar oldukça düzenli çalışan organlardı... Toplantılarda herhangi bir stenografi, tutanak, kayıt tutulmuyor, teknisyen falan da bulunmuyordu. Ama bir süre sonra, Stalin, SNK Özel Kalem Müdürü Y.Y. Çadayev'e bazı hususları not etmesi için talimat vermişti ve onu da oturumlara davet ediyordu. Toplantıların saati, süresi, gündemi ve çalışma ortamı genelde Stalin'in tercihine bağlıydı. Diyelim ki o saat dörtte Kremlin'e, çalışma odasına geliyor ve çalışmaya başlıyor; işte o zaman ilgililer çağrılırlardı. Herhalde elinde bir listesi vardı ve ona göre çağırttırıyordu. Yani Stalin geldi mi, hemen GKO üyelerini topluyorlardı. Demem o ki önceden kimseye şu veya bu saatte toplantıya gel diye bir davet veya haber gönderilmiyordu. Stalin geldikten sonra Poskryobışev ilgililere telefon etmeye başlıyordu.

Mikoyan'ın anılarına göre de, GKO toplantılarında herhangi bir tutanak veya kayıt tutulmuyordu:

Bir tarihçi veya anı yazarı için, bu, aslında çok kötü bir durumdur. Ancak biz hatıraları veya tarih araştırmalarını düşünecek halde değildik. Ülkenin durumu çok ağırdı, hem savaş, hem de gerideki çalışmalar için her dakika, her saat çok önemliydi, iş çoktu.

Tarihçiler B. Solovlyov ve V. Sukhodeyev şöyle yazmaktadırlar:

Baş Karargâh'ın çalışma düzeni, günün yirmi dört saatinin tamamını kapsıyordu, gün boyunca bütün işler bizzat Stalin'in çalışmalarının seyrine bağlıydı; onun kendisi ise, genellikle akşam ve gece saatlerinde olmak üzere, günde 12-16 saat çalışıyordu.

Vasilevskiy'in kaydettiği gibi, kendisi de ağır bir iş yükünün altına girmiş olan Stalin çevresindekilere de acımıyordu. İddia edilenin aksine, Stalin tek başına karar vermiyor, uzmanların ve profesyonellerin görüşlerini dikkate alıyor, konuların görüşülerek karara bağlanmasını tercih ediyordu. Bu yüzden de herkes sorumluluğunun bilincindeydi ve keyfilik, ihmalkârlık, disiplinsizlik, aymazlık söz konusu olamazdı. SSCB Mareşali İ.Kh. Bagramyan anılarında şöyle yazmaktadır:

Stalin'in sınırsız yetkilere sahip olduğunu ve gerçekten sert mizacını bildiğim için, onun yönetim şekli beni şaşırtmıştı. Örneğin o, aslında çok fazla düşünmeden, kısa keserek noktayı koyabilirdi: "Kolorduyu teslim et!" Ancak Stalin, konunun sabırla ve nezaketle görüşülmesinden yanaydı, söz konusu kararı ilgili kişinin kendisinin vermesini istiyordu...

Düşündükleri ve önerdikleri tutarlı argümanlarla tekzip edildiği zaman, Stalin inatlaşmaz ve geri adım atardı. Ben daha sonra cephe kumandanı olduğum zaman onunla yoğun temas halindeydim ve onun, emrindekilerin görüş ve fikirlerini sabırla dinlediğini bilirim. Eğer ilgili kişi geçerli kanıtlarla ve ısrarla görüşlerini savunursa, Stalin genelde hep onunla mutabakata varırdı.

Stalin'in bu özelliğini G.K. Jukov da kaydetmektedir:

Yeri gelmişken, savaş yıllarında Stalin'de gördüğüm bir husus da, onun mantıklı ve doğru fikirleri kabul etmesiydi. O, öyle anlatıldığı gibi dediğim dedik biri değildi, karşısında ısrarla görüşünü savunan ve tartışmaktan korkmayanları dinlerdi.

K.K. Rokossovskiy, Jukov ile Stalin'in arasında geçen bir diyaloğu aktarmaktadır:

Stalin, Leningrad çevresinde, Muga İstasyonu yakınında bir operasyon yapılması için Jukov'un harekete geçmesini istiyordu. Buna karşılık Jukov, daha geniş çaplı ve iyi hazırlanmış bir operasyon gerektiğini söylüyordu. Stalin şöyle dedi: "Güzel diyorsunuz da, Yoldaş Jukov, elimizde imkân yok, başka ne yapabiliriz?" Jukov ısrar ediyordu: "Başka türlü de sonuç alamayız. Sadece istemekle bir yere varamayız." Stalin kızmıştı ve bastırıyordu, ancak Jukov da sözünden dönmüyordu. Nihayet Stalin şöyle dedi: "Yoldaş Jukov, iyisi mi, sizi şimdilik serbest bırakıyorum, gidip iyice düşünün." İşin gerçeği, Georgiy Konstantinoviç Jukov'un açık sözlü ve kararlı duruşu hoşuma gitmişti. Ancak dışarı çıkınca ona, Başkumandan'la böyle dikleşmenin ve sert konuşmanın yanlış olduğunu söyledim. Jukov bana şöyle dedi: "Sen daha ne gördün ki, bizim ne kavgalarımız oluyor, bir bilsen." Aslında Jukov haklıydı, çünkü savaşta gerçekleri görmek gerekiyordu ve başarı sadece istemekle olmuyordu.

Jukov şöyle yazmaktadır:

Stalin'in birçok konuda tek başına, keyfi olarak kararlar verdiğini söyleyenler ve yazanlar, onun ölümünden sonra ortaya çıktılar. Bu, yanlış ve asılsız bir iddiadır. Her zaman şuna şahit oldum ki ilgili şahıs, görüşlerini ve kanıtlarını doğru bir şekilde ortaya koyduğu zaman Stalin ikna oluyordu. O, kendi görüşlerinden ve daha önce aldığı kararlardan defalarca dönmüştü; buna bizzat tanığım. Örneğin birçok operasyonun başlama tarihleri konusunda böyle olmuştur.

Genelkurmay Operasyonlar Başkanı S.M. Ştemenko da Stalin'in tek başına karar vermediğini ve ilgililerin görüşlerini dikkate aldığını kaydetmektedir:

Savaşla ilgili önemli konularda Stalin tek başına ve keyfi bir şekilde karar vermiyordu; kaydetmeliyim ki genelde bütün kararları kumandanlarla görüşüyordu. O, bu tür konuların ne denli zor ve karmaşık olduğunun farkındaydı ve otoritelerin görüşlerine de saygısı vardı, şu veya bu konuda uzmanların fikirlerini dikkate alıyordu... Baş Karargâh'ın kararları belge şeklinde düzenlendikten sonra iki kişi tarafından imzalanıyordu: Başkumandan ve Genelkurmay Başkanı. Bazı belgeler için sadece Genelkurmay Başkanı'nın imzası yeterliydi. Bu tür belgelerde Baş Karargâh'ın talimatına gönderme yapılırdı. Stalin, en üst görevli kumandanların eleştirildiği belgeleri bizzat imzalıyor ve şöyle diyordu: "Genelkurmay'ın bu tür kayıtları imzalaması doğru olmaz, ilişkiler bozulur; oysa bana danılmalarından bir zarar gelmez." O, operasyonlarla ilgili belgeleri ise genelde tek başına imzalamıyordu; sadece bazı idari belgeleri kendi başına onaylıyordu.

Birçok hatıra, belge ve genel olarak savaşın seyri, Stalin'in cephelerdeki harekâtlarla veya genel stratejik konularla ilgili olarak tek başına karar vermediğini ispatlamaktadır; ancak o, bunu, sorumluluktan kaçtığı için değil, en doğru kararın verilmesi için yapıyordu.

Savaş sırasında Askeri Teçhizat ve Silahlanma Halk Komiseri olan D.F. Ustinov, Stalin'in huzurunda yapılan görüşmeleri şöyle anlatmaktadır:

Ne kadar otoriter, ekâbir ve sert biri olsa da, o, zekice bir girişim ve özgün bir tutum söz konusu olduğunda derhal ilgi gösterir, özgün düşünceye değer verirdi. Ne var ki ben onun herhangi bir konuşanın veya rapor verenin sözünü kesip konuşturmadığını, kendi fikrini kabul ettirdiğini veya baskı yaptığını da hatırlamıyorum. Kendi kararının ve görüşünün ne denli belirleyici olduğunu bildiği için, tartışmalar sırasında önce müdahale etmezdi, oturduğu yerde adeta dalıp gitmiş gibi bir hali olurdu veya sessizce odada volta atardı, sanki konuşulanları dinlemez gibi görünürdü. Ve sonra aniden kısa bir replik veya ifadeyle duruma müdahale eder ve tartışmayı istediği mecraya yönlendirirdi.

Formaliteden kaçındığı için, Stalin, tartışmalar sırasında herkesin konuşmasından yanaydı, çekimser kalan, sesini çıkarmayanları da konuşturmaya çalışırdı. Çok zor durumlarda, çareler üretmek için komisyonlar kurulurdu; zira GKO toplantılarında gerçekten de son derece hayati meseleler ele alınıyordu ve karar vermek

her zaman kolay değildi. Savaş sırasında Kızıl Ordu Topçu Sınıfı Genel Başkanlığı'nı yöneten Topçu Mareşal N.D. Yakovlev, Baş Karargâh'ta oldukça sade ve aynı zamanda entelektüel bir çalışma düzeni ve ortamı olduğundan bahsetmektedir. Onun anılarına göre, burada gayet seviyeli, somut ve profesyonel konuşmalar yapılıyordu, gösteriş ve demagojiye yer yoktu, üstelik kimse de sesini yükseltmiyordu. Yakovlev'in belirttiği üzere, Stalin'e Sovyetler Birliği Mareşali rütbesi verildikten sonra da ona yine "Yoldaş Stalin" diye hitap ediliyordu; çünkü o fazla resmiyetten hoşlanmazdı, askerler arasındaki emir komuta ilişkilerini de pek benimsememişti. Stalin, Politbüro üyeleriyle ve üst düzey kumandanlarla tartışırken zaman zaman kızsa, hatta bazen öfkesine yenilse bile, genelde bunu dışarıya pek yansıtmamaya çalışıyordu. Örneğin Meretskov, savaşın en sıkıntılı ve kritik günlerinde, Eylül 1941'de, Kremlin'e çağrıldığı sırada tanık olduklarını anlatırken şuna dikkat çekmektedir:

> İ.V. Stalin, karşısındaki haritayı dikkatle inceliyordu; ben içeri girince dönüp bana doğru birkaç adım attı ve şöyle dedi: "Merhaba, Yoldaş Meretskov! Nasılsınız bakalım?" "Merhaba, Yoldaş Stalin. Kendimi iyi hissediyorum, bir şikâyetim yoktur. Lütfen bana görevimi anlatınız" diye karşılık verdim. Stalin ağır hareketlerle masasına yöneldi, piposunu doldurdu, kibritle yaktı ve yeniden haritaya yaklaştı. Bana cephenin kuzeybatı kısmında oluşan durumu anlatmaya başladı.

Bir teklifle gelen veya proje önerenlere Stalin bazen tam bir serbestlik tanıyor, onların gerekli kararı kendilerinin hazırlayıp onaylatmasını ve nasıl yerine getirildiğini de bizzat kendilerinin kontrol etmesini istiyordu. Mikoyan'ın hatırladığı üzere, 1943 sonbaharında, savaştaki cephe kuvvetlerine hububat ve erzak sağlanması konusunda bizzat bu cephelerin kendilerine yetki verilmesi önerilmişti. Mikoyan'ın da desteklediği bu teklif görüşülürken, Stalin, önce bazı sorular sormuş, öncelikle ne kadar araç ve askere ihtiyaç olduğunu öğrenmek istemiş ve sonunda Mikoyan'a dönüp şöyle demişti:

> Bence isabetli bir çözümdür, itiraz etmiyorum; SSCB SNK karar taslağını hazırlattır, ben imzalarım. Fakat bu işi sonuna kadar da sen takip et; ben Tahran Konferansı hazırlıklarından dolayı çok meşgulüm.

Baş Karargâh'ta, geniş çaplı operasyonların organize edilmesi ve stratejik öneme sahip kararlarların alınmasının yanı sıra, cephelerde cereyan eden günlük olaylar da takip ediliyordu. Vasilevskiy'in yazdıklarına bakılırsa, Baş Karargâh, burada gerçekleştirilen görüşmeler ve brifinglerden sonra alınan kararları emir ve talimatlar şekline getirip cephelere gönderiyordu. Genelkurmay Operasyonlar Genel Başkanı S.M.Ştemenko'nun belirttiği gibi, zaman kazanmak ve bel-

gelerle vakit kaybetmemek için çok basit prosedürler uygulanıyordu:

> Talimatlar çoğu zaman doğrudan Baş Karargâh'ta düzenleniyordu. Stalin dikte ediyor, ben de yazıyordum. Sonra o, metni yüksek sesle okumamı istiyor, düzeltmeler ve ilaveler yapıyordu. Bu belgeler genelde daktilo edilmiyor ve hemen oracıkta irtibat bölümünden cephelere iletiliyordu.

Mikoyan da anılarında, çalışmalarla ilgili pek fazla belge ve tutanak olmadığını belirtmektedir:

> Birçok önemli meseleyi telefonda görüşerek veya oturumda verilen talimata göre ya da Bakanlardan birinin emrine göre çözüyorduk. Yazılı bir belge veya karar metni çok ender hallerde tanzim ediliyordu. Dolayısıyla eğer GKO veya Politbüro'nun çalışmalarıyla ilgili belge aranırsa, çok zor durumda kalınır; çünkü belge oldukça azdır, hatta o kadar ki sanki burada ciddi bir iş yapılmıyormuş gibi bir izlenim bile oluşabilir.

Çoğu için belge düzenlenmese de, kararlar titizlikle uygulanıyor ve ilgililer bunu sıkı bir şekilde takip ediyorlardı. Mareşal Yakovlev'in yazdığına göre, kararlar kabul edilirken değişik görüş ve fikirler dikkate alınıyordu; Stalin, mantıklı ve uygun teklifleri ve kanıtları dinliyor, karar verirken onları da hesaba katıyordu. Fakat karar bir kez verildikten sonra da, onun kesinlikle uygulanması isteniyor ve üzerinde değişiklik yapılmıyordu. Jukov'un da belirttiği gibi, bir GKO veya Baş Karargâh kararı derhal ve titizlikle uygulanmalıydı; bütün işleyiş düzeni bu hedefe yönelikti, kararlar hemen, en hızlı şekilde iletilecek ve uygulanacaktı:

> Stalin, cephelere gönderilen talimat ve emirlerin nasıl yerine getirildiğini titiz bir şekilde kontrol ediyor, kendisi meşgul olduğunda da bunun için birilerini görevlendiriyordu. O, fikir yürütürken veya görüş bildirirken, genelde hep Baş Karargâh temsilcilerinin raporlarını esas alıyor ve bunlara dayanıyordu; zaten onları cepheye gönderen de bizzat kendisiydi. Bu temsilciler, durumu yerinde görerek ilgililerle görüşüyorlar, Genelkurmay, cephe kumandanları, karargâhlar ve özel istihbarat birimlerinin raporları ışığında yeni raporlar hazırlıyorlardı...
>
> Bütün savaş boyunca birlikte çalıştığımız için, Stalin'in askeri yönünü ve kumandanlık yeteneğini, detaylarına kadar çok iyi bilirim... Savaş yönetimi konusunda, o, genel olarak doğasından gelen zekâsına ve güçlü içgüdülerine güveniyordu. Stratejik durumu tahlil ederken kilit noktayı yakalamayı biliyor ve ona dayanarak düşmana karşı temel taarruz operasyonu konusunda karar verebiliyordu... O, cephede veya cephelerde yapılacak operasyonların nasıl hazırlanması gerektiğini öğrenmişti ve onları uzmanlık düzeyinde profesyonelce yönetiyor, ayrıca bu operasyonların stratejik boyutlarını da dikkate alıyordu. Stalin'in Başkumandan olarak bu yeteneklerini, özellikle de Stalingrad Savaşı'ndan sonra artık herkes kabul etmişti. Hiç kuşku yok ki o, Başkumandanlık görevinin hakkını tam anlamıyla veriyordu... Tamam, belki o, savaşın

bütün konularıyla, askeri yönetimin bütün kademeleri ve boyutlarıyla ilgilenmiyordu, ama cephe veya cepheler düzeyindeki bu tür ayrıntıları ve özel hususları bilmesi de zaten gerekmiyordu.

Stalin, Baş Karargâh üyelerini sık sık cepheye gönderiyor ve onların durumu yerinde görmelerini istiyordu; dahası bu üyelerden, cephelerden en kısa sürede, kısa, net ve doğru raporlar göndermelerini bekliyor, gecikmelere çok ciddi tepki gösteriyor ve yüzeysel durum değerlendirmelerini de kabul etmiyordu. Vasilevskiy şöyle yazmaktadır:

Özellikle de şu veya bu cephede olağanüstü bir durum söz konusu olduğunda, Baş Karargâh, operasyon hazırlığı için o cepheye kendi temsilcisini gönderirdi. Ben defalarca cephede bulundum ve ilgililerle görüştüm. Büyük sorumluluk gerektiren bir çalışmaydı. Cephedeki birliklerin teçhizat, donanım, moral durumunu yerinde görmek, kumandan ve komutanlarla görüşmek, karargâhları gezmek, cephelerin Askeri Konseyleriyle birlikte durum tahlili yapmak gerekiyordu. Aslında Başkumandan, Baş Karargâh'ı, bu yolla, kendisiyle cepheler arasında bir tür aracı olarak kullanıyordu... Stalin raporlar konusunda çok titizdi. Bir defasında bir operasyonla ilgili raporu Stalin'e geç sunmuştum. Stalin çok kızmış ve bana yazılı kınama cezası vermişti. Ceza son uyarı mahiyetindeydi; ikinci bir gecikme veya ihmal halinde, Genelkurmay'daki görevimden alınacak ve cepheye gönderilecektim. Belki birileri bunu fazla sert veya aşırı bulabilirler, ancak o günün şartlarında bence böyle gerekiyordu. Stalin sadece benden değil, emrindeki bütün personel ve görevlilerden de aynı sıkı disiplini bekliyordu. Baş Karargâh'ta disiplinsizliğe, laubali tavırlara, ayrıcalığa, ihmalkârlığa karşı asla tolerans gösterilmezdi. Fikrimce, o savaş ortamında, bir Baş Karargâh'ta zaten başka türlüsü de olamazdı; çünkü sonuçta ülkenin bütün silahlı kuvvetleri buradan yönetiliyordu. Başkumandan olarak Stalin, cephelerdeki gelişmeleri sıkı bir şekilde takip ediyor ve bizden de aynı titizliği bekliyordu; dolayısıyla herhangi bir ihmal, hata veya sorumsuz hareketin faturasını çok ağır ödeyeceğimizi biliyorduk...

Şunu belirtmek isterim ki Stalin, bir süre sonra savaş şartlarına alışmış, askeri strateji konularını çok iyi kavramış ve bu alanda, siyasi konularda olduğu kadar ustalaşmıştı. Ayrıca o, zamanla somut askeri taktik ve yönetim konularına da aşina olmuş ve birçok operasyonun hazırlanmasına katkıda bulunmuştu. Doğrudur, Stalin, stratejik ve geniş çaplı harekâtlarla ilgili konuları taktik meselelere göre daha iyi biliyordu, ama zaten onun taktikle ilgili hususları bilmesi de zorunlu değildi. Bence tartışmaya hiç gerek yok, Stalin büyük kumandanlardan biriydi.

18. Bölüm

Stalingrad

Vasilevskiy'in kaydettiği gibi, Stalin zamanla kendini geliştirerek ve harp sanatını doğrudan savaşla öğrenerek büyük bir kumandan olmuştu. Savaşın ikinci yılında, ülke, yeni ağır sınavlarla karşı karşıyaydı, dolayısıyla Stalin ve çevresindeki ekibine, zekâ, kararlılık, yönetim becerisi ve stratejik-taktik yetenek gerekiyordu. Düşmanın taarruzunun gücü eksilmemiş, Stalin'in "Hitler Almanya'sı, kendi suçlarının ağırlığı altında darmadağın olacaktır" biçimindeki sözleri propagandif bir söylem olmanın ötesine geçememişti. Sovyet ordusunun kış taarruzu başarıya ulaşmamış, Nisan 1942'ye gelindiğinde ise Kızıl Ordu'nun taarruz potansiyeli artık tükenmişti. Toparlanan Almanlar, Mayıs'ta yeniden saldırıya geçtiler. Özellikle de Kırım Cephesi'ndeki durum çok ağırdı ve düşman, ülkeyi güneyden kuşatmaya çalışıyordu. Baş Karargâh, daha Ocak 1942'de L.Z. Mekhlis'i temsilci olarak Kırım Cephesi'ne göndermişti ve o, S.M. Ştemenko'nun da yazdığı üzere, her zaman yaptığı gibi savaşta yardımcı olmak yerine kadroların ve komutanların yerlerini değiştirmekle meşguldü. Mekhlis, önce Cephe Karargâh Başkanı Tolbukhin'in yerine Tuğgeneral Veçniy'ı tayin etmişti. Cephede yapılması planlanan taarruz birkaç kez ertelenmişti; Mekhlis bu arada, Ştemenko'nun yazdığına göre, cephe kumandanıyla çekişip duruyordu.

Mayıs 1942'de taarruza geçen Almanlar cephe savunmasını yardılar. Mekhlis, Stalin'e gönderdiği raporda, bütün bu olumsuz gidişatın suçunu Cephe Kumandanı D.T. Kozlov'a yüklüyordu. Stalin ise buna cevaben şunları yazıyordu:

> Siz, sanki Kırım Cephesi'ndeki durumdan sorumlu olmayan tarafsız bir gözlemciymişsiniz gibi, tuhaf bir pozisyon alıyorsunuz. Bu çok rahat, ancak tamamen çirkin bir pozisyondur... Siz, Kırım Cephesi'ne, Devlet Kontrolü Halk Komiserliği'nin değil, Baş Karargâh'ın sorumlu temsilcisi olarak gönderilmiş olduğunuzu anlamamışsınız.* Siz, Kozlov'u bir Hindenburg'la değiştirmemizi talep ediyorsunuz. Ancak bizim yedekte öyle bir sürü Hindenburg'umuzun bulunmadığını bilmiyor olamazsınız. Kırım'daki durum buradaki kadar kritik değildir ve kendiniz bir çözüm bulabilirdiniz. Siz, eğer taarruz uçaklarını ikinci dereceden amaçlar için değil de düşmanın tanklarına ve askerlerine karşı kullansaydınız,

* L.M. Mekhlis, Devlet Kontrolü Halk Komiseri'ydi.

düşman cepheyi yaramaz ve tankları da geçemezdi. İki aydır Kırım Cephesi'nde olup bu kadar basit bir hususu anlamak için bir Hindenburg olmaya gerek yoktur.

Almanların cepheyi yarması sonucunda Kerç Yarımadası'ndaki vaziyet felaket noktasına doğru yaklaşıyordu. Ordu birliklerini yarımadadan asgari zayiatla tahliye edebilmek için 17 Mayıs'tan itibaren artçı operasyonlar başlatıldı, ancak ordu kıtaları organize bir şekilde tahliye edilemedi. Sovyet ordusunun buradaki bütün araç, teknik donanım ve ağır silahları düşmanın eline geçti.

Çadayev'in yazdığına göre, kendisi, cepheden uçakla Moskova'ya gelmiş olan Mekhlis'i 3 Haziran'da Kremlin'de görmüş ve onunla, ordunun Kerç Yarımadası'nda uğradığı hezimet hakkında tartışmıştı:

> Biz tartışırken Stalin kapıda göründü. Mekhlis hemen ona doğru yöneldi: "Merhaba, Yoldaş Stalin! İznînizle durumu anlatmak istiyorum." Stalin duraksadı, onu baştan ayağa şöyle bir süzdü ve çok kızgın bir tonda şöyle dedi: "Size lanet olsun!" Sonra hemen içeri girdi ve kapıyı kapattı. Mekhlis bitmiş haldeydi, kolu kanadı kırılmış gibi oracıkta kalakalmıştı. Sonra pencereye yöneldi... Sonradan Poskryobışev'den öğrendim ki o gün, bir süre sonra, Mekhlis bir yolunu bulup Stalin'le buluşmuştu. Kırım felaketinin suçlusu, önderin ayaklarına kapanarak af diliyormuş.

4 Haziran günü, Baş Karargâh'ta, Kırım Cephesi yönetimi ve kumandanlığının başlıca hataları görüşülmüş ve yapılan yanlışların tahlilinden sonra şu sonuca varılmıştı:

> Komuta heyetimiz çağdaş savaş şartlarını öğrenmeli ve buna göre çalışmalıdır; orduların kademe derinliği oluşturması gerektiği unutulmamalı, yedek kuvvetler geride daima hazır vaziyette tutulmalıdır. Komutanlarımız, ordudaki bütün sınıf ve hizmetler arasında işbirliği ve destek ilkesini esas almalıdırlar. Özellikle de uçaklarla kara kuvveleri arasındaki yardımlaşma çok önemlidir. Komutanlarımız ve askeri yöneticilerimiz, kırtasiyeciliği, belge hastalığını, bürokratik tavırları bırakmalıdırlar, orduyu bu şekilde yönetmek artık imkânsızdır. Yukarıdan, aslı astarı olmayan gerekçelerle emir vererek savaşılamaz; yöneticiler, emirlerindeki birliklerin komutanlarıyla birlikte cephede, tümenlerde askerin içinde olacak ve emirleri onlarla birlikte yerine getireceklerdir. Komutanlarımız, siyasi komiserlerimiz ve Baş Karargâh temsilcilerimiz, ordudaki disiplinsizlik ve ihmalkârlığı ortadan kaldırmalıdırlar.

Kırım Cephesi Kumandanı D.T. Kozlov, Askeri Konsey üyesi, Tümen Komiseri F.A. Şamanin, Cephe Karargâh Başkanı P.P. Veçniy ve diğer bazı komutanlar görevlerinden azledildi ve bu arada Kozlov ile Şamanin'in rütbeleri de indirildi. L.Z. Mekhlis, Savunma Halk Komiser Yardımcılığı ve Kızıl Ordu Siyasi İşler Genel Başkanlığı görevlerinden alındı, rütbesi kolordu komiseri düzeyine

indirildi. Onun yerine VKP(b) MK Sekreteri ve Politbüro aday üyesi A.S. Şerbakov atandı.

Kozlov, söz konusu kararı ve kendisine verilen cezayı protesto etmiş ve Stalin'e şikâyette bulunmuştu. Onun Stalin'le bu konudaki konuşmasına tanık olan K.K. Rokossovskiy, olayı şöyle aktarmaktadır:

— Kozlov, duruma hâkim olmak için elinden gelen her şeyi yaptığını, bütün tedbirleri aldığını, bütün imkânları kullandığını ve azami gayretle çalıştığını ispatlamaya çalışıyordu. Stalin onu uzun süre sabırla dinledikten sonra, aralarında şöyle bir diyalog geçti:

— Sözünüz bitti mi?

— Evet.

— Bakın işte gördünüz mü, Siz her şeyi yapmak istemişsiniz, ancak yapmanız gerekeni yapamamışsınız.

Stalin'in bu gayet sakin tavrına karşılık Kozlov sinirlenerek bu sefer de Mekhlis'ten bahsetmeye başladı ve onun kendisine hep engel olduğunu, baskı yaptığını, emir ve talimatlarına müdahale etiğini, kendisinin elini kolunu bağladığını, Mekhlis yüzünden istediği ve gerekli gördüğü şekilde hareket edemediğini söyledi. Stalin yine aynı sakin tavırla onun sözünü kesti ve sordu:

— Yoldaş Kozlov, durun bakalım, orada cephe kumandanı kimdi, siz miydiniz Mekhlis mi?

— Kumandan bendim.

— Demek ki cepheye kumanda eden sizdiniz?

— Evet, ama...

— Cephede herkes sizin emirlerinize uymak zorunda değil miydi?

— Evet, öyle, ama...

— Durun bakalım, bu Mekhlis cephe kumandanı değildi, doğru mu?

— Evet, değildi, ama...

— Tamam işte, cephe kumandanı sizdiniz, Mekhlis cephe kumandanı değildi. Dolayısıyla da cepheye siz kumanda edecektiniz, Mekhlis değil.

— Öyle, ama...

— Ne aması, cephe kumandanı siz değil miydiniz?

— Doğrudur, ancak Mekhlis kumanda etmemi engelliyordu.

— Peki, neden telefonla aramadınız, niçin bunu bize bildirmediniz?

— Telefon edecektim, ancak imkânım olmadı, müsait değildim.

— Nasıl yani?

— Mekhlis bir an olsun yanımdan ayrılmıyordu, telefondayken hep yanımdaydı. Onun yanında da size bunu söyleyemezdim.

— İyi de, onun yanında konuşmak bu kadar zor muydu? ... Niçin susuyorsunuz? Mademki haklı olduğunuzu düşünüyordunuz, neden haber vermiyordunuz? Görünen o ki Yoldaş Kozlov, Siz Almanlardan daha çok Mekhlis'ten korkuyormuşsunuz.

— Siz Mekhlis'i tanımıyorsunuz, nasıl biri olduğunu bilmiyorsunuz, Yoldaş Stalin...

— Yapmayın şimdi... Siz de biliyorsunuz ki yoldaş Mekhlis'i çok iyi tanırım ve ciğerini bilirim. Bu yüzden soruyorum işte, ne diye şimdi şikâyet ediyorsunuz? Siz cephe kumandanıydınız, cepheden Siz sorumluydunuz, olup bitenler için Siz cevap verecektiniz ve şimdi olan da budur zaten. Siz ahizeyi kaldırıp meseleyi anlatmaya cesaret edememişsiniz. Sonuçta operasyon hüsrana uğradı ve biz de sizi cezalandırdık... Bana göre size verilen ceza doğrudur ve şikâyet etmenin de bir manası yoktur, Yoldaş Kozlov...

Kozlov gittikten sonra Stalin bana döndü ve vedalaşırken şöyle dedi:

"İşte görüyorsunuz, Yoldaş Rokossovskiy, biz burada çok eğleniyoruz..."

Başkumandan'ın çalışma odasını terk ederken, Stalin'in bu konuşma ile aslında bana da bir nevi ders vermiş ve beni uyarmış olduğunu düşündüm, çünkü ben de cepheye daha yeni kumandan olarak atanmıştım. Bu dersi hiç unutmadım ve hep aklımda tuttum.

Kerç Yarımadası'nı kaybeden Sovyet kuvvetleri, böylece Sivastopol'ü savunan birlikleri çaresiz durumda bırakmış oldular; karşılarında hiçbir engel kalmayan Almanlar Kırım'daki bütün birliklerini bu kente yönelttiler. Kuşatılan kent, Alman ordusunun üstün gücüne karşı 250 gün kahramanca direndikten sonra Temmuz 1942'de düşmana bırakıldı. Stalin, konuyla ilgili yayımladığı bildiride, Sivastopol'ü ölümüne savunan askerlere övgüler yağdırıyor ve onların bütün Kızıl Ordu ve Sovyet halkı için örnek olduklarını vurguluyordu.

O sırada Güneybatı Cephesi'nde de feci bir durum söz konusuydu. N.S. Khruşov, partinin 20. kongresinde, 1942 baharında bu cephede meydana gelen olayların detayları üzerinde durmuş ve bunları, Büyük Vatan Savaşı yıllarında "Stalin'in kusurlu yönetimi"nin kanıtı olarak sunmuştur. Khruşov'un iddiasına göre, Kızıl Ordu'nun güneybatı yönünde taarruza geçmesi için sadece Stalin ısrar etmişti. Oysa Jukov, Vasilevskiy ve Ştemenko'nun hatıraları, Khruşov'un bu iddiasıyla çelişmektedir. Bu hatıralara bakılırsa, iyi bir hazırlık yapılmadan 12 Mayıs 1942'de başlatılan taarruz operasyonunun sorumlusu Timoşenko'ydu ve o sırada Güneybatı Cephesi Askeri Konseyi üyesi olan Khruşov da ona tam destek vermişti. Genelkurmay Başkanı Mareşal B.M. Şaposnikov bu plana karşı çıkmış, "Barvenkov çıkıntısı gibi belalı bir operasyon çıkmazından taarruz başlatmanın riskli olduğu"na dikkat çekmişti. Ne var ki Vasilevskiy'in yazdığına göre, Güneybatı Cephesi yetkilileri, taarruz teklifini ısrarla gündemde tutmaya devam etmiş ve operasyonun başarılı olacağı konusunda Stalin'i ikna etmeye çalışmışlardı.

Ştemenko, Vasilevskiy ve Jukov'un yazdıklarına bakılırsa, Stalin önce Timoşenko'nun bu hatalı operasyonunu desteklemiş, ancak bununla birlikte, ona ek yardım verilmeyeceğini de bildirmişti. Khruşov ise, Almanların karşı taarruzu başladıktan sonra da operasyonun sürdürülmesinde ısrar etmiş ve operasyonu durdurma kararını ancak 18 Mayıs'ta, yani düşmanın Sovyet birliklerini kuşatma tehlikesi ortaya çıktıktan sonra desteklemişti. Barvenkov çıkıntısındaki ordularımızın kuşatılma tehlikesi altında olduğu artık açıkça görülünce, yani ancak 19 Mayıs'ta, Timoşenko, nihayet Kharkov istikametindeki taarruzun durdurulmasını ve güney ordular grubunun, saldıran düşman kuvvetlerinin önüne sürülmesini emretmişti. Fakat geç kalınmış, 57. ve 6. Ordu kuşatılmıştı. Çok sayıda asker esir düşmüş, birçok komutan yaşamını yitirmişti.

Öteki cephelerde de durum olumsuz yönde gelişiyordu. Nisan 1942'de, Hitler kuvvetleri, Batı Cephesi'nde, P.A. Belov ve M.G. Yefremov'un birliklerini çembere alarak bir kısmını imha etti. 33. Ordu Kumandanı Tümgeneral Yefremov bu çarpışmalarda yaşamını yitirdi. Öte yandan Tuğgeneral A.A. Vlasov'un kumandasındaki 2. Vurucu Ordu'nun Leningrad'ı ablukadan kurtarma girişimi de başarısız oldu. Mayıs 1942'de, bu ordu Almanlarca kuşatıldı ve Vlasov, gönüllü olarak düşmana teslim oldu. Kısa süre sonra da Almanlarla işbirliği yapmayı kabul eden Vlasov, işgalcilerin kurduğu "Rusya Kurtuluş Ordusu"nun kumandanı oldu. 28 Haziran 1942'de Alman birlikleri Kursk'un doğusundan taarruza geçerek Voronej yönünde ilerlemeye başladılar. Bir gün sonra ise, Almanların Güneybatı Cephesi birliklerine karşı taarruzu gerçekleşti. Hitler, Güney Cephesi'ndeki Sovyet birliklerini dağıtarak hızla güneye inmeyi ve Kafkasya'ya girmeyi planlıyordu; Alman kıtalarının bir kısmı Volga Nehri'nin güneyine ulaşacaktı. S.M. Ştemenko şöyle yazmaktadır:

> Hitler'in strateji danışmanlarının planlarına göre, Almanlar böylece oldukça engin bir coğrafyada Sovyet ordularını kuşatacaklardı. Bu şartlarda bizim savunma pozisyonlarımız pek elverişli değildi ve gerisi onlar için artık kolay olacaktı. Herhangi bir doğal engel, dağ veya nehrin bulunmadığı, güney güneşinin sıcağında kavrulmuş, sofra gibi dümdüz steplerde, Alman tankları, zırhlı birlikleri ve uçakları üstünlük kuracaklardı.

Stalin ve cephe kumandanları, Almanların bu planlarının elbette ki farkındaydılar ve tehlikeyi görüyorlardı. Baş Karargâh'a, bütün cephelerden, aralıksız olarak, yeni takviye güçler gönderilmesi istekleri geliyordu, fakat bir yıldır süren ağır savaş artık yedekleri de bitirmek üzereydi. Ülkedeki 18-45 yaş arası bütün erkekler seferber

edilmişti. Ştemenko'nun da anılarında belirttiği gibi, ek kuvvet taleplerine Başkumandan şu cevabı veriyordu:

> Baş Karargâh'ın emrinde savaşa hazır yeni tümenler yoktur... Bizim silah ve mühimmat stoklarımız sınırlıdır ve unutmayın ki sizin cepheniz gibi başka cepheler de vardır... Sayıyla değil, beceriyle savaşmak gerekir.

S.K. Timoşenko, Güneybatı Cephesi için bir avcı tümeni tahsis edilmesini istemiş ve Stalin de ona şöyle karşılık vermişti:

> Eğer tümenler pazarda satılıyor olsaydı, sizin için 5-6 tümen satın alırdım, ancak ne yazık ki tümenler pazarda satılmıyor.

1942 yazında, Alman taarruzları, aynen 1941'deki gibi hızlı bir şekilde oluyordu. Ştemenko'nun haklı olarak işaret ettiği üzere, bölgelerin yapısı, doğa şartları ve coğrafya taarruz için uygun, savunma içinse uygunsuzdu. Fakat öte yandan, yine aynı engin coğrafya ve arazi yapısı, kuşatma harekâtına uygun değildi, dolayısıyla Almanların Sovyet birliklerini kuşatma planları da gerçekleşmiyordu. 1942 yazında, Sovyet birlikleri, step ve yarı çöl şartlarında, Volga Nehri ve Kafkasya dağ etekleri gibi doğal engellere kadar hızla geri çekilebiliyorlardı. Bu yüzden de Almanların kuşatma planları başarısızlığa uğruyordu. 1942-1943 kışına gelindiğinde, Alman orduları da bu bölgelerde aynı şekilde kısa süre içinde geri çekilmeyi başaracaklar, Almanları kuşatmak, ancak onları Stalingrad üçgeninde Volga'ya sıkıştırmakla mümkün olacaktı.

Sovyet kumandanlığı, Stalin'in adını taşıyan kentin stratejik önemini zamanında fark etmiş ve Alman birliklerinin taarruzları sonucunda Stalingrad'ın işgale uğrayabileceğini anlamıştı. Düşman taarruzları başlayınca Güney Cephesi Kumandanı R.Y. Malinovskiy'e bir talimat veren Stalin, burada, Almanların cepheyi yararak Stalingrad'a ulaşması tehlikesini vurguluyordu. Stalin, Güneybatı ve Güney Cephelerinin, Malinovskiy'in kumandasında, Güney Cephesi olarak bir araya getirilmesini emrediyordu. Bu arada boşta kalan Güneybatı Cephesi karargâhı ve kurumları da Stalingrad'a sevk edilecek ve burada bir Stalingrad Cephesi kurulması için devreye sokulacaktı. 12 Temmuz 1942 günü saat 02.45'te, Stalin, Stalingrad Cephesi'ne şu talimatı gönderiyordu:

> Don Nehri'nin batısında Stalingrad hattı kurulacak ve düşmanın burayı geçerek Stalingrad yönünde doğuya ilerlemesine hiçbir şekilde izin verilmeyecektir. Tümgeneral V.N Gordov cephe kumandanı, N.S. Khruşov da Askeri Konsey üyesi olarak tayin edilmişlerdir.

Derken Hitler orduları hızla ilerleyerek 23 Temmuz'da 62. Ordu'nun tuttuğu savunma hattını yardılar ve Don Nehri'ni geç-

mek için hazırlıklara başladılar. Amaç, nehri geçtikten sonra hızlı bir şekilde Stalingrad'a ulaşmaktı. Aynı günün akşamı, Stalin, Cephe Kumandanı Gordov'a şu telgrafı çekiyordu:

> Düşman, kuvvetlerinin bir kısmını hızla Tsimla tarafına sevk ederek bizi yanıltmıştır; biz dikkatimizi güneye yöneltmişken, Almanlar, başlıca kuvvetlerini, fark ettirmeden cephenin sağ kanadına kaydırmışlardır... Düşmanın Tsimla bölgesindeki oyunlarına ve sabotajlarına fazla önem vermeyiniz ve bütün gücünüzü cephenin sağ kanadına yöneltiniz... Unutmayın ki eğer düşman, Gumrak'a veya daha kuzeyde, cephenin sağ kanadını yararak Don'a yaklaşırsa, sizin kuzeyle olan demiryolu bağlantılarınızı da kesmiş olacaktır. Bu yüzden, Sizin cepheniz açısından, sağ kanadı belirleyici saha olarak görüyorum.

Stalin, 23 Temmuz'da, Vasilevskiy'i, Baş Karargâh temsilcisi olarak durumu kontrol etmek üzere Stalingrad'a gönderdi. 24 Temmuz 1942'de, Rostov kenti düşmana bırakıldı ve böylece Almanlar için güney yolu açılmış oldu. Aynı zamanda, Maykop ve Groznıy bölgesindeki sanayi işletmeleri ve petrol madenlerinin işgale uğraması tehlikesi de ortaya çıkmıştı. Baybakov anılarında şöyle yazmaktadır:

> Temmuz ayının o kızgın günlerinden birinde, Stalin, beni Kremlin'e çağırttırmıştı. Elimi sıkarak oturmamı söyledi. Gayet sakindi, buyurgan bir edası yoktu, ancak çok telaşlı ve tedirgin olduğu da belliydi. Şöyle dedi: "Yoldaş Baybakov, Hitler, Kafkasya'ya girmeye can atmaktadır. Eğer Kafkasya petrolünü ele geçiremezse savaşı kaybedeceğini ilan etmiş. Almanlar bir damla bile petrol elde edemeyecek ve bunun için ne gerekiyorsa yapılacaktır." Sonra daha ciddi bir ses tonuyla şunu ekledi: "Sakın ola aklınızdan çıkarmayın, eğer Almanlara bir ton bile petrol kalırsa, Sizi kurşuna dizeriz." Konuşurken artık o sert Kafkasya aksanı belirmeye başlamıştı; onun o sakin, fakat aynı zamanda çok net ve boğuk ses tonunu hâlâ unutamıyorum. Masanın bir başından öteki başına doğru ağır adımlarla ilerledi, sonra geri döndü ve belirli bir aradan sonra şöyle dedi: "Ancak eğer petrol madenlerini zamanı gelmeden önce, yani erken bombalarsanız, Almanlar bunları ele geçiremese bile, biz de yakıtsız kalırsak, Sizi yine idam ederiz." Ben, ne o anda, ne de sonraları, bunu aşırı bir tehdit veya münasebetsizlik olarak algıladım. Savaşın acı gerçeği böyleydi ve Stalin bu gerçek çerçevesinde konuşuyordu. Doğrudur, petrolü sadece benim gayretimle savunamazdık, ancak diğer ilgililer de aynı şekilde uyarılmıştı. Savaşın mantığı farklıdır. O sırada her şey 1941'dekinin bir tekrarı gibiydi ve geriye bir yol kalmamıştı. Demek ki böyle konuşmak gerekiyordu. Susuyor ve ne diyeceğimi düşünüyordum. Sonra cesaretimi toplayarak sitem eder gibi şöyle dedim: "Fakat bana bir seçenek bırakmıyorsunuz, Yoldaş Stalin." Stalin bana yaklaştı ve elini kaldırıp hafifçe şakağına dokundu: "Seçenek bakın şuradadır, Yoldaş Baybakov. Hadi uçağınıza... Orada Budyonnıy ile birlikte düşünün ve bir çözüm bulun." Doğaldır ki ben hemen cepheye hareket ettim; onun bana ültimatom verdiğini veya gaddarca yaklaştığını düşünerek darılmak veya kırılmak söz konusu bile olamazdı. Ben, savaş sırasında üzerime nasıl bir sorumluluk aldığımın farkındaydım, hatanın bedelini

de idrak ediyordum; birçok askerin, halkın, ülkenin kaderi söz konusuydu. Yani herkes sorumluluğun bilincinde olmalı ve en ağır cezayı aklının bir köşesinde tutmalıydı. Vatan için her türlü fedakârlığı yapmak gerekiyordu.

Baybakov, Stalin'in uyarısını hiç unutmamış ve görevini gereken şekilde yapmıştı. Bu arada pilot onu yanlışlıkla Alman kontrolündeki alana indirmiş, Baybakov esir düşmekten son anda kurtulmuştu. Ancak Kafkasya Dağları yönünde ilerleyen Almanlar petrol sahalarını ele geçirdikleri zaman, artık bütün sondaj kuyuları imha edilmiş haldeydi.

Ne var ki Alman taarruzu durdurulamıyordu ve 25 Temmuz'da Almanlar Stalingrad Cephesi'nin savunma hattını yardılar. Stalin, artık Moskova'ya dönmüş olan Vasilevskiy'in aracılığıyla, Cephe Kumandanı Gordov'a, 26 Temmuz gecesi şunları iletiyordu:

> Baş Karargâh, cepheniz Askeri Konseyinin düşmanı durdurmak için gereken bütün önlemleri almasını talep ediyor. Durumu düzeltin ve düşmanı durdurun... Stalingrad Cephesi kumandanlığının tavrı ve faaliyeti, Başkumandan'da ve Baş Karargâh'ta hiddet ve öfke uyandırmaktadır... Baş Karargâh, kayıtsız şartsız bir şekilde, birkaç gün içinde yeniden Kletskaya'dan Kalmıkov'a kadar Stalingrad savunma hattına dönülmesini ve düşmanın Çir Irmağı'nın ardına püskürtülmesini istemektedir. Cephe Askeri Konseyi, eğer bunu yapamıyorsa, bu durumu açıkça ve dürüstçe beyan etsin.

Vasilevskiy yeniden Stalingrad cephesine gönderildi. İşte o sıralarda, 27 Temmuz 1942'de, Stalin, Savunma Halk Komiserliği'nin ünlü 227 Sayılı Emir'ini imzaladı ve bu belgenin içeriği, daha çok bir suçlamaya benziyordu:

> Güney Cephesi birliklerinin bir kısmı, panikçilere uyarak, ciddi bir direniş göstermeksizin ve Moskova'nın emri olmaksızın Rostov ve Novoçerkassk kentlerini düşmana teslim etmiş, kendi sancaklarının şerefini ayaklar altına almıştır... Kızıl Ordu'ya sevgi ve şefkat besleyen ülkemizin insanları, bütün halkımız, hayal kırıklığı yaşamakta, orduya olan güven sarsılmakta, birçok insanımız Kızıl Ordu'yu lanetlemektedir; çünkü ordu, topraklarımızı ve halkımızı işgalcilerin elinde esarete terk ederek doğuya kaçmaktadır. Ukrayna, Belarus, Baltık bölgesi, Donbass havzası ve diğer arazileri kaybeden Kızıl Ordu'nun maddi imkânları ve insani kaynakları tükenmiştir. Alman esaretinde kalanları ve yok edilenleri de sayarsak artık yaklaşık 70 milyonluk bir nüfusu kaybetmiş durumdayız; yılda 800 milyon *pud* hububat üretimi artık yapılamıyor, yılda 10 milyon ton metal imalatı artık gerçekleşemiyor. Bu durumda, geri çekilmek yok olmak demektir, yanı sıra vatanı da ölüme terk etmektir. Bizim geri çekilebileceğimiz çok arazimiz vardır, ülkemiz uçsuz bucaksızdır, kaynaklarımız ve doğal servetlerimiz çoktur, nüfusumuz fazlasıyla büyüktür, hububatımız da boldur diyenler aslında en tehlikeli düşmanlardır; bu tür konuşmalara derhal bir son verilmelidir. Geri çekilmeye son! Geriye bir adım bile atılmayacaktır! Artık ilkemiz böyledir. Her noktayı, her pozisyonu, Sov-

yet toprağının her karışını kanımızın son damlasına kadar savunmak zorundayız; Sovyet toprağının her karışına tutunmak ve onu imkânlar tamamen tükenene kadar korumak gerek. Korkaklık ve sebatsızlık göstererek disiplini ihlal etmiş askerlerden oluşan ceza bölükleri kurulup öne sürülecek, kararsız ve güvenilmez tümenlerin gerisinde özel engelleyici müfrezeler mevzilenecek ve bu müfrezelere, mevzilerini keyfi olarak terk edenleri, geri çekilenleri, panikçileri ve düşmana teslim olmak isteyenleri hemen oracıkta kurşuna dizme emri verilecektir...* Bu tür önlemler Alman ordusunda işe yaramış ve şimdi sanki Alman birlikleri daha disiplinliymiş gibi bir görüntü oluşmuştur; oysa onların vatanı savunmak gibi yüce bir amaçları yoktur ve hedefleri sadece soygundur, başkalarının ülkesini işgal etmektir. Aşağılanmış vatanın şerefini korumak gibi yüce bir görevi olan bizim ordumuzun ise, görünen o ki böyle bir disiplini yoktur ve bu yüzden savaş kaybetmektedir... Bir zamanlar, Poltava Savaşı'nı kazandıktan sonra, Deli Petro, yenilmiş İsveçlilerin kendisinin öğretmenleri olduklarını söylemişti. Eskiden ecdadımız nasıl düşmandan ders almış ve sonra da düşmanı yenmişse, bizim de yine düşmanımızdan öğrenmemiz gerekmez mi? Bence böyle yapmamız gerekiyor...

Ordu içinde geri çekilme fikrini mutlaka ve kesinlikle ortadan kaldırmak gerekir; doğuya doğru geri çekilebiliriz veya çekilmeliyiz türünden yapılan propagandayı en sert şekilde engellemek şarttır. Üstlerinin emri ve izni olmaksızın, kendi kararlarıyla, keyfi olarak kıtaların geri çekilmesine izin veren ordu kumandaları, alay ve tabur komutanları ve komiserleri görevden alınacak ve askeri divana verilmeleri için üst mercilere sevk edileceklerdir. Panikçiler, korkaklar, hemen oracıkta idam edileceklerdir. Bundan böyle her komutan, Kızıl Ordu'nun her komutanı, her askeri veya siyasi görevlisi için geçerli olan sıkı disiplin kuralı şudur: Üst komutanların emri olmaksızın geriye doğru tek bir adım bile atılmayacaktır!

S.M.Ştemenko'nun yazdığı üzere, 227 Sayılı Emir'i anlatmak için birliklere parti MK üyeleri gönderilmişti:

227 Sayılı Emir, orduda çok olumlu bir değişime yol açmış ve savaşçı direnme gücünü artırmıştı. Artık herkes durumun ciddiyetini anlamıştı; ölümüne, sonuna kadar savaşmaktan başka bir seçenek yoktu. Herkes zafer için yaşamalıydı. Stalingrad savaşında bunun nasıl gerçekleştiğini gördük.

Bazı araştırmacılar ve hatta politikacılar, söz konusu emrin insanlık dışı bir uygulama olduğunu söylemekte, çaresiz durumdaki her askerin teslim olma, geri çekilme ve yaşama hakkı olduğunu vurgulamaktadırlar. Fakat Stalin'e göre, bir asker, vatan, parti ve halkın özgürlüğü için hayatını kurban etmeliydi ve bunu yapmak onun için bir şerefti.

Vasilevskiy'in yazdığı gibi, Kızıl Ordu, büyük kurbanlar ve zayiatlar pahasına düşmanın taarruzunu engellemiş ve Stalingrad yönünde ilerleyen Alman birlikleri dış savunma hattında durdurulmuştu. Ancak Ağustos'un ilk yarısında, bu cephedeki vaziyet yine

* Moskova Savaşı'nda uğradığı yenilgiden sonra Alman ordusunda da bu tür önlemler alınmıştı.

de oldukça nazikti. Çok geniş olan Stalingrad Cephesi, 5 Ağustos'ta, Stalingrad (kumandan V.N. Gordov) ve Güneydoğu (kumandan A.İ. Yeremenko, Askeri Konsey üyesi N.S. Khruşov) Cepheleri olarak ikiye bölündü. Almanlar, 6 Ağustos'ta, kent yönünde yeniden taarruza geçtiler. Düşmanın üstün kuvvetleri karşısında Sovyet birlikleri mecburen geri çekiliyor, kesin emirlere ve en sert cezalara rağmen mevziler terk ediliyordu. Stalin durumun ne kadar vahim olduğunun farkındaydı; onun 9 Ağustos'ta Genelkurmay Operasyonlar Başkanı P.G. Tikhomirov'a gönderdiği telgraf da bunun kanıtıydı:

> Sizin şaşkınlığınız ve basiretsizliğiniz beni çileden çıkarıyor. Elinizde çok sayıda tümen, büyük miktarda donanım ve mühimmat var, ancak durumu düzeltecek onurganız yok. Sizden, cephedeki ağır ve zor durumun düzeldiğine dair haber bekliyorum.

Fakat Vasilevskiy'in de belirttiği gibi, cepheden beklenen olumlu haber bir türlü gelmiyordu. Bu yetmezmiş gibi, müttefikler de savaşa girmekte pek acele etmiyorlardı. O sırada Moskova'yı ziyaret eden W. Churchill ile yapılan görüşmelerde, Stalin, daha evvel vaat edilenin aksine, ikinci cephenin 1942'de açılmayacağını öğrenmişti. Maddi yardımlar, silah, araç, donanım, yedek parça vb sevkiyatı ise artarak devam ediyordu. Fakat Sovyet ordusu, Almanya'ya karşı tek başına savaşmak zorunda kalmıştı. Üstelik yönetimin fikrince, Japonya ve hatta Türkiye bile, Almanların taarruzlarını fırsat bilerek saldırıya geçebilirlerdi.

Stalin o sırada ülkenin karşı karşıya olduğu tehlikenin farkındaydı ve acı sona hazır olmak gerektiğini biliyordu. Stalin ile Churchill arasında 1942 Ağustosu ortalarında Moskova'da düzenlenen görüşmelerin kayıtları üzerinde çalışma yapan V. Berejkov, tesadüfen Stalin ile Molotov'un konuşmasına kulak misafiri olmuştu:

> Stalin (ağır bir ses tonuyla): Ne diyorsun, Vyaçeslav, sanırım biz de sürgündeki hükümetlerden biri olacağız. Eğer Almanlar Urralların ardına ulaşırsalar aynen böyle olacak gibi...
>
> Molotov (şaşkın bir halde): Ama bu ölmek gibi bir şey yani...
>
> Stalin: Ölmek için zaman buluruz. Ancak elimizde ne gibi şıklar var, şimdi onu düşünmeliyiz. Hani Churchill demişti ya, eğer Naziler İngiltere'yi işgal ederlerse, onun hükümeti yurtdışından, örneğin Kanada'dan düşmana karşı savaşmayı sürdürecekmiş.
>
> Stalin (duvar boyunca ilerleyerek asılı rulolardan birinin ipini çekti ve doğu yarımküre haritasını açtı): Eğer SSCB yenilirse bundan Japonya da yararlanacak ve faşist Mihver Devletleri olağanüstü bir güç kazanacaklar. Bu yüzden İngiltere ve Amerika bizimle birlikte olmak zorundalar, bizim halkımıza ve partimize muhtaçlar. Geçen yılın sonunda düşman Moskova'ya yaklaştığı zaman kurduğumuz yeraltı parti örgütleri ve *obkom*lar hâlâ feshedilmedi ve ülke genelinde partizan savaşı hazırlıkları yapılı-

yor. Halkımız partiye inanıyor ve uzaktan bile olsa verdiğimiz emirleri yerine getirecektir... (Daha sağlam olan sağ elini haritada Sovyetler Birliği çevresinde gezdirerek) Biz elbette ki Londra'ya gitmeyeceğiz, orada zaten bir sürü sürgün hükümeti var. Bolşevik Partisi kongresi sırasında Lenin'le birlikte Londra'da bulunduğumu dün Churchill'e boşuna hatırlatmadım. Bu bana yeter. Ama bak, belki de Hindistan uygun bir yer olabilir... (Elini hafifçe Hindistan'ın alt kısmına dokundurdu).

Duyduklarım beni sarsmıştı, ancak dalmış ve duymuyormuşum gibi yaptım ve çalışmaya devam ettim.

İlginçtir ki Trotskiy de, 1919 yazında, Denikin ordularının taarruzu sırasında Hindistan'a çekilmekten bahsetmişti. Ama Stalin, bu ülkeye süvari ordularıyla girip devrim yapmayı düşünmüyor, sadece Almanya'ya karşı savaşı buradan sürdürerek ülkeyi kurtarma konusunda fikir yürütüyordu.

Derken 23 Ağustos 1942'de Hitler ordusu Stalingrad'ın kuzey varoşlarında Volga Nehri'ne ulaştı. Şehirle telefon ve telgraf bağlantısı kesilmişti ve Baş Karargâh'ın Stalingrad'daki temsilcisi Vasilevskiy durum hakkında Stalin'e ancak telsizle rapor verebiliyordu. 24 Ağustos'ta, zorlu çabalardan sonra hatların bağlantısı yeniden sağlandı ve Stalin, Cephe Kumandanı Gordov'a ve Stalingrad'a gönderilmiş GKO üyesi Malenkov'a şu telgrafı çekti:

Cepheyi yaran düşmanı ezmek için emrinizde yeterli miktarda asker ve donanım vardır. Cephelerden bütün uçaklarınızı toplayın ve ileri sokulan düşmanın üzerine çullanın. Zırhlı trenleri seferber edin ve Stalingrad demiryolunda devreye sokun. Bolca duman, sis perdesi kullanın ve düşmanı korkutun. Düşmanla gece gündüz aralıksız savaşacaksınız, onu bir an bile rahat bırakmayacaksınız. Topçu gücünü ve roketatarların hepsini azami randımanla kullanın... En önemli mesele, paniğe kapılmamak, arsız düşmandan korkmamak ve başarıya olan inancı korumaktır.

27 Ağustos'ta Jukov Moskova'ya çağrılmış ve ayrı gün, Kremlin'de Stalin'le buluşmuştu:

Başkumandan, bana, güneydeki durumun kötüleştiğini ve Almanların Stalingrad'ı işgal edebileceklerini söyledi. Aslında Kuzey Kafkasya'daki durum da hiç iç açıcı değildi. GKO'nun beni Başkumandan Yardımcılığı görevine tayin ettiğini ve Stalingrad cephesine gönderme kararı aldığını bildirdi... Ben ne zaman gideceğimi sordum. Karşılık olarak bana ne zaman hareket edebileceğimi sordu. Durumu derinlemesine tahlil etmek için bir gün süre istedim ve 29 Ağustos'ta Stalingrad'a uçabileceğimi bildirdim. Sonra Stalin aç olup olmadığımı sordu ve birlikte yemek yemeyi teklif etti. Odaya çay ve bolca sandviç getirdiler. Çaylarımızı içerken, Stalin bana 27 Ağustos saat 20.00 itibariyle oluşmuş vaziyeti anlatmaya çalıştı... 3 Eylül'de, Stalingrad'da, Başkumandan'dan şu telgrafı aldım:

"Stalingrad'daki durum, bildiğiniz gibi, kötüye gidiyor. Düşman kentten sadece üç *versta** uzaklıktadır. Eğer kuzey ordular grubu acilen

* 1 *versta*=1,06 km.

yardıma gelmezse, Stalingrad bugün yarın düşmanın eline geçebilir. Stalingrad'ın kuzeyinde ve kuzeybatısında bulunan birliklerden derhal harekete geçerek düşmana saldırmalarını ve kente yardım etmelerini isteyin. Gecikmek şimdi cinayet demektir. Bütün uçaklarımızı Stalingrad'a yardıma gönderin. Stalingrad'ın içinde çok az uçak kalmıştır."

Jukov ise taarruzu başlatmak için süre istemiş ve birliklerin silah ve mühimmat eksiğinden bahsetmişti. Stalin uzun bir tartışmadan sonra şöyle demişti:

Peki, öyle olsun, ancak eğer düşman doğrudan şehre girmeye kalkışırsa, hazırlıkların tamamlanmasını beklemeden derhal saldırıya geçin. Sizin temel göreviniz düşmanı Stalingrad'dan uzak tutmaktır ve eğer başarabilirseniz, Stalingrad Cephesi'ni Güneydoğu Cephesi'nden ayıran Alman koridorunu ortadan kaldırmalısınız.

Ne var ki Sovyet ordusunun Almanları Stalingrad'dan uzaklaştırma girişimleri sonuç vermedi ve Hitler birlikleri şehre girdiler, bununla birlikte kentin tamamını işgal edemediler. Vasilevskiy'in yazdığı üzere, Eylül 1942'den itibaren,

Kentte, 2 Şubat 1943'e kadar süren, örneği görülmemiş inatçı bir çarpışma başlamıştı... Stalingrad, Sovyet halklarının direniş ve metanet duvarıydı; yüz binlerce evladımız burada canını verdi, fakat düşmanın kenti ele geçirmesine izin vermedi.

Jukov da konuyu şöyle anlatmaktadır:

Önce Stalingrad çevresinde, daha sonra da bizzat kentin içinde, aylarca süren oldukça şiddetli ve yoğun çatışmalar yaşandı. Ordularımız bu savaşta çok büyük kayıplar vermişti, dolayısıyla düşmanı bir karşı taarruzla geri püskürtme olanağına sahip değildik. Ancak günler geçtikçe şu gerçek ortaya çıktı: Bünyelerinde Alman *Wehrmacht* kuvvetlerinin en seçkin birliklerini barındıran Paulus'un 6. Ordusu ve Goth'un 4. Tank Ordusu, Stalingrad'daki ağır savaşlar sonucunda burada takılıp kalmış, taarruz potansiyellerini tüketmişlerdi ve artık kenti işgal edebilecek kadar güçleri yoktu.

12 Eylül'de Moskova'ya dönen Jukov, saat 16.00'da, Vaslilevskiy ile birlikte, durumu Stalin'e rapor etmişti:

Başkumandan kendi haritasını çıkardı ve masaya serdi. Haritada Baş Karargâh'ın emrindeki yedek kuvvetlerin yerleri işaretlenmişti. Stalin haritaya uzun uzun ve dikkatle baktı. Biz Vasilevskiy ile bir kenarda durmuş ve başka bir çözüm yolu aramak gerektiği konusunda sessizce konuşuyorduk. Derken Stalin aniden başını kaldırdı ve sordu: "Nasıl başka bir çözüm yani?" Stalin'in kulaklarının bu kadar keskin olduğunu bilmiyordum. Biz masaya yaklaştık. Stalin şöyle dedi: "Siz iyisi mi Genelkurmay'a gidin ve orada şu Stalingrad belasına bir çözüm düşünün, iyice kafa yorun. Stalingrad'daki kuvvetlere takviye olarak nereden, hangi birlikleri getirebiliriz? Bu arada Kafkasya Cephesi'ni de unutmayın. Yarın akşam dokuzda burada yeniden buluşalım." Mecburen oradan ayrıldık.

Jukov'la Vasilevskiy, gün boyu Genelkurmay'da çalıştıktan sonra akşama Stalin'e yeni bir teklif götürmüşlerdi ve buna göre, Stalingrad çevresindeki Alman ordularını bozguna uğratmak için bir operasyon planı hazırlanacaktı. Vasilevskiy bu öneriyi şöyle anlatmaktadır:

> Öncelikle çok aktif savunmamızı sürdürerek düşmanı hırpalayacaktık. İkincisi, ülkenin güneyindeki genel durumu tamamen lehimize çevirmek üzere Stalingrad bölgesinde muazzam bir karşı taarruz gerçekleştirmek için hazırlık yapacaktık... Şurası kesindi ki darbenin temel hedefi, Stalingrad'a saldıran ve Rumen tümenlerinin desteklediği Alman kuvvetleri olacaktı. Eylül ortalarında bu operasyonla ilgili karar kesinleşmiş ve Jukov ile Stalin bu teklifi benimsemişlerdi.

Siyasi konjonktür ve sansür nedeniyle hatıralarında Stalin konusunu istediği şekilde ve açıkça aktaramayan Jukov, operasyon üzerine şunları yazmıştır:

> Stalin'in ölümünden sonra, Stalingrad Savaşı'nın zaferle bitmesini sağlayan, geniş çaplı ve sonuçları itibariyle muazzam karşı taarruzun planını kimlerin hazırladığı konusunda tartışma çıkmıştı ve belirsizlik vardı. Söylenenlere ve genel olarak yazılanlara bakılırsa, Stalingrad Cephesi Askeri Konseyi, karşı taarruz önerisini, kendi inisiyatifini kullanarak Baş Karargâh'a sunmuştu. Oysa bu iddia asılsızdır ve bu plan, esasen, Baş Karargâh ve Genelkurmay'ın çatısı altında ortaya çıkmıştır. Stalingrad çevresindeki karşı taarruzu, Başkumandanlık Baş Karargâhı ve Genelkurmay planlamış ve yönetmiştir... Bu iki merci, söz konusu muazzam operasyonun bütün faktörlerini, boyut ve detaylarını sağlıklı ve objektif bir şekilde ele alarak çok isabetli bir öngörüyle harekâtın gidişatını ve sonucunu önceden tahmin edebilmişti.

Jukov açıkça belirtmese de, Stalingrad operasyonunu bizzat Stalin'in yönettiğini anlıyoruz; çünkü Baş Karargâh ve Genelkurmay ekipleri Stalin'in emrinde çalışıyorlardı. Karşı taarruza geçme kararına varmayı teşvik eden temel koşul, cephede nihayet bir güç dengesinin sağlanmış olmasıydı; yani artık taarruz için yeterli potansiyel mevcuttu. Kasım 1942'de Sovyet kuvvetlerinin toplamı 6.124.000 kişiye ulaşmıştı; orduların elinde 77.734 top, obüs, havan topu ve müteharrik top, yaklaşık 7 bin tank, 3.250 kadar uçak vardı. Buna karşılık Almanlar 6.144.000 askere, 70 binin üzerinde top ve havana, yaklaşık 6.600 tanka ve 3.500 uçağa sahiptiler. Savaşın ilk döneminde yaşanan büyük zayiat ve kayıplara ve başlıca sanayi bölgelerinin düşmanın eline geçmesine rağmen, Sovyet halkı, tarihte ender görülen fedakârlıklar ve mahrumiyetleri göğüsleyerek toparlanmıştı. Doğuya tahliye edilmiş işletmeler kısa sürede üretime geçmiş ve savunma sanayisi bütün gücüyle cephe için çalışmaya başlamıştı. 1942'de savunma tesisleri ve işletmelerindeki imalat hacmi Ural bölgesinde 5, Volga bölgesinde 9, Batı Sibirya'da 27 misli artış göster-

mişti. 1942 yılında ülke genelinde yaklaşık olarak 25 bin uçak, 24 bin tank, 57 bin değişik top türleri, çapı 82 mm ve 120 mm olmak üzere yaklaşık 125 bin havan topu üretilmişti. Bu koşullarda, artık temel mesele, bütün bu kuvvetleri doğru zamanda, doğru yerde toplamak ve düşmana öldürücü darbeleri indirmekti. Stalingrad bölgesinde gerçekleştirilecek karşı taarruz operasyonu için 1942 Eylül ve Ekim aylarında Baş Karargâh ve Genelkurmay'da yoğun hazırlıklar yapılmış ve operasyona, Stalin'in önerisiyle "Uranüs" adı verilmişti. Jukov'un anılarında belirtildiği gibi, Kasım 1942'de, Sovyet ordusunun artık yeni tip T-34 tanklarıyla donatılması noktasına gelinmişti. Stalingrad Savaşı'yla birlikte ün kazanan bu tanklar sayesinde ordunun vurucu gücü önemli derecede artmıştı. Bir yıldan beri devam eden savaşta karşı karşıya kalınan ağır sınavlar, yenilgiler ve kayıplar ordu komuta heyetine tecrübe kazandırmış, on binlerce subay ateşin ve kanın içinde deneyim edinmiş, taktik ve yönetim metotlarını içselleştirmişti.

Operasyonu, Don Cephesi (daha önceki Stalingrad Cephesi, kumandan K.K. Rokossovskiy), Stalingrad Cephesi (önceki Güneybatı Cephesi, kumandan A.İ. Yeremenko, Askeri Konsey üyesi N.S. Khruşov) ve yeni oluşturulmuş Güneybatı Cephesi (kumandan N.F. Vatutin) birlikleri yapacaklardı. Lojistik Başkanı A.V. Khrulyov ile ordunun Topçu Sınıfı Başkanı N.D. Yakovlev de operasyonda görevliydiler; ayrıca Jukov'la Vasilevskiy de Baş Karargâh ile adı geçen cephe kumandanları arasındaki koordinasyonu sağlayacaklardı. Operasyonun arifesinde, 6 Kasım 1942'de, Moskova'da, Ekim Devrimi'nin 25. yıldönümü törenlerle kutlandı ve bir resmigeçit düzenlendi. 7 Kasım'da, Stalin, Halk Savunma Komiseri olarak, bayram dolayısıyla orduya tebrik mesajı yayımladı ve şunları belirtti:

> Almanlar, şimdi artık, geçen yılın yazındaki gibi aynı zamanda hem güney, hem kuzey ve hem de merkez yönünde taarruz edebilecek güce sahip değildirler. Ancak tek bir yönde eskisi kadar kuvvetli taarruz yapabilecek güçtedirler. Stalingrad bunun kanıtıdır. Fakat Hitler burada da başarılı olamamıştır. Ayni anda iki tavşanın peşine düşenler gibi, Almanlar da hem Moskova, hem de petrol yatakları deyince şimdi çok zor durumdadırlar. Düşmanın ilerleyişi Stalingrad'da durdurulmuştur; ne var ki muharebeler oldukça ağır şartlarda devam etmektedir. Stalingrad Savaşı'nda on binlerce asker kaybeden Almanlar, cepheye yeni tümenler sevk ediyorlar, son güçlerini kullanıyorlar. Bu yüzden cephedeki durum nazik ve ağırdır. Orada Sovyet devletinin kaderi belirleniyor; vatanımızın özgürlüğü ve bağımsızlığı bu savaşın sonucuna bağlıdır... Savaş başladıktan sonra geçen zaman içinde, ülkemiz, tarihte ender görülen bir felaket yaşamış, Almanya'nın dev askeri gücüne karşı koymaya çalışmıştır. Kızıl Ordu, bugün, Almanya ve müttefiklerine karşı savaşta tek başına kahramanca direnmektedir... Başka hiçbir ülke, başka hiç-

bir ordu, Alman faşist eşkıyaların ve müttefiklerinin böylesine devasa kuvvetlerine karşı direnemezdi. Böyle bir saldırıya sadece bizim Sovyet ülkemiz ve Kızıl Ordu'muz dayanabilirdi. Dayanmak bir tarafa, biz bu saldırıyı durdurduk... Avrupa topraklarında zafer marşları ile ilerleyen, çok güçlü ve modern kabul edilen, Fransa ordusunu tek hamlede dağıtan Alman kuvvetlerinin sadece bizim ülkemizde gerçek bir direnişle karşılaşmaları tesadüf değildir. Kızıl Ordu, direnmekten de öte, onları yaklaşık 400 km geri çekilmeye mecbur etmiştir ve düşman, geri çekilirken, arkasında binlerce tank, top, araç, büyük miktarda mühimmat ve teçhizat bırakmıştır...

Düşman, Kızıl Ordu'nun direnme gücünü bizzat denemiş ve görmüştür. Kızıl Ordu'nun öldürücü darbeleri onun aklını başına getirecektir. Rostov, Moskova ve Tikhvin Muharebelerinde, Almanlar, artık nasıl bir güçle karşılaştıklarını anlamışlardır. Düşmanın belinin kırılacağı ve Kızıl Ordu'nun darbeleri altında ezileceği gün uzak değildir. Bizim mahallemize de bayram gelecektir.

Stalin, "Uranüs" operasyonuyla ilgili hazırlıkları titizlikle takip ediyor ve 12 Kasım'da, Konstantinov kod adını kullanan Jukov'a şunları yazıyordu:

Eğer Vatutin ve Yeremenko'nun sahalarında havadan vuruş gücü yeterli olmazsa operasyon hüsranla biter. Hepimiz biliyoruz ki havada hâkimiyet sağlamadan Almanları yenemeyiz ve savaş bunu hep kanıtlamıştır... Eğer Novikov, hava kuvvetlerimizin şimdilik bu görevlere hazır olmadığını düşünüyorsa, operasyonu bir süre ertelemek ve uçak biriktirmek doğru olacaktır. Novikov ve Vorojeynik ile konuşun, konuyu onlara anlatın ve görüşünüzü bana bildirin...

13 Kasım'da, Jukov ve Vasilevskiy, Kremlin'de Stalin'le buluştular ve hep birlikte operasyonun değişik detaylarını konuştular. Operasyon planı genel hatlarıyla hazırdı ve onaylanabilirdi. Jukov ve Vasilevskiy, "Uranüs" operasyonu başlayınca Hitler ordusunun Stalingrad bölgesine kuvvet nakletmesini önlemek için eşzamanlı olarak Vyazma bölgesinde de bir taarruz başlatmayı önerdiler. Stalin bu harekâtı kimin yürüteceğini sordu ve sonuçta yine Jukov'da karar kılındı.

15 Kasım'da, Jukov, Stalinden şu telgrafı aldı:

Yoldaş Konstantinov'un dikkatine. Özel olarak kendisine aittir. Fyodorov ile İvanov'un taşınma günlerini* kendi görüşünüze göre istediğiniz gibi belirleyebilir ve sonra bana bilgi verebilirsiniz. Birisinin birkaç gün daha önce taşınması gibi bir durum söz konusu olursa, bu meselede karar ve yetkiyi size bırakıyorum. Vasilyev.** 15.11.1942, saat 13.10.

Güneybatı ve Don Cepheleri 19 Kasım'da, Stalingrad Cephesi birlikleri ise 20 Kasım'da taarruza geçeceklerdi, fakat Stalin, 18 Kasım'da, beklenmedik bir şekilde Vasilevskiy'i Moskova'ya çağır-

* Yani Vatutin ve Yeremenko'nun taarruzu başlatacakları tarihleri.

** Stalin'in kod adlarından biri.

dı. Vasilevskiy, "operasyonla ilgili son ayrıntıların ele alınacağı" bu görüşme hakkında daha sonra şunları yazacaktı:

> Ne konuşulacağı hakkında bana somut hiçbir şey söylenmemişti. Saat 18.00'da, Kremlin'de, Stalin'in çalışma odasında, GKO toplantısı yapılıyordu. Hatırladığım kadarıyla, ekonomi ve savunma sanayisi işletmelerinin durumu gibi konular görüşülüyordu. Beni hemen içeri aldılar ve Stalin bana, 4. Mekanize Kolordu Komutanı V.T. Volskiy'in mektubunu verdi ve onu okumamı istedi. Bu kolordu, operasyon sırasında Stalingrad cephesinde önemli bir rol üstlenecekti. Volskiy'in GKO üyelerine yazdığı söz konusu mektuba göre, taarruz öncesi güç dengeleri ve teknik imkânlar dikkate alındığında, mevcut şartlarda, planlanmış operasyonun başarılı olması mümkün değildi ve aksine hüsranla sonuçlanacaktı. Bu yüzden o da, taarruz planında görev alan diğer yetkililerin görüşlerini bildiği için, partinin dürüst bir üyesi olarak doğrudan GKO üyelerine başvurmayı gerekli görmüştü. Volskiy, operasyon kararıyla ilgili hususların titizlikle yeniden ele alınmasını, gerekirse planın ertelenmesini ve hatta iptal edilmesini istiyordu... Mektubu okumamın ardından, GKO benden mektupla ilgili görüşümü bildirmemi istedi. Ben, mektuptan dolayı şaşırdığımı söyledim. Çünkü mektubu yazan Volskiy, birkaç hafta boyunca, bizimle birlikte operasyon hazırlıklarına katılmış ve kendi emrindeki kolorduya verilen görevle ilgili hiçbir itirazı veya tepkisi olmamıştı. Üstelik 10 Kasım'da yapılan son toplantıda da, o, Baş Karargâh ve cephenin Askeri Konseyine, emrindeki kolordunun görevini yerine getirmeye tamamen hazır olduğunu, asker ve teçhizat açısından sorun bulunmadığını bildirmişti. Son olarak, bu mektubun geçerli bir gerekçesi bulunmadığını kaydettim ve hazırlanmış operasyonu ertelemeye gerek olmadığını söyledim. Stalin derhal Volskiy'le bağlantı kurulmasını emretti.

Vasilevskiy, yazar K. Simonov'la konuşmasında, Stalin'in Volskiy'e söylediklerini şöyle aktarmıştır:

> Merhaba, Yoldaş Volskiy. Mektubunuzu okudum. Onu kimseye göstermedim; kimsenin bu mektuptan haberi yoktur. Sizin, bizim elimizdeki ve kendinizin sahip olduğu imkânlar hakkında yanlış bir değerlendirme yaptığınızı düşünüyorum. Size verilen görevleri yerine getireceğinizden eminim ve kolordunun başarıya ulaşması için elinizden geleni yapacağınıza da inanıyorum. Siz, görevinizi yerine getirmeye hazır mısınız? ... Öyleyse size başarılar dilerim, Yoldaş Volskiy; size inanıyorum. Tekrar ediyorum, mektubunuz hakkında benden ve Vasilevskiy'den başka kimsenin bilgisi yoktur. Ona mektubu gösterdim. Bir kez daha başarılar dilerim. Görüşmek üzere.

Vasilevskiy'in anılarına göre, Stalin, Volskiy'le oldukça sakin ve yumuşak bir tarzda konuşmuş ve herhangi bir münakaşa yaşanmamıştı. Volskiy, kolordu komutanlığı görevine devam etmiş ve operasyondaki vazifesini yerine getirmişti. Ancak Stalin, Vasilevskiy'den, ona dikkat etmesini ve her adımı hakkında kendisine bilgi vermesini istemişti.

Güneybatı, Stalingrad ve Don Cephelerinin birlikleri, aynen planlandığı gibi, 19-20 Kasım 1942'de karşı taarruza geçtiler. 22 Kasım'da artık Karamuza İstasyonu kurtarılmıştı ve Stalin, Stalingrad Cephesi Kumandanı Yeremenko'ya telefonda şöyle diyordu:

> Bu çok iyi! Güzel haber! Yarın siz Güneybatı Cephesi birlikleriyle birleşeceksiniz, onlar da artık Kalaç'a yaklaşmıştır.

23 Kasım günü, Güneybatı ve Stalingrad Cephelerinin tank birlikleri birbirine kavuştu ve böylece Stalingrad bölgesinde mevzilenmiş Alman kuvvetleri çembere alındı. Vasilevskiy bu konuda şunları yazmaktadır:

> Cephelerin çevirme harekâtıyla birbirine kavuşarak çemberi kapattıklarını, kuşatmanın dış ve iç hatlarının kurulduğunu Stalin'e rapor ettim. O da bana Volskiy'in ne yaptığını, kolordusunun nasıl savaştığını sordu. Volskiy'in operasyon sırasında gayet başarılı olduğunu ve kolordusunun da görevini yerine getirdiğini söyledim. Stalin, o savaş şartlarına rağmen, Volskiy'le buluşmamı ve kendi adına ona teşekkür etmemi söyledi. Ayrıca Volskiy'e, imkânlar dâhilinde, şimdilik bir ödül vermemi de istedi. Bunun geçici bir jest olduğunu, ona ve diğerlerine, daha sonra, hak ettikleri ödüllerin verileceğini belirtti. Bunun üzerine, Volskiy'e ne verebileceğimi düşündüm. Aklıma, Walther marka ganimet bir tabanca geldi. Silahın üzerine bir not kazdırdım. Volskiy ile karşılaşınca tabancayı kendisine verdim ve Stalin'in teşekkürlerini ve başarı dileklerini ilettim. Oracıkta öyle karşı karşıya duruyorduk. O koskoca adam sarsılmış, çocuk gibi ağlıyordu.

Bizce, Stalin'in Volskiy'e böylesi bir şefkat ve duyarlılıkla yaklaşmasının nedeni, kendisinin de daha önce benzer duyguları yaşamış olmasıydı. Ekim 1917'de MK ayaklanma kararı aldığı zaman, Stalin ayaklanmanın başarıya ulaşacağına inanmadığı halde disiplin gereği itiraz etmemiş ve üzerine düşen görevi yerine getirmişti. O, Haziran 1941'de zafere kadar savaşma emri verdiği zaman da pek ümitli değildi, ancak yine de kendisinden bekleneni ve gerekeni yapmıştı. Bu yüzden de Stalin, başarılı olacağına inanmadığı bir operasyonda görevini yerine getirmek zorunda kalmış Volskiy'in durumunu anlayışla karşılamıştı.

Bu arada operasyon başarıyla sürüyor ve Stalin bütün gelişmeleri titizlikle takip ediyordu. 24 Kasım 1942'de, Stalin, Stalingrad bölgesinde kuşatılmış Alman ordularına karşı yapılacak "Satürn" operasyonunu onayladı. Operasyon planına göre, Sovyet kuvvetleri, kuşatılmış Alman birlikleri teslim olana veya yok edilene kadar çemberi daraltacaklardı. Vatutin ve 1. Muhafız Ordusu Kumandanı Kuznetsov "Satürn" operasyonu kapsamında gerekenleri yapacaklardı. Stalin kuşatılmış Alman kuvvetlerinin bir an önce imha edilmesini istese de, Almanlar, General von Paulus'un

birliklerini kurtarmak için bütün güçlerini seferber etmişlerdi. 12 Aralık 1942'de, Feldmareşal Manstein kumandasındaki ordu grubu, kuşatılmış birlikleri çemberden çıkarmak için taarruza geçti. Vasilevskiy, bu nedenle, Baş Karargâh'ın yedekten alıp önce Don Cephesi'ne göndermeye karar verdiği 2. Muhafız Ordusu'nun (kumandan R.Y. Malinovskiy) Manstein'ın birliklerine karşı savaşmak üzere Stalingrad Cephesi'ne aktarılmasında ısrar ediyordu. K.K. Rokossovskiy ise, buna kesinlikle karşı çıkarak, söz konusu 2. Muhafız Ordusu sayesinde, Paulus'un "aç ve soğuktan donan orduları"nı rahatça ve kısa sürede darmadağın edebileceğini söylüyordu. Rokossovskiy anılarında şunları anlatmaktadır:

> Stalin, tarafların argüman ve gerekçelerini dinledikten sonra şöyle dedi: "Ben, kuşatılmış düşman birliklerini önce 2. Muhafız Ordusu'nun yardımıyla imha etmeye karar vermiştim ve Vasilevskiy de bu kararın gayet cesurca ve dikkate değer olduğunu belirtmişti. Fakat kabul ediyorum ki şimdiki durumda bu çok riskli bir karardır ve bu nedenle de, Malinovskiy'in ordusunu geç olmadan acilen Kotelnikovo bölgesine Yeremenko'nun emrine göndermek zorundayım.

Stalingrad savaşı hakkında çok sayıda kaynak mevcuttur; operasyonlara katılan kumandanların ve birçok komutanın anıları yayımlanmış, bu konuda filmler, belgeseller çekilmiş, romanlar yazılmıştır.* Manstein'ın kumandasındaki birliklerin taarruzu çok ağır ve şiddetli muharebeler sonucu engellenmiş, kuşatılan Alman birliklerinin artık kurtuluş şansı kalmamıştı. Fakat bu birlikler hâlâ direnmeye devam ediyorlardı; Baş Karargâh, Manstein'ın kuvvetleriyle girilen muharebeler yüzünden "Satürn" operasyonunda değişikliğe gitmek zorunda kalmış ve Millerovo üzerinden hamle yaparak düşmanı çevirme harekâtından vazgeçmişti. Stalingrad çevresinde kuşatılmış olan düşman ordularının inatçı direnişi Stalingrad ve Don Cephelerinin çok büyük bir kısmını bağladığı için, Stalin, kumandanlardan acele etmelerini istiyordu. Jukov şöyle yazmaktadır:

> Aralığın son günlerinde yapılan GKO toplantısında, bundan sonraki harekât planları görüşüldü. Başkumandan, kuşatılmış düşmanın imha edilmesiyle ilgili olarak tek kişiye yetki verilmesini öneriyordu. Stalin'e göre, o sırada iki cephe kumandanı birbirine engel oluyordu. Oturuma katılan GKO üyeleri bu öneriyi kabul ettiler ve düşmanı imha etme görevinin kumandanlardan hangisine verileceği görüşülmeye başlandı. Oradakilerden biri, bütün orduların Rokossovskiy'in emrine verilmesini teklif etti. Bu arada, Stalin, bana niçin sustuğumu ve görüş bildirmediğimi sordu. Bana göre her iki kumandanın da bu görevi hak ettiğini söyledim. Ancak eğer Stalingrad Cephesi birlikleri Rokossovskiy'in kumandanlığına devredilirse, Yeremenko'nun buna elbette ki darılacağını

* Örneğin, savaşa bizzat katılmış Yuriy Bondarev'in *Sıcak Kar* romanı.

belirttim. Stalin, darılmanın zamanı olmadığını söyleyerek kestirip attı ve Yeremenko'yu arayıp GKO kararını ona bildirmemi emretti.**

Manstein'ın ordusu dağıtıldıktan sonra Paulus kuvvetlerinin çemberden çıkamayacağı kesinleşmiş ve cephelerde şartlar değişmişti. Daha geniş çaplı bir kuşatılma tehlikesi yaşayan Almanlar, Kuzey Kafkasya eteklerinden, Kuban ve Don arasındaki steplerden hızla Karadeniz ve Azak Denizi yönünde çekilmek zorundaydılar. Stalin ve Baş Karargâh yetkilileri bunun farkındaydılar ve düşmanın geri çekilmesini engellemeye çalışıyorlardı. Stalin'e göre, "daha dün Elbrus zirvesi için can atan, Gürcistan ve Azerbaycan'ı almayı hayal eden faşistler için burası dönüşü olmayan yol olacak"tı.

4 Ocak 1943'te, Stalin, Güney Cephesi Kumandanı İ.V. Tyulenev için bir talimat hazırladı. Buna göre, Almanların Kafkasya'dan çıkışı engellenecek, Kafkasya eteklerindeki birlikler sıkıştırılıp ana kuvvetlerden koparılacak, kuşatılacak ve yok edilecekti. Stalingrad çevresindeki başarılı karşı taarruzdan sonra en uygun strateji buydu. Düşman güçlerinin Orta Don havzasında ve Kotelnikovo bölgesinde bozguna uğratılmasının ardından, sıra artık Stalingrad civarında kuşatılmış birliklerin tamamen yok edilmesine gelmişti. Vasilevskiy, anılarında, söz konusu dönemde Kafkasya ve Stalingrad çevresinde oluşan şartlarda Baş Karargâh ve Stalin'in durumu nasıl değerlendirdiğini göstermek için, Stalin'in imzaladığı talimat metninin tamamını vermiştir. Başkumandan Stalin, Baş Karargâh ve Genelkurmay, bu dönemde oldukça isabetli ve soğukkanlı kararlar vermişler, ordu kumandanları ve cepheler arasında çok iyi bir koordinasyon sağlamışlar, gereksiz müdahaleler ve dayatmalarla sorun yaratmamışlardı. Vasilevskiy, Stalin'in en önemli operasyonlarla ilgili stratejik kararlardaki rolünü özellikle kaydetmektedir.

Kızıl Ordu, Stalin'in yönetiminde Baş Karargâh tarafından hazırlanmış operasyon planını başarıyla uygulamıştı ve Paulus'un emrindeki kuvvetler, kuşatmadan kurtulamayacaklarını görünce, 2 Şubat'ta teslim oldular. G.K Jukov'a göre, Almanlar, Don, Volga ve Stalingrad bölgelerinde yaklaşık 1,5 milyon asker, 3.500 tank, 12 bin de top ve havan kaybetmişlerdi. Bu zayiat ve kayıpların sonucunda, Alman ordusunun yenilmezliği hakkındaki efsane de bütünüyle tarihin çöplüğüne gömülmüş, savaşın genel tablosu ve stratejik dengeler Almanya aleyhine değişmiş, düşmanın askeri kudreti artık sarsılmıştı.

2 Şubat 1943'te, Stalin, Don Cephesi'ne yönelik bir emir imzaladı ve Stalingrad çevresinde kuşatılmış düşmanın başarıyla

** Jukov'un tahmin ettiği gibi, Yeremenko bu karardan dolayı çok kırılacaktı; fakat bir süre sonra onu Güney Cephesi Kumandanı tayin ettiler.

ortadan kaldırılmasından dolayı Baş Karargâh temsilcisi Topçu Mareşal Voronov'u ve Cephe Kumandanı Rokossovskiy'i tebrik etti. Başkumandan, Don Cephesi'nde savaşan bütün askerlere de teşekkürlerini sunuyordu. Rokossovskiy, hatıralarında, bir süre sonra Stalin'in onu ve Voronov'u Kremlin'de kabul ettiğini ve içten bir şekilde kutladığını yazmaktadır.

Cephelerde kaydedilen başarılar ve Feldmareşal Paulus'un ordusuyla birlikte teslim olması Stalin'in moralini düzeltmiş ve yenilgi korkusunu tamamen ortadan kaldırmıştı. Almanlar güneyden hızla geri çekiliyorlardı. Stalin'in 25 Ocak 1943 tarihli emirde belirttiği gibi, Hitler kuvvetleri 102 tümen kaybetmişlerdi; Sovyet ordusu yaklaşık 200 bin askeri esir almış, 13 bin kadar top ve havan ele geçirmiş, bazı yönlerde 400 km ilerlemişti. Stalin'in 25 Şubat 1943'te, Kızıl Ordu'nun kuruluşunun 25. yıldönümü dolayısıyla yayımladığı emirde zaferin nedenlerini şöyle anlatıyordu:

> Savaş sürecinde, Kızıl Ordu, zamanla tam anlamıyla muharip ve muvazzaf bir ordu haline gelmiştir. Ordumuz düşmanın zaaf ve eksikliklerini görerek bunlardan yararlanmayı ve modern harp sanatının gereklerini yerine getirerek kuvvetlerini gereken zamanda gereken yerde toplamayı ve kullanmayı öğrenmiştir... Stalingrad bölgesinde 330 bin kişiden oluşan Alman ordularının ortadan kaldırılması ancak bu sayede mümkün olmuştur. Kızıl Ordu kumandanlarının doğru stratejik yaklaşımları ve komutanlarımızın taktik becerileri sayesinde düşman Stalingrad'da yenilmiş ve çaresiz duruma düşerek teslim olmuştur... Cephe genelinde güç dengesi de lehimize değişmiştir; çünkü faşist Almanya'nın harp gücü gün geçtikçe gerilemekte, sanayisi çökmektedir, oysa Sovyetler Birliği potansiyelini ve gücünü her gün daha da artırmaktadır. Zaman Almanya'nın aleyhinedir... Artık Almanya endüstrisinin bizim karşımızda hiçbir üstünlüğü kalmamıştır. İşçilerimizin, mühendislerimizin ve teknisyenlerimizin fedakârca emeği sayesinde, SSCB savunma sanayisi, savaş yıllarında Almanya seviyesine yükselmiştir. Biz de artık onlar kadar tank, uçak, top, havan ve mühimmat üretebiliyoruz.

Kızıl Ordu'nun zaferleri milyonlarca sanayi ve tarım emekçisinin fedakârlığı sayesinde mümkün olmuştu ve bunların çoğu kadınlar ve ergenlerdi. Askere alınmamış uzmanlar ve yüksek kalifiyeli işçilerle birlikte, onlar, çok zor maddi şartlara rağmen, yokluklar içinde, cephe için çalışıyorlardı. Stalin'in de vurguladığı gibi, Sovyet halklarının Almanlar karşısındaki moral üstünlüğü ve manevi gücü, sonuç itibariyle ekonomiye de yansıyordu. Hitler'in şoven propagandası yıllarca halkın beynini yıkayarak mitler yaratmış, seçkin Alman ırkının yenilmezliği hakkında bir efsane uydurulmuştu. Nazi yönetimi, Alman halkının desteğini, ülkeyi krizden kurtardığı, işsizliği ortadan kaldırdığı ve halkın refah seviyesini önemli derecede yükselttiği için kazanmıştı. Alman yönetimi savaş yılların-

da bile halkın maddi refahını yüksek düzeyde tutmaya çalışıyordu. Almanlar, savaşta ve cephe gerisinde görevlerini dürüstçe yerine getirseler de, Sovyet insanları gibi sıra dışı fedakârlıklar yapmaya, her türlü zorluğa ve koşula göğüs germeye hazır değillerdi. Stalin de bu konuya dikkat çekiyordu:

> Durum, tüzük ve kurallar çerçevesinde hareket etmeye uygun olduğunda, normal şartlarda, Almanlar oldukça düzenli ve disiplinlidirler. Onların gücü buradadır. Durum karmaşık hale gelip de zorlaşınca, tüzüğün şu veya bu paragrafına uymayınca, tüzükte öngörülmeyen bağımsız kararlar vermek gerektiğinde, Almanlar çaresiz kalıyorlar. İşte onların temel zaafı da budur.

Aynı faktörler, cephe gerisinde çalışan Almanlar için de geçerliydi. Onlar, savaş öncesinde ve zafer yıllarında sahip oldukları yüksek yaşam standartları ve refahtan vazgeçmeye hazır değildiler, fedakârlık yapmak istemiyorlardı. "Her şey cephe için, her şey zafer için!" sloganıyla yaşayan ve çalışan fedakâr Sovyet halkı, onların gözünde sadece bir köleler topluluğuydu. Hitler, sınırsız yetkilere sahip bir diktatör olsa da, Alman kadınlarını ve milyonlarca ergeni, SSCB'de olduğu gibi fabrikalarda ve çiftliklerde gece gündüz, mesai falan demeden çalıştıracak güce sahip değildi. Sovyet halkı cephe gerisinde açlık çekerken, Hitler, Alman halkının yiyeceğini kısıtlayamıyordu. Bu yüzdendir ki Naziler, işgal edilmiş bölgelerden milyonlarca insanı, köle gibi çalıştırmak üzere Almanya'ya götürmüşlerdi; onları fabrikalarda, inşaatlarda ve askeri üretim tesislerinde köle misali karın tokluğuna çalıştırıyorlardı. İşte bütün bunların savaşta önemli bir rolü olmuş, fedakâr Sovyet halkı akıl almaz mahrumiyetler ve kayıplar pahasına ayakta kalabilmiş, ülkenin başlıca sanayi bölgelerini kaybetmesine rağmen ekonomiyi yeniden kurabilmiş ve askeri üretimi sağlayabilmişti.

Kızıl Ordu'nun Stalingrad zaferi ve ardından başlattığı taarruz, Sovyet halkının inanılmaz dayanma gücü ve özverisinin, düşmana karşı direnme azminin bir sonucuydu. Stalin ve ordu yönetimi, halkın bu azmi ve fedakârlığı sayesinde düşmanı yenebileceklerine ve savaşı kazanacaklarına inanıyorlardı.

19. Bölüm

Savaşın Kırılma Yılı

Stalingrad zaferinden sonra Almanya'nın taarruz gücü önemli oranda azalsa da, Sovyet yönetimi, tehlikenin hâlâ ne kadar büyük olduğunun farkındaydı. Ülkenin batı bölgeleri halen bütünüyle Alman işgali altındaydı. Alman ordularını bu topraklardan çıkarmak kolay olmayacaktı ve zafere olan inancı devam eden Hitler, askeri gücünü toparlamak için yeni planlar ve hazırlıklar yapıyordu. Stalin, düşmanın yenildiğini, ancak henüz savaşı kaybetmediğini, uzun süre direneceğini ve hatta yeniden taarruza geçebileceğini açıklıyordu:

> Kızıl Ordu'yu, gücünü hâlâ kaybetmemiş sinsi ve gaddar düşmana karşı çok ağır bir mücadele beklemektedir. Bu yolda büyük kurbanlar verilecektir; bütün gücümüzü seferber etmeliyiz. Lenin'in dediği gibi, düşmanı diz çöktürene kadar savaşmak gerekiyor. Şimdiki zaferle yetinmek ve rahatlamak affedilmez bir hata olacaktır; her türlü zorluğa, yeni savaş sınavlarına hazır olmalıyız...

Gerçekten de Hitler orduları, Stalingrad hezimetinden sonra kısa sürede toparlanmış ve Kızıl Ordu karşısında uçaklarda üç misli, tanklarda ise yedi misli üstünlük sağlayarak 19 Şubat'tan itibaren karşı hamleler yapmaya başlamışlardı. Ardından bir de karşı taarruza geçen Alman ordularına karşı direnemeyen Sovyet birlikleri, Ukrayna'nın bir kısmını yeniden düşmana terk etmek zorunda kaldılar. Ordumuzun Şubat-Mart 1943'teki geri çekilişini anlatan Vasilevskiy, çekilme sırasında birliklerin oldukça disiplinli bir şekilde hareket ettiklerini, bir Alman karşı taarruzunun pek beklenmiyor olmasına karşın, panik ve şaşkınlık yaşamadıklarını kaydetmektedir. Bu aşamada yaşanan başarısızlığın nedeni, düşmanı kovalayan birliklerimizin ölçüyü kaçırarak Ukrayna'nın içlerine doğru fazla ilerlemiş olmasıydı.

Söz konusu durum karşısında telaşlanan Stalin, 1942 Martı başlarında Vasilevskiy'i bölgeye gönderdi. 10 Mart gecesi Stalin'le Vasilevskiy konuyu ayrıntılı bir biçimde ele aldılar. Çok şiddetli muharebelerin sürdüğü cepheye, acilen, biri tank ordusu olmak üzere üç ordu gönderilmesi karara bağlandı. Stalin, Merkez Cephesi Kumandanı tayin edilen Rokossovskiy'e ve Voronej Cephesi Kumandanı F.İ. Golikov'a gönderdiği talimatta, en kısa

sürede Alman planlarını bozacak tedbirler alınmasını istiyordu. Vasilevskiy'in yazdığı gibi, Hitler kuvvetlerinin amacı, savunmayı yararak Belgorod'a ulaşmak, Kursk'a girmek ve Merkez Cephesi'nin arkasına geçmek üzere Almanların Oryol bölgesindeki birlikleriyle birleşmekti. Almanları durdurma girişimleri bir türlü başarılı olamıyordu ve 15 Mart 1943'te, daha yeni kurtarılmış olan Kharkov düşman tarafından yeniden işgal edildi. Stalin, Kuzeybatı bölgesinde bulunan Jukov'u durumu görüşmek üzere Kremlin'e çağırttırdı. Jukov'un yazdığına göre, Kremlin'de yapılmakta olan ve ekonomiyle ilgili konuların görüşüldüğü toplantı gece saat üçe doğru bitmişti:

> Stalin, toplantı bitince beni içeri aldı, önce birlikte yemek yemeyi teklif etti ve beni evine götürdü. Orada bir şeyler atıştırırken, öncelikle Kharkov çevresindeki gergin durumu ele aldık. Bu arada, Stalin, Genelkurmay'dan, Voronej Cephesi'ndeki durumu takip eden görevliyi de çağırttırmıştı. Haritalarla birlikte gelen bu kurmay subay, 16 Mart itibariyle cephedeki durumun kötüye gittiğini bildirdi. Çünkü Voronej Cephesi Kumandanı, 3. Tank Ordusu'nu ve 69. Ordu kıtalarını zamanında geri çekmemişti. Stalin, Genelkurmay'ın kumandanı neden uyarmadığını sordu. Subay, Genelkurmay'ın geri çekilmeyi tavsiye ettiğini söyleyince Stalin kızdı: "Genelkurmay cephe yönetimine doğrudan müdahale etmeliydi." Sonra biraz düşündü ve bana şöyle dedi: "Sabah açılınca oraya, cepheye uçmanız gerekecek." Oradan telefonla Voronej Cephesi Askeri Konseyi üyesi N.S. Khruşov'u aradı ve Askeri Konseyin düşmanın karşı hamlelerini bertaraf etmek için önlem almamasından dolayı onu azarladı. Sonra kurmay subayı geri gönderdi ve yemeğimi bitirmemi söyledi. Oysa artık sabahın beşi olmuştu.

Jukov, Voronej Cephesi'ne vardığında, oradaki durumun Genelkurmay'a ve Stalin'e bildirilenden çok daha vahim olduğunu gördü. Bir gün sonra düşman Belgorod'u ele geçirdi; buna karşılık, Sovyet birlikleri, Belgorod'un kuzeyindeki savunma hattını da yarmak isteyen Almanları burada durdurmayı başardı. Mart 1943'ten sonra Sovyet-Alman cephesinde meydana gelen muharebeler genelde mevzi savaşları biçiminde devam etti. Vasilevskiy bu konuda şunları yazmaktadır:

> 1943 Nisan-Haziran ayları arasında bir tür stratejik mola verilmişti ve her iki taraf da yeni stratejik kararlar üzerinde kafa yormakta, yaz dönemi için savaş planları yapmaktaydı. 1943 yazında, Almanya'nın kendi Doğu Cephesi'nde 4,8 milyon askeri, 54 binin üzerinde topu ve havanı, 5.800'den fazla tankı ve müteharrik topu, yaklaşık 3 bin uçağı vardı. Buna karşılık Sovyet silahlı kuvvetleri 6,2 milyon askere, yaklaşık sayılarla 99 bin top ve havana, 2.200 roketatar topuna, 9.580 tank ve müteharrik topa ve 8.300 kadar uçağa sahipti. Yani savaş başlayalı beri Sovyet ordusu Almanlar karşısında ilk kez asker gücü ve teçhizat bakımından açık bir üstünlük sağlamıştı. Bu şartlarda artık savaşın hâkimi Sovyet ordularıydı ve Hitler elindeki inisiyatifi kaybetmişti.

8 Nisan 1943'te, Jukov, Kursk çevresinde bir kavis şeklinde uzanan cephedeki durum hakkında rapor verdi. Stalin onu dinledikten sonra cephe kumandanlarını çağırttırdı. 12 Nisan 1943'te, Kremlin'de, Jukov, Vasilevskiy, Genelkurmay Başkan Yardımcısı A.İ. Antonov ve diğer yetkililerle birlikte, yaz dönemindeki temel hedefler görüşüldü. Jukov'un anılarına göre, bu görüşmede somut bir plan ele alınmamıştı.

> Başlıca mesele, düşmanın planını zamanında fark ederek buna göre önlem almaktı. Artık her açıdan üstünlük bizdeydi ve şimdi korkmadan ve çekinmeden taarruz planları yapabilirdik. Bu arada savunma tedbirleri de ihmal edilmiyordu, çünkü düşmanın beklenmedik hamleleri olabilirdi. Stalin, ortada somut bir plan olmadığı ve herhangi bir teklif de sunulmadığı için kumandanları görev yerlerine gönderdi.*

Savaşın kaderini belirleyen, elbette ki askeri güç, silah, donanım ve teknik kapasiteydi ve bu yüzden de askeri sanayi tesislerindeki üretim süreci titiz bir biçimde kontrol altında tutuluyordu. Stalin bu konuda çok sert önlemler aldırmıştı. Şubat 1943'te, Uçak Sanayisi Halk Komiseri A.İ Şakhurin ve yardımcısı A.S. Yakovlev, İl-4 bombardıman uçakları ve İl-2 taarruz uçakları imalatıyla ilgili çalışmaların gidişatı hakkında rapor vermek üzere Kremlin'e çağrılmışlardı. Yakovlev, Stalin'in konuyu iyi araştırdığını teslim etmekte ve onun söylediklerini aynen aktarmaktadır:

> Şimdi 1941'de değiliz; o zaman avcı uçaklarımız yetersizdi ve gündüz, korumasız olarak göreve giden İl-4 uçaklarının çoğunu kaybediyorduk. Şimdi artık İlyuşin bombardıman uçaklarını korumak için istendiği kadar avcı uçağımız var. İl-4 uçaklarının sadece gece yaptığı uçuşlar artık bizim için yeterli değildir. İl-4 uçaklarının gündüz saatlerinde de bombalama yapması gerekir... Taarruz uçaklarına gelince, avcı uçaklarımız artık onları daha iyi koruyabilecek güçtedir. Düşmanın hava üstünlüğü artık söz konusu bile olamaz. Dolayısıyla pilotlarımız daha cesur olmalıdır; düşman avcı uçaklarından korkmaya gerek yok. Buna karşın, eksikliklerimiz ve sorunlarımız da var. Uçak sanayisinde karşılaşılan zorlukları bize zamanında bildirmeniz lazım. Olumsuzluklar raporlarda vaktinde belirtilmiyor, yoksa gecikmeleri ortadan kaldırabiliriz. Sorunları bize neden zamanında bildirmiyorsunuz? Kendiniz çözemiyorsanız veya karar veremiyorsanız, bize haber vermeniz gerekir. Biz her konuda yardıma hazırız, yeter ki siz sorunları vaktinde bildirin.

A.S. Yakovlev'in anılarına göre, Novikov ve Şakhurin arasında, avcı ve taarruz uçaklarının oranıyla ilgili bir tartışma çıkmıştı ve uzun bir münakaşadan sonra, Stalin, bu konuda makul bir oran tespit etmek gerektiğini ve şimdilik meseleyi ertelediğini bildirmişti.

* Vasilevskiy'in, 1970'lerin başlarında basılan anılarında yazdığına göre, Stalin'in Kursk Savaşı'nın hazırlık aşamasındaki katkıları Khruşov döneminde bilinçli bir şekilde göz ardı edilmiş, Voronej Cephesi'nin rolü ön plana çıkarılmıştı, çünkü Khruşov bu cephenin Askeri Konseyinin üyesiydi.

İlgililer, bombardıman, taarruz ve avcı uçakları sayılarının oranına ilişkin tekliflerini ileri bir tarihte sunacaklardı. Yakovlev anılarında şöyle devam etmektedir:

> Uçakların seri imalatına geçemediğimiz için Stalin bizi fena azarlıyor ve fırçalıyordu. O, aynı zamanda, menzili 1.400 km olan Yak-9D uçaklarının da bir an önce üretilmesini istiyordu. Bu uçakların deneme uçuşları yapılmış ve askeri yetkililer onların imalatına onay vermişlerdi, ancak seri imalata geçiş sağlanamıyordu... Derken bizden, 37 mm çaplı toplarla donatılmış Yak-9T avcı uçakları ve menzili artırılmış Yak-9D avcı uçaklarının en kısa süre içinde imalatıyla ilgili bir proje taslağı istendi. GKO bu taslağı acilen onaylayacaktı.

Stalin askeri araç, tank ve diğer teçhizat üretimini sürekli kontrol altında tutuyor ve uzmanlar, tasarımcılar, ilgili memurlar ve görevlilerle sıkça bir araya gelerek bu konulardaki sorunları görüşüyordu. Somut teknik konuları tam bilmese de, Stalin, meselelerin organizasyon yönüyle ilgileniyor, yetkilileri seferber etmeye ve özendirmeye çalışıyordu. Silah ve askeri araç, tank, uçak vb imalatında karşılaşılan oldukça karmaşık ve zor sorunlar, o günkü savaş şartlarında, ancak sıkı ve kayıtsız şartsız bir disiplinle çözülebilirdi. Bu yüzden, ekonomi, bütünüyle askeri bir disiplinle yönetiliyordu. Stalin, bütün halk komiserlerini, aynen cephe kumandanları ve komutanlar gibi, gece gündüz denetliyor, onlardan rapor istiyor ve emirlerin nasıl yerine getirildiğini takip ediyordu. Kimi yazarlar ve araştırmacılar, Stalin'in her konuya bu şekilde aşırı "burnunu sokması"nın işleri engellediğini ve çalışmalara zarar verdiğini iddia etmektedirler; ancak onlar şunu unutmaktadırlar ki o savaş ortamında, demir bir yumruk gibi bir yönetim olmaksızın başarıya ulaşılması mümkün değildi.

Yakovlev anılarında şöyle yazmaktadır:

> ... Stalin bizimle konuşmadan önce, Kharkov bölgesinde, tam da savaş sırasında kusurlu oldukları ortaya çıkan KB tanklarından dolayı tank tasarımcılarını ve tankçı generalleri sert bir şekilde haşladı ve azarladı. Yakıt kapasitesi ve zırh kalınlığı artırılan bu tankların, manevra kabiliyeti ve hareket esnekliği asgari düzeye inmişti. Stalin aceleyle ve düşünülmeden yapılan modernleştirme ve iyileştirmenin ne kadar zararlı olduğunu anlattı ve asıl suçlunun, tasarımcılar değil, son aşamada onay veren yetkililer olduğunu belirterek, bu şahsıların mutlaka cezalandırılacaklarını vurguladı. Stalin, tankçıları gönderdikten sonra, bu kez bize döndü: "Yani şimdi bu söylediklerim sizinle de ilgili değil mi? Bilmiyor muyum sanki, siz de uçakları ve motorları modernleştirmeyi seviyorsunuz ve netice hüsran oluyor. Hiçbir tutarlılığı olmayan ukalaca tavsiyeler ve teorilere inanıp sorumsuzca önerileri onaylıyor ve yenileştirme diye yutturmaya çalışıyorsunuz. Bakın, şunu bilin ki tavsiye ve akıl veren çok olur, ancak biz hesabı sizden sorarız. Unutmayın ki tasarımcı gerekirse kararlı olacak, anlamsız, zararlı ve şüpheli teklifleri

kabul etmeyecek, fikirlerinin arkasında duracaktır. Çünkü son tahlilde sorumlu olan tasarımcıdır." Bizi fırçaladıktan sonra bitişikteki odaya geçti ve yeşil renkli Gertsegovina Flor sigara paketiyle döndü, paketten aldığı sigaranın birini kırıp içindeki tütünü piposuna doldurdu, kibritle yaktı ve diğer konuya geçti.

Bu arada Alman kumandanlığı da yaz dönemine hazırlanıyor ve savaşın kaderini değiştirebileceğine inanıyordu. Hitler, 15 Nisan 1943'te, "Kale" kod adlı taarruz operasyonuyla ilgili 6 Numaralı Emir'i imzaladı. Buna göre, *Wehrmacht*, bütün stratejik gücünü ve teknik imkânlarını kullanarak, azami sayıda asker, tank, uçak top, teçhizat ve donanımla yaz seferini başlatacak ve Kursk bölgesinde kesin bir zafer kazanacaktı. Hitler'e bakılırsa, "Kursk bölgesindeki zafer dünyayı meşale gibi aydınlatacak"tı. Bunun için, Almanya, 1943 itibariyle tank imalatını 1942 yılına oranla 2 misli artırmıştı. Ordu, Panther ve Tiger gibi yeni ağır tanklarla donatılmıştı. Yanı sıra birliklere, Ferdinand müteharrik topları, Focke-Wulf-190A ve Heinkel-129 uçakları da teslim edilmişti. Almanlar sahip oldukları tümenlerin yüzde 70'ini, motorize birliklerin yüzde 30'unu ve uçakların yüzde 60'ını Kursk'un kuzeyine ve güneyine yığmaya karar vermişlerdi. İstihbarat bilgilerine göre, Alman ordusu muhtemelen 10-12 Mayıs 1943'te Kursk Kavsi'nde taarruza başlayacaktı. Baş Karargâh, 10 Mayıs'ta, bütün orduların savunma hattına çıkması için emir verdi, ancak taarruz başlamadı. Ştemenko, kendisini ve istihbaratı haklı göstermek için, Almanların çekindiklerini ve son anda taarruzdan vazgeçtiklerini söylüyordu. 19 Mayıs'ta edinilen yeni bilgilere göre, artık Almanların harekâta 19-26 Mayıs'ta başlamaları bekleniyordu. Stalin tekrar savunma hazırlığı için emir verdiyse de, beklenen taarruz yine olmadı.

Hatıralara ve diğer yazılanlara bakılırsa, o sıralar Başkumandan çok gergindi. Stalingrad zaferi Kızıl Ordu'nun gücünü ortaya koymuş olsa da, Kharkov yenilgisi ve Almanların beklenen üçüncü yaz taarruzuna geçme olasılığı onu tedirgin ediyordu. Stalin'in, kızıyla ilgili o günlerdeki tavrını da bizce bu gerginlikle izah etmek doğru olacaktır. O sırada 16 yaşında olan Svetlana Alliluyeva'nın daha sonra anılarında yazdığına göre, onun ünlü film senaristi Aleksey Kapler ile olan gönül macerasını duyunca Stalin çok kızmış ve Kapler'i çok ağır bir şekilde cezalandırmıştı. 1943 baharında yaşanmış bu dramı, sansasyon meraklısı Edvard Radzinskiy ayrıntılı bir biçimde anlatmıştır. Ülkenin kaderinin belirlendiği bir savaşın devam ettiği ve milyonlarca insanın ölümle pençeleştiği, açlık, sefalet ve hastalıklarla boğuştuğu bir dönem söz konusuyken bu konuyu

abartarak ön plana çıkaran yazar, böylece Stalin'in ne kadar gaddar ve kalpsiz biri olduğunu ispatlamaya kalkışmıştır.

Savaş yıllarında cephedeki dramatik gelişmeler ve savunma sanayisinde yaşanan çok sayıda sorun nedeniyle, Stalin, kendi ailesiyle, çocuklarıyla pek fazla ilgilenememiştir. Stalin'in baldızının oğlu Vladimir Alliluyev, *Bir Ailenin Kroniği* adlı kitabında, Stalin'in çocuklarının ve Alliluyevlerin akrabalarının oturdukları Zubalovo devlet sayfiyesinde olup bitenleri detaylı olarak anlatmıştır. 1932'den itibaren çocuklarını tek başına büyütmek zorunda kalan Stalin, aslında aile meselelerine pek karışmıyordu. Çocukları, ilk eşi Svanidze'nin ve ikinci eşi Alliluyeva'nın yakın akrabaları arasında büyüyorlar, Stalin de bu karmaşık aile ilişkilerinin detaylarıyla ilgilenmiyordu. Savaş başladıktan sonra, Stalin, çocuklarıyla oldukça ender durumlarda bir araya geliyordu; onlarla zaman geçirmesi neredeyse imkânsız bir hale gelmişti. V. Alliluyev şöyle yazmaktadır:

> Sanırım Stalin, büyükannem veya büyükbabamın ya da annemin sağduyusuna güveniyor ve aile içinde herhangi bir terslik olduğunda onların müdahale edebileceklerini veya kendisine haber vereceklerini düşünüyordu. Ayrıca sayfiyedeki güvenlik görevlileri ve hizmet personeli de gerekirse duruma el koyabilir ve Stalin'e bilgi verebilirlerdi. Zaten N.S. Vlasik, Zubalovo sayfiyesini bizzat kontrolü altında tutuyordu.

Savaş başladığında, Stalin'in oğulları Yakov ile Vasiliy ve evlatlık edindiği Artyom Sergeyev orduya çağrılmışlardı. A.F. Sergeyev anılarında şöyle anlatmaktadır:

> O sırada İosif Vissarionoviç, oğulları Yakov ile Vasiliy'i ve beni çağırtırıp bizimle konuştu. "Savaş başlıyor ve artık asker olmalıyız" dedi. Aynen onun dediği gibi de oldu. Ben ve Yakov topçu olduk, Vasiliy ise pilotluğu seçti. Stalin bizi korumayı aklının ucundan bile geçirmemiş ve bizim cepheye gönderilmemizi istemiştir. Sonrası zaten biliniyor. Yakov, tam da muharebe sırasında, mevzideyken esir düşmüştü. Esirliği sırasında hep onurlu davranmıştır.

S. Gribanov, birçok tanığa ve kaynağa dayanarak yazdığı *Zamanın Rehineleri* adlı kitabında, Yakov Cugaşvili'nin esir düşmesinden sonra birçok yetkilinin Vasiliy'i cepheden uzak tutmaya çalıştığını belirtmektedir. Hava Kuvvetleri'ndeki kumandanlar onu cepheye göndermemiş ve Hava Kuvvetleri Müfettişliği'nde görevlendirmişlerdi. Vladimir Alliluyev şunları yazmaktadır:

> 1943'te, Vasiliy, müfettişlikte can sıkıntısı çekiyordu. Vasliy'in alkolik olmasının nedenleri üzerine çok düşünmüşümdür ve sanırım işte o sırada, cepheye gidemediği ve esir düşen kardeşine üzüldüğü için kendini alkole kaptırmıştı. Bence onu müfettişlikte tutmak yanlıştı. Vasiliy çok aktif, hareketli, cesur biriydi. İyi pilottu, cepheye gitmeye can atıyordu ve bence de, o, uçmalı ve savaşmalıydı. Üstelik babasından dolayı cepheden uzakta, rahat ve tehlikesiz bir yerde hizmet verdiği için vicdanı da rahat

değildi. Bu yetmezmiş gibi, çevresindekiler, devamlı onun için ziyafetler düzenliyorlardı. Derken Moskova Devlet Film Stüdyosu (Mosfilm), onu, pilotlar hakkında bir filmin çekimlerine danışman olarak davet etti... Bu sayede, Vasiliy, senaryocu Kapler ve diğer sanatçılarla tanışmış ve o çevreye girmişti. Ardından Zubalovo sayfiyesinde ziyafetler ve âlemler başlamıştı. Ünlü yönetmen Roman Karmen ve güzel eşi Nina Orlova, yazar K. Simonov, onun aktris sevgilisi Valentina Serova, şair M. Slutskiy, tiyatro yazarı Boris Voytekhov, ressam Messerer, onun yeğeni Sulamif, tiyatro ve sinema oyuncusu Lyudmila Tselikovskaya, Aleksey Kapler ve şimdi adını hatırlayamadığım birçok sanatçı bunlara davet edilirdi. Bu âlemler döneminde, Vasiliy, R. Karmen'in eşi ile bir aşk macerası yaşamıştı. Svetlana ise, çevresinde Lusa diye bilinen Kapler'e âşık olmuştu.

E. Radzinskiy, Kapler'den bahsederken, onu "başkentin bir numaralı kalp hırsızı" diye tanıtmaktadır. Yazar, İspanya'da ünlenmiş yönetmen Roman Karmen içinse "playboy" demektedir. Svetlana Alliluyeva'nın hatıralarında belirttiğine göre, Kapler onu etkilemek için bayağı çaba harcamış, bu arada onun dünya görüşünü de değiştirmeye çalışmıştı.

Aleksey Kapler, Lenin'le ilgili filmlerin senaryolarını yazmıştı; ama Svetlana'ya, meslektaşlarının siyasal sistemin hizmetkârları olduklarını ve sisteme uşaklık ettiklerini söylüyordu. Ayrıca Korneyçuk'un, Stalin'in tavsiyesi ile kaleme aldığı *Cephe* piyesinin de sanatla ilgisi olmayan ısmarlama bir eser olduğunu ve Stalin'in sayesinde gündemde kaldığını anlatıyordu. Kapler, Svetlana'yı Devlet Sinemacılar Genel Müdürlüğü'ne götürüyor ve orada, özel salonda, Sovyet vatandaşlarının görmedikleri ve gösterime sokulmayan yabancı filmleri izlettiriyordu. Kapler, okuması için kıza yabancı romanların çevirilerini veriyordu; bunlar yayımlanması uygun görülmemiş kitaplardı. Svetlana Alliluyeva'nın anılarına göre, Kapler ona aşkla ilgili kitaplar veriyordu. Genç Svetlana doğal olarak bunların etkisinde kalmıştı. Svetlana, bizzat bu işle görevlendirilmiş M.N. Klimov'un koruması altında olsa da, Kapler'le her gün buluşuyordu.

Kapler, bu ilişkiden çok memnundu ve bunu saklamıyordu. Görevli olarak cepheye gittiği zaman oradan gönderdiği ve bir aşk mektubu şeklinde kaleme alınmış röportaj *Pravda* gazetesinde yayımlanmıştı. Kapler'in yazdığına göre, sevgilisi, evinin penceresinden "Kremlin surlarının burçlarını" görüyordu.

V. Alliluyev şöyle demektedir:

Gün geçtikçe Zubalovo'da işler iyice çığırından çıkmıştı. Sonunda Vasiliy, önce eşi Galina'yı, ardından büyükbabasını kovdu, daha sonra da annemi ve hepimizi kapı dışarı etti. Çünkü bizimkiler onu azarlıyor, onun yaptıklarını eleştiriyor ve içki âlemleri ve gece ziyafetlerine karşı çıkıyorlardı. O sırada Vasiliy artık kendini kaybetmişti, sağduyulu

düşünecek bir halde değildi, dostlarıyla âlemlere devam ediyordu. Sarhoş halde sayfiye bahçesine çıkıyor ve silahıyla sağa sola ateş ediyordu. Hatta avizelere ateş ettiği bile oluyordu; ayrıca nehirde, balıkları, roket mermisi patlatıp sersemleterek topluyordu. Bunu yaparken yanındaki arkadaşı yaşamını yitirmiş, Vasiliy'in kendisi de yaralanmıştı.

Bu tür facialar sadece Stalin ailesinde yaşanmıyordu. N.S. Khruşov'un oğlu Leonid de, arkadaşının kafasına bir şişe koyup silahla vurmaya çalışırken kazara onu öldürmüştü. Olay örtbas edilmiş, Leonid Khruşov, babasının talimatıyla Stalingrad Cephesi'ne gönderilmişti. Leonid'in uçağı düşürülmüş, Sovyet partizanları uzun süre aradıktan sonra onu ormanda bulmuşlardı.

V. Alliluyev başka bir faciadan da bahsetmektedir:

1943 baharında, Uçak Sanayi Halk Komiseri'nin oğlu Volodya Şakhurin, Nina Umanskaya'yı tabancayla ateş ederek öldürmüş, sonra da kendini vurmuştu... Walther marka tabanca, A.İ. Mikoyan'ın, Volodya Şakhurin'le aynı okulda okuyan oğlu Vano'ya aitti. Bu tabanca, Volodya'nın güncesiyle birlikte, bir süre bizde, Zubalovo'da dolaptaydı. Annem bu günceyi bulmuş ve hemen Volodya'nın annesi Sofya Mironovna Vovsi'ye teslim etmişti. O, güncede nelerin yazılı olduğunu ne yazık ki bilmiyordu. Fakat güncede yazılanlara bakılırsa, gençler illegal bir örgüt kurmuşlardı ve Volodya da bu örgütte "führer" görevini icra ediyordu. Kardeşim Leonid, Vano ve Sergo Mikoyan, Tuğgeneral R.P. Khmelnitskiy'in oğlu Artyom ve A.İ. Mikoyan'ın yardımcısının oğlu Leonid Barabanov'un da bu örgütün üyeleri oldukları anlaşılmıştı. Bu yeniyetmelerin hepsi aynı okulun öğrencileriydiler. Sofya Vovsi, annemden aldıktan sonra günceyi okumuş ve bir süre sonra kendi yorumlarıyla birlikte L.P. Beria'ya iletmişti. Sonuçta, bu 13-15 yaşındaki yeniyetmeler ünlü Lubyanka hapishanesini boylamışlardı... Soruşturma yarım yıl kadar sürdü ve bizim çocukları Omsk ve Tomsk gibi değişik yerlere sürdüler. Kardeşim Leonid, Tomsk'taydı. Mikoyan, oğlunun cepheye gönderilmesini istemişti ve Vano, orada, kardeşinin uçtuğu uçakları yıkıyor ve onların bakımını yapıyordu... Bunlar belki de çok sert cezalar olarak görülebilir, ancak savaş devam ediyordu; her tarafta facialar yaşanıyor, ülke çok zor günler geçiriyordu. Böyle bir ortamda bir de iki anlamsız ölüm acısı yaşanmıştı. Üst makam sahiplerinin şımarık çocuklarının maceraları, örgüt oyunları, tabanca ve nihayet facia... Bir defasında, Stalin, yüksek makam sahipleri hakkında öfkeyle "lanetli kast" ifadesini kullanmıştı. Sonra, skandala sebep olan Sofya Vovsi'nin histerileri, meselenin soruşturulması, söylentiler, cezalar gibi bir sürü acı yaşanmıştı. Peki olay örtbas edilip kapatılamaz mıydı? Bence bu yapılamazdı. Elbette gençlere çok acı bir ders verilmişti ve onların o yaşta bu travmayı atlatmaları kolay değildi.

Stalin, oğlu Vasiliy ile R. Karmen'in eşi arasındaki ilişkinin soruşturulması için SSCB Başsavcısı'na talimat vermişti. Sonuçta Vasiliy Cugaşvili 15 gün süreyle gözaltına alınmıştı. Stalin, General Vlasik'e gönderdiği notta, "Şu aptal kızı Karmen'e iade ediniz" diye yazmış, ayrıca Savunma Halk Komiseri olarak, 26 Mayıs 1943'te, Vasiliy Cugaşvili'nin hava kuvvetleri alay komutanlığı görevinden

alınması ve bir sonraki emre kadar ona herhangi bir komutanlık görevi verilmemesi hakkında da bir emir imzalamıştı. Bu emirde, "Sabık Alay Komutanı Albay Vasiliy Stalin, ayyaşlık ve sefahatten dolayı ve alayın ahlak ve disiplinini bozduğu için görevinden alınmaktadır" denmekteydi.

Stalin, kızı Svetlana'nın Kapler'le olan ilişkisini tasvip etmediğini de açıkça ortaya koymuştu. S. Alliluyeva'nın anılarında yazdığı üzere, o, A. Kapler'in mektup ve fotoğraflarına el koymak için beklemediği bir saatte kızının odasına girmiş, Kapler'in ilişkide bulunduğu birçok başka kadından bahsetmiş ve ayrıca onun bir İngiliz casusu olduğunu söylemişti. A. Kapler bu gerekçeyle tutuklanmış ve 5 yıl süreyle Vorkuta'ya sürülmüştü.

Şimdi bütün bunları düşündüğümüz zaman, Kapler'e yapılan haksızlık, Svetlana'ya söylenenlerin aşırılığı ve acımasızlığı, Mikoyan ve diğer üst düzey yöneticilerin çocuklarına verilen cezaların ağırlığı nedeniyle Stalin'i kınayabiliriz. Fakat bütün bu çirkin ve üzücü olayları, savaş döneminin feci şartlarını bir kenara bırakarak ele almak doğru olmaz. Bu gençler ve yeniyetmeler zevk ve sefa içinde eğlenerek maceralar yaşarken, ülkenin yüz binlerce evladı cephelerde ve yanı sıra açlık ve hastalıklardan dolayı yaşamını yitiriyor, kentler ve kasabalar atılan bombaların altında viraneye dönüyor, halk fabrikalarda, işletmelerde, tesislerde ve tarlalarda, cephe için gece gündüz demeden fedakârca çalışıyordu.

Bu arada, Stalin, Almanlara esir düşen büyük oğlu Yakov'u, esir alınmış Feldmareşal Paulus ile takas etmeye de yanaşmamış, bunun diğer yüz binlerce askere haksızlık olacağını söylemişti. Bu durumda, onun Vasiliy'in kaprislerini ve keyfi davranışlarını kabul etmesi beklenemezdi.

23 Şubat 1943'te, er Aleksandr Matrosov, muharebe sırasında arkadaşlarını korumak için son çare olarak Alman atış noktasındaki mazgalı gövdesiyle kapatmış ve kendisini feda etmişti. Matrosov, SSCB Yüksek Sovyeti'nin kararıyla Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edilmiş, 254. Muhafız Avcı Alayı'na Matrosov Alayı unvanı verilmişti. Savaş yıllarında, yaklaşık 300 Sovyet askeri, hayatlarını aynen Matrosov'un yaptığı gibi feda etmişti. Politbüro üyelerinin çocuklarının ve Svetlana'nın yaşındaki binlerce genç o sırada vatanı için canını veriyor, açlık ve sefalet içinde çalışıyordu; dolayısıyla Stalin, bu şımarıklığı affedemezdi.

Almanların yeni bir taarruzunun beklendiği 1943 baharında yaşanan bu olaylar, Stalin'in moralini bozmuştu ve o, kimi zaman sinirlerine hâkim olamıyordu. Ştemenko'nun hatıralarında belirttiği üzere, o sırada, Kursk Kavsi bölgesine gönderilen avcı uçaklarının

dış kaplamasının bozuk olduğuna dair bir haber gelmişti. Bunun üzerine Stalin hiddetlenmiş ve ilgilileri çağırttırmış, avcı uçaklarının hiçbir işe yaramadığını söyleyerek onları aşağılamış ve tehditler savurmuştu. Stalin'in 3 Haziran 1943'te, Uçak Sanayisi Halk Komiseri'nin diğer bir yardımcısı olan P.V. Dementyev'le birlikte Kremlin'e çağırttırdığı Yakovlev, hatıralarında konuyu şöyle anlatmaktadır:

> Odada Stalin'le birlikte Mareşal Vasilevskiy ile Voronov da vardı. Biz, içeri girer girmez, masanın üzerinde duran, uçak kanadının dış kaplama malzemesinin kırık dökük parçalarını gördük ve niçin çağrıldığımızı hemen anladık. Bizi çok zor dakikalar bekliyordu. Mesele şu ki nitrik boyanın kalitesi düştüğünden, uçuş sırasında Yak-9 avcı uçaklarının kanatlarının dış kaplaması çatlıyor ve kırılıp dökülüyordu. Stalin masadaki kırık dökük kaplama malzemesi parçalarını göstererek sordu:
>
> "Sizin bundan haberiniz var mı?"
>
> Sonra Kursk bölgesinde konuşlanmış uçak filosunun, bozuk kaplama malzemesi örnekleriyle birlikte gönderdiği raporu okudu. Biz, dış kaplamanın parçalanıp kopması vakalarını bildiğimizi söylerken, o, sözümüzü kesti:
>
> "Ne vakaları? Avcı uçaklarının tamamı işe yaramaz durumda. Uçaklar havadayken dış kaplama malzemesi parçalanmakta ve kopmaktadır. Pilotlar onlarla uçmaktan korkuyorlar. Bunu nasıl açıklayacaksınız, sebep nedir?"
>
> Verniği ve boya kaplaması çatlayıp tamamen dökülmüş malzemenin bir parçasını eline alan Stalin tekrar sordu:
>
> "Bu neyin nesidir?"
>
> Dementyev problemin nedenlerini anlatmaya çalıştı ve en kısa sürede bu sorunun ortadan kaldırılacağını söyledi. Stalin öfkeyle bize şöyle dedi:
>
> "Bu yüzden çok önemli operasyon planı bozuluyor, çünkü avcı uçakları olmadan operasyon yapılamaz. Bundan haberiniz var mıydı?"
>
> O sırada Oryol-Kursk yönünde çok önemli ve büyük çaplı bir operasyon hazırlandığını biliyorduk. Ne diyecektik ki? O anda yerin dibine girmeye hazırdık, bitmiştik. Stalin aynı soruyu tekrar tekrar soruyor, gittikçe daha da öfkeleniyordu:
>
> "Yok, bu nedir söyler misiniz? Nasıl oldu da defolu kaplaması olan yüzlerce uçak yaptınız? Şu an avcı uçaklarına hava ve su kadar ihtiyaç duyduğumuzu bilmiyor musunuz? Böyle bir rezaleti nasıl yapabildiniz ve neden daha önce önlem almadınız?"
>
> Biz problemin fabrikada imalat sırasında tespit edilemediğini anlatmaya çalıştık ve sorunun havada, uçuş sırasında, atmosferin etkisiyle ortaya çıktığını, ancak o zaman fark edilebildiğini söyledik. Keşke bunu demeseydik. Ben hiç Stalin'in bu kadar öfkelendiğini görmemiştim:
>
> "Demek fabrikada bu bilinmiyordu, öyle mi? Yani bu, sadece düşmanla yüz yüze gelince ortaya çıktı, öyle mi? Evet mi? Peki, bunu ancak

en sinsi düşmanın yapabileceğini biliyor muydunuz? Evet, bunu ancak düşman böyle yapabilirdi, fabrikada bize yararlı uçaklar üretirdi, lakin cephede bunların yararsız olduğu ortaya çıkardı! Düşman böylece bize en büyük darbeyi vurmuş olurdu, bundan daha iyisini de düşünemezdi. Bu kesin Hitler'in işidir! Siz avcı uçak filosunu saf dışı bıraktığınızı biliyor musunuz? Siz Hitler'e nasıl bir iyilik yaptığınızın farkında mısınız? Siz Hitlercisiniz!"

Stalin, en sinsi düşmanın bile bundan daha büyük zarar vermeyeceğini birkaç sefer tekrarladı. Ben artık elimin ayağının soğuduğunu hissediyordum. Dementyev de tamamen çökmüş bir haldeydi, kıpkırmızı olmuş ve elindeki kahrolası kaplama parçasını didikleyip duruyordu. Epeyce uzun bir sessizlik oldu. Stalin öfkeyle odada volta atıyor, konuşmuyor ve düşünüyordu. Biraz sakinleştikten sonra gayet ciddi bir şekilde sordu:

"Peki ne yapacağız?"

Dementyev, uçakların kaplamasının derhal değiştirileceğini söyledi. Stalin sordu:

"Ne demek derhal? Yani süre ne kadar?"

Dementyev bana şöyle bir baktı ve bir an düşündükten sonra "İki hafta içinde yaparız" dedi. Stalin elbette buna inanmadı:

"Bize yalan söylemiyorsunuz, değil mi?"

Dementyev cevap verdi:

"Mutlaka yetiştiririz, Yoldaş Stalin"

Ben kulaklarıma inanamıyordum. Dışarı çıkınca ikimiz de ölümden dönmüş gibiydik. Ben yine de çok tedirgindim. Dementyev'e, iki haftada bunca uçağın kaplamasını nasıl değiştireceğimizi sordum. O da, işe başlarsak ardının geleceğini, bir yol bulunacağını söyledi. Gerçekten de olağanüstü müdahalelerle iki üç hafta içinde uçakların kanat kaplamalarını değiştirdik. Avcı uçak filomuz Kursk Kavsi'ndeki dev savaşa hazırdı, tehlikeli defo ortadan kaldırılmıştı. Kısa süre sonra, Kursk-Oryol yönündeki tarihi operasyon başladı.

Genelkurmay'ın istihbarat birimlerinden 2 Temmuz 1943'te aldığı bilgiye göre, Alman orduları Kursk Kavsi'nde en geç 6 Temmuz'da taarruza geçeceklerdi. Vasilevskiy bu bilgiyi derhal Stalin'e iletti. Aynı gün, 2 Temmuz 1943'te, gece geç saatte, Stalin, Batı, Bryansk, Merkez, Voronej, Güneybatı ve Güney Cephelerinin kumandanları için gerekli talimatları imzaladı.

4 Temmuz'da Voronej Cephesi'nde esir alınan bir düşman askeri ve aynı gün Merkez Cephesi'nde firar ederek tarafımıza geçen başka bazı Alman askerleri, taarruzun 5 Temmuz sabahı başlayacağını bildirdiler. Bu bilgiler ışığında, Jukov, Vatutin ve Vasilevskiy, düşmanın taarruzunu yoğun topçu ateşi ve hava saldırılarıyla önleme teklifinde bulundular. Bu plan, Vasilevskiy'e göre, çok isabetli olmuş, azami derecede fayda sağlamış ve Hitler ordusu, taarruzunu

3 saat süreyle ertelemişti. Ancak Jukov, anılarında, söz konusu önleyici hamlenin etkili olduğundan pek o kadar emin değil gibidir:

> Saat 02.30'da, biz hamleye hazırlanırken, Başkumandan telefonla aradı ve başlayıp başlamadığımızı sordu. Ben "Başlamak üzereyiz" deyince, düşmanın nasıl bir tepki verdiğini öğrenmek istedi. Düşmanın birtakım bataryalarla tepki vermeye çalıştığını, ancak kısa sürede ateşi kestiğini söyledim. Stalin sonra yine arayacağını söyleyip ahizeyi bıraktı... Ancak o, cephede olup biten her şeyi dakikası dakikasına takip ediyordu. 9 Temmuz sabahı, Stalin, Merkez Cephesi kumanda mıntıkasını aradı ve durum hakkında bilgi aldıktan sonra şunu sordu: "Planladığımız gibi Bryansk Cephesi'ni ve Batı Cephesi'nin sol kanadını devreye sokma vakti gelmedi mi?" Ben bu öneriyi uygun bulduğumu söyleyince de şöyle dedi: "Hemen yola çıkın ve Popov'la buluşup Bryansk Cephesi'ni devreye sokun. Bryansk Cephesi ne zaman taarruza geçebilir?" Bunu 12 Temmuz'da yapabileceğimizi söyledim. Stalin buna onay verdi ve ben de cepheye hareket ettim.

Aynı gün Vasilevskiy de, Stalin'in onayı ile Prokhorovo ve Güney yönündeki kıtaları yöneten Rotmistrov ve Jadov'la buluştu ve onlar hep birlikte bir ortak harekât planı hazırladılar. 18 Haziran'da Jukov da onlara katıldı. Burada, Prokhorovka ilçesinde, tarihin en büyük tank savaşı başlamıştı. Stalin, taarruza bir an önce başlanmasında ısrarcıydı; fakat Jukov ve Vasilevskiy, önce savunma muharebesiyle düşmanı hırpalamak istediklerini anlatarak onu ikna ettiler. Bryansk (kumandan M.M. Popov) ve Batı (kumandan V.D. Sokolovskiy) Cephelerine bağlı birlikler 12 Haziran'da karşı taarruza geçtiler; K.K. Rokossovskiy'in kumandasındaki Merkez Cephesi birlikleri ise 15 Haziran'da bir hücum harekâtı başlattılar. 17 Temmuz'da, Stalin, Baş Karargâh'ın kararlarını telefonla Topçu Mareşali N.N. Voronov ve Bryansk Cephesi Kumandanı M.M. Popov'a bildirdi. Taarruz gayet iyi hazırlanmıştı ve 23 Temmuz'da, Sovyet kuvvetleri, artık epeyce hırpalanmış Alman birliklerini 5 Temmuz'da bulundukları mevzilere geri püskürttüler. Ştemenko şöyle yazmaktadır:

> Biz, bu gelişmeleri 24 Temmuz gecesi Baş Karargâh'a bildirdik; sabah olunca Stalin Genelkurmay'ı aradı ve Kursk Savaşı'nda elde edilen zaferden dolayı ordulara acilen bir tebrik mesajı gönderilmesini istedi. Bu artık üçüncü tebrik mesajıydı... Saat 16.00 civarında, Stalin, beni Antonov'la birlikte Baş Karargâh'a çağırttı, çok neşeli ve coşkuluydu. Raporumuzu dinlemek istemedi, çünkü durumu zaten biliyordu. Sadece tebrik mesajının taslağını okumamızı istiyordu. "Böylece düşmanın yaz taarruzunun tamamen hüsrana uğradığı söylenebilir" ifadesine gelince, Stalin bunu şu şekilde değiştirmeyi önerdi: "Böylece Almanların yazın yaptıkları taarruzlarda daima başarılı olduklarına, Sovyet ordusunun ise hep geri çekildiğine dair efsane çürütülmüştür." Sonra şöyle dedi: "Bu hususu açıklamak lazım, yoksa Moskova yakınlarındaki savaşta yenil-

dikten sonra, başta Goebbels olmak üzere bütün faşistler bu efsaneyle avunuyorlar." Mesaj üzerinde epeyce çalıştık, çünkü Stalin her kelimeyi ve ifadeyi tartıyordu. Söz konusu kutlama mesajı şu sözlerle bitiyordu: "Vatanımızın özgürlüğü ve şerefi için savaş meydanlarında canlarını veren kahramanların şanı sonsuza dek yaşayacaktır! Alman işgalcilere ölüm!" Mesajı cephe kumandanlarına gönderecektik. Savaş bittiği zaman kaleme alınan kutlama mesajında da, son cümle çıkarılmış ve bir önceki ifade ise aynen kullanılmıştı.

Kursk Kavsi'ndeki savunma harekâtı kuzeyde taarruza dönüştürüldü ve Vasilevskiy'in yazdığı gibi, üç cephenin gerçekleştirdiği "Kutuzov" operasyonu sonucunda, 18 Ağustos itibariyle, düşmanın Oryol bölgesindeki muharebe sahası ortadan kaldırıldı, buradaki Alman birliklerinin çoğu yok edildi. S.M. Ştemenko'nun kaydettiğine göre, 1 Ağustos 1943'te Jukov Moskova'ya döndü ve Baş Karargâh'ta, Stalin'le "Kumandan Rumyantsev" operasyonu üzerinde çalıştı. Bu plan uyarınca, Voronej ve Step Cephelerine ait kuvvetler, zaman kaybetmeden Belgorod-Kharkov yönünde bir taarruz başlatacaktı. 3 Ağustos'ta harekete geçen Sovyet birlikleri karşısında direnemeyen ve savunma gücü tükenmiş olan Almanlar geri çekildiler. 5 Ağustos 1943'te, Belgorod ve Oryol kentleri kurtarıldı.

Baş Karargâh bu başarılardan dolayı çok memnundu ve Stalin, kumandanları rehavete kapılmamaları yönünde uyarıyordu. 7 Ağustos'ta, Katukov ve Jadov'un kumandasındaki birliklerin birbirinden kopuk bir halde farklı yönlerde ilerledikleri anlaşılınca, Stalin hemen duruma müdahale etmişti. Stalin'in Voronej Cephesi Kumandanlığı'na gönderilen emri şöyleydi:

> Jadov'un kumandasındaki 5. Muhafız Ordusu'nun pozisyonundan anlaşıldığı üzere, bu ordunun ana kuvvetleri fazla yayılmış ve dağılmıştır, tümenler birbirinden gittikçe uzaklaşmaktadırlar. Yoldaş İvanov,* bu durumun düzeltilmesi ve Jadov'un emrindeki kuvvetlerin derli toplu bir şekilde ilerlemesi için tedbir alınmasını istiyor. Aynı talimat, Katukov'un emrindeki 1. Tank Ordusu için de geçerlidir.

Şunu da belirtmek gerekir ki Stalin ve diğer kumandanlar, yapılan taarruzlar sırasında kanatların güvenliğini sağlamak için yeterince önlem almamışlardı ve Almanlar, bundan yararlanarak, Vatutin'in kumandasındaki Voronej Cephesi birliklerine 11 Ağustos ve 18-20 Ağustos 1943'te iki büyük darbe indirdiler. Bu nedenle, Kharkov kentini kurtarma planı ertelenmek zorunda kalındı. Stalin, Alman kıtalarının Alekseyevka-Kovyaga mahallinde 1. Tank Ordusu'nun gerisine sokulduğunu ve ardından 6. Muhafız Ordusu birliklerine yandan hamle yaptığını kaydediyordu. Bunun ardından, düşman kuvvetleri, 20 Ağustos'ta, aynı şekilde Akhtırka mevzilerinden güneydoğu yönünde harekete geçerek 27. Ordu bir-

* Stalin'in 15 Mayıs 1943'ten sonra kullandığı kod adı.

likleri ile 4. ve 5. Tank Kolordularına arkadan darbe vurmuşlardı. Bunun sonucunda Sovyet birlikleri ciddi zayiat vermiş ve düşmanın Kharkov çevresindeki gruplaşmasını bozma şansı kaybedilmişti. Bu yüzden, Stalin, Vatutin'e, kanatlarda önlem almasını ve durumu düzeltmesini emretti. Ştemenko'nun yazdığına göre, Antonov 22 Ağustos gecesi bu konudaki endişelerini iletince, Stalin, elinde kırmızı kurşun kalemle odasını bir ileri bir geri adımlayarak Vatutin'e şu talimatı dikte etmiş ve talimatın bir kopyasının da Jukov'a gönderilmesini emretmişti:

> "Son günlerdeki olaylar, Sizin geçmişten ders almadığınızı ve operasyonları gerek planlarken, gerekse de uygularken eski hataları tekrar ettiğinizi ortaya koymaktadır. Taarruz sırasında ana kuvvetlerin kanatlarını sağlam koruma altına almaksızın büyük alanları ele geçirmeye çalışmak düşüncesizliktir ve tehlikeli sonuçlara yol açmaktadır. Bu tür bir harekât tarzı, birliklerin geniş araziye yayılıp dağılmaları ve temel istikametten kaymaları demektir. Düşman, bundan yararlanarak, ana kuvvetlerden kopmuş birlikleri kolaylıkla saf dışı bırakabilmektedir. Bir kez daha şunu kaydetmeliyim ki operasyonlar sırasında tekrar tekrar aynı hataları yapıyorsunuz. En önemli görev olarak, yakın günlerde Akhtırka bölgesindeki Alman kuvvetlerini ortadan kaldırmanızı istiyorum. Bunu yapmanız için yeterli asker ve donanımınız vardır. Kharkov muharebe alanını Poltava tarafından çevirmek için lütfen oyalanmayın, bütün dikkatinizi asıl ve somut hedefe yöneltin, düşmanın Akhtırka'daki gruplaşmasını imha etmeye çalışın, çünkü bu kuvvetler yok edilmezse, Voronej Cephesi'nin başarıları anlamsız kalacaktır."
>
> Metin yeniden okunup bazı kelime ve ifadeler değiştirildikten birkaç dakika sonra telgraf cepheye gönderildi.

23 Ağustos'ta Sovyet birlikleri Kharkov'u kurtardılar ve böylece "Rumyantsev" operasyonu başarıyla tamamlanmış oldu. Vasilevskiy'in ifade ettiği gibi, "iki ay kadar süren Kursk Meydan Savaşı" Sovyet kuvvetlerinin kesin zaferiyle sona ermişti. Jukov'un yazdığına göre, düşmanın toplam insan zayiatı 500 bin kişi civarındaydı; Hitler ordusu, Tiger ve Panther tankları da dâhil olmak üzere yaklaşık 1.500 tank, yanı sıra 3 bin kadar top, obüs ve havan kaybetmişlerdi. Şurası da önemlidir ki Almanya artık bu kayıplarını hiçbir topyekûn seferberlik veya önlemle telafi edemezdi. Bundan dolayı, Stalin, 6 Kasım 1943'te, Ekim Devrimi Bayramı'yla ilgili kutlama mesajında şöyle diyordu:

> Nasıl Stalingrad Savaşı Alman faşist ordularının çöküşe geçtiğini ortaya koyduysa, Kursk Meydan Savaşı da, onların felaketi olmuştur.

Kursk Savaşı'nın ardından Sovyet orduları Sol Yaka Ukrayna topraklarını kurtarmaya başladı. Düşmanın birkaç kez karşı taarruz teşebbüsünde bulunmasına rağmen, Sovyet kıtaları, 1943 Ağustos sonu ve Eylül başında Don Kömür Havzası'nı (Donbass) geri aldı-

lar. Diğer cephelerdeki taarruzlar sayesinde de, Eylül sonu itibariyle, Novorossiysk, Bryansk ve Smolensk kurtarıldı.

Alman kuvvetleri, Dnepr kıyısında sıkışmamak için hızla nehrin sağ yakasına geçiyorlardı. 22 Eylül 1943'te, 23. Muhafız Tümeni'ne bağlı öncü avcı taburu, Dnepr Nehri'nin Bukra mahallindeki kıvrımına ulaşarak nehri geçti. Böylece Dnepr Nehri'nin sağ yakasında, bir köprübaşı olarak, Bukra mevzileri kuruldu. Bunun ardından, Rjişevsk muharebe sahası oluşturuldu. Stalin, 28 Eylül'de, Jukov ve Vasilevskiy'e, ayrıca Merkez, Voronej, Step ve Güneybatı Cephelerinin kumandanlarına gönderdiği talimatta, Almanların Dnepr Nehri'nin sol yakasındaki savunma ve muharebe hatlarının yok edilmesini istiyordu. Nehrin geçitlerinde yeterli sayıda uçaksavar topu bulundurulacak ve nehri geçen kuvvetlerin sayısına bakılmaksızın, hem geçitler, hem de bu birliklerin muharebe düzeni Alman uçaklarının hücumlarından korunacaktı.

30 Eylül 1943 itibariyle, Step Cephesi birlikleri, Dnepr'in sol kıyısına ulaştılar ve takviye güç, özel araç, donanım ve teçhizat gelmesini beklemeden, eldeki araç ve imkânlarla nehrin karşı yakasına geçtiler. Almanlar, 1941'de kuzeyinden dolanarak geçtikleri bu önemli doğal engeli, şimdi sert bir direnç göstermelerine rağmen ellerinde tutamadılar. Büyük kayıplar pahasına da olsa, Sovyet ordusu, Dnepr'i geçti ve savaşta yeni bir dönem başladı. Nehri geçerken gösterdikleri cesaret ve kahramanlıklardan dolayı 2 bin kadar asker Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı aldı; on binlerce asker de değişik madalya ve nişanlarla ödüllendirildi.

Köprübaşı olarak kullanılan Bukra'dan Kiev yönünde taarruza geçme girişimi ise gerçekleşmedi; bu durumu 25 Eylül'de Stalin'e bildiren Jukov, ilave hazırlık ve takviye kuvvete ihtiyaç olduğunu, ayrıca yeni bir köprübaşı gerektiğini belirtiyordu. Genelkurmay da bu görüşü benimsemiş, ancak Stalin çekimser kalmıştı. Ştemenko'nun yazdığına göre, o şöyle demişti:

> Daha hiç denemeden, taarruza geçmekten vazgeçiyorsunuz. Bence var olan köprübaşından harekâtı başlatmak lazım. Cephenin yeni bir köprübaşı kurup kuramayacağını bilemeyiz ki.

Bukra sahasında yapılan taarruza karşı Almanlar çok sağlam bir savunma hattı kurmuşlardı ve geri çekilmiyorlardı. Bu sahada başarılı olamayan Sovyet kuvvetleri, Stalin'in kuşkularına rağmen, başka noktalarda geçit ve harekât sahası kurmayı başardılar. Kiev'in kuzeyindeki iki saha, sonradan Lyutej adıyla bilinen tek bir saha haline getirildi. Stalin, bu durumu dikkate alarak, 25 Ekim'de Lyutej sahasından Kiev üzerine taarruz başlatılmasını emretti. Kanlı çarpışmalardan sonra, 3 Kasım'da, Kızıl Ordu birlikleri Kiev'in va-

roşlarına ulaştılar. Stalin, Ekim Devrimi Bayramı'na kadar Kiev'in kurtarılmasında ısrar ediyordu ve çok büyük kayıplara rağmen, Sovyet birlikleri 6 Kasım'da Kiev'e girdiler. O sırada Sovyet-Alman cephesi, artık, aşağı yukarı Eylül 1941'deki cephe hattıyla örtüşüyordu; ancak şimdi durum bütünüyle tersine dönmüş, inisiyatif tamamen Kızıl Ordu'nun eline geçmişti. Kiev'i terk etmek zorunda kalan Almanların artık herhangi bir taarruzu düşünecek güçleri de kalmamıştı. Ekim Devrimi'nin 26. yılı dolayısıyla düzenlenen törende, Stalin, 1943 yılının "savaşın kırılma yılı" olduğunu söylüyor ve şunları dile getiriyordu:

> Almanlar, bu yılın yazında cephede büyük çaplı bir taarruz gerçekleştirerek inisiyatifi yeniden ellerine geçirmeye, kayıplarını telafi etmeye ve Avrupa'da epeyce sarsılmış olan itibarlarını düzeltmeye çalıştılar. Ama Kızıl Ordu, Almanların hesaplarını ve taarruz planlarını bozarak, kendisi taarruza geçti ve onları batıya püskürttü; böylece Almanların savaş gücü hakkındaki masal da sona ermiş oldu. Alman orduları bu kez uzun süreli muharebeler taktiğini denediler, çok sayıda büyük müstahkem hat, tabya kurup hendek kazarak bu mevzilerin geçilmez olduğu söylemeye başladılar. Fakat Sovyet askerleri, Almanların geçilmez dedikleri bu hat ve tabyaları, her türlü savunma istihkâmını darmadağın ederek başarıyla ilerlemektedirler; düşmanın savaşı uzatma stratejisi ise hiçbir anlam taşımamaktadır. Şimdi savaş öyle bir aşamaya gelmiştir ki artık işgalcileri Sovyet topraklarından kovma ve Avrupa'daki faşist "yeni düzen"i ortadan kaldırma durumuyla karşı karşıyayız. Düşmanın rahatça soluklanmasına izin veremeyiz... Düşmanın işini bitirmek için bütün gücümüzü kullanmalıyız... Kızıl Ordu'nun taarruzu, Hitler ordusunun barbar ve harami karakterini eskisinden çok daha net ve açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Almanlar, işgalleri altındaki bölgelerde yüz binlerce insanımızı yok etmişlerdir. Bu Alman caniler, ortaçağın barbarları veya Attila'nın orduları gibi tarlaları çiğneyerek ateşe veriyor, köyleri ve kentleri yakıp yıkıyor, işletmeleri harap ediyor, havaya uçuruyor, tesisleri söküyor, kültür varlıklarını ve anıtları vahşice imha ediyorlar... Halkımız, Alman canavarların bu cinayetlerini affetmeyecektir. Alman eşkıyadan işlediği bütün suçların hesabını soracağız!

Bu yüzdendir ki sonraki uluslararası görüşmeler ve organizasyonlarda, Sovyet tarafı, işgalciler ve onların yardakçılarının yargılanması konusunda hep ısrarcı olmuştur. İşgal edilmiş bölgeler kurtarıldığında, buralarda Almanlara yardımcı olmuş işbirlikçiler tutuklandılar. 1943 baharı ile 1945 Mayısı arasında, bu tür cinayet ve suçlardan dolayı yaklaşık 77 bin kişi tutuklandı ve kamplara gönderildi. Aslına bakılırsa, Almanlarla işbirliği yapan ve onlara sempati besleyen kişi sayısı daha çoktu. Bunun temel nedeni, Almanların Sovyet topraklarında bir "beşinci kol" oluşturma politikasıydı ve bu doğrultudaki çalışmalar daha savaştan önce başlatılmıştı. Bu tür faaliyetler, yukarıda da bahsedildiği üzere, daha uygun bir zemin bu-

lunan Baltık cumhuriyetlerinin yanı sıra Rus olmayan diğer halklar arasında da yürütülüyordu. Almanlar, daha Birinci Dünya Savaşı sırasında edindikleri deneyimleri kullanarak, Sovyet topraklarındaki ulus, etnik grup ve azınlıklar arasında kendi ajan şebekelerini oluşturuyorlardı. Savaşta Almanların eline birkaç ordu oluşturmaya yetecek kadar asker esir düşmüştü ve Hitler, bunların arasından Sovyet rejimine düşman olan veya Rus olmayan unsurları seçerek kullanmaya çalışıyor, milliyet temelinde askeri birlikler kuruyordu.

Almanlar, birkaç yüz bin kişiden oluşan Vlasov'un ordusunun yanı sıra, işgal edilmiş bölgelerde ve savaş esirleri arasında başka milli askeri birlikler de kurmuşlardı. Amerikalı araştırmacı R. Smal-Stocki'nin verilerine göre, Almanlar, Rus Vlasov ordusundan başka, şu halklardan oluşan milli kıtalar da oluşturmuşlardı: Ukraynalılar (yaklaşık 200 bin), Beluruslular (10 bin), Rus Kazakları (20 bin), Litvanyalılar (27 bin), Letonyalılar (20 bin), Estonyalılar (10 binin üzerinde), Kalmıklar (15 bin), Kırım Tatarları (35 bin), Orta Asyalılar (40 bin), Kuzey ve Güney Kafkasya halklarından unsurlar (110 bin).

Bu listeden de anlaşıldığı gibi, bazı ulusların ve etnik grupların arasındaki işbirlikçi sayısı, onların toplam nüfuslarına oranla epeyce kabarıktı; bu yüzden de, bu halklar arasında Almanya'ya karşı ciddi bir yakınlık ve sempati olduğu sonucuna varılıyordu. Bu nedenledir ki Sovyet mercileri söz konusu halkların tamamına karşı negatif yaklaşıyor ve bu durum kamuoyuna da yansıyordu. Sözü edilen işbirlikçi kıtalar Sovyet ordusuna karşı kullanılmış, Sovyet partizanlarıyla yapılan çatışmalara katılmış, işgal edilmiş bölgelerde jandarma ve polis hizmeti yapmış, yerli sivil halka mezalim uygulamışlardı. Bu tür gruplardan intikam alma duygusu, bazen onların mensup olduğu halkın veya etnik grubun tamamına yönelmekte ve olumsuz bir yaklaşıma yol açmaktaydı.

Dolayısıyla 1943 sonu itibariyle, ülkede, SSCB'deki bazı halkların bütünüyle Alman yanlısı olduğu ve vatana ihanet ettiği yolunda asılsız ve abartılı önyargılar ve düşünceler hâkimdi. Ancak söz konusu halkların bu şekilde topyekûn suçlanması büyük bir haksızlıktı; çünkü suçlanan halklara mensup binlerce asker de Sovyet ordusu saflarında Almanlara karşı savaşıyordu ve bunların arasında Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı almış onlarca asker de vardı. Ne yazık ki bu tür önyargı ve suçlamaların sonucunda, bu arada milli veya etnik hırslarına yenik düşen fırsatçı yöneticilerin de desteklemesiyle, 1943 sonunda ve 1944'te, bazı milli otonomiler feshedildi, Kalmuklar, Çeçenler, Balkarlar, Karaçaylar, İnguşlar, Kırım Tatarları ve Ahıska Türkleri topraklarından sürüldüler.

Oysa Stalin, 6 Kasım 1943'teki kutlama mesajında, tam da SSCB halklarının ebedi dostluğundan bahsediyor, Kızıl Ordu'nun başarılarını Sovyet halklarının sıkı dostluğuyla açıklıyordu. Savaştaki zaferlerin, Sovyet düzeninin üstünlükleri ve Sovyet halklarının birliği sayesinde mümkün olduğunu söyleyen Stalin, Sovyet iktidarının, 26 yıl gibi kısa bir sürede, ülkeyi kudretli bir kaleye dönüştürdüğünü belirtiyordu:

> Sovyet devleti, hiçbir zaman bu kadar sağlam ve kudretli olmamıştı; Vatan Savaşı'nın üçüncü yılında, ülkemiz, faşist işgalcilerin karşısında benzersiz bir birlik ve bütünlük sergilemektedir. Savaş, Sovyet düzeninin, sadece barış döneminde ekonomik ve kültürel kalkınmanın en iyi örgütlenme şekli olmakla kalmadığını, aynı zamanda savaş döneminde halkın bütün gücünü seferber etmek için de en uygun düzen olduğunu göstermiştir. Sovyet devleti, savaştan, daha güçlü ve kudretli bir devlet olarak çıkacaktır.

Stalin buna gerçekten inanıyordu ve 1943'ten sonra, artık savaşın kazanılacağından emindi. Savaşta elde edilen başarıların ardından, Stalin, devrimden sonra kaldırılmış bazı uygulamalara geri dönmüştü. Stalingrad Savaşı'ndan sonra, orduda, 1917 Devrimi'nden sonra ilk defa, üniformalara apoletler takılmaya başlandı. 6 Mart 1943'te kendisine Sovyetler Birliği Mareşali rütbesi verilmesinin ardından, Stalin de apoletli üniforma giyiyordu. Daha evvel, 1942 yazında, Kutuzov, Suvorov, Aleksandr Nevskiy nişanları tesis edilmişti. 1943'te, Nakihmov, Uşakov ve Bogdan Khmelnitskiy Madalyaları verilmeye başlandı; halbuki devrimden sonra, bu şahsiyetler, Çarlık rejimine hizmet eden soylu kumandanlar diye tarihin çöplüğüne atılmışlardı. Ağustos 1943'te, Suvorov Harp Liseleri kuruldu. Bu arada resmi tarihin birçok tezi de değiştiriliyor ve devlet, geçmişin şanlı sayfalarına sahip çıkıyordu. 1943'ten itibaren, Kızıl Ordu, başarılarını top atışlarıyla kutlama geleneğini başlattı. Stalin, 5 Ağustos'ta, Kalinin Cephesi'nden döndüğü gün, Antonov ve Ştemenko'yu çağırttırıp şunu soruyordu:

> Siz harp tarihini okumuyor musunuz? Eğer okumuş olsaydınız, çok eski zamanlardan beri orduların zaferinden sonra kumandanlar ve askerler şerefine çanlar çalındığını bilirdiniz. Bizim de zaferlerimizi sadece kutlama mesajlarıyla değil, daha etkili ve coşkulu bir şekilde kutlamamız hiç fena olmazdı. Biz Baş Karargâh olarak şuna karar verdik: Bundan böyle kumandanların ve askerlerin kazandıkları zaferleri top atışlarıyla, salvolarla kutlayacağız.

Böylece ordumuzun zaferlerinin Moskova'da törenler ve salvolarla kutlanması kararı verildi; ayrıca havai fişek gösterileri de düzenlenecek, bunun öncesinde ise Başkumandan'ın kutlama mesajı radyodan SSCB geneline yayımlanacaktı. Salvo ile ilk kutlama, 5

Ağustos 1943'te, Oryol ve Belgorod'un kurtuluşu dolayısıyla düzenlendi. Aynı gün iki avcı tümenine Oryol, başka ikisine de Belgorod Tümenleri unvanı verildi. Bu ilk törende, 124 topla 12 salvo atışı yapıldı.

Salvo ile kutlama emrini, radyoda savaş bildirilerini okuyarak efsaneleşmiş spiker Yuriy Levitan okumuştu. Levitan artık *Sovinfrombyuro*'nun savaş haberleriyle birlikte kutlama haberlerini de okuyordu. Radyo yayını aniden kesiliyor ve "Şiroka strana moya rodnaya (Çok Engindir Benim Anavatanım)" şarkısı yayına veriliyordu.* Müziğin ardından Levitan'ın sesi duyuluyordu: "Dikkat! Burası Moskova! Önemli bir haberi iletiyoruz! Başkumandan..." Sonra Stalin'in emrinin metni okunuyordu. Hangi cephede, hangi kumandanın emrindeki hangi birliklerin nereyi kurtardıkları bildiriliyor, bu zaferde katkısı olan komutanların ve birliklerin adı sıralanıyordu. Sonra Sovyet halkı, radyodan, Moskova'da atılan topların sesini duyuyordu. Sovyet askerlerinin SSCB sınırına ulaşması, Almanya'da İngiliz-ABD ordularıyla karşılaşma, Almanya ve Japonya karşısında kazanılan zaferler özel salvolarla kutlanmış, savaş boyunca bu tür toplam 358 tören düzenlenmişti.

Savaşın kırılma yılında, devletin kiliseye ilişkin politikasında da bir "kırılma" oldu ve devlet, 1930'lu yılların sonlarındaki cezalar ve baskıların ardından gelen göreceli barış ortamından sonra Rus Ortodoks Kilisesi'nin haklarını iade etti. Daha evvel, 1943 yılı başında, Stalin, Patrik Vekili Metropolit Sergiy ile mesajlaşmıştı. 25 Şubat 1943'te, Kızıl Ordu'nun kuruluş yıldönümünde, Metropolit'in Stalin'e gönderdiği kutlama mesajında "Kızıl Ordu'ya destek ve yardım çağrısı yaptım; müminler bunu çok olumlu karşıladılar ve bir Dmitriy Donskoy Tank Birliği kurulması için yardım ve para topladılar" deniyordu. Stalin buna verdiği cevapta şunları söylüyordu:

> Dmitriy Donskoy Tank Birliği kurulması için 6 milyon ruble para, yanı sıra altın ve gümüş eşya toplamış olan Rus Ortodoks din adamlarına ve müminlere, benim adıma, Kızıl Ordu'nun en içten selamlarını ve teşekkürlerini iletmenizi arz ederim.

Kızıl Ordu'nun Donbass bölgesinde taarruz harekâtı yürüttüğü gergin günlerde, Stalin, daha sonra yeniden faaliyete geçen Rus Ortodoks Kilisesi Konseyi'nin başkanlığına atanacak olan G.G. Karpov ve Molotov'la birlikte, Kremlin'de, Moskova ve Kolomensk Metropoliti Sergiy'i, Leningrad ve Novgorod Metropoliti Aleksiy'i ve Ukrayna Ortodoksları Patrik Vekili, Kiev ve Galiçya Metropoliti Nikolay'ı kabul etti. Stalin, burada Rus Ortodoks Kilisesi'nin sorun-

* İlginçtir ki Britanya ile Sovyetler Birliği müttefik olunca, BBC radyosu, Sovyet Marşı'nı yayımlamak istememiş ve yerine Lebedev-Kumaç ile Dunayevskiy'in bu ünlü şarkısını çalmıştı.

ları hakkında kilise yöneticilerinden bilgi aldı. Metropolit Sergiy, başlıca sorunun, Kilise teşkilatının bir Baş Patrik'inin ve Kutsal Sinod'unun bulunmayışı olduğunu bildirdi. Bunlar, ancak bütün temsilcilerin katılacağı bir Pomestnyh Sobor (Kongre) tarafından seçilebilirdi. Stalin, söz konusu kongrenin yapılması için araç dâhil, her türlü yardımın yapılması ve 8 Ağustos'tan itibaren bu yöndeki çalışmaların başlatılması için talimat verdi. O, ayrıca, Sergiy'in, piskoposluk dairelerinde papaz yetiştirmek üzere *Kitabı Mukaddes* kursları açılmasına dönük teklifini de destekledi ve yanı sıra kendisi de, din akademisi ve okulları açılmasını önerdi. Sergiy, akademi ve okullar açmak için yeterli kadro ve imkânlara sahip olmadıklarını söyleyince, Stalin, "Nasıl isterseniz, ama hükümetimiz din akademisi ve okullarının açılmasına karşı değildir" dedi. Ayrıca o, Sergiy'in, aylık bir kilise dergisinin yayımlanmasına ve piskoposluk dairelerinde yeni papazlıklar açılmasına dair isteklerine de destek verdi.

Sergiy, görüşme sırasında, çok sayıda din görevlisinin salt siyasi ve ideolojik gerekçelerle kamplarda ve hapishanelerde tutulması konusunu da gündeme getirmişti. Stalin, Karpov'a, bu tutukluların bir listesini hazırlaması için talimat vermiş, diğer istek ve ricaları da dinlemişti. Sonra da Molotov'a, konuyla ilgili resmi bir haber yayımlanması gerektiğini bildirmişti:

> Bu görüşmemiz hakkında halka bilgi vermek gerekir; daha sonra basında Patrik seçilmesi konusunu da duyurmak lazım.

Merkezi basında, bir gün sonra, Kilise mensuplarıyla yapılan görüşmelere dair bir ortak bildiri yayımlanmıştı.

Molotov ve kilise yöneticilerinin katıldığı ve yaklaşık üç saat süren bu görüşmede, Stalin, ruhban lisesinde okuduğu yılları hatırlamış ve din adamlarına özel bir saygı göstermişti. Yaşı hayli ilerlemiş olan ve sağlık sorunları bulunan Metropolit Sergiy'in yorulduğunu gören Stalin, metropolit ayrılırken bir papaz çömezi gibi onun elinden tutarak merdivenlerden inmesine yardımcı olmuştu. Stalin, Kilise yöneticileriyle vedalaşırken Metropolit Sergiy'e şöyle demişti:

> Efendim, ben sizin için ancak bu kadarını yapabilirim.

Doğrudur, Rus Ortodoks Kilisesi bundan sonra da zor günler geçirmiştir, ancak hiç kuşku yok ki Sovyet devleti ile kilise arasındaki buzlar Eylül 1943'te erimeye başlamış, olumlu bir gelişme kaydedilmiştir. Khruşov bir ara yeniden kiliseye karşı baskı politikasına dönmek istese de, genelde ılımlı tutum devam etmiştir.

1943'te, Stalin, devrimin ilk yıllarına ait birçok uygulama ve yasağı kaldırmıştı. Artık "kiliseleri ve hapishaneleri yerle bir etme"

çağrısı dillendirilmiyor, milli gelenekler açıkça aşağılanmıyor ve horlanmıyordu. Proletaryanın vatanı olmadığı hakkındaki enternasyonalist propaganda da artık yapılmıyordu.

Bilindiği üzere, uluslararası komünist ve sosyalist hareketlerin savaş şarkısı olan "Enternasyonal", devrimin ardından SSCB'nin de devlet marşı olmuştu. Komintern örgütü, Mayıs 1943'te, Stalin'in ifadesiyle "dünya genelinde Faşistlere karşı ortak mücadeleyi ve birliği kolaylaştırmak için" feshedildikten sonra, ülkede yeni bir devlet marşı besteleme konusu gündeme geldi. Yeni marşta, sadece uluslararası proletaryanın mücadelesi değil, Sovyet halklarının tarihi, çağdaş ve ortak değerleri, özellikle de savaş sırasında ortaya konan kahramanlık ve vatanseverlik de ifade edilmeliydi. Stalin'in talimatıyla yeni bir devlet marşı bestelenmesi için bir yarışma düzenlendi ve hangi marşın kabul edileceğine karar vermek üzere, K.Y. Voroşilov'un başkanlığında bir hükümet komisyon oluşturuldu. General Rıbin bu konuyu şöyle anlatmaktadır:

> Bolşoy Tiyatrosu, Beethoven Salonu'nda, Stalin, Molotov, Voroşilov ve Malenkov, üç gün üç gece aralıksız olarak yabancı, yani ABD, İngiltere, Fransa, Çin, Japonya gibi ülkelerin milli marşlarını dinliyorlardı. Amaç, bize en uygun olan marşı bulmak için örnekleri öğrenmekti. Son olarak eski Rus marşlarını ve melodilerini dinlemeye başladılar. Stalin "Tanrım Çarı korusun" marşına özel bir dikkat göstermişti.*

Sonra teklif edilen besteler dinlenmeye başlamıştı. Kabul edilen marşın söz yazarlarından G. El-Registan hatıralarında şöyle yazmaktadır:

> Koro marşları söyledikten sonra, Stalin koltuğundan kalktı ve oracıkta volta atmaya başladı. Aralarında konuşuyor ve bazen de münakaşa ediyorlardı. Stalin, melodinin, koronun icrası sırasında epeyce karıştığını ve son kararı vermek için onu orkestra eşliğinde dinlemek gerektiğini söyledi. Sonra o, salonda hazır bulunan bestecilere (Şostakoviç, Khaçaturyan, Prokofyev, Şaporin, Aleksandrov, Çernetskiy), hangi orkestrayla dinlemenin iyi olacağını sordu. Ama bu konuda görüşler farklıydı. Bununla birlikte, besteciler, orkestra icra etmediği sürece müzik kalitesinin anlaşılamayacağı ve seçim yapılamayacağı konusunda hemfikirdiler. Stalin son aşamaya kalan marşların hazırlanması için beş gün süre verdi.

1 Kasım 1943'te, Stalin'in de katıldığı çalışmada, komisyon üyeleri marşlara not verdiler. Khaçaturyan ve Şostakoviç en yüksek notu almışlardı: 10. Öteki bestecilerin notları ise şöyleydi: Prokofyev: 7, Şaporin: 5, A. Aleksandrov: 5, B. Aleksandrov: 9. Sonuçta B. Aleksandrov'un "Bolşevikler Partisi Marşı"nı seçen Stalin, S. Mikahlkov ve El-Registan'la konuşurken şöyle demişti:

> Şu var ki Şostakoviç ve Khaçaturyan kendi müzik tarzlarını ortaya koymuşlar... Aleksandrov ise marşları örnek almış, basları vurguluyor,

* Çarlık monarşisinin bu marşını 1. Nikolay, 110 yıl önce, Aralık 1833'te onaylamıştı.

müzik ağırdan ve coşkulu bir şekilde akıyor. Onun müziği kulağa daha muhteşem geliyor, bir kararlılık var, coşku ve kahramanlık çağrısı fark ediliyor.

Marşın güftesinin seçimi için de titiz bir şekilde çalışılmaktaydı; bu konuda epeyce tartışma yaşanmıştı. Yarışmaya, N. Aseyev, Y. Dolmatovskiy, N. Tikhonov, S. Şipaçev, D. Bednıy, S. Kirsanov, M. İsakovskiy, A. Surkov, M. Svetlov, P. Antokolskiy ve diğer şairlerin güfteleri de katılmış, ancak sonuçta El-Registan ve Sergey Mikhalkov'un ortak şiiri tercih edilmişti. 27 Ekim 1943'te, Stalin, Mikhalkov'u aramış ve şiiri dinledikten sonra onun kısır kaldığına karar verdiğini söylemişti. Şiire bir nakarat dörtlüğü eklemeyi öneren Stalin, bunun için de sadece birkaç gün süre tanımıştı:

> Anlamı ve ruhu itibariyle bu dörtlüğün savaşçı bir nitelikte olması lazım; şunları belirtmek gerek: 1) Kızıl Ordu, onun gücü ve kudreti; 2) Faşist sürülerini eziyoruz ve ezeceğiz, yani bunları da koymak lazım.

El - Registan'ın hatıralarına göre, Stalin, ilk buluşmalarında notlarını güfteci şairlere iletmişti:

> Metnin tamamı kırmızı kalemle çizilmişti ve üzerinde çok sayıda not vardı. Mısraların karşısına okul notu gibi bir, iki veya üç konmuştu. Diyelim ki "dostluk, kardeşlik ve birlik" sözcükleri bir araya geliyor; bunu hemencecik silmişti. Biz "kutsal temel" demiştik, o, bunu "güvenilir temel" yapmıştı. Ben tartışma sırasındaki bazı ifadeleri de not etmiştim. Şerbakov "barış" kelimesine itiraz etmiş ve Stalin de bunu desteklemişti: "Doğrudur, biz savaşıyoruz, iyi savaşıyoruz. Bunu artık herkes biliyor ve unutmayacak. Bence bu sözcüğe gerek yoktur." "Bizi zaferden zafere götürüyor" -Stalin bu mısrada aşırı övünme görmüştü. Onun fikrince, "götürüyor değil, götürsün" olacaktı. "Vatanı götüreceğiz" ifadesini ise beğenmişti. Hemen daktilo edildi ve metni yeniden okumaya başladılar. Stalin her mısra için orada oturanların fikrini soruyordu. O, marşın ikinci dörtlüğündeki "Lenin, geleceğe giden yolumuzu aydınlattı" ifadesini "Ve yüce Lenin yolumuzu aydınlattı" şeklinde değiştirdi. "Bizi halkın seçtiği Stalin büyütmüştür" ifadesini ise "Bizi Stalin halka sadakat için büyüttü"ye çevirmişti. Nihayet Stalin, Bolşoy Tiyatrosu'nda marşın son, orkestrayla icra edilen halini dinlemiş ve onay vermişti. Marşın icrasından sonra, orkestrayı yöneten şef D.R. Rogal-Levitskiy protokol locasına davet edilmiş, Stalin onu kutlamış, marşı ve icrayı çok beğendiğini bildirmişti.

1 Ocak 1944'te, SSCB'nin yeni devlet marşı ilk kez radyodan verildi. Doğrudur, daha sonra bu marşın sözleri defalarca değiştirilmiş, Stalin'in adı güfteden çıkarılmıştır, fakat marşın müziği Sovyet döneminden sonra da devlet marşının müziği olarak kalmıştır. Demek ki 20. yüzyılın ikinci yarısında da bu müziğe eşdeğer başka bir beste bulunamamıştır.

20. Bölüm

Büyük Üçlü

Savaşın üçüncü yılında dünyanın gündemini meşgul eden başlıca konu, kimin galip geleceğiydi ve dünya kamuoyu, SSCB'nin zaferlerinden etkilenmişti. Hitler'e karşı kurulan koalisyonun temel gücünü Sovyetler Birliği oluşturuyordu ve bu gerçeği artık bütün dünya kabullenmişti. Savaşın ilk günlerinden başlayarak Sovyet yönetiminin dış politikasının başlıca hedefi, Almanya ve müttefiklerine karşı sağlam ve kuvvetli bir uluslararası blok kurulmasıydı ve Stalin bu politikanın kilit adamıydı. Bilindiği gibi, daha 22 Haziran 1941'de, Almanya SSCB'ye saldırınca, Britanya Başbakanı W. Churchill, kraliyet hükümetinin savaşta Sovyetler Birliği'ne yardıma hazır olduğunu açıklamış ve şöyle demişti:

> Son yirmi yılda komünizmin benim kadar kararlı bir karşıtı olmamıştır. Komünizm hakkında söylediklerimin hiçbirini geri de almam. Ancak şimdi gelişen dram karşısında, bütün bunlar geri planda kalmaktadır. Almanya'nın Rusya'ya girmesi, aslında Britanya Adalarına girmesinden önceki prelüttür. Rusya'nın başındaki tehlike, bizim için de, Birleşik Devletler için de tehlikedir.

ABD, Haziran 1941'de henüz 2. Dünya Savaşı'na girmemişti; fakat Washington da SSCB'ye yardım etmeye hazır olduğunu açıklamıştı. Ama Sovyet devletine yardımcı olma kararı Amerika'da öyle genel bir destek de görmemişti. Beyaz Saray'ın daha çok iç politikaya yönelik muhtırasında şunların altı çizilmekteydi:

> Biz, komünistlerin dogmalarına da, Nazilerin dogmalarına da karşıyız. Rusya komünist bir devlet olalı 27 yıl geçmiş ve Sovyetler, hiçbir zaman bizim milli çıkarlarımızı ve yaşam düzenimizi ciddi anlamda tehdit etmemiştir. Ancak Hitler'in son iki yıl içinde dünyayı köleleştirmek için yaptığı akıl dışı işgalci seferler, bizim özgür bir halk olarak varlığımız için doğrudan ciddi bir tehlike yaratmıştır... Biz, komünizmden yana değiliz, fakat Hitler'in yapmaya çalıştığı her şeye karşıyız. O ve onun Tanrı tanımaz Nazileri, dünya için, adalet ve güvenlik için başlıca tehlikeyi oluşturmaktadırlar... Her zaman olduğu gibi şu anda da unutmayalım ki gücümüz birliğimizdedir, görüş farklılıkları ise en büyük tehlikedir.

Dünya kapitalizminin lider devletleriyle Hitler'e karşı bir koalisyon kurulması, Stalin için de kabullenilmesi çok zor bir seçenekti; o, bunun gerekli olduğunu idrak etse de, çelişkiler içindeydi. Stalin,

ta 1918'den başlayarak, birçok makalesinde, eserinde, açıklamasında ve konuşmasında, Churchill'in Sovyet devletinin en kararlı ve şaşmaz düşmanı olduğunu belirtegelmişti. Şimdi ise, dünya burjuvazisine karşı mücadele ederek iktidar olmuş o "demir bolşevikler takımı"nın temsilcisi Stalin, 1. Dünya Savaşı'nın dalgaları üzerine binerek iktidara gelmiş Batılı liderlere dostluk elini uzatmak zorunda kalıyordu. Oysa onların temel amacı, kendi emperyalist devletlerinin çıkarlarını savunmak, egemenliklerini pekiştirmek ve nüfuz alanlarını genişletmekti. Stalin, varoluş biçimleriyle, eğitimleriyle ve dünya görüşleriyle kendisinin tam karşıtı olan bu unsurlarla dostluk kurmak zorundaydı.

Sovyet devleti, neredeyse birkaç gün içinde dış politikasını tamamen değiştirmek zorunda kaldı. Sovyet hükümeti, İngiliz ve Amerikan savaş kışkırtıcılarına karşı mücadele ve Almanya ile savaşı önleme politikasından vazgeçip Hitler rejimine karşı Büyük Britanya ve ABD ile işbirliği yapmaya başladı. Churchill'in 22 Haziran 1941'de yaptığı açıklamaya, Stalin, 3 Temmuz 1941 tarihli konuşmasında olumlu bir karşılık verdi. 8 ve 10 Temmuz'da, o, Britanya'nın Moskova Büyükelçisi Stafford Cripps'le bir araya geldi; oysa daha kısa bir süre önce, 14 Haziran 1941'de, TASS, Cripps'i tahrikçi söylentiler yaymakla suçlamıştı. 12 Temmuz 1941'de, Cripps ve Molotov "SSCB ve Majestelerinin Birleşik Krallık Hükümeti Arasında Almanya'ya Karşı Savaşta Ortak Faaliyetler Hakkında Anlaşma"yı imzaladılar. Buna göre, taraflar, savaş süresince, her iki tarafın mutabakatı olmaksızın hiçbir devletle görüşme yapmayacak, herhangi bir ateşkes veya barış antlaşması imzalamayacaklardı.

Stalin, Churchill'in Cripps aracılığıyla 8 ve 10 Temmuz'da ilettiği iki mesaj ile ilgili olarak 18 Temmuz'da bir açıklama yaptı ve mesajlarından dolayı Britanya Başbakanı'na teşekkürlerini bildirerek, bunu, iki ülkenin hükümetleri arasındaki anlaşma sürecinin başlangıcı olacağını ifade etti. Halbuki Britanya, 1939'da, SSCB'nin topraklarına batıda yeni topraklar katmasını ilhak ve işgalcilik olarak değerlendirmiş ve bunun Hitler'in işgallerinden bir farkı olmadığını açıklamıştı. Stalin bunu unutmamıştı ve Churchill'e gönderdiği mesajda, söz konusu ilhakların ortak çıkarlara uygun olduğunu vurguluyordu:

> Sovyet ordularının Alman birliklerini Odesa, Kamenets-Podolsk, Minsk ve Leningrad varoşlarında değil de Kişinev, Lvov, Brest, Kaunas ve Viborg'da karşılamasının ne kadar avantaj sağladığı ortadadır.

SSCB'nin batı sınırları sorunu, ABD ve İngiltere ile sonraki yıllarda yapılan görüşmelerde de kilit bir mesele olacaktı. Stalin, daha ilk mesajında, Batı Avrupa'nın uygun bölgelerinde (Kuzey Fransa)

ve kuzeyde (Arktika) Hitler'e karşı acilen yeni cepheler açılmasını, Norveç'in kuzeyinde, Sovyet kara, deniz ve hava kuvvetleriyle birlikte bir operasyon hazırlanmasını istiyordu. Böylece ikinci cephe meselesi gündeme geliyordu ve bu sorun, tam üç yıl boyunca, Batılı müttefiklerle yapılan görüşmelerde gündemin başlıca konusu olacaktı.

Fakat müttefikler, ortak mücadele konusunda söz verseler de, somut adımlar atmakta acele etmiyorlardı. Aslında Almanya'nın SSCB'ye saldırmasını takip eden ilk aylardaki manzara, Hitler ordularının Fransa, Polonya, Yugoslavya, Yunanistan ve diğer ülkelerde yıldırım hızıyla gerçekleştirdiği işgalleri hatırlatıyordu ve müttefikler, Sovyet ordularının dayanabileceği konusunda umutlu değillerdi. ABD Savunma Bakanı, Almanların o sırada SSCB topraklarındaki ilerleyişinden bahsederken, Rusya'yı tam ve kesin bir yenilgiye uğratması için Almanya'ya birkaç ayın yeterli olacağını söylemişti. Almanların ilk aylardaki taarruzları karşısında Sovyet kuvvetlerinin hezimete uğraması Batılıları derin bir endişeye sevk etmişti; Londra'da, en fazla altı hafta sonra Almanların Moskova'ya girecekleri tahmin ediliyordu. Batı devletleri, SSCB'nin bu kadar kısa bir süre içinde çökmesini istemiyorlardı; çünkü bunun ardından sıra kendilerine gelecek, Almanya, Britanya'ya, Hindistan'a ve diğer ülkelere saldıracaktı.

Ancak Batı ülkeleri, Sovyetlerin fazla dayanamayacağını düşünmekle birlikte, yine de kesin bilgiler almak ve durumu görüşmek üzere Moskova ile temaslarını yoğunlaştırdılar. ABD Başkanı F.D Roosevelt'in yardımcısı Harry Hopkins, 1941 Temmuzunun sonunda, Londra'da Churchill'e görüştükten sonra Moskova'yı ziyaret etti. Stalin onu 30 Temmuz'da kabul etti ve ondan Londra ile Washington'un görüşlerini öğrendi. Hopkins, daha sonra *American* dergisinde bu görüşmeden bahsederken, şunları yazacaktı:

> O, beni Rusça birkaç kelimeyle çok hızlı bir şekilde selamladı. Elimi çok samimi bir şekilde, sertçe, ama aynı zamanda nezaketle sıktı. Yüzünde sıcak bir tebessüm vardı. Davranışlarında fazladan hiçbir jest veya yapmacıklık yoktu... O hiçbir kelimeyi ikinci defa tekrar etmedi. Aynen ordusunun ateş ettiği gibi konuşuyor, isabetli ve doğru kelimeler kullanıyordu... Sanki mükemmel şekilde ayarlanmış akıllı bir makineyle konuşuyordum. İosif Stalin ne istediğini, Rusya'nın ne istediğini çok açık bir şekilde ifade ediyordu; çünkü bence, bizim de bunları bildiğimizden emindi. İkinci buluşmada neredeyse dört saat konuştuk. Onun soruları oldukça net, kısa ve dolaysızdı. Çok yorulmuş olsam bile, ben de onun gibi kısa ve net cevaplar vermeye gayret ediyordum. O, gerekli kelimeleri bulmakta hiç zorluk çekmiyordu, sanki söyleyeceklerini yıllar öncesinden hazırlamıştı.

Bence onunla buluşan biri, uzun süre onun etkisinde kalacaktır. Duruşunu, yürüyüşünü, edasını unutmak mümkün değil. Ben çıkarken peşimden nasıl baktığını, yüzündeki sert, kaba ve kararlı ifadeyi hiç unutmam. Çizmeleri ayna camı gibi parlıyordu, üzerinde dar bir asker ceketi ve kalın kumaştan bol bir pantolon vardı. Giysilerinde herhangi bir rütbe işareti, sivil bir simge veya nişan görmedim. Bodur yapılıydı, her Amerikan futbolu hocası böyle bir oyuncu ister. Boyu yaklaşık 5 kadem 6 inç, ağırlığı yaklaşık 190 libre. İri, sert elleri var. Kararlı ve zeki olduğu kadar kendinden de emin. Sesi keskin, ancak hep kendini kontrol ediyor, ses tonunu ayarlamaya çalışıyor. Sanırım konuşkan biri değil, çünkü görüşmemiz sırasında fazladan hiçbir kelime duymadım. Kısa cevabının veya ani sorusunun etkisini yumuşatmak için hafifçe gülümsüyordu. Yüzünde sık sık beliren bu tebessüm, soğuk olduğu kadar dostçaydı da. Ciddi tavırlarında bile belli bir sıcaklık görebilirdiniz. O, blöf yapmıyor veya yapmacık oyunlar oynamıyor. Sanırsınız kafasında hiçbir kuşku yok, çok kararlı konuşuyor. Onu dinledikçe, Rusya'nın Alman ordularının taarruzlarına dayanabileceğine inanmaya başlıyorsunuz. Üstelik sanki o, karşısındakinin de bundan şüphesi olmadığını düşünüyor gibi.

O bana tütününü kullandığı sigaralardan teklif etti ve benim içtiğimden de bir tane aldı. Durmadan piposunu tüttürüyordu; kontrol etmeye çalışsa da sanırım bu yüzden sesi kısık ve hırıltılı çıkıyor. Sıkça gülüyor, ancak gülüşü çok kısa, belki de biraz kinayeli. Boş konuşmayı sevmiyor. Çok sivri ve keskin bir mizah anlayışı var. İngilizce bilmiyor, ancak benimle konuşurken çevirmeni göz ardı ediyor ve kelimeleri tam gözlerimin içine bakarak söylüyordu, sanki ben Rusça anlıyormuşum gibi... Ona iki veya üç soru sordum ve o hemen cevap vermedi, düşünmeye başladı, vereceği cevabı tartıyordu. Stalin bir düğmeye basıyor ve sekreteri, sanki kapının arkasında hazır vaziyette bekliyormuş gibi hemen odaya giriyordu. Stalin benim sorumu ona tekrar ediyor ve sekreter de derhal cevap verip ortadan kayboluyordu. Moskova'da toplam altı saat konuştuk; bu, aslında bir sohbetti, resmi bir çerçevesi yoktu.

Deneyimli bir siyasetçi ve diplomat olan Hopkins'i en çok etkileyen husus, Stalin'in tavırları ve davranışından ziyade, o altı saatte söylediklerinin içeriği idi. Stalin, başarıdan emindi ve Sovyet ordularının ilk dönemdeki yenilgi ve hezimetlerini ülkenin henüz tam olarak seferber olamamış olmasına bağlıyordu. Sovyet askerlerinin, Alman tankları, motorlu ve mekanize birlikleri tarafından kuşatıldıkları zaman bile savaşmaya ve direnmeye devam ettiklerini anlatan Stalin, Alman ordularının, engin Sovyet topraklarında ilerledikçe ana üslerinden daha fazla uzaklaştıklarını ve bu yüzden de lojistik bağlantı sağlamaları gereken alanın çok genişlediğini ve yayılarak savunmasız hale geldiklerini belirtmişti. Stalin, Sovyet tanklarının Alman tanklarından daha kaliteli olduğunu vurgulamış, bu gerçeğin savaşın başından beri görüldüğünü söylemişti. Stalin, Sovyet tanklarının, uçaklarının ve diğer araçların üretimi-

ni, sayısını, teknik özelliklerini, üstün ve zayıf yönlerini Hopkins'e ayrıntılı bir şekilde anlatmıştı. Alman Junkers-88 uçaklarının aynı tip Sovyet uçaklarından daha üstün olduğunu da itiraf eden Stalin, bununla birlikte, uçaklardaki top ve büyük çaplı makineli tüfekler açısından böyle bir üstünlükten bahsedilemeyeceğini bildirmişti. O, Alman silahlı kuvvetlerinin teknik donanım ve disiplinini göz ardı etmediğini ve dikkate aldığını vurgulamış, fakat Almanların insanüstü varlıklar olmadıklarını ve onların da yenilebileceklerini ısrarla belirtmişti. Stalin, 1942 baharına kadar yaklaşık 350 tümenin cephelere sürülebileceğini ve Almanlara karşı zafer kazanılacağını dile getirmişti. Konuşma ordunun ihtiyaçlarına, gerekli silah ve malzemenin sağlanması için yardım konusuna gelince, Stalin kısaca şunları belirtmişti:

> Stalin, Rus ordusunun öncelikle 20, 25, 37 ve 50 mm çaplarında hafif uçaksavar toplarına ihtiyacı olduğunu söyledi. Çünkü dediğine göre, hava üstünlüğü Almanlardaydı ve onların uçakları çoktu; uçaksavar topları olmaksızın birlikleri bunların saldırılarından korumak mümkün olmuyordu. Diğer bir önemli sorun da, uçak üretiminde kullanılan alüminyumun eksikliğiydi. Üçüncü önemli ihtiyaç, 12,7 mm çaplı makineli tüfeklerin yetersizliğiydi. O, ayrıca, kentlerin hava saldırılarına karşı korunabilmesi için ağır uçaksavar topları da istiyordu... Bahar döneminde, gerekli miktarda uçak, tank, uçaksavar, diğer teçhizat ve mühimmat sağlanmazsa, başarı da sağlanamayacağını kaydediyordu. Bana şunu söyledi: "Almanya öylesine güçlü bir endüstriye sahiptir ki ister Rusya kendini tek başına savunsun, isterse de Büyük Britanya ile Rusya bir araya gelsin, Alman harp makinesiyle başa çıkmak çok zordur." Onun fikrince, Hitler'i yenmenin tek yolu, üstelik tek kurşun bile harcamadan yenmenin yolu, Birleşik Devletler'in, Almanya'ya karşı savaşa girdiğini ilan etmesiydi. Stalin şöyle dedi: "Roosevelt'e, bizim, Amerikan birliklerinin Rusya cephesinin istenilen kısmında ve tamamen Amerikan kumandasında savaşmasından memnun olacağınızı iletebilirsiniz..." Açık konuştuğunu ve şimdi yardımlaşma zamanı olduğunu belirtmek istediğini söyledi. Sohbet sırasında not defterinden kopardığı bir kâğıda kurşunkalemle bir liste çıkarmış ve SSCB silahlı kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu başlıca silah, donanım ve malzemeleri sıralamıştı. İşte o ayrıntılı listeyi bana verdi.

Stalin'le görüşen Harry Hopkins çok etkilenmiş ve SSCB'nin Almanya'ya karşı direnebileceğine yönelik kuşkuları tamamen ortadan kalkmıştı. Tarihçi Robert Sherwood şöyle yazmaktadır:

> Hopkins elbette ki Rusya'da gerçek bir cephe görmemişti. Hem zaten cepheyi görseydi bile neler olup bittiğini anlaması çok zordu. O, daha çok, Stalin'le yaptığı konuşma sırasında onun sözlerinden çok etkilendiği için Rusların direnebileceklerine inanmaya başlamıştı. Çünkü Stalin, ona, sonunda kazanacakları uzun vadeli bir savaştan bahsetmişti. Çünkü kısa süre sonra yenileceği korkusuyla yaşayan ve direnmeyi düşünmeyen biri, alüminyum ihtiyacından bahsetmezdi.

H. Hopkins Stalin'le görüşmesinin içeriğini, iletilen istekleri ve notu Roosevelt ve Churchill'e iletmişti. Ancak onlar karar vermek için acele etmiyorlardı, zira SSCB'nin direnebileceğinden hâlâ kuşkuluydular. Elbette ki silah ve teçhizat yardımı yapılması için birçok faktör üzerinde görüşülmeli ve uygun şartlar sağlanmalıydı. Fakat Batılı liderler, Sovyet-Alman savaşında neler olup bittiğine dair somut bilgilere sahip değildiler; silah ve maddi yardım için uzmanlar arasında işbirliği ve görüşmeler yapılması gerekiyordu. Dolayısıyla bu konuda Moskova'da özel görüşmeler gerçekleştirilmesi teklif edildi. Bu görüşmelerde SSCB'ye silah, stratejik teçhizat ve malzeme teslimatının hukuki, mali ve teknik çerçevesi hazırlanacaktı.

ABD ve İngiltere'nin Moskova Büyükelçileri Laurence A. Steinhardt ve S. Cripps ülkelerinin mesajını 15 Ağustos 1941'de Stalin'e ilettiler; buna göre, ABD ile Britanya, yardım konusunu görüşmek için Moskova'da toplanmayı öneriyor ve imkânlar dâhilinde teçhizat ve malzeme sevkiyatı yapacaklarını bildiriyorlardı. Sovyet tarafı, Batı ülkelerinin, işbirliğiyle ve hammadde ve silah teslimatıyla ilgili konuları ele almak üzere Moskova'da bir üçlü görüşme yapılması teklifini memnuniyetle karşıladığını ve bu görüşmenin en kısa zamanda yapılması için çalışacağını bildirdi.

SSCB'ye 200 avcı uçağı satmayı vaat eden Churchill'e, Stalin 3 Eylül'de teşekkürlerini iletti; ardından İngiliz Başbakanı da, buna ek olarak 200 uçak daha satabileceklerini söyledi. Bu, Stalin'in, "Başbakan Stalin'in Başbakan Churchill'e Şahsi Mesajı" başlığını taşıyan ilk mesajıydı. Böylece o, müttefikler olarak eşit olduklarını özellikle vurgulamaya çalışıyor ve bu nedenle kendisi için de başbakan sıfatını kullanıyordu, oysa Sovyet devletinde başbakan unvanı yoktu.* Stalin, bu mesajında, söz konusu uçakların durumu kurtarma açısından çok fazla işe yaramayacağını, çünkü tarihte şimdiye kadar eşi görülmemiş boyutlarda bir savaş yaşandığını, aralıksız olarak ve çok sayıda uçak sağlanması gerektiğini, üstelik Ukrayna ve Leningrad bölgesindeki Sovyet kuvvetlerinin son üç ayda çok zor duruma düştüklerini kaydediyordu. Genel olarak savunma olanaklarının iyice daraldığını aktaran Stalin, Sovyetler Birliği'nin bir ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu yazıyordu. Ona göre, son derece vahim olan durumu düzeltmek için müttefiklerin acil şekilde yardıma başlaması gerekiyordu:

> Bu vaziyetten kurtulmanın bir tek çaresi vardır: Yıl bitmeden Balkanlarda veya Fransa'da, Almanları Doğu Cephesi'nden 30-40 tümenlerini çekmek zorunda bırakacak çapta ikinci bir cephe açılmalıdır. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği'ne, bu yılın ekim sonu itibariyle 30 bin ton

* Halk Komiserleri Kurulu Başkanı deniyordu -ç.n.

alüminyum teslim edilmesi, her ay asgari 400 adet uçak ve 500 adet hafif ve orta ebatta tank sağlanması gerekiyor. Bu iki kalem yardım yapılmazsa, Sovyetler Birliği yenilecek veya Hitler'e karşı savaşta müttefiklerine ciddi bir yardımda bulunamayacak derecede zayıf düşecektir. Ben, Majestelerinin bu mesajdan dolayı çok üzüleceğini biliyorum, fakat ne yapalım? Tecrübem bana, gerçekleri ne kadar acı olursa olsunlar görmeyi, bilinmesi veya duyulması istenmese de açıkça söylemeyi öğretmiştir.

Üç gün sonra Churchill'den gelen cevap yazısında, batıda şimdilik, hava operasyonları dışında, Almanları Doğu Cephesi'nden kuvvet çekmeye zorlayabilecek çapta bir operasyon yapılmasının hiçbir şekilde mümkün olmadığı belirtiliyordu:

Türkiye'nin desteği olmaksızın Balkanlarda cephe açmak imkânsızdır. Öte yandan Britanya kuvvetlerinin 1942'de de Avrupa kıtasına çıkarma yapabilecek kadar güçlü olacakları kuşkuludur, böyle bir girişimin nasıl sonuç vereceğini de bilemeyiz. Biz uçak, tank, malzeme ve donanım, ayrıca alüminyum, lastik ve çuha vb göndereceğiz, ancak bunları İngiltere'den oraya ulaştırmak çok zordur, Ümit Burnu'ndan Afrika'yı dolanarak İran üzerinden sevkiyat yapılması lazım, ama İran'ın demiryolu kapasitesi de çok düşüktür.

Bir hafta sonra, 13 Eylül'de Churchill'e yeni bir mesaj gönderen Stalin, alüminyum ve diğer yardım vaatleri için teşekkür ediyor, fakat bu arada başbakanı, ikinci bir cephe açılmasına yanaşmadığı için de kınıyordu:

Şu anda ikinci cephe açılamayacağının altını çizdiğiniz mesaja cevaben ve tekraren ancak şunu söyleyebilirim ki ikinci cephenin açılmayışı ortak düşmanlarımızın değirmenine su taşımak anlamına gelmektedir. Oysa durumun ne denli kritik olduğunu açıkça belirtmiştik ve bunu artık iyi biliyorsunuz... Bana öyle geliyor ki İngiltere herhangi bir riske girmeksizin Arkhangelsk'e 25-30 tümenle çıkarma yapabilir veya bunları İran üzerinden SSCB'nin güney bölgelerine nakledebilir ve bunlar, geçen savaşta Fransa'da olduğu gibi, Sovyet topraklarında Almanlara karşı askeri işbirliği yapabilirler...* Bence, böyle bir yardım, Hitler saldırılarına karşı çok ciddi bir cevap olurdu.

Önce Londra'da karşılıklı istişarelerde bulunduktan sonra, başında Beaverbrook'un bulunduğu Britanya delegasyonu ve başında Averell Harrimann'ın bulunduğu ABD heyeti, üçlü görüşmelere katılmak üzere 28 Eylül 1941'de Moskova'yı ziyaret ettiler. Stalin, aynı gün Harriman ve Beaverbrook'u Kremlin'de kabul etti. Harriman'ın biyografisinin yazarı bu konuda şunu anlatmaktadır:

Stalin tıknazdı, boyu uzun değildi, enli omuzları vardı. Harriman beklediğinden farklı biriyle karşılaşmıştı. Onun biraz kır düşmüş, siyah kalın bıyıkları vardı, açık kahverengi ketenden çok sade bir ceket ve bir pantolon giymişti, üzerinde herhangi bir süs, nişan veya rütbe işareti yoktu...

* Stalin, 1. Dünya Savaşı'nda Rus birliklerinin Fransa'ya sevk edildiğini hatırlatıyor.

O, Harriman veya Beaverbrook'a doğru pek bakmıyordu, yüzü genelde Litvinov'a dönüktü, çünkü tercümeyi yapan oydu.

Bu görüşme sırasında Stalin'i ilk defa gören tercüman Valentin Berejkov ise hatıralarında şöyle yazmaktadır:

Stalin'i görünce bir şaşkınlık yaşadım. O, hiç de benim düşündüğüm gibi değildi. Boyu ortanın altındaydı, epeyce zayıflamıştı, toprak rengi yorgun yüzü çiçekbozuğuydu... Üzerindeki asker ceketi dökülüyordu. Bir kolunun ötekinden daha kısa olduğu belliydi ve bu kısa kol neredeyse tamamen ceket yeninin içinde kalıyordu... Şüphe yok ki üzerindeki ağır sorumluluğun yükü ve peş peşe gelen felaketler onu çok etkilemişti... Stalin misafirlerin oluşturdukları uzun sıra boyunca ağır adımlarla baştan sona yürüdü ve birer birer ellerini sıkarak herkesi selamladı. Sonra ayağındaki Kafkas çizmeleriyle kalın halı üzerinde ses çıkarmadan yürüyerek yerine döndü. Benim yanımda durdu ve dış ilişkiler şubesinden bir askeri görevliyle konuştu. Çok yavaş, ağır ağır konuşuyordu, özel bir Kafkas aksanı vardı.

A. Harriman, anılarında, ilk görüşmenin çok samimi bir havada geçtiğini ve Stalin'in gayet açık konuştuğunu yazmaktadır. Stalin, durumu bütün vahameti ve kritik yönleriyle tarif ederek, Moskova'yı ne pahasına olursa olsun düşmana vermemek gerektiğinin altını çizmişti. Mecbur kalmaları durumunda Ural ötesinde de savunma yapabileceklerini dile getiren Stalin, buna karşın, bütün operasyonların beyni olan Moskova'nın kaybedilmesi halinde, genel tablonun stratejik ve moral açıdan kötüleşeceğini de itiraf ediyordu. Stalin şunu da eklemişti: Hitler, hata yaparak SSCB'ye üç yönden saldırmıştı; eğer o, bütün kuvvetleriyle sadece Moskova üzerine taarruza geçseydi, kent kuşkusuz düşmüş olacaktı. Stalin, genelde Alman piyadelerinin Sovyet piyadelerinden zayıf olduklarını ve bu nedenle, Almanlar için tanklardaki üstünlüğün temel öneme sahip olduğunu bildirmişti. Sonra o, gereksinim duydukları araç gereci detaylı bir şekilde açıklamış, özellikle tanklara, ayrıca tanksavar toplarına, orta menzilli bombardıman uçaklarına, uçaksavar toplarına, zırh malzemesine, avcı ve keşif uçaklarına, nihayet çok önemli olan dikenli tellere ihtiyaç olduğunu kaydetmişti.

Harriman ve Beaverbrook'un yazdıklarına bakılırsa, Stalin bu sefer Avrupa'da ikinci cephe açılması konusuna girmemiş, sadece müttefik İngiltere'nin, Ukrayna'da işbirliği yapmak üzere asker gönderebileceğine işaret etmişti. Beaverbrook, İngiliz kuvvetlerinin İran'da toplandığını ve bunların Kafkasya üzerinden kullanılabileceğini söylemişti.*

* İngiltere, Ortadoğu'ya yönelik Alman tehlikesi konusunda çok endişeliydi ve Kafkasya onlar için bu açıdan önemliydi.

Stalin, Kafkasya'da savaş olmadığını ve askerlere Ukrayna'da ihtiyaç duyulduğunu belirterek bu teklifi geri çevirmişti. Çünkü Güney Kafkasya'da İngiliz birliklerinin bulunmasının Almanlarla savaşın sürdüğü cepheye bir faydası olmayacaktı, birkaç ay sonra neler olacağını ise kimse tahmin edemezdi. Harriman, Amerikan uçaklarının pilotlarıyla birlikte Sibirya üzerinden cepheye ulaştırılmasını önermiş, fakat bunun riskli olduğunu bildiren Stalin, bu öneriyi de kabul etmemişti. Harriman, bu durum karşısında, onun Japonları kışkırtmak istemediğini düşünmüştü. İlk görüşmeler hakkında Harriman şöyle yazmaktadır:

> Beaverbrook'la ben, bu görüşmelerin gayet dostça ve faydalı geçtiğini düşünüyorduk, bize gösterilen saygı ve içten yaklaşım oldukça ümit vericiydi. Görüşme yaklaşık üç saat sürmüştü.

Ne var ki 29 Eylül 1941'de yapılan görüşmede, beklenenin aksine, çok gergin ve sinirli bir ortam oluşmuştu. Harriman bunu şöyle anlatmaktadır:

> Akşam ortam gerginleşmişti. Stalin çok sert bir tavır sergiliyor, bazen de kayıtsız görünüyordu. Sözlerimizi kabaca kesiyor ve sert bir şekilde itiraz ediyordu. "Elli milyon ton çelik üreten ABD nasıl oluyor da bize tanklarımız için bin ton zırh çeliği veremiyor?" diye bana sitem etti. Ben bunun için uzun bir zamana ihtiyaç olduğunu, özel çelik üretimini artırmak gerektiğini söyledimse de, o ikna olmadı. Sadece eriyiklere krom gibi bazı metaller eklemek gerektiğini söyleyerek itiraz etti. Çok titiz bir çalışmadan sonra düzenlenmiş silah, malzeme ve teçhizat listesi görüşülürken Stalin pek ilgi göstermedi ve sadece 5 bin adet Willys marka Amerikan cipi teslim edebileceğimizi söyleyince "Daha fazla cip verebilir misiniz?" diye sordu. Ben piyade kıtaları için zırhlı arabaya ihtiyaç olup olmadığını sorunca, Stalin bunların cephede tuzak olduğunu ve istemediklerini bildirdi. O, hiç memnun görünmüyordu ve sanki bizim yardım konusunda samimi olduğumuza inanmıyordu. Bazen bunu açıkça da söylüyor, samimiyetimiz konusundaki kuşkularını dile getiriyordu. Sanki biz Hitler'in Sovyet sistemini dağıtmasını istiyormuşuz gibi bir havası vardı. Tekliflerimizin çok yetersiz kaldığını, SSCB'nin yenilmesini istediğimizi söyledi. Bu kadar aşırı bir tepkiyi anlamakta zorluk çekiyordum. Belki de pazarlık yapmak istiyor veya bizden bilgi almaya çalışıyordu. Sanırım danışmanları ve yardımcıları, ilk görüşmeden sonra ona tekliflerimizin yetersiz olduğunu söylemişlerdi ve o da tedirgin olmuştu. Onun açık konuşmasına karşılık, ben de nezaket kuralları dâhilinde samimi olmaya çalışıyordum.

Göründüğü kadarıyla, Stalin, müttefiklerle, muhtaç çaresiz bir devletin değil, SSCB gibi süper bir gücün lideri olarak konuşuyordu. Ona göre, işbirliği kapsamında yardım verilecekse, bunun ticareti veya pazarlığı olamazdı. Beavarbrook da, iki saat süren görüşme boyunca Stalin'in devamlı piposunu doldurduğunu ve tüttürdüğünü, sinirli ve çok gergin olduğunu, hiç oturmadığını yazmıştır. O,

Churchill'in mektubunu ilettiğinde, Stalin sadece zarfı açmış, ancak mektubu okumadan masaya bırakmıştı. Harriman, Beaverbrook'la birlikte dışarıya çıktığı zaman, Molotov, Churchill'in mektubunu hatırlatmış, fakat Stalin mektubu yeniden zarfına koymuş ve sekretere iletmişti. Görüşme sırasında Stalin üç defa telefonla konuşmuş ve numarayı her seferinde kendisi çevirmişti.

Robert Sherwood'un yazdığına göre, Harriman ve Beaverbrook, görüşme sırasında Stalin'in sinirlerinin neden bozulduğunu ve niye gergin olduğunu açıklayamıyorlardı. Onlar, o sırada cepheden Almanların Moskova yönündeki taarruzuyla ilgili çok kötü haberler gelmiş olabileceğini düşünüyorlardı. Görüşmelerde istenilen sonuç elde edilemediğinden üçüncü bir görüşme yapılması önerilmiş ve Stalin bunu hiç itiraz etmeden kabul etmişti. Aslında misafirler Stalin'in devamlı pipo içmesini ve yerine oturmadan odada yürüyüp durmasını onun gergin ve sinirli olmasıyla açıklarken yanılıyorlardı; zira onun her zaman böyle yaptığını bilmiyorlardı. Mektubu ise, İngilizce bilmediği için masaya bırakmış, sonra da tercümeye gönderilmek üzere zarfa koymuştu. Onun gittikçe sertleşen tavrına gelince, şüphe yok ki Stalin, müttefiklerden azami miktarda yardım almaya çalışıyordu. Misafirlerin, cepheden çok kötü haberler gelmiş olabileceği yönündeki tahminleri de yanlıştı; 29 Eylül 1941'de cephede ciddi bir değişiklik olmamıştı. Ancak 30 Eylül 1941'de Almanlar "Tayfun" operasyonunu başlatmışlardı ve Sovyet yönetimi Moskova'nın karşı karşıya olduğu büyük tehlikenin farkındaydı. Fakat bu hususun görüşmelere yansıtılmamasına da gayret edilmişti. Cepheden gelen endişe verici bilgiler ve başkentin üzerinde dolanan tehlikeye rağmen, Stalin, konuklarla yapılan görüşmeler sırasında gayet güler yüzlüydü. Robert Sherwood şöyle yazmaktadır:

> Beaverbrook ve Harriman, akşam saat altıda Kremlin'de Stalin'le buluştukları zaman, ortamın tamamen değiştiğini fark etmişlerdi. Stalin, Alman propagandasının üç devlet arasındaki bu görüşmelerle ilgili iddiaları üzerine espri yapmıştı. Zira o gün Alman basını ve radyosu, Moskova görüşmelerinde anlaşmazlık çıktığını, taraflar arasında sert tartışmalar yaşandığını, İngiliz ve Amerikan temsilcilerinin bolşeviklerle anlaşamadıklarını bildirmişti. Stalin, kendisinin, Beaverbrook'un ve Harriman'ın hep birlikte Goebbels'in yalancı olduğunu ispatlamak zorunda olduklarını söylemişti. Harriman'ın yazdıklarına göre, üçüncü görüşmede teslimat ve yardımla ilgili 70 madde titizlikle ele alınmış, Stalin'e bunlardan hangisinin ne kadarının teslim edilebileceği bildirilmişti. Stalin tekliflerden ve ön görüşmelerden genel olarak memnun görünüyordu. Bu arada Stalin, ayda 8-10 bin adet kamyon teslim edilmesine yönelik ek bir teklifte bulunmuştu. Anlaşılan o, önceden etüt yapmış ve konuyla ilgili ilginç ayrıntılar üzerine kafa yormuştu. Stalin'in fikrince,

uygun olanlar en fazla üç ton kapasiteli kamyonlardı, çünkü Sovyet köprüleri daha ağır kamyonların geçişi için müsait değildi; ama bir buçuk veya iki tonluk araçlar daha çok işe yarayacaktı. Harriman, kesin olarak ne kadar kamyonun telsim edilebileceği konusunu ilgililerle görüşmesi gerektiğini söylemişti. Stalin, savaşın motor savaşı olduğunu ve kimin motoru daha fazlaysa, onun mutlaka kazanacağını belirtmişti. Böylece taraflar listeyi baştanbaşa gözden geçirmişlerdi. Harriman'a göre, Stalin'in istek ve beklentileri gayet mantıklıydı. Son şekliyle listede, tank, uçak ve destroyerden asker postalı (her ay 400 bin çift) ve gomalağa (ayda 300 ton) kadar yaklaşık 70 kalem teslimat türü yer alıyordu, ayrıca 80 kalem sıhhiye malzemesi ve edevatı da belirtilmişti. Son olarak Beaverbrook listeden memnun olup olmadığını sorunca, Stalin gayet memnun olduğunu söylemişti.

Beaverbrook'un anılarına göre, bu arada Litvinov yerinden kalkmış ve artık savaşı kazanacaklarını söyleyerek sevinçle bağırmıştı. Liste baştanbaşa okunduktan sonra, taraflar, memnuniyetlerini ifade ederek bundan sonra atılacak adımlardan bahsetmişlerdi. Müttefiklik ilişkilerinin önemini belirten Stalin, tarafların hepsinin mutabakatı olmaksızın üçüncü bir ülkeyle barış antlaşması yapılmayacağı hakkındaki üçlü anlaşmanın savaştan sonra da yürürlükte kalması gerektiğini bildirmişti. Beaverbrook bu isteğin de haklı ve mantıklı olduğunu kabul etmişti.

Harriman, görüşmelerin sonuçları hakkında şöyle yazmaktadır:

Hiç kuşku yok ki dış politika konularında karar veren biricik kişi Stalin'dir. Görüşülen konularda önceden Stalin'den talimat almaksızın yapılan konuşmalar sadece zaman kaybıdır.

Beaverbrook ise şunu kaydetmektedir:

Biz zamanla ona alıştık, çünkü gayet hoş biriydi, heyecanlanınca ellerini arkasında kavuşturarak odada volta atıyordu. Çok fazla tütün içiyor ve aslına bakılırsa, asla sabırsızca bir harekette bulunmuyordu.

R. Sherwood'un yazdığına göre, Beaverbrook, Londra'ya döndükten sonra, savaşın sonuna kadar ikinci cephe açılmasına açıkça karşı çıkmıştı; o, SSCB'ye yardım yapılması konusunda da pek istekli değildi ve Stalin'e Harry Hopkins kadar güvenmiyordu. Görüşmelerde tercümanlık yapan Valentin Berejkov şunları yazmaktadır:

Şu da var ki savaşın ilk haftalarında, Sovyetler Birliği'nin yıkılışının an meselesi olduğu zaman, Harry Hopkins dâhil birçok yabancı temsilci oldukça kötümserdi. Ancak onların çoğu, Moskova'dan, Sovyet halkının sonuna kadar direneceği ve pes etmeyeceğine inanmış olarak ayrılıyordu. Aslına bakılırsa ülkemizin durumu gerçekten feciydi. Korkunç kayıplar ve zayiat bir tarafa, düşman doğu yönünde hızla ilerliyordu. Neredeyse her gece bombalardan korunmak için sığınaklara giriyorduk. Peki Beaverbrook, Harriman, Hopkins ve diğer deneyimli politikacılar

nasıl olmuştu da kötümserlikten iyimserliğe geçmişlerdi? Bence onları etkileyen Stalin'in konuşmalarıydı. Durum ne kadar ümitsiz gözükse de, Stalin, görüşmelerde gayet sakin ve huzurlu bir ortam yaratmayı başarıyordu. Çalışma odasında her zaman sessiz ve rahattı; sadece Kremlin'in kulelerindeki saatlerin çaldığı duyulurdu. Ev sahibi oldukça iyi niyetli ve sabırlıydı. Sanki bu odanın dışında hiçbir dramatik ve kötü olay yaşanmıyordu; sanki onu endişelendiren hiçbir şey yoktu. Sanki onun istediği kadar zamanı vardı; sanki o bütün gece konuşmaya hazırdı. İşte insanları etkileyen onun bu tavrıydı. Onunla konuşanlar, Moskova'da artık tahliye çalışmalarının başladığını, köprülerin ve resmi binaların mayınlandığını, başkentte illegal faaliyet yürütmek üzere bir *obkom* kurulduğunu, onun mensuplarına takma isimler verildiğini, karşılarında böyle sakin ve telaşsız görünen Stalin'in aslında hükümetin tahliye edilmesiyle ilgili değişik sorunlar üzerine kafa yorduğunu fark etmiyorlardı. Savaştan sonra, samimi konuşmalarından birinde, o, durumun çaresiz olduğunu düşündüğünü itiraf etmişti. Ama yabancı konuklarla görüşmelerde sakinliğini koruyor, telaşını açığa vurmuyor, kararlı ve rahat görünmeye çalışıyordu. Kızıl Ordu'nun ve sanayinin ihtiyaçlarından bahsederken, Stalin, sadece uçaksavar ve tanksavar topları değil, işletmeler için donanım, hatta hazır fabrikalar bile istiyordu. Misafirler önce şaşırıyorlardı; çünkü fabrikalar için donanım ve teçhizat teslimatı, bunların sevkiyatı ve montajı, devreye girmesi ve üretime geçmesi aylar, hatta yıllar alacaktı. Oysa bütün otoriteler, uzmanlar ve Sovyet yöneticilerinin bir kısmı, Sovyet ordusunun birkaç hafta veya ay içinde havlu atacağından emindi. Öyleyse bu yeni fabrikalar da neyin nesiydi; bunlar nerede ve ne zaman yapılacaktı? Bazı uzmanlara göre, Rusya'ya silah gönderilmesi riskliydi; zira bu silahlar Almanların eline geçebilirdi. Ancak misafirler şöyle düşünmeye başlıyorlardı: Mademki Stalin fabrikalar istiyor, demek ki Batılı uzmanlar, diplomatlar ve politikacıların bilmedikleri bir şeyi biliyor. Yoksa Stalin nasıl bu kadar sakin ve rahat olabilirdi? Yoksa Stalin, Hopkins'e, ABD alüminyum verirse SSCB'nin dört yıl bile savaşabileceğini neden söylesindi? Demek ki Stalin, kendinden, devletinden, halkından emindi. Bu yüzden Hopkins, Harriman ve Beaverbrook, Churchill'e ve Roosevelt'e, Sovyetler Birliği'nin direneceğini ve ayakta kalacağını, bu direnen müttefik Sovyetler'e askeri teslimatın başlatılması gerektiğini söylüyorlardı.

Şurası da bir gerçek ki Amerika'da ve İngiltere'de çok farklı düşünen çevreler de vardı ve söz konusu diplomatik temaslar kısa sürede bütün önyargıları, kuşkuları ve çekinceleri gideremezdi. Üçlü ittifak yolunda ciddi adımlar atılsa da, henüz çözülmemiş bir sürü sorun bulunuyordu. Başlıca mesele, müttefiklerin SSCB'nin dayanabileceğine güvenmemesiydi. P. Sudoplatov'un yazdığına göre, Amerika'daki bazı çevreler, SSCB'nin Almanya'ya yenilmesi durumunda, sabık Kerenskiy hükümetinin Rusya'nın meşru yönetimi olarak kabul edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Bu yüzden, Sovyet yönetimi, Amerikan hükümetinin politik tercihleri ve stratejik hedefleri konusunda daha fazla ve daha sağlam bilgiler edinmesi gerektiğini anlamıştı. Bunun için, istihbarat şeflerinden

Zarubin, Washington'a gönderildi. Sudoplatov, Stalin'in Zarubin'e, Amerika'da etkili, geniş ve çok kademeli bir ajan şebekesi kurmasını emrettiğini yazmaktadır. Böylece ABD'nin siyasi ve askeri faaliyetleri hakkında istihbarat bilgileri sağlanacak, ayrıca nüfuz ajanlarıyla bu faaliyetleri etkilemeye yönelik çalışmalar yürütülecekti.

Savaş yıllarında, SSCB yönetimi, Britanya resmi kurumlarında önemli görevler üstlenen ve "Cambridge Beşlisi" diye bilinen Philby, Maclean, Burgess, Cairncross ve Blunt gibi Sovyet istihbaratçılarından çok değerli bilgiler alıyordu. ABD ve Büyük Britanya'nın başkentlerinde kilit noktalarda ajanları bulunan Sovyet istihbaratı, Stalin'e, müttefiklerin politikaları ve amaçları hakkında çok değerli ipuçları sağlıyordu. Bu ajan şebekesi, İngiltere Dışişleri Bakanı A. Eden'ın 16 Aralık 1941'deki Moskova ziyaretiyle ilgili çok değerli bilgiler vermişti.

O gün Eden'la yaptığı görüşmede, Stalin, Batı devletlerinin, SSCB'nin Avrupa'da 21 Haziran 1941 itibariyle sahip olduğu sınırı tanımaları gerektiğini açıklıyordu. Şu da var ki Stalin, bunu söylerken, Polonya sınırını, "Curzon Hattı" ile örtüşecek şekilde biraz doğuya çekmeyi de teklif etmişti. Buna karşılık, Doğu Prusya'nın Sovyet devletine verilmesi, Finlandiya ve Romanya'da Sovyet askeri üsleri bulundurulması gibi konuları gündeme getirmişti. Üstelik Stalin bunları söylerken, Almanlar Moskova'nın 30-40 km yakınına kadar gelmişler, Leningrad da kuşatılmıştı. Stalin, SSCB'nin batı sınırıyla ilgili olarak, Sovyet-İngiliz Yardımlaşma Antlaşması'nın eki şeklinde bir gizli protokol imzalanmasını öneriyordu. Eden, meseleyi Churchill'le görüşmüş ve Britanya Başbakanı da, onun sınırlar konusundan kesinlikle uzak durmasını söylemişti. Ne var ki SSCB'nin batı sınırı meselesi hep gündemde kalmaya devam edecek ve 1945 yazına kadar müttefikler arasındaki temel sorunlardan birini oluşturacaktı.

Eden'la görüştükten sonra, Stalin, Molotov'u Londra'ya göndermeyi kararlaştırdı. O, bu arada Roosevelt'in Molotov'u Washington'da görme isteğine de teşekkür ederek olumlu cevap vermişti. Molotov, Mayıs 1942'de Moskova'dan hareket etti ve Londra'ya kısa sürede ulaşabilmek için bir Pe-8 bombardıman uçağıyla Alman işgali altındaki toprakların üzerinden geçti. Dört motorlu bu uçak, yolculuk için pek uygun değilse de, yüksek irtifadan uçabiliyordu ve Almanların onu fark etmeleri zordu. Ne var ki uçağın içindeki hava sıcaklığı dışarıyla aynı, yani sıfırın altındaydı, yolcular kürk paltolar giymişlerdi ve devamlı oksijen maskesi takıyorlardı. Uçağın ikinci pilotu E.K. Poosap'ın Feliks Çuyev'e anlattığına göre, Alman uçaksavar topları uçağa ateş açmış, avcı uçakları da

peşlerine takılmıştı; fakat yüksek irtifaya çıkarak takiplerden kurtulmuşlardı.

Molotov'un Londra ziyareti son derece gizli tutulmuş, kendisi kayıtlara "Mister Brown" diye geçirilmişti. Bu arada Stalin de, ona gönderdiği şifreli telgraflarda Drujkov kod adını kullanıyordu. Molotov'un aktardığına göre, İngiltere, SSCB'nin 21 Haziran 1941 itibariyle var olan sınırını, onun batı sınırı olarak tanımayı kesinlikle kabul etmiyordu. Molotov'un, F. Çuyev'le söyleşisinde anlattığına bakılırsa, Stalin, ona, bu meseleyi tartışma konusu yapmadan mutabakat sağlaması için talimat vermişti. O sırada bu zorunlu bir tavizdi. SSCB durumu kabullenince İngilizler şaşırmışlardı. Churchill hayret etmiş, Eden ise Sovyet tarafının iyi niyetli tutumundan dolayı çok sevinmişti.

26 Mayıs 1942'de, Eden ve Molotov, Londra'da, SSCB ile Büyük Britanya arasında bir antlaşma imzaladılar. Buna göre, taraflar, Hitler Almanya'sı ve yandaşlarına karşı savaşta ittifak yapacaklardı; ayrıca yardımlaşma ilkeleri ve şartları da belirlenmişti.

Ardından Molotov, Washington'a geçerek Roosevelt ve ABD hükümet üyeleriyle bir araya geldi. O sırada Japonya'nın Pearl Harbor'a saldırmasının ve Almanya'nın ABD'ye savaş ilan etmesinin üzerinden altı ay geçmişti. 11 Haziran 1942'de, Washington'daki Sovyet Büyükelçisi M.M. Litvinov ile ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull "Savaş Durumunda SSCB ile ABD Arasında Saldırılara Karşı Yardımlaşma Hakkında Antlaşma"yı imzaladılar. Böylece SSCB'nin savaşa girmesinden yaklaşık bir yıl sonra, üç büyük devlet, Hitler ve müttefiklerine karşı uluslararası bir koalisyon kurmuş ve bunun hukuki zeminini oluşturmuş oldular. Molotov'un Londra ve Washington ziyaretlerinin sonucunda, Batılı müttefiklerin SSCB'ye yapacağı teslimatlar için de somut sözleşmeler imzalandı. Aynı zamanda, ortak bildiride belirtildiği üzere, müttefikler, ikinci cephenin açılması konusunda da mutabakata varmışlardı. İkinci cephenin açılmasına yönelik operasyonun kod adı "Sledgehammer (Balyoz)" olacaktı.

12 Haziran'da Molotov Moskova'ya döndü. Moskova'ya yaklaşırken, Rıbinsk üzerinde, onun uçağına bir Sovyet avcı uçağı ateş etmiş, ancak mürettebat, bombardıman uçağını Merkezi Hava Meydanı'na indirmeyi başarmıştı. Molotov'un ziyaretleri sırasında, Stalin, Churchill ve Roosevelt'e birkaç telgraf ve mesaj göndermiş, cephelerdeki başarılardan dolayı memnuniyetini dile getirmişti. Üç devletin liderleri, savaş alanında elde edilen başarılar nedeniyle birbirlerine kutlama mesajları gönderiyorlardı ve aralarındaki yazışmaların havası ve tonu, sıkı bir savaş işbirliğine işaret etmekteydi.

17 Haziran 1942'de, Churchill, ülkesinin Avrupa'nın kuzeyinde SSCB ile birlikte operasyon yapmaya hazır olduğunu bildirdi; 20 Haziran'da, Stalin, cevap olarak, kendi beklentisinin de bu yönde olduğunu ve dolayısıyla da teşekkür ettiğini yazdı. Ne var ki Churchill'in, Roosevelt'le mutabakata vararak 18 Temmuz 1942'de gönderdiği başka bir mesaj, müttefikler arasında soğukluğa yol açtı. Churchill, bu ayrıntılı mesajında, Britanya limanlarından Arhangelsk'e SSCB için askeri sevkiyat yapan gemilerin Alman uçaklarına hedef olduklarını ve bu deniz bağlantısının güvenli olmadığını bildiriyordu. Churchil, üzüntülerini bildirerek, sıradaki gemiler grubu seferini iptal ettiklerini iletiyor, bunun yerine İran üzerinden yapılan sevkiyatı artırmayı öneriyordu. Churchill, aynı zamanda, İngiliz birliklerinin Norveç'te bir ortak operasyon yapmaya hazır olmadıklarını da söyleyerek, bunun yerine Sovyet cephesinin sol kanadındaki operasyonlara güçlü hava desteği vaat ediyordu. Churchill şöyle yazıyordu:

> Kraliyet donanması, SSCB'ye giden gemilere yönelik koruma seferleri sırasında büyük miktarda kayıplar vermektedir ve durumun böyle devam etmesi halinde, Britanya, dışarıdan aldığı yiyeceğin sevkiyatında aksamalar yaşayacaktır, zira deniz kuvvetlerimiz yiyecek taşıyan gemileri de korumak zorundadır. Diğer bir sorun da, okyanus ötesinden sürekli Amerikan askeri sevkiyatıdır ve gelen asker sayısı aylık ortalama 80 bine ulaşmaktadır. Kuzeyde gemilerimizi kaybettikçe donanmamız zayıflatmakta, ABD'den asker, donanım, silah ve malzeme nakliyesi de zorlaşmaktadır. ABD'den yeterli sayıda asker ve silah getirilmeden 1943'te güçlü bir ikinci cephe açamayız.

Stalin, buna, 23 Temmuz'da çok sert bir cevap veriyordu:

> Mesajdan anlaşıldığı üzere, birincisi, Britanya Hükümeti kuzey yoluyla Sovyetler Birliği'ne sevkiyat yapmaktan vazgeçmekte, ikincisi, Britanya Hükümeti ikinci cephe açma işini 1943'e ertelemektedir; oysa bilindiği gibi, İngiliz-Sovyet ortak bildirisinde, tarafların, ikinci cephenin 1942'de açılması için acil önlemler almaları öngörülmüştü. Kuzey yoluyla gemiler gönderilmesinden vazgeçilmesine ilişkin açıklamalarınız kabul edilemez. Ben, elbette ki kuzeydeki Sovyet limanlarına yapılan düzenli sevkiyatın riskini ve tehlikesini görmezden gelmiyorum. Fakat böylesine büyük bir savaşta riskler ve kayıplar doğaldır ve başka türlüsü de olamaz. Sovyetler Birliği'nin sizinkiyle mukayese edilemeyecek boyutlarda kayıplar verdiğini ve ne kadar büyük insan zayiatına uğradığını siz de biliyorsunuz. Sovyet-Alman cephesinde bu kadar gergin bir durum oluşmuşken, Britanya Hükümeti'nin askeri yük ve malzeme sevkiyatından vazgeçmesini hiç beklemiyordum...
>
> İkinci hususa, yani Avrupa'da ikinci cephenin açılması konusuna gelince, korkarım ki bu mesele ciddiyetini kaybetmektedir. Sovyet-Alman cephesinde ortaya çıkan durum göz önüne alındığında, ikinci cephenin açılmasının 1943'e ertelenmesi fikrini kesinlikle kabul edemem. Kendi-

min ve çalışma arkadaşlarının mesajınızda bahsettiğiniz konularla ilgili görüşlerini açıkça ve dürüstçe ifade ettiğim için umarım darılmazsınız. I. Stalin.

Stalin'in bu cevabı karşısında telaşa kapılan Churchill, 31 Temmuz 1942 tarihli mektubunda, kuzey yolu üzerinden gemilerle sevkiyatın Eylül'de yeniden başlayacağını bildirdi. Ama öte yandan, Britanya Başbakanı, ikinci cephenin açılmasıyla ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmemesinin nedenlerine dair açıklama ve argümanlarının da yeterli olmadığının bilincindeydi. Churchill, Astrakhan veya Kafkasya'da bir yerde görüşerek konuyu ele almayı teklif ediyordu. Buna cevaben, Stalin, onu derhal Moskova'ya beklediğini, onun hemen gelmesi gerektiğini, Almanlarla savaşın o gergin günlerinde Sovyet yönetiminin ve Başkumandan'ın başkentten ayrılamayacağını bildirdi.

12 Ağustos 1942'de, Churchill, İran'dan kalkan bir uçakla Hazar Denizi üzerinden Moskova'ya uçtu. Churchill sonraları anılarında şöyle diyecekti:

> Bir zamanlar daha beşiğindeyken boğmak istediğim ve Hitler ortaya çıkana kadar özgür uygarlığın can düşmanı saydığım bu karanlık ve uğursuz bolşevik devletine yaptığım ziyaret üzerine düşüncelere dalmıştım... Biz onların iğrenç düzeninden hep nefret ediyorduk; Alman belası bizzat kendilerinin üzerine çullanana kadar, onlar, Almanların bizi nasıl imha ettiklerini aldırmadan seyrediyor, Doğu'daki imparatorluğumuzu Hitler'le birlikte kırışmaya hazırlanıyorlardı... Şimdi ben onlara ne deseydim yani? Edebiyata meyilli olan generalimiz Wavell, karşımda duran görevi birkaç mısra ile ifade etmişti ve her mısra "İkinci cephe 1942'de açılmayacak" ifadesiyle bitiyordu. Sanki Kuzey Kutbu'na büyük bir buz parçası götürüyordum. Ancak yine de yaptığımın doğru olduğundan emindim; bütün gerçekleri ve şartları Stalin'e telgrafla veya aracılarla değil, yüz yüze bizzat söylemek zorundaydım. Bu şekilde, en azından onların başındaki belaya seyirci kalmadığımı göstermeliydim, çünkü ortak düşmana karşı savaşta onların direnişinin ne kadar önemli olduğunun farkındaydım... İşte böylece, Kremlin'de, büyük devrimci önder, Rusya'nın bir numaralı devlet adamı ve kumandanıyla ilk defa bir araya geldim. Sonraki üç yıl boyunca da onunla oldukça yoğun temaslarımız oldu. Defalarca görüştük, kimi zaman tartıştık, kimi zaman anlaştık ve sonuçta bir şekilde işbirliği yaptık.

12 Ağustos, akşam saat yedide, Churchill Stalin'le buluştu. Görüşmeye ayrıca Molotov, Harriman, Voroşilov ve tercümanlar da katıldılar. Britanya Başbakanı, önce Batılı müttefiklerin ikinci cephe açmasını engelleyen hususlara değindi. Ancak Stalin, bu açıklamayı dinlerken sinirlendi, anlatılanları duymak istemediğini açıkça belli etti. Churchill'in argümanları yeterince ikna edici değildi ve Stalin, Fransa'daki Alman tümenlerinin sayısı hakkında onunla tartıştı. Stalin acı gerçeği anlamıştı: Batılı müttefikler, ellerindeki altı tümen-

le Avrupa'da çıkarma yapmaya hazır değillerdi. Stalin, müttefiklerin büyük kuvvetlerle ikinci cephe açmaya cesaret edememelerinden dolayı sitem etti. Churchill de iyi haberler getirmediği itirafında bulundu ve altı tümenle yapılacak çıkarmanın pek başarılı olamayacağını, üstelik bir sonraki büyük operasyonu da riske atacağını bildirdi. Sinirlenen Stalin, buna cevaben, savaş konusunda Churchill'den farklı görüşlere sahip olduğunu söyledi. Ona göre, riske girmekten korkanlar savaşı kazanamazlardı. Almanlardan ürkmek için bir neden olmadığını belirten Stalin, bu tavrı anlamakta güçlük çektiğini belirtti. Churchill, yapılacak çıkarma operasyonunun zorluğunu anlatmak için, Hitler'in 1940'ta, Almanların en güçlü olduğu zamanda bile, Britanya'ya çıkarma yapmaktan çekindiğini söyleyerek, Manş Boğazı'nı geçmenin çok zor olduğunu hatırlattı. Stalin ise bunun yanlış bir örnek olduğunu söyledi; onun fikrince, Hitler, İngiliz halkının direnişiyle karşılaşacağı için çıkarma yapmamıştı. Bu yüzden de, İngiltere, eğer Fransa'ya çıkarma yaparsa, ona göre, Fransız halkının desteğini arkasına alacak ve daha da güçlenecekti. Bu fikre itiraz eden Churchill, başarısız bir çıkarma harekâtının Fransız halkını da zor duruma düşüreceğini ve anlamsızca kurbanlar verilmesine yol açacağını belirtti.

Kısacası, Churchill, asgari riskle, her türlü güvencesi olan, bütün detayları hesaplanmış, dört dörtlük ideal bir operasyondan bahsediyordu ki savaş şartlarında bu bir hayaldi. Stalin işin aslını anlamıştı ve Fransa'da yıl içinde ikinci cephe açılmayacağına göre, bunu konuşmanın manası olmadığını söyledi. Ayrıca Churchill'in argümanlarını da kabul etmediğini vurguladı.

İkinci cepheyle ilgili görüşmeler sonuç vermeyince, Churchill, bir teselli olsun diye, müttefiklerin Kuzey Afrika'da "Meşale" kod adlı bir çıkarma operasyonu yapacaklarını bildirdi. Churchill ve Harriman onun birkaç sorusuna cevap verdikten sonra, Stalin, bu operasyona ilişkin görüşlerini açıkladı. Britanya Başbakanı'nın yazdığına göre, Stalin, böyle bir çıkarma harekâtını, en azından dört nedenden dolayı destekliyordu: Birincisi, Rommel'e arkadan darbe vurulacaktı; ikincisi, Franco endişelenecekti; üçüncüsü, bundan dolayı Almanlarla Fransızlar arasında çatışmalar olacaktı; dördüncüsü de, bu, İtalya'yı iyice savaşın içine sokacaktı.

Churchill, Stalin'in birkaç dakika içinde bütün bu stratejik ve jeopolitik hususları analiz edip konu hakkında bu kadar isabetli bir sonuca varmasından çok etkilenmişti. Birinci görüşmenin sonunda Churchill gerekirse ikinci bir buluşmaya da hazır olduğunu bildirince, Stalin, Rus konukseverliğinden bahsederek, misafir karşılamaya her zaman hazır olduklarını söylemişti. Churchill'in söylediğine

göre, olumsuz meseleler artık konuşulup geçilmişti ve ayrılırlarken ortam gayet samimiydi.

Bir gün sonra, akşam saat on birde yapılan ikinci görüşmede, yine tatsızlık yaşandı ve yaklaşık iki saat süren bir tartışma çıktı; çünkü Stalin, ikinci cephe açılması konusunu tekrar gündeme getirerek, müttefiklerin Almanlardan korktuklarını ve savaşa girmeye cesaret edemediklerini söylemişti. Stalin'in fikrince, müttefikler, risk alarak Ruslar gibi cesur davransalardı, Almanların o kadar da korkulacak bir tarafları olmadığını göreceklerdi. Stalin, ayrıca, müttefiklerin Rusya'ya eksik teslimat yaptıklarını, sevkiyatların geciktiğini, şartnamelere aykırı malzeme gönderildiğini bildirerek sitemde bulundu. Churchill şöyle yazmaktadır:

> Ben onun iddialarını kesin bir şekilde, ancak çok kibarca tekzip ettim ve bunları kabul etmediğimi bildirdim. Sanırım o, birilerinin kendisine defalarca itiraz etmesine hiç alışık değildi. Neyse ki kızmadı ve pek sinirlenmedi. O, hava üstünlüğüne sahip olan İngiliz ve Amerikalıların, Cherbourg Yarımadası çevresine altı veya sekiz tümenle çıkarma yapabileceklerini söyledi ve yeniden bu konuya döndü. Onun fikrince, İngiliz ordusu da Rus ordusu gibi cesurca savaşsaydı, Almanlardan korkmasaydı, müttefikler savaşı kolayca kazanırlardı. Ben Rus ordusunun kahramanlığı ve fedakârlığına hayran olduğumu bildirdim; bunun tartışılmaz olduğunu kabul ediyordum. Fakat Stalin'in Cherbourg'a çıkarma yapma önerisine itiraz ederek Manş Boğazı'nı geçmenin tehlikeleri ve zorluklarına dikkat çektim. Sanırım onu ikna etmek mümkün değildi ve şimdilik işbirliğinde fazla bir ilerleme sağlanamazdı. Ben, Stalin'e, 15 Ağustos'ta Moskova'dan ayrılmak istediğimi bildirdim. Ayrıca, onun tutumunda dostluk ruhunun pek belli olmadığını, etkili ve yararlı ilişkiler kurmak için bu kadar yolu kat ederek geldiğim halde sadece olumsuzlukları konuştuğumuzu söyledim. Rusya'ya yardım etmek için birçok adım attığımızı belirttim ve bunu sürdüreceğimizi ifade ettim. Savaş başladığında bizim bir yıl boyunca Almanya ve İtalya karşısında tamamen yalnız kaldığımızı, şimdi ise, üç büyük ulusun müttefik olmasıyla zaferin bizim olacağını, ancak birliğimizin devam etmesi gerektiğini dile getirdim. Bunları söylerken biraz heyecanlıydım ve sözlerim daha tercüme edilmeden, Stalin, ses tonumu beğendiğini söyledi. Bundan sonra daha rahat bir havada konuştuk ve sakindik.

Stalin'in itiraz kabul etmediğini ve eleştiriye alışık olmadığını belirten Churchill'in kendisi ise eleştirilmeye alışkındı; zira parlamentoda muhalefet tarafından yıllardır eleştirilmekteydi. Dahası kendisi de karşıtlarını eleştirmekte oldukça ustaydı. Öte yandan Churchill, aslında Stalin'in daha tavizkâr olacağını düşünmüştü ve karşısında sadece bir diktatör ve despot değil, bağımsız düşünen, çok zeki bir devlet adamı görünce şaşırmıştı. Dolayısıyla davranışlarına daha fazla dikkat etmeye ve Stalin'le iyi geçinmenin yollarını aramaya başlamıştı. 14 Ağustos'ta düzenlenen yemekte gerilim bi-

raz azalmış ve samimi konuşmalara uygun bir ortam oluşmuştu. Churchill anılarında şöyle yazmaktadır:

> Bu tür yemekler uzun sürer. Daha ilk başta şerefe kadehler kaldırıldı ve kısa da olsa birkaç samimi söz söylendi. Böylesi ziyafetlerin genelde içki âlemine ve ayyaş meclisine dönüştüğü hakkında bir sürü hikâye duymuştum. Fakat öyle olmadı ve seviye düşmedi. Stalin, çalışma arkadaşları ve çevresindeki zevat, her kısa konuşmadan sonra kadehlerini kaldırıyor, sonra içindeki içkiden bir yudum alıp tekrar masaya koyuyorlardı. Ben de epeyce içmiştim... Stalin ortamı yumuşatmaya ve meclise samimiyet katmaya gayret ediyordu, ne de olsa görüşmelerin resmi kısmı geride kalmıştı. O, bana, Bernard Shaw ile Lady Astor'un Moskova ziyaretini anlattı. Onlar, Stalin'e, Lloyd George'u davet etmesini önermişler, Stalin ise, kendi anlattığına göre, onun devrimci Sovyet cumhuriyetine yönelik silahlı müdahaleye öncülük ettiğini belirterek bunu kabul etmemiş. Lady Astor, cevaben, bunun doğru olmadığını, onu Churchill'in yoldan çıkardığını ve buna zorladığını söylemiş. Stalin şöyle demiş: "Olabilir, ancak o Başbakandı ve solcuydu. Onun öyle ya da böyle bir sorumluluğu vardı; biz, sahte dostlardansa açık düşmanları tercih ederiz." Stalin bunları söylerken benim samimiyetime değer verdiğini ve ikiyüzlülüğe karşı tavizkâr olmadığını ima ediyordu. Lady Astor ona şöyle cevap vermiş: "Churchill artık bitmiştir, politikada yeri yoktur." Stalin ise, İngiliz halkının zor günlerde bu emektara ihtiyacı olabileceğini ve onun daha son sözünü söylemediğini söylemiş. Ben Stalin'in anlattıklarını teyit ettim: "O hanımefendi doğruyu söylemiş, çünkü ben silahlı müdahaleye en aktif şekilde katılmıştım ve bu konunun bir problem olmasını istemem." Stalin samimi bir şekilde gülümsedi ve ben şöyle sordum: "Beni affettiniz mi?" Tercüman Pavlov, onun sözlerini "Başbakan bunların geçmişe ait olduğunu, geçmiş hakkında ise Tanrı'nın karar vereceğini söylüyor" diye çevirdi.*

15 Ağustos'ta Churchill ile Stalin son bir görüşme daha yaptılar. Churchill burada "Almanlar Kafkasya'yı aşarak Bakü'ye, sonra da güneye inip İran ve Türkiye'ye sokulamazlar mı?" diye sorunca, Stalin haritaları masaya serip şöyle demişti: "Biz onları durduracağız. Onlar dağları geçemeyecekler. Hani Türklerin güya Türkistan'da bize saldıracakları hakkında söylentiler dolaşıyor ya. Eğer böyle bir şey olursa onları ezeriz." Churchill, bunların abartılı söylentiler ve masallar olduğunu söylemişti:

> Görüşmemiz, yaklaşık bir saat sürdü ve sonunda ben ayağa kalkıp vedalaşma faslına geçtim. Stalin sanki biraz mahcup olmuş gibiydi. Görüşmelerdeki ses tonunu değiştirmiş ve daha samimi bir şekilde konuşmaya başlamıştı. Bana şöyle dedi: "Siz şafak vakti, erkenden yola çıkacaksınız. Hadi bize gidelim de bir şeyler içelim, ne dersiniz?" Aslında her zaman bu tür bir politikadan yana olduğumu söyledim. O, beni çok sayıda uzun koridor ve dehlizden geçirip Kremlin arazisinin içindeki ıssız bir köprüye kadar götürdü ve birkaç adım sonra da onun oturduğu daireye girdik. Bana odaları gösterdi, bunlar biri yatak odası,

* Belki de Stalin şöyle demişti: "Bunlar artık mazide kaldı. Tanrı affeder."

biri yemek odası, biri çalışma odası ve biri de büyük bir banyo olmak üzere dört adetti; odalar pek geniş sayılmazdı, daire sade bir biçimde ve iyi döşenmişti. Önce hizmetçi bayan ortaya çıktı, ardından sarı saçlı güzel bir kız geldi ve çok itaatkâr bir şekilde babasını öptü. Stalin bana şöyle kinayeli bir ifadeyle baktı ve sanki şunu demek istedi: "Görüyorsunuz işte, biz bolşeviklerin de bir aile hayatı vardır." Stalin'in kızı sofrayı kurmaya başladı, ardından hizmetçi bayan şişeleri getirdi ve az sonra masada tam bir şişe bataryası oluştu. Derken bana sordu: "Molotov'u da çağırsak mı, ne dersiniz? Ortak bildiri konusunda endişeli... Bunu da burada halledebiliriz." Akşam saat 8.30'da başlayan ziyafet, konuşmalar ve sohbetle gece 2.30'a kadar sürdü. Fakat saat 01.00 civarında Cadogan ortak bildiri taslağıyla odaya girince, sohbet meclisi iş yemeğine dönüşmüşü. Bildirinin son şekli üzerinde çalışmaya başladık. Cepheden gece boyu kendisine iletilen raporları okumak için Stalin bir ara dışarı çıktı. Yaklaşık 20 dakika sonra döndü ve o zaman ortak bildiri konusunda mutabakata vardık. Nihayet saat 02.30'da, ben ayrılacağımı söyledim.

Üç saat sonra Churchill'in uçağı Moskova'dan ayrılmış ve güneye yönelmişti. Görüşmelerin sonuçlarına gelince, o sırada cephedeki durum çok ağır olsa da, Stalin, Churchill'i etkilemek ve işbirliğini derinleştirmek için gerekenleri yapmıştı. Sovyet tarafının kozları azdı, ancak İngiltere de zor bir durumdaydı. W. Churchill'in Stalin'le yaptığı görüşmeler tarihi öneme sahipti, çünkü dünya kamuoyunun dikkatini çeken bu ziyaret savaşın gidişatını etkilemişti; özellikle de, bu zirve görüşmesini duyunca Hitler'in morali çok bozulmuştu. Churchill'in, SSCB'ye yaptığı ziyaretle ilgili olarak Avam Kamarası'nda 8 Eylül 1942'de yaptığı konuşma Stalin'in onu etkilediğini gösteriyordu. Başbakan şöyle diyordu:

En ağır ve çileli günlerinde, başında böyle büyük bir önder ve kararlı bir kumandanın bulunması Rusya için Tanrı'nın bir lütfudur. Stalin oldukça önemli bir şahsiyettir; onun, içinde bulunduğu fırtınalı ve zor şartlarda ayakta durabilecek kadar kuvvetli bir iradesi ve keskin bir zekâsı vardır. O, tükenmez sabrı, dayanma gücü ve enerjisi ile çevresindekileri de etkilemekte ve kötümser düşünceleri ortadan kaldırmaktadır. Yanı sıra o, gayet sade biridir, konuşurken dürüst ve samimidir, en acı sözleri bile evirip çevirmeden söylemektedir. Gerektiğinde tartışmayı bilirim ve bu konuda iddialıyımdır, ancak Avam Kamarası'nda edindiğim bunca yıllık tecrübeye rağmen, onun liderlik yeteneği karşısında şapka çıkarıyorum. Öncelikle Stalin'in durumu kurtaran bir mizah duygusu vardır ve bu, bütün insanlar ve halklar için oldukça önemli bir hususturur; büyük şahsiyetler ve önderler için ise, bu, özellikle önemlidir. Stalin bende çok deneyimli, soğukkanlı ve bilge bir şahsiyet izlenimi bıraktı, yani burada, hayallere kapılmayan ve ayakları yere basan gerçekçi bir liderden bahsediyoruz. Bu savaşta iyi ve güvenilir dost olacağımız konusunda onu ikna edebildim, fakat yine de bunu sözde değil, işte görmek lazımdır.

Stalin, Roosevelt ile de temas halindeydi, ancak onunla Churchill'le olduğu kadar yoğun bir diyalog kuramamıştı. Mesele

sadece aradaki mesafenin uzaklığı değildi, ABD Başkanı'nın sakatlığını da dikkate almak gerekiyordu. 12 Nisan 1942'de, ABD Başkanı, Stalin'e, yazın Alaska'da, sınır bölgesindeki uygun bir yerde birkaç günlük bir buluşma teklif etti. Yine Roosevelt, 19 Ağustos 1942'de, Churchill'le birlikte Moskova'daki görüşmelere katılamadığı için üzüntülerini iletti. 2 Aralık 1942'de ise, o, Stalin'e liderlerin katıldığı üçlü bir zirve yapılmasını önerdi ve kendisiyle yüz yüze görüşmeyi çok istediğini belirtti. Bu öneriye göre, zirve görüşmeleri gizli bir ortamda, Afrika'nın liderlerin üçü için de uygun olan güvenli bir yerinde düzenlenebilirdi. Roosevelt, buluşmanın Güney Cezayir'de veya Hartum ya da civarında yapılabileceğini, görüşme yerinde önceden güvenlik tedbirleri alınarak ve giriş çıkışlar kapatılarak basının da engellenebileceğini bildiriyordu. ABD Başkanı, zirve görüşmeleri için 15-20 Ocak 1943 zaman dilimini uygun buluyordu. Ne var ki Stalin, liderlerin üçlü bir zirve yapmaları fikrini desteklese de, Afrika'da buluşma önerisini kabul etmiyor ve şimdilik ülkeden ayrılamayacağını yazıyordu:

> Şunu söylemeliyim ki böyle gergin ve zor bir zamanda buradan bir gün için bile ayrılmam mümkün değildir. Halen kış dönemi kapsamında çok önemli operasyonlar gündemdedir ve Ocak ayında bizi oldukça kritik günler beklemektedir. Hatta durum daha da zorlaşabilir.

Roosevelt üçlü zirve konusundaki ikinci teklifinde 1 Mart 1943'te Kuzey Afrika'da uygun bir yerde buluşmayı önerdiyse de, Stalin yine olumlu cevap vermedi. Nihayet 5 Mayıs 1943'te, Roosevelt, Churchill'in katılmayacağı ikili bir zirve önerdi; ABD Başkanı, toplantı yeri olarak bu sefer Sudan yerine İzlanda'yı tercih etmişti:

> Hartum, Britanya'nın kontrolündeki bir yerdir. İzlanda'yı çok severim. Doğrudur, burası da uzak kalıyor ve çok uzun bir uçak yolculuğu söz konusudur, fakat bir şekilde görüşmek de şart. Öte yandan, kabul edersiniz ki Başbakan Churchill'i davet etmemek nezaketsizlik olacaktır. Ben, Bering Boğazı bölgesinde, sizin veya bizim tarafta buluşmayı teklif ediyorum. Üstelik delegasyonları da sayıca sınırlı tutarız. Bana, Harry Hopkins, tercüman ve stenograf eşlik ederler. Sizinle ben resmi görüşmeler yapacak değiliz, sadece fikir alışverişinde bulunup ortak çıkarları tespit etmeye çalışırız. Herhangi bir resmi anlaşma veya deklarasyona ihtiyaç olacağını da sanmıyorum.

Stalin bu teklifi aldığı sırada Almanların yaz taarruzu bekleniyordu ve cephedeki durum oldukça kritikti. Üç hafta sonra, 26 Mayıs 1943'te, Stalin şu cevabı gönderdi:

> Böyle bir buluşmaya ihtiyaç olduğunu ve bunu ertelemenin yanlış olduğunu kabul ediyorum. Fakat bahsettiğim hususların ne kadar önemli olduğunu da anladığınızı düşünüyorum; bugünkü şartlarda, yaz aylarında, cephede ülkenin kaderini belirleyecek gelişmeler söz konusudur

ve Sovyet kuvvetleri çok büyük bir sınavla karşı karşıyadır. Haziran'da cephede neler olacağını görmeden, gelişmeleri kontrol altına almadan Moskova'dan ayrılıp bir yere gelemem. Bu nedenle Temmuz veya Ağustos ayında buluşmanın daha doğru olacağını düşünüyorum. Bunu kabul ediyorsanız, ben, buluşmadan iki hafta önce size haber vermeyi kabul ediyorum. Böylece Temmuz veya Ağustos'ta belirlenecek bir günde buluşabiliriz, yani benim öneregeğim tarihi uygun görürseniz, ben buluşma yerine gelirim. Buluşma yeri hakkındaki teklifimi Moskova'da bulunan eski Büyükelçiniz J. Davies aracılığıyla ileteceğim.

Ne var ki Başkan Roosevelt'in bunu takip eden 4 Haziran 1943 tarihli mesajını aldıktan sonra Stalin'in artık onunla buluşmak istediği pek söylenemez. Çünkü bu mesajda, Amerika ve Britanya askeri yönetimlerinin savaşla ilgili ana planları açıklanıyor ve Sovyetler Birliği'ne her türlü desteğin verilmesinin müttefiklerin başlıca stratejik hedefi olduğu kaydedilmekle birlikte, planlanana bakılırsa, bu destek, ortak savaş operasyonları yerine, askeri işbirliği, Almanya'ya karşı kullanılan bombardıman uçaklarının geliştirilmesi, bunların sayısının ve kapasitesinin artırılmasıyla sınırlı tutuluyordu. Bu plana göre, Kuzey Fransa yerine, İtalya'yı savaş dışı bırakmak amacıyla, Sicilya Adası'na çıkarma yapılacaktı. Stalin, Roosevelt'in bu mesajına, bir hafta sonra, 11 Haziran 1943'te şöyle cevap veriyordu:

> Sizin, stratejik konularda Bay Churchill'le birlikte aldığınız bazı kararlar hakkında bilgi verdiğiniz mesajınızı 4 Haziran'da aldım. Bilgiden dolayı teşekkür ederim. Mesajınızdan anlaşıldığı üzere, bu kararlarınız, Bay Churchill ile bu yılın başında aldığınız kararlarla çelişmektedir ve Sizin Batı Avrupa'da ikinci cephenin açılma tarihi konusundaki fikriniz değişmiştir... Şimdi, Mayıs 1943'te, Siz, Bay Churchill'le birlikte, İngiliz ve ABD silahlı kuvvetlerinin Batı Avrupa'da savaşa girmesini 1944 baharına erteleme kararı almışsınız. Yani 1942'de 1943'e ertelenmiş olan Batı Avrupa'da ikinci cephenin açılması, şimdi bir kez daha ve artık 1944 baharına erteleniyor. Bu kararınız, iki yıldır bütün gücünü seferber ederek, son derece vahim şartlarda ağır kayıplar vererek Almanların ve uydularının ana kuvvetlerine karşı ölüm kalım savaşı veren Sovyetler Birliği için büyük bir şansızlıktır. Biz, tek başımıza, sadece kendi kuvvetlerimizle, oldukça güçlü ve hâlâ çok tehlikeli olan düşmanla sadece ülkemiz için değil, müttefiklerimiz için de savaşıyoruz, siz ise zorluk çıkarıyorsunuz. İkinci cephenin açılmasının tekrar ertelenmesinin, İngiliz ve Amerikan ordularından ciddi destek bekleyen Sovyet halkında ve ordumuzda nasıl bir izlenim bırakacağından bahsetmeye lüzum var mı, bilmem. Bunca kayıp ve zayiat verilirken, Sovyet hükümetinin bu kararınızı anlayışla karşılaması mümkün değildir; üstelik bu karar, onun fikri sorulmadan ve onunla ortak görüşmeler yapılmadan alınmıştır ve savaşın bundan sonraki seyri açısından ağır sonuçlara yol açabilir.

Başkan Roosevelt'e gönderilen bu mektupta dile getirilen sitem ve eleştirilere cevap vermeye çalışan Churchill oldu. Churchill, 19 Haziran'da Stalin'e gönderdiği ayrıntılı mesajda, Kuzey Fransa'ya

yapılacak çıkarma operasyonunun neden ertelendiğini anlatmaya ve bu tutumun gerekçelerini ortaya koymaya çalışıyordu. Sovyet halkı ve yönetiminin yaşadığı hayal kırıklığı konusunda Stalin'in haklı olduğunu belirten İngiliz Başbakanı, bu kararın mevcut şartlarda alınabilecek en uygun karar olduğunu tekrarlıyordu. Stalin ise, 24 Haziran 1943'te Churchill'e yazdığı cevapta, onun ve Roosevelt'in ikinci cepheyi açacaklarına dair daha evvel söylediklerini ve vaatlerini hatırlatıyor, verilen sözlerin tutulmadığını belirterek şu sonuca varıyordu:

> Burada mesele sadece Sovyet hükümetinin uğradığı hayal kırıklığı değildir; bizim çok ağır şartlara rağmen müttefiklerimize karşı beslediğimiz güven de söz konusudur. Unutmayalım ki Batı Avrupa ve Rusya'nın işgal edilmiş topraklarındaki milyonlarca insanın hayatından bahsediyoruz. Verilen kayıp düzeyi giderek azalsa da Sovyet kuvvetleri çok ağır kayıplar vermiştir ve bu korkunç zayiatla mukayese edildiğinde İngiliz ve ABD ordularının kayıpları pek fazla sayılmaz.

Churchill, 27 Haziran'da yazdığı mesajda, yine aldıkları kararı haklı göstermeye ve Stalin'in gönlünü almaya çalışıyor, Büyük Britanya'nın 22 Haziran 1941'e kadar Hitler'e karşı tek başına savaştığını hatırlatıyor, çıkarma operasyonunun ertelenmesinin doğru olduğunu söyleyerek bazı varsayımları tekrarlıyordu. Son olarak, aradan altı haftalık bir süre geçtiği halde Almanların Sovyet cephesinde üçüncü taarruz için hazırlıklarını tamamlayamadığını da kaydeden Churchill, Hitler'in düşmana hangi yönde, ne kadar kuvvetle darbe indirilmesi gerektiği konusunda karar veremediğini belirtiyordu. Onun fikrince, Alınanların yazın yapmaları beklenen taarruz belki de hiç gerçekleşmeyecekti. Churchill, Stalin'e bu örneği, çıkarma operasyonu yapma kararının da, aynı şekilde, ne kadar zor olduğunu göstermek için veriyordu. Fakat Churchill'in tahmini doğru çıkmadı ve onun mektubundan 12 gün sonra Almanlar taarruza geçtiler.

1943 Haziranı sonundan Ağustos başlarına, yani Kızıl Ordu'nun Belgorod ve Oryol'u kurtarmasına kadar, Stalin'in Churchill ve Roosevelt'le doğrudan teması olmadı. Stalin, Kursk Savaşı'nda kazanılan zaferden sonra müttefiklerle yeniden temasa geçti ve 8 Ağustos'ta ABD Başkanı'na şunları yazdı:

> Ancak şimdi, cepheden döndükten sonra, Sizin 16.07.43 tarihli son mesajınıza cevap yazabiliyorum. Sanırım burada nasıl bir savaş durumu yaşandığının farkındasınız ve cevabımın gecikmesinin nedenini biliyorsunuz. Cephedeki durum nedeniyle, ben, şu anda uzaklara bir yolculuk yapamam ve Bay Davies aracılığıyla Size verdiğim sözü, bu yaz ve sonbahar için ne yazık ki tutamayacağım. Buna rağmen ilişkileri ve görüşmeleri sürdürmekte yarar vardır ve ben, ilgili temsilcilerimizin

Astrakhan veya Arkhangelsk'te buluşmalarını öneriyorum. Siz kendiniz gelmeseniz de temsilcinizi gönderebilirsiniz. Churchill'le birlikte, iki devletin değil, üç devletin temsilcileri arasında görüşmeler yapılabilir.

Ardından üç lider arasında yoğun temaslar başladı ve ne zaman, nerede görüşüleceği, temel bir mesele haline geldi. Stalin, Batılı liderlerin Alaska'da veya Mısır'da buluşma önerisine sıcak bakmıyor, onlar da Stalin'in zirve görüşmesinin Arkhangelsk, Astrakhan veya Tahran'da yapılması önerisini kabul etmiyorlardı. Stalin'in önerisiyle, zirve görüşmesinden önce, Moskova'da, üç devletin dışişleri bakanlarının katıldığı bir konferans düzenlendi. Bu konferansta, Stalin, ABD ve Britanya Dışişleri Bakanları Cordell Hull ve A. Eden'la görüştü ve müttefikler arasındaki işbirliğiyle ilgili konular ayrıntılı bir şekilde ele alındı. Birçok stratejik hususu değerlendiren taraflar, savaşın en kısa sürede bitmesi için gereken adımları görüştüler ve savaş sonrasına yönelik bazı jeopolitik konulara değindiler. SSCB, Japonya'yı kışkırtmak istemiyordu ve bu yüzden, ilk aşamada Çin'in de konferans deklarasyonuna imza atması önerisine karşı çıkmıştı. Ancak sonuçta Stalin bunu kabul etti ve Çin Büyükelçisi Fu Bin Çan, Molotov, Hull ve Eden'la birlikte, dört devletin genel güvenlik deklarasyonunu imzaladı. Bu konferans sırasında, Stalin, ilk defa SSCB'nin Japonya'ya karşı savaşa girmeye hazır olduğundan söz etti.

30 Ekim 1943'teki konferans oturumuna katılan V. Berejkov hatıralarında şöyle yazmaktadır:

Derken Stalin'in Hull'un sırtının üzerinden bana doğru döndüğünü ve bir parmak işaretiyle beni yanına çağırdığını fark ettim. Onu duyabilmek için iyice yaklaştım. Çok alçak bir sesle şöyle dedi: "Söylediklerimi dikkatle dinleyin. Hull'a kelimesi kelimesine şunu tercüme edin: 'Sovyet hükümeti Uzakdoğu'daki durumu görüşmüş ve Avrupa'da savaş bittikten ve müttefikler Hitler Almanya'sını dize getirdikten hemen sonra Japonya'ya karşı bir harekât başlatma kararı almıştır.' Hull, bunu bizim resmi tutumumuz olarak Roosevelt'e iletsin. Fakat biz şimdilik bunu gizli tutuyoruz, afişe etmek istemiyoruz. Siz de alçak sesle çevirin ki başkaları duymasın. Anladınız mı?" Anladığımı fısıldadım. Ben bunları kendisine çevirince Hull son derece heyecanlandı. Amerikalılar böyle bir kararı çoktandır bekliyorlardı ve şimdi ABD hükümeti, bu önemli konuda Moskova'nın resmi tutumunu öğrenmiş oluyordu. Beyaz Saray'dakiler, Sovyet ordusunun Japonya'ya karşı yürütülen savaşa katılması sayesinde en azından bir milyon ABD askerinin hayatının kurtulacağının hesabını yapmışlardı. 1945'te, Potsdam Konferansı'nda Başkan Truman'ın kafasını meşgul eden konu da bu olacaktı. Stalin SSCB'nin Japonya'ya karşı savaşa gireceğini teyit edince, Truman çok memnun kalmış ve eşine, konferansta önüne koyduğu temel hedefe ulaştığını, hayatı kurtulacak Amerikalı gençleri düşündüğünü yazmıştı... Peki, Stalin bu kararı Amerikalılara neden ilk defa Ekim 1943'te bildirmişti? Bence bunun iki

nedeni vardı. Birincisi, konferans Stalingrad ve Kursk zaferlerinden sonra yapılmıştı ve Sovyet orduları hızlı şekilde Batı yönünde ilerliyorlardı. Dolayısıyla Japonların, Moskova'nın bu kararını duysalar bile, Primorye'de (Japon Denizi kıyıları) bir harekât düzenlemeleri olasılığı asgariye inmişti. İkincisi, Japonya ile savaşa Almanya yenildikten sonra girileceğini belirterek, Stalin, müttefiklerin Kuzey Fransa'ya yapacakları çıkarma operasyonu konusunda acele etmelerini istemişti. Almanya yenilmediği sürece, SSCB, Japonya ile savaşmayacaktı.

Moskova Konferansı sırasında ve sonrasında, liderler, zirve görüşmelerinin yeri ve tarihi konusunda sıkça yazışmışlardır. Roosevelt, sırasıyla, Asmara (Eritre) ve Basra'yı öneriyordu. Stalin ısrarla Tahran'ı teklif ediyor ve yer Tahran olmayacaksa kendisinin yerine Molotov'un geleceğini belirtiyordu. Stalin, bu hususu Hull ile görüşürken, meselenin inatçılıkla ilgisi olmadığını kaydediyordu. O, çok kritik ve önemli bir zamanda Genelkurmay'dan ayrılmak istemediğini söylüyor, Almanya'yı yenmek için kırk yılda bir gelecek bir fırsat doğduğunu belirtiyordu. Harriman, Roosevelt'e gönderdiği telgrafta şöyle yazıyordu:

> Stalin'in Başkan'la bir araya gelmek istediğinden eminim, ancak onun için en önemli konu savaşın gidişatıdır. Ayrıca çevresindekiler de ona baskı yapıyorlar ve buradan ayrılmasını istemiyorlar, çünkü buna alışmışlar.

Harriman'ın gerekçeleri Başkan'ı ikna emişti ve Roosevelt, 8 Kasım 1943'te, o sırada Sovyet işgal bölgesinde bulunan Tahran'da buluşmayı kabul etti. Stalin'in Moskova'dan ayrılması ve Tahran yolculuğu azami derecede gizli tutuldu ve bu konuda bilgi sızmaması için olağanüstü önlemler alındı. Tahran Konferansı'na katılan S.M. Ştemenko'nun anılarına göre, Stalin ve Voroşilov'la birlikte yolculuk ettiği trenin nereye gittiğini onun kendisi de bilmiyordu. Yolculuk sırasında, o, cephedeki durum hakkında düzenli şekilde bilgi alıyor ve gelişmeleri Stalin'e iletiyordu. Ştemenko, Tahran'a gittiklerini, Bakü'ye varıp da buradaki havaalanında Stalin ve Voroşilov'la birlikte uçağa bindikten sonra öğrenmişti. Bu arada Molotov'la Beria da Tahran'a gitmişlerdi.

Burası cephelerden çok uzakta olsa ve İran toprakları kuzeyden Sovyet, güneyden İngiliz birliklerince işgal edilmiş bulunsa da, Almanlar Tahran'da buluşacak üç lidere karşı bir komplo düzenlemeye karar vermişlerdi. Laslo Havas'ın, Rusça çevirisi Moskova'da, 1999'da, Veçe Yayınları'ndan çıkan *Büyük Üçlüye Karşı Komplo* adlı kitabında bu konuda ayrıntılı bilgi verilmiştir. Üç büyük devletin istihbarat birimleri komplo hazırlığını haber almışlardı. Tahran'daki Sovyet ve İngiliz büyükelçilik binaları birbirine komşu, ABD büyükelçilik binası ise onlara uzaktı ve Roosevelt'in her gün toplantı ye-

rine arabayla gelip gitmesi gerekiyordu. Başkanı tehlikeye atmamak için, Stalin, Roosevelt'in Sovyet Büyükelçiliği binasında ikamet etmesini istedi. Churchill'in yazdığı gibi, SSCB'nin ta Çar zamanında yapılmış devasa büyükelçilik binası öteki ülkelerinkinden 3-4 misli daha büyüktü ve arazisi de çok geniş olan yapının çevresinde Sovyet askerleri ve güvenlik ajanları tarafından her türlü önlem alınmıştı. İlkin bu daveti kabul etmeyen Başkan, Harriman'ın tavsiyeleri üzerine daha sonra ikna olmuştu. Böylece Tahran Konferansı'nda Stalin'in ilk buluştuğu lider Roosevelt oldu. Ne var ki bu görüşme Churchil'le Roosevelt'in görüşmesinden daha önce gerçekleştiği için, A. Harriman'a göre, İngiliz Başbakanı'nın keyfi kaçmıştı.

Bu görüşmelerde tercümanlık yapan V. Berejkov'un anıları, Stalin'in Roosevelt'le buluştuğu zaman her sözünü tarttığını ve dikkatle seçtiğini, bütün detayları önceden düşündüğünü ortaya koymaktadır. Berejkov salona girdiğinde Stalin orada onu bekliyordu:

> Stalin ağır adımlarla yürüyerek masadaki Gertsogovina Flor paketinden bir tane sigara aldı ve kibritle yaktı. Gözlerini süzerek bana baktı ve sordu: "Yol sizi çok mu yordu? Tercüme yapmaya hazır mısınız? Konuşma çok önemli olacak" Bakü'de gece çok iyi dinlendiğimi, kendimi normal hissettiğimi ve tercüme yapmaya hazır olduğumu söyledim. Stalin yeniden masaya yaklaştı, sigara paketini masaya bıraktı, sönmüş olan sigarasını kibritle yeniden yaktı ve kibriti söndürüp bana divanı gösterdi: "Ben şurada, kenarda oturacağım. Roosevelt'i tekerlekli sandalyede getirecekler ve bence, o, sizin oturacağınız koltuğun soluna yerleşirse iyi olur." Ben, "Tamam, Yoldaş Stalin, anlaşıldı" dedim.

Aslında konferans hazırlıkları çok önceden başlamıştı ve bazı önemli detayları sadece Beria ve emrindeki uzmanlar biliyorlardı. Büyükelçilik binasında bir dinleme sistemi kurulmuştu ve "böcek"leri binaya yerleştirenlerden birisi de L.P. Beria'nın oğlu Sergo'ydu. Roosevelt Sovyet Büyükelçiliği binasına taşınmayı kabul edince, Sovyet istihbarat elemanları onun kaldığı odaya ve komşu mekânlara dinleme "böcek"leri koymuşlardı. Sergo Beria'nın anılarına göre, Başkan, Başbakan Churchil ile yaptığı görüşmelerden önce ve sonra söz konusu odada ilgililerle konuşuyor, ayrıca dinlenme saatlerinde ve boş zamanlarında çevresindeki görevlilerle burada birlikte oluyordu. Dinleme cihazları sayesinde konuşmalar teybe kaydediliyor ve hemen çevirisi yapılıyordu. Sergo Beria'nın yazdıklarına bakılırsa, Stalin Tahran'da onunla karşılaştığında ona şöyle demişti:

> Senden sürekli haber alıyorum, Akademideki eğitimini de takip ediyorum. Aslında bu iş için seni ve diğerlerini özellikle seçtim, çünkü siz yabancılarla resmi olarak hiç karşılaşmıyorsunuz. Mesele şu ki yapmanız gereken iş etik değil... Evet, Sergo etik değil bu... Ama ben bunu yapmak zorundayım. Aslında temel mesele şu anda çözülüyor: Onlar bize yardım edecekler mi, yoksa etmeyecekler mi? Ben bunu bilmek zo-

rundayım, nüansları bilmeliyim... Seni ve diğerlerini bizzat bunun için seçtim. Biliyorum ki siz sadıksınız, işinize bağlısınız. İşte senin yapacağın iş budur, görevini yapmalısın...

Sergo Beria daha sonra şunları anlatmaktadır:

Arkadaşlarımla yapacağım işin bazı zorlukları vardı; birçok kişinin konuşmalarını içeren kayıtların sadece Stalin'i ilgilendiren kısımlarını hazırlayacaktık. Öncelikle Churchil'le Roosevelt'in arasındaki konuşmalar ve sohbetler ile kurmaylar arasındaki konuşmalar metin haline getiriliyordu. Her sabah, oturumlardan önce, bu metinleri Stalin'e ben götürüyordum. Rapor denebilecek esas metin birkaç sayfaydı ve burada onu ilgilendiren başlıca hususlar belirtiliyordu. Elbette ki bütün kayıtlar Rusçaya tercüme ediliyordu, fakat Stalin, İngilizce metnin de hep elimizin altında hazır bulunmasını istiyordu. O, her gün, bir veya bir buçuk saat boyunca bizimle birlikte çalışıyordu. Bence, bu çalışma, konferansta onun eline ek kozlar veriyordu. O, gerçekten kılı kırk yarıyordu. En ufak detaylar bile gözünden kaçmıyordu. Elinde her bir konu veya sorunla ilgili bilgi veya rapor bulunuyordu. Konuşulan meseleyi önceden irdeliyor ve hazırlık yapıyordu. Örneğin, bizim verdiğimiz Rusça metni okuyor ve soruyordu: "Peki bu sözleri inanarak mı, yoksa öylesine mi söylemiş? Sence bu ifadeyi neden kullanmış? Ne diyorsun, bu sözler taviz ver anlamına geliyor mu? Sanırım, bu ısrar edeceğini gösteriyor, değil mi? Bir kararsızlık mı var, ne dersin?" Bütün bunları cevaplamak için İngilizce metne bakıyorduk, ancak dil konusunda uzman olmak gerekiyordu; ayrıca teknik uzmanların metne dair kendi kayıtları da incelenmeliydi. Çalışma çok yorucuydu; konuşma kayıtlarındaki ses tonunu, üslubu, tonlamayı ve diğer nüansları da dikkate almak gerekiyordu. Bu çalışmalar elbette ki gizliydi ve sanırım, Stalin'in dışında bundan haberi olan kişi sayısı çok azdı.

V. Berejkov'un anılarına bakılırsa, Stalin, Roosevelt'le ilk görüşmesine de çok sıkı hazırlanmıştı:

Stalin yeniden odada volta atmaya başladı, düşünceliydi. Birkaç dakika sonra kapı açıldı ve Filipinli hizmetçi, Roosevelt'in oturduğu tekerlekli sandalyeyi odaya soktu. Başkan, sandalyeye iyice yerleşmiş bir halde gülümsüyordu, selamlaşmak üzere elini uzattı:

"Günaydın Mareşal Stalin. Sanırım biraz geç kaldım, kusura bakmayın."

"Hayır, tam zamanında geldiniz. Ben biraz erken geldim, doğrusu. Ev sahibi olarak buna mecburum, ne de olsa siz bizim misafirimizsiniz, Sovyet topraklarındasınız diyebiliriz."

"Hayır, itiraz ediyorum. Biz kesin olarak anlaşmıştık ve tarafsız bir bölgede buluşacaktık. Üstelik ben burada ikamet ediyorum ve siz benim misafirimizsiniz."

"Peki, tartışmayalım. İyisi mi, Siz yerleşebildiniz mi, rahat mısınız, onu söyleyin? Belki bir isteğiniz vardır, var mı?"

"Hayır, teşekkür ederim, her şey tamamdır ve ben daha iyisini düşünemezdim."

Uzun zamandan beri beklenen görüşme bu tür karşılıklı iltifatlarla başladı, sonra Stalin'in ünlü piposundan söz ettiler, ardından tütünün zararları ve doktorların tavsiyelerini dinlemek gerektiği hakkında konuşuldu. Sonra Stalin şunu sordu:

"Sizin bugünkü oturumun gündemiyle ilgili olarak herhangi bir teklifiniz var mı?"

"Benim fikrimce, görüşebileceğimiz konuların sınırlarını şu anda kesin olarak belirlemek zorunda değiliz. Sadece bugünkü durum ve geleceğe yönelik planlar hakkında, genel konularda bir fikir alışverişi yapılırsa doğru olur."

Roosevelt'in ricası üzerine Stalin Sovyet-Alman cephe hattındaki son durumu anlattı, sonra diğer bazı ülkelerin tutumları ele alındı ve tarafların birçok hususta aynı görüşte oldukları anlaşıldı. İki lider, özellikle de Fransa konusunda tamamen hemfikirdiler. Stalin ve Roosevelt, Fransa'nın Suriye, Lübnan ve Çinhindi'ndeki sömürgeci yönetiminin aynen devam etmesinde bir yarar görmediklerini dile getirdiler. Stalin, müttefiklerin, orada Fransa yeniden sömürgeci bir yönetim kursun diye Çinhindi'ni kurtarmaları, kan dökmeleri ve fedakârlık yapmaları gerektiğini düşünmediğini söyledi. Roosevelt, Churchill'in, sömürge düzeninin kaldırılması ve yerine ezilen halkların kendi kendilerini yönetmeleri düzeninin geçirilmesine ilişkin yaklaşımı kabul etmediğini bildirdi. Hindistan'ın Churchill için hassas bir mesele olduğu konusunda ironiyle şakalaşan her iki lider de, konferansta bu hususta uzak durmanın daha iyi olacağını söylediler.

Harriman'ın anılarına göre, F.D. Roosevelt, Hindistan'dan bahsederken, hiç beklenmedik bir biçimde, Stalin'inkilerden bile daha radikal bir fikri dile getirmişti. O, Hindistan'da, aşağıdan başlayarak Sovyet benzeri bir reform yapılmasının en iyi çözüm olacağını söylüyordu. Buna cevaben, Stalin, Hindistan'ın çok karmaşık bir toplumsal yapısı olduğunu, bölgelere göre değişen kültürler ve mezhepler bulunduğunu, bunların kast yapısı yüzünden birbiriyle kaynaşamadığını belirtmişti. Harriman şöyle devam etmektedir:

Bence, Hindistan konusunda, Stalin, Roosevelt'e göre çok daha fazla bilgiye sahipti, bunu itiraf etmek gerek. Onun Hindistan toplumunun karmaşık sorunları hakkındaki düşünceleri ilgimi çekmişti. Onunla konuşurken, onun diğer ülkelerin tarih ve kültürü hakkında ne kadar bilgili olduğunu görüyor ve hayret ediyordum. Halbuki o neredeyse hiç seyahat etmeyen biriydi.

V. Berejkov ise, Roosevelt ile Stalin'in görüşmesi hakkındaki anılarını anlatmaya şöyle devam etmektedir:

Tercümanın bir görevi de resmi protokolü düzenlemekti. Protokolü stenograf bayana dikte ediyorduk ve sonra telgraf olarak gönderilmek üzere kısa bir metin hazırlanıyordu. Stalin bu telgrafı bizzat okuyor ve üzerinde düzeltmeler yapıyordu. Görüşmeler Moskova'da yapıldığında, telgraflar şifreli olarak Londra ve Washington'daki büyükelçilere gönderiliyordu. Ama Tahran'da hazırlanan bu bilgi amaçlı telgraflar, ayrıca Politbüro'nun öteki üyeleri için Moskova'ya da gönderilecekti. Bazen

telgraf benim yazdığım şekliyle onun hoşuna gitmiyor ve Stalin kızmaya başlıyordu. Kabalık etmiyor, ancak durmadan sitem edip suçluyordu: "Burada oturup çeviri yapıyordunuz, işin içindeydiniz, fakat hiçbir şey anlamamışsınız. Yani şimdi burada yazdıklarınız önemli midir? Önemli olan şudur ki..." Elbette ki ben bir gazeteci değildim ve ne kadar gayret edersem edeyim yeterli olmuyordu. Sanırım o da bunun farkındaydı. Bu yüzden beni yeniden yazmam için göndermek yerine, önemli gördüğü hususları bana birer birer dikte ediyordu.

Stalin'le Roosevelt arasındaki kısa görüşmeden sonra, 28 Kasım 1943 saat 16.00'da Tahran Konferansı açıldı ve bu, Büyük Üçlü'nün birlikte yaptığı ilk zirve görüşmesiydi. Bu üçlünün kararları, savaşı takip eden yaklaşık elli yıl boyunca Avrupa'nın sınırlarını ve barış koşullarını belirleyecek ve bu düzen, 1990-1991'de SSCB dağılana kadar devam edecekti. Fakat elbette ki onlar, Tahran'da, elli yıl sonrasını tahmin edemezlerdi.

Liderler, öncelikle konferansın gerçekleşmesini çok önemli bir gelişme olarak değerlendirdiler ve bunun için katkıda bulunanlara ve çalışanlara teşekkürlerini bildirdiler. Onlar, konferansın sağladığı imkânları belirterek, bunların ilgili devletler için büyük önem arz ettiğini dile getirdiler. Churchill, üç büyük devletin liderlerini bir araya getiren konferansın insanlık tarihindeki en büyük kolektif güç gösterisi olduğunu söylüyordu:

> Ben, Tanrı'nın bize bahşettiği bu harika imkândan, insanlığa faydalı olma imkânından yararlanabilecek kadar erdemli ve bilge olmamız için dua ediyorum.

Stalin de buna benzer bir düşünceyi dillendirdi:

> Tarih bizi şımartıyor diye düşünüyorum. O, bize çok büyük bir güç ve oldukça büyük olanaklar sunmaktadır. Halklarımızın bize emanet ettikleri bu muazzam gücü ve iktidarı, buradaki görüşmelerde, işbirliği çerçevesinde, gereken şekilde kullanmak üzere her türlü gayreti göstereceğimizi umarım.

Stalin cephelerdeki son durumu anlattı ve bu arada Almanların Kasım sonunda Ukrayna'da, Jitomir ve Korosten çevresinde giriştikleri karşı taarruzdan bahsetti. Ardından taraflar, ikinci cephenin açılmasıyla ilgili konuları görüşmeye başladılar. Stalin, müttefiklerin 1944 için düşündükleri ilgili operasyon planlarına (Roma'nın işgali, Adriyatik Denizi kıyılarına çıkarma yapılması, muhtemelen Türkiye'nin de katılımıyla Yunan adalarına çıkarma yapılması, Güney Fransa'ya çıkarma yapılması ve Kuzey Fransa'ya çıkarma yapılmasını öngören "Overlord" operasyonu) dair bazı sorular sordu. Sonra da şöyle dedi:

> Ben Müttefiklerin sahip olduklan kuvvetleri böylesine dağıtmalarına karşıyım. Bence 1944 yılı için temel operasyon "Overlord" olmalıdır. Eğer bu operasyonla eşzamanlı olarak Güney Fransa'da da çıkarma harekâtı başlatılırsa, bu ordular Fransa'da bir araya gelecek kadar ilerleyebilirler... Ben şahsen böyle bir aşırılığı göze alırdım. Ben Roma'yı kurtarmayı bir kenara bırakır, İtalya'da savunmaya geçerek Güney Fransa'da operasyon başlatırdım ve Almanların Kuzey Fransa'daki güçlerinin bir kısmını buraya çekerdim.

Churchill, Sovyetler Birliği'nin savaştan sonraki nüfuz alanını sınırlı tutmak için, operasyonun Balkanlarda yapılması gerektiğini söylüyor, Stalin ise buna itiraz ederek "Overlord" operasyonunu temel tercih olarak ele aldıklarını belirtiyordu. Bu fikri destekleyen Roosevelt de, Akdeniz'de yapılacak bir harekâtın "Overlord" operasyonunu zayıflatacağını söyledi. Onun fikrince, operasyonlar planlanırken "Overlord" operasyonunun önceliği göz önünde tutulmalıydı. Stalin aşağı yukarı 10-15-20 Mayıs tarihlerinde Kuzey Fransa'ya çıkarma yapılmasında ısrar ediyordu. Buna itiraz eden Churchill ise kesin tarih vermekten kaçınıyordu, fakat ısrarlar karşısında sonunda Ağustos ayından söz etmek zorunda kaldı. Bu durum karşısında Stalin şöyle dedi:

> Eğer "Overlord" operasyonu, Bay Churchill'in belirttiği gibi Ağustos'ta başlayacaksa, uygunsuz hava şartları yüzünden faydalı olmayacaktır. Nisan ve Mayıs ayları "Overlord" için en uygun aylardır.

Stalin'in ısrarları sonuç verdi ve konferansın 30 Kasım tarihli oturumunda Roosevelt şu bilgiyi sundu:

> Bugün Churchill ve Roosevelt'in katıldığı değerlendirme toplantısında ortak karargâhlar şu kararı almışlardır: "Overlord" operasyonunun Mayıs 1944'te yapılması düşünülmektedir ve bu çerçevede Güney Fransa'ya çıkarma yapılacaktır.

Stalin'in ısrarları karşısında çaresiz kalan Churchill, "Overlord" operasyonu için iki hafta içinde kumandan tayin edileceği vaadinde bulundu.

Tahran Konferansı'nda, liderler, askeri konularla birlikte, savaş sonrasının barış şartlarını da ele aldılar ve öncelikle de SSCB'nin batı sınırı sorunu, "Polonya meselesi", Almanya'nın geleceği gibi konuları görüştüler. Bütün bunlar, birbirine bağlı ve sonuçta SSCB'nin güvenliği ile bağlantılı olan hususlardı. Churchill, söz konusu sorunların bütünlüğünü kabul ediyor ve durumu görsel olarak örneklemek için de SSCB, Almanya ve Polonya'yı üç kibrit çöpüyle gösteriyordu:

> Müttefiklerin karşısında duran en önemli meselelerden biri olan Sovyetler Birliği'nin batı sınırlarını belirleme sorununu çözmek için, bu üç kibrit çöpü de batı yönünde kaydırılmalıdır.

Churchill, SSCB'nin güvenlik endişelerinin gerekçelerini kabul etmekle birlikte, şunu teklif ediyordu:

> İlkesel olarak Polonya devletinin ve halkının anayurdu, Curzon Hattı diye bilinen çizgiyle Oder Nehri arasındaki topraklardır; ayrıca Doğu Prusya ve Oppeln eyaleti de buraya dâhildir. Ancak sınırın son şeklini belirlemek için titiz bir araştırma yapılması gerekir ve bazı noktalarda da nüfus iskânı yapılması ihtimali söz konusudur.

Stalin ise Eylül 1939'da belirlenmiş sınırlarının kabul edilmesinde ısrarcıydı ve bu sınırın Almanya ile yapılmış bir anlaşma sonucu çizilmiş olmasını bir sorun olarak görmüyordu:

> Ukrayna topraklarının Ukrayna'ya, Belarus topraklarının Belarus'a verilmesi söz konusudur; yani onlarla Polonya'nın arasından, Sovyet Anayasası ile hukuki olarak onaylanmış 1939 sınırı geçecektir... Bunun yanı sıra, ilk defa Aralık 1941'de A. Eden'a söylediklerimi burada da tekrar ediyorum: Rusların Baltık Denizi'nde donmayan limanı yoktur. Dolayısıyla bize bu denizde kışın donmayan Königsberg* ve Memel** limanları ile Doğu Prusya'nın bunların çevresindeki arazileri lazım. Üstelik tarihsel bağlamda buralar kadim Slav topraklarıdır. Eğer Churchill söz konusu arazinin bize verilmesini kabul ediyorsa, biz de Churchill'in önerdiği formülü kabul ederiz.

1941 ve 1942'de SSCB'nin 1940'taki batı sınırını konuşmak bile istemeyen İngilizler, Stalingrad ve Kursk Savaşlarından sonra tutum değiştirmişlerdi. Stalin'e itiraz edemeyen Churchill sonunda şöyle dedi:

> Bu teklif çok ilginç ve bunu mutlaka inceleyeceğim.

Ne var ki SSCB'nin batı sınırlarının güvenliği sadece toprak değişimleriyle sağlanamazdı, komşu ülkelerle, özellikle Polonya'yla ilişkiler de önemliydi; çünkü bu ülke, yüzyıllar boyunca, Rusya'ya saldırmak için köprübaşı olarak kullanılmıştı. Almanya, Rusya'ya ve SSCB'ye her iki dünya savaşında da Polonya üzerinden saldırmıştı.

Almanya ile savaş başlayınca, SSCB, Polonya göçmen hükümetini tanımama politikasından vazgeçmişti. 30 Temmuz 1941'de, Londra'daki Sovyet Büyükelçisi Mayskiy, Polonya göçmen hükümetinin başbakanı Sikorski ile bir anlaşma imzalamıştı ve buna göre, Polonya topraklarının paylaşılması hakkındaki 1939 Sovyet-Alman antlaşması yürürlükten kalkıyordu. Hükümetler, aralarında yeniden diplomatik ilişkiler tesis ediyor ve Almanya'ya karşı savaşta müttefik oluyorlardı; üstelik SSCB topraklarında yeni bir Polonya ordusu da kurulacaktı.

* Kaliningrad -ç.n.
** Klaipėda -ç.n.

14 Kasım 1941'de, Stalin, Moskova'ya yeni atanmış Polonya Büyükelçisi Kot'u kabul etmişti. 3-4 Aralık 1941'de, Moskova'da, Başbakan Wladislav Sikorski ve Polonya hükümet delegasyonu ile Sovyet hükümet heyeti arasında yapılan görüşmelere Stalin de katılmış ve 4 Aralık'ta iki ülke hükümetleri arasında bağıtlanan Dostluk ve Yardımlaşma Anlaşması'na imza atmıştı. O sırada Almanlar Moskova'ya yaklaşmışlardı ve durum çok gergindi; fakat Stalin, Polonya heyetine özellikle zaman ayırıyordu. İmza törenindeki konuşmasında, Stalin, iki halkın Almanya'ya karşı birlikte yürüttükleri savaşta kazanacakları zaferin şerefine kadeh kaldırarak bundan böyle Rusya ile Polonya arasında hiçbir savaş olmaması arzusunu dile getiriyor, devrim yıllarında Polonyalı ve Rus devrimcilerin ortak faaliyetlerinden ve Sovyet iktidarına hizmet etmiş yüzlerce Polonyalıdan bahsediyordu.

Ne var ki Polonya göçmen hükümetiyle Sovyet resmi makamları arasındaki ilişkiler bir süre sonra kötüleşmeye başlamıştı. Polonya ordusunun Sovyet topraklarına sığınmak zorunda kalmış birliklerinden General Anders kumandanlığında yeni bir ordu kurulmuştu, ancak bu birlikler cepheye gitmek istemiyorlardı. Nisan 1942'de, bu ordunun tayın miktarları azaltıldı ve Polonya kıtaları İran'a sevk edildi, buradan da Akdeniz'e aktarıldı. Sikorski hükümetiyle ilişkilerin kötüleşmesine yol açan diğer bir neden de, işgal altındaki Sovyet topraklarında Polonyalı subayların toplu mezarlarına rastlandığına ilişkin haberlerdi. Polonya hükümeti, bu yüzden, Sovyet yönetimini katliam yapmakla suçlamıştı. Alman işgalcilerin yaydıkları bu tür haberlere konu olan Polonyalı subayların akıbeti, savaş sonrasında da uzun bir süre sorun oluşturmaya devam edecekti.

SSCB'ye iltica etmiş veya esir düşmüş Polonyalı subaylardan 10 bininin Smolensk yakınlarındaki Katın Ormanı'nda Sovyet askerlerince kurşuna dizildiği iddiasını propaganda amacıyla kullanan Almanya, görgü tanıklarının ifadelerini ve mezarlardaki cesetler üzerinde yapılmış inceleme raporlarını kanıt olarak gösteriyordu. Bu incelemelere tarafsız ülkelerden uzmanlar da davet edilmişti. mezarlara gömülmüş bütün subayların kışlık üniforma giydikleri ve ceplerindeki bazı yayınlarla eşyanın da en son Nisan 1940'a ait olduğu görülmüştü. Buradan hareketle, subayların 1940 Nisanı sonunda katledildikleri öne sürülmekteydi.

Smolensk kurtarıldıktan sonra, 1943'te, Katın'da, Sovyet uzmanlar ve bilirkişi heyeti, yabancılarla birlikte yeni bir çalışma yaptılar. Almanlara ifade veren görgü tanıkları ifade vermekten vazgeçmişlerdi; yeni tanıklar ise bu katliamı Almanların yaptığını söylüyor-

lardı. Bu ifadelere göre, Alman işgalinden önce Katın'da Polonyalı subayların kaldığı bir esir kampı yoktu; kamplar Smolensk vilayetinin başka üç yerinde bulunuyordu. Kızıl Ordu 1941'de geri çekilince serbest kalan Polonyalı subaylar ormanlık bölgeye dağılmışlardı. Almanlar bunları yakalayarak Katın'daki kampa toplamışlardı. Kurşuna dizilme ve gömülme biçimiyle ilgili bazı hususlar, bu katliamın, Alman denetimindeki yerlerde gerçekleştirilen diğer katliamlarla aynı özelliklere sahip olduğunu göstermekteydi.

Zaten daha Smolensk kurtarılmadan önce Almanların Katın'a gönderdikleri uluslararası heyet de, subayların Alman "Geco" marka mermilerle katledildiklerini tespit etmişti (D serisi, çap 7,65 mm). Tarihin önde gelen sahtekârlarından Josef Goebbels, 8 Mayıs 1943'te güncesine şöyle yazmıştı:

> Ne yazık ki Katın mezarlarında Alman mühimmatı bulunmuştur. Bunun nasıl olabileceğini araştırmak gerekir. Sanırım biz Sovyet Rusya ile dost olduğumuz sıralar bu mermileri onlara satmıştık. Belki de bu mermileri mezarlara Sovyet ilgililerin kendileri atmışlardır. Fakat ne olursa olsun mermiler artık cesetlerde tespit edilmiştir ve daha inandırıcı delillere ihtiyaç var. Bunları düşman öğrenirse, bütün bu Katın hikâyesinden vazgeçmek gerekecek.

Fakat Kızıl Ordu'nun Polonyalı esir subayları Alman yapımı mermiler kullanarak kurşuna dizdiğine dair iddia saçmadır ve Sovyet ordusunun dünya kamuoyunu yanıltmak için Alınan mermileri kullandığını kanıtlamak imkânsızdır. Bunun doğru olması için, Sovyet yetkililerin, Smolensk'in Almanlar tarafından işgal edileceğini önceden, daha 1940 baharında tahmin etmeleri gerekirdi. Ayrıca şu sorunun da cevabı yoktur: Sovyet organları, SSCB topraklarındaki diğer kamplarda tutulan binlerce Polonyalı subayı öldürmemişken, Katın'daki 10 bin subayı hangi nedenle ve ne gibi ciddi gerekçelerle kurşuna dizmişlerdi? Şu da bir gerçektir ki Alman işgalciler, Katın'daki bu provokasyonu gerçekleştirirken, kamptaki Polonyalıların Almanlar gelene kadar sağ olduklarını ortaya koyan bütün belgeleri önceden yok etmişlerdi.

Stalin, Churchill'e 21 Nisan 1943'te yazdığı mektupta, Polonyalı göçmenlerin Gobbels propagandasının attığı iftirayı ciddiye almasından dolayı Sikorski hükümetini suçluyordu:

> Polonya'nın halihazırdaki hükümeti, Hitler hükümetiyle işbirlikçilik yoluna girmiş, SSCB ile müttefiklik ilişkilerini fiilen sona erdirmiş ve Sovyetler Birliği'ne düşman bir pozisyon almıştır.

Stalin, mektubunda, SSCB'nin Sikorski hükümetiyle olan diplomatik ilişkilerini kesmeye hazırlandığını bildiriyordu. Churchill ve Roosevelt'in onu bundan vazgeçirmeye dönük girişimlerine rağmen, 25 Nisan 1943'te, SSCB ile Sikorski hükümeti arasındaki diplo-

matik ilişkiler kesildi. Sovyet hükümetinin konuyla ilgili notasında şöyle deniyordu:

> Polonya hükümeti, Hitler'in iftiracı sahtekârlığını bahane göstererek, Sovyet hükümetine baskı yapmak için, Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanca bir kampanya başlatmıştır; onun amacı, Sovyet Ukrayna, Sovyet Belarus ve Sovyet Litvanya'dan toprak koparmaktır.

Polonya göçmen hükümetinin Belarus ve Ukrayna'nın batı arazilerinin Sovyet Belarus ve Sovyet Ukrayna Cumhuriyetlerine katılmasını kabullenmek istememesinden dolayı SSCB-Polonya ilişkilerinde düşmanlık ortaya çıkmıştı. Tahran Konferansı'nda "Polonya sorunu" gündeme gelince, Roosevelt, SSCB hükümetinin Polonya hükümetiyle yeniden görüşmelere başlayacağına ve iki hükümet arasındaki ilişkileri tekrar kurabileceğine yönelik ümidini dile getirdi. Ancak Stalin, bu ilişkilerin yeniden kurulmasının söz konusu olamayacağını bildirerek, bu hükümetin Polonya'daki ajanlarının Almanlarla işbirliği yaptıklarını, partizanları kurşuna dizdiklerini ve bir sürü cinayete ortak olduklarını vurguladı. Stalin şöyle diyordu:

> Biz, Polonya'yı, göçmen hükümetinden ayrı tutuyoruz.

Batılı liderler oturum sırasında bu konuya bir daha dönmeseler de, Stalin'le yaptığı ikili sohbet sırasında, Roosevelt, "Polonya sorunu"nu yine gündeme getirdi. ABD Başkanı, Kasım 1944 seçimlerinde dördüncü kez başkan adayı olacağını, ABD'de geleneksel olarak Demokrat Parti'ye oy veren seçmenlerin önemli bir kısmının Polonya ve Baltık asıllı olduklarını ve Polonya sorunu ve Baltık Cumhuriyetlerinin statüleri konularıyla sadece bu yüzden ilgilendiğini açıkça belirtti. Sovyet-Polonya sınırının batıya doğru kaydırılması konusunda ilke olarak bir itirazı olmadığını da bildiren Roosevelt, ancak bunu henüz açıkça beyan edemeyeceğini söyledi. O, Litvanya, Estonya ve Letonya asıllı seçmenlerin görüşlerini hesaba katmak zorunda olduğunu kaydederek, bu üç cumhuriyetin kendi kaderlerini belirlemeleri için herhangi bir şans olup olmadığını sordu. Onun fikrince, bu ülkelerin halkları belki de SSCB içinde kalmayı isteyeceklerdi, ama önce bu halklara kendi iradelerini ifade etme olanağı tanınmalıydı.

Stalin, buna cevaben, Britanya ve ABD'nin 1. Dünya Savaşı sırasında çarlık rejimiyle müttefik olduklarını, ancak o zaman kimsenin kamuoyundan ve bu halkların kendi kaderlerini belirleme hakkından bahsetmediğini söyledi. O, bu üç halkın kendi iradelerini Sovyet anayasası çerçevesinde de pekâlâ ifade edebileceklerini belirterek, bu cumhuriyetlerin statüsü konusunda uluslararası kontrol fikrini reddetti. Sonuçta Roosevelt onu ikna edemeyeceğini anlamıştı.

Harriman, hatıralarında, Roosevelt'in bu tavizini açıklamaya çalışırken, ABD Başkanı için en önemli meselenin, Bileşmiş Milletler Örgütü'nün kurulması konusunda Stalin'i ikna etmek olduğunu öne sürmektedir. Stalin, ABD Başkanı'nın dünya çapında yeni bir uluslararası örgüt kurma düşüncesini dinledikten sonra birçok soru sormuş ve bu planı ilke olarak beğenmişti. Roosevelt, Stalin'in desteği olmaksızın böyle bir uluslararası örgütün kurulamayacağını biliyordu; zira dünyadaki güçler dengesi o sırada artık SSCB lehine köklü bir şekilde değişmişti. Batılı müttefikler savaşın üçüncü yılında asıl yükü hâlâ Sovyet ordularının üstlendiğinin farkındaydılar; kendi planladıkları "Overlord" operasyonu ve SSCB'ye yaptıkları maddi yardımlar ne kadar önemli olursa olsun, savaşın kaderi Sovyet-Alınan cephesinde belirlenecekti. Churchill'in Kral VI. George'un kılıcını Stalingrad sakinlerine hediye etmesi, aslında Almanya'ya karşı ortak savaşta Sovyet ordularının oynadığı müstesna rolün bir itirafıydı. Stalin kendisine sunulan bu kılıcı aldıktan sonra kınından çıkarıp öpmüştü. O, Stalingradlılar adına, bütün Sovyet halkı adına teşekkür etmiş ve Sovyet halkının kahramanca mücadelesine yapılan yardımlardan dolayı şükranlarını ifade etmişti.

Stalin her zaman olduğu gibi gerçekçiydi ve konferansta, SSCB lideri olarak, tarihi koşullara uygun bir şekilde hareket ediyordu. O, SSCB'nin ekonomik geriliğinin farkındaydı ve Roosevelt'in şerefine kadeh kaldırırken bunu itiraf ediyordu:

> Bu savaşta en önemli konu araç ve makinelerdir. Birleşik Devletler her ay 8-10 bin kadar uçak üretebileceklerini ispatlamıştır. Rusya ayda asgari 3.000 uçak yapabilir; İngiltere ise, öncelikle bombardıman uçakları olmak üzere, her ay 3.000-3.500 uçak üretebilir. Demek ki ABD makine ve araçlar ülkesidir, iki ülkeden daha fazlasını üretebiliyor. Lend-lease* çerçevesinde kullandığımız bu araçlar olmasa savaşı kaybederdik.

Bununla birlikte, Stalin, Sovyetler Birliği'nin, yenilmez kabul edilen Alman orduları karşısında kazanılan büyük zaferler sayesinde gücünü ve potansiyelini bütün dünyaya gösterdiğinin ve dünya kamuoyunda SSCB'ye yönelik yaygın bir sempati oluştuğunun da farkındaydı. SSCB artık bir dünya lideri ve global dengelerde önemli bir taraftı. 1941'de Batı, SSCB'yi, dünya hâkimiyeti peşinde olan Almanya ve Hitler karşısında geçici bir engel olarak görüyordu. Şimdi ise, Müttefikler, Sovyet devleti olmaksızın Almanya ve Japonya'yı asla yenemeyeceklerinin farkındaydılar. Bu yüzden de onlar, Stalin'e tavizler vermek zorunda kaldılar. Örneğin, Polonya

* Ödünç Verme ve Kiralama Yasası. ABD'nin 1941 ile 1945 yılları arasında Birleşik Krallık, SSCB, Çin, Fransa ve diğer müttefik ülkelere yönelik savaş malzemesi destek programına verilen ad -ç.n.

sınırı konusunda ısrar etmediler; oysa 2. Dünya Savaşı'na bizzat Polonya yüzünden girmişlerdi. SSCB, daha üç yıl önce, Almanya ile anlaştığı ve Polonya toprakları ile Baltık ülkelerini ilhak ettiği gerekçesiyle Batılı devletlerce Milletler Cemiyeti'nden ihraç edilmişti. Şimdi ise, "Batı demokrasisi"nin liderleri, dünyada düzen, barış ve istikrarı sağlamak için, yeni bir global uluslararası örgüt, yani BM'yi kurmak üzere SSCB'nin desteğini arıyorlardı. Hatta Churchill ve Roosevelt, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi ve yanı sıra Kiel Kanalı'na uluslararası bir statü verilmesi suretiyle SSCB'nin sıcak denizlere çıkış yollarının genişletilmesi fikrini bile destekliyorlardı.

Sonuç itibariyle, SSCB, Tahran'da, dünya lideri bir devlet olarak prestij ve popülaritesini açıkça ortaya koymuştu. Sade bir Kafkasya ailesinde büyümüş Stalin, Britanya ve ABD'nin aristokrat çevrelerinden çıkmış Churchill ve Roosevelt ile en yüksek seviyede görüşmeler yapmış, ülkesini layıkıyla temsil etmiş, birçok konuda Sovyet devletinin çıkarlarını en iyi şekilde savunarak müttefikleri geri adım atmaya zorlamış ve gerektiğinde de ikna etmeyi başarmıştı. Özellikle ikinci cephe konusunda çok ısrarcı olan Stalin'in gayretleri sonuç vermiş ve nihayetinde Müttefikler "Overlord" operasyonunun tarihi ve kumandanı konusunu karara bağlamışlardı.

İlginçtir ki Batı coğrafyasına ait herhangi bir konuda iddiası olmayan, örneğin de Gaulle ile ilgili meselelerde Müttefiklerin yaklaşımlarına itiraz etmeyen Stalin, konu SSCB'yle ilgili olunca, Batılı liderleri sanki onlar Sovyet generalleriymiş gibi haşlıyordu. Örneğin Müttefikleri, Tunus'ta geç kaldıkları için kinayeli bir dil ve sert ifadelerle eleştiriyordu. Özellikle de, Müttefiklerin ikinci cephenin açılmasını geciktirmeleri onu çok öfkelendiriyordu. Ve sonuçta onlar, Stalin'in baskıları karşısında ikinci cepheyi açmak zorunda kaldılar. Churchill, 1959'da, Avam Kamarası'nda konuşurken şöyle diyordu:

> O, bize de açıkça emperyalist dediği halde, bizi bile emperyalistlere karşı savaşmaya mecbur ederek, düşmanlarını yine düşmanlarının eliyle yok eden bir adamdı.

Stalin, Tahran'da, resmi olmasa da fiilen lider olduğunun farkındaydı ve Fransa ile Çin'in de zirve görüşmelerinde yer alması teklifini kesinlikle kabul etmemişti. Tahran Konferansı ve liderlerin bu görüşmelerdeki rolü ve tavırları hakkında oldukça fazla kaynak, belge, anı ve araştırma vardır ve biz ortaya yeni herhangi bir iddia atmıyoruz. Bazı araştırmacılar, Batılı liderlerin savaşın acı gerçekleri nedeniyle o sırada Sovyet hükümeti ile en azından asgari müştereklerde anlaşmaya çalıştıklarını ve savaştan sonra daha uygun

şartlarda, daha makul çözümler beklediklerini kaydetmektedirler. Kimileri de, bugünkü sınırlardan bahsederek, Stalin'in o sıradaki gayretlerinin boşa gittiğini ve örneğin artık Ukrayna'nın bağımsız, Baltık ülkelerinin ise hem bağımsız, hem de Polonya ile birlikte NATO üyeleri olduklarını vurgulamaktadırlar. Bu tür tarihselliğe aykırı tartışmalara girmiyoruz ve sadece, Stalin'in bu konferansta artık bir dünya lideri olarak kabul edildiğini söylemekle yetiniyoruz.

Churchill ve Roosevelt'le yaptığı görüşmelerde onların kişisel özelliklerini, deneyimlerini, siyasi kariyerlerini, görev ve yetkilerini dikkate alarak onlara farklı yaklaşan Stalin, diplomatik becerisiyle de dikkat çekmişti. O, Roosevelt'e gayet samimi ve ılımlı davranırken, demagoji ustası Churchill'e daima tavır koymaya çalışmış ve imkânlar elverdiğince sonuna kadar tartışmıştı. Şunu belirtmek gerekir ki Stalin, liderliğini, sadece kişisel becerileri, psikolojik ve entelektüel yetenekleri ile kanıtlamamıştı. Onun otoritesini pekiştiren başlıca özelliği, görüşülen konulara hâkim, gerekli bilgilere sahip ve yanı sıra stratejik ve jeopolitik sorunlarda uzman olmasıydı. O, doğrudan SSCB'yle ilgisi olmayan meselelerde bile çok derin ve isabetli fikirler öne sürebiliyordu. Örneğin Stalin, Churchill'in Türkiye'nin savaşa girebileceği yönündeki bütün argümanlarını kararlı bir biçimde çürüterek Türkiye'nin Almanya ile savaşmayacağını belirtmiş, sonraki gelişmeler de onun haklı olduğunu ortaya koymuştu. Bir başka örnek de, onun, Batılı liderlerin Almanya'nın savaş sonrası statüsüyle ilgili tartışmasına karşı yaklaşımıdır. Müttefikler, Almanya'nın gelecekteki olası yeni bir saldırganlığını engellemek için, onun savunma sanayisi kurmasının, bu arada uçak yapmasının da yasaklanmasını önermişlerdi. Stalin bunun işe yaramayacağını şu sözlerle anlatmıştı:

> Biz uçak yapmayı yasaklasak da mobilya yapmayı yasaklayamayız, oysa mobilya tesislerini uçak üretim tesislerine dönüştürmek pekâlâ mümkündür. Diyelim ki biz Almanya'ya mermi ve torpil üretmeyi yasakladık, fakat onun saat fabrikalarını kapatamayız; halbuki belirli bir tadilatla saat fabrikasında mermi ve torpil için parça ve aksam üretilebilir.

Bu itirazlar karşısında, Müttefikler, tek çarenin Almanya'da ortak işgal kuvvetleri bulundurmak olduğunu kabul etmişlerdi.

Stalin, "Overlord" operasyonunu ertelemeye çalışan Müttefiklerin bütün argümanlarını da çok isabetli ve etkili kanıtlarla çürütebilmişti; çünkü o, Kuzey Fransa'da ne kadar Alman tümeni bulunduğunu biliyordu ve ayrıca Manş Boğazı'nın hava şartlarından da haberi vardı. O, örneğin, o sırada Müttefiklere ait 20 uçak filosunun Kahire çevresinde boş durduğunu hemen söyleyebiliyor ve bunların ne-

den kullanılmadığını sorabiliyordu. ABD ve Britanya kuvvetlerinin miktarını ve nerede bulunduklarını çok iyi bildiği için muhatapları ona itiraz edemiyorlardı. Konferansa katılan S.M. Ştemenko'nun belirttiği gibi, Churchill ikinci cephe yerine birtakım tali operasyonlar önerdiği zaman, Stalin, nerede ne kadar kuvvet ve imkân bulunduğuna dair kesin rakamlara dayanan kanıt ve argümanlarla onu susturuyordu. Stalin, Müttefiklerin önerdiği alternatif operasyon şıklarıyla ilgili olarak kısa, fakat gayet derin ve kapsamlı bir eleştiri yapmıştı. O, Almanya'ya karşı İtalya ve Akdeniz'de planlanan harekâtları ve Roma'yı kurtarma operasyonunu eleştirirken, konuya muhatapları kadar hâkim olduğunu ortaya koyuyordu. Stalin, danışmanlarından konferans gündemine giren her mesele hakkında bilgi istiyor, titizlikle hazırlık yapıyor, Churchill ve Roosevelt'in şahsi konuşmalarını gizlice dinlemeye bile tenezzül ediyordu. Göründüğü kadarıyla, Stalin, sadece üçlünün "liderliğinin" tadını çıkarmakla kalmıyor, SSCB için ortaya çıkmış uygun fırsatları değerlendirerek, savaş sonrası dönemde ülkesine güvenli ve büyük bir devlete yakışır bir pozisyon sağlamaya çalışıyordu. Bunu başardığına da kuşku yoktur.

21. Bölüm

Avrupa'nın Kurtarılması ve Yalta Düzeninin Kurulması

1944'te Sovyet kuvvetleri bütün cephe boyunca taarruza geçerek Leningrad ve Novgorod vilayetlerinde Alman birliklerini bozguna uğrattı. Aynı zamanda Sağ Yaka Ukrayna ve Kırım da kurtarılmış ve Kızıl Ordu, Mayıs 1944 başlarında Romanya ve Çekoslovakya sınırlarına ulaşmıştı. Bununla birlikte, Almanlar, savaşın ilk döneminde ele geçirdikleri Baltık cumhuriyetleri, Belarus ve Batı Ukrayna'yı 1994 Temmuzuna kadar işgal altında tutmaya devam ettiler. 1944 1 Mayıs kutlama konuşmasında Başkumandan ve Savunma Halk Komiseri Stalin şöyle diyordu:

> Şimdi bizim görevimiz, bütün Sovyet topraklarını faşist işgalcilerden temizlemek ve Karadeniz'den Barents Denizi'ne kadar, Sovyetler Birliği'nin sınırlarını eski haline getirmektir.

S.M. Ştemenko'nun yazdığına göre, o sıradaki stratejik durumu tahlil eden Sovyet kumandanlığı, 1944 yaz döneminde başarının Belarus ve Batı Ukrayna'daki operasyonlara bağlı olduğu sonucuna varmıştı. Bu bölgede, Alınan kuvvetlerine karşı, Stalin'in önerisiyle "Bagration" adı verilen yeni bir taarruz operasyonu hazırlanmış, operasyon planına, Stalin ile ilgili cephe kumandanları İ.D. Çernyakhovskiy, K.K. Rokossovskiy ve İ.Kh. Bagramyan tarafından görüşülerek 20 Mayıs itibariyle artık son şekli verilmişti.

Rokossovskiy, anılarında, kendisinin getirdiği, sağ kanatta çifte hamle yapılması teklifinin ilkin kabul görmediğini, Başkumandan ve yardımcılarının ana darbeyi Dnepr Nehri üzerindeki bir köprübaşı olan ve 3. Ordu'nun savaş alanına giren Rogaçov noktasından vurmayı önerdiklerini yazmaktadır. Rokossovskiy'e, iki defa, odayı terk ederek düşünmesi teklif edilmiş, ancak o, kendi önerisinde ısrar etmekten vazgeçmemişti. Sonunda Stalin onun teklifini onaylamış ve operasyon Rokossovskiy'in planına göre yapılmıştı.

> Üç yıldır süren savaşta ilk kez yaz sezonunu Almanlar değil, Sovyet birlikleri açmıştı ve Kızıl Ordu'nun taarruzuna birkaç cephenin kuvvetleri katılmaktaydı. 1 Haziran 1944 itibariyle, Kızıl Ordu'nun cephelerde toplam 6.939.000 askeri, 97 bin top, havan ve obüsü, 9.985 tank ve müteharrik topu, 14.787 uçağı vardı. Almanya silahlı kuvvetleri ise, aynı tarih itibariyle, yaklaşık 4 milyon askere, 48.635 top, havan ve obüse, 5.250 tanka ve 2.796 uçağa sahipti. Yani Sovyet kuvvetlerinin sayıca açık bir

üstünlüğü söz konusuydu. 23 Şubat 1944 tarihli kutlama mesajında, Stalin, Sovyet silahlı kuvvetlerinin başarılarını doğrudan Sovyet halkının fedakârca ve kahramanca emeğine bağlıyor, Kızıl Ordu'nun zaferlerle ilerleyişini, ülke insanının ekonomik alandaki emek kahramanlığıyla açıklıyordu.

Teknik donanım ve asker sayısındaki üstünlük sayesinde, "Bagration" operasyonu başarıyla tamamlandı. Alman cephesini iki noktadan yaran Sovyet birlikleri, düşmandan 3-4 misli fazla askere, 4-6 misli fazla tanka sahipti. Operasyon planına göre 24 Haziran 1944 sabahı erkenden başlayan taarruzun sonucunda, birçok düşman kıtası ve birliği Bobruysk, Vitebsk ve Minsk çevresinde kuşatıldı. Belarus topraklarında esir alınmış 57 bin Alman asker ve subayı, Stalin'in kararıyla, 17 Temmuz 1944'te, Moskova sokaklarından geçirildi. Bu gösterinin amacı, Sovyet ordularının üstünlüğünü ve zaferin kazanılacağını göstermek ve halkın moralini yükseltmekti. Alman esirler arasından seçilecek dürüst ve vicdan sahibi unsurlar, daha sonraları, Demokratik Almanya'ya gönderilecek ve orada halka hizmet edeceklerdi.

Alman ordusu Belarus topraklarında bozguna uğratılırken, aynı sıralarda, 6 Haziran 1944'te, Müttefikler ikinci cepheyi açarak Normandiya'da bir çıkarma harekâtı başlattılar. Bunun sonucunda savaşın seyri, dönüşü olmayan bir biçimde tamamen değişti; artık mesele, sadece Almanya'nın daha ne kadar dayanabileceğiydi.

Jukov'un anılarına göre, Stalin'in sayfiyesinde tartışılan konulardan biri de, Hitler'in şimdi hem Sovyet, hem de Müttefik ordularına karşı, aynı zamanda iki cephede birden nasıl savaşacağıydı. Stalin'in bu mesele üzerine epeyce kafa yorduğu bilinmektedir ve onun fikrince, SSCB Almanya'yı o sırada artık tek başına da yenebilirdi, fakat bunun ne kadar zaman alacağını tahmin etmek zordu. Dolayısıyla Stalin, Avrupa'da ikinci bir cephenin açılmasından memnundu. O, Jukov'a, Sovyet ordularının potansiyelini soruyor, Polonya'yı kurtarmak ve ara vermeksizin Visla Nehri'ne ulaşmak için yapılması gereken hazırlıklarla ilgileniyordu. Bu arada Sovyet topraklarında kurulmuş ve silahlandırılmış Polonya Ordusu'nu cepheye gönderme meselesi de gündemdeydi. Öte yandan, Stalin, artık uzun vadeli düşünüyordu ve şimdi hedef, askeri harekâtı SSCB sınırları dışına taşımaktı. Daha 1 Mayıs kutlama mesajında, Stalin şöyle demişti:

Bizim görevimiz düşmanı sadece vatanımızın dışına kovmakla sınırlanamaz. Alman ordusu şimdi yaralı bir yırtıcı hayvan gibidir ve Almanya'daki inine çekilip yaralarını sarmaya çalışacak, yeniden saldırmak için hazırlık yapacaktır. İnine çekilmiş yaralı bir canavar tehlikesiz görülemez. Ülkemizi ve müttefiklerimizi esaret tehlikesinden kurtarmak için, biz, bu yaralı yırtıcıyı inine kadar izleyip ona kendi ininde son darbeyi vurmalıyız. Düşmanı takip ederken, biz, Polonyalı, Çekoslovak kardeşlerimizi de, Batı Avrupa'nın bizimle müttefik olan ve Almanya'nın işgali altında inleyen diğer halklarını da Alman esaretinden kurtarmak zorundayız.

Ne var ki Sovyet orduları Polonya, Çekoslovakya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin sınırlarına yaklaşınca, Britanya ve ABD'deki bazı çevreler, bu bölgelerde bolşevik bir düzen kurulacağı korkusuyla büyük bir endişeye kapılmışlardı. Kızıl Ordu'nun Avrupa'ya girişini engellemek için Balkanlara çıkarma yapan Müttefikler, özellikle de Churchill, Avrupa'yı Sovyet etkisinden kurtarmayı başlıca hedef olarak görüyordu. Churchill, 4 Mayıs 1944'te, Dışişleri Bakanı Eden'la konuşurken "Yugoslavya, İtalya ve Yunanistan'daki komünist entrikalardan dolayı" rahatsız olduğunu ve bunu önlemek için birtakım tedbirler düşündüğünü söylüyordu. Komintern feshedilse de, bu ülkelerdeki komünist partileri, SSCB'nin sadık müttefikleri olmaya devam ediyor ve ülkelerindeki gerilla hareketlerini yönetiyorlardı.

Britanya hükümeti, Alman esaretinden kurtulan Avrupa ülkelerinde komünist yönetimler kurulmasını engellemek üzere ABD ile mutabakata vardı ve bu iki devlet, birlikte, Avrupa'daki "sorumluluk alanları" konusunda SSCB ile bir anlaşma yapmaya karar verdiler. Churchill, Stalin'e gönderdiği 12 Temmuz 1944 tarihli mesajında bu konuyu gündeme getirdi ve daha önce Eden'ın Molotov'a söylediği hususlardan söz etti. Buna göre, SSCB Romanya'da, İngilizler de Yunanistan'da inisiyatif sahibi olacaklardı. Churchill, bu öneriyle Avrupa'yı nüfuz alanlarına bölme gibi bir hedef peşinde olmadığını, sadece savaşın her bölgesi ve her harekât alanındaki politika ve stratejiyi kesinleştirmek istediğini kaydediyordu. O, üç ay içinde bu konuda bir mutabakata varılmasını öneriyordu, ancak Stalin, bu husustа ABD hükümetinin görüşünün de alınması gerektiğini bildirdi.

Stalin, komünist hareketlerin Avrupa'da faşizme karşı mücadelede elde ettikleri prestij, güç ve pozisyonun kaybedilmesini, kuşku yok ki istemiyordu Fakat o, aynı zamanda, Müttefiklerle varılan anlaşmalar kapsamında, Avrupalı komünistlere baskı yapmak ve onları siyasi rakiplerine taviz vermeye ikna etmek zorunda da kalıyordu. Sovyet yönetimi, bu çerçevede, Avrupa'daki çok değişik siyasi güçler ve gruplarla mutabakata varmak ve anlaşma sağlamak zorundaydı.

SSCB, bu arada, Yugoslavya, Çekoslovakya, Polonya ve Alman işgali altındaki diğer ülkelerin göçmen hükümetleriyle de diplomatik ilişkiler kurmuştu. Bu hükümetlerin içinde hiç komünist yoktu; üstelik onlar, sadece savaşın acı gerçekleri nedeniyle, çaresizlikten SSCB ile ilişki kurmak zorunda kalmışlardı. Bunu Stalin de, Müttefikler de çok iyi biliyorlardı. SSCB'nin söz konusu ülkelere yönelik politikasının başlıca hedefi, ileride Avrupa'dan gelebilecek tehlikeleri önlemek ve bunların zeminini ortadan kaldırmaktı.

Yaklaşım ülkeden ülkeye bazı farklılıklar arz etse de, bu ülkelerde Sovyet askeri bulundurmak dışında başka bir seçenek görünmüyordu. Müttefiklerin buna karşı çok direneceklerini bilmesine karşın, Sovyet yönetimi, Yunanistan dışında taviz vermeyi düşünmüyordu. SSCB, 1939 sınırını tanımamakta ısrar eden Sikorski hükümetiyle diplomatik ilişkilerini kesmesinin ardından, Londra'daki bu göçmen hükümetinin Polonya'daki yandaşlarıyla da bağlarını koparmış ve kendi yanında duranlardan oluşan bir hükümet kurmaya yönelmişti. Sikorski hükümetiyle ilişkilerin kesilmesinden yaklaşık bir buçuk ay sonra, Polonyalı Yurtseverler Birliği, Moskova'da bir kongre düzenledi ve Stalin de bir mesajla kongreyi selamladı. Bu arada, SSCB topraklarında kurulmuş Polonya Ordusu'nu (Voysko Polskoye) da Polonyalı komünistler yönetiyordu.

Kızıl Ordu Polonya topraklarına girince ilk kurtarılan Polonya kentlerinden biri olan Khelm'de Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi kuruldu; bu örgütün başında komünist Boleslaw Bierut ile sol sosyalist E. Osóbka-Morawski bulunuyordu. Aslında bu bir geçici hükümetti. Stalin, 23 Temmuz 1944'te Churchill'e gönderdiği telgrafta şunu bildiriyordu:

> Polonya'da yerel bir hükümet kurmaya kadir herhangi bir güç bulamadık. Londra'daki Polonya hükümetiyle ilişkileri olan yeraltı grupları ve örgütler, esasında silik, çaresiz ve işlevsizdi.

Ne var ki göçmen hükümetinin yönettiği Armia Krajova (Milli Ordu) gerçekte ülkede çok etkiliydi; ancak bu güçler Kızıl Ordu'yu işgalci olarak görüyordu. Stalin, Polonya asıllı Mareşal Rokossovkiy'i bir uzman olarak ülkeye göndermişti. Stalin, yeni kurdurduğu Polonya hükümetine göçmen hükümetinden bazı üyelerin de alınabileceğini, geçici Polonya Komitesi'nin aslında gerçek bir hükümet olmayıp gelecekte kurulacak meşru yönetim için temel oluşturacağını söylüyordu. 1943'te bir uçak kazasında hayatını kaybeden Sikorski'nin yerine göçmen hükümetinin başına geçmiş olan Mikolajczyk'in de Sovyet himayesinde kurulan hükümete girebileceği açıklandı. Stalin, Polonya Ulusal Komitesi'nin Mikolajczyk'e sempatiyle baktığını ve bir uzlaşma sağlanabileceğini belirtiyordu.

Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi, kurulduktan çok kısa bir süre sonra Lyublin'e taşındı. Bu arada Londra'daki Polonyalı göçmenler ve destekçileri de Polonya'da ne kadar güçlü olduklarını ve Almanlara karşı savaşabileceklerini göstermek üzere harekete geçmişlerdi. 1 Ağustos 1944'te, göçmen hükümetinin emriyle, General Bur-Komarovski yönetimindeki Armia Krajova müfrezeleri, Varşova'da Alman yönetimine karşı silahlı bir isyan başlattı. Mareşal K.K. Rokossovskiy şöyle yazmaktadır:

> Bu isyan, Kızıl Ordu yönetiminin hiç beklemediği bir hareketti. Bizim isyancılarla hiçbir irtibatımız veya bağlantımız yoktu. İstihbaratçılarımız, onlarla bir şekilde bağlantı kurmaya çalışıyorlardı. Fakat sonuç sıfırdı; çünkü isyanın başında bulunanlar, Kızıl Ordu ile her türlü temastan kaçıyorlar ve Sovyet yönetiminden açıkça uzak duruyorlardı. Evet, bizim birlikler Varşova'ya yakındı, hatta bazı alaylar kentin varoşlarına ulaşmışlardı, lakin isyancılar bizimle ilişki kurmak istemiyorlardı. İlk başta Batılı müttefikler Varşova'daki Polonyalı isyancılara uçaklardan silah ve mühimmat atıyorlardı.

4 Ağustos 1944'te, Churchill, Varşova'daki isyancıların kenti kontrol altına almaları için Rusların dışarıdan yardımına ihtiyaç olduğunu bildirmişti. Stalin, ona verdiği cevabında, Polonyalı isyancıların çok hayalci ve tanksız, topsuz ve uçaksız halleriyle dört Alman tümeninin karşısında çaresiz olduklarını yazmıştı. Aslında isyancıların hesabı, dışarıdan saldıran Sovyet birlikleriyle savaşan Almanların kent içindeki isyancılarla baş edemeyecekleriydi. Diğer taraftan, isyanı yönetenler, Sovyet ordusunun kente girmesini istemiyorlar, sadece dışarıdan destek istiyorlardı. Churchill, isyancılara destek verilmesi için, 12 Ağustos'ta Stalin'e tekrar telgraf çekmişti. Stalin bu telgrafa şöyle cevap vermişti:

> Bay Mikolajczyk ile temaslardan sonra talimat verdim ve Kızıl Ordu kumandanlığı, Varşova'da, gerekli noktalara uçaklarla yoğun şekilde silah ve mühimmat atmaktadır. Ayrıca irtibat sağlamak için kente paraşütle irtibat subayı indirdik... Bununla birlikte, şunu kaydetmeliyim ki Varşova harekâtı, düşüncesizce girişilmiş dehşetli bir maceradır ve halk arasında büyük zayiata yol açmıştır. Eğer durum Sovyet kumandanlığına Varşova eylemi başlamadan evvel haber verilmiş olsaydı ve Polonyalılar ordumuzla temas sağlasalardı bu felaket yaşanmazdı. Bugün oluşmuş durumu değerlendirdikten sonra, Sovyet kumandanlığı, Varşova macerasından uzak durmak gerektiği sonucuna varmıştır; çünkü ordumuz, doğrudan veya dolaylı olarak, bu Varşova isyanının sorumluluğunu üstlenemez.

Churchill ve Roosevelt Varşova isyancılarına yardım edilmesi için tekrar ricada bulununca, Stalin, 22 Ağustos'ta, aynı argümanları dile getiriyor ve şunu ekliyordu:

> Kızıl Ordu'nun Almanları Varşova çevresinde bozguna uğratarak Varşova'yı Polonyalılar adına kurtarmak için üzerine düşeni yapacağına şüphe yoktur. Nazi karşıtı olan Polonyalılar için en iyi ve gerçek yardım bu olacaktır.

Ne var ki Varşova'yı kurtarmak Kızıl Ordu için o kadar da kolay olmayacaktı. Birlikler, özellikle de Visla Nehri'ni geçerken çok büyük zorluklarla karşılaşmaktaydı. Nehrin sol yakasında sağlam istihkâm ve tabyalar kurmuş olan Hitler kuvvetlerinin savunma hattını geçmek için ek topçu ve hava desteği gerekiyordu. Mareşal Rokossovskiy anılarında şöyle yazmaktadır:

> Varoşları Varşova'ya bağlayan bütün köprüler havaya uçurulmuştu, başkentin içinde ise isyancılarla Almanlar arasındaki çatışmalar devam etmekteydi... Varşova'da yaşanan facia bizi çok tedirgin ediyordu. İsyancıları kurtarmak için büyük çaplı bir operasyon yapamadığımız için çok üzgündük, ancak elimizden de bir şey gelmezdi. Stalin acil telefon hattından benimle konuşmuştu. Ben cephedeki durumu ve Varşova'dan aldığım haberleri ona anlatmıştım. Stalin, mevcut şartlarda ordunun Varşova'yı kurtarmak üzere bir operasyon yapabilecek durumda olup olmadığını sordu. Ben olumsuz cevap verince, mümkün olan yardımı vermemizi istedi. Ben bu sefer yardımla ilgili tekliflerimi söyledim ve o da onayladı.

13 Eylül 1944'te, Sovyet hava kuvvetleri, isyancılara yardım amacıyla 2.535 uçuş yaptı ve onlara havadan silah ve mühimmat attı. Kızıl Ordu uçaksavar bataryaları, isyancıları Alman uçaklarından koruyordu. Ayrıca paraşütle kente muhabere uzmanları ve irtibat subayları indirildi. 16 Eylül'de, 1. Belarus Cephesi kuvvetleri içinde yer alan 1. Polonya Ordusu kıtaları Visla'nın sağ kıyısına çıktılar. Rokossovskiy'in yazdığına göre,

> Operasyon çok zor geçmiş ve sağ kıyıya çıkan birlikler takviye istemeye başlamıştı, çünkü zayiat fazlaydı. İsyancı birlikler ise bizimle irtibata geçmek istemiyorlardı. Bu şartlarda Visla'nın batı kıyısında tutunmak imkânsızdı. Bu yüzden operasyonu durdurmaya karar verdim.

Ne yazık ki Sovyet ordusu Varşova'yı ancak 16 Ocak 1945'te kurtarabildi. Böylece Armia Krajova'nın Varşova isyanı serüveni hezimetle sonuçlanmış, milliyetçi Polonya birlikleri kenti kurtaramamışlardı. Bu macera yaklaşık 200 bin sivilin ölümüne neden olmuş, kent baştanbaşa harabeye dönmüştü.

İlginçtir ki Varşova'daki isyan devam eder ve Sovyet ordusu kentin çevresinde ağır şartlarda savaşırken, Londra'daki göçmen hükümeti, Polonya Ulusal Kurtuluş Komitesi'yle geçici hükümet pazarlığı yapıyordu. Kilit makamları kazanmak için gösterilen bu çaba aslında boşunaydı; çünkü Stalin, Polonya'da, göçmen hükümetine değil SSCB'ye yakın duranlardan oluşan bir hükümet kurulması için her türlü önlemi alıyordu.

Koalisyon hükümeti kurulmasına ilişkin görüşmeler henüz bitmeden, 31 Aralık 1944'te, Polonya Kurtuluş Komitesi, Polonya Geçici Hükümeti'ne dönüştürüldü ve 4 Ocak 1945'te, SSCB, bu hükümetle diplomatik ilişkiler kurdu. 21 Nisan 1945'te, Stalin, Moskova'da, bu hükümetle, Dostluk, Yardımlaşma ve Savaş Sonrası İşbirliği Hakkında Anlaşma'yı imzaladı. İmza töreninde, Stalin, 1941'de Sikorski hükümetiyle ortak deklarasyon imzalanırken söylediklerini tekrarlıyor ve Rusya ile Polonya arasında asırlar boyu devam eden tarihi düşmanlıktan kesinlikle vazgeçilmesi gerektiğini

belirtiyordu. Bu düşmanlıktan Almanya'nın yararlandığını kaydeden Stalin, Sovyetler-Polonya ilişkilerinin ilke olarak tamamen yeni bir zemin üzerinde kurulması gerektiğini de ekliyordu. O, 1941'de Almanlar SSCB'ye saldırmadan önce ortak deklarasyon imzaladığı Sikorski hükümetinin tutumunu eleştiriyor ve şöyle diyordu:

> Polonya'nın eski yöneticileri, SSCB ile ittifak yapmak istemiyorlardı. Onlar, Almanya ile SSCB arasında gidip gelme biçimindeki siyasi oyunlarını sürdürmeyi tercih ediyorlardı. Sonunda bu oyunlar kendi başlarını yedi... Şimdi imzaladığımız anlaşmanın uluslararası önemi de ayrıca dikkat çekmektedir. Bu anlaşma, doğuda, ortak düşmana karşı, Alman emperyalizmine karşı inşa edilmiş bir duvar mahiyetindedir.

SSCB ile Polonya arasında 1945'te imzalanan anlaşma, Polonya ile Belarus, Ukrayna ve Rusya'nın Slav halkları arasında bugün de devam eden dostluk ilişkilerinin temelini oluşturmuştu; fakat bazı çevrelerin ve Batı propagandasının etkisiyle yeni sorunlar yaşanacaktı.

Slav halkları arasındaki işbirliği açısından bir diğer önemli gelişme, 12 Aralık 1943'te, Kremlin'de, Stalin'in de katıldığı bir törenle Çekoslovakya ile SSCB arasındaki Dostluk, Yardımlaşma ve Savaş Sonrası İşbirliği Hakkında Anlaşma'nın imzalanmasıydı. Stalin, 18 Aralık'ta, Çekoslovakya Devlet Başkanı E. Beneš'i kabul etti ve onunla fikir alışverişinde bulundu. Polonya'nın antikomünist göçmen hükümetiyle ilişkilerin çıkmaza girdiği bir sırada, Çekoslovakya'nın komünist olmayan göçmen hükümeti, SSCB ile işbirliğine hazırdı. Bu hükümetle ve o zamanlar başbakan olan E. Beneš'le Sovyet yönetimi arasında 1935-1938 zaman diliminde gerçekleşen gayet dostça ilişkiler hâlâ unutulmamıştı.

Štemenko'nun hatıralarına göre, Stalin, E. Beneš'in, bir süreden beri Almanya ile işbirliği yapan Slovak askeri yönetiminin yardımı ile bir isyan başlatma fikrini desteklemişti. Genelkurmay, yaptığı tahliller sonucunda bu planı çok riskli bulmuş olsa da, Slovakya isyanını desteklemeye karar vermişti. İsyan başladıktan sonra, Ağustos 1944'te, GKO ve Politbüro'da Slovakya ulusal isyanına yardım konusu görüşüldü. Başkumandan Stalin, isyancılara malzeme, silah ve mühimmat verilmesi yönünde talimat verdi ve ayrıca, Karpatlarda taarruz operasyonuna hazırlanmak üzere, İ.S. Konev'in görüşleri de alınarak 1. Ukrayna Cephesi için gerekli emrin tanzim edilmesini istedi. Konev, hatıralarında bu konudan bahsederken, Slovak halkının faşistlere karşı ayaklanmasını desteklemek üzere, tamamen siyasi mülahazalarla yapılan bu operasyonun çok pahalıya mal olduğunu yazmaktadır.

Stalin, bu arada, Sovyet topraklarında kurulmuş Çekoslovak Taburu'nun komutanı Ludwig Svoboda'yı bizzat kabul etmişti. O, bu deneyimsiz birliği cepheye tehlikeli düşmanın karşısına göndermek istemiyordu. Fakat Svoboda'nın ısrarları karşısında ikna oldu ve tabur, Sovyet birlikleriyle birlikte Karpatlarda, Dukla Geçidi'nde yapılan taarruza katıldı. Ştemenko, Çekoslovak askerlerin uzun süreden sonra ilk defa burada kendi vatanlarına ayak bastığını, onun kurtuluşu için savaşa girdiklerini belirtmektedir.

Mayıs 1945'te, Sovyet ordusu, ayaklanan Praglıların yardım isteği üzerine bir operasyon düzenledi ve Çekoslovakya başkenti kurtarıldı. 1. Ukrayna Cephesi kuvvetleri, düşmanın savunma hatlarını yararak ve dağlık arazide yaklaşık 150 km'lik bir mesafeyi kat ederek Prag'a ulaşmıştı. Sovyet birliklerinin yıldırım hızıyla gerçekleştirdikleri yarma harekâtı sayesinde binlerce Praglının hayatı kurtarılmış, kentin harabeye dönmesi önlenmişti.

Prag kurtarıldıktan sonra kurulan hükümet tamamen komünistlerden oluşmamakla birlikte, kabinede komünistler de yer alıyordu. Zamanla komünist partisi güç kazandı ve ülke Sovyet yanlısı bir dış politika izlemeye başladı. Böylece Şubat 1948'de komünistler iktidara geldiler ve Çekoslovakya, 1989'daki "kadife devrim"e kadar SSCB'in müttefiki oldu.

E. Beneš'le anlaşma imzalandığı sırada, SSCB, Yugoslavya ile de ilişkiler kurmuş ve başında İosip Broz Tito'nun bulunduğu Yugoslavya Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni fiilen tanımıştı. Geçici hükümet olarak işlev gören komitede komünist unsurlar çoğunluktaydı. Güney Slavlarla olan geleneksel dostluk ilişkileri unutulmamıştı ve Sovyet yönetimi kardeş Yugoslav halkına yardıma hazırdı. Daha 7 Temmuz 1941'de Sırbistan'da başlayan antifaşist ayaklanma kısa sürede bütün Yugoslavya'ya yayılmıştı ve sürdürülen partizan savaşını komünistler yönetiyorlardı. SSCB, Yugoslavya partizanlarına mümkün olan her türlü yardımı yapıyordu. Partizan savaşının komutanları, içlerindeki Stalin ve SSCB sevgisini saklamıyorlardı. 29 Kasım 1942'de, Tito, Moskova'ya şöyle bir telgraf göndermişti:

> Devlet Savunma Komitesi Başkanı İosif Vissarionoviç Stalin'e. Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Meclisi (Veçe) kuruluş kongresi adına, Sizi, özgürlüğüne düşkün halkları faşizmden kurtaran şanlı Sovyet ordusunun Başkumandan'ı olarak selamlıyoruz... Bu savaşta, Yugoslavya ile yüce Sovyet halkları arasında sarsılmaz bir silah kardeşliği ortaya çıkmıştır. Bizi hiç kimse, hiçbir zaman ayıramaz. Faşizme ölüm! Halklara özgürlük!

Adı geçen komitenin yönetimindeki partizan mücadelesinin başladığı günden itibaren, Sovyet hükümeti, Britanya'nın bu ülkedeki ulusal kurtuluş hareketine müdahalesini engellemeye çalışıyordu.

İngilizler, gerilla hareketlerinin, Londra'da göçmen durumundaki Yugoslavya kraliyet hükümetine bağlı olan Draža Mihailović'in kumandası altına girmesi için çaba sarf ediyorlardı. Stalin, Müttefiklerin Adriyatik Denizi kıyılarına çıkarma yapma yolundaki önerilerine, sadece eldeki gücün "Overlord" operasyonunu zayıflatacak biçimde dağıtılmasına karşı olduğu için itiraz etmemişti. Eğer ABD ve İngiliz askerleri Yugoslavya'ya girselerdi, ülkede, göçmen hükümetine ve D. Mihailović'e bağlı *çetnik** kuvvetleri hâkim duruma geleceklerdi. Stalin, öte yandan, Yugoslavya komünistlerine de, esnek davranmalarını ve komünist olmayan gruplarla, özellikle de kraliyet hükümetinin başbakanı Subasić'le işbirliği yapmalarını öneriyordu. Haziran 1944'te, M. Djilas'la konuşurken Stalin şöyle diyordu:

> Subasić'le görüşmeleri kesmeyin, bunu kesinlikle yapmayın. Onun ne istediğine bir bakalım. Onunla konuşun. Sizi hemen tanıyacaklarından emin olamazsınız. Bunu sağlamak için bir çözüm yolu bulunmalıdır. Siz Subasić'le görüşmeli ve onunla uzlaşmaya varmak için bir yol bulunabilir mi, buna bakmalısınız... Partinizi ve komünistliğinizi fazla vurgulamayın, SSCB ile derin bağlantılarınızı da fazla belli etmeyin, çevrenizdekileri ürkütmeyin. Şu kasketlerinizdeki yıldızlar da nedir öyle? Şekil değil, sonuç önemlidir, siz ise yıldızlar takıyorsunuz! Bırakın bunları, gerçekten, bu yıldızlara hiç gerek yok!

Yugoslavya'daki partizan mücadelesine yardım etmeye çalışan Stalin, bu halk hareketine uluslararası arenada da diplomatik destek sağlama gayretindeydi. Doğrudan silahlı yardım yapmak kolay değildi ve Stalin, partizan komutanlarını, tedbirli davranmaya, sabırlı olmaya ve komünist sloganlardan şimdilik uzak durmaya çağırıyordu.

Bu durum Tito'yu kızdırıyordu. Bir defasında, o, Moskova'ya bir telgraf göndermiş ve "Bize yardım edemiyorsanız, engel olmayın bari" demişti. Sonraları Dimitrov, Tito'ya "O telgraftan dolayı Ağa Size çok kızmıştı... Öfkesinden ayaklarını döşemeye vuruyordu" diye anlatmıştı. Stalin'in bu tepkisinin nedeni, sadece Tito'nun tavrı değil, aynı zamanda uzaklık sebebiyle Yugoslavya'daki partizan savaşına gereken düzeyde müdahale edilememesiydi. Birçok plan üzerinde kafa yorulmuştu, fakat coğrafi uzaklık ve bağlantı yolarının olmayışı partizanlara yardım yapılmasını engelliyordu. Tito'nun Şubat 1943'teki yardım talebine Dimitrov olumsuz cevap vermiş ve Stalin'le konuyu görüştüklerini, Sovyetler Birliği'nden oraya yardım ulaştırmanın imkânsız olduğunu yazmıştı.

* 2. Dünya Savaşı'nda işgalci Mihver kuvvetlerine ve Hırvat işbirlikçilerine karşı direnme hedefiyle ortaya çıkan, ama daha çok Tito'ya bağlı komünist partizanlarla çarpışan radikal milliyetçi, monarşist Sırp gerillalar -ç.n.

Sovyet kuvvetleri batı yönünde yeterince ilerledikten sonra Yugoslavya partizan hareketine destek vermek için somut planlar hazırlandı. Devlet Savunma Komitesi'nin 8 Mayıs 1944 tarihli kararıyla, Batı Ukrayna'nın Vinnitsa kentinde, Yugoslav partizanlara havadan silah, mühimmat, muhabere cihazları, giysi ve tıbbi malzeme atılması için bir hava üssü kuruldu. 19 Mayıs 1944'te, Stalin, Yugoslavya partizan hareketinin resmi temsilcileri General V. Terzić ve General Milovan Djilas'la ilk defa bir araya geldi. Djilas, anılarında, bu görüşmeden ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir, ama burada onun kişisel izlenimlerine detaylı olarak yer vermek istemiyoruz. Komutanlar Stalin'den etkilenmişlerdi; bunu M. Djilas da itiraf etmektedir:

> Onun dış görünüşünde, halka, köylülere özgü patriarkal bir taraf vardı... Mizah duygusu güçlüydü, ancak bu, espri derinliği olsa da, kaba bir mizahtı... O, anlatılanları ve söylenenleri hep bir sonuca bağlıyor, karşısındakinin konuşmasına yön vermeye çalışıyordu; başkalarının görüş bildirmesine izin verse de, uzun lafları ve açıklamaları sevmediği belliydi... Devamlı sorular yöneltiyor, sürekli tartışıyordu; bazen kendi kendisine de soru sorup kendi kendiyle tartışıyordu. Onun çok dinamik bir entelektüel bakış açısı vardı... Stalin için, felsefi açıdan her şey değişkendi... Ancak bu karmaşanın içinde onun yüce ve kesin idealleri saklıydı ve o, gerçekleri ve insanları yöneterek bu hedeflerine ulaşmaya çalışıyordu.

Göçmen kraliyet hükümetinden bahsedilirken, Stalin, Molotov'a "Almanlara karşı sadece ve tek başına Tito savaşıyor, peki İngilizleri onu tanımaları ve muhatap almaları için kandıramaz mıyız?" diye sormuştu. Molotov, İngiltere'nin Yugoslavya'daki durumu ve şartları çok iyi bildiğini kaydederek bunun yapılamayacağını bildirmişti. Bu arada Terzić ve Djilas, Yugoslav partizan hareketi için 200 bin ABD doları tutarında kredi verilmesini istemişlerdi:

> Stalin bizim beklediğimizin çok üstünde bir cömertlik gösterdi ve bizim verdiğimiz rakamı "beş kuruş" diye nitelendirdi. Parayı hemen tahsis etmeye söz verdi, ama zaten bunun bir şeye de yetmeyeceğini söyledi. Ben bütün bu kredinin, ayrıca bize yapılan yardımların, silah ve malzemenin tutarının geri ödeneceğini söyledim. Stalin buna gerçekten kızmıştı: "Siz bana hakaret ediyorsunuz. Siz kanınızı akıtıyorsunuz ve silah karşılığında sizden para almamı istiyorsunuz! Ben tüccar değilim, biz tüccar değiliz. Elimizde ne varsa, hepsini sizinle paylaşmakla yükümlüyüz."

Konuşma sırasında, Yugoslav partizanlara askeri yardım ulaştırılması için, Amerikalı ve İngiliz yetkililerle görüşülerek İtalya'da bir Sovyet hava üssü kurulması yönünde bir öneri de gelmişti. Stalin bunun denenmesinde yarar olduğunu ve böylece Batı'nın Tito'ya yardımcı olma konusunda nasıl bir tutum sergileyeceğini görmek gerektiğini bildirmişti. Müttefiklerle anlaşma sağlandık-

tan sonra, Devlet Savunma Komitesi, 17 Haziran 1944'te, İtalya'nın Bari kentinde bir Sovyet hava üssü kurulması hakkında bir kararı kabul etmişti. Sovyet uçakları, kurulan üsten Yugoslavya'ya uçuyor, asker, silah, malzeme naklediyor, yaralıları da İtalya'ya tahliye ediyordu. Djilas ve Terzić, Stalin'le yaptıkları görüşmelerden sonra Tito'ya telgraf göndermiş ve Stalin'in Yugoslavya'daki olayları detaylarına kadar bildiğini ve takip ettiğini bildirmişlerdi. Bu arada, Tito ve karargâhı Alman hava indirme kuvvetleri tarafından kuşatılmış, Sovyet uçakları, onu ve arkadaşlarını çemberden kurtararak 25 Mayıs'ta İtalya'da Müttefiklere teslim etmişlerdi. Stalin, Djilas aracılığıyla Tito'ya selamlarını iletmiş, İngilizlerle olan ilişkilerinde daha tedbirli davranmasını tavsiye etmişti:

> Intelligence Service örgütünü ve İngilizlerin ikiyüzlülüğünü unutmayın... Sikorski'yi bizzat İngilizler, evet onlar öldürdüler, uçağını çok ustaca imha ettiler, geride ne şahit kaldı, ne de kanıt! Onlar hiç çekinmeden aynısını Tito'ya da yapabilirler! Tito'yu ortadan kaldırmak üzere kurban edecekleri birkaç adamın onlar için ne değeri vardır ki!? Onlar kendi insanlarına bile acımazlar! Sikorski olayına gelince, bunu ben kendim uydurmuyorum, bana bunu Beneš söylemişti.

Djilas'ın yazdıklarına göre, Stalin'in uyarıları Tito'yu etkilemiş ve Tito, 21 Eylül 1944'te, uçakla, gizlice, artık Kızıl Ordu'nun kontrolünde olan Romanya'ya geçmişti. Kısa bir süre sonra da Moskova'yı ziyaret eden Tito, orada birtakım görüşmeler yapmıştı. Tito, anılarında, bunları şöyle anlatmaktadır:

> İşte Stalin'i ilk defa o ziyaret sırasında yakından gördüm ve kendisiyle konuştum. Onu daha önce birkaç defa uzaktan görmüşlüğüm vardı, örneğin Kominterrn'in 7. kongresinde görmüştüm... Bu kez onun Kremlin'deki çalışma odasında birkaç görüşme yaptık; iki defa da beni akşam yemeğine davet etti. Biz, öncelikle ordularımızın arasındaki işbirliği ve ortak operasyonlar konusunu görüştük... Ben, ondan, bizim birliklerimizin Belgrad'ı kurtarması için önemli olan bir tank tümeni vermesini istedim. Stalin bu ricamı hemen kabul etti ve "Valter,* ben size tank tümeni değil, tank kolordusu vereceğim" diyerek beni sevindirdi... Ancak ilk görüşmemizde çok gergin bir hava hâkimdi. Görüştüğümüz her konuda şu veya bu şekilde bir polemik ortaya çıkıyordu... Örneğin Stalin "Bakın, Valter, unutmayın ki Sırbistan'da burjuvazi çok kuvvetlidir!" diyordu. Ben sakince cevap veriyordum: "Yoldaş Stalin, bu görüşünüze katılmıyorum. Sırbistan'da burjuvazi çok zayıftır." Stalin susuyor ve surat asıyordu. Molotov, Beria, Jdanov ve Malenkov, dehşet içinde onun vereceği tepkiyi bekliyorlardı. Stalin, sonra, Yugoslavya'nın bazı burjuva siyasetçileri hakkında sorular sormaya başladı, onların nerede oldukları ve ne yaptıklarıyla ilgilendi. Ben de sorduğu adamlar hakkında hep aynı ifadeleri kullanıyordum: "Alçağın biridir, Almanlarla işbirliği yapmaktadır." Sonunda Stalin "Valter, Size göre herkes alçaktır, öyle mi?" diye

* Tito'nun Moskova'da, Komintern'de çalıştığı sıradaki parti adı.

kızdı. Ben de tekrar, vatanını satmış, hainlik etmiş herkesin alçak olduğunu söyledim.

Yugoslavya'da bir koalisyon hükümeti tesis etmek için monarşinin geçici olarak yeniden kurulmasını öneren Stalin'e kesinlikle karşı çıkan Tito, İngilizlere karşı da direneceğini açıklamıştı. Stalin Yugoslavya'ya bir İngiliz çıkarması olursa ne yapacaklarını sorunca, Tito, onları defedeceklerini söylemiş ve Stalin, onun bu başına buyruk tavrını beğenmemişti.

Tito'nun uzlaşmaz tutumu nedeniyle, Stalin, Müttefiklerle Yugoslavya konusunu görüşürken manevra yapamıyordu. Tito, anılarında kendini överek Stalin'e itiraz etmekten ve onun karşısında görüşlerini savunmaktan korkmayan ilk politikacı olduğunu iddia etse de, sanki olay daha farklı gibidir. Aslında görünen odur ki Yugoslavya partizanlarının önderi kendi görüşlerini açıkça savununca, Stalin bundan hoşlanmıştı. O, bu inatçı komünisti desteklemeye karar vermiş ve Britanya ile ABD'nin muhtemel aşırı tepki ve silahlı müdahalesini önlemek üzere de diplomatik kanallardan yardım sağlamayı düşünmüştü.

TASS Ajansı'nın 29 Eylül 1944 tarihli açıklamasında şöyle denmekteydi:

> Sovyet kumandanlığı... operasyonlarını bitirdikten sonra Sovyet birliklerinin Yugoslavya topraklarından çıkacağını bildirmiştir. Ulusal Komite ve Yugoslavya Yüksek Kumandanlığı, Sovyet kumandanlığının bu kararını desteklemiştir. Bunun yanı sıra, Sovyet kumandanlığı, Yugoslav tarafının, Yugoslavya topraklarındaki Kızıl Ordu kıtalarının bulundukları yerlerde Yugoslavya Ulusal Kurtuluş Komitesi sivil yönetimini tanımalarına dair şartını da kabul etmiştir.

Bu açıklama, Tito'ya göre, Müttefikler için de bir örnek teşkil ediyordu ve Almanlara karşı savaşta Yugoslavya topraklarını kullanmak isteyen herkes bu şekilde davranmalıydı.

O tarihlerde, Macaristan dışında, Almanya'nın Doğu Avrupa'daki müttefiklerinin hepsi teslim bayrağını çekmişti. Sovyet hükümeti, faşist bloku dize getirmek için, Romanya, Finlandiya, Bulgaristan ve Macaristan'ın Hitler'le ittifak yapmış yönetimleriyle barış anlaşması imzalamaya karar vermişti. Aslında Stalin ve diğer Sovyet liderlerinin, onların faşizme olan sadakatleri konusunda kuşkuları yoktu; ancak savaşın seyri değişmişti ve Doğu Avrupa'daki politik dengeler yeni şartlara göre yeniden kurulmalıydı. Şu da var ki Stalin, bu unsurlara karşı bazen çok sert tavır koyuyor ve ültimatom da veriyordu. Macaristan Kral Naibi Miklós Horthy'nin barış anlaşması imzalamak üzere Moskova'ya gelen temsilcisine 14 Ekim 1944 akşamı sunulacak mesajın metnini dikte ederken, Stalin şöyle diyordu:

> Budapeşte'den Seged'e gelmiş olan Macar müzakere memuru ve temsilcisi Albay Utaşi Lourend hiçbir konuda bilgi sahibi değildir ve dolayısıyla da Macar hükümetinin barışın ön şartlarını yerine getirmesi hususunda Sovyet kumandanlığı ile görüşmeler yapamaz... Öte yandan, Sovyet orduları Başkumandanlığı, Macar hükümetinin, işbu talebi aldığı tarihi takip eden 48 saat içinde barışın ön şartlarıyla ilgili taahhütlerini yerine getirmesini talep etmektedir...

Bu mesajda belirtildiği üzere, Sovyet kumandanlığının Macar yetkililerin ricasını kabul ederek Budapeşte'ye yönelik taarruzu durdurmasına rağmen, Macar ordusu Tisa Nehri boyundaki birliklerini tahliye etmemiş ve üstelik Kızıl Ordu'yu da engellemişti. Sovyet yönetimi, Macarların, Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'daki askeri birliklerini derhal geri çekmelerini, Almanya ile ilişkilerini kesmelerini ve Alman ordusuna karşı savaşmalarını istiyordu. Mesele, Horthy'nin Macaristan'a Kızıl Ordu yerine İngiliz-ABD ordusunun girmesini istemesiydi. Üstelik Macaristan'daki Alman yanlısı güçler de, Macaristan'ın savaştan kopması kararına karşı direniyorlardı ve sonunda Horthy, Almanların desteklediği bir darbeyle devrilerek tutuklandı ve Budapeşte'de F. Szálasi'nin faşist dikta rejimi kuruldu. Dolayısıyla barış görüşmeleri kesildi ve Kızıl Ordu da, Macaristan'da, Alman ve Macar birliklerine karşı, Nisan 1945'e kadar devam edecek yoğun bir savaşı sürdürmek zorunda kaldı.

Bu arada, İsveç'teki ünlü kadın Sovyet Büyükelçisi A.M. Kollontay, Finlandiya ile gizli görüşmeler başlatmış ve sonuç almıştı. 5 Eylül 1944'te, Fin ordusunun bulunduğu hat boyunca ateşkes sağlandı. Barış şartları uyarınca Sovyet ordusu Finlandiya topraklarına girmeyecekti.

Romanya'ya gelince, Sovyet yönetimi, burada, Kral 1. Mihai tarafından yapılan darbeyi destekledi. Faşist hükümet devrildi ve I. Antonescu hükümeti tutuklandı. Barış sağlandı ve SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu kararıyla, Kral Mihai, "Pobeda" (Zafer) Madalyası'yla ödüllendirildi. Romanya Almanya'ya savaş ilan etti; ama ülkedeki Almanya yanlısı güçler hâlâ direniyorlardı. Bu unsurlar, Almanlara Sovyet birliklerinin hareketleri hakkında gizli bilgiler veriyor, Alman askerlere yataklık ediyorlardı. Yönetime getirilen General Nicolae Rădescu ise açıkça Batı yanlısı, Sovyet karşıtı bir politika uyguluyordu. Bu konuda S.M. Ştemenko şöyle yazmaktadır:

> Baş Karargâh'ta durum hakkında rapor verirken, kraliyet yönetiminin kaçınılmaz olarak Romanya'daki Sovyet karşıtı güçlerin merkezine dönüşeceğini ben, A.İ. Antonov'la birlikte, defalarca vurgulamıştım. Başkumandan, genelde olduğu gibi bizi dikkatle dinlemiş, acele etmeden piposunu doldurup yakmış ve tütünden sararmış bıyıklarını piponun

ağızlığıyla düzelterek şöyle demişti: "Başkalarının kralı bizi ilgilendirmez." Onun fikrince, krala hoşgörüyle yaklaşırsak, bunun Müttefiklerle olan ilişkilerimize de olumlu bir etkisi olacaktı. Romanya'da halk, faşist diktatörlüğe muhalif olarak gördüğü kralına güveniyordu ve zamanına gelince de monarşinin akıbetinin ne olup ne olmayacağı konusunda halkın kendisi karar verecekti. Şunu eklemişti: "Umarız ki Rumen komünistler de boş oturmayacak ve durumu anlamaları için halklarına yardımcı olacaklardır." Böylece bize bir siyaset dersi vermişti... Kralın amatör bir pilot olduğu öğrenilince, Stalin adına ona Po-2 uçağının hediyelik bir modeli armağan edilmişti. Kral onunla uçuyor, ava gidiyor ve eğleniyordu...

Genç krala gösterilen bu özel dikkat ve ilgi sayesinde, kraliyet çevrelerinin, hükümetin entrikalarının uzağında durması sağlanmıştı. Mart 1945'te, Kral Mihai, Rădescu hükümetinin istifasını istedi ve Tarımcılar Cephesi lideri Petru Groza başbakan oldu. Genelde solculardan oluşan bir kabine kuruldu ve Romanya'da istikrar sağlandı. Romanya'ya giren Sovyet ordusu, Almanya'nın müttefiki olan Bulgaristan'ın sınırına dayanmıştı. Savaş yıllarında Bulgaristan yönetimi, halkın bunu istemediğini bildiği için SSCB'ye savaş ilan etmemişti. Ancak Sovyet hükümeti, 5 Eylül 1944'te verdiği notada, Bulgaristan'la hâlâ savaş halinde olduklarını açıkladı. Fakat bu savaş gerçekte hiç olmadı ve 8 Eylül 1944'te, Sovyet askeri birlikleri, tek kurşun atmadan Bulgaristan topraklarına girdiler. Bulgar halkı Sovyet ordusuna karşı direnmedi, dahası Sovyet askerlerini sevgi ve saygıyla karşıladı. Bulgaristan'da Sovyet karşıtı herhangi bir güç veya siyasi grup olmadığını dikkate alan Sovyet yönetimi, Bulgaristan ordusuna da dokunmadı. Daha 9 Eylül'de, Bulgaristan'ın faşizm yanlısı çar hükümeti devrildi ve Vatan Cephesi hükümeti kuruldu. Hükümetin başbakanı General Kimon Georgiyev'di. Daha evvel, 1934'te, iktidardayken sendikaları feshe den ve kapatan, komünistleri hapse atan, ülkede İtalya'daki gibi faşist bir rejim kurmaya çalışan aynı Georgiyev, şimdi komünistlerle işbirliği yapıyor, onları hükümete alıyordu.

Kızıl Ordu Doğu Avrupa'da ilerledikçe rahatsız olan ve huzuru kaçan Churchill, Büyük Üçlü'nün bir zirve görüşmesi yapması için acele etmekteydi. Britanya Başbakanı, Müttefiklerin kendi aralarında Avrupa'daki "sorumluluk bölgeleri"ni belirlemesini istiyordu. Churchill, Ekim 1944'te ikinci defa Moskova'yı ziyaret etti ve 9-18 Ekim arasında Stalin'le bu konuyu ele aldı. O sırada SSCB, Macaristan'ın savaştan kopması için girişimlerde bulunuyordu. Churchill, daha ilk baştan doğrudan ve açıkça konuya girmişti ve zaten anılarında da şunu yazmaktadır:

Şöyle dedim: "Gelin önce Balkanlardaki işleri çözelim. Sizin ordularınız Romanya ve Bulgaristan'dadır. Bizim oralarda çıkarlarımız, yatırımlarımız, ajanlarımız ve temsilcilerimiz var. Gelin boş yere tartışıp kavga etmeyelim. Britanya ile Rusya olarak, sizin Romanya'da yüzde 90 hâkim pozisyonda olmanızı, bizim de Yunanistan'da yüzde 90 hâkim pozisyonda olmamızı, Yugoslavya'da ise yarı yarıya kontrol sağlamamızı kabul ediyor musunuz?"

Bunları söyledikten sonra, sözlerimin tercüme edilmesini beklerken kâğıda şu rakamları yazıverdim: Romanya: % 90 Rusya ve % 10 diğerleri; Yunanistan: % 90 Britanya (ABD ile mutabakata göre) ve % 10 Rusya; Yugoslavya: % 50-% 50; Macaristan % 50-% 50; Bulgaristan % 75 Rusya ve % 25 diğerleri.

Bu yüzdeleri ve oranları Britanya hükümeti üyelerine anlatırken SSCB'nin Karadeniz havzasında, Romanya ve Bulgaristan bölgelerinde yaşamsal çıkarları olduğunu söylüyordum. Aynı şekilde, SSCB de, Büyük Britanya'nın bir Akdeniz ülkesi olan Yunanistan'la olan geleneksel yakın ilişkilerini dikkate almalıydı. Yugoslavya'da yarı yarıya kontrol önerirken ülkenin bölünmesini engellemek istediğimi bildirmiştim. Sloven ve Hırvatlar ile Sırplar arasında bir iç savaşa yol açmak hata olurdu; üstelik böyle bir iç savaşta, Tito'nun gerillalarına Almanlara karşı savaşmak üzere gönderilmiş silahlar da kullanılabilirdi.

Churchill, Sovyet ordusunun artık Macaristan'a girmiş olduğunu, SSCB'nin burası konusunda taviz vermeyeceğini ve bu ülkede önemli bir rol üstleneceğini düşünüyordu. Churchill'e göre, Britanya ve ABD'nin elleri oraya kadar uzanamasa da, Macaristan bir Balkan değil, Orta Avrupa ülkesi olarak ele alınmalıydı. Kısacası Churchill, Sovyetler Birliği'nin Balkanlardaki etkinliğine karşı çıkmazken, Orta Avrupa'daki etkinliğini asgari düzeyde tutmaya çalışıyordu. Churchill, kendisinin anlattığına göre, sözlü tercümeyi dinleyen Stalin'e söz konusu kâğıdı da iletmişti:

Bir sessizlik oldu. Sonra o, mavi bir kurşunkalem aldı ve kâğıdın üzerine bazı şekiller yaptı. Böylece mutabakata varmıştık; yani bu konuyu çözmek fazla zaman almamıştı. Sonra tekrar bir sessizlik oluştu. Kâğıt masanın ortasında öylece duruyordu. Nihayet şöyle dedim: "Milyonlarca insanın hayatını belirleyecek kadar önemli bu konuları böyle bir tür doğaçlama yöntemiyle çözmemizin arsızlık olduğunu düşünmüyor musunuz? Gelin bu kâğıdı yakalım." Stalin ise "Hayır, o Sizde kalsın" dedi.

O sırada Stalin ile Churchill arasında tercümanlık yapan V. Berejkov bu olayı şöyle yorumlamaktadır:

Churchill, bu kâğıdı yakmayı teklif ederken, belki de Stalin'in de kendisiyle suç ortağı olduğunu ve bu gizli oyunun sorumluğunu birlikte taşıdıklarını vurgulamak istiyordu. Aslında bu, aynı zamanda, anlaşma sağlandığı anlamına da geliyordu. Stalin kâğıdı yakmayı kabul etmedi, ama yine de iki liderin görüşmesi sonucunda Avrupa halklarının kaderi önemli oranda belirlenmiş oluyordu.

Görüşmelerle ilgili ortak bildiride yer alan formül ve tanımlamalar yeterince somut değildi, fakat Stalin'in, Hitler karşıtı koalisyon içindeki birliği koruma kaygısıyla, Tito taviz vermek istemese de, Yugoslavya konusunda uzlaşmaktan yana olduğunu söyleyebiliriz. Stalin, Avrupa ülkeleriyle ilgili sınır meselelerinde taviz vermeye hazırdı, ancak Sovyet toprakları söz konusu olduğunda çok katı ve kararlıydı. Ekim 1944'te Churchill ile Polonya konusunda yapılan görüşmeler sırasında, onun kararlı ve sert tutumu açıkça görülmüştü. Churchill'in anlattığına göre, eğer Mikolajczyk, Curzon Hattı ile örtüşen Sovyetler Birliği-Polonya sınırını kabul ederse, yani 1939 sınırını tanırsa, Stalin onun Polonya koalisyon hükümetinin başbakanı olmasına izin verecekti. Stalin, bu kabul edilmeksizin Polonya Ulusal Komitesi ve göçmen hükümetinin birlikte oluşturacağı bir koalisyon hükümetinin kurulmasını istemiyordu. Buna karşın, Mikolajczyk, Churchill'in tüm baskılarına rağmen, Curzon Hattı ile örtüşen Sovyetler Birliği-Polonya sınırını tanımayı kesinlikle kabul etmiyor ve bunu yaparsa halkının onu lanetleyeceğini söylüyordu. Stalin, Churchill'e, sitemkâr bir ifadeyle, kendisinin ve Molotov'un dışında SSCB delegasyonundaki hiç kimsenin Mikolajczyk'i ciddiye almadığını bildirmişti. Sovyet parti ve ordu yöneticileri sınır konusunda taviz vermeyi düşünmüyorlardı ve Mikolajczyk'in uzlaşmaz tutumu da buna eklenince, görüşmeler çıkmaza girmişti. Dolayısıyla Polonya'da bir koalisyon hükümeti kurulamamıştı ve Polonya sorunu, liderler arasındaki görüşmelerin gündemindeki başlıca mesele olmaya devam edecekti.

4-11 Şubat 1945'te düzenlenen Kırım (Yalta) Konferansı'nda üç lider arasındaki görüşmelerin başlıca gündemini, savaşın seyri, sonuçları ve savaş sonrası Avrupa'sının jeopolitik sorunları oluşturuyordu. Bu kez Müttefikler, zirvenin Sovyet topraklarında düzenlenmesine pek karşı çıkmamışlardı, çünkü Stalin'in katılabilmesi için en uygun yol buydu. Ayrıca Kızıl Ordu'nun cephede elde ettiği zaferler sayesinde SSCB'nin itibarı da oldukça artmıştı. Müttefikler askeri açıdan çok etkili olamıyorlardı; Temmuz 1943'te başlayan İtalya çıkarması sonuç vermemiş ve bu ülkenin toprakları kontrol altına alınamamıştı. Haziran 1944'te Normandiya'da gerçekleştirilen çıkarma operasyonu da çok başarılı olmamış ve yarım yıl içinde sadece Kuzey Fransa, Lüksemburg ve Belçika'nın bir kısmı kurtarılabilmişti. Oysa 1944 baharında Doğu Avrupa topraklarına giren Kızıl Ordu, Romanya, Bulgaristan, Doğu Macaristan ve Doğu Polonya'yı kurtarmış, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Norveç'i de kurtarmaya başlamıştı.

Churchill, 6 Ocak 1945'te Stalin'e bir mesaj göndererek, Müttefik kuvvetlerinin Ardennes bölgesinde zor duruma düştüğünü ve geri çekildiğini, durumun rahatlaması için Sovyet ordusunun Ocak 1945'te Doğu Cephesi'nde bir taarruz başlatması gerektiğini bildirdi. İngiliz Başbakanı, Sovyet birliklerinin Visla bölgesinde veya herhangi bir başka bölgede gerçekleştirecekleri bir taarruzun, Batı Cephesi'nde Müttefikler üzerindeki baskıyı azaltacağını belirtiyordu. Stalin bu isteğe şöyle cevap veriyordu:

> Biz taarruza hazırlanıyoruz, ancak kış şartlarında bu pek de kolay değildir. Bununla birlikte, Müttefik ordularının düştüğü ağır durumu göz önünde tutarak, taarruzu öne alabiliriz. Başkumandanlık durumu dikkate almış ve hava şartlarına rağmen, merkezde, cephe boyunca geniş bir taarruz başlatmaya karar vermiştir. Şanlı Müttefik ordularımıza destek vermek için mümkün olan her şeyi yapacağımızdan kuşkunuz olmasın.

Yalta öncesi taarruza geçen Sovyet kıtaları hızla ilerlediler ve Berlin'e, kente sadece 70 km kalacak kadar yaklaştılar. Bu şartlarda, Sovyet delegasyonu, doğal olarak Yalta'da daha cesurca hareket edebileceği bir konumdaydı. İlk oturumda, Genelkurmay Başkanları A.İ. Antonov ve J.K. Marshall birer konuşma yaptılar. Anlaşıldığı kadarıyla, Ardennes bölgesinde toparlanmayı sağlamış olsalar da Müttefiklerin taarruz potansiyeli düşüktü ve kıtalar hâlâ Siegfried Hattı'nda bulunuyorlardı; Almanya sınırını sadece bazı birlikler geçmişti. Kızıl Ordu'nun Avrupa topraklarındaki ilerleyişinden rahatsız olan Churchill, İtalya'daki birliklerin Ljubljana'ya yöneltilmesini teklif etti; böylece İngiliz-Amerikan birlikleri, Avusturya ve Çek topraklarına Sovyet kıtalarından önce girmiş olacaklardı. Ne var ki bu teklif görüşülmedi ve Stalin, yazın yapılacak operasyonların üç devletin askeri yönetimleri tarafından eşgüdümlü bir şekilde hazırlanmasını önerdi. Liderler, yaz döneminde gerçekleştirilecek harekâtların sonucunda Almanya'nın tam olarak dize getirileceği ve savaşın zaferle sonuçlanacağı konusunda genel olarak hemfikirdiler.

Stalin, Yalta'da, Müttefiklerle görüşmelerinde, her zaman olduğu gibi ülkesinin çıkarlarını sonuna kadar koruyor ve taviz vermiyordu. Konferansa katılan A.A. Gromiko hatıralarında şöyle yazmaktadır:

> Konferansta, Stalin, muhataplarının söylediklerini çok titiz bir şekilde dinliyor ve analiz ediyordu, herhangi bir ifadeyi kaçırdığını veya ihmal ettiğini hatırlamıyorum. O, tamamen görüşmelere konsantre olmuştu ve bugünün tabiriyle söylersek, beyni bir bilgisayar gibi çalışıyordu. Onun sıra dışı biri olduğunu tam anlamıyla ve net bir biçimde anlayabilmem sanırım ancak Livadiysk Sarayı'ndaki oturumlar sırasında mümkün olmuştu... Şunu da kaydetmek gerekir ki Stalin, Sovyet delegasyonunda

yer alacak kişilerin hepsinin konferansta görüşülecek konuları iyi bilen, seviyeli ve zeki uzmanlar olmasına dikkat ediyordu. Herhangi bir önemli konunun, çok ciddi bir hususun gözden kaçırılma olasılığı onu çok endişelendiriyordu. Zamanın kısıtlı olmasına karşın, Stalin, delegasyonla da ilgileniyor ve istişarelerde bulunuyordu. En azından Müttefik yetkilileriyle temas halinde olan görevliler veya görüşülen sorunlara vakıf uzmanlarla bir araya gelip konuşuyordu. Bir defasında mekândaki sandalyeler dışarı çıkarılmış, geride içkilerle mezelerin bulunduğu masalar bırakılmış ve Amerikanvari bir kokteyl düzenlenmişti. Bu tür istişarelerde, Stalin, bazı Sovyet yöneticileriyle şakalaşıyor, onlara hal hatır soruyordu. Aslında hareketleri ağır ve yavaştı, biraz düşünceliydi. Orada bulunanların neredeyse hepsini bizzat tanıyor, birçoğunun görevini, adı ve soyadını biliyor, nerede nasıl tanıştıklarını bile hatırlıyordu... Kendisi genelde az konuşur, daha ziyade dinlemeyi, konu hakkında bilgi edinmeyi, etrafındakilerin görüşünü öğrenmeyi tercih ederdi.

Stalin, Yalta'da, resmi olmasa da üçlünün lideri durumundaydı. Sovyet önderinin söz ve tutumu artık birçok konuda sonucu belirlediği için, Müttefikler onun bazen kırıcı ve sert olan tonunu görmezden geliyorlardı. Stalin'in kendisi de bu durumun farkındaydı ve Gromiko'nun ifadesiyle "kırk yılda bir ele geçen fırsat ve avantajları" kullanmaya çalışıyordu. Batılı liderler ona karşı saygılıydılar; delegasyonlarda yer alan herkes, o içeri gerince asker gibi ayağa kalkarak hazır duruma geçiyordu. Churchill, uzun süre sonra, 1959'da, Avam Kamarası'nda konuşurken, Stalin'in Yalta'da gerçek bir dünya lideri tavrıyla konuştuğunu ve düşündüğünü, çevresindekileri olağanüstü derecede etkilediğini kaydedecekti.

Konferansta ele alınan başlıca konulardan biri, Almanya'nın savaş sonrası yapısı ve rejimiydi. Batılı Müttefikler, Almanya teslim olduktan sonra onun topraklarının bölünmesini istiyorlardı; Stalin ise Almanya'nın öncelikle tazminat ödemesini talep ediyordu. Müttefikler Almanya'nın birkaç küçük bölge şeklinde bölünmesi önerisini getirseler de, sonuçta SSCB'nin istediği oldu; Almanya, bir bütün olarak, İşgal Kuvvetleri Başkumandanlarının içinde yer aldığı bir Merkezi Kontrol Heyeti tarafından yönetilecekti. Ancak dört işgal bölgesi oluşturulacak ve böylece SSCB, yenik devleti Müttefiklerle eşit şartlarda yönetebilecekti. Stalin'in tazminat konusundaki ısrarları da sonuç verdi ve Almanya'nın, SSCB'ye savaş açarak verdiği zarar ve hasarlar için tazminat ödemesi kararlaştırıldı. Bu konudaki sorunları çözmek için, Moskova'da bir Zararları Karşılama Komisyonu kurulacaktı.

Yalta'da, SSCB'nin 1939 sınırları yeniden gündeme geldi. Churchill, Molotov-Ribbentrop gizli anlaşmasının sonucu olan bu sınırların kabul edilemeyeceğini ve gözden geçirilmesi gerektiğini iddia ediyordu. Ne var ki Müttefiklerin, SSCB sınırının batı yönün-

de ileri alınmasını önleme çabaları sonuç vermedi. Polonya konusunda alınan kararlarda, Sovyetler Birliği-Polonya sınırının Curzon Hattı boyunca çizilmesi ve kimi yerlerde Polonya lehine 5-8 km'lik kaymalar yapılması öngörülmekteydi. Buna karşılık, Polonya'nın kuzey ve batısındaki Alman toprakları Polonya'ya verilecekti. SSCB bu yolla Almanya'yı zayıflatma niyetindeydi; ama bunu açıkça geleceğe yönelik bir tahrik olarak gören Polonya, Alman topraklarını istemiyordu. Üstelik bu bölgelerdeki Alman nüfus da sürülecekti ve bunun barışa hizmet etmeyeceği dile getirilmekteydi. Bu arada Yugoslavya'da Tito hükümetine ve Polonya'da Bierut-Osubko-Moravski hükümetine Batı yanlısı üyelerin de alınması ve yönetimde geniş bir siyasi yelpaze oluşturulması fikri benimsense de, bu Sovyet yanlısı hükümetlerin söz konusu ülkelerin geleceğini belirleyeceği daha Yalta'dayken kesinleşmişti. Polonya ve Yugoslavya ile ilgili alınan kararlar, Batılı Müttefiklerin Avrupa'daki yeni düzeni, aslında istemeseler de kabullenmek zorunda kaldıklarını gösteriyordu; zira Kızıl Ordu'nun zaferleri Doğu Avrupa'da Sovyetlere yönelik sempatiyi artırmış, komünist ve solcu güçleri ön plana çıkarmıştı. Böylece Churchill'in Doğu Avrupa'ya yönelik "yarı yarıya" formülü, Polonya, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Macaristan'da karşılık bulmamış oluyordu. Romanya ve Bulgaristan'a gelince, Müttefikler, buralarda SSCB ile rekabet etmeyeceklerini zaten daha Ekim 1944'te açıklamışlardı.

Yalta'da kabul edilen "Kurtarılmış Avrupa Hakkında Deklarasyon", "geçici istikrarsızlık döneminde, bu üç ülke yönetimi, kurtarılmış Avrupa'da mutabakat politikası izleyeceklerdir" yaklaşımını öne çıkarıyordu. Sonraları Batılı Müttefikler, özellikle de Roosevelt, Stalin'e telafisi mümkün olmayan tavizler vermekle suçlanmışlardır; fakat o günün şartlarında başka bir seçenek olmadığını kabul edenler de vardır. Kızıl Ordu'nun 1945'te Doğu Avrupa'da kazandığı zaferler sonucunda, SSCB, tartışılan konularda etkili bir biçimde söz sahibi olmuştu ve Müttefiklerle onların Doğu Avrupa ülkelerindeki yandaşlarının ellerinde fazla koz yoktu. Diplomat ve tarihçi George Kennan'ın bu konudaki eleştirisi bizce ciddiye alınmaya değerdir. Bu Amerikalı diplomata göre, Yalta'da liderler, üç devletin çıkarları konusunda ileride mutabakata varacaklarına ve devamlı görüşmeler yapacaklarına dair belirsiz vaatlerde bulunmak yerine, Avrupa'yı net bir şekilde nüfuz alanlarına bölselerdi, bu daha çok istikrar sağlayabilirdi.

Yalta'da sadece Avrupa'nın geleceği değil, Uzakdoğu sorunu da ele alındı ve Sovyet ordusunun müdahalesi olmaksızın Japonya'yı yenemeyeceklerinin bilincinde olan Müttefikler,

SSCB'nin Japonya'ya savaş açmasında ısrar ettiler. Stalin, bu şartlarda SSCB'nin Uzakdoğu'daki haklı taleplerini açıkça dile getirmekten çekinmiyor ve savaşın bir karşılığı olması gerektiğini vurguluyordu. SSCB, liderlerin gizli anlaşması uyarınca, Almanya'nın teslim olmasından iki veya üç ay sonra Japonya'ya savaş açacaktı. Bunun karşılığında Stalin'in şartları şunlardı: Batı devletleri ve Çin, Moğolistan'ın bağımsızlığını tanıyacaklardı. Eskiden Rusya'ya ait olan Kuril Adaları ve Sakhalin Adası'nın güneyi Japonya'dan alınıp SSCB'ye verilecekti. Ayrıca Japonya'ya yenilince, 1905 Portsmouth Barış Anlaşması uyarınca Rusya'dan alınmış Port-Artur limanını kiralama hakkı ve Dalniy (Dayren) limanı üzerindeki öncelik hakları, yanı sıra Mançurya Demiryolu üzerindeki haklar iade edilecekti. Bu arada 1935'te Mançukoku yönetimi ile imzalanan anlaşma sonucu kaybedilmiş Doğu Çin Demiryolu üzerindeki haklar da SSCB'ye geri verilecekti.

Yalta'da BM tüzüğünün taslağı da ele alındı ve Stalin, Ukrayna ile Belarus Cumhuriyetlerinin de SSCB ile birlikte BM üyeliğine kabul edilmesi talebini gündeme getirdi. Müttefikler bunu kabul etmediler. Böylece BM çatısı altındaki BM Genel Asamblesi'nde ek oylar sağlanamadı. Buna karşın Stalin, yine de, üç büyük devletin Yalta'da ortaya koyduğu kararlılık, uzlaşma ve işbirliğinin, tarihte hiçbir zaman görülmemiş diplomatik, askeri ve siyasi bir ortaklık olduğunu kaydediyordu. O, tarafların açık ve samimi olduklarını, çıkarlarını ve beklentilerini saklamadan kozlarını açık oynadıklarını, dolayısıyla zirve görüşmelerinin oldukça verimli geçtiğini vurguluyordu. Ne var ki Stalin, deneyimli bir politikacı olarak, bütün bu işbirliğinin geçici olduğunun da farkındaydı. Yalta'da, 8 Şubat oturumunda, o şöyle diyordu:

> Bizler hayatta olduğumuz sürece korkacak bir şey yoktur. Aramızda tehlikeli ihtilafların oluşmasına meydan vermeyiz. Ülkelerimizden herhangi birine karşı herhangi bir yeni saldırı olmasına izin vermeyiz. Ancak 10 yıl ve belki daha kısa bir süre sonra bizler yok olup gideriz. Yeni kuşaklar gelir, bizim yaşadıklarımızı bilmeyen ve anlamayan yeni liderler gelir. Onlar birçok konuya farklı şekilde bakacaklardır. Peki o zaman ne olacak? Biz, sanırım neredeyse 50 yıllık bir barış planlamış durumdayız. Yoksa Stalin saf olduğu için mi böyle düşünüyor acaba?

Stalin, önerilen BM Tüzüğü taslağında üç büyük devlet arasında daha fazla anlaşmazlık çıkmasına yol açacak hükümler bulunduğunu belirtiyor ve büyük devletlerin arasındaki ihtilafları engelleyecek bir tüzük hazırlanmasını teklif ediyordu.

Bu arada Stalin SSCB'nin 1939'da Milletler Cemiyeti'nden çıkarılması meselesini hatırlatınca, Churchill ve Roosevelt, BM çatısı altında böyle bir şeyin tekrarlanmayacağı konusunda güvence ver-

diler ve Güvenlik Konseyi kararlarının oybirliği ile alınacağını ve beş üyeden her birinin veto hakkı bulunacağını bildirdiler. Stalin, ABD'nin önerdiği BM Tüzüğü'nü beğendi ve bu tüzüğün SSCB'nin çıkarları için garantiler sağladığını bildirdi. A.A. Gromıko, Yalta Konferansı'na ilişkin anılarında şöyle yazmaktadır:

> 1945 Şubatındaki o bir hafta içinde, üç büyük devletin liderleri, ordularının ve halklarının Avrupa'nın faşizmden kurtarılması uğrunda yaptıklarının bir bilançosunu çıkardılar ve askeri sonuçları saptadılar. Üç lider, ayrıca geleceğin akacağı başlıca rotaları da tespit etmişlerdi.

Yalta düzeni sayesinde, ülkemiz, bin yıllık tarihinde ilk defa Avrupa'da, Norveç'le olan kısmı hariç, baştanbaşa tehlikesiz bir batı sınırı kazanmıştı. 45 yıl boyunca, SSCB'nin batı komşuları, müttefik ülkeler ve tarafsız Finlandiya olacaktı. Orta Avrupa'daki güçlü Sovyet silahlı kuvvetleri, Batı için caydırıcı, devasa bir engeldi. Sovyet donanması Güneydoğu Avrupa limanlarında üslenme olanağına kavuşmuştu. SSCB, Yalta'da, Batılı müttefiklerine, ülkenin Uzakdoğu'daki çıkarlarını ve güvenliğini sağlama almak için gerekli şartları da kabul ettirmişti. Böylece SSCB'nin güvenliği uzun bir süre için garanti altına alınmıştı.

22. Bölüm

Zafer

Stalin, "Sovyet" (Ekim) Devrimi'nin 27. yıldönümünde yaptığı bayram konuşmasında, 1944 yılının askeri sonuçlarını değerlendirirken, sona ermekte olan yıl içinde Almanların Sovyet topraklarından kovulduğunu, ikinci cephenin açılması sayesinde Fransa, Belçika ve Orta İtalya'nın kurtarıldığını, savaşın artık bizzat Almanya topraklarında sürdüğünü bildiriyordu. 1945 başlarında Kızıl Ordu'nun toplam asker sayısı 7 milyon 109 bindi. Ordu, yaklaşık 115 bin adet top, obüs ve havan topuna, 15.100 adet de tank ve müteharrik topa sahipti; Sovyet hava kuvvetlerinin 15.815 uçağı vardı. Buna karşılık Almanya'nın asker sayısı 3 milyon 100 bindi; Nazi ordusunun elindeki top, obüs ve havan topu sayısı ise sadece 28.500 adetti. Almanların 3.950 tank ve müteharrik topu, 1.960 da uçağı vardı. Müttefik orduları da dikkate alındığında, Hitler ordularının yenilgiye mahkûm olduğu belliydi; fakat Hitler ve çevresindekiler sağduyudan yoksundular ve artık tamamen anlamsızlaşan kan dökülmesinin suçlusu da bizzat onlardı. Almanlar teslim olmak yerine yeni maceralar peşindeydiler; onlar, Doğu Prusya'da asırlardır kurulmaya devam eden müstahkem mevziler ve engellere, Berlin savunma hattına güveniyorlardı. Askeri strateji açısından bakıldığında, bunlar uğranacak hüsranı sadece kısa bir süreliğine erteleyebilirdi.

Sovyet kumandanlığı, 1944 Ekiminin sonuna doğru, savaşı bitirmek üzere yeni bir plan hazırlamıştı.Ştemenko şöyle yazmaktadır:

> Sovyet-Alman cephesinin merkezi, ana saha olarak kabul ediliyordu ve buradan yapılacak taarruz ve hamlelerle ordularımız doğrudan Almanya'nın önemli merkezlerine ulaşabilecekti. Bunu bilen düşman da merkezde kademeli savunma hatları kurmuştu. Sonuçta Baş Karargâh, merkez eksende biriken Alman kuvvetlerini yaymak için cepheyi genişletmeye karar verdi. Bu amaçla, Doğu Prusya ve ayrıca Macaristan ve Avusturya yönlerinde taarruz başlatılacaktı. Bu manevralar sonucunda, Almanlar, kuvvetlerini farklı yönlerde dağıtmak zorunda kalacaklardı. Kızıl Ordu birlikleri Kasım-Aralık 1944'te Macaristan ve Doğu Prusya yönünde harekete geçince, Hitler orduları, kuvvetlerinin bir kısmını Berlin savunma hattından buraya çekmek zorunda kalmıştı. Zaten bunu bekleyen Baş Karargâh, zayıflamış merkez bölgesinde kuvvet biriktirerek büyük çaplı bir taarruza geçmeye ve stratejik hattı yararak Berlin'e

yaklaşmaya karar verdi. Kasım 1944'te, Stalin, Jukov'u 1. Belarus Cephesi Kumandanı tayin etmiş ve Berlin'i işgal etmek üzere bizzat onu görevlendirmişti. Rokossovskiy, G.V. Zakharov'un yerine 2. Belarus Cephesi Kumandanı olarak atanmıştı. İ.S. Konev'in kumandasındaki 1. Ukrayna Cephesi birlikleri de Berlin yönündeki harekâta katılacaklardı. Stalin, Kızıl Ordu kuvvetlerinin Berlin yönünde yapacağı taarruzların koordinasyonunu bizzat kontrol ediyordu ve 20 Ocak 1945'te topyekûn taarruz başlatılacaktı. Ancak Müttefiklerin ricası üzerine taarruz öne alındı ve 12 Ocak'ta başlatıldı. Jukov ve Konev, orduların bütün engelleri aşarak Şubat sonunda Elbe Nehri'ne ulaşacağını hesaplamışlardı. Jukov doğrudan Berlin'e taarruz kararı alınmasında ısrar ediyor, Stalin ise buna karşı çıkıyordu:

"Oder Nehri'ne ulaşınca, 2. Belarus Cephesi'nin kanadından neredeyse 150 km uzaklaşmış olacaksınız. Şu anda bunu yapamayız. 2. Belarus Cephesi'nin Doğu Prusya Cephesi'ndeki operasyonunu bitirmesini ve kuvvetlerini Visla ötesinde yeniden toparlamasını beklemek lazım."

Jukov bunun ne kadar zaman alacağını sorunca, Stalin şu cevabı vermişti:

"En fazla on gün... Unutmayın ki 1. Ukrayna Cephesi şu anda ilerleme olanağına sahip değil ve sol kanatta size destek veremez. Çünkü Oppeln-Katowice bölgesinde mevzilenmiş Alman birliklerini ortadan kaldırmak zorundadır."

Buna rağmen Jukov taarruzu sürdürmek için onay istemiş ve Stalin de düşüneceğini bildirmişti. Nihayet 24 saat sonra, Stalin, Jukov'a onay vermiş ve taarruza devam edilmişti. Ocak sonu-Şubat başlarında, 1. Belarus Cephesi birlikleri Oder Nehri'ne ulaşmış, nehri geçerek sağ yakada bir hareket sahası edinmişti. Yalta Konferansı doruk noktasındayken, 8 Şubat 1945'te, Müttefikler de taarruza geçmişlerdi ve o sırada Sovyet birlikleri hâlâ Oder kıyılarındaydı. İleriye sarkan 1. Belarus Cephesi kuvvetlerinin bir kısmını, Doğu Pomeranya'daki Alman birliklerinin kuzeyden beklenen hareketine karşı yöneltmek gerekiyordu.

Güneyde ise, 1. Belarus ve 1. Ukrayna Cephelerine mensup orduların arasında çok geniş bir boşluk oluşmuştu. 20 Şubat 1944'te, Macaristan'ın batısında, Alman kuvvetleri, Mareşal F.İ. Tolbukhin'in kumandasındaki 2. Ukrayna Cephesi kıtalarına karşı taarruza geçmiş ve Balaton Gölü çevresinde şiddetli muharebeler yaşanmıştı. Stalin'in Roosvelt'e yazdığı gibi, bu taarruz, Almanların savaş boyunca giriştikleri en büyük çaplı operasyonlardan biriydi. Almanların son çırpınışlarından biri olan bu taarruza, 11 tank tümeni de içinde, 35 tümen katılmıştı. Ancak Mareşal Tolbukhin, emrindeki orduları kuşatma tehlikesinden kurtarmış ve bir süre sonra takviye kuvvetlerin gelmesiyle de Almanları bozguna uğratmıştı.

Stalin, Almanların bu operasyon planının farkına gecikmeli olarak vardıklarını itiraf ediyordu. Almanlar, İtalya ve batıdaki tümenlerini hızlı bir şekilde doğuya kaydırıyorlardı. Almanya'nın kuvvetlerini büyük oranda Berlin yönünde yığması ve ayrıca Pomeranya'daki Alman kuvvetlerinin de Berlin'e yönelen Sovyet birliklerini yandan vurması tehlikesinin ortaya çıkması karşısında, Baş Karargâh, Berlin'i işgal planını ertelemek zorunda kalmıştı. Jukov, 20 Şubat'ta Stalin'le bir araya gelerek durumu görüştüklerinde, 1. Belarus Cephesi kuvvetlerinin, Oder Nehri hattı da dâhil olmak üzere, bir süre savunmada kalması gerektiğini söylemişti. Ştemenko'nun anılarına göre, bu teklif titiz bir şekilde incelenmiş ve sonunda Başkumandan tarafından da onaylanmıştı. Mart başlarında, Doğu Pomeranya operasyonunun en gergin günlerinde, Jukov Moskova'ya çağrılmıştı:

> Havaalanından doğrudan Stalin'in sayfiyesine gittim, çünkü biraz rahatsızdı ve orada dinleniyordu. Stalin, Pomeranya ve Oder bölgesindeki son durum hakkında bilgi aldıktan sonra, canının sıkıldığını söyledi ve dışarı çıkıp birlikte yürümeyi teklif etti. Konuşması ve hareketleri oldukça ağırdı, çok yorgun ve bitkin görünüyordu. Dört yıllık savaş onun omuzlarına çok ağır bir yük bindirmişti ve yorgun düşmesi doğaldı. Savaş başlayalı beri, o, herhangi bir rejim veya düzenden uzak bir hayat sürdürüyordu ve çok gergin dönemler geçirmişti. 1941-1942 yıllarında yaşanan dramatik hezimetler onu epeyce hırpalamış ve sarsmıştı. Bütün bu yoğun ve gergin ortam onun sinirlerini de yıpratmıştı. Parkta yürürken, bana nedense çocukluğundan bahsetmeye başladı ve yaklaşık bir saat böyle geçti. Sonra beni eve çay içmeye davet etti ve bana anlatacakları olduğunu söyledi. Ona esir oğlu Yakov'un durumunu sordum ve o, uzun bir suskunluğun ardından, oğlunun kurtulma şansının olmadığını söyledi. Almanlar onu kullanmak istemiş, ancak Yakov işbirlikçi olmayı kabul etmemişti. Stalin'in, oğlunun durumundan dolayı çok üzgün olduğu belliydi. Masada, yemeğe elini sürmeden uzun süre sustu. Sonra savaşın çok büyük bir felaket olduğunu ve sayısız insanın hayatını yitirdiğini söyledi. Ülkede yakınını kaybetmemiş hiçbir aile kalmadığından söz etti.

1945 başlarında, Stalin, Müttefiklerin, SSCB'yi dışlayarak Alman yetkililerle barış sağlama girişimlerinde bulunduklarına dair bir bilgi aldı. SS Generali Wolff, Bern'de ABD'li ve Britanyalı temsilcilerle görüşmüş ve hep birlikte Kuzey İtalya'da barış konusunu ele almışlardı. Sovyet hükümeti bu görüşmelere katılmakta ısrar ettiyse de, bu istek kabul edilmedi. Bu konuda Stalin, Roosevelt'e şöyle yazıyordu:

> Ben Alman orduları arasındaki herhangi bir ayrışma veya ihtilaftan yararlanmaya karşı değilim, aksine bunu kullanıp cephenin şu veya bu bölgesinde düşmanın teslim olmasının veya boyun eğmesinin sağlanmasını isterim, çünkü sonuçta Müttefiklerin yolu açılınca savaşın sonu

da yakın olacaktır. Ama bu tür görüşmeler düşmanı zayıflatmıyorsa, ona kolaylık sağlıyor, zaman kazandırıyor, onun manevra yapmasına ve diğer cephelere, özellikle de Sovyet cephesine asker kaydırmasına imkân veriyorsa, buna kesinlikle karşıyım. Kuzey İtalya'daki Alman birlikleri kuşatılmamıştır, onlar bir imha durumuyla karşı karşıya değildirler ve oradaki Alman kıtaları buna rağmen esir düşmeyi kabul ederek görüşmelere başlamışlarsa bunun anlamı şudur: Almanya'nın kaderi konusunda onların çok farklı ve ciddi planları vardır.

Roosevelt, 1 Nisan 1945 tarihli mektubunda, Stalin'in bu kuşkularını gidermek amacıyla, Bern'deki görüşmelerin aslında henüz başlamadığını belirtti. Bu karşılıklı yazışma, tartışma havasında devam etti. Stalin, Müttefiklerin Almanya ile barış sağladıklarını ve Batı Cephesi Kumandanı Mareşal Kesselring'in cepheden çekilmeyi kabul ederek İngiliz ve ABD kuvvetlerinin doğuya geçmelerine izin verdiğini söylüyordu. Gerçekten de Nisan 1944 itibariyle Almanların Batı Cephesi'ndeki direnişi sona ermişti; oysa aynı Almanlar doğuda Kızıl Ordu'nun ilerleyişini durdurmak için inatla savaşıyorlardı. Roosevelt, Stalin'e itiraz ederken, söz konusu bilgilerin Alman dezenformasyon kaynaklarından geldiğini yazıyordu. Ancak Stalin, 7 Nisan 1945'te Roosevelt'e yazdığı cevapta şunu belirtiyordu:

Ben istihbaratıma ve bilgi kaynaklarıma güveniyorum. Bizim istediğimiz şudur: tam bir güven ve samimiyet. Aramızda kuşkulara yer olmamalı. Batı Cephesi'nde Almanların direnmeyişini askeri yenilgiyle açıklamak zordur; onlar savaşmıyorlar. Almanların, Doğu Cephesi'nde bize karşı 147 tümenleri var ve durumu pek riske sokmadan buradan 15-20 tümeni Batı Cephesi'ndeki kuvvetlerine takviye için oraya kaydırabilirler. Ancak Almanlar bunu yapmadılar ve yapmıyorlar. Onlar, Çekoslovakya'da, adını kimsenin duymadığı ve kimseye de gerekli olmayan Zemlyanitsa İstasyonu için ölümüne savaşırken, Almanya'nın göbeğindeki Osnabrück, Mannheim, Kassel gibi önemli kentleri direnmeden teslim ediyorlar. Kabul edersiniz ki Almanların bu garip ve tuhaf tavrı, daha çok bilinçli bir davranış izlenimi bırakmaktadır.

Aslında Stalin, Müttefiklerden şüphelenmekte haklıydı; çünkü özellikle de Churchill, Kızıl Ordu'nun Avrupa'da söz sahibi olmasını istemiyordu. 1 Nisan 1945'te, Churchill, Roosevelt'e şöyle yazıyordu:

Rus orduları şüphesiz Avusturya'yı işgal edecek ve Viyana'ya gireceklerdir. Onlar Berlin'i de ele geçirirlerse, bu durumda, onlarda, ortak zaferimize temel katkıyı kendilerinin yaptığı yönünde yanlış bir düşünce hasıl olmaz mı ve bu tutum gelecekte çok ciddi ve ağır sorunlara yol açmaz mı? Bu yüzden ben politik açıdan elimizi çabuk tutmamızı öneriyorum; Almanya içinde mümkün olduğu kadar doğuya doğru ilerlemeliyiz ve eğer Berlin'e ulaşırsak, kuşkusuz onu da ele geçirmeliyiz.

Ne var ki Nisan 1944 başlarında cephede Sovyet kuvvetlerinin lehine önemli gelişmeler yaşandı; Almanların Doğu Cephesi'ndeki direnişi ciddi oranda kırıldı, düşmanın 1. Belarus Cephesi'ne kanatlardan saldırma tehlikesi ortadan kalktı ve Doğu Pomeranya'daki Alman birlikleri imha edildi. 1 Nisan 1945'te, Baş Karargâh'ta yapılan ve Stalin'in de katıldığı toplantıda Berlin operasyonunun planı görüşüldü.

Ştemenko'nun hatıralarına göre, toplantıda son duruma dair veriler, tarafların güçleri ve Müttefiklerin amaçları ele alındıktan sonra, Stalin, Berlin'i bir an önce işgal etmek gerektiğini söylemişti. Operasyon en geç 16 Nisan'da başlatılacak ve 12-15 gün içinde bitirilecekti. Cephe kumandanları bu planı kabul etmiş ve birliklerin tam zamanında operasyona hazır olacaklarını bildirmişlerdi. Stalin ilkin Berlin'e 1. Belarus Cephesi birliklerinin girmesi gerektiğini düşünmüştü, ancak Ştemenko'nun yazdığı üzere, İ.S. Konev de emrindeki kuvvetlerle Berlin taarruzuna katılmak istiyordu. Stalin bu isteğe itiraz etmemiş, bir uzlaşmaya varılmış ve Başkumandan, kente ilk kim girerse Berlin'i onun alacağını söylemişti. Jukov'un ay sonuna kadar Berlin'i ele geçirmesi ve Elbe Nehri'ne ulaşmasını öngören talimatı imzalayan Stalin, bir gün sonra da, Konev'e, Lübben kentini ele geçirdikten sonra kuvvelerini Berlin'e yöneltmesini emretmişti. Bu sırada Berlin çevresinde çok güçlü ve kademeli bir savunma hattı ve müstahkem mevziler kurulmuştu. Siperler üç sıraydı. Kentin varoşlarında engeller ve set sistemi oluşturulmuştu; kentin içinde de her adımda barikatlar, tanklara karşı engeller, çeşitli başka manialar, tel örgüler, beton levhalar sıralanmıştı. Hitler'in emrine göre, her bir sokak, cadde, meydan, bina, kanal, köprü ve ara sokak savunma sisteminin bir parçası olacak ve sonuna kadar savunulacaktı. H. Himmler'in komutasındaki kuvvetler Berlin'in çevresinde mevzilenmişti. Hitler, anlamsızca akacak kanı hiç düşünmeden askerleri ve sivil halkı ölüme mahkûm ediyordu.

Bu arada, ilginç bir tesadüf olarak, F.D. Roosevelt'in 12 Nisan 1945'teki ani ölümünün haberi gelmiş ve Alman kuvvetleri ümitlenmişlerdi. Goebbels, bu haberi mucizenin müjdecisi olarak değerlendiriyordu. Ona göre, vaktiyle Prusya ile Rusya arasındaki Yedi Yıllık Savaş'ta, Çariçe Yelizaveta'nın ani ölümünün sonucunda Prusya dostu 3. Petro'nun tahta çıkmasıyla durum nasıl bütünüyle değişmiş ve Büyük Friedrich kurtulmuşsa, ABD Başkanı'nın ölümü de aynı sonucu doğuracaktı.

Ne var ki bütün bu hayaller, kaçınılmaz olan sonun artık geldiğinin belirtileriydi. 15 Nisan'ı 16 Nisan'a bağlayan gece, Müttefik uçakları bombardımanlarını bitirip çekildikten sonra Berlin'in üze-

rine bir sessizlik çökmüştü. Derken sabah 5'te kent halkı büyük bir gürültüyle uyandı, yer zangırdıyordu. Sovyet kuvvetleri, aynı anda başlatılan, tarihte benzeri görülmemiş bir güçteki topçu ateşiyle Alman mevzilerini yok ediyorlardı. Cephede, aniden, güneş gibi her tarafı aydınlatan, çok şiddetli bir ışığın belirdiği söyleniyordu. Bunun nedeni, Sovyet birliklerinin her 200 metrede bir adet olmak üzere kurduğu 140 projektörün aynı anda yakılmasıydı. Projektörlerin yoğun ışığı, Alman askerlerinin gözlerini kamaştırıyordu. Sovyet birlikleri, Almanya savaşının son operasyonu olan Berlin taarruzunu işte böyle başlatmıştı.

16 Nisan saat 15.00'da, Jukov, telefonla Başkumandan'a, Almanların birinci ve ikinci savunma hatlarının yarıldığını, ancak Seelow Tepelerinde karşılaşılan ciddi direnme sonucunda ilerlemenin durduğunu rapor ediyordu. Jukov, anılarında şöyle yazmaktadır:

> Stalin sakin bir şekilde beni dinledikten sonra şöyle dedi: "Konev'in karşısındaki Alman savunması daha zayıf çıktı. Onun kıtaları çok fazla zorlanmadan Neiße Nehri'ni geçmiştir ve pek ciddi bir direnişle karşılaşmaksızın ilerliyorlar. Tank birliklerinin darbelerine bombardıman uçakları da destek verse iyi olacak. Neler olup bittiğini akşama bana telefonla tekrar bildirin." Bunları söyledikten sonra başarılar diledi ve telefonu kapattı.

Ne var ki akşam olmuş, ama Seelow Tepelerini ele geçirmek mümkün olmamıştı. Jukov, anılarında bunu şöyle açıklamaktadır:

> Bu kez Stalin, gündüz konuştuğumuzda olduğu kadar sakin değildi, sinirliydi ve bana şöyle dedi: "Siz, 1. Tank Ordusu'nu, Baş Karargâh'ın talep ettiği sahaya değil de, hiç yok yere 8. Muhafız Ordusu'nun mevzilendiği sahaya dâhil etmişsiniz." Sonra şunu sordu: "Yarın Seelow engelini aşabileceğinizden emin misiniz?" Ben sakin olmaya çalışıyordum ve derin bir nefes aldıktan sonra şöyle cevap verdim: "Yarın, 17 Nisan gün bitiminde, Seelow Tepelerindeki savunma hattı geçilecektir. Şu da var ki benim düşünceme göre, düşman bu sahaya ne kadar takviye güç gönderirse, öteki yönlerden Berlin'e giriş o kadar kolaylaşacaktır; çünkü açık alanda Almanları yenmek zor olmaz, kentin içinde ise işimiz çok zor olacaktır." Stalin cevabımı dinledikten sonra şunu belirtti: "Biz, Konev'e, Lelyuşenko ve Rıbalko'nun tank ordularını güneyden Berlin'e yöneltmesi için emir vermeyi düşünüyoruz; ayrıca Rokossovskiy'e de nehri geçmeyi hızlandırması ve kuzeyden Berlin'e yaklaşması için talimat vermek istiyoruz." Ben şunu söyledim: "Konev'in tank orduları hızlı ilerleme şansına ve olanağına sahiptir, bunları Berlin'e yönlendirebilirsiniz. Rokossovskiy ise 23 Nisan'dan önce taarruza geçemez; çünkü Oder Nehri'ni geçmek zaman alacaktır." Stalin buna bir karşılık vermedi ve "Görüşmek üzere" deyip telefonu kapadı.

Anlaşılan, Stalin, bu konuşmadan önce Konev'le de bir telefon görüşmesi yapmıştı. Zira Konev hatıralarında şöyle yazmaktadır:

Ben raporumu bitirmek üzereyken Stalin aniden sözümü kesti ve şöyle dedi: "Jukov'un işleri ise çok zordur. Hâlâ savunmayı yarmaya çalışıyor." Bunu söyledikten sonra sustu. Ben de susuyor ve onun ne diyeceğini bekliyordum. Derken Stalin şunu sordu: "Peki, Jukov'un emrindeki motorize kıtaları sizin yöne kaydırarak, sizin cephenizde açılmış yarıktan Berlin'e sokamaz mıyız?" Bu soru karşısında biraz düşündüm ve şu cevabı verdim: "Yoldaş Stalin, bu kuvvetleri bizim tarafa kaydırmak çok zaman alır ve büyük kargaşaya yol açar. 1. Belarus Cephesi kuvvetlerini bizim açtığımız koridora nakletmek doğru olmaz. Burada durum lehimizedir ve bu elverişli durumda ilerlemek için yeterince gücümüz var, her iki tank ordumuzu da Berlin'e yöneltebiliriz." Bunu söyledikten sonra tank ordularının pozisyonlarını anlattım ve temel hedef olarak Berlin'in güneyinde bulunan ve Alman faşist kuvvetleri Genelkurmayının olduğu yer olarak bilinen Zossen kentini seçtiğimizi bildirdim. Stalin şöyle dedi: "Pekâlâ, hemen başlayın, ben kabul ediyorum. Tank ordularını Berlin'e yöneltin." Stalin telefonu kapatınca hemen ordu komutanlarını aradım ve özel irtibat hattından onlara kıtalarını Berlin'e yöneltmelerini emrettim.

Stalin, 17 Nisan 1945'te Jukov'a gönderdiği bir telgrafta, onun, bir Alman esirin ifadeleriyle ilgili 16 Nisan tarihli telgrafı hakkında açıklamada bulunuyordu. Jukov, telgrafında, söz konusu esirin söylediklerine gönderme yaparak, Alman askerlerinin, Amerikan-İngiliz birlikleri gelip arkalarına dayansa bile, Rus askerlerine karşı son kişiye kadar direnme emri aldıklarından bahsetmişti. Stalin, Jukov'a, Müttefiklerin Hitler'le gizlice anlaşmaya çalıştıklarına dair bilgi veriyor ve şöyle yazıyordu:

Siz Alman esirin ifadelerini ciddiye almayın. Hitler, Müttefikleri birbirine düşürmek için Berlin çevresinde bir örümcek ağı örmeye çalışıyor. Bu örümcek ağını parçalamanın tek yolu, Sovyet ordusunun Berlin'i bir an önce ele geçirmesidir. Bunu yapabiliriz ve yapacağız.

18 Nisan 1945'te, 1. Belarus Cephesi birlikleri Seelow Tepelerini geçmeyi başardılar ve güneydoğu yönünden Berlin'e girdiler. 20 Nisan'da, 1. Belarus Cephesi'nin uzun menzilli topları Berlin kentini ateş altına aldı. Alman birlikleri Kızıl Ordu'ya karşı ölümüne direnirken, Nazi liderleri de bu arada Batı ile ayrı bir gizli anlaşma sağlamaya çalışıyorlardı. H. Himmler, ABD ve İngiltere'ye ilettiği bir mesajla, Batı Cephesi'nde teslim olmayı kabul etti. 22 Nisan'da ise, Hitler, General Jodl'un Batı Cephesi'ndeki bütün birliklerinin Doğu Cephesi'ne nakledilmesi teklifine onay verdi.

Ancak Kızıl Ordu'nun hızlı taarruzu karşısında, bütün bu ayrıntıların bir anlamı kalmamıştı. 25 Nisan'da, 1. Belarus ve 1. Ukrayna Cephelerine bağlı kıtalar, Berlin'in batısındaki Ketzin civarında birleşerek Berlin'i kuşattılar. Aynı gün, Elbe Nehri üzerindeki Torgau ve Strela civarında, ABD 1. Ordu keşif gruplarıyla 1. Ukrayna Cephesi birlikleri karşılaştılar. Böylece güneydeki ve ku-

zeydeki Alman kuvvetleri birbirinden koparılmış oldu. 27 Nisan 1945'te, Stalin'in emriyle, bu zafer, Moskova'da top atışlarıyla kutlandı. Stalin, Churchill ve ABD'nin yeni Başkanı Truman radyo konuşmaları yaptılar. Stalin, konuşmasında, Kızıl Ordu ve Müttefik orduları askerlerine şöyle sesleniyordu:

> Bizim görevimiz ve borcumuz, düşmana nihai darbeyi indirmek ve onu teslim olup silah bırakmaya mecbur ederek son noktayı koymaktır. Kızıl Ordu, halkımız ve dünyanın özgürlükten yana olan halkları karşısındaki bu görevini yerine getirecektir.

30 Nisan 1945 saat 15.00'te, Sovyet Zafer Bayrağı Reichstag binasına dikildi. Aynı gün, 15.50'de, A. Hitler, yeni evlendiği Eva Braun ile birlikte intihar etti. Moskova'daki eski Alman askeri ataşesi General Krebs, 1 Mayıs sabahı 03.50'de, 8. Muhafız Ordusu kumandanlığına bu olayı bildiriyor ve Goebbels'in SSCB Başkumandanlığı'na iletilmek üzere yazdığı mektubu teslim ediyordu. Mektupta şu cümleler yer alıyordu:

> Hitler, bıraktığı vasiyetnameyle, bütün iktidarı Dönitz, Bormann ve bana devretmiştir. Ben, Bormann'a, Sovyet halkının önderiyle irtibata geçmesi için yetki verdim. Bu temas, en fazla kayıp vermiş devletlerin arasında görüşmeler yapılması için gereklidir. Goebbels.

Jukov, haberi iletmek üzere derhal Stalin'i aramıştı, ancak sayfiyede bulunan Başkumandan o sırada uyuyordu. Jukov hatıralarında şöyle demektedir:

> Nöbetçi general bana Stalin'in daha yeni uyumaya gittiğini bildirdi. Ona "Lütfen uyandırın" dedim. Az sonra Stalin telefona geldi ve ahizeyi eline aldı. Ona Hitler'in intihar ettiği hakkındaki bilgiyi ilettim ve ortaya Krebs'in çıktığını, General V.D. Sokolovskiy'e onunla görüşmeler yapması için talimat verdiğimi söyledim. Sonra aramızda şu konuşma geçti:
>
> "Sonu geldi oyunun, alçak! Ne yazık ki canlı olarak elimize geçmedi. Hitler'in cesedi neredeymiş?"
>
> "General Krebs'in dediğine göre, Hitler'in cesedini yakmışlar."
>
> "Sokolovskiy'e söyleyin, Krebs'le ya da başka bir Hitlerciyle kayıtsız şartsız teslim olma dışında hiçbir konuyu görüşmesin. Herhangi bir olağanüstü gelişme olmazsa sabaha kadar aramayın, biraz dinlenmek istiyorum. Bugün bizim burada 1 Mayıs resmigeçidi var."
>
> Ondan sonra aramızda Hitler konusu geçmedi.

Berlin ve Almanya'nın değişik yerlerinde ağır ve şiddetli çatışmalar sürerken, Moskova'da, Kızıl Meydan'da, 1941'den sonra ilk kez 1 Mayıs kutlamaları ve resmigeçidi düzenleniyordu. Stalin 1 Mayıs mesajında şöyle diyordu:

> Hitler Almanya'sı son günlerini yaşamaktadır. Düşman topraklarının yarısı Sovyet orduları ve müttefiklerimizin elindedir... Müttefiki Japonya'yı saymazsak, Almanya tamamen izole olmuş, yalnız kalmış ve işgal

edilmiştir... Hitler'in inine son hücumlar yapılmaktadır. Ölümü yakın olan vahşi faşist canavar son nefesini vermektedir. Şimdi artık görev, faşist canavara son darbeyi indirmektir.

2 Mayıs 1945, saat 01.50'de Berlin'deki kuşatılmış Alman birliklerinin komutanlarından gelen habere göre, Almanlar ateşkes için yetkililerini gönderiyor ve direnmeyi bırakıyorlardı. Birkaç saat sonra Berlin savunması kumandanı General Weidling teslim oldu ve radyo ile bütün Alman askerlerine silah bırakma emrini iletti. Berlin dışında ise çatışmalar sürüyordu ve Alman devletinin yeni başkanı Dönitz, batıdaki kuvvetlerin kumandanı Kesselring'e İngiliz-Amerikan birlikleriyle ateşkes imzalama yetkisi vermişti.

6 Mayıs 1945'te, Dönitz, Batı Cephesi'nde barış anlaşması imzalamak üzere yapılacak görüşmeler için General Jodl'u Eisenhower'ın karargâhına gönderdi. Aynı günün akşamı, Sovyet askeri misyon şefi General İ.A. Susloparov da Eisenhower'ın karargâhına davet edildi. Amerikan kuvvetlerinin kumandanı, Susloparov'a, General Jodl'dan bütün müttefikler karşısında kayıtsız şartsız teslim olmasını istediğini ve teslim olma anlaşmasının 7 Mayıs saat 14.30'ta Reims'te imzalanacağını bildirdi. Susloparov bu haberi Moskova'ya iletene ve oradan talimat alana kadar gece olmuştu. İmza sırasında, saat 14.41 itibariyle Moskova'dan henüz bir cevap gelmemiş ve Susloparov da, kayıtsız şartsız teslim olma tutanağını imzalamaya karar vermişti.

İşte tam o sırada, Moskova'dan, hiçbir belge imzalanmayacak doğrultusunda talimat alındı. ABD hükümeti, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğunu, eğer Stalin daha erken bir saati önermiyorsa, 8 Mayıs 1945, Moskova saatiyle 16.00'da bunu ilan edeceğini bildirdi. 7 Mayıs günü yapılan Politbüro toplantısında Genelkurmay temsilcileriyle birlikte bu konu ele alındı. Ştemenko hatıralarında şöyle yazmaktadır:

Başkumandan, döşemeye serilmiş yolluk halı üzerinde her zamanki gibi gidip geliyordu. Özellikle kızgın olduğu her halinden belliydi. Orada bulunanların hepsinin suratları da aynı şekilde asıktı. Reims'te imzalanan teslim olma tutanağı görüşülüyordu. Stalin savaşın sonuçlarını değerlendiriyor ve sesli olarak düşünüyordu. O, Müttefiklerin, Dönitz hükümetiyle tek taraflı bir anlaşma yaptıklarını söylüyordu. Bu tür bir anlaşma, daha çok arkamızdan iş çevirmek denebilecek bir adımdı. Reims'te, General Susloparov'dan başka hiçbir resmi devlet görevlisi yoktu. Buradan da anlaşılacağı üzere, Almanya ülkemize değil, Müttefiklere teslim oluyordu; oysa Hitler'in saldırılarından en büyük zararı gören bizim ülkemizdi ve zafer, ona en çok katkıda bulunan ve bunun için en fazla kurbanı vermiş olan bizim hakkımızdı. Böyle bir teslim olma prosedürü çok kötü sorunlara yol açabilirdi. Stalin şöyle diyordu: "Müttefiklerin Reims'te imzaladıkları anlaşmayı iptal edemeyiz, ancak

onu tanıyamayız da. Teslim olma işlemi, en önemli tarihsel olay olarak, resmi bir biçimde yapılmalıdır, üstelik galip devletlerden birinin topraklarında değil, faşist saldırılar nereden gelmişse orada, Berlin'de, hem de tek taraflı olarak değil, Hitler'e karşı koalisyonun bütün ülkelerinin Başkumandanlıklarının katılımıyla icra edilmelidir. Bırakın da bunu, yaptıkları cinayetlerle insanlık karşısında sorumlu olan faşist devletin elebaşılarından biri veya bir grup Nazi imzalasın..." Sonra da telefonla Berlin'le bağlantı kurulmasını emretti.

Jukov, hatıralarında, bu telefon görüşmesini şöyle aktarmaktadır:

O, bana, Reims'te imzalanan teslim olma tutanağından bahsetti ve görüşünü bildirdi. Şunları söyledi: "Biz Müttefiklerle anlaştık ve buna göre, Reims tutanağı, teslim olma işleminin ön protokolü sayılmaktadır. Yarın, Alman ve Müttefik ordularının Başkumandanlık temsilcileri Berlin'e geleceklerdir. Sizi, Sovyet Başkumandanlık temsilcisi tayin ediyoruz... Almanya'da, Sovyet işgal bölgesindeki ordularımızın Başkumandanı olarak da Siz tayin ediliyorsunuz, aynı zamanda Almanya'nın Sovyet ordularının kontrolündeki bölgelerinin yönetimi de Sizin sorumluluğunuzdadır." Ben de görevimi gereken şekilde yapacağımı söyledim.

8 Mayıs'ı 9 Mayıs'a bağlayan gece, Berlin'in doğu semtlerinden Karlshorst'ta, Almanya Başkumandanlık Karargâhı Başkanı General Feldmareşal W. Keitel, "Almanya'nın Kayıtsız Şartsız Teslim Olması Hakkında Tutanak"ı imzaladı. Teslim işlemini SSCB adına Mareşal Jukov, ABD adına Stratejik Hava Kuvvetleri Kumandanı General Spaatz, Britanya adına Hava Kuvvetleri Mareşali Arthur W. Tedder ve Fransa Silahlı Kuvvetler Başkumandanı General Lattre de Tassigny kabul ettiler. İmza sırasında General İ.A. Susloparov da hazır bulunuyordu ve o sırada, kendisine, Stalin'in, onun Reims'teki tutumundan dolayı herhangi bir şikâyeti veya sitemi olmadığı hakkındaki mesajı iletilmişti.

9 Mayıs gecesi, Başkumandan Stalin'in Sovyet halkına kutlama mesajı açıklandı. Başkumandan, Sovyet halkının Alman faşist işgalcilere karşı yürüttüğü Büyük Vatan Savaşı'nın zaferle sona erdiğini, Almanya'nın tamamen darmadağın edildiğini bildiriyordu. Aynı gün, Stalin, bir radyo konuşması da yapıyor ve yurttaşlarını, Almanya karşısında kazanılmış büyük zaferden dolayı kutluyordu:

Vatanımızın özgürlüğü ve bağımsızlığı uğrunda verilen bunca kurban, yapılan büyük fedakârlıklar, savaş sırasında halkımızın çektiği hesaba vurulması imkânsız, sayısız çile ve eziyet, cephedeki kahramanlık ve cephe gerisindeki zorlu emek, Vatan sunağına kurban verilmiş bunca insanımız boşa gitmemiş ve savaş düşmanın tam bir hüsranıyla bitmiştir. Slav halklarının asırlardır süren bağımsızlık ve ayakta kalma mücadelesi zafere ulaşmış, Alman işgalciler dize getirilmiş, Alman mezalimi sona ermiştir... Sovyet halkı zaferi kutluyor, ancak biz Almanya'yı bölmek ve yok etmek istemiyoruz... Avrupa'da savaş dönemi bitmiştir, şimdi barış ve yükseliş dönemi başlamıştır.

Zafer dolayısıyla, Moskova'da, bin adet topla 30 salvo atışı yapıldı. 9 Mayıs, resmen Zafer Bayramı olarak kabul edildi ve Sovyet döneminde olduğu gibi şimdi de resmi bayram olarak kutlanmaktadır.

Öte yandan, 2. Dünya Savaşı hâlâ bitmemişti ve Stalin, Yalta'da varılmış anlaşma çerçevesinde Japonya'ya savaş açmak için hazırlık emri verdi. Daha evvel, 5 Nisan 1945'te, SSCB, Japonya'nın 1941 Tarafsızlık Antlaşması'nı defalarca ihlal ettiği gerekçesiyle, bu antlaşmayı feshettiğini açıklamıştı. Zaten Uzakdoğu'daki kıtalar daha Mart 1945'te artık savaş hazırlığına girişmiş ve Almanya'dan da bölgeye gizlice Sovyet birlikleri sevk edilmeye başlanmıştı.

1945 Haziranı başlarında, Japon Kwantung Ordusu'na karşı yürütülecek savaşın genel stratejisi Stalin'in onayına sunuldu. Bu amaçla Baykal Ötesi (kumandan Mareşal R.Y. Malinovskiy, karargâh başkanı Orgeneral M.V. Zakharov), 1. Uzakdoğu (kumandan Mareşal K.A. Meretskov) ve 2. Uzakdoğu (kumandan Orgeneral M.A. Purkayev) Cepheleri kuruldu. Ayrıca Amiral İ.S. Yumaşev'in kumandanlığındaki Pasifik Donanması da Japonya'ya karşı savaşta yer alacaktı. Bu kuvvetlerin koordinasyonu için bir Uzakdoğu Başkumandanlığı oluşturuldu ve A.M. Vasilevskiy de buraya Başkumandan olarak atandı. Ştemenko'nun yazdığına göre, Stalin bu uygulamaların hepsini onaylamış ve bir itirazda bulunmamıştı.

16 Temmuz'da, Uzakdoğu kuvvetlerinin Çita'nın 25 km güneybatısındaki yerleşik karargâhını telefonla arayan Stalin, Vasilevskiy'den rapor istedi ve ona, hazırlıkların ve operasyonların on gün öne çekilmesinin mümkün olup olmadığını sordu. Ancak Vasilevskiy, gerekli teçhizat, donanım, araç ve malzeme sevkiyatının tamamlanması ve orduların pozisyon alması için zamana ihtiyaç olduğunu söyleyerek operasyon tarihinin on gün önceye çekilemeyeceğini belirtti. Stalin bunu duyunca ısrar etmedi ve operasyon da öne alınmadı.

Vasilevskiy, Stalin'in bu acelesinin nedeni bilmiyordu ve onun, operasyon tarihini, genel askeri ve siyasi mülahazalardan dolayı öne almak istediğini düşünmüştü. Ne var ki o sırada, Stalin'e, Los Alamos'ta ilk atom bombası denemesinin yapıldığına dair bilgi iletilmişti. O da, 16 Temmuz'da gerçekleştirilen bu başarılı denemeden sonra Amerikalıların atom bombasını Japonlara karşı kullanacaklarını bildiği için, Vasilevskiy'den acele etmesini istemişti. Aksi halde Amerika'nın Japonya'da ve bölgede hâkim bir pozisyon elde edeceği belliydi.

8 Ağustos 1945'te, SSCB Japonya'ya savaş ilan etti ve 9 Ağustos'ta da askeri operasyonlara başladı. Ancak 6 ve 8 Ağustos'ta

ABD, Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atmış ve tarihin en büyük facialarından biri yaşanmıştı. SSCB de o günlerde savaşa girince Japonya'nın yenileceği artık kesinleşmişti ve Japon Başbakanı Suzuki, 9 Ağustosta yaptığı açıklamada, SSCB'nin savaşa girmesiyle Japon ordularının çaresiz duruma düştüklerini ve savaşı sürdürmelerinin imkânsız olduğunu söyledi. Fakat Japon kara kuvvetleri, Uzakdoğu bölgesinde, teslim olup anlamsızca kan dökülmesini engellemek yerine ölümüne direniyorlardı. 16 Ağustos 1945'te, Kızıl Ordu Genelkurmayı bir bildiri yayımladı ve eğer Japon birlikleri teslim olmazsa, Sovyet ordularının taarruzu sürdüreceği konusunda uyarıda bulundu. Bunun karşısında Kwantung Ordusu Kumandanı General O. Yamada'nın teslim olma emri vermesinden sonra bile cephenin bazı kısımlarında çatışmalar devam etti.

19 Ağustos'ta cephedeki Japonların tamamı teslim oldu ve savaş sona erdi. 2 Eylül 1945'te, ABD'ye ait Missouri Zırhlısı'nın güvertesinde, Japonya Dışişleri Bakanı Mamoru ve Japonya Genelkurmay Başkanı Yoshijiro ülkelerinin kayıtsız şartsız teslim olduğuna dair belgeyi imzaladılar. Aynı gün, 2 Eylül'de, Stalin, halka seslenerek Japonya'nın teslim olduğunu bildiriyor ve halkı kutluyordu:

> Şimdiki dünya savaşının öncesinde, Batı'da Almanya ve Doğu'da Japonya olmak üzere, faşizmin iki kaynağı oluşmuştu. İkinci Dünya Savaşı'nı başlatanlar onlardır. Onlar insanlığı yok olmanın eşiğine getirmişlerdir... Japonya, uzun süre bölgedeki halkların başına bela olmuş ve sayısız işgaller yapmıştır. Ordularımızın 1904 savaşında Japonya karşısındaki yenilgisi, halkın bilincinde çok ağır izler bırakmıştı. Halkımız bir gün Japonya'nın bozguna uğrayacağını ve o lekenin temizleneceğine inanıyor ve bunu bekliyordu. Bu günü, biz, eski kuşak, kırk yıldır bekliyorduk. Ve o gün nihayet geldi... Uzakdoğu'daki sınırlarımız genişleyecektir. Japonya'nın teslim olma tutanağını imzalaması, Güney Sakhalin ve Kuril Adalarının bundan böyle Sovyetler Birliği'ne devredileceği anlamına gelmektedir. Artık buralar, SSCB'yi okyanustan koparmak ve Uzakdoğu'daki topraklarımıza saldırmak üzere kullanılan üsler olmaktan çıkacaktır. Buralar, bizim doğrudan okyanusa çıkma ve ülkemizi Japon saldırılarına karşı savunma üslerimiz olacaktır... Japonya'nın teslim olması, İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği anlamına gelmektedir. Şimdi biz, bütün dünyada barış için gereken şartların sağlandığını söyleyebiliriz... Dünya halklarının çoktandır beklediği barış günleri gelmiştir...

Japonya karşısındaki zafer dolayısıyla Moskova'da 324 adet topla 24 salvo atışı yapıldı ve 3 Eylül, Japonya Zaferi Günü olarak kabul edildi.

23. Bölüm

Savaşın Sonuçları

Kızıl Ordu'nun Uzakdoğu operasyonundan, Japonya karşısında kazanılan zaferden ve toplarla salvo atışı yapılmasından daha evvel, Potsdam'da, Müttefik Devletlerin liderleri son defa bir araya geldiler. Bu zirve görüşmeleri daha uzun sürdü (17 Temmuz-2 Ağustos 1945), ancak Stalin'in artık yeni muhatapları vardı. ABD'de Roosevelt'in yerini Harry Truman almış, Britanya'da ise, Muhafazakârların seçimi kaybetmesi sonucunda, İşçi Partisi Başkanı Clement Attlee, Churchill'in yerine başbakan olmuştu ve Potsdam Konferansı'nda söz konusu iki ülkeyi bu iki isim temsil ediyordu. Stalin'in, Yalta Konferansı'nda yer alan liderlerin bir süre sonra siyaset sahnesinden çekileceklerine dair öngörüsü böylece gerçekleşmeye başlamış oluyordu.

İlginçtir ki Churchill savaşın zaferle bitmesine rağmen seçimleri ve iktidarı kaybetmiş, Başkan Roosevelt ise zaferi göremeden ölmüştü. Buna karşılık Stalin, o sırada ün ve otorite açısından zirvedeydi. Churchill, Stalin'e mektup yazarak, onu, Temmuz 1945'te Almanya'yı ziyaret edecek olan Kral 6. George'la görüşmeye ikna etmek istemişti. Stalin'le kralın buluşması, Muhafazakârların seçimleri kazanması yolunda bir tür reklam malzemesi olarak da kullanılacaktı. Ancak bu propaganda oyununu fark eden Stalin, önce cevap vermemiş, Churchill'den ikinci mektubu alınca da şu cevabı yazmıştı:

> Benim programımda Kralla görüşme öngörülmemiştir, sadece üç devletin liderlerinin toplantısı düşünülmektedir. Bu konuyu önceden Sizinle ve Başkanlarla yazılı şekilde mutabakata bağlamıştık. Ancak Siz bu buluşmayı gerekli görüyorsanız, benim buna bir itirazım yoktur.

Ne var ki kralın Almanya ziyareti gerçekleşmemiş ve Churchill, son derece nazik bir şekilde özür dilemişti. Artık başbakan olmayan Churchill Potsdam'dan ayrılırken, Stalin, onu en ünlü ve usta Sovyet sanatçılarının Berlin konserine davet etmiş ve kendisi de, tanıkların anlattıklarına göre, konserde gayet iyi sunuculuk yapmıştı.

Stalin'in amacı, Kızıl Ordu'nun ve SSCB'nin zaferden sonra artan otoritesini ve dünya kamuoyu nezdinde kazandığı sempatiyi de arkasına alarak, Britanya ve ABD'nin yeni liderlerinin, Tahran

ve Yalta'da varılmış anlaşmaların şartlarına uymalarını sağlamaktı. Şimdi bu mutabakat ve anlaşmaları, somut antlaşmalar şeklinde tanzim etmek ve imzalamak gerekiyordu. Mesele şuydu ki Kızıl Ordu'nun zaferleri sonucunda Orta ve Güneydoğu Avrupa'da meydana gelen değişiklikler, o sırada, Batı'nın egemen çevrelerini tedirgin etmekteydi. ABD ve Britanya hükümetleri, Potsdam'da daha ikinci oturumda Polonya'nın Bierut-Osubko-Moravskiy geçici hükümetini tanımayı kabul etmelerine karşın, Polonya sınırının, bazı Alman topraklarının bu ülkeye verilmesi suretiyle daha batıya kaydırılması planına karşı direniyorlardı. Oder-Neiße Nehirleri boyunca geçecek sınırı kabul etmeyen Batı liderleri, birçok farklı argüman öne sürüyorlardı. Örneğin Polonya'ya verilecek Sląsk (Almanca Schlesien) kömür havzasının Almanya için önemli olduğu iddiası da bunlardan biriydi. Öte yandan, onlara göre, Polonya sınırının batıya doğru kaydırılması ve yanı sıra Fransa'nın talebiyle Almanya'nın batı sınırının da daha doğuya çekilmesi, gelecekte yeni ihtilaflara neden olabilirdi. Sovyet tarafına karşı öne sürülen bir başka iddia da, SSCB'nin asıl amacının Polonya topraklarını alarak kendi batı sınırını daha batıya kaydırmak olduğu ve bu durumun telafisi için, Polonya'nın batı sınırını da daha batıya almaya çalıştığı yönündeydi.

Churchill'in Silezya kömürüne muhtaç olan Berlin'in kömürsüz kalacağına ilişkin iddiasına, Stalin, kente Torgau'dan (Saksonya) kömür sağlanabileceğini söyleyerek karşılık veriyordu. Stalin, Müttefikler arasındaki samimiyetten ve Tahran ile Yalta'daki taahhütlerden dem vursa da, durumun değiştiğini anlıyordu. Batı, SSCB'nin Avrupa'da hâkim bir pozisyon kazanmasını kesinlikle istemiyordu ve kömür konusu gibi birçok diğer bahane ve iddia da aslında diplomatik oyundan başka bir şey değildi. Churchill, Norveç'te kalan yaklaşık 400 bin Alman askerinin silah bırakması konusunu da aynı amaçla gündemden çıkarmaya yönelmişti. Stalin, Alman savaş esirlerinin Sovyet kömür madenlerinde çalıştırıldıklarını, Britanya'nın ise Norveç'te teslim olan 400 bin Alman askerini çalıştırmadığını belirttiğinde, İngiliz lider, bu askerlerin Almanya'nın gelecekteki ordusu ve polis gücü için gerekli olduklarını ve 1945'te onlara, Batı'ya sempati beslemeleri için iyi muamelede bulunulduğunu itiraf ediyordu.

Stalin, Avrupa'nın Kızıl Ordu'nun ayak bastığı her bölgesinde, SSCB'nin gelecekteki güvenliği için en uygun siyasi yapı ve stratejik dengenin kurulmasını hedefliyor ve bu konuda taviz vermiyor, Batı liderleri ise bu yaklaşıma karşı direnç gösteriyorlardı. Yalta'da varılan mutabakata göre Yugoslavya'da bir koalisyon hükümeti kurulacaktı ve Müttefikler, Tito'yu bu şartı çiğnemekle suçluyorlardı. Buna

karşı Stalin, bizzat Yugoslav yetkililerin kendilerinin bu konuda ne dediğinin dinlenmesini önerdi, Churchill de bu öneriye itiraz etmedi. Ancak Truman buna karşı çıktı:

> Eğer biz buraya Tito, Franco ve diğer liderleri çağırmaya kalkışırsak bundan hiçbir hayırlı sonuç çıkmaz. Biz burada kimseyi yargılamıyoruz; biz, bazı devlet yöneticileri hakkındaki şikâyetleri ele alan bir mahkeme değiliz.

Truman'ın bu itiraz biçimini beğenen ve kabul eden Stalin, konuyu gündemden çıkarmayı önerdi. Böylece Tito konusu gündemden çıkmış oldu. Stalin, Potsdam'da, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'ı SSCB'nin müttefikleri olarak görüyor, Batılılar ise bunu kabullenemiyorlardı. Truman ve Churchill, Kızıl Ordu girdikten sonra bu ülkelerde basın ve haberleşme özgürlüğünün ortadan kalktığını, kurulan Sovyet yanlısı hükümetlerin halkın iradesini hiçe saydığını ve bu nedenle de bu hükümetleri tanımayacaklarını ve onlarla diplomatik ilişki kurmayacaklarını söylüyorlardı. Stalin buna şöyle itiraz ediyordu:

> Eğer biz, bu hükümetlerden, onların yaptıklarına bakarak intikam almaya başlarsak, bu sadece siyasi hesaplaşma olur. Ben bu tür bir politikadan yana değilim. Bence farklı bir politikaya geçmenin zamanıdır; onların durumunu rahatlatacak ve kolaylaştıracak bir politika yürütmeliyiz. Bu nedenle, sizin onlarla diplomatik ilişkiler kurmanızı teklif ediyorum. Şimdi Siz itiraz edecek ve onların özgürce seçilmiş hükümetleri yoktur diyeceksiniz. Ancak İtalya'da da böyle bir hükümet yoktur, ama İtalya ile diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur. Fransa ve Belçika'da da özgürce seçilmiş hükümetler yoktur, fakat kimse bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurulmasında bir sorun görmüyor.

Sonuç itibariyle, Stalin, Potsdam'da istediğini aldı. Ortak bildiride şöyle deniyordu:

> Üç hükümet, ayrı ayrı, mevcut şartlar dâhilinde ve imkânlar ölçüsünde, Finlandiya, Romanya, Macaristan ve Bulgaristan ile en kısa zamanda diplomatik ilişkiler kurulması konusunu ele almayı kabul etmiştir.

Konferans başlarken, Stalin, Franco rejiminin hep birlikte kınanmasını ve ABD ve İngiltere hükümetlerinin İspanya ile diplomatik ilişkilerini kesmelerini teklif etmişti. Ancak Churchill ve Truman bunu kabul etmemişlerdi. Müttefiklerin itirazıyla karşılaşan Stalin şöyle demişti:

> Bence en azından şu yapılabilir: Mesela dışişleri bakanları düzeyinde daha hafif ve esnek bir formül bulunabilir ve bir şekilde Franco'ya, büyük devletlerin onun rejimini desteklemedikleri yönünde mesaj verilebilir.

Stalin, konferansın "Barış Antlaşmaları İmzalanması ve Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne Kabul Edilme Hakkında" başlıklı

kararında, Müttefik liderlerin karşı çıkmalarına rağmen, Franco rejimini kınayan bir paragrafın yer alması için sonuna kadar ısrar etti. Onun düşüncesine göre, sadece Franco gibi ortak bir düşman bile, Müttefiklerin birlik ve beraberliğinin gelecekte de korunması ve devam ettirilmesi için bir gerekçe olabilirdi. Yine bu nedenledir ki o, konferansta sürekli olarak eski ortak düşmanlardan, Hitler, Göring, Ribbentrop, Heβ, Rosenberg, Keitel ve başka canilerden bahsediyordu. Örneğin o, İngiliz yetkililerden yakınıyor, Heβ'in uzun süreden beri yiyip içip yattığını ve İngiltere hükümeti tarafından bir güzel ağırlanıp beslendiğini söylüyordu. İngilizlerin yeni Dışişleri Bakanı E. Bevin de hemen şu cevabı veriyordu:

Sizin, Heβ konusunda tedirgin olmanıza gerek yoktur.*

Hitler konusunun neredeyse hiç gündeme gelmediği konferansta ele alınan ana sorunlardan biri, Almanya'nın siyasi yapısıydı. Bu kapsamda, Nazi rejiminin tasfiyesinden sonra kurulacak siyasi düzene yönelik "Yenilmiş Almanya ile İlgili Olarak Müttefiklerin Kontrolü Döneminde Yürütülecek Eşgüdümlü Politikanın Siyasi ve İktisadi İlkeleri Hakkında" başlıklı bir anlaşma taslağı hazırlandı. Konferansın Almanya hakkındaki kararında şu ifadeler dikkat çekiyordu:

> Almanya'nın bundan böyle komşularını ve dünya barışını tehdit etmemesi için, Müttefikler, mutabakat halinde, şimdi ve gelecekte başka tedbirler de alacaklardır. Bununla birlikte, Müttefikler, Almanya'yı ortadan kaldırmak veya Alman halkını köleleştirmek istememektedirler. Müttefikler, Almanya'nın gelecekte kendi hayatını demokrasi ve barış temelinde yeniden kurması için Alman halkına fırsat ve imkân sağlamayı düşünmektedirler.

Savaş sonrası sorunlarının çözümü için bir Çin, SSCB, ABD, Britanya ve Fransa Dışişleri Bakanları Konseyi oluşturuluyordu; bu konseyin Bileşik Sekreterya'sı Londra'da bulunacaktı. SSCB'nin getirdiği, Fas'ın kuzeyindeki Tanca'nın uluslararası özel bölge statüsünün yeniden verilmesi teklifi de kabul edildi. Ayrıca üç devlet,

* Ancak İngilizler onu daha sonra da uzun süre serbest bırakmamış, Nürnberg Mahkemesi'nde yargılanmak üzere Almanya'ya gitmesine izin vermemişlerdi. 1970'li yıllarda Spandau Cezaevi'nde Heβ'i muayene etmiş olan İngiliz doktor Hugh Thomas, bir kitap yazmış ve İngiliz gizli servisinin Nürnberg'e Heβ'in yerine onun benzeri olan başka birisini gönderdiğine dair çok inandırıcı bir iddia ortaya atmıştır. Buna göre, Nürnberg Mahkemesi'nde sanık sandalyesinde oturan kişi, Heβ'in, hafızasını kaybetmiş bir benzeriydi. Mahkemedeki sanıkları muayene eden ve kontrol altında tutan psikiyatrist Gilbert'in ifadeleri de bu iddiaya uygun düşmektedir. Onun yazdığına göre, Heβ diye takdim olunan kişi, tamamen hafıza kaybına uğramış biriydi ve nedensiz yakın akrabalarıyla görüşmekten ısrarla kaçınıyordu. Heβ'in akrabaları, onun yerine başkasının getirildiğini kolayca anlayabilirlerdi. Eğer bunlar gerçekten olmuşsa, demek ki İngilizler, Heβ ile yaptıkları görüşmeleri ve Almanya'nın SSCB'ye saldırısı öncesinde muhtemelen bulundukları anlaşma girişimlerini müttefiklerinden saklamışlardı.

SSCB'nin ısrarı üzerine, Boğazlar Hakkında Montrö Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi konusunda da mutabakata vardılar. Doğu Prusya'nın Königsberg kenti ve çevresi (şimdiki Kaliningrad vilayeti) SSCB'ye bırakılıyordu. Stalin, müttefiklerin itirazlarına rağmen, Almanya'nın tazminat ödemesi ve yanı sıra Almanya'nın askeri ve ticari gemilerinin SSCB'nin çıkarlarına uygun bir şekilde paylaşılması kararını da kabul ettirdi. Stalin'in, Müttefiklerin bu tür konularda pek itiraz edemeyeceklerinden kuşkusu yoktu, çünkü savaşta en büyük zararı SSCB'nin gördüğünü bütün dünya biliyordu. Stalin şöyle diyordu:

> Ben şikâyette bulunmaya alışık biri değilim... fakat şunu da söylemeliyim ki biz milyonlarca insanımızı kaybettik, insan kaynaklarımız eksiktir. Şimdi ben burada bir şikâyet etmeye başlarsam, hepiniz gözyaşları içinde kalırsınız, zira Rusya'da durum oldukça ağırdır.

Müttefikler Sovyet halkının zafere olan katkılarını, bunun için verdiği kurbanları, savaşın kazanılmasında SSCB'nin rolünü elbette ki biliyorlardı ve Potsdam'da bu nedenle birçok konuda mutabakata varılmıştı. Zafer Bayramı, bugün de halkımızın en büyük bayramıdır; SSCB'nin dağılması bile Büyük Vatan Savaşı'nda kazanılan zaferin büyüklüğünü gölgeleyememiştir.

24 Mayıs 1945'te, Kremlin'de, Kızıl Ordu kumandanlarının onuruna bir tören ve ziyafet düzenlendi. 24 Haziran'da ise, Kızıl Meydan'da, Kızıl Ordu'nun zafere ulaşmış birlikleri, asker ve subayları, komutan ve kumandanlarının katıldığı Zafer resmigeçidi yapıldı. Resmigeçidi, Kızıl Meydan'dan beyaz bir atın üzerinde geçen Mareşal Jukov açtı. Resmigeçidin en etkileyici sahnesi, Alman ordusunun sancak, bayrak ve diğer flamalarının Mozole önünde, meydanda yere serilmesiydi. Stalin'in çevresindeki yöneticiler, Zafer kutlamaları kapsamında, ona, Başkumandan olarak ödüller verilmesi kararı almışlardı. 26 Haziran 1945'te, SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun kararıyla, Stalin'e Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verildi. Stalin, anlatılanlara bakılırsa, Jukov ve Vasilevskiy gibi kendisine de ikinci bir "Pobeda" (Zafer) Madalyası verilmesine pek itiraz etmemişti, ancak A. Rıbin'in yazdığına göre, kendisine Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verildiğini duyunca çok kızmıştı:

> Pis saray dalkavukları! Böyle yüce bir ödül, ancak savaş meydanında kahramanlık göstermiş askerlere verilebilir. Ben elimde tüfekle hücumlara katılmadım ve kahramanlık göstermedim ki!...

Stalin'in kızdığını duyan yetkililer durumu kurtarmak için bir çare aramaya başlamış, Sovyetler Birliği Kahramanı madalyasını Stalin'e kimin, nerede ve nasıl vereceği sorun olmuştu. Önce bu işi Malenkov üstlenmiş, ancak son anda Poskryobışev'i devreye sok-

muştu. O da Stalin'in nasıl kızacağını bildiği için buna kesin bir biçimde itiraz etmişti. Sonunda bu iş için Stalin'in sayfiye komutanı Orlov'u görevlendirmişlerdi. Ancak Stalin bu unvanla birlikte verilen altın yıldızı hiç takmamış, bu yıldız ancak onun ölümünden sonra, düzenlenen cenaze töreninde ceketinin göğsüne takılmıştı.

Politbüro'daki arkadaşları, Stalin'in tepkisini öğrenince, onun için daha farklı bir ödül düşünmeye başlamışlardı ve 27 Haziran 1945'te, SSCB Yüksek Sovyeti Prezidyumu kararıyla SSCB'de *Generalisimus* rütbesi tesis edilmiş ve Stalin'e bu rütbe verilmişti. Bu sefer, karar, Stalin'in huzurunda görüşülmüştü ve Vasilevskiy, Jukov, Rokossovskiy, Konev gibi kumandanlar da olaya tanık olmuşlardı. Konev'in yazdığına göre Stalin şöyle demişti:

> Yoldaş Stalin'e *Generalisimus* rütbesi mi vermek istiyorsunuz? Yoldaş Stalin'in buna ihtiyacı mı var? Yoldaş Stalin'in buna ihtiyacı yoktur. Yoldaş Stalin'in bu olmadan da otoritesi vardır. Bu rütbe otorite için size lazımdır. Yoldaş Stalin'e otorite için hiçbir rütbe gerekmez. Aman ne güzel! Yoldaş Stalin için rütbe bulmuşlar – *Generalisimus*! Çan Kay-şek *Generalisimus*tur, Franco *Generalisimus*tur. Ne kadar güzel arkadaşlar bulmuşsunuz Yoldaş Stalin için! Ben mareşalim, sizler de mareşalsiniz. Ne yani, beni mareşallikten çıkarmak mı istiyorsunuz? *Generalisimus* yapmak mı istiyorsunuz beni? Bu ne biçim rütbedir böyle? Tercüme edin bakalım.

Konev'in belirttiğine göre, birçok kitap ve kaynak ortaya dökülmüş ve Rus tarihinde Prens Menşikov ve Kont Suvorov'un bu rütbeye sahip oldukları anlatılmış ve sonunda Stalin teklifi kabul etmişti. Ünlü Rus komutan Kutuzov'un resmi örnek alınarak Stalin için dik omuzlu bir üst üniforma diktirilmişti, pantolon ise daha moderndi ve sadece kenarlarında yaldızlı şeritler vardı. S.M.Ştemenko'nun yazdığına göre, göstermek için giysiyi Kızıl Ordu Levazım Sınıfı Başkanı Korgeneral P.İ. Draçev'e giydirmişlerdi. Draçev kendisine yaklaşınca, Stalin, odada bulunan Geri Hizmetler Başkanı A.V. Khrulyov'a sormuştu:

"Siz bunları kime giydirmek istiyorsunuz?"

"Bu *Generalisimus* için düşünülmüş ve önerilmiş giysidir."

"Kimin için?"

"Sizin için, Yoldaş Stalin..."

Konev'in hatıralarına göre, Stalin, Draçev'i derhal oradan uzaklaştırmış ve orada bulunanlardan hiç çekinmeyerek öfkeli bir tirat patlatmış, bu kadar yağcılığa dayanamadığını, hiçbir ödül veya unvana ihtiyacı olmadığını tekrarlamıştı.

Bu tür tatsızlıklara rağmen, savaş, Sovyet düzeninin sağlam ve dayanıklı olduğunu ve dolayısıyla da Stalin'in savaş öncesinde

Sovyet sistemini kuvvetlendirmek için yaptıklarının doğruluğunu göstermişti. 9 Şubat 1946'da, Moskova'nın Stalin ilçesi seçim bölgesinde, seçmenlere hitaben yaptığı konuşmada, Stalin, Büyük Vatan Savaşı'nda zaferi sağlayan üç temel faktörden bahsediyordu: "Sovyet toplumsal yapısı, Sovyet devlet yapısı ve Kızıl Ordu." Stalin, SSCB'nin çokuluslu yapısına özellikle dikkat çekiyordu:

> Savaş, Sovyet toplumsal yapısının Sovyet olmayan toplumların yapısından daha kuvvetli ve dayanıklı olduğunu gösterdi. Savaş, Sovyet toplumsal yapısının, gerçekten halkın bağrından çıkmış ve halkın kudretli desteğini arkasına alan bir halk düzeni olduğunu ortaya koymuştur.

Stalin, Sovyet iktidarının ilk aylarından itibaren, şeklen federal, içeriği açısından üniter bir çokuluslu devlet kurma planını savunmuş ve 1922'de SSCB'nin kurulmasıyla da bu plan gerçeklemişti. Savaş yıllarında birçok ihanet vakası da yaşanmasına ve bazı halkların temsilcileri arasından satılmış unsurlar çıkmasına karşın, SSCB halklarının dostluğu, genelde, savaşın ağır sınavını başarıyla geçmişti. Bu nedenle de, Stalin için, Sovyetler Birliği, milli sorunların en iyi şekilde çözüme kavuşturulduğu devletti.

Öte yandan, o, ta İç Savaş yıllarından beri, savaşın 20. yüzyılın başlıca özelliklerinden biri olduğuna inanıyordu. Onun devletçilik anlayışına göre, savaşa hazır olmak devletin önde gelen görevlerinden biriydi, dolayısıyla da o, Kızıl Ordu'nun güçlenmesi için her türlü önlemi alıyordu. Stalin'in modernizasyon politikasının ana hedefi, en kısa sürede kudretli bir ordu kurma imkânı sağlayacak gelişkin bir ekonomik yapı oluşturmaktı. Haksız cezalandırmalar sonucu yaşanan büyük kayıplara, çekilen sayısız çileye rağmen ve fedakârlıklar sayesinde, Stalin'in, manevi ve siyasi açıdan bütünleşmiş bir Sovyet toplumu kurma çabaları başarıyla sonuçlanmıştı. Sıkı disiplin ve devletin çıkarlarının tartışılmaz ve kesin önceliği, savaş sırasında halkın özverili ve kahramanca direnişi için bir zemin oluşturmuştu.

Stalin, önce Sovyet devletini savaştan uzak tutmaya çalışmış, düşmanla uzlaşmayı bile göze almış, olanaklar ölçüsünde sınırı batıya doğru kaydırmış, iki cephede birden savaşmamak için tedbirler almıştı. Fakat yine de savaş kaçınılmaz olunca, Stalin, bu kez bütün gücüyle, Müttefiklerin maddi yardım vermesi ve ikinci cephe açması için uğraşmış, Sovyet halkının Almanya'ya karşı verdiği savaşta yalnız kalmaması için elinden geleni yapmıştı. O, Müttefiklerin Almanya ile gizlice anlaşmalarını da engellemiş, Sovyet halkının çıkarlarına uygun bazı şartları sağlamıştı. Savaş yıllarında, Başkumandanlık görevini üstlenerek cepheyi bizzat idare etmiş ve faşist Alman ordularının yenilgisiyle sonuçlanan operasyonları yö-

netmişti. Stalin'in ölümünden sonra, onun keyfi ve mantıksız kararlar aldığına, seçtiği kumandanların seviyesizliği ve beceriksizliği yüzünden cephedeki zayiatın arttığına, milyonlarca askerin boş yere kurban edildiğine dair tezler geliştirilmiştir. Stalin'e karşı yöneltilen bu tür suçlamalarda, başlıca kanıt olarak, savaş sırasında 27 milyon Sovyet yurttaşının ölmüş olması gösterilmekte ve buna karşılık Almanya ve müttefiklerinin ise 6 yıllık savaşta sadece 8 Milyon 649 bin kişi kaybettikleri vurgulanmaktadır.

G.A. Kumanev, *Kahramanlık ve Sahtekârlık* adlı kitabında şöyle yazmaktadır:

> Savaşta SSCB Silahlı Kuvvetlerinin kesin ve doğrudan kayıpları (yani hayatını yitiren, yaralardan, hastalık ve kazalardan dolayı ölen, esir düşüp de geri dönemeyen ve kaybolanların toplamı) aşağı yukarı 8 Milyon 690 bindir. Belki de bazı kayıpları önlemek mümkündü, ancak kaybın çok olması genelde esir düşenlerin sayısının çok olmasıyla ilgilidir ve esir kamplarında çok adamımız ölmüştür. Sovyet ordularına esir düşen 4.126.000 savaş esirinden sadece 580.548 kişi yaşamını yitirmiş, geri kalanları ise vatanlarına dönmüştü. Halbuki Almanlara esir düşen 4.559.000 Sovyet askerinin ancak 1.836.000'i vatanına dönebilmiş, geri kalanı açlık, hastalık ve diğer sebeplerden dolayı Alman toplama kamplarında hayatını kaybetmişti. Sivil halkın 15 milyonun üzerinde kayıp vermesinin başlıca nedeni ise, Alman işgalcilerin SSCB halklarına karşı uyguladığı soykırımdan kaynaklanmıştır. SSCB toprakları İkinci Dünya Savaşı'nın ana sahnesiydi ve Nazilerin insanlık dışı ırkçı politik uygulamalarına bizzat Sovyet halkı hedef olmuştu.

Stalin savaşta kazanılan zaferin üç temel faktöründen bahsederken, ilk 5 yıllık plan dönemlerinde sağlanan gelişmelerin, ekonomik bağımsızlığın, endüstrileşme hamlesinin, kısacası 1920'li yıllarda başlatılan kalkınma faaliyetinin önemini vurguluyordu:

> Sadece her zaman yeniliklere sırtını dönen cahiller değil, aynı zamanda partinin birçok ünlü siması da düzenli olarak partiyi geriye çekiyor, bizi alışılmış kapitalist gelişme rotasına kaydırmaya çalışıyorlardı. Trotskiyciler ve sağcıların partiye karşı çevirdikleri bütün dolaplar ve tezgâhların, hükümetimizin tedbirlerini engellemeye yönelik sabotaj faaliyetlerinin tek bir hedefi vardı: partinin politikasını çökertmek, endüstrileşme ve *kolektivizasyon*u önlemek. Ancak parti, birilerinin tehditlerine, diğerlerinin sızlanmalarına, ötekilerin iniltilerine aldırmadan, her türlü engeli aşarak ilerlemiştir. Partinin başlıca başarısı, geri kalmışlar, cahiller, maceracılar ve hayalcilerin peşinden gitmeyişidir, akıntıya karşı ilerlemekten korkmayışıdır, liderlik tavrı ve tutumudur... 1922-1941 arasında sağlanan muazzam üretim artışını, sadece ülkenin gerilikten gelişmişliğe doğru attığı basit ve bilindik adımlar olarak göremeyiz; bu, aynı zamanda, muhalefete karşı yürütülen haklı ve doğru mücadelenin de bir sonucuydu. Bu hamle sayesinde Vatanımız geri kalmış bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye, bir tarım ülkesinden bir sanayi ülkesine dönüşmüştü... Bunlar,

Sovyet endüstrileşme ve tarımda *kolektivizasyon* politikaları sayesinde mümkün olmuştu.

Stalin, kısa sürede ve yukarıdan devrim biçiminde yaptıklarının doğruluğu ve haklılığını bu şekilde gerekçelendiriyordu. Elbette ki Stalin'in bu başarısı, doğru politikacıları seçmesi, çevresinde sadık ve deneyimli insanları toplamasıyla mümkün olmuştu. O, göreve getirdiği kişileri titizlikle seçiyor, onların faaliyetlerini takip ediyor, gerektiğinde onları eleştiriyor, onlara ceza veriyor, genelde onlarla birlikte üzülüyor, başarılı olanlarına ödül veriyordu.

S.M. Ştemenko'nun hatıralarına göre, kendisi, 1949 yazında, yani artık Genelkurmay Başkanı olduğu sırada, Hava Savunma Kuvvetleri'nin durumu hakkında bir rapor sunmak için Stalin'in sayfiyesine çağrılmıştı:

> Stalin'in yanında diğer Politbüro üyeleri de vardı. Stalin hiç beklemediğim bir anda bana şunu sordu: "Peki, bizim Genelkurmay'ın genç sayılabilecek yeni Başkanı bu konuda ne düşünüyor, nasıl oldu da biz Almanya'yı yendik ve teslim olmaya zorladık?" İlk şoku atlatıp biraz kendime gelince, bu soruyu, bizzat onun 9 Şubat 1946'da seçmenler önündeki konuşmasında söyledikleriyle cevaplamaya karar verdim... O, beni sonuna kadar sabırla dinledi ve şöyle dedi: "Senin söylediklerinin hepsi doğrudur ve önemlidir, ancak konu bunlardan ibaret değildir... Savaş çok acımasız bir sınavdır. O, güçlü, cesur ve yeteneklileri öne çıkarır. Yetenekli insan, savaşta, birkaç ay içinde kendini gösterir, oysa barış şartlarında bunun için yıllar gerekir. Savaşın ilk aylarında ateşin içinde kalan değerli komutanlarımız, kanlı çatışmalarda deneyim kazanmış, zamanla gerçek kumandan olmuşlardır."
>
> Ardından, o, cephe, ordu ve donanma kumandanlarını, partizan komutanlarını sıralamaya başladı ve şöyle devam etti:
>
> "Sonra sadece cephede değil, cephe gerisinde de çok sayıda yetenekli ve deneyimli yöneticilerimiz vardı. Bolşeviklerin yaptıklarını başka yöneticiler yapabilirler miydi? Yüzlerce fabrika ve işletmeyi düşman işgalinden kurtarıp Ural, Sibirya ve Volga bölgelerindeki ıssız yerlere tahliye etmek, bunları kısa sürede yeniden monte etmek ve işletime açmak, üretime geçmek ve cepheye lazım olan her şeyi sağlamak kolay mıydı? Bizim, ekonomide, bir nevi petrol, metalürji, nakliye, makine sanayisi ve tarım generallerimiz yetişmişti. Bir de bilim kumandanlarımız var. Onları da belirtmeliyiz..." Sonra acele etmeden ve ara vermeden bilim adamlarını, sanayi ve tarım yöneticilerini saymaya başladı... Biraz sustu ve ortalığa bir sessizlik çöktü, sonra yeniden konuşmaya başladı: "Hitler'in sayısız hizmetkârı vardı, ayrıca Almanya'ya götürülerek köle gibi çalıştırılan binlerce insan vardı. Ancak buna rağmen, ordularına gerekeni sağlamak ve ekonomiyi ayakta tutmak için yeterince işgücü bulamamıştı. Bizim halkımız ise imkânsızı başardı ve çok büyük bir kahramanlık gösterdi. Alın işte, Sovyet devletini kuran ve yeni insan yetiştiren komünistlerin çalışmalarının bir ürünü de budur... İşte size zaferimizin bir nedeni daha!" Bunları söyledikten sonra, o, benim raporumu dinlemeye başladı.

Stalin, Kızıl Ordu kumandanları şerefine 24 Haziran 1945'te düzenlenen ziyafette, savaşta temel külfetin Rus halkının omuzlarına düştüğünü kaydediyor ve zaferin asıl sahibinin Rus halkı olduğunu vurguluyordu:

> Ben, Sovyetler Birliği içinde yer alan diğer bütün uluslardan daha kalabalık ve daha çok kurban vermiş olan yüce Rus halkının şerefine kadeh kaldırmak istiyorum. Bu savaşta, SSCB'nin en büyük nüfusa sahip halkı olarak, savaşın ana faturasını ödediği, Alman işgaline uğramış topraklarda esaretin ve savaşın çilelerini göğüslediği için, sayısız fedakârlıklar yaptığı, zafer uğruna en kıymetli evlatlarını kurban ettiği için kadehimi yüce Rus halkının şerefine kaldırmak istiyorum. Zeki, metin ve sabırlı Rus halkının şerefine! ... Doğrudur savaş sırasında hükümetimizin birçok hatası olmuştur, özellikle de 1941-1942'de çaresiz durumlara düşmüştük... Bir başka halk olsaydı hükümetine şöyle derdi: "Siz bizim beklentilerimizin aksine başarısız oldunuz, yönetimi bırakın ve çekilin gidin. Biz Almanya ile barış imzalayacak başka bir hükümet kuracağız ve rahata kavuşacağız." Ancak Rus halkı bunu yapmadı ve hükümetinin haklı olduğuna inandı, kurbanlar verdi, inanılmaz fedakârlıklarda bulundu ve Almanya sonunda diz çöktü. İşte Rus halkının Sovyet hükümetine beslediği bu güven, insanlığın düşmanı faşizm karşısındaki tarihsel zaferi sağlayan belirleyici faktör olmuştur. Bu güvenden dolayı Rus halkına teşekkür ederim! Rus halkının şerefine!

Stalin, 25 Haziran 1945'te Zafer resmigeçidine katılanlar için düzenlenen partide de, savaş yıllarında sayısız eziyet ve çilelere katlanarak zafere katkıda bulunmuş milyonlarca sade ve sıradan Sovyet yurttaşının şerefine kadeh kaldırıyordu. Stalin, bunca kahramanlar yetiştirmiş ve zafer kazanmış Sovyet halkının, savaştan sonra, tahrip olmuş ve harabeye dönmüş ülkeyi yeniden inşa etmeyi de başaracağına inanıyordu.

4. KISIM SON YILLAR

24. Bölüm

Savaşın Yıktığı Ülkeyi Yeniden İnşa Etme ve Geliştirme Programı

Zafer, Sovyetler Birliği'ne oldukça pahalıya mal olmuştu. SSCB, yukarıda bahsettiğimiz insan kayıplarının dışında, milli servetlerinin de yüzde 30'unu kaybetmişti. İkinci Dünya Savaşı'nın cereyan ettiği ana sahne olan Sovyet topraklarında, 1.710 kent ve kasaba ve yaklaşık 70 bin köy tamamen harabeye dönmüş, 6 milyon bina ve yapı yerle bir olmuştu. Binlerce işletme, fabrika ve tesis yok edilmişti. Stalin, hem Moskova çevresinde, hem de Ağustos 1943'te cepheyi ziyaret ettiği zaman taşrada, bütün bunlara bizzat kendi gözleriyle şahit olmuştu. Aralık 1943'te, Tahran'dan dönerken uğradığı Stalingrad'daki harabeleri görmüştü. 1945'te trenle Potsdam'a giderken, Smolensk vilayetinde ve Belarus topraklarındaki sayısız enkaz ve harabeyle karşılaşmış, trende ona eşlik eden Belarus KP MK 1. Sekreteri P.K. Ponomarenko, durumu ona genel hatlarıyla anlatmıştı. Stalin, 1946'da karayoluyla güney vilayetlerini ziyaret etmiş, Oryol ve Kursk'u gezmiş, insanların zeminlik ve toprak damlarda oturduklarını görmüştü. Bu gezide ona eşlik eden V. İstomina'nın anlattıklarına gönderme yapan S. Alliluyeva, babasının gezi sırasında gördüklerinden çok etkilendiğini ve sinirlerinin bozulduğunu yazmıştır.

Bunca kaybı telafi etmenin ve yeni kentler, kasabalar, köyler inşa etmenin masrafı çok büyüktü. Daha savaş devam ederken, 6 Kasım 1943'te, Ekim Devrimi'nin 26. yılı dolayısıyla yaptığı konuşmada, Stalin şuna dikkat çekmişti:

> Faşist yağmacıların geçici de olsa hâkimiyet kurdukları yerlerde yıkılıp dağılmış kent ve köyleri, sanayi işletmelerini, tesis ve yolları, tarım işletmelerini ve kültür merkezlerini yeniden inşa etmek gerekecektir; faşizmin esaretinden kurtulmuş Sovyet insanları için normal yaşam şartları sağlamalıyız... Alman işgalinden kurtarılmış bölgelerde faşist egemenliğinin izlerini silmek zorundayız. Bu, ülkenin bütün halkı ve devletimiz için başlıca görevdir. Biz bu işleri en kısa sürede yapmalıyız ve yapabiliriz.

Parti MK'sı ve SNK, 21 Ağustos 1943'te, "Alman İşgalinden Kurtarılmış Bölgelerde Ekonomiyi Yeniden Kurmaya Yönelik Acil Önlemeler Hakkında" başlıklı bir karar kabul etmişti. Doğaldır ki savaş sırasında bu çalışmalar aksamış ve istenen sonucu vermemişti.

Savaşın ardından, 29 Ağustos 1945'te alınan kararla, ülke ekonomisini yeniden inşa etmeye ve sosyoekonomik kalkınmayı sağlamaya dönük bir beş yıllık plan hazırlandı. 9 Şubat 1946'da, Stalin, yeni beş yıllık planın amaçlarından bahsederken, temel hedefin, ülkenin yıkılıp harap olmuş bölgelerini yeniden yapılandırmak, sanayi ve tarımda savaş öncesi düzeye ulaşmak ve sonra da bu düzeyin üzerine çıkmak olduğunu söylüyordu.

Mart 1946'da, SSCB Yüksek Sovyeti, *Gosplan* (Devlet Planlama Komitesi) Başkanı N.A. Voznesenskiy'in raporunu esas alarak, 4. Beş Yıllık Plan'ı kabul etti. Bu plana göre, işgal altında kalmış bölgelerde geniş çaplı rehabilitasyon ve kalkındırma çalışmaları yapılacak, altyapı yeniden inşa edilecekti. Savaş öncesinde, ülkenin sanayi üretiminin yüzde 33'ü buralarda gerçekleştiriliyordu ve yanı sıra, ülkenin ekilen alanlarının yüzde 47'si de yine bu bölgelerdeydi. Bu arada, ilk beş yıllık plan dönemlerinin dev tesislerinden "Dneproges" Hidroelektrik Santrali, Ukrayna metalürji kompleksleri, Donbass havzasındaki 182 kömür madeni ve Belarus'taki sanayi işletmeleri de yeniden devreye sokulacaktı.

Yani ülke genelinde devasa bir inşa hamlesi söz konusuydu ve inşaat malzemesi yetmiyordu. 1945'te, savaş öncesi üretim miktarları baz alındığında, çimento üretimi yüzde 25, cam imalatı yüzde 45, kireç imalatı yüzde 33, tuğla üretimi ise yüzde 18,6 düzeyinde kalmıştı. Ülkenin kalkınması için inşaat malzemeleri üretimi başlıca hedef haline gelmiş, Politbüro üyesi L.M. Kaganoviç de ekonominin bu sektörünü yönetmek üzere görevlendirilmişti. Savaş öncesinde de önemli bir sorun olan konut inşasında çok büyük zorluklar yaşanıyordu.

Beş yıllık plan döneminde kentlerde yaklaşık 100 bin metre kare konut ve köylerde de 2,7 milyon ev yapılmakla birlikte, ülke genelindeki konut sorunu çözülemedi. Bu arada, savaş sonrası girişilen büyük inşaat hamleleri ve geniş çaplı konut projelerinin doğal olarak kaliteyi düşüreceği düşünülürken, inşa edilen ve sonraları "Stalin tarzı" diye tarif edilecek olan konutlar ve yapılar kalıcılık ve kalite örnekleri oldular. Eylül 1947'de, Stalin'in önerisiyle Moskova'nın kuruluşunun 800. yıldönümü törenlerle kutlandı ve ileride "Stalin gökdelenleri" diye ünlenecek olan binaların temeli atıldı (Moskova Üniversitesi ana binası, Ukrayna Oteli, Kotelniçeskaya Rıhtımı'ndaki

apartman kompleksi, Smolensk Meydanı'ndaki Dışişleri Bakanlığı binası); bunlar şimdi de Moskova'nın mimari incileri arasında yer almaktadırlar.

Yeni beş yıllık plan, rehabilitasyon ve inşaat çalışmalarıyla birlikte, üretimi de hızla savaş öncesi göstergelerin üzerine çıkarmayı hedefliyordu; 1940'a oranla sanayide yüzde 40, tarımda ise yüzde 27 oranında üretim artışı sağlanacaktı. Bu süreçte enerji sarfiyatının birkaç misli artması kaçınılmazdı ve planda, elektrik enerjisi üretiminin 1940'a göre % 70 düzeyinde artırılması öngörülüyordu; ayrıca Ural ötesindeki petrol ve gaz yatakları temelinde bir "İkinci Bakü" kurulacak, Batı Ukrayna, Volga bölgesi ve Estonya'daki doğal gaz yatakları kullanıma sokulacak ve 60 yeni kömür madeni işletmesi açılacaktı.

Stalin, enerji sektörünün devlet için stratejik önemini idrak etmiş liderlerden biriydi ve bu alandaki çalışmaları yakından takip ediyordu. Mikoyan'ın yazdığına göre, Saratov vilayetinde doğalgaz bulunduğu zaman, Stalin, ondan derhal Amerika'dan gaz boruları sipariş etmesini istemiş ve bunlarla Moskova'ya doğalgaz nakledilmesini teklif etmişti. Bu borular getirtilmiş ve söz konusu doğalgaz boru hattı inşa edilmişti.

Stalin enerji sektöründeki çalışmaları dikkatle izliyor, bu konudaki aksama ve hataları affetmiyordu. N.K. Baybakov'un yazdığına göre, Stalin, *Mossovet* (Moskova Belediyesi) Başkanı N.G. Popov'dan, Saratov-Moskova doğalgaz boru hattında arıza olduğunu duyunca çok kızmış, enerji kaynaklarının denetiminden sorumlu olan Beria'yı çağırttırmış ve azarlamıştı:

> Bu gaz boru hattı için ortalığı ayağa kaldırmıştınız, şimdi ise hat arızalı ve çalışmıyor. Derhal gerekli önlemleri aldırın ve arızayı giderin.

Planın en zor kısmı tarımsal üretimi artırmaktı ve bu hedefe ulaşılamadı. 1946 yılı kurak geçti ve hububat üretiminde hedeflenen rekolte sağlanamadı. Batı vilayetlerinde ürün kuraklık nedeniyle tamamen yandı; doğuda ise hasat günlerinde başlayan sağanak yağmurlar ürünü çürüttü. Bu yüzden hububat üretimi 1940'a göre 2,2 kat düşük oldu. Khruşov, bu kıtlıktan bahsederken, diğer nedenleri de sıralamıştır:

> Kıtlığın bir nedeni de... hububat üretiminin ilkel şartlarda yapılmasıyla ilgiliydi. Mekanizasyon çok alt düzeydeydi, traktör, biçerdöver ve hatta öküz ve at bile yetmiyordu. Öte yandan organizasyon da kusurlu ve eksikti; savaştan dönmeyenlerin yerini dolduracak işgücü yoktu, dönenler de sivil yaşam ve üretime alışmakta zorlanıyorlardı, kalifiye işçi ise çok azdı... Ben Ukrayna'da yaşanan açlıkla ilgili bir rapor hazırladım ve o sırada Soçi'de dinlenen Stalin'e gönderdim. Malenkov ve Beria bu

belgeden haberdar olmuş ve sanırım bunu, benim Stalin'in gözündeki itibarımı düşürmek için kullanmak istemişlerdi. Onlar, belgeyi farklı bir şekilde yorumlamış ve Stalin'e sunarken ona yanlış bilgiler aktarmışlardı. Aslında ben Ukrayna için bir ayrıcalık veya teşvik istemiyordum; diğer cumhuriyetlerdeki durum ne olursa olsun, ben kendi sorumluluğumdaki Ukrayna'da açlığın başladığını ve bir felakete dönüştüğünü yazmıştım. Yoksa burada herhangi bir entrika veya çıkar söz konusu bile değildi.

Khruşov'un yazdıkları doğruysa, *kolektivizasyon* döneminde olduğu gibi, siyasi entrika ve çıkarcılık yüzünden, Stalin'e ülkedeki durum hakkında yanlış bilgiler verildiğini ve onun Ukrayna köylerinde açlığa terk edilmiş insanlar hakkında bilgi sahibi olmadığını kabul etmeliyiz.

Tarımda yaşanan 1946 felaketi nedeniyle, yönetim, sonraki yıllarda bütün olanakları seferber etmek zorunda kalacaktı. VKP(b) MK Şubat 1947 plenumunda tarım konusu görüşüldü ve uzun vadeli çözümler ele alındı; bu çerçevede, tarımın modernizasyonu, tarım makineleri üretiminin artırılması, özellikle de tarım kültürünün yükseltilmesi öngörülmekteydi. Nitekim beş yıllık plan döneminde traktör sayısı 1,5 misli, biçerdöver üretimi 1,4 misli arttı. 20 Ekim 1948'de, SNK, "SSCB'nin Avrupa Kısmında Bulunan Step ve Orman-Step Bölgelerindeki Ekili Alanların Koruma Amaçlı Ağaçlandırılması Planı, Nöbetleşe Ürün Yetiştirilmesi, Havuzlar ve Göletler İnşa Edilmesi Hakkında" başlıklı bir kararı kabul etti. 1950-1965 arası dönem için öngörülmüş bu programı, basın, "doğayı değiştirecek Stalin planı" olarak tanıtıyordu. Stalin, afiş ve pankartlarda, elinde piposuyla tarım alanlarına dönük ağaçlandırma haritalarının üzerine eğilmiş halde gösteriliyordu. Afiş ve pankartların altındaki slogan da ilginçti: "Kuraklığı da yeneceğiz!" Bu plan Stalin'in ölümünden sonra kaldırılsa da, savaş sonrası yapılan ağaçlandırma çalışmaları, tarımda alınan önlemlerden biri olarak uzun süre hafızalardaki yerini koruyacaktı.

9 Şubat 1946'da yaptığı konuşmada, Stalin, ülke genelindeki karne sisteminin en kısa sürede kaldırılacağını ve normal ticarete geçileceğini bildirmişti. Fakat tüketim malları kıtlığı devasa boyutlardaydı, sabun, çorap gibi basit mallar bile bulunmuyordu. Yiyecek ve gıda ürünlerinin karneyle dağıtılması düzeninin, bu şartlara rağmen, Aralık 1947'de kaldırılması önemli bir gelişmeydi.

Karne düzeni kaldırıldığı sırada para reformu da yapıldı; gerçekleştirilen değişiklik sonucunda, 1938'de basılan 10 rublelik banknotlar yeni 1947 baskısı 1 rublelik banknotlarla değiştirilmeye başlandı. Sovyet rublesinin güçlendirilmesi için bu reform zorunluydu; zira 1941-1945 yılları arasında, savaşın getirdiği çok büyük

askeri harcamalar yüzünden fazla para basılmış ve bu durum enflasyona yol açmıştı. Bu arada tüketim malları da son derece azalmış ve karaborsaya düşmüş, yanı sıra ülke genelindeki perakende satış hacmi çok gerilemişti. Ayrıca Almanlar, işgal ettikleri Sovyet topraklarında sahte ruble basarak piyasaya sürmüşlerdi ve bunlar hâlâ kullanılıyordu; dolayısıyla piyasada aşırı para bolluğu vardı, paranın değeri durmadan düşüyordu. Bu konuya ilişkin özel kararda belirtildiği üzere, bir diğer hedef de halkın elindeki fazla parayı hazineye çekmekti:

> Devlet ve kooperatif kuruluşlarının, halktan geniş talep gelen tüketim mallarına dönük satışının azalması ve kolhoz pazarlarında talebin artması pahalılığa yol açmakta, fiyatlarda artışa neden olmaktadır; bazı dönemlerde, fiyatlarda savaş öncesine oranla 10-15 misli artış kaydedilmiştir. Devletin sabit fiyatlarıyla piyasa fiyatları arasındaki müthiş farktan karaborsacılar ve sahtekârlar yararlanmaya başlamıştı, halk sefalet çekerken bir grup insan zenginleşmekte ve hatta suç örgütleri kurmaktaydı. Savaş yıllarında, yokluk ve kıtlıktan yararlanarak büyük servet biriktirmiş ve zengin olmuş karaborsacılar ve sahtekârların, karne sistemi kalktıktan sonra piyasaya sürülecek malları toptan almalarına izin verilemez.

Paranın değiştirilmesi sonucunda mevcut paralar 10 kat değer kaybetse de, savaş yıllarında fakirleşmiş olan halk bundan pek zarar görmedi. Paralarını bankalarda tutanlar da fazla kayıp yaşamadılar: 3.000-10.000 ruble arası mevduat tutarlarında 3 eski ruble karşılığında 2 yeni ruble, 10.000 rublenin üzerindeki miktarlarda ise 2 eski rubleye 1 yeni ruble veriliyordu. Böylece asıl olarak ellerinde büyük miktarda para tutan karaborsacılar kaybettiler ve savaş yıllarındaki yokluk ve kıtlıktan yararlanarak karaborsacılıkla büyük paralar kazananlar ile devlet bankalarına güvenmeyerek parasını evinde tutanların ellerindeki paralar bir şekilde müsadere edilmiş oldu.

Bu arada, temel gıda ürünleri ve talep gören sanayi mallarının fiyatları da düşürüldü; 1949'dan başlayarak, her yıl, 1 Mart günü, düşürülen fiyatlar hakkında ilanlar veriliyordu. Ünlü spiker Y. Levitan, artık kurtarılan veya ele geçirilen kentleri değil, fiyatı düşürülen balık, sucuk, salam ve diğer yiyecekleri sıralıyordu ve Sovyet halkı bu radyo haberlerine artık alışmıştı. Bu fiyat politikası sayesinde emekçi halkın refah seviyesi yükseliyor, yaşam şartları iyileşiyordu. Buna karşılık, sonraları bazı iktisatçılar ve tarihçiler, fiyatların düşürülmesi sonucunda tarımda üretimi özendiren faktörlerin ortadan kalktığını iddia edeceklerdi. Mikoyan, hatıralarında şöyle yazmaktadır:

> Stalin piyasadan, ticaretten ve para konularından hoşlanmazdı, ancak bu meselelerde çok hassastı, danışmanları dikkatle dinler ve bazen de azar-

lardı... O, et ve tereyağı fiyatlarının düşürülmesini önerince ben itiraz etmiştim ve Stalin bunun için çok kızgındı. Onun ne istediği belliydi, ancak iyi niyetinin ardındaki mantık tamamen yanlıştı; çünkü bu yiyecekler ülkeye zaten yetmiyordu, kısıtlıydılar ve az üretiliyorlardı, oysa fiyat, bolluk zamanı düşürülür. Sonuçta, beş yıllık plan kapsamında, hayvancılığa devlet yatırımlarının artırılması yönünde bir karar kabul edildi. Ne var ki tarımdaki sorunlar bir türlü çözülemiyordu.

Alınan birçok önleme rağmen savaşın yaraları uzun süre sarılamadı, savaştan önceki yaşam seviyesi ve refah yıllarca sağlanamadı. Savaş, insan kaynaklarında büyük ve yeri doldurulamaz kayıplara neden olmuştu. Ekonomide eskiden olduğu gibi üretim araçları imalatına öncelik veriliyor, tüketim malları üretimi ikinci planda kalıyordu; üstelik bu politika uzun vadeliydi ve aslında SSCB dağılana kadar da pek değişmedi. 9 Şubat 1946'da yaptığı konuşmada Stalin şunları belirtiyordu:

Uzun süreli planlara gelince, partimiz, sanayide savaş öncesine oranla neredeyse üç misli büyüme sağlayacak olan dev bir atılım hazırlamaktadır ve ülke ekonomisi buna göre organize edilecektir. Sanayide yılda 50 milyon ton dökme demir, 60 milyon ton çelik, 500 milyon ton kömür, 60 milyon ton petrol üretimi sağlamalıyız. Ancak bundan sonradır ki biz, işini tesadüflere bırakmayan ve dışarıdan gelecek yardımlara ihtiyacı olmayan kudretli bir devlet olabiliriz. Nereden baksanız, bu amaç için üç tane beş yıllık dönem gerekir. Belki bu süre de yetmez. Ama bu yapılabilir ve bunu yapmalıyız.

Stalin, ayrıca, SSCB'de bilim ve tekniğin gelişmesi için 15 yıllık bir plan hazırlanmasını da istiyor ve bunun ülkenin başlıca hedeflerinden biri olduğunu açıklıyordu. Ülke genelinde çok sayıda araştırma enstitüsü açılacak, bilim alanında yeni kadrolar yetiştirilecek, bilimin modern altyapısı kurulacaktı. Ayrıca Dnepr, Volga, Sırderya Nehirleri üzerinde ve Kırım'da yeni birkaç dev hidroelektrik santrali inşa edilecekti. Ülke genelinde birçok yeni tesis kurulmaktaydı ve bunlar tarihte "Komünizmin Büyük Şantiyeleri" olarak yerlerini alacaklardı. Böylece, Stalin, savaş öncesinde, partinin 18. kongresinde bahsettiği planlara yeniden dönüyordu. SSCB uzun süre savaşın etkisinden kurtulamasa da, savaş öncesi gerçekleştirilen endüstrileşme atılımı hâlâ hafızalardaki yerini koruyordu ve Sovyet halkı, ülkesinin er geç kalkınacağına, refaha kavuşacağına ve dünyanın önde gelen devletlerinden biri olacağına inanıyordu.

25. Bölüm

"Soğuk Savaş"ın Başlaması

Savaşın ardından ülkeyi yeniden inşa etmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için uzun süreli bir barışa ihtiyaç vardı. Ancak savaş sonrası dönemde birçok uluslararası sorun ortaya çıktı. Potsdam Konferansı başlarken, Başkan Harry Truman, Başbakan Churchill'in de bulunduğu bir ortamda, Stalin'e, ABD'deki atom bombası denemelerinin başarıyla sonuçlandığını bildirmişti. Bununla o, aslında SSCB'yi uyarıyor ve silah teknolojisinde bir devrimin başladığını ve Amerika'nın da bu alanda lider olduğuna işaret ediyordu.

Üç büyük devletin liderleri arasındaki yazışmalar Potsdam Konferansı'ndan sonra da devam etti. Truman, Stalin'e 11 Ekim 1945'te yazdığı mektupta, ondan, 2. Dünya Savaşı'nda ABD ile SSCB arasındaki işbirliğinin bir hatırası olarak onun resmini yapması için ressam Shandor'u kabul etmesini rica ediyordu. Oysa aynı sıralarda ABD çevreleri açıkça SSCB karşıtı bir tutum sergiliyorlardı. 9 Ekim 1945'te ABD Karargâh Başkanları Komitesi'nce kabul edilmiş "Stratejik Konsept ve ABD Silahlı Kuvvetlerinin Harekât Planları" başlığını taşıyan 1518 sayılı gizli belgede, SSCB'ye önleyici darbe indirmekten bahsedilmekteydi. Yine ABD Karargâh Başkanları Komitesi, 14 Aralık 1945'te de, 432/d sayılı bir talimat hazırlıyor ve burada, SSCB topraklarında, atom bombası atılacak, çoğu sanayi merkezleri olan ve aralarında Turksib (Türkistan-Sibirya) Demiryolu'nun da bulunduğu 20 hedef gösteriliyordu.

Batı, kapitalist dünyaya karşı direnecek hiçbir güç veya rakip istemiyordu ve Stalin de zaten bu yüzden hep tetikte olmayı öneriyordu. 1941-1945 arasında, Batı ülkeleri için, SSCB, Almanya'ya karşı koyabilecek ve onunla baş edebilecek tek ülkeydi. Hitler'e ve onun Japonya gibi müttefiklerine karşı savaşta Stalin'le işbirliği yapmak zorunda kalan Batılı devletler, aslında Sovyet düzenini faşist rejim kadar tehlikeli sayıyorlardı ve eğer kamuoyunun Sovyet ülkesine yönelik sempatisinden çekinmeseler, tutumları daha da saldırgan olacaktı. Stalin, Yalta'da Roosevelt ve Churchill'le konuşurken, SSCB'nin dünyaya hâkim olmak istediği yolundaki düşünce ve iddiaları saçmalık olarak niteleyerek reddetmişti. SSCB'nin Avrupa'da Sovyet ordusunun bulunduğu ülkelere "sosyalizm"i dayattığı iddi-

ası, Stalin'e karşı yöneltilen başlıca suçlamalardan biriydi. Atom silahını elde eden ABD, diğer kapitalist ülkelerle birlikte, açıkça anti-Sovyet politikalar yürütmeye başlamıştı. Batı devletleri, SSCB'yi, Avrupa'da eski Rusya gibi tekrar "jandarmalığa" soyunmakla, komşusu olan ülkelerin özgürlük ve bağımsızlığını yok etmekle itham ediyor, Sovyet düzeninin çağdaş uygarlık ilkelerine aykırı olduğunu belirtiyorlardı.

"Soğuk Savaş", fiilen 5 Mart 1946'da, Churchill'in Amerika'nın Missouri Eyaleti, Fulton kentinde, Westminster College öğrencileri önünde yaptığı konuşma ile başlamıştır. O sırada Churchill artık başbakan değildi, fakat bu konuşma Başkan Truman'ın huzurunda yapılmıştı ve ABD ve İngiltere Dışişleri Bakanları J. Byrnes ve E. Bevin ile İngiliz Başbakanı C. Attlee de Churchill'den farklı düşünmüyor ve Sovyet "yayılmacılığı"na karşı çıkıyorlardı. Churchill, Fulton konuşmasında, Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar Avrupa'nın üzerine bir "demir perde" indiğini iddia ediyordu. "Biz böyle bir Avrupa için savaşmamıştık" diyen sabık başbakan, Tahran, Yalta ve Potsdam'da onun itirazlarına rağmen kabul edilmiş olan, Orta ve Güneydoğu Avrupa ülkeleriyle ilgili anlaşmaları geçersiz sayıyor ve 2. Dünya Savaşı'nın sonuçlarını yeniden gözden geçirmeyi öneriyordu. Churchill, Avrupa'da bir Anglosakson hâkimiyeti kurma peşindeydi, ancak artık dengelerin çok değiştiğini anlamıyordu.

Pravda gazetesi, 14 Mart 1946'da, bir muhabirinin, Churchill'in konuşmasıyla ilgili olarak Stalin'le yaptığı bir söyleşiyi yayımladı. Stalin, Yalta sisteminin revizyonunu isteyen Churchill'e kararlı bir şekilde karşı çıkıyor ve Fulton konuşmasını bir provokasyon olarak nitelendiriyordu:

> Bu, Müttefik Devletler arasına fesat tohumları ekmek, işbirliği ve barışı bozmak için atılmış tehlikeli bir adımdır... Aslında Bay Churchill ile onun İngiltere ve ABD'deki dostları, İngilizce konuşmayan diğer uluslara bir tür ültimatom veriyorlar, yani gönüllü olarak bizim hâkimiyetimizi kabul edin, o zaman her şey yoluna girer, aksi halde savaş kaçınılmazdır demeye getiriyorlar... Biz Yalta anlaşmalarından vazgeçmeyiz. Almanlar ülkemize Finlandiya, Polonya, Romanya ve Macaristan üzerinden saldırmışlardı... Şimdi Sovyetler Birliği, gelecekte kendi güvenliğini sağlamak için bu ülkelerde Sovyet yanlısı hükümetler bulunmasına çalışıyorsa, bunda şaşılacak ne var?

Stalin, Churchill'in daha 1919'da, 14 devletin SSCB'nin üzerine yüklenmesini organize etmeye çalıştığını hatırlatıyor, ancak şimdiki girişimin nafile olduğunu belirtiyordu.

Stalin, Batı devletleri ile ilişkilerin bozulmasını önlemeye çalışıyor, yabancı basına verdiği demeçlerde, barış ve işbirliğinden yana

olduğunu açıklıyordu. O, 22 Mart 1946'da E. Guillmor'la, aynı yıl 17 Eylül'de, savaş döneminde BBC'nin SSCB muhabirliğini yapmış olan A. Werth'le ve 23 Ekim'de de H. Bailey ile yaptığı söyleşilerde, Churchill ve yandaşlarının uluslararası gerginliği tırmandırdıklarını belirtiyor, kendisinin ise Batı'yla dostça ilişkiler istediğini, Sovyetler Birliği ile kapitalist ülkeler arasındaki siyasi, ticari ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini söylüyordu. Stalin, Müttefikler arasında savaş sırasında oluşan karşılıklı güveni, siyasi ve ekonomik işbirliğini hep örnek olarak gösteriyordu.

10 Ocak 1947'de, Büyük Britanya Genelkurmay Başkanı Feldmareşal B.L. Montgomery ile yaptığı görüşme sırasında, Stalin, 1942 tarihli Sovyet-İngiliz Antlaşması'nda savaştan sonra da işbirliğinin öngörüldüğünü, fakat şimdi bunun askıya alındığını ve boşa çıktığını belirterek üzüntüsünü ifade ediyordu. Stalin, bu görüşmede, ABD ile Britanya'nın ortak askeri stratejiler hazırladığını, eğer SSCB'ye karşı değilseler bunlara itiraz etmediklerini bildirmişti. Montgomery, bu konuda yetkili olmasa da, İngiltere ile SSCB arasında askeri işbirliği kurulması meselesini merak ettiğini belirtmiş ve bu konuda Stalin'in ne düşündüğünü sormuştu. Stalin, böyle bir işbirliğine hazır olduklarını ve Britanya ile düşman olmak istemediklerini belirtmişti. Montgomery'nin onuruna verilen yemekte, Stalin, ona, kendisinin de bir asker olduğunu ve başka bir askerle politikacılardan daha iyi anlaşabileceğini söylemişti. Stalin, savaş sonrası dönemde bazı ülkelerde askeri komutanlara siyasi görevler verilmesinin olumlu bir gelişme olduğunu kaydederek, General Marshall'ın ABD Dışişleri Bakanı yapılmasını örnek olarak göstermişti. Ziyafetin sonunda Montgomery'ye, daha evvel Dwight Eisenhower'a verildiği gibi, "Pobeda" (Zafer) Madalyası verilmişti. Montgomery, Vasilevskiy'in hediye ettiği Sovyetler Birliği mareşali üniformasını giymiş, madalyasını takmış ve kendisini *Generalisimus* Stalin'e resmi asker selamı verirken gösteren bir fotoğraf çektirmişti. Montgomery anılarında bu görüşmeden çok etkilendiğini itiraf ediyordu:

> Stalin oldukça ilginç, sıra dışı biri. Onun mizah duygusu ve espri anlayışı muhteşem. Çok konuksever; misafirlerine oldukça nazik ve saygılı davranıyor. Yeme-içme konusunda sanırım gayet dengeli; hatta ben onun diyette olduğunu sanmıştım. Ne de olsa yaşlanmıştı... Temmuz 1945'te Potsdam'da onu ilk defa gördüğümden bu yana geçen süre içinde sanki zayıflamış ve bedeni küçülmüştü. Yürüyüşü ve hareketleri çok ağır ve yavaştı. Yemekte pek fazla konuşmadı, ancak herhangi bir konuyu açtığım zaman hemen konuya girebiliyordu... Genel olarak Moskova ziyaretim ve Stalin'le buluşmam, bende silinmez izler bıraktı. Edindiğim izlenime göre, Rusya, büyük bir koalisyonun içinde bile olsa, yeni bir

dünya savaşına hazır değildi, yönetim de bunun farkında. Rusya'ya uzun süreli bir barış lazım, ülke çok harap halde, savaştan oldukça büyük zarar görmüş. Ben şu sonuca vardım: Rusya yeni bir savaş istememektedir ve ortamı gerecek provokasyonlardan uzak duracaktır, dahası tahriklere de uymayacak, çok dengeli ve tutarlı diplomatik adımlar atacaktır. Bu izlenimlerimi Britanya hükümetine ve karargâh başkanlarına da ilettim.

Ziyaret sırasında, Stalin, Montgomery'ye, İngiliz Dışişleri Bakanı E. Bevin'e iletilmek üzere bir mektup vermişti. Stalin, burada, 1942 Sovyet-İngiliz anlaşmasının süresinin uzatılmasını öneriyor, yanı sıra anlaşmaya daha tutarlı bazı hükümler eklenmesini teklif ediyordu.

Sovyet yönetimi bu arada ABD ile olan ilişkilerini de dengede tutmaya çalışıyor ve gerginlikten kaçınıyordu. Stalin, 21 Aralık 1946'da eski başkanın oğlu Eliot Roosevelt ile Moskova'da görüşürken ve ayrıca Nisan 1947'de Cumhuriyetçi Parti'nin önde gelen temsilcilerinden Harold Stassen'le konuşurken uzlaşmadan yana bir tavır sergiliyordu:

... kendimizi, birbirimizin sistemlerinin eleştirisine kaptırmayalım. Marx ve Engels'e gelince, onlar ölümlerinden 40 yıl sonra neler olacağını tahmin edemezlerdi. Sovyet sistemine totaliter ve diktacı deniyor, Sovyet insanları ise Amerikan sistemine tekelci kapitalist sistem diyorlar. Eğer her iki taraf totaliter veya tekelci diyerek birbirleriyle kavga ederse işbirliği yapamayız. Halkın onay verdiği iki sistemin var olması tarihsel gerçeğini kabul etmeliyiz. Sadece bu temel üzerinde işbirliği yapabiliriz. Tekelcilik ve totalitarizmin abartılı eleştirisine gelince, bu propagandadır ve İ.V. Stalin bir propagandacı değil, pratik ve gerçekçi bir adamdır. Bizler sekter olmamalıyız... Halk, sistemi değiştirmek istediği zaman bunu yapacaktır. Bu gördüğünüz Stalin, Roosevelt ile buluştuğunda ve askeri konuları görüştüğünde, kimse birbirine totaliter veya tekelci diye hakaret etmiyordu. Onunla Roosevelt, bu sayede işbirliği yapabilmiş ve düşman karşısında zafer kazanabilmişlerdi.

Stalin, Feldmareşal Montgomery ile yaptığı görüşme sırasında kendini kumandan olarak takdim etmesine karşın, Harold Stasen'le görüşürken zoraki bir askeri kumandan olduğunu söylemiş, savaştan önce iktisadi sorunlarla uğraştığını belirtmişti. O, görüşmede, sıkça, Batı ile ticari temasların artmasının güvenli ilişkiler için bir zemin oluşturacağını vurgulamış, malların gidiş gelişiyle birlikte insanların gidiş gelişinin de artacağını, fikir insanları, uzmanlar, öğrenciler, öğretmenler, sanatçılar ve bilim adamlarının karşılıklı ziyaretleri ve temasları sonucunda uzun vadeli, yararlı bir işbirliğinin sağlanacağını dile getirmişti. Stalin, Eliot Roosevelt'le yaptığı görüşmede ise, Sovyet devletinin ABD kredi ve istikrazlarına olumlu baktığını ve bu konu üzerinde görüşülmesi gerektiğini ifade etmişti.

A.İ. Mikoyan'ın hatıralarında yazdığı gibi, Stalin, 1947'de, İngiltere ile bir ticaret anlaşması imzalanması için Ticaret Bakanı H. Wilson'la yapılan görüşmeleri yakından takip ediyor ve konunun sonuçlandırılması yolunda destek veriyordu. Ülkenin savaş sonrasında içine düştüğü çaresiz durum, Stalin'i ABD'den kredi ve istikraz almaya mecbur bırakmıştı. Molotov'un da itiraf ettiği üzere, Sovyet yönetimi, ilkin, 5 Haziran 1947'de açıklanan Marshall Planı kapsamında Avrupa ülkelerine sağlanan kredi ve ekonomik yardımları kabul etmeye hazırdı ve bu konudaki görüşmelere katılacaktı. Ne var ki Sovyet hükümeti, son anda, SSCB ve müttefiklerinin bu planın bir parçası olmamasına karar vermişti.

P. Sudoplatov'un fikrince, bu karar, Washington'daki Britanya Büyükelçiliği'nde kançılarya şefi olarak görev yapan ve Sovyetlere çalışan istihbaratçı J. Maclean'ın bazı bilgiler vermesinden sonra alınmıştı. Britanya Dışişleri Bakanı E. Bevin ile ABD hükümeti arasındaki yazışmaları ele geçiren Maclean, Marshall Planı'nın uzun vadede Avrupa'da bir Amerikan hâkimiyeti kurulmasını hedeflediğini bildirmişti. Sovyet yönetimi de, ülkedeki ağır şartlara rağmen ekonomik açıdan bağımsız kalmayı tercih etmişti; zira Avrupa'da girişilecek endüstriyel kalkındırma programlarının yönetimi ABD uzman ve heyetlerinin kontrolünde olacaktı. Sudoplatov'un yazdığına göre, Vışinskiy, Stalin'in talimatıyla Paris'te bu konudaki görüşmelere katılan Molotov'a şifreli bir telgraf çekmiş ve onun, Marshall Planı'nın Doğu Avrupa'da uygulanmasına karşı çıkmasını istemişti.

Marshall Planı'nın, Avrupa ülkelerine, ekonomik ve ticari yardımların yanında ABD'nin siyasi müdahalesini de getirdiğine şüphe yoktu. Amerika, Fransa ve İtalya'ya yönelik ekonomik yardım konularının görüşülmeye başlanmasının hemen ardından, bu ülkelerin hükümetlerinde yer alan komünistler kabinelerden atılmıştı. G. Marshall'ın Şubat 1948'de yaptığı konuşmada belirttiği üzere, ABD, Avrupa ülkelerine, Avrupa kıtasının Amerikan yaşam tarzına açıkça düşman olan bir yönetim biçiminin kontrolü altına düşmemesi için yardım ve destek veriyordu. Bu yardımlar ve diğer siyasi ilişkiler sonucunda, Batı Avrupa ülkeleri, kısa sürede Sovyet karşıtı politikalara kaydılar. H. Truman'ın özel danışmanı C. Clifford, Eylül 1946'da, H. Truman'ın talimatı uyarınca, ABD'nin önde gelen politikacılarıyla bir araya gelerek SSCB ile ilişkileri ele almış ve görüşmenin sonuçları doğrultusunda "Amerika'nın Sovyetler Birliği Politikası" başlıklı bir rapor hazırlamıştı. Raporda, ABD'nin bütün siyasi, diplomatik, stratejik ve ekonomik ağırlığı kullanılarak SSCB'ye baskı yapılması ve onun "yayılmacı" politikalardan vaz-

geçmeye mecbur edilmesi öneriliyordu. Daha Marshall Planı ilan edilmeden önce, 12 Mart 1947'de de, Başkan Truman, "komünist tehlike"yi bahane göstererek, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım için 400 milyon USD tutarında para tahsis edilmesini istemişti.

Stalin, 1945 yazından sonra uluslararası arenadaki siyasi ve stratejik durumun Sovyetler Birliği'nin aleyhinde geliştiğinin farkındaydı. Bu nedenle, SSCB, 2. Dünya Savaşı sonuna doğru ve savaştan sonraki ilk aylarda ısrarla üzerinde durduğu toprak talepleri ve diğer isteklerden vazgeçti. Örneğin 1945-1946 yılarında, Sovyet yönetimi, Boğazlar rejiminin kendi çıkarlarına uygun şekilde yeniden gözden geçirilmesini istiyordu, ancak sonraki dönemde bu konu gündemden çıktı. Sovyet resmi basınında ve propagandasında öne sürülen, Türkiye'nin doğu bölgelerinin bir kısmının tarihsel olarak Ermenistan ve Gürcistan'a ait olduğu hakkındaki iddialar da bir sonuca ulaşmadı ve unutulup gitti. 1944 sonu ve 1945 başında, SSCB, Spitsbergen Takımadaları ve Medvejiy Adası üzerinde de hak iddiasında bulunmuş ve Norveç'ten bunların ortak bir şekilde savunulmasını talep etmişti. Bu istekler kabul edilmiş ve görüşmelere başlanmış, ancak görüşmeler 1947'de çıkmaza girmiş ve konu bir daha tartışılmamak üzere gündemden çıkmıştı. SSCB, Kuzey Afrika'daki İtalya sömürgelerinin paylaşımı konusuna da müdahale etmekten vazgeçmişti.

Batı devletlerinin baskıları neticesinde, SSCB, Mayıs 1946'da Kuzey İran'daki silahlı birliklerini tahliye etti. Bundan kısa bir süre sonra da, İran yönetimi, Sovyet birliklerinin İran'da bulundukları sırada kurulmuş olan özerk İran Azerbaycan Cumhuriyeti'ni feshetti ve Azerbaycan Demokrat Partisi üyelerinin çoğunu yok etti; aynı zamanda İran'daki Kürtlerin ulusal kurtuluş mücadelesi de bastırıldı.

Fakat SSCB, gerektiğinde yine de çıkarlarını savunmaya çalışıyor ve uluslararası konularda Batılılara taviz vermiyordu. V.M. Molotov, 26 Ekim 1946'da, BM Genel Asamblesi'nin ilk toplantısında yaptığı konuşmada, İspanya ile ilişkilerin kesilmesi hakkında bir karar alınmasını, himaye ve kontrol altındaki arazilerin halklarına özgürlük verilmesini, Hindistan'ın "egemen eşitlik" hakkının tanınmasını talep etti ve yanı sıra, Hollanda'nın Endonezya halkına karşı yürüttüğü sömürgeci savaşı ve Yunanistan'daki Batı yanlısı hükümetin komünist partizanlara karşı sert uygulamalarını kınadı. Molotov, ayrıca Güvenlik Kurulu'nun beş üyesinin veto hakkına dair Yalta'da alınmış karara dönük revizyon çabalarına karşı çıktı ve ABD'nin atom silahı geliştirme tekelinin saklı kalmasını, buna

karşın diğer ülkelerdeki nükleer araştırmalar üzerinde uluslararası kontrol kurulmasını öngören Baruch Planı'nı da eleştirdi.

Bir yıl sonra uluslararası ilişkiler daha da gerildi ve SSCB üzerindeki baskılar iyice yoğunlaştı. BM Genel Asamblesi 2. devre toplantısında konuşan Sovyet delegasyonu başkanı A.Y. Vışinskiy, ABD ve diğer Batı ülkelerinin SSCB'ye karşı olumsuz ve kasıtlı uygulamalarını gösteren çok sayıda örnek verdi ve ABD kongre üyelerinin SSCB'ye yönelik atom şantajından bahsetti.

Bu uluslararası izolasyon ortamında, VKP(b), kısmen de olsa eski Komintern mekanizmasını yeniden oluşturmaya karar verdi. 1947 Eylülünün sonunda, Varşova'da, Avrupa komünist partileri arasında yapılan değerlendirme toplantısında, merkezi Belgrad'da olmak üzere bir Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu kuruldu. SSCB, 1948 baharında, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya ile yardımlaşma antlaşmaları imzaladı. SSCB'nin daha önce Yugoslavya, Çekoslovakya ve Polonya ile imzaladığı antlaşmalar gibi bunlar da Almanya'dan gelebilecek tehlikeye karşı yardımlaşmayı öngörmekle birlikte, bütün bu antlaşmalar, aslında SSCB ile komşu ülkeler arasında askeri ve siyasi bir ittifak için zemin oluşturuyor ve onlarla, ABD ve diğer Batı ülkeleri arasındaki ittifak karşısında bir denge sağlanması hedefleniyordu.

17 Mart 1948'de, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Fransa ve İngiltere de içinde olmak üzere Batı ülkeleri, Brüksel'de, ekonomik, sosyal, kültürel işbirliği ve kolektif savunma hakkında bir antlaşma imzaladılar ("Batı ittifakı"). Böylece, Avrupa'da, birbirine düşman iki askeri-siyasi blok oluşmaya başlamıştı ve kamplaşma, hızla artarak devam ediyordu. Stalin, bu tehlikeli gidişattan memnun değildi ve "Soğuk Savaş"ı engelleyebilecek her türlü girişimi desteklemeye hazırdı. ABD başkan adayı Henry Wallace tarafından kaleme alınan 17 Mayıs 1948 tarihli açık mektuba cevap veren Stalin, bu açık mektupta dile getirilenlerin SSCB ile ABD arasındaki ihtilafları gidermek için uygun bir program olduğunu belirtti. O, ideoloji ve iktisadi sistem açısından iki ülke arasındaki farklılıklara rağmen, bu sistemlerin bir arada yaşamaları gerektiğini bildiriyordu; onun fikrince, dünya barışı için, ülkeler arasındaki ihtilaflar barışçı yollarla çözülmeliydi.

Fakat uluslararası ilişkilerde gerginlik giderek tırmanıyordu ve ABD Başkanı'nın başkanlığında toplanan ABD Ulusal Güvenlik Konseyi, 18 Ağustos 1948'de, SSCB ile ilişkilerde ana hedefleri belirleyen bir kararı kabul etti. Buna göre, Amerika'nın Rusya politikasının iki temel hedefi vardı:

1) Moskova'nın gücü ve etkisini asgariye indirmek; 2) Rusya'da iktidarda olan yönetimin dış politika teorisi ve uygulamasında köklü değişiklikler sağlamak... Şimdiki Sovyet liderlerinden herhangi birinin veya onların düşünce tarzını paylaşan başka kişilerin yönettiği herhangi bir Rusya rejimi ile hiçbir barış antlaşması yapmayacağımızı ve alışılmış diplomatik ilişkiler kurmayacağımızı ön şart olarak kabul etmeliyiz... Hatta biz, komünist olmayan ve nominal şekilde bize dost olan rejimler açısından da aşağıdaki şartları güvence olarak görmeliyiz: 1) büyük askeri gücü olmayacaktır; 2) ekonomik açıdan dış dünyaya önemli derecede bağımlı olacaktır; 3) ülkedeki başlıca milli azınlıklar üzerinde ciddi bir hâkimiyeti olmayacaktır; 4) "demir perde"ye benzer bir sistem kurmayacaktır.

Stalin bu kararların açıklamasını şöyle yapıyordu:

Burada söz konusu olan, Sovyetler Birliği'ni, bizim kontrolümüz dışındaki dış güçler karşısında siyasi, askeri ve psikolojik açıdan zayıf bırakmaktır.

ABD'nin savaş kışkırtıcılığı da sürüyordu. Amerikan silahlı kuvvetleri SSCB'ye karşı gizli savaş planları hazırlamıştı; Sovyet kentlerine uçaklardan atom bombası ve binlerce konvansiyonel bomba atılacaktı. Atom şantajı devam ediyordu. ABD basınında SSCB karşıtı tehditler yayımlanıyor, olası bir savaşta SSCB'yi nelerin beklediği anlatılıyordu. 25 Eylül 1948'de, BM Genel Asamblesi toplantısındaki konuşmasında, Vışinskiy, Amerikan basınından örnekler vererek SSCB'ye yönelik savaş planlarını dile getiriyordu. Vışinskiy, ABD askeri kumandanları ve kongre üyelerinin çok sayıda açıklama ve bildirisine gönderme yapıyor, onların Moskova, Batum, Bakü, Donbass ve Ural ötesi sanayi merkezleri gibi bölgelere darbe indirilmesi çağrısında bulunduklarını kaydediyordu.

1948-1949 Berlin Krizi, "Soğuk Savaş"ın son derece gergin bir hale gelmesine yol açtı. SSCB'ye karşı tehditler iyice artmıştı. Kriz, Batı devletleri Almanya'daki kendi işgal bölgelerinde para reformu yapmaya kalkışınca derinleşmişti. 28 Ekim 1948'de, *Pravda* gazetesi muhabirinin sorularına verdiği cevaplarda Stalin'in konuyla ilgili olarak öne sürdüğü şart şuydu: Batı Berlin'le Batı Almanya arasındaki nakliye ve ulaşıma konan sınırlama, Berlin'de, Sovyet kontrol bölgesindeki Alman markının devletin tek para birimi olarak kabul edilmesiyle eşzamanlı olarak kaldırılacaktı. Ancak ABD ve Britanya hükümetleri, Moskova'daki temsilcilerinin yetkilerine son vermiş ve taahhütlerinden caymışlardı. Stalin, BM Güvenlik Kurulu'nda oylamaya gidilmesi öncesinde, Güvenlik Kurulu kulislerinde yapılan ve resmi olmayan görüşmelerde mutabakata varılmış olduğunu vurguluyordu. Ne var ki İngiltere ve ABD, bu mutabakat hiç yokmuş gibi hareket ediyorlardı. Stalin'e göre, ABD ve Britanya artık SSCB ile işbirliği yapmak istemiyorlardı.

Sovyetler Birliği, Amerika ve İngiltere'nin emperyalist savaş yanlısı politikalarına karşı bütün dünyada bir barış seferberliği başlattı ve dünya barışının SSCB'nin temel hedefi olduğunu açıkladı. Uluslararası çapta yürütülen büyük kampanyalara destek veren Sovyet yönetimi, dünya barış hareketinin öncülüğünü yapıyordu. Bu çerçevede Sovyet yazarları, sanatçıları ve bilim adamları, dünyanın her yerindeki barış yanlılarıyla, Sovyet dostu sanatçı ve yazarlarla dayanışma içinde değişik etkinlikler düzenliyorlardı. Ağustos 1948'de, Polonya'da, Wroclaw'da, Barışı Savunmak İçin Dünya Kültür Elçileri Kongresi toplandı ve burada, barışa, insanların barış ve huzur içinde yaşamalarına vurgu yapıldı. Nisan 1949'da da, bir Dünya Barış Yanlıları Kongresi düzenlendi; bu kongrenin Stockholm'deki daimi komitesinin Mart 1950'deki toplantısında ise, atom silahlarının yasaklanması çağrısı yapıldı. Bu amaçla dünyanın değişik yerlerinde yaklaşık 500 milyon imza toplandı.

Stalin barış politikasının önderi olarak görülmekteydi ve onun 70. doğum yıldönümünde SCCB Yüksek Sovyeti tarafından alınan bir kararla, o tarihten itibaren dünya barışına katkı sağlayan politikacı, sanatçı vb kişilere Stalin Uluslararası Barış Ödülü verilmesi kararlaştırıldı. Dünya barışseverlerinin, Batılı ilerici politikacıların, komünist partilerinin bütün bu girişim ve gayretlerine karşın, 1948-1949 Berlin Krizi sonucunda gerginlik doruğa ulaşmıştı. Artık somut savaş plan ve taktikleri hazırlanmaktaydı. N.N. Yakovlev, *CIA SSCB'ye Karşı* adlı kitabında bu planlardan ayrıntılı bir şekilde bahsetmiş, hatta hangi Sovyet kentine ne kadar bomba atılacağına ve ne kadar insan kaybı olacağına dair kendi tahminlerini bile yazmıştır. ABD ve müttefikleri atom bombasına ve hava hâkimiyetlerine güveniyorlardı. Stalin, bir taraftan bir an önce atom bombası yapılması için ülkenin bütün imkânlarını seferber ederken, bir yandan da, o sıralar uzun uçuş menziline sahip bombardıman uçakları açısından da ABD'nin çok gerisinde kaldıklarını bildiği için, zaman kazanmaya ve barışı korumaya çalışıyordu. O, ABD yetkilileriyle uluslararası barış konusunu, Berlin Krizi ve diğer sorunları görüşmeye hazır olduğunu defalarca açıklamıştı. Örneğin Amerika'nın International News Service Ajansı'nın Avrupa Genel Müdürü Kingsbury-Smith ile yaptığı söyleşide, Stalin, ABD ile zirve görüşmeleri yapmaya ve kapsamlı bir barış anlaşması imzalamaya hazır olduklarını bildirmişti.

1 Şubat 1949'da, Beyaz Saray Sözcüsü C. Ross, H. Truman'ın Stalin'le doğrudan görüşmek istediğini açıkladı ve görüşmenin Washington'da veya karşı tarafın teklifine göre başka bir yerde yapılabileceğini belirtti. Stalin, yine K. Smith aracılığıyla, sağlık sorunla-

rını ve doktorların kendisine uzun seyahatleri yasakladıklarını bildirerek daveti kabul etmedi ve Truman'a teşekkürlerini iletti. O, çok eskiden beri Washington'u görmek istediğini, bu arzusunu Yalta'da Roosevelt'e, Potsdam'da da Truman'a söylediğini belirtiyor, ayrıca Truman'a, zirve görüşmesi için Odesa, Leningrad, Kaliningrad, Yalta gibi Sovyet kentlerini veya Polonya ya da Çekoslovakya'da, kendisinin uygun göreceği bir kenti öneriyordu. Ancak bu tekliflere Truman'dan herhangi bir yanıt gelmedi.

Batı Berlin, Avrupa'daki en güncel ve en gergin sorun olmaya devam ediyor, taraflar burada taviz vermek istemiyorlardı. Stalin 31 Ocak 1949'da şunu önerdi:

> Eğer ABD, Fransa ve Bileşik Krallık hükümetleri ayrı bir Batı Berlin devleti kurulmasını Dışişleri Bakanları Devre Toplantısı'na kadar ertelemeyi kabul ederlerse, Sovyet hükümeti, ulaşım sınırlamalarını kaldıracağını açıklamıştır, ancak eşzamanlı olarak Batılı üç devlet de ulaşım ve ticaret sınırlamalarını kaldıracaklardır.

Stalin'in bu mesajından sonra Batı Berlin sorunuyla ilgili görüşmeler yeniden başladı ve 4 Mayıs 1949'da varılan anlaşmayla Batı Berlin'le Batı Almanya arasındaki ulaşım sınırlaması kaldırıldı. Ne var ki bu taviz Batı Almanya devletinin kurulmasını engelleyemedi ve Ağustos 1949'da, Fransa, İngiltere ve ABD işgal bölgeleri bir araya getirilerek Federal Almanya Cumhuriyeti kuruldu. Buna karşılık olarak, 7 Ekim 1949'da, Sovyet işgal bölgesinde de Demokratik Almanya Cumhuriyeti kuruldu. Stalin, bu yeni devletin yöneticilerini kutlamak için gönderdiği mesajda şöyle diyordu:

> Barışsever Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin kurulması, Avrupa'da bir dönüm noktasıdır. Barışsever SSCB ile birlikte barışsever Almanya'nın varlığı Avrupa'da yeni savaşların çıkmasına engel olacak, Avrupa'da kan dökülmesi sona erecek ve dünya emperyalistleri Avrupa ülkelerini köleleştiremeyeceklerdir. Ayrıca son savaşın tecrübesi de ortadadır, Sovyet ve Alman halkları en fazla kurbanı vermişlerdir ve bu iki halk, dünya için önemli olan konularda ciddi adımlar atabilir. Eğer bu iki halk, barış için, savaş konusunda oldukları kadar kararlı olurlarsa, Avrupa'da barış sağlanmış demektir.

Bizce, Stalin, tek Alman devleti fikrine de soğuk bakmıyordu, ancak bu devletin açıkça Batı yanlısı, kapitalist bir devlet olmasını istemiyordu.

26. Bölüm

Yugoslavya ile Bağların Kopması

Avrupa'da bu gerginlik sürer ve krizlerin neredeyse yeni bir savaşa yol açması beklenirken, SSCB sadece Batı'yla ilişkilerinde tavizler vermek ve manevra yapmak zorunda kalmıyor, Doğu Avrupa'daki yeni müttefikleriyle olan ilişkilerinde de sorunlar yaşıyordu. Bu ülkelerde, klasik burjuva Avrupa'sının bir parçası olarak kalmak isteyen önemli kesimler vardı ve bu unsurlar SSCB'nin çıkarlarını göz ardı ediyorlardı. Yine bu ülkelerde, savaş öncesi dönemde, *kolektivizasyon* ve Sovyetler Birliği genelinde uygulanan toplu tasfiyeler nedeniyle Stalin yönetimi hakkında olumsuz görüşler hâkimdi ve savaş da bu durumu ortadan kaldırmamıştı. Öte yandan, bu ülkelerin bazı kendi sorunları da vardı ve SSCB bunları da çözmek zorunda kalıyordu. Stalin, Trieste'nin İtalya'ya değil, yeni kurulan Trieste Serbest Bölgesi'ne kalması konusunda Yugoslavya'yı ikna etme çabasına girmişti, çünkü Belgrad, bu serbest bölgenin kurulmasına karşıydı. Diğer taraftan Bulgaristan da, savaşı kaybetmiş sayılan Yunanistan'ın bazı bölgelerine talipti ve Sovyet yönetimi, Sofya'yı bu taleplerinden vazgeçirmeye çalışıyordu. Sovyet yönetimi, Yugoslavya'nın Avusturya'ya bağlı Karintiya'nın güney kısmıyla ilgili taleplerini ise destekliyor, bununla birlikte uluslararası ortamın ve durumun da dikkate alınmasını öneriyordu.

"Soğuk Savaş" döneminde, SSCB'nin genel çıkarları, yeni müttefiklerinin politikalarıyla her zaman örtüşmüyordu ve bu konudaki koordinasyon sorunu, Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya ile ilişkilerinin önce bozulmasına, sonra da kopmasına neden olacaktı. Khruşov, bu sorunu, "Stalin'in zorba ve başına buyruk", "şüpheci", "kibirli" ve "megaloman" tutumuyla açıklamaya çalışmıştır. Khruşov'un yazdıklarına bakılırsa, Stalin, "Parmağımı oynatsam Tito yok olup gider" demişti. İlginçtir ki Yugoslav liderler de benzer açıklamalar yapmışlardır. Milovan Djilas, *Stalin'le Konuşmalar* adlı kitabında, yaşanan ihtilafın nedenlerinden bahsederken, Stalin'in Yugoslavya konusunda çok kaba tavırlar sergilediğini ve başkalarının görüşlerini duymak bile istemediğini yazmıştır. Aslına bakılırsa, bunlar sorunun nedeni değil, sonucuydu ve Sovyet-Yugoslav sorununun gerçek nedenleri, "Soğuk Savaş" faktörünün de etkilediği

çok daha derin meselelerle bağlantılıydı. SSCB veya müttefiklerinin keyfi ya da düşüncesizce atacakları herhangi bir yanlış adım, Batı ile zaten gergin olan ilişkilerde telafisi mümkün olmayan sorunlara yol açabilirdi. Tarihçi Y. Girenko'nun *Stalin ve Tito* adlı araştırmasında -Stalin'in Yugoslavya ile ilgili politikası yazar tarafından sert bir şekilde eleştirilse de- Khruşov, Djilas ve bizzat Tito'un Sovyetler Birliği-Yugoslavya krizinin nedenlerine dair yorum ve açıklamalarının doğru olmadığını ortaya koyan nesnel olgular yer almaktadır.

Kitapta bahsedildiği üzere, Stalin, Tito ve diğer Yugoslav liderlere ilk başta çok büyük bir sevgi ve sempatiyle bakıyordu ve 1948 başlarına kadar ilişkilerde herhangi bir sorun yoktu. Tito ve arkadaşlarının bağımsız düşünme tarzından hoşlanan Stalin, Yugoslav liderleri Kremlin'deki resmi görüşmelerde sempati ve memnuniyetle kabul ediyor, sayfiyesinde resmiyetten uzak, samimi bir ortamda misafir olarak ağırlıyordu. Ayrıca Stalin, Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu'nun merkezi olarak Belgrad'ın seçilmesini kabul ederek de, Yugoslav liderlere yönelik beğenisini ve onların ülkesinin oynayacağı role olan güvenini ortaya koymuştu. Ancak bu arada Yugoslav yöneticilerin "Soğuk Savaş" gerçeğini unutarak attıkları yanlış adımlar da onu rahatsız etmekteydi. Örneğin Stalin, Bulgaristan ile Yugoslavya arasında bir dostluk antlaşması imzalanması önerisine destek vermiş, ancak Sovyet hükümeti, taraflardan, imza için, Mart 1947'de bağıtlanan Sovyet-Bulgaristan Dostluk Antlaşması'nın onaylanmasını beklemeleri ricasında bulunmuştu. Zira Bulgaristan-Yugoslavya anlaşmasının zamanından önce imzalanması, savaşta Almanya tarafında savaşmış bir ülke olan Bulgaristan'ın uluslararası konumuyla bağdaşmıyordu. Ancak buna rağmen, Dimitrov ve Tito, Dostluk, İşbirliği ve Yardımlaşma Antlaşması'nı, bu zamanlama meselesini dikkate almaksızın imzaladılar ve resmen ilan ettiler. Ayrıca ciddi bir sorun daha vardı: Antlaşmanın süresi sınırsızdı ve iki ülkenin birleşmesine kapı aralıyordu; oysa Batı devletlerinin bir Yugoslavya-Bulgaristan federasyonu fikrine son derece olumsuz baktıkları daha 1945'te kesin bir biçimde ortaya çıkmıştı.

Stalin, Tito'ya 12 Ağustos 1947'de gönderdiği mektupta şöyle yazıyordu:

> Sovyet hükümetinin fikrince, bu acelecilikle, her iki hükümet, İngiliz ve Amerikan gerici çevrelerinin işini kolaylaştırmış ve böylece onların Yunanistan ve Türkiye'ye askeri müdahalesi için gereksizce davetiye çıkarmışlardır ki bu, Yugoslavya ile Bulgaristan'ın da zararınadır.

Gerçekten de Batı, bu anlaşmayı "Balkan ittifakı, Yugoslav-Bulgar birliği, Slav bloku" diye tarif etti. Tito ve Dimitrov hatalarını

kabul ettiler; SSCB'nin Bulgaristan'la yaptığı anlaşmanın onaylanmasından iki ay sonra yeni bir Yugoslavya-Bulgaristan antlaşması imzalandı ve bu sefer, antlaşmanın süresi 20 yılla sınırlandı. Ne var ki bu ittifak, Y. Girenko'nun araştırmasında da belirtildiği üzere, Batı devletleri tarafından çok rahatsız edici bulundu ve Yunanistan için bir tehdit olarak görüldü. Ayrıca onlar, Yugoslavya'nın Arnavutluk ile yakınlaşmasını da aynı gözle değerlendiriyorlardı. Şöyle ki o sırada Belgrad yönetimi, gerek Arnavutluk'ta, gerekse de Yugoslavya'nın Kosova-Metokya bölgesinde ve başka yerlerinde oturan Arnavutların tek bir devlet içinde yer almaları için, Arnavutluk'un Yugoslavya'ya katılmasına dönük bir plan hazırlamıştı. Arnavutluk'un Yugoslavya'ya katılması taraftarı olan Koçi Dzodze ile bu plana kesinlikle karşı çıkan Arnavutluk *Gosplan* (Devlet Planlama Teşkilatı) Başkanı Nako Spiru arasında çıkan ihtilaf giderek büyüyordu; o sırada Arnavutluk'un lideri olan Enver Hoca ise tereddüt içindeydi. Enver Hoca, sonraları hatıralarında, bütün bu faaliyetlerin arkasında çekirdeğini Yugoslavya'nın oluşturacağı bir Balkan Federasyonu planı olduğundan bahsedecek ve Arnavutluk ile Bulgaristan'ın bu planın parçaları olarak görüldüğünü söyleyecekti. Bunları ona, Tito'nun talimatıyla, o dönemde Yugoslavya KP MK'nın Arnavutluk KP MK nezdindeki temsilcisi olan S. Zlatiç söylemişti. Yugoslavya liderleri bu tür bir federasyona karşı çıkan N. Spiru ve diğer yöneticileri provokatörlük ve ihanetle suçluyor, adı geçen Koçi Dzodze de bu suçlamaları destekliyordu. Spiru, Arnavutluk KP MK plenumuna davet edilmiş, fakat plenuma gitmek yerine intihar etmeyi seçmişti. Spiru'nun, intiharından önce Sovyet Büyükelçiliği'ne gönderdiği mektupta şu cümle yer alıyordu:

> Yugoslavya yönetiminin bana yönelttiği ağır suçlamalar karşısında intihar etmek zorundayım.

Stalin, bu olaydan sonra hemen bir açıklama istedi ve sadece A.A. Jdanov'un Moskova'daki Yugoslavya Büyükelçisi V. Popoviç'le görüşerek elde ettiği bilgilerle yetinmeyerek, 23 Aralık 1947'de Tito'ya bir mektup yazdı. Stalin, mektubunda, Arnavutluk sorunu hakkında bilgi sahibi olan Milovan Djilas'ın veya başka bir yetkilinin Moskova'ya gönderilmesini istiyor, ayrıca Tito'ya her konuda yardımcı olacağını, ancak onun da ne istediğini bilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Bunun üzerine Djilas 9 Ocak'ta Moskova'ya gelmiş ve Moskova Oteli'nde üç saat dinlendikten sonra Kremlin'e çağrılmıştı. Stalin onu şu sözlerle karşılamıştı:

> Demek sizin yüzünüzden Arnavutluk'ta MK üyeleri intihar ediyorlar! Bu çok kötü, oldukça berbat bir durumdur! ... Anlattıklarınız güzel de sorun ortadadır. Bizim Arnavutluk'ta özel bir çıkarımız yoktur ve onun Yugoslavya ile birleşmesine de karşı değiliz, yani mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde bütünleşme olmasını destekliyoruz. Aramızda ihtilaf yoktur. Siz, bizzat Tito'ya, bu konuda Sovyet hükümeti adına bir telgraf yazın ve yarın bana iletin.

Bu görüşmenin ardından oradaki resmi görevlilerin hepsinin Stalin'in sayfiyesine yemeğe davet edilmelerine karşın, Djilas, kitabında yazdığı üzere, Stalin'in Tito'dan kuşkulandığını hissetmişti.

Derken Moskova'yı telaşlandıran başka bir gelişme yaşandı: G. Dimitrov, 17 Ocak 1948'de, Çekoslovakya, Polonya ve Yunanistan'ın da içinde yer alacağı bir Balkan ve Tuna boyu devletleri konfederasyonu oluşturulmasını önerdi. O sırada Yunanistan'da komünistlerle monarşistler arasındaki iç savaş devam ettiğinden, Dimitrov'un bu açıklaması, açıkça Yunanistan'a müdahale anlamına geliyordu. Oysa Batı devletleri zaten SSCB ve müttefiklerini Yunanistan'daki komünist gerillaları desteklemekle suçlamaktaydı. Dimitrov'un böylesi bir ortamda yaptığı bu teklif, Batı çevrelerinde ve basınında "sinsi ve yayılmacı Sovyet icadı" olarak değerlendirildi. Stalin, 24 Ocak 1948'de Dimitrov'a yazdığı mektupta şunu belirtiyordu:

> Sizi basın toplantısında neyin, bu tür tedbirsizce ve düşüncesizce açıklamalar yapmaya zorladığını anlamak imkânsızdır.

4 gün sonra, *Pravda* gazetesinde, "Çekoslovakya, Polonya ve Yunanistan'ın da içinde yer alacağı bir Balkan ve Tuna boyu devletleri konfederasyonu oluşturma" fikri kınandı, bu ülkeler arasında bir "gümrük birliği kurulması" düşüncesi de "sorunlu ve hayali" bir düşünce olarak değerlendirildi. Molotov, 4 Şubat 1948'de Sofya ve Belgrad'a gönderdiği telgraflarda, Dimitrov'u, SSCB'nin bazı yardımlaşma anlaşmaları yapmaya yönelik hazırlıklarını baltalamakla suçluyordu:

> Yoldaş Dimitrov'un Sofya'da yaptığı talihsiz açıklama, SSCB'nin de katılacağı bir Doğu Avrupa bloku kurulmasına dönük hazırlıklar yapıldığına dair birçok söylenti ve kuşkuya yol açmıştır... Şimdi, bu ortamda, Sovyetler Birliği'nin saldırılara karşı herhangi bir yardımlaşma antlaşması imzalaması, dünya basınında, Amerika ve İngiltere'ye karşı atılmış bir adım olarak değerlendirilecektir ki bu da ABD ve Britanya'daki demokratik çevrelerin İngiliz-Amerikan emperyalist gruplarına karşı mücadelesine zarar verecektir.

İşte tam o sıralarda, 21 Ocak 1948'de, SSCB'nin Yugoslavya'daki büyükelçisi A.İ. Lavrentyev, Moskova'ya, Yugoslav yönetiminin 2. Avcı Proleter Tümenini Korçë kenti yönüne (Yugoslavya-Yunanistan-Arnavutluk sınırlarının bitişme noktasından Yunan-

Arnavut sınırı boyunca güneye) kaydırma kararı aldığını bildirdi. Büyükelçi, bütün meselelerin, Yugoslavya ordusunda görevli Sovyet askeri danışmanlarına hiç sorulmadan karara bağlandığını haber veriyordu. Zaten istihbarat kanallarından edinilen bilgiler de bunu ortaya koyuyordu.

Derken, Tiran'ı ziyaret eden Yugoslav General D. Krupeşanin, Enver Hoca'ya, Tito'nun 26 Ocak 1948 tarihli mektubunu iletti. Tito, mektubunda şunları yazıyordu:

> Elimizdeki bilgilere göre Yunanistan saldırı hazırlığı yapıyor ve başlıca hedef sizin güneydoğu sınırınızdır... Bu belirsiz durumda, bir tümen ve teknik hizmet birliği için bize Korçë mahallinde üs vermenizi rica ediyoruz. Böylece deniz tarafından gelebilecek saldırılara karşı sınırı korumak ve savunmak için elverişli şartlar sağlanacak ve bir provokasyon olursa, kıtalarımız duruma daha hızlı bir şekilde müdahale edebilecektir.

Enver Hoca, anılarında belirttiği üzere, bu mektubu alır almaz, derhal Stalin'e, İosip Tito'nun isteği hakkında bilgi vermiş ve Stalin de hemen bir cevap göndererek, Yunanistan'ın saldıracağına işaret eden herhangi bir istihbarat bilgisinin olmadığını, dolayısıyla da sınıra bir Yugoslav tümeni gönderilmesine ihtiyaç bulunmadığını belirtmişti.

Lavrentyev ve Enver Hoca'dan gelen bilgiler, doğal olarak Moskova'da tedirginliğe ve kızgınlığa yol açmıştı. SSCB, Arnavutluk'un Yugoslavya'ya katılmasına ilke olarak karşı değildi, ama artık sorun farklı bir boyut almış ve savaş tehlikesi ortaya çıkmıştı. Yugoslav tümeninin Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki sınıra konuşlanması silahlı çatışmalara yol açabilir ve mesele uluslararası bir ihtilafa neden olabilirdi ki böylesi bir durumda SSCB gelişmelere müdahale etmek zorunda kalacak ve şimşekleri üzerine çekecekti. Stalin'in Yugoslavya yöneticilerinin dış politika konularında Moskova'ya danışmasını istemesine ve Belgrad'ı bu konuda defalarca uyarmasına karşın, açıkça görüldüğü üzere, Tito, Moskova'nın arkasından iş çeviriyor ve Stalin'i oldubittiye getirmeye çalışıyordu.

28 Ocak 1948'de, Stalin, Molotov aracılığıyla Büyükelçi Lavrentyev'e, Tito'ya iletilmek üzere şu mesajı gönderdi:

> Moskova'ya ulaşan bilgilere göre, Yugoslavya, yakın günlerde bir tümenini Arnavutluk'un güney sınırına sevk etme niyetindedir. Moskova'nın Yugoslavya'dan bu konuda herhangi bir bilgi almamış olmasından dolayı, Molotov, söz konusu haberin ne kadar gerçek olduğunu soruyor. Moskova, Yugoslav askeri birliklerinin Arnavutluk'a girmesi halinde, Anglosaksonların bunu, Arnavutluk'un Yugoslav ordusu tarafından işgali ve bağımsızlığının ihlali şeklinde değerlendireceklerinden endişe etmektedir. Üstelik bu durumda, Anglosaksonlar, muhtemeldir ki bunu,

Arnavutluk'un bağımsızlığını savunmak bahanesiyle askeri müdahalede bulunmak için bir fırsat olarak göreceklerdir.

29 Ocak 1948'de Lavrentyev'i kabul eden Tito, söz konusu kararın gerçek olduğunu itiraf ediyor ve bu adımı, güya Yunan monarşistler Arnavutluk'un güney kısmını (Yanina/Tepedelen) işgal etmek istedikleri için attıklarını söylüyordu. Tito, Anglosaksonların askeri müdahalesi konusunda ise Moskova'nın endişelerini paylaşmadığını belirtiyor, sadece basında koparılacak bir miktar yaygara ve gürültüden öte herhangi bir tehlike yaşanmayacağını iddia ediyor ve kendisinin artık gazetelerin iftiraları ve provokasyonlarına alıştığını dile getiriyordu. Bununla birlikte, Tito, yine de Moskova'nın uyarısından sonra tümen göndermekten vazgeçmiş; ancak bu arada şunu da kaydetmişti:

Eğer Yunanistan Güney Arnavutluk'u işgal ederse, Yugoslavya, SSCB ile birlikte bu pisliği temizlemek zorunda kalacaktır.

Kısacası Tito hâlâ tutumunu değiştirmemişti. Derken, anlaşıldığı kadarıyla Stalin'le mutabakata vardıktan sonra Molotov, Tito'ya yeni bir telgraf gönderdi:

Yugoslavya'nın, SSCB ile bir yardımlaşma antlaşması imzalamış olmasına rağmen, askerlerini Arnavutluk'a gönderme konusunu SSCB'ye hiç danışmaması bir tarafa, bu konuda uygun bir şekilde bilgi dahi vermemesi, Lavrentyev'le görüşmenizden anlaşıldığı üzere, Sizce normal bir durumdur. Bilginize sunarım ki Sovyet yönetimi, Yugoslavya hükümetinin Arnavutluk'a asker gönderme kararını, Sovyet görevlilerin Arnavut memurlarla yaptığı bir konuşma dolayısıyla, tamamen tesadüf eseri olarak öğrenmiştir. SSCB bunu normal bir vaziyet olarak görmemektedir. Eğer Siz bu durumu normal sayıyorsanız, SSCB hükümeti adına şunu bildirmeliyim ki SSCB, emrivaki karşısında bırakılmayı kabul edemez. Ve elbette şurası da açıktır ki SSCB, Yugoslavya hükümetinin SSCB'ye hiç danışmadan ve hatta Sovyet hükümetine bilgi dâhi vermeden yaptığı bu tür işlerden dolayı, Yugoslavya'nın müttefiki olarak, sorumlu tutulmak istemez... Görünen o ki ülkelerimiz arasındaki ilişkilere yaklaşımda ve bu ilişkilerin yorumlanmasında, hükümetlerimiz arasında ciddi görüş ayrılıkları vardır. Yanlış anlaşılmalardan kaçınmak ve bu ihtilaflara şu veya bu şekilde son vermek gerekir.

Tito, 1 Şubat 1948'de, Lavrentyev'in huzurunda Molotov'un telgrafını okuduktan sonra, Yugoslav tümenini Arnavutluk'a sokma girişimi konusunda hata yaptığını itiraf ediyor, ancak bu tür meseleleri Moskova'ya danışmadan çözmek istediği ve SSCB ile ihtilafları olduğu yolundaki değerlendirmeleri ise kabul etmiyordu. Y. Girenko şöyle yazmaktadır:

Stalin'e göre, Bulgaristan ve Yugoslavya yönetimleri, uluslararası ilişkilerde gerektiği kadar tedbirli ve dengeli davranmıyorlardı. O, bundan dolayı büyük bir rahatsızlık duyuyordu ve bu ülkelerin dış politikada başına buyruk hareket etmelerinden ve SSCB'yi göz ardı etmelerinden

kaynaklanan kızgınlığını, 10 Şubat 1948'de, Moskova'da düzenlenen Yugoslavya-Bulgaristan-SSCB üçlü görüşmelerinde ortaya koymuştu. Görüşmelerde Bulgaristan'ı G. Dimitrov, V. Kolarov ve T. Kostov, Yugoslavya'yı da E. Kardel ve V. Bakariç temsil etmekteydiler. Tito ise sağlık sorunlarını gerekçe göstererek Moskova'ya gelmemişti.

Görüşmeler, 10 Şubat akşamı, Stalin'in Kremlin'deki çalışma odasında başladı. Molotov, önce Bulgaristan ve Yugoslavya'nın SSCB ile mutabakata varmadan attıkları adımları bir bir sıraladı. Sonra, Bulgaristan-Yugoslavya anlaşmasında yer alan ve tarafların "nereden gelirse gelsin, herhangi bir saldırı durumunda birbirlerine yardım edecekleri"ni öngören şartı okudu. Stalin, bunun ardından şunları söyledi:

> Ama bu, açıkça önleyici savaştır. Bu, en basitinden ve sıradan bir delikanlı kabadayılığıdır. Bu, bilindik kuru gürültüdür, hava atmaktır ve sadece düşmanın eline koz vermektir... Siz ise, Yoldaş Dimitrov, toy bir genç gibi haddinizi aşmışsınız. Siz, sanki hâlâ Komintern Sekreteri'ymişsiniz gibi dünyaya parmak ısırtmak istiyorsunuz. Siz ve Yugoslavlar, yaptığınız işler hakkında bize hiçbir bilgi vermiyorsunuz; biz bütün olup bitenleri sokakta öğreniyoruz. Siz bize emrivaki yapıyorsunuz!

Molotov ise noktayı koyuyordu:

> Dimitrov'un bütün söyledikleri, Tito'nun bütün söyledikleri, yurtdışında bizim sözlerimiz olarak algılanıyor.

Görüşmede Yugoslav tümeninin Arnavutluk'a sevk edilmesi konusu yeniden ele alındı ve Stalin, Arnavutluk'un, saldırıya uğraması durumunda bizzat Moskova'ya başvurmasını istedi. Stalin, bu kez, Bulgaristan-Yugoslavya federasyonu planları nedeniyle herhangi bir itiraz veya sitemde bulunmadı, sadece SSCB hükümeti ile mutabakata varılmadan bu tür bir federasyon hakkında açıklama yapılmasını eleştirdi ve kınadı. Dimitrov ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin nasıl gelişeceğini sorunca, o, bu konuyu bileşik Bulgar-Yugoslav hükümetiyle konuşacaklarını söyledi.

11 Şubat 1948'de, SSCB, Moskova'da, Bulgaristan ve Yugoslavya'yla, ayrı ayrı, dış politika konuları üzerine ortak değerlendirmeler yapmayı öngören anlaşmalar imzaladı. Böylece bütün tartışmalı konular ortadan kalkmış gibi görünüyordu, ama Yugoslavya temsilcileri, Moskova'dan ayrılırlarken, kendilerine söylenenlerden ve yöneltilen eleştirilerden dolayı kızgındılar ve SSCB'nin ileride atacağı adımlarla ilgi kuşkular taşıyorlardı. E. Kardel'e göre, Stalin'in Bulgar-Yugoslav federasyonunu desteklemesi sinsi bir planın parçasıydı; Stalin, araya bir tür Truva atı sokmaya çalışıyordu ve onun maksadı, önce Tito'yu, sonra da Bulgaristan KP MK üyelerini tasfiye etmekti. Stalin, Yugoslavya liderlerinin sadece kendilerinin kontrolünde olan ve Moskova'dan tamamen bağım-

sız bir Balkan federasyonu arzuladıklarını ve Güneydoğu ve Orta Avrupa'da etkili olmak istediklerini anlamıştı. Yugoslavya KP MK Politbürosu'nun 1 Mart 1948'de, Belgrad'da düzenlenen genişletilmiş toplantısında, Kardel, Moskova'daki görüşmeler hakkında bilgi verdi ve Stalin'in kendilerine "çok kaba bir şekilde muamele etti"ğini, onları "çocuklar gibi azarladı"ğını, "Bulgarlar ile konuşurken bile Yugoslavları eleştirdi"ğini belirtti. Kardel, SSCB'nin Yugoslavya-Arnavutluk ilişkilerine müdahale etme çabalarını kınıyordu:

> Arnavutluk bizim için oldukça önemli bir ülkedir; onun kontrolü ve güvenliği bizim için hayati meselelerden biridir... Arnavutluk'taki Sovyet danışmanlarının bizim grubun içinde yer almalarını istemeliyiz... Arnavutların ne yaptıklarını, ne gibi anlaşmalar imzaladıklarını bilmek hakkımızdır... Arnavutluk, birileriyle anlaşma yapacaksa, önce bizimle mutabakat sağlamak zorundadır.

Politbüro toplantısına katılan diğerleri de Kardel'in bu sözlerini desteklediler. Ayrıca Tito da, toplantıda yaptığı konuşmada, Sovyet-Yugoslav anonim şirketleri kurulması hakkındaki anlaşmaların imzalanmasına karşı çıktı ve bunları, "rezil ve eşitliğe aykırı" belgeler olarak nitelendirdi. Tito, Rusların hemen bir Yugoslavya-Bulgaristan federasyonu kurulmasını istediğini, kendisinin ise şimdilik buna karşı olduğunu dile getiriyordu:

> Yugoslavya kendi sosyalizm yolunu kesin olarak belirlemiştir. Ruslar kendilerine farklı bir rol biçmişler. Konuya ideolojik açıdan bakmak gerekir. Biz mi haklıyız, onlar mı? Biz haklıyız... Biz satranç tahtasında piyon değiliz... Biz sadece kendi gücümüze güvenmeliyiz.

Toplantının ardından, Yugoslavya KP Politbürosu'ndaki çoğunluğun fikrini paylaşmayan üyelerden S. Juyoviç, Sovyet Büyükelçisi Lavrentyev'e toplantı hakkında ayrıntılı bilgi verdi ve bazı konuşmalarda Sovyetler Birliği'nin iç politikasına karşı keskin eleştiriler yöneltildiğini iletti. Bazı üyelere göre, Rusya devletçilik geleneği yeniden hayata geçiriliyordu ve bu bir büyük devlet şovenizmiydi ki Moskova'nın 800. kuruluş yıldönümünün kutlanması da bunun örneğiydi. Yugoslav yöneticilerin fikrince, her yerde ve her konuda Rusya'nın önceliği ve ayrıcalığı söz konusuydu. VKP(b) MK'nın müzik konusunda yeni kabul edilmiş kararı da, Rus klasisizmine dönüşü ifade ediyor ve diğer halkları görmezden geliyordu.

Yugoslavya KP Politbüro üyesi Goşnyak, SSCB'nin uluslararası devrimin önünde engel olduğunu söylemiş ve Tito da onu desteklemişti. Politbüro'nun bir diğer üyesi Kidriç'e göre ise, Ruslar sosyalizmin kurulmasına karşı çıkacaklardı, çünkü SSCB'de yozlaşma yaşanmaktaydı.

Bütün bunları Moskova'ya aktaran Lavrentyev'e Molotov'dan yeni talimatlar geldi. Molotov, ayrıca, Juyoviç'e teşekkürlerini de iletiyor ve onun, SSCB'nin Yugoslavya MK üyeleri içindeki sahte dostlarını ifşa etmekle, hem Sovyet halkına, hem de Yugoslavya halklarına büyük bir iyilik yaptığını belirtiyordu.

Yugoslavya yönetimi, birçok ideolojik ve siyasi konuda kendine has tutumu olduğunu ve farklı düşündüğünü sürekli ortaya koyuyor ve bu durumu saklamıyordu. Büyükelçi Lavrentyev bu konuyla ilgili olarak Moskova'ya defalarca bilgi vermişti, dolayısıyla da Moskova, Juyoviç'in ilettiği bilgilerin doğruluğuna güveniyordu. Büyükelçilik raporlarına bakılırsa, Yugoslavya yönetimi, Almanya karşısında kazanılan zaferde Kızıl Ordu'nun başat rolünü kabul etmiyor ve Yugoslavya partizanlarının savaşa olan katkılarını abartıyordu; Belgrad, Balkanlarda başa oynuyordu. Lavrentyev ise, Yugoslavları "milli darlık ve Tito'yu sınırsızca pohpohlamak"la suçluyordu.

S. Juyoviç, Lavrentyev'le bir sonraki görüşmesinde, Moskova'ya bir Yugoslavya heyetinin çağrılmasını önerdi ve Yugoslav yöneticilerin 1 Mart tarihli Politbüro toplantısında sergiledikleri gerçek tutumlarını ifşa etmek için açık konuşacağını bildirdi.* Tito ve arkadaşlarının SSCB'den uzaklaşmalarının nedenleri üzerine kafa yoran Juyoviç şöyle diyordu:

> Acaba Tito, İngiliz-Amerikan çevreleriyle anlaşmış olabilir mi; belki de V. Velebit buna yardımcı olmuştur?**

Juyoviç, Moskova'ya gönderdiği daha sonraki haber ve mesajlarda, Tito, Rankoviç, Kardel, Djilas ve diğerlerini "dönek" diye nitelendiriyordu. O, Tito ve yandaşlarının aslında Sovyet karşıtı fikirlerini Yugoslavya komünistlerinden sakladıklarından ve onlara söylemeye cesaret edemediklerinden emindi, çünkü ülkenin komünistleri bu fikirlere karşı çıkarlardı.

Derken, Yugoslavya hükümeti, ülkede çalışan Sovyet uzmanlarına ekonomi alanındaki gelişmeler ve çalışmalar hakkında bilgi vermeyi durdurdu. Bu adımı SSCB'ye karşı güvensizlik olarak değerlendiren Sovyet hükümeti, 18 Mart 1948'de danışman ve uzmanlarını Yugoslavya'dan geri çağırdı. Aynı günlerde, 20 Mart 1948'de, ABD, Fransa ve Büyük Britanya, İtalya ile yeniden görüşmelere başladı ve Trieste Serbest Bölgesi'nin İtalya'ya verilmesi gündeme geldi. Yugoslavya Dışişleri Bakanlığı, SSCB'ye, adı geçen üç devlete

* Bu görüşmeye Bosna ve Hersek Cumhuriyeti Başbakanı R. Çolakoviç de katılmıştı

** Velebit, savaş sırasında Yugoslavya Federasyonu'nun Londra'daki askeri misyon şefiydi; daha sonra İtalya ve Yugoslavya'da büyükelçilik görevinde bulunmuştu. Juyoviç'e göre, Velebit, ABD ve Britanya ajanıydı.

bu konuda bir nota göndereceği hakkında bilgi verdi, ama bu nota, 22 Mart'ta, Moskova'dan henüz bir cevap gelmeden gönderildi. Kısacası, karşılıklı danışma ve mutabakata dair Şubat'ta varılmış anlaşmaya rağmen, Yugoslavya, Batı ile ilişkilerinde yine Moskova ile mutabakata varmaksızın diplomatik bir adım atmıştı.*

Görüldüğü üzere, 1947-1948 yıllarında, Yugoslavya hükümeti, SSCB ile mutabakata varmadan ve onun çıkarlarını düşünmeden birtakım diplomatik, siyasi ve askeri adımlar atarak bölgede ve genel olarak Avrupa'daki hassas barış ve güvenlik dengeleri açısından tehlike yaratmıştı. Üstelik Yugoslav liderler, her seferinde, yaptıklarının hata olduğunu itiraf ediyor, sonra yine aynı hatayı tekrarlıyor ve bunun barış davasına ne kadar zarar verdiğini düşünmüyorlardı. SSCB elbette ki daha sert önlemler alabilir ve bu arada Yugoslavya'nın "Batı emperyalizmi"ne meydan okuduğunu, ancak Moskova'nın onu zar zor dizginleyebildiğini açıkça ilan edebilirdi. Fakat böyle bir resmi açıklamadan, Sovyet yönetiminin atom bombası faktöründen dolayı Batı karşısında pasif davrandığı ve çekindiği sonucu çıkarılacaktı. SSCB'nin bu tür bir pasif tutum alması, ABD ve Britanya'nın emperyalist çevrelerine sadece cesaret verirdi. Ayrıca SSCB ile müttefikleri arasındaki sürtüşmeleri açıkça ortaya sermek de doğru değildi.

Dolayısıyla 27 Mart 1948 tarihinde, "Yoldaş Tito ve Yugoslavya KP MK'nın diğer üyelerine" gönderdikleri mektupta, Stalin ve Molotov, Yugoslavya'nın dış politikasıyla değil, iç siyasetiyle ilgili konulara, ideolojik ve teorik sorunlara değiniyorlardı. Ne var ki söz konusu sorunlar üzerinde yürütülen polemik, kaçınılmaz olarak ihtilafı daha da derinleştiriyordu, çünkü tartışma, dünya Marksistlerinin çok iyi bildikleri mecrada sürüp gidiyordu: Taraflar birbirlerinin üzerine incitici ve aşağılayıcı etiket ve damgalar yapıştırıyor, birbirlerini Marksist-Leninist teoriden kopmakla suçluyor ve böylece karşı tarafın en korkunç suçu işlediğini ispatlamış oluyorlardı.

Juyoviç'in verdiği bilgileri kullanan Stalin ve Molotov, mektupta, Yugoslavya KP Politbüro üyelerinin 1 Mart 1948 tarihli toplantıda SSCB'ye karşı sarf ettikleri ifadeleri ve yaptıkları suçlamaları reddederek bunların anti-Sovyet yaklaşımlar olduğunu bildiriyorlardı. Mektupta kaydedildiği üzere, "bu tür Sovyet karşıtı açıklamalar, genelde SSCB sosyalizminin devrimci olmadığına dair aşırı solcu söz oyunlarıyla perdeleniyor"du. Mektupta belirtilen başka bir husus da, söz konusu suçlamaların diğer ülkelerin komünist partileriyle

* İlginçtir ki bir süre sonra, Yugoslavya, Moskova ile mutabakat sağlamaksızın Batı ülkelerine nota vermekle hata yaptığını yine kabullenecekti.

açık bir polemik ortamında değil, gizlice, Yugoslavların kendi aralarında yaptığı bir toplantıda dillendirilmiş olmasıydı. Mektubun yazarlarına göre, bu tür eleştiri ve suçlamalar, iftira sayılmalıydı; bunlar, VKP(b) örgütünün itibarını sarsmaya yönelikti ve Sovyet sisteminin yıkılmasını isteyenlere hizmet ediyordu. Yugoslavya KP yönetiminin parti içi demokrasi normlarını ihlal ettiğini, düşünsel ve politik açıdan oportünizme yuvarlandığını, Bernstein, Vollmar ve Bukharin'in teorik tezlerinden alıntılar yaptığını kaydeden Stalin ve Molotov, bunun affedilemez bir suç olduğunu vurguluyorlardı. Tito'nun, Halk Cephesi programından farklı bir parti programı olamayacağı hakkındaki açıklaması ise, mektupta, partiyi Halk Cephesi içinde eritme çabası olarak ifşa edilmekte, devrim öncesi yürütülen illegal faaliyetler zamanında Menşeviklerin yaptıkları teklifle kıyaslanmaktaydı. Tito ve arkadaşları Yugoslavya KP ile VKP(b) arasındaki dayanışmadan bahsederken aslında ikiyüzlülük yapıyorlardı. Dahası, mektupta, Tito ile Trotskiy'in taktikleri arasındaki benzerliğe de işaret ediliyordu:

> Bilindiği gibi Trotskiy bir soysuzdu, ifşa edildikten sonra ise açıkça VKP(b)'nin ve Sovyetler Birliği'nin can düşmanlarının kampına geçmişti. Biz, Trotskiy'in kariyerinin oldukça ibret verici olduğunu düşünüyoruz... İngiliz casusu Velebit'in nasıl olup da Yugoslavya Dışişleri Bakanlığı'nda Bakan 1. Yardımcısı olarak tutulduğunu anlamıyoruz. Halbuki Yugoslav yoldaşlar Velebit'in İngiliz casusu olduğunu biliyorlar... Bilindiği gibi, burjuva hükümetleri, kabinelerinde büyük emperyalist devletlerin casuslarının bulunmasına göz yumarlar, çünkü o devletlerden medet umarlar ve yardım beklerler, onların kontrolü altında bulunmayı kabul ederler. Bize göre, Marksistler için böyle bir uygulama kesinlikle kabul edilemez. Sovyet hükümeti, her koşulda, Yugoslavya hükümetiyle yazışmasını bir İngiliz casusunun görmesini istemez.

12-13 Nisan 1948'de, Zagreb'de, bir Yugoslavya KP MK plenumu düzenlendi ve Tito ile arkadaşları, burada, Stalin ve Molotov'un mektubundaki suçlamaları, bir dezenformasyonun sonucu ve çarpık bir yorum olarak nitelendirerek reddettiler. Tito ve onu destekleyen çoğunluğa sadece S. Juyoviç karşı çıkabilmişti. Bu arada Politbüro'dan yeni atılmış A. Hebrang da, MK'ya, Stalin'i destekleyen bir mektup yazmıştı. Tito ise, Hebrang ve Juyoviç'i Stalin'e bilgi yetiştiren muhbirler olarak suçluyor, onların Yugoslavya KP yönetimini Stalin'in gözünden düşürmeye çalıştıklarını belirtiyordu. Plenumun kararıyla, S. Juyoviç ve A. Hebrang'ın "partiye ve devlete karşı faaliyetler"ini araştırmak üzere bir komisyon kuruldu. Hemen 13 Nisan'da, Yugoslavya KP MK çoğunluğunun tutumunu yansıtan bir mektup hazırlandı ve Moskova'ya gönderildi.

Stalin-Molotov ve Tito-Kardel ikilileri arasındaki polemik ve söz düellosu Mayıs 1948 boyunca devam etti. Sonunda Moskova, konunun Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu'nun toplantısında görüşülmesini önerdi. 19 Mayıs 1948'de, Belgrad'a, VKP(b) MK Sekreteri M.A. Suslov'un imzasını taşıyan bir VKP(b) MK mektubu gönderildi ve başında İ. Tito bulunmak üzere bir Yugoslavya KP heyetinin, Enformasyon Bürosu'nun Ukrayna'da düzenlenecek olan ve Stalin'in de hazır bulunacağı toplantısına katılması istendi. Ancak Yugoslavya MK plenumu bu toplantıya katılmayı kabul etmedi. Derken Polonyalı komünistlerin lideri V. Gomulka devreye girdi ve VKP(b) MK'nın ilişkileri tamamen koparmamasını, Yugoslavya komünistlerinin da söz konusu oturuma bir heyet göndermesini istedi ve bu şekilde bir uzlaşma sağlamaya çalıştı. Bu arada, Belgrad'da, S. Juyoviç ve A. Hebrang, görevlerinden azledildiler ve tutuklandılar. Juyoviç "Yugosalvya KP MK içinde darbe girişiminde bulunmak"la suçlanıyor, Hebrang'ın ise "savaş sırasında Hırvat milliyetçisi faşist Ustaşi örgütünün üyesi ve Gestapo casusu" olduğu iddia ediliyordu. Stalin, bu tutuklamaları haber aldıktan sonra, 9 Haziran 1948'de, Molotov'a şunları Belgrad'a bildirmesi için talimat veriyordu:

> VKP(b) MK'ya gelen bilgilere göre, Yugoslavya hükümeti, Juyoviç ve Hebrang'ı vatan haini ve satılmış ilan etmiştir. Biz bunu, Yugoslavya KP MK'nın onları fiziksel olarak yok etmek niyetinde olduğu şeklinde algılıyoruz. Şunu bilin ki eğer Yugoslavya KP MK bu niyetini gerçekleştirirse, VKP(b) MK, Yugoslavya KP Politbürosu'nu cani ve katil sayacaktır. VKP(b) MK, Hebrang ve Juyoviç'in güya VKP(b) MK'ya yanlış bilgi vermiş olduklarına ilişkin soruşturmaya VKP(b) MK temsilcilerinin de katılmasını talep etmektedir. Sizden acilen haber bekliyoruz.

Fakat Yugoslavya KP MK bu suçlamaları kabul etmedi, Hebrang ve Juyoviç'i yok etmek gibi bir niyetleri olmadığını bildirdi, ama VKP(b) MK'nın iki eski Yugoslav yöneticiyle ilgili soruşturmaya katılmasına da onay vermedi. Bu konudaki yazışmalar sürmekteydi ve 19 Haziran 1948'de, Enformasyon Bürosu, Yugoslavya KP MK heyetini, Bükreş'te yapılacak bir toplantıda Yugoslavya sorununu görüşmek üzere tekrar davet etti. Ancak 20 Haziran'da yine olumsuz cevap veren Belgrad bu davete icabet etmedi. Haziran sonunda düzenlenen toplantıda, Enformasyon Bürosu, A.A. Jdanov'un raporunu esas alarak, "Yugoslavya Komünist Partisi'ndeki Durum Hakkında" başlıklı bir kararı kabul etti. Kararda, Yugoslavya KP içindeki "Marksist-Leninist ilkelere sadık kalan sağlam güçler"e çağrı yapılıyor, onlardan "Yugoslavya KP'nin şimdiki yöneticilerini değiştirmeleri ve partide yeni, enternasyonalist bir yönetim seçmeleri" isteniyordu. Bu kararın metni, 29 Haziran 1948'de, *Pravda* gazetesinde yayımlandı; ancak daha aynı günün akşamı, Belgrad rad-

yoları, Yugoslavya KP plenumunun, Enformasyon Bürosu kararını kınayan açıklamasını verdiler. Yugoslavya'da Tito'yu destekleyen propagandaya Enformasyon Bürosu taraftarlarına karşı uygulanan ceza ve baskılar eşlik etti, yaklaşık 55 bin parti üyesi (yani bütün üyelerin yüzde 12'si) partiden atıldı, 16.312 komünist tutuklanarak özel kamplara gönderildi.

Juyoviç hayattaydı, ancak uzun süre hapis yatacaktı. Ne var ki Hebrang, verilen bilgiye göre, daha 1948'de hapishanede kendini asmıştı. Ağustos 1948'de, Yugoslavya Genelkurmay Başkanı ve Tito karşıtı Arso Yovanoviç, güya sınırdan Romanya'ya kaçmak isterken katledilmişti. Tito ve yandaşlarına karşı muhalefetin varlığı, Yugoslavya KP yönetiminin Stalin karşıtı tutumunun, Khruşov ve Yugoslav liderlerin iddia ettikleri gibi oybirliği ile desteklenmediğini gösteriyordu. Ama Tito, söz konusu cezalandırma ve tutuklamalarla partideki pozisyonunu garanti altına almıştı. Uzun süre devam eden ve sonunda patlama noktasına varan ihtilaflar, zamanla SSCB ve Sovyet yanlısı ülkelerin Yugoslavya ile müttefiklik ilişkilerinin kopmasına yol açtı. Kısa süre sonra bu anlaşmazlıklar Yugoslavya sınırında çatışmalara neden oldu ve uluslararası bir sorun haline geldi. Yugoslavya ile SSCB arasındaki anlaşmazlık ve ihtilafın ardında yatan mantık, aslında, Sovyet yanlısı ülkelerin Mayıs 1945'te oluşturduğu güvenlik kuşağındaki istikrarı da ortadan kaldırmıştı. Moskova, Tito'nun tavrının diğer komşu ülkelere de örnek teşkil etmesinden endişe duyuyordu; zira bu arada Batı da boş durmuyor, SSCB çevresindeki güvenlik çemberini kırmak için Yugoslavya'yı ve onun tavrını kullanmayı düşünüyordu. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin 14 Eylül 1949'da Truman tarafından onaylanan kararında şöyle deniyordu:

> Hedefimiz, sapmış komünist hareketleri desteklemektir; bu tür bir ara totalitarizmi Batı dünyasının makul rejimleriyle değiştirme şansını ortadan kaldırmamalıyız. Bu tür gelişmeler Sovyet blokunu ciddi şekilde zayıflatacaktır. ABD bu zayıflıktan yararlanacak ve SSCB'nin otoritesini kırmak için Moskova karşıtı bir komünist devletler grubu oluşturacaktır.

Bu tür planlardan haberdar olan Sovyet yönetimi, Tito'ya yönelik saldırılarını artırıyor, onu ve Yugoslavya'nın diğer yöneticilerini yabancı istihbarat örgütlerinin ajanları olmakla suçluyordu. Bu arada, Orta ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinin KP yöneticileri de, kendi ülkelerindeki gizli veya açık Tito yanlılarını bulup tasfiye etmeye başlamışlardı. İlginçtir ki savaş sırasında esirlikten kaçarak Yugoslavya'da partizanlık yapmış Sovyet yurttaşları bile, zanlı ve şüpheli durumuna düşmüşlerdi.

Yugoslavya ile yaşanan ihtilaflar sonucunda, Arnavutluk'ta Koçi Dzodze ve yandaşları tutuklandılar. Macaristan'da (başta Dışişleri Bakanı László Rajk olmak üzere), Bulgaristan'da (başta Başbakan Trajço Kostov olmak üzere) ve Çekoslovakya'da (başta KP Genel Sekreteri Rudolf Slánský olmak üzere) bazı yöneticiler Tito ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle yargılandılar ve cezalandırıldılar. Polonya'da da V. Gomulka, "milliyetçi eğilim" sergilediği gerekçesiyle tutuklandı ve yargılandı. Bu dava ve cezalandırmaların çoğu, genel, bilindik iktidar savaşının sonuçlarıydı; bu sürece kişisel hesaplaşmalar, intikamlar, iftira ve provokasyonlar da eşlik ediyordu. "Soğuk Savaş" ortamındaki genel kuşkuculuk, "uyanık ve tedbirli olma" söylemi, toptancı uluslararası emperyalizmin ajanlığı ve yardakçılığı suçlaması, bu iktidar kavgasının parçalarıydı. Böylece, Sovyet devletinin güvenliğini korumaya yönelik gayet rasyonel ve makul faaliyetler, yer yer SSCB'nin yeni müttefiki olan ülkelerin ünlü liderlerine karşı aslı astarı olmayan suçlamalara, sert ve acımasız baskılara, ceza ve tasfiyelere de dönüşmekteydi.

27. Bölüm

İdeoloji Cephesinde

"Soğuk Savaş", SSCB'nin iç siyasi hayatını ve partideki ortamı da derinden etkilemişti. Sovyet hükümetinin ABD ve diğer Batı devletleriyle işbirliğini sürdürme ve uzlaşma gayretleri sonuç vermiyordu ve Batı, Avrupa'da Sovyet etkisini asgariye indirmekte kararlıydı. Batı ile ilişkilerde savaşın hemen ardından ortaya çıkan kriz nedeniyle, Sovyet yönetimi, artık sadece birtakım kişi ve çevreleri "savaş kışkırtıcıları" diye eleştirmekle yetinmiyordu ve topyekûn bir ideolojik savaş başlatmıştı. ABD ve diğer kapitalist devletler, emperyalist sistem olarak açıkça düşman ilan edilmişti. Batı ülkeleri SSCB karşıtı politikalarını derinleştirerek global bir antikomünist ve anti-Sovyet cephe açınca, buna cevaben, SSCB de, psikolojik ve ideolojik savunma mekanizmaları oluşturmaya yönelmişti. ABD Ulusal Güvenlik Konseyi belgelerinden birinde (NSC 20/4) şu cümle yer alıyordu:

> Eğer Amerika psikolojik savaşın ve sabotajın her türlü imkân ve potansiyellerini kullanırsa, SSCB, kontrol ettiği coğrafyada itirazlarla, gizli muhalefet ve kuşkularla karşılaşacaktır.

1947'de, Amerika'nın Sesi radyosu, Rusça yayın yapmaya ve SSCB topraklarına da hitap etmeye başlamıştı. 1948'de BBC radyosu da Rusça yayına başladı. Sovyetler Birliği'ne yönelik karşı propaganda gittikçe yoğunlaşıyordu. Radyo yayınlarında işlenen başlıca konular şunlardı: 1) SSCB bütün dünyada barış için bir tehlikedir; 2) Sovyet düzeni içyapısı itibariyle sağlam değildir ve iflasın eşiğindedir, iktidara karşı itirazlar artmaktadır ve muhalefet oluşmaktadır.

C. Clifford, daha evvel de sözü geçen raporunda şunu öneriyordu:

> Biz SSCB'ye azami miktarda kitap, dergi, gazete ve film göndermeli, SSCB'ye yönelik radyo yayınları yapmalıyız.

Savaş başladıktan kısa süre sonra, arada müttefiklik ilişkileri kurulunca, Moskova ve SSCB'nin diğer kentlerinde bazı İngiliz ve Amerikan gazeteleri satılmaya başlamıştı. Ayrıca savaşın başlamasının ardından Amerika'da ve İngiltere'de Rusça olarak da yayımlanan *Amerika* ve *Müttefik Britanya* dergileri de SSCB'de serbestçe satılıyordu. Sovyet sinema salonlarında birçok Amerikan ve İngiliz

filmi gösterilmekteydi. Amerikalı ve İngiliz yazarların kitapları çevriliyor, basılıyor, eserleri tiyatrolarda oynanıyordu. Ne var ki bunlar, nesnel bilgiler de içermekle birlikte, Amerikan ve Batı değerlerini, yaşam tarzını da propaganda eden malzemelerdi. Amerikan caz müziği moda haline gelmişti, Rusça sözlü Batı besteleri giderek yayılıyordu. Bütün bunlar, Amerika ve Batı dünyası hakkında yanlış ve sahte bir imaj oluşturuyor, Amerika, zenginlik, güzel ve tatlı hayat, masallar ülkesi gibi sunuluyordu. Bundan dolayıdır ki kısa süre sonra, Batı kaynaklı olan her şey yasaklandı.

Öte yandan, savaş sırasında Berlin'e kadar giden ve "Avrupa gören" milyonlarca Sovyet askeri, evlerine "ganimet" eşyalarla dönüyordu ve bunlar, alışılmamış, lüks eşyalardı. Askerlerin, kışın sert geçmediği, devrim ve iç savaş döneminin vahşetini yaşamamış Avrupa ülkelerindeki zenginlik ve lüks yaşam hakkında anlattıkları da insanları etkiliyordu. Sovyetler Birliği'nin yarısı savaş yüzünden harabeye dönmüşken, bütün bu anlatılanlar SSCB yurttaşlarında farklı bir izlenim uyandırıyordu.

Batılı bazı politikacılar, 1813-1815 sendromunun tekrarlanacağını, Sovyet askerlerinin Avrupa'yı gördükten sonra Sovyet düzenine karşı tepki göstereceklerini umuyor ve bekliyorlardı. Bilindiği gibi, 1813-1815 arasında Napolyon'a karşı İngiliz ve Avusturya ile müttefik olan Rusya'nın ordusu Fransa'ya kadar ilerlemişti. Rus askerlerinin 1813-1815'te girdikleri Avrupa'da köylerde servaj (yarı kölelik) yoktu, Rusya'daki gibi soyluların mülkiyetinde bulunan köylüler de yoktu, o zamanlar Rusya Avrupa'nın çok gerisindeydi. Avrupa'yı gören askerler, maddi yaşam şartları, refah ve kültür açısından Rusya'nın çok geri kaldığını görmüşler ve o dönemde Dekabristler denen muhalefet hareketi başlamıştı. Doğrudur, Sovyet askerlerinin Alman işgalinden kurtardıkları Doğu Avrupa'da genel yaşam standartları ve refah düzeyi SSCB'dekinden yüksekti. Kuşku yok ki zafer kazanmış Sovyet askerleri Avrupa'daki refahı ve yaşam tarzını görünce üzülüyorlardı, çünkü Sovyetler Birliği'nde bu seviyeye ulaşmak o zamanlar hayal bile edilemezdi. Fakat zafer, yurtseverlik duygularını ve ulusal gururu da güçlendirmiş, halkın dayanışması ve ortak kader bilinci artmıştı.

Resmi ideolojiye bağlı olmaması ile bilinen SSCB Bilimler Akademisi asil üyesi ve fizik dalında Nobel Ödülü sahibi P.L. Kapitsa, Ocak 1946'da Stalin'e yazdığı mektupta, L. Gumilevskiy'in *Rus Mühendisler* adlı el yazması kitabından söz etmiş ve onun basılmasını istemişti. Ünlü bilim adamı bu kitapla ilgili olarak şunlara dikkat çekmişti:

1) Birçok alanda ve konuda önemli icat ve buluşlar Rusya'da Batı'dan daha önce gerçekleştirilmiştir; 2) Biz bunları hiç mi hiç değerlendirememiş ve kullanamamışız; 3) Yeni buluş ve fikirlere değer verilmemesinin başlıca nedeni kendimize güvenmememiz ve yabancılara olan hayranlığımızdır.

P. Sudoplatov'un yazdığına göre, Stalin el yazması kitabı okuduktan sonra Kapitsa'ya bir cevap yazmış ve kitabı çok beğendiğini, büyük bir tirajla basılması için talimat verdiğini bildirmişti.

Bazı araştırmacıların görüşlerinden etkilenen V. Kojinov'a göre, Stalin bu konuyu çok abartmış ve çevresindekileri de etkilemiş, Rus bilim ve tekniğinin birçok alanda Batı'dan önce buluş ve icatlar gerçekleştirdiğine dair "nakarat" uzun yıllar boyu devam etmişti. Ancak "Soğuk Savaş" yıllarında Stalin'in öncelikli amacı, vatanseverlik duygusunu ve ulusal gururu yükseltmekti. Batı hayranlığı, yabancıları taklit etme, kendini hor görme, aşağılık ve eksiklik kompleksi Stalin'i çok öfkelendiriyordu. 9 Ağustos 1946'da, parti MK Organizasyon Bürosu'nda *Leningrad* edebiyat dergisiyle ilgili olarak yapılan görüşmede, Stalin, derginin yazı işleri müdürü B. Likharev'e şunu sormuştu:

Sizin orada, yabancı yazarların önünde el pençe divan duruyorlar. Sovyet insanına, yurtdışından gelenlerin ve yabancıların önünde boyun eğmek yakışır mı? Siz bununla, dışarıdakilere karşı yaltakçılığı teşvik ediyorsunuz, bu büyük ayıptır.

Likharev dergide birçok yabancı yazarın eserlerinin çevirisinin yayımlandığını söyleyince, Stalin kızmıştı:

Siz bununla, sadece yabancılara karşı aşırı saygıyı telkin ediyorsunuz. Yani biz ikinci sınıf, onlarsa birinci sınıf insanlarmışız gibi bir duygu aşılıyorsunuz ki bu doğru değil. Sanki siz öğrencisiniz de onlar öğretmen. Aslında bu yanlıştır.

Stalin, görüşme sırasında fikirlerini böyle sert bir şekilde ifade ederken, muhataplarının da cesur olmalarını, görüşlerini net ve açıkça belirtmelerini bekliyordu. Likharev, çekingen bir tavırla "Ben sadece şunu kaydetmek istedim ki..." diye kem küm edince sabredemeyip araya giren Stalin şöyle demişti:

Sizin aklınız mı karıştı, ne oldu, yoksa bu eleştirileri kabul mü ediyorsunuz?

Bunun ardından, Stalin, şair A. Prokofyev'le tartışmayı tercih etmişti; çünkü o itiraz etmekten çekinmiyor ve örneğin Anna Ahmatova'nın eserlerini, karşılaştığı saldırılara karşı savunuyordu. Bu konudaki tartışmanın uzamasını istemeyen Stalin, Prokofyev'in söylediklerine pek itiraz etmemiş, meselenin farklı bir boyutuna

değinerek Ahmatova'yı çağdaşlıktan koptuğu için eleştirmişti. Bu görüşmenin stenografi tutanağının bir kısmı şöyledir:

> Stalin: Yani eski bir ünü vardır, tamam, fakat Anna Ahmatova'da başka ne bulunabilir?
>
> Prokofyev: Savaş sonrası şiirlerinden birçoğu iyidir. Leningrad hakkında yazdığı "İlk Uzak Menzilli" şiiri bence güzeldir.
>
> Stalin: Birkaç şiir sayabiliriz, başka bir şey yok.
>
> Prokofyev: Güncel konular üzerine şiirleri azdır, ancak o eski zemin üzerinde yetişmiş bir şairdir, artık kafasında iyice yer etmiş görüşleri vardır ve yeni bir şey veremez, İosif Vissarionoviç.
>
> Stalin: O zaman şiirlerini başka bir yerde yayınlatsın, şiirleri neden *Zvezda* (Yıldız) dergisinde çıkıyor?
>
> Prokofyev: Şunu söylemeliyim ki biz onun bazı şiirlerini *Zvezda* dergisine kabul etmedik, bunlar *Znamya* (Bayrak) dergisinde çıktı.
>
> Stalin: Öyleyse *Znamya* dergisinin de bizden göreceği var, hepsine sıra gelecek.

Politbüro'nun diğer üyeleri Stalin'in bu yaklaşımlarını işgüzarca ve aşırı gayretle icraata döktüler ve bunun sonucunda 1946-1948 yıllarında, VKP(b) MK, kültür konularını kapsayan birkaç kararname kabul etti. Bu resmi belgelerde, yabancı "burjuva" yazarları popülerleştirme alışkanlığı eleştiriliyor, Sovyet gerçeklerini karaladığı, Sovyet hayat tarzına yabancı olan fikirlerin vazedildiği veya Sovyet halk kitleleri için zor anlaşılır olduğu düşünülen yerli eserler de sert bir şekilde damgalanıyordu. Örneğin Vano Muradeli'nin "Büyük Dostluk" operası hakkındaki 10 Şubat 1948 tarihli kararnamede, D. Şostakoviç, S. Prokofyev, A. Khaçaturyan, V. Şebalin, G. Popov ve N. Myaskovskiy gibi besteciler, eserlerinde yer alan aşağıdaki hususlardan dolayı kınama ve eleştiriye hedef oldular:

> ... bu müzik eserlerinde açıkça biçimsel çarpıklık, Sovyet halkına ve onun sanat zevkine yabancı olan antidemokratik eğilimler ortaya konmuştur. Bunların başlıca özellikleri şunlardır: klasik müziğin temel ilkelerinin inkârı, atonal besteleri, ahenksizliği ve uyumsuzluğu yaygınlaştırma... müzik yapıtının en önemli temellerinden biri olan melodi gibi hususlardan vazgeçme, müziği kakofoniye, kaotik sesler kümesine dönüştüren düzensiz, karışık ve nevropat bağlamalar. Bu müzik, çok belirgin bir şekilde ve önemli derecede Avrupa ve Amerika'nın bugünkü modern burjuva müziğinin, yani burjuva kültürünün çöküşünü yansıtan, müzik sanatını inkâr eden ve onu çıkmaza götüren müziğin ruhunu taşımaktadır.

Kültürle ilgili bu tür kararnameler, temel siyasi belgeler olarak benimsenmiştiler ve ülkenin her yerinde, parti toplantılarında, işletmelerde ve kurumlarda görüşülmekte, propaganda edilmekte ve basında geniş şekilde yorumlanmaktaydılar. Bu belgelerde adı geçenlere karşı acımasız bir karalama kampanyası başlatılmış-

tı. Hayatında Ahmatova'nın hiçbir şiirini okumamış, Şostakoviç, Prokofyev ve Khaçaturyan'ın bestelerinden hiçbirini dinlememiş kişiler bile onları kınıyor ve eleştiriyorlardı. *Zvezda* ve *Leningrad* dergileri, "Koskoca Hayat" filmi ve "Büyük Dostluk" operası hakkındaki VKP(b) MK kararnamelerinde, ayrıca "Dram Tiyatrolarının Repertuarları ve Bunların İyileştirilmesine Dönük Önlemler Hakkında" başlıklı kararnamede, basite indirgenen değerlendirmeler, düşünsel ve siyasi döneklik gibi sert suçlamalar, tanınmış yazar, şair, besteci ve sinemacılara karşı aşağılayıcı saldırılar vardı. A.A. Jdanov'un 1946 tarihli ünlü raporunda da göze çarpan bu aşırılık, uzun süre devam etmiş ve birçok sanatçı ve yazarın hayatını zehir etmiştir.

İlginçtir, bazı işgüzar eleştirmenler ve kültür ve sanat alanlarını yöneten parti yöneticileri, bu kararnamelerde adı geçmeyen kişileri de hedef alıyor, onları da aynı veya benzer sanatın taraftarları olarak görüyorlardı. Haksızlığa uğrayan ve hedef tahtası haline gelenler, sonunda çoğu zaman en son çare olarak Stalin'e şikâyette bulunarak ondan kendilerini savunmasını, kendini suçlama ve karalama kampanyasına aşırı derecede kaptıranları dizginlemesini rica ediyorlardı. Örneğin, İlya G. Erenburg'un *Fırtına* romanı da bu kampanya çerçevesinde eleştirilmişti. Fakat yazar, "İyi romandan dolayı kutlarım. Stalin" ifadesinin yer aldığı telgrafı duyurunca, eleştiriler anında kesilmişti. Sonra da, bizzat Stalin'in ısrarları sonucu, bu romanı için Erenburg'a Stalin Ödülü verilmişti. Ayrıca *Yabancı Gölge* piyesinin "liberal final"i yüzünden saldırılara uğrayan K. Simonov da, bu finali daha önceki finalin yerine Stalin'in önerdiğini duyurunca, eleştiri ve kınamalardan kurtulmuştu. Oyuna Simonov'un yazdığı finalde, yabancı kültür ve yaşam tarzı hayranı olan bilim adamı Trubnikov işten atılıyordu; Stalin bunu değiştirmeyi önermişti ve yeni finalde, Trubnikov, resmi makamların kararıyla görevinde kalıyordu.

Stalin bazen hiç beklenmedik ve genel olarak alışılmış olana aykırı tavırlar da sergiliyordu. Simonov'un hatıralarında yazdığına göre, Stalin Ödülleri Komitesi'nin bir toplantısında yazar B. Lavrenyov parti üyesi olmadığı için eleştiriye maruz kalınca Stalin onu savunmuştu:

> Yani onu eleştirmek doğru mudur? Yanlıştır. Hep şu göndermeye rastlıyoruz, adeta slogan olmuş: "Kahrolsun partisiz yazarlar!" Ama bunun manasını anlamıyorlar... Biz, muhalefetteyken, partisizlere karşıydık, tarafsızlara, parti üyesi olmayanlara, politikadan uzak duranlara karşı savaş ilan etmiştik, kendi kampımızı kuruyorduk. Ancak iktidara gelince, biz, artık bütün toplumdan sorumluyuz, komünistlerle partisizlerin

blokundan yanayız... Biz, muhalefetteyken, ulusal kültürün rolünün abartılmasına karşıydık... Şimdi ise ulusal kültürlerden yanayız.

O yıllarda, edebiyat ve sanatta, Sovyet insanı, genelde kahraman, ahlaklı, dürüst, çalışkan ve salt olumlu bir tipti; bu klişeye uymayan eserler sert eleştirilere ve suçlamalara hedef oluyordu. Ancak Stalin bazen bu tür eleştirileri de engellemeye çalışıyordu. Yine K. Simonov, hatıralarında Stalin Ödülleri Komitesi'nin söz konusu toplantısından bahsederken, Stalin'in, o sıralar popüler olan A. Koptyayeva'nın romanını savunduğunu yazmıştır. Romanda, yüksek görevde bulunan, işine ve ilkelerine sadık, çok dürüst, fedakâr ve olumlu başkişi, eşi tarafından terk ediliyordu. Stalin bu konuda şunu belirtmişti:

> Şimdi burada bazıları İvan İvanoviç'in eşiyle olan ilişkileri yanlış şekilde ifade edilmiştir diyorlar. Ancak yazarın bu romanında neler olup bitiyor acaba? İşte gerçek hayatta olup bitenleri görüyoruz sadece. O, çok büyük biridir, yüksek görevli biridir ve sorumluluk gerektiren, ağır bir görevi vardır. O, eşine, ona ayıracak zamanı olmadığını söylüyor. Eşi onun için eşit bir yoldaş veya kendi hayatı olan bir şahsiyet değil, sadece süstür. Derken kadın, onunla ilgilenen, kadın olarak onu tatmin eden, onun zayıf tarafından yararlanan ve bamteline dokunan başka birine rastlıyor ve onun yanına gidiyor, onunla beraber olmak istiyor. Hayatta bunlar oluyor, yani hepimiz bunu görüyoruz ve bu olay romanda doğru anlatılmıştır. Ayrıca Yakutistan'daki yaşam da iyi ve doğru anlatılmıştır. Diyorlar ki romanda fazla aşk üçgeni var, herkes aşk üçgenlerinden bahsediyor. Ne olmuş yani? Böyle şeyler her zaman oluyor.

Bilindiği gibi, Stalin'in edebiyat ve sanatla ilgili konuşmaları, yazar ve sanatçılar hakkında söyledikleri, onların bazılarına yönelik yaklaşımları, bunların sonuçları ve ardından gelen bazı uygulamalar, onun sanat ve edebiyatta özgürlüğü kaba ve sert bir şekilde engellediği şeklinde yorumlanmıştır. Sovyet yazarları ve sanatçılarının Stalin döneminde neredeyse "saray görevlileri, entelektüel köleler" olduğuna ilişkin iddialar hâlâ tekrarlanmaktadır. Bugün de devam eden bu değerlendirmeler abartılıdır ve gerçeklerden uzak bir yaklaşımdan kaynaklanmaktadır; çünkü belirli eserleri veya sanatçıları eleştirirken, Stalin'in amacı, bu sanatçıları siyasi ve ideolojik açıdan etkilemekti, yoksa o, onları fiziksel olarak yok etme niyetinde değildi. Stalin, bu eleştirileri yaparken, sanatçı ve yazarların Sovyet halkının beklenti ve istekleri doğrultusunda çalışmalarını istiyor, onlardan, çok ağır ve feci bir savaşta yorgun düşmüş ve büyük kayıplar vermiş halkın moralini yükselten ve ruhunu okşayan eserler ortaya koymalarını bekliyordu. Bu nedenledir ki Stalin gerektiğinde yazar ve sanatçılara destek de veriyordu.

Stalin, 1946'da Zoşenko'yu çok sert bir şekilde eleştirmiş, ancak bir süre sonra onun eserlerinin basılmasına konan yasak kaldırılmıştı. 13 Mayıs 1947'de, *Novıy mir* (Yeni Dünya) Yazı İşleri Müdürü K. Simonov, Stalin'le yaptığı bir görüşmede, Zoşenko'nun öykülerini basmak için izin istemişti. Stalin bunların nasıl öyküler olduğunu sormuş ve izin vermişti:

> Demek ki Yazı İşleri Müdürü olarak Siz bunların iyi öyküler olduğunu düşünüyorsunuz, öyle mi? Yazı İşleri Müdürü olarak bunları basmak gerektiğini düşünüyorsanız, basın, biz de bastığınız zaman okuyalım.

Bir VKB(b) MK kararnamesinde ağır ve aşağılayıcı eleştirilere maruz kalmış Zoşenko'nun eserleri uzun süre yasaklanmış, kendisi de SSCB Yazarlar Birliği'nden atılmıştı. Stalin'in verdiği izinle birlikte Zoşenko "lanetli" olmaktan çıkmış ve kitapları yayımlanmaya başlamıştı. SSCB Yazarlar Birliği'nden ihraç edilen Anna Ahmatova da, beş yıl sonra, 1951'de yeniden üyeliğe kabul edilmişti. Öte yandan, VKP(b) MK kararnamelerinde eleştirilmiş ve kınanmış birçok başka sanatçı da cezalandırılmamış ve eskisi gibi çalışmaya devam etmiş, hatta bunlardan bazıları Stalin Ödülü almışlardı. 1950 ve 1952'de D. Şostakoviç'e Stalin Ödülü verilmişti, 1951'de de A. Prokofyev ve A. Khaçaturyan Stalin Ödülü'nü paylaşmışlardı. Besteci N. Myaskovskiy de, bu ödülü, 1950 ve 1951'de olmak üzere iki kez almıştı. 1950'li yılların başlarında sanat ve edebiyat alanında birçok ödül verilmiş, yeni dergiler ve yayınevleri faaliyete başlamış, yeni tiyatrolar açılmıştı.

Y. Gromov, kültür ve sanatla ilgili kararnameleri Stalin'in despotluğu ile açıklamaya çalışırken, sert eleştiri ve kınama kampanyasının sona erme nedenini de yanlış yorumlamış ve "Batı komünist partilerindeki sadık dostların eleştirileri karşısında prestijini korumaya çalışan yüce önder, geri adım atmak zorunda kalmıştı" diye yazmıştır. Ne var ki yurtdışındaki komünist partilerinin yöneticileri SSCB'ye sadakat yemini ediyor ve her konuda VKP(B) MK'nın yanında olduklarını açıklıyorlardı; dolayısıyla onların, söz konusu kararnameleri ve basında yürütülen kampanyaları kınadıkları veya eleştirdiklerine dair iddialar asılsızdır. Doğrudur, bu tür kararlar Batı komünistlerini kendi ülkelerinde çok zor durumda bırakıyordu, çünkü bunları "özgürlük" açısından açıklamak kolay değildi; ancak Stalin'in prestiji oldukça yüksekti ve sözü edilen kararnameler onun itibarını zedeleyemezdi.

Kaydettiğimiz gibi, Stalin'in başlıca hedefi, kültür alanında, sanat ve edebiyatta, topluma gerekli olan, manevi ve ahlaki değerler aşılayan, halkın manevi ihtiyaçları ve arayışlarını karşılayan eserler ortaya konmasıydı; bunun için o, sanatçı ve yazarları, bir taraftan

eleştirirken, diğer taraftan da teşvik ediyor ve özendiriyordu. 13 Mayıs 1947'de, Stalin, Simonov'u, Gorbatov'u ve Fadeyev'i kabul etmiş, onlarla edebiyat alanındaki telif ücretleri konusunu görüşmüştü. Stalin, görüşmede, telif ücretlerinin yetersiz olduğunu itiraf ediyor, ancak halkın parasından yararlanan yazarların da daha fazla emek sarf etmesi gerektiğini söylüyordu:

> Biz bu telif ücretlerini belirlerken çalışmayı özendirmek istedik. Hani biri, çok iyi bir eser yazar, sonra da ondan dolayı aldığı telif ücretiyle güzelce yan gelip yatar. Baksanıza, bir tane iyi eser yazmışlar, sonra daire, sayfiye sahibi olmuşlar ve artık çalışmıyorlar. Biz cimri değiliz, parayı elimizde sıkmayız, ancak bu tür asalaklığı da teşvik etmeyiz.

Aynı görüşme sırasında *Noviy mir* dergisinin hacminin büyütülmesi konusu da ele alınmış, derginin yıllık tirajı iki misli artırılmış, ayrıca *Literaturnaya gazeta* (Edebiyat Gazetesi) haftalık gazetesinin tirajının da 10 misli artırılmasına karar verilmişti. Stalin, *Literaturnaya gazeta*'nın kitlelere dönük olmasını, geniş halk kesimlerine ulaşmasını istiyordu:

> Gazete, konuları resmi olmayan bir tarzda gündeme getirmeli, bizim resmi olarak ele alamadığımız veya ele almak istemediğimiz meseleleri işlemelidir... *Literaturnaya gazeta* bazı konularda bizden daha sert ve keskin olabilir, bizden daha solda durabilir, sorunlara yönelik, resmi olarak açıklanan görüşten daha farklı ve derin bir yaklaşımı olabilir. Gayet muhtemeldir ki biz bazen bundan dolayı *Literaturnaya gazeta*'yı eleştireceğiz, ancak o bundan korkmamalıdır... Zaten genel olarak korkmamalıdır, aşırıya kaçan bir şekilde izin ve icazet beklememeli, uluslararası konulara ilişkin yazıları için Dışişleri Bakanlığı'na danışmamalıdır.

Literaturnaya gazeta kısa sürede popüler bir siyasal ve toplumsal yayın olmuş, Sovyet okurlarının ilgisini çeken ve onları etkileyen yazılarıyla bütün ülkede sevilmişti. Stalin, "Soğuk Savaş" yıllarında, propaganda faaliyetlerini çok titiz ve dengeli yöntemlerle gerçekleştiriyordu. Sanat ve edebiyatın propaganda ve politikadaki rolünü de iyi bilen Stalin, yazar ve sanatçıları, yurtdışında Sovyet yaşam tarzını, ideolojisini ve politikasını propaganda etmeleri için seferber etmişti. SSCB Yazarlar Birliği'nin yayın organı olan *Literaturnaya gazeta*'ya yapay, çerçevesi belli bir muhalefet rolü verirken, Stalin, Sovyet yazarlarına ve sanatçılarına güvendiğini ve onlara zor siyasi görevler de verilebileceğini göstermişti. Y. Gromov'a göre, bu tür yazar ve sanatçılar, omurgasız, kendi görüşü olmayan kişilerdi ve görev, ayrıcalık, para, maddi imkânlar elde etmek ve zenginleşmek için parti ve devlete uşaklık ediyorlardı. Ancak parti ve devlete gerçekten inanmış, sadık ve ilkeli yazarlar ve sanatçılar da vardı. Bu kişiler, değişik dernekler, kitle örgütleri, uluslararası barış ve dayanışma cemiyetleri, komite ve bürolarında görev alıyor, Sovyet politika-

larını temsil ediyorlardı. Y. Gromov'un da yazdığı gibi, bazı yazar ve sanatçılar, ödüller alıyor, Yüksek Sovyet'e vekil olarak seçiliyor, parti örgütlerinde fahri görevlere getiriliyor, yurtdışı ziyaretlerine ve gezilerine katılıyor ve başka ayrıcalıklardan yararlanıyorlardı. Stalin ve parti yönetimi, onları, parti ve devlet politikasının sadık hizmetkârları olarak görüyordu.

VKP(b) MK kararnamelerinde ve Jdanov'un konuşmalarında sert eleştirilere hedef olmuş olanları da dâhil olmak üzere Sovyet sanatçıları, yurtseverlik temasını işlemeyi bir borç ve görev olarak görüyorlardı; vatan, savaş, halkın tarihindeki kahramanlar, devrimciler, özellikle de Stalin, yapıtların başlıca teması haline gelmişti. D. Şostakoviç'in "Berlin'in Düşüşü" filmi için bestelediği şarkılarda, Stalin, savaşta kazanılan zaferin mimarı olarak methediliyordu. Stalin'in doğumunun 70. yılı özel törenlerle kutlanmış, Sovyet halklarına ait dillerde birçok yeni şiir, deneme yazısı, hatıra, araştırma, doktora tezi, albüm, kitap, tiyatro eseri ve film Stalin'e adanmıştı. Ülkedeki çok sayıda yeni tesis, işletme ve okula Stalin'in adı verilmiş, onun yeni heykelleri yapılmıştı. *Ogonyok* haftalık dergisi, Anna Ahmatova'nın Stalin'e adanmış "21 Aralık 1949" ve "Ve kartal gözlü önder..." şiirlerini yayımlamıştı. Savaştan sonra Stalin kültü daha da kökleşmiş ve Sovyet yaşamının bir parçası haline gelmişti. Stalin, kendisine yönelik aşırı ve abartılı övgüleri engellemiyordu, zira bunun zararlı olduğunu düşünmüyordu. Ancak bazen duruma müdahale de ediyor, estetik ölçü ve uygunluk açısından gerçek sanat eserlerini tercih ediyordu. V. Alliluyev'in kitabında, ünlü heykelci Y. Vuçetiç'in anlattığı bir olay yer almaktadır: Berlin'de kurulacak anıt kompleksinin maket ve taslağını Stalin bizzat görmek istemiş ve bunları Kremlin'e getirmişlerdi. İlkin, kompleksin merkezinde Stalin'in büyük bir heykelinin bulunması öngörülmüştü. Stalin, kendisinin maketteki heykeline, somurtarak uzun süre bakmış ve sonra heykelciye dönerek şöyle demişti:

> Bakar mısınız, Vuçetiç, bu bıyıklı adamdan bıkmadınız mı?

Sonra maketin kenarındaki üzeri kapalı figürü göstererek onun ne olduğunu sormuştu. Onun da bir heykel olduğunu söyleyen Vuçetiç figürün üzerini açmıştı. Bu, bir Alman kız çocuğunu kucağında tutan bir Sovyet askerinin heykeliydi. Stalin memnun bir halde gülümsemiş, biraz düşündükten sonra şöyle demişti:

> Evet, bu da heykeldir, ancak aynı şey değildir! Biz, kucağında kız çocuğunu tutan bu askeri, yeniden doğmuş Almanya'nın simgesi olarak Berlin'de yüksek bir tepenin üzerine dikeceğiz. Ancak bu otomatik tüfeği kaldırın. Burada bir simge olmalı. Evet! Askerin bir elinde de kılıç olsun!

Herkes bilsin ki ileride onu bu kılıcı bir kez daha kaldırmak zorunda bırakanların durumu çok vahim olacaktır.

Stalin için, sanat ve edebiyat, öncelikle devlete ve halka hizmet etmeliydi. Onun sanat eserlerine, kültürün amacına bakışı böyleydi. Onun fikrince, sanat ve kültür, halkçı ve gerçekçi olmalıydı; ülkenin ihtiyaç duyduğu buydu. Ancak sanat ve edebiyatı, önemli bile olsa politik hedefler ve ideolojik amaçlardan oluşan bir çerçevenin içine sıkıştırmak, aslında kuşkusuz kültür ve sanatın gelişmesini bir kalıba sokmak ve buna göre ayarlamak, sanatçının konu ve yöntem seçmesini sınırlandırmaktı. Üstelik şu veya bu sanatçı ya da yazarın eleştirilmesi, kaçınılmaz olarak bir kişisel hesaplaşma ve intikam girişimine dönüşüyor, aydınlar arasında nahoş ilişkiler, çekememezlik, dalkavukluk ve sinsilik artıyordu. Kültür ve sanatla bir alakası olmayan yöneticiler ve yetkililer aldıkları kararlarla büyük zararlara yol açıyorlardı. Doğal olarak, bu ortam ve şartlar, kültürün gelişmesini olumsuz yönde etkiliyordu. Birçok iyi eser ortaya çıkmış olsa ve hatta bazıları bugün bile ilgi uyandırsa da, Stalin Ödülü veya başka ödüller almış çok sayıda eser, "güncel temalar"a adandıkları için unutulup gitmiştir. Politik amaçlara hizmet eden ve aktüel konuları işleyen yapıtların çoğu artık hatırlanmamaktadır ve bunun onlara karşı yapılmış bir haksızlık olduğu da söylenemez.

Sovyet aydınlarının politik uyanıklığı o yılardaki en önemli meselelerden biriydi ve aydınların siyasi açıdan sadık ve güvenilir olmaları sorunu bilim alanını da etkilemişti. Biyoloji alanındaki buluşların etkin bir şekilde hayata uygulanmasıyla tarımda kalkınma sağlamanın ve verimliliği artırmanın başlıca hedeflerden biri olarak görüldüğü bir dönemde, T.D. Lısenko ve öğrencilerinin sahtekârlık ve düzenbazlıkları büyük zararlara yol açmış, birçok bilim adamının haksızlığa uğramasına ve cezalandırılmasına neden olmuştu. Morgan, Weismann, Mendel gibi dünyaca ünlü araştırmacıların eserleri ve genel olarak genetik bilimi, "emperyalizmin satılmış kızı" diye nitelendirilerek reddediliyordu. Doğrudur, Stalin biyoloji ile ilgili tartışma ve kavgalara doğrudan müdahale etmemişti, fakat onun T.D. Lısenko'yu ve genetiğe karşı mücadelesini savunduğu da kesindi.

İç siyasi konjonktüre göre hareket eden cahiller, aynı zamanda sibernetik ve bilişim gibi bilim alanlarını da diyalektik maddeciliğe aykırı ve zararlı sahte bilim dalları olarak damgalıyorlar ve bu alanlardaki araştırmaları yasaklıyorlardı. Bu yüzden, söz konusu bilim alanlarında SSCB uzun süre geride kalmıştı. Ne yazık Stalin, bu tür saçmalıkları engellememiş ve duruma müdahale etmemişti. Üstelik bu tür kampanyalar, genelde yurtseverlik sloganlarıyla

perdelenmekteydi. Esasen bu tür polemik ve tartışmalar, yerli bilimsel teorilerin yabancı tezlerden üstün olduğu hakkındaki iddialarla başlıyordu. Bu yapılırken, yerli teorisyen ve bilim adamları, genelde devrimci, ilerici ve materyalist olarak sunuluyorlardı. Ekim Devrimi'ni uzun süre kabul etmeyen ve sisteme muhalif kalan, kilise ayinlerine sürekli katılan bir Hıristiyan olan İ. Pavlov'un materyalist ilan edilmesi de buna bir örnekti. Buna karşılık, yabancı bilim adamları, sahtekâr, cahil, idealist, burjuva ideolojisinin hizmetçileri olarak görülüyor ve fikirleri de zararlı sayılıyordu. İş öyle bir aşamaya varmıştı ki artık yabancı bilim adamlarının teori ve araştırmalarından yararlanan Sovyet bilim adamları da hedef tahtasına oturtuluyorlardı. Batılı bilim adamlarına gönderme yapmak, onların elde ettikleri veri ve sonuçlardan yararlanmak büyük bir ihanet ve suç olarak görülüyordu.

İşte bu ortamda, 1950 baharında, *Pravda* gazetesinde, dilbilim üzerine bir tartışma başlatıldı. Fakat aslında, konu, Stalin'in doğumunun 70. yıldönümü kutlandığı sırada, yani yaklaşık yarım yıl önce basılmış *SSCB Bilimler Akademisi'nden İosif Vissarionoviç Stalin'e Armağan* adlı kitapta yer alan bir makaleyle ilgiliydi. Akademi asil üyesi olan İ.İ. Meşaninov ile Prof Dr. G.P. Serdyuçenko'nun "Stalin Döneminde Dilbilim" başlıklı bu makalelerinde, Ekim Devrimi'nden sonraki yıllarda dilbilim teorisinde, en büyük ve en ünlü Sovyet dilbilimcisi Nikolay Yakovleviç Marr tarafından gerçekleştirilmiş devrim methedilmekte, Marr'ın bilime yaptığı engin katkılardan bahsedilmekteydi. Üstelik makalede iddia edildiği üzere, N.Y. Marr, dil hakkındaki yeni teorisini, "Leninci-Stalinci milli politikaların ve Yoldaş Stalin'in dâhice eserlerinin doğrudan ve güçlü etkisiyle" yaratmıştı. Makalenin yazarları, Marr'ın dil öğretisinin Marksist niteliğini vurgularken, onun dilbilim teorisinin başlıca tezlerini de açıklıyorlardı. Marr, "dil üstyapının en karmaşık ve en zengin içerikli kavramıdır, kültürel kalkınmanın kudretli manivelasıdır, sınıf savaşının emsalsiz silahıdır" diyordu. Makalenin yazarları, Marr'ın "dillerin aşamalı gelişmesi" hakkındaki teorisini çok övüyorlardı. Öte yandan, Marr'ın öne sürdüğü "dillerin çaprazlanması kuramı"nı özellikle dikkate değer buluyor ve bunun "Yoldaş Stalin'in gelişen kapitalizm devrinde ulusların oluşumu hakkındaki öğretisi"ne dayandığını belirtiyorlardı.

Pravda gazetesinde dilbilim ile ilgili tartışma ve polemik birkaç hafta devam etti ve derken, gazetenin 20 Haziran 1950 tarihli sayısında, Stalin'in "Dilbilimde Marksizm Hakkında" başlıklı makalesi yayımlandı. Makale, "dilbilim konusunda ve özellikle de dilbilimde Marksizmin yeri hususunda Stalin'den görüşünü bildirmesini rica

etmiş genç yoldaşların Stalin'e yönelttikleri sorulara" cevaplar şeklinde yazılmıştı.

Stalin, Marr'ın teorisinin köşe taşlarını oluşturan başlıca hükümlerin ("dil altyapı üzerinde üstyapıdır", "dilin sınıfsal niteliği", "dilin aşamalı gelişmesi") Marksist nitelikte olduğuna dair tezleri kesinlikle reddediyordu. Biyolojide Miçurin ve Lısenko'nun, fizyolojide Pavlov'un olduğu gibi, Sovyet dilbiliminde de Marr'ın önder bilim adamı olarak kabul edilmiş olmasına karşın, Stalin, onun teorisinin tartışılmaz bir doktrin haline getirilmesine karşı çıkıyordu. Stalin, o yıllarda şu veya bu bilim dalında resmi put haline gelmiş olanların da hatalı ve kusurlu olabileceklerini kaydediyordu:

> Bu tartışma, öncelikle, gerek merkezdeki, gerekse cumhuriyetlerdeki dilbilim kurumlarında, bilime ve bilim adamlarına pek de yakışmayan bir havanın oluştuğunu ortaya koymuştur. Sovyet dilbilim alanındaki mevcut durumu eleştirmeye yönelik en ufak bir çaba, hatta dilbilimde "yeni teori" konusunda herhangi bir kuşku veya olumsuz söz söyleme teşebbüsü, dilbilim kurumlarının yöneticileri tarafından hemen bastırılıyor ve engelleniyordu. N.Y. Marr'ın mirasına eleştirel yaklaşım ve N.Y. Marr'ın öğretisine yönelik en ufak bir eleştiri yüzünden birçok değerli dilbilimci ve araştırmacı dilbilim alanından dışlanıyor, görevden alınıyor veya daha alt görevlere veriliyordu. Dilbilimde yükselmek için başlıca ölçüt, verimli çalışma ve derinlik değil, N.Y. Marr'ın öğretisini kayıtsız şartsız kabul etmekti... Bunlar bilimin başarısı önünde engel teşkil etmektedir. Genel olarak hepimiz biliyoruz ki tartışma, görüş ayrılıkları, serbest fikir ortamı ve eleştiri özgürlüğü olmazsa bilim de olamaz. Ancak genel olarak kabul gören bu ilke, en bayağı ve aleni şekilde yok sayılmış ve ihmal edilmiştir. Adeta hiçbir hatası ve kusuru olmayan, kendilerini muhtemel her türlü eleştiriden muaf tutan, keyfi ve başına buyruk davranan kapalı bir yöneticiler grubu oluşmuştu... Eğer yoldaş Meşaninov ve diğer dilbilimcilerin dürüstlüğünden şüphe etseydim, bu tür davranışların sabotajla eşdeğer olduğunu söylerdim. Bu nasıl ve niye böyle olmuştur? Çünkü dilbilimde kurulmuş olan Arakçeyev* rejimi sorumsuzluğa imkân tanımakta ve keyfiliği teşvik etmektedir. Öncelikle bu Arakçeyev rejimini ifşa ve darmadağın ettiği için bu tartışma çok yararlı olmuştur...
>
> Düşünüyorum ki biz, dilbilim alanında N.Y. Marr'ın hatalarından ne kadar çabuk kurtulursak, dilbilimi bugün yaşanan krizden de o kadar kısa sürede kurtarabiliriz. Dilbilimde Arkaçeyev rejimini ortadan kaldırmak ve N.Y. Marr'ın hatalarından uzaklaşmak, dilbilimde Marksizmin ilkelerini uygulamak, bence Sovyet dilbilimine sağlıklı bir ortam sağlayabilmenin tek yoludur.

Stalin'in bu makalesinin ardından, yine onun Kraşennikova, Sanjeyev, Belkin, Furer ve Kolopov'un sorularına verdiği cevaplar da, aynı tartışma çerçevesinde, basında yer aldı. Bu yazılarda, Stalin, Marr'ın teorisinin eleştirisine yeni boyutlar getirdi ve "onun öğren-

* Çarlık döneminde 1818-1825 arasında devleti fiilen yöneten Kont Arakçeyev, baskı ve mezalimin simgesi olmuştu -ç.n.

cilerinin kurdukları Arakçeyev rejimi"ne tekrar yüklendi. Bununla birlikte, o, şunları da belirtiyordu:

> ... Marr'ın, az sayıda olmakla birlikte, çok tutarlı ve derin çalışmaları da vardır; o, bu araştırmalarda, söz konusu teorik iddialarını bir tarafa bırakarak, bazı dilleri dürüstçe ve itiraf etmek gerekir ki ustaca incelemiştir. Bu eserlerde birçok değerli ve yol gösterici açılım bulabiliriz.

Kholopov'un sorularına verdiği cevaplar, Stalin için, aynı zamanda, genel olarak Marksist formüllere yönelik "dogmatik" yaklaşımı bir defa daha kınamak için vesile olmuştu:

> Dogmacılar ve ezbercilerin nazarında Marksizm, onun bazı tez ve formülleri, toplumun gelişme şartlarının değişmesine rağmen hiçbir zaman değişmeyen dogmalar toplamıdır. Onlar zannediyorlar ki bu tez ve formülleri ezberleyip öğrenirseler, sağda solda, her yerde, her vesileyle bunlara atıfta bulunursalar, her sorunu çözebileceklerdir; çünkü onlar, ezberledikleri tez ve formüllerin her zaman, her ülkede, bütün sorunlar için çare olacağından emindirler. Oysa ancak Marksist teoriyi şeklen benimsemiş, fakat onun özünü idrak etmemiş, Marksizmin tez ve formüllerini sadece ezberlemiş, lakin bunların manasını anlamamış olanlar böyle düşünebilirler...
>
> Marksizm doğa ve toplumun gelişmesinin bilimidir, mazlum ve sömürülen kitlelerin devriminin ve sosyalizmin bütün ülkelerdeki zaferinin bilimidir, komünist toplum kurmanın bilimidir. Marksizm bilim olarak yerinde saymıyor, gelişiyor ve derinleşiyor. Kendi gelişim sürecinde, yeni deneyimler ve yeni bilgilerin etkisiyle Marksizm kuşkusuz zenginleşiyor; demek ki onun bazı tez ve formülleri de zamanla değişmektedir, yeni tarihi hedeflere uygun yeni formüller ve sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Marksizm, bütün çağlar ve dönemler için zorunlu ve geçerli olan, değişmez tez ve formülleri kabul etmez. Marksizm her türlü dogmacılığın düşmanıdır.

Bu cevaplar, Stalin'in tartışma sırasında yazdığı ilk makalesiyle birlikte *Dilbilim ve Marksizm* adıyla kitap halinde basıldı ve Marksist-Leninist teorinin bir parçası haline getirilerek okullarda, üniversitelerde okutulmaya başlandı ve bu konunun geçtiği her yerde, her zaman, bu kitaba göndermeler yapılması neredeyse zorunlu bir hale geldi. Ne var ki Stalin'in ölümünden bir müddet sonra, bu kitap, mizah ve hicivlere konu olmaya başladı. Birçok yazar ve aydın, kitapla alay ederek "Ne yani, ülkenin yüce önderi dilbilim teorisinden başka güncel sorun bulamamış mıydı?" diye soruyordu.

Bize göre, Stalin'in bu konuyu gündeme getirmesi bir tesadüf değildi; o sırada ülke oldukça gergin günler yaşıyordu ve Kore'de savaş başlamıştı. Belki de Stalin, dilbilim meselelerini ortaya atarak gündemi değiştirmeye ve yumuşatmaya çalışmış, Batı'nın SSCB'ye karşı açtığı sinir savaşında Sovyet yönetiminin sağduyu ve soğukkanlılığını kaybetmediğini göstermek istemişti.

Stalin'in dilbilim konularıyla ilgili konuşma ve yazıları, devletin kültür ve bilim alanındaki politikasını belirleme açısından, VKP(b) MK kararnameleri kadar önemliydi. Stalin'in söz konusu kitabını, daha önceki eleştiri kampanyaları ve kararlardan, kültür ve bilim adamlarına yönelik saldırılardan, Jdanov ve diğer Sovyet yöneticilerinin sergiledikleri tutumdan, hatta kendisinin eleştirilerinden bile farklı bir özellik taşıyordu. Şöyle ki önceki kınama ve eleştiri kampanyalarının hedefi Marksizm karşıtı ve yurtseverlikten uzak "soysuz" yaklaşımlardı, fakat şimdi, Stalin, uzun süreden beri yerli ve devrimci bir Marksist teori olarak resmen benimsenmiş, toplumsal üretim ve sınıf mücadelesiyle pratik bağlantıya sahip bir öğretiyi hedef almıştı. O, Marr'ın kuramında yer alan birtakım iddiaların yanlışlığını ispatlamasının yanı sıra, bilimde şu veya bu teorinin tekel haline gelmesinin tehlikesine de dikkat çekiyordu. Stalin ve parti yönetimi, kültür, sanat, müzik ve edebiyatta halkın zevkinden, milli köklerden uzak, biçimci eğilimlere karşı çıkıyorlardı, ancak Stalin, bilim alanında, özellikle de dilbilimde, serbest tartışma ortamının, farklı ekol ve kuramların şart olduğunu kaydediyordu. Herhangi bir teoriyi "Marksist veya devrimci" ilan ederek bilimde tekel haline getirmek, Stalin'e göre, her türlü bilimsel düşünceyi yok etmekti. Ama şu da var ki aynı Stalin, Lısenko'nun biyoloji alanındaki yöntemlerine inanmış, bu alandaki bütün araştırmaları Lısenko ekolünün tekeline emanet etmiş ve sonuçta da biyoloji bilimi zarar görmüştü.

28. Bölüm

Nükleer Kalkan

Stalin, SSCB'nin atom şantajına boyun eğmeyeceğini resmi konuşmalarında ve mesajlarında sürekli vurgulamaktaydı. 17 Eylül 1946'da, Alexander Werth ile söyleşisinde o şöyle diyordu:

> Ben atom bombasını, bazı siyaset adamlarının düşündükleri kadar ciddi bir mesele olarak görmüyorum. Atom bombaları, sinirleri zayıflamış ve gevşemiş olanları korkutmak içindir, fakat savaşın kaderini onlar belirleyemez, savaşı kazanmak için atom bombası yeterli değildir. Elbette atom bombasını sadece tek bir ülkenin kendi tekelinde tutması tehlikelidir, ancak buna karşı da en azından iki argüman mevcuttur: 1) atom bombası tekeli uzun süre devam edemez; 2) atom bombası kullanılması yasaklanacaktır.

29 Ekim 1946'da, BM Genel Asamblesi devre toplantısında yaptığı konuşmada, Molotov, hem sivil halka karşı atom bombası kullanılmasını kınıyor, hem de şunu belirtiyordu:

> Nagazaki ve Hiroşima kentlerine atom bombası atıldığını herkes bilir. Bu Japon kentlerinde oturanlar atom bombası vahşetini yaşadılar... Üstelik daha fazla nüfusa sahip olan kentlere de çok sayıda atom bombası atılması yönünde planlar yapılmaktadır.

Molotov, bu arada, bir uyarıda da bulunuyordu:

> Atom konusunda da herhangi bir ülkenin tekel olarak kalması düşünülemez. Bilimi ve onunla uğraşanları kutuya kapatamazsınız, bir odaya kilitleyemezsiniz. Bu konuda hayal kurmayı bir kenara bırakmak lazım... Bir ülkenin atom bombasına karşı diğer bir ülkenin atom bombası veya başka bir silahı pekâlâ ortaya çıkabilir ve böylece kendinden emin olan ve uzağı görmeyen bazılarının hesapları da boşa çıkabilir.

Molotov, bunları söylerken, SSCB'de uzun zamandan beri yürütülen atom çalışmalarını ima etmekteydi. Alamagordo'daki atom bombası denemesinin başarıyla sonuçlandığına dair haberi, Potsdam'da, Truman ve Churchill'in beklentilerinin aksine gayet sakince karşılayan Stalin, hem "Manhattan Projesi", hem de Sovyet nükleer fizikçilerinin inceleme ve araştırmaları hakkında sağlam bilgilere sahipti.

Daha 1930'lu yılların ortalarında, ülkedeki endüstrileşmeyle birlikte, nükleer araştırmalar yapmak üzere V.İ. Vernadskiy ve A.F. İoffe'nin yönetiminde bir altyapı ve kadro sağlanmıştı. 1937'de,

Leningrad Radyum Araştırmaları Enstitüsü'nde, Prof. Dr. İ.V. Kurçatov, A.İ. Alikhanov ve diğer fizikçilerin çalışmaları sonucunda, Avrupa'daki ilk siklotron (proton/iyon hızlandırıcısı) kurulmuştu. 1940'ta, G.N. Flerov ve K.A. Pertjak, birbirlerinden bağımsız olarak, uranyum çekirdeğinin spontane parçalanması vakasını tespit etmiş, Y.B. Khariton ve Y.B. Zeldoviç ise, nükleer sürecin aralıksız olarak, zincirleme şekilde devam etmesi için gereken şartları belirlemişlerdi. Akademi asil üyeleri A.Y. Fersman, V.G. Khlopin ve V.İ. Vernadskiy de, SSCB Bilimler Akademisi Prezidyumu'na, uranyum enerjisinden yararlanmaya dönük bir proje önermişlerdi.

Ama yine de bu çalışmalar, Batılıların çok daha ileri aşamadaki nükleer araştırmalarını arkadan takip ediyordu. Nazilerden kaçan birçok fizikçinin de katkılarıyla ABD'de oldukça başarılı bir nükleer araştırma merkezi kurulmuştu. E. Fermi ve Leó Szilárd, A. Einstein'ı ikna etmişler ve ünlü fizikçi de F.D. Roosevelt'e bir mektup yazarak, ona atom silahı geliştirme imkânları hakkında bilgi vermiş, Almanya'nın bunu başarabileceği konusundaki endişelerini belirtmiş ve ABD hükümetinin, ülkedeki bilim adamlarına böyle bir silah geliştirmeleri için destek vermesini istemişti. Mart 1940'ta, Amerikan yönetimi, bir atom bombası geliştirme amaçlı "Manhattan Projesi"nin finansmanını üstlenmişti.

Sudoplatov'un yazdığına göre, Amerikalıların eski Beyaz Rus göçmenlerden oluşan Rusya göçmen hükümetini tanımamaları için faaliyetler yürütmek üzere Stalin'in 1941'de ABD'ye gönderdiği istihbarat grubu, burada atom bombası üretmek üzere yapılan çalışmalar hakkında da bilgi edinmişti. Ayrıca Britanya'daki Sovyet istihbaratçıları da bu konuda değerli bilgiler iletmişlerdi. Beria, bütün bunları Stalin'e rapor etmişti. Yanı sıra Mayıs 1942'de, G.N. Flerov da, Stalin'e, Almanların da atom bombası yapacak altyapı ve imkânlara sahip olduğunu bildirmişti. Stalin, konuyu uzmanlar ve bilim adamlarıyla görüştükten sonra bir karar verilmesini istemişti. Bunun için, ayrı ayrı birkaç fizikçinin görüşüne başvurulmuştu. 11 Şubat 1943'te, Stalin, atom enerjisinin askeri amaçlarla kullanılmasına dönük çalışmalar başlatılması hakkındaki hükümet kararını imzalamış ve bu konuda Molotov'a gerekli yetkiler verilmişti. Nisan 1943'te, SSCB Bilimler Akademisi bünyesinde, Kurçatov'un yönetiminde, 2 Nolu Atom Araştırmaları Laboratuvarı kurulmuştu. Aralık 1943'te ise, Kurçatov, Stalin'in onayı ile Bilimler Akademisi asil üyesi seçilmişti.

Kurçatov, Eylül 1944'te, Beria'ya, 2. Nolu Laboratuvar'daki altyapı eksiklikleri ve organizasyon yetersizliğinden bahseden bir mektup gönderdi ve Molotov'un gereken desteği vermediğini bildirdi.

Kendisine ulaşan mektubu ciddiye alan Stalin, 1945 başlarında bu konuda birkaç karar imzaladı. Devlet Savunma Komitesi'nin 7357 sayılı gizli talimatında, Leningrad Fizik ve Matematik Araştırmaları Enstitüsü'nde yapımına başlanan Siklotron Laboratuvarı'nın inşaatının 1 Ocak 1946'ya kadar tamamlanması isteniyordu. Bu konuda temel görev A. İoffe'yle A. Alikhanov'a düşmüştü. 27 Ocak 1945'te, Stalin, Devlet Savunma Komitesi'nin 7408 Sayılı Karar'ını imzaladı ve karar uyarınca, Bulgaristan'da uranyum cevheri arama ve üretme çalışmaları başlatıldı. İlk Sovyet reaktöründe kullanılacak zenginleştirilmiş uranyumu elde etmek için buradaki cevherden yararlanılmıştır. 21 Şubat 1945'te, Stalin, Devlet Savunma Komitesi'nin "Atom Çekirdeği Fiziği Alanında Uzmanlar Yetiştirilmesi Hakkında" başlıklı kararını imzaladı. 2 Nolu Laboratuvar ve diğer merkezler için kısa sürede uzman sağlanması gerekiyordu.

Bu arada Sovyet istihbaratı, ABD'deki atom çalışmaları hakkında gayet güvenilir bilgiler elde ediyordu ve Sudoplatov'un yazdığına göre, ilk atom bombasının yapısı ile ilgili malumat, Ocak 1945'te artık ilgili Sovyet uzmanlarına da ulaşmıştı. Amerikalıların 2-3 ay içinde ilk bomba denemesini yapabileceklerine dair bilgiler ve diğer işaretler, ABD'nin bir yıl içinde atom bombasını kullanılabilir bir silah olarak hazır hale getireceğini gösteriyordu. Atom bombasının düzeneği ve uranyum izotoplarını parçalama yöntemleri hakkındaki kesin ve sağlam istihbarat bilgileri Kurçatov'a iletildi. Kısa bir süre sonra da, Kurçatov, atom bombasıyla ilgili çalışmaların durumu hakkında bir rapor sundu. Yani Potsdam'da, Truman atom bombası hakkında bilgi verdiği zaman, Stalin, konuyu zaten biliyordu. Alamogordo'da ilk atom bombası denemesi yapıldıktan ve Hiroşima ile Nagazaki'ye atom bombaları atıldıktan sonra, Stalin, nükleer çalışmaların hızlandırılmasını istedi. Stalin'in 20 Ağustos 1945'te imzaladığı bir kararla, atom sanayisi kurulması için bir Özel Genel Müdürlük oluşturuldu ve L.P. Beria'nın başkan olarak atandığı bu kuruma, Politbüro aday üyeleri G.M. Malenkov ve N.A. Voznesenskiy, bakanlar B.L. Vannikov, A.P. Zavenyagin, M.G Pervukhin, fizikçiler A.F. İoffe, P.L. Kapitsa ve İ.V. Kurçatov da dâhil edildi.

Babam da Bannikov'un yardımcılarından biri olarak bu projede görev almıştı ve onun anlattığına göre, kurumda çok gergin ve yoğun bir çalışma sistemi vardı, izinler kaldırılmıştı, çalışmalar olağanüstü şartlarda, askeri bir disiplin havasında yürütülüyordu. Ayrıca Beria ve Voznesenskiy'in kaba azarlama ve paylamaları nedeniyle, gerilimli ve sinirli bir ortam da söz konusuydu. Ama babamın da itiraf ettiği üzere, Beria'nın gaddarlığı, bazen birtakım bürokratik

engellerin kolayca aşılmasını ve sanki çözülemezmiş gibi görünen sorunların çözülmesini de sağlıyordu. Kurum içinde, Politbüro aday üyeleri, halk komiserleri ve hatta fizikçiler arasında gerginlikler yaşanıyor, ihtilaflar çıkıyordu. Çok yaşlı olan İoffe, sonunda bu kurumdaki görevinden ayrılmıştı. Söz konusu kurumdaki sinirli ve stresli ortama Sudoplatov da işaret etmektedir:

> Devlet düzeyinde kararlar alınmasında hükümet üyeleri arasındaki kişisel ilişkilerin ve onların kibrinin ne kadar önemli olduğunu ilk defa Özel Genel Müdürlük toplantılarında anladım. Halk Komiserleri ve diğer görevliler, ne olursa olsun kendi pozisyonlarını ve mevkilerini korumaya çalışıyorlardı. Sıkça tartışma ve tatsız kavgalar meydana geliyordu... Özel Genel Müdürlük toplantılarında Kapitsa ile Kurçatov arasında yaşanan rekabet ve anlaşmazlık giderek tırmanıyordu. Kapitsa, atom projesinde istediği gibi davranan bir lider olmak istiyordu... Üstelik Beria, onun ve Kurçatov'un farklı seçenekler önermelerini ve bunları laboratuvarlarda paralel şekilde ve birbirlerinden bağımsız olarak denemelerini istiyordu. Buna kesinlikle itiraz eden Kapitsa, 1945 sonlarında Stalin'e birkaç mektup yazmış, mektuplarının birinde de şu ifadeleri kullanmıştı: "... Yoldaş Beria, Malenkov ve Voznesenskiy, kurum çalışmalarında insanüstü varlıklar gibi davranıyorlar. Özellikle de yoldaş Beria çekilmezdir... Mesele şu ki orkestra şefinin görevi sadece sopasını sağa sola sallamak değildir, onun partisyonu da anlaması gerekir. Beria'nın zaafı da işte budur. Bazı üyeler, atom sorununu çözmek için bizden farklı yöntemler uygulamamızı istiyorlar. Yoldaş Vannikov ve Teknik Kurul'daki diğer yoldaşlar, bana, hani bir fıkradaki, doktorlara inanmayıp nasıl olsa birinin işe yarayacağını düşünerek Yesentuki maden sularının bütün türlerini peş peşe içen yurttaşı hatırlatıyorlar... Tek çare ve yol, başkumandan misali tek bir kişinin kararları doğrultusunda ve daha dar bir askeri kurul çerçevesinde çalışmaktır."

Kapitsa, bu tür sert eleştirilerde bulunurken belki de bazı hususları abartıyordu, ancak o, asıl olarak, çalışmalara yönelik farklı fikir ve tekliflerin boşa zaman harcamak olduğunu düşünüyor ve kendisinin doğru bildiği görüş doğrultusunda faaliyet yürütülmesini istiyordu. Mektubunda hangi başkumandandan bahsettiğini yazmasa da, onun 1940'lı yıllarda, sıvı oksijen programının uygulanmasında oynadığı rolü düşünürsek, herhalde kendini kastediyordu. Kapitsa, teklifleri kabul edilmezse, kurumdaki görevinden alınmasını da rica ediyordu. Nisan 1946'da Kapitsa'nın mektuplarına bir cevap yazan Stalin, güveninden dolayı ona teşekkürlerini sundu ve onun ibret verici ve derin tespitleri olduğunu vurgulayarak kendisiyle bizzat görüşmek istediğini bildirdi.

Ne var ki bu buluşma gerçekleşmeyecekti. Bilindiği üzere, Stalin, bilim alanında rekabetten ve farklı görüşlerden yanaydı, araştırmalarda çoğulculuğu savunuyordu. Dolayısıyla Kapitsa'nın bu alandaki dediğim dedik tavrı, onun hoşuna gitmiyordu. 30 Nisan

1946'da hizmetlerinden dolayı kendisine Sosyalist Emek Kahramanı unvanı verilse de, Kapitsa, aynı yılın Ağustosunda özel kurumda üstlendiği görevinden alındı. Kapista, Ağustos 1946'da, Fizik Bilimi Araştırma Enstitüsü Başkanlığı görevinden de azledildi. İlgili kararda belirtildiği üzere, Kapitsa, "yabancıların örnek uygulamalarını ve Sovyet bilim adamlarının önerilerini göz ardı ederek sadece kendi belirlediği yöntemlerle yaptığı deneylerle uğraşıyordu."

Daha evvel, 25 Ocak 1946'da, Stalin, Kurçatov'la bir araya gelmişti ve ünlü fizikçi bu görüşmeyi güncesine not etmiştir:

> Sohbetimiz akşam 7.30 ile 8.30 arasında, yaklaşık bir saat kadar sürmüştü. Stalin'le birlikte Molotov, Beria... Yoldaşlar da oradaydılar. Yoldaş Stalin, ülkemizde bilimin gelişmesine dair ümitlerini ifade ederken, Rusya'ya karşı beslediği derin sevgisini ve V.İ. Lenin'e olan bağlılığını da açıkça dile getiriyordu... Stalin, ufak işlerle uğraşmaya değmeyeceğini, Rusvari geniş çaplı, büyük hedefler koyarak çalışmak gerektiğini söyledi. Daha ucuz yollar ve yöntemler aramak gerekmediğini, hız ve zamanın önemli olduğunu, kaba da olsa sonuç beklendiğini belirtti. Onun başlıca zorluklardan haberdar olduğu belliydi, birincil hammaddenin üretilmesi gerçekten zordu... Stalin, verimliliğin başta pek önem taşımadığını, onun daha sonra da sağlanabileceğini kaydediyordu; temel hedef ilk sonuca ulaşmaktı. O, benden genel bir durum raporu ve ihtiyaçlar listesi istedi, ayrıca hangi fizikçi ve uzmanların çalışmalara katılmasını istediğimi sordu. İoffe, Alikhanov, Kapitsa ve Vavilov hakkında bilgi aldı, "Kapitsa'nın hedef doğrultusundaki çalışmaları"nı sordu... Yoldaş Stalin, projede çalışan uzman ve bilim adamlarının sosyal ve maddi şartlarının iyileştirilmesi meselesine çok ilgi gösteriyordu. Ayrıca çalışmalar karşılığında verilecek ikramiyeler ve ödüllerden de bahsetti. O, ülkemizde bilim adamlarının mütevazı olduklarını, kötü koşullarda yaşadıklarının farkında olmadıklarını söyledi, ancak ülke çok zarar görmüş de olsa, birkaç bin kişiye lüks şartlar sağlanabileceğini de kaydederek onların sayfiyelerinin ve arabalarının olabileceğini belirtti.

Sovyet döneminin ardından, istihbaratçılarımızın atom çalışmalarıyla ilgili sırları öğrenmek için ABD'de yürüttükleri faaliyetler hakkında çok sayıda kaynak ve literatür yayımlanmıştır ve sanki ortada gizli bir husus kalmamış gibidir. Dahası sanki Sovyet uzmanlarına, sadece, istihbaratçılarımızın sağladıkları hazır şema ve tasarımlara dayanarak atom bombasını monte etmek kalmıştır. Elbette ki istihbaratımız çok değerli gizli bilgi ve veriler sağlamıştı, ayrıca yabancı ülkelerdeki dostlarımızın desteklerini de unutamayız. Ancak SSCB'de atom bombasının yapılması işi, sadece atom bombasının yapı ve mekanizmasının sırlarını öğrenmekle sınırlı değildi, aksine en önemli mesele uygun bir altyapı sağlamaktı; yeni bir sanayi dalı kurmak, yüzlerce işletme, yan işletme ve tesis, teknoloji, yeni malzemeler, cihazlar ve düzenekler, uzmanlar, mühendisler ve teknisyenler gerekiyordu. Günümüzde de, en son teknolojiye daya-

nan herhangi bir cihazın pek fazla sırrı yoktur, ama onun seri üretimini sağlamak kolay değildir. ABD'deki atom çalışmalarına dair bütün gerekli bilgiler, bütün sırlar bilinse bile (ki öyle değildi) bu yeterli olmazdı, çünkü atom bombasını yapmak başlı başına yeni ve oldukça farklı bir endüstri gerektiriyordu; üstelik bu işin, ABD gibi gelmiş bir ülkede değil, SSCB gibi savaşın harabeye çevirdiği bir ülkede başarılması söz konusuydu.

Sovyet fizikçilerinin olanaklarını, teknik altyapı ve endüstriyel destek potansiyelini analiz eden bazı Amerikalı araştırmacılar, 1948'de, *Look* dergisinde, "Rusya'nın Ne Zaman Atom Bombası Olacak" başlıklı bir makale yazmışlardı. Bu yazıya göre, SSCB, en erken ancak 1954'te atom bombasına yetecek kadar plütonyum elde edebilirdi. Oysa Sovyet bilim adamlarının, mühendislerinin, teknisyenlerinin ve işçilerinin fedakârca çalışmaları sonucunda, bu süre epeyce kısa oldu ve ilk Sovyet atom bombası, 26 Ağustos 1949'da, Semipalatinsk (şimdiki Astana) poligonunda, RDS-1 (Stalin Jet Motoru) adı altında test edildi. Başta Y.B. Khariton olmak üzere bir fizikçiler grubu, testlerden önce Kremlin'de Stalin'i ziyaret ederek, uranyum yükünü ona maket halinde göstermişlerdi.

İlk atom bombası imal edilirken istihbaratçılarımız ve ideolojik dostlarımız sayesinde ABD araştırma merkezlerinden elde edilmiş sırlar kullanılsa da, ülkemiz, asıl gereken altyapıyı sağlayarak atom bombası sahibi bir devlet olmuştu. Bu çok önemli bir global faktördü ve dünyada güçler dengesi artık farklılaşmıştı. Sovyet fizikçileri, nükleer araştırmalar alanında kısa sürede Amerikalı meslektaşlarını geride bıraktılar ve bu sayede SSCB, hidrojen bombasını Amerikalılardan önce üretti. Amerika'da ilk termonükleer bomba 1952'de yapıldı, ama onlar uzun süre bunu uçağa yerleştirme mekanizmasını bulamadılar. Sovyet bilim adamları bu konuda Amerikalılardan daha önce çözüm ürettiler ve taşınabilir hidrojen bombası elde ettiler.

Bu arada ülkemizde jet uçakları sanayisi de kuruluyordu; bu uçaklar artık düşmanın hava üstünlüğünü ortadan kaldırıyor, ayrıca atom bombasını düşman arazisine ulaştırma imkânı sağlıyordu. Ünlü uçak tasarımcısı A.S. Yakovlev şöyle yazmaktadır:

> 2 Nisan 1946'da bizi Uçak Sanayisi Bakanı Mikhail Vasilyeviç Khruniçev'le birlikte uçak sanayisinin geleceğine ilişkin konuların ele alınacağı toplantıya çağırmışlardı. Stalin de oradaydı. Toplantıda, temel olarak, jet motorları üretiminin artırılması ve bunun için gerekli tesislerin kurulması konuları görüşüldü. Önümüzdeki beş altı yıl için, Sovyet jet uçaklarını geliştirme ve üretimini artırma planı onaylandı. Stalin, aynı zamanda, birkaç uçak tasarım bürosu açılmasını da önermişti; bunların her biri kendi uçak modeli üzerinde çalışacaktı. Bu durumdan dolayı, doğal ola-

rak, atom bombasıyla ilgili çalışmalarda olduğu gibi, tasarımcılar kendi uçaklarının tercih edilmesi için birbirleriyle rekabete girmişlerdi ve kulislerden entrika eksik olmuyordu.

Kardeşi de bir uçak tasarımcısı olan A.İ. Mikoyan, anılarında, tasarımcı Yakovlev'den şikâyet etmektedir:

> Yakovlev bir yolunu bulup Kuznetsov'la (Parti MK Sekreteri) buluşmayı becermiş ve kardeşim Artyom Mikoyan'a karşı, güya onun kendi tasarımı olan avcı uçaklarını onaylatmak için benim yüksek konumumu kullandığına dair uyduruk suçlamalar yöneltmişti.

Ancak Stalin bu tür gizli oyun ve entrikalardan uzak durmuş, ilk Sovyet jet avcı uçakları Mig-9 ve Yak-15'in tasarımcıları olan Artyom Mikoyan ile Yakovlev'i makamına davet ederek onlara şöyle demişti:

> Eğer yetiştirebilirseniz, uçaklarınızı Tuşino resmigeçidinde görmek istiyoruz, bizim için iki uçak da değerlidir.

Ağustos 1946'da, Hava Kuvvetleri Günü'nde, bu iki tasarımcının ilk deneme örnekleri, Tuşino hava meydanında Sovyet yönetiminin önünde görücüye çıktılar. Kısa süre sonra da bu uçakların seri imalatına başlandı ve 1 Mayıs 1947'de, Moskovalılar, Kızıl Meydan'da, jet avcı uçaklarının gösteri uçuşlarını izlediler.

Amerikalı araştırmacı R. Stockwell, *Sovyet Hava Kuvvetleri* adlı eserinde şöyle yazmaktadır:

> Ruslar, 1947'de Hava Kuvvetlerinin hizmetine verilmelerinden itibaren, kendi jet uçaklarıyla gösteriler yapıyorlardı. Batılı askeri temsilciler bu uçakları Moskova'da Hava Kuvvetleri Günü'nde ve Doğu Almanya'da, Polonya'da ve diğer yerlerde görmüşlerdi... Rusların Mig-15 uçaklarının seri imalatına geçmeleri, akıl almaz derecede kısa bir sürede gerçekleşmişti... 1949 sonunda Doğu Almanya'da çok sayıda Mig-15 avcı uçağı bulunmaktaydı.

Böylece Nisan 1946'da, Stalin'in de katıldığı toplantıda kabul edilen ve ülkede jet uçakları sanayisi kurulmasını öngören program başarıyla yerine getirilmiş oluyordu. Bu arada ülkemizde uzun menzilli füze projeleri de geliştiriliyordu. Stalin'in kendisi SSCB'nin uzay araştırmalarındaki başarılarını ve uzay uçuşlarını göremese de, ülkemizdeki havacılık, balistik füze ve uzay teknolojilerinin altyapısı bizzat onun zamanında oluşturulmaya başlanmıştı.

Ancak şu da var ki Stalin döneminde, bir yandan bu muhteşem başarılar elde edilirken, halk hâlâ sefalet ve yokluk içinde yaşıyordu. Stalin'in 9 Şubat 1946'da savaşın yaralarını sarmak ve halkın maddi refahını yükseltmek için azami gayretin sarf edileceğini söylemesine karşın, emperyalist ülkelerin başlattığı "Soğuk Savaş" yüzünden, öncelik, savunma ve silah sanayisine verilmişti. Dev

askeri harcamalar nedeniyle ekonomide ilerleme sağlamak zorlaşmıştı, konut meselesi ve tarım sorunları başta olmak üzere birçok sosyoekonomik problem çözülemiyordu. SSCB, Batı devletleri karşısında kendisini savunmak üzere her türlü önlemi almak zorunda kaldığından, bütün imkânlarını, işgücünün ve maddi servetlerinin büyük kısmını savunma için kullanıyordu; süper güçlerle rekabet edebilmek için buna mecburdu. Bu savunma harcamaları uzun süre Sovyet ekonomisi için ağır bir yük olmaya devam etmiştir.

Öte yandan SSCB'nin atom bombasına sahip olması, jet uçakları ve füze sanayisi kurması, Batı devletleri için başlıca caydırıcı faktör olmuştur. SSCB'nin atom silahı üretmesiyle birlikte dünya tarihinde nükleer çağ başlamış ve teknolojinin globalleşmesi süreci hızlanmıştı ve nükleer teknolojilerin, füze ve uzay sanayisinin yaygınlaşması artık global anlamda savaş kazanma şansını ortadan kaldırmıştı.

SSCB'de modern hava savunma sistemleri kurulduktan, uzun menzilli bombardıman uçakları üretildikten ve Sovyet nükleer kalkanı oluşturulduktan sonra, ABD ve müttefikleri, artık uluslararası alanda savaş tehditlerinden vazgeçerek silahlanma yarışını başlatmış, çok büyük savunma harcamalarına zorlayarak ülkemizin ekonomisini yıpratma yolunu seçmişti.

İki sistem arasındaki rekabet ve silahlanma yarışı Stalin zamanında başlamıştı ve o, ülkenin Batı güçleri karşısında geri adım atmaması ve dik durabilmesi için bütün imkânları seferber etmişti.

29. Bölüm

"Soğuk Savaş"ın Kore Sayfası

1950'li yıllarda Pentagon'un SSCB'ye karşı hazırladığı askeri stratejik planlar, 1949'da kurulmuş NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) sistemi kapsamına giriyordu ve dolayısıyla bunlarda, Batılı müttefiklerle ortak hareket ve dayanışma öngörülmekteydi. Bununla birlikte, Batı, zamanla Hindistan, Mısır, Irak, Suriye gibi ülkelerin ve başka tarafsız devletlerin de SSCB'ye karşı ittifak içinde yer almalarını planlıyordu. Ancak savaş sonrası dönemde, sömürgecilik sistemi büyük bir hızla çözülmeye, halkların özgürlük ve milli bağımsızlık hareketleri giderek daha da genişlemeye başlamıştı. Bu şartlarda, SSCB de, dünyada söz sahibi olan bir ülke olarak, kriz noktalarında olup bitenlere seyirci kalamazdı ve dış politikada aktif roller üstlenmek zorundaydı. Stalin, Asya ve Afrika ülkelerinin dünya politikasında gittikçe daha önemli roller üstleneceklerini önceden kestirmişti. NATO kurulduktan sonra, o, dış politikada farklı yollar arayışına girmişti ve Batı ile gerginlik yaşayan ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çalışıyordu.

Örneğin, Hindistan'da yaşanan açlık felaketini duyunca, Stalin, bu ülkenin Moskova'daki büyükelçisi Radkhakrişnan ile bir araya gelmiş ve buğday teslimatı konusunu görüşmüştü. A.İ. Mikoyan şöyle yazmaktadır:

> Stalin, konuyu önceden Politbüro'da gündeme getirmeksizin, Hindistan'a en kısa sürede 10 bin ton buğday gönderileceğini bildirmişti ve bunun karşılığında, belirli süre içinde bir miktar para alınacaktı. Stalin, bana, söz konusu buğdayı çok kısa sürede Hindistan'a sevk etmek gerektiğini söyledi; çünkü buğdayı oraya kapitalist ülkelerden daha önce ulaştırmalıydık. Böylece Hindistan'da ülkemize yönelik sempati ve ilgi artacaktı. Oysa beni asıl endişelendiren konu, Hindistan'ın buğday için ödeme yapamayacak kadar fakir olmasıydı. Stalin ise buğday sevkiyatının bir an önce başlatılmasında ısrar ediyor, maddi açıdan kaybımız olsa da, siyasi anlamda kazandıklarımızın bunu telafi edeceğini belirtiyordu. Böylece iki hafta veya belki de daha kısa bir süre içinde, Hindistan kıyılarına ilk buğday dolu Sovyet gemileri yanaşmıştı. Doğrudur, buğday öyle pek fazla sayılmazdı, ancak SSCB açlık çeken ülkeye derhal buğday gönderdiği için, bu jest Hindistan kamuoyunda ve basınında büyük yankılara neden oldu ve ülkemize olan rağbeti artırdı. Şu da var ki buğdayın fiyatı ve ihracat şartları konusu sonradan herhangi bir soruna yol açmadı ve Hint hükümeti normal bir tutar ödedi.

Bağımsızlığına ancak 1947'de kavuşabilmiş olan Hindistan'la iyi ilişkiler kurmaya çalışan Stalin, Asya ve Afrika'nın diğer ülkeleriyle de yakınlaşma ve işbirliği taraftarıydı. Hatta SSCB, Arjantin'le bile yakın ilişkiler kurmaya çalışıyordu, çünkü o dönemde iktidarda bulunan Juan Peron Amerika ile ilişkilerinde sorunlar yaşıyordu. Mikoyan, anılarında, bu konuda şunları yazmaktadır:

> Stalin, Peron hakkında söylenen ve yazılanları, danışmanlar arasındaki görüşmeleri tahlil ederek bu hareketin kuvvetli ve zayıf taraflarını öğrenmişti, ayrıca Peron ve partisinin bağımsız duruşuna da değer veriyordu. Bu nedenle, o, Arjantin Büyükelçisi'ni kabul ederek onunla ülke sorunlarını görüşmüş, ona sorular sormuş ve büyükelçinin cevaplarını dikkatle dinlemişti. Büyükelçi Stalin'den çok etkilenmişti, ayrıca Stalin de onu beğenmiş ve onun çok zeki biri olduğunu kaydetmişti. Ardından Stalin, Arjantin'e 100 Milyon dolar tutarında kredi vaat etmişti ki sosyalist sistem dışındaki bir ülke için bu çok büyük bir rakamdı.

Bunu takiben Arjantin'e, 10 yıl süreli kredi anlaşması çerçevesinde, Sovyet sanayi malları teslimatı başlamıştı, aynı zamanda Arjantin de ülkemize deri, yün ve benzer ürünler ihraç ediyordu. Bu yüzdendir ki Stalin, SSCB'nin Latin Amerika ile ilişkilerini başlatan lider sayılabilir.

Savaş sonrası dönemde, Çin'de devrimin zaferinden sonra, bu ülkeyle kardeşlik ilişkileri kurulmuştu. SSCB dış politikasında o yıllarda Çin'in önemi büyüktü ve Mao'nun yönetimindeki Çin KP uzun zamandan beri ülkemizin desteklerinden yararlanmaktaydı. Kızıl Ordu'nun Kwantung Ordusu'nu bozguna uğratarak Mançurya'ya girmesiyle, Çin devrim hareketi burada yeni bir üs kazanmış, SSCB'den silah ve yardım almıştı. A.İ. Mikoyan'ın Şubat 1949'da Mao'nun gerilla karargâhına yaptığı ziyaretin ardından bu yardımlar daha da arttı. Mikoyan, hatıralarında belirttiği üzere, Çin'den döndükten hemen sonra, Politbüro'ya rapor vermek üzere Kremlin'e çağrılmıştı:

> Görünüşe bakılırsa, Stalin, benim Çin ziyaretimin sonuçlarından memnundu. Ben ziyaret sırasında gördüklerimi, Çin'deki genel durumu, kişisel izlenimlerimi anlattım, sorulara cevap verdim. Çin ile müttefik olmamızın önünde herhangi bir ciddi engel yoktu.

Kısa süre sonra, Mao, Stalin'in 70. doğum yılı kutlamalarına katılmak üzere Moskova'yı ziyaret etti. O sırada artık Çin Halk Cumhuriyeti ilan edilmişti. 21 Aralık 1949'da, Stalin'in doğum yıldönümüyle ilgili toplantıda bir konuşma yapan Mao şöyle diyordu:

> Yoldaş Stalin, bütün dünya halklarının öğretmeni ve dostudur, Çin halkının öğretmeni ve dostudur. Marksizm-Leninizm teorisini o geliştirmiştir ve uluslararası komünist hareketlere en büyük katkıyı sağlayan

da odur. Çin halkı, zalimlere karşı zorlu mücadelesinde, her zaman Yoldaş Stalin'in dostluğunu derinden hissetmiştir ve hissetmektedir.

Mao'nun Moskova ziyareti sırasında ikili görüşmeler başladı ve nerdeyse iki ay sürdü. Bu görüşmelerde, Stalin ve Sovyet yönetimi, Çin ile ilişkileri uzun vadeli olarak ele alıyorlardı ve iki ülke arasındaki güven tamdı, siyasi ve askeri konularda hiçbir sorun yaşanmamıştı. 14 Şubat 1950'de, Stalin ve Mao'nun da katıldıkları bir törenle, SSCB ile Çin arasında 30 yıl süreli Dostluk, Müttefiklik ve Yardımlaşma Antlaşması imzalandı. Aynı zamanda Çin'deki Çançun Demiryolu, Port-Artur ve Dalniy deniz üslerinin Çin Halk Cumhuriyeti'ne devredilmesini, Çin'e uzun vadeli kredi kapsamında 300 Milyon dolar tutarında Sovyet sanayi malları ve demiryolu donanımı teslimatını öngören sözleşmeler de imzalandı. Anlaşma ve sözleşmeler çerçevesinde, Çin'e, binlerce Sovyet uzmanı ve danışmanı gönderildi; bu büyük nüfuslu, ancak fakir ülkenin ekonomisinde kalkınma sağlamak için Sovyet devletinin deneyimleri dikkate alınıyordu. Sovyet propagandasında Çin ile dostluk ilişkileri daima ön planda tutuluyordu; sosyalist kampta 800 milyonluk bir nüfustan bahsediliyordu ki bu, dünya toplam nüfusunun üçte biri demekti. Sovyet radyolarında Vano Muradeli'nin "Moskova-Pekin" şarkısı seslendiriliyordu. Şarkının sözlerine göre, Rus ile Çinli ebediyen kardeştiler ve bu dostluğu kuranlar yüce önderler Stalin ve Mao'ydu.

Çin'le yapılan anlaşmada Japonya'dan gelebilecek yeni tehlikeler de göz önünde tutulmuştu; ancak bu askeri ittifak, NATO için de önemli bir caydırıcı etkendi. Bununla birlikte, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması, sadece SSCB'nin değil, "barış ve sosyalizm kampı"nın sınırlarını da güvence altına almayı gerektiriyordu.

O sırada Uzakdoğu'daki en gergin nokta ve kriz kaynağı, 1945'te 38. paralel boyunca Sovyet ve Amerikan işgal bölgeleri olarak ikiye bölünmüş olan Kore Yarımadası'ydı. Mayıs 1948'de, ülkenin güneyinde, başkenti Seul olmak üzere Kore Cumhuriyeti kurulduktan sonra, yine aynı yılın Ağustos ayında, başkenti Pyongyang olan Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmuştu ve bu iki devlet arasında çok derin ihtilaflar vardı. Kuzey Kore hükümeti, kendisinin, yarımadanın sadece kuzeyinde değil, güneyinde oturan halkın da oylarıyla seçildiğini iddia ediyordu ve buna göre, güya iktidar ve Amerikan kuvvetlerinin varlığına rağmen seçmenlerin dörtte üçü, illegal şekilde, Pyongyang'da toplanan Halk Meclisi'ne oy vermişti. Kim İl-sung ve Kuzey Kore'nin diğer yöneticileri, Amerikan askeri birliklerinin en kısa sürede yarımadayı terk etmesini ve güneyin, meşru Pyongyang hükümetinin kontrolüne geçmesini talep

ediyorlardı. Fakat Kore Cumhuriyeti Devlet Başkanı Yi Seung-man devamlı şekilde Güney Kore'nin "serbest" bırakılmasını istiyordu. İlginçtir ki SSCB, Kuzey Kore ile yardımlaşma antlaşması imzalamamış, sadece bir Ekonomik ve Kültürel İşbirliği Anlaşması yapmıştı.

Kim İl-sung ile Mart 1949'da, Moskova'da yaptığı görüşmelerden sonra, Stalin, Kore Yarımadası'ndaki durumun çok tehlikeli olduğunu anlamıştı ve Kuzey Kore'ye yönelik, SSCB için sorun yaratacak, doğrudan askeri yardım taahhütlerinin altına girmek istemiyordu. Tarihçiler S. Semanov ve V. Kardaşov, *Stalin* adlı araştırmalarında, GeneralŞtıkov'un notlarına yer vermişlerdir ve bunlara göre, Stalin'in, SSCB'nin Kuzey Kore Büyükelçisi ile birlikte, Kim İl-sung'la yaptığı görüşmeler sırasında edindiği izlenim ve aldığı bilgiler pek olumlu sayılmazdı. Notların şu kısmı dikkat çekmektedir:

> Stalin: Güney Kore'de ne kadar Amerikan askeri var?
>
> Kim İl-sung: Yaklaşık 20 bin.
>
>Ştıkov (düzeltiyor): Yaklaşık 15-20 bin kişi.
>
> Stalin: Güneyde Kore milli ordusu var mı?
>
> Kim İl-sung: Yaklaşık 60 bin askere sahip bir ordu var.
>
> Stalin (şakayla): Siz onlardan korkuyor musunuz?
>
> Kim İl-sung: Hayır korkmuyoruz, ancak deniz kuvvetleri için araç istiyoruz.
>
> Stalin: Bütün askeri konularda yardım vereceğiz. Kore'nin askeri uçakları olmalıdır... Peki Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti ajanları Güney Kore ordusuna sızabiliyorlar mı?
>
> Kim İl-sung: Adamlarımız oraya sızıyorlar, ancak şimdilik kendilerini belli etmiyorlar.
>
> Stalin: Çok iyi, ortalıkta gözükmemeleri çok isabetli olmuş. Şimdi sırası değil. Ancak galiba güneyliler de kendi adamlarını kuzeye gönderiyorlar ve bu yüzden tedbirli ve uyanık olmak gerekir.

Moskova görüşmelerinde varılan mutabakata göre Kuzey Kore'ye Sovyet silahları ve donanımı gönderildi, oysa oradaki Sovyet askeri birlikleri artık yarımadadan tahliye edilmişti. Sovyet yönetimi, Kore'de girilecek bir savaşa hazır ve istekli değildi. 38. paralelde silahlı çatışmalar başlayınca, Stalin, SSCB BüyükelçisiŞtıkov'a gönderdiği telgrafta şunu belirtiyordu:

> Sizin, merkezin izni olmaksızın, Kuzey Kore hükümetine, Güney Korelilere karşı harekât başlatmayı tavsiye etmeniz yasaklanmıştı... Açıklama yapmak zorundasınız.

Görünen o ki Moskova'da Stalin ile Mao arasında yapılan görüşmelerde Kore Yarımadası'ndaki gerginlik de ele alınmıştı, çünkü Çin ve SSCB'nin sınırları söz konusuydu. Muhtemeldir ki Stalin

ve Mao, Güney Kore topraklarından sadece Kuzey Kore'ye değil, aynı zamanda Çin'in Mançurya eyaletindeki önemli sanayi tesislerine ve başkent Pekin'e de hava saldırıları yapılabileceği riskini görüşmüşlerdi. Oradan Port-Artur ve Dalniy üslerini, Vladivostok ve Nakhodka kentlerini bombalamak kolaydı. Ayrıca Güney Kore'deki Amerika yanlısı rejim ortadan kaldırılsaydı, Amerika'nın kontrolündeki Japonya'ya karşı çok önemli bir stratejik öneme sahip bu yarımada, tamamen sosyalist kampın kontrolüne geçecekti. Bütün bu hususlar bir şekilde dikkate alınmış olacak ki Çin ve SSCB, Kore Savaşı'nda taraf tutmaktan çekinmemişlerdi. Bize göre, ABD, Nisan 1950'de, bu konuda eskisi kadar cesur davranamamıştı, çünkü Sovyet savunma sisteminin başarıları ve atom silahını edinmesi, Amerikalıları caydırmıştı ve Çin ile SSCB, Kore'de daha atak davranabilmişlerdi. İlkin Kuzey Kore yönetiminin yarımadayı savaş yoluyla kontrol altına alma planına soğuk bakan Stalin, şimdi Amerikalıların sınırlı, lokal bir savaşta nasıl bir potansiyele sahip olduklarını denemek ve görmek istiyordu. Stalin'in 15 Mayıs 1950'de "Filippov" kod adıyla Pekin'e gönderdiği şifreli telgraf, onun bu konudaki kararını değiştirdiğini göstermektedir:

> Koreli yoldaşlarla konuşmalarında, Filippov ve arkadaşları, değişen uluslararası şartlarda Koreli yoldaşların yarımadayı birleştirme sürecini başlatma teklifini kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Bu arada konunun Koreli ve Çinli yoldaşlarla birlikte kesin bir karara bağlanması gerektiği de kaydedilmiştir ve eğer uzlaşma sağlanamazsa, meselenin çözümü bir sonraki görüşmeye ertelenecektir.

Pravda gazetesinde Stalin'in "Dilbilimde Marksizm Hakkında" adlı çalışması yayımlandıktan beş gün sonra, 25 Haziran 1950'de, Kore Yarımadası'nda savaşın başladığı ilan edildi. Pyongyang radyosu, savaşın başlamasından dolayı Güney Kore ordusunu suçluyor, ancak sınırı ihlal edenlerin püskürtüldüğünü ve Kore Halk Ordusu'nun 38. paraleli geçtiğini bildiriyordu. Kısa zamanda Seul'u ele geçiren Kuzey Kore kuvvetleri güneye doğru yöneldi. Fakat 1949'da yarımadadan tahliye edilmiş Amerikan birlikleri Güney Kore'ye tekrar döndüler ve Truman, Çan Kay-şek kumandasındaki Kuomintang ordusunun elinde bulunan Tayvan'ı Halk Ordusu'nun olası saldırılarından korumak için 7. Filo'ya emir verdi. Derken ABD, Kuzey Kore'yi saldırgan olarak ilan eden ve müdahaleyi öngören bir kararı BM'den geçirmeyi başardı ve yarımadaya Amerikalı General Douglas MacArthur'un kumandasında BM kuvvetleri sevk edildi. Ağustos 1950'de Halk Ordusu'nun taarruz harekâtı, yarımadanın güney ucunda tıkandı ve burada, Tegu kenti çevresinde şiddetli çatışmalar oldu. Bu şartlarda, Kuzey Kore, SSCB'den askeri

yardım istedi ve Kim İl-sung'un bu yöndeki ricası üzerine, Sovyet Büyükelçisi Ştıkov, Sovyet subaylarının Kore'ye gönderileceğini bildirdi. Konuyla ilgili olarak Kremlin'den "Fın Si" imzalı bir mesaj gönderildi. Sinolog İ. Semanov, bu Çince ifadenin "batı rüzgârı" anlamına geldiğini belirtmiştir ve onun fikrince, Stalin, mesajlarını Uzakdoğu'ya göre batıdan gönderdiği için bu alışılmamış imzayı kullanmıştı. Şifreli telgraf şöyleydi:

> Pyongyang. Sovyet Büyükelçiliği. Görüldüğü üzere, Siz doğru hareket etmiyorsunuz, çünkü Korelilere bizim danışmanları vereceğimizi vaat etmişsiniz, ancak bunu bize sormamışsınız. Siz, Kore'nin değil SSCB'nin temsilcisi olduğunuzu aklınızda tutmalısınız. Bırakalım bizim gerekli sayıda danışmanımız, cephe karargâhını ve ordu birliklerini *Pravda* muhabirleri sıfatıyla, sivil giysilerle ziyaret etsinler. Onların esir düşmemesi konusundan bizzat siz sorumlu olacaksınız. Fın Si.

Eylül 1950'de BM kuvvetlerinin yarımadanın İnçon (Çemulpo) kıyısına yaptıkları geniş çaplı çıkarma harekâtı, Stalin ve Kuzey Kore yönetimi için açıkça beklenmedik bir gelişme olmuştu. 1904'te burada "Varyag" gemisi Japon gemileriyle eşitsiz bir savaşa girmiş ve düşmanın eline geçememesi için batırılmıştı.

BM güçlerinin yaptığı çıkarma harekâtından sonra, Kuzey Kore birlikleri kısa sürede yarımadanın güneyinden kuzeyine çekilmek zorunda kaldılar ve Seul'u terk ettiler. 1 Ekim'de, General MacArthur, Mareşal Kim İl-sung'a bir mesaj gönderdi ve Halk Ordusu'nun kayıtsız şartsız teslim olmasını önerdi. Aynı gün, BM kuvvetleri, 38. paraleli geçerek kuzeye yöneldiler ve Pyongyang'ı kuşatma çabasına girdiler. Bu durumda Stalin, Mao'ya müracaat ederek Kore Savaşı'na müdahale etmesini istedi, ancak Pekin'den hemen yanıt gelmedi. Stalin, Pyongyang'a ancak 13 Ekim 1950'de şifreli bir telgraf gönderebildi:

> Pyongyang. Yoldaş Kim İl-sung'a iletilmek üzere Ştıkov'a. Mao Zedong'dan yeni telgraf aldım ve o, Çin KP MK'da durumun görüşüldüğünü ve her şeye rağmen Koreli yoldaşlara yardım edilmesine karar verildiğini bildiriyor. Fın Si.

Aradan bir gün geçtikten sonra, Stalin, bir şifreli telgraf daha gönderdi:

> ... Kim İl-sung'a şunu iletiniz. Bazı tereddütler ve kimi geçici kararlardan sonra nihayet Çinli yoldaşlar Kore'ye askeri birliklerle yardımda bulunmaya kesin olarak karar vermişlerdir. Kore için yararlı ve kesin bir karar kabul edildiğinden dolayı sevinçliyim. Size başarılar dilerim. Fın Si.

23 Ekim 1950'de Pyongyang teslim oldu ve Halk Ordusu kuzey sınırına doğru çekilmeye başladı, fakat o sıralarda, 25 Ekim'de, Çin kıtaları da "Çin halk gönüllüleri" adıyla sınırı geçerek yardıma gel-

diler. Çin birlikleri sayesinde BM kuvvetlerinin ilerleyişi engellendi ve 25 Kasım'da, Çin ve Kuzey Kore birlikleri, güneylilere karşı taarruza geçtiler.

BM kuvvetleri yenilgiye uğrayınca bütün dünyada bir şok yaşandı ve 30 Kasım'da, H. Truman, açıkça atom şantajı yaptı; ancak atom bombası tehdidine rağmen Çin ve Kuzey Kore orduları güneye doğru ilerlemeye devam ettiler. İngiltere Başbakanı C. Attlee, gergin ortam nedeniyle, 4 Aralık 1950'de acilen Washington'u ziyaret etti. İngiliz Başbakan, Truman'la yaptığı görüşmelerde, Kore'deki savaşı sürdürmenin bir felakete yol açacağını belirtti. Asya ve Avrupa'daki birçok ülke, acilen ateşkes sağlanmasından yanaydı. Bu arada, Çin ve Kuzey Kore güçleri, 38. paralelin güneyine geçerek Seul'u tekrar ele geçirmişlerdi. 25 Ocak 1951'de, BM güçleri, şiddetli çarpışmalardan sonra Seul'u geri aldılar. 7 Şubat 1951'de, General MacArthur, Çan Kay-şek'in emrindeki orduya Çin'e dönmesi için yardım edilmesini istedi ve Asya'da komünizme karşı savaş başladığını ilan etti. Batı basınında bir Üçüncü Dünya Savaşı'ndan bahsedilmekteydi.

D. MacArthur'un açıklamasından bir hafta sonra, 14 Şubat 1951'de, *Pravda* gazetesinde yayımlanan söyleşisinde, Stalin, ABD ile İngiltere'nin Kore Savaşı'nda zafer beklemelerinin hayal olduğunu belirtiyor ve onların, Kore halk hükümetinin mevcut savaş hattı bazında ateşkes sağlanması konusundaki teklifini kabul etmeleri gerektiğini kaydediyordu. Bunun SSCB'nin resmi pozisyonu olduğuna kuşku yoktu. Stalin, bu arada, BM'de Çin'in saldırgan olarak kınanmasını da yanlış buluyor, bu teşkilatın gün geçtikçe eski Milletler Cemiyeti'nin rezil yolunu tercih ettiğini söylüyordu. Stalin, Üçüncü Dünya Savaşı'nı ve uluslararası gerginliğin artmasını engellemek için etkin tedbirler alınmasını istiyordu:

> Eğer dünya halkları barışı korumak için bütün işleri kendi ellerine alırsalar ve sonuna kadar bu yolda giderseler barış sağlanabilir ve korunabilir.* Ancak eğer savaş kışkırtıcıları, halk kitlelerini yalanla kandırırlarsa, onları aldatırlarsa ve onları yeni bir dünya savaşına çekebilirlerse, o zaman savaş kaçınılmaz olacaktır... Sovyetler Birliği'ne gelince, ülkemiz bundan sonra da savaşı önleme ve barışı koruma politikasını hiç şaşmadan sürdürecektir.

Ne var ki Amerikan yönetimi savaşı sürdürmekten yanaydı. 24 Mart 1951'de, MacArthur, Kuzey Kore ve Çin'e karşı atom bombası kullanılmasını istedi. Fakat Washington, bu sorumsuzca açıklamadan dolayı onu BM kuvvetleri başkumandanlığı görevinden aldı. Taarruzlarını sürdüren Kuzey Kore birlikleri, 22 Nisan'da, Çin ordusunun da yardımıyla, BM birliklerini güneye sıkıştırdılar. Yeni Başkumandan Van Fleet'in emrindeki BM kuvvetlerinin karşı taar-

* Bu ifade, o dönemde, ülkenin her yerindeki pankart ve afişlerde görülebilirdi.

ruz çabaları sonuç vermedi; cephe hattı aşağı yukarı 38. paralelle örtüşmekteydi ve taraflar bu hat üzerinde takılıp kalmışlardı.

Bu şartlarda, 21 Haziran 1951'de, ABD yönetimi, BM Genel Sekreteri'ne başvurarak, daha önce Kore Savaşı'na müdahale kararını onaylamış, ancak Kore'ye asker göndermemiş BM üyelerinin "yarımadaya" kara kuvvetleri göndermelerini istedi. Kore Savaşı böylece global bir nitelik kazanıyordu. 23 Haziran 1951'de, SSCB'nin BM'deki daimi temsilcisi Y.A. Malik, bir Amerikan televizyonunda bir konuşma yaptı ve Kore'de savaşan tarafların ateşkes imzalamalarını ve barış görüşmelerine başlamalarını istedi.

10 Temmuz 1951'de başlatılan barış görüşmeleri, çok uzun süre sonuç vermedi ve Kore'de pozisyon savaşı devam etti. Bu arada, Amerikan hava kuvvetleri Kuzey Kore kentlerini bombalıyordu ve Sovyet hükümetinin kararıyla, Kuzey Kore sınırına birkaç hava tümeni yerleştirilmiş, Sovyet uçakları Kuzey Kore semalarını savunmaya başlamışlardı. Kuzey Kore'deki hava savaşında, bizim Mig-15 jet uçaklarımız Amerika'nın en modern "North American" ve "Sabre" jetlerine karşı çok büyük başarılar elde ettiler. Birkaç yüz ABD uçağını düşüren pilotlarımız, Sovyet uçak sanayisinin nelere kadir olduğunu gösterdiler.

ABD ve müttefikleri, SSCB ve müttefiklerini savaşta yenemeyeceklerini Kore Savaşı'nda kesin olarak anlamışlardı. Bu arada atom şantajının işe yaramadığı da görülmüştü, çünkü ABD'nin bu silahı kullanmaya cesaret edemeyeceği ortaya çıkmıştı. Hem bu çılgınlığın pek fazla askeri yararı olmayacağı, tam tersine Amerika'nın prestijini sarsacağı da belliydi.

Kore Savaşı, Amerika yanlısı Güney Kore rejiminin kesin yenilgisiyle sonuçlanmadı; buna karşılık Kore halkı genelde çok büyük kayıplar verdi ve derin yaralar aldı. Öte yandan, Kore Yarımadası'ndaki savaş, sosyalist blokun gücünü ortaya koydu ve emperyalist Batı devletlerinin cesaretini kırdı, onları barışı kabullenmeye sevk etti.

2 Nisan 1952'de, Stalin'in Amerikan taşra gazetelerinin bir grup temsilcisine verdiği bir söyleşi yayımlandı. Stalin, muhabirlerin sorularını cevaplarken, Üçüncü Dünya Savaşı tehlikesinin abartıldığını, büyük devletlerin mutlaka bir çözüm bulabileceklerini ve bunu engelleyebileceklerini belirtmişti. Stalin, süper güçlerin liderlerinin bir araya gelebileceklerini ve bu arada, Almanya'nın birleşmesi fikrini savunuyordu:

> Her iki taraf da işbirliği yapmayı isterse, üstlenilmiş taahhütleri yerine getirmeye hazır olursa, eşitlik ve diğer devletlerin iç işlerine karışmama

ilkesini kabul ederse, kapitalizm ve komünizmin barış içinde bir arada yaşaması gayet mümkündür.*

Kore Savaşı, Uzakdoğu'daki dengeleri de tamamen değiştirmişti ve yeni şartlar, SSCB ile Çin arasında yapılan görüşmelerde ele alındı. 17 Ağustos 1952'de Çin Devlet Konseyi Başkanı Zhou Enlai başkanlığındaki bir Çinli heyet Moskova'yı ziyaret etti. Bu görüşmeler sırasında Stalin şunu belirtiyordu:

> Amerika büyük bir savaş yapmaya kadir değil. Onların başlıca gücü hava saldırılarıdır, atom bombasına güveniyorlar... Amerikalılar tacirdirler. Almanlar Fransa'yı 20 günde işgal etmiştiler, ABD ise iki yıldır küçücük Kore ile baş edemiyor. Bunun neresi güçlü oluyor? Atom bombasıyla savaş kazanılmaz...

Bununla birlikte, Stalin, Kore Yarımadası'ndaki durumun tehlikeli olduğunu da kabul ediyor ve bu nedenle, SSCB'nin bu bölgede askeri varlığını koruması gerektiğini bildiriyordu. Taraflar, Japonya'nın SSCB ve Çin'le barış antlaşmaları imzalamasına kadar Port-Artur üssünün Çin'e devredilmesini ertelemeye karar verdiler.

SSCB bu arada atom silahları alanındaki çalışmalarını da derinleştiriyordu. 1951 sonbaharında SSCB'de atom bombası denemeleri yapıldı. 6 Ekim 1951'de, Stalin, *Pravda* gazetesine verdiği röportajda, SSCB'nin değişik çap ve hacimde atom bombaları denemelerine devam edeceğini teyit ediyordu. O, Amerika'nın SSCB'yi atom bombasıyla tehdit ederek şantaj yaptığını ve bu tehlikeye karşı ülkenin atom silahlarını geliştirmesi gerektiğini tekrarlıyordu. Stalin, ayrıca SSCB'nin, sıkı bir uluslararası kontrol sağlanarak atom bombasının yasaklanmasından ve üretiminin durdurulmasından yana olduğunu da bildiriyordu.

1951-1952 yıllarında, Kore'de bir yandan savaş sürerken, bir yandan da ateşkes görüşmeleri yapılıyordu ve hem savaşın, hem de barış görüşmelerinin çıkmaza girdiği anlaşılıyordu. Çözüm için yeni bir öneri gerekiyordu, çünkü kimse taviz vermek istemiyordu. 21 Aralık 1952'de, Stalin, *The New York Times* muhabiri James Reston'ın sorularını cevaplarken, SSCB'nin Kore'de savaşı sona erdirecek olan her türlü yeni diplomatik girişimi desteklediğini belirtiyordu. Bununla birlikte, Stalin, aynı zamanda Kore Savaşı'nın, "Soğuk Savaş" politikasının bir sonucu olarak SSCB'ye karşı bir girişim olduğuna da işaret ediyordu. O, uluslararası gerginliğin ortadan kaldırılması için, Kore Savaşı'nın bitirilmesinin yanı sıra, "Soğuk Savaş" politikalarına son verilmesinin de önemli olduğunu düşünüyordu.

* Sonraları, değişik toplum düzenine sahip ülkelerin barış içinde bir arada yaşaması ilkesini ilk defa N.S. Khruşov'un partinin 20. kongresinde açıkladığına dair bir mit oluşmuştur, oysa Stalin bunu 20. kongreden neredeyse 4 yıl önce açıklamıştı.

1952'de, ABD'de, Cumhuriyetçilerin adayı Dwight Eisenhower başkanlığa seçildi ve dünya kamuoyunda barış yönünde bazı beklenti ve ümitler yeşerdi. Stalin, Eisenhower'la bizzat zirve görüşmesi yapmaya hazır olduğunu ve uluslararası gerginliği ortadan kaldırmak için müzakerelerde bulunmak istediğini ifade etmişti. Görünen o ki Stalin, ABD yönetimine, SSCB'yi dize getirme ve çökertmeye yönelik "Soğuk Savaş" stratejisinin sonuç vermeyeceğini vurgulayarak uzun vadeli bir barış ve istikrarın sağlanmasını önerecekti.

Ne var ki Stalin'e, Kore'de ateşkesin imzalandığı tarih olan 27 Temmuz 1953'e kadar yaşamak kısmet olmadı. Bununla birlikte bugüne kadar Kore'de barış sürmektedir. Stalin'in Eisenhower'la görüşmesi de gerçekleşmedi, SSCB ile ABD arasında görüşmeler ancak 1955-1960 arasında yapılabildi. Haliyle Stalin "Soğuk Savaş"ın ve iki sistem arasındaki rekabetin nasıl sonuçlandığını da göremedi.

30. Bölüm

Büyük Vatan Savaşı'nın Entrika Kurbanı Kumandanları

SSCB ile ABD arasında yaşanan gerginlik ve "Soğuk Savaş" ortamı, her iki ülkedeki iç politikayı da etkiliyordu; her yerde casus arama, bir hastalık haline gelmişti. Kasım 1946'da, Truman, ülkesinin resmi kurumlarındaki memurlar arasında bulunan "Kremlin ajanları"nı tespit etmek üzere özel bir inceleme komisyonu kurdurdu ve bir "cadı avı" başlattı. Ayrıca ABD Temsilciler Meclisi bünyesinde oluşturulmuş Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İnceleme Komisyonu da çalışmalar başlattı. Bu komisyon, memurlar dâhil bütün vatandaşları suçlama yetkisine sahipti. Senatör Joseph McCarthy gibi birçok politikacı, Kongre'nin her iki kamarasının komisyonları, devlet kurum ve örgütleri, güya Amerikan demokrasisini yıkmaya çalışan kızılların ifşa edilmesini istiyorlardı. Bazı Amerikalı diplomatlar, sanatçılar ve bilim adamları, SSCB'yi olumlamak ve desteklemekten dolayı suçlanıyordu; on binlerce Amerikan yurttaşı *McCarthizm*in kurbanı oldu.

İlginçtir ki dışındaki dünyadan iki okyanusla ayrılan, çok güçlü bir donanması ve hava kuvvetleri bulunan ve nükleer silahlara sahip olan ABD, gizli "Kremlin ajanları" karşısında bir panik yaşıyordu. Bu bağlamda, aynı kuşku ve korku ortamının SSCB'de de ortaya çıkması ve yaygınlaşması için ABD'dekinden çok daha fazla neden ve zemin vardı. Bir kere, Batı, SSCB'nin çevresinde her tarafta üsler kurmuş, ülkemize karşı ekonomik, siyasi, ideolojik ve kültürel, geniş çaplı, topyekûn bir savaş açmıştı. SSCB topraklarına çok sayıda ajan ve casus gönderilmekte, ülkemizin atom potansiyeli, nükleer tesis ve merkezleri hakkında bilgi elde etmek için her türlü yol denenmekteydi. Ayrıca Estonya, Litvanya, Letonya ve Ukrayna'nın batısına gönderilen casuslar, buralarda Sovyet yönetimine karşı yürütülen gizli gerilla hareketi ve silahlı direnişe destek veriyorlardı. Doğrudur, Sovyet hükümeti kamuoyuna atom silahının gücü ve tehlikesi hakkında pek fazla bilgi vermiyor, Amerika'nın nükleer alandaki büyük üstünlüğünden bahsetmiyor ve panik havası yaratmak istemiyordu. Bununla birlikte, ülkede Batı'ya yönelik, ortaya çıkması gayet doğal kuşku ve korkular vardı, dolayısıyla bir casus arayışı ve şüphecilik atmosferi söz konusuydu. Ne var ki her yerde olduğu gibi, ülkemizde de, casusluk ve ihanet suçlamaları yapılır-

ken, kişisel hesaplaşma ve intikam peşinde olanlar da devreye giriyorlardı.

ABD'de güvenilmez kişileri araştıran FBI, Kongre komisyonları ve diğer kuruluşlar, elde ettikleri bilgi ve kanıtları yargı mercilerine iletirken, SSCB'de anti-Sovyet faaliyetleri "cezalandıran kılıç" Devlet Güvenlik Bakanlığı'ydı (DGB). 1943'te NKVD'den ayrı olarak kurulan Devlet Güvenliği Halk Komiserliği (HDGK), 1946'da halk komiserliklerine bakanlık unvanı verilince Devlet Güvenlik Bakanlığı adını almıştı ve başında da L.P. Beria'nın yakın çevresinden V.N. Merkulov bulunuyordu.*

Savaş öncesindeki gibi casus arayışı ve avını sürdüren güvenlik ve emniyet birimleri, bu gergin atmosferin yol açtığı haset ve intikam duygularından dolayı epeyce artan çeşitli suçlama ve ihbarları hemen dikkate alıyor ve değerlendiriyorlardı. Birçok yurttaş, haksız iftira ve suçlamaların kurbanı oluyordu; anlatılan bir fıkra veya Sovyet yönetimiyle ilgili olumsuz bir ifade veya eleştiri ciddi suç kanıtı olarak kabul ediliyordu. Lakin yine de, savaş sonrasındaki cezalandırma kampanyası ve tasfiyelerin boyutları nispeten küçüktü. Savaştan sonra ceza görenlerin çoğu, ülkenin Alman işgali altında kalmış batı arazilerinde oturanlar veya Sovyet rejimine karşı direnen unsurlardı. Bir de Kırım ve Kafkasya'dan sürülmüş değişik halkların temsilcileri vardı. V. Kojinov'un araştırmasında belirtildiği gibi, idam kararları da savaş öncesi döneme göre epeyce azalmıştı. 1939-1940 yıllarında idam edilenlerin sayısı 4.201 kişiyken (yılda 2.100 kişi), 1946-1953 arasında idam cezası alanların sayısı 7.895 olmuştu (yılda ortalama bin kişi). Üstelik idam edilenlerin çoğu, adi suçlular, SSCB'nin batı bölgelerindeki çetelere katılanlar, Alman işgalcilerle işbirliği yapanlar ve eski Beyaz Ordu mensuplarıydı.** Adi suçlara yönelik idam cezası Mayıs 1947'de kaldırılmıştı.

Ülkedeki kamplarda tutulan 2.468.524 kişiden sadece yüzde 21'i politik suçlardan dolayı ceza almışlardı, geri kalanı ise adi suçlulardı. Ancak bunların çoğu, haksızlığa uğramış ve hiçbir kanıt olmaksızın tutuklanmıştı. Bu tutukluların arasında, savaşta vatanı için kahramanca savaşmış birçok asker de vardı. Bu suçsuz insanları ihbar edenler, gammazlayanlar ve onlara iftira atanlar, onların asker arkadaşlarıydılar ve bunu, arkadaşlarının ödüllerini, rütbelerini, ünlerini kıskandıklarından ve benzer nedenlerle yapmışlardı. Bir diğer haksızlık da, Almanlara esir düşen askerlerin savaştan sonra ihanet suçlamasıyla tutuklanıp yargılanmalarıydı. Öte yandan, savaşın sonunda Almanya'dan dönen subay ve askerlerin ganimet

* Beria'nın kendisi, 1945'e kadar NKVD'nin başındaydı, sonra ise SNK Başkan Yardımcısı olarak içişleri ve güvenlik kurum ve mercilerinin faaliyetlerini kontrol ediyordu.

** Beyaz Ordu generalleri Semyonov, Şkuro, Krasnov vb Almanya'da ele geçirilmiş ve idama mahkûm edilmişlerdi.

olarak evlerine getirdikleri mal ve eşya da yeni tartışmalar, söylentiler, ihbarlar ve iftiralar için zemin yaratmıştı. Almanya'dan ciddi servet getiren komutanlar da olmuştu, ancak ihbarlarda ganimet miktarı kasten birkaç misli abartılıyordu. İlginçtir ki savaşın sonlarında ve sonrasındaki kısa süre içinde Alınanya'da ve diğer Avrupa ülkelerinde Amerikalı, İngiliz veya başka yabancı ülke askerleriyle, hatta Yugoslavlarla teması olmuş askerlerimiz bile suçlamalarla karşılaşıyorlardı.

Bir diğer skandal da deniz kuvvetlerinde yaşanmış ve amiraller N.G. Kuznetsov, L.M. Galler, V.A. Alafuzov ve G.A. Stepanov, savaş sırasında paraşütlü torpido ile ilgili gizli belgeleri yasadışı şekilde müttefiklere iletmekle suçlanmışlardı. Amirallerin suçu ispatlanamamıştı, fakat deniz kuvvetlerinin kendi "haysiyet divanı", "amiraller dosyası"nı Yüksek Mahkeme Askeri Heyeti'ne sunmuştu. Suçlanan amirallerden üçüne hapis cezası verilmiş, sadece N.G. Kuznetsov'un cezası rütbe indirimiyle sınırlı tutulmuş, oramiral olan Kuznetsov'un rütbesi koramiralliğe indirilmişti. Bazı kaynaklarda, bu dosyanın, Stalin'in talimatıyla uzun süre gündemde tutulduğu iddia edilmektedir. Ancak N.G. Kuznetsov'un 20 Temmuz 1951'de Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak tayin edilmesi bu iddiaların asılsız olduğunu göstermektedir. Stalin'in, şüphe duyduğu birini bu göreve ataması mümkün değildi. Ancak şu da var ki Stalin, muhtemelen, amirallere yöneltilen suçlamaları ciddiye almıştı.

Komutanlara ve savunma sanayisi yöneticilerine karşı suçlamalarda bulunanlar, genelde savaşta yakınlarını ve arkadaşlarını kaybetmiş askerlerdi. Onların nasıl ve neden öldüklerinin araştırılmasını isteyen bu insanlar, bazen suçluları, operasyonları düzenleyen yetkililerin veya savaşa silah ve araç sağlayan yöneticilerin arasında arıyorlardı. 1945'te askeri karşı istihbaratın başında bulunan V.S. Abakumov, pilotların, uçaklarda savaş sırasında görülen arızaları kalite kusuru ve defolarla açıklayan mektupları hakkında Stalin'e bilgi vermişti. Abakumov, 1946'da Merkulov'un yerine Devlet Güvenlik Bakanı olarak atanınca bu konuyu araştırmış ve uçaklardaki defoların saklanmasıyla ilgili bir dosya açtırmıştı. Sudoplatov'un yazdığına bakılırsa, yapılan soruşturmada, facia ile sonuçlanan uçak kazalarının sayısının çarpıtıldığı ortaya çıkmıştı. Abakumov, bunun, uçak sanayisi ve hava kuvvetleri yöneticilerinin ödül ve ikramiyeler alabilmesi için kasıtlı olarak yapıldığını iddia ediyordu. Bu durumu, Stalin'in, hava kuvvetleri komutanlarıyla içlidışlı olan pilot oğlu Vasiliy de babasına anlatmıştı. Nisan 1946'da, Uçak Sanayisi Bakanı A.İ. Şakhurin, Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri Komutanı Hava Mareşali A.M. Novikov, havacı generaller Repin ve Seleznyov ile uçak sanayisinin kontrolünden sorumlu MK görevlileri, uçak kazalarını saklama suçundan dolayı tutuklanmışlardı.

Khruşov, onların yargılanmasından sonra tanık olduğu bir konuşmayı anılarında şöyle aktarmaktadır:

> ... Stalin'in içinde Şakhurin ve Novikov'la ilgili bir kuşku ve pişmanlık olmalıydı ki bazen onları gündeme getiriyordu. Beria ve Malenkov'a şöyle bir bakıyor ve şunu diyordu: "Şu Novikov ve Şakhurin hâlâ içeride yatıyorlar, değil mi? Belki de onları serbest bırakmak lazım, ne dersiniz?" Bunları, sanki sesli düşünüyormuş gibi söylüyordu. Elbette ki kimse ona cevap vermiyordu. Olumlu veya olumsuz, cevap vermekten herkes korkuyor ve konu da burada bitiyordu. Bir süre sonra, o, yeniden bu konuyu açmıştı: "Yoksa onları serbest mi bıraksak, bir düşünün bakalım. Niçin orada yatıyorlar ki? Daha çalışabilirler..." Stalin'in makamından ayrılırken Malenkov ile Beria arasındaki konuşmayı duydum. Beria şöyle diyordu: "Stalin uçakçılarla ilgili konuyu kendisi açtı. Onları tahliye edersek, o zaman bu diğerleri için de emsal teşkil eder." Malenkov da kafasını sallıyordu.

Bu hatıralardan anlaşıldığı üzere, söz konusu tutuklular konusunda pişmanlık duyan sadece Stalin'di. Buna karşılık, Beria, Malenkov ve Khruşov da dâhil öteki Politbüro üyelerinin vicdanları ise nedense gayet rahattı; Şahkurin, Novikov ve diğerlerinin kaderi onları hiç ilgilendirmiyordu. Halbuki Stalin konuyu açtığı zaman onların sadece olumlu görüş bildirmeleri yeterliydi. Ne var ki Politbüro üyeleri, tutuklular hakkında destekleyici hiçbir görüş bildirmemiş, ağızlarını bile açmamışlardı. Oysa sonraları, Novikov, Şakhurin ve diğerlerinin başına gelenlerden dolayı sadece Stalin suçlandı.

Görünen o ki kimi durumlarda, insanlar, bizzat Politbüro üyelerinin müdahalesiyle yargılanmışlardı. Topçu Mareşal N.D. Yakovlev'in anlattığına göre, onun tutuklanmasının ve hapse atılmasının nedeni, L.P. Beria'nın intikam hırsıydı. Şöyle ki savaş sırasında, NKVD şefi Beria, komiserliğine bağlı birliklere yeni tüfekler verilmesi için Stalin'den onay almak istemiş, ancak Yakovlev bunu engellemişti. Bununla ilgili olarak çok sert bir tartışma çıkmış ve sonunda, Stalin, Beria'nın isteğini geri çevirmişti. Bu tatsızlığın ardından, Beria, çıkarken Yakovlev'e şöyle demişti:

> Siz göreceksiniz, sizin işkembenizi yırtacağız!

Mareşal Yakovlev, savaş zamanı uygun kalitede olmayan 40-50 adet tanksavar topunun orduya verilmesini kabul ettiği suçlamasıyla savaştan sonra tutuklanmış ve hapse atılmıştı. Savaş yıllarında yaşanan bazı olaylar ve yapılan hatalardan dolayı Mareşal Kulik ve General Gordov'un da rütbeleri iptal edilmiş, bu iki üst rütbeli asker komplo suçuyla tutuklanmış ve idama mahkûm edilmişlerdi.

Batı basını, bu tür haberleri anti-Sovyet propaganda amacıyla ustaca kullanıyor, parti ile askeri yönetim arasındaki sürtüşmeleri ön plana çıkarmaya çalışıyordu. 1946'da, *Life* dergisi, Sovyet

kumandanlarının parti yönetimine muhalif oldukları hakkında uzun bir yazı yayımladı. Mareşaller Jukov, Konev, Rokossovskiy, Tolbukhin ve diğer komutanların portrelerinin altına yerleştirilmiş yazıda, cumhuriyetlerde Şubat 1947'de yapılacak Yüksek Sovyet seçimlerine, askeri komutanların, VKP(b) listesinden ayrı bir liste ile katılacakları belirtiliyordu. Aslında bu çok kaba bir provokasyon ve dezenformasyondu, ancak yine de bu tür yazılar bazı kumandanları gözden düşürmek için kullanılıyordu.

1946 baharında, Almanya'daki Sovyet Birlikleri Grubu'nun 74 general ve subayı tutuklandı. Sudoplatov'un yazdığına göre, ilk başta onlara yöneltilen suçlamalar siyasi değildi, aşırı israf, zimmete para geçirme, görevi kötüye kullanma, Almanya ve Avusturya'dan kendileri için ganimet olarak değerli eşya, mobilya, resim vb toplayıp getirme gibi ithamlar söz konusuydu. Ancak daha sonra hükümete karşı bir komplodan bahsedilmeye ve Mareşal G.K. Jukov da komplonun başındaki adam olarak gösterilmeye başlandı. Hava Kuvvetleri Mareşali Novikov, sorguya çekilirken verdiği ifadede bu yönde bir bilgi vermişti. 1 Haziran 1946'da, Yüksek Askeri Konsey toplantısında "Jukov dosyası" ele alındı. Jukov'un anlattığına göre, toplantıya bütün SSCB mareşalleri ve kuvvet komutanları davet edilmiş ve ayrıca Politbüro'nun bazı üyeleri de katılmışlardı. Oturumun sekreterliğini S.M. Ştemenko yapıyordu:

> Stalin nedense geç kalmıştı. Nihayet içeri girdi. Suratı asıktı, savaş öncesi yıllardan kalma askeri bir ceket giymişti. Benim gözlemlerime göre, o, gergin ve kavgalı ortamlar için böyle giyinirdi. Bu kötüye işaretti ve ne yazık ki tahminim doğru çıktı. Stalin ağır adımlarla Konsey sekreterinin masasına yaklaştı, çok kısa bir süreliğine durdu ve oturuma katılanlara şöyle bir baktı. Bir anlık da olsa bakışlarının üzerime yöneldiğini fark ettim, ancak bu başkalarının fark edemeyeceği kadar kısa oldu. Sonra o, elindeki dosyayı masaya bıraktı ve boğuk bir sesle şöyle dedi: "Yoldaş Ştemenko, lütfen bu belgeleri bizim için okuyun." Sonra oturdu.

Yazar V. Karpov, *Mareşal Jukov: Düşkü* adlı kitabında, Jukov'un bu konuya dair hatıralarına yer vermiştir; bunlara göre, söz konusu dosyada, mareşali "ülkede askeri bir darbe yapmak üzere komplo kurmakla suçlayan tutukluların ifadeleri" yer almaktaydı:

> Belgeler okunduktan sonra salona ağır bir sessizlik çöktü ve neredeyse birkaç dakika sürdü. İlk olarak Stalin konuşmaya başladı. O, salonda oturanlara döndü ve onlardan, bana yöneltilmiş suçlamalar konusundaki görüşlerini bildirmelerini istedi. Politbüro üyeleri G.M. Malenkov ve V.M. Molotov art arda konuştular. Onlar, salondakileri benim suçlu olduğuma inandırmak istiyorlardı. Ancak herhangi bir yeni kanıt da göstermiyor ve sadece ifadelerde belirtilmiş olan hususları tekrarlıyorlardı... Malenkov ve Molotov'dan sonra Sovyetler Birliği Mareşalleri İ.S. Konev, A.M. Vasilevskiy ve K.K. Rokossovskiy söz aldılar. Onlar, benim bazı kişisel eksikliklerimden, mizacımdaki kusurlardan, çalışmalar-

daki kimi hatalarımdan bahsettiler. Bununla birlikte, söylediklerinden anlaşıldığı üzere, onlar benim komplocu olamayacağımdan emindiler. Özellikle Zırhlı Birlikler Mareşali P.S. Rıbalko parlak ve ikna edici bir konuşma yaptı ve sözlerini şöyle bitirdi: "Yoldaş Stalin! Yoldaş Politbüro üyeleri! Ben Mareşal Jukov'un komplocu olduğuna inanmıyorum. Onun, her insanınki gibi bazı eksiklikleri var, ancak o bir vatanseverdir ve bunu anlatmak bile gerekmez. Büyük Vatan Savaşı'nda o bunu kanıtlamış ve ispatlamıştır."

Stalin kimsenin sözünü kesmiyordu ve sonunda, bu konudaki görüşmeleri bitirmeyi teklif etti. Sonra bana yaklaştı ve şöyle sordu: "Peki, Yoldaş Jukov, Siz bize ne söyleyebilirsiniz?" Ben biraz şaşkındım ve kendimden gayet emin bir şekilde şunu söyledim: "Yoldaş Stalin, kendimi temize çıkarmaya çalışmam için hiçbir neden yoktur, ben hep partimize ve Vatanımıza dürüstçe hizmet ettim. Hiçbir komploya da katılmadım. Ben bu ifadelerin hangi şartlarda ve nasıl elde edildiğinin araştırılmasını istirham ediyorum... Ben bu adamları çok iyi tanıyorum, savaşın en aşırı şartlarında onlarla birlikte çalıştım ve kesinlikle eminim ki birileri, bu ifadeleri vermeleri için onları zorlamıştır."

Stalin beni sakin bir şekilde dinledikten sonra gözlerimin içine baktı ve şöyle dedi:

"Ama yine de, Yoldaş Jukov, Siz bir süre için Moskova'yı terk etmek zorundasınız." Ben de dedim ki: "Parti ve hükümet nerede emrederse, askerlik görevimi orada yapmaya hazırım."

Görünen o ki Stalin, Jukov'u komplocu olarak gören Politbüro üyelerinin görüşleriyle bu suçlamayı kabul etmeyen mareşallerin yaklaşımları arasında bir tercih yapmak zorunda kalmıştı. Görevi kötüye kullanmak da dâhil olmak üzere, kusur ve hatalarından dolayı Jukov'a ceza verilmesi gerektiğini kabul etse de, Stalin'in, onun komplocu olduğuna ilişkin iddialara inanmadığı gayet açıktı. Ancak Stalin, Jukov'un tamamen suçsuz olduğunu söyleseydi, bu sefer de Politbüro üyeleriyle anlaşmazlık ve ihtilafa düşmüş olacaktı.

Stalin'in 9 Haziran 1946'da silahlı kuvvetler adına imzaladığı emirde, Jukov'un, "hiçbir rol almadığı operasyonlar da dâhil olmak üzere, savaş sırasında gerçekleştirilen bütün önemli operasyonların yürütülmesinde başlıca rolü kendisinin oynadığını iddia eden, mütevazılıktan uzak, aşırı kibirli" biri olduğu vurgulanıyordu. Emirde belirtildiğine göre, "Mareşal Jukov, sinirlenince, başarısız komutanları ve görevden alınmış kumandanları çevresinde toplamış ve böylece Başkumandanlık'a ve hükümete karşı bir muhalefet oluşturmuş"tu.

Ardından G.K. Jukov, Odesa Askeri Bölgesi Kumandanı olarak tayin edildi; ardından, Şubat 1948'de kendisine karşı bazı yeni suçlamalar yöneltilince, bu kez de Ural Askeri Bölgesi Kumandanlığı görevine atandı. Fakat 1952 sonbaharında, Jukov, partinin 19. kongresine delege olarak katıldı ve kongrede SBKP MK aday üyeliğine seçildi; böylece mareşalin altı yıllık mağduriyeti sona ermiş oldu.

31. Bölüm

"Leningrad Dosyası"

Şakhurin, Novikov ve diğerlerinin tutuklanmalarına yol açan "uçak sanayisinde sabotaj dosyası"nı, rakipleri Malenkov'u gözden düşürmek için kullanmaya kalkışmışlardı. Sudoplatov'un bu konudan bahsederken belirttiği gibi, Malenkov, o sırada Politbüro'da uçak sanayisinden sorumluydu. Malenkov, Politbüro üyesi ve SNK başkan yardımcılarından biri olarak görevlerine devam etmekle birlikte, 1946 yılının yazında MK Sekreteryası'ndaki görevinden alınmıştı. Mikoyan'ın yazdığına göre, Malenkov Stalin'in gözünden düşmüş ve Stalin, partideki ikinci adam olarak muhtemelen Jdanov'u tercih etmeye başlamıştı. Buna karşın, Malenkov'un oğlu Andrey'in yazdığına bakılırsa, G.M. Malenkov 1948'de parti hiyerarşisindeki eski pozisyonuna tekrar dönebilmiş ve Temmuz 1948'de de yeniden MK Sekreteryası Başkanlığı görevine gelerek *Orgbüro*'yu yönetmeye başlamıştı.

O sırada ülke yönetiminde birbirine rakip olan iki dinamik gruplaşma söz konusuydu. Stalin'in çevresindeki üst düzey yöneticilerin -aralarındaki bazı isimlerin zaman zaman değişmesine karşın- pozisyonları şöyleydi: Bunların bir kısmı, bu arada Beria-Malenkov ikilisi, ekonomi alanında kilit makamlara sahip Saburov ve Pervukhin'le yakın ilişkiler kurmuştu. Bu unsurlar arasında ciddi bir dayanışma ve yardımlaşma vardı, önemli görevlere kendi arkadaşlarının atanmasına çalışıyorlardı. Bir süre sonra Khruşov-Bulganin ikilisi de bu gruba dâhil oldu. Khruşov Moskova parti örgütünün 1. sekreteriyken Bulganin Moskova Belediye Başkanı'ydı ve o zamandan beri yakın bir arkadaşlıkları vardı.

Sonraları "Leningrad grubu" diye tarif edilen grupta ise *Gosplan* Başkanı ve SNK Başkan 1. Yardımcısı Voznesenskiy, MK 2. Sekreteri Jdanov, devlet güvenlik mercilerinde çalışanlarla da ilgilenen MK Personel İşlerinden Sorumlu Sekreteri Kuznetsov, RSFSC SNK Başkanı M.İ. Rodionov, Sanayi ve Maliyeden Sorumlu SNK Başkan Yardımcısı A.N. Kosıgin yer alıyorlardı. Sudoplatov'un yazdığına göre, Leningrad grubu, ilçe parti örgütlerine genelde kendi adamları olan sekreterler tayin ediyordu.

Bu rakip gruplar arasında belki açık bir mücadele yoktu, ama Stalin kendi ölümünden sonra partiyi ve hükümeti kimin yöneteceği konusunu sıkça gündeme getirdiği için, doğal olarak belirli bir gerginlik vardı. Molotov hatıralarında şöyle yazmaktadır:

> Savaştan sonra Stalin emekliye ayrılmaya hazırlanıyordu ve bir defasında, bir yemek sırasında şöyle demişti: "Bundan sonra varsın Vyaçeslav çalışsın, o benden daha gençtir." Bu konuşma, onun sayfiyesinde, birkaç arkadaşın arasında geçmişti.

Mayıs 1946'da Stalin'le görüşen Yugoslav heyetinde yer alanların anıları da bu hususu teyit etmektedir. Onların yazdıklarına göre de Stalin, kendi yerine Vyaçeslav Mikhayloviç Molotov'un geçeceğini söylemişti.

Molotov'un uzun süre Stalin'in "yedeği" olarak görüldüğünü, hatıralarında Mikoyan da kaydetmiştir:

> Herkes onun devamcısının bir Rus olacağının farkındaydı ve genel kanıya göre, Molotov, açıkça bir numaralı adaydı.

Fakat Stalin, aşağıda bahsedeceğimiz nedenlerden dolayı Molotov'a olan güvenini kaybetmiş ve onun yerine daha çok SNK Başkan 1. Yardımcısı ve aslında ekonominin tek şefi Voznesenskiy'i tercih etmeye başlamıştı. Voznesenskiy, Politbüro üyelerinin çoğundan farklı olarak, SSCB'nin diğer genç yöneticileri gibi üniversite mezunuydu. O, bir politik ekonomi uzmanıydı ve bu alandaki teorik birikimi sayesinde SSCB Bilimler Akademisi asil üyesi unvanı almıştı. Görünen o ki Stalin, onun planlama birimlerini yönetme tecrübesine değer vermekteydi. Y.Y. Çadayev şöyle yazmaktadır:

> Stalin, Voznesenskiy'in organizatörlük yeteneğine ve pratik zekâsına büyük değer veriyor ve en fazla sorumluluk gerektiren işleri gittikçe daha fazla ona yaptırıyordu... Voznesenskiy, benim hafızamda, enerji dolu, ilke sahibi ve işinin ehli bir yönetici olarak kalmıştır. O, çok bilgili, geniş ufuklu, derin düşünen bir adamdı, uzak görüşlü politikacılara özgü bir analitik düşünce yapısı vardı, ekonomik sorunlara pratik çözümler ararda. Onun başlıca hedefi, planlama çalışmalarını daha etkin bir hale getirmekti... Ancak duygusaldı ve duygularını saklayamıyor, kendine hâkim olamıyor, öfkeleniyordu. Üstelik işler iyi gitmediğinde daha da çok kızıyor, kimseyi dinlemiyor, kibirli ve kırıcı oluyordu... Onunla görüşmeye gidenler, konuşacakları sorunun çözüleceğinden emin olamazlardı, çünkü Voznesenskiy her an kızabilir, öfkelenebilir, karşısındakini çok keskin, kırıcı kinaye, alay ve esprilerle perişan edebilirdi. Nikolay Aleksandroviç [Voznesenskiy], konuşmasına, herhangi bir detaya veya meseleye takılarak başlamaya alışmıştı... Şubat 1941'de, 18. parti konferansında, Beria ve Malenkov, Voznesenskiy'in raporu üzerine olumsuz yorumlar yapmışlardı. Ancak Stalin onun raporunu onaylamıştı. Beria ile Malenkov'un düzeltme ve ilave önerileri ise dikkate alınmamış, onlar da bunu gururlarına yedirememiş, uzun süre tepki göstermişlerdi. Doğrudur, onlar onunla açıkça çekişmiyor veya tartışmı-

yor, herhangi bir açık ihtilaf durumuna düşmekten uzak duruyorlardı, ancak Voznesenskiy'in sıra dışı yetenekleri onlarda dizginlenemeyen bir haset duygusu uyandırmıştı, özellikle de Stalin'in ona çok güvenmesinden dolayı çok kırılmışlardı ve bunu da saklayamıyorlardı.

Çalışma arkadaşları ve üst düzey yöneticiler ile Voznesenskiy arasında sürekli sorunlar yaşanıyor ve anlaşmazlıklar çıkıyordu, çünkü Voznesenskiy sorunları ve ihtilafları büyütmeye meyilliydi. Yazılmış birçok hatırada onunla anlaşmanın zor olduğu kaydedilmiştir. Örneğin N.K. Baybakov, Voznesenskiy ile Kaganoviç arasında sert tartışmalar ve kavgalar yaşandığını yazmakta, ayrıca Voznesenskiy'in Beria ile olan sürtüşme ve didişmelerini de anlatmaktadır. Ne var ki sadece onlar değil, Politbüro'nun diğer üyeleri de Voznesenskiy'den hoşlanmıyorlardı. Mikoyan, onun politik ekonomi alanında derin bir teorik birikime sahip olduğunu kaydetmekle birlikte, *Gosplan* Başkanı'nın ülke ekonomisinin somut işleyişinden habersiz olduğunu iddia etmektedir. Yine Mikoyan da, Voznesenskiy'in kibirli ve kendini beğenmiş biri olduğunu yazmakta, ayrıca onun şovence ve Rus olmayanlara karşı olumsuz tavırları olduğunu söylemektedir. Göründüğü kadarıyla, Voznesenskiy'in "büyük Rusya şoveni" olduğuna Stalin'i de inandırmışlardı. Mikoyan şöyle yazmaktadır:

> Hatta Stalin, bize, Voznesenskiy'in ender görülen düzeyde bir büyük devlet şoveni olduğunu söylüyordu. Onun, sadece Gürcü ve Ermenileri değil, Ukraynalıları bile insan olarak görmediğini belirtiyordu. Stalin, ülke ekonomisinin yönetimi konusunda Voznesenskiy'i ardılı olarak görüyordu, ancak parti liderliği için başka bir aday aramaya başlamıştı... Sanırım 1948 yılıydı; Stalin o sırada Karadeniz kıyılarında dinlenen bütün yöneticileri, kendisinin Ritsa Gölü'ndeki* devlet sayfiyesinde toplamıştı. Orada, herkesin önünde, Politbüro üyelerinin yaşlandıklarını söyledi (oysa çoğunun yaşı henüz 50 civarındaydı ve çoğu Stalin'den 15-17 yaş gençti, sadece Molotov'un durumu biraz farklıydı, ancak o bile Stalin'den 11 yaş küçüktü). Stalin, Kuznetsov'u (o 42-43 yaşlarındaydı) işaret ederek, geleceğin yöneticilerinin genç olması gerektiğini ve aslında MK ve partiyi yönetmek için, zamanı gelince onlardan birinin kendisinin yerine geçebileceğini söyledi.

Mikoyan'ın anlatımına göre, Stalin, Kuznetsov'u aday gösterirken Jdanov'u hiçbir şekilde gölgede bırakmış olmuyordu; tersine onun pozisyonu güçleniyordu, zira Kuznetsov'u MK Sekreterliğine öneren Jdanov'un ta kendisiydi. Mikoyan'ın fikrince, büyük olasılıkla, Jdanov, personel işlerinin ve Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın kontrolünün de Kuznetsov'a verilmesini istiyordu. Ama Mikoyan'ın Politbüro'da edindiği tecrübeye dayandığını belirterek söylediğine

* Abhazya'da -ç.n.

göre, Kuznetsov'un personel işlerini ve Devlet Güvenlik Bakanlığı'nı kontrol eden MK Sekreterliği görevini üstlenmesi yanlıştı:

> Kuznetsov'un, bu denli geniş yetkilerden uzak durması, akıllıca davranarak kurnazca bir manevrayla bir şekilde kenara çekilmesi gerekirdi. Ancak onun baş akıl hocası Jdanov'du ve o, Malenkov'la Beria'yı önemli mevkilerden alaşağı etmek için Kuznetsov'u açıkça ve bütün gücüyle Stalin'e tavsiye ediyordu. Doğaldır ki bu ortamda Kuznetsov hemen düşmanlar kazandı: Beria, Malenkov, Abakumov. Bunlar, Jdanov hayattayken beklemedeydiler ve yapabilecekleri de çok sınırlıydı... Sonuçta Stalin'in Kuznetsov'u kendisinin yerine geçecek ardılı olarak göstermesi, aslında ona iyilik yapmaktan çok, onu tehlikeye atmaktı, çünkü Stalin'in yerine göz dikmiş daha yaşlı kurtlar vardı.

Yani, göründüğü kadarıyla, Stalin'in Voznesenskiy'i kendi ardılı olarak öne çıkarması da aslında Voznesenskiy'in rakiplerini kızdırmış ve entrikaları derinleştirmişti. Stalin'in Kuznetsov ve Voznesenskiy gibi gençleri tercih ederek onlara yol açmak istemesi, yönetimin yazılmamış, ama çoktan kemikleşmiş kurallarını hiçe saymaktı; çünkü bu kurallara göre, hiyerarşi, yönetimdeki kıdeme göre belirlenirdi. Halbuki Kuznetsov ve Voznesenskiy ülke yönetiminde çok yeniydiler: Vzonsenskiy ancak 1947'de Politbüro üyesi olmuştu, Kuznetsov ise hâlâ Politbüro aday üyesi bile değildi, sadece 1946'dan itibaren MK Sekreteri ve *Orgbüro* üyesiydi. Stalin, Politbüro'nun kıdemli ve emektar üyelerine meydan okur ve onları göz ardı eder gibi bu iki kişiyi tercih etmekle, şimşekleri onların üzerine çekmişti. Stalin dışında Politbüro'nun tamamı, bu iki kişiye karşı birlik olmuştu. Baybakov'un belirttiğine göre, Leningrad grubuna karşı komplonun başını çeken Beria idi ve Khruşov'la Mikoyan da hatıralarında bunu teyit etmişlerdir. Khruşov'un yazdığına göre, olağan ekonomik plan hazırlanırken Voznesenskiy ile Beria arasında sürekli tartışma çıkmıştı. Beria birçok bakanlığı kontrol ediyor ve bütçeden bunlar için azami miktarda ödenek ayrılmasını istiyor, *Gosplan* Başkanı olarak ülke ekonomisinin dengeli kalkınmasını ve gelişmesini hedefleyen Voznesenskiy ise bunu kabul etmiyordu.

Ancak A.A. Jdanov'un 31 Ağustos 1948'deki ani ölümü tüm dengeleri değiştirdi ve Leningrad grubu yönetimdeki ağırlığını kaybetti. Derken Beria, *Gosplan* Başkan Yardımcısı M.T. Pomaznev'in N.A. Voznesenskiy'e, yani kendi üstüne gönderdiği bir notu Stalin'e verdi. Not şöyleydi:

> Hükümete rapor ettiğimiz üzere, bu yılki plana göre, ilk üç aylık dönemdeki üretim hacmi önceki yılın 4. üç aylık döneminin üzerindedir. Ama incelenen istatistik hesaplarının da ortaya koyduğu gibi, ilk üç aylık dönemin hedefleri, aslında geçen yılın dördüncü üç aylık döneminde ulaşılmış üretim düzeyinin altındadır ve bu yüzden, tablo, önceki yıldakiyle aynı kalmıştır.

Mikoyan'ın anılarına göre, bilgi notu daktiloda yazılmıştı ve Voznesenkiy, bu notu aldıktan sonra, üzerine, onun arşive kaldırılmasına dair kendi notunu düşmüş, yani bilgi notunun işleme konmasını gerekli görmemişti. Halbuki o, bu konuda MK'ya rapor vermek ve bir açıklama yapmak zorundaydı. Böylece Voznesenskiy çok müşkül bir duruma düşmüştü; çünkü bu davranışının hatalı olduğunu bilmesine karşın, kimsenin dikkatini çekmez düşüncesiyle bilgi notunu hasıraltı etmişti. Ama bu bilgi notunu Devlet Güvenlik Bakanlığı için çalışan muhbirlerden biri ele geçirmiş, Beria da kendisine ulaşan notu Stalin'e göstermişti. Beria'nın planı gayet basitti; o, Stalin'in yalan ve hileyi kesinlikle affetmediğini, eğer birinin yalanını yakalarsa, onun bütün eski hizmet ve gayretlerini bir çırpıda silebileceğini biliyordu. Mikoyan şöyle devam etmektedir:

> Stalin *Gosplan* teşkilatında rapor verme düzenine uyulmadığını duyunca sarsılmış ve böyle bir şeyin olamayacağını söylemişti O, bu konuyu araştırmak üzere hemen SNK Bürosu'na emir vermiş, Voznesenskiy'i de yanına çağırttırmıştı. Büro konuyu incelemiş ve ihlal doğrulanmıştı. Stalin çok öfkelenmişti: "Demek ki Voznesenskiy Politbüro'yu kandırıyor, bizi aptal yerine koyuyor. Nasıl olur da Politbüro üyesi Politbüro üyesini kandırır? Böyle biri ne Politbüro'da, ne de *Gosplan*'ın başında tutulabilir!" İşte tam o sırada, Beria, Voznesenskiy'in 1941'de, savaşın ilk günlerinde Molotov'a "Vyaçeslav, sen yürü, biz arkandayız" dediğini de Stalin'e iletmişti. Bu, elbette ki ateşi daha da körüklemiş ve Stalin artık Voznesenskiy'e olan güvenini tamamen kaybetmişti. Onu Politbüro'dan ihraç etmeye ve SSCB *Gosplan* Başkanlığı görevinden de atmaya karar vermişti.

Ne var ki Mikoyan bu entrikalarda kendisinin nasıl bir rol oynadığını yazmamaktadır, oysa Voznesenskiy'i dışlama kararı Politbüro'da oy çokluğuyla kabul edilmişti. Khruşov bu konuda şöyle demektedir:

> Önceki görevlerinden alınmış olan Voznesenskiy'in hâlâ Stalin'in düzenlediği ziyafetlere katıldığını hatırlıyorum... Stalin, onu görevlerinden azletmekle birlikte, yine de tereddüt içindeydi ve galiba hâlâ onun dürüst biri olduğuna inanıyordu. Hatırladığım kadarıyla birkaç defa Beria ve Malenkov'a şöyle sormuştu: "Ne oldu, Voznesenskiy hiç ceza almadı mı? Yani hiçbir şey yapmıyor mu? Ona iş vermek lazım, neyi bekliyorsunuz?" Onlar da "Düşünüyoruz işte" diye cevap veriyorlardı. Bir süre sonra Stalin yine sormuştu: "Neden ona iş vermiyorlar? Belki Merkez Bankası'nı ona verebiliriz? Sonuçta o bir ekonomist ve maliyecidir, bu işleri bilir, bırakalım Merkez Bankası'nı yönetsin." Kimse buna itiraz etmemiş, ancak herhangi bir şey de söylememişti.

Khruşov, bütün suçu Beria ve Malenkov'a yüklerken, o sırada neden kendisi de dâhil olmak üzere hiç kimsenin Voznesenskiy'i savunmadığını, onun lehinde bir söz söylemediğini ve ona iş teklif

etmediğini yazmamaktadır. Bu, bir tesadüf olamazdı ve Sudoplatov şunları yazarken haklı gibidir:

> Leningrad grubunu yok etmeye çalışan Beria, Malenkov ve Khruşov'un amaçları belliydi; onlar, iktidarda kendi yerlerini sağlama almak istiyorlardı. Onlar, genç Leningrad ekibinin Stalin'in yerini alacağından korkuyorlardı.

Mikoyan ise şöyle yazmaktadır:

> Zaman geçiyor, Voznesenskiy hiçbir göreve atanmıyordu. Stalin, onu Orta Asya'ya MK Büro Başkanı olarak göndermek istiyordu, fakat düşünüp taşınıp da bir karar verilene kadar Stalin'in ona olan güveni herhalde daha da azalmış olacak ki birkaç hafta sonra şöyle dedi: "MK Bürosu kurulamaz, çünkü Voznesenskiy Büro Başkanı olursa orada da bizi kandırır." Bu yüzden onu Tomsk Üniversitesi'ne rektör olarak tayin etmişti. Sohbet ve konuşmalar işte bu minvalde devam ediyordu. İki ay geçti. Voznesenskiy Stalin'e telefon ediyor, o ise randevu vermiyordu. Voznesenskiy bizi de arıyor, bizden aracı olup yardım etmemizi istiyordu, ancak biz de kararlaştırılanlar dışında hiçbir şey söyleyemiyorduk. Sonra Stalin Voznesenskiy'i MK üyeliğinden ihraç etme kararı aldı.

Oysa kararı MK ve Politbüro almıştı, Mikoyan ise sadece Stalin'i suçlu göstermektedir.

Stalin'in yerine geçeceği konuşulan Kuznetsov da yine o sıralar gözden düşmüştü. Bunun nedeni de, aynı şekilde, onun bilgi saklamaya çalışması ve yalan söylediğinin ortaya çıkmasıydı. Leningrad parti örgütündeki seçimlerde yolsuzluk ve sahtekârlık yapıldığı tespit edilmiş ve üstelik Leningrad parti örgütü yöneticilerinin de bu işin içinde oldukları anlaşılmıştı. Derken, Ocak 1949'da Leningrad'da düzenlenen SSCB Fuarı sırasında önemli miktarda gıda ürünü ve yiyeceğin ihmaller yüzünden bozulduğu, ancak bunun hükümet mercilerine bildirilmediği de ortaya çıkmıştı. Bunları öğrenince, Stalin, sadece Kuznetsov'u değil bütün Leningrad kenti ve vilayetinin parti yöneticilerini gözden çıkarmıştı. Mikoyan'ın yazdığına bakılırsa, Beria ve Malenkov, Stalin'i, Kuznetsov'u Uzakdoğu'ya tayin etmesi için ikna etmiş ve hatta bu amaçla bir MK Uzakdoğu Bürosu kurulması fikrini ortaya atmışlardı:

> Voznesenskiy için MK Orta Asya Bürosu neydiyse, Kuznetsov için de Uzakdoğu Bürosu oydu ve eğer Stalin'in kafasında aşırı gaddar önlemler yoksa, bu bir tür ara çözüm olarak düşünülmüştü.

Voznesenskiy, Kuznetsov ve diğerlerinin yalan söyledikleri ve yolsuzluk yaptıklarına bir kere inandıktan sonra, Stalin, onlara olan güvenini kaybetmişti ve artık onların yalan ve sinsilikleri hakkında öne sürülen diğer suçlamaları da ciddiye almaya hazırdı. Üstelik sadece Beria ve Malenkov değil, diğer Politbüro üyeleri de, rakip olarak gördükleri Leningrad grubuna karşı, kanıt, gözden düşürücü

bilgi ve belge arayışı içindeydiler. Böylece "Leningrad dosyası" diye ünlenen dava ortaya çıktı. Buna göre, Kuznetsov, Voznesenskiy ve arkadaşları, kasıtlı şekilde, Leningrad'ı Moskova'nın, RSFSC'yi de SSCB'nin karşısına koymaktaydılar ve bu bağlamda, Leningrad'ı Rusya Federasyonu'nun başkenti ilan etme ve ayrıca bir Rusya Federasyonu Komünist Partisi kurma niyetindeydiler.* Kısa süre sonra Kuznetsov, Voznesenskiy ve diğerlerine karşı, hükümeti devirme, darbe hazırlığı ve vatana ihanet suçlamaları yöneltildi. Khruşov, bu olayı, sanki kendisi bu suçlamaları hiç desteklememiş gibi anlatmakta, fakat anılarında şunu da itiraf etmektedir:

> Bu dosya ile ilgili soruşturma belgelerinde benim de imzam olabileceğini kabul ediyorum.

Bu durumda, Politbüro'nun diğer üyelerinin de söz konusu kişilerin tutuklanmalarını istemiş olmaları muhtemeldir. 1949 baharında, Voznesenskiy, Kuznetsov ve Leningrad Kent Parti Örgütü Sekreteri Popkov tutuklandı ve ardından Leningrad parti örgütü ve yönetiminde yer alan yaklaşık 200 kişiye karşı suçlama yapıldı ve dava açıldı.** "Leningrad dosyası"nda adı geçen başlıca yöneticiler, Eylül 1950'de, Leningad'da, kentin yönetiminde yer alan yaklaşık 600 görevlinin katıldığı kapalı bir duruşmada yargılandılar. Sanıklar en ağır cezaya çarptırılarak idam edildiler. "Leningrad dosyası"nda adı geçenlerden sadece Kosıgin hayatta kaldı ve partinin 19. kongresinden sonra yeni kurulan SBKP MK Prezidyumu'na aday üye olarak seçildi.***

Leningrad grubunun ortadan kaldırılmasının sonucunda, doğaldır ki bazı Politbüro üyelerinin pozisyonları daha da güçlendi. Sudoplatov'un haklı olarak belirttiği gibi, Stalin döneminin son yıllarında, Malenkov, Beria, Bulganin ve Khruşov ülkenin dar yönetimi içinde yer alıyorlardı; dolayısıyla "Leningrad dosyası" bizzat onların çıkarlarına uygundu. Aslına bakılırsa onlar Leningradlılardan daha masum değillerdi. Fakat Stalin onlardan memnundu; çünkü onlar, kişisel özellikleri ne olursa olsun, Politbüro kararlarını yerine getirmekte hiç kusur etmiyorlardı, gayet çalışkandılar ve deneyimleri de biliniyordu.**** Ancak bize göre, Stalin, onlara da tam olarak güvenmiyor ve onlardan herhangi birinin kendi yerine geçmeyi hak ettiğini "Leningrad dosyası"ndan önce de düşünmüyordu. Stalin, galiba Leningrad grubunun suçlu olduğuna inanmıştı ve hatta

* Öteki cumhuriyetlerin olduğu halde, 1990'a kadar Rusya'nın ayrı bir komünist partisi yoktu.

** E. Radzinskiy bu rakamı nedense 2 bine çıkarmıştır.

*** "Leningrad dosyası" Mikoyan'ın pozisyonuna da darbe vurmuştu, çünkü oğlu, bu davadan önce Kuznetsov'un kızıyla evlenmişti.

**** Belki Bulganin bir dereceye kadar istisnaydı.

onun, bu grubun gizli bir komplo hazırlığı içinde olduğundan şüphesi de yoktu, fakat o, aynı zamanda, bu kişileri "ifşa eden ve ortaya çıkaranlar"ın asıl niyetlerinin ve çıkarcılıklarının da farkındaydı. Bununla birlikte, Stalin, "Soğuk Savaş" şartlarında ülke yönetiminde yaşanacak bölünme ve ihtilafların SSCB'nin düşmanları için fırsata dönüşeceğini de pekâlâ biliyordu. Bu yüzdendir ki ülke basını, Voznesenskiy, Kuznetsov ve onlarca başka yöneticinin tutuklanmaları ve yargılanmaları hakkında hiçbir bilgi vermemişti. Sadece takip eden bayram kutlamalarında, sokaklara asılan Politbüro üyelerinin portrelerinin arasında Voznesenskiy'ninkinin olmadığını gören halk, farklı yorum ve varsayımlarda bulunmaktaydı.

32. Bölüm

"Yahudi Antifaşist Komitesi Dosyası", "Doktorlar Dosyası" ve Devlet Güvenlik Organlarındaki Entrikalar

Voznesenskiy, Kuznetsov ve diğerlerine -dolaylı şekilde ve halktan gizli tutularak da olsa- "Rus milliyetçiliği" suçlaması yapılırken, neredeyse eşzamanlı olarak, bazı kişilere de "Yahudi milliyetçiliği" suçlaması yapılıyordu ki genelde bu tür suçlamalara "kozmopolitlik" damgası eşlik ediyordu. Son zamanlarda yayımlanan birçok araştırma, kitap ve anıda, SSCB'de 1940'ların sonu ve 1950'lerin başlarında gündeme gelen Yahudilere karşı cezalandırma kampanyası açıklanırken, Stalin'in antisemitist olduğu kaydedilmektedir. Bilindiği gibi, daha 1907'de, Aleksinskiy, partide Menşeviklerin arasında Yahudilerin çok olmasını şakaya alarak parti içinde pogrom yapılmasını önermişti ve Stalin, bu espriyi devamlı tekrar ediyordu. Antisemitizm suçlamasına yol açan bir başka neden de, Stalin'in 1930'lu yıllarda mücadele ettiği Trotskiy, Radek, Kamenev, Zinovyev, Sokolnikov ve diğer birçok Yahudi asıllı parti yöneticisinin tasfiye edilmeleriydi.

Trotskiy-Zinovyev muhalefetine karşı mücadele ile birlikte, yani daha 1920'li yıllardan başlayarak, parti içinde antisemitizme dair spekülasyonlar da artmıştı ve gittikçe büyüyerek devam etmekteydi. Doğrudur, "bileşik muhalefet" grubunun liderleri Yahudiydi. Üstelik bazı Yahudi gruplar Kırım konusunu da gündeme getirmişlerdi. Daha 1923'te, A. Bragin, SSCB Yahudilerinin Kırım, Odesa, Nikolayev vilayetlerinde ve bunların çevresinde iskân edilerek bu bölgeye özerklik verilmesini önermişti. VTsİK Başkanı M.İ. Kalinin de bu projeyi destekliyordu; ancak VKP(b) MK Yahudi Seksiyonu bu fikre sert bir şekilde karşı çıkmıştı. Öte yandan, Siyonistlerin de bu projeye itirazları vardı; zira Yahudilerin bu bölgelere yerleştirilmesi Filistin'deki kolonileşme süreci açısından bir engel oluşturacaktı. Ama adı geçen bölgelerde oturan halklar bu fikre çok daha sert tepki gösteriyorlardı. İsrailli tarihçi İ. Nedava'nın yazdığına göre, 1920'li yılların sonlarında SSCB'de birçok kişi şu soruları soruyordu:

> Rusya'nın Akdeniz'e bağlı tek vahası olan, eşsiz doğası ve iklimiyle, Amalfi'yi hatırlatan manzaralarıyla Kırım neden Yahudilere verilecekmiş? Neden Yahudilere Kırım'da güzel yerler, Ruslara ise kötü yerler veriliyor? Neden her zaman her şeyin en iyisi Yahudilere kısmet oluyor?

SSCB'de antisemitizmin arttığına ilişkin açıklamalarla ilgili olarak, Stalin, 12 Ocak 1931'de, Amerika Yahudi Telgraf Ajansı'nın sorularını cevaplarken şunları belirtiyordu:

> Antisemitizm, ırkçı şovenliğin aşırı bir şekli olarak, yamyamlığın en tehlikeli kalıntısıdır. Antisemitizm, kapitalizmi emekçilerin darbelerinden kurtaran bir paratoner olarak, sömürücüler için uygun ve yararlı bir yaklaşımdır. Antisemitizm, emekçileri doğru yoldan saptıran, onları yanlış patikaya kaydıran ve çengele götüren bir tehlikedir. Bu yüzden, komünistler, her zaman enternasyonalizm yanlıları olarak, antisemitizmin ödünsüz katı düşmanlarıdırlar. SSCB'de antisemitizm, Sovyet düzenine tamamen yabancı bir olgu olarak kanunla kesin bir şekilde yasaklanmış olup titizlikle takip edilmekte, aktif antisemitlere idam cezası kesilmektedir.

İlginçtir ki bu cevap, SSCB'de ilk defa 30 Kasım 1936'da, Sovyetler kurultayında yeni anayasa tasarısının görüşüldüğü sırada *Pravda* gazetesinde yayınlanmıştı ve Stalin'in antisemitizme karşı mücadeleye önem verdiğini gösteriyordu. Buna karşın, birçok araştırmacı, Stalin'in bu sözlerini açık bir demagoji olarak nitelendirmektedir. Stalin döneminde, 1934'te, Yahudilerin son devleti yıkıldıktan neredeyse iki bin yıl sonra, ilk defa bir Yahudi Özerk Bölgesi kurulmuştu ve başkenti Birobican'dı. Ancak bu bölgenin hiç Yahudi bulunmayan Uzakdoğu'da kurulması, esprilerin yanı sıra, Stalin ve çevresine yönelik antisemitizm suçlamalarına da yol açmaktaydı. SSCB'de Yahudilere karşı baskı ve ayrımcılık yoktu. Doğrudur, Trotskiy-Zinovyev muhalefeti ortadan kaldırıldıktan sonra, Politibüro'da ve partinin diğer merkezi organlarında Yahudilerin oranı düşmüştü. Ancak SSCB nüfusu içindeki oranlarına bakıldığında, ülkenin yönetim mercilerinde Yahudilerin miktarı yüzde olarak yine de oldukça yüksekti. Stalin döneminde ülke yönetiminde kilit bir rol oynayan L.M. Kaganoviç, onun kardeşleri Y.M. Kaganoviç ve siyasi tasfiyeler sırasında intihar eden M.M. Kaganoviç Yahudiydiler. Ayrıca Kızıl Ordu'da önemli görevler üstlenmiş L.Z. Mekhlis, partide ideolojik alanda büyük emek vermiş Y.M. Yaroslavskiy (Gubelman), Dışişleri Halk Komiseri ve daha sonra Amerika'ya SSCB Büyükelçisi olarak gönderilen M.M. Litvinov, onun yardımcısı S.A. Lozovskiy (Dridzo) Yahudi asıllıydılar. Bundan başka, birçok parti yöneticisi, bu arada Molotov, Voroşilov, Andreyev vb de Yahudilerle evliydiler. Molotov'un eşi Polina Semyonovna Jemçujina, MK üyesi ve bir ara SSCB Balıkçılık Sanayisi Halk Komiseri'ydi. Sudoplatov'un

yazdığına göre, Mikoyan, Voznesenskiy ve Beria'nın da Yahudi akrabaları vardı.*

1937'de SSCB'yi ziyaret eden Yahudi asıllı ünlü Alman yazarı Lion Feuchtwanger, o sıralar SSCB'de de yayımlanan gezi notlarında şöyle yazıyordu:

> Hükümetin, birçok ülke için çözüme kavuşturulması çok zor, hatta imkânsız gibi görünen Yahudi sorununun çözümü için uyguladığı yöntem, beni, Sovyetler Birliği'nin milliyetler politikasının son derece etkin ve sağlam olduğuna inandırdı... Burada Yahudiler toplumla bir bütündürler ve milli kültürleri de yeniden canlanmıştır... Yahudi dili, bütün milli diller, SSCB'de saygı ve sevgi görmektedir. Yahudi okulları, gazeteleri, gayet kaliteli ve seviyeli bir Yahudi şiiri vardır, dilin gelişmesi için kongreler düzenleniyor, Yahudi tiyatroları çok tutuluyor. Moskova Devlet Yahudi Tiyatrosu'nda "Kral Lear" tragedyasının çok güzel bir yorumunu izledim; başrolde ünlü aktör Mikhoels oynuyordu.

Bu gibi örnekleri çoğaltabiliriz; SSCB'de Yahudi düşmanlığı için siyasi, sosyoekonomik ve kültürel bir zemin olmadığı gayet açıktır. Stalin döneminde, Hitler Almanya'sındakine benzer bir antisemitizm hiç olmamıştır ve Yahudi karşıtı bir politika da uygulanmamıştır. Bu saçma iftirayı yorumlamaya ve bu yüzden zaman kaybetmeye gerek yoktur. Faşist Almanya ile saldırmazlık antlaşması imzalandıktan sonra da, ülkede resmi ve toplumsal düzeyde bir antisemitizm görülmemiştir.

1941'de Almanya SSCB'ye saldırdıktan sonra, SSCB'de, ABD ile müttefiklik ilişkileri çerçevesinde bir Yahudi Antifaşist Komitesi (YAK) kurulmuştu. Dernek statüsünde olan bu komite, Nazilerin antisemit politikaları ve Holokost uygulamalarına karşı dayanışma kapsamında uluslararası Yahudi örgütleri ve fonlarıyla, bu arada Amerikan Siyonist teşkilatlarıyla temaslar kurmuştu. Komitenin başkanı, Moskova Yahudi Tiyatrosu'nun ünlü aktörü S. Mikhoels'ti ve Sudoplatov'un yazdığına bakılırsa, Mikhoels, 1935'ten itibaren NKVD ajanları arasındaydı. Eski ajanlardan Yahudi asıllı yazar İsaak Fefer ve diğer YAK üyeleri de uluslararası Yahudi çevreleriyle ilişkiler kurulmasında önemli rol oynamışlardı. Bu komitenin aracılığı ve destekleriyle, Amerika'daki Yahudilerden ve kuruluşlarından SSCB'ye önemli maddi ve mali yardımlar sağlanmıştı.

Şubat 1944'te, Kırım (Yalta) Konferansı sırasında, YAK, "Kırım projesi"ni gündeme getiren bir mektup hazırlamıştı. Buna göre, Kırım'da bir Yahudi Sovyet Cumhuriyeti kurulacak ve SSCB Amerika'dan bu amaçla, ayrıca dağılmış ve yıkılmış ülkeyi yeniden inşa etmek için gerekli olan büyük mali yardımları alabilecekti. Sudoplatov'un yazdığına bakılırsa, bu fikir, önce dışişlerinden

* Sudoplatov'un kendisi de bir Yahudiyle evliydi.

Lozovskiy, sonra da Politbüro'dan Molotov, Beria, Voznesenskiy ve Voroşilov tarafından beğenilmişti. Amerikalı etkin Yahudi çevreleriyle ve resmi kişilerle bu konuları görüşmek için Mikhoels ABD'ye gönderilmişti. Sudoplatov'un anlatımına göre, Stalin savaşın hemen ardından SSCB'yi ziyaret eden Amerikalı senatörlerle Yahudi cumhuriyetinin kurulması ve Belarus Cumhuriyeti'ne ait, Yahudi nüfusun yoğun olduğu ve savaştan çok zarar görmüş Gomel vilayetinin yeniden inşası konularını görüşmüştü. Fakat yine Sudoplatov'un belirttiği üzere, Stalin, mali krediler ve teknik yardımların sadece bu iki konuyla sınırlı kalmasını ve somut projelere bağlı olmasını da istemiyordu.

Görünen o ki "Soğuk Savaş", birçok konuda olduğu gibi bu meselede de bütün planları altüst etmişti. Amerika, SSCB'ye vermeyi vaat ettiği 10 milyon dolar tutarındaki krediyi vermemiş ve kurulması düşünülen Yahudi cumhuriyetinin ihtiyaçları için bir sent bile alamayan YAK, bu meseleden sorumlu tutulmuştu. Derken, savaşın gidişatı içerisinde Alman işgalinden kurtarılan cumhuriyetlerin yöneticileri ile YAK arasında da ihtilaflar ortaya çıkmaya başlamıştı. Bilindiği gibi, SSCB'nin Yahudi nüfusunun çoğunluğu, Alman işgaline maruz kalan batı bölgelerinde oturmaktaydı ve savaşın ilk döneminde geri çekilen Sovyet orduları bu bölgelerdeki Yahudi nüfusu doğuya tahliye etmişti; aksi takdirde onlar Nazi katliamının kurbanı olacaklardı. Yahudiler savaştan sonra artık kurtarılan bu bölgelerdeki daimi iskân yerlerine dönmek isteyince büyük sorunlar yaşanmaya başlamıştı; çünkü birçok kent ve kasaba, savaş yıllarında, bombardıman, yıkım ve yangınlar sonucunda yok olmuştu ve buralardaki konut sorunu vahim düzeydeydi. Üstelik tahliye edilmemiş nüfus da, bu arada, tahliye edilenlerin mallarını, hatta evlerini sahiplenmişti. Sudoplatov, kitabında, o sırada Ukrayna KP MK 1. Sekreteri olarak tayin edilmiş Khruşov'un Özbekistan KP MK 1. Sekreteri Usman Yusupov'a telefon açarak şikâyette bulunduğunu anlatmaktadır. Mesele şuydu: Savaş zamanı Taşkent ve Semerkant'a aktarılmış olan Yahudiler evlerine dönmek üzere Ukrayna'ya akın ediyorlardı. Khruşov, Ukrayna'da boş konut bulunmadığını, Kiev ve diğer büyük kentlerin harabe halinde olduğunu, yeniden inşa için uzun bir süre gerektiğini vurguluyordu. O, geriye dönüş akınının engellenmesini istiyor, aksi halde Yahudi pogromlarının başlayacağını bildiriyordu. Buna karşılık, yine Sudoplatov'un yazdığı gibi, YAK Başkanı Mikhoels ise, Yahudilerin çıkarlarını ne pahasına olursa olsun savunmaya çalışıyor, onların konut ve mal sorunlarının çözülmesini istiyordu. Sudoplatov'un kitabına göre, YAK'ın bu girişimlerinden dolayı, Abakumov, Stalin'e başvurmuştu:

> 1946 başlarında, Devlet Güvenlik Bakanlığı görevine yeni atanmış olan Abakumov, öndere bir mektup yazarak Yahudi Antifaşist Komitesi (YAK) yöneticilerini milliyetçilikle suçlamış ve onların Yahudilerin çıkarlarını Sovyet ülkesinin çıkarlarının üstünde gördüklerini kaydetmişti... Daha sonra Stalin'e bu konuda yeni bilgiler de iletilmişti. Bunlara göre, Mikhoels, Yahudi nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak ve Yahudi kültürünü geliştirmek amacıyla, güya Stalin'in damadı G. Morozov'un* desteğini kazanmaya çalışmaktaydı.

Sudoplatov'un Nisan 1953'te öğrendiği kadarıyla, Mikhoels, Ocak 1948'de özel bir operasyonla ortadan kaldırılmıştı.

Sudoplatov'a göre, operasyon, Abakumov'un yardımcısı Ogoltsov'un ve Belarus Devlet Güvenlik Bakanı Tsanava'nın yönetiminde gerçekleştirilmişti. Tsanava, Mikhoels'i sayfiyesine davet etmiş ve orada ona öldürücü bir iğne yapmıştı; sonra da maktulü yola çıkarıp bir kamyonun altına atmışlardı. Sudoplatov, trafik kazası süsü verilmiş bu cinayetin, Stalin'in bilgisi dâhilinde işlendiğini iddia etmektedir. Ancak V. Alliluyev konuya farklı bir yorum getirmektedir:

> İ.İ. Goldşteyn'in soruşturma sırasında 9 Ocak 1948'de verdiği ifadeye göre, S.M. Mikhoels, ABD'de bulunduğu sırada Siyonist çevrelerle temas kurmuştu ve bu kişilerden bazıları, Svetlana Alliluyeva ile Grigoriy Morozov arasındaki evlilikle aşırı ilgilenmişlerdi... Bu ifadelerden sonra Solomon Moiseyeviç Mikhoels'in tutuklanması artık kaçınılmazdı. Ocak 1948'deki feci ölümü, onu hapse atılmaktan kurtarmıştı. Stalin'in onun öldürülmesini istediğini düşünmüyorum; çünkü bunun bir mantığı yoktur. Bence, Mikhoels'in yaşaması, asıl Siyonistler için tehlikeliydi, çünkü o, soruşturma sırasında onların kirli çamaşırları ortaya serebilirdi; üstelik Svetlana ile Grigoriy arasındaki evliliğin kısa sürede boşanmayla noktalanması da, onların planlarını suya düşürmüştü. Oysa Mikhoels ölürse, Siyonist çevreler bunu Yahudi aydınları korkutmak ve yurtdışına göçmeye ikna etmek için kuvvetli bir argüman olarak kullanabilirlerdi

İsrail devleti kurulduktan sonra, SSCB'deki Yahudilerin buraya göç etmesi konusu oldukça güncel bir mesele haline gelmişti. SSCB, BM Genel Asamblesi'nin ilk devre toplantılarından itibaren, Milletler Cemiyeti'nin kararıyla Britanya'nın mandası altında yönetilen Filistin topraklarında Arap ve Yahudi olmak üzere iki devlet kurulması fikrini savunuyordu. Bu nedenle, ilk aşamada Sovyet yönetimi ile müstakbel Yahudi devletinin kurucuları arasında dostça ilişkiler vardı. Ancak 14 Mayıs 1948'de İsrail devletinin kurulduğu ilan edildiğinde, onun tamamen ABD yörüngesinde ve Amerika'nın Yahudi asıllı burjuvazisine bağlı olduğu ortaya çıktı. SSCB ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkiler ise, Batı tarafından, SSCB'deki Yahudileri etkilemek ve psikolojik savaş yürütmek için kullanılmaya çalışılıyordu. 1948 sonbaharında Golda Meir

* Morozov, 1944'te Svetlana Alliluyeva ile evlenmişti.

Moskova'yı ziyaret etti ve başkentte, yeni Yahudi devletinin liderini karşılamak üzere, birçok vatandaşın katıldığı bir miting ve gösteri düzenlendi. E. Radzinskiy, kendisine ait Stalin biyografisinde şöyle yazmaktadır:

> Sinagogun önü ana baba günüydü, yaklaşık bin beş yüz kişi toplanmıştı. Aralarında subaylar, askerler, ihtiyarlar, çocuklar, gençler vardı. Bebekleri elleriyle yukarıya kaldırıyorlardı: "Bizim Golda! Şolom, Goldele! Yaşa ve esen kal! Yeni yılın* kutlu olsun!" Sonra kalabalık daha da artmış, miting başlamıştı. Golda Meir anılarında şöyle anlatıyordu: "Beni her taraftan öylesine bir sevgi okyanusu sarmıştı ki nefesim tutulmuştu, neredeyse bayılacaktım." O, kalabalığa seslenerek şöyle demişti: "Sağ olun! Yahudi olarak kaldığınız için teşekkür ederim..." Dışişleri Bakanlığı'nda düzenlenen kabulde, Molotov'un eşi Polina, Meir'e yaklaşarak onunla Yiddiş dilinde konuşmaya başlamıştı. Golda Meir şaşkın bir halde "Siz Yahudi misiniz?" diye sormuştu. Polina ise "Ben Yahudi halkının kızıyım" diye karşılık vermişti.

O sıralarda Arap-İsrail Savaşı başladı ve SSCB bu savaşta tarafsız kalmayı tercih etti; ancak SSCB'de oturan Yahudilerin çoğu İsrail'den yanaydı ve bu sempatisini saklamıyordu. Babamın hatırladığına göre, çalıştığı genel müdürlükte, tanınmış bir yönetici şöyle diyormuş: "Bizimkiler Araplara harika darbe indiriyorlar, değil mi?" Ünlü bir Sovyet bilim adamı da, atom araştırmalarından dolayı kendisine Stalin Ödülü'yle birlikte verilmiş paranın tamamını Moskova Sinagogu'na bağışlamıştı; üstelik bu sinagogun önünde, daha önce Yahudiler, İsrail Büyükelçisi'nin katıldığı bir dayanışma mitingi de düzenlemişlerdi.

Bu tür eylem ve söylemler, sıklıkla, etnik bağların Sovyet yurtseverliğine tercih edilmesi şeklinde yorumlanmaktaydı. İlgili merciler, devlet güvenlik organları, VKP(b) MK, gelişmeleri bu gözle değerlendiriyor ve "Yahudi milliyetçiliği" hakkında bilgi topluyorlardı. Bu olaylar ve toplanan bilgilerden sonra, Sovyet yönetimi, üst görevlerdeki Yahudi asıllı kişilerin sayısının sınırlanmasına ve yönetim organlarında her halkın sahip olduğu nüfus oranında temsil edilmesine karar verdi. Ne var ki bu uygulamalar sırasında milliyetçi olmayan Yahudiler de görevlerinden alınıyor ve bunun sonucunda kısa sürede "Siyonist" olup çıkıyorlardı.

Bu süreçte, milliyetçilik fikrinin başlıca kaynağı ve merkezi sayılan YAK da darbe yedi. 20 Kasım 1948'de, Politbüro kararıyla YAK feshedildi. Kısa süre sonra, bu komitenin önde gelen üyeleri, diplomat Lozovskiy, yazar İ. Fefer, şair L. Kvitko, İ.S. Yuzefoviç, P.D. Markiş, D.N. Gofşteyn ve Akademi asil üyesi LinaŞtern tutuklandı-

* Yahudilerin yeni yılı. *Roş Aşana*, İbranicede "yılın başı" veya "yılın birinci günü" demektir. Yahudilerin yeni yıl başlangıcı olarak bilinen *Roş Aşana*, Eylül ve Ekim ayları arasında bir güne denk düşer -ç.n.

lar. Ayrıca Svetlana Alliluyeva'nın sabık eşi G. Morozov'un babası İ.G. Morozov ve Molotov'un eşi, VKP(b) MK üyesi Polina Jemçujina da gözaltına alındılar. 1948'de eşinden boşansa da, Molotov'un ülke yönetimindeki pozisyonu ve prestiji sarsılmıştı.* YAK yöneticileri Temmuz 1952'de idam edildiler. Bu kişiler 1955'te aklandılarsa da, bu konudaki ilk resmi bilgi, ancak 1989'da verilecekti.

Yahudi milliyetçiliğine karşı yöneltilen cezalandırma kampanyası, genel olarak yabancı ülkelere yönelik sempati ve övgüyü kınamaya ve kozmopolitliğe karşı bir savaşa dönüştü. Yazarlar Birliği'nin 9-10 Şubat 1949'da düzenlenen toplantısına katılan VKP(b) MK Ajitasyon ve Propaganda Şube Başkanı D.T. Şepilov, G.M. Malenkov'a sunduğu rapor yazısında şöyle diyordu:

> Toplantıda, Moskova, Kiev ve diğer kentlerin yazarları arasında Yahudi Tiyatrosu'nun abone biletlerini yaymak için bir uşak gibi çalışan kozmopolit Altman ifşa edilmiştir. Toplantıda, Yahudi milliyetçilerinin "dünya Yahudi edebiyatı"nı her yolla yaygınlaştırmaya ve tanıtmaya çalıştıklarını gösteren kanıtlar ortaya konmuştur. Şöyle ki *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nin bu günlerde dağıtılmış "Madde Başlıkları Sözlüğü" tam bir skandaldır. Burada kimsenin tanımadığı sıradan Yahudi yazarlar bile yer almaktadır; ayrıca ABD, İngiltere ve diğer ülkelerdeki Yahudi asıllı burjuva yazarlar da buraya dâhil edilmiştir. Buna karşılık, birçok yetenekli Rus yazar ve cumhuriyetlerin yazarları "Madde Başlıkları Sözlüğü"nde yer almamıştır.

Şepilov, raporunda, Malenkov'a, söz konusu toplantıda eleştirmen Y. Varşavskiy'in okuduğu bir mektubu da aktarıyordu:

> Vatan sevgisinden uzak bir grup eleştirmen, kendi aralarında, Sovyet düzenimize, sosyalist kültürümüze tamamen düşman olan bir fikir birliği temelinde, bir organizasyon yapmaya kalkışmışlardır. Vatan karşıtı grubun Aragvi Restoranı'ndaki özel toplantısı hakkında Yoldaş Abakumov'u bilgilendirdim.

Y. Gromov'un yazdığına göre, yukarıda sözü edilen, ama başka dosya ve davalarda adı geçmeyen Altman gibi "kozmopolit eleştirmenler" tutuklanmamıştır. Doğrudur, birçok Yahudi asıllı yazar ve sanatçı tutuklanmıştır, fakat topyekûn bir tasfiye ve kıyımdan bahsedemeyiz. V. Kojinov bu konuda şunları belirtmektedir:

> 1949-1952 yıllarında, yani "antisemitizm"in alıp yürüdüğü söylenen zaman diliminde, aşağıdaki Yahudi asıllı edebiyatçılar Stalin Ödülü almışlardır: Agniya Barto, B.Y. Braynina, M.D. Volpin, B.L. Gorbatov, Y.A. Dolmatovskiy, E.G. Kazakeviç, L.A. Kassil, S.İ. Kirsanov (Korçak), L.V. Nikulin, V.N. Orlov (Şapiro), M.L. Polyakovskiy, A. Rıbakov (Aronov), P.L. Rıjey, L.D. Tubelskiy, İ. Khalifman, A.B. Çakovskiy, L.R. Şeynin, A.P. Şteyn, Y.Y. Elsberg. Üstelik bunlar, o yıllarda Rusça yazan ve Stalin Ödülü alan bütün yazar ve şairlerin nerdeyse üçte birini oluşturuyor-

* 1953'te, P. Jemçujina aklandıktan sonra, onlar yeniden evlendiler.

lardı. "Antisemit diktatör"ün bu kadar çok Yahudi edebiyatçıya ödül vermesi tuhaf değil midir?

Vadim Kojinov, aynı yıllarda Yahudi asıllı Sovyet sinemacılarının da birçok ödül aldıklarını kaydetmektedir:

> 1949-1952 yıllarında Romm ile birlikte birçok Yahudi asıllı sinema yönetmeni Stalin Ödülü almıştı: R.K. Karmen, L.D. Lukov, Y.Y. Rayzman, A.M. Room, G.L. Roşal, A.B. Stolper, A.M. Fayntsimmer, F.M. Ermler... Bunlar, Sovyet sinemasının en ünlü yönetmenleriydiler. Üstelik Pudovkin, Eyzenşteyn (Yahudi değildir), Dovjenko gibi dehalar da bu sinemacılarla birlikte çalışıyor, ancak onlara oranla daha sıkça ve daha sert eleştiriliyorlardı. Üstelik bu üç en ünlü Sovyet yönetmeni sadece 2 defa Stalin Ödülü alabilmişlerdi, buna karşılık Ermler 4, Romm 5, Rayzman ise 6 kez bu ödülü kazanmıştı. Bu durumda antisemitizmden ve Yahudilerin baskı görmesinden bahsedemeyiz. Çünkü Rus Pudovkin, Ukraynalı Dovjenko ve Baltık bölgesinden Ruslaşmış bir Alman olan Eyzenşteyn'le kıyasladığımızda, onların Yahudi meslektaşları, onlardan daha çok teşvik ediliyor ve ödüllendiriliyorlardı.

Kısacası Stalin'in Yahudilere karşı kasıtlı baskı ve cezalandırma politikaları uyguladığı hakkındaki iddialar asılsızdır. 1996 tarihli, *Yahudi Antifaşist Komitesi: 1941-1948* adlı Rusya-İsrail ortak yayınında belirtildiği gibi, 1948-1952 yıllarında yüzün üzerinde Yahudi asıllı sanatçı, yazar, şair, gazeteci, bilim adamı, politikacı ve sanayi yöneticisi tutuklanmıştı. Ancak bu arada devlete karşı faaliyetler ve Yahudi milliyetçiliği suçlamalarıyla ilgili bazı dosyalar da kapatılmıştı. Örneğin ceza gören Yahudilerin çocukları tarafından kurulmuş olan ve 16 kişiden oluşan "Devrim Davası İçin Mücadele Birliği" üyeleri Ağustos 1950'de tutuklanmışlardı. Grubun hedefi, antisemitizmin başlıca suçlusu olarak gördükleri Malenkov'u ortadan kaldırmaktı. Ancak Abakumov, bu gençlerin çok acemi olup sadece laf ürettiklerini söyleyerek dosyayı kapatmıştı.

V. Kojinov'un yazdığına göre, Yahudi asıllı doktor Y.G. Etinger, Sovyet karşıtı sert konuşmalar yapmasından dolayı 18 Kasım 1950'de tutuklanmıştı. Onu, özel davalar baş sorgu memuru M.D. Ryumin sorgulamış ve zanlıyı, 1945'te MK Sekreteri A.S. Şerbakov'u katletmekle suçlamıştı. Ancak Abakumov, Etinger dosyasıyla da ilgilenmiş ve sanığı kendisi de sorguladıktan sonra bütün bu suçlamaların asılsız olduğuna karar vermişti.

Ne var ki bu işin peşini bırakmayan Ryumin, olayı Malenkov'a iletmiş ve haklı olduğunu ispatlamıştı. Göründüğü kadarıyla, "Leningrad dosyası"ndan bir süre sonra, Malenkov-Beria-Abakumov işbirliği, her ekipte olabileceği gibi karşılıklı rekabete dönüşmüştü. Sudoplatov'un anılarına göre, 1951 baharında, Malenkov'un sekreteri Sukhanov, Ryumin'i MK kabul odasında dinlemiş ve onun Stalin'e bir mektup yazmasına da yardımcı olmuştu. Ryumin'in mektubunda, kendi üstü olan Abakumov aleyhinde

suçlamalar vardı ve bunlara göre, o, "Siyonistler komplosu"nu görmezden gelmiş, dava açmamıştı; ayrıca onun elindeki yetkiyi kötüye kullanmasından dolayı Etinger sorgulama sırasında işkence görerek yaşamını yitirmişti. Mektupta bakana karşı başka suçlamalar da yer alıyor olabilirdi.

Sudoplatov 1953 Şubatının sonunda Stalin'le buluştuğu zaman, Avusturya'nın İnnsbruck kentindeki Amerikan askeri deposuna yönelik yapılacak sabotaj operasyonunu Abakumov'un iptal ettirdiğini söylemişti. Bu operasyonun amacı, 1948-1949 Berlin Krizi sırasında Batı Berlin'e havayoluyla sağlanan destek ve yardımları önlemekti. Temmuz sonunda Abakumov tutuklanmış, makamı bir süre boş kalmıştı. Abakumov'un tutuklanması için Politbüro üyelerinin ve bizzat Stalin'in onayı gerekliydi, demek ki konu ciddiye alınmıştı. Devlet Güvenlik Bakan Vekili Ogoltsov "Abakumov dosyası" çerçevesinde soruşturma başlatınca, bakanlığın önde gelen yöneticileri hapsedilmişlerdi ve bunların arasında Yahudi asıllı olanlar da vardı. Özel kullanım için zehir malzemesi üretilen Toksikoloji Laboratuvarı Müdürü Mayranovskiy de bunlardan biriydi.

Bu arada, Kremlin Hastanesi Elektrokardiyografi Bölümü Müdürü Lidiya Timaşuk'un, ta 29 Ağustos 1948'de yazdığı mektup da Stalin'in arşivinden çıkarılarak işleme konmuştu. Timaşuk, bu mektubu, Jdanov'un ölümünden 2 gün önce yazmış ve kendisinin hasta için miyokart enfarktüsü tespit edilmiş bir kardiyogram verdiğini, ancak doktorların, Jdanov'u, bunu görmezden gelerek tedavi ettiklerini belirtmişti. Onun açıklamasına göre, Jdanov'u tedavi eden Yegorov ve Vinogradov, kendisinden raporu değiştirmesini ve miyokart enfarktüsünü kaydetmemesini istemişlerdi. 30 Ağustos 1948'de, Abakumov, bu mektubu Stalin'e iletmiş, o da mektubun üzerine "arşive gönderilsin" notu düşmüştü. Sudopaltov'a göre, Stalin, Timaşuk'un mektubunu saçma bulmuş ve hiç umursamamıştı.

Oysa 1950'de yeniden gündeme gelen bu mektupla birlikte, ünlü "doktorlar dosyası" patlak verecekti. Khruşov, 20. kongrenin kapalı oturumunda yaptığı konuşmada Timaşuk olayını şöyle anlatıyordu:

> Gerçekte hekim Bayan Timaşuk'un dilekçesi dışında, ortada herhangi bir dosya falan yoktu ve ona da, birileri yol göstererek veya basitçe emrederek bunu yaptırmış (yeri gelmişken, Kremlin'de çalışanların çoğu gibi, Timaşuk da güvenlik organlarının muhbiriydi), hekim bayan da Stalin'e mektup yazarak doktorların yasadışı yöntemler kullandıklarını iddia etmişti. Hemen Sovyetler Birliği'nde sabotajcı ve hain doktorlar olduğuna karar vermesi için, Stalin'e böyle bir mektup yeterliydi. O, birçok ünlü tıp uzmanı ve doktorun tutuklanmasını emretmiş, soruşturmanın nasıl yapılacağı ve sorgulamada tutuklulara nasıl muamele edileceği

konusunda bizzat kendisi talimat vermişti. O, Akademi asil üyesi Vinogradov'a pranga vurulmasını, diğerinin ise dövülmesini önermişti.

Ama Timaşuk'un mektubu Stalin tarafından arşive gönderilmiş, yaklaşık üç yıl orada kalmıştı ve bu da Khruşov'un yalanını ortaya koymaktadır. Öte yandan, dikkate almak gerekir ki mektupta somut bir suçlama yoktu. Sudoplatov şöyle yazmaktadır:

> Timaşuk kimseyi komployla suçlamıyordu. O, mektupta sadece uyarıda bulunmuş, parti ve devlet yöneticilerinin tedavilerinde görülen eksiklik ve yanlışlıklar hakkında bilgi vermişti... bu nedenledir ki mektubun metni şimdiye kadar yayımlanmamıştır. Çünkü içinde genelde sağlık personeli ve doktorlar arasındaki hırgür, dedikodu ve çekişmeler yer alıyordu.

Eğer mektup yayımlansaydı, Timaşuk'un kasıtlı olarak antisemit amaçlarla hareket ettiğine dair yıllardır devam edegelen iddiaların asılsız olduğu da ortaya çıkmış olacaktı. Zira onun suçladığı doktorlar arasında hiç Yahudi yoktu.

Bu mektup, hükümet üyelerinin tedavi işlemlerinin organizasyonundan ve doktorların güvenilirliğinden sorumlu olan Vlasik'in eline geçmiş ve o da konuyu araştırmak üzere, Prof. Dr. P.İ. Yegorov'un başkanlığında, profesör hekimlerden oluşan bir heyet kurmuştu. Jdanov'un otopsisinden sonra, heyet, ona yapılan tedavinin doğru, hekim Timaşuk'un iddialarının ise asılsız olduğunu tespit etmişti. Heyetin bu raporu Politbüro'ya da sunulmuştu. Ancak Jdanov'a yapılan otopside enfarktüs belirtileri tespit edilmesi ve bunun epikrizde kaydedilmemiş olması, Vlasik'in anlatımıyla çelişmektedir. Zaten Vlasik de şöyle yazmaktadır:

> Birkaç gün sonra Stalin bana talimat vermiş ve Jdanov'u tedavi eden bütün profesörleri titizlikle araştırmamı ve onları ajan kontrolünde tutmamı istemişti. Profesörleri zan altına sokacak hiçbir veri ve bilgi tespit edilmemişti ve ben de bunu Stalin'e rapor etmiştim. Fakat buna rağmen, "doktorlar dosyası" incelenmek üzere Devlet Güvenlik Bakanlığı 2. Müdürlüğü'ne iletilmişti.

Bu dosya bir süre askıda kalmıştı; ancak Etinger'in tutuklanması ve hapisteyken yaşamını yitirmesi ve ardından Abakumov'un hapse atılması dosyayı tekrar güncel hale getirmişti. Dolayısıyla Timaşuk'un mektubu da 1951'de arşivden çıkarılmış ve ülkenin liderlerini ortadan kaldırmak isteyen doktorların komplosu hakkındaki iddiaya kanıt olarak kullanılmıştı. Kısa süre sonra Kremlin *Leçsanupra* (Tedavi ve Sağlık Müdürlüğü) çalışanlarından birkaç yönetici hekim tutuklanmıştı ki aralarında Yahudiler de vardı. Jdanov'un yanlış tedavi edildiğini iddia eden L. Timaşuk'un suçlamalarının asılsız olduğunu savunan N.İ. Vlasik için bu gelişmeler bir fiyasko demekti. Üstelik bu olaylar, güvenlik mercilerinde çok-

tan beri var olan entrika ve çekişmelerle iç içe geçmişti. Mesele şu ki hükümet görevlilerinin güvenliğinden sorumlu olan ve etkisi gittikçe artan General N.İ. Vlasik, L.P. Beria ile anlaşamıyor ve onun yükselmesini engellemeye çalışıyordu. Bunun en iyi yolu ise Beria'yı Stalin'in gözünden düşürmekti. Vlasik şöyle yazıyordu:

> Kaydetmem gerekir ki Stalin, bir ara Beria'nın çalışmalarından memnun değildi ve ona olan güvenini kaybetmişti. Bu, savaştan hemen sonraki dönemde olmuştu. Stalin, Beria'nın Devlet Güvenlik Bakanlığı'ndaki yönetimi konusunda sitemkâr ve şikâyetçiydi. Ajanların çalışmalarının başarısız olduğundan bahseden Stalin, bana bakanlığın neden kötü çalıştığını soruyordu. Stalin, Beria'nın adamları olan Merkulov ve Kobulov'un savaş sırasında nasıl çalıştıklarını merak etmişti. Ben genel olarak ajan faaliyetlerinin çok ihmal edildiğini söyledim, çünkü Merkulov ve Kobulov, Beria'nın, Devlet Savunma Komitesi kapsamında sorumlu olduğu öteki bakanlıklar kanalıyla verdiği görevleri yerine getiriyorlardı. Ayrıca Kobulov ve Merkulov'un bildiğim hata ve eksikliklerinden de bahsettim. Bu konuşmadan sonra, Beria, Devlet Güvenlik Bakanlığı'ndan uzaklaştırıldı. Stalin benim gözümün önünde Malenkov'u aradı ve Beria'nın Devlet Güvenlik Bakanlığı görevinden alınmasını, İşçileri Bakanlığı'ndaki* görevini ise sürdürmesini istedi. Bu konuşmamız sırasında, orada sadece Poskryobışev vardı. Nasıl olmuştuysa, bu konuşmayı Beria da öğrenmişti.

Vlasik, olayların bu şekilde gelişmesindeki kendi rolünü belki epeyce abartmıştır, lakin bütün veriler, 1946'dan itibaren Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın Beria'nın değil, Kuznetsov'un denetimi altında olduğunu göstermektedir. 1947'de, Vlasik, Beria'ya tahsis edilmiş devlet sayfiyesinde büyük israf ve yolsuzluk yapıldığına ilişkin bir bilgi almış ve bunu Stalin'e rapor etmişti. Stalin, söz konusu sayfiyenin Devlet Görevlilerini Koruma Müdürlüğü'nün sorumluluğuna devredilmesini emretmişti. Sayfiyenin devir teslim işlemi sırasında, Vlasik'in emrindeki memurlar, Beria'nın koruma şefi Sarkisov'u, güneydeki sayfiyenin bahçesinde yetiştirilen mandalina ve limonu karaborsa fiyatlarıyla Moskova'da satmakla suçlamışlardı. Vlasik, Sarkisov aleyhinde dava açılmasını teklif etmiş, ancak Beria buna engel olmuştu.

Sanki buna misilleme yapar gibi, Beria'nın yönetimindeki İçişleri Bakanlığı, Stalin'in oturduğu Blijniy (Yakın) sayfiyesini yöneten komutan Fedoseyev'i hapse atmıştı. Vlasik, anılarında şunları söylemektedir:

> Beria ve Serov'un yürüttükleri soruşturma sırasında Fedoseyev'e işkence yapılarak onun bana karşı ifade vermesi sağlanmıştı. Bu ifadeye göre, güya ben Stalin'i zehirlemeye yeltenmiştim. Stalin durumdan kuşkulanmış ve Fedoseyev'i bizzat kendisi dinlemiş, o da sorgulama sırasında kendisine işkence yapılarak bu yalan ifadenin koparıldığını

* Önceki NKVD -ç.n.

söylemişti. Bunun ardından, dosya, Beria ve İçişlerinden alınmış ve Devlet Güvenlik Bakanlığı'nda bizzat Abakumov'a devredilmişti. Bunun üzerine Beria ve Serov benim aleyhimde malzeme ve bilgi toplamaya başlamış, asılsız ve sahte raporları bile kullanmaya çalışmışlardı.

Ne var ki o sırada Stalin'in Beria'ya yaklaşımı yine olumlu yöndeydi. 1950'de, Stalin'in güneyde dinlendiği sırada, ona SNK nezdindeki 1. Komite'nin görevlerini yerine getirdiğine ilişkin raporu getirmiş olan Beria, Sovyet atom bombası denemelerini gösteren filmi de yanına almış ve Stalin bu bandı izlemişti. Stalin, bundan sonra Beria'ya tekrar tam olarak güvenmeye ve eskisi gibi önemli görevler vermeye başlamıştı. Oysa nerdeyse iki sene boyunca onu görmezden gelmişti. Yoldaş Stalin, bu tür bir başarının ancak Beria'nın sayesinde elde edilebileceğini söylüyordu.

Beria'nın önlenemeyen yükselişini fark eden Vlasik, Timaşuk'un mektubuyla ilgili soruşturma çerçevesinde başının üzerinde toplanan tehlike bulutlarını da görmüş ve Beria'nın yakın çevresine karşı bir hamle başlatmıştı:

1951'de, Stalin'in Gürcistan'a son ziyareti sırasında, Borjomi ve Tskhaltubo sayfiyelerinde tatil yaptığımız sırada, trende bize eşlik eden Gürcistan Demiryolları Bakan Yardımcısı, cumhuriyet genelinde durumun kötü olduğundan yakınmış, üniversite kazanmak için 10 bin ruble vermek gerekiyor diyerek yolsuzluklardan, rüşvetin en yüksek mercilere kadar sızdığından bahsetmişti. Ben bunu Stalin'e anlatınca, o da Gürcistan Devlet Güvenlik Bakanı'nı çağırtmış ve anlatılanların gerçek olduğunu Bakan da teyit etmişti. Böylece birçok görevli cezalandırılmış, Moskova'ya dönüşte düzenlenen Politübo toplantısında, Stalin, hükümete Gürcistan'daki durum hakkında bilgi vermiş, bu arada rüşvet olaylarını da kaydetmişti. Yapılan soruşturma sonucunda bunlar doğrulanmış, Gürcistan KP MK 1. Sekreteri Çarkviani görevinden alınmış ve diğer suçlulara da cezalar verilmişti.

Sudoplatov'un yazdığı gibi, Çarkviani'nin yerine Beria'nın eski düşmanı Mgeladze 1. sekreter olmuştu. Gürcistan SSC'deki rüşvet olaylarıyla ilgili olarak başlatılan sıradan suç soruşturması, gittikçe genişleyerek Megrel halkından olan görevlilerin yabancı ülkelerle komplocu bağlantıları olduğuna dair suçlamalara kadar uzanmıştı. Bu arada, kendisi de Gürcistan'daki Megrel boyundan olan L.P. Beria'nın, tutuklananlarla daha önceden tanışıklığı bulunduğu ortaya çıkmıştı. Birçok araştırmacı gibi Sudoplatov'a göre de, "Megrel dosyası", Beria'yı ortadan kaldırmak için Stalin tarafından kurgulanmıştı. Bu konuda, Stalin'in sarf ettiği ve sonraları dillere pelesenk olmuş şu ifadeye gönderme yapılmaktadır:

Bu işte, en baştaki Megrel'in izini aramak lazım.

Ne var ki "Megrel milliyetçiliği" olayını araştırmak üzere görevlendirilen de bizzat Beria olmuştu. Dahası bu soruşturmanın en gergin günlerinde, 6 Kasım 1951'de, Ekim Devrimi'nin 64. yılı kut-

lamaları dolayısıyla düzenlenen devlet töreninde konuşma yapma onuru da Beria'ya verilmişti. Kısacası o, Stalin'in ölümüne kadar zirvedeki yerini garantilemişti. Demek ki Vlasik'in Beria'ya yönelik entrikaları sonuç vermemişti. Eğer bu işlerle, Sudoplatov ve diğerlerinin dediği gibi bizzat Stalin meşgul olsaydı, "en baştaki Megrel"in kısa sürede bulunacağı ve Beria'nın itibardan düşeceği kesindi. Bu arada, Beria, Gürcistan'daki soruşturma meselesini Vlasik'in tahrik ettiğini biliyordu:

> Beria bunu hiç affetmedi, bana karşı nefreti arttı ve beni Stalin'in gözünden düşürmek için fırsat kollamaya başladı... Mayıs 1952'de, bana, devlet üst görevlilerinin güvenliğini sağlayan birimlerde sorunlar olduğu söylendi.* Stalin, benim emrimde olan bu birimlerin çalışmalarını denetlemek ve incelemek üzere Malenkov'un başkanlığında bir komisyon kurulmasını önermiş ve Malenkov, Beria'nın da bu komisyona alınmasında ısrar etmişti. Komisyonun daha ilk toplantısında, asıl başkanın Beria olduğu ortaya çıkmıştı... Sayfiyenin masraflarıyla ilgili hesaplarda rakamlar yüksek gösterilmişti. Böylece ortaya inanılmaz bir tutar çıkmıştı ve bu astronomik tutarın nereden veya hangi hatadan kaynaklandığını bana veya yardımcılarına sormadan, bizden bir açıklama istemeden, bunu, Yoldaş Stalin'e rapor etmişlerdi.

Adı geçen komisyonun bir üyesi olan V.S. Ryasnıy'a göre ise, N.İ. Vlasik görevini fena halde kötüye kullanmıştı ve komisyonun çalışmasının sonuçları kendisine iletilince Stalin çok öfkelenmişti. Ryasnıy bunu şöyle anlatmaktadır:

> Stalin, sonra bu hesap dökümlerinin hepsine kendisi de bakmış ve çok kızmıştı: "Ne yani, bütün bunları ben mi giydim, ben mi yedim, ben mi tükettim? Yıllardır sadece şu botları giyiyorum. Oysa burada bir füme balık bile on bin ruble tutuyor!? Bu nasıl bir ringa balığıymış böyle ki gerçek fiyatından bin misli daha pahalıdır? Bırakalım da yoldaş Vlasik bizim devletimizde neyin hangi fiyata satıldığını oturup düşünsün.

Stalin'in koruma görevlilerinin şefi, emektar yönetici General Vlasik, 29 Nisan 1952'de azledilmiş, 16 Aralık 1952'de de tutuklanmıştı. İlginçtir ki uzun zamandan beri Stalin'in sekreterliğini ve yardımcılığını yapan Poskryobışev de görevini kötüye kullanma suçundan dolayı görevinden alınmıştı.** Eğer bunlar ustaca örülmüş bir entrikanın sonucu idiyse, bu entrikanın başarılı olduğunu belirtmek gerekir, zira Stalin, 1920-1930'lu yıllardan beri birlikte çalıştığı kişileri kaybetmişti. Buna karşın, bizce, Vlasik ve Poskryobışev aynı entrikanın kurbanları değildi. Benzer şekilde, Devlet Güvenlik Bakanlığı'ndaki tutuklamaları, "Yahudi Antifaşist Komitesi dosyası"nı ve "doktorlar dosyası"nı antisemitizm politikasıyla açıklamak

* Apaçıktır ki bu, daha önce olmuştu .

** Poskryobışev'in azli, onun partinin 19. kongresinde emniyet ve güvenlik mercilerini eleştirmesi ve yanı sıra, Ukrayna'nın Zaporojye ve Kiev vilayetleri ile Kırgızistan'da sosyalist mülkiyete ait malların çalınmasına karşı mücadelenin yetersizliğinden bahsetmesiyle ilgili olabilir.

da doğru değildir. Keza Şakhurin ve Novikov'un aleyhindeki davayı ve Megrel, Leningrad, amiraller, Yakovlev, Jukov vb "dosya"larını bunlara katarak, bütün bunları Stalin'in ömrünün sonunda bunaldığı veya paranoyaklaştığının kanıtları olarak göstermek de karşılığı olmayan bir yaklaşımdır.

Bütün bu dosya ve davaların farklı nedenlerden kaynaklandığı apaçıktır: askeri komutanlarımızın Almanya ve Avusturya'daki işgal bölgelerinde sergiledikleri ganimet düşkünlüğü, savaş sırasında uçakların sıkça kazaya uğraması ve defolu çıkması, Yahudi Antifaşist Komitesi'nin ABD ve Batı ülkelerindeki faaliyetleri, Jdanov'a yönelik tedavi yöntemleri ve kardiyogramlar, bazı Megrel yöneticilerin rüşvet olayları, hükümet sayfiyelerinde yolsuzluk vb.

Yani bu dosyaların çoğunu gündeme getiren ve onlarda adı geçenlere yargı yolunu açan somut ve gerçek suçlar ortadaydı: Kimi subaylar, ganimet olarak ele geçirilmiş mal ve değerli eşyayı gerçekten kendilerine mal ediyorlardı; uçak sanayisinde ihmaller ve göz boyama çabaları sonucunda bazen gerçekten kalitesiz ve defolu uçaklar yapılıyordu; Leningrad parti örgütündeki seçimlerde oylar gerçekten yanlış sayılmıştı vb.

Sorulması gereken, bütün bu yolsuzluk ve suçların arkasında gerçekten siyasi kastın, planlı düşmanlığın, vatana ve devlete ihanetin olup olmadığıdır. Görüldüğü üzere, Stalin, bu dosyalarda sözü edilen eylemlerin hepsini siyasi amaçlı veya kasıtlı girişimler olarak değerlendirmemiştir (Jukov meselesi, Amiral Kuznetsov konusu, Novikov-Şakhurin dosyası, Vlasik meselesi vb). Ancak şu da var ki o, bazı dosyalara konu olan eylemleri, politik amaçlı suçlar olarak görmüş ve ciddiye almış, böylece cezalar kaçınılmaz olmuştur. Bununla birlikte, idari yanlış veya hataların, ihmallerin ve sıradan suçların arkasında siyasi komplolar gören, sadece Stalin olmamıştır. Değişik yasadışı işlere girişmiş veya suç işlemiş kişilerin aleyhinde siyasi suçlamalarda bulunanlar, en başta, bizzat onları rakip veya düşman olarak görüp ortadan kaldırmak isteyenlerdi.

"Soğuk Savaş"ın oldukça etkilediği iç siyasi ortamda hukuk mercilerinin her yerde sürekli casus arama hastalığı, bazı kişilerin tesadüfen yükselmesine, bu arada birtakım suçsuz insanların da mağdur edilmesine yol açıyordu. "Doktorlar dosyası"nın yaratıcısı, yukarıda adı geçen ve Devlet Güvenlik Bakanlığı'na tayin edilmeden önce Arkhangelsk'te, Erzak Kooperatifi'nde muhasebe işlerine bakan Ryumin'di. Ryasnıy'ın yazdığına göre, Ryumin, Arkhangelsk'te Yahudi bir doktoru tutuklatmış ve o da verdiği ifadede Moskova'da doktorların gizli bir örgütü olduğunu söylemişti. Sudoplatov'un dediğine göre, Ryumin, "doktorlar dosyası"ndaki kilit adamın Toksikoloji Laboratuvarı Müdürü Mayranovskiy olduğunu bildirmişti. Abakumov'un hapsedilmesinden sonra Soruşturma Şubesi

Müdürü olarak atanan ve bakan yardımcısı olan Ryumin'in ısrarıyla, önceki Devlet Güvenlik Bakan Yardımcısı Pitovranov tutuklanmıştı. Ne var ki kısa bir süre sonra Ryumin'in keyfi kararlar vermesinin önüne geçilmiş ve Pitovranov, 1952 sonunda tahliye edilerek tekrar eski görevine getirilmişti. Sudoplatov şöyle yazmaktadır:

> Pitovranov'un tahliye edilmesinden az sonra, 12 Kasım 1952'de, Stalin, görevini yapamadığı gerekçesiyle Ryumin'in Devlet Güvenlik Bakanlığı'ndan uzaklaştırılmasını ve MK bünyesinde pasif bir göreve atanmasını emretti. Ona, branşı uyarınca, muhasebecilik görevi verilmişti.

Devlet Güvenlik Bakanlığı'ndaki entrikalar ve anormal durum yüzünden, Stalin, bu bakanlığın yeniden yapılandırılması amacıyla, 1951 yılının ortalarında bir VKP(b) MK komisyonu kurulması için talimat vermişti. Komisyonun başkanı, İçişleri ve Devlet Güvenlik Bakanlıklarını kontrol eden S.D. İgnatyev'di. Ardından İgnatyev, Devlet Güvenlik Bakanı olarak tayin edilmişti; dahası Vlasik'in görevden uzaklaştırılmasından sonra Stalin'in koruma görevlilerinin şefi de bizzat o olmuştu. Sudoplatov'un yazdığına göre, Abakumov'un ve Malenkov'un Leningrad grubunun ortadan kaldırıldığı bir ortamda, İgnatyev, Khruşov'la birlikte ülke yönetimi içinde yeni bir grup oluşturmuştu. Bizce, yazarın buraya Beria'nın adını da eklemesi gerekirdi, çünkü o da bu gruptandı. Profesyonel bir istihbarat uzmanı olan Sudoplatov, İgnatyev'in amatörlüğünü eleştirmektedir:

> İgnatyev'le her karşılaştığımda, bu adamın ne kadar acemi ve ehliyetsiz olduğunu görüp şaşırıyordum... Herhangi bir belgeyi okudu mu, hemen onun etkisi altında kalıyor, meseleyi araştırmak ve incelemek aklına gelmiyordu. Kısacası devlet güvenliği, 1936 sonunda olduğu gibi, yine bir amatörün yönetimine bırakılmıştı. Bu yüzden birçok dosya ve davada tutarsızlık ve karmaşa görülmekteydi.

Sudoplatov'un yazdığına göre, TASS Ajansı'nın Ocak 1953'te "doktorlar dosyası" üzerine bir açıklama yapmasına karşın, dosya sadece soyut bir şema şeklindeydi; Ryumin onun içini, ikna edici ve inandırıcı kanıt ve ifadelerle dolduramamıştı. Sudoplatov'un fikrince, "Yahudilerin Moskova'dan tahliye edilmeleri" hakkındaki yaygın iddia asılsızdı; oysa Radzinskiy gibi yazarlar, bunu bugün de tekrarlamaktadırlar. Şu da var ki Sudoplatov, genelde Stalin döneminde SSCB'de Yahudilerin baskı gördüğünü yazsa da, Yahudilerin Moskova'dan atılma planı hakkında bir bilgisi olmadığını belirtmiştir. Burada, onun gerçekten bilgili biri olduğunu ve birçok kaynağa ulaşabildiğini belirtmekte yarar vardır. O, bütün bu antisemitizm havasının, aslında Stalin ve çevresindekilerin itibarını sarsmak için

tezgâhlandığına ve söylentilerin de buradan kaynaklandığına işaret etmektedir:

> Sahte ve uydurma Siyonist komplo kampanyası, bir süre sonra onu organize edenlerin kontrolünden çıkmaya başlamıştı... 1953 Şubatının sonunda İgnatyev'in davranışlarının giderek daha da sinirli bir hal aldığını fark ettim. İçgüdülerim bana, bu antisemitizm kampanyasının her an bir fiyaskoyla sonuçlanabileceğini ve organizatörlerinin de istenmeyen tanıklar durumuna düşerek tutuklanacaklarını söylüyordu.

Böylesi bir durumda, İgnatyev'i "doktorlar meselesi"ni şişirtmesi doğrultusunda teşvik eden Malenkov, Khruşov ve Beria'nın pozisyonları ciddi biçimde yara alacaktı. Khruşov, bu organizasyondaki rolünün üstünü örtmek için, Stalin'in ölümünden sonra, "doktorlar dosyası"nın Stalin'in talimatıyla ortaya çıktığını ispatlamaya çalışmıştır. Ona göre, Stalin, İgnatyev'den doktorları soruşturmasını ve onlardan gerekli ifadeleri koparmasını istemişti.

Khruşov'un anılarında olayların yanlış bir biçimde ve bilinçli olarak çarpıtılarak anlatıldığı zaten açıktır ve o, bu konuda da samimi değildir; Stalin'in ev işleriyle ilgilenen Bayan V.V. İstomina'nın tanıklığı da bunu göstermektedir. S. Alliluyeva'nın, bu bayanın söylediklerine dayanarak yazdığına göre, "doktorlar dosyası" Stalin'in hayatının sonuna, kış mevsimine tesadüf etmişti:

> Sonraları Valentina Vasilyevna'nın bana anlattığına göre, babam, olayların bu şekilde gelişmesinden dolayı çok üzülmüştü. Vasilyevna, konunun, liderler arasında yemek masasında nasıl tartışıldığına kulak misafiri olmuştu, çünkü o sırada masaya servis yapıyormuş. Babam bu adamların hain olduklarına inanmadığını, bunun imkânsız olduğunu söylüyormuş. Orada oturan diğerleri ise, her zamanki gibi, sadece susuyorlarmış.

Her ne kadar birçok yazar ve araştırmacı, Stalin'in, ömrünün sonunda, ülke çapında yeni ve geniş bir cezalandırma ve tasfiye kampanyası planladığını ve bunun için Devlet Güvenlik Bakanlığı'nda bir reorganizasyon yaptırdığını yazıyorsa da, onun, 1952 yılının sonundan itibaren, son gününe kadar, bu bakanlığın infaz kurumlarıyla değil, istihbarat bölümleriyle ilgilendiği açıkça ortadadır. 9 Kasım 1952'de, SBKP MK Prezidyum Bürosu, SSCB Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın istihbarat ve karşı istihbarat bölümlerinin reorganizasyonu için bir komisyon kurmuştu. Aralık 1952'de de, "SSCB Devlet Güvenlik Bakanlığı İstihbarat Genel Müdürlüğü (GRU) Hakkında" başlıklı bir SBKP MK karar tasarısı hazırlanmıştı. Tanıkların anılarına göre, komisyonun yaptığı toplantılardan birine katılan Stalin, esnek yöntemlere vurgu yaparak birçok konuda eleştirilerde bulunmuştu:

> İstihbaratta geniş bilgi birikimi ve kültüre sahip ajanlara ihtiyaç vardır. İstihbarattan kalıp ve klişeleri atmak gerekir. Taktik ve metotları sürek-

> li değiştirmeliyiz. Daima dünyadaki konjonktüre göre hareket etmek lazım. Dünyadaki durumu kullanmalıyız. Akıllı ve esnek hamleler yapılmalıdır. Tanrı'nın bize sunduğu fırsatları kullanmalıyız... İstihbaratta düz mantıkla çalışmak ve meselelere cepheden girmek yanlıştır. İstihbarat daima yan yollarda ve kulislerde yapılır. Aksi halde hüsran yaşarsınız ve kayıplar da çok büyük olur. Ajanlarımız özeleştiri verebilmelidir. İstihbaratçı, hatalarını kabullenmeli ve bunlardan ders çıkarmalıdır... İstihbaratı düzeltmenin tek yolu, düz ve kaba mantıktan uzaklaşmak ve esnek davranmaktır... Ajana, onun yapamayacağı, hazır olmadığı görevi vermek cinayettir.

Stalin'in bu gayet sağduyulu sözlerine yer verirken amacımız, onun, hayatının son yıllarında bunaldığı, psikolojik sorunlar yaşadığı ve hareketlerini kontrol edemeyen bir ihtiyara dönüştüğü iddialarını tekzip etmektir. O, hâlâ gayet sağlıklı düşünebiliyor ve meseleleri iyi tahlil edebiliyordu. Üstelik propaganda ve diplomasi konularında da keskin ve derin bir zekâya sahipti. Stalin'in "Soğuk Savaş" konusunda tereddüt ve kuşkuları yoktu:

> Bizim baş düşmanımız Amerika'dır. Ancak temel darbeyi Amerika'ya yöneltmek gerekmez. Gizli ajan şebekelerini öncelikle sınırımızdaki devletlerde kurmalıyız. Adamlarımızın bulunması gereken başlıca üs, Batı Almanya'dır... Herhangi bir yabancıyı, onun vatanseverlik duygularını inciterek angaje etmeyeceksiniz. Yabancıyı kendi vatanına karşı angaje etmek yanlıştır. Vatanseverlik bağlarını hiçe sayarak angaje ettiğiniz ajan, güvenilmez ajandır.

Sudoplatov, kendi yazdığına göre, Kremlin'deki söz konusu toplantıya davet edilmemiştir ve bu nedenle de, Stalin'in burada söylediklerini Malenkov'dan yaptığı alıntılarla aktarmaktadır:

> Stalin, baş düşmanımıza karşı koymak için yurtdışında güçlü bir ajan ve sabotaj ağı kurmalıyız diyordu. Yabancı ülkelerde kuvvetli istihbarat ve ajan şebekeleri kurmanın yanı sıra, ülke içinde de karşı istihbaratı güçlendirmek gerekiyordu.

Kısa süre sonra, Şubat 1953'te, Stalin, Sudoplatov'la Blijniy sayfiyesinde bir araya gelmiş ve bu konudaki planlarından bahsetmişti. Sudoplatov'un yazdığına bakılırsa, Stalin, resmi meseleleri ele alma tarzını değiştirmemişti. O, yine tartışma ortamı yaratmaya çalışıyor, kısa ve öz konuşuyor, net ve somut ifadelerle sonuca varmaya gayret ediyordu. Fakat bu görüşme sırasında, Stalin'in dış görünümü, Sudoplatov'u epeyce sarsmıştı:

> Onu görünce sarsıldım. Karşımda tam anlamıyla yorgun ve bitkin bir ihtiyar görüyordum. Stalin çok değişmişti. Saçları tamamen aklaşmış ve çok seyrelmişti. Zaten her zaman ağır ağır konuşurdu, ama artık sanki kendini konuşmaya zorluyor gibiydi, kelimelerin araları daha da uzamıştı.

33. Bölüm

Teorik Vasiyet

Savaş sırasında Stalin'in çok yorulduğu, bu ağır ve gergin geçen yıllar nedeniyle çok yıprandığı ve sağlığının bozulduğu açıkça bilinmektedir. Onunla birlikte çalışan Çadayev'in, yanı sıra Berejkov, Harriman, Djilas, Montgomery ve son olarak Şubat 1953'te onunla görüşen Sudoplatov'un anılarında bu konuda yeterince bilgi vardır. Ancak bu anıların daha sonraki dönemlerde yayımlandığını ve Stalin'in sağlığında bu tür bilgilerin tamamen gizli tutulduğunu da unutmamalıyız. Sudoplatov, ayrıca, o sıralar başkentte, yönetim çevreleri arasında dolaşan, Stalin'in "iki kez beyin kanaması" geçirdiği hakkındaki söylentileri de aktarmaktadır. Bunlara göre, Stalin, ilk beyin kanamasını Yalta Konferansı sırasında, ikincisini ise yetmiş yaşını doldurduğu sırada geçirmişti. Bunun dışında, Stalin'in 1946 ve 1948'de ağır sağlık sorunları yaşadığına dair bilgilere de sahibiz. Savaş sonrası dönemde, o, sürekli yüksek tansiyondan şikâyetçiydi ve sonunda zararlı bir alışkanlık olan pipo içmeyi de bırakmıştı. Ancak ani baş dönmeleri devam ediyordu. A. Rıbin'in yazdığına göre, bir seferinde baş dönmesi nedeniyle düşme tehlikesi geçirmiş ve yanında bulunan Tukov son anda ona destek olmuştu. Kremlin'deki odasına gitmek için merdivenleri çıkarken bazen çok zorlanıyordu. Bir defasında Orlov'a, "Kahrolası yaşlılık kendini gösteriyor" diye yakınmıştı.

Bütün ülke Stalin'in 70. doğum yıldönümünü büyük bir coşku, geniş çaplı etkinlikler ve törenlerle kutlasa ve her adımda ve her vesileyle onun uzun yıllar boyu Sovyet devletini yöneteceği dile getirilse de, Stalin'in kendisi, kısa süre sonra artık politika sahnesinde olmayacağını açıkça söylüyordu. O bunu ilk defa Yalta Konferansı sırasında dillendirmiş, daha sonra Mayıs 1946'da, Tito ve diğer Yugoslav yöneticilerle yaptığı görüşme sırasında da tekrarlamıştı. O, bu konuyu çevresindekilerle de konuşuyordu; Molotov'un Çuyev'e anlattığına göre, Stalin ona artık emekliye ayrılmak ve dinlenmek istediğini söylemişti. Stalin, yaşlılıktan dolayı çalışmalarının aksadığını, birçok dosyaya bakamadığını, çok sayıda belgenin masasında imzalanmayı beklediğini belirtiyordu. Bakanlar Kurulu

Başkanı kendisi olmasına karşın, Bakanlar Kurulu toplantılarını Voznesenskiy, ondan sonra da Malenkov yönetiyordu.

Artık hayli ilerlemiş yaşından dolayı Stalin'in çalışma temposunun düştüğü ve dayanıklılığının azaldığı görülüyordu. Savaştan sonraki yedi yıl içinde, o, halk önünde sadece iki defa, 9 Şubat 1946'daki seçmenler toplantısında ve 14 Ekim 1952'de partinin 19. kongresinde konuşma yapmıştı. 21 Aralık 1949'da, Stalin'in 70. doğum günü az görülür bir coşku ve törenlerle kutlanırken, onun da bunlara cevaben bir konuşma yapması bekleniyordu, ancak Stalin bunu yapmamıştı. O, artık eskisi kadar fazla dışarı çıkmıyor ve etkinliklere katılmıyordu. Savaştan sonra partinin tam 7 yıl boyunca kongre yapmaması tüzüğe aykırıydı, ancak görünen o ki kongre, Stalin'in sağlık durumu yüzünden erteleniyordu. Muhtemelen MK plenumları da, aynı nedenle, ender hallerde düzenleniyordu. Sadece SSCB Yüksek Sovyeti'nin yıllık devre toplantıları düzenli olarak yapılıyordu ve bunların temel işlevi, yıllık devlet bütçesinin onaylanmasıydı. Stalin, bu toplantılara iştirak ediyor, fakat konuşma yapmıyordu. Onun katıldığı törenlerden biri de, her sene Lenin'in ölüm yıldönümünde düzenlenen törendi.

Son yıllarında, Stalin, 1 Mayıs ve 9 Mayıs Zafer Bayramı kutlamalarına iştirak ediyor, ama Ekim Devrimi kutlamalarına ve resmigeçitlerine katılmıyordu, çünkü sonbaharda güneyde tatil yapıyordu. Ben Stalin'i son kez, 1 Mayıs 1952'deki kutlamalar sırasında, Mozole terasındaki kürsüde gördüm; o zaman 15 yaşındaydım. Uzaktan bile olsa, onun dış görünüşünün filmler, gazeteler ve dergilerdeki gibi olmadığı fark ediliyordu, daha yaşlı görünüyordu, hareketleri durgun ve yavaştı.

Stalin, yaşlandıkça, kendisinden sonra geleceklerin ülkeyi nasıl yönetecekleri endişesine kapılıyor, özellikle de savaş ihtimali onu çok düşündürüyordu. O, Molotov'a şöyle demişti:

> Hani olur da savaş çıkarsa ne yapacaksınız? Hiç kimse harp sorunlarıyla uğraşmıyor, bu konuyla ilgilenmiyor. Sizin haliniz ne olacak? Emperyalistler sizin hepinizi birer birer yok ederler.

Stalin, kendisinden sonra ülkeyi yönetecek kişilerin, aymazlık ve ihmalkârlıklarla ülkeyi riske atabileceklerinden korkuyordu. Onu telaşa sevk eden sadece savaş tehlikesi de değildi, bir de ideolojik sorunlar vardı. Stalin, düşünsel ve ideolojik savaşın ne kadar önemli olduğunu hiç aklından çıkarmayan bir komünistti. O devrimci faaliyetlere başladığı zaman, partinin, Karl Marx ve F. Engels'in toplumu sosyalist yoldan değiştirmeye dair fikirleri dışında hiçbir silahı yoktu. Stalin, mensubu olduğu partinin başarılarını, toplumsal süreçleri bilimsel şekilde yorumlayan ve nesnel bilgi sağlayan

Marksizmle, Marksist fikirlerin gücüyle açıklıyordu. Bu yüzdendir ki o, ömrünün sonuna geldiğini düşündükçe, kendisinden sonraki yöneticilerin de Marksizmin ilke ve fikrilerine bağlı kalacaklarından emin olmak istiyordu. Bu nedenledir ki o, hayatının son döneminde, komünistleri ve halkı *Komünist Manifesto*, *Das Kapital* gibi klasik Marksist yapıtlar kadar etkileyebilecek, aynı zamanda 20. yüzyılın ortalarındaki duruma da uygun düşecek bir eser ortaya koymaya niyetlenmişti. Stalin'in, hazırlanmakta olan bir ekonomi politik ders kitabı ile ilgili çalışmalara katılması bu açıdan ilginçti. Söz konusu ders kitabı hakkında o şöyle diyordu:

> Bu ders kitabı, sadece bizim Sovyet gençleri için değil, bütün dünya ülkelerinin komünistleri ve komünistlere sempati duyanlar için de gereklidir... Onlar, bütün bunları ve başka birçok şeyi, sadece merak yüzünden değil, bizden öğrenmek ve bizim tecrübemizi kendi ülkelerinde kullanmak için de bilmek istiyorlar.

Stalin, partinin ideolojik açıdan yeniden silahlanması gerektiğini düşünüyordu. Birçok çalışma arkadaşının, partili yoldaşının ve yönetimdeki komünist kadronun fikir ve düşüncelerinin kendisininkinden çok farklı olduğunu görüyordu. Kendisinin öncülüğünde kurulmuş siyasal yönetim düzeni ve elde edilen başarılar, parti yönetiminin kişisel kararların önemini abartmalarına yol açıyordu; Sovyet yöneticileri objektif gerçekleri göz ardı ediyor, Marksist teoriye ve bilimsel ilkelere önem vermiyorlardı. Devrimin Marksist teoriye göre ilk sosyalist devrimi gerçekleştirmesi beklenmeyen bir ülkede zafere ulaşması ve yine Marksist teorinin öngördüğünün aksine tek ülkede sosyalizmin kurulmuş olması, Marx ve Engels'in eserlerinin ihmal edilmesine yol açıyordu; bu yapıtlarla birlikte nesnel faktörler ve toplumsal gelişme yasaları da göz ardı ediliyordu. Bu tehlikeyi sezen Stalin, daha *Marksizmin Temelleri* kitabında, dar pratik çıkarcılığı ve akılsızca işgüzarlığı kinayeli bir dille eleştiriyordu. Ancak kendisi de devamlı pratik çözümler aramak ve kararlar vermek zorunda kalan bir yönetici olarak, uygulamalarını teorik açıdan değerlendirmek için yeterince fırsat bulamıyordu. Çevresinde yer alanların çoğu da, pratik işlerle uğraşan, somut görevleri yerine getiren, yaptıklarını teorik olarak analiz edemeyen yöneticilerdi. Bunlar ne pahasına olursa olsun sonuç almaya çalışan ve düz mantıkla hareket eden, memur zihniyetini aşamayan insanlardı, nesnel gerçekliği dikkate almıyor, tarihsel gelişme yasalarını görmezden geliyorlardı.

Marksist fikirlerin vücut bulmuş hali sayılan Sovyet ülkesinin yönetimine, aslında Marksist teoriden uzak olan insanlar geliyorlardı ve Stalin bundan rahatsızdı:

> Yönetici çekirdek olarak bize her yıl binlerce genç kadro katılmaktadır; onlar, bize yardımcı olmaya, bizimle birlikte çalışmaya, rüştlerini kanıtlamaya can atıyorlar. Oysa onların yeterince Marksist eğitimleri yoktur; onlar, bizim iyi bildiğimiz birçok gerçeği bilmiyorlar, karanlık bir dünyada yaşıyorlar. Onlar, Sovyet iktidarının elde ettiği başarılardan dolayı sarhoşturlar, başları dönmektedir, Sovyet devletinin her şeye kadir olduğundan emindirler; onlara göre, bizim iktidarımız, doğanın, toplumun ve tarihin yasalarını değiştirebilir, yerlerine yeni yasalar koyabilir. Şimdi biz bu hayalci arkadaşlarla ne yapalım? Bence, bu yoldaşların Marksist eğitimi için başlıca çare, genel olarak kabul görmüş klasik gerçekleri ve ilkeleri düzenli bir şekilde tekrar etmek, sabırla anlatmaktır.

Öte yandan, Stalin, elde edilmiş birçok başarı ve kalıcı kazanıma rağmen, Sovyet toplumunun Marx ve Engels'in eserlerinde bahsedilen toplumdan çok uzak olduğunu da görüyordu. Onun, temellerinin kurulduğunu daha 1936'da ilan ettiği sosyalist toplumun bünyesinde, kapitalist yapıya özgü birçok iktisadi mekanizma hâlâ varlığını sürdürüyordu. Bunlar, asgari düzeyde de olsa, meta ve para ilişkileri düzeninden yararlanmak suretiyle, kapitalizmde olduğu gibi zenginleşme olanakları sunuyordu. 1947 para reformu, rüşvet olayları, yolsuzluklar, ganimet mal ve eşyanın yağmalanması ve sahiplenilmesi, devlete ait mal ve eşyanın çalınması, sayfiyelerdeki yolsuzluk dosyaları, sosyalist toplumunda hâlâ kayıt dışı ekonominin, karaborsanın, vurgunculuğun devam ettiğini, görevini kötüye kullanarak zenginleşenler olduğunu ortaya koyuyordu. Bu nedenle, Stalin, sosyalist ekonominin de genel ekonominin kurallarına bağlı olduğunu, burada da meta ve para ilişkilerinin devam ettiğini ve Sovyet toplumu güçlendikçe para ve meta ilişkilerinin öneminin ve etkisinin de giderek azalacağını vurgulama ihtiyacını hissediyordu.

Elbette ki Stalin, yeni tarihi şartlarda Marx'ı tekrarlama ve tek başına bir ekonomi politik ders kitabı yazma peşinde değildi. O, böyle bir kitabı bir kişinin yazamayacağını düşünüyordu; bu yüzden de, kendisine sadece iki yardımcı verilirse böyle bir ders kitabı yazabileceğini iddia eden iktisat uzmanı L.D. Yaroşenko'yla alay etmişti. Bundan dolayı, ekonomi politik ders kitabının yazılması için ülkenin önde gelen ekonomistlerinden oluşan bir komisyon kurulmuştu. Kitabın taslağı ve eleştiriler, Kasım 1951'de, geniş katılımlı toplantılarda ele alınmış ve tartışılmıştı. Stalin, ders kitabı üzerine kendi görüşünü bildirerek, taslağın başarısız olduğunun itiraf edilmesi gerektiğini söylemiş ve ona yönelik sert eleştirilere katıldığını belirtmişti. O, bu kez daha geniş katılımlı bir proje önermiş, eleştiride bulunan grubun da kendi görüşünü yansıtmasını istemişti. Stalin, bu ders kitabının kaleme alınması sürecinde yer almamış,

sadece kitabın taslağıyla ilgili bazı notlar düşmüş ve bu arada da bazı ekonomistlerin sorularını yanıtlamıştı. Bu yanıtlar, *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* başlığı altında kitaplaştırılmış ve bu eser, Stalin'in son teorik çalışması olmuştu.

Stalin, her şeyden önce iktisadi yasaların nesnel doğasının kabullenilmesi ve buna göre politika yapılması gerektiğini vurguluyor, insanların müdahalede bulunamayacağı objektif yasaların varlığının inkâr edilemeyeceğini belirtiyordu. O, Sovyet iktidarının, ekonomik gelişme yasalarını değiştirmeye ve yeni yasalar oluşturmaya olanak sağlayan bir sosyalizmin kurulmasına dönük özel bir rolü olduğu fikrini kesinlikle reddediyordu. Stalin, Sovyet iktidarının ekonomideki başarılarını, sadece, üretim ilişkilerinin üretim güçlerinin niteliğine uygun olması gerektiği hakkındaki iktisadi yasaya dayanarak açıklıyordu. Onun kaydettiği üzere, ülke ekonomisinin planlar çerçevesinde gelişmesi, planları yapan mercilere toplumsal üretimi doğru bir şekilde planlama imkânı sağlıyordu. Fakat o, bunun sadece bir imkân olduğunu ve gerçeklerin yerine ikame edilemeyeceğini de belirtiyordu.

Ülkedeki komünistlerin teorik eğitiminin önemini vurgulayan Stalin, Marksizmin objektif gerçekleri yansıtan ve toplumsal gelişimi açıklayan bir bilim olduğuna, ebedi bir dogma ve eksiksiz bir formüller yığını olmadığına dikkat çekiyordu. Buradan yola çıkarak da, o, Engels'in, sosyalist devrimin ilk şartının meta üretimini ortadan kaldırmak olduğuna dair tezini kabul etmiyordu.

Sovyet ülkesinde meta ilişkilerinin varlığı, Stalin'in ülkedeki toplumsal ilişkileri sosyalist ilişkiler olarak görmesine engel değildi. Stalin, meta üretiminin hâlâ varlığını sürdürmesine rağmen SSCB'de kurulmuş olan yapının gerçekten sosyalist bir yapı olduğunu ispatlamak için, Sovyet Marksistlerinin SSCB ekonomisini yorumlarken kullandıkları kavramlar cephaneliğinin tekrar gözden geçirilmesini öneriyordu. O, Marx'ın *Das Capital*'de kapitalizmin iktisadi temellerini incelerken kullandığı ve zoraki olarak sosyalist ilişkileri tanımlarken de kullanılan bazı terimlerden vazgeçilmesini teklif ediyordu:

> Ben, bununla, yeri gelmişken, "zorunlu artı emek", "zorunlu artı ürün" ve "zorunlu artı zaman" gibi kavramları kastediyorum... Biz bu uygunsuzluğa bir süre sabredebilirdik, ancak şimdi artık bu uygunsuzluğu ortadan kaldırmanın zamanı gelmiştir.

Stalin'in yazdığına göre, sosyalist toplumda meta üretimi yasaları devam etmekteydi, ancak bunların etkisi sınırlıydı. O, bunu, "sosyalizm koşullarında değer yasası" yaklaşımıyla ispatlamaya çalışıyordu. Stalin, bu yasanın, sadece meta dolaşımı alanını değil,

üretimi de etkilediğini belirtiyordu. Çünkü onun kaydettiği gibi, üretim sürecinde sarf edilen emek gücünü karşılamak için gerekli tüketim ürünleri de, ülkede değer yasasına bağlı mallar olarak satılmaktaydı. Onun fikrince, ülkedeki planlamacılar ve ekonomistler değer yasasının etkilerini iyi bilmiyor ve hesaba katmıyorlardı. Stalin ülkede uygulanan fiyat politikalarındaki karmaşa ve düzensizliğin de buradan kaynaklandığını düşünüyor, iktisadi kurumlar ve planlama birimlerinin fiyat belirleme sırasında yaptıkları vahim hataları buna örnek olarak veriyordu.

Fakat diğer taraftan, Stalin, SSCB'de, kapitalist ülkelerdekinden farklı olarak, değer yasasının etkisinin sıkı bir şekilde sınırlanmış olduğunu ve belirli bir çerçevede tutulduğunu da belirtmekteydi. Değer yasasının sosyalizmde değişik üretim dalları arasında bir düzenleyici rolü, üretim dalları arasında emek dağılımının düzenleyicisi rolünü oynaması gerektiğini iddia edenleri, Stalin, adlarını belirtmese de, gayet sert bir şekilde eleştirmekteydi. O, değer yasasının, ancak kapitalizmde, yani üretim araçları üzerinde özel mülkiyetin olduğu, rekabet ve üretim anarşisinin, üretim krizlerinin yaşandığı şartlarda düzenleyici bir rol oynayabileceğini vurguluyordu. Onun fikrince, ülkede üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyet olduğu ve yanı sıra ekonomide de genel planlama uygulandığı için bu yasanın etkisi sınırlıydı. Yani yıllık ve beş yıllık planlar bu yasanın etkisini sınırlıyordu, çünkü bunlar, değer yasasını kısmen yansıtıyordu* Stalin'in kaydettiği üzere, sosyalizmde değer yasasının etki alanının sınırlı tutulması sayesindeydi ki Sovyet devleti ağır sanayiyi geliştirmeye öncelik verebiliyordu, zira bu sanayi çoğu zaman verimli ve rantabl değildi. Buradan hareketle, Stalin şu sonuca varıyordu: Sovyet ekonomisinde randıman, belirli işletmeler veya üretim dalları açısından ve bir yıla göre değil, genel olarak bütün ekonomi açısından ve örneğin 10-15 yıllık süreçler bazında değerlendirilmeliydi. Bununla birlikte Stalin A.N. Notkin'e cevabında şunu da kaydediyordu:

> Buradan, belirli işletmelerde ve üretim dallarındaki randımanın ve rantabilitenin özel bir değeri olmadığı ve bu hususun fazla önem taşımadığı biçiminde bir sonuç çıkarmak doğru olmaz... Bu konu, hem kuruculuk planlamalarında, hem de üretim planlamalarında dikkate alınmalıdır ve bizim iktisadi faaliyetlerimizin alfabesidir.

Marx ve Engels'in savundukları tezlerin aksine, meta üretimini ve onun kapitalizme özgü yasalarını tam olarak ortadan kaldırmasa da, Stalin için, SSCB'de zafere ulaşmış yapı, sosyalist nitelikteydi;

* Stalin, A.N. Notkin'e cevabında, değer yasasının, üretim araçları fiyatlarının üzerindeki düzenleyici etkisini kesinlikle kabul etmiyor, ancak bu yasanın tarımsal hammaddelerin fiyatlarını etkilediğini ve bu hususta, faktörlerden biri olduğunu teslim ediyordu.

çünkü meta üretimi ve değer yasaları, burada kapitalizm şartlarındakinden tamamen farklı bir etkiye sahipti ve sınırlı kalıyordu. Aynı mantıkla, Stalin, Marksizmin kentle köy ve fiziksel emekle zihinsel emek arasındaki farklılıkların silinmesi hakkındaki ilkesine de değişik bir yorum getiriyor ve onu revize ediyordu. Marx ve Engels'e göre, bu farklılıkların ortadan kalkması, komünist toplum için en önemli koşullardı.

Stalin, ülkede, Marksist ilkelere uygun olarak, kentle köy arasındaki ve fiziksel emekle zihinsel emek arasındaki çelişkilerin artık uzlaşmaz düzeyde olmadığını iddia ediyordu.* Ancak ona göre, uzlaşmaz çelişkilerin giderilmesi, önemli farklılıkların ortadan kalkması anlamına da gelmiyordu. Stalin, sanayi ile tarım arasındaki sosyoekonomik farklılıklardan bahsederken, sadece çalışma şartlarındaki farklılıkları değil mülkiyet biçimindeki farklılıkları da vurguluyordu. Tarımda kolektif mülkiyet vardı, ama bu genel halk mülkiyeti değil, grup mülkiyetiydi:

> Bu şartlar nedeniyle, meta dolaşımı kalmaktadır ve meta üretimi, ancak tarımla sanayi arasındaki bu farklılık ortadan kalktıktan sonradır ki bütün diğer sonuçlarıyla birlikte ortadan kalkabilir. Demek ki tarımla sanayi arasındaki bu önemli farklılığın ortadan kaldırılması bizim için öncelikli hedeftir ve bu yadsınamaz.

Stalin fiziksel emekle zihinsel emek arasında önemli farklılıkların giderilmesi konusunda da aynı pozisyonu benimsiyor ve bunun çok uzak bir gelecekte gerçekleşebileceğini söylüyordu:

> Sadece bazı işçi grupları değil, işçilerin çoğu, kendi kültürel ve teknik seviyelerini mühendis ve teknisyenlerin düzeyine çıkarırlarsa ne olurdu? O zaman bizim sanayimiz, diğer ülkelerin ulaşamayacağı bir seviyeye yükselirdi. Demek ki işçilerin kültürel ve teknik düzeylerini teknik personelinkine kadar yükseltme yoluyla fiziksel emek ile zihinsel emek arasındaki önemli farklılığı ortadan kaldırmanın bizim için zorunlu bir koşul olduğunu inkâr edemeyiz.

Stalin, ülkede kentle köy ve fiziksel emekle zihinsel emek arasındaki önemli farklılıkların ortadan kaldırılmasından sonra da bütün farklılıkların yok olmayacağını savunuyor, hatta bu hususu dikkate almadığı için kendisinin daha önce öne sürdüğü formüllerin de tekrar gözden geçirilmesini öneriyordu. O, A.N. Notkin ve L.D. Yaroşenko'ya cevaplarında, sosyalizmde üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişki konusunu da ele alıyordu. Stalin, Notkin'e cevabında, sosyalizm ve komünizmde üretim güçleri ile üretim ilişkilerinin niteliği arasında tam bir uyumun sağlanacağı

* Şu da bir gerçek ki o, bu arada, Engels'in kentle köy arasında farkın ortadan kalkmasıyla birlikte "büyük kentlerin yok olacağı"na dair tezini de hatalı sayarak bir kenara bırakıyordu.

fikrini kabul etmiyordu; L.D. Yaroşenko'ya verdiği cevapta ise, bu konuda daha kesin ifadeler kullanıyordu:

> Bizde üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasında hiçbir çelişki olmadığını düşünmek doğru değildir. Çelişkiler kuşkusuz vardır ve olacaktır, çünkü üretim ilişkilerinin gelişmesi, üretim güçlerinin gelişmesinin gerisinde kalmaktadır ve gerisinde kalacaktır.

Stalin, reel Sovyet uygulamaları üzerinden Marksist teoride düzeltmeler yapıyor ve "sosyalizmin temel ekonomik yasası"nı formüle ediyordu; fakat bunu yaparken, SSCB'nin gerçek tarihsel tecrübesini değil, sosyalizmin gelişmesine dönük ideal şartları ve teorik düşünceleri temel alıyordu. O, Marksist teoride ilk defa tanımlanan "sosyalizmin temel ekonomik yasası"nı ortaya koyuyor, bu arada "üretimin değil, talebin önceliği"ni esas aldığı için formülünü eleştiren Yaroşenko'ya da tepki veriyordu:

> En üstün teknik temelde sosyalist üretimi aralıksız olarak artırma ve iyileştirme yoluyla bütün toplumun sürekli artan maddi ve kültürel taleplerinin azami şekilde karşılanması...
>
> Yoldaş Yaroşenko'nun tezinde, üretim, araç olmaktan çıkarak amaca dönüşüyor, toplumun daima artan maddi ve kültürel taleplerinin azami şekilde karşılanması ise göz ardı ediliyor. Buradan, üretim artışı için üretim artışı, hedefi yine kendisine yönelik olan bir üretim artışı sonucuna varılıyor; ihtiyaçları olan insansa, Yoldaş Yaroşenko'nun dikkatinden kaçmaktadır.

Ancak Stalin, teorik düzeyde formülünün temeline insanı ve onun taleplerini koyarken, fiilen, Sovyet sosyalist yapılanmasının geliştiği tarihsel şartları göz ardı etmekteydi. Çünkü Stalin'in ilan ettiği bu sosyalist toplum, varlığının ilk gününden beri, önemli derecede bir ana hedefe kilitlenmişti: ülkenin bağımsızlığını korumak ve SSCB halklarını dış tehlikelere karşı savunmak. 9 Şubat 1946'daki konuşmasında, Stalin, SSCB tarihini özetlerken, Sovyet halkının Büyük Vatan Savaşı'nı ekonomik kalkınma sayesinde kazandığını vurgulamış, toplumun ihtiyaçlarından ise bahsetmemişti. Savaş sonrası dönemde de, SSCB, bütün gücüyle, ABD ve onun müttefiklerinin emperyalist planlarına karşı koymaya, yani kendini savunmaya çalışmaktaydı.

Dahası, halkın sürekli artan taleplerini karşılamayı hedefleyen Stalin formülü, halkın gerçek taleplerinin merkeziyetçi ve planlı bir sosyalist ekonomide de göz ardı edilebileceği, bu ekonominin de teknik ve organizasyonel açıdan verimsiz olabileceği hususlarını da dikkate almıyordu. Oysa kendisi de, ekonomistlerin ve planlamacıların fiyatları hayali bir şekilde belirlediklerine dair eleştirilerde bulunuyordu:

> ... ekonominin plana uygun şekilde gelişmesi yasası, sadece sosyalizmin ekonomik yasasına dayandığı zaman etkili olabilir. Ekonominin planlanmasına gelince, bu, ancak iki şarta uyulması durumunda olumlu sonuçlar verir: 1) eğer plan, ekonominin planlı gelişmesi yasasının gereklerini doğru yansıtıyorsa; 2) eğer plan, sosyalizmin temel ekonomik yasasının temel şartlarına uygunsa.

Stalin bu koşulları ortaya koymakla, kendi teorik modelinin reel Sovyet ekonomisinden farklı olduğunu da kabul etmiş oluyordu. Onun komünizme geçiş için öngördüğü üç temel ön şart da, bu bağlamda, salt teorik bir şemaydı:

> 1) üretim araçlarının üretimindeki artışının önceliği koşuluyla, toplumsal üretimin aralıksız artışı; 2) meta dolaşımı yerine ürün takası yoluyla, kolhoz mülkiyetinin tedricen genel halk mülkiyetine dönüşmesi; 3) toplumun kültürel gelişimi sayesinde şu hususların gerçekleşmesi: toplumun bütün üyelerine fiziksel ve manevi yeteneklerini geliştirme olanağı sağlamak, toplumun üyelerinin ülke hayatında aktif rol üstlenmelerine yetecek kadar eğitim almaları için zemin oluşturmak, toplumsal iş bölümü nedeniyle hayat boyu tek bir mesleğe mahkûm kalmamak.

Stalin'in görüşünce, bu kültürel gelişimi sağlamak için, ülkede çalışma süresini günde önce 6, sonra ise 5 saate indirmek, ülke genelinde bir teknik meslek eğitim sistemi kurmak, konut sorununu köklü bir şekilde çözmek, işçi ve hizmet sektörü çalışanlarının maaşlarını en az iki misli artırmak ve özellikle de genel tüketim mallarının fiyatlarını düzenli olarak düşürmek gerekiyordu.

Stalin'in formülüne göre, bu şartlar yerine getirildikten sonra, sosyalizmin "herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre" ilkesinden komünizmin "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre" ilkesine geçilebilecekti.

Stalin, A.V. Sanina ile V.G. Venjer'e cevaplarında, kolhoz mülkiyetinin genel halk mülkiyetine dönüşmesi konusuna açıklık getiriyordu. O, ekonomistlerin, makine ve traktör istasyonlarının kolhozlara satılması yönündeki önerilerine karşı çıkarak, bunun pratik sonucuna dikkat çekiyor, kolhozların bu nedenle büyük mali masraflara gireceklerini ve bunları ancak 6-8 yıl içinde telafi edebileceklerini kaydediyordu.* Stalin, aynı zamanda, üretim araçlarının kolhozlara devredilmesine de karşı çıkıyor, bunun kolhoz mülkiyetinin genel halk mülkiyetinden uzaklaşmasına yol açacağına, bu şekilde komünizme yaklaşılamayacağına, tam tersine ondan uzaklaşılacağına işaret ediyordu.

SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları adlı çalışmasında, Stalin, çağdaş kapitalizmin gelişme özelliklerini de ele almış, ancak daha çok, dünyada sosyalizmin gelişmesinin etkilerini yorumlamıştı.

* Stalin bu hususta haklı çıkmıştı; zira Khruşov'un girişimiyle makine ve traktör istasyonları kolhozlara satılmış ve bu, onları zarara sokmuş, kolhozların çoğu bu borçtan kurtulamamıştı.

Stalin'e göre, sosyalizm güçlendikçe sınıf mücadelesinin zayıflayacağını söyleyen Marksistler büyük bir hataya düşüyorlardı; tam tersine, ona göre, sosyalizm güçlendikçe sınıf mücadelesi daha da derinleşerek şiddetlenecekti. Bazı Avrupa ülkeleri ve Çin'in de kapitalist sistemin dışına çıkmasıyla birlikte kapitalist kampa karşı duran ortak ve güçlü bir sosyalist kamp kurulmuştu. Bu iki karşıt kampın varlığı sonucunda, dünyadaki tek iktisadi piyasa, birbirinden farklı ve birbirine paralel iki piyasaya bölünmüştü. O, kapitalizmin sosyalist ülkelere uyguladığı ekonomik ablukanın bu ülkeleri dayanışmaya ittiğini ve bütünleştirdiğini savunuyordu. SSCB'nin yardımları sayesinde, onun müttefikleri ekonomik alanda gayet başarılı bir şekilde ilerliyordular ve kapitalist ülkelere muhtaç değildiler. Sosyalist ülkelerin ekonomisinde görülen genel yüksek tempolu gelişime dayanarak, Stalin, gelecekte, kapitalizmle girdikleri ekonomik yarışı da kazanacaklarını müjdeliyordu:

> Başlıca kapitalist ülkelerin güçlerini kullanacakları alanlar daralacak, onların dünya kaynaklarına ulaşma olanakları kısıtlanacak, kapitalistlerin satışlarının yöneldiği dünya piyasası küçülecek, böylece onların işletmelerindeki üretim azalacaktır. Dünya piyasasının parçalanmasıyla birlikte kapitalizmin genel krizinin derinleşmesi de işte budur.

Stalin, kapitalist ülkelerin silahlanma yarışını bir iktisadi gelişme aracı olarak kullanmaya çalışmasından bahsederken, bu çabaları "suda boğulanların yılana sarılmaları" olarak tanımlıyordu. O, Sovyet gerçeklerini dikkate alarak Marksist teorideki sosyalizm tanımı ve formüllerini gözden geçirmeye çalışırken, aynı Marksist teorideki kapitalizm tarifinin değişmez olduğunu düşünüyordu. Onun fikrince, Marx ve Engels'in 19. yüzyılda tanımladıkları kapitalizm ilke olarak pek değişmemişti. Ama aslında Stalin, kapitalizmde devletin artan rolünü göz ardı etmekteydi; o, şirketlerin de planlama yaptığını, ayrıca askeri harcamaların bilim ve teknolojiye dayalı dallarda önemli gelişmeler sağladığını dikkate almıyordu. Üstelik o, SSCB'nin öncülüğünde Çin'in ve Doğu Avrupa ülkelerinin kurduğu ittifaka karşı Batı kapitalizminin de bütün milli ve bölgesel çıkarları geri plana atarak global bir dayanışma sistemi kurduğunu ve ABD'nin bu kampa askeri, ideolojik ve siyasi liderliğini kabul ettirdiğini de görememişti; zira Stalin, kapitalist ülkelerin arasında her zaman büyük ihtilaflar olacağından emindi. Stalin şöyle diyordu:

> Bazı arkadaşlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası ortamda, kapitalist ülkelerin arasında yeni ilişki tiplerinin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğunu iddia ediyorlar. Ancak bence, İngiltere ve Fransa uzun süreli bir ABD hegemonyasını kabul etmeyeceklerdir; Japonya ve Batı Almanya da, ülkelerindeki işgal rejimlerine uzun süre

> tahammül göstermeyeceklerdir. Kapitalist ülkeler arasında savaşın kaçınılmazlığı kuralı hâlâ geçerlidir.

Sonraki gelişmeler, kapitalist sistemde merkezkaç kuvvetlerin hâlâ varlığını devam ettirmesine karşın, merkezcil eğilimlerin durumu dengelediğini gösterecekti. Bazı kapitalist ülkelerin arasında süren rekabet ise, bu ülkeler arasında savaşa yol açmayacaktı. Stalin'in yukarıda aktarılan tahmin ve tezleri, onun hâlâ, Marx ve Engels'in kapitalist sistemin kısa sürede yok olacağına dair öngörülerine inandığını ortaya koyuyordu. Lenin ise, 1916'da, "kapitalizm genel olarak çürüyorsa da öncekine kıyasla son derece hızlı gelişiyor" tezini öne sürmüştü, fakat Stalin bu görüşün eskidiğini belirtiyor ve "çağdaş kapitalizmin temel ekonomik yasası"nı formüle ediyordu.

Oysa Stalin'in kendisi de, savaştan önce, "kapitalizmin genel krizi ortamında piyasaların görece sakin olduğu"nu söylemişti, ancak o, bunu da unutmuş gibiydi. A.N. Notkin'e cevabında, Stalin, gelişmiş kapitalist ülkeler konusunda şunu belirtiyordu:

> Bu ülkelerdeki üretim artışı, daralmış bir zemin üzerinde olacaktır, çünkü bu ülkelerde üretim hacmi azalacaktır... Çağdaş kapitalizmin temel ekonomik yasası şudur: belirli bir ülkedeki halkın sömürülmesi, refahını kaybetmesi ve yoksullaşması üzerinden, diğer ülkelerin, özellikle de geri kalmış ülkelerin halklarının esaret altına alınması ve düzenli olarak yağmalanması sayesinde, nihayet, savaşlar ve ekonomiyi askeri amaçlara göre düzenleme yoluyla azami düzeyde kâr edinme.

Kuşkusuz kapitalizmin başlıca kuralı azami kâr elde etmektir ve ekonomisi buna göre işler. Stalin döneminde ve onun ölümünden sonra geçen yarım asır içinde kapitalist dünyada, zenginlerle fakirler arasındaki mülkiyet, gelir ve yaşam standardı farkları hep derinleşmiş, ayrıca ortaya zengin Kuzey ve fakir Güney çıkmış ve dünya ekonomisi önemli derecede buna göre şekillenmiştir. Bununla birlikte, bütün kapitalist dünyanın ABD'ye olan ekonomik, siyasi, ideolojik ve kültürel bağımlılığı da artmıştır. Bu meselenin ayrıntıları konumuzun dışındadır, fakat burada kısaca da olsa şunu belirtmemiz gerekir: Jeopolitik anlamda, SSCB ve sosyalist kampın varlığı, kapitalist ülkeleri ABD ile yakınlaşmaya ve müttefik olmaya itmiştir. Kitlelerin bilincini maniple etmek, beyinlerini yıkamak artık küresel boyutlar almıştır.

Stalin'in tahminleri ise gerçeğe dönüşmemiştir; çünkü onun kurguladığı teorik model, kapitalizmin, 20. yüzyıldaki birçok faktörün, öncelikle de sosyalizmin etkisiyle geçirdiği iç değişimleri dikkate almamaktaydı. Hiç kuşku yok ki 20. yüzyıl boyunca, kapitalist ülkelerde, SSCB'nin, yanı sıra işçi hareketlerinin, sosyalist hareketlerin ve sendikal mücadelelerin etkisiyle önemli reformlar yapılmıştır. Bu süreçle birlikte, kapitalizmin mutlak biçimde halkı

gittikçe daha da fakirleştirdiğine ilişkin yasa artık doğrulanmıyor, üretimde fazlalık krizleri görülmüyordu, birçok ülkede kalkınma ve refah sağlanmıştı.

Buna karşılık Marx ve Engels'in zamanından beri komünistler ve bu arada Komintern liderleri, aynı nakaratı dillerinden düşürmüyor, kapitalizmin özünü ve temel niteliğini değiştiremeyeceğini vurguluyor, bazı sosyal reformları, olumlu gelişmeleri ve ulaşılan refah düzeyini ise burjuvazinin zorunlu tavizleri şeklinde yorumluyorlardı. Onlara göre, üretim güçlerinin gerçek gelişmesi ve emekçilerin refah seviyesinin gerçekten yükselmesi ancak sosyalizmde mümkündü. Bu basit yaklaşım, dünyadaki değişikliklerin ve çelişkilerin birçoğunu açıklamaya yetmiyordu. Öte yandan, Stalin'in *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* adlı çalışması da çoğu zaman şematik olarak ele alınıyor, düz bir mantıkla doğrudan kullanılıyor ve dolayısıyla birçok Batı ülkesinde ve az gelişmiş ülkede, komünistler hataya düşüyorlardı. Oysa Stalin, Amerikalı Marksist K.N. Cameron'a göre, bu çalışmasında, "mecburen soyut tezler öne sürmüştü, çünkü kapitalizm ile sosyalizmin ekonomik yasaları arasındaki farklarla ilgili ve uzun süredir ihmal edilen bir konuyu ele almıştı".

Stalin, bu eserinde, partinin "genç yöneticileri"nin teorik eğitiminin yetersiz olduğunu ve onların Marksist kuramın soyut meselelerini tartışmaya hazır olmadıklarını kaydetmişti. Peki Stalin'in Politbüro'daki genç olmayan çalışma arkadaşları buna hazır mıydılar? Yıllar sonra, Molotov, Stalin'in bu son eserindeki çok değerli hususları artık görüyor, ama ondaki teorik eksiklikleri de kaydediyor ve yaklaşımını şöyle anlatıyordu:

> Şimdi şunu itiraf etmeliyim: Biz bu çalışmaya gereken değeri veremedik. Daha derin biçimde ele almak lazımdı. Oysa hâlâ kimse araştırmamıştır. Bu bir felaketti. Teorik olarak insanlar yeterince anlamıyorlardı... ... *Ekonomik Sorunlar* kitabını ne kadar dikkatle okusam, o kadar eksik buluyorum. Israrla kapitalist ülkelerdeki üretimin azalacağı yazılmış, ancak hiç böyle olmuyor. Nasıl olmuş da böyle yazmış?

Ne var ki bu fikirler Molotov'un aklına da ancak uzun yıllar sonra gelmişti. Görünen o ki 1952'de Politbüro'nun öteki üyeleri de "mecburi teorik" sorunları tartışmaya hazır değillerdi. Halbuki Stalin bu çalışmasını çalışma arkadaşlarına dağıtmış ve enine boyuna bir tartışma yapılacağını düşünmüştü. Molotov şöyle yazmaktadır:

> Stalin'in sayfiyesinde *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* broşürünü tartışıyorduk. O, Politbüro'daki beş altı kişiyi toplamıştı. Sorular soruyordu: "Şimdi okudunuz. Ne gibi sorularınız var? Ne diyorsunuz, bir notunuz var mı?" Bir şeyler geveledik işte. Ben de birkaç kelime söyledim, ancak bunlar tutarlı ve ciddi şeyler değildi.

Bu konuda Mikoyan da benzer ifadeler kullanmaktadır:

> Bir seferinde, Stalin'in sayfiyesinde, Politbüro üyeleri toplanmışlardı ve broşür üzerine görüşlerini bildiriyorlardı. Beria ve Malenkov, dalkavukluk ederek kitabı methetmeye başladılar, çünkü Stalin'in de bunu beklediğini biliyorlardı. Onların bu kitapta yazılanların doğru olduğunu düşündüklerini sanmam. Partinin Stalin'in ölümünden sonra uyguladığı politikanın da gösterdiği üzere, onlar Stalin'in kitabındaki fikrileri kabul etmiyorlardı... Molotov da kabul ediyormuş gibi bir şeyler geveliyordu, ancak öylesine belirsiz ifadeler kullanıyordu ki Stalin'in fikirlerine inanmadığı anlaşılıyordu. Ben susuyordum. Stalin'in broşüründeki bazı hükümleri inandırıcı bulmuyordum. Zaten okuyunca da şaşırmıştım. Ekonomide meta üretimi aşamasının bittiğinden ve köyle kent arasında mal takasına başlanacağından bahsediliyordu. Bu çok uçarıca ve keyfi bir sol sapmaydı. Bence, Stalin, bunu iddia ederken, daha kendisi hayattayken ülkemizde komünizme geçişin ilk adımlarının atılacağını düşünüyordu, oysa bu imkânsızdı. Bundan birkaç gün sonra, Kremlin'de koridorda bana takılmıştı: "Sen çok kurnazsın, orada sustun ve görüş bildirmedin. Sen tabii ki şu kendi meta dolaşımından, ticaretten vazgeçmiyorsun." Ben Stalin'e itirazımı bildirdim: "Siz kendiniz bize aşamaları atlamayın diyordunuz, acele etmemeyi öğretiyordunuz, meta dolaşımı ve ticaretin sosyalist toplumda daha uzun süre kalacağını söylüyordunuz. Ben şu anda ürün takası için zamanın geldiği konusunda gerçekten şüpheliyim." Bana güldü: "Demek öyle ha? Sen geri kalmışsın. Bunun tam da zamandır." Sesinde iğneleyici bir ton vardı. Bu konularda ötekilere kıyasla gayet bilgili olduğumu, öyle soyut saçmalıkları ciddiye almadığımı biliyordu ve onu desteklemediğim için üzgündü. Stalin'le bu konuşmamızdan sonra, bir ara Molotov'a sordum: "Sence ticaretten mal takasına geçiş için zaman gelmiş midir, ne diyorsun?" O, bunun çok zor ve karmaşık bir mesele olduğunu söyledi, yani aslında bu fikri kabul etmediğini ifade etti.

Bilindiği üzere, Stalin, tartışma ve polemiklere her zaman hazırdı, ciddi argümanlara da itiraz etmezdi; fakat bu broşürle ilgili beklediği, hatta herhangi bir tartışma olmamıştı. Bütün yazarlar gibi Stalin'i de, eleştirilerden ziyade, hiçbir tepki ve görüş bildirilmemesi, suskun kalınması üzerdi ve olan da tam olarak buydu. Molotov'un kaçamaklı cevapları, -Stalin polemiğe çekmeye çalışsa da tutumunu değiştirmeyen- Mikoyan'ın susması ve diğer Politbüro üyelerinin içi boş iltifatları, aslında kitaba yönelik ilgisizliğin kanıtlarıydı. Stalin, buna üzülürken, şu hususu da anlıyordu: Çevresindekiler pratik ve güncel işlerle uğraşıyorlardı, onları savunma, güvenlik, iç ve dış siyaset, ekonomik problemler ilgilendiriyordu ve Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in teorik eserleri, onlar için, okunup anlaşılmaları zorunlu olsa da, pratik çalışmalarla pek ilgisi bulunmayan formüller bütünüydü. Halbuki Stalin, daha *Leninizmin Temelleri* eserinde, "dar pratik amaçlar" peşinde koşmanın ve "ilkesiz işgüzarlığın" sonuçta "bazı bolşevikleri yozlaştıracağı ve devrim davasından uzaklaştıra-

cağı" konusunda uyarıda bulunmuştu. Stalin için, devrimci teorinin öncelikli rolünü inkâr etmek, aslında partinin kitlelerden kopması kadar ölümcül bir tehlikeydi. O, çok uzun süre önce kaleme aldığı "Kısaca Partideki İhtilaflar Üzerine" başlıklı makalesinde, teorinin bir pusula olduğunu kaydederek proletaryanın o olmadan ilerlemesinin imkânsız olduğunu yazmıştı.

Stalin, bir devlet adamı olarak, elbette ki öncelikle pratik yönetim işleriyle uğraşıyordu ve teorik meselelere çok ender hallerde eğiliyordu. Bununla birlikte, hayatın gerçekleri onu Marksist teorinin tezlerini defalarca gözden geçirmek zorunda bırakmıştı. Kuşkusuz o, Marksist teoriyi bir bilim olarak benimsemiş ve toplumun onunla en doğru biçimde yorumlanıp en iyi şekilde değiştirileceğine inanmıştı. Ona göre, proleter partisi, Rusya'da, bizzat Marksizm sayesinde, yani toplumsal süreçleri bilimsel şekilde yorumlaması sayesinde iktidara gelmişti. Stalin, Marksist teorinin ve sloganların kitleleri harekete geçirme konusundaki devrimci gücüne inanıyordu. Lenin'in teorik tezlerinde, Bolşeviklerin 1917'de devrimle iktidara gelmesi ve İç Savaş'ı kazanması öngörülmüştü, oysa şartlar bunun neredeyse imkânsız olduğunu gösteriyordu. SSCB'de 13 yıl içinde devasa kalkınma hamleleri gerçekleşmiş ve 2. Dünya Savaşı'nda ülke akıl almaz sınavlardan başarıyla geçmişti; böylece Stalin'in tek ülkede sosyalizmin kurulmasına ilişkin teorisi doğrulanmıştı. Somut koşullar aksinin olacağını gösterse de, SSCB savaşı kazanmış ve kısa sürede dünya politikasını belirleyen bir süper güce dönüşmüştü. Kapitalizmin ekonomik ve askeri açıdan ülkemizden üstünlüğü karşısında, Stalin, ideolojik bir atak olarak, Sovyet düzeninin doğasından gelen üstünlüklerine ilişkin teorik formüle dayanmayı uygun bulmuştu. Ona göre, sosyalizmin temel yasasını kapitalizmin temel yasasının karşısına koyarak Sovyet toplumunun ekonomik, politik ve kültürel gelişimi için uygun bir zemin sağlanabilirdi.

Politbüro üyelerinden bazılarının söz konusu broşüre açıkça ilgisiz kalmaları Stalin'i kızdırmış olmalı ki o, beklenmedik bir şekilde, "Politbüro'nun pasif üyeleri olan Mikoyan ve Andreyev'in partinin 19. kongresi divan heyetine seçilmemeleri"ni önermişti. O sırada A.A. Andreyev görme sorunları yaşadığı ve sıkça hastalandığı için, ona yönelik teklif kabul edilmişti. Stalin'in Mikoyan'ın "pasif" üye olduğu için divan heyetine alınmaması önerisine gelince, Mikoyan, anılarında şöyle yazmaktadır:

> Bunu sıradan bir şaka olarak kabul eden Politbüro üyeleri söylenenlere gülmüşlerdi, çünkü Stalin bazen iyi niyetli ve hoş şakalar yapardı. Ancak Politbüro üyelerinin bu "şaka"sına gülmeleri bu sefer Stalin'i kızdırmıştı ve o, sert bir tepki gösterdi: "Ben şaka yapmıyorum, ciddi olarak teklif ediyorum." Gülüşmeler hemen sona erdi. Ben de hiçbir şey

söylemedim, halbuki "pasif" tarifi bana hiç uymuyordu; çünkü benim, bırakın pasif olmayı, Politbüro'daki en aktif üye olduğum herkesçe biliniyordu... Sarsılmış, Stalin'in teklifini hayretle karşılamıştım. Bunun nedenini düşünüyordum ve onun bunu, broşüründe, ürün takası hakkında öne sürülen tezi kabul etmediğim için bana reva gördüğüne karar verdim... Stalin, bununla birlikte, benden 19. kongrede, rapor konuşmasıyla ilgili görüşmelerde konuşmamı istemişti. Bence bu yeni bir tuzaktı ve ben, kongredeki konuşmamda, *SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları* broşürünü methederek, onu Marksist-Leninist teoriye eşsiz bir katkı olarak değerlendirdim. Bu, aslında diplomatik bir manevra ve yanı sıra, bu kitabı alkışlayan Politbüro ve parti yönetimiyle uzlaşmaya dönük bir jestti.

Politbüro üyelerinden söz konusu çalışmasıyla ilgili olarak beklediği ilgiyi göremeyince, Stalin'in konuyu 19. kongre kürsüsüne taşıdığı apaçıktır. Mikoyan'ın söylediğine göre, kongrede MK adına yapılacak rapor konuşmasının ilk taslağında, Stalin'in broşürü hakkında tek kelime bile yoktu;* ancak Stalin'in sayfiyesindeki görüşmelerden sonra Politbüro üyelerine raporun yeni taslağı dağıtılmıştı ve burada, Stalin'in broşüründeki çeşitli tezler abartılı bir biçimde methediliyordu.

* Mikoyan, anılarında şöyle demektedir: "Stalin, bizim bütün ısrarlarımıza rağmen, kongrede siyasi raporu sunmayı kabul etmedi. O, bunu yapmak için Malenkov'u görevlendirdi; bense buna kesinlikle itiraz ediyordum."

34. Bölüm

Son Parti Kongresi ve Son MK Plenumu

SSCB'de Sosyalizmin Ekonomik Sorunları, partinin 19. kongresi öncesinde merkezi basında yayımlanmış ve ardından tercüme edilmiş haliyle, broşür olarak cumhuriyetlerde büyük tirajlarla basılmıştı. Bütün gazete ve dergilerde, işletme ve okullarda broşürden bahsediliyor, övücü görüşler bildiriliyor, broşür hakkında yazılar çıkıyordu. Doğaldır ki bu kampanyadan sonra, Poltibüro üyeleri, kongredeki konuşmalarında broşürden söz etmek ve ona övgüler yağdırmak üzere kendi aralarında neredeyse yarışa girmişlerdi.*

VKP (b) MK Sekreteri ve SNK Başkan Yardımcısı G.M. Malenkov, kongredeki rapor konuşmasında, partinin, raporun kapsadığı dönemdeki, yani 1939-1952 arasındaki faaliyetleriyle ilgili bir değerlendirme yaptı. Konuşmasında, ülkede savaş sonrası dönemde girişilen yeniden inşa çalışmalarının ve büyük tahribatın giderilmesine yönelik projelerin başarılı bir şekilde tamamlandığının altını çizen Malenkov, bunu Stalin döneminin yeni bir aşaması olarak değerlendiriyordu. Çok geniş bir coğrafyada yürütülen, oldukça geniş çaplı planlama, inşa ve rehabilitasyon çalışmaları, halkın az görülür fedakârlığı ve manevi seferberliği sayesinde başarıyla sonuçlandırılabilmiş, ülkenin modernizasyonunda da önemli gelişmeler kaydedilmişti. SSCB'nin kendi atom sanayisini kurduğunu vurgulayan Malenkov, Sovyet devletinin, atom enerjisini barışçı amaçlarla ekonomide kullanmaya çalıştığını kaydediyordu. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra, 27 Haziran 1954'te, Obninsk'te dünyanın ilk nükleer elektrik santrali hizmete girecekti. Malenkov şöyle diyordu:

> Sovyet devleti, kısa sürede, kendi gücüyle ve olanaklarıyla, dışarıdan yardım almaksızın, savaşın harap ettiği ekonomiyi ayağa kaldırmış, yeni gelişmeler sağlamış ve savaş öncesi göstergelerin üzerine çıkılmıştır. Sanayi üretimine ait yıllık göstergelerde, 1948'de, artık savaş öncesinin, yani 1940 yılının rakamlarına ulaşılmıştı... Demir çelik sanayisinde sadece son üç yılda sağlanan artış hızı, savaş öncesi dönemlerde hayal bile edilemezdi. Eskiden ancak sekiz yılda ulaşılan tempoya, şimdi üç yılda ulaşılmıştır. Bunun başlıca nedeni, teknolojinin gelişmesi ve yeni teknik çözümler uygulanmasıdır. Makine sanayimiz son 3 yılda 1.600 yeni tip tertibat, makine ve mekanizmayı devreye sokmuştur.

* Sadece kongrenin açılış konuşmasında, Molotov, kitaptan söz etmemişti.

Malenkov aynı zamanda sanayideki eksiklikler ve sorunlardan da bahsediyor, özellikle de istikrarlı ve kaliteli üretim meselesini öne çıkarıyordu. Kalite ve verimlilik probleminin devam ettiğini belirten konuşmacı, şartname ve standartlara uygun olmayan defolu malların bir sorun oluşturduğunu itiraf ediyordu. Çalışma organizasyonu da en önemli problemlerden biriydi; büyük, dev işletmelerin yönetiminde sorunlar yaşanıyordu. Halkın ihtiyaçları karşılanamıyor, tüketim malları yetmiyordu.

Raporun tarımla ilgili kısmında, Malenkov, hububat sorununun başarıyla çözüldüğünü bildiriyordu; ancak aradan daha bir yıl geçmeden Sovyet yönetimi bunun aksini itiraf edecekti. Ama şu da var ki konuşmacı, kolhozlarda organizasyon konusunda sorunlar olduğunu belirtiyordu:

> Tarımda, yönetim, çoğu zaman şablonlara dayanmaktadır, şematik yaklaşımlar söz konusudur, pratik çözümlere ihtiyaç vardır. Parti örgütleri, yerel makamlar ve tarım yöneticileri, yerel şartları ve ihtiyaçları dikkate almaksızın bütün ilçelere, makine ve traktör istasyonlarına ve sovhozlara aynı talimatları veriyorlar, uzmanlık alanlarını, tarımsal üretim türlerini ve şekillerini dayatma yoluyla kabul ettiriyorlar. ... Bazı parti yöneticileri, yerel makamlarla birlikte köyleri kitlesel şekilde tahliye ederek büyük kolhoz kasabaları kurmayı düşünüyor, eski kolhozların, ev, emlak ve donanımlarını yıkmak ve sökmek, bunların yerine büyük modern kasabalar, tarım merkezleri, köykentler inşa etmek gibi projeler öneriyorlar.

Bu tür projelerin Khruşov'dan kaynaklandığı ve Politbüro'da eleştirilere maruz kaldığı biliniyordu; Khruşov'un kolhozları ve bunlara bağlı köyleri ana karayolları üzerine taşıma teklifi kabul edilmemişti. Genel olarak bakıldığında, kongrede, savaş öncesindeki kongrelerden farklı bir olay yaşanmamıştı. Parti içinde herhangi bir derin ve önemli sorun görünmüyordu. Dünyanın 44 ülkesinin komünist partisini temsil eden konuklar ve delegeler, Lenin-Stalin fikriyatına sadık olduklarını açıklıyorlardı; kongreye katılan Stalin'e, adeta taparcasına sayısız methiye, tebrik, iltifat ve övücü beyan yağdırılıyordu.

Malenkov'un rapor konuşmasında, Saburov, Moskatov ve Khruşov'un konuşmalarında ve delegelerin demeçlerinde beklenmedik bir husus yoktu. Kongrede alınan kararla, VKP(b), SBKP adını aldı, yanı sıra MK Politbürosu'na da MK Prezidyumu adı verildi. Ancak bu isim değişikliği aslında 1952 yazının sonunda benimsenmişti ve sıra dışı bir gelişme sayılmazdı.

Kendisinin kongrede konuşma yapmayacağı düşünülmesine karşın, Stalin, 14 Ekim 1952'de kürsüye çıktı ve görüşlerini açıkladı. Genelde onun söylediklerinde de beklenmedik bir husus yoktu.

Kongrenin ve SBKP'nin dünya komünist hareketlerindeki önemi ve yerini vurgulayan Stalin, SSCB'nin sosyalist sistemindeki öncü rolünden bahsetti ve delegasyon gönderen ve kongreye kutlama mesajları ileten yabancı ülkelerin komünist partilerine teşekkür etti. Stalin, konuşmasında, Sovyetler Birliği dışındaki komünistlerin SSCB ile dayanışmasına özel bir yer ayırdı. Halkların çıkarlarını hiçe sayan emperyalist Batı ülkelerindeki burjuva rejimlerine karşı mücadelede, komünistlere, demokratik sloganlar ve ulusal kurtuluş ve yurtseverlik çerçevesinde görüşler savunmayı önerdi.

Kongrede dikkat çekici olan, üst yönetim organlarında yaşanan değişikliklerdi. SBKP kongresinin yeni seçtiği MK Prezidyumu eski Politbüro'ya kıyasla daha geniş tutuldu ve Politbüro'nun 11 olan üye sayısı, MK Prezidyumu'nda 25 üyeye yükseltildi. Politbüro üyeleri A.N. Kosıgin ve A.A. Andreyev, MK Prezidyumu'na seçilmediler, böylece üst yönetimde 16 yeni üye yer almış oldu. Prezidyum'a seçilen tek Politbüro aday üyesi N.M. Şvernik'ti. MK Prezidyumu'na 11 de aday üye seçilmişti. Partinin üst kademesinde 36 kişilik geniş bir kadronun yer alması Mikoyan'ı tedirgin etmişti:

> Böylesine çok sayıda temsilcinin yer aldığı Prezidyum'da, Stalin'in istemediği üyelerin ortadan kaldırılması pek dikkat çekmeyecekti. Örneğin, eğer kongreden kongreye 5-6 üye yok olursa, bu eksiklik pek fark edilmeyecekti. Halbuki eski Politbüro'dan 5-6 kişinin yok olmasının hemen farkına varılırdı.

Ancak Mikoyan, bunu yazarken o günün şartlarını göz ardı etmektedir. Nitekim 19. kongreden hemen sonra, bu Prezidyum üyelerinin arasından 9 üyelik bir büro seçilmiş, yani durum pek değişmemişti. Ayrıca portre ve resimleri ülkenin her tarafında görülen, adlarını taşıyan statlar, caddeler, kentler, kasabalar, işletmeler olan, şarkı ve kitaplarda, şiir ve romanlarda methedilen Molotov, Mikoyan, Voroşilov, Kaganoviç, Malenkov, Beria gibi liderlerin artık farkına varılmaksızın ortadan yok edilmesi mümkün değildi. Uzun süredir Politbüro üyesi olamamış ve henüz ülke çapında ünlenmeden tasfiye edilmiş Voznesenskiy'in yokluğu bile oldukça fark ediliyordu. Eski yöneticileri telaşa sokan üst yönetimdeki genişlemeyi, Stalin'in, gençler ve yeni kadrolarla yönetimdeki rekabeti artırmak için tercih ettiği yorumları yapılıyordu. Bu durumun makam kavgasını kuvvetlendireceği de tahmin edilmekteydi. Kuşku yok ki yeni gelen üyelerin çoğu, eski Politbüro üyelerine kıyasla daha eğitimli, bilgili ve yetenekliydiler. Onların neredeyse hepsi üniversite mezunuydu, ekonomide ve yöneticilikte deneyim kazanmışlardı (örneğin A.B. Aristov, V.A. Malışev, M.G. Pervukhin, M.Z.

Saburov, L.İ. Brejnev, İ.F. Tevosyan, N.S. Patoliçev). Mikoyan'ın da kaydettiği üzere, MK'ya birçok iktisatçı ve felsefeci dâhil edilmişti:

> Adayları seçerken, Stalin, MK daha güçlü olsun diye genç entelektüeller arasından yeni adaylar belirlenmesinde ısrar etmişti. Ayrıca iki genci de kendisi aday olarak önermişti: iktisatçı Stepanov ve felsefeci Çesnokov.

Stalin'in, SBKP'nin yeni programının taslağını hazırlamak için oluşturulan komisyona seçtiği yeni uzmanlar da onun toplumbilim teorisyenlerini tercih ettiğini gösteriyordu. Bu komisyonda Politbüro'nun eski üyelerinden beşi yer alıyordu: Stalin, Beria, Kaganoviç, Molotov ve Malenkov. Komisyonda 6 tane de daha genç uzman vardı: Rumyantsev, Yudin, Çesnokov vb. Çesnokov MK Prezidyumu üyesi, Yudin ise MK Prezidyumu aday üyesiydi.

Stalin, bilinçli bir şekilde yeni kadroları öne sürüyordu, kongrede 5 yıllık plan hakkındaki raporu Saburov'un sunmasını, 6 Kasım 1952'de, Ekim Devrimi'nin 35. yıldönümü kutlamalarındaki resmi bayram konuşmasını da Pervukhin'in yapmasını istemişti. Bu törenler, Stalin'in katıldığı son Ekim Devrimi Bayramı törenleriydi. İlgi çekici husus, Molotov ve Mikoyan'ın MK Prezidyumu Bürosu'na dâhil edilmemiş olmalarıydı; bu yöndeki karar, 15 Ekim 1952'de, SBKP MK plenumunda kesinleşmişti. Plenumun stenografik tutanağı tutulmadığı için, burada neler olup bittiği hakkında değişik yorumlar vardır. Plenuma katılanların anlattıklarına göre, oturumun hemen başında söz alan Stalin, kendisinin parti önderliğinden alınmasını istemişti. Oturumu yöneten divan başkanı Malenkov şaşkına dönmüş ve çok zor anlar yaşamış, sonunda salondakilere seslenerek, onlardan, Stalin'i partinin Genel Sekreter'i olarak kalması için ikna etmelerini istemişti. Gazetede yayımlanan raporda, Stalin'in adı Sekreterya üyeleri arasında ilk sırada yer almakla birlikte, onun Genel Sekreter olduğu belirtilmemişti. Kısacası bazı nüans ve detaylar birtakım değişimlere işaret etmekteydi. Mikoyan, anılarında şunları anlatmaktadır:

> Stalin, MK Prezidyumu Bürosu'nun üyelerini sıraladıktan sonra, kürsüye çıkmadan, yerinden şunları ekledi: "Mikoyan ve Molotov'un hangi düşüncelerle Büro'ya dâhil edilmediklerini açıklamak istiyorum. Onlar, Batı ülkeleriyle yapılan görüşmelerde Politbüro çizgisine uymamış, onlara affedilmez tavizler vermişlerdir. Genel olarak söylemek gerekirse, Molotov ve Mikoyan'ın her ikisi de Amerika'yı ziyaret etmiş ve oradan Amerikan ekonomisinin gücünden derin bir biçimde etkilenerek dönmüşlerdir. Ben Molotov ve Mikoyan'ın cesur insanlar olduklarını biliyorum, ancak bu kez Amerika'da gördükleri ezici güçten korkmuşlardır. Gerçek şudur ki Molotov ve Mikoyan, Politbüro'nun haberi olmaksızın, Washington Büyükelçimize, önümüzdeki görüşmelerde Amerikalılara ciddi tavizlerde bulunulması doğrultusunda talimat

vermişlerdir. Lozovskiy de bu işin içinde yer almıştır ve o, bilindiği gibi, bir hain ve halk düşmanı olarak ifşa edilmiştir."

Stalin, Molotov'la Mikoyan'ı ülke ekonomisine yönelik sağcı politikalarından dolayı da eleştiriyor ve onların konumunu Rıkov ile Frumkin'in konumuna benzetiyordu. Molotov bu eleştirilere cevap olarak, plenuma katılanlara, kendisinin Lenin-Stalin davasına sadık kaldığını söylemiş, Mikoyan da kendisine karşı yöneltilen suçlamaları tekzip etmeye çalışmıştı. Mikoyan, anılarında şöyle demektedir:

> Molotov ve ben konuşurken Stalin susuyordu, hiçbir şey söylemedi. Ben konuşurken, Stalin'e itiraz ettiğimi gören Malenkov ile Beria, hemen oturdukları yerden bir şeyler söylemeye başladılar; bu şekilde, benden uzak durduklarını göstermek ister gibi Stalin'e yaranıp yağcılık yapıyorlardı. Onların huylarını iyi bildiğim için pek aldırmadım ve söyleyeceklerimi söyledim, onların ne dediklerini de hatırlamıyorum. Bana karşı çıktıkları açıkça belliydi, yani ben haksızdım vb.

Mikoyan, kendisine karşı olumsuz davrananlar olarak Beria'yla Malenkov'un adlarını öne çıkarsa da, parti yönetimindeki diğerleri de ona karşı tavır koymuş olabilirlerdi. Molotov'a gelince, onu hedef alan entrikalar çok önceden başlamıştı. Çuyev'le söyleşisinde, o, kendisine karşı yöneltilen iftiraları, kurulan tuzakları, entrikaları ve dolapları defalarca tekrarlayarak anlatmıştır. Onu Stalin'in gözünden düşürmeye ve onun itibarını sarsmaya çalışan MK üyelerinden bahsederken bunların arasında Khruşov'u da sayan Molotov, sonunda dışlanmıştı. Ancak tehditler savuran Stalin plenumun sonunda yumuşamış ve Molotov ile Mikoyan'ın MK Prezidyumu Bürosu'na alınmadıklarının açıklanmamasını önermişti. Stalin, bunu yaparken "Soğuk Savaş"a işaret etmiş ve böyle detayların Batı basını ve propagandası tarafından kullanılacağını dile getirmişti.

35. Bölüm

Stalin'in Ölümündeki Soru İşaretleri

Aslına bakılırsa Mikoyan'la Molotov'un bürodan "dışlanmaları" sembolik bir nitelik taşıyordu, çünkü onlara yönelik herhangi bir yaptırım söz konusu değildi. Mikoya'nın hatıralarında yazdığı gibi, onların ikisi de büro toplantılarına katılıyorlardı. Stalin büroyu her hafta toplayacağını söylemiş, fakat sadece üç toplantı yapılmıştı. Stalin bu toplantılara Mikoyan ve Molotov'un katılmalarına itiraz etmemiş, hatta onları dinlemiş ve görüşlerini dikkate almıştı. Mikoyan'ın yazdığına göre, büro toplantılarından birinde hayvancılığın geliştirilmesi tartışılırken, kendisi kolhoz üyelerinin maddi açıdan özendirilmesi gerektiğini kaydetmişti. Bundan etkilenen Stalin, Mikoyan'ın Khruşov'la birlikte ilgili komisyona alınmasını istemişti. Demek ki Stalin kin tutmuyor ve dahası, günlük işler ve koşuşturma ortamında bazı hususların geçmişte kalmasını tercih ediyordu; zira onun Mikoyan ve Molotov'a karşı yönelttiği siyasi, ideolojik ve teorik suçlamalar oldukça ciddi ve ağırdı. Stalin, Molotov'la da teorik konularda tartışmayı sürdürmeye çalışmış ve anlaşıldığı kadarıyla aralarındaki ilişkiye son noktayı koymamıştı. Çuyev'e verdiği cevaplarda Molotov şöyle demektedir:

> Stalin söz konusu... *Ekonomik Sorunlar*'ın ikinci kısmını yazıyordu, bazı notlarını okumam için bana veriyordu, fakat bunların nereye kaybolduğunu bilmiyorum.

Mikoyan'ın hatıralarında yazdığı üzere, 21 Aralık 1952'de, kendisi, Molotov'la birlikte, önceden Malenkov, Beria ve Khruşov'la da telefonlaşarak, akşam topluca Stalin'i sayfiyesinde ziyaret etmeye ve onun doğum gününü kutlamaya karar vermişlerdi:

> Stalin bizi iyi karşıladı, güler yüzlüydü, bizim ikimizi ötekilerden ayırmıyordu. Masa başında sıradan şeyler üzerine konuşuyorduk. Bana ve Molotov'a yaklaşımı sanki gayet normaldi ve ortada herhangi bir aksilik yoktu. Adeta eski günler geri dönmüş ve hiçbir tatsızlık olmamıştı. Stalin'i genelde iyi tanıdığım ve ayrıca eksiden de benimle ve Molotov'la dargın günleri ve tartışmaları olmasına rağmen zamanla sorun ortadan kalktığı için, bu gerginliğin de geçip gideceğini ve ilişkilerimizin normale döneceğini düşünüyordum. O akşamdan sonra bu kanaatim daha da kuvvetlenmişti. Fakat anlaşıldığı üzere, birileri Stalin'i bize karşı dolduruyor ve aramızdaki gerginliğin artması için çaba harcıyordu. Stalin'in

> doğum günü kutlamasından birkaç gün sonra, Khruşov mu yoksa Malenkov mu tam hatırlamıyorum, bana şöyle demişti: "Bak Anastas, 21 Aralık'ta Stalin'i ziyaret ettiğimiz zaman, Molotov'la birlikte oraya geldiğiniz için, o, doğum günümde niçin geldiler diye çok kızmıştı. O, bizi suçladı ve sizi onunla barıştırmak istediğimizi, bunun faydasız olduğunu ve asla sonuç vermeyeceğini söyledi. O, artık sizin yoldaşınız değil ve onu ziyaret etmenizi de istemiyor." Genelde biz, kendi aramızda yılbaşını kutlamak için de onun sayfiyesine giderdik. Ama bunları duyunca yılbaşında Stalin'i ziyaret etmedik.

Bugün, Khruşov veya Malenkov tarafından iletilen ve Stalin'in Molotov ile Mikoyan'a yaklaşımını ortaya koyan bu bilginin ne kadar gerçek olduğunu söylemek zordur. Bununla birlikte, Stalin'in aslında diğer eski arkadaşlarına karşı da bir güvensizliği söz konusuydu ve bunu söylemek için elimizde yeterince kanıt vardır. Molotov'un anlattıklarına göre, Stalin, L.D. Yaroşenko'nun mektubunun N.S. Khruşov'un tutumunu da yansıttığına, hatta belki bizzat onun inisiyatifiyle yazıldığına inanıyordu. Stalin'in Yaroşenko'ya yönelttiği sert eleştiriler ve onu "Bukharinci" diye damgalaması, aslında Mikoyan'a yönelttiği eleştirilerden çok daha acımasızcaydı. Belki de Stalin, Khruşov'un da "Bukharinci" görüşleri paylaştığından kuşkulanıyor ve dolayısıyla bir yönetici olarak ona güvenmiyordu.

Öte yandan, hiç kuşku yok ki Stalin Mikoyan'la Molotov'a sert bir şekilde yüklenince, diğer yöneticiler de tedirgin olmuşlardı. Molotov, söyleşisinde Beria'nın tutumunu şöyle açıklamaktadır:

> Beria da telaşa kapılmıştı, kendi kendine şöyle diyordu: "Molotov'u bile uzaklaştırdıysalar, şimdi kendin için bir çare düşün, Beria! Eğer Stalin Molotov'a da güvenmiyorsa, bizi yok etmeleri, sadece bir an meselesi!"

Molotov'un Çuyev'e anlattıklarına bakılırsa, eğer Stalin Molotov ve Mikoyan ile barışsaydı, bu sefer onun öfkesi, onu bu ikiliyle kavgaya sevk edenlere yönelebilirdi. Üstelik Molotov'a göre, Stalin, son yıllarda Beria'ya güvenmiyor ve ondan kurtulmak da istiyordu. Khruşov da hatıralarında benzer görüşler dile getirmiştir. Ayrıca Stalin'in vefatından sonra, 1953 Temmuz plenumunda Kaganoviç'in anlattığına göre de, 1 Mayıs 1953 gösterileri sırasında, Kızıl Meydan'da, Beria, MK Prezidyumu üyelerine Stalin'in kendisini yok etmek istediğini, ancak bundan çekindiğini, çünkü onu tutuklatırsa, bütün güvenlik güçlerinin isyan edip onu savunacağını bildiğini söylemişti. Kısacası Stalin'in Beria'ya güvenmediğini ortaya koyan başka kanıtlar da vardır.

Molotov, Beria'nın 1 Mayıs 1953'te, Mozole terasındaki tribünde anlattıklarını ciddiye almakta ve Stalin'in ölümünde Beria'nın parmağı olduğunu öne sürmektedir. Dahası, Molotov'un yazar Feliks Çuyev'le söyleşisinde iddia ettiğine göre, Beria ona Stalin'i kendisi-

nin ortadan kaldırdığını doğrudan söylemişti. Ayrıca Khruşov ve S. Alliluyeva'nın tanıklıklarına göre de, Stalin hastalanınca ve ardından da ölünce Beria çok sevinmişti. Bu anlatımlara bakılırsa, Beria, Stalin komadayken ve bilinçsiz bir halde yatarken açıkça Stalin'e karşı olan saygısızlığını ortaya koyuyor, Stalin'in bilinci yerine gelince ise hemen dalkavukluğa başlıyormuş.

Stalin'in ölümüyle ilgili hususları araştıran tarihçi, bazı "itiraf ve tanıklıklar"a ve zanlının suçunu ortaya koyan birtakım dolaylı kanıtlara ulaşmakla birlikte, şüphelinin suçunu kesin olarak ispatlayamamaktadır. Elbette ki her soruşturma görevlisi gibi tarihçi de dosyayı suçlama yaparak bitirmek isteyecektir; ancak acaba her şey Beria veya onu suçlayanların söyledikleri gibi mi cereyan etmişti?

Beria, Stalin'i kendisinin "ortadan kaldırdığı"nı beyan ederken, belki de bunu artık ülkenin liderliğine oynadığı için yapıyordu. Stalin'in ağır hasta olduğunu ve artık ülkeyi yönetemeyeceğini öğrenince, Beria, öne çıkmak amacıyla çevresinde böyle bir intiba bırakmaya çalışmış olabilirdi. Nitekim Stalin'in ölümünden sonra oluşan siyasi boşlukta, Beria, kısa sürede "Stalin kişi kültü"ne karşı mücadelenin öncüsü olmuş, ülkeyi yöneten Malenkov ve diğer Prezidyum üyelerini bir "destalinizasyon" kampanyası başlatmaları için ikna etmeye çalışmıştı.

Beria, Prezidyum üyeleriyle yaptığı konuşma ve sohbetlerde, Stalin'in onların her biri için tehlike teşkil ettiğini dile getirirken, onları kaçınılmaz faciadan sadece kendisinin kurtarabileceğini de vurguluyordu. "Stalin'i bizzat kendisinin ortadan kaldırdığını" belirtmekle, Beria, Prezidyum üyelerini de bir tür tehdit etmiş oluyordu; belki de bu yolla, bundan böyle ülkenin kaderini kendisinin belirlediğini ima ederek, artık her şeye kadir olduğunu göstermek istiyordu. Belki de bu oyuna kendini fazla kaptırmış, oyun ters tepmiş ve onun sonunu hazırlamıştı. Ancak son tahlilde, bütün bu ithamlar, itiraflar ve hatıralar, Stalin'in ölümünde Beria'nın parmağı olduğunu açıkça ispatlamamaktadır.

Doğrudur, aşağıda anlatacağımız üzere, Stalin'in hayatının son günlerinde, çevresindeki kişilerin yaptıkları -daha doğrusu yapmadıkları- şeyler epeyce kuşku uyandırmaktadır, ama onun öldürülmüş olduğu şimdiye kadar kanıtlanmış değildir. Ayrıca, eğer Stalin'in öldürüldüğüne dair iddiayı doğru kabul edersek, o zaman zanlılar listesinde Beria'nın yanına başka birçok kişiyi daha eklemek gerekir. Mantık, Stalin'in ölmesini, sadece partinin zirvesindeki "dinozorlar"ın değil, kariyerlerine yeni başlamış, iddialı, hırslı ve cüretkâr yöneticilerin de istemiş olabileceğini söylemektedir. Bir taraftan "dinozorlar", Stalin'in ölümüyle birlikte, Prezidyum'a yeni

seçilen kişiler karşısında savunmasız kalacakları ve dışlanacakları kaygısı taşırken, diğer yandan birçok kişinin kaderi de yine bu "dinozorlar"a bağlıydı. Bu açıdan bakılınca, çok sayıda yardımcı, sekreter, güvenlik görevlisi, Stalin'in yakın çalışma çevresi, ailesi ve yakınları tarafsız sayılamazlardı. Bu kişilerden her biri, kendi ayrıcalıklı pozisyonunu, rahat ve avantajlı görevini eskisi gibi sürdürebilmek ve kaybetmemek için, yüz yüze kalabileceği ani ve beklenmedik tehlikelere karşı harekete geçmiş olabilirdi.

Şu da var ki bütün gelişme ve entrikalar ülkemizin düşmanları tarafından da titizlikle takip edilmekteydi. Güvenlik mercilerinin katı ve sert önlemlerine rağmen, Kremlin'de olup bitenler bir şekilde yurtdışına ulaşıyordu; Batı'da Kremlinoloji adı verilen araştırma alanı boşuna oluşturulmamıştı. Unutmayalım ki Moskova'dan çok uzaklardaki araştırmacılardan başka, bizzat ülkemizde çalışan ajanlar da vardı ve onlar, Sovyet yönetimine darbe vurmak için fırsat kolluyorlardı. Kremlin'de yeni kadroların öne çıkmasıyla birlikte iktidar mücadelesi kızışırken, bazı kilit mevkilere, devlet çıkarlarını değil, sadece kendi çıkarlarını düşünen kişilerin atanması da Batılıların işine gelirdi. Ancak o sırada Batı istihbaratının ve ajanlarının Kremlin'de etkili olduklarına ilişkin hiçbir bilgiye sahip değiliz. Belki de Vlasik ve Poskryobışev'in görevden alınmaları ve tutuklanmalarından sonra Stalin'in çevresinde görülen değişiklikler ve yeni gelen görevliler taze bir çıkar kavgasının fitilini ateşlemişti.

Bütün bunlar bir yana, yıllardır onu tedavi eden doktoru Prof. Dr. Vinogradov tutuklandıktan sonra Stalin'in sağlığı giderek daha da kötüleşiyordu. Kızı S. Alliluyeva, Stalin'in 21 Aralık 1952'de, doğum günündeki halini anlatırken şöyle yazmaktadır:

> ... o gün kötü görünüyordu. Muhtemelen yüksek tansiyondan dolayı keyifsizdi... Şu da apaçık bir gerçekti ki yüksek tansiyonuna rağmen, onun bir doktoru yoktu. Vinogradov tutuklanmıştı, diğer doktorlara ise o güvenmiyor ve kimsenin kendisine yaklaşmasına izin vermiyordu. O, birtakım haplar alıyordu, su koyduğu bardağına tentürdiyot damlatarak içiyordu, bu basit sağlık malzemelerini bir yerlerden buluyordu. Ancak yasakları hiçe sayan da yine kendisiydi; ilk beyin kanamasını takip eden inmeden iki ay sonra, Sibirya'dan kalma eski alışkanlığıyla hamamda halvete girmiş, kendini buhara vermişti. Oysa hiçbir doktor buna izin vermezdi, ama ortada doktor yoktu.

Stalin'in kendi kendini tedavi yöntemlerine başvurduğunu ve sağlığına dikkat etmediğini Rıbin de doğrulamaktadır:

> Stalin, kendi sağlığı konusunda çok kötü davranıyordu, yemeğinin vakti belli değildi, hiçbir perhiz veya diyete uymuyordu. Kanda aşırı trombosit oluşmasına yol açan sahanda yumurtayı çok severdi. Onun özel bir diyet uzmanı veya hiç değilse özel bir doktoru yoktu. Doğrudur, savaş

zamanı ve sonraki yıllarda Vinogradov, Preobrajenskiy ve Bakulev onu muayene ediyorlardı. Doktorlardan Kuliniç de ondan kan örneği alıyor, ona hipertansiyona karşı iğneler yapıyordu. Lakin son zamanlarda yüksek tansiyon veya olağan anjin durumunda doktor istemiyordu ki bu, başlı başına bir sorundu. Eskiden sağlık ocağında çalışmış olan Poskryobışev'den aldığı hapları içiyordu. Kremlin'de kadrolu olarak çalışan doktorlar, genelde koruma ve güvenlik elemanlarına sağlık hizmeti veriyor, Stalin'i ise çok ender hallerde muayene ediyorlardı. Yani diyeceğim o ki yaşlılıkla birlikte sağlığı kötüye gitmişti ve rahatsızdı.

Stalin'in doktorlara görünmek istemediği ve tedaviden kaçtığı hakkında çok şey yazılmıştır. Stalin'in son aylarında onun koruma görevlilerinin şefliğini yapan General Ryasnıy da anılarında bu ihmalkâr davranışı kaydetmiştir:

O, son günlerinde, güvenlik elemanlarını, ellerine bir liste vererek sıradan bir eczaneye gönderiyordu. Kendi kendini tedavi ediyordu. Birilerinin onu bir suikastla öteki dünyaya göndereceklerinden kuşkulanıyordu ki bu kuşkusunda haksız da değildi. Eskisi gibi çok yoğun çalışıyordu. Güvenlik komutanını çağırıyor, ona istediği kitapların listesini veriyordu.

Fiziki açıdan zayıflamasına ve sağlık sorunlarına rağmen, o, kendine hiç dikkat etmeden çalışıyordu. Yabancı konuklarla görüşüyor, resmi toplantılara katılıyor, çevresindekilerle yoğun temaslarını sürdürüyor, rejime uymuyordu. 27 Şubat 1953'te, Stalin, Bolşoy Tiyatrosu"nda "Kuğu Gölü" balesini izlemişti. Yazar Gromov şöyle anlatmaktadır:

Stalin'in, ölümünden birkaç gün önce "Kuğu Gölü" balesini izlemiş olmasının sembolik bir manası vardı. Bu balenin büyülü müziği ve büyüleyici dansları çok etkileyicidir.

Rıbin'in yazdığına göre, Stalin, tiyatroda gösterimin sonuna kadar yalnız oturmuş, sonra müdürü çağırtmış ve ondan, harika performanslarından dolayı sanatçılara teşekkürlerini iletmesini istemişti:

Ardından Blijnıy sayfiyesine gitti... 28 Şubat Cumartesi günü, Kremlin'de eski arkadaşlarıyla film izliyordu. Sonra eski Politbüro üyelerini sayfiyeye davet etmişti. Beria, Malenkov, Khruşov ve Bulganin neredeyse gece yarısına doğru gelmişlerdi. Masada içki yoktu, konuklar Matryona Butuzova'nın hazırladığı meyve suyunu içiyorlardı. Masadaki kristal kâsede meyveler vardı. Stalin, âdet edindiği üzere kaynamış su ilave ettiği Telavi şarabını içiyordu ve bir bardakla bütün gece idare etti. Gayet sakin geçen sohbet, 1 Mart, saat dörde kadar sürdü. Misafirleri Khrustalyov yolcu etmişti.

Khruşov, hatıralarında, aynı geceyi Rıbin'den çok da farklı anlatmamakta, sadece Stalin'in o gece daha neşeli ve hoşgörülü olduğunu, son saatlere doğru iyice keyiflendiğini eklemektedir:

> Lobiye çıkarken, Stalin, her zamanki gibi bizi geçiriyordu. O sık sık şakalar yapıyordu, vuracak gibi yapıp beni korkutmaya çalıştı, sonra göbeğime parmak attı ve bana Mikita dedi. O, keyfi yerinde olduğunda, bana Nikita demek yerine hep Ukraynaca Mikita diye hitap ederdi. Biz de oradan gayet moralli ayrıldık, çünkü gece boyu herhangi bir aksilik yaşanmamıştı, yoksa bu gece oturmalan her zaman böyle bitmezdi.

Ne var ki son zamanlarda daha çok ciddiye alınan ve popüler olan A. Avtorkhanov'un anlatımı ise oldukça farklıdır. O, kim olduklarını bilmediğimiz bazı "yaşlı bolşevikler"e dayanarak, Malenkov, Beria ve Khruşov'un, Stalin'in sayfiyesinden daha erken ayrıldıklarını yazmakta, ayrıca onların eve değil Kremlin'e gittiklerini belirtmektedir:

> Beria, her zamanki gibi, bazı işleri görüşmek ve mutabakata bağlamak bahanesiyle Stalin'in yanında kalır. Işte o sırada sahneye yeni biri çıkar: Bir versiyona göre, bu, Beria'nın yaveridir, diğer versiyona göre ise onun emrinde çalışan bir bayandır. "Doktorlar dosyası" kapsamında Khruşov aleyhinde korkunç kanıtlar bulunduğunu belirten Beria, emrindeki bayan elemanı belgelerin bulunduğu dosyayla içeri çağırır. Beria daha dosyayı Stalin'in önüne koymadan önce, bayan, Stalin'in yüzüne bir sıvı, muhtemelen eter serper ve Stalin, hemen oracıkta bayılır. Bayan ona birkaç da iğne yapar ve vücuduna yavaş etki eden bir zehir şırıngalar. Sonraki günlerde yapılan tedavide aynı bayanı doktor olarak görürüz ve o, aynı zehri, hesaplı bir şekilde, gayet ölçülü dozlarda, iğneyle şırıngalar ve Stalin'in ölümü derhal değil, yavaşça ve doğalmış gibi gerçekleşir.

Bugün birçok yazar, bu versiyonu, S. Alliluyeva'nın anılarıyla bir arada değerlendirip sonuca varmaktadır. S. Alliluyeva şöyle yazıyordu:

> Derken aniden, bu genç doktor bayanı gözümün bir yerlerden ısırdığını ve onu daha önce bir yerde bir şekilde gördüğümü düşündüm. Acaba nerede? Biz selamlaşır gibi birbirimize başımızı sallamıştık, ancak aramızda bir konuşma geçmemişti.

İşte bu bayan doktorun aslında Beria'nın yaveri olduğu, Alliluyeva'nın onu Beria'nın emrinde çalışan ve güvenlik teşkilatı mensubu olan biri olarak önceden tanıdığı, sadece üzerindeki beyaz doktor gömleği nedeniyle onun kim olduğunu çıkaramadığı iddia edilmektedir. Burada öncelikle Beria hakkında anlatılanlar inandırıcı değildir. Çünkü onun Khruşov aleyhindeki entrikalarına dair tutarlı bir kanıt gösterilmemektedir. Üstelik "doktorlar dosyası" da doğrudan Beria'nın yetki alanında olamazdı; zira o sırada onun Devlet Güvenlik Bakanlığı ile ilişkisi yoktu; bu tür dosyalara bakmak İgnatyev ve onu kontrol eden Malenkov'un yetkisindeydi. Avtorkhanov'un iddiasını doğrulayan ve misafirler dağıldıktan sonra Beria'nın o gece sayfiyede kaldığını gören ve bilen başka bir tanık da yoktur. Khrustalyov, Starostin ve diğer koruma görevlileri-

nin, Beria'nın erkek veya bayan bir yardımcısı ile birlikte sayfiyede kaldığını mutlaka fark etmeleri gerekirdi. Nihayet, bu bilgiyi veren "yaşlı bolşevikler" kimlerdir? Bu mantığa göre, o gece sayfiyede, Beria ve yardımcısından başka, nedense hiç fark edilmeyen ve bir köşede olup bitenleri gözlemleyen birtakım "yaşlı bolşevikler" de vardı!

Avtorkhanov'un iddialarını tekzip eden Rıbin'in anlatımına göre, Stalin, alışılmışın dışına çıkarak Khrustalyov'a şöyle demişti:

Ben yatıyorum, sizi çağırttırmayacağım. Siz de yatabilirsiniz.

Khrustalyov buna şaşırmıştı, çünkü Stalin genelde yatma konusuna girmezdi.

Avtorkhanov'un, Stalin'in odasında yarı felçli bir durumda bulunduğu anları anlatırken onun dış görünüşüyle ilgili söyledikleri de genel anlatımıyla çelişkilidir. Görünen o ki Stalin daha bilincini kaybetmeden önce üstünü değiştirip pijamasını giymiş, maden suyu şişesini açmış ve okumak için gazetesini de yatağına getirmişti; bilincini kaybetmiş biri bunları yapamazdı. Öte yandan, ilgililerin tanımadığı bir bayanın, oldukça sıkı bir şekilde korunan sayfiyeye, Beria'nın yaveri diye girebilmesi, sonra 2-5 Mart arasında, doktor giysisi giyerek koruma görevlilerine kendisini doktor olarak yutturabilmesi de pek inandırıcı değildir. Bazı yazarlara kalırsa, doktor kıyafetindeki bu bayan yaveri ancak S. Alliluyeva ifşa edebilirdi, fakat o da, babasının kritik durumunun etkisiyle bayanı tanıyamamıştı.

Macera filmlerini hatırlatan bütün bu hususlardan bahsederken, 1 Mart 1953 Pazar günü olup bitenlerin bir kısmının hâlâ karanlıkta kaldığını da belirtmeliyiz. Stalin genelde öğleye doğru uyanırdı. O gün sayfiyede Stalin'i görmeye hazırlanan birkaç kişi vardı. S. Alliluyeva da babasını görmeye gelecekti. Fakat sayfiyedeki nöbetçiyi aramasına rağmen ona ulaşamıyordu; nöbetçi Stalin'in uyandığını ve yataktan kalktığını bildirdikten sonra sayfiyeye gidecekti. Alliluyeva'nın yazdığı gibi, Stalin'in tam olarak ne zaman kalkacağı bilinmezdi, çünkü uyduğu herhangi bir rejim yoktu.

S. Gribanov'un ifadesine göre, 1 Mart günü oğlu Vasiliy de babasına telefonla ulaşmayı denemiş, ancak başaramamıştı. Aynı gün Khruşov da Stalin'den öğle yemeği daveti beklemiş, lakin beklentisi boşa çıkmıştı. Herhalde diğer MK Prezidyumu üyeleri de bu daveti beklemişlerdi.

Rıbin'in yazdıklarına bakılırsa, 1 Mart günü, sayfiyedeki koruma ve güvenlik elemanları, sabah saatlerinden itibaren kendi işleriyle meşguldüler:

Öğleye doğru, içeriden hâlâ bir ses gelmemesi üzerine kuşkulanmışlardı. Ne var ki Stalin'in kendisi çağırmadan odasına girilemezdi. Ama beklenenin aksine, herhangi bir işaret gelmiyordu. Böylece akşama kadar beklemişlerdi. Akşam altı buçukta nihayet odanın ışığı yanmıştı. İşte o zaman herkes rahat bir nefes alınış, artık şeften bir emir beklenmeye başlanmıştı. Fakat hiçbir çağrı yoktu, odadaki sessizlik devam ediyordu. Güvenlik elemanları endişe içindeydi, çünkü bütün bunlar sıra dışıydı, Stalin pazar günü bile olsa böyle davranmazdı.

Bu durumda Stalin, akşam saat altı buçukta değil, daha önce kalkmış ve bazı nedenlerle dışarı çıkmamış da olabilirdi. 1 Mart'ta Moskova'da hava ancak altı buçukta tam olarak kararduğı için, belki de korumalar ve güvenlik elemanları, Stalin'in o saate kadar elektrik ışığına ihtiyaç duymadan odasında çalıştığını ve bu yüzden kimseyi çağırmadığını düşünmüşlerdi.

Güvenlik görevlileri telaşlandıktan sonra neler olduğunu tam olarak tespit etmek kolay değildir; çünkü Khruşov'un anıları, Çuyev'in Ryasnıy'dan aktardığı hatıralar ve Rıbin'in güncesi, aksilik ve tersliklerin nasıl başladığı, güvenliğin nasıl kuşkulandığı ve daha sonra neler olduğu konusunda birbirinden çok farklı bilgiler içermektedir.

Rıbin'e göre, güvenlik görevlileri, Stalin'in odasında ışık yandıktan ancak dört saat sonra telaşa kapılmışlardı:

> Saat on otuzda, güvenlik, durumun çok berbat olduğunu kesinlikle anlamıştı. Bunun ardından, aralarında, Stalin'i görmek için odaya kimin, hangi bahaneyle gireceği konusunda bir süre tartışmışlardı. Ancak o sırada posta gelmişti ve bunu fırsat bilerek, korumalardan Lozgaçev'i, postayla birlikte Stalin'in odasına göndermişlerdi.

Rıbin'in söylediklerine bakılırsa, diğer anlatımlardan farklı olarak, görevlinin içeri girmek için kapıyı kırmasına veya MK Prezidyumu üyelerini beklemesine gerek kalmamıştı:

> Lozgaçev, birkaç odayı geçtikten sonra, Stalin'i, yatak odasında değil, ışığın geldiği küçük yemek odasında görmüştü. Lozgaçev'in anlattıklarına göre, Stalin, küçük yemek odasında, masanın yanı başında, yerde halının üzerine uzanmış ve başını tuhaf bir şekilde dirseğine dayamıştı. Yanında cep saati ve *Pravda* gazetesi vardı. Masada bir maden suyu şişesi ve boş bir bardak duruyordu. Görünen o ki Stalin tamamen bilincini kaybetmemişti, fakat artık konuşamıyordu. Ayak seslerini duyunca, yarına çağırır gibi elini kaldırmaya çalışmıştı. Postayı masaya bırakan Lozgaçov hemen Stalin'e doğru koşmuştu: "Size ne oldu, Yoldaş Stalin?" Ancak o artık konuşamıyordu, sadece anlamsız bir ses çıkarabilmişti: "Dz-sz-dz." Lozgaçev, dâhili telefonla derhal Starostin, Tukov ve Butuzova'yı çağırmıştı. Onlar da hemen koşarak gelmişlerdi. Lozgaçev sormuştu: "Yoldaş Stalin, Sizi kanepeye yatıralım mı?" O, buna cevaben sadece başını ha-

fifçe sallamıştı. Hep birlikte Stalin'i kanepeye uzatmış, ancak kanepenin boyu kısa gelince onu salondaki büyük divana götürmüşlerdi. Aslında onun çok üşüdüğü belliydi. Galiba yemek odasında düştüğü yerde birkaç saat öylece kalmıştı. Butuzova, onun dirseklerine kadar çemrediği gömleğinin kollarını hemen aşağı indirmişti. Sonra onun üzerini battaniye ile sıkıca örtmüşlerdi. Lozgaçev onun yanı başında oturup doktorları beklemeye başlamıştı.

Belki de Stalin, çalışma odasındaki ışığın yanmasından daha önce fenalaşmış ve artık güvenlikten veya hizmetçilerden kimseyi çağıramamış, son gücünü toplayarak ışığı yakmıştı. Fakat görünen o ki, Khrustalyov, Stalin'in kimsenin kendisini rahatsız etmemesini istediğini söyleyince, kimse onun odasına gitmeye cesaret edememişti; oysa pazar günü olmasına rağmen, daha öğle saatlerinde durum artık alışılmışın dışına çıkmaya başlamıştı. Ryasnıy ve güvenlik görevlilerinin resmi sorumlusu İgnatyev'in sayfiyede olmadıkları o 1 Mart günü güvenlik görevlilerinin başında kimin bulunduğu bilinmiyor. Rıbin, doktorları kimin ve ne zaman çağırdığını anlatmamıştır; ancak resmi koruma görevlilerinin Kremlin Tedavi ve Sağlık Müdürlüğü'nü aramaları ve en yüksek seviyede tecrübe ve yeteneğe sahip doktorların anında sayfiyeye ulaşmaları işten bile değildi.

Buna karşın, bütün bu anlatılanlara bakılırsa kimse doktor çağırmamıştı ve Lozgaçev onları boşuna beklemişti. Anlaşılan, güvenlik görevlileri, doktor çağıracaklarına, ilgili üst düzey yöneticilere haber vermişlerdi. Khruşov, anılarında, o saatlerde Malenkov'un kendisini aradığını yazmaktadır:

> Bana güvenlikçi çocukların (adlarını da söylemişti) Stalin'in sayfiyesinden onu aradıklarını ve çok telaşlı olduklarını, Stalin'in fenalaştığını bildirdiklerini söyledi. Derhal ve doğrudan oraya gitmek lazım dedi. Ben hemen arabayı çağırttırdım ve yola çıktım. Araba zaten sayfiyedeydi. Çok çabuk şekilde giyindim ve hazırlandım, hepsi 15 dakika kadar sürdü.

Khruşov'un yazdığına göre ise, Stalin'i büyük yemek salonunda döşemede yatar vaziyette Matryona Butuzova görmüştü. Khruşov, Stalin'i götürüp divana yatırdıklarını ve şimdi uyuduğunu öğrenmişti. Khruşov'un anlattığına göre, o, bu bilgiyi aldıktan sonra eve girmemiş, Malenkov'la birlikte oradan ayrılmıştı. Khruşov, Beria'nın orada bulunup bulunmadığından bahsetmese de, Rıbin, Beria'nın da orada olduğunu ve aslında Stalin'in sadece uyuduğunu belirterek, boş yere panik yarattıkları için güvenlik görevlilerine çıkıştığını ısrarla vurgulamıştır.

Anlatılanlar arasında çelişkiler olmakla birlikte, şu sonuca varıyoruz ki Khruşov, Malenkov ve Beria, birkaç ağır hastalık geçirmiş, 74 yaşındaki Stalin'in, bilincini kaybetmiş ve felç olmuş halde dö-

şemede yatarken bulunmuş olmasından dolayı sanki hiç endişeye düşmemişlerdi. Çok gariptir ki en azından onun yere düşerken bir yerine zarar verip vermediğini öğrenmek, tansiyonunu veya ateşini ölçtürmek ya da genel olarak durumu kontrol altında tutmak için bile olsa doktor çağırmamışlardı. Böyle bir durumda Stalin'in derhal ve acilen doktor müdahalesine ihtiyacı olduğunu anlamak için fazla derin bilgiye veya zekâya sahip olmak gerekmiyordu ve koskoca ülkeyi yöneten yaşlı başlı adamların bunu ihmal etmeleri gerçekten inanılmazdır. Onların üçünün de Stalin'den artık ümidi kestiklerini, onun ömrünün son dakikalarını yaşadığını bildiklerini ve bu yüzden de hiçbir şey olmuyormuş gibi davrandıklarını tahmin edebiliriz. Peki, onlar bundan nasıl emin olabilirlerdi ve Stalin'in kurtulması için en küçük bir şansı bile neden değerlendirmemişlerdi?

Bu arada, güvenlik görevlilerinin davranışları da şaşırtıcıdır. Stalin'in neredeyse bir gündür yarı felçli durumda olduğunu gördükleri ve onu yerden kendileri kaldırdıkları halde, onlar nasıl olmuştu da, Beria'nın "tanı"sını ciddiye almışlardı? Neden usluca ve gayet sakince doktorları beklemiş ve acil önlemler almamışlardı. Sanki bütün bunlar, başkentte, devletin bir numaralı sayfiyesinde değil de ıssız bir tundrada, uzak bir taşra kasabasında oluyordu; en yakın sağlık ocağı veya hastane sanki yüz kilometre ötedeydi. Yani Khrustalyov, Stalin beni rahatsız etmeyin diyerek onu uyardığını söyledi, yani Malenkov kimseye bir şey söylemeyin dedi, yani Beria güvenlikçileri panik yaratmayın şeklinde azarladı diye, oradaki bütün personelin basireti mi bağlanmıştı, onlar bağımsız bir şekilde düşünüp karar veremiyorlar mıydı? En azından kendileri hastaymış gibi yaparak ambulans çağırmaları çok mu zordu? Oraya normal bir ambulansın girmesi yasak mıydı ki? Demek ki birileri güvenliğin dışarıyla irtibata geçmesini yasaklamıştı.

Adeta Kirov'un öldürülmesi vakasında olduğu gibi, faciayı önleyebilecek görevliler, hiçbir olay yaşanmıyor gibi davranmış ve devlet liderinin hayatını kurtarmak için yapmaları gerekenleri yapmamışlardı. Khruşov'un yazdığına göre, geceye doğru Malenkov onu tekrar aramıştı. Güvenlik elemanları ona telefon etmiş ve Stalin'in "uyku"sunun normal bir uyku olmadığını iletmişlerdi. Khruşov bunu duyunca, 28 Şubat'ı 1 Mart'a bağlayan gece sayfiyedeki son yemekte Stalin'le birlikte olan yöneticiler, bu kez Kaganoviç ve Voroşilov'u da çağırarak, yeniden sayfiyede toplanmışlardı. Ayrıca doktorların toplanması için de talimat verilmişti. Rıbin'in yazdığına göre, Khruşov yedi buçukta sayfiyeye ulaşmış ve güvenlikçilere, az sonra doktorların da geleceğini söylemişti. Buradan anlaşıldığı

kadarıyla, Stalin'in yerde yatarken bulunmasından doktorların gelmesine kadar neredeyse 10 saatlik bir süre geçmişti! Bu süre içinde Sibirya'nın en ücra yerinde, tundradaki bir geyik çiftliği veya Pamir Dağlarındaki bir dağ köyü de dâhil olmak üzere, SSCB'nin istenilen noktasına uçakla doktor yetiştirmek mümkündü. Bu yüzden, böyle bir ihmalkârlığı, aymazlığı, görev ihlalini, şaşkınlığı, paniği -adına ne derseniz deyin- anlamak veya yorumlamak çok zordur. İnme ve beyin kanaması geçiren yaşlı ve hasta birini öldürmek için, aslında insanın yüzüne sıvı fışkırtan "meçhul bayan"lara hiç gerek yoktur, sadece onu uzun bir süre doktorsuz bırakmak gayet yeterlidir.

2 Mart 1953'te sayfiyeye gelen Prof. Dr. Lukomskiy, tanıyı anında koymuştu: beyin inmesi ve kanaması. Bunun hatasız bir tanı olduğu da sonradan ortaya çıkmıştı zaten. Stalin baygın vaziyette döşemede bulunduktan neredeyse yarım gün sonra (beyin inmesinden ise belki de tam bir gün sonra), Rıbin'in yazdığı gibi, nihayet oksijen yastığı getirilmiş, kâfur iğnesi yapılmış, sülük konmuştu. Galiba daha etkili bir yöntem veya ilaç kullanılması da teklif edilmişti; zira Beria, doktorları tehdit ederek korkutmuştu:

> Peki, Siz, Yoldaş Stalin'in yaşayacağına dair garanti veriyor musunuz, söyleyin, veriyor musunuz?

Khruşov'un yazdığına bakılırsa, doktorlar, bu tür bir inmeden sonra yeniden çalışma hayatına dönen bir hasta olmadığını söylemişlerdi. Yani bu durumdaki bir insanın, yaşayabilse de çalışabilmesinin oldukça düşük bir ihtimal olduğunu, üstelik bu tür hastalıkların uzun sürmeyeceğini ve sonunun belli olduğunu belirtmişlerdi.

2 Mart sabahı Svetlana Alliluyeva'yı sayfiyeye götürmüşlerdi:

> Araç kapısından sayfiyeye girdiğimiz zaman, evin önünde, N.S. Khruşov ve N.A. Bulganin arabayı durdurdular ve ben artık her şeyin bittiğini düşündüm... Arabadan indim; onlar ellerimden tuttular. Belliydi ki her ikisi de ağlamıştı... Babamın yattığı büyük salon kalabalıktı. Hastayı ilk defa gören, tanımadığım doktorlar babamın başucundaydılar, gergindiler ve kimisi koşuşturma içindeydi. Babamın ense ve boynuna sülük koyuyorlar, ayrıca kardiyogramlar ve akciğer filmi çekiyorlar, hemşireler ona durmadan iğne yapıyorlardı; doktorlardan biri deftere hastalık öyküsünü not ediyordu. Yani gereken her şey yapılıyordu... Hekimlerin tespitine göre, babamın bilinci yerinde değildi. İnme çok ağırdı, o konuşamıyordu, bedeninin yarısı felç olmuştu. Birkaç kez gözünü açtı, ancak bakışları cansızdı, dalgındı ve kimseyi tanımıyor gibiydi. Başucunda oturuyordum ve ellerini tutmuştum. Onun ellerini öpmekten başka bir şey yapamıyordum.

Rıbin'in anılarına göre, aynı saatlerde, Stalin'in oğlu Vasiliy de babasını görmeye gelmişti; Vasiliy sarhoştu ve içeri girerken "Alçaklar, babamı mahvettiniz!" diye bağırmıştı. Hükümetin bazı

üyeleri de ona kızmışlar, Voroşilov ise "Vasiliy, sakin ol! Biz Yoldaş Stalin'in hayatını kurtarmak için bütün önlemleri alıyoruz" diyerek onu sakinleştirmeye çalışmıştı.*

Ülkenin altı yöneticisi Stalin'in başucunda sırayla, çifter çifter nöbet tutuyorlardı: Khruşov Bulganin'le, Beria Malenkov'la ve Voroşilov da Kaganoviç'le eşleşmişti. Khruşov şöyle yazmaktadır:

> Stalin'in bilinci yerine gelmiyordu; o, öylece yatıyor, çevresini algılamıyordu. Ona çay kaşığı ile bir şeyler yediriyor, tavuk suyu içiriyor, tatlı çay veriyorlardı. Hangi gündü hatırlamıyorum, ancak gündüz vaktiydi, onun bilinci yerine geldi. Bunu yüzündeki ifadeden anlıyorduk. Ancak konuşamıyordu, sol kolunu kaldırıp tavanı mı duvarı mı bir yeri işaret etti. Sonra elimizi sıkmaya başladı. Ben elimi uzatınca sol eliyle sıktı, sağ eli felçliydi. Duygularını ellerimizi sıkarak ifade ediyordu. O sırada ben şöyle dedim: "Onun neden eliyle bize işaret yaptığını biliyor musunuz? Duvarda bir ressamın, *Ogonyok* dergisinden kesilip yapıştırılmış bir reprodüksiyonu var. Bu resimde küçük bir kız emzikle bir kuzuyu besliyor. Biz de burada çay kaşığıyla ona yemek veriyoruz ya, o da, herhalde, bize resmi göstererek, ben de aynen bu kuzunun durumundayım demek istiyor."

2 Mart günü ülke hâlâ önderin rahatsızlığından habersizdi; radyo, "SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı ve SBKP MK Sekreteri Yoldaş Stalin'in Hastalığı Hakkında Hükümet Bildirisi"ni ancak 3 Mart 1953'te yayımladı. Bildiride şöyle deniyordu:

> Sovyetler Birliği KP MK ve SSCB Bakanlar Kurulu, partimizin ve halkımızın başına gelmiş felaketi, Yoldaş İ.V. Stalin'in ağır hasta olduğunu haber vermektedir.

Belki de özel bir nedeni olmaksızın, her zamanki gibi gerçekleri saklama alışkanlığıyla, Stalin'in 2 Mart günü Moskova'da beyin kanaması geçirdiği bildiriliyordu; oysa Stalin, 1 Mart günü, Kuntsevo'daki sayfiyesinde beyin kanaması geçirmişti ve orası Moskova sayılmıyordu. Tıbbi açıdan haber doğruydu, Stalin'in sağ kolu ve bacağının felç olduğu, bilincini ve konuşma kabiliyetini kaybettiği, kalp ve solunum faaliyetlerinde ciddi sorunlar olduğu kaydedilmişti. Bildiride, Stalin'i tedavi eden doktorların bir listesi ve "Yoldaş Stalin'in tedavisi, SBKP Merkez Komitesi ve Sovyet Hükümeti'nin daimi kontrolü altında yapılmaktadır" ifadesi de yer alıyordu:

> ... bütün parti ve bütün Sovyet halkı gibi, SBKP Merkez Komitesi ve SSCB Bakanlar Kurulu da, Stalin'in bu ağır hastalık yüzünden kısa veya uzun süreyle yönetim faaliyetlerini yerine getiremeyeceğinin bilincindedir. Parti ve ülkeyi yöneten Merkez Komitesi ve Bakanlar Kurulu, Yoldaş Stalin'in devletin ve partinin yönetim işlerinden geçici olarak çekilme-

* S. Gribanov şöyle yazıyordu: "General Vasiliy Stalin, 6 Mart günü, 55. Madde 'e' fıkrası uyarınca Sovyet ordusundan terhis edilmiş ve yedeğe alınmıştı, üniforma giymesine izin yoktu."

sinin bütün sonuçlarını azami ciddiyetle dikkate almaktadır. Merkez Komitesi ve Bakanlar Kurulu, partimizin ve bütün halkımızın en üst düzeyde birlik ve dayanışma, metanet ve uyanıklık göstereceklerinden, ülkemizde komünizmin kurulması için sergiledikleri enerjiyi ikiye katlayacaklarından, Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve Hükümetinin çevresinde daha sıkı bir birlik oluşturacaklarından emin olduğunu ifade etmektedir.

Kuşku yok ki o günlerde bütün ülke Stalin'in sağlık durumuyla ilgileniyor, radyo ve basında bu konuda yayımlanan bültenleri konuşuyordu. İnsanlar hasta önderin aldığı ilaçlardan bahsediyor, bültenlerden birinde kullanılmış olan "Chase-Stokes solunumu" ifadesini tartışıyorlardı. Bununla birlikte, ülke yöne mi, normal yaşamın sürmesi için gereken önlemleri de alıyordu. 5 Mart 1953'te, *Pravda* gazetesinde, "Parti ve Halkın Yüce Birliği" başlıklı bir başmakale yayımlandı; makalede, 3 Mart tarihli hükümet bildirisinden alıntılar da vardı. Başmakale şöyle bitiyordu:

> Yoldaş Stalin'in önümüze koyduğu yüce görevleri yerine getirirken, Sovyet halkı, partinin sınanmış yöne mi altında, Yoldaş Stalin'in bize gösterdiği hedefe doğru, ülkemizde komünizmin zaferine doğru, emin ve sağlam adımlarla ilerlemektedir.

İzvesitya, Komsomolskaya pravda ve bütün diğer merkezi gazetelerde, birlik ve dayanışma teması ön plandaydı. 5 Mart akşamı, radyoda, Stalin'in 05.03.1953, saat 16.00 itibariyle sağlık durumu hakkında yayımlanan olağan bülten şu ifadelerle başlıyordu:

> Gece boyu ve 5 Mart günü öğleye kadar İ.V. Stalin'in sağlık durumu kötüleşmiştir... tedavi, temel olarak, solunum ve koroner dâhil, kan dolaşımı bozukluğu ile mücadeleye yöneltilmiştir.

S. Alliluyeva, babasının söz konusu saatlerdeki durumundan bahsederken şunları yazmıştır:

> Beyin kanaması tedricen bütün merkezlere yayılıyor, güçlü ve sağlıklı bir merkez varsa, bu durumda kanama solunum organlarına dönüyor ve insan boğularak ölüyor. Solunum frekansı gittikçe hızlanıyordu. Son iki saat içinde oksijen açlığının arttığı kesinleşmişti. Babamın yüzü kararmış ve değişmişti, giderek tanınmaz bir hale geliyordu, dudakları da kararmıştı.

Rıbin ise şunları belirtmektedir:

> 5 Mart günü nabız düşmeye başlamıştı. Beria ona yaklaştı ve şöyle dedi: "Yoldaş Stalin, bir şey söyleyin. Bütün Politbüro üyeleri buradalar." Voroşilov onun kolundan tutup çekti: "Bırak yanına görevliler gitsin. Onları daha iyi tanır." Güvenlik görevlileri hastanın başucunda toplanmış hükümet üyelerinin oluşturdukları çemberi geçerken, Stalin'e etkili bir iğne yapıldı, bu yüzden onun bütün bedeni titredi ve gözbebekleri büyüdü. Beş dakika sonra da, hasta, yaşamını yitirdi. Meğer böyle bir iğne ya ayağa kaldırıyor ya da kesin ölüme yol açıyormuş, dolayısıyla da

ancak hastanın yakınlarının mutabakatı alındıktan sonra yapılabilirmiş. Ancak Vasiliy ve Svetlana'ya sormamışlardı. Karar tamamen Beria'nındı.

Svetlana ise sadece babasının son anlarını anlatmaktadır:

Son bir veya iki saat içinde o sadece boğuluyordu. Can çekişmesi korkunçtu. Herkesin gözü önünde nefesi tutuluyordu. Bana mı öyle geldi yoksa yanlış mı gördüm bilmem, ancak bir an için sanki gözlerini açtı ve çevresindekilere baktı. Bakışları çok korkunç ve çılgıncaydı, başının üzerinde bekleyen tanımadığı doktorlara dehşet saçan gözlerle şöyle bir baktı ve sonra bakışları hızla çevresini dolaştı. Ve birden, şimdiye kadar unutamadığım ve nedenini anlayamadığım bir hareketle, sol kolunu kaldırıp bir şeyi gösteriyormuş veya sanki bizi tehdit ediyormuş gibi yaptı. Anlaşılmaz, ancak korkutucu bir jestti, kime ve neye yönelik olduğu da belli değildi... Hemen ardından son bir çabalama oldu ve ruhu bedenini terk etti.

Khruşov, Stalin'in son saatlerinde orada bulunmuyordu ve ancak son sahneye yetişmişti. Kendisinin yazdığına göre, Stalin'in başucundaki nöbetten sonra eve gelmiş, uyku ilacı alıp tam yatmaya hazırlanırken Malenkov aramıştı:

Bana "Acilen gel, Stalin çok fenalaştı. Acilen çık!" dedi. Ben de hemen şoförü çağırttırdım. Gerçekten de Stalin'in durumu oldukça ağırdı. Onun son anlarını yaşadığını herkes görüyordu. Doktorlar can çekişmenin başladığını söylediler. O artık nefes almıyordu. Ona suni teneffüs yaptırıyorlardı. İri yapılı biri ortaya çıktı ve masajla solunumunu açmaya çalıştı. Adam Stalin'e adeta işkence yapıyordu ve itiraf edeyim ki ona acıdım. Dayanamadım ve şöyle dedim: "Bakar mısınız, bırakın lütfen adamı, zaten ruhunu teslim etmiş. Daha ne istiyorsunuz? Onu hayata döndüremezsiniz." O artık ölmüştü ve bu haliyle çekiştirilip örselenmesini izlemek çok acı veriyordu. Neyse ki gereksiz müdahaleyi kestiler.

S. Alliuyeva ise şöyle yazmaktadır:

Ruhu uçup gitmişti. Bedeni sakinleşmişti, yüzünün rengi bembeyazdı, eski tanıdık haline dönüyordu, az sonra da yüzü tamamen sakin, hareketsiz ve güzel bir görünüme büründü. Herkes oracıkta sessizce donup kalmıştı ve bu durum, birkaç dakika öylece devam etti.

İosif Cugaşvili'nin, 18 Aralık 1878'de, Gürcistan'ın küçük Gori kentinde başlayan hayatı böylece sona ermişti.

STALİN YARGILANIYOR

(SON SÖZ YERİNE)

Alliluyeva'nın yazdığına göre, Stalin'in ölümünden sonra sayfiyeyi ilk terk eden Beria idi:

> Artık her şey bittikten sonra ilk olarak o koridora fırladı; adamlar hâlâ merhumun başucunda duruyorlardı ve bu sessiz ortamda, Beria'nın sesi net bir şekilde duyuluyordu: "Khrustalyov, araba gelsin!" Ülkenin diğer yöneticileri faklı davranmışlardı. O günlerde birçok yönetici gerçekten ve samimi olarak hüzünlü ve kederliydiler, döktükleri gözyaşları da içtendi. L.M. Kaganoviç, G.M. Malenkov, N.A. Bulganin, K.Y. Voroşilov, N.S. Khruşov ve diğerlerinin ağladıklarını görmüştüm. Ne de olsa uzun süre birlikte çalışmış, birlikte savaşmış, kavga etmiş, yemek yemiş, birbirlerine fena halde alışmış bu insanlar babamı kaybedince çok sarsılmışlardı. Onun doğasından gelen iktidar yeteneği, lider kişiliği, kaçınılmaz olarak herkesi etkiliyordu. Şimdi o sırada etkilenmemiş gibi davrananlar da kendilerini kandırıyorlar, çünkü onun etkisinde kalmışlardı... Ondan korkanlar ve kötülük bekleyenler bile, onunla ve onun çevresiyle, o zamanla ve o mekânla çok iç içeydiler; dolayısıyla onun ve onunla birlikte bir dönemin de sona erdiğini idrak edenler sarsılmışlardı... Sonra güvenlik görevlileri, hizmetçiler ve hademeler merhumla vedalaşmaya gelmişlerdi. İşte aşçılar, şoförler, teknisyenler, korumalar, mutfak çalışanları, bahçıvanlar sessizce içeri giriyor ve oracıkta gözyaşı döküyorlardı. Gözlerini çocuklar gibi giysilerinin kollarıyla siliyorlardı, kimisi mendilini çıkarmıştı. Çoğu hüngür hüngür ağlıyordu ve kendisi de ağlayan hemşire, onlara kediotu damlası veriyordu... Yaklaşık on sekiz yıl babamın evinde hizmetçilik yapmış, herkesin Valeçka dediği Valentina Vasliyevna İstomina da vedalaşmaya geldi. O, yatağın başucunda dizlerinin üstüne çöktü, kafasını merhumun göğsüne dayadı ve köylerde yaptıkları gibi sesli sesli feryat ederek ağlamaya başladı. Uzun süre öylece ağladı; kimse onu durdurmayı düşünmüyordu. Bu sade insanlar onu seviyorlardı. Babam günlük hayatta öyle pek ekâbir, aksi ve titiz biri değildi, sadeydi, ona hizmet edenlere güler yüzlü davranırdı; o, genelde sadece güvenlikçileri ve generalleri fırçalardı. Evdeki hizmetçi personele ise iyi davranırdı, gaddar ve sert değildi, onlara mümkün olduğunca yardımcı olurdu...

6 Mart sabahı ülke radyolarından matem müziği duyuluyordu, müzik kesildiğinde ise, SBKP MK, SSCB Bakanlar Kurulu ve SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun mesajları yayımlanıyordu. Bütün parti üyeleri ve Sovyet halkına Stalin'in vefat ettiği duyuruluyordu.

Stalin'in beklenmeyen ölümü, milyonlarca insanı yasa boğmuş, yeryüzündeki bütün komünistleri derinden sarsmış, tüm dünyada

büyük yankılar uyandırmıştı. Çin KP MK'nın taziye mesajında şöyle deniyordu:

> Çin Komünist Partisi üyeleri ve bütün Çin halkı olarak, en aziz ve saygın öğretmenimizi, en yakın dostumuzu, Yoldaş Stalin'i yitirmenin emsalsiz hüznü ve üzüntüsü içerisindeyiz.

Hindistan Başbakanı Cavaharlal Nehru, Sovyet hükümet yönetimine şunları yazmıştı:

> Stalin'in kendi halkına barışta ve savaşta yaptığı hizmetler, onu bütün dünyada üne kavuşturmuştu ve ölüm, çağdaş dünyadan, müstesna yeteneklere sahip büyük bir şahsiyeti alıp götürmüştür. Rusya ve bütün dünya tarihinde onun yaptıklarının ve başardıklarının izi kalacaktır. Benim ve hükümetimdeki arkadaşlarımın taziyelerini yetim kalmış aileye ve halka iletmenizi istirham ederim.

General de Gaulle de, Stalin'in ölümüyle ilgili mesajında şöyle diyordu:

> Stalin'in adı, SSCB halkları, Fransız halkı ve diğer müttefik halkların bir arada zafere kadar sürdürdükleri büyük savaşın hatırası ile birlikte yaşayacaktır.

Bu tür çok sayıda taziye ve başsağlığı mesajı gönderilmişti, ancak en derin acı ve matem ülkemizde yaşanıyordu. Ülkemizin bin yılı aşkın tarihinde böylesine bir kitlesel acı ve gerçek hüzün hiçbir zaman yaşanmamıştı. Rusya'da bazı hükümdarların ölümü ise, aksine, halkı gerçekten sevindirmişti. Mart 1801'de İmparator 1. Pavel'in öldürüldüğü duyulunca, Rusya'da halk bayram etmişti. Mart 1917'de çar tahttan vazgeçince, halk mutlakıyetin kalkmasından dolayı sevinmişti. Ancak 1953 Martı çok farklıydı; Sovyet halkı büyük bir keder içindeydi, sokaklarda, metroda, otobüs ve tramvaylarda, işletmelerde, okullarda, köylerde, kadınlar, erkekler, çocuklar hep ağlıyordu. Moskova'da onunla vedalaşmak için seferber olmuş yüz binlerce insan, daha Stalin'in cenazesi oraya getirilmeden Birlik Kompleksi Sütunlu Sarayı'na akın ediyordu. O gün, Moskova'da düzen ve asayişten sorumlu olan resmi mercilerin görevlerini ihmal ederek gereken güvenlik önlemlerini almamaları yüzünden, kalabalık arasında çıkan büyük panik ve kargaşa sonucunda bazı insanlar yaralanmış ve ölmüşlerdi. İlgililerin başkentte düzeni ve asayişi sağlayamadıkları apaçıktı ve bu nedenle de bu büyük facia yaşanmıştı. Ülkeyi yönetenler ise, sanki o sırada, halkın Stalin'le huzur ve düzen içinde vedalaşmasını organize etmek yerine, koltuk derdine düşmüş gibiydiler.

6 Mart akşamı, Sovyet yönetiminde yeni atamalar olduğu haber verildi. 19. kongrede SBKP MK Prezidyumu'na seçilmiş bütün "yeniler" -M.Z. Saburov ve M.G. Pervukhin hariç- dışlanmışlardı ve bu

durum, Stalin'in hayatının son döneminde ve ölümünden sonraki ilk günlerde, "emektar ve kıdemli" Sovyet yöneticilerinin söz konusu yeni unsurlardan çok rahatsız olduklarını açıkça gösteriyordu. Ayrıca P.K. Ponomarenko, N.G. İgnatov ve L.İ. Brejnev gibi "yeniler", yine 19. kongrede seçilmiş Sekreterya'dan da ihraç edilmişlerdi. Buna karşılık Malenkov'la Beria'nın müttefiki olan İgnatyev, Sekreterya'ya seçilmişti. SNK Başkanlığı görevine G.M. Malenkov getirilmişti, lakin onun yetkileri Stalin'inkiler kadar geniş değildi. Sekreterya'nın başında fiilen N.S. Khruşov bulunuyordu ve o, Eylül 1953 plenumunda da SBKP MK 1. Sekreteri seçildi. Bu arada Devlet Güvenlik Bakanlığı İçişleri Bakanlığı ile birleştirildi ve SNK Başkan Yardımcısı L.P. Beria İşçileri Bakanı olarak tayin edildi. Beria, yetkileri Khruşov ve Malenkov'la eşit düzeyde olmasa da, yönetimdeki en dinamik, en hareketli ve en girişimci figürdü.

Beria, kamplarda bulunan birçok cezalı ve tutuklunun affedilmesi için bir teklif verdi.* Ardı ardına yeni öneriler getiren Beria, sanki merhum Stalin'e yönelik bakış açısını değiştirmeye çalışıyormuş gibi bir izlenim veriyordu.

Bir süre sonra toplanan Temmuz 1953 MK plenumunda, eski Politbüro üyelerinden A.A. Andreyev, Prezidyum tutanaklarına göre, "doktorlar dosyası, Megrel dosyası" ve diğer bazı dosyalarda yer alan Beria imzalı birtakım belgelerde Stalin'in suçlandığını kaydetti. O sırada Beria tutukluydu ve bunun sıradan bir iftira olması da muhtemeldir; lakin SNK Başkan Yardımcısı İ.F. Tevosyan'ın da belirttiği gibi, İçişleri Bakanlığı'nın L.P. Beria'nın ısrarı üzerine dağıttığı "doktorlar dosyası, Megrel dosyası" ile ilgili belgelerde, tutukluların bizzat Stalin'in talimatları doğrultusunda işkence gördükleri kaydedilmişti.

Eğer İçişleri Bakanlığı görevini, eskiden hiç Stalin'le birlikte çalışmamış, hiçbir zaman onun fikirlerini paylaşmamış, onun ölümünden sonra büyük bir matem yaşayan Sovyet halkının acılarını önemsemeyen ve açıkça Stalin düşmanı olan biri üstlenmiş olsaydı, elbette ki böyle birinin, Stalin'in söz konusu talimatları hakkında birtakım bilgiler edinince, bunları doğrulatmak ve kontrol etmek yerine hemen dışarıya sızdırması doğaldı. Ancak burada, Stalin'i gözden düşürebilecek bilgiyi yayan, onun 15 yıllık bir politika arkadaşı ve en üst düzey Sovyet yöneticilerinden biriydi.

Genç yaşlarında William Thackeray'in *Gurur Dünyası* romanını okumuş olan Stalin, yıllardır birlikte çalıştığı Beria'nın bu şekilde

* *Perestroyka* döneminde, bu gelişmeleri konu alan "1953'ün Soğuk Yazı" adlı bir film çekilecekti.

değiştiğini görse, muhtemelen şaşırmazdı. İngiliz yazar, daha 19. yüzyıl başlarında şöyle diyordu:

> Yeminler, sevgiler, vaatler, itiraflar, teşekkürler ve bu gibi şeyler hakkında kaleme alınanları, yazılmalarının üzerinden bir süre geçtikten sonra okumak çok eğlenceli oluyor. Kibir Panayırında her türlü yazılı belgenin yeterince kısa bir süre içinde yok edilmesine dair bir yasa çıkarmak gerekir (tacirlerin ödeme makbuzları hariç)... Kibir Panayırında en iyi mürekkep, iki üç gün içinde solan ve silinen, kâğıdın beyaz ve temiz kalmasını sağlayan mürekkep olacaktır.

Stalin aleyhindeki bilgi notlarını yazan Beria, kariyerine Güney Kafkasya güvenlik mercilerinde başlamış, 1938-1953 arasında SSCB İçişleri Halk Komiserliği ve Bakanlığı, 1953'e kadar Politbüro üyeliği yapmış, SNK Başkan Yardımcılığı görevinde bulunmuştu ve dolayısıyla ülkede olup bitenler hakkında yeterince sağlam bilgilere sahipti. Onun, asırlık gelenekleri koruyan adli mercilerde ve güvenlik teşkilatındaki, zanlılara ve sanıklara yönelik, bütün dünya polis örgütlerinde olduğu gibi sert uygulamalara dair gayet bol bilgisi vardı. 1953 yılının ikinci yarısında düzenlenmiş 40 ciltlik "Beria dosyası"nda, onun yönettiği NKVD teşkilatında çalışanların ve bizzat Beria'nın yaptığı yasadışı uygulamalar hakkında birçok kanıt yer almaktadır.

Sovyet adli mercileri ve emniyet teşkilatının tarihini araştıran Vladimir Nekrasov, şöyle yazmaktadır:

> Beria kapalı duruşmada yargılandığı zaman, onun talimatıyla 1939-1940 yıllarında tutukluların dövüldüğü, onlara işkence yapıldığı açıkça ortaya çıkmıştı. O, tutukluları bizzat kendisi dövüyordu. Mamulov'un ifadelerine göre, Beria'nın çalışma odasındaki yazı masasının çekmecesinde lastik cop ve diğer işkence aletleri vardı.

Beria, yetkilerini kötüye kullanmasıyla, sinsi ve acımasız davranışlarıyla çevresinde nefret ve korku uyandırmış biriydi ve İçişleri teşkilatındaki yasalara aykırı yöntemleri hep desteklemiş, hatta bunlara bizzat öncülük etmişti. Petrol Sanayisi Bakanı N.K. Baybakov, MK Temmuz 1953 plenumunda konuşurken şunları anımsıyordu:

> Beria'yı yaklaşık 10 yıldır tanırım ve onunla yaptığım hiçbir telefon görüşmesinin veya yüz yüze görüşmenin sakin geçtiğini hatırlamıyorum. Genelde o, edepsiz kelimeler kullanarak konuşur ve küfür ederdi, dilinden tehditler düşmezdi: "Bacaklarını kırarım, kaburgalarını kırarım, içeri atarım, senin için kamp yolu göründü" vb.

Ne yazık ki bu tehditler gerçeğe dönüşüyor, birçok insan işkence görüyor, haksız yere kamplarda ve hapislerde çürüyordu. Aslında Beria gibilerin tarihte bir sürü örneği vardır, hatta bugünün dünyasında bile hâlâ böyle kişiler bulunmaktadır. Üstelik insanlara işkence yapan, birçok insanın hayatını mahveden bu tür kişiler,

sonradan, profesyonel olarak görevlerini yaptıklarını, sadece emirleri yerine getirdiklerini söylerler. Beria'nın Stalin aleyhinde görüşler yayması, adımlar atması ve onu ifşa etmeye dönük bir tutum takınması aslında tesadüfi bir davranış değildi. Onun, yüzbinlerce kişiyi kamplardan tahliye ederken, gerçekte herhangi bir insani amacı yoktu; onun hedefi, böylece popülerlik kazanmak, halka hoş görünmek ve kendisinin aslında daha merhametli ve adaletli olduğunu göstermekti. Dahası o, Stalin dönemindeki gibi bir yönetim tarzını sürdürmenin artık mümkün olmadığını ve yeni bir yönetim sistemi gerektiğini anlamıştı. Ülkede her sözü kanun olan Stalin gibi bir önder yoktu artık ve etkin bir yönetim için farklı yöntemlere ihtiyaç vardı. Oğlunun yazdığına göre, Beria, Sovyet yönetim sistemini değiştirmek için uzun vadeli birtakım projeler hazırlıyordu. Bu yüzden, bazı araştırmacılar, Beria'yı Gorbaçev'in öncüsü olarak görmektedirler. Beria'nın öngördüğü "*perestroyka*" sürecinde, Stalin'in kurduğu yönetim yapısını dağıtmak için, önce Stalin imajına bir darbe vurmak, halkın Stalin'le ilgili görüşlerini değiştirmek gerekiyordu.

Beria'nın tutuklanması ve idamı, onun Stalin'i ölümünden sonra yargılama planlarını suya düşürmüştü, ancak bu işi daha derin ve ciddi bir şekilde planlayan başka biri daha vardı: Khruşov. Khruşov, üç yıl sonra, Batılı araştırmacıların "destalinizasyon" diye bir kavram üretmesine yol açacak kadar ileri gitti ve Stalin'i açıkça yargıladı. Khruşov'un Şubat 1956'da, 20. kongrenin kapalı oturumundaki konuşması, aslında Stalin'in yargılanması anlamına geliyordu; üstelik iddia makamı da, yargıç da Khruşov'un kendisiydi, sanık ise savunmasızdı. Beria gibi, Khruşov'un amacı da, Stalin hakkındaki bütün gerçekleri anlatmak değil, sadece kendisinin zayıf olan pozisyonunu güçlendirmekti. Merhuma saldırmakla, Khruşov, Stalin dönemindeki olumsuzluk ve suçlarda kendisinin oynadığı rolü örtbas etmeye, öncelikle de kendisinin ülke yöneticisi olarak yaptığı hataları ve yaşattığı hüsranları unutturmaya, bütün bunların üzerini "Stalin'in cinayetleri"yle örtmeye çalışıyordu. Khruşov, daha sonra da Stalin'e saldırarak kendi rakiplerini hedef almış ve onları iktidardan uzaklaştırmak için "Stalin'le suç ortaklığı" kozunu kullanmıştır.

Aslında 20. kongrenin kapalı oturumunda yapılan konuşmanın temel tezi, "partinin emektar liderleri"ne karşı sert önlemlerin kabul edilemez olduğuydu. Khruşov'un, 1930-1950'li yıllardaki cezalandırma ve tasfiye uygulamaları sırasında mağduriyet yaşayan ve idam edilenleri haklı göstermek için kullandığı başlıca argüman, söz konusu kurbanların parti hiyerarşisindeki pozisyonları ve görevleriydi. O, geçmiş yılların sert ve acımasız tasfiye ve cezalan-

dırma kampanyalarını kınarken, bu uygulamalardan dolayı bizzat ve sadece Stalin'i suçluyordu. Dahası, Khruşov'a göre, partinin üst kademelerindeki insanlara bunlar yapılamazdı ve bu, partiye karşı işlenmiş ağır bir suç, bir cinayetti. Böylece Khruşov, artık partinin üst görevlilerine bir tür dokunulmazlık zırhı veriyor, onların bu sayede her türlü suçu işleyebilecekleri olgusunu ise göz ardı ediyordu. İlginçtir ki Khruşov, konuşmasında, İç Savaş zamanındaki "kızıl terör"ün ve *kolektivizasyon* döneminin mağdurları hakkında tek kelime bile etmemişti.

Böylece, 20. kongreden sonra, partinin üst düzey yöneticileri tam bir ayrıcalıklı kesim oldular; onlara ceza vermek bir yana, onları eleştirmek bile imkânsız bir hale geldi ve bundan dolayıdır ki üsttekiler bir süre Khruşov'u desteklediler.

Kendi politikaları ve yönetim metotlarına karşı bir tepki veya eleştiri olduğunda, Khruşov, hemen Stalin'e yönelik suçlamalarla gündemi değiştirmeye çalışmıştır. Bu gibi durumlarda, onun ilk tercihi, rakiplerini Stalinci damgası vurarak gözden düşürmekti.

Khruşov'un Stalin karşıtı politikalarının sonucunda, parti içinde Stalin'in adı neredeyse cinayet ve suçla eşanlamlı bir hale gelmişti; eskiden Stalin'e methiyeler dizen aydınlar ise çabucak Stalin karşıtı oluvermişlerdi. Geçmişin bütün hata, kusur, facia ve cinayetleri için Stalin'i suçlamaya çalışan Khruşov yüzünden, Stalin, manyak bir intikamcı, sapık bir tiran, cahil bir zorba ve patolojik derecede kuşkucu, çevresinde sadece düşmanlar veya dalkavuklar gören bir canavar olup çıkmıştı. Stalin'in sadece kötü ve olumsuz yönlerinden bahseden Khruşov, 1930'lu yılların kurbanları olan ve idam edilen parti yöneticilerini ise, birer dürüstlük abidesi, örnek komünist, bilge, şövalye ve kusursuz insan olarak tarif ediyordu. Üstelik doğuştan politikacı olan Khruşov, diğer yöneticileri, binlerce memuru ve parti üyesini, son olarak da halkın kendisini "kusursuz" buluyordu; İç Savaş ve *kolektivizasyon* sırasındaki katliamlarda, kıyım ve infazlarda, 1930-1950'li yılların tasfiyelerinde sanki onların hiçbir sorumluluğu yoktu.

Öte yandan, Khruşov'un Stalin'e karşı bu aşırı saldırılarını destekleyen de çoktu; çünkü bu politika, tasfiye ve baskıların kurbanlarının aklanma sürecinin yolunu açıyordu. Ancak şunu da kaydetmek gerekir ki siyasi suçlardan dolayı tutuklanmış veya idam edilmiş insanların çoğu, daha 20. kongreden evvel, Beria ve Malenkov'un emirleriyle tahliye edilmiş veya aklanmış (Ukrayna, Belarus ve Baltık Cumhuriyetlerindeki Sovyet karşıtı illegal örgüt üyeleri hariç) ve bu adaletli kararlarda Khruşov'un özel bir katkısı olmamıştı. Kısaca söylemek gerekirse, Khruşov, Stalin karşıtı bir

politikayla, eskiden ceza yemiş veya mağdur ya da idam edilmiş Sovyet yöneticileri ve parti yöneticilerine veya onların akrabaları, yakınları ve çocuklarına iyi görünmeye çalışıyor ve böylece siyasi puanlar topluyordu.

Bu süreçte, sanki bir ölçüde 1917 Şubat Devrimi'nden sonraki olaylar tekrarlanıyordu. Sorokin'in anlattığı gibi, hapishaneler ve kamplardan dönen siyasi tutuklular intikam hırsı ve topluma karşı öfke duygularıyla hareket ediyorlardı. Yejovculuk sırasındaki ve sonraki tasfiyelerde mağdur edilmiş insanlar ve onların yakınları, haklı olarak suçluların cezalandırılmasını, kaybettiklerinin telafi edilmesini, kendilerine maddi ve manevi tazminat verilmesini istiyorlardı. Onlar, bir yandan iftiracı jurnalleri ve ihbarları yazanlardan, sorgulama sırasında kendilerine işkence yaparak itiraf koparan memurlardan, aslı astarı olmayan suçlamalarla mahkûmiyet kararı vermiş hâkimlerden, kampları ve hapishaneleri cehenneme çevirmiş yetkililer ve gardiyanlardan hesap sorulmasını isterken, aynı zamanda bütün bu düzenin sorumlusu olan Stalin'in de yargılanmasını talep ediyorlardı. Bu insanların çoğu, yönetici elitle geçmişten gelen arkadaşlık veya akrabalık ilişkilerine sahipti, dolayısıyla onları dinleyen ve seslerini duyanlar vardı, oysa İç Savaş'ta mağdur edilmiş yüzbinlerce insanı, onların yakınlarını ve çocuklarını dinleyecek kimse yoktu. *Kolektivizasyon* yıllarında veya açlık sırasında büyük acılar yaşamış ve kurbanlar vermiş köylülerin hatıralarına kimse kulak vermezken, Stalin dönemindeki siyasi tasfiyelerin kurbanı olanların anıları dikkate alınıyor, hatta bazen de yayımlanıyordu. Böylece Stalin, onun dönemi ve yönetim düzeni hakkında olumsuz bir imaj yaratılıyordu.

On binlerce parti üyesine Trotskiyci diye işkence yapan ve mahrumiyetler yaşatan, sürgüne ve idama gönderen Khruşov, şimdi adalet ve hakkaniyetin temsilcisiymiş gibi, yendiği "şer gücü" suçluyor, merhum Stalin'e ardı ardına yeni iftiralar atıyor, onun adını taşıyan işletmelerin, sokak ve caddelerin, stat ve kasabaların, kolhoz ve kentlerin ismini değiştiriyor, onun heykellerini yıktırıyordu. Sonunda Stalin'in naaşı da Mozole'den çıkarıldı, Stalin'in adı ülke ve parti tarihinden silindi. Khruşov, Trotskiy'den çoktan ayrılmıştı, ancak belki kendisi de farkında olmaksızın, onun 1938'de Meksika'da ilan ettiği destalinizasyon politikasını uyguluyordu.

"Buzların çözülmesi" ve yumuşama dönemini başlatmış bir liberal gibi tanınan Khruşov, aydınlar arasında çok tutuluyordu. Birçok şair ve yazar, onun döneminde eskiden hiç izin verilmeyen tarz ve türde eserlerin yayımlandığını, sanatçıların nihayet rahat bir nefes aldığını, devlet ve hükümet faaliyetleri dışında sivil bir hayat oluş-

tuğunu, insanların artık fıkra anlattıkları veya dinledikleri için içeri atılmadıklarını vurguluyorlardı. Fakat Khruşov, edebiyat ve sanat ortamındaki serbestliğe rağmen, birçok şair, yazar, ressam ve heykelciye oldukça kaba bir şekilde saldırmıştır. Stalin'in bu konularda kendi görüşü vardı, oysa Khruşov sanat ve edebiyattan çok uzak, bu alanlarda özel herhangi bir bilgisi olmayan biriydi. Unutmayalım ki Boris Pasternak, bizzat onun döneminde, ülkede yasak olan *Doktor Jivago* romanının yurtdışında yayımlanmasından dolayı ağır saldırılara maruz kalmış ve "aforoz" edilmişti.

Doğrudur, Khruşov, Stalin döneminde kabul edilmiş birçok VKP(b) MK ve SSCB SNK kararını iptal ettirmişti, ancak partiyi devletin ve halkın üzerinde "kutsal bir yapı"ya dönüştüren de bizzat Khruşov'un kendisiydi. Stalin'e karşı söylemlerinde daima kolektif yönetim sloganını kullanan Khruşov, aslında kararların kolektif bir şekilde görüşülmesi ve kabul edilmesi ilkelerini açıkça hiçe sayıyordu. Hiçbir Sovyet lideri kendi istek ve görüşlerini onun kadar kaba ve arsız bir biçimde dayatmaya çalışmamıştır. Çalışma arkadaşlarını "Stalinci" suçlamasıyla susturan Khruşov, hiçbir eleştiri ve bağımsız görüşü kabul etmiyordu. Çevresinden gelecek herhangi bir cesur teklife, yeni düşünceye ve bağımsız yaklaşıma asla tahammülü olmayan Khruşov'un etrafına kişiliksiz ve itaatkâr yöneticiler toplanmıştı ve onlar, 1. Sekreter'in apaçık mantıksız tekliflerini bile alkışlıyorlardı. İklime ve coğrafi şartlara bakılmaksızın bütün ülkede mısır ekilmesini isteyen ve dayatan Khruşov, fıkralara konu olmuştu. Khruşov, kentlerin mimarisini, milli gelenekleri ve özgün şartları dikkate almaksızın bütün Sovyet kentlerinde tek tip beş katlı konutlar inşa edilmesi için emir vermişti. Parti mercilerini sanayi ve tarıma bağlı olmak üzere ikiye bölmüş, ayrıca *Sovnarkhoz*lar (Halk Ekonomisi Konseyleri) kurarak yönetimde kargaşaya yol açmıştı. Ülkenin altyapısına bakmaksızın, ortada herhangi bir gerekçe yokken, partiye, SSCB'de 1980'e kadar komünizmin maddi ve teknik altyapısının kurulmasını öngören maceracı programı dayatmıştı.

Öte yandan, onun döneminde parti içinde ve ülkede hiçbir demokratik reform da yapılmamıştı. 1956'da Budapeşte'de ve 1962'de Novoçerkassk'ta sivil eylemcilere karşı silah kullanılması Khruşov'un gerçek yüzünü göstermiş oldu. Stalin kültünden bahseden Khruşov, tam anlamıyla bir Khruşov kültü oluşturmuştu. Fakat o, en büyük darbeyi uluslararası komünist harekete ve sosyalist kampa indirmişti. Stalin'e karşı yürütülen ifşa kampanyasının ikiyüzlülüğü nedeniyle, ülkemiz itibar ve güven kaybediyordu.

Khruşov'un gizli konuşması, kısa sürede, SSCB hariç her tarafa yayılmıştı ve aslında anti-Sovyet Batı propagandasının tezlerini

haklı çıkarıyordu. Bu konuşma yüzünden uluslararası komünist hareket ve sosyalist kampta bölünmeler oldu; Khruşov'un konuşmasından sonra şok geçiren birçok komünist, partisinden ayrıldı. Bu konuşma, Orta Avrupa ülkelerinde siyasi çalkantılara neden oldu ve Polonya'da krize yol açtı. Macaristan'da ise Stalinci rejimi yıkma hareketi başladı. Çin ile SSCB arasındaki uzun süreli ihtilafın tohumları da 20. kongrede atılmıştı; bunun sonucunda silahlanma yarışı daha da büyüdü ve iki ülke arasındaki düşmanlık Sovyet-Çin sınırında silahlı çatışmalara kadar vardı.

Stalin, milyonlarca insan için çok değerli ve sevilen bir liderdi ve Khruşov'un Stalin'in hatırasına son derece kaba bir şekilde saygısızlık etmesi, birçok yurttaşın hiddetine ve tepkisine yol açmıştı. 20. kongre biter bitmez, Mart 1956'da, Tiflis'te mitingler başlamıştı ve halk Stalin'e yapılan suçlamayı şiddetle reddediyordu. Tiflis mitinglerine katılanlara karşı silah kullanılması ve bunun sonucunda yaşanan insan kayıpları yıllarca gizli tutulmuştur; ancak Khruşov'un bu cinayeti yine de tarihin sayfalarındaki yerini almış, bu acımasız önlemler, uzun vadede, Gürcistan'da Moskova'ya karşı bir nefrete dönüşmüş ve SSCB'den ayrılma fikrini gündeme getirmiştir.

Khruşovun 20. kongredeki konuşması, bütün Sovyet yönetiminin itibarını zedelemiş, saygınlığına gölge düşürmüştü; halk, parti, devlet ve hükümetine olan güvenini kaybetmişti. Milyonlarca insan "Eğer Stalin'in politikası bu kadar tehlikeli ve yok ediciydiyse, bunu gördükleri halde diğer Sovyet yöneticileri ve öncelikle de Khruşov'un kendisi buna niye engel olmuyorlardı, onlar neredeydiler?" sorusunu soruyordu.

Khruşov, bir yandan 20. kongrede kendi parti arkadaşlarının suçsuz olduklarına dair *endüljans** belgeleri dağıtırken, öte yandan Stalin'in partinin kitlelerle ilişkileri konusundaki vasiyetini hiçe sayıyordu. Novoçerkassk'ta maaşlarının artırılmasını isteyen işçilere ateş açılmasıyla birlikte, partinin kimden yana olduğu da ortaya çıkmıştı.

Sonunda Khruşov, kolektif yönetim kurallarına uymadığı ve keyfi bir yönetim sergilediği için, Ekim 1964'te, bir SBKP MK kararıyla görevden alındı. Khruşov'un azliyle birlikte "Stalin konusu"yla ilgili spekülasyonlar da sona erdi ve konu gerçekten tamamen kapatıldı. L.İ. Brejnev ve yeni ekibi göreve geldikten sonra, "Stalin meselesi" hiçbir zaman gündeme alınmadı, bu konuda nesnel ve dengeli araştırma ve yorumlar yapılmadı, konu adeta saklandı, unutturuldu ve gizli tutuldu. Ülkedeki tarih öğretmenleri bile Stalin hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı; sanki bu adam Zeus veya

* Ortaçağda Katolik Kilisesi'nin günah bağışlaması ve bu amaçla çıkardığı belge -ç.n.

Oziris gibi mitolojik bir varlıktı. Ancak şu da var ki Brejnev ve bazı yöneticiler, savaş döneminde bizzat arkadaşları olan ünlü kumandanlara (Jukov, Ştemenko, Yeremenko, Rokossovskiy, Vasilevskiy, Meretskov vb) hatıralarını yayınlama fırsatı verdiler ve böylece, bu kitaplarda Stalin'in bazı faaliyetleri de anlatılmış oldu. Fakat hepsi bu kadardı; Brejnev döneminde, parti, "Stalin dönemi"nin konuşulması ve incelenmesinden, halkın gerçekleri öğrenmesinden korkuyordu. Brejenev döneminde "geçmişi kurcalamayalım ve önümüze bakalım" mantığıyla dengeleri korumaya çalışan yönetim, gerçeklerin partiye zarar vermesinden çekiniyordu ve devlet, *perestroyka*ya kadar Stalin konusunu hep gizli tuttu.

Ne var ki geçmişin gölgeleri ve karanlık sayfalarıyla toplumun moralini bozmama düşüncesi ve Sovyet tarihini tozpembe gösterme gayreti, neticede parti ve devletin eleştiri dışı kalmasına yol açıyor, yöneticilerin bu sayede elde ettikleri dokunulmazlık da keyfiliğe ve yozlaşmaya neden oluyordu. Parti yönetiminin bu dokunulmazlığı, sonunda, bütün yöneticilerin ölene kadar görevde kalmaları gibi bir geleneğe dönüşmüştü. Birçok hükümet, devlet ve parti yöneticisi, ancak ölünce görevden ayrılıyordu. Böyle bir sistemde, disiplinsizlik, aymazlık, rüşvet, görevi kötüye kullanma, ideolojik yozlaşma, göz boyama ve yolsuzluk giderek artıyordu ve bu durumun, Stalin dönemindeki disiplin ve sıkı düzenle karşılaştırılması yönetimin işine gelmiyordu. Bu nedenledir ki Sovyet tarih kitaplarında Stalin konusu yüzeysel bir şekilde birkaç kelimeyle geçiştiriliyordu; oysa aynı Stalin'in dönemindeki siyasi olaylar, toplumsal, sosyoekonomik ve kültürel gelişmeler yüzlerce sayfada anlatılıyordu. Yani tarih vardı, Stalin ise yoktu. Stalin resmi tarihten silinmişti, ancak halkın bilincinde, günlük yaşamın kalıp ve alışkanlıklarında, nihayet siyasi ve sosyoekonomik mirasta yaşıyordu.

Halbuki Batı ülkelerinde, bunun tam tersine, "Sovyetololji" uzmanları, Stalin hakkında çok sayıda araştırma yapmışlardı. Batının hâkim çevreleri, Stalin konusunun, SSCB'ye karşı yıpratma, ideolojik sabotaj ve propaganda için ne kadar önemli bir malzeme içerdiğini çoktan fark etmişlerdi.

Amerikalı ünlü Sovyet uzmanı S. Cohen, Stalin'le ilgili tartışmaların önemini şöyle açıklamaktadır:

> Stalin meselesi... bütün Sovyet tarihinin, hatta Rusya tarihinin kilit konusudur, çağdaş siyasi sorunlara sızmakta ve bunları keskinleştirmektedir... Stalin meselesi, toplumun gerek en üst, gerekse de alt tabakalarını korkutuyor, yöneticiler arasına nifak tohumları serpiyor, onların politik kararlarını etkiliyor, ailelerde, dost sohbetlerinde, toplantılarda ve etkinliklerde tartışmalara neden oluyor. Tartışmalar çok değişik biçimlere

giriyor ve bunlardan, felsefi polemikten yumruklu kavgaya kadar her türlü sonuç beklenebilir.

1950-1980 arasında Batı ülkelerinde Stalin ve onun dönemi üzerine birçok araştırma yapılmış, kitaplar yayımlanmış ve tezler yazılmıştır. Bazı tarihçiler, profesyonellik çerçevesinde ciddi tespitler yapmışlardır; ancak genelde, "Soğuk Savaş" mantığı ve siyasi amaçlar yüzünden, bu çalışmaların çoğunda, Sovyet tarihi tek taraflı bir şekilde ele alınmış, Stalin ve onun faaliyetleri, oryantalist bir bakış açısıyla, üstelik sırf burjuva demokrasisi gözüyle değerlendirilmiştir. Buna göre, Stalin, Nazi rejimi kadar canavar olan bir totaliter rejimin yöneticisidir. Trotskiy'den tutun da Khruşov'a kadar Stalin'in bütün siyasi karşıtlarının, 1930-1950'li yıllarda mağdur veya idam edilenlerin ya da onların çocuklarının yazdıkları, söyledikleri, görüşleri ve eleştirileri bu çerçevede kullanılmıştır. Böylece "Soğuk Savaş"ın amaçları doğrultusunda oluşturulan "Stalin imajı", radyo yayınları ve değişik yollarla, Sovyet insanlarının bilincine belirli oranda yerleştirilmiştir.

Gorbaçev ve *perestroyka* politikasıyla birlikte, Sovyet toplumunun birçok değeri tersyüz oldu. Çürümüş ve yozlaşmış düzeni silkeleyip düzeltmek, rüşvet ve yolsuzluklardan, yalan ve bürokrasiden kurtarmak ve demokratikleştirmek adına başlatılan siyasi reformlar, ilk başta iyimser bir biçimde karşılandı. Ancak geçmişin birçok felaketi ve problemi Stalin'in faaliyetleriyle açıklandığı ve partinin özüne dokunulmadığı için, *glasnost* ve *perestroyka*, bir nevi Stalin mirasından kurtulma mücadelesi şeklini aldı. Khruşov'un gidişiyle birlikte Stalin'in yargılanması da bitmişken, yeniden aynı noktaya dönülmüştü; ancak bu sefer eleştiriler ve saldırılar çok daha geniş boyutluydu. 1987-1991 arasında, bütün Sovyet medyası, gazeteler ve dergiler, yayınevleri ve bilimsel araştırma kuruluşları, TV kanalları ve film stüdyoları, koro halinde Stalin'i eleştiriyorlardı.

Yıllar sonra ortaya çıkan bu gayret ve enerjiyi anlamak zordu. Üstelik bütün Sovyet tarihinin suçlusu ve baş belası olarak gösterilen Stalin'i savunmak bir tarafa, nesnel ve doğru şekilde değerlendirmek isteyenler bile susturuluyordu, onları dinleyen ve dikkate alan yoktu. Tarihin gerçekleri bir tarafa atılmıştı ve yeni bir tarih yazılmaktaydı. Uzun süre adı bile yasaklanmış tarihi bir şahsiyeti yeniden gündeme getirip ona hakaret etmek, bin bir yalan uydurup aşağılamak ve küfretmek tamamen serbestti.

İlginçtir ki Stalin Edebiyat Ödülü almış yazar A. Rıbakov, şimdi Stalin karşıtı kampanyanın öncüsü olmuştu. Ardından yeni Stalin uzmanı General Volkogonov çıktı ortaya. Gorbaçev'in "daha çok demokrasi, daha çok sosyalizm" sloganı ise kısa sürede sosyalizmin

sonunu getirdi ve kapitalizmin restorasyonu başladı; çünkü parti, Stalin'in bu konuda defalarca uyarıda bulunmasına rağmen halktan kopmuştu, zayıf ve halk desteğinden yoksun bir partiyi yıkmak ve yok etmek ise çok kolaydı. *Perestroyka* sırasında Stalin'i Leninci ilkelerden ve sosyalizmden uzaklaştığı için eleştiren üst düzey parti yöneticilerinin, yeni kapitalist sınıfın önde gelen simalarına dönüşmeleri şaşırtıcı değildi. Stalin yargılanırken, buna paralel bir biçimde, egemen çevrelerin "dokunulmazlığı" da sınırsız ve keyfi bir hâkimiyete dönüşüyor, kapitalizm geri dönüyordu. Bu süreç, 1936-1938'deki dava ve duruşmalarda partinin birtakım ünlü lider ve yöneticilerine yöneltilen, kapitalizmin restorasyonu, SSCB'yi bölme, uluslararası emperyalizme taviz verme gibi suçlamaları akla getiriyordu. Artık birçok SBKP yöneticisi, kapitalizmin restorasyonu, SSCB'nin bölünmesi ve bu coğrafyada Batı devletlerinin söz sahibi olması için çaba harcıyordu.

Perestroyka döneminde, Khruşov dönemi ile kıyaslanamayacak kadar büyük felaketler yaşandı ve Stalin'in bütün mirası yok edildi. Halkımızın faşizme karşı büyük kayıplar ve fedakârlıklar pahasına kazandığı zaferin sonucu olan ve 45 yıl ülkemizin güvenliğini sağlayan Yalta sistemi, *perestroyka* ile birlikte ortadan kaldırıldı. Orta ve Güneydoğu Avrupa ülkelerinde sosyalist rejimlerin çöküşü ve Varşova Paktı'nın feshedilmesiyle birlikte, Baltık Cumhuriyetlerinde milliyetçi rejimler iktidara geldiler, Kafkasya'da da ayrılıkçı hareketler güçlendi.

Aslına bakılırsa, Stalin mirasını kusurlu ve zararlı diye reddeden mantığın varacağı başka bir nokta da olamazdı; Stalin'i inkâr etmek Sovyet devletini inkâr etmek demekti. 17 Mart 1991'de SSCB genelinde yapılan referandumda halkın yüzde yetmiş beşinden çoğu Sovyetler Birliği'nin sürdürülmesinden yana oy kullansa da, bundan 9 ay sonra, kitlelerin oyunu hiçe sayan liderler, Belovejskaya Korusu'nda SSCB'yi tarihe gömdüler.

Stalin'i gözden düşürerek tiran, despot, diktatör, firavun, zorba, zalim, cellat bir Stalin imajı yaratanlar, Stalin döneminde, o büyük yokluk ve fakirlik koşullarında büyük fedakârlıklarla kurulmuş olan endüstriyel ve teknolojik temeli görmezden gelip Batı'nın refah toplumu, demokrasi cenneti, serbest piyasa ekonomisi, fırsat eşitliği gibi efsanelerine aldanmışlardı. Stalin'in eleştirilmesi ve yargılanması, onun mirasının inkârı, ardından, doğal olarak, bütün Sovyet eğitim, kültür ve bilim sisteminin ortadan kaldırılmasına giden yolu açmıştı.

"Stalinci mirası yok etme" çabasıyla birlikte, ülkede vatanseverlik hakaret anlamına gelmeye başladı, ülkenin ulusal çıkarları

tamamen unutuldu ve geçmişe sırtını dönen bir "yeni düşünce" geliştirildi. Buna göre, bütün belaların kökü ve nedeni Stalinci siyasi düşünce ve emir komuta sistemi, partinin dikta rejimiydi ve toplum, bunlardan kurtulunca bütün sorunlardan da kurtulacak, bilgelik ve temizlik kazanacak, ahlaklı ve çalışkan bir insanlar kuşağı yetişecekti.

Bu saçma hayallerin ülkeyi nasıl bir felakete sürüklediğini artık biliyoruz. Stalinci düşünceyi yerden yere vuran "yeni düşünce", iddia edilenin aksine, her türlü ahlaki çöküşün, ilkesizliğin, sahtekârlığın, çıkarcılığın, saldırgan cehaletin, ehliyetsizliğin ve vurdumduymazlığın zeminini oluşturdu. Toplum bilincine yeni bir Stalin ve Stalinci düzen korkusu yerleştirilmişti ve bu korkuyu kullanan hâkim çevreler, kısa sürede ana siyasi ve sosyoekonomik mekanizmaların yönetimini ellerine aldılar.

SSCB dağıldıktan sonra bile, Rusya'da toplumsal düzenin bozulmasını önlemek, ahlaki ve kültürel çöküşü engellemek, eğitim sistemini iyileştirmek, suç oranlarını düşürmek, alkol ve uyuşturucu belasını ortadan kaldırmak isteyen enerjik yurtsever kişiler hemen Stalinci diye damgalanıyorlar. Bu tür provokasyon, yalan ve beyin yıkama yöntemleriyle, yeni Rusya'nın sahipleri, "liberal özgür medya"nın da katkılarıyla ülkeyi perişan ettiler. Bu ortamda sağlıklı düşünen, gerçek vatansever, deneyimli ve dürüst siyasetçi ve yöneticilerin yükselmeleri imkânsız bir hale gelmiştir. Stalin'in nefret ettiği siyasi düzenbazlar, omurgasızlar, korkak bukalemunlar, dönekler, hatta ahlaki açıdan sapık denebilecek insanlar öne geçmişlerdir. İç Savaş sırasında "Beyaz hareket"in yenilgisini açıklarken, o dönemin yazarı V.V. Şulgin, "Beyazlar"ın aslında "gri ve kirliler"e yenildiklerini söylüyordu. Bu sefer ise "Kızıl hareket", "gri ve kirliler"e yenik düşmüştür. "Gri ve kirliler"in Stalin'e karşı olan nefret ve öfkelerinin başlıca nedeni, kendilerinin yeteneksizliği ve basiretsizliğidir; çünkü onların ancak tahrip etme ve yıkma yetenekleri vardır, onlar tarihe hiçbir kalıcı eser bırakamamışlardır.

Ancak tarih, gerçekleri yazacaktır ve bütün bu köpük yok olup gidecektir. Stalin'le hiçbir zaman gerçekten dost ve arkadaş olmamış Churchill bile, Stalin'in Rusya için büyük bir şans olduğunu kaydetmiştir. De Gaulle, Roosevelt, Nehru gibi 20. yüzyılın önde gelen birçok siyasi lideri ve devlet adamı, onun dehasını, deneyimini, yöneticilik ve komutanlık yeteneğini, güçlü şahsiyetini vurgulamış ve bütün bunlar tarihin sayfalarında yerlerini almıştır. Bolşevik devriminin düşmanı olan sabık başbakan A.F. Kerenskiy bile şöyle demiştir:

Stalin Rusya'yı küllerinden yeniden yaratmış, süper bir güç yapmış, Hitler'i yenmiş, Rusya'yı ve insanlığı faşizm belasından kurtarmıştır.

Bugünkü araştırmacı için önemli olan, elbette ki methiyeler ve yergilerden daha çok, bütün bunlara yol açan nedenlerdir. Stalin'in hizmetlerini ve başarılarını sıralamak veya onu eleştirmek ve kınamak çok kolaydır. Her iki uçta da hatalar kaçınılmaz olacaktır. Stalin'in daha sağken "putlaştırılması" da onun gerçek portresini görmeyi engellemiş ve çok zararlı olmuştur. Ancak bugün artık elimizde Stalin hakkında gerçekleri yazmak için yeterince malzeme ve kaynak vardır; onun, olumlu ve olumsuz yanlarıyla tarihsel bir şahsiyet olarak siyasi portresini çizmek bugün daha kolay olsa gerek. Bazı önemli kaynak ve belgelere hâlâ ulaşamasak da, Stalin hakkındaki belge ve kaynaklar hiçbir zaman bugünkü kadar bol olmamıştır.

Asıl sorun, önyargılarda ve çıkar kavgalarında yatmaktadır; bunca hüsran ve yenilgiden sonra bile saadeti geçmişte arama veya tam tersine geçmişi kin ve nefretle tekmeleyip mutlu bir gelecek tasarlama hastalığı hâlâ sürüyor. Şüphesiz, tarihi araştırmak, ondan çıkarılacak başlıca dersleri öğrenmek demektir. Son yıllara kadar, Stalin ve onun dönemini anlatan politikacılar ve konjonktürel yazarlar, ayrıca bu anlatılanları kullanan medya, toplumu maniple etmeye ve beyin yıkamaya, toplumu karanlık geçmişle korkutmaya, böylece güncel yaşamın felaketlerini unutturmaya, iktidardakilerin basiretsiz, ilkel ve cahil politikalarını perdelemeye çalışmışlardır. Yaklaşık 30 yıl içinde, idam edilenler ve hapishane ve kamplarda hayatını kaybedenlerle birlikte neredeyse 100 milyon Sovyet insanının öldüğüne dair masallar, şimdiki siyasi iktidarın beceriksizliğini ve hezimetlerini bir süreliğine unutturabilir, ancak Stalin'le ilgili gerçekler de er geç ortaya çıkacaktır.

Bugünkü çöküş ve çürüme sürecine karşı direnen güçleri korkutmak için Stalin imajını kullanmak, artık sonuç vermiyor, çünkü kimse geçmişin geri geleceğine inanmıyor. Doğrudur, Rusya'da vurdumduymazlık, ahlaki ve kültürel çöküş, yolsuzluk ve rüşvet, siyasi düzenbazlık ve diğer sosyal belalar konu edilince "Size Stalin gerek" türünden sözler duyuyoruz. Toplum hafızasında, disiplin, yasalara saygı ve dürüst vatandaşlık gibi kavramlar Stalinci yöntemlerle ve yeni bir Stalin'le ilişkilendiriliyor. Ama bugünkü şartlarda yeni bir Stalin fenomeninin ortaya çıkması için herhangi bir zemin kalmamıştır, o günün tarihsel şartları ise artık yeniden oluşamaz. Stalin'i iktidara getiren, yücelten ve putlaştıran halk, bugün artık yoktur; çünkü halk da zamanla değişir ve yenilenir, yeni beklentilerle ya-

şar. Bu nedenledir ki Stalin'i değerlendirip biyografisini yazarken onun zamanının koşullarını dikkate almalıyız ve dahası siyasi tarihten daha çok sosyoekonomik, demografik ve kültürel tarihe öncelik vermeliyiz. 20. yüzyılın birinci yarısında dünyanın başlıca devletleri arasında acımasız bir rekabet ve hayatta kalma mücadelesi vardı; bu yüzden milyonlarca insan, bazen de bütün olarak birtakım halklar, bu devletlerin çıkarları uğruna feda edilmiştir. Şurası açıktır ki o dönemdeki sert ve acımasız emirlerin ve talimatların altına imza atmaya, Stalin'le birlikte, milyonlarca sıradan yurttaş da hazırdı. O dönemde devleti yönetenlerin sadece hata ve kusurları değil, doğru denilen kararları bile büyük kayıplara ve zararlara yol açıyordu; oysa devlet yönetiminde, yanlışlık ve eksiklikler doğal şeylerdir.

Aşağıdan ve yukarıdan devrimi yaşayan, 1917-1920 İç Savaşı'nın ateşinden geçen, aslında fiilen İç Savaş'ın devamı biçiminde görülmesi gereken 1929-1933 reformlarına sahne olan, daha sonra 1937 hesaplaşmasını gören, Büyük Vatan Savaşı'nı yaşayan, ardından "Soğuk Savaş"la yüzleşen bir ülkede uygulanan devlet yönetim yöntemleri artık işlevsel değildir. Savaş sonrası yıllarda, ülkenin sosyoekonomik ve kültürel yaşamında köklü değişiklikler oldu; devrimi görmüş kuşağın yerini kent kültürüyle yetişmiş modern kuşaklar aldı. Eski kuşaklarla birlikte, Stalin'in 5. yıllık planlarını yerine getiren kitlelerin coşku ve şevki, bilgi açlığı ve öğrenme tutkusu, savaş yıllarındaki kahramanlığın kaynağını teşkil eden geleneksel halk kültürü de tarihe karıştı. 20. yüzyılın ikinci yarısında nükleer süper güç olan ülke modernleşti ve teknolojik devrimler sayesinde kentleşti. Köylülerden devşirme proletarya hızlı bir şekilde değişerek atılımcı özelliğini kaybetti; eski proletaryanın yerini, kendi yeni ahlakı, yaşam tarzı, önyargıları, inançları, hayalleri ve arzuları olan modern işçi sınıfı almıştı. İşçi sınıfının içinde bir uzmanlaşma ve katmanlaşma gerçekleşiyordu; zihinsel emekle uğraşan meslek sahibi işçilerin sayısı gittikçe artıyor, bunların sektörel ve coğrafi farklılıklar temelinde kendi özel çıkarları oluşuyordu. Teknisyenler, teknik kadrolar ve mühendisler, toplumda öncelik kazanmışlardı, onların politikaya ve toplumsal sürece etkisi daha fazlaydı; aydınlar ve medya, toplumu etkilemek açısından kilit bir önem arz etmeye başlamıştı. Bütün bu değişimler sonucunda, SBKP'de, 1980'li yılların sonunda, işçi üyelerin oranı yüzde 9'un altına düşmüştü ve partinin, tüzüğüne ve programına rağmen, artık bir işçi partisi olmadığı aşikârdı.

Stalin döneminde, hızlı teknolojik değişimlerin sosyal sonuçları kısa sürede ortaya çıkmıyordu; Sovyet toplumunun dinamikleri siyasi iktidarın düzenlemesine ve kontrolüne bağlıydı, göç ve dola-

şım sınırlı tutuluyordu. Fakat bütün bunlara karşın, sanayileşme ile birlikte ülkede demografik ve sosyoekonomik dinamizm de artıyordu. Stalin, sadece baskı, sıkı idari kontrol ve emir komuta sistemiyle sosyalizmin ve modern Sovyet toplumunun kurulamayacağını biliyordu ve partide, bilgili, eğitimli kadrolara önem vermeye başlamıştı, asker kafasıyla, kışla zihniyetiyle tarımı ve sanayiyi yönetmek isteyen parti yöneticilerinden kurtulmaya çalışıyordu. Öte yandan, Stalin, son yıllarda dünyada ve ülkede meydana gelen değişiklikleri teorik açıdan değerlendirmek ve Marksist kuramın temel kavramlarının içini modern şartlara uygun bir biçimde doldurmak için yeni bir tartışma ortamı oluşturmaya da çalışmıştı. Fakat parti yönetimi içinde, bu tartışmaya istekli veya hazır olanlar yok denecek kadar azdı.

Şunu da itiraf etmek gerekir ki kendi çağının evladı olan Stalin, gerekli olan birçok reformu yapmayı da açıkça istemiyordu; kendi düşünce sistemi ve değerler skalasına aykırı olan, zaten çevresindeki kimsenin de ona bahsetmeye cesaret edemediği hususlarda taviz vermiyordu. Örneğin, o zamanlar genetik bilimine karşı yürütülen kampanya sırasında, o, bu kampanyayı desteklemekten vazgeçemezdi; çünkü o sıradaki ideolojik ortam ve şartların bunu gerektirdiğine inanıyordu. Ayrıca o, ekonomide ve özellikle de tarımda, çoktan gerekli olan reformları da yapmayı düşünmüyor ve bu konudaki yeni teklifleri tepkiyle karşılıyordu. Stalin, siyasi tutukluların, suçsuz oldukları halde veya savaşta esir düştükleri için yargılananların ve sürülmüş halkların davalarına yeniden bakılmasına da karşıydı. O, parti tarihine dair basite indirgenmiş şablon ve kalıpları, şematik yaklaşımları gözden geçirmeyi de planlanmıyordu. Elindeki devasa iktidar yetkisinden kurtulmak istediğini birkaç defa dile getirse de, Stalin, istifa etmiyor, yönetim sistemini de değiştirmiyordu; oysa bu sistemin, onun ölümünden sonra devam etmeyeceği belliydi.

Bununla birlikte, Stalin, ölümlü olduğunu ve yerine, farklı dönemde yetişmiş ve farklı düşünen insanların geleceğini biliyordu. Stalin döneminde oluşmuş yönetim sistemini, onun ölümünden sonra da devam ettirmek imkânsızdı; çünkü her şeyden önce, yönetim siteminin başına geçecek, Stalin'in çapında, onun kadar otorite sahibi ve onun niteliklerini taşıyan bir şahsiyet yoktu. Örneğin Beria, Ukrayna İçişleri Bakanı'na gerekli bilgiyi vermediği için Lvov Emniyet Müdürü Strokaç'ı tehdit ederek onun "kemiklerini kıracağını" ve onu "kamplarda çürüteceğini" söyleyince, Strokaç sadece gülmüş ve onu Parti MK Prezidyumu'na şikâyet edeceğini bildirmişti. Halbuki Stalin hayatta olsaydı, bu emniyet müdürünün, iste-

nen bilgiyi derhal vereceği, bunu bir emir olarak telakki edeceği kesindi. Kısacası, Stalin öldükten sonra "yukarıdakiler artık eskisi gibi yönetemiyorlardı"; dolayısıyla 1953 baharında başlatılan reformlar tarihsel bir zorunluluktan kaynaklanıyordu.

Ancak bu reformları ve değişiklikleri açıklamak için, üst yönetim, en basit gerekçeye sığınmış ve yapılması gerekli bütün reformların önündeki engel olarak Stalin'i göstermişti. Parti yöneticileri, geçmişin feci olaylarını açıklarken Stalin'i tek suçlu olarak gösteriyor, sanki kendileri o zaman bu uygulamalara destek vermiyorlarmış gibi bir tutum takınıyorlardı. Onlar bu şekilde bir suçlu arayışı içine girince, tarihsel şartlar, ülkenin modernizasyonu ve değişimi, siyasi yapısı, uluslararası ortam ve başka faktörler göz ardı ediliyordu. Her dönemin kendine özgü bir devlet lideri tipi vardır ve bunu akılda tutmadan Stalin'i anlamak mümkün değildir. Oysa yapılan değerlendirmelerde ülkemizin somut tarihsel şartları ihmal ediliyor, meseleler, Stalin'in kişiliği, onun hataları, önyargıları, kötü huyu, kinciliği, intikamcılığı, kuşkuculuğu ile açıklanıyordu. Böylece Stalin'in tarihteki yeri, tarihçi mantığı ile değil, komşu dedikoduları, mahalle söylentileri, kahve muhabbetleri, içki meclisleri ve ayyaş sofralarındaki laklaka seviyesinde yorumlanıyordu.

Khruşov tarafından başlatılan ve Gorbaçev zamanında zirveye ulaşan Stalin karşıtı söylem ve Stalin'in bu şekilde yargılanması, basit, sahte ve yüzeysel bir tarih anlayışının yaygınlaşmasına yol açıyordu. Bu bakış açısına göre, tarihi araştırmak için artık ilgili zaman diliminin sosyoekonomik, siyasi, kültürel şartlarını, tarihsel dönemin niteliğini, uluslararası konjonktürü, diğer ülkelerdeki benzer gelişmeleri, başka dönem ve çağlarda görülmüş benzer olay ve süreçleri bilmeye ve araştırmaya sanki hiç gerek yoktu. Sanki sadece devlet lideri hakkındaki bir fıkra, korkunç bir biyografik detay, onun sinsiliği veya canavarlığına dair bir söylenti, tarih biliminin yerini alabilirdi. Stalin'in şahsiyetinin bu kadar basite indirgenerek dönemin şartlarının ve tarihsel ortamın hiçe sayılması, sonuçta toplum bilincini maniple ediyordu ve baştan ayağa bir kitlesel bayağılaştırma söz konusuydu.

Yuriy Borev'in derlediği ve "kent aydınları folkloru" diye tanımladığı *Staliniada* derlemesi, kitlesel bayağılaştırmanın en çok bilinen belgelerinden biridir. Kitapta yer verilen ilkel ve cahilce söylentiler, şehir efsaneleri, başkent aydınları arasında dolaşan siyasi dedikodular, bohem esprileri ve sokak ağzıyla anlatılan fıkralar, toplumdaki ahlaki çöküşü, tarih ve toplum bilincindeki, insan psikolojisindeki yozlaşmayı açıkça ortaya koymaktadır. Büyük bir devletin parçalanarak dağılması, ekonomisinin çökmesi, bilim ve

kültürünün yok olması, işte bu kent aydınlarının sınırsız coşku ve sevincine neden olmuştu. Yıllar geçtikçe, aynı aydınlar, bu sefer de, bu kadar büyük bir felaketin nasıl yaşandığını sormaya başladılar. Halbuki şimdi onları dehşete düşüren politikacıları bizzat kendileri desteklemiş, onlara oy vermiş, demokrasi efsanelerine kanarak adi hırsızlara ve sahtekârlara iktidar yolunu açmışlardı.

Kuşku yok ki şimdiki ve gelecek kuşaklar Stalin'i yargılarken daha sağduyulu bir şekilde hareket etmeli, onu yetiştiren tarihsel şartları, dönemin bütün belirleyici faktörlerini, onun siyasi çevresini ve uluslararası ortamı dikkate almalıdırlar. Bunun için, o sert dönemle ilgili bütün kaynak ve belgeler yayımlanmalıdır. Ve daha da önemlisi, biz, o dönemi irdelerken bugünkü şartları da unutmamalıyız. Zira her gün ve her yerde yeni facialar görülmekte, savaşlar sürmekte, göçler ve akıl almaz trajediler, kitlesel ölümler, katliamlar, ideolojik ve siyasi sorunlar yaşanmakta, terör ve şiddet küresel bir nitelik kazanmaktadır. Buna karşılık, dünyanın süper güçleri, istikrar ve adalet için sağlam bir zemin oluşturmayı düşünmemektedirler. Ülkemizde ise biz hâlâ *perestroyka* ve çöküş döneminin yaralarını sarmakla uğraşıyoruz. Devlet ve parlamento, ülkeyi sosyoekonomik ve kültürel krizden çıkarmaya dönük politikalar üretmeye çalışıyor. Stalin'i eleştiren cahil ve histerik politikacılar ve aydınların bizi düşürdüğü uçurum oldukça derindir.

Devlet adamı olarak Stalin'in özelliklerini burada yeniden tekrarlamaya gerek yoktur. Bir liderin kendi içinde bir şahsiyet bütünlüğü yoksa, onun uzun süre devleti yönetmesi ve başarılı olması zordur. Stalin, öncelikle devlet çıkarlarını düşünen, bu kapsamda alınmış kararların yerine getirilmesini sıkı bir şekilde kontrol ettiren, bütün faaliyetini devlet adamı düzeyinde bir sorumluluk ve ciddiyetle yürüten bir liderdi. Kim ne derse desin, Stalin, Sovyet halkının gelecekte sosyal eşitlik, refah ve mutluluk içinde yaşayacağına inanıyordu, onun komünizm idealine inancı tamdı. Bununla birlikte, kutsal saydığı Marksist düşünceye sadık kalsa da, Stalin, toplumsal yaklaşımı değiştirmek için, halkın kendine ve ülkesine güvenmesini sağlamak için, halka ulusal gurur aşılamak için, Marksist kuramın bazı tezlerine karşı çıkmaktan da korkmamıştı. En zor şartlarda doğru yolu bularak ülkemizi düzlüğe çıkarmayı bilen Stalin, gerektiğinde işininin ehli uzmanları dinlemeyi de biliyordu. Halkın bağrından çıkmış biri olarak, o, hiçbir zaman halktan kopmamış, kitlelerin ruhunu ve beklentilerini her zaman dikkate almıştır. Gürcistan'da doğan Stalin en büyük Rus vatanseveri olmuş ve hayatını Rus halkının yükselişine adamıştır. Bunun yanı sıra, o,

ülkemizin diğer halklarının Rus halkıyla kardeşçe yaşaması için de büyük emek sarf etmiştir.

Stalin'in sertliği ve gaddarlığını ön plana çıkaranlar, onun esnekliğini, hoşgörüsünü ve gerektiğinde uzlaşmacı tavrını görmezden geliyorlar. O, yanlış yoldan dönmeyi, hatalı karardan vazgeçmeyi bilen, şablon ve standartların üzerine çıkmayı başaran bir liderdi. Bununla birlikte, o, ömrü boyunca bağlı kaldığı ilkelerden de hiç taviz vermemiştir.

Aslında biz, Stalin'in hayatını ve faaliyetlerini, siyasi biyografisini gerçek anlamda daha yeni yeni araştırmaya ve yazmaya başlıyoruz. Şurası kesindir ki Stalin, her daim tarihçilerin ve araştırmacıların dikkatinin merkezinde kalacak önemli şahsiyetlerden biridir. Bu arada, Stalin'le ilgili yeni kaynak ve belgelerin ortaya çıkması bu ilgiyi daha da derinleştirmektedir ve zamanla birçok önyargının yerini ciddi bilimsel analizler alacaktır. Ancak Stalin'in adını ve siyasi yaşamını, kendi siyasi spekülasyon ve maceralarına, art niyetlerine alet etmek isteyenler de her zaman olacaktır.

Stalin, gelecekte, kendisiyle ilgili olarak, çok farklı ve birbirine ters değerlendirme ve yorumlar yapılacağını öngörmüştür. V.M. Molotov ve A.Y. Golovanov'un anlattıklarına göre, Stalin, 1943'te, bir sohbet sırasında şunu dile getirmişti:

> Biliyorum, ben öldükten sonra mezarıma bir sürü çerçöp bırakacaklardır, ancak tarihin rüzgârı bunları acımasızca süpürüp atacaktır!

Bugün gördüğümüz üzere, Stalin'in mezarına bırakılan "çerçöp", sadece onun kişiliğini değil, ülkemizin tarihini anlamamızı da engelliyor. İnsanları yanlış düşüncelere ve kararlara sevk eden, onları her türlü beyin yıkama ve spekülasyon karşısında savunmasız bırakan, onların bağımsız düşünmelerini ve karar vermelerini engelleyen, böylece uyduruk hedef ve idealler peşinden sürüklenmelerine yol açan şey, yalandır ve toplumsal bilincimizi yalanlardan, sahte kalıplardan ve şablonlardan kurtarmak için, Stalin hakkındaki mitolojik düşüncelerden de kurtulmamız gerekir.

KULLANILMIŞ BAŞLICA KAYNAKLAR VE MATERYALLER

Alliluyev, Vladimir. *Khronika odnoy semyi. Alliluyevı-Stalin* (Bir Ailenin Kroniği. Alliluyevler-Stalin), Moskova (ileride kısaca: M.), 1995;

Alliluyeva, Svetlana. *Dvadtsat pisem k drugu* (Arkadaşıma Yirmi Mektup), M., 1990;

Bagramyan, Kh.S. *Tak naçinalas voyna* (Savaş Böyle Başlamıştı), M., 1977;

Baybakov, N.K. *Ot Stalina do Yeltsina* (Stalin'den Yeltsin'e Kadar), M., 1998;

Belomoro-Baltiyskiy kanal imeni Stalina. İstoriya stroitelstva. Pod redaktsiyey M. Gorkogo, L.L. Averbakha, S.G. Firina (Stalin Beyaz Deniz-Baltık Kanalı. İnşa Tarihi. Derleyen redaktörler: M. Gorkiy, L.L. Averbakh, S.G. Firin), M., 1934;

Berejkov, Valentin. *Ryadom so Stalinım* (Stalin'le Birlikte), M., 1998;

Berejkov, Valentin. *Tegeran, 1943. Na konferentsii Bolşoy troyki i v kuluarakh* (Tahran, 1943. Konferansta Büyük Üçlü ve Kulisler). M., 1968;

Beria, Sergo. *Moy otest-Lavrentiy Beria* (Babam Lavrentiy Beria), M., 1994;

Bezımenskiy, Lev. *Gitler i Stalin pered skhvatkoy* (Hitler ve Stalin Savaş Öncesinde), M., Veçe, 2000;

Brejnev, L.İ. *Vozrojdeniye* (Yeniden Doğuş), M., 1978;

Bullock, Alan. *Hitler and Stalin. Parallel Lives*, London, 1959, 1993;

Buşin, Vladimir. *Pobediteli i ljetsı* (Galipler ve Yalancılar), M., 1995;

Cameron, K.N. *Stalin. Man of Contradiction*, Toronto, 1987;

Carell, Paul. *Hitler Moyes East. 1941-1943*, New York, 1967;

Churchill, Winston S. *Memoirs of the Second World War (Abridgement)*, Boston, 1987;

Conquest, Robert. *Stalin Brea r of Nations*, London, 1991;

Conquest, Robert. *The Great Terror*, Harmondsworth, 1971;

Çuyev, Feliks. *Soldatı imperii* (İmparatorluğun Askerleri), M., 1998;

Deko, A. *Velikiye zagadki istorii* (Tarihin Büyük Bilmeceleri), M., Veçe, 1999;

Deutscher, Isaac. *Stalin. A Political Biography*, London, 1966;

Deutscher, Isaac. *The Prophet Outcast. Trotsky: 1929 – 1940*, Oxford, 1987;

Djilas, Milovan. *Conversations with Stalin*, New York. 1962;

Erenburg, G.B. *Oçerki natsionalno-osvoboditelnoy voynı kitayskogo naroda v noveyşeye vremya* (Modern Çağda Çin Halkının Milli Kurtuluş Mücadelesi Hakkında Etütler), M., 1951;

Feuchtwanger, Lion. *Moskova 1937. Otçyot o poyezdke dlya moikh druzey* (Moskova 1937. Yolculuğum Hakkında Dostlarım İçin Notlar), M., 1937;

Gaydar, Arkadiy. *Soçineniya. Tom 1* (Eserleri, 1. Cilt), M., 1955;

Gilbert, G.M. *Nuremberg Diary*, New York, 1961;

Girenko, Y.S. *Stalin-Tito*. M., 1991;

Goebbels, Joseph. *Diaries*, London, 1948;

Golenkov, A. *Odinnadtsatıy udar Stalina* (Stalin'in On Birinci Hamlesi), Rostov-na-Donu, 1995;

Golenkov, A. *Predlagayu obyasnit Stalina* (Stalin'i Aç klamayı Öneriyorum), M., 1995;

Gordiyenko, A.N. *Iosif Stalin*. Minsk, 1998;

Gorodetskiy, Gabriel. *Mif 'Ledokola'* ("Buzk ran" Miti), M., 1995;

Gribanov, S. *Zalojniki vremeni* (Zamanın Rehineleri), M., 1992;

Gromov, Yevgeniy. *Stalin: vlast i iskusstvo* (Stalin: İktidar ve Sanat), M., 1998;

Gross, J.T. *Revolution from abroad. The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Byelorussia*, Princeton, 1988;

Harriman, Averell W. And Abel Elie. *Special Envoy to Churchill and Stalin. 1941-1946*, New York, 1975;

Hogerton, John; Ellsworth, Raymond. *Kogda Rossiya budet imet atomnuyu bombu?* (Rusya Ne Zaman Atom Bombasına Sahip Olacak?), Rusçaya çeviri, M., 1948;

Hough, Jerry. *How the Soviet Union is Governed*, Harvard University Press, 1979;

Huntington, Ellsworth. *Mainspings of Civilaztion*, New York, 1959;

I.V. Stalin. Şrikhi k biyografii (İ.V. Stalin: Biyografi İçin Notlar ve Materyaller), M., 1995;

Iosif Stalin v obyatiyakh semyi. İz liçnogo arkhiva (İosif Stalin Aile O am nda. Şahsi Arşivinden Belgeler), M., 1993;

Iosif Vissarionoviç Stalin. Kratkaya biografiya (İosif Vissarionoviç Stalin. Kısa Biyografi), M., 1947;

Iosif Vissarionoviç Stalin. Sbornik / Sostavitel Markova L.V. (Stalin. Derleme Yazılar ve Materyaller. Derleyen Markova L.V.), M., 1994;

Iosifu Vissarionoviçu Stalinu. Akademiya nauk SSSR (İosif Vissarionoviç Stalin'e Armağan. SSCB Bilimler Akademisi), M., 1949;

Istoriya Kommunistiçeskoy partii Sovetskogo Soyuza. 4-6 toma (Sovyetler Birliği Komünist Partisi Tarihi. 4. - 6. Ciltler), M., 1967-1970;

Istoriya Velikoy Oteçestvennoy voyni Sovetskogo Soyuza 1941-1945 /v şesti tomakh/ (Sovyetler Birliği'nin Büyük Vatan Savaşı: 1941-1945, 6 cilt), M., 1960-1965;

Istoriya Vsesoyuznoy Kommunistiçeskoy partii (bolşevikov). Kratkiy kurs (Birlik Geneli Komünist Partisi [bolşevikler] Tarihi. Kısa Özetler), M., 1950;

İvanitskiy, N.A. *Kollektivizatisya i raskulaçivaniye: naçalo 30-kh godov* (Kolektivizasyon ve Kulakların Tasfiyesi: 1930'ların Başı), M., 1996;

Jonge de, Alex. *Stalin and the Shaping of the Soviet Union*, New York, 1986;

Jukov, G.K. *Vospominaniya i razmışleniya* (Anılar ve Düşünceler), M., 1969;

Kaganoviç, L.M. *Pamyatnıye zapiski raboçego, kommunista-bolşevika, profsoyuznogo i sovetsko-gosudarstvennogo rabotnika* (İşçi, Komünist-Bolşevik, Sendikacı ve Sovyet Devlet Adamının Hatıraları ve Notları), M., 1996;

Karpov, Vladimir. *Marşal Jukov. Opala* (Mareşal Jukov. Düşkü), M., 1994;

Khruşov, N.S. *Doklad na zakrıtom sobranii XX syezda KPSS* (20. Kongre Kapalı Oturumunda Yap lan Konuşma), M., 1959;

Khruşov, Nikita. *Vospominaniya* (Hatıralar), M., 1997;

Kilzer Louis C. *Churchill's Deception. The Dark Secret That Destroyed Nazi Germany*, New York, 1994;

Kojinov, Vadim. *Rossiya. XX vek. 1901-1939* (20. Yüzyılda Rusya: 1901-1939), M., 1999;

Kojinov, Vadim. *Rossiya. XX vek. 1939-1964* (20. Yüzyılda Rusya: 1939-1964), M., 1999;

Konev, İ.S. *Sorok Pyatıy* (Kırk Beş Yılı), M., 1966;

Kosolapov, Riçard. *Slovo tovarişu Stalinu* (Söz Yoldaş Stalin'in), M., 1995;

Kumanev, G.A. *Podvig i podlog. Stranitsı Velikoy Oteçestvennoy voynı 1941-1945 gg* (Kahramanlık ve Sahtekârlık. 1941-1945 Büyük Vatan Savaşı'ndan Sayfalar)., M., 2000;

Kumanev, G.A. *Ryadom so Stalinım. Otkrovennıye svidetelstva. Vstreçi, besedı, intervyu, dokumentı* (Stalin'in Yanı Başında: Samimi Tanıklıklar. Buluşmalar, Sohbetler, Söyleşiler, Belgeler). M., 1999;

Kuznetsov, N.G. *Krutıye povorotı. İz zapisok admirala* (Keskin Virajlar. Amiralin Notları), M., 1995;

Liniya Paasikivi. Statyi i reçi Yukhti Kusti Paasikivi: 1944-1956 (Paasikivi Çizgisi. Yukhti Kusti Paasikivi'nin Makale ve Konuşmaları). M., 1958;

Loginov, Vladimir. *Teni Stalina* (Stalin'in Gölgeleri), M., 2000;

Malenkov, Andrey. *O moyom otse Georgii Malenkove* (Babam Georgiy Malenkov Hakkında), M., 1992;

Malenkov, G.M. *Otçyotnıy doklad XIX syezdu partii o rabote Tsentralnogo komiteta VKP(b)* (VKP[b] MK Çalışmaları Hakkında 19. Parti Kongresine Sunulan Rapor Konuşması), M., 1952;

Marenkov, Fyodor. *Gosudar i pogan* (Hükümdar ve Alçak), M., 1995;

Medvedyev, Roy. *O Staline i stalinzime* (Stalin ve Stalinizm Hakkında), M., 1990;

Mejdunarodnıye otnoşeniya posle Vtoroy mirovoy voynı, v tryokh tomakh (İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Uluslararası İlişkiler. 3 Cilt). M., 1963-1966;

Meltyukhov, Mikhail. *Upuşennıy şans Stalina* (Stalin'in Kaçırdığı Fırsat), M., Veçe, 2000;

Meretskov, K.A. *Na slujbe narodu* (Halkın Hizmetinde). M., 1970;

Mikoyan, A.İ. *Tak eto bılo* (Böyle Olmuştu), M., 1999;

Mirovaya voyna. 1939-1945 godı. Sbornik statey (Dünya Savaşı: 1939-1945. Makaleler Derlemesi), M., 1957;

Montgomery, K.G. *The Memoirs*, New York, 1959;

Musiunas, R.; Taagepera R. *The Baltic States: Years of Dependence. 1940-1980*, Princeton, 1980;

Nekrasov, Vladimir. *Trinadtsat 'jeleznıkh' komissarov* (On Üç "Demir" Komiser), M., 1995;

Nekriç, A.M. *1941 22 iyunya* (22 Haziran 1941), M., 1965;

Oklaynskiy, Y. *Roman s tiranom* (Tiranla Muhabbet), M., 1994;

Orlov, A. *Taynaya istoriya stalinskikh prestupleniy* (Stalin Cinayetlerinin Gizli Tarihi), New York, 1983;

Ortenberg, David. *Stalin, Şerbakov, Mekhlis i drugiye* (Stalin, Şerbakov, Mekhlis ve Ötekiler), M., 1995;

Perepiska Predsedatelya Soveta Ministrov SSSR İ.V. Stalina s prezidentami SŞA i Premyer-minis rami Velikobritanii vo vremya Velikoy Oteçes vennoy voynı 1941-1945 gg, v 2 tomakh (SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı İ.V. Stalin'in 1941-1945 Büyük Vatan Savaşı'nda ABD Devlet Başkanları ve Büyük Britanya Başbakanlarıyla Yazışmaları. 2 Cilt), M., 1957;

Pyatnitskiy, Vladimir. *Zagovor protiv Stalina* (Stalin'e Karşı Komplo), M., 1998;

Radzinskiy, Edvard. *Stalin*, M., 1997;

Reşeniya partii i pravitelstva po khozyaystvennım voprosam. T. 3 (Parti ve Hükümetin Ekonomi Sorunlarıyla İlgili Kararları. 3. Cilt). M., 1968;

Ribbentrop, Joachim von. *Mejdu Londonom i Moskvoy. Vospominaniya i poslednıye zapisi* (Londra İle Moskova Arasında. Hatıralar ve Son Notlar), Rusçaya çeviri, M., 1996;

Rokossovskiy, K.K. *Soldatskiy dolg* (Asker Borcu), M., 1972;

Russkaya pravoslavnaya tserkov, 988-1988. Oçerki istorii 1917-1988. Vıpusk vtoroy. İzdaniye Moskovskoy Patriarkhii (Rus Ortodoks Kilisesi: 988-1988. 1917-1988 Dönemi Tarihi. İkinci Bölüm. Moskova Patrikliği Yayın), M., 1988;

Schellenber , Walter. *Labirint. Memuarı gitlerovskogo razvedçika* (Labirent. Hitler İstihbaratçısının An ları), Rusçaya çeviri, M., 1991;

Semanov, Sergey; Kardaşov, Vladislav. *İosif Stalin: Jizn i naslediye* (İosif Stalin: Yaşamı ve Mirası), M., 1997;

Sherwood, Robert. *Roosevelt i Hopkins. Glazami Oçevidtsa* (Roosevelt ve Hopkins. Gör ü Tanığının Gözüyle), Rusçaya çeviri, M., 1958;

Shirer, W. *The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany*, London, 1962.

Simonov, K. *Glazami çeloveka moyego pokoleniya* (Kuşağımın Gözüyle), M., 1988;

Smal-Stocki, Roman. *The captive Nations*, New York, 1960;

Solovyov, Boris; Sukhodeyev, Vladimir. *Polkovodets Stalin* (Başkumandan Stalin), M., 1999;

Sorokin, Pitirim. *Çelovek. Tsivilizatsiya. Ob estvo* (İnsan. Uygarlık. Toplum), M., 1992;

Sovetskaya istoriçeskaya entsiklopediya. T. 3 (Sovyet Tarih Ansiklopedisi. 3. Cilt), M., 1963;

SSSR-Germaniya. Dokumentı i materialı o sovetsko –germanskikh otnoşeniyakh s aprelya 1939 goda po iyun 1941, v 2 knigakh (SSCB-Almanya. Nisan 1939-Haziran 1941 Arasında Sovyet-Alman İlişkileri Hakkında Belge ve Materyaller. 2 kitap), Vilnius, 1989;

Stalin v vospominaniyakh i dokumentakh epokhi. Sost. M. Lobanov (Çağdaşlarının Hatıralarında ve Belgelerde Stalin. Derleyen M. Lobanov), M., 1995;

Stalin, İ.V. *O Velikoy Oteçestvenno vo ne* (Büyük Vatan Savaşı Hakkında). M., 1946;

Stalin, İ.V. *Soçineniya v 13 t* (Eserleri, 13 cilt), OGİZ Yayınevi, M., 1946-1951;

Stalin, İ.V. *Soçineniya, 14, 15 i 16 t.* (Eserleri, 14., 15. ve 16. ciltler), Pisatel Yayınevi, M., 1997;

Stalin, İ.V. *Voprosı leninizma* (Leninizmin Sorunları), M., 1953;

Sto sorok besed s Molotovım. İz dnevnikov F. Çuyeva (Molotov İle Yüz Kırk Sohbet. F. Çuyev'in Güncelerinden), M., 1991;

Sudoplatov, Pavel. *Spetsoperatsii. Lyubyanka i Kreml v 1930-1950'e godı* (Özel Operasyonlar. 1930-1950'li Yıllarda Lubyanka ve Kremlin). M., 1999;

Suvorov, Viktor (Rezun, V.). *Den-M. Kogda naçalas Vtorya mirovaya voyna?* (M Günü. İkinci Dünya Savaşı Ne Zaman Başladı?), M., 1994;

Suvorov, Viktor (Rezun, V.). *Ledokol. Kto naçal Vtoruyu mirovuyu voynu?* (Buzkıran. İkinci Dünya Savaşı'nı Kim Başlattı?) M., 1992;

Suvorov, Viktor (Rezun, V.). *Oçi eniye* (Anınma), M., 1999;

Ştemenko, S.M. *Generalnıy ştab v godı voynı, v 2 tomakh* (Savaş Yıllarında Genelkurmay. 2 Cilt), M., 1985;

Taylor A.J.P. *The Origins of the Second World War*, New York, 1969;

Tegeran, Yalta, Potsdam. Sbornik dokumentov (Tahran. Yalta. Potsdam. Belgeler Derlemesi), M., 1971;

Tippelskirch, K. *İstoriya Vtoroy mirovoy voynı, v. 2 tomakh* (İkinci Dünya Savaşı Tarihi. 2 Cilt), Sankt-Petersburg, 1994;

Troyanovskiy, P. *Vzyatiye Berlina. apiski Voyennogo korrespondenta* (Berlin'in Fethi. Savaş Muhabirinin Notları), M., 1945;

Trukhanovskiy, V.G. *Winston Churchill. Politiçeskaya biografiya* (Winston Churchill: Siyasi Biyografi), M., 1968;

Ulam, Adam S. *Stalin. The Man and the Era*, Boston, 1987;

Ustinov, D.F. *Vo imya Pobedı. Zapiski narkoma vooru jeniya* (Zafer Uğruna. Silah Sanayisi Halk Komiseri'nin Notları), M., 1988;

Vader, A. *V neruşimom soyuze* (Bozulmaz Birlik İçinde), Tallin, 1967;

Vasilevskiy, A.M. *Delo vsey jizni* (Ömrümün Davası), M., 1973;

Vneşnyaya politika Sovetskogo Soyuza v period Oteçestvennoy voynı, v 2 tomakh (Vatan Savaşı Döneminde Sovyetler Birliği'nin Dış Politikası, 2 cilt), M., 1944-1946;

Vneşnyaya politika Sovetskogo Soyuza. 1946 god (Sovyetler Birliği'nin Dış Politikası. 1946 yılı), M., 1952;

Vneşnyaya politika Sovetskogo Soyuza. 1947 god, v 2 çastyakh (Sovyetler Birliği'nin Dış Politikası. 1947 yılı. 2 kitap), M., 1952;

Vneşnyaya politika Sovetskogo Soyuza. 1949 god (Sovyetler Birliği'nin Dış Politikası. 1949 yılı), M., 1953;

Volkogonov, Dmitriy. *Triumf i tragediya. Politiçeskiy portret İ.V. Stalina* (Zafer ve Facia. İ.V. Stali 'in Siyasi Portresi), 1. ve 2. Kitap, M., 1990;

Volkov, S.V.; Y.V. Yemelyanov. *Do i posle sekretrnıkh protokolov* (Gizli Tutanaklardan Önce ve Sonra), M., 1990;

Vorman, Nicolas. *Der Feldzug 1939 in Polen*, Wes nberg, 1958;

Vosemnadtsatıy syezd VKP(b). 10-21 Marta 1939 goda. Stenografiçeskiy otçyot (VKP[b] 18. Kongresi. 10-21 Mart 1939. Stenografik rapor), M., 1939;

Yakovlev, A.S. *Tsel jizni* (Hayatın Amacı), M., 1967

Yakovlev, N.D. *Ob artillerii i nemnogo o sebe* (Topçuluk ve Biraz da Kendim Hakkında). M., 1984;

Yakovlev, N.N. *TsRU protiv SSSR* (CIA SSCB'ye Karşı), M., 1983;

Yemelyanov, V.S. *O vremeni, o tovarişakh, o sebe* (Zamane, Yoldaşlarım ve Kendim Hakkında), M., 1974;

Yemelyanov, V.S. *S çego naçinalos* (Nereden Başlamıştı), M., 1979;

Yemelyanov, Y.V. *Bolşaya igra. Stavki seperatistov i sudbı narodov* (Büyük Oyun. Bölücülerin Hesapları ve Halkların Kaderi), M., 1990;

Yeremenko, A.İ. *Na zapadnom napravlenii* (Batı Yönünde), M., 1959;

Yeremenko, A.İ. *Stalingrad. Zapiski komanduyuşego frontom* (Stalingrad. Cephe Kumandanının Notları), M., 1961.

Süreli yayınlar

İzvestiya TsK KPSS (SBKP MK Haberleri);
İzvestiya;
Komsomolskaya pravda (günlük gazete);
Moskovskaya pravda (günlük gazete);
Naş sovremennik (aylık dergi);
Noviy mir (aylık dergi);
Pravda
Slovo (günlük gazete);
Vestnik MİD SSSR (SSCB Dışişleri Bülteni)
Yurmala (aylık dergi).
Znamya (Bayrak. Aylık dergi).

Arşiv materyalleri:

Arkhiv vneşney politiki SSSP (SSCB Dış Politika Arşivi). Koleksiyon 012, liste 2, p. 20, dosya 205, s. 17-32;
Arkhiv vneşney politiki SSSP. Koleksiyon 012, liste 2, p. 20, dosya 205, s. 17-32;
Arkhiv vneşney politiki SSSP. Koleksiyon 012, liste 2, p. 20, dosya 205, s. 33-47;
Arkhiv vneşney politiki SSSP. Koleksiyon 059, liste 1, p. 305, dosya 211, s. 178-180;
Arkhiv vneşney politiki SSSP. Koleksiyon 059, liste 1, p. 332, dosya 228, s. 100;
Arkhiv vneşney politiki SSSP. Koleksiyon 059, liste 1, p. 313, dosya 211, s. 83-85;
Arkhiv vneşney politiki SSSP. Koleksiyon 0154, liste 32, p. 5, dosya 5, s. 148-162;
Partiynıy arkhiv İnstituta istorii partii TsK KPZ (Transkafkasya KP MK Parti Tarihi Enstitüsü Arşivi). Koleksiyon 247, liste 51, dosya 190, s. 91-93.

DİZİN

Semboller

46'lar Mektubu. *Bkz* 46'lar

A

Abakumov, V.S. 487

Akulov, İ. A. 89

Alafuzov, V. A. 487

Aleksandrov, G.V. 168

Alikhanov, A.İ. 468

Alliluyeva, S. 48, 49, 327, 423, 514, 541, 542, 544, 545, 551

Alliluyev, V. 324, 325, 326, 461, 503

Andreyev 24, 122, 160, 530, 535, 555

Anna Ahmatova 152, 455, 456, 459, 461

Antonov, A.İ. 288, 321, 392, 395

Antseloviç 60, 61

Aristov, A.B. 535

Attlee, C. 430, 481

Averbakh, L.L. 89, 90

Avtorkhanov, A. 544

B

Babel, İ.E. 89

Barışı Savunmak İçin Dünya Kültür Elçileri Kongresi 437

Barsov, V. 172

Bauman, Y.Y. 24

Baybakov, N.K. 54, 59, 60, 425, 493, 556

Baydukov, G.F. 144, 165

Beck, J. 178, 183

Bedia, T. 103

Belyakov, A.V. 165

Beneš, E. 116, 385, 386

Berejkov, V. 166, 306, 364, 366, 367, 368, 394

Beria, L.P. 158, 326, 366, 469, 486, 488, 509, 510, 555

Beria, S.L. 158

Bevin, E. 416, 430, 432, 433

Blyukher, V.K. 106, 113, 178

Bogdanov, S.İ. 161

Braynina 505

Braynina, B.Y. 505

Brejnev, L.İ. 536, 555, 561, 562

Brik, O.M. 89

Budyonnuy, S.M. 106, 242, 256, 281

Bukharin 3, 12, 13, 22, 25, 26, 31, 43, 45, 76, 78, 85, 88, 97, 100, 108, 135, 157, 163, 449, 540

Bulatov, S. 41

Bulgakov, M. 171

Bulganin, N.A. 251, 267, 549, 553

Byrnes, J. 430

C

Cameron, K.N. 528

Conquest, R. 84

Ç

Çadayev, Y.Y. 60, 230, 262, 290, 492

Çakovskiy, A.B. 505

Çernov, M.A. 157

Çudov, M.S. 86

Çukovskiy, K. 154

Çuyev, F.İ. 219

D

Dekanozov, V. 201

Deutscher, I. 44, 45, 83, 91, 105, 161

Dimitrov, G. 199, 221, 238, 388, 440, 442, 445

Djilas 388

Dolmatovskiy, Y.A. 505

Dudorov, N.P. 139

Dünya Barış Yanlıları Kongresi 437

Dzerjinskiy 122

E

Einstein, A. 150, 468
Elsberg, Y.Y. 505
Ermler, F.M. 506
Eydeman, R.P. 132
Eykhe, R.İ. 24, 143
Eysmont, N.B. 44
Eyzenşteyn, S. 168

F

Fayntsimmer, A.M. 506
Feldman, B.M. 132
Fersman, A.Y. 468
Feuchtwanger, L. 134
Firin, S.G. 90
Flerov, G.N. 468
Frinovskiy, M. P. 140

G

Galanauskas, E. 201
Galler, L.M. 487
Gamarnik, Y.B. 113, 132, 143
Gauzner, G. 40
Gekht, S. 41
Girenko, Y. 440, 441, 444
Goldşteyn, İ.İ. 503
Golikov, F.İ. 218, 319
Goloşekin, F.İ. 24, 143
Golovanov, A.Y. 149, 282, 287, 571
Gomulka, V. 450, 452
Gorbatov, A.V. 161
Gorbatov, B.L. 505
Gönüllü Özgürlük Ordusu 16
Göring, H. 220, 223
Grinko, G.F. 157
Gromiko, A.A. 63, 65, 396, 399
Gromov, M.M. 144
Gromov, Y. 171, 459, 460, 505
Gumilevskiy, L. 454

H

Hebrang, A. 449, 450
Heydrich, R. 116
Heß, R. 220
Himmler, H. 405, 407
Hitler, A. 113, 187, 197, 220, 408
Hububatçılar Birliği 16

İ

İgnatyev, S.D. 513
İoffe, A.F. 467, 469
İsakov, İ.S. 67, 90, 102, 282
İvanitskiy, N.A. 24
İvanov, V.İ. 157
İvanov, Vs. 90

J

Jdanov, A.A. 141, 186, 256, 266, 441, 450, 457, 494
Jemçujina, P. 48, 505
Jiga, İ.F. 89
Jukov, G.K. 63, 68, 180, 181, 215, 217, 224, 225, 229, 230, 238, 277, 278, 282, 285, 291, 489, 490
Juyoviç, S. 446, 447, 449, 450

K

Kaganoviç, L.M. 28, 38, 44, 45, 77, 79, 85, 90, 103, 102, 106, 108, 113, 120, 136, 146, 160, 242, 246, 251, 269, 424, 493, 500, 535, 536, 540, 548, 550, 553
Kalinin, M.İ. 499
Kamenev, L.B. 45, 76, 85, 88, 98, 105, 107, 108, 163, 449
Kaminskiy, G.N. 24, 135, 143
Kapitsa, P.L. 150, 454, 469
Kardel, E. 445
Karmen, R.K. 506
Karpov, V. 489
Kassil, L.A. 505
Kazakeviç, E.G. 505
Kerenskiy, A.S. 78
Khaçaturyan, A. 456, 459
Khalifman, İ. 505

Khatayeviç, M.M. 24, 143
Khlopin, V.G. 468
Kholostyakov, G.N. 161
Khrulyov, A.V. 147, 290, 310, 418
Khruşov, N.S. 77, 83, 105, 116, 120, 143, 146, 160, 213, 227, 256, 300, 302, 305, 310, 320, 326, 483, 540, 549, 553, 555
Kirchenstein, A. 202
Kirov, S.M. 76, 83, 84, 87, 97
Kirsanov, S.İ. 505
Klimenko, İ.Y. 24
Kojinov, V. 22, 25, 89, 143, 506
Kokkinakki, V. 165
Kollektivizasiya 24, 25, 27
Kollontay, A.M. 391
Komintern Karşıtı Antlaşma 178
Konev, İ.S. 261, 282, 386, 402, 405, 489
Koptyayeva, A. 458
Kork, A.İ. 132
Kosıgin, A.N. 264, 491, 535
Kosior, S.V. 24, 38, 39, 143
Kotolınov, İ.İ. 97
Köylü Özgürlüğü Mücadele Birliği 16
Kreve-Mitskeviçus, V. 201
Krupeşanin, D. 443
Kurçatov, İ.V. 468, 469
Kurçevskiy 62
Kuznetsov, N.G. 71, 238, 242, 264, 282, 487

L

Lapin, B. 40
Lavrentyev, A.İ. 442
Lavrenyov, B. 457
Lısenko, T.D. 462
Litvinov, M.M. 354, 500
Lominadze, V.V. 44, 76
Lukov, L.D. 506

M

MacArthur, D. 481
Malenkov, A.G. 155, 159, 160
Malenkov, G.M. 151, 155, 158, 160, 242, 469, 489, 491, 505, 533, 553, 555
Malışev, V.A. 535
Malik, Y.A. 482
Malinovskiy, R.Y. 282, 302, 314, 411
Mandelştam, O. 43
Maretskiy, D.P. 43
Marr, N.Y. 463, 464
Mayakovskiy, V.V. 10, 171, 275
Medvedyev, R. 84, 102, 109, 118, 120, 127, 139, 140
Medvedyev, S.P. 99
Meltyukhov, M. 198, 228, 230
Menjinskiy, V.V. 92
Meretskov, K.A. 63, 161, 199, 207, 209, 282, 284, 411
Merkulov, V.N. 486
Mikhaylov, M. 172
Mikhoels, S.M. 503
Mikoyan, A.İ. 72, 74, 100, 155, 214, 247, 326, 433, 473, 475, 476
Mikulin, A.A. 150
Minakov, S.T. 112
Misiunas, R. 200
Molotov, V.M. 28, 38, 44, 48, 50, 77, 79, 85, 90, 92, 94, 103, 108, 112, 118, 120, 136, 144, 147, 153, 154, 158, 160, 188, 189, 191, 192, 193, 194, 195, 198, 199, 201, 202, 208, 214, 219, 220, 222, 224, 226, 229, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 247, 248, 250, 251, 260, 264, 265, 267, 269, 271, 277, 290, 306, 337, 338, 339, 342, 349, 353, 354, 356, 360, 364, 365, 381, 388, 390, 394, 397, 433, 434, 442, 443, 444, 445, 447, 448, 449, 450, 467, 468, 471, 489, 492, 493, 495, 500, 501, 504, 517, 518, 528, 529, 533, 535, 536, 537, 539, 540
Montgomery, B.L. 431
Morozov, G. 503, 504
Mraçkovskiy, S.V. 105
Muhalefet Bülteni 45, 46, 96, 101, 105, 127, 145, 162
Myaskovskiy, N. 456, 459

N

Nekrasov, V. 104, 154, 160
Nekriç, A.M. 213
Nikolayev, L. 87, 96
Nikulin, L.V. 505
Notkin, A.N. 522, 523, 527
Novikov, A.M. 487

O

Orakhelaşvili, M. 84
Orconikidze, G.K. 44
Orlov, V.N. 505
Osóbka-Morawski, E. 382
Ozeryanskiy, N.Y. 161

P

Paasikivi, Y.K. 211
Patoliçev, N.S. 536
Päts, K. 31
Pavlov, İ. 463
Pertjak, K.A. 468
Pervukhin, M.G. 535, 554
Petrovskiy, P.G. 43
Polyakovskiy, M.L. 505
Pomaznev, M.T. 494
Ponomarenko, P.K. 63, 423, 555
Popov, G. 425, 456
Popoviç, V. 441
Poskryobışev, A.N. 289
Postışev, P.P. 117, 143
Preobrajenskiy, Y.A. 76
Primakov, V.M. 112, 132
Prokofyev, A. 455, 456, 459
Prokofyev, S. 456
Purkayev, M.A. 411
Putna, V.K. 112, 132
Pyatakov, G.L. 118
Pyatnitskiy, İ.A. 136
Pyatnitskiy, V.İ. 136

R

Radek, K.B. 76
Radzinskiy, E. 325, 497, 503
Ramzin, L.K. 151
Rayzman, Y.Y. 506
Rezun, V. 148, 181
Rıbakov, A. 505, 563
Rıbin, A. 61, 86, 87, 88, 102, 107, 127, 269, 285, 417, 517
Rıjey, P.L. 505
Rıkov, A.İ. 13, 26, 38, 45, 76, 85, 108, 109, 135, 157, 163, 537
Rıskulov, T.R. 24
Rodionov, M.İ. 491
Rokossovskiy, K.K. 161 , 278, 282, 291, 299, 310, 314, 330, 379, 383, 489
Room, A.M. 506
Roosevelt, F.D. 368, 405, 468
Roşal, G.L. 506
Rozengolts, A.P. 157
Rudnev, S.V. 161
Rudzutak, Y.E. 44, 143
Ryutin, M.N. 43

S

Saburov, M.Z. 536, 554
Samosud, S. 172
Sanina, A.V. 525
Schellenberg, W. 129, 131
Sergeyev, A.F. 48, 324
Sırtsov, S.İ 44
Simonov, K. 67, 167, 285, 312, 325, 457, 458, 459
Slavin, L. 40
Slepkov, A.N. 43
Smirnov, A.P. 44
Smirnov, İ.N. 46, 105
Spiru, N. 441
Stepanov, G.A. 487
Stolper, A.B. 506
Sudoplatov, P. 221, 352, 433, 455
Susloparov, İ.A. 409, 410

Svanidze, M.A. 47, 86
Svanidze, M.S. 79
Svirin, N.G. 89

Ş

Şakhurin, A.İ. 487
Şebalin, V. 456
Şeboldayev, B.P. 24, 84, 143
Şerbakov, A.S. 247, 298, 506
Şepilov, D.T. 505
Şeynin, L.R. 505
Şkiryatov, M.F. 37
Şklovskiy, V. 41, 90
Şlyapnikov, A.G. 99
Şostakoviç, D. 456, 459, 461
Şpanov, N. 216
Şteyn, A.P. 505
Şvernik, N.M. 535

T

Taagepera, R. 200
Talanov, V.V. 151
Tarasov-Rodionov, A.İ. 89
Tarle, Y.V. 151
Taylor, A. 181, 182
Terekhov, R. 35, 39
Ter-Vaganyan, V.A. 105
Terzić, V. 388
Tevosyan, İ.F. 66, 536, 555
Timoşenko, S.K. 210, 229, 242, 255, 256, 281, 302
Tisse, E. 168
Tolmaçev, B.N 44
Tolstoy, A. 41, 167
Tomskiy, M.P. 13, 26, 45, 76, 108, 135
Trotskiy, L.D. 45, 46, 78, 91, 96, 101, 105, 108, 109, 112, 122, 123, 127, 145, 151, 161, 163, 173, 186, 307, 449, 499, 500, 559, 563
Truman, H. 433, 437, 481
Tsvetayeva, 10
Tubelskiy, L.D. 505
Tukhaçevskiy, M.N. 106, 113

U

Uboreviç, İ.P. 132
Uglanov, N.A. 26, 43, 45, 108
Ulam, A. 84, 87, 103

V

Vannikov, B.L. 150, 469
Vareykis, İ.M. 24, 84, 143
Vasilevskiy 209, 217, 224, 228, 233, 259, 279, 282, 289, 411, 489
Vasilevskiy, A.M. 209, 217, 224, 228, 233, 259, 279, 282, 289, 411, 489
Venjer'e, V.G. 525
Vernadskiy, V.İ. 467
Vıkaçev, Y. 41
Vışinskiy, A.Y. 106, 108, 435
Vinogradov, V.V. 151
Vlasik, N.S. 86, 101, 102, 324
Volpin, M.D. 505
Voroşilov, K.Y. 44, 45, 61, 77, 83, 85, 89, 90, 103, 106, 112, 113, 115, 116, 118, 120, 127, 136, 154, 160, 199, 209, 242, 243, 248, 251, 256, 264, 265, 266, 267, 281, 290, 339, 356, 365, 500, 501, 535, 548, 549, 550, 551, 553
Voznesenskiy, N.A. 186, 274, 279, 424, 469, 494
Vuçetiç, Y. 461

Y

Yagoda, G.G. 89, 92, 157
Yakir, İ.E. 112
Yakir, İ.Z. 132
Yakir, N.E. 113, 143
Yakovlev, A.S. 59, 69, 144, 158, 159, 186, 321, 472
Yakovlev, N.D. 287, 293, 310, 488
Yakovlev, Y.A. 24, 26, 142
Yamada, O. 412
Yaroşenko, L.D. 520, 523, 540
Yegorov, A.İ. 106, 113, 143
Yejov, N.İ. 76, 102, 103, 109, 141, 159
Yenukidze, A.S. 95
Yesenin, S.A. 10

Yumaşev, İ.S. 411

Z

Zakharov, G.V. 402

Zakharov, M.V. 411

Zaporojets, İ. 87

Zelinskiy, K. 65, 168

Zinovyev, G.Y. 45, 57, 78, 85, 88, 97, 98, 105, 107, 108, 114, 123, 163, 499, 500

STALİN
İKTİDARIN ZİRVESİNDE

Yuriy Yemelyanov

Sovyetler Birliği'nde kolektivizasyon ve sanayileşme süreçleri nasıl yaşandı ve sonuçları neler oldu? Stalin kültü nasıl ve neden ortaya çıktı? 1937-38 toplu tasfiyelerinin ardında neler yatıyordu? SSCB, 2. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Hitler Almanya'sıyla neden bir saldırmazlık paktı imzaladı? Sovyetler Birliği savaşı hangi bedeller pahasına ve nasıl kazandı? Yalta ve Potsdam Konferanslarında neler yaşandı ve bunlar hangi sonuçları getirdi? Savaşın en büyük yükünü omuzlamak zorunda kalan Sovyet ülkesi yaşadığı büyük yıkımın ardından nasıl tekrar ayağa kalktı ve dünyanın en büyük güçlerinden biri haline geldi? Stalin'in temel teorik yaklaşımları ve Marksist teoriye getirdiği yeni açılımlar nelerdi?

Tanınmış Rus tarihçi Yuriy Yemelyanov, bütün bu konuları ve daha fazlasını, yine son derece dürüstçe ve ikna edici bir biçimde anlatıyor. Böylece hem Stalin'i ve yaptıklarının anlamını, hem de Sovyetler Birliği'nin onun adıyla anılan bir dönemini gerçekten kavrayabilmemize yardımcı oluyor.

ISBN 978-605-86407-5-7